MARCUS ANTONIUS MURETUS

Vera quidem haec: scriptis sed quam tamen exprimit ipse
Multò ea Mureti verior effigies.

MARCI ANTONII MURETI,
Presbyteri, JCti, et Civis Romani,

ORATIONES, EPISTOLAE, ET POEMATA,

Cum
Præfatione et insignibus augmentis
M. JACOBI THOMASII.
Sub calcem adiectae sunt
NUPTIAE PARISINAE
CIↃ IↃ LXXII.
Accessit nunc præter appendicem,
editioni ultimae adiectam,
NOVA APPENDIX,
Quæ nonnulla Mureti opuscula, nunquam in Germania adhuc vulgata, exhibet.

Cura
IOANNIS EHRHARDI KAPPII,
Eloquentiae in Academia Lipsiensi Professoris,

CVM PRIVILEGIO POTENT. REGIS POLON. ET ELECT. SAXON.

LIPSIAE,
IN OFFICINA GROSSIANA.
MDCCL.

PRAEFATIO NOVA.

Lectori Benevolo

S.

Præfationis affatim adiecerat huic opusculo Vir quondam Clarissimus, Jacobus Thomasius, ut nihil foret necesse nunc denuo Te L. B. in limine huius editionis morari, nisi res ipsa postularet, dandam esse operam, ut ne quenquam lateret Adnotationum paginis quibusdam hac demum editione subjectarum consilium & ratio. Siquidem e re discentium esse viris harum litterarum intelligentibus existimatum est, si, quas studiose volutare solent adolescentes, Mureti orationibus, alia subinde similis argumenti, diversorum tamen auctorum jungerentur Artis di-

cen-

cendi specimina; ita enim tyrones, fido praesertim doctore præeunte, manibus quasi palpaturos, quantum ex oratoribus alius alio sit ab argumentorum vi & ponderibus instructior, in verborum & sententiarum selectu religiosior, in schematum & figurarum inventione ingeniosior, inque earundem applicatione non affectata judiciosior. Quæ quantum imitationem juvent, non temere quenquam ad hujus Artis adyta admissum fugere potest. Id igitur ut cuivis magis expeditum factu redderetur, voluimus digitum, quod dicitur, intendere, & commonstrare his Adnotationibus pedum viam qua foret incedendum. Duplex autem hac in re cautio nobis videbatur adhibenda: Primum ne pluribus e libris petenda essent, quæ commendarentur; tum ut ea facile parari a quovis possent, neque raritate aut caritate sua expetentium desideria nostramque frustrarentur intentionem. Utrique autem conditioni satisfactum putamus, dum commendavimus juventuti *Orationes Procerum*; Sub quo titulo collectae diversorum, disertissimorum etiam virorum, orationes anno superiori nostris sumptibus in publicum exierunt, quae modico pretio venales prostant, ut etiam a tenuioris sortis hominibus comparari queant. Neque tamen his limitibus usum istarum oratio-

orationum circumscribi, satis intelligunt, qui experiundo didicerunt, quantum a publico actu umbratica scholarum, ut nunc sunt, exercitamenta distent. Imo non incongrue Muretiani supplementi quoque vicem præstare possunt. Multa etenim supersunt Argumenta, de quibus dicendi nunquam se præbuit occasio viro eloquentissimo: quorum tamen exempla ex utilissima hac collectione petere licebit. Sic in genere Panegyrico, volumine quidem primo habes laudationem Sigismundi III. Poloniarum Regis; volumine altero Joachimi Pastorii Panegyrin Michaëli Poloniæ Regi dictam, Antoniique Malagonelli orationem in laudem Innocentii XI. Pontif. Rom. volumine postremo ejusdem Malagonelli Panegyricum Innocentii XII. Pontif. Romani, Chr. Gottlieb Schwarzii V. Cl. orationem Panegyricam, Josepho Romanorum Imperatori habitam, & in Supplementis istius voluminis Martini Ossolinii Panegyricum Serenissimo Poloniæ Regi Augusto dictum; Gratiarum actorias numerô XXXIII. LXXIII. CXXIV. CLIX. & CCVIImam. Expostulatorias II. VI. LXXV. CVIII. CXI. CLIV. CCXLVItam. Adhortatorias ad milites ante pugnam III. XLII. LIV. LXXXVIImam, aliasque suasorias magno numero; ut alia

argumenta pulcherrima, quorum in vita civili usus ſe offert creberrimus, de induſtria nunc prætercam. Sed vino vendibili hedera non opus; neque hic eſt locus commendando utiliſſimo inſtituto. Id ſaltem volebamus, quicquid in hac editione a nobis præſtitum eſt, in gratiam ſtudioſæ juventutis ſuſceptum eſſe: quæ ut iis recte utatur, & fructus inde capiat uberrimos, id vero eſt, quod ex animo vovemus.

Vale.

M. JACOBUS THOMASIUS

LECTORI BENEVOLO

S. precatur.

Quae hic denuo, in uſum præcipue Scholarum, prodeunt MURETI diſertiſſimi Orationes, Epiſtolæ, Poëmata, *LEctor BENEVOLE*, toties ea iam typographorum operas fatigaverunt, ut neſciam, paremne ullum ea in re Auctor hic e ſui ſimilibus habeat; ſuperiorem certe, quod reſciſcere licuerit mihi, nactus eſt neminem. Neque iis tantum in locis cupidos expertus eſt librarios, quæ cum ipſo eandem profiterentur religionem, ut Coloniæ, ut Moguntiæ, ut Ingolſtadii: ſed in his etiam regionibus noſtris, qui per DEI gratiam a B. Luthero meliora docti puriorem Evangelii vocem complectimur. Nempe didicimus etiam eam, quæ in hoſte conſpicua eſt, virtutem venerari; neque unquam nobis barbarus ille & ab omni humanitate alieniſſimus placuit mos Jeſuitarum, qui, ſi quid eſt a noſtris hominibus profectum, quod ipſi nec improbare

queant, &,ſi animi ſententiam eloqui jubeantur, vel eximia laude dignum cenſeant: tamen aut plane aditum illi ad ſuas officinas intercludunt,aut non niſi diſſimulato autoris nomine vulgari apud ſe patiuntur. Nobis vero mitiora pectora DEUS inſpiravit. Non modo libenter utimur,ſi quid etiam ab inimico utilitatis capere liceat: ſed grati etiam nomen eius, per quem profecerimus, enunciamus. Imo ſi contingat veris falſa, probis heterodoxa miſceri, ne conqueri quisquam de fide noſtra queat, tanquam truncata (quod illi ſolent hoſtes noſtri) pro integris, lacera pro ſolidis daremus: qualia e cuiusque calamo effluxerunt,talia novis typis excudi curamus, ſatis habentes, ſi aperte teſtati fuerimus, eloquentiam nos aut alias dotes probare, ſectam deteſtari. Id quod in prima ſtatim, quæ hac in urbe, ſeculi currentis anno decimo nono, lucem aſpexit, huius operis editione a *Johanne Friderico*, Linguarum & Hiſtoriarum Profeſſore publico etiam poſt mortem celeberrimo, præſtitum, par eſt hic a nobis repeti, & iterum inculcari. Sic autem ille: a) *Cum ſcriptis illis per Autorem Pontificium admixta reperiantur quædam manifeſtis Romanenſis Eccleſiæ erroribus imbuta: admonendum putavimus ſtatim in hoc veſtibulo lectorem Chriſtianum, operis huius editione non religionis quæri veritatem, quam aliunde hauriendam ſinceræ pietatis ſtudioſi norunt: ſed puritatem & elegantiam orationis latinæ, quam etiam in rebus factisque minime probandis, quoties de iis aut dicendi aut ſcribendi vel occaſio vel neceſſitas ſe offert, negligi non oportet. Quicquid igitur in hoc volumine a ſinceriori Evangelica & hiſtorica veritate alienum reperitur, eo neque pius Lector offendatur, neque exultet temere Pontificius, quaſi eius videamur*

a) *Præfat. ad Lector.*

mur opinioni per hanc editionem ullo modo suffragari. Ergo quæ veritati Religionis nostræ adversa loquuntur vel Muretus, vel alii, quorum intercurrunt scripta, ea non magis comprobamus, quam quoties Ciceronem aut Virgilium formulis novis describimus, gentiles ipsorum idolomanias. Neque tamen penitus exterenda sumus arbitrati. Tam invictum fidei nostræ robur est, tam sibi secura firmitas, ut nihil periculi juventuti nostræ metuamus, sive Ciceronem legenti, ab Ethnica, sive Muretum, a Pontificia lue. Tantum teneræ ætati, Oratorem hunc nostrum tractanti, eruditus adsit Magister, qui quoties ille Divos invocat, quoties purgatorii flammas loquitur, quoties Vejovem suum Romanum divinis honoribus mactat, quoties in alienam a sua fide professionem detonat, toties hominis inimici voces illas, & a vero aberrantis esse admoneat: tantum, inquam, cautio isthæc scholis inferioribus necessaria interveniat: nulla nobis formido est, ne ut in aures verba, sic in cor opinio scribentis descendat. Metuant Papicolæ scripta nostrorum. Nobis illorum non perinde sunt formidolosa. Nempe tenebrarum est, lucem extimescere; luci quidem tenebras inspicere grave non est. Itaque caussam isti habent, cur Scholis suis & Ethnicorum permittant libros, & nostrorum hominum interdicant. Nam ipsorum religio & Ethnicæ comparata, quoniam Christiana est, radiis micat; & nostræ, quoniam fœdissimos errores, & in his ipsorum Gentilium simillimos, miscet, caliginis ingenium habet. Quanquam quod illi adeo aversantur nostra, non a metu est solo, sed ab odio etiam. Quo plus jam Vatiniano persequi nos illa maxime Socie[illegible], solet, quæ sanctissimo JESU nomine ad conciliandam suis flagitiis autoritatem nefarie abutitur. Cui ordini cum & Muretus nomen dedisset, mirandum non est, si his etiam in libris alicubi prodat in alienæ religionis homines acerbitatem animi: ut cum Nathanem

Chytræum, a quo blandissimis compellatus litteris (b) fuerat, indignum tamen habet solius religionis nomine, cui responderet (c). Sed ea quidem atrocitas odii nos, qui etiam inimicos diligere jussi sumus, offendere nequaquam debet. Itaque ignoscimus illi, neque patimur, nos in eum simili furore accendi, aut istius vitii contemplatione oblitterari veras hominis virtutes, quæ hactenus ipsum nobis commendavere. Neque tamen illa durities penitus hoc loco dissimulanda fuit, ne insultent nobis adversarii, quasi vel justitiam tantæ iracundiæ tacite agnoscentibus, vel sentiendi facultate omni destitutis. Sed fuerit in nos Muretus, qualem formaverint illi (scilicet) mansuetudinis Christianæ magistri: in arte profecto dicendi, cujus maxime gratia carus ipse nobis est, eximium confitemur; non quod hic plane nihil habuerit nævi, (non enim ubique abstinet ab ethnicis jurandi formulis, ac nescio an non in Orationibus quandoque periodos plus æquo prolixiores accusare liceat,) sed quod non reperias temere, quem illi, si virtutes eloquentiæ congregatas spectes, quæ sane sunt multæ, anteponas. Perspicuus ipsi sermo fluit & purus, & concinnis verborum suavibusque numeris aptatus. Porro quam elegans ubique dictio est! quæ venustas in tropis! quæ in figuris deliciæ! quod robur in sententiis! Neque rerum ubertatem desideres, quoties

---

(b) *Quæ leguntur lib. I. (quem ipse Muretus edidit) Ep. 50. p. 499.*

(c) *Vid. lib. eod. ep. 91. p. 555. Sed cur non & indignum habuit, cujus epistolam ipse primus vulgaret? Nempe quia laudabat Muretum. Verum hoc transeat. Acerbitatis indicia similia capere licebit e lib. I. Ep. 14. p. 442. ubi de Petro agitur, ut interpretamur, Carnefeca; & lib. III. Epist. 77. p. 729.*

ties ea, quod in orationibus postulatur maxime, opus foret. Jam in carmine pangendo quanta felicitas! Sive enim Elegiam scriberet, sive Epos, sive Oden, sive Epigramma, sive Scenæ aliquid accommodum: optimi cujusque in quolibet genere magistri (d) nativam indolem agnoscas. Accuratior tamen exprimendo Comicorum socco fuit habitus, quam Tragicorum cothurno. Itaque cum *versiculos* aliquos, ab se conscriptos, *Trabeæ affinxisset* Comico veteri: tam gemellus ille suppostitius partus apparuit vero, ut acerrimo etiam talium censori Josepho Scaligero fraus illa fuerit persuasa (e). Sed vicissim evitare non potuit, quin ipsum, cum *Julium Cæsarem* efformaret *Tragædiam*, docti Viri (f) pedem in socco habuisse, & ad comicam dictionem subsedisse censerent: quanquam hoc ætati, qua Tragœdiam illam juvenis admodum scripsit (g), merito ignoscas. Sit hoc interim positum, non ab uno eum scriptore, cujus vestigia sequeretur, pependisse. Nempe ut multorum in se virtutes ipse unus colligeret, quicunque prisci latinæ facundiæ laude florerent, in his, quod haberet pretiosissimum quisque, id sibi putavit pro viribus imitandum. Nec enim uni

---

(d) *Multum operæ se jam inde ab adolescentia posuisse in Tibulli ac Propertii virtutibus imitandis, fatetur ipse lib. II. epist. 12. p.692.*

e) *Vide lib. I. Poëm. n. 60. p. 45. 46.*

(f) *Heinsius de Const. Traged. p. 235. quem & vide p. 206. Voss. lib. II. Inst. Poët. c. 14. p. 72.*

(g) *Vide locum Scaligeri, quem dabimus infra lit. at.*

uni Ciceroni, (ut de Orationis soluto genere loqui pergam,) mancipare se, (quanquam huic quidem præcipue similis esse laboravit,) sed ex aliorum quoque lectione proficere voluit, qui post Ciceronem ora in se atque studia hominum convertissent. Sane servile illorum, ridiculeque superstitiosum scribendi genus, qui cane pejus & angue fugiunt, non omne modo vocabulum, sed omnem quoque loquendi formulam, cujus autorem laudare Tullium, aut illi forte quendam æqualem non possint, Mureto, cum sapere cœpisset, neutiquam se approbavit. Cujus rei non luculentior nobis testis esse, quam ipse, potest. Sic autem scribit in Variis (h): *Diu & ipse in eo errore versatus sum, ut, nisi qui aut Ciceronis ætate, aut paulo ante vixissent, aut certe illi suppares fuissent, non satis dignos esse arbitrarer, quorum exemplo, qui latine aut scribere aut loqui vellent, niterentur. Sed postea, re tota mecum accuratius considerata, visus ipse mihi sum nimio plus mihi sumere, qui de Seneca, Livio, Valerio, Celso, Quintiliano, Columella, utroque Plinio, Tacito, Suetonio, Vellejo, Q. Curtio, Lactantio, aliisque ejusmodi scriptoribus, quos & ab iis ipsis temporibus, quibus latina lingua floruisse diceretur, propius adfuisse, & suo quemque seculo disertissimos habitos esse constaret, temere pronunciare auderem. Certe enim neque quisquam unquam veterum eos male latine locutos esse dixit, neque nos, tam longo intervallo, valde boni ejus rei existimatores sumus. At multa simplicia vocabula, multa etiam loquendi genera in eorum libris leguntur, quæ apud Ciceronem & ejus æquales nusquam reperias.* Quid autem vetat, quo minus lepidam quoque rem, quam paulo post (i) narrat Muretus, ex eodem hic cognoscamus?

(h) *Lib. XV. c. 1. p. 390.* (i) *p. 391. 392.*

mus? *Ut magis,* inquit, *intelligas, totum hoc e stulta quadam opinione pendere; scito multos ex istis inepte fastidiosis, quibus, qui quid dicunt, quod Ciceronis non sit, meros lapides loqui videntur; quibus, ut olim athletis in arenam descendentibus, circumdandæ essent amphotides, quoties in publicum prodeunt, ne delicatæ ipsorum aures vocum non Ciceronianarum ictibus contunderentur, sæpe esse a me magna cum voluptate delusos. Nam cum voces quasdam observassem, Ciceronis quidem illas, sed minus contritas, neque a Nizolio in illum præclarum Indicem, qui ipsorum obrussa est, relatas: admiscebam eas de industria orationi meæ, cum ad me audiendum amici quidam hoc, de quo loquor, morbo laborantes venissent. Illi ut earum quamque audierant, cervicem contorquere, humeros attollere, frontem contrahere, alius alii in aurem insusurrare, excuti sibi cerebrum, perire aures, cum talibus vocibus verberarentur. Quin etiam cœtu dimisso, cum me, ut fit, officii caussa domum reducerent, male se a me habitos atque acceptos esse conquerebantur. Ego aliquandiu eos ambiguo sermone frustratus, tandem sponsione lacessebam, ni illæ ipsæ voces, quibus auditis caput sibi condoluisse dicerent, ipsius Ciceronis essent. Quid quæris? cum id ita esse pervicissem, jam voces illæ omnem duritiam atque asperitatem deposuerant; jam lenes, suaves, jucundæ factæ erant, &, ut lupini aqua macerati, omnem amaritiem exuerant, simulatque eas Ciceronis esse constiterat.* Contra hoc hominum genus ubi plura noster declamavisset, hæc porro subnectit: (k) *Quid tu igitur? inquies. Ex omnibus antiquis scriptoribus nullo discrimine verba, quibus utare, depromes? Imo vero, adhibebo judicium, habebo delectum: &, cum ex iis potissimum, qui antiquitatis quoque ipsi principes visi sunt, Cicerone, Cæsare, Terentio, aliis quamplurima*

sumpse-

k) *p. 394.*

sumpsero; cum orationis meæ genus ad eorum exemplar, quam maxime potuero, conformaro: ex aliis quoque lectissimum quodque carpam, &, quo quisque maxime excelluisse videbitur, id imitari atque exprimere conabor; neque in iis modo, quos paulo ante nominavi, sed in Tertulliano, Arnobio, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, &, quod magis mireris, Appulejo, Cassiodoro, Martiano etiam & Sidonio Apollinari, multa reperiam, quibus suo loco positis, oratio uberior & ornatior fiat. Tibi quoque Dari (cum Dario enim Bernardo quod intercesserat sibi colloquium narrat,) *auctor sum, ut idem facias, inprimisque ut ne eorum stultitiam imiteris, qui usque eo antiquitatis studiosi sunt, ut voces quoque Christianæ religionis proprias refugiant, & in earum locum alias substituant, quarum nonnullæ etiam impietatem olent; qui non* fidem, *sed* persuasionem; *non* sacramentum corporis Dominici, *sed* diris devovere; *non* Angelos, *sed* Genios: *non* baptizare, *sed* abluere *dicunt, aliaque eodem modo depravant, qui, ut opinor, nisi sibi metuerent, etiam pro* CHRISTO Jovem Optimum Maximum *dicerent: est enim magis Ciceronianum.* Satis hæc nobis de stilo sententiam declarant Mureti. Et persuadere tamen Caspar Scioppius (l) audet nobis, *nihil minus de imitatione statuisse Muretum, quam quod verbis præ se ferre suit solitus*, puta eum (m) *stultitiæ, temeritatis & arrogantiæ minime ferendæ eos condemnat, quibus verba loquendique genera ab istius,* (cujus Fabius fuit Quintilianus,) *ætatis auctoribus usurpata, quoniam apud Ciceronem*

(l) *Judic. de stilo historico p. 64.*

(m) *Quod paulo ante præcedit apud Scioppium, & vix aliunde depromptum videtur, quam ex illo Mureti, e quo hactenus descripsimus, capite Variarum, licet ipse Scioppius nullum certum designet Mureti locum:*

nem & æquales ejus non exstent, ei, qui diligenter latine loqui velit aut scribere, imitanda non videntur. Sed unde fidem, obsecro, Scioppius nobis facit, aliud ista scribenti Mureto in mente fuisse, quam quod profiteretur calamo? *Manifestum enim est,* inquit, *omnibus, qui libros ejus legunt, nihil eum magis cavisse, quam ne a Ciceronis & æqualium ejus imitatione, non modo quoad contextum verborum sive compositionem, sed etiam, quod ad ipsa verba loquendique genera attinet, vel tantillum discederet. Fatentur etiam omnes, tam feliciter & ex sententia suum ei studium illud processisse, ut non modo posteriorum, sed ne illorum quidem ullus, qui Ciceronis ætati suppares, ac finitimi fuerunt, puritate & elegantia eum vicerit. Sed verebatur scilicet, ne quid aliquando sibi excideret, quod Tulliana puritate minus dignum foret, ipseque nonnullam ex eo existimationis apud Italos jacturam faceret.* Cumque caussam tale quid metuendi non unam fuisse Mureto, Transalpino videlicet homini, magna cum verborum profusione docere conatus fuisset Scioppius, sic denique sententiam suam concludit: (n) *Cum igitur haud fugeret Muretum si quid excidisset sibi, quod in Tullio cæterisque primæ classis Auctoribus non exstaret, aut saltem limatissimo hominum Italorum judicio ab Auctorum illorum puritate desciscere videretur, magno se fore* (in) *periculo partam eloquentiæ laudem amittendi: hoc modo prudenter sibi cavere visus est, si quorum sententiam opera ipsa probabat, ab iis saltem verbo dissentiret: sic enim paratam sibi semper excusationem fore, se verbis, quæ minus locupletes Auctores habere videantur, non errore, sed judicio ac scientem uti. Grammaticus enim, ut ait Seneca, non erubescit, solœcismum si sciens faciat; erubescit si nesciens.* Hoc vero non est rem, quam vocare velis in dubi-

b um,

(n) *p. 75. 76.*

um, firmo aliquo argumento probare, ſed ſomnium aliquod ſuum narrare. Cui facile ſit nobis, ſi ſomniando confici res debeat, ſimile, ſed quod a vero fortaſſe propius abſit, ſomnium opponere. Dicemus enim, doluiſſe Scioppio, cum videret, illam Tullianam ſervitutem, quam ipſe tantopere exoſcularetur, omnibusque pro facundiæ Latinæ apice perſuaſam cuperet, adeo contemptim haberi a Mureto, maximæ viro in eloquentia celebritatis; ergo ut in ſuas ipſum partes vel invitum raperet, conatum eſſe, & ſimulatorem feciſſe ſententiæ non ſuæ: ſive quod ipſe Scioppius hoc ita eſſe, mutata priore ſententia, crederet, (quæ enim grata ſunt nobis, haud difficulter ea nobis perſuademus,) ſive quod hoc ſaltem ab aliis credi, (ut fuit homo callidus) opinioni ſuæ conducere arbitraretur. Valeant ſomnia: rem ipſam videamus. Suſpicabimur ergo, veritum eſſe Muretum, ne qua ſibi vox imprudenti excideret non Ciceroniana? qui Ciceronem ſic triviſſet, ut in numerato haberet non obſervata modo, ſed & præterita Nizolio vocabula; qui non modo quæ vox fruſtra in libris Tullii quæreretur exploratum haberet, ſed &, cujus ergo eadem foret, autorem citare non unum poſſet. *Nam de illo CÆLITUS*, inquit, (o) *me quoque olim reprehenſum memini a quodam, qui niſi quod Ciceronis eſſet, nihil latine dici putabat. Itaque irridebat me, non modo cum citarem Servium, qui verſum illum e primo Georgicon:*

Si te digna manet divini gloria ruris,

Ita exponit: ſi tibi id conceſſum eſt *cælitus*, ut gloriam ruris habeas: *ſed etiam, cum multo meliorem iſtis omnibus Ciceronis imitatorem Lactantium, cujus hæc ſunt e libro V. In-*

(o) *Loco ſupra citato XV. Var. Lect. 1, p. 389.*

V. Institutionum; Nemini dubium poteſt eſſe, quin is doctor, qui *cælitus* mittitur, tam ſcientia ſit rerum omnium, quam virtute perfectus. Cui ergo tam exquiſita conſtitit talium quoque minutiarum ratio: eum nos ita meticuloſum fuiſſe exiſtimabimus? Age vero, demus Mureto, (nihil enim humani ab ſe alienum putare debuit.) metum illum, ne quid loquendo peccaret, auctoritate Tulliana defendere non poſſet: quænam ſic peccanti crux fuit propoſita? Si Scioppium audimus, illa, ne Ciceroniani hominis exiſtimationem perderet apud Italos. Quaſi vero aut unquam laboraverit Muretus numerari inter illa Ciceronis mancipia, aut horum, ſive Itali eſſent, ſive Hiſpani, de ſe judicium fecerit magni: quos palam potius *inepte faſtidioſos* appellantem, ſuaviter *deludentem, ſtultitiæ* arguentem paulo ante audivimus. Verum & hoc largiamur Scioppio, voluiſſe omnino Muretum & illis accenſeri ſimiolis Tullianis, & apud hos hanc ipſam ſibi laudem conſervare: quid hanc ad rem excogitari poteſt ineptius, quam contraria omnia non voce tantum, ſed exemplo profiteri, & factum hoc adverſus obloquentes defendere, idque non luſus gratia, (nullum enim in illa tota narratione joci veſtigium eſt.) ſed ut rem maxime ſeriam. Solent tamen, inquit Scioppius, Grammatici a ſolœciſmo, ſi ſcientes faciant, non metuere laudis, quam affectant, imminutionem: quare Muretum quoque credibile eſt, ſi qua ſibi contaminata vox elapſa eſſet forte, id egiſſe, ut ſaltem, quod imprudens fecit, putaretur ſciens feciſſe, ne cogeretur erubeſcere. Inſcita comparatio! Grammaticus, ſi hallucinatus eſt, ut exiſtimationem ſuam tueatur, fatetur ſolœciſmum, non defendit ſerio; joco ſe ait feciſſe, aut ſtudio explorandi, num ſatis ſubactas aures attulerint Auditores. Nihil horum Muretus. Quoties ea locutus eſſet, quibus, quod

ex Tullio hausta non forent, alii tanquam lapidibus auriculas sibi contundi quererentur: non agnovit, se lapides pluisse, neque ludendi consilio tentandive animo factum excusavit, sed morbum reprehendentium se arguit, quibus lapides conferentur, qui flosculi essent, quibus præ Ciceronis insano amore Tacitus, Curtius, Lactantius velut barbari sorderent. Necesse est ergo fateamur, aut vere sensisse Muretum, quod præ se tulit, aut Simiæ Tullianæ gloriam absurdissima ratione custoditum ivisse. Quam ridendi stuporis notam si recuset Muretus, concludemus, eam Scioppio, cui tanta ista defensionis absurditas prudens cautio est, jure meritissimo deberi. Nos vero somnium hominis omittamus tandem, & ad vigilias nostras veniamus.

Cum ad novam Orationum, Epistolarum, Poëmatum Mureti editionem conferre aliquid rogaremur, unde prioribus eam & emendatiorem esse & auctiorem vere liceret pronunciare: ante omnia prospeximus nobis de *Ingolstadiensi* editione. Hanc enim & Lipsiensis olim nostra semel jam iterumque repetita, expressit, & cæteris, quas quidem videre nobis contigit, emaculatiorem esse, visi sumus ipsi, dum inter se multas conferimus, non rarissime deprehendere. Sane *M. Joannes Cræselius Vilseccensis*, cujus ad Lectorem anno 1592. scripta Ingolstadii præfatio legitur, (p) *studio ac diligentia*

(p) *Præfixa Tom. I. Orationum &c. Mureti, quæ postea & in edit. Ingolst. anni 1599. conservata fuit.*

tia non parva emendatum ab se & locupletatum utrumque Mureti Tomum profitetur. Nec alibi prius, quod pervidere licuerit nobis, quam Ingolstadii, *Adamo Sartorio* excudente, Orationum, Epistolarum, Poëmatum Mureti ea prodiit copia, quæ hactenus censeri meruit locupletissima: ut hac in re matrem editionum sequentium plerarumque appellare possis Ingolstadianam. Ejusdem officina *Sartorii* anno hujus seculi secundo, mensibus vero, si tempus dedicatoriis adscriptum epistolis sequimur, partim Aprili, partim Octobri varios dedit in Aristotelem, Platonem, Xenophontem, Ciceronem, cum quibusdam e græco interpretationibus, *Commentarios Mureti*. Apparet autem e dedicatoriis, tum duabus, quas modo diximus, tum illa, quam utraque priorem Sartorius idem (q) Secundo Orationum, Epistolarum, Poëmatum Volumini præfixit, in his Mureti scriptis universis tum conquirendis diligentiam, tum communicandis benignitatem singularem *Marci Velseri*, Reipublicæ Augustanæ Duumviri, alicubi & *Andreæ Schotti*, enituisse. Atque ut hi viri ne per nos priventur debita suis virtutibus laude, verba ipsa in hanc rem Sartorii adscribamus. E Dedicatoria Voluminis II ad ipsum Velserum: *Abundant his* (orationis luminibus & ornamentis) *Mureti, quæ posteritati reliquit, volumina. E quibus alterum Orationum jam* (A. 1600.) *in lucem se tertium effert, cum præclaro variorum opusculorum prius aut nunquam, aut in*

b 3 *Ger-*

(q) *Soli quidem Dedicationi Commentariorum Mureti in Aristotelis Nicomachaa &c. diserte subscriptum est Sartorii nomen: sed quin idem & cæteras duas, quarum altera Commentariis Mureti in Rhetoricos Aristotelis libros &c. altera Orationum &c. Voluminis II. est præfixa, curaverit, nulla dubitandi est caussa.*

Germania certe quidem non visorum comitatu. Quorum editio, & qui inde in amœniorum studiosos litterarum manabit fructus, tibi, Marce Velsere, *Duumvir Amplissime, debet magnam partem in acceptis referri: quippe qui tanti viri reliquias partim a te studiose collectas, partim ab amicis acceptas, magnaque cura conservatas non tuas esse solius voluisti, sed, quæ vis bonitatis est atque natura, communes omnium, qui earum desiderio tenerentur & amore devincti.-- Debentur tibi & Publii Syri Mimi emendati, recogniti, aucti & locupletati post omnium editiones, ut quam maxime & diligentissime, ope Codicis Frisingensis calamo exarati, qui beneficio tuo ad nos pervenit. Reddimus igitur, quod debemus.* E dedicatoria (r) Commentariorum in Aristotelis Nicomachea, & quæ annectuntur: *Hæc ipsa elegantissima opuscula, quæ hic typis excusa damus, perierant, nisi illa* Andreas Schottus *Societatis JEsu, Mureti admirator, ex sparsis schediasmatis, quorum multa ipsius Mureti manu exarata erant, collegisset, thesaurique loco conservasset.-- Quæ bono publico litterario hic damus si non emendatissime, ut voluimus, caussa est, quod sparsa folia Sibyllæ fuerint, male habita, lacera, exesa, uno verbo, jamjam interitura, nisi, de quo dixi,* Schottus, *& nobilis Amplissimusque Dominus* Marcus Velserus, *Duumvir Augustanus, illa ab interitu vindicassent. Quibus tanto majores gratias hebemus, quanto majore amore omnes docti omnia Mureti amplectuntur, maxime ea, quæ lucem nusquam unquam viderunt: inter quæ propediem etiam quæ supersunt -- dabo: ut sunt Commentarii in primum & secundum Rhetoricorum Aristotelis, in Ciceronis libros quinque de finibus, in primum Tusculanarum, in Orationem pro Dejotaro, in Officia Ciceronis.* Atque hæc

(r) *Ad Matthiam Fuggerum Baronem in Kirchberg.*

hæc in ipſorum Dedicatione (s) vocat *poſthuma Mureti, quæ ſuppeditav rit Bibliotheca* Velſeri. *Quorum pars*, inquit ibi porro, *nunc primum lucem aſpicit, a mortis limine revocata; pars in Germania, niſi fallor, nunc primum in luminis oras exit.* Atque ex his ipſis Mureti Commentariis licuit nobis Orationum quidem ſecundum Volumen, (t) Epiſtolarum vero librum tertium (u) in hac nova editione noſtra locupletare. Acceſſerunt enim inde præter duarum Orationum appendiculas Orationes quinque, Epiſtolæ autem duæ. Hic mirari veniebat in mentem, cur non idem ante nos jam olim tentaverit *Sartorius*, cui hoc certe ex propria, ut ita loquar, penu facere, ſaltem per eruditum aliquem curare, integrum fuit: cum in manu ſit nobis etiam anno 1603. officinam ejus egreſſa ſecundi Volumin. editio, quam ita neceſſe eſt Commentariis, a quibus adjuti nos ſumus, eſſe poſteriorem anno ſcilicet ante (x) vulgatis. Sed conſtitit illi fortaſſe ratio ſui facti. Nobis cauſſa non fuit, cur non adderemus, quicquid Epiſtolarum Mureti, quicquid Orationum, cæteris, quæ jam erant vulgatæ, ſimilium, aut cum iis juſta ratione cohærentium, daret ſe nobis in manum, præſertim cum iſti commentarii jam dudum librarias tabernas deſeruerint. Interea ſatis, opinor, ſic declaratum eſt, cur editionem novam molientibus nobis carus eſſe debuerit Ingolſtadienſis codex.

 Cum

(s) *ad Berchtoldum liberum Baronem a Wolckenſtein.*

(t) *Quare infra lit.* bu.

(u) *Perge quærere lit.* da.

(x) *Regredere ad ea, quæ paulo poſt litteram* p. *dicta ſunt*: ejusdem officina.

Cum vero in eadem illa urbe jam ſeorſim Epiſtolæ Mureti, jam Orationes, jam credo & Poëmata, jam horum omnium quaſi corpus integrum, idque repetitis aliquoties vicibus prela ſit expertum: nos eam, quam chalcographis utendam exhibere commode poſſemus, nacti editionem ſumus, quæ anno 1599. ejus, quod diximus, Corporis Volumen primum, ſequente alterum publicæ luci expoſuit: ſic ſatis probam & illam quidem, talem tamen, ut ſubinde & oculos ea poſceret noſtros, qui alios quorum eſſet copia, codices conſulerent, & manus, quæ alibi mendas extergerent, alibi bis excuſa (y) ſemel delerent, alicubi & omiſſa (z) accerſerent aliunde. Quod ſi præſtitam a me in emendando haud perfunctorie diligentiam non ubivis accurate ſatis imitatæ ſint operæ, & mihi excuſationem ab æquo Lectore promitto, & his veniam exoratam, (ſpero enim intra modum peccaviſſe,) cupio. Cæterum dum varias, quas hinc inde conquirere datum fuit, editiones inter ſe comparo, quidque deſiderari poſſit in ſingulis, obſervo, ſæpe, fateor, optavi univerſis aliqua prodiiſſet curatior. Nam ut de ſolis Ingolſtadienſibus (aa) dicam, quæ cæteris videntur hoc in genere minus negligenter habitæ, negari utique (alia nunc mitto,) haud poteſt, *Pſalmi quinquageſimi primi* paraphraſin lyricam, Carmen item heroicum, quod ad filium fratris a Mureto ſcriptum *puerilem inſtitutionem* complectitur, bis in illis inveniri, ſemel Poë-

matum

(y) *Non ea tantum in Poëmatis, de quibus paulo poſt, ſed & in Epiſtolis lib. II. duas Epiſtolas 79. & 90. quæ ibi redeunt num. 91. & 92.*

(z) *Ultima Poëmata Voluminis primi.*

(aa) *Etiam ea, quam prima Lipſienſis ſecuta eſt.*

matum Volumine primo, iterum secundo (ab). Quod futurum non erat, si justa fuisset adhibita circumspectio. Proserpsit hæc labes in Lipsienses quoque nostras, & a prima est propagata in cæteras, haud dubium quin ex opinione, sed ea falsa, quam de se excitaverant Ingolstadienses jam aliquoties recusæ, tanquam talium nævorum suspectas illas habere nefas foret. Factum enim inde reor, ut illa rem omnem examinandi cura nemini imponeretur: ne quis forte accusandum hic putet laudatissimæ, dum viveret, industriæ Virum, *Joannem Friderichum*, cujus ad Lectorem compellatio in Lipsiensibus primis exhibetur. Nec enim aliud illi, quod sciam, datum negotium fuit, quam testandi, dum Pontificius scriptor in his etiam regionibus exceditur, non simul ejus in religione approbari errores. Ergo curationem eorum, quæ hactenus vitium fecissent, passi sumus imponi nobis. *De* universo autem opere affirmare hoc valemus, nihil eorum, quæ in prima Lipsiensi comparent, (neque sequentes addiderunt quicquam,) fuisse a nobis prætermissum, si compellationem, de qua modo dictum, Friderichi, (ac) si item Ingolstadiensis Typographi (ad) præfationem excipias; addita vero, quæ id mereri sunt visa; ordinem denique nonnullibi justis ex caussis fuisse immutatum. Sed hæc magis intelligentur ex iis, quæ jam ad singula dicentur.

Oculiferium toti operi non videbatur nobilius

 proponi

(ab) *Clarius hac intelligentur e dicendis lit.* dc.

(ac) *Hanc etiam ante nos omisit edit. Lipsiens. An.* 1660. *Nobis id magis licuit, qui summam ejus jam supra dederimus lit.* a.

(ad) *Adami Sartorii, præfixam Volum. II. Respice ad lit.* q.

proponi posse, quam ipsius *Autoris effigies.* Eam sumus & nunc, uti haud ita pridem (ae) in Manutianis Epistolis factum, e Museo Historico Joannis Imperialis (af) mutuati. Qui & distichon ministravit, (ag) imagini subscribendum, incerti quidem illud Autoris, sed breve & commodum.

Quod ab hac præfatione nostra proximum legeretur, esse non immerito debuit *Vita Mureti.* Minus bene rejecta hæc alias erat in Voluminis demum Secundi principium (ah). Retinuimus autem, qualem ex Oratione funebri *Francisci Benci* collegit *Andreas Schottus.* Nam hoc satius videbatur, quam totam, quod Coloniensis Orationum editio (ai) facit, & alia item Lugdunensis (ak), Orationem Bencianam (al) transcribere. Jam & alii occurrebant quidem, a quibus vita Mureti relata esset in litteras, ut *Joannis Imperialis* (am), quem paulo ante nominavi & *Janus Nicius Erythræus* (an). Sed ab his Bencianam narrationem sede moveri, cui sua ipsi bonam partem deberent, æquum non putavi. Laudibus tamen, quibus hi Muretum affecissent, inter elogia reliqui locum. Poterant, fateor, vel ex Epistolis Mureti congeri plura, quæ ad ejus vitam pertinerent: sed nec ea magnopere necessaria erant, &, si qui minutias hoc in genere amant, his non erit difficillimum desiderio suo, ubi alias perlustra-

(ae) *A.* 1669.
(af) *p.* 110.
(ag) *p.* 112.
(ah) *puta in Ingolstadiensibus & Lipsiensibus. Nam Moguntina anni* 1615. *Orationum Volumini primo recte præmittit.*
(ai) *anni* 1601, *in* 8. *Volum. II. p.* 165.
(ak) *anni* 1613. *in* 12. *p.* 564.
(al) *initium ejus:* Triste sane atque acerbum.
(am) *d. l. p.* 211.
(an) *Part. I. Pinacoth. p.* 11.

lustrabunt eas epistolas, vel aliud agendo mederi. Id vero nequaquam reticendum hic nobis, non studio labefactandi aliena, sed amore verum eruendi compulsis, Benciana quædam refelli in fabulæ Burdonianæ confutatione a Josepho Scaligero (ao). Occasio hæc fuit: Caspar Scioppius, ut Josephum Scaligerum, Patri suo, cum Aginnum venisset, neminem fuisse, quo cum sermonem de litteris sereret, perhibentem, falsi convinceret, ad Bencium provocaverat, qui Muretum ibi habuisse, misisset in litteras (ap). Hanc a se criminationem sic amolitur Josephus (aq), (libet enim locum integrum describere): *Quam vera autem de Mureto dixerit, idque Bencii testimonio confirmare conetur, cum tunc Aginni degisse, argumento fuerit annus is, quo Oratio* (Julii Cæsaris Scaligeri Patris,) *in Erasmum, una cum ea Epistola,* (qua queritur, in illa litterarum vastitate neminem habere se, quo cum caput conferat,) *edita fuit. Qui cum esset Christi M.D.XXXI. Muretus tunc erat tantum annorum quinque, & in Lemovicibus agebat. Bencius autem vir doctus, & amœni ingenii, qui si viveret, neque Amphitheatro* (Scioppii) *Tartareo, neque ejus structoribus sociis suis favisset, multa per conjecturam de Mureto dixit, tam incredibilia, quam a vero remota. Cujusmodi illud,* Muretum adolescentulum Aginni docuisse (ar.) *Res ita habet: M. Antonius Muretus annos natus*

(ao) *Hic enim Confutationis illius, cui alias nominis alieni* I.R.Batavi, Juris Studiosi, (*videlicet ut* Janus Rutgersius *intelligeretur,*) *notas præfixerat, verus autor est: quem se ipse Josephus, confitetur tum alibi, tum clarissime Epist. 433. quæ Grutero inscripta est p. 793.*

(ap) *Quære in Vita Mureti lit.* d.

(aq) *Confut. Fab. Burdon. p 450. seqq. Ed. Lugd. 4. 1617. cum aliis.*

(ar) *iterum in Vit. Muret. lit. c.*

tus XVIII. Aginnum venit Julii ſalutandi cauſſa: unde digreſſus, ad Auſcios Novempopulaniæ ſeſe contulit. Ubi in Collegio Archiepiſcopali Ciceronem & Terentium docere cœpit, quo tempore Eclogas in laudem Cardinalis Armeniaci (as) & Tragœdiam ſuam Julium Cæſarem (at) *in illa urbe edidit. Hinc profectus in oppidum Nitiobrigum, cui nomen Villanova, ditiſſimi Mercatoris de* Brevant *liberis præfectus, in ſchola publica illius oppidi auctores latinos interpretabatur. Anno autem ætatis ſuæ XX. cum illis pueris, diſcipulis ſuis, Aginnum ſecundo venit. Julium ſalutandi cauſſa, ſemel antea viſum, ſed ſatis notum litterario commercio: eosque pueros cum Mureto Joſephus* (au) *meminit domi vidiſſe ſe annos natum ſex. Bis aut ter poſtea exceptus hoſpitio a Julio, idque diem unum aut biduum, tantum ingenii ſui præſtantiam, cujus ſpecimen per litteras duntaxat, dederat, colloquio familiari comprobavit. Ex illo, quia eum noſſe propius contigerat, Julius amare eum cœpit, & ejus dotes animi Senatoribus Burdegalenſis curiæ per litteras commendare, ut non alter eum quam filii nomine appellaret, quam Burdegalam, relicta ſchola Villanovana profectus, ibi in una claſſium Gymnaſii Aquitanici doceret circiter annum Chriſti M.D.XLVII. Neque ex eo unquam aut Aginnum repetivit, aut Julium poſtea vidit. Quomodo igitur Aginni, aut quando docere potuit, qui in tribus profectionibus vix ſex ſeptemve dies ibi ſubſtitit? Burdegala Lutetiam, Lutetia Toloſam petiit, ubi juris inſtitutiones quum exponeret exercendi cauſſa, ut tironibus juris mos eſt, inde abire coactus* (ax) *Venetias ſe contulit. Quare quæ* Ben-

(as) *De his infra lit.* dr. (at) *De qua ſupra lit.* g.

(au) *Loquitur de ſe Joſephus Scaliger in tertia perſona, tanquam de alio, quia noluit haberi Autor illius ſcripti. Recurre ad lit.* ao.

(ax) *Hac de re aliquid Jan. Nic. Erythræus I. Pinacothec. p. 13. non ſatis aperte tamen. Verum eadem & per nos lateat. Pertinent autem huc & ea, quæ ad lib. I. Poëm. p. 45. notavimus.*

Bencius de eo retulit, quia ex conjectura collegit, ea non solum falsa, sed etiam interdum ridicula sunt: ut, quod ait, Regem Henricum & Catharinam Muretum publice docentem audire voluisse (ay). *Nunquam enim in Athenæo regio, sed in Gymnasiis docuit. Neque caussa erat, cur diceret,* eum Tolosæ Juris Civilis docendi primum facultatem, deinde etiam potestatem accepisse (az). *Quod quid sit, non capio. Hoc scio, si ille, ut putat Bencius, facultatem & potestatem juris publice interpretandi Tolosæ accepisset, non opus illi fuisse eam Asculo petere, ut jus Romæ publice profiteretur. Quo tempore enim Ludovicus Rupipozeus Romæ sub Gregorio XIII. Christianissimi Regis Legatus agebat, Muretum Asculum clam petiisse, & lauream juris consecutum fuisse, tam multis notum, quam mirum est, Bencium ignorasse, qui eo tempore Romæ erat. Reliqua, quæ finxit non pauca, libens omitto.* Hæc Josephus Scaliger.

A vita &, quod illi proximum est, *epitaphio* Mureti non putavimus avelli oportere *funebria duo carmina, Francisci Bencii* unum, *Philippi Pælarii* alterum. Itaque hunc in locum ea retraximus e Volumine Poëmatum primo, cujus ea finem alioquin obsidebant. (ba)

His adjungi ultro se deposcebant alia, quæ *in Mureti laudem* scripta essent *Carmina*: Toscani duo, (perperam alias divulsa, cum, altero (bb) in fronte primi voluminis reposito, alterum (bc) inter poëmata

(ay) *Quære in vita Mureti lit.* e.
(az) *ibid. lit.* f.
(ba) *P. 527. & 535. Edit. Lips. A. 1629.*
(bb) *Cujus initium:* Rhetora te tantum.
(bc) *Quod incipit:* Certamen, Murete, novum.

mata Mureti Voluminis ejusdem (bd) esset rejectum,) Thevenini tria, Bianci unum, Incerti unum. Atque ut in hoc ultimo codex Moguntinus anni 1615. (be) in Blanci Museum Joannis Imperialis: (bf) sic in Theveninianis unice profuit nobis Ingolstadiensis editio anni 1585. despicabilis ea quidem, si cum aliis contendatur, nihil enim Mureti præter quatuor Orationes (bg) complectitur: sed quæ tamen & neglectum aliis omnibus, quarum copia nobis fuit, Pantaleonis Thevenini nomen conservaverit, & duo ejus disticha, quæ sola in cæteris comparebant, auxerit tertio.

Sequentibus *Elogiis*, soluta scriptis Oratione, nomen dedimus *Testium Eloquentiæ Mureti*. Nam & hic, perinde ut in Manutio nuper, non alias Autori nostro laudes quæsivimus, quam oris diserti. Qua in re cum alter alteri palmam reddat ambiguam, non mirabitur Lector, ubi totidem prope verbis ab hoc Muretum, ab illo Manutium videbit alicubi commendari. Neque nos adeo peccabimus, si illustre quoddam *Manutii* encomium, quod post emissas demum (bh) ejus Viri e Museo nostro epistolas lucem vidit, (bi) vel hic tandem, ceu commune utrique conspici jubeamus. Sic enim vulgata ante biennium prima Scaligerana: (bk) *Paulus Manutius, Vir romane scribens, si quis alius, hoc nostro seculo, Lon-*

(bd) *p. m. 520.*

(be) *Post Dedicatorias Voluminis II. Orationum. Neque alibi carmen illud oblatum est nobis.*

(bf) *p. 112.*

(bg) *Ea hic apud nos sunt Voluminis I. prima, penultima, ultima & Voluminis II. antepenultima.*

(bh) *An. 1669.*

(bi) *An. 1670.*

(bk) *p. 77.*

Longolio omnino contrarius. Cum enim hic Ciceronis verbis & phrasi adeo alligatus fuerit, ut Ciceronis sensu, non suo, cogeretur scribere: ille contra suo sensu scribit, Ciceronis, Terentii, & ejusmodi excellentium virorum verbis & stylo utens; (bl) *quem suo instituto optime accommodare novit.* A testimoniis eorum, quorum in hoc opere ipsæ integræ ad Muretum exhibentur epistolæ, ut Nicotii, (bm) ut Cardaneti, (bn) similibusque abstinuimus de industria. Quorsum enim attinebat, eadem bis legi eodem in libro? In iis autem, quæ dedimus, non pauca referimus accepta amicissimo *Christiano Daumio*, qui congeriem suam pro amicitia, quam annos bene multos constanter colimus, ultro nobis obtulit, Viro de bonis litteris jam diu meritissimo.

Quæ ad Scipionem Gonzagam ipsius *Mureti Dedicatoria* passim epistola præmittitur, non totius est operis, neque totius primi Voluminis, ut ad Epistolas quoque & Poëmata referri debeat, sed solarum, quæ in primo Volumine legi hactenus solebant, Orationum. Nos quemadmodum utrumque Orationum Volumen nullo Epistolarum Poëmatumve interventu connectendum putavimus, sic exemplo Coloniensis cujusdam editionis (bo) Dedicatoriæ huic Mureti jungere voluimus *Dedicatoriam* similem *Francisci Bencii*, qua Scipioni eidem, mortui jam Mureti tanquam adhuc vivi personam indu-

(bl) *Hæc & in Muretum quadrare, intelliges ex ipso. Quære supra lit.* h.

(bm) *Lib. I. Epist. 2.*

(bn) *Ibid. Epist. 30.*

(bo) *An. 1661. in 12. qua tamen utrique Dedicatoria vitam interponit Mureti.*

induens, alterum Orationum Volumen inscripsit. Repetenda vero ea nobis fuit ex editionibus, quibus poteramus. (bp) Nam *Sartorius* Ingolstadiensis ipsam nescio cur omiserat, illi *suam ad Velserum*, cui ejusdem Voluminis Epistolas quoque & Poëmata, Mimos item Publii nuncupat substituens. Hanc nos vicissim, licet Lipsiensibus hactenus retentam, sustulimus; non ut vicem Sartorio pro exclusa Benciana rependeremus, (abest enim a nobis inimicus ille affectus, præsertim qui Sartorianæ officinæ multa debeamus.) sed quia non necesse videbatur addere, quicquid alienarum præfationum uspiam compareret. Alioqui repetere potuissemus & Jacobi Rosetti Venetam, (bq) Ingolstadiensem Joannis Crœselii, (br) Jo. Friderichi Lipsiensem. (bs)

A cortice venio ad nucleum. Quem cæteræ Lipsienses Sartorianam editionem secutæ sic repræsentabant, ut toto corpore in *duo Volumina* distributo Orationes, Epistolæ, Poëmata Voluminis primi sejungerentur ab Orationibus, Epistolis, Poëmatibus secundi. Nobis, ne sororia, ut ita loquar, vincula trium istorum scribendi generum convellerentur, placuit universa *tribus* potius *titu-*

lis

(bp) *Ea sunt, dua Colonienses Anno 1601. 8. & An. 1661. 12. Una Lugdunensis An. 1613. 12. Una Moguntina An. 1615. 8.*

(bq) *Ad M. Antonium Romitum Vicentinum, qua perinde ut Benciana, cui & statim subnectit editio Moguntina pertinet ad Orationum Volumen secundum. Dabit eandem, sed in fine Orationum illarum, & Lugdunensis item Coloniensis Anni 1601. Rosetto interim locum aliquem inter testes Eloquentia Mureti assignavimus.*

(br) *ad Lectorem Voluminis I. in edit. Ingolstad. Anno 1599. Vide supra lit.* p.

(bs) *ad Lectorem totius operis. Respice ad lit.* a & ac.

lis diſtinguere, *Orationum* uno, quas & in aliis editionibus quibusdam (bt) copulatas videbamus. *Epiſtolarum* altero, tertio *Poëmatum*. Ut autem nihilo ſecius conferri hæc editio noſtra cum iis, quas alias imitata eſt, commode poſſet, Orationum Volumina duo, libros Epiſtolarum tres, (duo enim olim erant in primo Volumine, unus in ſecundo) Poëmatum duos numeravimus: quod in Orationum quoque Volumine primo præſtitum. In ſecundo & Poëmatibus non perinde. Sed hujus rei cauſſa jam reddetur ſuis locis.

Enimvero ad *Orationes* quod attinet nefas quidem non erat, quo jam ante vulgaris numeri priſtini præciſe conſervarentur, novas omnes (bu) in extremum locum ſecundi Voluminis conjicere. Verum cum nulla ipſarum eſſet, cui non cum certa iſtius Voluminis arctior quædam cognatio intercederet: dandum eſſe aliquid huic neceſſitudini ſumus arbitrati, & ex ea ſingularum ordinem conſtituendum; ſimul tamen priſtinis, quæ novarum interjectu ſeriem mutaviſſent, duos appingendos numeros, veterem & novum, ut labor hanc noſtram editionem cum aliis volentium comparare minueretur. Ergo *ſextam* Orationem, (bx) quam habuit Muretus libros Officiorum Ciceronis explanare ingreſſurus, ex novis ea ſtatim excipit, (by) quæ ad tertium Officiorum, (ad ſecundum nec Orationem

c Mu-

(bt) *Ut in Colonienſibus duabus, Lugdunenſi item & Moguntina.*

(bu) *Quas una cum duabus appendiculis poſtea memorandis non aliunde, quam e Commentariis Mureti a Sartorio excuſis petere licebat. Reſpice ad lit. t.*

(bx) *p. 295.*

(by) *p. 302.*

Mureti, nec notas uſpiam vidimus) fuit recitata. Quam sequens, cum olim eſſet *ſeptima*, facta ſic eſt *octava*, & a nobis utriusque numeri præſcriptione donata. (bz) Secundum hæc nullum erit negotium, rem de cæteris intelligere: niſi quod mirari quispiam poſſit, cur *nonæ* & *undecimæ* noſtræ, (ca) quarum utraque pro argumento habet Ariſtotelis Rhetorica, *decimam* interpoſuerimus (cb) eam, quæ Ciceronis Orationi pro Rege Dejotaro exponendæ fuit præmiſſa. Sed ubi primam hujus paginam quis legerit, exſpirabit confeſtim admiratio. Cum enim primo ſecundoque Ariſtotelis Rhetoricorum libro Ciceronis illam Orationem ipſe Muretus interjecerit, exemplum ejus hic imitari & nos æquum judicavimus. Porro quæ nunc primum *appendiculæ* Orationibus *quartæ* & *octavæ* acceſſerunt, (cc) eas nec omittere voluimus, quod omnino continuarent ea, quæ Muretus in præfationibus illis reliqua feciſſet, nec numerum tamen peculiarem illis dare, quod qualiumcunque lineamentorum potius, quam Orationis figuram haberent ac modum. Utique conveniebat eas diſtingui a Continuationum illo genere, quod juſti ſermonis pondus impleret, qualis eſt Oratio noſtræ editionis XVII. (cd) priſtinarum XIV. Poſtulabat vero etiam fortaſſe appendicem ejusmodi Oratio noſtri numeri *decima quarta*, quam habuit Muretus, cum Æneida Virgilii eſſet explanaturus. Ac certum eſt quidem, quæ

(bz) *p. 304.*
(ca) *p. 312. & 323.*
(cb) *p. 319.*
(cc) *p. 283. & 310. ubi, quod* Procemia *vocavi, factum inde, quod hac facie comparerent in commentariis p. 615. & 179. unde deſcripſi.*
(cd) *p. 365.*

quæ in ea dicturum se promisit,(ce) horum vix ultra dimidiam partem quicquam apparere, ut merito sub finem ejus, *desiderari cætera*,& olim annotatum fuerit & a nobis repetitum: (cf) sed dubium nobis, num ipse Autor, quod non insolens illi fuisse loci quidam (cg) demonstrant, distulerit. Utrumcunque sit, perierunt nobis sive paginæ præfationis illius residuæ, sive Oratio altera, quæ priorem continuaret, sive denique, si quid e Commentariis Mureti in Virgilium,(nam & hos injuria temporum a nobis prohibuit.) agglutinari pro appendice potuisset. Itaque non voluntas hic nobis, sed fortuna defuit. Certum de hoc toto *Præfationum* genere, quod ad studiosos adolescentes sub initia certarum enarrationum habuit Muretus, monendum illud venit, distingui eas oportere ab Orationibus, quas coram Pontifice, Cardinalibus, aut in Auditorio utcunque magis illustri recitavit. Quanquam enim præfanti Mureto nonnunquam una cum discentibus honoris ergo aures præbuit Celebrium Virorum jam unus aliquis, jam copia quædam, quibus & ipse peculiares agere gratias sub finem Orationis est solitus: (ch) tamen, quod

c 2 ita

(ce) *p. 347. in med.* Dicam enim.

(cf) *p. 353.*

(cg) *Orat. XIII. p. 323. 324.* Cætera, de quibus dicere institueram, - - in crastinum differentur. *Et Orat. XVI. p. 363.* Quare quæ supererant, - - in crastinum differam. *Atque hoc præstat Oratione sequenti XVII. ibid.*

(ch) *Ut Orat. XIII. p. 346.* Non dubito, L. C. V. P. quin, quicunque te huc honoris mei caussa venisse vident, &c. *Orat. XIX. p. 394.* Cuperem, Paule Foxi, -- novo quodam & minime vulgari modo tibi -- gratias agere, *Orat. IX. p. 298.* Ac Vobis quidem, Ado-

ita velut extra ordinem contigit nequaquam sustulisse discrimen, quod illa sermonum duo genera separat, censeri debet. Itaque in Præfationibus istis, si non semper, certe nec raro, magis Professorem agnoscas Muretum, qui doceat, quam Oratorem, qui moveat. Meminerat quippe ad quos, & cujus rei gratia diceret; addo etiam, quo tempore. Fiebat enim interdum, ut eadem hora simul Præfationem suam finiret, simul Autoris ipsius interpretationem auspicaretur. (ci) Nec pauca reperies in Præfationibus illis, quæ si a solennibus Rhetorum formulis separes, a Commentariis non distinguas. Qualia sunt Quartæ orationis inchoata, eaque per integras tres paginas decurrentia, (ck) plane gemina commentariis. Nescio quoque, annon Muretum in scribendarum præfationum negotio versantem, inter extrema tempus aliquando destituerit, ut aut absolvere, quæ decrevisset initio, non posset universa, (cl) aut ea non nisi minutis quibusdam, ut ita loquar, punctis, memoriæ saltem gratia designare in charta necesse haberet, (cm) dilatanda fortasse extemporaneo sermone,

Adolescentes, utcunque satisfecisse me -- confido. His autem Magnis ac Præstantibus Viris, -- quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus?

(ci) *Clarum id ex ultimis verbis Orat. XV. p. 336.* Sed satis jam verborum factum est. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyræ, deinde ipsius Poëtæ verba recitabo, &c. *Adde & extrema Orationis VII. p. 304.*

(ck) *à p. 275.* Quare de ipso quidem.

(cl) *Hoc ipsi dixerim accidisse in Oratione XIII. ubi rejicit quædam in alterum diem, ut supra lit.* cg. *patuit.*

(cm) *Vix dubium, quin hoc illi evenerit fingenti Orationem X. (ad quam*

ne, ubi ventum esset in cathedram, & epilogo, qui plane abest, claudenda. Fuit &, cum redimendum sibi tempus insitata Præfationis, qualem hic *septimam* (cn) damus, brevitate existimaret Autor. E dictis responderi speramus posse iis, si qui forte negabunt, recte nos orationibus addidisse sive duas Appendiculas illas, sive Orationes quinque novas. Fuit enim omnino pretium operæ, quæ ab se relicta Muretus alibi exegisset, in eundem conspectum reponere, maxime in gratiam illorum, qui hoc in opere non verba tantum, sed res venantur. Neque ulla est a nobis addita Oratio, in qua, si quid tanquam ab Oratorio stilo alienum accusetur, id tueri se non queat vel exemplo simili jam ante vulgatarum, vel sermonis minime convellenda serie. (co) Ac præstabat quidem forsitan Orationum duo Volumina sic dissepire, ut in altero cæteræ Orationes, in altero solæ Præfationes extarent, quod & in Majoragianis meminimus factum. Sed ea res dissimiliorem cæteris editionibus reddidisset hanc nostram, quam conducere alia de caussa judicabamus. Et alias facile poterit Lector non penitus indoctus Classem suam cuilibet Orationi vel a solo titulo præsagire.

Venio ad *Epistolas*. His universis ordinem pristinum

quam vide, qua noto p. 313) Qua cum ab initio satis habet manifestam Rhetorica dictionis speciem,)quo merito ipsam, utut aliis pratervisam, his Ordinibus inseruimus,) paulatim in procursu festinantis & nihil prater quam extremas lineas ducentis calami apertissima prabet indicia.

(cn) *p.* 302.

(co) *Ut cum p.405. Orationi XXI. miscetur ipsa verborum Aristotelis, ad Commentarios alioqui pertinens, interpretatio.*

ſtinum exactiſſime conſervavi. Tametſi enim optimum eſt, ſeriem cuique ſuam ex tempore, quo nata eſt, invenire: tamen, id a me ne hic fieret, duæ prohibebant cauſſæ. Primum erant, quibus nullus, aliæ quibus non ſuus, quod non inepta prodebat conjectura, eſſet adſcriptus ſive dies, ſive annus: quæ tempora ideo mutanda alicubi ſumpſi. (cp) Neque hic a librariis tantum peccatum, ut cum alius alium annum nominat, (cq) ſed & ab ipſis ſcriptoribus. Itaque viſus eſt ſibi Muretus (cp) accipere Manutianas ſex aut ſeptem diebus ante, quam ſcriptæ forent. Deinde non plane diſplicere mihi debuit, quod ipſi placuit Mureto primum librum edenti, qui nullo ſe ordine aut perſonarum aut temporum eas in unum volumen ſcribit (cs) congerendas curaviſſe. Interim quod potui, in iis Epiſtolis, quas plurimas ad eundem, ut Manutium, ut Sacrarum, ſcripſit Muretus, effeci appoſitis notulis, ut quæ cui reſponderet, liquido ſciretur. Perſonarum autem Ordinem alphabeticum dabit Index. Quod ſi in Epiſtolarum illis demonſtrandis catenis aberraſſe nonnunquam deprehendar, facile feram admoneri. Fuit enim, ubi nec ipſe mihi ſatisfacerem, quod & conjecturæ ſcinderentur in partes, nec ubique legeremus epiſtolas, quales fuiſſent primum ſcriptæ, ſinceras ſatis & integras. Detexi hoc ulcus in præfatione ad Manutianas: (ct) & confirmavit

(cp) *Diem, ut in Epiſt. 7. lib. II. pag. 595. Annum ut Epiſt. 16. & 35. lib. III. p. 664. & 688. Conf. quæ noto p. 583.*

(cq) *Exemplum pete e lib. II. 3. p. 586.*

(cr) *Lib. III. Epiſt. 2. p. 648.*

(cs) *Lib. I. Epiſt. 1. p. 447.*

(ct) *b. 1. 2.*

firmavit me in ſententia recenſio hujus operis. (cu) Quod autem hic bene multas *aliorum* quoque legimus *ad Muretum*, ab ipſo Mureto eſt, qui cum primo ſuarum libro, (hunc enim ſolum ab ipſo procuratum fuiſſe apparet,) tales miſcuiſſet, hoc exemplo ſecundi quoque tertiique editores provocavit. An Mureto volente acceſſerint etiam, quæ leguntur *aliorum ad alios*, quæ quidem non perinde multæ ſunt, incertum habeo. Quanquam enim tales quædam & in primo leguntur libro; (cx) de iis tamen ipſi Mureto, cum cæteras curante ſe acceſſiſſe non inficietur, altum eſt ſilentium in ejus libri dedicatoria: (cy) ut ſuſpicer aliorum opera demum adjectas repetitis ejus libri editionibus, quas conſtat (cz) prima Mureti copioſiores prodiiſſe. Ego nullam rejeci, quæ jam ſemel in illos editionum Lipſienſium tres libros migraviſſet; Libro tertio duas etiam ipſius Mureti,

(cu) *Vide quæ noto ad lib. III. Epiſt. I. p. 646. Ep. 11. pag. 555. Ep. 13. p. 660. & Ep. 52. p. 710.*

(cx) *Quarum prima eſt Hippolyti Cardinalis ad A. Sorbinum n. 86 p. 576.*

(cy) *lib. I. Ep. 1. p. 445.* Cum eis, (*Epiſtolis meis*) nonnullas ad me a Viris doctrina & auctoritate præſtantibus ſcriptas in unum volumen congerendas curavi.

(cz) *Tum ex eo, quia Colonienſis editio anni 1580. ultra Epiſtolam Gilberti Malloris ad Muretum, quæ nobis eſt 96. non procedit, nec Ingolſtadienſis anni 1584. ultra 97. quæ eſt Mureti ad Sinibaldum Antonium, cum hodie legantur centum: tum quia ipſa hæc centeſima adſcriptum habet annum 1584. cum tamen dedicatoria Mureti exarata ſit a. 1579. Hoc addo, in Colonienſi, quam dixi, proxime ante Epiſtolam Lipſii, quæ nobis eſt 57. legi Græcam ad Muretum Nicolai Nathanaelis, quam nec alibi vidimus, & hic paulo ſerius vidimus.*

repertas in commentariis officinam Sartorianam egressis, apposui, ultimasque (da) esse, ne cæterarum turbarent ordines, jussi. Poteram ex Ingolstadiensi anni 1584. etiam addere *Roberti Turneri* epistolas octo & viginti. Sed illius Angli stilus nimium recedit a Gallica Mureti venustate, nec in illa tota sartagine ulla est ad Muretum. *Appendicem* ergo dedi potius e Sacrato, scriptore satis eleganti, ut cum ejus ad Muretum in his tribus libris jam diu lectæ essent non paucæ, nunc ad eundem cæteræ omnes, quas habere potuissem, (db) hic comparerent; nec dubito, quin ea re multis ipsius Mureti major lux accesserit. De Manutianis idem eram facturus, nisi harum jam in Bibliopoliis parata esset copia. Clarorum virorum Epistolæ, quas alicubi (dc) citavi, Coloniæ anno 1582 prodierunt. Annotatiunculas ipsas meas, quas parcas esse volui, spero Lectori non ingratas fore, cumprimis eas, quibus obscura sum conatus illustrare. Cui nec illud, auguror, displicebit, quod in Epistolis philologicis (dd) singulas notas numeris marginalibus distinxi; quod universas, quæ non essent Mureti, alio typorum genere describendas curavi; quod item, quoties ad eundem plures essent ordine non interrupto scriptæ, toties cognomen ejus, ad quem spectarent, repetendum censui. Mihi

(da) 91. & 92. *Qua ratione simul factum, ne nostra editio vinci videretur ab Ingolstadiensi anni* 1599. *qua & ipsa totidem Epistolas numerat, sed male duas bis repetit. Respice ad lit.* y.

(db) *Ex editione Epistolarum Sacrati Coloniensi anni* 1583.

(dc) *ut p.* 450. 463. 646.

(dd) *Qualis est, ut alias omittam, primi libri vigesima quinta, ubi vide pag.* 472. *seqq.*

Mihi quidem certe solitarium illud, EIDEM, cui intelligendo sæpe plusculas replicare paginas oportet, insigni tædio fuit. Quæ molestia ne aliis oboriretur, cavere sic volui.

Sequitur, ut de *Poëmatibus* dicam. Quæ haud paulo quidem pauciores, fateor, paginas hic implent, quam in editionibus nostram antegressis: adeo tamen nullò cum dispendio, ut neque desit hic quicquam, quod istæ habeant, adsit vero insuper, quo careant. Nempe quia & bis per incuriam repetita semel expunxi, (de) & quæcunque carmina non essent Mureti, sed aliorum, solo excepto Bencii lyrico, quo ille ad simile carmen Mureti respondet, (df) locum commodiorem prospexi inter ea, quæ vitam nostri proxime sequuntur. (dg) Sic ergo necesse fuit ipsis Poëmatum libris non exiguum decrescere numerum paginarum. Neque vero eum restituerunt illi versus, qui e Mureti Poëmatum editione Lutetiana (dh) translati nunc primum & hic leguntur. (di) Octo lineolæ sunt. Nec plura eo ex libello transtuli,

 non

(de) *Institutionem puerilem* : Dum tener es, *editiones pristina, Ingolstadienses juxta cum Lipsiensibus, bis exhibent, semel Vol. I.p. 517. (ed. Lips. A. 1629.) iterum, & quidem distichis quibusdam auctiorem, & Ant. Constantini notis illustratam Vol. II.p. 435. Nos priori expuncta libro soli posteriori reliquimus p. 113. seq. Sic Psalmi LI. paraphrasis non nisi semel apud nos legitur lib. I.p. 2. illic bis, Vol.* I.*p.* 500. *& II.* 359.

(df) *Lib. I. Poëm.* 39. *Atque hoc alias frustra quæres in ipsius Bencii carminibus A.* 1595. *editis Ingolstadii.*

(dg) *Regredere ad lit.* ba.

(dh) *Anni* 1576. *in* 12. *Titulus est* : M. Ant. Mureti hymnorum sacrorum liber. Ejusdem alia quædam Poemata.

(di) *lib. I.p.* 46. *n.* 61.

non quin possem, sed quia nolebam vitam prorogare ἀφροδισίοις illis. (dk) quæ & ipse postea damnasset Muretus (dl) & removenda suasisset Manutius. (dm) Una cum illis deserui & elegiam ad Duarenum (dn) haud dubie juvenilem & ipsam, qua & impotentiam suæ libidinis propudiose confitetur Muretus, & miscet quædam, unde superstitionem discas citius, quam pios & honestos mores. Quæ culpa & Galliambum illum, quem nescio an alibi quærendum Commentarius ejus in Catullum (do) suggerebat, invisum reddidit mihi. Sapit ethnicismum; tinnit res amatorias: ut videri queat studio compositus, qui, si res ferret, Gentilium alicui Poëtæ, quod non insolens Mureto, (dp) supponeretur. Fragmentum vero illud ex ode quadam ad Anastasium Jusbertum, quod olim in Variis Mureti (dq) notaveramus, tanti non erat, ut, qui tota caremus oda, non etiam tribus cum dimidio versibus carere videremur posse. Nam & Eclogis in laudem Cardinalis Armeniaci scriptis (dr) æquo animo carendum est nobis. De cætero singulis utriusque libri Carminibus numeros

(dk) *quæ leguntur ibi p. 23. 24.*

(dl) *Vitam ejus vide circa lit.* h.

(dm) *Epist. ad Muret. quam hic habes lib III. p. 655.*

(dn) *quam illic dare poterat p. 21.* Qui te Romani.

(do) *p. 153. edit. Lugdun. A. 1559.* Hedera comam revinctus. *Carpunt alias in eo Galliambo viri docti, quod utramque priorem in* temetum *syllabas ab Horatio productas corripuerit (p. 154.) Taubmannum vide dissert. de lat. ling. p. 93. edit. Witteb. A. 1602. & Lexic. Buchneri voce* Temetum.

(dp) *Quaere supra circa lit.* c.

(dq) *Lib. V. c. 16.*

(dr) *Recurre supra ad lit.* as.

ros apposui, qui antea nulli comparebant. Simul autem permisi mihi ordinem ipsorum paulisper mutare, in primo præcipue libro. *Hymnis* enim Mureti, piis quidem illis, (& e quibus decem dignos habuerit Clarissimus in nostris Theologus *Caspar Finckius*, quos Oratorio Christianorum, (ds) dissimulato licet Autoris nomine insereret,) non tamen nullibi Romanensi fermento aspersis, anteponi se jure quodam flagitabant *paraphrases* quorundam Davidis *psalmorum*. Ab his igitur librum primum sumus auspicati. Qui simul hac ratione concinnius quadrabit secundo, ut quem ab aliis psalmis jam ante nos veteres etiam editiones inchoaverint. Sunt & plura quædam a nobis, quod nec difficile erit animadvertere, & æquum defendere, trajecta in libro primo. Sed in Secundo nihil, nisi ultima tria poëmata, quæ sunt, *γνῶμαι græcæ, Institutio puerilis latina, & monodia in obitum Tuani.* Quibus hic seriem dedi, si cum pristinis Codicibus compares, plane retrogradam; (dt) eo consilio, ut & gnomica Mureti, tum latina, tum græca proxime jungerentur similis argumenti Mimis Publianis, & Antonii Constantini notæ in duo distincta Poëmata, Monodiam & Institutionem Puerilem, ne divellerentur.

Sic ergo denique & ad *Mimos Publianos* processit

(ds) Frommer Christen Reise- und Bet-Büchlein, Franckf. 1621. *in 12. ubi invenies* §. 11. *seqq. Horum vero decem hymnorum numeri apud nos, libro Poëmatum primo, sunt*, 9. 14. 15. 18. 19. 20. 23. 24. 25. 28.

(dt) *Præcedit enim apud nos* Monodia *n.* 58. *p.* 95. *sequitur* institutio puerilis *n.* 59. *p.* 113. *Agmen claudunt* gnomæ græcæ *n.* 60. *p.* 134.

ſit oratio, ultimam totius operis noſtri partem. Quos ab Ingolſtadienſi editione, non quod ad Muretum proprie ſpectarent, ſed quod eidem, cui bona pars ſecundi Voluminis, deberentur Marco Velſero, (du) ſemel admiſſos, ita retinuerunt Lipſienſes quoque noſtræ. Quibus hanc renovatam pauperiorem eſſe noluimus, præſertim cum prodeſſe ſcholis hi Mimi non minus queant, quam quæ ſcripſit Muretus. Omnino tamen exiſtimo pretium operæ facturum, ſi quis eos ſeparatis emittat chartis, quæque in iis ſic, ut hactenus factum eſt, recuſa morari docendi pariter ac diſcendi celeritatem poſſunt, aut alias corrigi merebuntur, ea in feliciorem induat faciem. Nam nos quidem hic nihil præſtitimus, niſi quod e diverſorum codicum collatione mendas pro virium facultate ſuſtulimus, & in notis, quod bis poſitum eſſet, ſemel tantum legi juſſimus, (dx) quod luxatum, ſuæ ſedi reſtituimus, (dy) nonnullibi & uno alterove verbulo ſenſui lucem intulimus. Quibus autem modis putemus meliorem iſtum libellum de poſtero fieri poſſe, hæc ſunt fere. Primum juvabit perficere, ut textui notæ, ſaltem in eadem pagina, per partes copulentur; deinde ut emendationes luculentæ recipiantur in textum; tum, ut vitium numerorum, quod a verſu 406. (qui perperam inde usque a prima Ingolſtadienſi 405. numera-

(du) *Reſpice ad ea, quæ ſupra paulo ante lit. r. è Dedicatoria ad Velſerum deſcripſimus.*

(dx) *Ut locum Senecæ, ſic ſatis prolixum, qui legebatur ad verſum non modo 165. ſed & 558.*

(dy) *Ut quæ ad v. 616. cum aliis conjungenda legebantur in calce totius libri.*

numeratur,) ad finem usque proserpit, tollatur, idque non in textu tantum, sed etiam in notis; quod jam nos fecissemus, nisi festinandum fuisset. Imo vero per totum libellum alia numerandi ratio ineunda fuerit, si velis eliminare sententias, quæ metro carent, jam diu nota † signatas, vixque dubium quin intrusas ab hominibus ineptis. Verum hic & illud cavendum, ne simul ejicias qui veri sunt versus, ut illum 224. cruce quidem hic signatum, sed nullo suo merito. Est enim trochaicus, & rectissime, ut putamus, ita legetur:

Ex sæva animadversione nulla *Regi gloria est.*

Ac fortasse crux illa sequenti sententiæ pedibus solutæ destinata in hunc per errorem incurrit: quæ tamen ipsa in qualemcunque migrabit jambum, si ita constituas:

Ex spe præmI laboris fit solatium.

Vicissim providendum, ne versus idem sub diversis litteris, cum in alteram ex vitiata lectione hactenus irrepserit, bis legatur. Quales habeo duos illos sub litteris H. & I.

v. 308. *Honesta turpitudo est pro bona caussa mori*, & v. 318. *Ictum tacentem crimen facias acrius.*

Jam enim ante hi legebantur & quidem emendati sub E. & F.

v. 200. *Est honesta turpitudo pro bona caussa mori* & v. 223. *Factum tacendo crimen facias acrius.*

Neque deerit eruditis, quod hinc inde porro emendent aut illustrent. Salmasius (dz) certe versum 265. ita rescribit:

Frugalitas incerta *est rumoris boni:*

Ut

(dz) *Fol. 1131. ad Solin.*

Ut sensus sit, laudari eam ab his, ab illis culpari, cum alias pro *incerta*, legeretur inserta, aut *miseria*. Nos quoque versum 309. sic tentabamus:

Honeste parcas improbo, at parcas *probo.*

Illud utique, *non careas*, pro *parcas*, versum vitiat. Congruit autem sensus cum v. 436.

Malo etiam parcas, si una est periturus bonus.

Habebam de hoc genere plura. Sed hoc jam non ago. Et jam diu præfationis abunde est. Quare pausa tandem hic esto. Nam quod in *Indice* præstitimus, qui extremas pagellas occupat, nec adeo multum est, & quicquid est, ultro docebit collatio cum cæterarum editionum curta supellectile. Tu, Lector benevole, da veniam improvisæ prolixitati, & Vale. Scrib. d. 12. Sept. A. 1672.

VITA

VITA
M. ANTONII MURETI, J. C.
PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.

Ex Scriptis ejus, & funebri Oratione Franc. Bencii (a) *Societ. JEsu Sacerdotis, ab Andrea Schotto ejusdem Societatis JESU sacerdote collecta.*

NAtus est M. Antonius Muretus anno post Christum natum cIↃ. IↃ. XXVI. mense Aprili (b) in Gallia Aquitanica in pago suburbano Lemovici, cui Mureto nomen, loco honestissimo, patre JCto, genere perantiquo, & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus possederit, (unde etiam familiæ nomen,) & quadringentis abhinc annis tulerit Steph. Grandimontensium ordinis antistitem, virum sanctissimum, atque hominem in corporis afflictatione singularem: cuj⁹ dies festus in Id. Febr. incurrit. Ab ipsa vero pueritia Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam desideraverit disciplinam, & pæne puer discipulos prius habere cœperit, quam magistros. Nam ut primum imbut⁹ est litteris, quibus informari ad humanitatem ætas puerilis solet, Lemovici in

(a) *Numeratur ea in Orationibus Bencii XVII. p. 219. ed. Ingolstad. Anni 1595.* (b) *pridie Idus April. ut habes lib. I. Epist. 34.*

in patria sua, deinde vero Aginni, (quæ urbs in Aquitania est pæne princeps) ea docere incepit, (c) cum esset adolescentulus aut pæne puer, quæ nunc quidem, communi more atque usitato, ea ætate si quis disceret, in summa laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam usu præcurrebat ætatem. Aginni vero eodem tempore usus est summo duce & adjutore studiorum Julio Cæsare Scaligero, (d) viro in omni eruditionis atque humanitatis genere perfecto ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, a quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentissimum ingenium adolescentis, eique volens, ac lubens, rectam ac brevem, quæ ad rerum scientiam ferret, viam monstrabat, quo sua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturæ, atque ingenii abundantia, tanta utebatur contentione animi atque industria, quanta utendum est homini, qui quo minus ingenio potest, subsidio sibi comparat diligentiam: ut & ingeniosos diligentia vinceret, & ingenio diligentes, & totum illud sibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut disceret. Cum igitur aliquandiu Aginni fuisset, ejusque doctrina atque ingenium omnium fama atque oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium, & orbis terræ Museum Lutetiam profectus est: ubi cum itidem explicaret divitias ingenii, nec latere posset in tanto orbis splendore tam illustre lumen, non magno negotio ad se omnium studia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente Mureto, & quidem adhuc per-

adole-

(c) *De hoc videnda Censura Jos. Scaligeri, quam in præfatione nostra; dedimus lit.* ar.

(d) *Vid. ibid. lit.* ap.

adolescente, concursus audiendi caussa ex tota urbe fiebant; magna hominum frequentia Gymnasium celebrabatur; loci ipsi in Gymnasio occupabantur; aditus complebantur; ne pes quidem relinquebatur præ maxima audientium multitudine, ubi pedem doctor ipse ponere posset: ita per illorum humeros, quasi per undas gradiebatur ad suggestum. Nihil ferme aliud erat Lutetiæ magis eo tempore in hominum sermonibus quam Muretus: quem ipse etiam Rex aliquando & Regina, (ut quod fama & auditione acceperant, re ipsa experirentur,) audire voluerunt. (e) Pictavienses, Burdigalenses, Auscitani, Tolosani, (hic enim Juris civilis docendi primum quidem facultatem, deinde etiam potestatem (f) accepit,) juvenem tam excellentem, omnique laude cumulatum videntes, ejus voce ac doctrina fruebantur, & trajectis litteris, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire se putabant. Consequens illud erat, ut posteaquam omnem prope Galliam illuminarat, suam quoque lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias, cum annum ageret duodetrigesimum, venit. Statim præclara ejus eloquentia, ut Phidiæ statua, simul & perspecta & probata est. Hic apud Lauredanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios cæterosque clarissimos viros tanto in honore & pretio fuit, ut dulcis quædam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur. Paulo post concessit Patavium, ut in optimam & vetustissimam in Italia ingenuarum artium, & disciplinarum officinam. Neque hic diu versatus est: anno enim ætatis circiter quarto & tricesimo, ho-

A. 1554.

1560.

d nestis-

(e) (f) Etiam in his duobus recurre ad censuram Scaligerianam supra in præfatione lit. 27 & 28.

nestissimis conditonibus invitatus, ad summum illum doctorum Mæcenatem Hippolytum Cardinalem Estensem se contulit: in cujus comitatu cum in Galliam rediisset, mox etiam legatione obita in Italiam revertit. Romæ tandem anno M D LXIII. ipsius Cardinalis suasu, atque eorum rogatu, quorum consilio res ibi litteraria regebatur, Aristotelis Ethicen docere publice cœpit, tanta hominum frequentia, ut Aristoteles quidem ipse Romæ docere, sed Romano ore, & lux quædam urbi Romæ reddita veteris eloquentiæ videretur. Unum vero & viginti annos Romæ docuit. Quid docuerit, breviter perstringam: Docuit annos quatuor libros Aristotelis de moribus; totidem jus civile, nec vulgari sane via, spinosas illas Jurisconsultorum concertationes cum sermonis nitore conjungens. Ad annum vero ætatis undesexagesimum, Gregorii XIII. auctoritate ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non solum acuere sed alere etiam ingenium solent, ut Platonis, Senecæ, Horatii, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos consumpsit. Quo tempore a Stephano Bathorio Polonorum Rege in Poloniam amplissimis præmiis arcessitus est: moremque gessisset optimi Principis voluntati, nisi egisset idem Gregorius, ne discederet, cum sua sponte, tum magistratuum admonitu, qui Mureto ipsi aliquot ante annis ultro Romanæ civitatis jus detulissent. Quo factum est, ut tantum ei stipendium decerneretur, quantum haud scio, an unquam antea nemini. Rem ut gesta est, ex ipsius ad Joannem Zamoscium regni Poloniæ Procancellarium epistola (g) discite. *Præter spem & opinionem meam accidit, ut cum me ad iter accingerem, atque istic animo, cogitationeque*

1563.

1584.

(g) *Lib. I. Epist. 81. p. 560.*

tioneque totus essem, subito ostenderet Greg. Pont. Max. profectionem meam sibi non placere, meque per viros summa auctoritate præditos monendum curaret, ne ex urbe discederem: sib curiæ fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum annuorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoque modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam: a quo nec vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas, atque auctoritas abducere potuisset. Hactenus ille. Nunc de iis quæ scripsit dicamus. In quibus ejus spirat imago atque ingenium, suntque in manibus quædam, ut variæ lectiones, (ut inde potissimum incipiam,) quibus nil uberius, nil elegantius fingi potest. Sunt & orationes plurimæ Venetiis, & Romæ in consessu purpuratorum habitæ. Poëmata item, quæ, Romæ cum esset, composuit: nam quæ adolescenti annorum circiter viginti exciderunt, & juvenili quodam calore atque impetu in Gallia profudit, atque convenienti nomine Juvenilia appellavit, ea sæpe Francisco Bencio, cæterisque familiaribus dicebat, sibi adeo non placere, ut ne pro suis quidem agnosceret, tantum abest ut probaret. (h) At seniles Mureti versus pii sunt, eruditi & jucundi, lusitque Græcis & Latinis versibus primæ ætatis Institutionem in gratiam M. A. Mureti fratris filii, Hymnos quoque sacros Ducis Mantuæ rogatu edidit; & Ferrariæ eruditas de jure civili disputationes in quatuor libri primi Pandectarum titulos: *de origine juris*: *de legibus* & *Se-*

(*h*) Conf. quæ diximus in præfatione circa lit. *dt*.

& Senatus consultis: de Constitutionibus principum: de officio ejus, cui mandata est Jurisdictio; Epistolarum item volumen ad familiares: neque enim alias, quas nimis officiosi amici cum nominis aliqua contumelia ediderant, pro suis agnovit. Commentarii item varii sunt & scholia in veteres Poëtas, Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In M. Tullii item Catilinarias commentarius extat peregregius; Castigationes item in Philippicas. Nihil unquam (mirum dictu) bis scribebat, vix adeo bis legebat id ipsum, quod scripserat, raro interpolabat, non sæpe mutabat aliquid aut emendabat, rarius demebat, delebatve: ita cum uno quasi tenore fluerent omnia, nihil nisi aptum & accommodatum ad manum mentemque veniebat, ut multo meliora fortuito illi exciderent, quam alii, qui eandem assidue incudem tundunt, excudant labore. Ad summum singulis noctibus somno quinas horas, quaternas plerunque aut etiam ternas tribuebat. Restat, ut in aspectum proferantur in Aristotelis Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Republica ac de Legibus libros notata, quæque in Juris civilis Institutiones commentabatur.

Duæ de multis in illo virtutes enituere, Benignitas atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus summis, mediis, atque infimis vixit: cujus ædes portus quidam, oraculum ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris ejus visendi, discendique gratia Romam confluebant, qui & ipsi profitebantur, majora se omnia re ipsa, quam fama comperisse. Docebat quæ poterat, id est, quæ discere velles omnia. Religione vero ac pietate in Deum singulari fuit: catholicam enim fidem non solum servavit, sed & pro virili defendit, cum

cum tamen non deessent in Gallia homines seditiosi, qui omnibus artibus ad suas eum partes traducere conarentur. Novem ipse annos sacerdos vixit, quo tempore tam sancte sacris operatus est, ut inter sacrificandum & lacrymas effunderet frequenter, & easdem aliis excuteret. Sacras quoque quotidianas precationes diligenter obibat. Sæpe de morte senex, tanquam de migratione, cum familiaribus disserebat, ut ex pedibus æger jam jam sibi esse migrandum domo, cujus fundamenta labarent, prædicaret. Mortuus est ornatus omni instrumento, & viatico quod christiana religio tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad mortem. A Xysto etiam quinto Pontifice max. privatim veniam peccatis impetravit, & ad eorum expiationem ejusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei non liberationem solum culpæ, sed remissionem etiam pœnæ Christi Vicarius benignissime concedebat. Triduo ante mortem sacro-sanctum Christi Corpus suscepturus, omnibus qui eo convenerant præsentibus atque audientibus, supplex veniam a familiaribus petiit, lacrymantibus omnibus, qui aderant. Dum vox aderat, mixtis suspiriis identidem iterabat, o Jesu, o Deus, ut aliud nihil in mente habuisse constet. Elatus honorifice Nonis Juniis, anno hujus seculi quinto & octogesimo, laudatusque est pro funere a Francisco Bencio Societatis Jesu presbytero in æde sacra sanctæ Trinitatis, quæ est in colle hortulorum sodalium Minimorum, (ubi ad aram maximam sepulchrum ejus spectatur,) laudatus inquam coram Cardinalibus amplissimis Nicolao de Pelue Senonensi, & Carolo a Lotharingia de Vaudemont, a grato sane discipulo erga optime de se

1585. prid. Non. *Jun.*

meritum præceptorem. Qui & ipse discipulo Bencio multum se debere testatum reliquit, quod humana contemnere & ad divina pleno gradu properare se docuisset, facesque ac stimulos animo suo ad pietatem subdere nunquam destitisset. *Merito igitur te amo*, inquit, (i) *& ut patrem filius, & ut filium pater; bis enim nos, quæ maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina colligavit.* Poëtæ in ejus laudem epicedia varia conscripserunt: unum de multis Julii Roscii (k) hominis persamiliaris, abscribere placuit:

Hic Marci caros cineres Roma inclyta servat,
  Quos Patria optasset Gallia habere sinu.
Stat colle Hortorum tumulus: stat proximus astris,
  Quæ propius puro contigit ille animo.
Tu sacros latices lacrimans asperge Viator,
  Et dic: Heu linguæ hic fulmina fracta jacent.

(i) Lib. I. Epist. 98.

(k) Eidem, cui Orationem funebrem, h. e. Bencio tribuunt Orationum Mureti editiones duæ, una Coloniensis Anni 1601. Vol. II. p. 181. altera Lugdunensis A. 1613. p. 582.

EPITAPHIUM
Utriusque Mureti.

ROMÆ AD S. TRINIT. IN COLLE HORTULORUM.

M. ANTONIUS MURETUS LEMOVIX
AD DEI MISERICORDIAM OBTINENDAM
PIORUM PRECIBUS ADJUVARI CUPIENS,
CORPUS SUUM POST MORTEM HOC LOCO
SEPELIRI JUSSIT.
ADTRIBUTIS MILLE SCUTATIS HUJUS
MONAST. SODALIBUS, IMPOSITOQUE
ONERE
PERPETUI ANNIVERSARII.
NICOLAUS DE PELLEVE CARD. SENONEN.
TESTAM. EXECUT. PONI MAND.
VIXIT ANN. LIX. MEN. II. OBIIT PRID. NON.
JUN. M. D. LXXXV.

M. ANT. MURETO MAGNI HUJUS MURETI
FRATRIS FILIO ÆTATE QUIDEM, ET
NOMINIS CELEBRIT. MINORI, SPE AUTEM
ET EXPECTATIONE PROPE PARI
IMMATURA MORTE PRÆREPTO.
LUDOVICUS RUALDUS LEMOVIX. ET
M. ANT. LANFRANCUS VERON. EJUS
TESTAMENTO AD PIAS CAUSSAS FACTO
SCRIPTI EXECUTORES POSS.
VIXIT ANN. XVI. MEN. V. OBIIT PRID. NON.
OCT. M. D. LXXXVI.

EPICEDION IN

MARCUM ANTONIUM MURETUM,

Virum suæ ætatis sine controversia eruditissimum, scriptum eo ipso die, quo elatus est Nonis scil. Junii Anno M.D.LXXXV in summo animi dolore, & dictum in Schola Rhetorices auditoribus suis a

P. FRANCISCO BENCIO, Soc. Jesu,
Inter quem & Muretum multa extiterunt mutuæ caritatis argumenta.

NAm quid dissimulo? quid concita corda tumultu
Mendax fronte premo? lacrymas quid in ore natantes
Mergo? quid misero non rumpo pectora questu?
Flebimus. Est quædam mœrenti flere voluptas.
Quis scit, an & nostram doleatis forte dolorem?
Heu dolor immensus, minor ô quam causa dolendi.
Tuque dolore minor luctus, quid tenditis ultra?
Heu quid certatim conscinditis hoc miserum cor!
Cor lacerum, cor luctificis inamabile curis,
Cor siccum, cor luminibus cupientibus ullas
Ferre negat lacrymas, & iniqua mente resistit.
Nam cur largifluo non manant omnia fletu?
Cur tonat interius pectus modo? turbinis instar,
Quem clausere cavæ penitusque hausere cavernæ,
Nec, licet indignans, cæco de carceris antro
Evomit undisonas lacrymas, fractoque remugit
Murmure, & horrifico se rumpit ventus hiatu.
Muretus perit: heu periit Muretus, & omnes
Divitias linguæ secum abstulit! abstulit omnes
Delicias Musarum, & amicas mentibus artes

Inge-

Ingenuis, quicquid Grajis quicquidque Latinis
Condiderant veterum chartis monumenta virorum.
Nam ſeu Socraticis ſermonibus appulit aures;
Sive in Academiæ lucis, ſeu forte Lycei
Dulcibus alloquiis lata ſpatiatus in umbra eſt:
Proximus a primo ſemper fuit. Ilicet ille
Sicut apis flores & rura halantia circum
Omnibus e pratis decerpſit ſingula libans,
Dulciaque e foliis expreſſit victor amaris
Mella, quibus priſco collectum nectar Hymetto
Mirata eſt noſtra atque omnis mirabitur ætas.
Sive etiam ſacri pandentem oracula juris,
Seu morum officia & vitæ laudanda docentem
Munera, & omnigenis dulces e fontibus hauſtus
Inſtillantem animis & grandia verba tonantem,
Fluminis in morem, vel cœlo fulminis acti:
Audiit ipſa ſui pendens jam civis ab ore
Gallia, mox etiam Italia & Mavortia Roma
Æmula cognovit Marci, Marci aurea verba.
Is noſtram ſuper ætatem, propiorque vetuſtæ
Ire videbatur, veterumque retundere faſtus.
Heu quoties illum plauſus populique patrumque
Dicentem excepit, nimiumque libentibus hauſit
Auribus! Ille quidem magnorum nomine Regum,
Pontifici ſummo gratatus ſæpe liquenti
Purius electro eloquium profudit ab ore,
Montanis nivibus niveoque ſimillimus amni.
Ille Pii dudum mœſtiſſima funera Quinti,
Mox Caroli funeſta tui fera Gallia Regis,
Atque Toloſani Foxi ſolemnia juſta
Debita deflevit duri ſolemnia caſus,
Ille etiam immanes Turcas cum contudit armis

Classis Christicolum, & victrix darę terga coëgit,
Altaque constravit trepidantibus æquora Pœnis,
Lætitia ingenti & magnis clamoribus implens
Hanc urbem; Romæque decus columenque Quiritum,
Extulit ad cœlum divina laude columnam.
Quid? cum etiam nuper, (vox ô Cygnea tenet jam
Nunc etiam mentem, & dulcis sonus occupat aures,)
Ad Vaticanum, patribus quos purpura velat
Hortator fuit, ex alto velut æthere missus,
Pontificis formam evolvens & munera summi,
Quem legere ipsi descripsit pæne legendum.
Nec modo, Roma, tibi Muretus cognitus ille,
Quem veteris specimen linguæ morumque tuorum
Admirata tuis adjungis civibus ultro,
Unde etiam attonsum fers tristi fronte capillum;
Sensit eum, caput Oceano qua flammivomus sol
Exerit aut condit tellus, quæcumque perusta
Sole rubet, quæcunque gelu nivibusque rigescit.
Certe illum & bello & paci nova gloria, Rector
Sarmatidum, Stephanus, regnum quod protulit armis
Augeat ut rerum doctrinarumque repertis,
Muneribus magnis excitum accersiit olim:
Et traheret, si non Romani amittere cives
Hunc veriti, sanctusque parens migrare parantem
Et monitu & precibus tenuissent. Heu mihi, dicam,
Dicam aliquid dolor invito de pectore voces
Elicit, ipse etiam hortando & fortasse monendo,
Pars non magna sui. Quid enim meus ille Magister,
Quid pater ille meus, nam sera ætate creatum
Me sibi jactabat quondam, quid filius eheu
Filius? ut Patrem tu me, Murete, colebas,
Idque etiam præ te semper delenda ferebas:

Ipse

Ipſe ego te contra dulci certamine patrem
Dicebam, te quando hiemes certo ordine ſeptem
Audii inexpletum diſcens & ſedulus aure
Dicta bibi, quæ poſt tenui mihi fluminis alveo
Effluerent, parvæ ut poſſent adoleſcere ſilvæ,
Muretumque omni Muretum fonte ſonarem.
Ipſe mihi ſenſus animi curasque latentes
Concilio & dicta & facta, heu dilecte, ſolebas
Credere, quæ ſtudio tegerem commiſſa fideli.
Sed quamvis perſæpe dares mihi commodus aures,
Et morem, ut fatear, gereres perſæpe monenti,
Non tamen omnino tu noſtra es dicta ſequutus,
Nam quoties quoties ignari neſcius otI
Pervigili ſtudio noctesque diesque trahebas,
Ipſe laboranti contra vigilique quietem
Præteritique memor ſuaſi, metuensque futuri.
Nunc vero infelix vates veriſſimus augur.
Quid quod & urgenti tandem vergente ſenecta
Edere curares, quæ cunctis edita proſint,
Ex utriusque opibus, poteras quæ plurima, linguæ.
Tu tua non faciens magni, quæ maximus orbis
Attonitus colit & poſcit, ſermone modeſto:
Spem tamen haud omnem eripiens plerumque negabas.
Multa quidem ſunt a Mureto & magna, ſed ipſa
Credite plura adeo nec ſunt fortaſſe minora,
Quæ jamjam affecta aut potius confecta volebat
Promere, & ante diem, ni deeſſet vita, volebat.
Ante diem moritur, qui viveret utilis orbi,
Nec tum etiam bis tricenos expleverat annos.
Mitto ea, quæ calidæ abreptus fervore juventæ,
Quorum & pœnituit, fudit juvenilia: namque
Vera loquar, velut immaturo tempore fœtus

(Nec

(Nec ſatis ille pios dicebat) providus a ſe
Expulit expungens, quod præfert pagina nomen,
Certus enim & fluvio & rapidis committere flammis.
His miſſis, quantum ô puro ſermone Terenti
Et quantum ô Tulli, quantum ô Venuſine Poëta,
Et Tacite, & Seneca, & ſinuoſa volumina juris,
Spiſſum opus & propriis innectens vincula vinclis,
Quantum illi doctæ debes doctiſſime gentis
Doctor Ariſtoteles? latio ſermone loquentem
Quem fecit, noſtroque etiam nonnulla rogatu,
Ferme opus extremum. Sed quis numerare potis ſit
Omnia, quæ pulchris apparent illita chartis?
Nam quid carminibus memorem laudesque virorum,
Et ſanctorum, alta cœli quos Chriſtus in aula
Exhilarat vultu? Tiburtinumque receſſum,
Quem Pater Hippolytus priſcorum æquavit honori,
Magnaque quæ pueris, tantus vir, condita verſu
Argolico præcepta, dabat verſuque latino.
Sunt pueris præcepta viri quæ implere docendo
Lætentur, metuant non diſcere. Magne Tuane
Felix morte tua, cui nominis auctor
Obtigit, ut grandi celebraret carmine vitam.
Tantum ille & verſu poterat, tu Mantua teſtis;
Sanctorum ad laudes Mureti dulciter hymnos
Scilicet in templis ſacra inter munera cantas.
Lauretana domus teſtis, cui nobile carmen
Quod ſacrorum olim vates pius edidit, audit
Orbis, & hæretica haud potuit contemnere peſtis.
Anne etiam memorem variarum illuſtria rerum
Doctorum contrita manu monumenta, lepore
Aſperſa egregio, qualem non Itala tellus,
Ni fallor, nec fallor enim, guſtaverat unquam?

Anne

Anne etiam ad caros olim quæ ſcripſit amicos?
Sed quid ego hæc memorem, noſtro quæ cognita ſeclo,
Poſtera laudabunt, & noſcent ſecula, dum ſe
In mare præcipiti devolvent flumina lapſu?
Dicam ea, quæ multis incognita, nec mihi ſoli
Cognita, cum certos liceat producere teſtes.
Proh quantum amittis Stagiræ civis, & omnis
Hiſtoriæ princeps, Plato quantum tu quoque, quantum
Thucydide & Livi, & Xenophon, & grandis Homere?
Proh quantum legum rudis indigeſtaque moles!
O Tulli, ô Criſpe, ô Plini, ô leniſſime Cæſar,
O qui multarum pandis miracula rerum,
Atque virum hiſtorias & vitas ſcribis, & omnes
Inſtruis officiis, Plutarche; & moribus ornas.
Denique quoscunque eſt oculis dignatus & alto
Ingenio auctores, quantum amiſiſtis in uno?
Ille quidem maculas tergebat, & abdita ſenſa
Exponebat, uti foret ad conſulta vocatus,
Quilibet ut calamo mentem commiſit & arti.
Sed quid ego hæc miſer? infelix amittere majus
Quid potui? in me omnis cecidit collapſa ruina
Et prope ſum tantæ cumulatus pondere molis.
Illius haud fruar alloquio, lucemque morantem
Et matutinas conſumens dulciter horas
Atque inter riſus delibans ſeria dicta.
Hæc Murete unum Franciſcum incommoda tangunt
Bencium, & agnoſcit lacrymans lacrymabilis idem,
Quid merito doleat quantumque amiſerit eheu.
Nam tibi jam tandem requies conceſſa laborum.
Quippe ſacerdotem, ut ſpero, majora parantem

Ex animo Christus, perpendens facta, sacerdos
Maximus ætherio in solio considere jussit,
Redditus & merito socium te adscivit Olympo.
Roma sacerdotem te nonum viderat annum
Atque sacerdotem tibi rector & arbiter orbis
Poscenti veniam Xistus concessit abunde,
Nec lacrymas tenuit, quin & miseratus eundem est.
Nec minor ex isto spes est, quod tu omnibus armis
Instructus, cœli consors Ecclesia quæ dat
Militibus, ceu victor abis: quod publica Xistus
Commoda quæ tribuit, proprios convertis in usus:
Quod jamjam Christi, satiandus corpore, coram
Omnibus, ad sacrum obsequium qui accedere, quinque
Visere te poterant, multum lacrymantibus ultro,
(Insignis pietas nullum reticenda per ævum
Tam raro exemplo,) quos munere largo
Ditasti, & partem haud meritos, veniam petis. Auctor
Consilii Deus ipse fuit, noctemque diemque
Quod vidi, hoc tantum consumptum munere vocis:
O Deus, ô Christe! Hunc anima fugiente vocabas,
Hunc agitans animo singultibus interruptis.
Et tamen hæc inter, memini & memorare decorum est,
Omnia cum memorem fugissent avia mentem,
Ut tua luminibus fixisti lumina nostris,
Quem dudum oraras, ne summo in tempore deessem.
Me, me cognosti & voluisti dicere patrem,
Deseruit prior heu conantem syllaba linguam
Atque pa, pa, tantum profers & brachia pandis.
Heu dolor! hinc tandem luctatus tempore longo
Spiritus invito te corpore decedebat.
Et pulchrum vultu placido lætumque reliquit,
Hinc vero ad templum, trino quod numini & uni

Addi-

Addictum celebrant Galla de gente sodales,
Quos coluit semper, donisque ingentibus auctos
Quos voluit moriens, dum plures ordine cœtus
Funereas de more faces longo agmine portant,
Alternantque preces, solemni funere fertur.
Filius hunc fratris, rerum & cognominis hæres,
Prosequitur longa procerum comitante caterva.
Jam Murete vale, vale ô Murete, sequar te.
Duximus exequias, & vitam ducimus? eheu!
Te sine vita gravis, sine te sine mente relinquor.
Egregii juvenes vos, ô mea maxima cura,
O vestri memores generis miserescite vestri,
Cui suus abscessit, nec opina morte, magister.
O ego, si possem nostros auferre dolores
Carminibus, nunquam facerent hæc carmina finem,
Sufficeretque dolor lacrymas, lacrymæque dolorem.
Et quantum est vitæ, quantum est in corpore robur
Efficerem, ut Mureti orbis me nosset amantem,
Atque animi audiret restantem vulnera fletu.
Sed dolor haut ponit vires, crescitque medendo
Crudescitque magis; nec desit caussa doloris.
Muretus periit. revocari funera longo
Haut possunt fletu, ac lacrymæ & testantur amorem
Et desiderium præcepti pignoris ingens.
Quod mihi si liceat superis extollere molem
Atque tuis Murete æquum virtutibus addam
Hæc etiam æternum ut scribantur verba sepulchro:
Muretus jaceo hic; precibus me attolle, viator.
Gallia me genuit, Veneti florente juventa
Excepere, virum venerata est Roma, senemque,
Corpus humi, ingenium in scriptis, mens sedit in astris.
Hocque ipso claudam lugubres omine cantus.

PHI-

PHILIPPI POLEARII BRUGEN. FLANDRI JC.

In Obitum Eruditissimi Ornatissimique Viri

M. ANTONII MURETI,

Poëtæ atque oratoris optimi, elegantissimi omnium Philosophi, Juris interpretis prudentissimi, atque omnis antiquitatis bene periti, Civis Romani, Præceptoris ac Patroni Optimi.

ROma diu felix insuetos edere questus
Incipe; Roma novis mœrens ululatibus adde
Lamenta, adscriptum nam fata immitia civem
Eripuere tibi, qualem vix prisca tulerunt
Secula, seu Decios numeres, clarosque Camillos,
Facundo doctos seu cum Cicerone Catones.
Roma fleas, studiisque tuis qui favit, & auxit
Teque tuosque diu: ne possis barbara dici,
Qui fecit vigili cura & conamine miro,
Deseruit terras, doctissimaque ora quierunt,
Quæ Phœbi merito poterant oracula dici.
Heu quonam blando vultus condita decore
Majestas abiit? quonam facundia? quonam
Quæ ornatæ magnis fuerant virtutibus illæ,
Illæ, inquam, ingenii dotes? Prudentia quonam?
Muretum cur non servastis, dicite Musæ?
Arpinis cujus lavisse liquoribus ora
Phœbum non puduit, sophiæ cui tradidit artes.
Quemque manu apprensum bifidi per culmina montis
Musæ duxistis, monstrantes vertice ab uno
Immensos Latii campos, felicia rura,
In quibus indomiti lusit præceptor amoris,

In

In quibus ipſa ſuum ſpatiari Mantua gaudet
Doctiloquum civem, gaudet Verona Catullum
Verſibus ornarunt & quotquot Tyberis undas;
Monſtrantes alio puero de vertice largos
Grajorum campos, quos aurea copia veſtit,
Frugibus & lætis ubi vatum & fronde coronat
Tempora. Nam Andinum puer hic conſpexit Homerum,
Aſcræique ſenis decorataque frondibus ora,
Eſtque cothurnati hic miratus carmina vatis,
Thebanique lyram, liricum non ultima Vatum
Pars fuit. Heu mœſtæ lugubria dicite Muſæ
Carmina; vosque novi lacrymis urgete ſepulchrum
Mureti Vates. Cur illi illuxit Apollo
Naſcenti? Argolici quem non facunda Periclis
Fulmina terrebant? immites dicite parcas
Turba Oratorum: cujus pendebat ab ore
Purpureus ſummo faſces moderante ſenatus
Gregorio, Orator ſuperas conceſſit in auras.
Nondum primo genas flore exornabat opaco
Ætas, cum teneram majoribus applicat orſis
Mentem; ſanctarum ſinuoſa volumina legum
Aggreditur, diſcitque reos ſervantia Jura.
In quibus ipſe brevi tantum profecit, ut illum
Admirarentur cani præcepta magiſtri
Tradentem cura vigili. Sed lubrica cuncta.
Cernit ut immani tua, clara Lutetia, tecta
Ardere heu belli ſtudio nec Palladis artes
Florere ut ſolitæ fuerant, Phœbique remiſſum
Ardorem, & ſacras expulſas urbe ſorores,
Mavortiſque feri turbari Gallica ſævis

Rura armis, fictum ramum prætendere olivæ
Infestas furias, iterumque iterumque redire
Sacrilegi adversus Musas fera tempora belli
Ornatura ducum Musis invisa triumphos:
Heu sedes animosa tuas Pataræus Apollo
Gallia, cum castis tua tecta sororibus, una
Muretum abducens, liquit. Non ipsa relinqui
Digna erat, Aoniis nam fecerat otia Musis
Altrix præstantum semper facunda virorum
Gallia? Pegaseis possit locus esse puellis
Hic, ubi quæ ipse chori princeps dictavit Apollo,
Tisiphone ventis & nubibus irrita donat?
Ergo Muretus, fidi non infima nati
Absens absenti officia exhibiturus abivit.
Jam Rhodani celeres cursus superaverat, & te,
Magne Garumna, tuos fluctus post terga relinquens
Cum Phœbo, nec eum natalis linquere terræ
Dulce solum piguit. Venetum delatus in oras
Ad Phaëtontei pervenit pinguia lassus
Rura Padi, laceris quærens grata otia Musis.
Eloquii hic igitur clari dare signa coactus,
(Scire etenim nostrum nihil est, nisi nos sciat alter
Scire,) haud exiguas vires in carmine monstrat,
Seu canat aurata heroos testudine versus,
Seu moveat lyrici modulantia crusmata plectri.
Talem olim referunt miro modulamine dura
Saxa chely movisse & nigras carmine silvas
Ismarium Vatem & sævos traxisse leones.
Obstupuit præceps miratusque Adria pulchri
Oris & ipse decus, mistum & gravitate pudorem,
Hunc etiam virides circum delphines in undis

Adna-

Adnarunt, parva rate dum ferretur in Urbem,
Quæ caput antiquum mediis e fluctibus effert.
Hanc colere & vidit bene relligionis honores
Florere, & divæ hic laqueataque surgere tecta
Astrææ, clari cui immensis sumptibus alta
Cives marmoreis statuerunt fulta columnis
Templa, deam sacris mactantes rite verendis.
Cujus consilia antiqui moderantur habenas
Imperii paribus, quibus est respublica curæ,
Auspiciis, regere atque suos defendere cives.
Hic igitur placuit Mureto figere sedes,
Eloquium cujus Veneti mirantur & ora.
Non aliter Graji celebrant Demosthenis ora,
Cujus Palladiæ tonitru decorantur Athenæ.
Extemplo Ausonias veloxit fama per urbes,
Gallum hominem, Latias doctum Grajasque Camœnas
Errantem Venetum vulgans in littore, castis
Nutritum a Musis, cui Pallas tradidit artes.
Nec mora, qua trifido Dives Ferraria floret
Cincta Pado, pernix cunctis velocior Euris
Læta volat, pictis turrita pallatia pennis
Intrat, Mureti cupido devincit amore
Estiadum mentes; inter quos maximus ille
Hippolytus, qui purpurei & fuit ipse senatus
Gloria, qui Phœbo claros extruxit & hortos
Musarumque choris, gelidi qua Tiburis unda
Labitur, exornant pomaria mille figuris.
Solus eo suetus miseris facere otia Musis
Tempore, Muretum accersit, quem munere largus
Donatum largo, grata requiescere in umbra,
Vatibus ut quondam Mæcenas fecit. At ille,

Hinc majora agitans, cœpit ſub principe tanto
Divini ingenii maturos edere fœtus:
E quibus, ut duro fulvos ex ungue leones
Noſcimus, eſt notus. Claram hinc accitus in urbem
In ſeptem geminis conſedit collibus. Uno,
Seu quæ in Cimmeriis tenebris natura latere
Abdita vult, tanto ſolers interprete gaudet,
Muretus celſi recolens ſpatia alta Lycei,
Seu docet inſtabilis vitæ præcepta regendæ,
Seu tradit claram clari Demoſthenis artem,
Seu docet auxilium oppreſſis præbentia Jura:
Sic omnes alios liquit poſt terga magiſtros,
Unius ut docto ſolum penderet ab ore
Non modo quæ ingenio claret Romana Juventus,
Quæque ſuam queritur ſublatam Gallia prolem,
Purpureique Tagi & latices qui jactat Iberus.
Danubium & te Rhene bibens, Germania dives,
A locuplete Tago Romam ut delatus Iberus,
Hiſtorici quo clara Titi olim cerneret ora:
Sic deſiderio Mureti Gallus in urbem
Venit, & ipſa ſuos natos Hiſpania miſit,
Pannoniusque ferox, & flava Britannia prolem.
Venere audaces in mutua vulnera Belgæ,
Inter quos dulcis patria ſolabar in urbe
Mureti auxilio caſtis gratiſſima Muſis
Rura relicta. Nihil ſupereſt, nunc omnibus orbo
Ah ſine te, Murete, mihi nil urbis in urbe eſt!
Ah ſilet ipſa chelys, quam tu laudare ſolebas
Nunc mea! nam lacrymans querulis ſi fortè quid audet
Verſibus, ah ſolum tua triſtia fata recenſet.

Non

Non tantum patriæ me turgida prælia curis
Exagitant, quantum me me tua funera turbant.
Perdita nec tantum jam nunc mea commoda torquent
Me, quantum ipſa ferunt hei publica damna doloris.
Pluſcula vixiſſes Antoni tempora, ſummus
Ipſe tuæ Sixtus claro, tribuiſſet honores
Virtuti, ſanctus quem Petri in ſede locavit
Spiritus, extrema ſacrum dum voce ſenatum
Exhortareris. Nimium ſed iniqua negarunt
Numina; quin renovas violentos ira dolores?
At nihil hic triſtis luctus, nil proficit ira.
Nam nil perpetuum varia ſub lampade lunæ:
Haud ulli tetricæ didicerunt parcere parcæ,
Quare age Muſa modos, & triſtia carmina ſiſte.
Ultima dic bona verba, nefas contundere planctu
Pectora: Roma tibi non fas lugere Beatos,
Ille tuus civis radiantibus additus Aſtris
Credita Muretus ſperataque gaudia carpit.

* * *

IN MURETI LAUDEM
CARMINA.

Joannis Matthæi Toſcani.

CErtamen, MURETE, novum: Te Gallia civem
Aſſerit hinc; illinc terra Latina ſuum,
Quem nunc implentem Romana palatia voce
Eloquii priſcum reſtituente decus,
Attonitus ſtupuit poſt ter ſibi ſecula quina,
Tybris inauditos dum bibit aure ſonos.

Te mea Roma suis dum nuper civibus ultro
Annumerat, gaudens talia verba dedit:
Terra mihi tales Lemovix dum mittat alumnos,
Nil te, Arpine, moror, municipesque tuos.

Ejusdem.

(id] quod docuit Orationum quatuor Mureti editio Ingolstadiana A. 1585)

RHetora te tantum si secula prisca tulissent,
Jamjam immortalis lingua diserta foret.
Secula si tantum novissent prisca poëtam,
Jamjam immortalis Musa carona foret.
Rhetora sed postquam simul hæc genuere poëtam
Secula, noster eris Virgilius, Cicero.
Te tua posteritas Ciceronem sæpe vocabit,
Teque ut Virgilium mente manuque tenet.

Pantaleonis Thevenini, Commerciensis Lotharingi.

(quod eadem docuit editio.)

DElicie, Veneres, gravitas simul ac majestas
Miscentur scriptis, docte Murete, tuis.

II.

TAntus es Orator, tantusque Poëta, Murete,
Ut possis dici Tullius atque Maro.

III.

INvidit rebus Gallorum Roma secundis,
Fecit te civem, culte Murete, suum.

Gui-

Guilielmi Blanci Albiensis Galli Jurisconsulti.
(e Museo Histor. Joannis Imperialis p. 112.)

GAllia me genuit, genitum me Roma recepit;
Illa sinu juvenem fovit, & ista senem:
Illa dedit vitam, vitam mihi sustulit ista:
Illa dedit cunas, ista dedit tumulum.
Utraque me genitum gaudet, colit utraque vivum,
Utraque defunctum flensque gemensque dolet.

Incerti.

(E Vol II. Orat. Mureti, edit. Mogunt. A. 1615.)

DUm ferit (heu) tragico Ciceronem Antonius ense,
Elinguata silent Curia, Rostra, Forum.
Te vero veniente redux Patriæque Forique,
Rostrorumque decus deliciumque redit.
Accisoque olim graditur jam Roma cothurno,
Seque illam veterem Roma novella canit.
Sic Marce es Marcus, Ciceroque es magne Murete,
Seu linguam accipiat Curia, sive manum.
Quid rear? anne tuo est Ciceronis lingua palato?
An tua jam dextra est, quæ Ciceronis erat?

TESTES

ELOQUENTIÆ MURETI.

Jac. Aug. Thuanus Histor. lib. LXXXI. f. 42.

M. Antonius Muretus - - ingenio præstanti & ad omnia nato præditus, quod in politiori litteratura præcipue exercuit, utriusque linguæ peritia clarus, ad quæ omnia acerrimum judicium attulit: - - in Atestini

Cardinalis familia consenuit, majore semper ad eruditionis ac facundiæ præstantiam facta cum ætate accessione.

Scævola Sammarthanus lib. III. Elog. p. 148.

Quis non miretur hominem Gallum, & quidem in Lemovicibus natum *a*) suo ipsius ingenio, & absque ulla præceptoris opera eruditum; tantos in litteris fecisse progressus, ut præter exactam Græcæ linguæ scientiam, ipsis etiam Italis peculiarem illam Latini sermonis laudem unus eriperet? Neque vero id Muretus in Oratione soluta solum, sed in versibus etiam assecutus est, in quibus tam erat Catullo similis, quam ipse Catullus sibi.

a) Huc pertinet illud etiam ejusdem Sammarthani lib. I. Epigr p. 248. ad Lemovices:

Qui rudis incultis Lemovix in montibus olim
Rapa modo ediderat, castaneasque nuces,
Hoc demum insolitos producens tempore fœtus
Æmula Romanis edidit ingenia.
Te quoque quid memorem, fruitur quo Romula tellus,
O decus, o secli Varro, Murete, tui?

Joannes Imperialis Mus. Histor. p. 11.

M. A. Muretus latinæ orationis facundia tantum sibi apud omnes gratiam conciliarat, ut ejus ævi quasi alter Tullius concordibus Italiæ vocibus acclamaretur. - - - De ipso tantem hoc jure optimo proditum, quod in pangendis carminibus Tibullo conferendus, in prosa oratione recentiorum cuilibet præferendus, - - - Gallica præconia insigni, nec interitura laude cumulavit.

Jan Nicius Erythræus Pinacoth. Part. I. p. 12.

Si Rhetoris sunt partes, dicendi præcepta tenere, eisque alio imbuere, quis Mureto sit dignior hoc nomine? - - Neque Poëticæ inanem operam dedit, sed utilem atque præstan-

præstantem. Nam & elegos, & odas, & epigrammata, & hymnos, ad veterum Poëtarum elegantiam scripsit. At mihi eloquentiæ in eo virtus, quæ merito omnium maxima habetur, cæteris ejus laudibus videtur antestare: Quid enim ejus Orationibus inveniri perfectius potest? qui flos, quod lumen, quis naturalis, non autem fucatus, in eis nitor desideratur? quis humilia subtilius, ampla sublimius, mediocria temperatius potuit dicere? quibus virtutibus perfecti Oratoris laus continetur. Quis nostra ætate sermonis genere usus est adeo gravitatis, doctrinæ, prudentiæque referto, & in quo præterea omnes verborum, omnes sententiarum illigentur lepores, præter hunc? quis magis latine, pure, dilucide suaviterque locutus est unquam, & quod refert, qui oris pressu & suavitate appellandarum litterarum se magis hujus civem urbis, non peregrinum, significaret? - - Quamobrem illud assecutus videtur, ut non hujus modo seculi, sed multorum etiam superiorum, oratorum princeps habeatur.

Jacobus Rosettus Epistola ad Antonium Romitum Vincentinum: (quæ legitur in fine Coloniensis, Mureti Orationum editionis A. 1601. ante Sigonianas.)

Tractant illæ *(Mureti Orationes)* res serias, tractant res graves, nec delectant modo, sed magis docent. Cum lepore elocutionis Romanæ, quo ipse nostro tempore præstitit, conjunxit pulchrarum rerum & honestarum explicationem, quæ non tantum cognitionem mentemque ornare, sed ad agendam etiam, & ad vitæ munera tam in privatis rebus, quam in publicis conferre possunt.

M. Anton. Bonciarius præf. in Epiſtolas ſuas p. 19.

De illis inſtitui dicere, qui non ita pridem exceſſerunt e vita. De quibus unus, (niſi me ſtudium atque amor fallit,) impleſſe omnia, vel prope omnia viſus eſt M. Ant. Muretus. Qui latinis græcisque litteris excultiſſimus cum ſoluta & vincta numeris oratione præſtaret tam inſigniter quam æqualiter: in una Orationes & epiſtolas edidit, utrasque poſt Ciceronem elegantiſſimas, & doctorum judicio probatiſſimas; in altera omne genus poëſeos ita expreſſit, ut cum excelluerit in ſingulis, dubium tamen incertumque reliquerit, graviorne in heroicis, an feſtivior in lyricis, an acutior in Satyricis videretur.

Franciſcus Bencius Orat. XIII. p. 170.

Muretus, cujus de incredibili ſcientia, commemorabili ingenii magnitudine laudeque dicendi tum communis omnium opinio, tum conſtans illa mea ac debita ejus celebrandi conſuetudo, tum denique ipſius celebritas nominis, atque ſcriptorum elegantia, quæ etſi carent ſpiritu illo & majeſtate dicentis, omnem tamen præ ſe florem ferant, & ſplendorem eloquentiæ, ne plura repetam, facit.

Andreas Schottus lib. IV. Tull. Qu. c. 1. p. 269.

Sic factum, ut M. Ant. Muretus, duos ipſos & viginti annos eloquentiam in Italia profeſſus ad ſummam bene dicendi laudem antiquorumque gloriam pervenerit.

Hierem. Drexelius Part. I. Aurif. c. 6. (Tom. II. Oper. p. 1059.

M. Antonius Muretus in Rep. Chriſtiana Tullius.

Juſtus Lipſius Cent. I. Epiſt. 22. p. 25.

Quis non a Turnebo aliquo doctior redeat? prudentior a Sigo-

a Sigonio? disertior a Mureto? quorum ego non auditum solum magno emerim, sed visum.

Idem ad I. Annal. Tacit. n. 28. p. 5.

M. Antonio Mureto, cujus scripta Venus inhabitat pariter cum Musis.

Idem ad II. Annal. Tacit. n. 170. p. 66.

M. Ant. Mureto, cujus doctrina, judicium, facundia semper mihi magna.

Ludov. Carrio I. Lect. antiq. 17. p. 43.

M. Ant. Muretus, homo quot sunt hominum eloquentissimus & politissimus

Dan. Heinsius de Tragœd. Constit. p. 156.

Muretus, quo post litteras renatas nemo sine affectatione elegantius scripsit.

Casp. Barthius animadv. ad Papin. III. Theb. p. 857.

Doctissimo, elegantissimique eloquii superioris seculi viro M. Anton. Mureto.

Joh. Caselius c. 8. de Magistro dicendi p. 56.

Romæ eodem tempore docuit M. Antonius Muretus, de cujus puro sermone, & priscæ notæ eloquentia multis verbis agere nec audeo, quod haud merito possum, nec opus est, quia per se nota res.

Christoph. Colerus epist. de stud. Polit. p. 210. (Edit. Buchn. cum Naudæ Bibliogr.)

Muretus vel perorans, vel familiarius agens coram Cicerone placeat.

DEDI-

DEDICATIO VOLUMINIS I. ORATIONUM.

SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI,

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

Offero tibi munus, Scipio Gonzaga. si aut ex sua, aut ex tua dignitate spectetur, perexiguum; si ex viribus meis, mediocre; si ex animo, magnum. Orationes quædam sunt, variis a me temporibus habitæ: quas, cum partim dispersæ atque errantes vagarentur, partim apud me in adversariis neglectæ jacerent, nunc in unum corpus collectas ut edi ac divulgari paterer, amici quidam multo mei, hac quidem in parte, quam par est, & quam ego ipse vellem, studiosiores, impulerunt. Satis superque fuerat, eorum partim in scholastico pulvere, atque in illis eruditorum hominum umbraculis, non tantum recto, ut dicitur, stetisse talo; sed plausum etiam & ἐπισημασίας tulisse: partim in illo consessu, quo nullum habet terrarum orbis augustiorum, & silentio auditas, & principum virorum testimonio commendatas fuisse. Superarat fortuna spes meas: quam sæpius sine caussa experiri, negant esse sapientis. Neque nescius eram, morosiora ac difficiliora esse legentium, quam audientium, judicia; sæpeque accidere, ut, quæ audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obstiterunt; quibus parendum fuit: ne, si in negando pertinax essem, superbiæ denique id potius, quam modestiæ, adscriberetur. Cum igitur inibi esset, ut ederentur, libenter arripui occasionem diu optatam inscribendi tibi, ut nunc fit, aliquid depromptum ex studiis meis, eademque

demque opera testificandi & judicii de te, & mirifici cujusdam amoris erga te mei. Vere enim hoc dicam, Scipio: cum omnes, qui te norant, ita te ament, ut eorum nemo sit, qui se studio atque observantia tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturna & accurata notatione & observatione earum rerum, quæ te usque eo omnibus amabilem reddunt, singulare quiddam præter cæteros πεποιθέναι. Quid est enim, quod ad conciliandas ac devinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hic de summa atque antiquissima gentis vestræ aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum est, ut & aliorum sit. Alios & ista amatores habent. Ego in te nihil amo, nisi teipsum. Itaque ut ille Rex potentissimus ex amicis suis alium dicebat esse Φιλοβασιλέα, alium Φιλαλέξανδρον: ita tu, alios esse, qui & alia in te ament, me plane & ex animo Φιλοσκιπίωνα esse tibi persuadeas licet. Ac teipsum cum dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo statim adspectu conciliat, constituens, quoad ejus fieri potest, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamvis enim vere dixit nescio quis poëtarum, gratiorem in pulchro corpore esse virtutem: ea tamen est in te veriorum ac solidorum bonorum copia, quæ te his secundæ, ut ita dixerim, notæ bonis censeri non sinat. Ingenium excellens, & in quo, tanquam in pingui ac feraci solo, omnes te dignæ artes ita facile comprehendant, ut eas non ab aliis accipere, sed ex te ipse parere ac proferre videaris. Quo tu usus ita ut decuit, a Græcæ Latinæque linguæ intelligentia, a Poetarum, Historicorum, Rhetorum cognitione ad Philosophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte ætate proposueras, quæque tibi nunc in amoribus ac deliciis est, Theologiam ea celeritate properasti,

sti, ut, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto studiorum curriculo tribui ac decerni solent, ea tu nunc meritissimo consecutus sis, cum adhuc maturum videri poterat de animo ad illas graviores disciplinas adjiciendo cogitare. Atque ut istius generis ingenium nunquam ita esse otiosum potest, ut omnino nihil agat: quod tibi dabatur a severioribus studiis excepti ac subsecivi temporis, eo tu, quasi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adolescentes exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaque te in eis exercuisti, ut in earum qualibet cum summis artificibus comparari facile possis. Quid nunc ego mores illos tuos plane, ut Poetæ loquuntur, aureos laudem? Potuitne quisquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuæque suavitatis partem aliquam gustare, quin, ut sibi totam ætatem tecum exigere liceret, optaverit? Ita tu, quod rarissimi exempli est, summam integritatem vitæ, cum summa comitate ac facilitate copulasti. Sed nolo nunc plura de te: ne ipsi tibi molestus sim. Equidem cum de scriptis meis non magnopere laborare soleam, tamen hunc librum præcipue cupio & celebrari nunc, & ad posteros pervenire: ut exstet aliquod testimonium judicii de singularibus tuis virtutibus mei. In quo ne forte quis eorum, qui te non norunt, (nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo.) assentationi & consuetudini datum esse, aliquid suspicetur: Deum immortalem testor, nil unquam a me verius, magisque ex animi mei sententia scriptum esse, quam ea, quæ de tuis laudibus scripsi. A te peto, ut me ames: quo me ipsi mihi efficies cariorem. Vale, Romæ. Cal. Maj. 1571.

DEDI-

DEDICATIO VOLVMINIS II. ORATIONUM.

FRANCISCUS BENCIUS Societatis JEsu

SCIPIONI GONZAGÆ Cardinali S. P. D.

QUod facturus fuerat M. Antonius Muretus in eaendo posteriore Volumine Orationum suarum, si adhuc viveret; quod post ejus obitum Fratris filius summa spe & animi & ingenii adolescens, nisi immatura morte præreptus fuisset: id mihi viri optimi tibique addictissimi, M. Antonius Lanfrancus, & Ludovicus Rivaldus, ab hoc instituti hæredes ad pias caussas, ut facerem, & valde quidem ex mea voluntate persuaserunt. Tuæ enim Amplitudini destinatus liber exit in publicum, & velut posthuma proles te tutorem requirit: hoc profecto justius, quo viginti abhinc annis germanum ejus fratrem in tuum patrocinium accepisti; hoc confidentius, quo a tua dignitate nunc ampliore majus sperare ornamentum & præsidium meritissimo potest. Neque vero tamdiu distulissemus expectatam a multis & expetitam editionem, nisi in conquirendis orationibus, quæ partim in Mureti adversariis erant dispersæ, partim ab amicis fuerunt exprimendæ, (etsi non repertæ omnes, & harum aliquot imperfectæ.) multum fuisset elaborandum. Hoc dum effecimus, quadriennium effluxit. Et sequentur deinceps alia divini illius ingenii monumenta. Utinam autem, qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea esset commendantis facultas! Ostenderem profecto, Mureti Orationes propter summam verborum elegantiam, & copiam

rerum

rerum pulcherrimarum tibi, viro eruditissimo politissimoque proprie commendatas, & te propter incredibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem sapienter delectum, qui earum commendationem susciperes, fuisse. Sed Mureti eloquentia laudationem meam non desiderat, & laus tua ita vere accurateque est a præstantissimo oratore viroque sapientissimo in Epistola ad prius Volumen expressa, ut ea adducti omnes, etiam qui non viderunt, singulares virtutes tuas admirari ac suspicere cogantur: quanquam mihi sunt & aliæ caussæ, cum communes multæ cum meis sodalibus, quorum omnium eximia est erga te observantia, tum propriæ aliquot meæ. Tot enim extiterant tuæ erga me humanitatis argumenta, tamque illustria, ut magnopere lætatus sim, extitisse tempus, quo intelligerent omnes, & tu inprimis, Bencium Mureti discipulum hoc etiam a Magistro didicisse, ut in Scipione Gonzaga Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriusque rei indicium erit novum hoc munus, quod tibi ut renovet memoriam mortui, & declaret voluntatem superstitis, ipsum vero sub umbra tui præsidii nunquam intereat, offertur.

Vale, e Collegio Romano.

M. AN-

M. ANTONII MURETI
ORATIONES,
duobus Voluminibus distinctæ.

MARCI ANTONII MURETI
ORATIONUM
VOLUMEN PRIMUM,

De dignitate ac præstantia studii Theologici,

ORATIO PRIMA;

Habita Lutetiæ Parisior.

Non. Feb. MDLII.

CUm omnes mihi singulari quadam, ac præcipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarum artium scientia operam & industriam suam collocant, tum ii præcipue, qui veluti majore quodam numinis afflatu perculsi, cæteris omnibus posthabitis, ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes suas, atque omnia studia

con-

contulerunt. Nam si eorum omnium, quæ in hac immensa rerum universitate cernuntur, unumquodque naturali perficiendi sui desiderio tenetur: & animus noster ad similitudinem divinitatis effictus tanto perfectior est, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus est, exemplar accedit; dubitari profecto non potest, quin ea sit omnium præstantissima facultas, quæ, quoad ejus fieri potest, cum humanis divina copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur, divinæ naturæ arctissima colligatione devincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum est ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræque valere debet auctoritas; non ut eas quidem sigillatim percensere omnes, ac flore orationis convestire conarer, (quod & imperare iniquum esset, & suscipere temerarium) sed ut ex earum innumerabili copia pauca quædam seligerem, de quibus ex hoc amplissimo loco, vobis audientibus, explicarem. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim sophistæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataque oratione disputanti contigisse dicitur: si homo adolescens, & cum a cæteris rebus satis tenuiter instructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditissimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggrederer. Illud etiam me commovebat, quod præclare a Platone scriptum noveram, orationi, & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter se cognationem intercedere oportere; ex quo facile intelligebam consequi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas divinum quoddam requireretur orationis genus. At ista quidem, re adhuc integra, fortassis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam semel altum ingressis, quæ nos cunque tempestas exceptura est, vela

vela nimirum facienda ſunt. Illud modo, antequam ulterius provehar, a vobis ſummopere contendo, ut, quando omne mihi perfugium in veſtra bonitate ac clementia ſitum eſt, tenuitatem meam veſtro favore & ſilentio ſublevetis, quo mea oratio his veluti ſecundis ſubvecta ventis, quem ſibi propoſuit, portum facilius conſequatur. Atque ut hinc exordiamur, ſi nihil diceremus aliud, niſi eam, quæ antiquisſimo vocabulo Theologia dicitur, ſcientiam eſſe quandam, quæ divinæ ſapientiæ theſauros hominibus recluderet, tamen illud, ut opinor, liquido conſtaret, quanto æterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto eſſe hanc facultatem cæterisomnibus anteponendam. Sed quemadmodum qui præclari alicujus ædificii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoſcere cupiunt, non ſatis ſibi eſſe ducunt illud uno totum aſpectu contemplari, ſed ſingulas etiam ſibi partes accurate perluſtrandas, ac ſeorſum conſiderandas putant: ita nos, ſi hujus præſtantisſimæ facultatis partes pauliſper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulchritudo ſit, intelligemus. Theologia igitur, viri eruditisſimi, ut a majoribus noſtris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, quarum una in Lege poſita eſt, altera in Evangelio. Eſt vero ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta conſilio, neque ſimilis earum, quæ hominum libidine ſtatuuntur, in quibus multa inepte ac ridicule, nonnulla etiam impie ac nefarie ſancita reperias, ſed primum quidem ab illo hujus univerſitatis parente ac opifice, Deo, in omnium hominum impreſſa, atque inſignita animis, poſt etiam ejusdem Dei digito in tabulis inſculpta lapideis; ne improbis ulla prætendendæ facinoribus ſuis ignorantiæ occaſio relinqueretur. Cumque eam in duo ſumma capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad

cultum numinis, posterius, quæ ad tuendam hominum inter se societatem pertinent, omnia summa brevitate complectitur. Atque hinc vel inprimis naturæ nostræ imbecillitatem licet agnoscere, quod cum pauca admodum, eaque suapte natura facillima præcepta sint, semper tamen deficiamus alicubi, neque unquam stabilem, inoffensumque cursum perpetuo retineamus. Tremefactus itaque comparatione sui cum divinis præceptis animus, Christo se indigere cognoscit, in cujus sinum confugiat, cujus se viribus provehat, sub cujus bonitate, tanquam sub firmissimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quæ lege proposita sunt, suppliciis delitescat, ut rectissime Paulus legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehensos ad Christum deduceret, nominasse videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: Perfricet frontem, & dicat, ullam esse legem, quæ cum hac lege ulla ex parte comparari queat. Quid enim? Quæ, Deum immortalem, portenta in omnibus omnino legibus, si ab hac discesseris, reperiuntur? Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multo turpiora permittunt, ut nihil pene tam turpe sit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc vero sapientissimus ille Moses, non a Jove quodam commentitio, ut Minos; non ab Apolline, ut Lycurgus; non ab Ægeria, ut Numa; sed ab eo, qui solus veri Dei nomine censendus est, sibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus absolutam, ut nihil neque immutari, neque adjici, neque detrahi possit. Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum quidem nostrum commonstrare ac detegere nobis potest: depellere eundem, ac sanare non potest. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximumque momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, ut in ea posita sint omnia. Quare Evangelio nobis Christus aperitur, qui,

qui modo firma in ipsum fide nitamur, non vana illa quidem, & ociosa, quam multi stulte & inaniter jactant, sed solida, & bonarum actionum perpetuo fœcunda, nos, velut humeris suis impositos, tollit in cœlum. O rem omni prædicatione majorem! O nuncium vere jucundum & lætabilem! Cum humana natura primi parentis depressa lapsu pessum tota ferretur, tantam fuisse in filio Dei clementiam, ut delapsus e cœlo, humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis sese laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti denique deterrimæ, atque acerbissimæ exposuerit, quo sudore ac sanguine suo ab animis nostris durissimum jugum æternæ depelleret servitutis. Tene, Christe optime, ut nos liberali caussa assereres manu, omnium Dominus cum esses, servi formam assumpsisse? Tene nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua servitute, vitam denique tua morte peperisse? Admirantur historiæ veteres Pythagoreum quendam, qui se pro amico in caussa capitis vadem dare veritus non est: at hoc quanto admirabilius est, Dei filium, Deumque ipsum, ut nos, merito nostro inimicos sibi, æternis eriperet suppliciis, tot, tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quisquam est, qui alias omnes, si in unum conferantur, scientias cum hac, qua ista tam pulchra, tam admirabilia, tam divina traduntur, ullo modo comparandas putet? Hæc vero una est omni cura, studio, contentione dignissima. Hæc una est non tam liberalis vocanda, quam liberatrix. Hæc aurea illa catena est, qua cum cœlestibus terrestria copulantur. Hæc scala illa est, quam olim per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in cœlum scandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare; demittentem semetipsum ex augustissimo illo majestatis suæ fastigio, sese-

que accommodantem ad humanæ conditionis humilitatem: rursusque eundem defunctum nobili illa servandorum mortalium provincia, spoliatisque inferis (o rem omni humana cogitatione sublimiorem!) in cœlum sublimem raptum, vallatumque acistipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginosissimis illis Satanæ ergastulis erutorum multitudine, justo ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neque disjecta muri parte, sed valvis suo sanguine reclusis, iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque hæc quidem quamvis ejusmodi sunt, ut ad excitandum, inflammandumque quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur: tamen ex tam ubere campo alia quædam, nisi molestum est, proferamus. Vere enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœlestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quandam veluti fecem esse dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, in aliis scientiis fecem contineri. Namque ut hinc nostra se primum efferat oratio, quis nescit, quantopere se in perscrutandis rerum principiis veteres Philosophi torserint, quamque nihil, si res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & quicquid in eo vel aspectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutissimorum corporum concursione coaluisse: qui si vel unam earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquam ista tam stulte, incogitanterque scripsisset: alius æternum esse eum, neque desiturum unquam, neque exordium ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertens hac ratione illam, a qua ipse tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qui vero optime sensisse creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adjungunt,

gunt, quasi ut artifex, ita Deus sine materia nihil possit efficere. Quid Theologi? hujus universitatis auctorem esse ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus seculis antecessisset, quo temporis puncto ipsi placuit, mundum hunc, & quæ illius ambitu continentur, sine ullis vectibus, sine ullis ferramentis, sine ulla materia, verbo tantum, ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundemque assidue sua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, vicissitudines efficit. Quod statos orbium cœlestium cursus, quod certas siderum trajectiones, quod constitutis vicibus insignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi ulla materiæ dirigi, sed divina providentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philosophi? Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrum, alius cordi suffusum sanguinem, alius spiritum innatantem sanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi quidem ista consideranti certamen aliquod insaniæ suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti cinno, nihil fere colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum varie insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tam seria risum captare atque aucupari putes, ut apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil omnino esse contendit, veritus credo, ne quid posset tam absurde aut fatue dici, ut id nemo dixisset philosophorum. Illa vero multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quæstio est, permaneatne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporum, idem sit interitus animorum? Epicurus interire eos putat, nefas ratus,

cum tam multa sibi cum suibus convenirent, se hoc uno ab eis interesse? Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, sed non perpetuam tribuunt. Pythagoras vero jucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem sit forte hodie gallus gallinaceus, qui tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest:

Τυδείδην δ' ὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη.
Ἠ' ἐ μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἢ μετ' ἀχαιοῖς.

Obscuritate enim se involvens sua in neutram partem satis aperte propendet, ut bene in legem Solonis incurrere videatur. Ille autem proxime quidem omnium accedit ad veritatem, sed ei tam multa mendacia admiscet, ut non absurde dicant, qui eum dicunt poëtice philosophari. Quid porro de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam & individuam esse naturam, ad exemplar divinitatis expressam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, quæ, corpore soluta, si se pure ac pie gesserit, in cœlum evolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem: sin se malis, iisque inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam desituris damnanda suppliciis deprimatur. Quod si quæ de Deo a balbutientibus Philosophis dicta sunt, cum solida Theologorum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hoc quidem certa omnia, & explorata, & salutaria tradere: illos vero neque satis, quid dicant, intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras, per inane volitantes vagari. Quod si quis eam, quæ ex levioribus studiis percipitur,

tur, amœnitatem requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiæ campis frustra desideraverit. Nam sive Poëticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis unquam ita in hoc genere excelluit, ut cum Davide comparatus non sordeat? Nisi forte Orpheum, Homerum, Pindarum, de levissimis plerumque nugis verba fundentes audire præstat, quam illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejusdem auxilium in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, quæ multis postea seculis contigerunt, ita subjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuisset. Sive historiæ cognitione ducimur, unde veriores, unde scitu digniores historias, quam ex sacris litteris repetere poterimus? An vero suavius est cognoscere, quid Crœso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti oblique Apollo, quam quid Mosi ad Pharaonem, quid Samueli in Palestinos proficiscenti, aperte ac perspicue Deus ipse responderit? quomodo Regulus a Carthaginensibus, quam quomodo Servator & Σωτὴρ humani generis CHRISTUS a Judæis omni crudelissimorum suppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiusne, aut fructuosius arbitramur intelligere, quibus artibus Assyrii, Persæ, Romani cæteras nationes devincerint, quam quibus augustissimi illi religionis nostræ principes, aliique deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianæ ditionis terminos ampliaverint? O hebetes & stupidos, aut, ut verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suavitatem, fructumque non sentiunt: Contra vero o ter & quater beatos illos, quorum ita est affectus animus, ut nusquam suavius, quam in his studiis conquiescat: non eos aut inanium dignitatum, aut flu-

xarum opum adurit sitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt, liberi & pravis omnibus cupiditatibus soluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuo virentibus campis flores suavissimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam est intermoritura suavitas: Deo serviunt, Deo adhærent, ejus tantum gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæque olim plene percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt. Ergo sive domi, sive foris versentur, cum Deo assidue colloquuntur, sive prosperis rerum utantur successibus, eidem ut prosperitatis suæ auctori gratias agunt: sive quid eis adversi accidit, (quanquam quid ejusmodi viris accidere adversi queat?) sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid a Deo immittitur, summi beneficii loco habendum esse ducunt. Proh Deum immortalem! quid est, si hoc non est feliciter vivere; & in terris vitam cœlestium imitari? O vitæ Theologia dux, o virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix! Quid sine te non modo nos, sed omnino vita hominum esse potuisset? tu depravatas impurissimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolasti: tu distractos, dissipatosque variis idolorum cultibus homines in unius veræ religionis societatem convocasti: tu magistra morum ac disciplinæ fuisti: ac veluti sol exoriens, nubium caliginem dissipat; veluti sidus, quod Castoris & Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesque dispellit; ita tu divinitus exorta & tenebras ignorantiæ dissipasti, & illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis velut Helice, aut Cynosura quæpiam es, ad quam universus navigationis, id est, vitæ

tæ nostræ cursus dirigatur. Tu ignis ille cœlestis es, quem verus ille Prometheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur, qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos, qui se tibi a teneris unguiculis penitus totosque tradunt: miseros contra, qui, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiam profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim hujus præstantissimæ disciplinæ verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neque vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, quo minus in sacratissima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum sudorumque vestrorum, & magna hic inter homines præmia, & infinitis partibus majora sunt in cœlo divinitus constituta.

DIXI.

De laudibus litterarum,

ORATIO II.

HABITA VENETIIS MENSE OCTOBRI Anno cIↄIↄ LIV.

QVæ singula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere consueverunt, patres amplissimi, vosque cæteri cives ornatissimi, ea mihi sese hodierno die objiciunt universa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest, Venetiis dicimus: sive audientium dignitas, magna lectissimo-

ſimorum hominum adſtante frequentia dicimus: ſive ipſa orationis materia, dicendique conditio, ita dicimus, ut ſit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, ſi quisquam eſt, qui parum putet, eum neceſſe eſt in maximarum, earundemque toto orbe notisſimarum rerum ignoratione verſari Ecquis enim eſt hodie tam inacceſſus, tam ab omni hominum conſortio remotus in terris locus, quo non hujus præſtantisſimæ civitatis fama pervaſerit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta diſciplinis atque artibus, quam non jam pridem florentiſſima Venetorum Respublica non gloria modo & ſplendore nominis ſui, verum etiam admiratione compleverit? Hæc vero firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta Italiæ, hæc virtutum omnium laudandarumque artium præclariſſima lumina intuentem, non commoveri, tantum id quidem eſt, ut, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenii, ſed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de ſe judicia extimeſcat, cadere poſſe videatur. Etenim ſi eloquentiſſimos olim viros accepimus, cum ad dicendum veniſſent, unius Principis aſpectu ita conturbatos fuiſſe, ut obmuteſcerent: quid mihi tandem animi eſſe oportet, qui neque comparandus cum illis omnino ſum, & apud vos dico, Senatores ampliſſimi, ad quos cum oculorum converto aciem, totidem mihi conſeſſum Principum videor intueri? Ac cæteri quidem ſæpe ad eam excuſationem confugiunt, ut ſe, cum tenuitatis ſuæ conſcii eſſent, tamen vel neceſſitate, vel officio impulſos, vel amicorum ſive precibus, ſive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetiviſſe, quam detrectare non potuiſſe dicant; quam totam rationem nobis hodierno

dierno die ipſa rei natura, conditioque præcludit. Non enim detrectantes, ſed ultro nobis depoſcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulſi, ſed veſtra incredibili benignitate admiſſi ſumus: ut ſi minus ex aliqua parte noſtra vobis approbata fuerit induſtria, cauſſa nulla ſit, quin omnes accuſandam potius noſtram temeritatem, quam imbecillitatem ſublevandam putent. Equidem cum & ab ineunte ætate, tum domeſticis excitatus exemplis, tum ipſa hortante natura, honeſtarum artium ſtudia coluerim, & ubi primum per ætatem licuit, quæ mihi meo ipſe labore pepereram, aliis tradere ingreſſus, novem prope jam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione conſumpſerim: tamen ſuperiora illa conſiderans, ita commovebar animo, facile ut hoc potuerim abſtinere conſilio, niſi me huc ſumma de veſtra ſingulari humanitate concepta ſpes, & magna quædam approbandæ vobis, ſi minus eruditionis, at certe voluntatis meæ cupiditas impuliſſet. Ac mihi quidem, &, cujus rei cauſſa in hunc locum adſcenderim, & ad quos verba facturus ſim, cogitanti, prorſus ita videtur: nullo in argumento meam commodius orationem poſſe verſari, quam ſi, litterarum diſciplina, quantum non ornamenti ſolum, verum etiam præſidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus ſeculis repetita memoria exponam: minime id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus a natura ingeniis præditos, a ſtudiis liberalium doctrinarum eruditos, a diuturno aſſiduoque magnarum rerum uſu peritos: ſed quia libenter facio, ut, quarum artium percepta ſcientia unumquemque veſtrum vehementer affici conſtat, earum animos veſtros jucunda commemoratione delectem. Quæ cum ita ſe habeant; mihique ipſa per ſe delectæ ad dicen-

cendum materiæ dignitas satis magnam audientiam factura videatur: tamen magis consuetudine, quam quod ita necessarium judicem, petam a vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. Magna omnino vis magnumque momentum positum est in litteris, viri amplissimi, ad conservandas, bonisque cumulandas omnibus civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam humana omnia referenda sunt, e singulorum civium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaque virtute præcipue sita sit; & ad perfectam virtutem consequendam, necessariam quandam præcursionem adhibeant litteræ: illud profecto consequitur, ut, nisi in qua litterarum cultura vigeat, florere absolute civitas nulla possit. Ponite vobis ante oculos omnes ætatis humanæ partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes instituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omnino reperietis, quæ non ita litterarum auxilio indigeat, ut eas si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eæ nos, ubi primum firmius incedere, atque articulatius loqui cœpimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestissimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis saluberrimis complent: non tantum bene dicendi, verum etiam bene vivendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriæ: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui semel bene penitus imbiberint, ii numquam non postea & vitii turpitudinem omni studio refugient; & officii honestatisque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Ut autem in semente posita spes messis est, ita totius reliquæ vitæ exspectatio ab educatione pueritiæ pendet. Ut vero infirmam illam

illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adolescentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos injicere, præter litterarum tractationem, potest? Themistoclem olim, cum somnum capere adolescens non posset, dicere solitum tradunt, se Miltiadis trophæo, quiescere volentem, excitari. Quanto eos acrius incendi, atque inflammari necesse est, qui quotidie non unius, sed innumerabilium hominum virtute præstantium trophæa non e marmore consticuta ad exigui prædicationem temporis, sed ad omnem æternitatem commendata litteris intuentur? Neque vero pertimescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qui ætatis suæ florem litterarum studiis dedicandum esse statuerunt. Tanta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum sese pascentis animi, ut, ea qui fruuntur, ab iis neque laboris tædium, neque avocantium voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaque sapienter poëtæ, cum cæteros omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Minervam modo & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini juris esse voluerunt. Quin etiam illud ab iisdem memoriæ proditum est, Jasonem olim, cæterosque Argonautas, cum eam insulam, quæ ab amœnitate, florumque copia nomen invenerat, præternavigarent, periculumque esset, ne molli ac delicato Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, unum in Orpheo perfugium habuisse: qui cum assedisset in puppi, simulque fides blandis impellere digitis, simul vocem illam, qua rupes nemoraque traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosque audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur. Hoc figmento,

figmento, quid tandem aliud doctissimi homines, nisi id, quod nos volumus, indicarunt? Florida videlicet illa insula juventus est. Eam qui quasi prætervehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditiis decepti, & a recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? Quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cujus suavitatem qui percipiunt, il & Acheloidum cantus pro nihilo putant; & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali conjunctam gloria consequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio majoris extinguit. Quanto autem voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus major, sincriorque sit, vel illud indicio est, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem tamen quandam esse, ac tædium, confitentur; hujus ut quisque percepit plurimum, ita eam acrius atque avidius concupiscit. Quod si cui forte dubium est, prodeat in medium Chrysippus, qui sæpe studio intentus tanta voluptate perfruebatur, ut eum tanquam extra se positum cibi potionisque caperet oblivio. Prodeat solertissimus ille cœlestium orbium non perscrutator tantum, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui non modo earum rerum, quas natura fert, præ ea, quam capiebat e studiis, oblectatione memor non erat; sed in illa ipsa Syracusanæ urbis direptione ita defixus erat in studio, ut prius hostilis gladii cuspidem corpore exceperit, quam urbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium seculorum admiratione dignissimam! Diripiebatur urbs ea tempestate omnium opulentissima; effusi per vias milites, ut in quemque inciderant, sine ullo sexus, ætatis, ordinis discrimine obvios contrucidabant;

undi-

undique armorum sonitus; undique cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaque omnia circumsonabant; ipsa urbs pene dimota & convulsa sedibus suis, suorum civium in cæde ac sanguine natabat: cum unius hominis mens in media civitate, civitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat. Solonem vero accepimus, cum in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudissetque assidentes amicos de re quapiam submisse, ne ipsi molestiam parerent, disputantes, erecto, ut potuit jam semimortuo capite, rogasse eos, ut aliquanto loquerentur clarius; sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discessum e vita jucundiorem fore. O discendi cupiditas, quid non efficis, ubi semel generosa ingenia occupasti? Tenebatur homo sapientissimus gravissima vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus pene corporis partibus sensus abscesserat: egregius ille animus, mox liber ac solutus futurus, e corporeis vinculis exsilire cupiebat: cum quicquid supererat virium, eo contulit, ut deficiente lingua, vocibusque interruptis ac morientibus, suum doctrinæ, cognitionisque desiderium indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse, qui ne mori quidem, nisi discendo, voluerit? Merito igitur tam diu floruit Atheniensium Respublica, quam diu tam præclari viri tenuit disciplinam. Sed, ut eo redeamus, unde nos facta præclarissimorum hominum mentio paulisper abduxit: dici profecto non potest, adolescentes nobilissimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio: dici, inquam, non potest, ea studia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura sint, cum vos & generis vestri nobilitas, & vestra virtus ad Reipublicæ gubernacula admoverit. Etenim quibus arti-

bus civitates præcipue conservantur, pietate, justitia, fortitudine, inprimisque prudentia, earum sunt omnium artium quasi semina litterarum prodita monumentis. Neque vero hæc a me ita disputantur, ut contendam, nisi litteris eruditum, civem patriæ utilem esse neminem posse: sed hoc dico, nisi litteris exculti sint ii, qui, velut in Reipublicæ puppi sedentes, clavum tenent, multis eos muneris sui, iisque præcipuis partibus necessario defuturos. Nam, cum duo publicorum temporum genera sint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessarium; quomodo, ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura describere, quantum cuique tribuendum sit, intelligere, civium inter se dissidia componere, verba publice facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, nisi qui hæc sibi de litterarum fontibus haurienda omnia existimaverit? Nisi vero eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, ut qui Reipubl. præest, quamvis litterarum sit expers, tamen ad eas res, quas modo enumeravimus, aliena opera non incommode utatur. An vero T. Manlium Torquatum, memoriæ proditum est, cum consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorum, & summum imperium detrectasse; quod indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienaque lingua ad omnia uti necesse habebunt, ii satis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere, optimeque consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Appium legimus: cujus vero doctrinarum luce careat animus,

mus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quid cogitare praeclarum potest? Sed sunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatisque temporibus & honestam inprimis & utilem esse fateantur: iidem tamen cum occupata bello aliquo civitas est, latere eas, quasi perterritas metu, & inter tubarum lituorumque clangorem, nullum sui amplius praebere usum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error est, & quantum vel in medio bellorum tumultu litterae valeant, aperiendum. Etenim si corporis tantum, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum isti fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cum mihi & maximum esse in bellis consilio ac prudentiae locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum studio comparari, certe quidem insigniter augeri, confirmarique concesserit, idem tamen earum scientiam in bello inutilem esse contendat? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius potiretur, non Achillis, aut Ajacis, sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neque temporis nobis ad vivendum a natura praescripti ea longitudo est, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuisse unus idemque possit? itaque qui unum alterumve spectarunt, multum sibi militaris prudentiae collegisse existimantur. Quid eos judicabimus, qui hoc sibi diuturna librorum evolutione pepererunt, ut omnibus, quotquot post hominum memoriam gesta sunt, bellis interfuisse videantur? Quod si quis ita bella aliquot spectare posset, ut utriusque partis consilia teneret, rerum administrandarum viam, rationemque cognosceret, eventus animo cerneret, quid non ei postea in rebus bellicis omnium consensu tribueretur? At haec omnia, qui versantur in litteris, aliaque plurima, ac pulcherrima otiosi sedentes

consequuntur. Taceo, quam multa expressa sint eruditissimorum hominum scriptis de virtute, de gloria, de caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmiis, quæ post mortem manent eos, qui se pro patria animose ac fortiter gesserint: quæ tantam vim habent, ut neque qui ea ignorent, veræ laudis habere gustum, neque qui tractant, veræ ac solidæ gloriæ ullam omnino rem anteferre possint. Quid illud, an non quantivis est, quod sæpe labantes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuisse revocatos? Citetur testis Lacedæmoniorum civitas, cujus exercitus Tyrtæi poëtæ versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messeniis victoriam reportavit. Dies me deficiet, si aut eruditos homines, qui bellicis laudibus præstiterunt, aut fortissimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt, enumerare instituam. Nam & Architam Tarentinum sexies exercitum duxisse comperimus, & Melissum navalibus aliquot victoriis insignem fuisse, & ter stipendia fecisse Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello civibus suis operam præstitisse. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themistoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani imperii columina, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, aliosque innumerabiles proferam? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tum præstantes doctrinæ studiis fuisse, historiæ loquuntur. Nam Julium Cæsarem, quis nescit, utra laude præstaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem, quanto litterarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi potest, quod ea ipsa nocte, quæ mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties, dicitur. Atque hoc præclare olim intellexisse videntur Mitylenæi, præcipuam esse in Republica vim litterarum, qui, quos populos bello devicerant,

ſtant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, niſi, ut ne liberos ſuos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantum civitates florere poſſe, in quibus litterarum ſtudia colerentur. Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An vero, Cives, quod viget hodie veſtra Respublica, quod floret, quod beata eſt, quod cum cæteræ orbis univerſi partes graviſſimis bellorum tempeſtatibus agitentur, una hæc (quod ei Deus Opt. Max. proprium ac perpetuum faxit!) in pace atque in otio conquieſcit, aliunde id fieri creditis, quam quod ei & præſunt homines cum cæteris omnibus, tum hac eruditionis & ſcientiæ laude clariſſimi, & ſemper eorum ſimillimi præfuerunt? O divine Plato, tua ſunt omnia & dicta & cogitata præclara: Tu dicere ſolebas, tunc demum Respublicas beatas fore, cum eas aut Philoſophi cœpiſſent regere, aut qui regerent, philoſophari. Tuum hoc ſapientiſſimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Respublica comprobavit. Equidem quo longius in altum evehor, Patres ampliſſimi, eo mihi amplior & patentior orationis quaſi curſus oſtenditur. Sed & temporis me ratio, & veſtra ſingularis ſapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando reſpiciam, monet. Neque enim credibile eſt, poſſe aut me, aut quemquam de litterarum præſtantia, fructibusque, qui ex earum tractatione capiuntur, vobiſcum melius, aut copioſius, quam unumquemque veſtrum ſecum loqui: & mihi non tam orationis conquirenda copia eſt, quam veſtra ſatietas refugienda. Itaque finem dicendi faciam, ſi vos prius etiam atque etiam rogavero, ut ſi forte minus a me ornate ac copioſe dictum eſt, quam & hujus loci amplitudo, & ſumma audientium dignitas poſtulabat, meum tamen idcirco placendi vobis ſtudium ne improbetis. Ego quidem, ſi non indignus a vobis, qui

ſæpius audiar, judicer, erit, quod mihi magnopere gratuler; ſin forte: ſed reprimam me, neque committam, ut meis ipſe votis videar male ominari: qui tamen a tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modo laboris, ſed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus.

D I X I.

De utilitate ac præſtantia Litterarum Humaniorum adverſus quosdam earum vituperatores.

ORATIO III.

Habita Venetiis poſtridie Non. Octob. Anno cIↃ IↃ LV.

PErmultos eſſe intelligo, qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibere ſententiam, ut earum tractationem leve quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment: neque aut magnos admodum labores ab iis ſuſcipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnopere fructuoſam eſſe Reipublicæ induſtriam: in eis denique non exquiſitam ullam, ac reconditam, ſed circumforaneam quandam, hauſtamque de triviis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita diſſentio, ut ex omnibus, qui ſe aliquid docere profitentur, horum vel graviſſimum munus eſſe contendam; neque ullos eſſe, qui aut laborum plus perferant, aut majores in Republica pariant fructus; doctrinæ denique a nullo hominum genere majorem aut copiam ſequiri, aut varietatem arbitrer: conſtitui hodierno die, Patres ampliſſimi, Vosque cæteri Viri ornatiſſimi, eam mihi ad dicendum materiam ſumere, & nobiliſſimam ſtudio-

ſtudiorum partem, quantum id quidem in me poſitum erit, a contemptu atque ab intolerabili eruditorum hominum inſolentia vindicare. Et vero quid aut huic tempori, aut omnino meo muneri facere convenientius poſſum, quam ut, quæ mihi ſtudia celebritatis aliquid cum aliis in locis, tum hac ipſa in civitate pepererunt; a quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunque profluxi hominum famam; iis quoque viciſſim oratione mea ſplendoris ac claritatis afferre aliquid coner? Præſertim cum, qui hoc litterarum genus aſpernantur, facere nullo modo poſſint, quin de veſtra, Patres ampliſſimi, ſingulari, ſpectataque in omnibus rebus, ac pene divina ſapientià nonnihil eadem ſuperbia detrahant. Etenim ſi hæc tota res tam levis eſt, quam iſti eam videri volunt: quæ vos tandèm cauſſa commovit, ut proximo ſuperiore anno, propoſitis publice libellis, ſtudioſorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinæque contentionem excitaretis; utque iis, qui vobis in eo certamine probati eſſent, honeſtiſſimum poſtea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certe una res ad coërcendam iſtorum temeritatem ſatis ponderis habere debebat: ut ſi hebetiores eos natura, ſtolidioreſque finxiſſet, quam ut pervidere harum rerum præſtantiam poſſent; quod tamen veſtro talium virorum judicio probatum foret, magnum eſſe aliquid, ac præclarum ſuſpicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum eſt: adeſte animis; mihique breviter oſtendenti, quam varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eademque opera, quantos ex eorum navitate atque induſtria Reſpublica percipiat fructus, non aures modo, ſed mentes quoque attentas, quæſo, paulisper adhibete. Atque adeo, ut hæc tota controverſia melius dijudicetur, ope-

ræ pretium eſt, initio, quænam ſit iſtorum contemptorum humanitatis oratio, cognoſcere. Qui quoniam eos, qui haſce litteras tractant, ad nullum fere majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas cauſſas, non ad dicendam de rebus gravioribus ſententiam: facile in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, præter poëticas quasdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compoſitas, & aliquot levia comendæ ac poliendæ orationis præcepta, nihil omnino teneri putent. Quid autem magni negotii eſt, inquiunt, in puerorum conſeſſu de ejusmodi figmentis commemorare, ac modo de Thebano, modo de Trojano bello, modo de Ulixis, aut Æneæ erroribus molli, & ad inanem oblectationem compoſito ſermonis genere diſſerere; identidemque velut a quibusdam arculis accommodata colorandæ orationi pigmenta depromere? Ecquæ autem magna eruditio eſt, ſcire, quot navibus Græci ad oppugnandum Ilium acceſſerint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenæ ſimulachrum, ut Euripides prodidit? quod emolumentum ex iſtorum omnium ſcientia; quod detrimentum ex ignoratione percipi poteſt? Nam cæterarum quidem artium profeſſores quantum utilitatis afferant, perfacile eſt ad intelligendum. Sive enim Dialecticos ſpectes; ab iis certa quædam veri falſique in rebus omnibus cognoſcendi ratio traditur: ii ſe, quid cuique conſentaneum ſit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quæ ſit dividendi, quæ finiendi, quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere, præ ſe ferunt. Quid Phyſici? qui rerum principia cauſſasque tractant; qui, quomodo quidque gignatur, quoque modo intereat, ediſſerunt; qui nimborum, fulminum, tempeſtatumque cauſſas; qui corporum cœleſtium magnitudines,

tudines, intervalla, cursus, progressiones, institutiones; qui animi naturam, qui rationem sensuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras, qui stirpium, qui omnium ferme rerum, quæ gignuntur e terra, naturas ita persequuntur, nulla ut pars ab eis cœlo, mari, terra, ut poëtæ loquuntur, prætermissa sit; hæc cum tractant, mediocriterne Reipublicæ prosunt? Nam si ad eos te convertas, qui eam susceperunt Philosophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendisque disseritur; ii vero sunt, quorum industriæ nulla unquam poterunt præmia satis ampla reperiri. Quibus enim, quamque præclaris in rebus eorum disputationes consumi videmus? Qui hoc primum docent, qui sit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium, quod unum intueri, quo omnes actiones, omnes cogitationes, omnia consilia referri oporteat; quot sint virtutum, quotque vitiorum genera, quibusque modis illas assequi, ab his declinare possimus; quo modo exsultanti, jactantique se & detrectanti rationis imperium, frenos injicere oporteat cupiditati; tum quo modo quisque se in re familiari gubernanda gerere debeat; postremo quo nihil pulchrius, nihil præclarius, nihil denique divinius ne votis quidem conceptis optari potest, quibus moribus, institutis, legibus temperandæ sint civitates; quibus illæ modis fundari atque institui, quibus augeri, atque amplificari, quibus denique copiosissimæ, locupletissimæ, uno verbo, beatissimæ effici possint. O res præclaras, & ardentissimo studio, summaque corporis atque animi contentione dignissimas! O vitæ Philosophia gubernatrix! O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix! Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere: tuum est omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras evellere, stirpes eli-

 dere,

dere, semina exstinguere. Merito divinus Plato nihil te præstantius hominum generi a Diis immortalibus dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, si quam habent, & se ulla ex parte cum Philosophiæ doctoribus conferendos esse prædicent. Qui si aliquod forte paulo abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paulo reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant; nonnunquam etiam de ejusmodi tricis ita inter se digladiantur, ut pro aris & focis certamen suscepisse videantur. Hæc fere est, Patres amplissimi, eorum, qui studia laboresque nostros deprimere conantur, oratio: qui quod Philosophiam laudant, libentius id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus, ut eam plus amet, plurisve faciat: quod autem nullum censent studiis atque artibus nostris cum ea esse commercium; in eo quantopere fallantur, facile ex iis, quæ dicturus sum, intelligetur. Nam primum omnium, si hoc ipsis concederemus, nihil aliud a nobis, quam poëticas fabulas & exornandæ orationis præcepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabulæ, quas isti tantopere exagitant & insectantur, non levia quædam, & frugis expertia otiosorum hominum commenta sunt: immo vero sub iis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique sapientia continetur. Eratosthenem quendam fuisse ajunt, qui poëticen ita contemneret, ut Homerum ineptæ loquacitatis magistrum no-

nominaret. At certe Plato ac Ariſtoteles, quorum non paulo major eſt, quam neſcio cujus Eratoſthenis, auctoritas, ita ſæpe repetitis ex eo teſtimoniis utuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, ut eum non tantum ſtudioſiſſime legiſſe, ſed vix unquam de manibus depoſuiſſe videantur. Itaque mirari ſoleo, cum quidam, qui ſe Philoſophos videri cupiunt, & quidem ejusmodi Philoſophos, ut tanquam Atlante cœlum, ita Philoſophiam ſupercilio ſuo niti putent, ita deſpicatui ducunt poëtas, ut eorum ſcripta aſpicere ſe dignari negent. Qui quidem cujusmodi Philoſophi ſint, ipſi viderint: cum eos contemnant, quos Philoſophòrum coryphæus, Plato, modo ſapientiæ patres ac duces, modo Deorum interpretes, modo Deorum filios vocat. Ariſtoteles autem, cujus iſti ſe germanos eſſe interpretes gloriantur, non tantum, ut ante dixi, in omnibus ſcriptis ſuis identidem poëtarum teſtimoniis utitur, verum etiam libro primo de ſapientia, Philoſophum omnem, fabularum amatorem eſſe confirmat. Quod igitur Ariſtoteleos eſſe ſe ajunt, fortaſſe verius, ſine dubio quidem veriſimilius dicerent, ſi ſe ab Epicuro eſſe affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuiſſe Philoſophum accepimus, qui cum omnem elegantiam doctrinæ, tum poëtarum præcipue ſcripta contemneret. Quod quidem ſe negligendis poëtis, ex Ariſtotelis diſciplina ac familia cenſeri volunt: in eo, meo quidem judicio, faciunt & impudenter, & imperite. At enim id mihi hoc tempore propoſitum non eſt, ut de poëtarum laude dicam: quod ſi eſſet, facile oſtenderem, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quam a Philoſophis ipſis, doceri. Non igitur, cum poëtarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; ſed ſementem quandam virtutis atque doctri-

doctrinæ facimus: non in levibus, minimeque frugiferis rebus operam sumimus; sed præcepta sapientiæ, quo facilius in animos influant, insatiabili quadam admirabilium rerum varietate condimus. Quid, cum ornate ac copiose loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ semper principem locum in omni bene instituta civitate tenuerunt? An nescimus, eloquentiam a gravissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Hæc enim est illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu suo flectit audientium animos, eosque pulchritudinis suæ splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosæ orationis regit. Hæc illa est, quæ consolatur mœrentes, afflictos excitat, jacentes erigit; quæ sceleratis exitio est, innocentibus præsidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinæ furores, & nefarie in patriam inita consilia dissipavit: Hac togatus superavit armatos: ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, majus omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni possunt illi quidem corpora constringere; animis nullam adhibere vim possunt: hi vero dominantur in animis, quæque ipsis honesta atque utilia videntur, ea non facere modo alios, sed etiam velle cogunt: illi invitis imperant, hi volentibus: illi & oderunt omnes, & odiosi sunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque vero non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius præstantiam intelligunt: sed quod assequi non queunt, invidiose vituperare malunt, quam ingenue de imbecillitate suarum virium confiteri. Orationis igitur meæ summa eo redit denique: etiamsi nihil aliud a nobis requireretur, quam ut explicaremus poëtarum fabulas,

bulas, & juventuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire posset, indicaremus; tamen neque mediocriter Reipublicæ prodesse nos, neque parvis in rebus contemnendisque versari. Nunc tantum abest, ut ea solum requirantur a nobis, ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum, qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaque hoc inter nos & alios interest, quod alii eos tractant scriptores, quorum uno aliquo de genere tota disputatio est. Non enim fere in libris Dialecticorum, Physicorumve, aut in iis, quibus medicinæ jurisve civilis scientia continetur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis: at nobis ii quotidie sunt explicandi libri, qui cum scripti sint a viris omni scientia excultis; ipsi quoque innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. Itaque cæteri etiamsi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium sint omnino rudes, tamen sufficere posse suo muneri existimantur; neque unquam aut medico turpe habitum est, nescire leges; aut jurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam non tenere. Nos uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitus, sed degustanda tamen, & delibanda necessario est. Non longe abierimus. Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati sumus. Quam multa ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignoratio fefellerat? Libros ejusdem de finibus nunc ipsos interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque Libros ignorari necesse est? Quid astrorum ratio? Quid ter-

ra

rarum situs? nisi qui hæc utraque utcumque teneat, satisne se quisquam idoneum poëtarum interpretem profiteri potest? Et tamen usque eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari, & nihil in docendo aliud, quam puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoque minime prætermittendum est, quod a graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque multis quidem in locis latina oratio postulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impure, improprie, barbare, loquantur: suo id eis quodam jure licere creditur: At nobis dicentibus, sunt, qui quosdam quasi laqueos tendant, ut si quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuo dicant violatæ latinitatis; quodque postremæ iniquitatis est, peccare nos putant, nisi in iis etiam, quæ subito fundimus, plurimi illigati sint & verborum & sententiarum lepores. Quæ cum ita sint, quis est, qui non intelligat, si hominum exspectationi hujus professionis satisfacere cupiamus, infinitos esse nobis labores exhauriendos? Desinant igitur, desinant isti alienæ industriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem stultitiæ atque invidentiæ indicem. Vos vero, Patres amplissimi, pergite, ut facitis, benignitate vestra labores nostros fovere: ut hæc florentissima, & bonarum artium studiis deditissima juventus, exercitationibus hisce nostris ad virtutem præparata atque præculta, vestram olim in hac felicissima Republica gubernanda sapientiam facilius imitari queat.

DIXI.

De

De Philoſophiæ & Eloquentiæ conjunctione.

ORATIO IV.

Habita Venetiis Menſe Octobri Anno cIↄ Iↄ LVII.

SI quis forte veſtrum eſt, auditores, cui admirabile videatur, quod cum cæteri ordinis mei homines in orationis fere alicujus, aut poëmatis explicatione verſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarumque rerum ex uberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſſa, vix eſſe attingendos putent: ego contra & altero abhinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſime diſputatur, explicaverim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimum diſputationes, in quibus hujus anni curriculum conficerem, elegerim: is, ſi mei conſilii atque inſtituti cauſſam rationemque cognoverit, ſimul & id, quod facio, probabit, & me, ſi aliter feciſſem, juſtam doctorum & inteligentium reprehenſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, Auditores, ſemper in ea fui ſententia, præclaram illam minime communium contritarumque rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornate copioſeque dicendi conjunctam atque copulatam, ut eas qui diſtrahere ac divellere conarentur, & vel rerum cognitionem ſine ullo factæ ac politæ orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne aſpirarent quidem ad reconditos ſapientiæ fructus, peſſime utroſque tum ſuis, tum alienis ſtudiis conſulere & exitiale quaſi corporis & animi diſſidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipſo ætatis meæ principio ita ſtudiorum

diorum meorum rationem comparavi, ut exornandæ orationis curam cum rerum investigatione conjungerem: & postea omnibus, qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam præsertim præstantissimorum omnis memoriæ hominum signatam atque impressam vestigiis viderent, ipsi quoque toto pectore, omnique animi contentione sequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria ab iis, quibus cor, ut ajunt, saperet, ut leves futilesque contemni: & eos, qui se ita penitus rerum indagationi tradidissent, ut de comparanda lautæ orationis supellectile non laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo simul atque mihi publice munus illud adsignatum est, ut iter vobis ad ea studia præirem, quibus exculti, Reipublicæ aliquando usum aliquem afferre possetis: statim id consilium cepi, ut alternis annis modo Ciceronis orationes, modo ejusdem ad philosophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinæ accusationis librorum explicatione consumptus est. Secundo dissidentes veterum de summo bono sententias quinque libris expositas accurate persecuti sumus. Tertium Catiliniariæ sibi orationes vindicarunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auspiciis, quas vobis, Auditores, quam exquisitas, quamque præclaras avidarum doctrinæ mentium epulas apparavi? Decrevi enim animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorumque vim ab omnibus rebus externis avocatam, totam in se ipsam colligere, & ad naturæ suæ contemplationem traducere, vos denique ipsos vobis ostendere, & illam divinæ auræ particulam, quæ

quæ in nobis omnibus latet, considerandam, cognoscendamque proponere. Excutiendæ nobis erunt omnes veterum Philosophorum bibliothecæ, perlustranda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum historiarum, monumentorumque memoria, ut sciamus, quid homines sapientissimi de humanis animis senserint, quibus rationibus & argumentis adducti divinos esse eos, & interitus expertes, cum sibi, tum aliis persuaserint; exagitanda & coarguenda eorum cæcitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint; confirmandus ac muniendus animus adversus mortis metum; proferenda exempla eorum, qui mortem partim adventantem despicatui habuerint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam cunctantem cupide accersierint. Stulte illi quidem: sed tamen ut aperte ostenderent, se nullo modo de animorum immortalitate dubitare; ut corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas sedes, in quibus puros a scelerum contagione animos post obitum versari acceperant, evolarent. O præclaram disputationem, & vestro omnium concursu, studio, attentione dignissimam! Etenim si vere scripsit Aristoteles, magis expetendam esse quantulamcunque præstantium rerum, & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quam communium & pervagatarum quamlibet exquisitam tractationem: quis est, qui non videat quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil est divinæ naturæ propius aut similius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis esse partibus anteponendam? Et si nemo est, quem non vel nitido concepta speculo, vel periti artificis expressa manu corporis sui figura delectet: quanto jucundius quantoque suavius esse debet, expressam doctissimorum hominum ingeniis animi sui quasi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quod

cum vitam nihil magis conturbet, quam mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos esse profitemur? Non sine magnis hæc meis laboribus, sudoribus, vigiliis fient; sed mihi cum rerum ipsarum pulchritudo, tum flagrantissima cupiditas studia vestra modis omnibus adjuvandi, omnem laborem non modo facilem ac tolerabilem, verum etiam dulcem jucundumque reddit. Alios vulgaria atque obsoleta delectent: vos mecum, Auditores, ad hæc recondita & abstrusa contendite. Illos humilia, nos sublimia; illos proclivia, nos ardua; illos in promptu posita, nos a vulgarium oculis remota delectent; illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat & exstimulet; illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor, illi nihil sibi proponant, quod non quilibet unus e multis consequi possit; nos quidquid ignavi vel sperare audeant, nostro indignum studio esse ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philosophiæ cum eloquentia conjunctio quam sit fructuosa, non vident; vel invidiæ veneno suffusi, ad quæ aspirare ipsi non queunt, ea præstare alios indignantur; vel denique, quod, si omnia aliorum consilia atque instituta reprehendant, ita se demum sibi aliquam judicii famam confecturos esse confidunt: qua in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos atque accusare non verentur, clamantque regendos esse professionum fines, suisque quamque limitibus ac terminis coërcendam, neque patiendum, ut aut Philosophi, quæ sunt eloquentium, usurpent, aut diserti philosophica attingant, ejusque rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere posse videantur: statui hodierno die, Auditores, vobis disceptatoribus atque arbitris adversus

versus eos differere, & quidem ea lege differere ut nisi eos non dicam ego, sed ipsa Philosophia eloquentiæ armis instructa fregerit atque abjecerit, caussam nullam dicam, quin illi præclare sentire, nos desipere; illi considerate ac sapienter loqui, nos vaticinari atque insanire; illi studiis adolescentum optime consulere, nos iisdem vehementissime officere judicemur. Intelligitis autem, esse mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem & ineruditam loquacitatem, alii inornatam & indisertam Philosophiam colunt. Adversus quos utrosque dum differo, peto a vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum utramque vobis maximopere cordi esse novi, ut studium meum attentione vestra excitetis, attentionem silentio indicetis. Primum autem congrediamur cum delicatis istis & mollibus, quos perinde ac parvos puerulos, severa & torva quodammodo Philosophiæ facies ita deterret, ut ad eam propius accedere non audeant. Efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desinant; aut, quod malim, confirmati, ac bene sperare jussi, socios se nobis honestissimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicunque vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuum capti, ad eas, tanquam ad Sirenios scopulos, adhærescendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus constare & ex verbis; rerum autem copiam & ubertatem non aliunde, quam a Philosophis peti posse; idcircoque esse Philosophiæ cognitionem eloquenti futuro necessariam? Non enim ut lusciniis canendi, sic hominibus loquendi facultatem oblectationis caussa natura concessit: nec tantum munus suum, tamque præclarum ad aures modo demulcendas voluit adhiberi: sed cum eos ita fabricata esset, ut eis rationis societatem cum Diis immortalibus intercedere voluisset, a-

lam inventionem, hanc disciplinam vocant; necesse erat, ad earum utramque sensum aliquem accommodari. Sed cum cæteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem sensus ad rerum præstantissimarum indagationem, aurium vero ad earundem, cum ab alio traderentur, perceptionem ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem communicandarum participandarumque animi notionum eadem natura orationem esse voluit: cumque cæteris animantibus sonos modo quosdam dedisset, quibus voluptatem, dolorem, desideria naturæ, affectus denique indicarent; distinctam hominibus, articulatamque tribuit vocem, (unde eos Homerus μέροπας nominavit,) quam cum ipsi arbitratu suo flexissent atque variassent, quasique compacto statuissent, quam cuique voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea, quæ animo concepissent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipsæ singulares percipiantur sensibus: qua ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones: ad eas vero evolvendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cujus usus cum ad eos tantum, qui eodem tempore, iisdemque in locis viverent, pertineret, hoc amplius machinata est hominum solertia, litteras, quæ, ut voces notionum, sic hæ vocum ipsarum essent notæ; efficerentque, ut & absentes cum absentibus, & ii, qui multis ante seculis floruissent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquido constare arbitror id, quod in hujus sermonis ingressione posueram: orationem non oblectandarum aurium caussa nobis esse a natura tributam, sed ut animus, cum se rerum cognitione saturasset, haberet, quo modo alios ad earum communicationem vocare posset. Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint: aut quidquam egre-

gium discere, nisi qui Philosophorum monumenta contriverint? Etenim qui sunt tandem scriptores illi, qui distincte ordinateque dicendi præcepta tradunt? Philosophi. Qui rerum admirabilium, quæ in terris mundoque fiunt, caussas aperiunt? Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium, qui animantium, ortus, progressus, naturas, vires, utilitates prosequuntur? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendæ vitæ, qui de moderandis affectibus disputant? Philosophi. A Philosophis omnis doctrina liberalis, a Philosophis omnis historia, a Philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his oratores, ab his Imperatores, ab his Rerumpublicarum rectores exstiterunt: neque quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis excelluit, qui non prius in Philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Ac mihi quidem sæpenumero permirum videri solet, reperiri nonnullos usque eo excordes, ut oratoris munus ab homine Philosophiæ ignaro sustineri posse credant. Nam cum illi ipsi fateantur, tria esse, quæ orator dicendo efficere debeat: ut fidem faciat iis, qui audiunt; ut eos suavitate perfundat; & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id, quod vult, affectibus concitet: nullum est horum, quod mihi sine Philosophiæ auxilio perfici posse videatur. An vero faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos a Philosophis propositos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere; & id, quod probandum susceperis, acute circumscripta conclusione conficere, tum ea, quæ ab adversariis allata sint, subtiliter dissolvere, quorum tandem est, nisi Philosophorum? Neque vero video, quomodo delectare, nisi forte pueros, aut homines puerorum simillimos,

mos, queat inanis & nullo librata sententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quod, ut præclare docet Aristoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad statum naturæ ipsius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cum aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulsione & ejectione superfluentium rerum lætantur; & in animis idem usu venire credendum est. Quid est autem, quod natura duce concupiscat animus, ad quod feratur, cujus perpetua quasi fame sitique teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio: hic illi cibus, hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantum concionis animos insatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis sermo cum urbanitatis sale perspersus est, tum distinctus & illuminatus doctrinæ notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, novarum usque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modo clamores faciunt, modo auditores admiratione percussos silere, & uno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud vero, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, & quocunque collibuit flectere, quis unquam nisi Philosophia munitus consequetur? An vero vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad misericordiam adducere, vel a misericordia abducere audientes, & eos quasi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu suo poterit is, qui non horum omnium affectuum caussas rationesque pernoverit? Sed increbuit sermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inspiciantur quidem Philosophorum libri,

bri, ſatis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipſis Rhetorum ſcriptis poſſe deſumi. Quod ſi ita eſt, quid, quæſo, commovit veteres illos, qui dicendi laude cæteris antecelluiſſe perhibentur, ut tantam curam tantumque ſtudium in audiendis Philoſophis & in perſcrutandis penitusque cognoſcendis eorum præceptis conſumerent? Quid Periclem illum, cujus in labris perſuadendi Deam ſeſſitaviſſe dictum eſt, quem fulgurare, quem tonare, quem permiſcere Græciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, ut Anaxagoræ ſe Phyſico erudiendum daret, eumque aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat eſſe monimenti! Quid Demoſthenem, quid M. Tullium commemorem! tantam in utroque dicendi copiam fuiſſe cenſeremus, niſi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Poſſidonium, aliosque permultos nobiles Philoſophos ſtudioſe ac diligenter audiſſet? Qui ſi ea, quæ ab illis accipiebant, a dicendi magiſtris accipere potuiſſent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potius, quam domo & a ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe Philoſophiam, inamœnumque illius ſtudium, quodque nulla dulcitudine aut allicere, aut allectos detinere animos poſſit. O molles ac voluptuarios homines? Vos igitur in tanta rerum præſtantia ac dignitate etiam delicias quæritis? & quo vobis itinere ad ſapientiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſſimam & planiſſimam, tum roſis & violis conſtratam, quamque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiamſi perpetuo per Athonis & Caucaſi nives, ſi per ferventes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, ſi viri eſſetis, omnem laborem omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar

tiar vos diutius in errore versari. Scitote enim, hoc studium, quod vos asperum & inamœnum putatis, ita esse dulce, itaque jucundum, ut nihil suavius, aut jucundius ne votis quidem conceptis experi possit. Cui rei vel illud argumento sit, quod, qui se illi semel penitus tradiderunt, ii postea neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo avocari queunt. Possem hoc loco evagari latius, & id quod dixi, tum repetitis e vetere memoria, tum vivis ac spirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio brevem esse admoneret. Nunc igitur, quam poterimus brevissime, eorum refutemus errorem, qui se ita Philosophiæ studio contentos esse ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam Philosopho minime necessariam esse. Quidam etiam indecoram esse contendunt. Sunt, qui, cum eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse, ut unus idemque in utroque excellat, & tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate præstet: idcircoque nullo se in sequendo eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii est. Nam ne nos quidem dicimus ita necessariam esse Philosopho eloquentiam, ut, ea si careat, nomen suum tueri ac retinere non possit. Sed profecto sordida hominum, planeque misera vita sit, si studia nostra necessitate tantum, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Casis contectis stramine & angustis tuguriis, ac gurgustiolis, opertis etiam plaustris, ut Scythæ, aut, ut Cynici, doliis cœli defendere injurias possumus, idque ad necessitatem satis est. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In vestitu cultuque corporis, si nihil spectemus aliud, nisi ut imbres, ut nives,

ut ventos, ut ſolem, ut frigus arceamus, ſatis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quisquam propterea honeſtior civilem ea in re conſuetudinem negligit? Sic & in hoc genere ſtudiorum non in iis modo, quibus nullo modo carere, verum etiam in iis, quibus ſatis commode carere non poſſumus, elaborandum: neque tantum neceſſitas, verum etiam dignitas, & pulchritudo ſpectanda eſt: præcipue cum omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum ſumma utilitate natura ipſa copularit. Hos igitur ſine ulla contumelia dimittamus: tantum moneamus, ut, ſi in omnibus vitæ partibus ornatus rationem habendam eſſe ducunt, in ſtudiis quoque eam omittendam non eſſe, facto refellendi fateantur. Iſti nobis acrius inſectandi ſunt, vehementiusque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter ſe Philoſophos viſum iri putant, quam ſi dictione inquinatiſſima utantur, & ut ſues in luto ac cœno, ſic ipſi in orationis ſordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam ſtultorum genus fuiſſe proditum eſt, qui pedore ac ſqualore horridi, pannis obſiti, ſemper illoti, ſemper intonſi, ſemper impexi, illo ipſo incultu ac neglectu corporis, Philoſophorum nomen in vulgus aſſequebantur. Non valde diſſimilis eſt eorum amentia, qui orationem nullo ſtudio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam Philoſophiæ profeſſoribus convenire ajunt. Atque illi tamen eo tolerabiliores, quod corporis colendi curam multi, ornandæ orationis ſtudium nemo olim, qui aliquo inter Philoſophos loco haberetur, neglexit. Niſi forte quis Epicurum & eos, qui ab eo ſunt, objiciat: quos ego vix in hominum, in Philoſophorum quidem numero nullo modo, habendos eſſe cenſeo. Eſt autem operæ pretium audire, quomodo hanc ſuam tam præpoſteram,

tam-

tamque absurdam opinionem confirment. Gravis alicujus & severæ matronæ Philosophiam similem esse ajunt, quam omnis fucus dedeceat; quæ nativa pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Ut incultos & horrentes solitariosque lucos plus habere majestatis ac venerationis, quam nitidas & viridicatas, & digestis in quincuncem arboribus consitas sylvas; sic squalentem, &, ut ita dixerim, impexam, nescio quo modo augustiorem & majestatis pleniorem videri, quam comptam, & quasi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita responsum volumus: non si calamistro intortus capillus, & buccæ minio ac cerussa fluentes, & vulsa supercilia, & quæsitus arte dentium candor matronam dedecent: continuo illuviem & situm, ac sordes decere. Est & suus non modo matrifamilias, verum etiam viro cultus. Et, ut reprehendendus sit, si quis quotidie radatur ad speculum, quod tamen Africanum fecisse accepimus; & facie feminibusque lavatis in publicum prodeat: sic si quis Patroclem illum imitari velit, quem cavillans Aristophanes nunquam in vita lavisse dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam sudorem detergeat, nemo sit, qui non fœdum illius adspectum, & tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neque vero nos a Philosopho exigimus, ut verborum paritatem ac similitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur, neque, si agrestem esse illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum similem volumus: neque tam ut rerum præstantiam verborum splendore illuminet, quam ut ne illam orationis impuritate contaminet, postulamus. Tu mihi, cum de rebus cognitu dignissimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, sed asinum

asinum rudere existiment: & tamen ea fatuitate atque impudentia sis, ut homines polite dicendi cupidos despicias, & istud, quod tu facis, voces philosophice loqui? Nam illud, quod in eo majestatem quandam, & quasi religionem inesse vis, vide, ne potius impium sit, ut vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enimvero, si ea demum sacra ac religiosa sunt, quae ornatu carent: removeatur aurum a templis: gemmae, signa, tabulae, donaria denique omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitare nefarium est: fateamur id, quod ratio quodammodo ipsa praescribit, neque opes usquam melius, quam in Dei cultu, neque dicendi copiam praeclarius, quam in excolenda exornandaque Philosophia collocari. Superest, ut iis satisfaciamus, qui negant Philosophiam cum eloquentia posse conjungi; necessarioque qui alteram ex animo colat, ei esse alteram deserendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraque excidat periculum esse. Qui cum haec dicunt, si de sui tantum ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi essent; nunc, cum ex se ipsis alios metiantur, & quod se praestare posse diffidunt, id universe ac generatim fieri non posse pronuncient, in eo quam vehementer errent, admonendi videntur. Usque eo ne rerum veterum, & ejus ipsius, quam profitemini, Philosophiae imperiti estis, ut summam in Philosophis veteribus extitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Ecquis unquam Platonem, aut Philosophiae scientia, aut dicendi facultate superavit? de quo Cicero bonus inprimis aestimator eloquentiae ita magnifice sentiebat, Jovem ut ipsum, si Graece loqui vellet, non alio quam Platonis sermone usurum esse diceret. Quid Aristoteles? non & ipse dicendi praecepta unus omnium optime tradidit, & ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem flu-

fluvium nominarit? non Xenophontis summi Philosophi ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus a loquendi divinitate nomen invenit? non posterioribus seculis eam in Carneade vim fuisse proditum est, nullam ut unquam rem confirmandam susceperit, quam non probaverit: nullam impugnandam, quam non everterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cum recentium & domesticorum copia suppetat? Hæc civitas quam multos & olim protulit, & quotidie profert, qui ut nemini, quin utraque laude præstiterint, ita omnibus, utra potius præstiterint, ambiguum relinquunt? Quorum vos adolescentes, per DEUM immortalem, exemplum imitamini, neque committite, ut Veneta civitas, quæ semper toto orbe terrarum habita est fœcundissima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præstantium parens, per vestram ignaviam, atque desidiam ista tam præclara laude spolietur. An vero vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam sibi dulce præter virtutem & eruditionem putarunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum esse ducetis? At exteræ nationes, non alio potius, quam Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atque inflammari solent. Hic sedem virtutis, hic domicilium litterarum, hic seminarium quoddam præstantium virorum esse omnes uno consensu gentes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, tamque magnificam laudem, quæ ad hunc usque diem semper & crevit, & floruit, vestra culpa decrescere ac deflorescere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, cæterosque heroas, consecrata ad omnem posteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conscendissent, nisi, quamdiu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philosophiæ cum eloquentia conjunctionem,

ctionem, posthabita omni alia cogitatione coluissent. Hos spectate adolescentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctesque cogitate, & ad eam vestra industria exequendam contendite. Habetis in hac civitate publice constitutos homines eruditissimos, qui vobis in illo itinere duces optimi esse possint. Quorum me in societatem, licet valde ipsis omnibus imparem, quando ipsa Respublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde possem in ipsius civitatis oculis voluntatis erga vos meæ quotidianas significationes dare: equidem non parcam labori: abjectisque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia vestra omni in genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda.

DIXI.

Pro Francisco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO V.

Habita Romæ Postridie Kal. Maj. Anno CIↃ IↃ LX.*

OMnes quidem Christianos Principes, Pie Pontifex maxime, credibile est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio, admirabili quadam lætitia perfusos esse: nec eorum fuisse

* Est hæc Oratio ex iis, quibus *obedientiam præstare* (ut loqui amant) summo Pontifici solent Principes sacris Romanensibus addicti. Ejusdem generis est & sequens, item XIma XII. XIII. XIV. XXII. XXVta. Adde, si placet, ex *Lunigii Orationibus Procerum Europæ* Orat. VIII. (T. I. p. 26.) *Bernh. Justiniani* Ducis & Senatus Veneti nomine, ad Sixtum IV. Orat. XI. (T. I. p. 64.) *Jo. Camerarii Dalburgii*, nomine Philippi

ſe quenquam, quin, ſublatis in cœlum manibus, omnium

lippi Ingenui Electoris Palatini ad Rhenum, ad Innocentium VIII. Orat. XII. (T. I. p. 77.) *Hectoris Fliſci*, Genuenſis Reip. Oratoris, ad eundem; Orat. XV. (T. I. p. 113.) *Jaſonis Maini*, Oratoris Mediolanenſis, ad Alexandrum VI. Orat. XVI. (T. I. p. 133.) *Angeli Politiani*, Senenſium Oratoris, ad eundem; Orat. XVII. (T. I. p. 140.) *Jacobi Spinolæ*, Oratoris Genuenſium, ad eundem; Orat. XVIII. (T. I. p. 152.) *Nicolai Tygrini*, Lucenſium Oratoris, ad eundem; Orat. XXXVI, (T. I. p. 291.) *Petri Victorii*, Ducis Florentini Legati ad Julium III. Orat. LXVIII. (T. I. p. 557.) juſſu Legati Hiſpanici ad Urbanum VIII. habitam; (cui ſequenti Oratione LXIX. reſpondetur a *Joanne Clampolio*,) Orat. LXXII. (T. I. p. 599.) *Georgii*, Ducis in *Oſſolis*, Legati Polonici, ad eundem; Orat. CXXXIV. (T. II. p. 263.) *Antonii Malagonelli*, nomine Helvetiæ Catholicæ ad Clementem. IX. Oratio CLXIX. (T. II. p. 452.) *Michaelis* Principis a *Radzivil*, Legati Polonici, ad Innocentium XI. (ad quam proxime ſequenti Oratione CLXX. reſpondetur;) Oratio CCXVII. (T. III. p. 84.) *Joſephi Iſoardi*, nomine Avenionenſium ad Alexandrum VIII. Conferri etiam poſſunt in eodem opere Gratulatoriæ, quæ aliis Principibus ſub auſpicium regiminis dictæ ſunt, ut Oratio XXV. (T. I. p. 206.) *Bernh. Wurmſeri*, nomine Electorum ad Carolum V. Oratio CXIV. (T. II. p. 152.) *Nic. Avancini* S. I. nomine totius Auſtriæ ad Leopoldum; Oratio CCLXXIII. (T. III. p. 565.) *Pauli Chriſtophori de Schluttern*, nomine Academiæ Vindobonenſis ad Carolum VI. Imp. Orat. XIII. (T. I. p. 91.) *Hermolai Barbari*, Oratoris Veneti, ad Maximil. I. Regem Romanorum electum; Orat. CLVII. (T. II. p. 185.) *Andreæ Lilienbæckii*, Legati Svevici, ad Joannem III. Regem Poloniæ; cui ſtatim additur *Andr. Olſzorii* Reſponſio; Orat. CLXXX. (T. II. p. 483.) *Angeli Politiani* nomine Reipl. Florentinæ ad Alphonſum V. Siciliæ Regem; Oratio XXXVII. (T. I. p. 301) *Cynthii Joannis Baptiſtæ Gyraldi*, Ducis Ferrarienſium Legati, ad M. Ant. Triviſianum, Ducem Venetum; Orat. XXX. (T. I. p. 311.) Ejusdem ad Franc. Venierium, Venetiarum Principem, &c.

um rerum moderatori Deo ſingularibus verbis gratias egerit, quod ſacroſancto Cardinalium Collegio eam mentem dediſſet, ut te potiſſimum deligerent, quem in iſta dignitatis ſede celſiſſima concordibus ſuffragiis collocarent. Sed quanto noſtri Reges obſervantia erga Romanam Eccleſiam, & inſigni atque aſſiduo defendendæ ornandæque illius ſtudio cæteros ex omni antiquitate ſuperarunt: tanto Franciſci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quam pro virili parte gaudium fuit. Quare, etſi non dubitabat, quin tu de clariſſimo viro. Epiſcopo Engoliſmenſi, Oratore apud te ſuo, cujus fidem & integritatem tibi plane perſpectam eſſe novit, animum ſuum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Eccleſiam, & optime, & libentiſſime cogniturus eſſes: tamen ut illuſtriorem etiam, & expreſſiorem ſignificationem voluntatis ſuæ omnibus hominibus daret, judicavit, ſibi faciendum eſſe, ut ad te ex ſuis eo proprie nomine ejuſmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas ineſſet ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea cauſſæ, propter quas eum tibi unum ex omnibus gratiſſimum atque acceptiſſimum fore conſideret. Miſit igitur clariſſimum, & nobiliſſimum equitem, Joannem Babonem a Burdæſia, ejus quem modo nominavi Epiſcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium conſiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis virtutem & fidem exploratam habet, quique præterea pietate & obſervantia erga hanc Sedem neque fratri, neque cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permiſſu, regiæ voluntatis hodierno die apud te conſtitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatiſſime Pater, quam univerſæ Chriſtianæ Reipublicæ, quæ priſtinum illum ſplendorem ſuum, qui magno bonorum omnium mœrore, apud pleraſque gentes, pravis opinionibus

nibus corruptas, magis ac magis in singulos dies obsolescebat, brevi se, tuo ductu atque auspiciis recuperaturam, non dubitanter sibi de tua præstanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac prope divina in eo requiruntur, qui clavum in Ecclesiæ navi teneat; cujus a nutu pendeant leges; cujus ad pedes Reges ipsi se abjiciant; cujus arbitrio pandatur cœlum; qui denique supra omne humanæ dignitatis fastigium evectus, Dei personam inter homines sustineat. Nam si divinæ litteræ a quolibet Episcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehensioni pateat locus; neque gravitatem ejus muneris digne a quoquam sustineri posse tradunt, nisi quem pietas, prudentia, justitia, uno verbo, virtus suis omnibus numeris absoluta commendet: quid in eo, qui omni tempore cum summo imperio tractare gubernacula Ecclesiæ debeat, cujus vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura sit, quanto hæc omnia requiri majora, & divinitati propiora censemus? Itaque, ut alia, sic hoc quoque sancte ac sapienter institutum est a majoribus, ut quoties de summo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur, interea dum ea de re amplissimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & privatim & publice precarentur a Deo, ut eum ipse gregi suo præficeret, quem dignissimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut constituendam, aut conservandam aptissimum, quem denique, quantum humana conditio fert, sui simillimum judicaret. Quod si ejusmodi Pontificem ulla unquam tempora desiderarunt, nostrorum certe is status est, ut nunquam magis ex istius Sedis auctoritate universi orbis salus pependisse videatur. Non enim Petri navis, ut solebat, placido mari, secundis

conſpirantium ventorum flatibus impulſa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinum vis, vel exercitatiſſimis metuenda rectoribus, agitat: ut quanquam a naufragio quidem nullum periculum eſt, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam ſæva tempeſtas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevia præcipites abripiat, unde poſtea nec enatare ipſi, nec evadere atque emergere alieno auxilio poſſint. Quo nos omnes divinæ bonitati majores agere gratias convenit, quæ deploratis prope jam rebus, certe quidem in ſummum diſcrimen adductis & extrema ſpe pendentibus, eum gubernatorem dedit, quo meliorem, & ad hæc omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, ſed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur præcipimus mentibus ejus diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominum ſermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortaſſis etiam, quorundam e noſtris licentiori, & diſſolutiori vivendi genere offenſæ, abſciderunt ſeipſas a corpore Eccleſiæ, & adverſus eam impium ac nefarium bellum ſuſceperunt, mutato conſilio, ad ſanitatem redeant, & erroris ſui veniam petentes, depoſita omni contumacia, ſanctiſſimis pedibus tuis oſculum figant. O præclarum illum triumphum, & cum omnibus, tum iis præcipue, de quibus agetur, optabilem! Non enim tu illos opprimere, ſed oppreſſos erigere; non in ſervitutem abducere, ſed a teterrima ſervitute in veram libertatem aſſerere; non perdere, ſed ſervare vis; non eorum ſanguinem fundere, ſed, ne ſanguis JESU Chriſti fruſtra pro eis effuſus ſit, efficere; non retortis poſt tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, ſed iis ipſis vinculis, quibus impediti tenentur, exſolvere meditaris. Quibus igitur ipſis, niſi in

eo

eo ut vincantur, nulla spes salutis est, credimus usque eo præfractos ac pervicaces fore, ut ad extremum perire, per obstinationem animi malint, quam cedendo, & obsequendo servari? Immo vero certa spes est, cessuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo, sed cœlo ipsi hilaritatem allaturus est. Nam si, cum unus aliquis, qui a recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exsultare ac gestire gaudio credimus: quid tandem facturas esse auguramur, cum tot hominum miserabiliter nunc in suam perniciem ruentium millia resipuerint, & unde Satanæ instigatione discesserant, eo se sancti Spiritus afflatu instincta receperint? Age igitur, optime maxime Pontifex, præripe posteris tuis hanc gloriam, &, quod aliquando fieri necesse est, id ut te potissimum Pontifice fiat, enitere! Addatur decus hoc annalibus nostris ut in eis olim legatur, pestilentissimas opiniones, quæ, quasi contagione quadam paulatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis provincias pervaserant, auctoritate tua disjectas, dissipatas, exstinctas, exterminatas fuisse. Damnentur votorum suorum per te omnes veræ pietatis studiosi, qui multos jam annos nihil ardentius a DEO, quam concordiam, & harum dissensionum finem efflagitant! Signetur hoc præcipue titulo Pontificatus tuus, ut, si quis quondam non expresso nomine Pium quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis & ægrotis Ecclesiæ membris tam salubrem medicinam adhibuerit, ut etiam ea, quæ desperata videbantur, integra & incolumia conservarit! O nos beatos, cum illa, ut speramus, evenerint! O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatissimum! Quæ futura est tam barbara, aut tam longinqua natio, quo non

tam divini beneficii, a te in totum hominum genus collati, fama perveniat? Quæ tam ingratæ litteræ, quæ de tuis laudibus conticescant? Quæ tam surda posteritas, quæ clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam vero tam præclaræ rei, & suscipiendæ occasionem, & ex animi sententia conficiendæ spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cum duo Christianorum maximi potentissimique Reges gravi & diuturno bello inter se contenderent; cæterorum autem Principum non fere quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suapte voluntate inclinaret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam necessitate traheretur; cum undique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos perstringeret, obtunderet, consternaret; cum quibusdam locis pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quam qui agros ipsos aut sua, aut aliena cæde quotidie cruentando pinguiores efficerent: eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione & improbi & conscelerati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentius atque impunius spargerent, & Principes, aliis cogitationibus occupati, ad coercendam illorum audaciam animum convertere non satis commode possent. Habet in se bellum cum alia mala plurima, tum illud inprimis, quod & male animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus connivendi necessitatem. At nunc, cum, divino Numine, atroces illi bellorum impetus resederint; cum illa tam diu exoptata pax, cœlo demissa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilibus dissidebant, æterno, ut speramus, fœdere conjunxerit: quis non intelligit fore, ut Principes, aliis curis soluti, ad purgandas provincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras

bras elidendas, omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? quod quidem Franciſcus, Rex Chriſtianiſſimus, & jam nunc diligentiſſime facit, & diligentius atque animoſius indies facturum ſe eſſe profitetur. Meminit enim, eis ſe majoribus editum, qui, ut ſectas religioni noſtræ inimicas exſtirparent, ut Chriſtiani nominis fines quam longiſſime propagarent, ut Apoſtolicæ Sedis auctoritatem ſanctam atque inviolatam præſtarent, nullam ſibi unquam difficultatem pertimeſcendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarunt. An ille cum vetera illa Chriſtianæ pietatis columina, Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomannos, alioſque innumerabiles heroas, hæreſium exſtinctores, veræ fidei aſſertores, Pontificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat; eorumque ſe ſanguinem ac progeniem eſſe cogitet, quorum pro Chriſti doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus eſt; &, ut vetera taceantur, cum ſe Franciſco primo prognatum, Erico ſecundo natum recordetur, duobus poſt hominum memoriam præſtantiſſimis Regibus, quorum utriuſque tanta tamque inſignia exſtiterunt in Eccleſiam promerita: maximo animo majorum ſuorum veſtigia non perſequatur? Ille vero faciet, nec adæquare modo eorum gloriam, verum etiam, ſi fieri poſſit, ſuperare conabitur; quique ſe principem inter Eccleſiæ filios locum obtinere intelligat, ut illo ſe honore digniſſimum præſtet, omni ſtudio elaborabit. Tu modo, Pater Beatiſſime, pro tua ſingulari & eximia ſapientia, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum Eccleſiæ componendum utiliſſimum ſit, ſtatuito. Notum eſt, maximas ſæpe, & perniciosiſſimas in Eccleſia diſſenſiones rite convocato ex omnibus Chriſtianæ ditionis partibus Epiſcoporum Con-

cilio ſedatas fuiſſe. Eodem remedio ſi tibi nunc quoque ægrotis exulceratiſque rebus ſubveniendum eſſe videatur: nihil eſt, quod Regi gratius aut optatius poſſit accidere: neque tibi dubium eſſe debet, quin ipſe omnes vires ſuas eo collaturus ſit, ut quæcunque ab ejusmodi Concilio decreta fuerint, pie inviolateque ſerventur. Omnino autem, Beatiſſime Pater, quæcunque obedientia ab optimo & obſequentiſſimo filio præſtari poteſt, eam tibi Rex ſumma fide, ſummaque conſtantia præſtiturus eſt, idque ſe ſemper facturum eſſe, per hos clariſſimos & ornatiſſimos viros, oratores ſuos, ſanctiſſime pollicetur. Tu viciſſim perge, ut facis, & Regem ipſum, & univerſum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multæ ſunt cauſſæ, quæ te, ut id facias, excitare debent. Primum ipſa muneris ampliſſimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit, ratio. Deinde ardentiſſimum illud ſtudium, quod ſemper usque a Clodovæo viguit in Regibus noſtris, adjuvandi Romanam Eccleſiam: ut, quoties ita tempora tulerunt, ſe, regnumque ſuum in apertum diſcrimen objicere maluerint, quam Eccleſiæ laboranti deeſſe. Qua ex re illud aſſecuti ſunt, ut & ipſis, & eorum poſteris primus inter Eccleſiæ filios locus, nemine diſſentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis ſanguiniſque conjunctio, quæ inter te, & lectiſſimam, omnique laude ac prædicatione digniſſimam fœminam Catharinam, Regis matrem, intercedit. Nam cum ei, neque quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipſe omnium optime noſti, quam ut te tertium e gente ſua ſummum pontificem videret: neque majorem lætitiam attulerit, quam cum intellexit, ſe id, quod tantopere optaverat, conſecutam: æquum eſt, tanto illius erga te ſtudio parem a te voluntatem referri. Poſſemus & alia eodem pertinentia proferre, niſi ea jam mutuæ inter

te,

te, & regem voluntatis teſtimonia utrinque data eſſent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipſe tibi dicto audiens futurus ſit, & tu eum paterna benevolentia proſecuturus.

Hæc habuimus, Beatiſſime Pater, quæ tibi Franciſci II. Chriſtianiſſimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cum idem Scotiæ regnum obtineat, una ipſe cum Maria uxore, a qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus & opes, & copias deferunt, ſeque omnibus in rebus auctoritati tuæ libentiſſime obtemperaturos, omnemque tibi, quæ a filiis debetur, obedientiam præſtituros pollicentur. Nos, ne rurſus orationem a capite arceſſere neceſſe ſit, quæcunque de Galliæ regno diximus, eadem, ut de Scotiæ quoque regno dicta eſſe exiſtimes, obſecramus.

DIXI.

Pro Antonio Rege Navarræ ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO VI.

Habita Romæ Poſtridie Id. Decemb. Anno cIↃ IↃ LX.

Quo tempore Joanna, Regis Uxor, miſſis ad ſummum Pontificem litteris ſua manu ſubſcriptis, ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe nunquam a S. R. E. obedientia deſcituram pollicebatur.

SI quantum lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Navarræ, & Joannæ, ipſius uxori, attulit, Beatiſſime Pater, tantum eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interjecta mora, tibi ſignificandam, tempora tribuiſſent: nihil omnino habuiſſent antiquius, quam ut ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorem, huic ampliſſimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiæ ac judicii laudem, univerſæ Chriſtianæ Reipublicæ

 magnam

magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad sedandas horum temporum discordias aptissimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit; quam vacuum tempus, & ad legationem ejus rei caussa subito decernendam idoneum haberent, non fuit: judicarunt, si temporibus suis parerent, & quod recenti re facere, cum magnopere cuperent, non satis commode poterant, id in diem differrent, nihilominus ea caussa testificationem voluntatis suæ aut sibi honorificam, aut tibi jucundam atque acceptam fore. Et vero, Beatissime Pater, si apud te, & apud hoc sanctissimum, augustissimumque concilium non ex vulgi opinionibus, sed ex veritate unaquæque res penditur: gratulatio paulo serius facta, non tam propter tarditatem aliquid de illa novitatis suavitate, ac dulcedine deperdere, quam propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cum primum ad istum cœlo proximum in terris locum divino consilio sublatus es, gratulabantur, eam tantum gaudii sui caussam afferre poterant, quod certo sperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus dignissimum præbuisses, eum consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis accessione cumulares. Magna prorsus illis, & illustria suppeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmissimis fundamentis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum interest inter ea, quæ futura creduntur, & ea, quæ jam sunt; quanto experta jam & explorata, quam sperata, & exspectata, majorem lætitiam in animis hominum commovent; quanto certius & verius homines præterita, &

præ-

præsentia commendare, quam de futuris affirmate pronunciare possunt: tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quæ tibi fit, annum prope jam integrum ex ista sanctissima sede universum orbem sapientissime gubernanti, quam illæ, quæ tum fiebant, cum homines, qualem esse te plus plusque indies experiuntur, talem futurum esse prospicerent, quasique augurarentur. Neque vero hæc in eam sententiam idcirco a me disputantur, quod non libentissime facturi fuerint Antonius Rex & Joanna Regina Navarræ, ut quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui majus ex tua dignitate gaudium percepisset: ita nemini, quantum per locorum intervalla licuisset, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur: si quam solutæ ipsis & liberæ voluntates, tam soluta etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed ita cogitarunt: si rerum suarum incommodo maturarent id facere: ipsi tibi, cui maxime probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna caritate, ubi rem cognosses, insuavem fore celeritatem sine ulla necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te clarissimum & spectatissimum virum, Petrum Albertium, propinquum suum, qui genibus suis suppliciter advolutus, tibi, vero JESU Christi in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum principis successori, communi totius Ecclesiæ Christianæ pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine præstaret, atque exhiberet: tibique atque huic Sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Joannam Reginam Navarræ, uti veros Ecclesiæ filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neque ullam evenire posse rem, tantam, quæ ipsos ab hujus sanctæ & Apostolicæ Sedis observantia, & ab ea, quam sibi per manus a majoribus

traditam, summa firmitate ac constantia perpetuo retinuerunt, persuasione divellat. Hic ego, Beatissime Pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto invectus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituam, vereor, ne, cum dicendi principium vel facillime reperero, exitum reperire non possim. Nam quæ tandem nominari potest ullo in genere virtus, quæ non in eorum utroque ita emineat, ut ad quamcunque se quis animo & cogitatione converterit, ea demum excellere ac præstare videantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suæ modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicatores esse voluerunt, & eorum virtus excelso atque illustri sita loco, satis ipsa per se, nullo adhibito alienæ prædicationis lumine, in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quod verissime ac copiosissime facere possem, supersedebo: tantum ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos esse majoribus, & in eorum opes atque imperia successisse, qui sibi posterisque suis amplissimam gloriam nulla re magis quam frangendis ac domandis nostræ religionis hostibus, defendendaque Apostolicæ Sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in superiorum temporum historiis peregrinus atque hospes, qui non Divi Ludovici Gallorum Regis optimi ac sanctissimi res pro Ecclesia fortiter gestas, si minus e scriptorum monumentis cognoverit, at auditione certe aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi forisque spectata virtus, & vivum maxima laude cumulavit, & confecto hujus vitæ curriculo in cœlestium concilio collocatum ad Divorum religionem & sanctimoniam consecravit. Ab eo igitur & Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, duobus quasi rivis ex eodem capite manantibus originem

nem ducunt: ut non ſine divino conſilio ſancti Regis ſoboles in plures familias ſparſa atque diducta, poſt trecentos propemodum annos matrimonii fœdere copulata, in unam eandemque domum denuo coaluiſſe videatur. Etenim & tanti herois progeniem quam latisſime fundi ac propagari oportebat, ut a ſtirpe generis, ac ſeminis quamplurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æquum erat, ex ea profectos tandem aliquando rurſum inter ſe conjungi, ut exſtarent, qui utraque ſtirpe poſſent Divo Ludovico generis ſui auctore, ac Principe gloriari. Quod ſi mihi fas eſt, Beatisſime Pater, audiente te, in hoc auguſtisſimo religionis antiſtitum conſeſſu res divinas attingere, & de divorum ſenſibus ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Divum Ludovicum, pro caritate illa, quæ beatos ne tum quidem deſerit, cum ſpes, & fides, finem ſuum conſecutæ deficiunt, credo, inquam, eum e cœlo in ſuos intuentem, horum, de quibus loquimur, Principum conjunctione lætari, & asſiduis hoc a Deo precibus exorare, ut a ſe orti per ſua veſtigia gradiantur, utque in vero Dei cultu non tantum ipſi ſe, populosque ſuos contineant, verum etiam illius propagationem primam ſibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut & Galliarum Reges ejus gloriæ, quæ conſervanda & propaganda religione paritur, principatum ſibi præter cæteros appetant: & qui eis genere proximi ſunt (arctiori autem eos, quam Navarræ Rex, & Regina, neceſſitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam ut ſe perpetuo ejusdem laudis ſocietate dignisſimos præſtent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi & re & cognomine Animoſi Galliarum Regis filium, D. Ludovici nepotem, Eburovicum Comitem, Regem Navarræ, a quo per multos gradus nunquam interru-

terrupto ſucceſſionis ordine, hæreditas regni ad Joannam Reginam pervenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantum regni, verum etiam patriæ atque avitæ virtutis hæres, pro Chriſtianæ pietatis defenſione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Chriſtianorum hoſte, magnum & diuturnum bellum, ſumma & fortitudine & prudentia adminiſtravit. Theobaldi vero Campaniæ Comitis, qui & ipſe Navarris regio imperio præfuit, virtutem quis ſe unquam ſatis pro dignitate laudare poſſe confidat? qui cum totam prope ætatem in oppugnandis Chriſti adverſariis conſumpſiſſet, ejusque rei cauſſa, usque in Africam invictum exercitum duxiſſet, multa prælia commiſiſſet, multas victorias reportaſſet, tandem e ſacro bello, ad quod D. Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis poſt eum diebus ad Superos evolavit. Fuit, fuit illa ſemper, & adhuc eſt, in Navarrorum Regibus virtus, ut religionis defenſioni alia omnia poſthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modo ſuas, verum etiam ſua capita ſine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque vero ita eos animatos eſſe mirabitur quisquam, qui cognoverit, nunquam eos ipſa regni ſui inſignia adſpicere poſſe, quin recordentur antiquæ majorum ſuorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione noſtra maximos maximeque memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ proditum eſt, Caſtellæ regnum in Hiſpania quondam a triginta barbarorum Regibus, Duce atque Imperatore Smaragdo, occupatum fuiſſe. Unde cum illi magnum omnibus Chriſtianis terrorem injicerent, brevique ſe tota reliqua Hiſpania, quæ Chriſtianorum erat, potituros eſſe confiderent: Sanctium Navarrorum Regem, collecto forti magis quam numeroſo exercitu, adverſus

versus eos profectum esse, cum prius pulcherrimum clarissimumque jusjurandum jurasset, nunquam se ex bello, nisi parta victoria, reversurum. Excogitaverant barbari cum alia multa ad prohibendas nostrorum incursiones aptissima, tum catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluserant, ut equitatui, quo plurimum valebant nostri, omnis adempta spes faciendæ in hostem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent adversus prudentiam subdola & astuta consilia; debiles sunt omnes adversus constantiam machinæ; imbecilla & inutilis adversus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hostes sibi & suis viam ferro faciens Sanctius non prius destitit, quam barbaros fusos, fugatos, castris exsutos docuit, victoriam non in munitionibus operibusque bellicis, sed in caussæ bonitate positam esse; qui pro Christi nomine dimicarent, eorum impetum non posse ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus sustineri. Superatis igitur, & in potestatem redactis hostibus, omnium nostrorum & imperatorum & militum incredibilis concursus ad Sanctium factus est: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram Barbarorum domitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exosculari; qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quascunque poterant, animi sui significationes dabant; una omnes voce & bellatorem fortissimum, & imperatorem invictissimum consalutabant. Inde cum de dividenda præda agi cœptum esset: quæ tanta erat, quantam triginta potentissimorum Regum collatæ unum in locum opes coacervare potuerant: nemo erat in universo exercitu, qui non ita sentiret, itaque prædicaret, quantamcunque sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam suo jure sumeret Sanctius,

nun-

nunquam tantum ad eum perventurum esse, ut non multo plus ipsius virtuti præclarisque factis deberetur. Erat in castris Barbarorum auri, argenti facti, infectique permagna vis; gemmarum maximi pretii admirabilis multitudo; multum tapetium, multum conchyliatæ vestis, multum peristromatum, ut est illa etiam in bellis luxuriosa gens; armorum omnis generis optimorum & exquisitissimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus; equi præstantes permulti; phalerarum, ephippiorum, cæterorumque ornamentorum equestrium incredibilis copia, captivi longe plurimi; ex quibus ingens pecunia confici posset: quibus omnibus ex rebus Sanctium, ut quantum vellet sibi ipsi sumeret, summo omnes consensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cum gratam sibi esse illam exercitus voluntatem significasset: Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie stans corpus meum telis hostium objicerem, induxit. Christianæ mihi pietatis ardor, & hujus pulcherrimæ regionis ab injusto immanium belluarum dominatu vindicandæ studium, faces ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc, cum id, quod volui, divino beneficio, & vestra milites virtute consecutus sum: non committam, ut majori animo videar armatorum & stantium copias, quam inermium & jacentium spolia contempsisse. Ornamento sint ista primum immortalis Dei nostri Divorumque templis ac delubris: ut partim in sacrariis reposita, partim e tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosque nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostræ defensionem exsuscitent. Ditent cætera egenos & exhaustos, pro suis quemque meritis, milites: ut, cum juventutis suæ firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, quo senectutis

tis infirmitatem in tranquillitate atque in otio sustentare possint. Ego quidem, quod ad me attinet, præter has catenas, quas spectantibus adjuvantibusque vobis perfregi atque perrupi; & præter illam gemmam, illam quam meis manibus dejectam, illic jacentem videtis (hæc autem dicens, ostendebat illis prostratum, & in sanguine suo involutum exanimem Smaragdum,) nullam omnino mihi mercedem, nullum præmium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conservandam tam nobilis victoriæ memoriam, simulque ad incitandos successorum suorum animos, & ipse postea catenas pro insignibus gestavit; & instituit, ut iisdem insignibus cæteri post se Reges uterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obtruncaverat: ejusdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasque similes victorias, Regibus Navatræ honoris ergo tributum est, ut inungantur, coronentur, consecrentur. O beatum illud seculum, cum Christiani & Principes, & populi sine ullis discordiis, sine ulla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianæ ditionis terminos conferebant. Nostra ætas & Christianos Principes alios aliorum viribus collisos attritosque vidit, & in populis, ne quid abesset miseriis nostris, gravissimas pestilentissimasque seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falso religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impositum iri, PIE Pontifex optime & sanctissime, omnes ita confidunt, ut, si hæc spes fefellerit, omnia, quæ possunt evenire, miserrima maximeque detestanda vereantur. Erexisti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, universali Concilio. Injecisti

jecisti spem, fore, ut, hæresium peste sublata, sacrosanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iisdem ritibus ab omnibus invocetur. Agedum, Beatissime Pater, ita te Deus ille, cujus tu personam in terris sustines, quam diutissime, & quam felicissime Ecclesiæ suæ præesse velit, urge constanter, ut facis, istud propositum: omnemque diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latius serpat. Memento, te nostrum omnium communem patrem, & pastorem esse: nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam, qui cum Deus esset, humana natura assumta, quin sanguine suo viam nobis in cœlum panderet, non recusavit. Omnia speramus a te excitatum iri, quæ jacere sentis, tantis tamque diuturnis dissensionibus perculsa atque prostrata. Videre jam videmur illud tempus, cum per te constituatur Ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, pravæ opiniones aboleantur, concordia, ne unquam postea dissolvi possit, severis legibus vinciatur. Multa perdidit Ecclesiasticus ordo & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ, quæ nisi per te recipiat, a nemine sibi restitui posse censet. Ad ea autem recuperanda cum cæteros Principes Christianos tibi affuturos esse credimus; tum Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, se Regnumque suum, & Bearniam, & quascunque denique summo cum imperio obtinent provincias in tua potestate semper fore, seque, ut par est, obsequentissimos Ecclesiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentissime obtemperaturos esse, sanctissime pollicentur.

D I X I.

De

De Moralis Philoſophiæ laudibus:

Cum eam docere inciperet.

ORATIO VII.

Habita Romæ XVI. Kalend. Decemb. Anno clɔ Iɔ LXIII.

VEteri conſuetudine receptum eſt, ut omnes, qui artem aliquam publice docendam ſuſcipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem inſtituti ſui cum ejus, quam ſe tradituros eſſe profitentur, artis laude conjungant, eoque quicquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cum utilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longe plurimum ineſſe confirment. Quæ conſuetudo etſi minime reprehendenda mihi quidem videtur, quod omnia laudanda ſunt, quæ ad amplificandam honeſtarum artium dignitatem & ad excitandum in hominum animis earum ſtudium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiſcue iisdem fere afficiuntur laudibus, ejusdemque rei gloriam diverſarum artium homines ad ſuam quisque traducere ac transferre conantur: fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas; & ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorifice ac ſplendide dicere ingreſſus eſt, circumfuſa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita ſit, ſed quod eam tunc artem ornandam celebrandamque ſuſceperit, idem de alia dicturus, ſi alia ſibi extollenda & exaggeranda eſſet. Ergo, ut qui comœdias aut tragœdias ſpectant, cum hiſtrionem aliquem in proſcenio auro ac purpura fulgentem viderint, facile intelligunt, illa ornamenta ipſius propria non eſſe, ſed futurum, ut æque illis indueretur quilibet alius e grege, qui ad tempus eam perſonam ſu-

ſtineret: ita, qui ejusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exquiſitis exornatam laudibus vident, ſtatim judicant, nihilo magis eas in hanc, quam in illam, convenire; futurumque, ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quaſi partes mandare atque imponere voluiſſet. Quæ cum mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me ſententiam adduxerunt, ut eam Philoſophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, inſtituendæque vitæ rationem pertinet, quotidianis diſputationibus, quantum meæ vires ferent, illuſtraturus, nihil initio, quo dignitatem ipſius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum ſuis eam modo ac propriis laudibus extuliſſem, communes tamen illæ nonnullis ac tralatitiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, ſi qui nondum pervidiſſent, aſſidua & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateque vivendum, fore, ut brevi eis pro me res ipſa loqueretur: ex qua multo id eos melius, multoque perfectius, quam aut ex mea, aut ex cujusquam oratione cogituros. Sed ab ea me ſententia abduxit amicorum aliter ſentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cum hæc ipſa Philoſophia præcipiat: non eſſe cuiquam temere a publica conſuetudine diſcedendum, minime convenire, qui eam ſe traditurum profiteretur, eum in ipſo quaſi veſtibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breviter & modice de moralis Philoſophiæ laudibus, deque fructibus, quos illa ſuis cultoribus pollicetur: ſed philoſophico magis, quam oratorio more: non ut ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipſius propria ſunt, amplificandi cauſſa in majus extollam; quorum alterutrum ſi coner, ipſa mihi Philoſophia, ut eſt veritatis amans, tanquam

quam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: ſed ut nudo ac ſimplici orationis genere, quale veritatis proprium eſſe ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primum igitur non artium modo, ſed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque præſtantiam ex fine, ad quem earum quæque dirigitur, quemque ſibi proponit, pendi ac ſpectari arbitror oportere: ut, quanto cujusque finis præſtantior ac divinior eſt, tanto ipſa cæteris excellere judicetur. Quo poſito (eſt enim ita perſpicuúm, ut probationis non indigeat) quis unquam reperietur tanta vi præditus ingenii, tantæ eloquentiæ copia inſtructus, qui ſe de Philoſophia, pro ipſius dignitate, verba facere poſſe confidat? Non enim illa ſibi opes ac copias, qui & ſæpe poſſeſſoribus ſuis exitio ſunt, & tam multis caſibus eripi poſſunt; non honores & imperia, quæ, quod concupiverint multi, quod aſpernatus ſit, nemo unquam vituperatus eſt; non quidquam denique proponit ejusmodi, quo & carere ſine probro, & abundare ſine gloria liceat; ſed eam, ad quam omnes adſpirant, quam ſibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes ſuas actiones, omniaque conſilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis anteſtat felicitas, tanto Philoſophia cæteris artibus antecellit. Quod ſi tanto ſtudio coluntur artes quædam, quæ nihil ſibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc ſtudio digna eſt, qua parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio abſumi, non naufragio abſorberi poſſunt, quæque certam rectamque viam commonſtrant ad perſequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina eſt, quod habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonæque valetudinis ac firmita-

tis tum effectrix esse, tum conservatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quæ se in animis idem effecturam esse profitetur? Nam & præstantior corpore animus est, & hujus, quam illius, multo plures morbi, multoque periculosiores. Quod si cui forte dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suam, secumque reputet, quam sæpe unius hominis ambitio, avaritia, libido integras funditus everterit civitates. His autem & similibus morbis medetur Philosophia, eamque in suis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non divitiarum splendor, non obscura & contempta paupertas, non honorum sitis, non ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror convellere ac labefactare possit. Ut enim Olympi cacumen Poëtæ semper quietum esse ajunt; propterea quod altius sit, quam ut eo vis ventorum tempestatumque perveniat: sic Philosophorum animus sublimior & excelsior est, quam ut istos flatus sentiat furentium, & de rebus abjectissimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, ut in medio mari edita & altissimis defixa radicibus rupes: cujus summa fluctus ne attingunt quidem; infima sic verberant, non ut eam commoveant, sed ut ipsi frangantur. Novit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modo, quas consectentur, sed quas respiciant viri; partim cum dedecore ac turpitudine conjunctas, ut satius sit, quovis dolore lacerari, quam venenata ac pestifera earum suavitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easdemque sincerissimas, nullaque, ne minima quidem permistione molestiæ contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas caras ac jucun-

cundas habet. Nam ut in beatorum insulis dicuntur esse arbores quædam adspectu jucundissimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere est alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, alios maturescentes, alios pubentes adhuc, & in primum se florem induentes: sic in eorum, qui vere ac serio philosophantur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honestæ ac laudabiles confectæ jam sunt, & absolutæ; aliæ in eo sunt, ut absolvantur; aliæ inchoantur adhuc & informantur, primisque, ut ita dixerim, lineis designantur. Itaque aliarum recordatione ac conscientia, aliarum tractatione ac præsentia, aliarum meditatione & prospicientia sic afficiuntur, nihil ut sibi præterea jucundum aut amabile existiment. Immensa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum aviditas, quam, incertum est, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philosophiæ præceptis consito & exculto non potest. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipue in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse, & facile parabiles? eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum, non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, ditissimum esse; nihil magnifaciendum, quod æque pessimus atque optimus quisque consequi possit. Neque tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abjecisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: hæc enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecunia uti nescientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum est. Ac fuere quidem ii, de quibus illa narrantur, Philosophi: sed rudior illa quædam, & simplicior Philosophia tum fuit: politior nostra hæc, & ad usum civilem accommodatior: quæ docet, opes, si quis aut a parentibus acceperit, aut industria sua quæsierit, aut alia quapiam honesta ratione

 ad

ad eas pervenerit, non adſpernandas aut rejiciendas eſſe, ſed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriæ, adminiſtras. Nam illud mihi quidem permirum videri ſolet, quid ita veteres illi judicarint, non poſſe ſe ſimul & rem habere, & in ſapientiæ ſtudia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto ſummam divitiarum contemptionem ſignificare ac præ ſe ferre voluerunt, eo ipſo indicaſſe nimiam quandam erga eas naturæ ſuæ propenſionem, ſi nummos in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes ſuas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare ſibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoſcendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neque fortem habendum duxerim, qui adverſarium a ſe quam longiſſime amoveat, ne cum eo manus conſerat: ſed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque vero video, qui minus impedimento ſit egeſtas ſtudiis, quam divitiæ. Neceſſe eſt enim, qui unde vivat, non habet, eum ſibi vitæ ſubſidia aliunde quærere: in quo quantum temporis ponit, tantum de ſapientiæ ſtudiis detrahit. Melius igitur Philoſophia, cui, qui ſe regendos permittunt, ii opes, ſi non habent, non requirunt; ſi habent, utuntur ut decet: neque unquam torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cujusque ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, quam ſemper virere in eorum, quos ſemel occupavit, animis, neque unquam conſeneſcere, graviſſimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illius unquam facibus accendi poterit pectus, quod infuſa prius Philoſophiæ præcepta irrigaverint? Imo vero etiamſi antea ſubjecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum inſtillata Philoſophia reſtinguet: Ea enim magiſtra ac præceptri-

ce

ce cognoſcimus, verum decus, veramque gloriam in ſola virtute poſitam eſſe: eam qui conſecutus ſit, quid alii de ſe judicent, non admodum laborare oportere: præcipue vero deſpiciendam levis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & inconſiderato impetu, quam certo & exploraro judicio fertur. Præclare & ſapienter Cato: malle ſe, dicebat, quærere homines, cur ſibi poſita non eſſet ſtatua, quam ſi quærerent, cur poſita fuiſſet. Eodem animo ſunt veri omnes Philoſophi: eſſe ſe, ut de Amphiarao ait Æſchylus, quam videri optimos malunt; honores autem & Magiſtratus aut non petunt, aut alienæ, non ſuæ utilitatis cauſſa petunt; neque ſi adepti ſint, exſultant: neque, ſi repulſam tulerint, anguntur animo, ſed placate & moderate ferunt; aut, ſi quando dolent, Reipublicæ dolent vicem, non ſuam. Cæſarem ferunt, cum Pontificatum petiturus ad comitia deſcenderet, matri dixiſſe, illam eo die aut pontificem habituram filium, aut exulem. Jam tum præſagire ac præcognoſcere licebat, ambitionem illam ingens aliquod malum civitati daturam. Itaque quid poſtea effecerit, videmus. At Cato, in petitione Præturæ etiam Vatinio poſthabitus, æquiſſimo ac moderatiſſimo animo tulit. Ita ſunt Philoſophi. Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quiete, ac contento ſuis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant eſſe, qui honore dignus ſit; ſatis magnum Regem, qui ſe ipſum regere; ſatis potentem Imperatorem, qui cupiditatibus ſuis imperare poſſit: qui vero eis plane domitis ac ſubactis jugum rationis, quod illæ ne conentur quidem unquam excutere, impoſuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosque ſuperatos. Quod ſi libidinem, avaritiam, ambitionem peſtes quaſdam ac

furias esse novimus, quæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus est Philosophiæ, quæ se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos repressuram, omnia semina elisuram, non magnificentius, quam verius, pollicetur? Videre vos opinor, quam se latus orationi meæ campus ostendat, si, quæcunque hoc loco se offerunt, persequi, & in singulis insistere atque immorari velim. Nam cum virtus nulla sit, de qua non splendide, & ornate dicere; nullum vitium, in quod non graviter & copiose invehi liceat: quidquid de eorum utrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accomodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloquentissimus vere ac merito nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar transilire eos terminos, quos initio pepigi: potiusque reprehendi me patiar, quod multa, quæ fusius explicare licuisset, compresserim ac coarctaverim, quam quod in ulla re dilatanda evectus sim longius justo, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: cæterarum omnium artium fines, neque eos modo, sed omnia prorsus, quæ bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam vitæ ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini non Philosopho opes ac copias; da honores atque imperia; da firmam valetudinem; da gladiatorium totius corporis robur; da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam; da flexanimam illam, ut Poëtæ vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam; da quidquid in filiis parentum votis optari solet: quo ejusmodi plura in talem hominem congesseris, eo illum magis & in suam & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam; imperiis ad alienam libertatem opprimendam; firmitate & robore

bore ad obeunda facinora; scientiam copiamque dicendi ad circumveniendos cives suos, ad perturbandam Rempublicam, ad omnia denique tum sacra, tum profana permiscenda, & evertenda convertet. Da hæc eadem vero, minimeque fucato Philosopho: Deum quendam ad benefaciendum humano generi e cœlo demissum esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore sive Plato, sive Xenophon disputat, ea quæ suapte natura bona sunt, sine scientia ejus quod optimum est, quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem, non ad salutem, valere. O præclaram laudem Philosophiæ, cujus ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Merito dixit Plato, nullum a Diis datum esse hominibus ea majus aut præclarius donum. Merito Cicero, unum diem ex ejus præceptis actum immortalitati anteponendum. Neque vero non illud ad ejus, de qua proprie sermo nobis institutus est, Philosophiæ laudem ac commendationem facit, quod omnia propemodum, quæ a veteribus de Philosophia honorifice dicta sunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent Philosophi, aut Reges philosopharentur, intellexit, tum id eventurum, cum Reges aut in differendi subtilitate, aut in pervestigandis rerum naturalium caussis occupati essent: quæ, quanquam præclara sunt, longissime tamen absunt ab eo, ut beatas Respublicas efficere possint: sed, cum virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modo, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contra quidquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis adversus Philosophiam jactatum est, quoscunque in

eam aculeos ſcurrilis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipſius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, ſi diligentius excutiatur, ad Dialecticos potius, & ad Phyſicos, quam ad Politicos, pertinere videbitur. Quod ſi ullus in orbe terrarum locus eſt, ubi politicen florere, ſuamque dignitatem obtinere deceat, Romæ id, Romæ potiſſimum fieri debet: cui urbi a primo ipſius ortu divino permiſſu datum eſt, ut aliis imperaret; unde leges, unde jura, unde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt: unde quondam exſtiterunt tam multi clari viri, qui hæc præcepta, quæ nos tradituri ſumus, exemplo ſuo comprobarunt. Nolite enim putare, illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæterosque præſtantes viros, quos olim hæc urbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, ſtatuas tanta cum admiratione intuemini, quod de Philoſophia neque diſputarunt fere, neque ſcripſerunt, eo minus Philoſophos fuiſſe. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non ſermonibus philoſophabantur: quod pulcherrimum ac veriſſimum eſt philoſophandi genus. Integritatem, juſtitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipſi, & alios colere jubebant: Eo ad tantam majeſtatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleræque gentes, quod ipſæ olim a talibus viris ſubactæ ac ſuperatæ ſint, quam quod ipſæ alias devicerint, præclarius ſibi ac glorioſius ducant. Quantam oportet gloriam fuiſſe vincentium, cum victi tot poſt ſeculis glorientur? Eorum ego potiſſimum exemplis, adoleſcentes, incitabo vos quotidie atque exacuam, neque ullum ex Ariſtotele præceptum proferam, cujus non ex hac urbe plurima maximeque illuſtria exempla repetantur. Conſtitui enim,

enim, quando PIUS optimus ac sanctissimus Pontifex, qui ipse omnis virtutis perfectissimum exemplar est, eum mihi honorem detulit, ut a me virtutis & officii præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, & inculto, & molestis implicato quæstionibus orationis genere prosequar: sed quantum id quidem in me erit, florido, & ubere, &, quasi stellis quibusdam, ita petitis ex vetere historia exemplis illuminato atque distincto. Peto autem a vobis, ut, si & in iis rebus, quas tractare institui, summam dignitatem inesse cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, ut vestris commodis consulam, videbitis, industriam meam diligentia ac benevolentia vestra adjuvetis.

DIXI.

De Moralis Philosophiæ necessitate:

Cum in ea docenda progrederetur.

ORATIO VIII.

Habita Romæ VII. Id. Novembr.

Anno clɔ Iɔ LXIV.

SUperiori anno, cum injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiæ, cohortatusque vos sum quam potui diligentissime, si tranquillitatem vitæ, si libertatem, si dignitatem atque honestatem, si salutem denique & vestram & publicam caram haberetis: ut, quæ ars tranquillaret animos, quæ eos a teterrima vitiorum servitute in justam plenamque libertatem assertos, ad verum decus, quod in virtute positum est, traduceret, quæ denique & singulos privatim & publice totas civitates conservaret, ejus in studium toto pectore, alia omni cogita-

gitatione posthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etsi non prætervectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitus insedisse vel ex eo probaliter intelligi potuit, quod mihi postea ex hoc ipso loco Philosophiæ præcepta tradenti satis frequentes assiduam operam dedistis: facere tamen pro meo erga vos amore non possum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantum, sed obsecrem etiam & obtester, qui jam iter illud ingressi estis, ut constanter persequamini; qui nondum, ut id vobis, primo quoque tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla vivendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnum est, fateor, rerum naturalium principia caussasque nosse: siderum cæterorumque corporum cœlestium situs, magnitudines, intervalla, scientia comprehensa tenere, præclarum; illa vero etiam, quam in hæc inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura sint, sine ullo errore posse prædicere, prope divinum. Sed certe, quod ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa & retrusa tractant, & ingenii acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valde iniqui sint, ea, quæ disputantur a nobis, & magis necessaria esse, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim unquam, quod illa aut non teneret aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus utilis patriæ civis existimatus est: hæc aut ignorata, aut neglecta non singulos modo perdiderunt homines, sed integras funditus afflixerunt & everterunt

civi-

civitates. Nos, quæ adolescentum, quæ constantis ætatis, quæ senum officia sint, quærimus; nos quid domi, quid militiæ, quid a privatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, præstari debeat, disputamus; ex nobis intelligit pauper, quomodo tolerare inopiam, dives, quomodo uti divitiis debeat; a nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines observari par sit, explicatur; nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos justitiæ, cæterarumque virtutum vim atque naturam disputationibus nostris patefacere atque illustrare conamur. Sine horum præceptorum cognitione muta conticescet eloquentia; manca & mutila erit juris legumque cognitio; illa ipsa domina & regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione præparatos atque præcultos. Quæ cum ita sint, quamcunque quis vitæ viam ingredi parat, ita statuere debet, cæterarum Philosophiæ partium cognitionem sibi & utilem & honorificam, hujus plane necessariam esse. Sed sunt quidam perverso homines ingenio, qui caussas, propter quas & ipsi a pulcherrimo studio abstineant, & ab eodem cæteros avocent, comminiscuntur. Partim enim communia & contrita esse dicunt, quæ hic docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit; partim non habere eam vim, ut ad virtutis studium excitent: cujus rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerunt, & hodie sunt, qui cum hæc omnia se scire profiteantur, nequissime tamen & flagitiosissime vivunt. Quibus utrisque breviter respondere institui: & efficere, si possum, ut ii, qui ista temere jactant, cognoscant errorem suum: cumque se nihil dicere videant, sententiam mutent; sin minus (nihil est enim difficilius, quam vincere pertinaces)

ces) certe quidem, ut ne alii ſtultitiæ & malevolentiæ plena eorum oratione moveantur. Primum igitur agamus cum iſtis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad diſputationes nimium apertas & faciles nauſeare ſe dicunt. Ex quibus libenter quæſierim: qui tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia ſtudia invitari atque allici ſolent, iisdem ſe ipſi ab hoc ſtudio averti abſterrerique dicant. Certe enim, cum ea, quæ docentur, utilia & præclara ſunt, ſi eodem accedit, ut clara, perſpicua, aperta, cognitu facilia ſint; eo majores concurſus ad eos, qui illa docent, fieri conſtat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum ſtudia plurimum valere conſuevit, ea ſe ipſi tardari ac retrahi ajunt? Ego vero, etiamſi præcepta virtutis quamlibet multis obſtructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & ſudandum, & nunquam niſi eis cognitis ac comprehenſis conquieſcendum, putarem: nedum ea, quia, ut iſti volunt, a quolibet non tardiſſimo atque inertiſſimo percipi poſſunt, omittenda aut minoris facienda cenſeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditiſſimos ſumma contentione diſputabitur; in eisque, quia involutæ & prope inenodabiles ſunt, opera præclare collocari videbitur: hæc, quæ vitam omnem continent, ut nimis obvia & in medio poſita, negligentur? Quanquam quid diutius ita diſputamus, quaſi eis concedamus, quod volunt, nihil hic doceri, quod non aut etiam vulgo notum ſit, aut quivis ſine doctoris opera facile conſequi poſſit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum eſt, ſapientiſſimus Socrates, qui nulla unquam alia de re, quam de virtutibus & vitiis diſputavit, vulgaribus & ſatis per ſe notis in rebus ſpatium ætatis omne conſumpſit; quid Plato? quid Xenophon? quid Ariſtoteles? quid cæteri ſuæ quisque ætatis prin-

principes viri? Quid erat caussæ, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantum, quæ quilibet e populo satis per se intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia justitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes assidue in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem fece vulgi, quin se de ejusmodi rebus optime judicare posse confidat, idcirco, nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longe secus est, interestque nimium quantum inter eos, qui tantum tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis vere judicare didicerunt. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facile intelligi licet, quam sæpe vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiisque fallatur. Quod ni ita est, cedo caussam, cur qui mimis, leonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, & suo & multorum judicio sint liberales; cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui facilius patiantur sibi dentem unum ex ore excuti, quam nummum unum ex arca moveri, parsimoniæ ac frugalitatis nomen ferant; cur tam multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignavi pro cautis & consideratis prædicentur. Quid? Jurisconsultorum vigiliæ in quo consumuntur, quid spectant eorum labores, qua in re eorum acutissima exercentur ingenia, nisi ut videre ac dijudicare possint, quid in quaque re justum injustumve sit? Non igitur, ut nimium facilis, despicienda est ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamque pertractat, cum in una virtute cognoscenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio præditis laborari. Informavit quidem natura & impressit in animis nostris adumbra-

bratas quasdam virtutum & vitiorum omnium notiones: ſed illæ tantam vim non habent, ut quisquam eis fretus confidere debeat, ſe ſine diſciplina vere de rebus expetendis fugiendisque judicaturum. Quid ſi nos nihil aliud, niſi hæc tam utilia, tamque ſalutaria, quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos poſſet, niſi alienæ nimis iniquus æſtimator induſtriæ, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. Nunc cùm & ad ſalubres animorum epulas condimentum ſermonis, quantum in nobis eſt, adhibeamus: & res ſuapte ſponte pulcherrimas, tum præſtantiſſimorum omnis ævi ſcriptorum teſtimoniis fulcire ac corroborare, tum inſatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illuſtrare ſoleamus: tamen ne inveniantur, qui elevare labores noſtros audeant; quæque præſtantur a nobis iis ſudoribus, ac vigiliis, quarum ipſi nobis conſcii ſumus, ea quemlibet unum e multis ludibundum perficere poſſe contendant? Qui ſi periculum facerent ipſi, quam non quarumlibet virium ſit munus hoc ita, ut nos facimus, ſuſtinere & exequi, fortaſſis, experientia edocti, minus de ſe elate ac magnifice ſentirent, minus de aliis maledice contumelioſeque loquerentur. Sed omittamus iſtos. Neſcio enim quo modo factum eſt, ut de re dicere ingreſſus, de me plura, quam volueram, dixerim: quod ipſum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil neceſſe habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio eſt, qui negant, ſermonibus noſtris quemquam ad virtutem incitari, idque ex eo colligunt, quod ſæpiſſime contingit, ut, qui optime loquuntur, peſſime vivant. Nos vero ſi diceremus, eam in diſputationibus philoſophicis ineſſe vim, ut ex audientium animis vitia radicitus evellere, virtutesque eisdem ingenerare poſſent, merito ut vani

atque

atque inepte gloriosi reprehenderemur. Multas magnasque mercedes, ut ait Theognis, ferrent Philosophi, si, quemadmodum Circe herbis & cantibus suis homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem a vitio, ad rationem a furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid se aliquando ejusmodi effecisse Philosophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonem, ab infami vita moribusque perditissimis ad bonam frugem & ad severitatem, unica Xenocratis disputatione revocatum. Sed ut non peræque in omnibus campis agricultura: ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certe negari non potest, aut nullam omnino esse artem, quæ medeatur animis, quæ quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philosophiæ potissimum esse tribuendum. Quod autem objiciunt, plerosque Philosophorum factis dogmata sua evertere; neque ignem aquæ magis contrarium esse, quam eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio; ita vivere, ut virtuti bellum indixisse videantur. Utinam tale esset, ut id nobis inficiari liceret. Est enim acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementiæ est: non negabimus verum esse, quod objicitur; tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in invidiam vocetur, neve, quorum facta merito aversamur, eorundem sermonem immerito repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum, insignem statuarum opificem, tradunt librum de artificio suo edidisse,

quem Canona, id eſt, Regulam inſcripſit: quo libro omnia, quæ in ſtatua hominis fingenda obſervari conveniret, quæ ſingularum partium, minimarum, maximarum figura eſſet, qui ſitus, quæ inter ſe proportio, ſubtiliſſime & accuratiſſime perſecutus eſt. Eodem autem tempore ſtatuam a ſe factam publice propoſuit, in qua eo omnia diligentiſſime obſervata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe præſtaret: quam ſtatuam ipſam quoque Canona nominavit. Vellem eandem rationem Philoſophi teneremus: neque tantum traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam ſuam dirigerent, verum etiam vitam noſtram ad ea conformatam oſtenderemus. Magna ſine ulla dubitatione præceptis noſtris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quam ſperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animantium, quibus veſcimur, facimus, ut reſectis & amputatis iis, quæ inutilia ſunt, iis, quæ prodeſſe poſſunt, utamur; idem in hoc genere Philoſophorum faciendum eſt, ut, rejecta eorum turpi flagitioſaque vita gravem ſeveramque doctrinam non auribus tantum, ſed multo magis animis combibamus. Non enim, ſi qui ex medicis cibo ſe & potu aliquando ingurgitant, eo illis continentiam præcipientibus, qui ſapiunt, minus parent: ſed illi quidem quid agant, non laborant, artis autem ipſius placitis & decretis obtemperant. Nam cum alicujus mores & præcepta congruunt: tunc aut utraque laudanda ſunt, aut utraque vituperanda; cum diſcrepant & diſſident: cauſſa nulla dici poteſt, quin alterum retinendum ſit, alterum rejiciendum. Horum a dictis facta ita diſtare conſtat, ut non cœlum a terra longius diſtet: ſunt autem facta turpiſſima: igitur ſermones, quibus ea ipſa facta damnantur ac reprehenduntur, digniſſimi qui audiantur. Atque ut medici, quo majorem au-

ctori-

ctoritatem arti suæ concilient solent interdum enumerare quosdam e præcipuis auctoribus disciplinæ suæ, qui, quod ita se compararunt, ut præcepta sua non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putarent, diutissime saluberrimeque vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit quamlibet multos Philosophos nominare, qui quod decretis suis paruerint, quasque leges aliis proponebant, ipsi servaverint, merito sunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam consecuti. Illi fortassis nominabunt Hippocratem, Asclepiadem, Galenum: quorum primus usque ad annum centesimum quartum ætate provectus est; alter eo processit, artis suæ fiducia, ut ausus sit cum fortuna sponsionem facere, ne medicus haberetur, si ullo unquam morbo tentatus esset: & victor cum ad extremam senectutem sine ullo morbo pervenisset, scalarum lapsu exanimatus est; tertius cum imbecilliori valetudine usus esset adolescens, ita eam arte correxit, ut ad septuagesimum annum pervenerit. Nos e Philosophiæ castris ad repellendos ipsius vituperatores primum quidem in aciem educemus illud honestatis, illud modestiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis denique virtutis specimen & exemplar Socratem: qui ita locutus est, ut ex ejus sermonibus omnes, quæ postea consecutæ sunt, Philosophorum disciplinæ fluxerint; ita vixit, ut hodie quoque nomen illius non hominis, sed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui succedet par illud nobile in eodem institutum ludo Xenophon & Plato: quorum uterque summam in dissimili genere eloquentiæ laudem pari vitæ gravitate cumulavit. Proxime hos Xenocrates; de cujus eloquentia dicit Polemon; de continentia Phryne; de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander; de fide & justitia universus populus Atheniensis, qui eum, dicto

publice testimonio, ad aras jurandi caussa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatæ fidei viro, nisi jurato, non credidisse. Inde æternum Alexandri crimen Callisthenes, unoque verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Myconis & Polygnoti picturis, quam Zenonis & Chrysippi disputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quasi virtutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri, incertum doctiores, an meliores, prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Musonius, ceterique illi ætati suppares, quos ita philosophatos accepimus, ut iis, quibuscum vivebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis quam exemplo præirent. His copiis facile speramus fore, ut eorum, qui Philosophiam maledictis incessere audent, retundatur audacia. Qui si ita victi erunt, ut deinceps in nostrum se numerum aggregari velint, & in ejus ipsius, quam oppugnabant, castris stipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longe ei dissimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuosa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis saluti. Sin, cum se fractos ac perculsos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atque obstinatione animi, &, ut ignavi canes, Philosophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt; vos tamen, optimi adolescentes, quorum caussa hic a me institutus est sermo, quibus mei labores serviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia studia referuntur, urgete constanter propositum: neque patimini vos cujusquam sermonibus a suscepto studio abduci. In ea ætatis parte constituti estis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos studiorum labores firmius esse consuevit. Videte ut eam iis in

studiis

ſtudiis collocetis, quæ vobis olim maximo & uſui & ornamento futura eſſe cognoſcitis. Atque ut obtrectatoribus noſtris eripiatis omnem anſam maledicentiæ, connitimini, quantum poteſtis, ut virtutis & officii præcepta, quæ ex me quotidie auditis, non tantum excipiatis animo, verum etiam vita & moribus exprimatis.

DIXI.

De Juſtitiæ laudibus.

ORATIO IX.

Habita Romæ Poſtridie Non. Mart.

Anno cIↃ IↃ LXV.

Cum quintum librum Ethicorum Ariſtotelis inchoaret.

QVod principio me, cum hos libros explicare ingrederer, dicere meminiſtis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cum ad omnes vitæ partes utiliſſimam; tum iis, qui in jure civili excellere, locumque aliquem, non inter circumforaneos iſtos clamatores, ſed inter veros & graves, & veterum illorum ſimillimos Juriſconſultos obtinere meditarentur, neceſſarium eſſe: id & aliqua jam ex parte, quam verum ſit, judicare potuiſtis, & ex iis præcipue, de quibus in hoc libro diſputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis eſt duce & quaſi myſtagogo Ariſtotele in auguſtiſſimum & religioſiſſimum juſtitiæ templum; luſtranda oculis omnia illius adyta; contemplanda inprimis ipſius Deæ forma; & tum quæ quantaque vis illius poteſtasque ſit, tum quibus ipſa ſe rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoſcendum eſt. Hæc illa eſt, Auditores, omnium

omnium domina & regina virtutum: a qua in omne hominum genus leges & jura manarunt; quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & supplicia proponens, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet; qua sublata, non domus ulla, non civitas, non hominum inter se societas, non ipsa denique universitas rerum stare ac tueri se punctum temporis posset. Etenim quoniam hodiernus dies cæteræ disputationis prolusionem modo quandam habiturus est: dabitis mihi hanc veniam; ut, paulo altius hujus sermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priscis temporibus, summa sapientia præditi homines de justitia tradiderunt. Justitiæ originem a cœlo esse dicebant; illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguisse; certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoque æterna atque immortalia esse. In iis autem, quæ sub orbem lunæ subjecta sunt, absolutam quidem illam & omni ex parte perfectam justitiam materiæ vitio cerni non posse: esse tamen aliquam cœlestis illius imaginem, alibi expressiorem, alibi minus expressam: futurum enim alioqui, ut permiscerentur ac corruerent omnia. Atque ut quæque res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem, stabiliorem, immortalitati viciniorem: ut pauciora minusque certa, ita minus perfectam, minusque constantem, pluribusque casibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant, eaque dupliciter considerabant: quatenus unumquodque eorum totum quiddam atque integrum est; & quatenus ad compositionem quasique coagmentationem cæterorum corporum particulæ quædam illorum assidue permiscentur ac temperantur. Tota igitur elementa nisi sedes ac regiones sibi a natura datas atque attributas obtineant; si irruere in alienas & migrare

migrare conentur; si ignis proxime sibi suppositam animalem spirabilemque naturam depascat, & absumat; si aqua non contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat: quis non intelligit, peritura funditus omnia, & talem quandam confusionem, qualem Poëtæ ante orbem conditum fuisse fingunt, consecuturam? Quid cum partes eorum copulari ac coalescere ad alia corpora progignenda & constituenda oportet, nonne justitia quadam temperationis illius moderatrice opus est: ut tantum cujusque pro rata portione, quantum satis est, admisceatur? In illa etiam quadripartita tempestatum varietate, qua distinctus est annus, idem observari posse dicebant. Quæ cum ita eunt, ut quadam ipsius naturæ quasi lege sancitum est: hoc est, cum & tellus conceptis seminibus hiberno frigore adstringitur, & vernis modicis imbribus ac tepore laxatur: cum & fruges fructusque arborum æstivo calore probe percoquuntur, & eodem sub autumnum remittente se paulatim ac frangente mitescunt: tum & saluberrimus annus est, & maxima rerum ad victum necessariarum ubertate ac copia insignis. Cum contra fit, tum & caritas exsistit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari solet. Cumque unusquisque nostrum duabus ex partibus conjunctus concretusque sit, corpore & anima: earum partium ex utraque, quæ justitiæ injustitiæque vis esset, liquido perspici posse adseverabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex injustitia evenire: justitia salutem, incolumitatem, bona denique omnia effici ac contineri. Nam cum in corporibus quatuor sint, quæ quatuor elementis proportione respondeant, igni flava bilis, aëri sanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quamdiu hæc cum æquabilitate quadam inter se permista sunt, va-

lemus ac vigemus; cum eorum aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus, aut minus justo est, aut se a communione cæterorum segregavit: conflictamur variis morbis, tantemque interimus. Qua de re principis medicorum Hippocratis in libello de natura hominis hæc verba sunt: *Corpus hominis habet in se sanguinem & pituitam & bilem duorum generum, flavam & nigram: ex iis omnibus ipsius corporis natura est: eis fit, ut & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cum ea moderate inter se affecta sunt & temperatione & potestate & copia: maximeque si permista sint; dolet autem, cum eorum aliquod aut plus aut minus est, aut in corpore secretum, neque cum cæteris omnibus temperatum.* Hæc Hippocratis verba ipsa expressi: ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cujus effectrix justitia est, sitam esse bonam corporis constitutionem. Sed ne ali quidem corpus utiliter ac salutariter sine aliqua imagine justitiæ potest. Nisi enim vis aliqua sit, quæ & siccum & humidum alimentum, ubi jam coctum atque confectum & in succum ac sanguinem conversum est, æquabiliter distribuat ac dispertiat, atque id, quod cuique parti aptum & accommodatum est, & quantum opus est, tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhaustas & enectas esse patiatur: facile intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura & quam cito ruitura sit. Atque hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum a justitia, quantum malorum ab injustitia effici creditis? In quibus cum pars una sit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proxime ad divinam naturam accedimus; altera, quæ rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamen rationi potest; cum quod fieri jus est, id fit, hoc est, cum pars illa superior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit; paret

paret altera. & quo illa cunque ducet, sequitur: tum omnis honestas, omnis dignitas, omnis officii ac virtutis splendor elucet. At cum excusso ac depulso rationis jugo, cupiditas, quasi seditiosus aliquis ac turbulentus civis, fasces arripit, in arcem invadit, mentem de sua sede contra jus fasque deturbat: tum ut navis discordibus acta ventis; sic hominis vita contrariis & inter se pugnantibus fœdissimarum libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipsis igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, ut utrisque bene ac beate sit, justitiam quandam intercedere necesse est. Sed idem in societatibus convictuque hominum multo evidentius, multoque illustrius cernitur. Quomodo enim patrifamilias cum uxore, cum liberis, cum servis, quæ primæ conjunctiones sunt, convenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, nisi & ille juste imperet, & hi juste pareant? Si vir in uxorem injurius ac contumeliosus esse velit, neque eam pro comite individua vitæ, pro divinorum humanorumque omnium socia, sed pro scorto, aut pro ancilla habere; si uxor sua domestica curatione non contenta, implicare se aliis rebus & viri partes præripere conetur; neque se ei morigeram præbeat; si uterque liberos in servorum, servos in pecudum loco ac numero habeat, duriorique eos, quam jus est, imperio premat: si liberi parentum, servi dominorum imperium detrectent, eisque obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis non videt, nullam in domo ita instituta concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumque consociationem, plena perpetuo omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Ut in qualibet solitudine, in quamlibet vastis ac desertis, & ab omni hominum cultu ac consortio remotis locis suavior vita, quam in ea domo, unde justitia

 exulet,

exulet, esse videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcedinem, omnem amabilitatem vitæ, vitam denique ipsam tollit e vita, qui justitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo, & in forum ac publicum prodeamus. Quis est omnium, qui eum, quem injustum esse opinetur, aditu, congressione, sermone dignum judicet? quin eum, quasi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, aversetur, odio habeat? quin ejus concursum dirum sibi ac tetrum atque ominosum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odiosa atque invisa sunt: tamen injustitia præcipue alienat ab iis, in quibus est, aliorum animos, omniumque sibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus; quibusdam ignoscimus; quibusdam non nimis offendimur; quibusdam in hac vita ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant; avaros tolerant; multos aliena intemperantia non offendit; qui voluptates nimis refugiunt, etiam severitatis ac castimoniæ laudem ferunt; audacium in bello interdum aliquis usus est; timidis & nimis cupidis vitæ ignoscitur: injustus communi omnium mortalium odio flagrat; suis, alienis, civibus, peregrinis, notis, ignotis juxta omnibus invisus, exosus, intolerandus est. Itaque etsi illud omnibus hominibus a natura tributum est, ut raro sua vitia agnoscant, eaque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: ut se prodigi pro liberalibus, avari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac consideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamen reperias, qui se avarum, timidum, audacem, libidinosum, quam qui injustum esse fateatur. Quin etiam cæteris vitiis suis hanc aut defensionem aut excusationem prætendere ac prætexere consveverunt, se in neminem injurios esse. *Avarus sum fateor: sed ita, ut mea*

con-

conservem, suo neminem fraudem. Prodigus: sed cui, ut largiar, eripio? in quem contumeliosus sum? Indulgeo voluptati, bilare vivo, quidquid animo meo collubitum est, facio: sed quid tum postea? meæ libidines nemini nocent.

Leno, inquit, *sum, fateor: pernicies communis adolescentium:*

Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla est orta injuria.

Videte, quam odiosa, quamque abhorrens a natura sit injustitia: quam turpe atque invidiosum injuriam facere: cum qui negare non possunt aliis se vitiis implicatos atque illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posse tantum, sed propemodum etiam debere arbitrentur. Civitates vero & regna & imperia, quæ res alia nisi justitia aut initio fundare ac constituere, aut postea tam multa secula conservare ac propagare potuisset? Nam & convenerunt homines, & vitam una colere decreverunt, cum se æquo jure usuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse, neque mœnibus magis, quam legibus a vi atque ab injuria tutos fore confiderent; & quamdiu id observatur, tamdiu amice inter se ac concorditer vivunt; simul atque ab æquitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones & bella civilia exsistunt. Præclare, ut omnia, Euripides;

Custodia legum civitates continet.

Idemque alio loco ait, justitiæ neglectum plerisque civitatibus exitiosum esse. Justitia civitates a parvis & humilibus profectæ principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt: injustitia florentissimæ & opulentissimæ breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionysius senior crebro in ore habebat, vi atque metu, sed justitia & æquitate magna imperia retinentur. Quare sapienter Persæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in

in ſpem regni educabatur, cum alios ad virtutem magiſtros dabant, tum unum inprimis, a quo juſtitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud a Diis, quam juſtitiam petere ſolitos eſſe: quod eam ſi conſequerentur, affatim ſibi bonorum omnium putarent fore. Júſtitiam enim, & perpetuas illius, ut poëtæ loquuntur, ſive comites, ſive ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam turbæ, nunquam litui audirentur; arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur; belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcite ſane, & ex patriæ ſuæ conſuetudine Ageſilaus expreſſit: ex quo cum quæſitum eſſet, utra eſſet virtus præſtantior, juſtitiane an fortitudo! hæc, inquit, ſine illa tantum ad perniciem valet: at, illi ſi pareant omnes, hujus uſus nullus futurus eſt.

Tutus bos etenim rura perambulat;
Nutrit rura Ceres, almaque Fauſtitas;
Pacatum volitant per mare navitæ;
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos, & lex maculoſum edomuit nefas;
Laudantur ſimili prole puerperæ;
Culpam pœna premit comes:

quemadmodum ſuaviſſime cecinit Horatius. Ubicunque juſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exulant: non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarii, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubjectores, non obſeſſores itinerum reperiuntur: ea denique propemodum eveniunt, quæ aureæ ætatis homi-

hominibus eveniſſe memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob cauſſam

Ver erat æternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores,
Nec renovatus ager gravidis canebat ariſtis,

quam quoniam homines

Sponte ſua ſine lege fidem rectumque colebant.

Neque enim debemus illa poëtarum figmenta tanquam inania modo quædam aurium oblectamenta accipere: ſed ex eis diſcere, Deum ipſum favere hominibus juſtis; eorum labores fortunare; eorum conatus ac conſilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas eſt, eum, qui ſumme juſtus eſt, aut ipſa potius juſtitia, non eſſe amicum, benevolum, propitium iis, qui ad juſtitiam omne ſuum ſtudium conferunt, eamque toto pectore ſequuntur. Itaque Heſiodus quoque, non tantum aureus & ad verbum ediſcendus poëta, verum etiam Philoſophus inprimis bonus, multis verſibus perſequitur ac percenſet ea bona, quæ a Deo tribuuntur cultoribus juſtitiæ, contraque eas, quæ ab injuſtitia civitatibus inferuntur, calamitates. Illorum enim urbes lætas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis ejusmodi peſtibus conflictari: hos & fame, & peſte, & bello, & aliis innumerabilibus malis injuſtitiæ ſuæ pœnas dare. Recitarem verſus ipſos, niſi græca quidem huic ſermoni admiſcere nollem; latine autem me inaffectatam quandam illorum jucunditatem pari gravitate conjunctam aſſequi poſſe diffiderem. Quod ſi hæc non eſſent, ſique injuſti quidem abundarent omnibus copiis, in ſumma opum atque honorum affluentia viverent, fortunam ſibi arbitrio ſuo fingerent ac temperarent; juſtos autem odium, contemptus, egeſtas exilia, orbitates, damna omnia ſequerentur: tenere tamen mordicus deberemus

remus id, quod a Platone divinitus & religioni nostræ convenienter traditum ac disputatum est, justos, etiamsi omnes fortunæ acerbitates excipiant, semper beatos; injustos etiam in maximis prosperitatibus secundissimisque rebus infelicissimos esse. Dixi de justitia, non quæcunque poteram, (neque enim id tempus tulisset, neque omnia in unum locum congerenda ac semel effundenda erant) sed ex infinita copia eorum, quæ dici possunt, quantum satis esse hodiernæ disputationi judicavi: quotidie autem, ut spero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum disertos homines facere animadverti, ut cum ad clausulam orationis ventum est, illa, de quibus egerunt, breviter ac summatim colligant, quo ea in uno conspectu posita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio; sed quia ejus artis magistri singularis cujusdam artificii eam rem indigere ajunt, quod mihi deest, ab alio mutuabor, recitaboque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philosophi, unius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna Græcia vocabatur: quibus verbis summa eorum omnium, quæ a me hodie dicta sunt, continetur. *Justitia*, inquit, *cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neque sine ea fieri posse, ut quisquam aut temperans sit, aut fortis, aut prudens. Est enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & composito motu. Illius autem quanta sit vis, magis e cæterorum habituum inspectione cognosci potest. Nam cæterorum utilitates ad unum modo pertinent: hujus ad omnia, quæ composita sunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur, & harmonia, & judicium, & mens Deorum, qui ita statuerunt. In civitate autem pax & bona legum constitutio merito dicitur. In privata domo, viri quidem & uxoris mutua*

tua

tua concordia, servorum autem in dominos bonus animus, & vicissim in dominis amica & benevola servorum procuratio. In corpore autem & animo, primum quidem ea, quæ omnibus carissima sunt, vita, & bona valetudo & integritas virium: tum autem sapientia omnisque scientia. Quæ igitur una & totum & partes ita regit & servat, efficiens omnia inter se concordia & amica, quidni communis omnium parens & altrix omnium suffragiis prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Aristotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, qua de agitur, præstantissima est. Qui de ea scripsit, Philosophus præstantissimus. Utinam ex me quoque tertium argumentum sumi posset ad animos vestros excitandos. Sed quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiæ afferám. Nullus autem est, quin adhibito labore efficere aliquid & navare possit. Multum a me operæ jampridem in hoc libro positum est; multæ noctes vigilatæ, ut ad illius intelligentiam pervenirem, præcipue olim, cum in juris civilis studia incumberem, ad quæ hunc librum mirifice utilem esse intelligebam. Non puto, me usque adhuc valde fefellisse vestram de me opinionem: neque sæpe id, quod pollicitus sim, non præstitisse. Mihi credite: si quantum ego ad docendum, tantum vos ad discendum diligentiæ afferetis, efficiam, ut multos magnosque fructus ex hujus libri cognitione capiatis.

DIXI.

De

De ſui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

Habita Romæ IV. Id. Novembr. Anno CIƆ IƆ LXV.

Cum ſextum librum Ethicorum Ariſtotelis inchoaret.

CRœſum olim Lydorum Regem opulentiſſimum, petendi oraculi cauſſa, Delphos miſiſſe accepimus, qui ſciſcitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea, cum clam in eodem aheno teſtudinem ſimul & agnum coquens, experiri voluerat, nunquid eorum quæ agerent homines DEUM lateret; neque quid ſe facere oporteret, ut ex ſe procrearet liberos; neque ecquid adverſus Perſas bellum ſuſcipere deberet, neque denique quidquam ſimile eorum, quæ prius quæſierat: ſed rem omnium multo maximam, multoque digniſſimam, in qua cognoſcenda plurimum ab omnibus operæ ac ſtudii collocetur: quomodo felicitatem conſequi, & quid agens, id quod ſupererat ætatis beatiſſime tranſigere poſſet. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua plerisque in aliis rebus uſus eſt, inconſiderantia & temeritate: quod de via, quæ ad ſummum bonum ferret, neque ſtatuendum ſibi ipſe, neque cujusquam hominis fidendum conſilio, ſed Deum conſulendum judicavit. Reſponſum autem ei redditum eſt plane præclarum, & illa, quæ tum de Apollinis ſapientia erat, opinione digniſſimum: non ſi maximos auri argentique acervos exſtrueret, non ſi multos exercitus aleret, non ſi terminos imperii ſui longe lateque proferret; ſed ſi ſeipſe cognoſceret, ita demum beatum fore. Jam etſi apud nos, qui vera religione imbuti ſumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen ejusmodi oracula, quæ

quæ præceptum aliquod utile ad instituendam vitam continent, amare & magnifacere debemus. Constat enim, ea nihil esse aliud, quam insignes quasdam & eximias sapientissimorum hominum sententias, quæ quoniam divinitus immissæ in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem respondisse Crœso, beatum eum fore, si se cognosceret; quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionem sui: cum inter omnes omnium ætatum sapientes viros convenerit, in eo positum esse fundamentum felicitatis: neque ulla re unumquemque nostrum in plura aut graviora mala, quam sui ipsius ignoratione, prolabi. Quod cum ita se habeat, omnibus viribus elaborandum est nobis, ut cognitionem nostri, quando tantum in ea momenti ac ponderis ad beatam vitam situm est, consequamur. Sed in hac re illud primum videndum est, quid sit nosse se: ne, eo secus, quam oportet, accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus non potest, ut recte id faciamus, quod jubemur, nisi prius, quid jubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quam Plato, docuerit, apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat, quibus hominem animum esse, non corpus ostendit; semper enim id, quod aliqua re utitur, ab eo, quo utitur, aliud esse; uti autem homines & partibus corporis sui, ut manibus pedibusque, & toto corpore; ex quo effici, ut, quantum inter artificem & Instrumentum interest, tantum inter hominem & corpus intersit. Quam sententiam & Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro sexto de Republica his verbis Africanus expressit: *Mens cujusque is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari pot-*

 est.

est. Quod si homo non corpus est, sed animus: qui jubet, ut nos ipsos noscamus, illud videlicet jubet, ut noscamus animum nostrum. Atque hoc a Platone acceptum ita extulit idem Cicero, libro primo Tusculanarum disputationum: *Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis: quo monet, ut se quisque noscat. Non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cum igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quasi vas est aliquod animi aut receptaculum.* Duo sunt, quæ hactenus probare studuimus: eximium quoddam bonum esse cognitionem sui, & nosse se nihil esse aliud, quam nosse animum suum. Nunc antequam progrediamur ulterius, illud admonendi estis, unam eandemque rem non uno eodemque modo a diversis artificibus considerari. Angulum rectum, ajebat Aristoteles primo horum librorum, alia ratione considerat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Physicus considerat, aliter Politicus. Physici, quæ sit animorum natura, quærunt: simplex, an composita atque concreta; corporea, an expers corporis; mortalis & caduca, an immortalis & æterna, sitne totus animus in qualibet parte corporis, an unaquæque illius facultas suam in corpore sedem quasique domicilium habeat a cæteris secretum ac separatum. Nos quæcunque de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni nostræ consentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantum ratione consideramus, qua vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus & perfici & ad Dei similitudinem, quantum natura patitur, perduci potest. Quare cum hodie nobis illud

pro-

propoſitum ſit, ut ex Ariſtotelis, in iis libris, qui ad moralem Philoſophiam pertinent, ſententia, de animi humani partibus, deque uniuscujusque illarum perfectione verba faciamus; (hoc enim potisſimum modo præparandos eſſe vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quæ in hujus ſexti libri explicatione tradentur:) certos quaſi cancellos circumdabimus orationi noſtræ, eamque ſuis regionibus ac terminis circumſcribemus: ut ab iis, quæ Phyſicorum ſunt, abſtinentes, ea tantum, quæ ad munus noſtrum proprie pertinent, explicemus. Hoc loco prope ſupervacaneum eſſe judico, petere a vobis, ut me attente audiatis. Certe enim ea vobis cauſſa huc veniendi fuit. Et ut ridiculus fuerit balneator, ſi quos lavandi cauſſa in balneas ingreſſos videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conveniſtis, id ſi, ut faciatis, vos rogem. Oratorum iſte mos eſt, qui etiam cum exploratum habent, ſe attentisſime auditum iri, tamen attentionem petunt: non quod opus eſſe eo putent, ſed quoniam, ſi aliter fecerint, adverſus artis ſuæ præcepta feciſſe putant. Meum eſt conari, ut auditu digna adferam; veſtrum, ne ea prætervolare patiamini, ſed ſingula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos veſtros. Mihi, ut ne ad id, quod mearum partium eſt, præſtandum imparatus venirem, proviſum eſt: vos quoque ad me, qua ſoletis benignitate & attentione, audiendum ſatis veſtrapte ſponte paratos eſſe confido.

Animi noſtri ſive partium, ſive facultatum bipartita diviſio eſt. Partim enim ipſarum ratione præditæ ſunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem præditas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in ſolis hominibus; rationis autem expertes, quæ etiam in beſtiis atque ex aliqua parte in ſtirpibus reperiuntur. Rationis

tionis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quaſi per gradus ad ſumma contendere decrevimus) duplicem ipſæ quoque habent varietatem. Aliæ enim ſunt, quæ vitam continent; aliæ, quæ animal conſtituunt. Quæ vitam continent, tres ſunt: quas illa & in rebus inveniendis acutiſſima, & in eisdem appellandis diſertiſſima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικόν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus, non habemus, iis autem, quæ poſtea cuſa ſunt, uti propter quandam, ut verum fatear, ſtultam & ineptam religionem non audemus, unum in plura ſpargere ac diducere cogimur, dicimusque vim nutriendi, vim augendi & vim procreandi. Hæ omnes non in animalibus modo ſunt, verum etiam in ſtirpibus. Quæ autem conſtituunt animal, duorum ipſæ quoque generum ſunt. Partim enim cognitione quadam & apprehenſione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant. Γνωστικαὶ in animalibus ſunt duæ, ſenſus & phantaſia: utendum enim eſt hoc, quando Latino caremus. Senſibus apprehenduntur ſingula tantum, non etiam univerſa, niſi quatenus ſunt in ſingulis. Non enim lapidem aut lignum proprie ac per ſe videmus, ſed hunc lapidem & hoc lignum, ſed hujus lapidis aut ligni colorem. Senſus enim non percipit eſſentiam, ut Ciceronem locutum eſſe ajunt, ſive, ut poſteriores locuti ſunt, ſubſtantiam: ſed ea tantum, quæ ei adjuncta ſunt: neque roſam aut videmus, aut olfacimus, ſed roſæ odorem olfacimus, colorem videmus. Senſus autem ſunt, ut notum eſt, numero quinque: quorum tactus in omnibus eſt animalibus, cæterum alii in aliis deſiderantur. Phantaſia rerum ſenſu perceptarum formas quasdam, &, ut Græci loquuntur, typos recondit ac continet: ac præ-

præterea judicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores judicare non possunt: ut hoc flavum esse dulce: & hunc, qui accedit, esse Socratem. Sensus in eo, ad quod proprie percipiendum aptus est, nunquam fallitur: dum & intervallum moderatum sit, & instrumentum, & id, quod interjicitur, probe affectum. At phantasia sæpe fallitur: ut cum in picturis eminere videntur, quæ plana sunt: ut cum remus in aqua inflexus videtur; ut cum cani Æsopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc inesse in bestiis vel ex eo cognoscimus, quod earum pleræque & meminerunt & somniant, ut equi, ut canes: quorum neutrum sine ea, de qua loquimur, facultate facere possent. Ex eis nascuntur illæ, quas in persequendo fugiendoque cerni, & Græce ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cum omnem sensum voluptas aut molestia comitetur: quorum altera naturæ consentanea & amica est, altera adversa & inimica: fit, ut nullum animal sit, in quo non insit naturalis & appetitio eorum, quæ jucunda, & fuga eorum, quæ molesta esse videantur. Ὀρεκτικὰς δυνάμεις Aristotelis interpretes Hammonius, Eustratius, & alii vulgo, duas tantum faciunt, ἐπιθυμίαν, καὶ θυμὸν. Sed intelligendum est, in omnibus animalibus exsistere & ex bono præsenti lætitiam, & ex eo, quod nondum adepta sunt, cupiditatem; & ægritudinem ex præsenti malo, & metum ac declinationem, si mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, ut me tertio abhinc anno ex hoc ipso loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia esse voluerunt. Neque enim metuere bestias, sed quasi metuere: nec cupere, sed quasi cupere: eodemque modo neque vera ipsas lætitia, neque vera molestia affici: sed utriusque imaginem modo quandam ac similitudinem habere. Quam opinionem ut stultam & deliram exagitant

gitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alii. Sed Stoici, si dogmatum suorum constantiam ac convenientiam retinere ac conservare vellent, ita dicere necesse habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, ut ex opinione nasci dicerent: ex opinione boni præsentis, lætitiam; ex opinione mali præsentis, molestiam; ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cum igitur opinio in solis sit hominibus, sequebatur, ut ea quoque hominum propria essent. Sed verius est hæc omnia convenire etiam in bestias: neque ex opinione tantum consistere, sed etiam ex sensu aut phantasia boni malive aut præsentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita sunt rationis expertes, nullam ut prorsus cum ratione habeant aut communionem aut societatem: In homine eæ, quæ Græcorum lingua *ὀρεκτικαὶ* nominantur, etsi ratione præditæ non sunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio possunt. Quorum utrumque nobis paulo enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non inesse rationem, ex eo quivis facile intelligat, quod ratio ipsa secum pugnare non potest: ac sæpenumero lætitiam, molestiam, cupiditatem, metum rationi adversari videmus. Rursus esse iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio est, quod suscepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur aut mitigantur. Itaque recte ex Aristotelis sententia dicitur: *τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν, τὸ δὲ ἄλογον μὲν εἶναι φύσει, μεθέξει δέ τινι λογικόν.* Hæc latine ita expedite, & ut ita dixerim, rotunde explicari non possunt. Sed nihil difficile amanti.

Liben-

Libenter hoc & omne militabitur
bellum in vestræ spem gratiæ. Conabor, si qua ratione possim hæc ita latine eloqui, ut intelligantur. *Earum animi nostri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio est. Quædam ita sunt rationis expertes, ut nulla prorsus eis intercedat cum ratione communio. Tales autem sunt quinque: vis alendi, vis augendi, vis generandi, sensus & phantasia. Nam hæ omnes & communes nobis sunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt. At eæ duæ, quarum in altera vis est concupiscendi bonum propositum, ejusque adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo, cum jam urget, dolendi suapte quidem natura rationis expertes sunt, sed quodam modo tamen rationis participes dici queunt.* Quibus eas argumentis rationis expertes esse cognoscimus? Primum, quod his omnibus modis afficiuntur etiam bestiæ. Nam & concupiscunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quod sæpenumero cum ratione pugnant; ut cum incontinentem alio ratio, alio cupiditas trahit! Qualis est Ovidii Medea, quæ se ait videre quidem & probare meliora, deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cum alio ratio, alio cupiditas trahit, facile intelligitur, aliam a ratione esse cupiditatem. Unde igitur colligimus eas esse tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum irascitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neque eum, cui dicuntur, neque eum, a quo dicuntur, decent. Hinc cognoscas licet, iram a ratione alienam esse. Cum jam eo processisset, ut stricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipia-

 mus

mus Pallada? Atque ibi Achilles divinam illam & nunquam delendam ex animis hominum sententiam profert:

Χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσασθαι,

Καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον, ὡς γὰρ ἄμεινον.

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, ejusque obsequendum imperio dicit: id enim satius esse. Potest igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: Vereque dictum est ab antiquo Poëta, morbis hominum rationem mederi. Si qui gaudent dolentve, quibus non oportet, aut plus minusve quam oportet: eodemque modo qui aut cupidi sunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare se ad illius præcepta possunt. Atque hoc est, quod Aristoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; sed tamen quodammodo participem esse rationis. In ea igitur sunt omnes eæ virtutes, de quibus in superioribus libris disputatum est: quæ usitato jam & recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nunc, ut eam animi partem consideremus, quæ suapte natura ratione prædita & hominum propria est: cujus etiam ipsius vires ac potestates antiqui duorum generum esse dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas semper tendit ad bonum; προαίρεσις variat, & modo bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cum librum tertium explicaremus, & in librum septimum, ubi de continentia incontinentiaque disputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id est, opinionem: διάνοιαν, quam mentis agitationem, Cicerone, nisi fallor, auctore vocare institui: & νοῦν, quem aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum sensu ac præcipue cum sensu oculorum magna quædam

dam similitudo est: unde & sæpe Aristoteles oculum mentis vocat: & dictum est, id esse mentem in animo, quod oculum in corpore: &, ut suo loco ostendimus, sensum ac mentem interdum confundit. Ut enim sensus, ita mens quoque extremorum est: sed sensus eorum, quæ sunt inferiora demonstratione, mens eorum, quæ supra omnem demonstrationem. Mente apprehenditur Deus; apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ separatæ; apprehenduntur mundi & eorum, quæ illius ambitu continentur, primordia, cæteraque ejusmodi, quæ multis magnisque obscuritatibus involuta & in intimis rerum omnium parentis naturæ recessibus abdita & retrusa, iis demum perfecte patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo cœlestem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cum se applicuit & admovit διάνοια, in qua inest vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac conjunctione exsistit, & exoritur illa omnium virtutum suprema, quam magnificentissimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam nominarunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest: recteque judicavit sive Thales Milesius, sive quis alius, (non enim inter omnes convenit) solum Deum esse sapientem. Sed tamen priscis temporibus qui de Deo rebusque divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum caussis disserebant, earumque rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autem esse dicebant cognitionem divinarum humanarumque rerum, & caussarum, quibus eæ continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non sophon se, id est, sapientem, sed Philosophum, id est, sapientiæ amantem esse professus est; ab eoque deinceps, qui se iisdem, quibus ille, studiis dediderunt, Philosophorum appellationem

nem retinuerunt. At mente in rebus tam sublimibus, tamque arduis uti, paucissimis hominibus datum est. Pleraque pars in fœdissimo eodemque tenacissimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quasi clavis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi, ad divina & cœlestia ne adspirare quidem possumus. Quod cum ita sit, in omnibus tamen hominibus lucent quasi scintillæ quædam illius luminis; quibus fit, ut principia disciplinarum, & communes illas sententias, quas *ἀξιώματα* aut *κοινὰς ἐννοίας* vocant, ita videamus, quasi ea, quæ cernuntur oculis, eisque sine caussa firmius etiam ac certius, quam iis, quorum caussam tenemus, assentiamur. Ad quas cum se admovit *ἡ διάνοια*, & ex illis alia quædam necessario collegit, efficitur *ἐπιστήμη*, id est, scientia, quam esse ajunt cognitionem rei per primam, propriam & necessariam caussam. Quid mens proprie, quidque *διάνοια* sit, diximus, simulque paucis tum sapientiæ tum scientiæ originem ostendimus. Quarum utraque ad eam vim mentis pertinet, quam Græci, ducto a contemplatione vocabulo, *νοῦν θεωρητικὸν* vocant. Est enim & altera, quæ ab eis dicitur, *ὁ πρακτικὸς νοῦς*, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, *ὁ νοῦς ἐν ἑκάστῳ*, quasi tu dicas mentem, quæ non simplicem, ut illa, veritatem sibi propositam habeat, in eaque acquiescat, sed referatur præterea alio, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certe facile percipimus communes quasdam sententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cujusmodi sunt, tuendam esse hominum inter ipsos societatem; colendam esse justitiam; ab injuria abstinendum; vim vi repellere jus fasque esse: itemque alias, quæ quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariarum. Ad hæc principia cum accessit

pri-

primum *διάνοια*, quæ, ut dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac provehitur paulatim longius: deinde diuturnus usus & experientia cum accurata & diligenti animadversione ac notatione eorum, quæ eveniunt in vita, exsistit illa magistra vitæ, omnium bonorum consiliorum præceptrix, omnium honestarum actionum moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixque prudentia; eademque illa vi excogitatæ, auctæ, & ad summum perductæ sunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certe non satis commode carere poteramus. Reliqua est opinio, varium & multiforme monstrum: quoque non Proteus aut Vertumnus plures induerit species. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus est: non tamen eis se finibus continet; sed indomita quadam & effrenata licentia per omne genus rerum temere ruens, omnia permiscet atque perturbat. Interdum etiam sese pro sapientia, pro scientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes sibi in gravissimos ac perniciosissimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & instabilis est, nullius virtutis origo tribuitur: nisi quod bona opinio de iis, quæ sciri possunt, præparatio quædam est ad scientiam: bona opinio de rebus agendis, utiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immo vero, ut in disciplinis quædam ponuntur, quibus sine ulla dubitatione credendum est: ita ait Aristoteles opinionibus ac sententiis senum, & eorum, quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac providos effecit, in consilio capiendo & in instituenda vita maximam fidem habendam esse: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad scientiam, obtinere. Dixi breviter, ut proposueram, de omnibus humani animi facultatibus; & quamquam hanc totam disputationem

quoti-

quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui: tamen confido, eam vobis non minus gratam fuisse, quam si omnes undique flosculos colligens, omnes dicendi lepores ac festivitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum sono aures vestras demulcere studuissem. Potestis autem facile perspicere ex iis, quæ dicta sunt, quibus de rebus in hoc sexto libro explicando disputaturi simus. Nam cum in superioribus libris earum virtutum, quæ sunt in illa parte animi, quam per se ratione carere, sed rationi tamen parere posse diximus, natura pertractata sit: in hoc de virtutibus illius superioris ac divinioris partis, hoc est, de intelligentia, sapientia, scientia, arte, prudentia, sed potissimum de prudentia, differemus. Quid igitur? finemne statim faciam, (id enim a me jam expectari video) an priusquam desino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego vero ita faciam, neque committam, ut aut ad ineundam, aut ad persequendam pulcherrimam & fructuosissimam studiorum viam, ullo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuisse videatur. Dubitatis igitur, adolescentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiscendam omnis vobis diligentia suscipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo ejicienda sit? Ubi, quæso, istam egregiam indolem, quam in plerisque vestrum videmus, ubi istud ingenium ad omnia summa natum, ubi istam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutisque semina omnium aptissimam, aut honestius, aut suavius, aut fructuosius collocare poteritis? Quid enim est, quo quisquam oblectari, quo ad discendum invitari atque allici possit, cujus non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? Est, quem arduarum rerum & remotarum a cognitione vulgi

vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefacienda sapientiæ scientiæque natura, necessario tractanda erunt. Est, quem non tam ardua & sublimia, quam in quotidiano usu posita, & ad instituendam vitam accommodata, delectent? Utilissimis ad vitam præceptis aures eorum, qui me audient, quotidie personabunt. Est, cui antiquitatis cognitio & veteris historiæ commemoratio jucunda sit? At nos quidem scitis vix ullum præceptum tradere solitos esse, quin ei illustrando repetitam ex Græca Romanaque historia, exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amœnitate ducitur? Nos vero ex optimis utriusque linguæ poëtis pulcherrima quæque libantes, perpetuo disputationes nostras ejus quasi salis adspersione condimus. Græcam linguam amat aliquis? Aristotelem hic quotidie Græce loquentem audiet: qui ea lingua dictus est aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Græcis non pessima Latina faciamus: neu quis a nobis audiendis, tanquam in latine loquendo non satis diligentibus, absterreatur. Omninoque quicunque tantam huc animorum alacritatem, tantamque discendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perspicue docendi studium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi assiduam operam dederint, pœnitere.

D I X I.

Pro

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

Non est habita.

SI quis est, qui scire cupiat, Beatissime Pater, quanto gaudio perfusus sit Alfonsus II. Ferrariæ Dux, posteaquam te in summum istum & cœlo proximum dignitatis, atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac judicio sublatum esse cognovit: is, si orationem meam cogitatione sua subsequi, quasque ille gaudendi caussas habuit, earum unaquæque quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, simul & id, quod cupit, intelliget, & mihi, si forte illius gaudii magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoscendum potius quam succensendum putabit. Nam cum ea dicendo tractanda sunt, quæ nullo verborum genere satis exprimi possunt, acris & intelligentis æstimatoris est, non dicentis imbecillitatem accusare, sed eo ipso potius argumento uti, ut id, quod agitur, singulare quiddam & eximium esse judicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit satis vehemens atque illustris oratio reperiri. Alfonsus autem secundus ut insignem quandam lætitiam perciperet ex eo, quod sapientiæ tuæ summa totius Ecclesiæ gubernatio delata esset, cum iisdem illis caussis adductus est, quæ cæteros quoque principes Christianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum aliis etiam quibusdam ad se proprie pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipsius majus, & insignius reddunt. Ac primum quidem gratissimum ei, atque optatissimum accidit, illi potissimum summam rerum concreditam esse, qui per omne anteactæ vitæ spatium talem se præstitisset, ut tanquam perfectum & absolutum antiquæ illius

innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cujus locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos jam annos ad istam sanctissimam sedem provectus est, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum, & omni ex patre absolutum principem habere decet, ornatior? Qui cum intelligeres, animum humanum duabus præcipue rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus est, divinitatis exemplar proxime accedere, cognitione primum & intelligentia earum rerum, quæ dignæ sunt, in quibus studium collocetur; deinde procurandis hominum commodis, iisque actionibus suscipiendis, ex quibus quam maximus fructus ad quam plurimos perveniret: jam inde a principio ita vitam instituisti tuam, ut perpetuo ad eos, quos dixi, fines omnia retulisse, neque unquam ullum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexisse videaris. Itaque totum illud adolescentiæ tempus: cui & communi hominum consuetudine, & quadam prope ipsius naturæ tacita lege major quædam licentia tribui ac permitti solet, a te, non in remissionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerumque etiam sine reprehensione capitur, positum, sed in assidua præstantium doctrina virorum consuetudine, diligentissimaque cum omnium honestarum artium, tum earum præcipue, quæ populorum rectoribus necessariæ sunt, pervestigatione consumptum est. Neque vero te ab eo, quod tibi proposueras, curriculo, aut deterrere postea laboris asperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui semel ad solidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus imbibisses, omnia tibi, dum eo, quo institueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo putanda esse duxisti. Nimirum illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato,

si cerneretur, mirabiles sui amores excitaturam esse dicebat, non corporeis, sub quos illa non cadit, sed iis, qui, si nulla cupiditatum nubes opposita est, multo perspicacius & acutius cernunt, animi oculis videras: ejusque desiderio incensus, nisi adepta ea, vitam ipsam tibi acerbam atque insuavem fore statuebas. Igitur cum Patavii primum, deinde Bononiæ, defixus in præstantissimarum artium studio, primam ætatis partem exegisses, iisque adolescens egregie navatæ in studiis operæ insignibus atque ornamentis affectus esses, quæ amplissima in eis civitatibus tribui solent: judicasti tibi jam esse ex domestico illo, & umbratili vitæ genere, quod ad illud usque tempus, flagrantissimam illam cognitionis & doctrinæ sitim explere cupiens, necessario colueras, in solem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum; tempus esse, ut præclara illa semina, quæ diligenter subacto ac præparato animo colueras, omni ratione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipsa se, & fructus exspectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla consequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam esse; qui se ita studiis abdidissent, ut nihil ex iis ad utilitatem publicam protulissent, eos nunquam magnopere commendatos, sæpe etiam reprehensos ac vituperatos fuisse. Quapropter in patriam reversus, ut, quæ te prima urbs nascentem gremio, & sinu suo exceperat, eadem quoque primos perciperet industriæ tuæ fructus, non tantum magnas controversias, inter principes civitatis ortas, cum illi te communi consensu judicem sumpsissent, sapientissime diremisti, verum etiam sedatis gravibus illis inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum discordiis, pacem, pacem inquam, qua nihil optabilius est, nihil salutarius, civibus

tuis

tuis inspirantibus reddidisti. O felix & auspicatum principium: O præclare positum rudimentum! Quid non bonorum ab eo sperare poterant cives, qui primum virtutis suæ specimen pace & privatim & publice componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus majorem aliquem campum, in quo excurreret, majus theatrum, in quo spectaretur, requirebat. Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad se vocabat, & sub cujus olim imperio beata futura erat, ejus præsentis virtutem tanto ante gustare, ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti, ubi virtutis tuæ tam multa, tamque luculenta testimonia, & pace, & bello dedisti, ut Paulus III. P. M. quem & omnes confitentur, & res ipsa loquitur, cum in cæteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cujusque meritis judicio præditum fuisse, cum in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset, primum quidem te Epidaurio Archiepiscopatu cohonestaverit: deinde vero absentem Reipublicæ caussa in augustissimum & sanctissimum Cardinalium Collegium adsciverit. Hic ego si, quod poëtæ solent, idem nobis quoque facere liceret; Nestoreum mihi aliquod, aut Ulixeum eloquentiæ flumen optarem: ut quemadmodum una cum honoris amplificatione, tua semper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quasi per gradus attolleretur, & se ipsa grandior, ac sublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inusitatisque rebus dicentem, usitato & quotidiano genere sermonis uti. Sed in hac conscientia tenuitatis meæ una me cogitatio sublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum a te divinitus gestarum non testes modo ac spectatores, sed existimatores etiam

& exornatores fuerunt. Nam quo die tot amplissimi & illustrissimi Cardinales, non inconsulto aliquo & subito animorum impetu, sed post accuratam in Conclavi aliquot mensium deliberationem, ad deferendam tibi summam in Ecclesia potestatem consenserunt, eodem die apertissimum judicium de perspecta sibi & explorata tua omnis generis præstanti & eximia virtute fecerunt. Quare non est mirandum, si, te tali Pontifice creato, Alfonsus II. Ferrariæ Dux, qui studium quoddam incredibile erga hanc sacrosanctam Sedem a majoribus suis quasi hæreditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus est, quantum neque mea, neque cujusquam oratione exprimi potest. Nam ad eas lætitiæ caussas, quæ communes ipsi sunt cum cæteris omnibus Christianis Principibus, non parvi quoque ponderis aliæ accedunt. Primum, quod, Ecclesiæ cliens cum sit, omnes opes ac facultates suas hujus sacrosanctæ Sedis auctoritate nixas & fundatas esse non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuæ studiosissimum, & ipse non paterni magis imperii, quam illius in te observantiæ hæreditatem creverit, sciatque præterea e suis omnibus neminem esse cujusque ordinis, qui non eodem plane animo sit semperque fuerit, quique honori tuo ex animo atque ex illa summa voluntate non faverit: cui dubium est, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quæ maxima fieri potuit, accessione, incredibilem quandam ex eo hauserit voluptatem? Postremo, qui sese haud ita pridem cum illustrissimo Principe Cosmo Florentinorum & Senensium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate devinxerit; cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipse uxorem acceperit, ex eadem, qui universam Ecclesiam cum summo

mo

mo imperio regeret, exstitisse? Ille vero statim accepto nuncio sese in viam dedisset, neque ullam moram interponendam putasset, quin præsens tibi gratularetur, pedibusque tuis suppliciter advolutus in tua potestate esse se ac semper fore ostenderet, nisi prius perculsis & afflictis nec opinata patris sui, optimi ac præstantissimi Principis morte, suorum animis aliquid consolationis adhibendum esse duxisset. Quam quidem excusationem partim inevitabili necessitate, partim naturali pietate subnixam, a te, Beatissime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodque multo antea, si licuisset, facturus erat, ad pedes tuos prostratus, te patrem ac dominum agnoscit, tibi se suaque omnia in fidem & clientelam tradit: & ut una cum sententia, verborum quoque formulam apud majores hac in re usitatam retineamus. *Debitam tibi obedientiam præstat*: seque semper non ad fortunas modo suas, verum ad sanguinem quoque & vitam pro hujus sanctissimæ Sedis dignitate profundendam paratissimum fore, omni asseveratione confirmat.

DIXI.

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XII.

Habita Romæ V. Kalend. Quinctil. Anno CIↃ IↃ LXVI.

IN communi omnium Christianorum Principum gaudio, quo eos optatissima summi honoris ad te concordibus horum amplissimorum Patrum suffragiis delati fama cumulavit, PIE V. Pontifex Maxime, si præcipuam quandam ac prope singularem Alfonsi secundi Fer-

rariæ Ducis lætitiam exstitisse dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium consuetudine, quam quod ipsi præter cæteros gratum id ac jucundum acciderit, a me dictum arbitretur. Ita enim jam usitatum est, ut omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos, qui audiunt, verisimile sit ea modo sibi videri audire, quæ cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur: & ii, qui dicunt non tam ex suo sensu orationem depromere, quam ex veteri aliquo libro solennem, & certis conceptam verbis gratulandi summis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque vero dubitari potest, quin æquissimum atque honestissimum sit, quemcunque hic plenissimus ordo ad Ecclesiæ gubernacula admoverit, quando totum illud negotium non humanis consiliis, sed divini spiritus instinctu atque afflatu administrari certissimum est, ejus ut cæteri quoque Principes libentissimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoscant, leges observent, se suaque omnia ejus potestati tradant ac permittant, eum denique, qui Deo maxime placuit, sibi quoque gratissimum acceptissimumque esse profiteantur. Sed tamen & longe alia illa est animorum alacritas, cum homines eum, quicunque sibi rector divinitus datus est, libenter accipiunt; alia cum, quem semper ipsi eo munere dignissimum judicarant, quemque semper toto pectore optaverant, eum divino quoque judicio probatum vident: & quanquam omnium publice interest, qualis sit Pontifex; non est tamen obscurum, esse quosdam populos quosdamque Principes, quorum id privatim multis de caussis maxime intersit. Ex quibus ut unum esse Alfonsum secundum Ferrariæ Ducem omnes homines intelligant, neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio per-

perfusus est, idque eo dici, non quod ita dici soleat, sed quod verissimum sit: constitui, si per te liceat, Beatissime Pater, primum quidem breviter exponere, cur tibi potissimum boni omnes communibus votis istum honorem mandari & optaverint, & optare debuerint, deinde vero, quas privatim caussas Alfonsus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idque cum aliqua tua molestia fieri necesse est, propterea quod, ut quisque laude dignissimus est, ita minime libenter laudes suas audire consuevit; supplex a te etiam atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctissime, ut quæ de virtutibus tuis toto orbe jam pridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modice attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, Patres amplissimi, oro atque obtestor, ut si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornate tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum suppetunt, plurima prætermittentem, pauca proponentem verius, quam exponentem audietis: cogitetis cum animis vestris, neque posse quemquam in tam ubera materia omnia persequi, neque ea, quæ satis per se splendida & magnifica sunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctissimi ejusdemque modestissimi Principis patrisque nostri aures, quanquam verissimis, & omnium sermone celebratissimis, inusitatis tamen & longe multumque supra exempla vulgaria positis laudibus suis offenderentur. Atque equidem, Beatissime Pater, ut mea tibi, quantum in me situm est, minime molesta sit oratio, abducam, & avocabo eam a persona tua, & de te reticens rem tantum ipsam excutiendam considerandamque proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipso ine-

untis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingressus, hoc robore animi, atque hac indole continentiæ esset, ut omnia blantimenda voluptatum respuens & aspernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum, seque jam tuum a corpore quam maxime abstrahens ad divinarum rerum cognitionem cura omni studioque raperetur: quis non facile auguraretur ex illa herbescentis adhuc, seque paulatim exserentis ingenii teneritate magnas aliquando virtutis ac sapientiæ fruges exstituras? Quod si idem, cum se paulum jam corroborasset, ut plane liber ab omnibus impedimentis iter sibi destinatum expeditius conficeret, secederet, segregaretque se a commercio vulgi, & solitariam vitam amplexus, nomen daret in eam sodalitatem, quæ ex quo primum instituta est, perpetuum quoddam inexhaustæ fœcunditatis seminarium hominum & doctrina & virtute præstantium fuit: quis non in ea spe, quam jam antea concepisset, magis ac magis confirmaretur? Jam vero, si multos annos in eodem ordine ita vixisset, ut non æqualibus modo suis, aut minoribus natu, sed ipsis senioribus exemplum innocentiæ, & integritatis esset, nullam unquam ullius turpitudinis aut flagitii ne tenuissimam quidem suspicionem dedisset, neque in castigandis aliorum delictis remissus esset, & tamen aliis omnibus facilius ignosceret, quam sibi; pium ac justum bellum indixisset cum omnibus vitiis, tum præcipue pravis, & veræ ac Catholicæ religioni contrariis opinionibus; multos mortales, aut errore lapsos, aut ab aliis in fraudem inductos revocasset in viam; obstinatos, & pertinaces, ne eorum contagio bonis obesset, repressisset legum habenis, & omnes vires suas ad eos exterminandos contulisset, ejusque rei caussa nullam offensionem, nullam

lam simultatem, nullum odium, nullam denique capitis dimicationem sibi unquam defugiendam putasset: nemo, ut opinor, inveniretur, qui non tantum illud virtutis & constantiæ lumen in excelso aliquo & illustri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia si judicium & auctoritas acris alicujus, ac severi Pontificis accederet, qui nulla prorsus alia re, quam illa præstanti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in sacrosanctum Cardinalium Collegium adscisceret, iisque se in illo dignitatis gradu constitutus, eundem toto decennio præstaret, quem in aliis vitæ partibus præstitisset: quis non ei bonus Pontificatum maximum spe & votis omnibus destinaret? Quis non omnes Christiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florentesque ac beatas futuras, tali sibi dato gubernatore confideret? Si hæc in extremis Galliæ aut Hispaniæ, aut etiam remotioris alicujus provinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem, cognitum iri ab omnibus, te, Pie Quinte, eum esse, quem mea jam dudum notaret, ac designaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non ejusmodi fuit, ut in ea cum semper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire possent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tulisti, quam cæteri divitias ferunt. Nunquam tu honores secutus es: sed recto semper itinere gradientem, & de sola virtute sollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipsi te ultro sunt honores consecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutavit, nisi quod, ut tua virtus a pluribus cognosceretur, effecit: eandem quam privatus comitatem, atque affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac disciplinæ severitatem retinuisti. Una erat omnium vox, neminem esse, qui majori libertate sententiam diceret, qui

minus ad gratiam loqueretur, qui quæ vera rectaque erant constantius, aut animosius tueretur. Itaque non in sermone tantum, sed in vultu ipso ac nutu tuo magna inesse putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium consensu Pontifex renunciatus es, ut si cui forte adhuc dubium fuerat, hominumne judicio, an divino numine summi pontifices crearentur, quod tamen nemini unquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ majorum imagines, non invidiosa divitiarum magnitudo, non eblanditæ principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt. Eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuo comitata erat, serius omnino & votis nostris, & meritis tuis, sed tamen in isto te tandem celsissimo dignitatis inter homines DEO proximæ solio, suis ipsamet manibus collocavit. At hæc quidem omnia omnibus Christianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem caussas habuerit Alfonsus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, sequitur ut exponam. Non est dubium, quin totius Christianæ Reipublicæ intersit, quam optimos Pontifices creari. Sed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipso Pontifice, quam ad illos, qui procul positi, etiamsi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen a Regibus aliisve Principibus gubernantur: itidemque inter Principes, magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiæ, quam ad eos, quibus nulla talis intercedit cum hac sancta, & Apostolica Sede conjunctio. Cum igitur antiquissima & nobilissima principum Estensium familia & antiquitus a Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eisdem ducali nomine, atque auctoritate decorata

corata

corata fuerit, semperque ex eo in hujus sanctæ Sedis patrocinio permanserit: constat, cujusmodi Pontifices sint, quam amantes religionis ac justitiæ, eorum magis, quam multorum aliorum principum, interesse. Deinde cum ex aliis multis, & præcipue ex illustrissimo Cardinali Ferrariensi patruo suo Alfonsus II. de tua præstanti virtute cognosset: neque nescius esset, quanto opere & is, & frater suus illustrissimus Cardinalis Estensis dignitati tuæ vere atque ex animo faverent: fieri nullo modo poterat, ut non & ipse idem evenire cuperet, quod & patruum, quem semper meritissimo plurimi fecit, & fratrem, quem æque amat ac seipsum, tanto studio procurare intelligebat. Postremo, cum ita natura comparatum sit, ut eos quisque ornatissimos ac florentissimos esse cupiat, quorum caussa plurimum laboravit in plurimaque se ac maxima pericula exposuit: necesse est insigniter caram esse Alfonso Ferrariæ Duci hujus sanctæ Sedis dignitatem, pro qua majores ipsius tot labores susceperunt, tot discrimina adierunt, toties de vita fortunisque omnibus dimicarunt. Nihil agendi aut amplificandi caussa loquar, Pater Beatissime, sed id tantum optima fide testabor, quod, si opus sit, certissimis ac locupletissimis auctoribus probare nullo negotio possum: si ea minutatim persequi velim, quæ a principibus Estensibus pro Apostolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ salute fortiter facta sunt, non dies modo me, sed vox ipsa viresque deficient. Sed, ut omittam ea, quæ nimis antiqua videri possunt, (siquidem mille jam anni, & eo amplius sunt, cum hæc nobilissima familia floret, aliosque assidue ex aliis Principes perpetua quadam serie propagat) illud certe prætermitti non potest, quod cum Fridericus Ahenobardus a Gregorio nono damnatus atque hostis judicatus, ob idque implacabili adversus Ecclesiam Roma-

nam odio flagrans, per Italiam immanissimi latronis more baccharetur, vastaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non sexui, non ordini, non ætati ulli parceret, cæde ac sanguine compleret omnia, administrumque ac satellitem crudelitatis suæ haberet Eccelinum, quem non tam inter sceleratos tyrannos, quam inter tetras & immanes belluas numerare merito possumus; utriusque copias, non tam numeroso, quam valido exercitu fudit, ac fugavit Azo nonus Marchio Estensis. Quin etiam cum Salinguerra Taurellus, qui Eccelini sororem in matrimonio habebat, eique in omni scelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppressam teneret, miserorumque civium cervicibus prædo crudelissimus incubaret, ejusdem Azonis virtute & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata est. Cujus rei caussa primum quidem universus populus Ferrariensis Azonium ipsum dominum ac principem suum consalutavit; deinde vero Pontifices, habita ratione & sumptuum, quos ipse in liberanda Ferraria fecerat, & beneficii, quod ab eo Apostolica Sedes acceperat, eandem illam urbem ei posterisque ejus habendam ac regendam concesserunt. Neque unquam, quoties aliqua sese obtulit occasio, recusarunt Principes Estenses, dum pro Ecclesia propugnarent, se suaque omnia prompto animo in discrimen opponere. Quæ omnia aliaque ejusdem generis plurima non Ferrariensium tantum annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortassis suspecta esse possit, sed optimi cujusque illorum temporum aut etiam inferiorum scriptoris monumentis prodita, & testata sunt. His virtutibus domus Estensis ad tantam gloriam jam pridem pervenit, ut summi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariæ, ut Galliæ Reges, aliique potentissimi Principes pulchram sibi ac decoram illius affinitatem judicarint.

rint. Hæ caussæ sunt, Beatissime Pater, cur Alfonsus II. qui neque pietate in Deum, neque observantia ergà Sedem Apostolicam, neque ulla denique virtute cuiquam ex majoribus suis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re gaudium ceperit. Neque quidquam libentius fecisset, quam ut ad te primo quoque tempore veniret, & sanctissimis pedibus tuis advolutus quantopere tibi & huic sanctæ Sedi devotus addictusque sit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, nisi id temporum ratio prohibuisset. Sed cum ita evenisset, ut felicissimi Pontificatus tui principium in id tempus incidisset, quo ipse uxorem domum duxerat: judicavit te pro tua singulari clementia non iniquo animo laturum, si prius cœptà nuptiarum solennia celebraret, ac cum uxore unum, aut alterum mensem commoraretur, deinde ad debitum officium tibi præstandum veniret. Nunc autem aliud interea multo gravius objectum est impedimentum. Nam, cum sceleratissimus ille religionis nostræ hostis Turcarum tyrannus numerosissimo exercitu Hungariæ immineat, generosissimus Princeps, qui admirabili studio ardet incedendi assidue per vestigia majorum suorum, Maximiliano Imperatori, uxoris suæ fratri, sponte se in belli ac discriminis societatem obtulit, eique pollicitus est, simul atque accersitus esset, se ad eum nulla interjecta mora cum quantis posset copiis esse venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus vere generosis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu suo mœstam & paventem relinquit, non nuper ductæ uxoris caritate, quæ sibi eo discedente a visceribus suis distrahi ac divelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus Princeps potest, Valeant, inquit, valeant alia omnia, ubi Christianæ Reipublicæ defensio agitur; indignus sim ma-

majoribus meis, si quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, si huc iter cœpisset, ne interea accideret aliquid, ut statim regredi, atque in Hungariam proficisci necesse haberet: neque dubitabat fore, ut hæc excusatio sua a te quoque, Beatissime Pater, non modo acciperetur, verum etiam commendaretur. Sed quod ipse, si licuisset, præsens facturus erat, idem nunc per hunc illustrissimum Principem ac Marchionem Franciscum Estensem patruum suum facit: quod deligere neminem poterat, in quo plus inesset vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatissime Pater, Alfonsus II. Ferrariæ Dux eam, quam debet *tibi, & sanctæ sedi Apostolicæ obedientiam præstat, se suaque omnia tibi tradit ac consecrat, semperque se in tua atque huius sanctæ sedis* potestate fore sanctissime pollicetur. Tu eum vicissim, Beatissime Pater, ut ipse te sine ulla dubitatione facturum esse confidit, paterna benevolentia complectere: & quemadmodum ipse semper omnes vires suas ad defendendam tuam, & Apostolicæ Sedis dignitatem studiosissime conferet: ita tu eum totamque una familiam Estensem, eximium nobilitatis Italicæ florem non tuendam modo tibi, ac conservandam, sed amplificandam etiam indies ac cohonestandam judicato.

DIXI.

Pro Carolo IX. Rege Christianissimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ Anno cIↄ. Iↄ. LXVI.

De hac Oratione Muretus Lib. III. Epist. 15.

SI eorum, quæ oratione tractantur, magnitudo & præstantia non aliunde, quam ex ejus, qui de eis dis-

disserit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnopere mihi verendum esset, Beatissime Pater, ne hodierno die, in hoc augustissimo & ad dicendum amplissimo orbis terrarum loco, splendor ac dignitas maximarum pulcherrimarumque rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum est, ingenii mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, hujus clarissimi viri Oratoris ad te regii jussu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum esse, ut veteri atque usitato eorum, qui ante me idem munus obierunt, instituto, de singulari atque eximia pietate, qua Reges nostri, multis abhinc seculis, præ cæteris omnibus perpetuo floruerunt, breviter disseram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum, quæ illi tum pro religione, tum pro hujus sanctæ Sedis defensione pie fortiterque gesserunt, commemorem; ostendam deinde, quanto studio atque ardore animi Rex noster jam nunc in hoc ineuntis adolescentiæ flore, per illorum vestigia gradiatur, quamque sibi hujus præcipue laudis principatum appetat ac concupiscat. Quibus expositis, illud quoque facile intelligetur, quantæ ipsi curæ esse debeat Ecclesiæ status, qui cum, secundum Deum, ex Pontifice potissimum pendeat, quantopere te, tali viro, his turbulentissimis temporibus divinitus Pontifice creato, sibi præter cæteros gaudendum arbitretur. Quæ omnia si quis ita se tractare posse confidat, ut rerum magnitudini orationis pulchritudo respondeat: eum oportet aut ita exercitatum esse in dicendo, ut facultate sua fretus, nihil sibi difficile atque arduum putet; aut ita inexercitatum, ut errore ductus, rerum pondera & momenta satis acute atque intelligenter perspicere ac dijudicare non possit. Neque mihi nunc alia ulla res perculsum ac debilitatum hac cogitatione

tatione animum erigit ac confirmat, quam quod apud te dicendum est, Beatissime Pater, qui & ea sapientia es, ut, quanti quæque res sit, ex natura ipsius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac mansuetudine, ut eis, qui potius, quam officium deserant, ejus onere opprimi malunt, facile ac libenter ignoscas. Mihi vero memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum nostrorum decora circumferenti, non unde incipere, sed ubi desinere debeam, statuere difficile videtur. Tanta est enim rerum ab eis gestarum magnitudo, tanta copia, ut neque possit quisquam, ne si mentiri quidem velit, majora confingere; neque vera consectans, omnia tam brevi temporis spatio persequi: sed aut ab ipso multa, aut ipsum a tempore deseri necesse sit. Nam quæ tandem gens in toto orbe terrarum nominari potest, quæ semel susceptam JESU Christi Salvatoris nostri religionem majore constantia puram incorruptamque servaverit? quæ plures atrocioresve illius hostes aut exstinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere, seque ad Ecclesiæ societatem recipere coëgerit? quæ Apostolicæ Sedi laboranti tam sæpe subvenerit, eamque Tyrannorum iniquitate & injuria oppressam non in pristinam modo dignitatem restituerit, sed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præsidiis munierit? Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere gesta sunt, si unum in locum collata cum iis, quæ nostri gesserunt, comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille jam anni sunt, & aliquanto amplius, cum Clodoveus, qui postea Ludovicus vocatus est, Primus Regum nostrorum, salutari aqua ablutus, nomen in Christi militiam dedit. Neque diu cunctatus, suscepto bello in Visigothos, pertinacissimos hæreseos Arianæ defensores, eos commisso in Pictonibus prælio vicit,

cit, regemque eorum Alaricum manu sua interfecit. Neque multo post haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factum Anastasius Imperator, honoris caussa, tunicam ei purpuream, sive, ut tum loquebantur, blatteam misit, simulque coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretii gemmis unionibusque collucentem: atque eum per legatos non consulem modo ac patricium, sed defensorem Christiani nominis, sed liberatorem imperii, sed generis humani patrem vocavit: felicem prædicans, cujus potissimum manu divina providentia illos urbis Romæ eversores, provinciarum vastatores, Dei hominumque hostes cadere voluisset. Ille, ut principem vere magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiavit: sed illam, quam dixi, coronam augustius quiddam & magnificentius esse duxit, quam ut cuiquam mortalium conveniret: dignam rem sacrario, dignam, quæ non humano usui, sed divino cultui addiceretur: Itaque eam summa cum veneratione, in templum Lateranense missam, divo Petro Apostolorum principi consecravit. Nimirum ut belli principia ex solo divini cultus studio exstiterant; ita victoriæ insignia non alibi, quam in celeberrimo aliquo templo collocari par fuit; ut omnibus seculis in illo nobili munere, non tam illa clarissimarum gemmarum multitudo, quam Clodovei regis pietas religioque fulgeret. Neque se tanto patre parum dignum præstitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam sanciendi fœderis caussa sororem Clotildem in matrimonium dederat, cum in paterna impietate perstare, ideoque in uxorem, quam abducere a Catholica religione non poterat, injurium ac contumeliosum esse cognosset: bello eum persequi non

prius

prius destitit, quam & Tyrannum ipsum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis pravitate revocavit. O sancta bella, quæ non ad unius hominis ambitionem aut avaritiam explendam, sed ad veram & Catholicam religionem latius spargendam suscipiebantur! O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant! Sed ita magna & memorabilia sunt, quæ mihi se ad dicendum offerunt, ut, cum singula intueor, nihil eorum sine flagitio prætermitti posse existimem: ita multa rursus, ut, cum universa contemplor, plurima mihi necessario omittenda esse cognoscam. Dagoberti tamen primi singularem eximiamque pietatem tacitus præterire non possum: qui, & edicto proposito, omnes, qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio affici jussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, ut, qui honores more nostro relatis in divos haberi solent, eos illi post mortem Ecclesia decreverit. De Carolo autem Marcello quid primum, quid postremum eloquar? Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligavit: quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio cecidisse, cum e nostris paucissimi desiderati sint, historicorum monumenta testantur. Ille Frisios, impio falsorum Deorum cultui deditos, & a Christiana religione abhorrentes, repudiata superstitione, Christo initiari coëgit. Ille Visigothos & Saracenos, conjunctis copiis bellum renovare, & Narbonensem provinciam occupare ausos, aggressus, agros eorum cadaveribus stravit, fluvios eorum sanguine infecit. Ille, cum Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem ejus implorasset, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac urbe obsidenda,

denda, sola nominis sui auctoritate deterruit. Sed non omnia persequenda sunt. Vocat enim nos ad se Pipinus, neque me diutius de rebus suis tacere patitur. Hic ille est Pipinus, Beatissime Pater, ille, inquam, Pipinus, Patres amplissimi, a quo est Pontificum maximorum auctoritas a contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriæ proditum est, cum Aistulphus Rex Longobardorum universam Italiam sub Imperium suum subjungere meditaretur, jamque Ravennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupasset, Stephanus secundus Pontifex, cum prius opem ab imperatore Constantino petiisset, atque ab eo neglectus esset, consilium cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum unum & ea pietate esse, at auxilium sibi libentissime laturus esset, & iis viribus, uti facile posset. Neque eum sua frustrata est opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus, qui maximi poterant excogitari, usque eo, ut ei obviam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu sua frenum equi, quo ille vehebatur, tenens; & cum Alpes incredibili celeritate superasset, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aistulpho, ut collatis signis depugnare non ausus, Ticini se mœnibus tueretur. Ubi tamdiu obsessus est, dum se omnia, quæ abstulerat, restituturum, neque unquam Pontifici molestiam exhibiturum, interposito etiam jurejurando, fidem daret. Qua postea neglecta, cum, longe lateque omnia populatus, postremo hanc ipsam urbem obsidione cinxisset: Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuo reversus, virtute & armis perfecit, ut Aistulphus supplex easdem conditiones denuo acciperet, neque prius pedem ex Italia movit, quam præfectura Ravennatium, finibus longe maximis, utpote quibus &

Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomen est, in qua hæc omnia olim honoris ergo incisa & præscripta fuisse constat. Ita enim in ea adhuc legitur: *Pipinus pius primus Amplificandæ Ecclesiæ viam aperuit & exarchatum Ravennæ cum amplissimis.* Pars tabulæ, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria confracta est. At ænea quidem & marmorea monumenta conficere ac consumere longinquitas temporis potuit: Pipini certe gloriam nulla unquam delebit vetustas, nulla inobscurabit oblivio. Sentio tantas res multo brevius multoque exilius a me tractari, quam dignitati atque amplitudini ipsarum conveniret. Sed quis modus futurus erat, si quæ sic quoque vix a me percursa sunt, iis in singulis immorari, atque insistere voluissem? Nunc quoque si de Caroli Magni laudibus differere vellem, quantus se mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreses denuo efferre se & subcrescere cœperant, ab adolescentulo perpurgatam. Dicerem immanissimam Saxonum gentem, semper victam, semper rebellantem, cum inter se constantia Caroli, & illorum pervicacia certarent, vix tandem continuo triginta trium annorum bello perdomitam, & abjecto idolorum cultu Christi leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam, Desiderium Aistulphi successorem, cum eadem, quæ ille moliretur, oppressum; additam ditioni Pontificiæ Corsicam; additos ducatus Spoletanum & Beneventanum; additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neque præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani successorem in sedem suam, fractis & obtritis hostium Ecclesiæ viribus, restitutum. Illa vero quanto pleniore ore

ore laudarem : relicto amplissimo & florentissimo regno, susceptum iter impeditissimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validissimo exercitu, terram illam, quæ vagitus JESU CHRISTI nascentis excepit, quæ eum concionantem audiit, admirandis operibus certissima divinitatis suæ signa dantem obstupuit, spectavit sublatum in crucem, & suo sanguine peccata nostra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multo dicerem, multa tamen necessario præterirem, summa omnia, & illo nobili Magni cognomine majora. Quod si vellem ulterius progredi, & tum quæ priscis temporibus Ludovicus Pius, Philippus primus, Ludovicus Crassus, Philippus Augustus, Divus Ludovicus, alii reges, tum recenti memoria Franciscus primus, Henricus secundus, Franciscus secundus religionis & sedis Apostolicæ caussa fecerunt, exponere : commemorarem, quam multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint; quam multi Pontifices laborantibus rebus suis in Galliam confugerint; quam multa Concilia, cum alibi nusquam possent, in Gallia tuto ac libere celebraverint: multorum dierum multorumque voluminum, non unius horæ & unius orationis negotium esset. Ob quæ omnia semper summi Pontifices & quoscunque potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis eos omnibus exquisitissimis laudibus extulerunt. Exstat epistola D. Gregorii ad *Childebertum* regem, cujus hoc principium est: *Quanto cæteros homines regia dignitas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni vestri culmen excellit.* Innocentius tertius *Reges Gallorum præ cæteris totius orbis Regibus*, ait, *semper Apostolicæ sedi*, ut ipsius verba ponam, *obsequiosos & devotos extitisse.* Honorius tertius eosdem *opposuisse se tanquam murum*

inexpugnabilem pro populo Christiano. Gregorius nonus *Regnum Galliæ*, ait, *esse quasi pharetram, quam Christus sibi circa femur accinxit, ex qua sagittas electas extrahens, ipsas, ut sibi gentes & regna subjiciat, in arcu,* ita enim loquitur, *brachii potentis emittit.* *Regem Galliæ* Gregorius primus *Regem Catholicum, & præcellentissimum filium suum;* Gregorius IX. *Christianissimum inter omnes Christianos;* Innocentius IV. *Catholicum Principem & Christianissimum Regem;* Urbanus quartus *Principem inclyta devotione præclarum, Principem Christianissimum præcellentium meritorum, Athletam Chr sti strenuum, & sollicitum fidei Christianæ defensorem* vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis plenissima nomina, & illum, quem tot seculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges nostri non aut ambitione sua, aut aliena assentatione consecuti sunt; sed ipsi suis sibi laboribus, suis periculis, suo sudore ac sanguine compararunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus nonus nihil aliud sibi studio habet, nihil aliud dies noctesque curat ac cogitat, quam quomodo possit eorum quam simillimus evadere, &, quam nobilitatem a majoribus accepit, eandem tradere posteris suis insigni aliqua accessione cumulatam. Quam ad rem divinus adolescens & ipse per se naturali quodam impetu animi fertur, & assiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodie sol adspicit, sapientissimæ ac præstantissimæ mulieris vocibus incitatur. Itaque in iis acerbitatibus, quas superioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod solatium ex pulcherrimo spectaculo, matris omnia recta & salutaria suadentis, & filii omnibus maternis consiliis libentissime obsequentis. Quam multæ ex eo adhuc puerulo auditæ sunt voces, erumpente foras seque jam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenii,

nii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent? Quarum ego si nonnullas proferre instituam, facile convincam, neque Cyri illius veteris, neque Alexandri Magni dicta quædam in pueritia, quæ in admiratione sunt, ullo modo esse cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus est, ubi facta ipsa loqui quodammodo videntur. Quis est enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempestatibus agitata sit? Nam cum inaudita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex nostris hominibus animos nefariæ quædam & exsecrandæ opiniones occupassent, atque ita in eis insedissent, ut ipsi nihil sibi non tentandum putarent, quo nobilissimum regnum ab Ecclesiæ communione, & ab hujus sanctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo consecuta est rerum omnium perturbatio, ut toti Galliæ ultimum (quod impiorum potius capiti sit!) venisse exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios a patribus, fratres a fratribus, viros ab uxoribus, propter hanc de religione dissensionem, capitali odio dissidentes. Neque se privatis parietibus continuit mali vis, inita occulta primum, mox etiam aperta adversus Deum, adversus Regem & Reginam, adversus omnes recte sentientes scelerata consilia. Perditi quidam ac nefarii homines, quos illa furens turba, quasi nuper cœlo delapsos novi Evangelii doctores, sequebatur. convocatos suos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magistratus, ad regium imperium tollendum, ad occupanda oppida, ad cædem & sanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quasi quibusdam furiarum facibus, cum accensa impiorum pectora essent, itum est ad arma; occupatæ improviso opulentissimæ ac munitissimæ urbes; interceptæ regiæ pecuniæ; direptæ bonorum fortunæ;

 ipsi

ipsi aut expulsi, aut occisi; antiquissima religiosissima templa partim spoliata, partim inflammata, partim diruta & solo æquata; quæ dejecta non sunt, in iis ea patrata, quæ commemorari sine horrore non possunt. O illorum temporum vel memoriam ipsam acerbam ac luctuosam: cum de legum auctoritate sceleratorum audacia triumphabat: cum prostratæ religioni victrix insultabat impietas; cum tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque pessima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces undique audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura & se difficiliora, propugnandæ religionis caussa, fecisse ac præstitisse, quam quenquam alium ex omni memoria principem, vere ac merito gloriari potest. Omnes enim alii in externos bella gesserunt; hic suis bellum inferre coactus est. Alii & a suis & ab alienis adjuvabantur; hunc & sui, & alieni oppugnarunt. Aliis, si vincerent, proposita erat, præter gloriam, imperii ac potentiæ suæ amplificatio; sin vincerentur, erat, quo se reciperent: Huic, sive vinceret, spectanda magna strages suorum, cum insigni virium suarum imminutione; sive casu aliquo vinceretur, regno fortassis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus urbes suas obsideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsessos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortissimi imperatores militesque ceciderunt, committeret: omnia denique in solo suo faceret, quæ in hostili fieri solent. Neque, ut opinor, aliud bellum ætate nostra gestum est, in quo, quidquid ex utraque parte periret, uni periret. Quanquam autem messes se suas, ut dicitur, urere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conservari non poterat, omnia sibi

ſibi perferenda eſſe ſtatuebat. Reginæ autem in illis tumultibus quod ſtudium, quæ ſollicitudo, quæ concurſationes fuerunt? Quid non illa tentavit, quid non molita eſt, ut omnia quam minimo damno componerentur: ut & conſervaretur Catholica religio, quod ſemper ei præcipuum fuit, & quam minimum ſanguinis funderetur? in quo fecit rem gentis ſuæ nomini mirifice congruentem. Medicata enim eſt conſilio ac prudentia ſua communibus totius Galliæ malis; & eam ſe difficillimis temporibus præſtitit, ut non jam verius mater Regis, quam mater regni nominari meritisſimo posſit. Ejus enim præcipue, & aliorum regni ſui procerum, conſiliis, & virtute fortisſimorum imperatorum ac militum ſuorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc ſuperſtites ſunt, Carolus Rex Galliam ex atrocisſima tempeſtate ſervavit, & in eum, in quo nunc eſt, ſtatum redegit. Quod ſi nondum omnia, quo vellemus, plane perducta ſunt, cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam graviter ægrotarunt, cum, etiamſi nondum recuperarunt priſtinam firmitatem, ſalus tamen eorum in tuto eſt. Etiam prudentes Medici ſolent ex male affectis corporibus vitioſos humores paulatim educere: ne, ſi ſemel univerſos exhaurire voluerint, quos ſanare conantur, occidant. Non eſt verendum, ne faciliora non perficiat is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenſes D. Ludovici temporibus concitarunt. Duodecim annos natus erat D. Ludovicus, cum ad regnum vocatus eſt: Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fratris mors in regio ſolio collocavit. Tum Blanca Regis mater, & filium ſanctiſſime educabat, & propter teneram illius ætatem, ipſa Galliam adminiſtrabat. Horum munerum utroque ita Catharina perfuncta eſt, ut omnes

nihil perfectius fieri potuisse fateantur. Tum Albigenses, pueritiam Regis, occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentarunt. Albigensibus multo tetriores nostrorum temporum hæretici, eadem spe delusi, Regem Regno, regnum religione spoliare studuerunt. Illi cum sæpe victi, neque quiescere, neque ad sanitatem redire vellent, exstincti tandem deletique sunt: Non alia hos quoque fortuna, nisi resipiscant, consequetur. Ad errores Albigensium confutandos, & ab multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitæ sanctitas incredibiliter profuerunt: Non minus te, Beatissime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. Novit enim eximiam integritatem vitæ tuæ; novit perpetuum purgandæ Ecclesiæ studium; novit labores in exstirpandis hæresibus ab ineunte ætate susceptos; novit animum nihil nisi de Deo & de utilitate publica cogitantem. Neque nostris ignota sunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occasionem, & jam fecisti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, expulsa nequitiæ instrumenta, sublatam penitus omnem Ecclesiasticarum rerum nundinationem, compositos, & jussu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facis, quam diutissime facere possis, a Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum suum ut tibi patefaceret, legavit huc clarissimum & nobilissimum virum Justum Turnonium, Comitem Russilionis, magni illius Francisci Car-

dinalis

dinalis Turnonii, cujus memoriam & tibi, Beatissime Pater, & vobis omnibus, Patres Amplissimi, gratam esse ac jucundam scio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verbo complectar, suo genere dignissimum: cujus egregiam virtutem & sæpe alias, & proxime in illo memorabili adversus hæreticos prælio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis præmiis prosecutus est, cooptato eo in equites ordinis sui & quinquaginta cataphractis equitibus præesse jusso. Per eum Carolus Rex, Beatissime Pater, sibi, & toti Ecclesiæ de tuo Pontificatu gratulatur; te verum JESU Christi vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit; tibi, & huic sanctæ Sedi vere, atque ex animo, quam debet, obedientiam præstat ac defert; & ut certo sperat, se in omnibus, quæ a te præstari poterunt, a te adjutum, atque ornatum iri; ita se omnes vires suas ad Ecclesiæ & Sedis Apostolicæ defensionem semper promptissimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium concessurum pollicetur

DIXI.

Pro Sigismundo Augusto, Rege Poloniæ, ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

Habita Romæ XIIX. Kalend. Febr.

Anno cIↃ IↃ LXVII.

Orationis bujus mentio lib. II. Epist. Pauli Sacrati p. 84.

QUantopere gavisus sit universus orbis Christianus, posteaquam auditum est, summum honorem, jam pridem summis virtutibus tuis

debitum, tandem aliquando tibi divinitus delatum esse, Pie Quinte, Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudii vis non vicinarum se regionum, ac provinciarum finibus continuit, sed solis instar, omnia, simul ut exortus est, sua luce complentis, ad remotissimas gentes, & posita in ipsis Christianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetravit. Neque vero ei contigit, quod ventis solet, qui cum unde oriuntur, ibi vehementissimi sint, ad longinqua fracti fere, debilitatique perveniunt; sed quod ingentibus, vastisque fluminibus: quæ cum ab ortu ipso magna sint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta progressu, eo majores undas volvunt, eo amplioribus ac capacioribus feruntur alveis, quo a fontibus a capitibus suis longius recesserunt. Ut cum aliis permultis nominibus beatissimum te omnium mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, & ad illos, qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis lætitia redundarit. Ac cæteri quidem viciniores Principes ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi caussa, suo quisque tempore miserunt, cognoscere potuisti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Christianorum imperium, terminatur, quanto gaudio pii omnes exsultaverint, quas inter se gratulationes fecerint, quanto consensu meliora, & prosperiora omnia sperare cœperint, cum, quo jam pridem sanctitatis tuæ fama pervenerat, eodem te in istam celsissimam dignitatis, atque honoris sedem adscendisse, perlatum est. Potentissimus enim, idemque religiosissimus Princeps, Sigismundus Augustus, Rex Poloniæ, quam jucundus & exoptatus sibi suisque populis ejus rei

nuncius

nuncius acciderit, testari cupiens, ea de caussa legavit huc illustrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minus certo cognoscere, quam si Regis ipsius non os modo intueri, & sermonem audire, verum etiam penitus perspicere intimos sensus animi posses. Is cum mihi mandaverit, ut hodie apud te, in hoc dignitatis majestatisque plenissimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis abhinc seculis, Polonorum Reges ad Christiani imperii fines tum tuendos, tum propagandos, sine ulla propemodum intermissione gesserunt, & de ipsius Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac constantia, deque quotidianis pro Christiana Republica laboribus ac periculis dicerem: quæso obtestorque te, Beatissime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut, dum hæc summatim persequor, orationis meæ cursus aura lenitatis ac facilitatis tuæ adjuvetur. Maximas res, memoratuque ac cognitu dignissimas afferam, & quanquam notas atque illustres, tum suopte splendore ac magnitudine, tum propter regiæ fortunæ sublimitatem, quæ magnorum & potentum Regum actionis obscuras esse non patitur: tamen eo minus persulgatas, quod Polonorum gens semper in præclaris rebus gerendis, quam in iis, quæ gessisset, memoriæ prodendis, occupatior fuit; semperque majorum suorum virtutem imitari, quam celebrare, gloriosius duxit. Atque ut, unde proposui, exordiar, & Poloniæ Rex quam longe lateque dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti soli propior, quæ est inter fluvios Guttalum, quem hodie Oderam vocant, & Vistulam, qui antiquis temporibus Germaniam a Sarmatia dividebat, & Sarmatiæ quantum est a Vistula ad Borysthenem, & a ponto Euxino usque ad sinum Veneticum, inter quos plus mille Italica passuum millia interje-

terjecta sunt, illius imperio continetur. Regio prope tota æqua, & plana, multis magnisque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas commodissimis irrigua, rebus ad vitam necessariis usque ad abundantiam dives. Habitatorum autem ea multitudo, ut, cum equitatus regius ex solis nobilibus constet, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem secum, si res ferat, educere Rex Poloniæ possit. Homines natura fortes & animosi, quique non facile aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis instar; vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant. Ignominiam ut fugiant, nihil non fecerint; ut mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferocissimis gentibus, & partim ab Ecclesiæ communione dissociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Christiani nominis hostibus, ut in illo confinio, tanquam in communi quadam arce ac propugnaculo, fortissimi viri ad sustinendam & propulsandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Christianis omnibus excubias, divino consilio constituti ac collocati esse videantur: quo essent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neque mihi videor quidquam a suscepto munere facturus alienum, si breviter exposuero, quemadmodum illos Deus, ante sexcentos abhinc annos, discussis errorum, quibus involuti erant, tenebris, ad Evangelii lucem perduxerit. Quod dum facere ingredior, adeste quæso animis, quicunque corporibus adestis, & in re maximi momenti divinæ bonitatis ac sapientiæ magnitudinem considerate. Omnes fere magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut uno, aut pluribus illustribus ac nota-

bili-

bilibus signis divinitus portendi ac præsignificari solent. Cum igitur tempus illud appropinquaret, quo se Deus Polonis patefacere, eosque impia superstitione purgatos cœlesti doctrina imbuere statuerat: adventantis jam, & instantis salutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, significationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislus Lesci filius, Princeps (quatenus hæc convenire in hominem non Christianum queunt) & justitiæ & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Christi cognitionem desiderares. Huic, cum multos annos sine liberis esset, graviterque ea re angeretur, tandem natus est filius, sed oculis captus; ita ut non facile dijudicare posset, majoremne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex unici filii cœcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Jam ad septimum annum pervenerat puer, eique patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenque imponi oportebat: cum præter omnium spem subito oculis uti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater convocatos ad se hariolos consulit, quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ portenderetur? Respondent: eo imperante, Poloniam mirabiliter illustratum iri. Ex ea spe atque omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniam, quam bello, & armis cogitabant. Jam adoleverat Miecislaus; jam ad virilem ætatem pervenerat; jam mortuo patre rerum potiebatur; & cæteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil cæteroqui bello egregium aut memorabile gerebat, ita ut tota Polonia, & se credulitatis, & vanitatis vatum suorum responsa damnaret. Sed majus quiddam, quam quod illi suspicati erant, parabat

rabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more septem uxoribus, nullos tamen ex ulla earum liberos procreare poterat. Interea fundente se, ac spargente quotidie latius Christiana religione, pervenerant & in Poloniam sancti quidam viri: qui aut solitariæ vitæ, ut quietioris, & ad res divinas sine ullo impedimento contemplandas aptioris, studio ducti, aut periculorum metu, in abditis & remotis sylvarum recessibus delitescentes, Christo, ut poterant, serviebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, ut ad Principem adeant, eique polliceantur, & liberos, & alia multo majora, si, repudiatō falsorum numinum cultu, Christum verum Deum agnoscere, & traditam ab eo doctrinam suscipere vellet. Ipse quoque divini spiritus repentino tactus afflatu, promptum se ac facilem salutaribus illorum monitis præbuit. Neque longius res ducta est, quam dum prima ac præcipua religionis nostræ capita edoceretur. Quæ ut percepit, magna pompa ac celebritate publice baptizatur, brevi tempore totam Poloniam ad Christianam pietatem & exemplo suo incitavit, & cohortationibus ac præmiis allexit, & minis ac suppliciis adversus pertinaces propositis perpulit. Tum demum cognitum est, quod Miecislaus totos septem annos cœcus fuisset, significatam esse hoc modo diuturnam Polonæ gentis cœcitatem: quod, omnibus humanis auxiliis frustra tentatis, tandem divino beneficio lucem aspexisset, fore ut populi quoque cœcitas nulla humana ope sanabilis divinitus depelleretur. Neque vana fuit hariolorum prædictio: Eo enim rerum potiente, Polonia splendore divini luminis illustrata est. Notum est autem, interdum fieri, ut etiam superstitiosi & impii homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temere inditum nomen. Gladio enim sibi & suis gloriam peperit, non

qui-

quidem ferreo, aut ulla ex alia materia confecto, sed gladio illo, utrinque acuto, gladio spiritus, quod, ut ait Paulus, est verbum Dei. Ut autem ab ea Ecclesia, quæ cæterarum omnium mater ac magistra est, Christiane vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum hauriri potest, legatos miserunt ad Joannem Pontificem ejus nominis tertium decimum, per quos & eum, ut communem totius Ecclesiæ pastorem, venerarentur, & ab eo sibi peterent Episcopos mitti, a quibus regi, & quæ sibi credenda, quæque facienda essent, cognoscere accuratius possent. Misit ille Italorum hominum spectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi novellas illas ac teneras nuper in horto Christi depactas ac consitas plantas, copiosis sanctorum præceptorum imbribus irrigarunt. Hujus Miecislai soror Adleida, cum Geisæ Ungarorum Principi nupta esset, cohortationibus suis perfecit, ut ipse quoque cum tota Ungaria Christi Sacramento adigeretur. Neque vero ejus filius Boleslaus primus Poloniæ Rex, aut majoribus suis laude bellica, aut patri propagandæ religionis studio cessit. Qui suscepto adversus Saxones bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperavit, & cum universam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Chersonesum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, sub imperium suum subjunxisset, ut ostenderet, eam se victoriam Christo quæsiisse, non sibi, nihil in victos acerbe, aut crudeliter statuit: sed cum eos ad accipiendam Christi doctrinam compulisset, fixis memoriæ caussa in Salæ ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam se recepit. Numquid igitur ea laude contentus, otio se postea tradidit? Imo vero declaravit, nunquam desidem atque ignavam esse virtutem, nullas ei esse a præclaris actionibus ferias; fortes & constantes

viros

viros honestorum laborum ac munerum persunctione, non ad quietem invitari, sed ad alia ex aliis assidue suscipienda incitari. Nam cum Prussi aliquot ante annis divum Adalbertum interfecissent, ejusque corpus quidem ipse æquo auri pondere a barbaris redemisset, (mirum hoc quoque pietatis argumentum: sed in tanta temporis angustia multa necessario prætermittenda sunt) cædis autem ultionem in aliud tempus distulisset: tunc demum ratus advenisse tempus illud, cum & punienda eorum audacia, & armis frangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neque magno negotio victor non aliam eis pœnam imposuit, quam ut erroribus suis depositis Christo initiarentur. Hic mihi, Beatissime Pater, venit in mentem, quod olim a quodam Græco Imperatore dictum est, qui a suis in exilium pulsus, cum apud hostes, ad quos confugerat, multo lautius ac magnificentius haberetur, quam apud suos: Perieramus, inquit, nisi periissemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur, dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisse. Quid ego jam, ut Pomerani a Boleslao tertio, Prussi a Boleslao quarto ad Christum, a quo defecerant, revocati sint, persequar? Rerum me copia, Beatissime Pater, inopem consilii reddit. Quod si in me ulla dicendi vis ac facultas esset, optarem equidem aliquam mihi non tam uberem ac copiosam ad dicendum materiam dari: ut in singulis ejus partibus accurate percensendis, copiose exornandis, artificiose exaggerandis, jactare atque ostentare me possem. Nunc enim, ut pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda est, nonnullorum vultus tantum atque ora, multorum summa modo capita ostendit, totum reliquum corpus abscondit: ita me, cui innummerabilia Polonorum regum ac populorum æternis dignissima laudibus

bus facta in angustum unius brevissimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa, quæ, si pandi explicarique possent quasique spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent sui, delibare modo, & attingere, multa etiam significare potius, quam ostendere, necesse est. Ideoque ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus adversus Jazygas, qui hodie partim Valachi, partim Ungari sunt, gessit, copiosius dicam: tantum quasi præteriens admonebo, eum, cum gentem illam ferocissimam devicisset, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus poëta, fortuna belli pepercerat, quasi opima quædam spolia Christo consecrasse, neque aliud eis, quam ut Christiani fierent, imperasse. Ad Jagellonem enim Sigismundi Augusti proavum festinat animus, cujus admirabili inusitatæque virtuti utinam par a me adferri posset orationis genus! Sed ita prorsus existimo: omnes, qui ubique sunt, eloquentissimos homines, si communi studio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita se habere eos, qui me attente audire non gravabuntur, facile cognituros esse confido. Lituania, Beatissime Pater, amplissima, & fortium virorum feracissima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Christianam adductis, in veteri superstitione perstabat. Colebant autem ejus provinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum summa diligentia in celeberrimis quibusque oppidis perpetuum asservabant. Fulmini quoque divinitatem quandam inesse credebant, idque sua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & selectas quasdam in sylvis eximiæ proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoque & aliis serpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid

K horum

horum violasset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cum hoc per se mirabile erat, tales tantamque provinciam tanto tempore in tanta errorum fœditate versari, tum illud accedebat incommodi, quod gens bellicosa & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunquam quiescere patiebatur. Ei genti annos abhinc amplius ducentos viginti imperabat Jagello, idemque præterea & Samogitiam & magnam Russiæ partem obtinebat, fortis & strenuus Princeps, & quanquam religionis nostræ mysteriis nondum initiatus, tamen, ut qui Christiana matre genitus esset, animo ab ea non prorsus alieno. Cum igitur per id tempus mortuo Ludovico Ungariæ & Poloniæ rege, regni proceres de Heduigi ejus filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarent, ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere, ut sibi Heduigis uxor daretur: hoc si fieret, paratum esse omnes ditionis suæ provincias cum Poloniæ regno ea lege conjungere, ut nunquam divellerentur. Quam lubentibus animis Poloniæ Proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori DEO, qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem immisisset Jagelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem singularis modestia æquabat, nihil de matrimonio suo sine matris auctoritate statuere voluit, totamque rem ad illius voluntatem rejecit. Missi ad eam oratores in Ungariam, quo se mortuo viro contulerat, quibus illa responsum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longe a se abesse eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latius spargendam pertineret.

Co-

Cogitarent Poloni, & in commune consulerent, reque mature deliberata id facerent, quod & Deo acceptissimum, & regno utilissimum putarent fore. De procerum igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno septus comitatu venit Jagello: & quia fortassis a matre puer acceperat, sanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum Christum recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Russiam, sed omnes uno verbo, quos in potestate habebat, populos obtulit. Quam jucundum illud non hominibus modo, sed angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cum vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret; cum se in vas ad eam rem præparatum cupidissime immergeret; cum magna & clara voce Deum & homines testaretur, ut in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sanguinem suum, ubi res ferret, sparsurum esse! Baptizatus igitur & novo nomine Vladislaus Jagello dictus, postridie Idus Februarias; eodem die reginam in matrimonium duxit, neque multo post consecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annum in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proxime secutus est, cum ei nihil longius videretur, quam dum populos suos in Christianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Episcopis ac sacerdotibus, in Lituaniam profectus, quam multis, quam certis, quam inusitatis documentis pietatis suæ magnitudinem testatus est! Nam cum populum ægre ab inveterata superstitione avelli videret, ipse omnibus inspectantibus, manu sua illis, quas aliquando

coluerat, arboribus magna vi secures impingens, easque ab radicibus deturbans, tum ingentem vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes: *Non est*, clamabat, *non est Deus, quod exscindi ac dejici, non quod exstingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum absumit! In venenatis autem & mortiferis animalibus quæ potest esse divinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrum, & resipiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem convertite: ne, dum æternum (ut falso putatis) ignem colitis, in alium ignem vere æternum incidatis.* Simul hæc, simul eis religionis nostræ principia, ut poterat, edisserebat: ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exstingueretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumque neque sacerdotes, quos secum adduxerat, Lituanicam linguam, neque Lituani ullam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostræ ab Apostolis traditam, quam symbolum vocamus, ipse formulam precandi a Christo JESU institutam, ipse cætera, quæ discere solent ii, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermonem convertens, neque ullum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari, & singularis exempli! O ardorem animi commemorabilem! O pietatem omnibus seculis prædicandam! Ita igitur inflammavit Lituanorum animos, ut ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illam aquæ aspersionem simul omnes facto agmine concurrerent, seque longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis, cætera multitudo idem sacramentum catervatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab eo sacrarum ædium multitudinem, quid divitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam?

ponam? Quid ſuſceptos in Samogitia ad Chriſtum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud vero minime prætereundum eſt, quod ne regnandi quidem ſuavitas, maxima illecebra peccandi, quæ ſæpenumero multos adverſus alia omnia ſatis firmos abſtulit, ullam vim habuit, ad Vladislai fidem ac conſtantiam labefactandam. Nam cum Bohemi, quorum animis paulo ante Joannes Huſs & Hieronymus Pragenſis peſtiferum opinionum ſuarum virus afflaverant, mortuo Venceslao rege ſuo, legatos ad eum miſiſſent, per quos ei regnum deferebant, multisque precibus obſecrabant, ut id aut ipſe, aut Vitoudus frater ipſius patruelis ſuſciperet: maximo uterque animo eorum preces repudiavit, addita illa nobili, & nunquam ſatis celebrata voce: Religionem ſibi eſſe, hæreticis imperare. Non patitur temporis brevitas, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio Vladislao tertio Poloniæ & Ungariæ Rege, qui, ut Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multisque præliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adverſus pactas cum eis inducias bello, tum quoque magna eorum edita ſtrage, in ipſa tandem acie fortiſſime dimicans interfectus eſt. Eademque me cauſſa cogit, tum alios aliquot reges ſilentio involvere, tum in Sigismundo primo, Sigismundi Auguſti patre, laudando eſſe breviorem. Cujus pietatem quidem ac religionem magnificentiſſima templa partim inſtaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam a fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum a regno ſuo novarum opinionum ſtudium; bellicam vero fortitudinem tam multæ, tamque memorabiles de Moſchis de Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, &, ut cætera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Boryſthenem prælio profligata teſtantur. Quin cum octo-

ginta duos vixisset annos, carus suis, metuendus hostibus, utrisque venerandus, satur vitæ, satur gloriæ, moriens, Sigismundum Augustum non regni magis quam virtutum suarum hæredem reliquit. Hic si præsens adesset, Beatissime Pater, sanctissimos pedes tuos deosculatus, hac ad te oratione uteretur: magno gaudio affectus sum, Pater sanctissime, cum te ad Ecclesiæ gubernacula admotum, & in isto celsissimo inter mortales solio collocatum esse cognovi. Qualem enim jam dudum certa & constanti fama esse te acceperam, tali gubernatore navim Ecclesiæ in his turbulentissimis tempestatibus regere intelligebam. Quem in locum Christiana Respublica deducta sit, etsi dubitandum non est, quin tu ex ista edita ac præcelsa specula optime videas: nos tamen, qui ab hostibus undique circumsessi sumus, certe propius intuemur. Et ab hoste immanissimo ac potentissimo invadimur, & domesticis seditionibus laboramus. Neque ulla res majores ei animos facit, quam quod intelligit, graviori & implacabiliori odio Christianos a Christianis, quam Christianos a Turcis dissidere. Ita qui conjuncti ac conspirantes terrori essemus, divisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Jamque mali vis, invitissimis, & ne quidquam renitentibus nobis, non obscure per partes usque adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore senserunt; & nos, quanquam omnia prohibendi caussa facimus, pervincere tamen non possumus, ut nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam gravibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatissime Pater, cujus & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines jussa propter auctoritatem plurimum valent, per illam, qua genus humanum complecteris, charitatem,

tatem, per illam curam, quam Christianis omnibus & debes & præstas, per illum ipsum, cujus in terris vice fungeris, JESUM Christum, succurre ac subveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se devinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorum distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suum facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert, per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamque laudem a majoribus suis hæreditariam accepit excubandi assidue pro Christianis, & quicunque hostes Christi atque Ecclesiæ fuerint, eosdem semper habendi pro suis, eam se diligentissime, ut semper fecit, conservaturum, neque unquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, Beatissime Pater, cum omnia fausta & prospera precatur, tum quo facilius ea, quæ a te exspectantur, perficere possis, illud a Deo votis omnibus petit, ut publico Ecclesiæ bono non minus diu Pontifex vivas, quam te Pontificatu dignum vixisse, omnes, qui vere & incorrupte judicant, confitentur.

DIXI.

De toto studiorum suorum cursu, deque Eloquentia ac cæteris disciplinis cum Jurisprudentia conjungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno M. D. LXVII.

Non eram nescius, cum hanc Pandectarum interpretandarum provinciam susciperem, fore, ut multis

ſermonem darem: quibus mirum ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita conſumſiſſem, ut eos modo libros attingerem, qui aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam pertinerent, mutata ſubito voluntate, ad tractationem juris civilis tam longo intervallo redire: a quo me plerique jam pridem animum omnino avocaſſe, & ad mitiora ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos, adhæſiſſe, aut quaſi loti cujusdam Homericæ, ita illorum dulcedine ac ſuavitate captum, hujus jam ne per ſomnum quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus ut ſatisfaciam, ſimulque vobis omnibus hujus conſilii atque inſtituti mei rationem reddam: etſi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quædam de toto ſtudiorum meorum curſu breviter commemorare conſtitui. Quæ ſi audire ac cognoſcere grave non erit, ſpero fore, ut graviſſimi quidem & eruditiſſimi homines, quos hic adeſſe video, factum meum non improbent: vos autem, optimi & ſtudioſiſſimi adoleſcentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cum enim, quæ præcipue res progreſſus meos retardaverit, meque decurſo jam ſpatio a calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoſcetis: forſitan, exemplo meo edocti, melius ipſi veſtris rationibus conſuletis. Ego igitur, ut primum puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis viſus ſum utcumque imbutus eſſe, leviter guſtatis Dialecticæ principiis, cæteris autem Philoſophiæ partibus ne a limine quidem ſalutatis: nullæ Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum uſu, nulla antiquitatis cognitione inſtructus, animum ad jus civile appuli, & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jamque eo proceſſeram, ut, quæ tum præcipuæ laudes habebantur, & in argumentando ſatis acutus, & in reſpon-

ſpondendo non incautus, & quacunque de re ageretur, abunde loquax eſſem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno ſpiritu citare, multorum interpretum nomina recenſere, multos verſus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor, periſtylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa poſſem. Cum ipſe me eo nomine circumſpiciebam, meque pulchrum ac beatum putabam, tum uno ore omnes, ut ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula ætate tantam mihi, ut ipſi putabant, ſapientiæ, ut res ipſa docuit, ſtultitiæ & inanium opinionum ſupellectilem comparaſſem. Jam omnes me mei foro & cancellis & ſubſelliis deſtinabant, magnamque in ſpem venerant, rabulam me aliquem non in poſtremis fore, confidentem, acrem, contentioſum; præſertim cum & natura eſſem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput eſt, illi me quos dixi magiſtri, ſi non multum ſapere, at certe, quod apud eos pro eodem erat, multum audere, multumque clamare docuiſſent. Quid verbis opus eſt? Inibi jam erat, ut illud vitæ genus ingrederer, cum DEUS (DEUS enim fuit, neque hoc mihi ex animo excuti poteſt,) DEUS igitur effecit, ut quædam Budæi & Alciati & aliorum ejusdem notæ hominum ſcripta, quæ nunquam ante illud tempus adſpexeram, in manus meas venirent. Quæ cum evolvere cœpiſſem, paſſimque in eis multa reperirem, quæ de magiſtris meis nunquam audiſſem; multas ſententias, quas illi me ratas ac firmas eſſe docuiſſent, graviſſimis argumentis convulſas ac labefactatas; multa ex Græcis ſcriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ eſſent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Viſus mihi ſum de cælo decidiſſe, aut in alium quendam orbem delatus eſ-

se: neque aliter affectus sum, quam egeni & inopes homines interdum solent, qui cum totam noctem somniarunt, se divites repente factos esse, ubi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectarunt, experrecti, omnia domi suæ obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paulo ante tumidus & ferox, cum mihi derepente vultus, animus, verba cecidissent, jamque suffusus pudore, verecundarer inter eos versari, qui de me ita magnifice senserant: subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, castris, & in Græciam navigavi, id est, ad Græcarum litterarum & disciplinarum magistros me contuli; eademque opera perlustravi etiam vetus illud Latium, id est, omnes ad unum veteres linguæ Latinæ scriptores diligenter & accurate pervolutavi, sedulo undecumque omnia colligens, quibus mihi Jurisprudentia instructior, & ornatior fieri posse videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycèi ambulationibus, tum in Academiæ spatiis, sæpe me exercui: neque aut illius e Gargetto delicati atque otiosi senis hortos invisos præterii, quanquam venenorum quam salubrium herbarum feraciores, neque disjectas veteris illius Pœciles, non tam Polygnoti manu, quam Zenonis ingenio nobilitatæ, reliquias neglexi. Et ut magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt: ita juvit me incredibiliter, cum apud illos sapientissimos senes cernerem, quibus ex fontibus manassent amplissima illa juris civilis flumina, per quæ, toto orbe sparsa atque diffusa, tam multi assidue summo homines ingenio navigarent. Interea, ut paterfamilias, qui mercaturæ caussa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieque animo caram domi uxorem reliquit sæpe de ea cogitans, sicubi aut gemmam aliquam, aut

aut ſcite tornatum annulum, aut monile baccatum, aut ſegmentatam veſtem, aut talia mundi muliebris ornamenta conſpexit: ſtudioſe omnia comparat ac ſeponit, quibus eam, domum reverſus, muneretur: ſic me per omne ſcriptorum genus vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deſerebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum unoquoque poſſem, quod, cum ad Jurisprudentiam reverterer, ad eam expoliendam & exornandam, accommodatum eſſet. Sciebam enim, quam turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait: Ulixem in illo diuturno errore crebro ſpectare ſolitum Ithacam verſus: itidem ego ad Jurisprudentiam identidem reflectebam oculos, & ab ea tam diu abeſſe me vix ſatis æquo animo ferebam. Quin etiam, ne me amœniores illæ diſciplinæ uſu quodammodo ſuum facerent, multa ſæpe numero faciebam uſucapionis interrumpendæ gratia: quod & mea qualiacunque ſcripta declarant, crebris Jurisconſultorum adſperſa ſententiis, & quotidianæ diſputationes, quibus, quoties erat occaſio, aliquid ex hac diſciplina petitum intexebatur, non obſcure indicabant. Nunc, cum mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam, perfeciſſe, ſed uſque eo tamen progreſſus eſſe, ut iis, qui juris civilis cognitionem ex ipſis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre poſſim: putavi tempus jam ipſum poſtulare, ut prodirem, & navatæ in hoc genere ſtudiorum operæ, ſpecimen aliquod darem. Cur autem Pandectas potiſſimum extra ordinem interpretari voluerim, cauſſa hæc fuit. Videbam eruditiſſimos in hac ſchola viros, quibus docendi juris munus mandatum eſt, ita ſe in eo gerere, ut, ipſa ſi loqui poſſet Jurisprudentia, non certius, aut copioſius, aut majori cum dignitate videatur explicatura ſenſus ſuos, quam ab illis quotidie explicantur. Omnia

ex

ex eorum ore profluunt, quæ in hac arte aut cogitari prudenter, aut disputari acute, aut certo definiri ac statui possunt. Itaque cum in omnibus habeam, quod admirer, in nullo habeo, quod desiderem. Sed illi tamen, quid dignitati suæ, eique, quam meritissimo obtinent, auctoritati consentaneum sit, intelligentes, perpetuo in gravium & arduarum quæstionum tractatione versantur; exquisitam singularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neque satis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modice attingunt. Planeque si ad eos audiendos ii tantum accederent, quos oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diu multumque exercitati essent: nihil amplius, quam quod ipsi cumulatissime præstant, requireretur. Nunc, quod ego me principio fecisse dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie a plerisque peccetur. Cogitavi igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neque invidiosum id mihi, neque inutile aliis fore. Nam neque invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id sumere: & in exercitu non tantum imperatorum & tribunorum ac centurionum, sed & gregariorum militum, & calonum quoque ac lixarum aliquis usus est. Neque si gubernatorum in navi regenda præcipuum est munus, non ii quoque utiles sunt, quorum in sentina exhaurienda omnis consumitur labor. Quanquam, si id, quod res est, fateri, si recta & vera speciosis ac fucatis anteponere, si quanti res quæque sit, non quanti vulgo fiat, spectare volumus: multo plus est in hac pura & simplici verborum explicatione momenti, quam plerique fortasse suspicarentur. Nam cum verba, ut ait Aristoteles, sint eorum, quæ animo concepimus, notæ: fieri nullo modo potest,

ut,

ut, qui vim verborum non percipit, eam ſententiam, quæ illis verbis expreſſa eſt, aſſequatur. Itaque & idem Ariſtoteles alibi ait, eos, qui, quid quoquo verbo proprie indicetur, non ſatis intelligunt, in rebus judicandis ſæpenumero falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem eſt, qui neſciat, patrum avorumque noſtrorum memoria, cum perverſa quædam ac peſtifera opinio invaluiſſet, nihil cultum orationis, nihil hiſtoriæ veteris notitiam ad eos, qui graves ac ſerias diſciplinas tractarent, pertinere, Græcas vero litteras etiam impedimento eſſe, quanta & quam denſa caligo univerſum prope terrarum orbem obtexerit? quantaque verborum neglectum, rerum ignoratio conſecuta ſit? Sed, quid neceſſe eſt huic rei aliunde argumenta petere? illi ipſi, quorum libros quotidie terimus, veteres Juriſconſulti in explicandis legibus, Senatus conſultis, edictis prætorum aut ædilium, conſtitutionibus, decretis, epiſtoiis principum, quam, quæſo, viam rationemque tenuerunt? Nempe in patefacienda ſingularum vocum vi ac proprietate tam multi tamque aſſidui ſunt, ut magnam induſtriæ ſuæ partem in eo conſumere videantur. Quod prolatis ac productis ipſorum locis probarem, ſi quam facile, tam neceſſarium eſſet. Antiſtium Labeonem Juriſconſultum nobiliſſimum cum alicubi valde commendaſſet Gellius, ad poſtremum addit: *Latinarum vocum origines rationesque percalluerat, eaque præcipue ſcientia ad enodandos juris laqueos utebatur*. Hos me ſequentem duces nemo, ut opinor, merito culpaverit. Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paulus, Gajus, Marcellus, cæterique juris antiſtites præiverunt, eam ſequemur, & eorum veſtigiis, quantum vires noſtræ ferent, inſiſtentes, ſumma ope conabimur efficere, ut neque prætermittamus

mus necessaria, neque inutilia consectemur: & quotidie tamen aliquid minime vulgare minimeque contritum adferamus. Quod ut jam nunc perspicere possitis, dum ad titulum de justitia & jure interpretandum accedo, quæso, diligenter attendite.

D I X I.

Cur ad munus docendi, quo se sponte abdicaverat, revocatus sit.

ORATIO XVI.

Habita Romæ Prid. Kalend. Mart. Anno CIƆ IƆ LXIX.

QUod antiquitus a sapientissimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium, quid facturus, aut non facturus sit, certo pronunciare, quod in vita multa eveniunt, tum ut ea ne facias, quæ facere decreveris, tum ea ut facias, quæ nunquam facere constitueris: id ego & sæpe antehac in aliis, & in meipso nuper verissimum esse cognovi. Nam in hoc publice docendi munere quinquennium jam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, ut scitis, superioribus mensibus sponte abdicaveram; idque eo animo, ut, quod ex me sæpe auditum est, nunquam me postea eandem provinciam suscepturum, nunquam eosdem labores denuo subiturum putarem. Cogitabam, satius esse desinere, quam deficere: me, sive placuissem, satis jam spectatum esse; sive displicuissem, plus satis: satius esse cum desiderio, quam cum satietate discedere: utcunque esset, tradendam quasi cursu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copia instructiores, institutam hic & inchoatam a nobis majore animo, quam viribus jurisprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exædificarent, ad sum-

summumque perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abunde videbatur, tanti ac tam præclari operis aliqua saltem fundamenta jecisse, & præstando, quod possem, alios, qui plus possent, ut experiri vellent, exemplo meo excitasse. Jamque totus in eo eram, non ut me languori quidem ac desidiæ dederem, qui semper ignavorum vitam mortemque juxta æstimassem: sed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus usque a puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quasdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certe, ut quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrariensis, studiorum ac fortunarum mearum Patroni, summa liberalitate conceditur, ejus aliquis fructus non ad præsentes modo & eos qui nunc sunt, sed & nunc ad exteros, & olim ad posteros perveniret. In hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, cæterisque armamentis omnibus compositis quiescentem, vestra, Cardinales amplissimi, auctoritas expergisci denuo, & subductam jam navim mutato consilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eo mirabilior visa est, quod non deerant homines & ingeniosi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum ultro studium atque operam profiterentur suam: quorum etiam unum a me ipso vere atque ex animo commendatum esse memini. Itaque, ut in historiis est, eos, qui M. Catonem in præturæ petitione superarant, ipsosmet mirari solitos, quod se tali viro populus Romanus prætulisset: sic fateor, mihi mirum visum esse, quid ita vobis potius libuerit, me alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium accessione revocare, quam in locum meum aliquem ex iis sufficere ac substituere, qui id in beneficii loco petebant. Quod ego neque ita me ignoro, ut mihi tribuam,

am, ac non veſtræ potius humanitati, quam ulli merito meo acceptum feram: & tamen non debeo eſſe, aut adverſus dignitatem meam, aut adverſus veſtra judicia improbe curioſus. Nam, ſive aliquid eſſe in me, cur hic honos mihi habendus eſſet, judicaſtis, potius eniti ac contendere debeo, ut veſtram de me opinionem rebus confirmem, quam ut verbis refellam: ſive, quod magis credo, veſtra tantum in eo humanitas, & quædam erga me voluntatis propenſio valuit, non minus optabile, aut honorificum duco, a vobis amari, quam magna aliqua ſive eruditione, ſive eloquentia præditum judicari. Illud quidem neque reticere, neque diſſimulare poſſum, recentem iſtam veſtræ erga me voluntatis ſignificationem magnum mihi onus impoſuiſſe, magnam curam & ſollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes induſtriæ meæ nervos neceſſitatem attuliſſe. Non enim mihi tantum elaborandum eſt, ut ſi quam mihi exiſtimationem ſuperiorum annorum labores vigiliæque pepererunt, eam conſervem ac tuear: ſed multo magis, ut veſtra de me judicia ſuſtineam, & aliqua ſaltem ex parte reſpondeam illi exſpectationi, quam de me, ut veriſimile eſt, in multorum animis pondus auctoritatis veſtræ concitavit. Quod quidem me ſtudioſiſſime conſtantiſſimeque facturum vobis omni adſeveratione confirmo, daturumque operam, ut hæc, qua nunc cincti ac circumfuſi eſtis, ſtudioſorum adoleſcentium multitudo, ſi nulla alia re, ad certe induſtria & aſſiduitate vix alium quemquam a vobis ad rationes ſuas accommodatiorem huic muneri præfici potuiſſe fateatur. Sed jam tempus eſſe videtur, ut ſpecimen vobis aliquod exhibeam ejus rationis ac viæ, quam & usque adhuc in docendo tenui, &, niſi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuo tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi, obſecro, hanc veniam,

niam, ut avertam a vobis orationem, atque ita differam, quasi ii tantum adessent, quorum caussa me rude jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuo revocandum censuistis.

DIXI.

De Doctoris officio, deque modo Jurisprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno cIↃ IↃ LXIX.

MAjorem indies fructum capio ex hoc consilio atque instituto meo, exornandi juris civilis, neque lautius modo ac nitidius, sed distinctius etiam & ad rudiorum captum accomodatius, quam plerique vulgo solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantum mihi esse vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepi, quodque omnibus votis expeto, plane perficiendum requireretur: juvat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunque fundamenta jacere experiri, si forte alios rebus omnibus instructiores commovere, & ad eandem cogitationem suscipiendam excitare possim; efficere denique, ut quicunque olim de hoc meo conatu vere judicare & poterunt & volent, quidvis mihi potius, quam aut in deligenda recte docendi ratione ac via judicium, aut in eadem aliis commonstranda voluntatem defuisse fateantur. Quibus enim rebus ejus, qui quamcunque artem docere instituit, officium contineri arbitror, eas ut præstarem, & alias semper, & præcipue ex quo libros Pandectarum explicare ingressus sum, magno mihi studio elaboratum est. Ac ne quis forte quærat, quæ tandem illa sint, in quibus &

 mul-

multum operæ posuisse me dico, & multum ponendum esse omnibus, qui docendi munus ita ut oportet obire ac sustinere meditantur: exponam ea, ut potero, breviter, vobisque potestatem faciam, ex iis, quæ hodierno die de doctoris officio dicam, existimandi, quid a me in posterum non exspectare tantum, sed etiam exigere debeatis. Existimo igitur duobus verbis comprehendi posse munus ejus, qui docet: videndum enim ei esse, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum esse ei, primum ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in qua versatur, aut certe cum eo quod agitur conjuncta & cohærentia. Modus autem docendi is est, ut perspicue doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine & genere sermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Hæc omnia qui præstet, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem, quam docet, & ea ita distinguat, ut suo quidque loco digerat ac collocet, & verbis propriis, significantibus, ab eorum, qui pure ac nitide loquuntur, consuetudine non abhorrentibus efferat atque eloquatur, ei ego nihil omnino ad summi ac perfecti doctoris laudem deesse statuo: qui autem, cum ea plene quidem & absolute præstare non posse se agnoscat, eo tamen quidquid habet virium confert, ut ad eas laudes quam potest proxime accedat, dignissimum esse, cujus honestissimos conatus, & industriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applausus approbatioque comitetur. In his omnibus varie peccatum esse video a multis eorum, qui quadringentos fere abhinc annos jus civile tractarunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio sunt, ut, quasi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas sustineri putetur. Nam & multa sæpe pro veris falsa docuerunt; & referserunt libros suos alienissimis quæstioni-

ſtioribus; & ſine ullo ordine omnia tradiderunt; & cum Latine loqui neſcirent, novum quoddam & monſtroſum ſibi confinxerunt loquendi genus, ut ſi veteres illi Pauli, & Ulpiani, & Papiniani & cæteri juris antiſtites reviviſcant, multis interpretibus eis opus futurum ſit, ad eos, qui ſcripta ſua interpretati ſunt, intelligendos. Ac cur falſa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoque fuiſſe cauſſas: duas tamen præcipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis, & perverſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cum tota Reipublicæ atque imperii Romani facies ita verſa atque immutata eſſet, ut nullum retineret veteris formæ veſtigium, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alii magiſtratus, alia judicia; exſtincto autem lumine Latinarum & Græcarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atque obruta tenerentur; fieri nullo modo potuit, quin homines ejus Reipublicæ ignari, cujus leges & jura tractabant, tanquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſæpe offenderent, ſæpe laberentur, ſæpe quovis potius, quam quo inſtituerant, pervenirent. Ad quod incommodum cum aliud acceſſiſſet ex prava quadam ambitione, quæ multorum ex illis animos occuparat, ut indecorum putarent, cuiquam aſſentiri, ac tum demum ſibi pulchri ac beati viderentur, ſi ſuperiorum placita labefactare ac ſubvertere, ipſi autem aliquid, quod ante ſe nemo dixiſſet, adferre potuiſſent, quaſi clavum clavo, ſic opinionem opinione trudentes: eo tandem rem perduxerunt, ut, cum receptum ſit, in rebus judicandis communem interpretum ſententiam ſequendam eſſe, ſæpenumero, quæ in plures probata ſit, in tanta diſcrepantia ac varietate dubitetur. Scitum autem eſt, quod ait Plato, ſemper inter ſe conſentire eos, qui aliquid ſciunt. Nam neque ſciri poteſt, niſi quod verum

est: neque in quaque re verum esse amplius uno potest. Jam, quod secundo loco posui, multas sæpe ab eis inculcatas quæstiones, neque juris civilis proprias, neque ad id, quod in manibus erat, ullo modo pertinentes; id quin verum sit, dubium nemini unquam futurum est, qui eorum scripta vel per transennam, ut dici solet, adspexerit. Nisi forte quærere, quæ sit potestas, ablativi, ut loquuntur, absoluti, aut gerundii, aut relativi, *Qui*, *Quæ*, *Quód*, & similia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non est potius quam Jurisconsultorum; aut quæ sit ratio definiendi, quid intersit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quam Juris civilis professores, docere debent; aut denique innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus passim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus, quorum propria sunt, explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philosophis, ut summum ac supremum hujus universitatis parentem atque opificem, Deum, dicerent in orbe condendo nihil aliud præstitisse, quam quod confusas & permistas inter se rudis materiæ partes discrevisset, certoque ordine suis quamque in sedibus collocasset. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantum digessit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreavit Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantamque vim in eo inesse crediderint: cum a quo nihil amplius quam confusas mundi partes in ordinem adductas esse dicebant, eum tamen ipsi quoque cum cæteris verissimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exstat præclara sententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil esse aut pulchrius, aut ad usum com-

commodius quam ordinem: nihil contra aut adspectu fœdius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adferat, quam confusionem ac perturbationem. At nostri illi cum dialecticen aut non didicissent, aut ita didicissent, ut non didicisse præstaret: quibus, quæso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cujusque generis præceptorum farraginem reliquerunt? Ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cum in eos inspicio, sæpissime Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër.

Non aliter enim apud hos, ubi, verbi caussa, de auctoritate magistratuum agitur, dicetur etiam aliquid de testamentis; ubi de emptione & venditione differitur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inseretur: nihil est denique, quod certam sedem ac domicilium habeat; nihil quod non alienissimo æque facile ac suo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum rejectiones: cum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idque exprimebant hemistichio quodam, ut opinor, Empedoclis πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in Physicis vere dicatur, viderint, qui illa tractant: in talium certe interpretum commentariis verissime dici potest. Atque

hoc

hoc ſunt etiam, qui eos de induſtria feciſſe dicant, ut artem juris obſcuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent diſcentium ingenia, pervolutandi ſæpe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi quam ſuo. Quod ſi verum eſt, (nam ego quidem aliam potius fuiſſe cauſſam ſuſpicor, neque ita de eis male ſentio, ut, cum melius poſſent, noluiſſe credam) ſed tamen ſi ita eſt, non obſcurum eſt, quam eis pro tam ſancto atque honeſto propoſito gratiam debeamus. Ultimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quidquid docent, uti debere nitido, perſpicuo, uſitato, tali denique, ut ſine ullis ſalebris, ſine ulla aſperitate influat in aures animosque diſcentium, eisque ſe non adſcita fucisque ac pigmentis quæſita, ſed naturali pulchritudine ac ſuavitate commendet. A quo ii quos dico quam longe omnes abfuerint, quis non videt? Et ſunt tamen, qui eos defendant, (ut nulla eſt tam mala cauſſa, quæ patronos non inveniat,) dicantque eloquentiam in eo, qui jus docet, non requiri; ſatis eſſe, ſi artem ſuam teneat; ejus præcepta dum tradat, quibus ea verbis pronunciet, nihil intereſſe. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis, quibus ait, ſe in Philoſopho eloquentiam, ſi adferat, non adſpernari; ſi careat, non admodum requirere. Nimium delicatos eſſe, qui in tanta præclariſſimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere, ac ſi optimos & ſaluberrimos cibos faſtidirent, niſi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi, quæ qualibuscunque verbis ſine delectu efferuntur, quam ſi quis in eisdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Poſtremo, uſu hoc jam & experientia compertum eſſe, quibus verborum cura eſt, eos exſuccos fere, & aridos,

dos, & exſangues, & grammaticos potius aut ludimagiſtros, quam veros & ſolidos juriſconſultos evadere: cum contra, qui magno & forti animo contemſerunt ſermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreſte, ruſticanum dicendi genus adamarunt, ii demum juris ac legum cognitione impleant pectus, in conſultationibus, in foris, in ſubſelliis regnent, in omnium majoris momenti controverſiarum diſceptatione ac dijudicatione dominentur. Quibus ut reſpondeam, primum dico, non exiſtimare me, eloquentiam neque ad jus, neque ad ullam omnino artem tractandam, neceſſario requiri: ne ad illam quidem ipſam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cum ipſi eloquentes non eſſent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magiſtros fuiſſe: qualem in Græcia Hermogenem, in hac urbe Quinctilianum fuiſſe ajunt. Et Ariſtoteles, ſi ſe ad dicendum contuliſſet, fortaſſe multos habuiſſet ſuperiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo unquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiam quidem ſermonis non in artibus modo docendis, ſed etiam in congreſſibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulo liberalius inſtitutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare poſſum: præſertim ſi epulæ ſint, ut ais, exquiſitæ. Sed illa ipſa fictilia terſa ſint, niteant, appetentiam potius, quam vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vaſis cœno ac luto conſpurcatis apponat? Nam quod ajunt, facilius intelligi, quæ ita dicuntur: credo equidem, hoc inter ipſos verum eſſe. Balbi enim balbos, ut eſt in proverbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adoleſcentes in Ciceronis, Cæſaris, Plauti, Terentii & ſimilium libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligen-

 tes,

tes, novos ſibi de verborum ſignificatione commentarios conquirant oportet, cum acceſſuri ſunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim una ſaltem lingua eſt, qua loquuntur, ſed deterrimus quidam cinnus ex fœdiſſima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut ſervus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, ſuem, canem, capram commiſtam: ut quemadmodum odor, qui ex Averno afflabatur, ſupervolantes aves necare ſolitus dicitur, ita illud pus, illa ſanies, illud virus optima quæque ingenia exanimet. Ego quidem certe multos novi optimos adoleſcentes & acutiſſimo ingenio præditos, qui cum in aliis diſciplinis exercitati, ad artem ſe juris accingerent, talium magiſtrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem:

Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepidusque repente refugit.

Quod autem quaſi firmamentum defenſionis ſuæ ponunt, non poſſe quemquam magnum juriſconſultum evadere, cui ulla faciendæ ac poliendæ orationis cura ſit, pro Deum immortalem! etiamne hoc tam erudito ſeculo, in hac tanta luce ac ſplendore diſciplinarum omnium cuiquam ſe perſuaſuros putant! Quemquam ne ex illo ſuo grege inquinate ac contaminate balbutientium potius, quam loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quod inſtitueram, redeo. Dixi quatuor eſſe, quæ, qui jus docent, præſtare debeant: ut vera doceant, ut ad rem pertinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum. Id qui non præſtarent, culpavi. Dicet aliquis: Quid tu te igitur ea præſtaturum eſſe profiteris? Non auſim tantum de me, aut mihi aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo,

firmo, neque plane imparatum esse me ab iis, quæ ad id efficiendum necessaria sunt, & ut aliquid olim præstitisse dicar, summam diligentiam adhibiturum. Sed, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis. Die crastino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco; tum quid sit pactum; quæ pactorum divisiones; qui quibus pacisci possint; quique sint pactorum effectus. Hæc crastinæ disputationis capita futura sunt. Inde ad ea jurisconsultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniemus.

DIXI.

De auctoritate & officio Judicum.

ORATIO XVIII.

Habita Romæ Postridiæ Non. Nov.
Anno cIↃ IↃ LXXI.

CONstitueram hodie, nulla, ut Gajus noster loquitur, præfatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere institui, accedere: idque & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar: nisi me amici quidam, quorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, de fixa jam statutaque sententia deductum, sibi potius, quam mihi, hac in re morem gerere coëgissent. Neque tamen eis plane adsensus sum: sed, ut Homerus Jupiter, partem ejus, quod petebant, concessi, partem negavi. Nam quod a me contendebant, ne statim in ea, quæ hujus artis propria sunt, ingrederer, sed hoc anniversarii laboris quasi vestibulum populari aliqua & magis ad omnium sensus accommodata disputatione exornarem, in eo non gravate ipso-

rum voluntati acquievi: quod auctores erant, ut aliquod mihi undecunque argumentum sumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modo, & plausibile, & in quo ostentare vim ac copiam dicendi liceret, id ut ipsos a me obtinere sinerem, ipse a me non potui obtinere. Vix ista faciebam adolescens, cum & omnes vias perveniendi ad aliquam eloquentiæ famam studiose conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modo, sed & requiri solent. Hac vero ætate, & hac qualicunque hominum opinione de me, & hoc suscepto munere, quod ab omni vanitate longissime abesse debet, si puerorum aut sophistarum in morem de comenda ac pingenda oratione solicitus sim, & sine ulla necessitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus belle ac commode aliquid dicere posse videar: ineptis fortasse gratum faciam, quos semper fucata & inania omnia, magis quam vera & solida delectant; gravium certe ac cordatorum hominum non effugiam justam ac meritam reprehensionem. Obsequamur igitur amicorum petitioni: sed ita, ut ne obliviscamur, quid deceat. Explicaturus sum eam partem Digestorum, in qua de judiciis differitur. Sed prius dicam nonnulla de ipso munere judicandi, quantum in eo sit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius Reipublicæ felicitatem; tum, qualem esse eum oporteat, qui ei muneri recte & pro dignitate præfuturus sit; quæ in judicando servanda, quæque fugienda videantur: quæ omnia a nostris quidem partim modice attinguntur, partim ut certa & indubitata ponuntur: a Philosophis autem, unde nostra fluxerunt, accurate ac copiose pertractari solent. Dicam autem non oratorio more, sed hoc nostro scholastico, & umbratili, & sedato, non ad permovendos animos, sed ad docendos, non ad faci-

faciendos clamores, ſed ad ſilentium potius & attentionem obtinendam ideoneo. Ita me duas res conſecuturum eſſe confido, ut & amicorum petitioni, ſi minus plene, at certe aliqua ex parte ſatisfiat: & hoc quamvis ex alia arte accerſitum diſputationum mearum caput cum cætero corpore ſatis apte ac concinne cohærere videatur. Tanta igitur eſt, ut hinc potiſſimum exordiar, in omni civitate eorum, qui judiciis præſunt, auctoritas, ut ex eis potiſſimum Reipublicæ felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim vere dixerunt veteres, legem eſſe animam civitatis, & perinde felicem aut infelicem evadere unamquamque civitatem, ut bonis malisve legibus temperata eſt. Utor hic legis nomine magis ad populi conſuetudinem, quam ad veritatem: ſcio enim, ſi qua mala lex ſit, eam ne legis quidem nomine dignam eſſe. Sed ſi tantum poſitum eſt in legibus, legum autem ipſarum nullus eſt uſus, niſi ſint, qui eas exequantur ac cuſtodiant; & legum miniſtri ac cuſtodes magiſtratus, unde eos nomophylacas Plato vocat; magiſtratuum porro præcipua vis in exercendis judiciis cernitur: conſtare opinor, qualia in civitate judicia ſint, talem eſſe totius civitatis ſtatum. Imo vero ea prima fuit antiquiſſimis temporibus cauſſa congregandarum civitatum: ut eſſent, qui vim coërcerent, tenuiores a potentiorum injuriis defenderent, ſuum cuique tribuerent, juris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuiſſe, quod vetuſtiſſimum in terris imperii nomen eſt, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero, tradunt, Itaque reges ipſi antiquitus judicabant, ut Minos, cujus ſingularis juſtitia judicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit; ut Tenes cultus apud Tenedios pro Deo, quem cum ſecuri inſulam ex ſe dictam obambulare ſolitum tradunt, eaque percutere, quos, cauſſa diſcuſ-

discussa, injuriam fecisse cognosset; ut Philippus Macedo, quem etiam patienter tulisse accepimus, objurgatum ab anicula, cui audiendæ sibi esse otium negaverat: cum illa retulisset, ne regnaret igitur, si audiendis ac dijudicandis caussis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebræorum populo summo cum imperio præerant, non reges, sed judices vocabantur: ut intelligamus, nihil esse tam regium quam judicare. Sive enim privata judicia inspiciamus, vere ait Cicero, omnes omnium pecunias positas esse in potestate eorum, qui judicant: sive publica, omnium civium non fortunæ modo, sed dignitas, existimatio, salus, eorum, qui judicia publica exercent, fidei, religionique commissa est. Sapientissimus homo Democritus duabus rebus Rempublicam contineri dicebat, pœna & præmio: earum autem rerum utraque in eorum manu est, qui munus sustinent judicandi. Magna igitur adhibenda cautio est in judicibus deligendis: eorumque & singularis quædam prudentia & spectata probitas esse debet, ne si, aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permissa sibi potestate secus quam decet utantur, ipsa civitatis fundamenta subvertant. Ac veteres quidem illi paucissimis verbis judicis officium concludebant, cum ita dicerent: legem esse mutum judicem, judicem autem legem loquentem. A bono enim judice ita prorsus omnia judicari oportet, ut lex ipsa, si loqui posset, judicaret: atque ita legem & judicem inter se conspirare, ut sit lex quasi anima judicis, judex quasi vox legis. Et, quemadmodum Aristoteles ait, legem esse mentem cupiditatis expertem, ita optandum esset, ut ejusmodi judices reperirentur, qui, omni cupiditate spoliati, mente tantum ac ratione in disceptandis controversiis uterentur. Sed talia optare licet, sperare non licet. Nimis enim verum est, quod in quodam cantico posuit Simonides,

nides, perdifficile reperiri hominem τετράγωνον ἄνευ ψόγου. Huic incommodo sapientissimi quique veterum quæcunque potuerunt remedia compararunt. Inter quos Aristoteles censuit, in bene instituta civitate omnia, quoad ejus fieri posset, legibus comprehendenda ac definienda: quam paucissima autem in potestate atque arbitrio judicum relinquenda. Cujus rei tres ab eo sane graves caussæ adferuntur. Una, quod multo major numerus necessarius est judicum, quam eorum qui leges ferant: facilius autem est paucos bonos & prudentes viros reperire, quam multos. Altera, quod longius tempus datur legem aliquam laturis, quam de certo aliquo negotio ac controversia cognituris: in majori autem temporis diuturnitate major est penitus pervidendi veri facultas. Tertia, quæ omnium potentissima est, quod leges & in futurum prospiciunt, & universe ac generatim feruntur, ut neque gratiæ, neque odio locus esse possit: at judicia & de præsentibus negotiis, & de certis personis exercentur, ut & gratia, & odio, & invidia, & miseratione, & ratione proprii alicujus commodi, aut incommodi, facillime abduci a vero judicis animus queat. In judicibus autem deligendis illud præcipue observandum est, ut boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut sæpe in libris nostris viri boni nomine non alius quam judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cum sibi virtutis & officii præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potissimum sumere solitum esse. *Sic me*, inquit,

> *Formabat puerum dictis: & sive jubebat,*
> *Ut facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc.*
> *Unum ex judicibus selectis objiciebat.*

Et alibi cum viri boni quasdam quasi notas enumerando percenseret, hanc inter præcipuas ponit:

Quo

Quo multæ, magnæque ſecantur judice lites.
Ac videte, quantopere veteres illi Romani eos, qui res judicabant, ab omni improbitatis ſuſpicione puros eſſe voluerint. Notationi atque animadverſioni cenſoriæ non tribuebant auctoritatem rei judicatæ: neque ſi quis a cenſoribus Senatu motus eſſet, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quin imo quosdam a cenſoribus Senatu ejectos, ipſos poſtea cenſores fuiſſe legimus. Sed tamen, ut omnis etiam leviſſima ſuſpicio abeſſet a judicum moribus, lege Julia repetundarum, qui Senatu moti eſſent, judices non poterant dari. Ætas etiam in judicibus conſideranda eſt: neque enim idonei ſunt adoleſcentes ad tantum munus ſuſtinendum. Cujus rei tres fere cauſſæ adferri ſolent. Una, quod de moribus adoleſcentum nihil adhuc certo ſciri poteſt. Mutantur enim, ut ait Horatius, in horas. Et improbum quidem eſſe aliquem ut agnoſcas, vel unus dies ſufficit, ut ait Theognis, at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum judicium fiat. Altera, quod in juvenibus magnæ & vehementes ſunt animi commotiones, quas illi ſæpius, quam rationem ſequuntur. Poſtrema, quod longus rerum uſus in judice requiritur, qui cadere in adoleſcentem non poteſt. ὐ νέον, ait Plato libro tertio de Republica, ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neque vero quilibet ſenex ad judicandum aptus eſt. Non enim ut prudentia neceſſario ætatem requirit, ita ætas neceſſario prudentiam adfert, ſed is demum, cui anteactæ vitæ curſus & integritatis, & prudentiæ opinionem comparavit. Obſervabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhauſti homines facile ad judicandum admitterentur. Cum enim plerique a Theognidis ſententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent, verendum videbatur, ne ſæpe tales judices non tam rati-

onem

onem muneris sui, quam magnitudinem munerum alienorum considerarent: neve libentius in nummorum, quam in argumentorum, quæ utrinque adferrentur, ponderibus expendendis occuparentur: &, utrius gravior esset manus, ejus caussam quoque meliorem videri pronunciarent. Atque ob eam caussam judices non tantum ex moribus & ex ætate, sed etiam ex censu legebantur: quod Romanis alicubi objicit Tertullianus. Cumque jurisjurando religio maximum & sanctissimum fidei vinculum merito apud omnes existimetur, judicaturi prius jurabant, se ex legum præscripto judicaturos: cujus rei frequens apud Demosthenem, & alios mentio est. Ne vero legum verbis callide & subdole interpretandis ab earum sententia & voluntate discederent, addebant, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, ut apud Demosthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, ut apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Julium Pollucem in libro octavo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretaturos, ut rationi & æquitati maxime consentaneum videretur. Quin etiam, ut majore divini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco sacro. Quamvis enim Deus omnibus locis præsens est, ejusque, ut ait Aratus, omnia plena sunt: in consecratis tamen locis magis omnes, nescio quo modo, illius præsentia commovemur. Atque hanc consuetudinem antiquissimam fuisse, Homerus ostendit, qui judices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, & in sedilibus lapideis sacro in loco consedisse, οἱ δὲ γέροντες, inquit, Εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa in eo adhibenda diligentia est, ut tollantur omnes occasiones, quæ possunt efficere aliquem animi motum, quo judex abducatur a vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulcra ei videri, quæ pulcra non sunt, idem absolute de toto talium commotionum genere dici potest: prout quis-

quisque affectus est, ita res ei alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter sobrii judicant. Idem putandum est evenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut invidentia, aut denique aliquo πάθει occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi objectis vere judicaturus sit, oportere ipsum sentiendi instrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον, id est, omni qualitate, earum saltem, de quibus judicandum est, vacuum esse. Sic & judicis animum in sola veritate defixum, ab omni perturbatione purum ac liberum esse oportet. Male verum examinat omnis corruptus judex: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, ut omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atque ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideo veteres neminem rei suæ idoneum judicem esse voluerunt: quod & apud juris nostri auctores sæpe legitur, & ante eos ab Aristotele, & in Ethicis, & in Politicis dictum erat. Nec de filii quidem negotio idoneus judex est pater, amat enim eum ut partem sui. Et quamvis reperiuntur patres quidam, qui de filiis severissime judicarunt, ut in externa historia Zeleucus, in Romana Brutus, Manlius, alii; usitatius tamen est, patres in filiorum peccatis connivere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur judices etiam donis, & ea caussa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rem judicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus, Thebis olim positas in publico fuisse judicum statuas, easque sine manibus, quod indicio esset, nihil eos a quoquam accipere debere: ejus autem, qui judicio præsideret, etiam sine oculis; quod ipso personarum adspectu judices interdum a recto abduci arbitrarentur. Antonius certe apud Cicero-

ceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimum a se artificio liberatum, cum eum mœstum ac sorditatum produxisset, tunicamque ejus a pectore discidisset, & cicatrices adversorum vulnerum, quæ ille pro Republica acceperat, ostendisset. Ita judices, quem absentem forte damnassent, eum, adspectu ipsius commoti, liberarunt. Eodem artificio multis ante annis usus erat Hyperides, qui, ut narrat Athenæus, cum Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, ut argumentis purgari non posset: cum multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu judicum, & pectus ejus papillasque nudavit: qui adspectus tantum potuit, ut, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. Ex quo institutum est, ut Areopagitæ noctu judicarent: cujus rei præter cæteros auctor est Lucianus. Sed & quo judicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Areopago reticeri solita, quidam tradiderunt, ut, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantum ipsis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis potest eloquentia: neque prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur, quo modo caussa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota non sunt verba Ciceronis in caussa Cluentiana, objectas a se judicibus tenebras gloriantis? Ideoque rectum erat illud eorundem Areopagitarum institutum, apud quos oratores præconis voce nihil verborum extra rem facere, & neque procemiis uti, neque epilogis jubebantur. Sapienter quoque Anastasius & alii posteriores Imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriæ suæ sine speciali jussu Principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est,

unumquemque necessario in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatum teneri, iisque omnibus rebus judiciorum religionem ac severitatem impediri. Eodem pertinebant permissæ antiquo more alternæ judicum rejectiones: ut e judiciis omnis omnino suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt majores nostri non modo de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse judicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Expediret etiam in eos judices, qui se corrumpi sivissent, gravissimas pœnas constitui; ut fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (utinam non singulari, sed in omnem posteritatem duraturo exemplo,) supra injusti judicis corium in lora dissectum, ejus filium ac successorem sedere jussit, ut eum a paternæ improbitatis imitatione paterni supplicii memoria revocaret. Omnino autem judicibus tria in animo perpetuo habenda esse arbitror. Unum, ut cogitent, quemadmodum ipsi de aliis judicant, ita de se non alios tantum homines, sed ipsum Deum judicaturum. Alterum ne prius sententiam ferant, quam diligentissime utriusque partis jura cognoverint. Merito laudatur a Platone illud Hesiodi: Μὴ δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. Et elegans est illud Philippi, ut opinor, Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret, interrogatus, cur id faceret, dixit, se eam servare integram reo. Postremum illud est, debere quidem judicem plane medium esse, (ideo enim *μεσίται*, ut ait Aristoteles, vocantur;) sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, ut Circe dicebat, minus periculi esse, si navis ad Scyllam potius paulum inclinaret, quam si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali esse in clementia ac lenita-

te

te, quam in ſævitia, & acerbitate. Nam etſi laudata eſt apud veteres prætoris cujusdam ſeveritas, cujus tribunal ſcopulum reorum vocabant: multo tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, ſi ex animo prolata eſſet, aut ſi ipſe in eadem manſuetudine perſtitiſſet, qui ſupſcripturus ſententiæ capitis in quendam: *Utinam*, inquit, *nunquam didiciſſem litteras.* Et M. Antonini illud præcipue commendatur, quod pœnas legibus definitas ſemper usque ad aliquem modum mitigabat. Pleni ſunt libri noſtri talium ſententiarum: *Benignius interpretandæ ſunt leges, quo voluntas earum conſervetur.* Et, *Interpretatione molliendæ ſunt pœnæ potius, quam exaſperandæ.* Non poſſum hoc loco præterire dictum quoddam vetuſtiſſimi oratoris Antiphontis: Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ δὲ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cujus ſententiæ ſimilem quandam ex libris noſtris ſuo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio judicum, non quæcunque poteram (neque enim id aut res poſtulabat, aut tempus patiebatur,) ſed ea tamen, quæ dixi, neque aliena, neque inutilia fuiſſe confido. Quid præſtiterim, vos ipſi judices eritis. Si quis erit, qui me contenderet debuiſſe ſtatim ad ea, quæ juris civilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, quod ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim; neve ſit ita difficilis creditor, ut in craſtinum exſpectare nolit: cum præſertim ipſi juriſconſulti ſub eo, quem explicaturi ſumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum ineſſe cenſeri.

DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATU. S. P. Q. R. HABITA. IN. ÆDE. SACRA. B. MARIÆ. VIRGINIS. QUÆ. EST. IN. CAPITOLIO.

In reditu ad urbem.

M. ANTONII COLUMNÆ, post Turcas navali prælio victos. *

Ibid. Decembr.

Anno cIɔ Iɔ LXXI.

De hac Oratione Thuanus lib. L. Histor. f. 1033. & Muretus ipse lib. 1. Epist. 22.

SI ulla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se divini numinis potentia ostenderit; & quid fortium virorum virtus, quid singularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum sit: in hac certe, quam superioribus diebus imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac deterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia patefacta sunt, ut nunquam majoribus ac illustrioribus argumentis aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, hujus tanti boni, ut aliorum omnium, auctori, gratiæ, quan-

* Hujusmodi gratulatoriæ de victoriis ex hoste relatis, habes in *Orationibus Procerum* Vol. I. Orat. 23. *Ulrici Zesii* ad Maximilianum I. Imp. e bello Veneto reducem, Orat. 58. *Christoph. Vasseveii* ad *Rudolphum II.* Imp. de victoria ad Sisseck; Orat. 63. *Stanislai Lubienii* ad *Sigismundum III.* R. P. de capto Smolensko. De rebus in Polonia restitutis *Jo. Casimiro* R. P. gratulatur *Vinc. Fabricius* Orat. 105. Vol. II. de nato nuper filio *Nic. Avancinus*, *Ferdinando III.* Imp. Orat. 91. ejusdem Volum. *Ludovico* XII. *Hieronymus Donatus* de regno Neapolitano ditionibus ejus adjecto, filiæque nuptiis, Orat. 19. Vol. I.

quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt; & fortissimis, ac clarissimis viris, qui periculum a nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, qui illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superarunt, novi atque inusitati honores pro nova ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri, aut excogitari potest, quod non & in aliis, qui egregiam in hoc bello Reipublicæ Christianæ operam navarunt, & tuæ inprimis, M. Antoni Columna, virtuti rebusque gestis, & ab aliis Christianis populis, & præcipue a Populo Romano debeatur? Cujus universi quod sit erga te studium, quæ voluntas, neque tibi unquam aut dubium, aut obscurum fuit; & tamen nuper apertissime cognoscere potuisti, cum, tuo in urbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, ut ipsi septem colles, ipsa urbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant; omnes redundantem & foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant; omnium in te uno figebatur obtutus; omnes te, non ut unum ex principibus civitatis, sed ut firmissimam ac solidissimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. Cœlum ipsum manifesto favit honori tuo: cum, quod aliquot dies antea triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, ut illa subita serenitas facile omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium judicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc augustissimum tem-

templum frequentia hominum compleverit, vides: qui omnes eo animo huc convenerunt, ut *Christo JEsu victori & victoriarum datori, ut beatissimæ virgini, ut cæteris cælitibus, quorum auxilio hanc victoriam sine ulla dubitatione acceptam ferre debemus,* tum propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te salvum ac sospitem in patriam reductum, rite, ac pie ut debent, gratias agant. Beatum te, *M. Antoni,* propter cujus & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellum profecto, quæ tota urbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortissimi, ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis convenerat, & præcipua Italiæ atque hujus urbis ornamenta ac columina in exercitu versabantur: tamen eo magis metuebantur varii bellorum & ancipites casus: quod, si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinem, aut quo alió eventu gravius accidisset: nulla reliqua spes erat, ullum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuo comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo, nostro sanguine cruenta, nostris spoliis onusta: qui & semper alias suopte ingenio feroces, & tum maxime propter recentes victorias spe atque animis inflati, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserant, ut classem quidem nostram a se spiritu ipso difflatum iri, ea vero disjecta, quasi janua quadam effracta ac revulsa, omnes sibi Christianorum portus, omnes insulas, omnem oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem nostrum, quod anno superiori eas Deus alienatæ a nobis propter peccata nostra voluntatis suæ significationes dederat, ut non injuria trepidaremus, ne ille merito nobis iratus, per hostes nominis

nis

nis sui a populo suo pœnas repetere decrevisset. Sed ô cæca hominum judicia! O abstrusa & recondita Dei consilia! O bonitatem ac clementiam ipsius perpetuo prædicandam! Vere Dominus est, qui vulnerat & medetur; percutit & manus ejus sanabunt; qui mortificat & vivificat; qui deducit ad inferos & reducit. Pro paterna sua misericordia castigans castigavit nos: sed morti non tradidit nos. Respexit ad lachrymas, ad jejunia, ad eleemosynas, ad preces Ecclesiæ suæ: ad quæ omnia *Pius V. & nomine & re sanctissimus Pontifex*, toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo suo incitabat. En senex sanctissime & veterum illorum Pontificum simillime, scelerum ultor, justitiæ cultor, veteris disciplinæ restitutor, cui, bono publico, his miseris ac turbulentis temporibus, Ecclesiam suam gubernandam commisit Deus, hic est fructus lachrymarum atque obsecrationum tuarum! Tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium, tua quotidiana sacrificia hanc nobis a Deo victoriam impetrarunt. Metis exsultans, quod lacrymans seminasti. Te novo Moyse manus in cælum tollente, novus hic Josua superabat Amalechytas. Tu mentem in Deo, nostri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hostilium gladiorum cuspidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quam petebamus! Nos timidi vota faciebamus, ut hostium classis, cum adventare nostram auditum esset, quam celerrime se ad suos reciperet, quo post tot editas strages, timuisse tamen, & exspectare ausa non esse nostrorum impetum videretur Nam illud prope immodicum videbatur optare, ut & congrederentur, & se barbari, nostrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod si, ad efficiendam aliquam imaginem speciemque victoriæ, aliquot illorum naves

 depres-

depressæ, aliquot captæ, numerus aliquis captivorum liberatus esset: abunde omnes non exspectationi modo, sed optatis quoque nostris satisfactum fore arbitrabamur. Ut autem sine magna nostrorum clade amplius quadraginta hostium millia cæderentur; ut decem & eo amplius millia caperentur, ut centum nonaginta quinque illorum triremes, aliaque complura navigiorum genera in nostrorum potestatem venirent; ut plus quindecim captivorum nostrorum millia liberarentur; ut ex tanta illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item sævissimi prædonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad superbas immanis illius Tyranni aures acerbissimum minimeque ab ipso exspectatum tantæ cladis nuncium adferrent, quis unquam nostrum, non dicam sperare, sed propemodum optare ausus est? Præcurrit fortitudo vestra spes nostras; quæque nos ne frustra optaremus verebamur, ut ea frustra hostis optaret, admirabili Dei beneficio, & vestra singulari virtute perfectum est. Illud vero memorabile & animadvertendum, neque fortuito accidisse, sed justissimo Dei judicio effectum esse credendum est: quod, qui duo ex illa impura fœdissimorum mancipiorum colluvie maximas minas jactare; qui uni ex omnibus Christianorum vires maxime despicere soliti erant, ut etiam apud illum stolidum ac furentem Dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid usquam Christianorum esset, undique exterminaturos: ii potissimum, cum ad manus ventum est, ita subito perterrefacti sunt, ut mare ipsum angustum eis esse ad fugam videretur. *O Nonæ Octobres*, quam faustam ac felicem nobis posterisque nostris vestri memoriam reliquistis! Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, ut sibi liceret spectasse, quæ illo die gesta sunt, annum unum de consequendis vitæ suæ spacio, si fieri posset, adem-

emptum velit? Solem ego ipſum, ita vivam, in tam pulchro ſpectaculo, ut Joſua olim adverſus Amorræos pugnante ſubſtiturum fuiſſe arbitror: niſi tanta fuiſſet vincendi celeritas, ut, qui nihil metuebant, id unum metuere viderentur, ne prius adveſperaſceret, quam omnes hoſtes aut cæſi, aut capti, aut fugati eſſent. Quænam igitur ſtatuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitare poterunt, Viri fortiſſimi, quæ non dico paria eſſe meritis veſtris, ſed eorum partem adumbrare aliquam poſſint? Qui futuri ſunt usque eo diſerti ac copioſi hiſtoriarum ſcriptores, qui, cum ad *Naupacteam victoriam* ventum erit, non potius metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quam eam ſe verbis exæquare poſſe confidant? Semper enim juſtum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi ſpem ſua magnitudine ſuſtulerunt. Vos exſultantem barbarorum audaciam compreſſiſtis; vos maria illis clauſiſtis, noſtris aperuiſtis; vos flammam atque ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, a Chriſtianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuiſtis; vos a templis ſacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vaſtitatem depuliſtis; per vos cruentata ac tepefacta maria illorum ſanguine redundarunt; per vos vicina littora illorum, aut ſauciorum, aut morientium inconditis ululatibus perſonarunt; vobis magiſtris didicit noſter miles vincere, barbarus vinci; vobis Chriſtianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes ſecuritatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida a nefariis latronibus capta, tam multa incenſa, tam multas regiones vaſtatas, abducta in ſervitutem tam multa hominum millia: ſed, ſi Chriſti potentia, ſi Chriſtianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illuſtrari, quam poſt tot acceptas calamitates, non poterat; prope eſt, ut exclamem, tanti fuiſſe.

Certe quidem ut verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos nostros, nisi eam hyemis rigor & asperitas antecessisset: ita minus omnes hujus victoriæ jucunditatem ac dulcedinem sentiremus, nisi eam cum superiorum temporum tristitia, & acerbitate compararemus. Neque vero eos tantum, qui ex illo nobis omnibus salutari prælio, re bene gesta, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoque memoriam grato animo amplissimisque laudibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hostium perculit, quam ille ipse, pro quo pugnabant, sibi pignoratus est Christus. Qui si, ut credibile est, prius Christiano ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc vero in Deum tantum intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria projecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus stipati, triumphantes in cœlum evolarunt. O vos beatissimos, qui sanguinem vestrum pro eo fudistis, qui prior ipse pro vobis suum sanguinem fuderat! qui mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potissimum reddidistis! Illi impii, quos tum concidebatis, cum concidistis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos vero & extremum spiritum victores cum gloria effudistis, & mortali conditione vitæ in immortalitatem commutata, piorum estis æternam sedem & locum consecuti. Beata vita, quæ tali morte conclusa est! beata mors, quæ tali vitæ principium dedit! Sed ut ad te, M. Antoni, mea jam revertatur oratio, neque populus Romanus ignorat, neque unquam ulla ignoratura est aut gens, aut ætas, hujus immortalis gloriæ nomen multo tibi plus quam pro virili parte deberi. Tu jam inde a principio, cum a sanctissimo Pontifice Pio Quinto hujus saluberrimæ Principum Christiano-

ſtianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententia conficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis contuliſti. Tu cum claſſi Pontificiæ ſummo cum imperio præfectus eſſes, in Siciliam profectus, interea dum Joannes Auſtrius, non mea tantum, ſed omni omnium prædicatione major adoleſcens, cujus in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas ac poteſtas, eodem perveniret, & milites & claſſiarios ſtudioſisſime exercuiſti, &, ut omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu, quoties de ſumma re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, quæ ſummam prudentiam cum ſumma animi excelſitate conjunctam indicarent. Tu cum offenſiones quædam intervenirent, quæ rem in ſummum periculum adduxerant: iratorum animis, ſapientisſime cepto conſilio, & gravi atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compoſitis, naſcentis mali occaſionem ſuſtuliſti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarſerunt: tuum in ipſa pugna exemplum ſecuti, omnia pro Chriſto pericula contemſerunt. Pervenit, ac perlatus eſt usque huc tuarum immortalitate dignarum vocum ſonus: *Optimis auſpiciis geri, quæcunque pro Chriſtiana religione gererentur; barbaricam audaciam cedentibus inſtare, inſtantibus cedere; noſtrorum & victoriæ & morti immortalem gloriam propoſitam eſſe; illo duce atque auſpice, cujus brachia in cruce pendentis effigies, e ſummo regiæ triremis eminens, noſtros animaret, terreret hoſtes, de ſecundo prælii exitu nemini eſſe dubitandum.* Audivi, audivi ipſe de fortiſſimo viro, cujus eximia virtus & ſæpe alias, & in hoc bello vel maxime ſpectata eſt, quique tuorum in hac expeditione conſiliorum, ac laborum particeps fuit, quam præclarum tibi, quamque honorificum teſtimonium tribuerit *divinus adoléſcens Joannes Auſtrius,*

po-

postridie ejus diei, quo debellatum est, cum aperte prædicaret, tuum in hac sancta belli societate conflanda præter cæteros laborem ac studium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in re gerenda fortitudinem & alacritatem exstitisse; te & committendi prælii consuasorem, & comparandæ victoriæ adjutorem sibi præcipuum fuisse. Quæ cum omnia magna & præclara sint, multo tamen a te majora & præclariora populus Romanus exspectat. Properant M. Antoni nostra omnium vota: quique animis præsentis gaudii magnitudinem capere vix possumus, rerum a te gestarum præstantia, quasi quibusdam alis sublati, cogitatione & spe multo jam ulterius provolamus. Non satis est impulisse hostem: prosternendus & opprimendus est, antequam se novis opibus copiisque renovarit. Extorquenda sunt vobis ex illius belluæ faucibus impioque dominatu ampla illa & opima regna, in quæ, a Romano imperio distracta atque divulsa, nullo jure, injustissimus possessor invasit. Tendit vobis Judæa supplices manus, & palmas, quarum feracissima est, vestris victoriis triumphisque despondet, obtestaturque vos per eum, quem ex purissimæ matris utero mirabiliter exeuntem excepit, cujus vestigiis impressa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus sparso pro nobis omnibus sanguine irrigata est, ne se diutius patiamini indigna Christi hostium servitute oppressam teneri. Duce olim columna Judæi ex dura ac diuturna servitute extracti sunt. Utinam nostris quoque temporibus Judæa ipsa duce Columna ex multo duriori multoque diuturniori servitute extrahatur! Proditum est litterarum monumentis imperante Constantino, Constantini magni filio, visam esse in cœlo sub specie crucis ingentem columnam coronatam, quæ longe lateque collucens, a monte olivarum usque ad eum montem

tem, ubi Christus pro nobis omnibus morte affectus est, pertingeret. Declarandum est tibi M. Antoni rebus ac factis, tam insigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An vero gentes quædam antiquis temporibus propter violata majorum suorum sepulchra gravissima bella susceperunt: nos JEsu CHristi Domini ac Dei nostri sepulchrum, monumentum salutis nostræ, pignus resurrectionis nostræ, ab immundis canibus tamdiu teneri, eisque ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis ominibus generosæ ac fortes animæ! Ite accensa divinæ gloriæ studio pectora! continuate victorias! connectite Triumphos! invidete posteris vestris gloriam ejus terræ, ex qua salus nostra prodiit, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ! Ubi melius sanguis spargi potest? ubi melius vita deponi? ubi verior ac solidior gloria comparari? O Christe, te appello. In tua manu bellum & pax: in tua manu victoria; in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi! da eisdem vim facultatemque vincendi! immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctam societatem nomina dederunt, ut id primo quoque tempore facere maturent! non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut nostra ad hostes tuos obterendos egeas: sed ut omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant ejus gloriæ, quæ ex nominis ac cultus tui propagatione capietur. Et quando urbem Romam imperii sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentum esse voluisti; da Pio Quinto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, ut in hanc potissimum urbem, & ad hunc potissimum Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur!

DIXI.

ORA-

ORATIO XX.

Habita Romæ in æde D. Petri in Vaticano V. Id. Maj.

Anno M. D. LXXII.

In funere Pii V. Pont. Max. qui obiit Kal. Maj. ejusdem anni. *

DIcturus ex veteri consuetudine de Pii V. sanctissimi & in omni virtutum genere summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum augustissimo nobilissimoque consessu, Patres amplissimi, maximopere commoverer ac conturbarer animo, tum ob virium mea-

* Funebres etiam sunt in hoc Volumine Orat. XXIV. & XXVI. & Volumine sequenti, quæ locum extremum occupant Orat. XXV. & XXVI. In *Orationibus Procerum* reperiuntur hujus generis quamplurimæ, a præstantissimis Oratoribus habitæ, ut Vol. I. Orat. 10. *M. Antonii Sabellici* in funere Benedicti Rugii; Orat. 14. *Maximi Leonelli* in funere Innocentii IIX. P. R. Orat. 21. *Gabr. Mauri* in funere Benedicti Pisauri; Orat. 24. *Jo. Bapt. Rabmnusii* in funere Francisci Faseoli; Orat. 43. *Petri Victorii* in funere Eleonoræ Ducis Florent. & sequens in fun. Ferdinandi I. Imp. a *Franc. Forgatz* recitata; Orat. 59. in fun. Cæsaris Baronii, Oratore *Mich. Angelo Buccio*, & Orat. 71. *Stanisl. Lubienii* in fun. Sigismundi III. Pol. R. Volum. II. Orat. 163. *Ant. Malagonelli* in funere Clementis. X. R, Pont. Orat. 194. *Anb. Miræi* in obitum Rudolphi II. Imp. & sequens 95. *Jo. Henr. Bæcleri* in funere Linnasti Dorstensonii. Vol. III. Orat. 213. *Ant. Malagonelli* in fun. Christinæ Reginæ; Orat. 229. *Jo. Georgii Gravii* in obitum Mariæ Stuartæ Angl. Reg. & ejusdem Oratio, quæ locum 251. obtinuit in obitum Guilielmi III. M. Britanniæ R. quam sequitur *Jac. Triglandii* Oratio in eundem Principem. Num. 272. habetur Oratio, qua *Clemens XI.* P. M. manibus Caroli Card. de Tournon parentavit; ut alias taceam passim in eodem opere obvias.

mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati: si existimarem, aut ullam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperiri, aut ullam longitudinem temporis suffecturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cum & omnibus, & vobis præcipue, qui propius illum cognovistis, notum exploratumque sit, iis illum supra cæteros mortales virtutibus floruisse, quarum præstantiam, non dicam exæquare dicendo, sed assequi cogitando difficile atque arduum sit: ipsa me animosiorem atque alacriorem facit suscepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi necessario eveniet, ut & multa memoratu dignissima prætermittam, & ea ipsa, quæ attingam, jejunius multo atque exilius, quam pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato & omnibus rebus ad dicendum instructo homini eventurum fuisse. Ac quoniam auguratur animus, eum jam in æternas illas beatorum sedes evectum, & cum Deo conjunctum, quæ hoc tempore a nobis dicuntur, quæque fiunt, audire atque intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, si ipse, mortali adhuc corpore indutus, præsens adesset: ut & eo genere orationis utar, quo ipsum præcipue oblectari solitum novimus, non pigmentis ac fucis oblito, sed severo ac solido; & ea sola in ipso commendem, quæ ipse in rebus humanis commendanda ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam sancto, tamque Christiano Principi nullam laudem convenire arbitror, nisi vere ac proprie Christianam. Itaque in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & a quibus fere hujus generis orationum principia ducebant, patriæ claritatem, quam etiam quidam ex illis pri-

primam partem felicitatis esse dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiamsi vere ac copiose id facere possemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non ducemus. Quanti hæc sint, declaravit ipse Christus, qui totius orbis Dominus, obscurum & ante id tempus ignobilem pagum, in quo nasceretur, elegit. Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit; rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit ubi reclinaret caput. Immo vero ii demum gloriosi mihi præter cæteros, atque illustres videntur, etiamsi hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum freti, ea, quæ inter homines summa habentur, sine ullis ejusmodi præsidiis, sua sibi virtute pepererunt. Pulchrum est enim ita abundare, ut nemini quidquam debeas; ita illustrare alios, ut nihil ipse splendoris ac claritatis ab aliis mutuatus esse dicaris. Sed, his omissis, quæ semper sapientissimus quisque contempsit, jam quasi thesaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretiosissimarum aperiens, spectandumque proponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona, quæ semper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, utrisque admirabilem reddiderunt. Qui statim ab ipso ineuntis ætatis principio, cum & divino lumine illustratus, & domestica, ut credibile est, institutione commonefactus, iis, qui in seculo viverent, difficilem esse in cœlum viam judicasset, impulsu Spiritus sancti, fugit e patria inferiori ac terrestri, ut Abraham, iterque illud arripuit, quod ad illam superiorem ac cœlestem tendenti tutius atque expeditius esse intelligebat. Fugit ut Loth, neque post tergum respexit, cum sciret eos, qui manu ad aratrum apposita respiciunt retro, aptos non esse ad regnum Dei. Fugit ut Jacob, & in ea demum terra conquievit, in qua vidit scalas, per quas itur in cœlum. Dedit enim nomen in lauda-

datissimam illam D. Dominici sodalitatem, in qua, ut primum instituta est, tanquam in opimo ac fertili agro, eodemque bene ac diligenter subacto, & exculto viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ sanctitate præstantes, nunquam alii aliis succrescere, alii ex aliis continenter propagari ac proseminari desierunt. In ea ita vixit, ut juvenis senibus, tyro veteranis, novitius exercitatis, tanquam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis denique virtutis proponeretur. Neque vero cœpit quidem ita vivere, sed in eo non perstitit; neque perstitit quidem, sed non longius progressus est; neque progressus quidem, sed in medio cursu defatigatus. Immo vero totum vitæ spatium ita transegit, ut, cum jam pridem ad summam virtutis perfectionem pervenisse judicaretur, ipse tamen quotidie se ipso melior ac perfectior cerneretur. Cum autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum singulare studium conservandæ veræ ac Catholicæ religionis, & adversus eos, qui illam ulla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium semper eluxit. Quibuscum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquievit. In aliis erratis condonandis, atque ignoscendis, quanquam & sui & aliorum severissimus censor, non ita se durum atque inexorabilem præbebat: qui ab Ecclesia descivissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, vitam sibi acerbam atque insuavem esse ducebat. Exedebat animum ipsius zelus Ecclesiæ; neque quisquam unquam verius idem, quod olim David dicere potuit: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos.* Ergo cum ei munus in eos inquirendi publice mandatum esset, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capi-

tis dimicationes sibi, dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas putavit? quas non potius ultro ac cupide appetiit? quam sæpe ab illis petitus, a Deo mirabiliter servatus est? ut de eo dici possis, quod alicubi ait Cyprianus: non animum martyrio, sed martyrium animo defuisse. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Christianam Remp. merita, primum creatus Episcopus Nepesinus, deinde a Paulo IV. in vestrum, Patres amplissimi, Collegium adscitus, atque aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid opus est, præsertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera & recta essent, quantum animi & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil unquam ille in dicenda sententia aut metui, aut gratiæ dedit; nunquam ad cujusquam voluntatem orationem suam accommodavit; nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaque vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neque ad justa impetranda necessarias esse, neque ad injusta extorquenda efficaces. Quod si quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquam scopulum quendam refugiebant? Ut autem divino consilio, vestris suffragiis, in Pii Quarti locum suffectus est, tanta subito exstitit bonorum alacritas, & exsultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio, ut neque illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neque hi uspiam se jam tuto posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abjectos; illos gaudio triumphantes, hos de consciscendo

do

do sibi voluntario exsilio consilia inter se communicantes; illi gratulatum ad templa convolabant, hi adspectum hominum lucemque vitabant; illos sublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neque vero multis edictis aut programmatis opus fuit ad pestes quasdam hominum ex urbe pellendas. Ut sol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream purgat; ita nomen ipsum novi Pontificis dissipavit improbos, & urbem tetra illa impurorum hominum colluvione purgavit. Jam in ipso Pontificatu qualis fuerit, si quis subtilius requirere instituat, ita reperiet, multis seculis nullum Pontificem fuisse, qui ad veteres illos, Sylvestrum, Gregorium, Leonem, ejusdemque generis alios, vivendi ratione, & consuetudine propius accesserit. Primum enim si privata & domestica spectemus, eandem in victu cultuque parcimoniam retinuit, quibus a principio se, cum adhuc in monasterio esset, assuefecerat. Eadem jejunia erant, eædem preces, eadem statis anni temporibus a certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitus asperitas: neque quisquam unquam intemperans tanto studio voluptates corporis consectatus est, quanto ille eas perpetuo repudiavit. Imo vero, quarum Ecclesiæ constitutionum propter senectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumque petentibus fieri solet; iis ut ipse se solveret, quanquam & affecta ætate, & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidie fere sacrificabat; si id non poterat, omnino tamen sacrosancto Missæ sacrificio intererat. Nunquam ex ejus ore verbum unum prodiit, quod non aut ad DEI laudem, aut ad eorum, qui aderant, emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra positus, versabatur in cœlo: & cum hic nobiscum viveret, jam tamen civis erat Sanctorum & domesticus Dei. Tota

quoque ejus familia ad exemplum Domini composita erat: cumque multis in locis familiares principum sumptuoso vestis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, distingui ab aliis soleant, hic suos ita instituerat, ut nulla re magis quam modestia singulari, & præcipua quadam sanctimonia vitæ a vulgaribus discernerentur. Atque hæc privatim. Publice autem quot quantaque beneficia & in hanc urbem, & in totam Christianam Rempublicam contulit? Revocavit veterem Ecclesiasticam disciplinam: quæ ita jam obsoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum scriptis agnosceremus. Judiciorum severitatem, quam jam improbissimus quisque aut eludere aut perrumpere solebat, renovavit: cumque acrioribus remediis egere hoc seculum judicaret, propositis etiam acerbioribus suppliciis, hominum libidinem audaciamque frenavit. In quo, si qui sunt, qui eum ut nimis severum, ac rigidum culpare audeant, & ut molles ægroti de medicamentorum amaritie conquerantur: facere id non possunt, quin eadem opera de sua nequitia & levitate fateantur. Nam si adversus extraneos tantum severitatem adhibuit, in se autem, & in suos remissus, atque indulgens fuit, tum sane hos reprehensores audiamus: sin & domi, & foris, & in suos, & in alienos sui se similem præbuit, neque quenquam usque eo earum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit; fateamur, id quod rès est, severitatem illam ab eximio quodam justitiæ studio profectam, his temporibus necessariam ac salutarem fuisse. Jam eum & ab omni avaritia ac sordibus longissime abfuisse, & liberalitate ac magnificentia excelluisse, & res ipsa loquitur, & ii quoque, qui propter eas quas dixi caussas parum ejus gloriæ favent, confitentur. Cui rei argumento est & innumerabilium privatorum inopia sublevata & infi-

infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus prope orbis Christiani partibus aliqua difficultate pressis ac laborantibus sine ulla cunctatione subvenit. Illud vero immortale, & omnium gentium omniumque seculorum prædicatione celebrandum beneficium, quo universam Christianam Rempublicam affecit, inita & constituta cum Philippo Rege vere Catholico, & cum Venetis, belli adversus Turcas gerendi societate, quis unquam satis pro dignitate laudaverit? Quam in societatem, ut cæteros quoque principes Christianos perduceret, cum alia multa molitus est: tum anno superiori, periculosissimo tempore maximis caloribus, eum, quem semper meritissimo unice dilexit, sororis suæ nepotem, Michaelem Cardinalem Alexandrinum, sibi sanguinis quidem conjunctione proximum, sed virtutis imitatione propiorem, in cujus aspectu ac colloquio acquiescebat, cum quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximum posteritatis suæ præsidium collocarat; eum igitur legatum in Hispaniam, in Lusitaniam, in Galliam misit; neque ejus, quem tantopere amabat, vitam in apertum discrimen exponere veritus est, dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Christi gloriam & ad Christianorum utilitatem pertineret. Hæc ego cum laudo, Patres amplissimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est, aliorum quidem, quod ex corpore vestro talem principem elegistis; aliorum vero, quod vos talis princeps in amplissimum ordinem adlegit. Singulares Principis nostri virtutes Deus Opt. Max. singulari felicitate cumulavit, datis ei de duplici genere hostium duabus maximis pulcherrimisque victoriis, altera terrestri de iis, qui in Gallia & a Christo, & a Rege defecerant; altera navali, cujus recens adhuc memoria est, de sempiterno Christiani nominis hoste, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia

plurima, quæ ſciens prudensque, ne longior ſim, prætereo, hiſtoriarum ſcriptores monumentis ſuis commendabunt æternitati: mihi autem breviter de ipſius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum eſt, ut intelligant omnes, vitam ita laudabiliter actam non minus laudabili fine eſſe concluſam. Duo ſunt, quæ, cum ad extremum vitæ ventum eſt, etiam ſpectatæ virtutis viros de gradu dejicere interdum ſolent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et ſunt tamen, qui quamdiu a ſe mortis periculum abeſſe confidunt, dolorem ſatis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne gravi & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis neceſſitatem ſatis æquo animo exſpectant. Qui autem utrumque præſtet, ut neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neque adventantis, atque imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum eſſe ac munitum neceſſe eſt. Quæ laus ſi cui unquam merito tributa eſt, huic certe omnium confeſſione tribuenda eſt. Qui cum quadraginta totos dies tantam vim doloris perpeſſus ſit, quanta maxima cadere in hominem poteſt, nunquam tamen ullam vocem parum ſe dignam emiſit, ſed illud in ore frequentiſſime habuit: *Domine adde ſane ad dolorem, dum addas & ad patientiam.* Mortem autem, ſibi ab ipſo morbi principio certam atque exploratam, ita non exhorruit, ut de ea ſine ulla prorſus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur, planeque oſtenderet eam a ſe, ut Divus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium ſit, præſciviſſe eum, ſibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illuſtres ejus rei ſignificationes dedit. Unam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie Paraſceves, hoc eſt, viceſimo nono ante ipſius obitum die, ſacroſanctam Euchariſtiam ſibi porrigentem, & uſitata verborum formula utentem, juſſit in

ſiſtere,

ſiſtere, & ita verba concipere, ut in iis tantum ſit. qui ſanctiſſimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, ut paulo poſt ad aliam vitam commigraturi. Alteram, quod cum, ob quandam morbi levationem, depulſum ab eo eſſe mortis periculum, conſtans opinio eſſet, ſeptem illa præcipua urbis templa inviſere voluit, ejusque itineris, quanquam viribus morbi gravitate & longinquitate dejectis, magnam partem pedibus confecit, aperte profitens, velle ſe eorum reliquias poſtremum videre, quos ſe multo poſt viſurum eſſe ſperaret in cœlo. Mortem autem illius & præceſſerunt multa prodigia, terræ fremitus, terræ motus, fluminum inundationes, crebri fulminum jactus, & ſecuta eſt tanta populi conſternatio, ut ejus deſiderium vix longo tempore mitigari poſſe videatur. Sed nos quidem alieniſſimo Reipub. tempore, optimo & præſtantiſſimo principe orbati ſumus: ille autem, ut confidimus, e tenebris ac vinculis corporis in lucem libertatemque productus, promiſſam piis omnibus poſſidet hæreditatem: ita ut mors ipſius, ſi ſortem noſtram reſpicimus, luctu & lamentationibus; ſin ipſum, cultu & gratulationibus proſequenda ſit. Vos vero, Patres ampliſſimi, quos jam unos mœſta tanti gubernatoris obitu intuetur Eccleſia, quorum ex auctoritate ac ſuffragiis, ſecundum Deum, tranquillitas temporum & ſalus Reipublicæ pendet, conſulite quam primum rebus afflictis, & ex veſtro nobiliſſimo corpore ac Collegio, aliquem ejusmodi Eccleſiæ rectorem deligite, qui & ſedare poſſit mœrorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentia, uſu rerum, auctoritate, aptiſſimus ſit ad perficienda pulcherrima ac præſtantiſſima opera, quæ præpropera hujus morte imperfecta atque inchoata manſerunt,

DIXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perveniendi.

ORATIO XXI.

Habita Romæ Non. Novembr. Anno cIↃ IↃ LXXII.

Cum secundum Tusculanarum exponere inciperet.

JUs civile me non vulgari via, sed nova quadam, & ante me in his quidem scholis inusitata ratione tradere ingressum, & in opere institutoque pulcherrimo quartum in annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplissimi, in medio cursu insistere, aliudque munus suscipere coegit auctoritas. Nam, cum homo eruditissimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hac urbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa jam ætate otium ac quietem postulante, missionem a vobis honesstissimam impetrasset, nec ei facile successor idoneus reperiri posse videretur; mihi potissimum mandandum esse ab eo derelictam provinciam censuistis. Parebo libens, ut debeo, auctoritati vestræ: neque mihi quidquam unquam a vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego promto atque alacri animo subeam: quæque mihi a vobis imperata erunt, nunquam aut aspernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimescam. Vestrum est, decernere ac statuere, quam a quoque nostrum hujus quasi Reipublicæ litterariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrum, parere & mandata vestra subsequi, neque unquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, ut de vestro judicio judicemus. Equidem quod ad me attinet, neque ullam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna sit, sordidam & abjectam esse duco: & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, semper nobilissi-

lissimam existimavi: &, si aliter sentirem, fortassis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in convivio extremo loco jussus accumbere, convivatoris ingenium ac judicium commendavit, qui rationem excogitasset, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantum, ut vulgo dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominum collocat, sed etiam sæpe magistratum is, qui eum gerit, exornat. Epaminondam ferunt, cum a civibus suis Telearchus creatus esset, (erat is apud Thebanos non magni momenti magistratus,) non detrectasse, sed dixisse, ita gesturum, ut deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectum est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, ut post eum Telearchi perpetuo creati sint ex principibus civitatis. Hæc & talia dicerem, si in eloquentiæ professione parum inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa & de me longe mihi alia opinio est. Quamvis enim non inficior, magnum me semper amatorem atque admiratorem disertæ atque ornatæ orationis fuisse, studioseque in eam rem operam dedisse, etiam, si vultis, aliquando imposuisse populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neque indiserti hominis opinionem venisse: vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habendos, cum diu a pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantum a me exspectari ac requiri puto, primum, ut vobis, adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perveniri: deinde ut ad superandam earum difficultatem, quantum in me erit, si quid modo erit, (neque autem multum, neque tamen nihil omnino fore confido,) auxilio sim: suscipiam, ac subibo paulo majore cum fiducia onus id, quod mihi, si meum

perpetuum publicæ utilitatis ſtudium divinæ benignitatis aura comitetur, utcunque poſſe videor ſuſtinere. Ut enim, ſi quis homo egens ac tenuis, alios ſe collocupletaturum eſſe profiteatur ridiculus ſit, ſin id tantum polliceatur, oſtenſurum ſe, quam viam inſiſtere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens a fortuna ſua ſuſcipere videatur: ſic ego, ſi a me traditurum dicere auſim, quibus eloquentes fieri poſſint, merito irridear, cum ipſi mihi eorum perexigua pars ſuppetat; ſin id tantum dicam, poſſe me iis, qui eloquentiæ ſtudio tenentur, vias, quæ ad illam ferant, oſtendere, & ad id quod adamarunt conſequendum aliquid opis afferre: cauſſæ, ut opinor, nihil ſit, cur me quiſquam aut nimium mihi adſumere, atque arrogare dicat, aut ea polliceri, quæ præſtare non poſſim. Nolite autem, auditores, exiſtimare, me vulgare aliquid vobis & in medio poſitum polliceri, cum polliceor, me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, ut vulgo accipi conſuevit. Hodie enim ut quis vulgaria Rhetorum præcepta utcunque didicit, & in Ciceronis ſcriptis tantum poſuit operæ, ut, adhibito Nizolii libro, poſſit orationem aut epiſtolam ſcribere, cujus tum ſingulæ voces, tum ipſa etiam ſtructura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum conſenſu, qui nihil altius, aut ſublimius cogitant, eloquentis nomen aſſumit. Ita, ſi de quopiam iſtorum percunctere, num Platonem, Ariſtotelem, Theophraſtum legerit; denique num Philoſophiam attigerit, negabit: ſe enim, relicto aliis Philoſophiæ ſtudio, eloquentiæ gloria contentum fuiſſe. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quam diligenter, ſtudioſeque verſaverit? Aliquid ſe fortaſſe ex eis libaſſe dicet, ſed properantem & aliud agentem, & qui unam modo ſpectaret eloquentiam.

Certe

Certe igitur Homerum, quem ut cæterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quasi fontem quendam esse dicunt, Sophoclem, Euripidem, a quo optime ali eloquentiam, ipsi eloquentiæ magistri prodiderunt, cæteros denique Græcos & Latinos Poetas accurate pervolutasti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas; quasi ego poeta, non orator, esse voluerim. Nimirum igitur, cum a te omne aliud scriptorum genus abdicasses, in illis eloquentiæ luminibus Lysia, Hyperide, Andocide, Isæo, Isocrate, Demosthene, quamplurimum olei consumpsisti, in eis egregium aliquod studium collocasti, eos sæpe relegens in succum ac sanguinem convertisti tuum. Imo, inquit, quorundam ex istis vix ipsa nomina agnosco: alios a Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amoribus ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiæ studio inflammatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex sinu deposui; cujus in scripti ita diligens ac sollicitus fui, ut, quemadmodum nummi aurei aut argentei a plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non sunt, sono ipso discernere ac dijudicare possim. Bene sit, inquam, istis auribus tuis tam delicatis, tamque eruditis: sed cur, quæso, cum Ciceronem tanti facias, eos, quos tantopere ab eo laudari videbas, non attigisti? Istos, inquit, legissem, si Græce eloquens esse voluissem. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti satis esse unus Cicero visus est. Quæ ista (malum) Latina eloquentia est? aut quando quisquam veterum istud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quisquam eloquentiam vocat, cum genera caussarum, & nomina figurarum, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & hujusmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas con-

conjungere, & ex eis quasi tessellis jejunam ac famelicam orationem contexere, sedulo caventem, ne quid dicatur, quod non ante Cicero dixerit? Picarum & Psittacorum ista eloquentia est, auditas voces iterare ac reddere, neque quidquam unquam dicere, quod sit vere ac proprie tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui nisi qui de civilibus negotiis ornate ac copiose loqui posset, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modo clamores faceret, modo circumfusam multitudinem stupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui se dicendi magistros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum institutis, ac legibus, multa de ratione instituendarum ac gubernandarum civitatum disputabant: seque propterea non Rhetores, aut, quæ tum usitata erat ipsorum appellatio, Sophistas, sed gloriosiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etsi eos Aristoteles coarguit, ipse tamen docet, Rhetoricen quiddam esse ex Dialectica, & ex Politica conflatum atque commistum: & opus Rhetorices esse ait, iis in rebus omnibus, quæ in consultationem cadunt, omnia videre, quæ ad fidem faciendam accommodata sunt. Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait; si ita dicamus, ut, qui audiunt, bonos viros esse nos opinentur; si eorum animi motus quosdam concipiant ad id, quod volumus, efficiendum atque obtinendum accommodatos; si id, quod probare volumus, aut demonstremus, aut demonstrare videamur. Ut autem Dialecticus, (non ille ex scholastico pulvere clamator odiosus ac molestus; sed verus ac germanus Dialecticus,) duobus ad probandum instrumentis utitur, syllogismo & inductione: sic ei compar ac geminus & in dissimili genere simillimus orator duo

duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte respondeant: enthymema, quod syllogismo, exemplum, quod inductioni. His duobus armatus est, his pugnat, his & suam & aliorum dignitatem tuetur: neque sine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen sustinere quisquam potest. Enthymematum copia a Philosophis, exemplorum a poetis & historiarum scriptoribus petitur: neque quisquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus evaserit, qui non prius omnia Philosophorum scripta, quæ quidem ad formandos mores & ad tractandam Rempublicam pertinent, omnem historiam veterem, omnes antiquos & Græcos & Latinos poetas diligenter & accurate pervolutarit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: sed magnum est & id, quod hoc labore petitur. Et verum est, quod ait Horatius: *nil sine magno Vita labore dedit mortalibus.* Ad hanc facultatem consequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Vestra res agitur: vobis, ut ille ait Comicus senex, seritis, vobis occatis, vobis eisdem metitis, vobis denique iste pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidie caussa vestra efficientem, quæcunque potero, conantem etiam ea, quæ non potero. Alite vos quoque studium meum attentione vestra, & dum ætas apta est ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenii cultum requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere, ut utilitas vestra, que & Gregorio Pontifici Maximo, & amplissimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantæ curæ est, a vobis, a quibus minime decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, instabo, urgebo, excitabo, nonnunquam etiam, si res

res ita poſcere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exſpectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, ſi vos litteras cnntemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipſe commoda veſtra ex animo, &, ut vos me viciſſim merito ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus eſt, diutius detinendi non eſtis. Secundum librum Tuſculanarum diſputationum explicare decrevi. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attente audient, curaturum me, ut eis operæ ſuæ ratio conſtet.

D I X I.

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Chriſtianiſſimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

Habita Romæ V. Kalend. Januar.

Anno clↃ IↃ LXXVII.

Poſt lanincam Pariſienſem.

SI pro cujus quisque propugnatione ac defenſione plura pericula ſubiit, plus excepit acerbitatum, pluribus quaſi procellis ac tempeſtatibus agitatus eſt; eo plus gaudii ex iis, quæ ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum eſt: dubitare non potes, Beatiſſime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine ſuperaverit, quando non hujus modo memoriæ, ſed omnium ætatum ac ſeculorum Reges gravi ac diuturna ſuſceptorum pro Sedis Apoſtolicæ auctoritate laborum ac diſcriminum perpeſſione ſuperavit. Quo tibi gratior eſſe debet ac jucundior gratulatio, quæ tibi hodierno die fit ejus Regis nomine, qui cum, pro incredibili ſtudio

ſtudio atque obſervantia erga te ſua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quæ omnibus notæ ſunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quam divino conſilio contigit, ut poſſis tu quoque ei viciſſim vere ac merito gratulari. Etſi autem, quæ proxime in Gallia pro religione geſta ſunt, propter ſummam illius regni nobilitatem atque amplitudinem toto jam orbe celebrantur, neque locus, neque regio in terris ulla eſt, quæ non plena ſit & laborum ac miſeriarum, quas Galli ſuperioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper uſus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem ſtatum vindicavit: quia tamen neque Regis noſtri & nomine & re Chriſtianiſſimi pietas in Deum, quam ipſe omnibus notam ac teſtatam eſſe vult, ulla ex re melius cognoſci, neque ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri poteſt, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis ineſſe videatur: peto a te, Beatiſſime Pater, ut hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potiſſimum rerum tractatione conſumi collocarique patiaris. Quis igitur in Gallia rerum ſtatus fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus eſt, omnes facile recordamur. Nam, quæ mali vis, jam tum Henrico regnante, in venis ac viſceribus Galliæ concepta ac concluſa latuerat, cuique optimus ille Rex, ob perpetuo deplorandum inopinatæ mortis eventum, remedium adhibere, cum maxime cuperet, non potuerat: eadem cum ſe ſub Franciſco ſecundo commovere cœpiſſet, & ab eo quoque, intempeſtiva morte prærepto, compreſſa modo & cohibita, non etiam exſtincta & ſublata eſſet, ad extremum univerſa ſe, ingreſſo regnare Carolo, effudit. Ut autem aquæ impetus ſaxorum lignorumve oppoſitu diu retentus ac retardatus, ſi for-

forte tandem ea, quæ obstabant, aut sublata, aut perrupta & disjecta sunt, multo major ac vehementior esse consuevit: ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenatosque tenuerat, fractis postremo repagulis furere ac bachari per nobilissimum regnum, & in summa impietate summam licentiam nacti, divina humanaque omnia cædibus & incendiis miscere cœperunt. Atque ut antiqui fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inusitatæ magnitudinis angues superne lapsos esse, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent; ita hoc novo Hercule, (qui enim adhuc adolescens tot jam monstra perdomuerit, meritissimo hujus nominis honore affici potest,) regni habenas tractare aggresso, infinita quædam non e superiore loco demissa, sed ex inferis emersa existit anguium vis, qui & pestilenti afflatu suo omnia contaminare, & teterrimum virus suum longe lateque spargens, non ipsi modo regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, sed & ex toto regno verum Dei cultum, quo uno æternæ vitæ spes continetur, exterminare conarentur. Qui divini quidem numinis metu jam pridem projecto, legum autem & judiciorum auctoritate tum maxime propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, quam stragem, quas calamitates, quam vastitatem, quot inaudita crudelissimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ post illas pestes ac furias ab humani generis hoste immissas, contigerunt: profanata, eversa, incensa templa; aras sacerdotum cæde maculatas; abstractas ex sedibus suis virgines Deo sacras; direptas urbes; campos manantes sanguine; fluviorum cursus humanis corporibus impeditos; ludentem excarnificandis hominibus sævitiam, feritatem,

tem, ne conditis quidem mortuorum ossibus ac cineribus abstinentem. Quis usque eo Gallici, aut potius Christiani nominis hostis est, qui illa sine lachrymis aspicere potuisset? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot summorum Pontificum, qui tanta cum laude Ecclesiæ Dei præfuerunt, parens! Tune illa es, quæ susceptam a Christi & Apostolorum discipulis fidem nunquam postea deserueras? quæ non a tuis tantum, sed ab aliorum quoque finibus hæreticos aliosque hostes nominis Christiani tam sæpe depuleras? quæ Europam, Africam, Asiam, gestis pro Christi fide bellis nobilitaveras? quæ violatam ab aliis Sedis Apostolicæ dignitatem tam sæpe restitueras? tam firmis præsidiis sepseras? tam multis ornamentis affeceras? quæ urbem Romam ab imminenti direptionis & excidii periculo tam sæpe liberaveras? Vere enim hoc, Beatissime Pater, vere & sine cujusquam injuria gloriari possumus, duabus præcipue laudibus homines nostros, post Christum natum, supra cæteras gentes perpetuo floruisse: quod & Christianæ religionis non conservandæ tantum, sed etiam propagandæ studiosissimi, & ad accipienda omnia regum suorum imperia paratissimi semper fuerunt. Omnes autem illarum pestium conatus eo dirigebantur, ut & a Deo, & a Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum utraque spoliarent. Quod si utrumque consequi ac perficere non possent, certe quidem ut eam a summorum Pontificum cultu, & a Romanæ ac Catholicæ Ecclesiæ communione divellerent. Hoc præcipue imbiberant, hoc spectabant, hæc eis a principio mens, hoc consilium ac propositum fuit. Neque vero dissimulanter ferebant, conquieturos se, &, ut prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas e Gallia tolleretur. Quin etiam, si se rex ab hac sancta sede dissociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines re-

O gni

gni proferendos, & ad finitimas provincias sub imperium suum subjungendas ostentabant. Sed magnus & a natura ipsa ad honestatem conformatus animus, nec asperitatibus terreri, nec ulla utilitatis specie a recto avocari potest. Rex fortissimus & majoribus suis dignissimus, qui *pietatis ac justitiæ* gloriam ita etiam puer adamasset, ut ipsis earum virtutum nominibus quasi pro symbolo utatur, omnia sibi prius perferenda statuit, quam quidquam committendum, quo earum alterutra vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum consiliis ac suasionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, sed tamen, ut qui corruptas ac vitiatas corporis sui partes, aliis omnibus frustra tentatis, urunt postremo, aut secant, ne earum contagio cæteris obsit: cum jam in lenioribus remediis nulla spes esset, ad acriora descendere, & vim quodammodo visceribus suis inferre coactus est. Intestinum ac domesticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari possunt miserrima, insunt, necessario ei adversus suos suscipiendum ac gerendum fuit: & ruina restinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Commissa multa prælia, multa cæsa hominum millia, sæpe fusi ac profligati hostes: rex tamen clementissimus, & suos, si qua ratione posset, prolatando potius ad sanitatem perducere, quam delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieverat, quas æquissimas etiam iniquissimi judicarant. Pacata ac composita omnia videbantur, jamque spes erat, plerosque ex illis miseris agnituros errorem suum, & ad Ecclesiæ gremium suapte sponte redituros: cum illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totam prope Galliam insepultis suorum corporibus obruerant, quasique sepelierant, quorum ipsi gladii assuefacti trucidandis insontibus, assidue cædem sanguinemque sitiebant,

pa-

parum se anteactæ vitæ responsuros judicarunt, nisi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi sceleris accessione cumularent. Agebant illos præcipites & ad supplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tam multa adversus Deum & homines impie nefarieque commiserant: iis illi agitati, & a mente consilioque deducti, veriti non sunt adversus illius regis caput ac salutem conjurare, a quo post tot atrociora facinora non modo veniam consecuti erant, sed etiam benigne & amanter excepti. Qua conjuratione sub id ipsum tempus, quod patrando sceleri dictum ac constitutum erat, divinitus detecta atque patefacta, conversum est in illorum sceleratorum ac fœdifragorum capita id, quod ipsi in regem & in totam prope domum ac stirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem, & in fastis eximiæ alicujus notæ adjectione signandam, quæ paucorum seditiosorum interitu regem a præsenti cædis periculo, regnum a perpetua civilium bellorum formidine liberavit! Qua quidem nocte stellas equidem ipsas luxisse solito nitidius arbitror, & flumen Sequanam majores undas volvisse, quo citius illa impurorum hominum cadavera evolveret & exoneraret in mare. O felicissimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cum tot annos admirabili prudentia parique sollicitudine regnum filio, filium regno conservasset, tum demum secura regnantem filium adspexit! O regis fratres ipsos quoque beatos! quorum alter, cum, qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipse quater commisso prælio fraternos hostes fregisset ac fugasset, hujus quoque pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad se potissimum voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen est ad virtutem indole, ut neminem nisi fratrem in his rebus gerendis æquo animo sibi passurus

fuerit anteponi. O diem denique illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatissime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & divo Hludovico regi, cujus hæc in ipso pervigilio evenerant, gratias acturus, indictas a te supplicationes pedes obiisti! Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quam ut primis illis mensibus tetram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præsignificabat dissectus draco, gentis tuæ, Beatissime Pater, nobilissimum ac pulcherrimum insigne: fore ut immanis ille draco, aut illa potius multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam, sed potentissimum & opulentissimum regnum tamdiu obsederat, te Pontifice dissecaretur. Nunc igitur contemplare, quæso, animo novum illum Davidem, cæsi ac prostrati gigantis spoliis ac sanguine decorum, eumque hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqui existimato: Ego, Pater sanctissime atque optime, cum majores meos, maximos & potentissimos reges, accepissem omnes usque a Hlodoveo in sinceritate atque integritate religionis Christianæ, ne uno quidem excepto, plus mille annos firme ac constanter perstitisse; eosdemque præcipua quadam erga Sedem Apostolicam observantia, periculisque ac laboribus pro illius defensione aditis, & illud, quo nullum pulchrius est, Christianissimorum nomen, & primarium inter reges Ecclesiæ filios locum consecutos: statim a puero illud mihi proposui, ut eos potius aut adæquare, aut etiam, si fieri posset, superare contenderem, quam committerem, ut non satis respondere traditæ mihi ab illis gloriæ judicarer. Itaque & Pium Quintum, dum inter homines fuit, sanctissime ac religiosissime colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cum pri-

primum audivi te in locum illius esse suffectum, tanto gaudio affectus sum, quantum percipi, aut cogitari maximum potest. Multa enim jampridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiveram, quæ te isto honoris amplissimi fastigio dignissimum reddidissent. Prudentiam, quam nihil fallere; justitiam, quam nihil inflectere; fidem & constantiam erga amicos, quam nulla temporum asperitas imminuere aut labefactare potuisset. In colendo Deo pietatem sine simulatione; in regendis hominibus severitatem sine superbia; in administrandis negotiis & sine festinatione diligentiam, & sine tarditate gravitatem. Movit etiam me subita illa totius Cardinalium Collegii in decernenda tibi summa potestate consensio: quæ neque sine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neque sine singulari divinæ providentiæ afflatu potuit contigisse. Magna me spes tenet, fore ut sub tali Pontifice in ovile Christi gentes, & quæ veram religionem nondum acceperunt, aggregentur, &, quæ ab eo desciverunt, denuo congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentissime defero, ea fide, quam rebus in regno meo gestis satis jam & tibi & universo orbi, ut arbitror, approbavi: simulque tibi & *Apostolicæ Sedi, quam debeo, obedientiam præsto atque exhibeo, & præstiturum atque exhibiturum in perpetuum spondeo.* Neque dubito fore, ut a te vicissim quæcunque ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantum intacta & inviolata conserventur, sed etiam, ubi occasio tulerit, augeantur. Hæc, quæ tibi rex ipse, Beatissime Pater, præsens dicere cuperet, quia id non poterat, per hunc illustrem virum Nicolaum Rambolletii Dominum, equitem ordinis regii, unum ex intimis consiliariis suis, custodiarum suarum Præfectum, Caroli Cardinalis Rambolletii fratrem & natura & virtute germanum, significanda censuit. Quanquam e-

nim facile intelligebat, hæc eadem te ex præstanti viro parique dignitate prædito Francisco Barone Feralio, Oratore apud te suo cogniturum: non tamen sibi visus est suam in te colendo pietatem satis declaraturus, nisi hujus rei caussa propriam ad te legationem destinasset.

D I X I.

De utilitate, jucunditate ac præstantia litterarum.

ORATIO XXIII.

Habita Romæ XV. Kalend. Novembr. Anno cIↃ IↃ ɪLXXIII.

CUm mihi a summis viris, quorum auctoritate, atque imperio nostra omnium studia diriguntur, mandatum esset, ut hodierno die, quo, ut scitis, more majorum, noster hic quasi Musarum exercitus quotannis lustrari solet, de præstantia litterarum, & earum artium quæ litteris continentur, aliquid publice dicerem, quo juvenum animi ad earum amorem incitarentur: quod prius facere debueram, sed inconsulto quodam obsequendi studio abreptus non feceram, cœpi oneris suscepti magnitudinem cum viribus meis sollicite comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficile impositum crederem. Nam, ut Cyrenæus Poeta facile ait esse omnibus Apollinem laudare, in quo tot, tantaque laudum argumenta sint: ita facile videbatur homini quamlibet infanti atque indiserto laudare eas artes, quas vere ac merito bonorum fontes nominare possumus, Neque enim dubitabam, quin omnium concessu multo justius artibus nostris, quam illis, de quibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam, tum demum in summa me

me difficultate verſaturum fuiſſe, ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare juſſus eſſem, aut earum dignitatem abjicere & extenuare dicendo: nullum enim ſane argumentum, quod quidem alicujus momenti eſſet, ad eam rem reperire potuiſſem. Quod ſi Socrates præſente Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multo me magis verecundari par fuiſſet, in tanto eruditisſimorum hominum cœtu declamantem adverſus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulchritudine, ita incenſi eſtis, ut ſine earum tractatione ne vitam quidem ipſam jucundam putetis. Nunc, ut idem ille ſapientisſimus ſenex factu facile eſſe ait Athenienſes Athenis laudare, quod, quæ quisque amat, ea libentisſime laudari audit: ſic & ipſe mihi videbar facilem & expeditam provinciam ſuſcepiſſe commendandi ac celebrandi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdum occurrebant alia. quæ me commoverent, nec quieto eſſe ac ſecuro animo ſinerent. Nam & in tam ubere ac copioſa materia neceſſe eſt, unicuique audientium multa in mentem venire, quæ commode dici queant; neque fieri poteſt, ut, quidquid omnes cogitant, dicat unus; & ea eſt hominum natura, ut, cum quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt, non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potisſimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quisque captu, quid ipſe dicturus fuerit, cogitat, & alia prope omnia faſtidiens, dum id unum dicatur, avide exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quod ea non dixeris. quæ ſi dixiſſes, ipſa quoque aliis obſoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hac in parte ſit eorum conditio, qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: quorum, ſive abundarunt, laudatur ingenium; ſive defecerunt,

runt, materiæ jejunitas accusatur: cum contra, ubi ampla dicendi seges est, quidquid allatum est, ubertati materiæ adscribatur; quidquid omissum est, tibi. Ego vero quomodo aut quidquam allaturum esse me sperem, quod novitate audientium animos teneat, cum iis in rebus mea versatura sit oratio, in quibus præstantissima se omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iisdem de rebus ornatius ac copiosius dixerint? Sed mihi neque valde laborandum est, ut nova conquiram, (non enim cantilenæ sunt hæ, quibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam, sed præcepta, quibus vetustas addit auctoritatem,) &, si vera, utilia, apta ad id, quod mihi propositum est, digna hujus loci auctoritate, digna vestris auribus attulero, quibus ea cumque verbis extulero, hoc ipso me satis ornate dixisse arbitrabor. Agite igitur, Viri præstantes, & cum aliis nominibus, tum præcipue harum, de quibus dicere ingredior, artium cultu & tractatione clarissimi: agite studiosi adolescentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in ejusdem gloriæ spem, eodem quasi lacte Musarum educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram, qui instinctu quodam afflatuque divino ad eas potissimum artes animum appulistis, quibus, sive quis utilitatem sequatur, nihil fructuosius; sive oblectationem, nihil suavius ac jucundius; sive splendorum ac pulchritudinem, nihil illustrius, aut ad struendam nominis immortalitatem firmius ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuique eorum diem consecrarant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant: multo nobis justior caussa est, quicunque iisdem honestissimarum artium studiis, quasi quibusdam sacris initiati sumus, cum hic nobis anniversarius dies, majorum sapientia & auctoritate,

tate, ad intermiſſam per aliquot menſes earum exercitationem de integro repetendam conſtitutus ſit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easque celebrare, quas nobis vicisſim aliquid celebritatis allaturas eſſe confidimus. Meminiſſe autem debemus, idcirco hunc ſanctum, atque auguſtum locum ad hanc rem delectum eſſe, ut & in laudandis, artibus Deum ipſum laudemus, qui, ut alia omnia bona, ita eas quoque hominum generi dedit: & publice conteſtemur, ac profiteamur, ſtudia omnia laboresque noſtros & Deo auctore, atque auſpice, ſuſcipi, & ad ipſius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipue propoſitum referri, Unde igitur in tanta eorum, quæ ſe ad dicendum offerunt, copia, potiſſimum exordiar? An ab eo, quod ſemper apud graviſſimos quosque graviſſimum fuit, antiquitatis teſtimonio? Quæ cum artes omnes bonæ ſint, (nam ſi quæ malæ artes dicuntur, immerito eis artium nomen tribuitur,) has tamen noſtras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocavit: easdemque artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut a ſervis, aut ab hominibus ſervili præditis ingenio exerceri, has unas ab ingenuis ac liberis excoli conſentaneum judicaret. Quin etiam cum Græci earum cognitionem, ſua lingua, tali quodam vocabulo affeciſſent, ex quo id modo intelligeretur, ſtatim a pueritia dandam eis operam eſſe: majores noſtri hoc, ut pleraque melius ac ſapientius; qui totum hoc artium genus humanitatem vocarunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus diſciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quam inter cæteros & pecudes intereſſe. Homines enim duabus præcipue rebus a cæteris animantibus diſcernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarum utraque in eis, qui harum artium expertes ſunt, rudis quodammodo & in-

 choa-

choata; qui eas bene penitus combiberunt, perfecta in illis atque absoluta est. Aristippus quidem, cum quæsiisset quidam ex eo, quid boni filio suo allatura eruditio esset? si nihil aliud, hoc certe, inquit, quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Idemque alteri, qui, cum sibi nimium magnam mercedem posci pro institutione filii videretur, dixerat: Ista pecunia servum mihi emere possum; Tu vero, inquit jocans, etiam hoc amplius: si unum emeris, duos habebis. Significavit videlicet, quorum collustratus doctrinarum luce non esset animus, eos lapidum non hominum, aut, si forte inter homines, servorum, non ingenuorum, loco ac numero esse habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omnino esse viæ videntur, quarum unam aliquam a principio ætatis capessere, ac postea persequi prope necesse sit: ex quibus ne dubium quidem esse potest, quin ea, quam ipsi ingressi estis, longe multumque aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui ista ætate sunt, partim otio se atque ignaviæ dedunt, mollemque vitam ac voluptariam sequuntur, ii præsertim, quibus amplum patrimonium est; partim si angustior sit res, quam ut nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam factitandam; alii, qui excelsiore sunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam sibi proponunt, alii denique animum ad litteras & ad hæc mitiora studia appellunt. Quid igitur istis turpius aut abjectius, qui, torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur? Qui, ut Phæaces illi Homerici,

Non pugnis, durave exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharæ strepitum, dulcesque choreas,
Stragulaque & molles curant post balnea lectos:

Margitæ illius simillimi, de quo idem Homerus:

Non

Non fodere ille bonus, durisve ligonibus arva
Vertere, non ulli vivebat idoneus arti.

Sic enim & hi neque domi, neque militiæ, neque privatim, neque publice, neque sibi neque aliis utiles, ita vitæ curriculum conficiunt, ut, veluti naves, nullum sui vestigium relinquant. Qui mihi, si Diis placet, quod nihil agant, quasi non pudere parum sit, etiam gloriantur. Alii, inquiunt, in opere occupati sint: nobis majorum nostrorum virtute est, unde otiosi laute splendideque vivamus. Quid majores vestros nominatis? qui si vestri similes fuissent, vos hodie in postremis jaceretis. Si, quales vos estis, tales ipsi fuerunt, indigni sunt qui nominentur; sin alii, vos indigni, qui eos nominetis. At, videte, quantopere a sapientissimi poetæ Hesiodi judicio vestra ratio discrepet; Laborem ille & industriam nemini, languorem & ignaviam omnibus turpem esse confirmat. Præclare Cicero: *Mihi quidem*, inquit, *qui nihil agit, esse omnino non videtur.* Nam & Physici docent, quæ cuique rei caussa est, ut sit, eandem ei esse caussam, ut aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex somno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusque id, quod a sapientissimis viris proditum est, nihil esse inertia fœdius; otio ali vitia; otium, ut non gravissimus poeta gravissime tamen cecinit Catullus, non privatis modo hominibus, sed & regibus, & prius beatis urbibus exitii caussam fuisse. Cum igitur otiosa & ignava vita ne vita quidem habenda sit: videamus, num ad aliquam potius aliarum artium, quam ad litteras, animum adjicere præstet. Equidem cum mente ac cogitatione perlustro eas artes, quibus cum hisce studiis nostris aut nulla, aut non magna communio est, ex iis quidem, quæ ita necessariæ sunt, ut eis civitas nullo modo carere possit, duas præcipuas judico, agricul-

griculturam, & mercaturam; ex iis autem, quæ ad ornamentum civitatis, & ad animos honesta voluptate perfundendos pertinent, duas minime sordidas, minimeque illiberales, picturam, & statuariam. Nam quod boni unaquæque civitas percipere ex suo et patrio solo potest, id agricultura educit, atque elicit: quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita civitas sine alterius ope ne suis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & statuariorum opera & voluptatis atque admirationis habent plurimum; & quæ liberalium artium nota est, ingenii, non corporis viribus constant; & ad conservandam clarorum virorum memoriam, cæterosque ad eorum imitationem incitandos, non immerito magnam vim habere creduntur. Sed tamen quis ausit harum artium ullam cum litterarum studio comparare? Nisi forte majus est agrum, quam ingenium, colere, aut jacta in terram semina, depactive surculi, quam ingenia præceptis Philosophiæ consita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est, vel si ampla, tot exposita periculis, ut merito ille olim Laco negaverit, optabilem sibi videri fortunam, quæ rudentibus apta esset; cui cuimodi autem sit, tota fere ad quæstum, & ad lucrum refertur. At litterarum tractatio & dignitatis plenissima est, & quietis, & eas opes consectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ sunt, nec ullis denique casibus eripi possunt. Jam vero quæ Apellis aut Protogenis tabulæ cum Homeri pictura; quæ Phidiæ, aut Praxitelis statuæ cum litterarum monumentis conferri queant? Quos ipsos hodie ignoraremus, nisi solidorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum, quam artis suæ operibus, consecuti. Nam quæ illi

illi artificio suo elaborarant, & solius corporis effigiem exprimebant, & uno tantum spectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea, si nihil aliud, ipsa certe longinquitas temporis confectura ac consumptura esset. At eruditorum hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modo corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subjiciunt oculis; & iisdem, quibus orbis ipse terrarum, terminis ac regionibus continentur; & tantam vim habent, ut illa ipsa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetustas his unis non modo nihil detrahat, sed majorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas sexaginta Demetrio Phalereo statuas æreas populus Atheniensis, anno uno eoque non toto, posuerat: quibus omnibus Demetrius ipse superstes fuit. At quæ ipse sibi monumenta ingenii ac doctrinæ magnitudine exstruxerat, ea & multis post ipsum seculis viguerunt; &, cum postea densa quædam & opaca nox omnem prope disciplinarum lucem exstinxisset, ex oculis erepta incredibile desiderium sui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elate & magnifice de se, ut solet, Pindarus, sed tamen vere: Statuarium esse se negat, qui mutas statuas edolet una defixas in basi: sed quos ipse cantibus suis celebret, eorum famam terra marique spargi ac disseminari. Sed erunt fortasse, qui vitam militarem huic nostræ, pacatæ, atque umbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, ut quidquam ex eorum gloria deteram, neque propositum est, neque fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid possunt, omnem industriam ad eos celebrandos conferendam censeo: & hoc ipsum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus nostris in vitam hominum manant, quod earum ope præclara illorum facinora ad immor-

immortalem posteritatis memoriam consecrantur. Sed tamen si quis secum in animo reputet; quæ vita sit ejus hominis, qui, modicis opibus instructus, in litterarum studio molliter ac placide consenescat; & quæ ejus, qui ab adolescentia armis tractandis assuetus, sub dio sæpius, quam sub tecto, sub pellibus sæpius, quam domi somnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda sit. Alterius aures tubarum & lituorum, & cornuum clangore; alterius Musarum concentu & Apollinis fidibus adsidue personant. Illius oculi cæde & sanguine, & incendiis; hujus admirabilium naturæ operum adspectu & contemplatione pascuntur. Ille aut in ipso ætatis flore hostili gladio transverberatur, aut mancos ac debiles artus & insignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo ita & corpore integer, vultum, nisi quantum rugæ, canique venerationis addiderunt, etiam nutrici agnoscendum, persert ad ultimam senectutem. Neque vero minus gloriosa, aut minus hominum generi fructuosa hujus quam illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis; hic in finibus cupiditatum regendis & coercendis. Novit ille, quemadmodum urbes expugnentur; hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodum injuria aut repellatur, aut reponatur; hic quemadmodum & accipiatur æquo animo, & negligatur. Dicet ille, quam multos homines manibus suis trucidaverit: hic quam multos a cæde facienda, oratione sua revocaverit: ille quam multos in servitutem abduxerit; hic quam multos a servitute vitiorum in veram libertatem perduxerit. Illius usus nisi in bello nullus est; hujus opera, & in bello, & in pace salutaris. Itaque si homines inter se amice ac concorditer viverent, si Dei ac naturæ jussa sequerentur, si denique ii essent, qui esse deberent, jacerent omnes ar-

tes

tes belli, ut quarum inter justos justus usus esse non possit, nostræ vero tum demum florerent, ac vigerent, tum demum eas optimus quisque summa corporis & animi contentione sequeretur. Neque vero quemquam ita esse arbitror sanguinarium, cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neque ullo, nisi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, quam tabo & cruore oblita, & multa strage ac cladibus comparata. Multa consulto prætereo: quod mihi, non tam, ut copiam & varietatem consecter, laborandum est, quam ut effugiam satietatem. Quis enim unquam tanta ubertate ingenii, tanta dicendi copia præditus reperietur, qui litteras ita laudare possit, ut non semper, cum plurima dixerit, plura tamen omisisse videatur? Omnia, quæ homines in vita expetunt, cujuscunque tandem generis illa sint, nulla re certius, aut facilius, quam eruditione ac litteris, acquiri, conservari, amplificari queunt. Est qui rei familiaris angustia pressus, ex ea expedire se, & ad moderatas opes sine ulla turpitudine pervenire cupiat? Quæ ad id conficiendum via aut honestior, aut expeditior, aut facilior est? Quam multos extenui & exili patrimonio, aut juris scientia, aut medendi arte fretos; (ut eas potissimum nominemus,) paucis annis ad maximas divitias pervenire vidistis? Nam quod plerique vulgato jam proverbio dictitant, ex omni nostrarum artium numero duas modo illas frugiferas esse ac fructuosas, cæteras cultoribus suis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacii facile res ipsa coarguit. Nota est historia de Thalete Milesio, qui cum a propinquis objurgaretur, quod omne tempus in sapientiæ studio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi posita putabant omnia, nulli usui esset: vultis, inquit, ostendam vobis, posse hominem huic studio deditum, si ei commodum

sit,

ſit, divitem fieri, & hanc eſſe, ſi quis velit, ad quæſtum ac compendium vel maxime compendiariam viam? Cum illi ſe velle dixiſſent, homo, qui ex aſtrorum ſcientia, magnam eo anno olearum ubertatem prævideret fore, multo ante exiguo pretio cum contra licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Mileſiorum præla ac trapeta conduxit: quæ cum poſtea ſuo tempore, quanti voluit, elocaſſet, magnamque ex eo vim pecuniæ collegiſſet, oſtendit, Philoſophos non tam rem facere non poſſe, quam majoribus ac præſtantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices profeſſione & maximas ſibi divitias peperit, & tantam gloriam, ut ei vivo ac videnti honoris ergo aurea ſtatua in Apollinis Pythii templo conſtituta ſit? Quid ille, qui eloquentiæ quaſi mercator, atque opifex quidam habitus eſt, Iſocrates? nonne & ſumma gloria fuit, & iis opibus, ut ter ad trierarchiam vocatus, cum eam bis effugiſſet, ad poſtremum ſplendidiſſime ac magnificentiſſime obierit? ad eam autem non fere niſi opulentisſimus quisque ac locupletisſimus adigebatur. Neque medicus erat optimus peſſimi principis magiſter Seneca, neque de jure conſulebatur: & tamen quantam ſibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc, quod dicam, quibusdam incredibile viſum iri: ſed tamen, ſi vera ſunt, quæ litteris prodita ſunt, haud ſcio, an ullus hodie tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecam quadriennio Nero congesſit. Nam cum ex veteribus illis Romanis M. Craſſus opulentisſimus fuiſſe dicatur: Senecæ opes Crasſi opibus duplo majores fuerunt. Prope eſt ut pigeat, in hac parte tamdiu immoratum eſſe: ſed tamen dicendum fuit aliquid adverſus ſtultitiam eorum, qui ajunt, ſi quis juris ſcientiam,

&

& artem medendi excipiat, cæterarum artium nostrarum sterilem esse culturam. Qui error ex eo potissimum natus est, quod doctrinæ mediocritas magnos afferre fructus non potest. Itaque excellendum est iis, qui magna & præclara concupiverunt. At nos simul atque paulum ultra prima elementa progressi sumus, falsa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuo opes & honores congeruntur, jacere literas clamitamus. Non jacent litteræ, non jacent, neque jacuerunt unquam: &, si antea jacuissent, Gregorio XIII. Pontifice non jacebunt. An ille, cum & omni doctrina instructissimus sit, & ad illos veteres atque usitatos nostros & litterarum Patronos, Joannem Moronum, sacrosancti Collegii Decanum, priscæ majestatis absolutissimum exemplar, cujus in ipso nutu plurimum auctoritatis residet, cujus e vultu ipso, atque oculis elucet gravitas humanitate condita; Aloysium Cornelium Camerarium, hominem plenum officii, & ad omnium animos ac voluntates devinciendas ipsis Gratiarum manibus factum; & illa duo ornamenta seculi, firmamenta litterarum, domicilia virtutis & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & Franciscum Alciatum: ad eos igitur, quorum jampridem in fide, ac clientela eramus, cum proxime eum, quem pleno gradu per sua vestigia incedentem videt, quemque optimo jure cordi suo carissimum habet, fratris filium Philippum S. Sixti Cardinalem addiderit, eumque florentis ætatis commendationem a litterarum patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declaravit voluntatem erga nos suam, is metuimus, ne litteras aut egere, aut jacere patiatur? Sed ut, unde digressus sum, redeam, atque id, quod institui, absolvam: & ad facultates ac copias sine dedecore parandas accommodatæ sunt litteræ, & multo magis colendæ iis, qui opibus abundant: ne, si

id facere neglexerint, instrumentis sibi a Deo ad virtutem datis per inertiam abusi esse dicantur. Eademque ratio est & eorum quibus clari, & eorum quibus obscuri parentes obtigerunt. Nam neque illi ullo majori aut illustriori ornamento condecorare, & ut Homeri verbo utar, coronare possunt nobilitatem a majoribus acceptam: neque hi ex tenebris ulla ratione facilius emergere, seque in luce, atque in oculis omnium collocatos, a contemptu, atque ab oblivione in perpetuum vindicare. Rex erat ac regis filius Alexander Macedo, & viam sibi ad summam claritatem ac potentiam armis quotidie muniebat. At is & plus se debere Aristoteli, a quo eruditus, quam Philippo, a quo genitus fuerat, & cujus in regnum successerat, prædicabat: &, cum ab illo divulgatos esse libros quosdam arduis de rebus scriptos accepisset, ægre tulit, ac generosa quadam indignatione motus, epistolam ad eum scripsit, in qua hæc verba sunt: *Nam qua re post hæc cæteris præstabimus, si quæ a te edocti sumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum scientia, quam opibus & potentia cæteris anteire.* Hæc igitur ille regum stirpe ac sanguine editus. Obscurissimo autem genere ortos quam multos nominare possumus, quos supra omnes omnium fumosas imagines litteræ collocarunt. Obstetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem vendendis oleribus vitam tolerasse accepimus. At ipse & regum familiaritate usus est, & ita clarus fuit, ut hodie magis Archelâuus ex Euripidis, quam Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Æschynis mater, etiam, si Demostheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quantopere coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracusarum Regem Hieronem fuit? Sed quid

hujus

hujus rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nominibus tempora: ut minus sæpe, quibus illi regnantibus vixerint, quam qui eis florentibus regnaverint, quærere soleamus. Neque tamen hæc præcipua sunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex litteris: sunt alia longe majora longeque diviniora. Litteræ inditos nobis a natura honestatis igniculos excitant; luxuriantes quasique fruticantes cupiditates stringunt ac coercent, easque rationis finibus regunt; abducunt a vitiis, duces & magistræ sunt ad virtutem; prosperis in rebus ornamento sunt, solatio in adversis; neque illis exsultare atque efferri suos, neque his frangi ac deprimi sinunt; eam denique tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum esse dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid sibi superesset ex Philosophiæ studio, notissimo versu respondisse dicitur: *Chœnix lupinum, & mentis a curis quies.* O magnum & excelso animo præditum virum! Quod aliis regna & imperia non adferunt, ut soluto ac libero animo sint, id ipsi, propter litterarum & Philosophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Quod si tam multa tamque præclara bona litteris ac disciplinis continentur; si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus dignissimam esse, si & ignava vita homine indigna est, & nullo in studio melius, quam in litteris industria collocari potest; si ad opes ac potentiam, si ad honores ac dignitates via optime litteris sternitur; si eisdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur: quid statis adolescentes, aut cur oblatam vobis tanti boni consequendi occasionem effugere atque evolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore in-

cumbitis? Non hoc ſedendi, ut ait Bacchylides, ac cunctandi tempus eſt. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur: neque lata, ut ait Propertius, via currere ad Muſas datur. Non fruſtra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & ſudorem & vigilias in earum atrio ac veſtibulo excubare voluit Deus: qui, ut dicebat Epicharmus, labore omnia prope bona hominibus venalia propoſuit. Ego autem, ut libere vobiscum agam, valde vereor, ne, cum plerisque veſtrum alia omnia abunde ſint, mollitia multi & laboris odio a ſtudiis avocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nauſicam e ſomno excitat, quam ſegnem & ignavam vocat, quod veſtes magni pretii, ſibi emptas a parentibus, neglectui habeat, easque illotas ac ſordidas jacere patiatur; ſurgere igitur eam jubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficiſci, præſertim cum inſtet tempus nuptiarum: iisdem merito multos e vobis aliquis quotidie objurgaverit. Surge quamprimum miſer, & ex animo torporem atque ignaviam excute. Quid tu iſtud ingenium, quod tibi a communi omnium parente, Deo, multo qualibet veſte pretioſius datum eſt, ſitu ac ſordibus oboleſcere quaſique rubigine obduci pateris? cur non potius diluculo ad illos proficiſceris omnibus obvios & expoſitos doctrinarum fontes, quibus te merſans, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarisſimarum rerum cognitione madidum referas? Præſertim cum puerulus amplius non ſis, ſed ea jam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atque in conſpectum hominum prodeundum eſt. Hinc enim demum multo magis, quam unde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaque complebis. Sed jam longior, quam par erat, fui. Cogitate, obſecro vos, languidis ac remisſis omnia diffi-

difficilia, navis & industriis omnia pervia ac facilia esse. Deus optimus maximus, cui, quæcunque hic acta dictaque sunt, grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum animum inspirét, ut hæc, ad quæ vos hortatus sum, tam sequi velitis, quam consequi potestis.

DIXI.

ORATIO XXIV.

Habita Romæ Anno cIↄ Iↄ LXXIV.

In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOc igitur unum restabat adflictis ac pene prostratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex, quo se illa recreabat ac solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cum bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerba atque immatura morte raperetur? O fallaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula! Merito lacrymis oculi omnium madent; merito omnia planctibus gemitibusque circumsonant; merito undique querelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipse, Beatissime Pater, cujus & in prosperis rebus spectata moderatio est, & in adversis animi magnitudo, in tanto casu cohibere dolorem non potes: quasque lacrymas gravitas & constantia retinere ac frenare consueverat, eas nobilissimi omnium Regni miseratio, & paterna caritas elicit. Planeque aliis in rebus quærenda est fortitudinis ac constantiæ laus: in tam gravi vulnere, tam dubiis ac formidolosis Christianæ Reipublicæ temporibus accepto, immanis quædam duritia

esset, non flere, non ingemiscere, non commoveri. Qualem enim, quantumque Regem, & quanta, non dicam indole, (quod tamen in homine adolescente satis esse videretur,) sed quanta omnium regiarum virtutum copia præditum amisimus? Quem cum divina providentia, annos natum non amplius decem, in illo celsissimo majorum suorum solio collocasset: quantas ille jam tum, quamque crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, nisi leve, ac ludicrum, solet, inusitatæ cujusdam & inauditæ prudentiæ significationes dedit? Incredibile dictu est, quam sæpe ille in deliberationibus publicis sapientissimorum senum sententiæ puerulus anteverterit, quæque illi dicere in animo habebant, ea prior ipse protulerit: nemo ut esset, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis & consilii maturitas divinum potius quiddam, quam humanum, videretur. Est certe, est aliqua vis originis ac sanguinis; quosque magnis ac nobilibus populis rectores destinavit præpotens ille rerum omnium moderator DEUS, in eis plerumque virtus non exspectat annos; sapientiæque semina in eorum animis & comprehendunt facilius, & tempestivius adolescunt. Jam quæ laus in filiis præcipua est, reverentia adversus parentes, & eorum præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præstitit, ut nunquam omnino neque privatis, neque publicis in rebus voluntas ipsius a sapientissimæ matris consilio discreparit. Quid? in fratres quanta, quamque se omni ex parte prodens charitas? Quod & semper alias cognitum est, & proxime cum ab Henrici Regis in Poloniam proficiscentis amplexu avelli non poterat, seque a vita relinqui, quod ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ardentissimo studio, quod semper habuit conservandæ ac propagandæ Catholicæ Religionis, quid ego nunc plura prædicem, aut quid res in

in omne ævum omnium ſcriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenii, & in his temporis anguſtiis coner? Cui enim ignotum eſt, aut cui notius, quam tibi, Beatisſime Pater, vobisque omnibus, Patres amplisſimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus conflictatus ſit, quæ pericula ſubierit, quibus damnis ſe, Regnumque ſuum ſponte mulctaverit, dum quidvis ſatius eſſe ducit, quam ut quidquam in Gallia, ſe vivo, de Chriſtianæ Religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnavit, totidem continenter pro fidei defenſione pugnavit. Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis ſuis nuper delapſæ de cœlo & ſibi ſolis patefactæ veritatis nomen obtendunt; qui, quod ad legem Dei, cupiditates ſuas dirigere gravantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorquere conantur; quorum conſpirationes ſub Henrico II. initæ, ſub Franciſco II. leviter patefactæ, ſuſceptis a Carolo Regni habenis, aperte ſe ac propalam effundentes, florentisſimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnum omni ſcelere ac crudelitate lacerarunt, non tam id agebat, (quanquam id quoque,) ut Regiam auctoritatem convelleret, quam ut Regnum ab Eccleſiæ communione divelleret. At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorem Dei & Eccleſiæ ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totaque mente penitus combibiſſet, articulatim ſe prius concidi ac comminui paſſus eſſet, quam a recta illa regula patriæ & avitæ religionis abduci. Itaque dum purgare Regnum ſuum illis peſtibus nititur, dum illius hydræ & in ſuam & aliorum perniciem contumacis asſidue renaſcentia capita amputare conatur: quatuordecim (tot enim regnavit annos) in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni ac vitæ ſuæ dimicatione tranſegit. Ut, niſi pulcherrimum illud Chriſtianisſimi cognomen a majori-

joribus suis hæreditarium accepisset, id ipse sibi posterisque suis sua virtute peperisset. Quin etiam, cum capitales quidam ac nefarii homines dicerent, facilem ei esse & expeditam viam non modo ad pacandum Regnum suum, sed etiam ad fines illius sine ullo labore amplificandos ac proferendos, si remittere aliquid de tanto illo vetustæ religionis conservandæ studio vellet: magno animo aversatus ac detestatus illorum consilia, omnes sibi coronas, omnia regna, omnia imperia sordere dixit præ illa immortalitatis corona, quam sibi in cœlo repositam esse confideret. Cumque eum exaggeranda hostium multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, inquit, Dominus ipse eos interficiet spiritu oris sui. Prope supervacaneum videri potest, cum de tam Christiano Principe verba faciam, quanta illius erga sedem Apostolicam observantia fuerit dicere. Quo enim quisque Christum ipsum sanctius & religiosius colit, eo studiosius & magis ex animo Vicarios ipsius colat, necesse est. Quo modo ille de Pio V. cujus memoria in benedictione est, & sentiebat, & loquebatur? Quem sibi non hominem, sed angelum quendam humana inter mortales specie versantem videri dicebat: cujus monitus tanquam cælestia quædam oracula reverebatur. Nam de te, Beatissime Pater, qui successor illius omnium votis expetitus, divino consilio delectus, tam subita tamque admirabili totius sacrosancti Collegii consensione declaratus es, quam magnifice in omni sermone prædicare solitus esset, dicerem, si, quam facile præstas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tam libenter eos, a quibus laudaris, audires. His ille artibus ita sibi bonorum omnium animos voluntatesque devinxerat, ut, quanquam ex ejus ætate & temperatione corporis, probabiliter sperare poterant, diu se illius virtute fruituros; cuperent tamen omnes, si fieri potu-

potuisset, partem aliquam vitæ suæ conferre ac contribuere, & annis suis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil stabile, nihil diuturnum reperiri potest. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis non pro domicilio, sed pro diversorio datam; hanc, quæ vita dicitur, non tam vitam esse, quam iter ad vitam; in cœlo, non in terra, nobis esse spem desigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu suo, &, quæ solida ac firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cum vexata tot calamitatibus Gallia paulum tolleret oculos, & Dei ac Regis sui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehensis, tandem aliquando se post tot mala respiraturam sperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum desiderium sui, ita paulatim attrivit ac labefactavit, ut ad postremum inevitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi necessitatem. Quod ubi percrebuit, qui tum plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt? Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alii interire amores ac delicias Galliæ, alii cadere columen religionis, alii Catholicorum præsidium dejici, alii alia, quæ diversis diversa non diversus suggerebat dolor, miserabiliter querebantur. Ipse unus interritus, & æquissimo animo exitum divinæ voluntatis exspectans, cum matrem, uxorem, fratrem, cæterosque propinquos ad se convocari jussisset, primum quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari solent, omnia & poposcit, & magna cum animi summissione ac divinæ majestatis veneratione suscepit; deinde vero contestatus, eo tantum sibi molestam esse

mortem, quod fratrem suum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum, moriens complecti non posset; cæteroqui gaudere se, quod tantum successorem habiturus esset, cujus singulari & tot jam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, ut res Gallicæ feliciter componerentur; interea obtestari, atque obsecrare matrem, ut regni gubernacula susciperet, quaque prudentia Regnum sibi tot annos conservasset, eadem fratri suo conservaret; sese jam tunc omnem potestatem regiam in eam, usque ad fratris reditum, transferre; hortari cæteros, ut ipsius primum, deinde fratris, cum revertisset, imperio amanter ac fideliter obtemperarent; præcipue autem, ne quid unquam prius, aut antiquius haberent conservatione Catholicæ religionis; ex ea bona omnia fluere; ea neglecta collabi ac concidere omnia. Sed jam valete, inquit, & mei memores este. Ego enim ad Deum vocor: quem ut æquiorem ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, vestris me omnium adjuvari precibus postulo. Hæc fatus, deficiente jam, & moribunda voce, tuum, Christe JESU, nomen invocans, tuam sanctissima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus, evolavit. Ac, si quidem ipsum spectemus, gratulari ei potius quam lugere debemus. Regnum enim terrestre cœlesti, laborem quiete, mortalitatem immortalitate mutavit. Quod mortuus est, humanæ fragilitatis est; quod ita mortuus, divinæ cujusdam felicitatis. Bonum certamen certavit, cursum consummavit, fidem servavit. Aut jam coronavit eum Deus, aut brevi, tuis, Beatissime Pater, & totius Ecclesiæ precibus adductus, coronabit corona justitiæ, quam promisit diligentibus se. At illam tot Regum matrem, toties jam custodem ac conservatricem Regni, ipsa sua felicitate miserandam, quo nunc, quo tandem esse animo creditis? quæ ex summis

mis honoribus ſummos dolores conſecuta, ter jam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitæ ſuæ ſuperſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, a quibus claudi cupiebat ſuos; tam ſæpe eis officia præſtitit, quæ ſibi ab eis præſtari maluiſſet. Quid illa fortiſſimarum domina gentium Gallia? quæ ſibi eodem funere cum Rege ſuo afferri viſa eſt; quæ jacet adhuc perculſa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quæ conſanuiſſe videbantur, recrudeſcant. Proh Deus optime maxime, etiam cum ulciſceris, benefice, etiam cum pœnas exigis, miſericors: quibus tam gravibus culpis tam diuturnam in ſe iram tuam Gallia provacavit? Quatuordecim jam anni ſunt, & eo amplius, cum illud potentiſſimum & memoria noſtra florentiſſimum Regnum perpetua bellorum civilium ſerie ita & ab alienis & ſuis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici poſſit, quod ſcriptum eſt apud Prophetam: *Reſiduum erucæ comedit locuſta: & reſiduum locuſtæ comedit bruchus: & reſiduum bruchi comedit rubigo.* Atque ut magis intelligatur, id divina ultione fieri, quoties inibi eſſe videtur, ut jam jamque componantur ac tranquillentur omnia, in ipſo, ut ita dicam, portu frangitur navis. Properarat Henricus II. pacem cum Philippo Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali naſcentis ſemina elideret: in ipſo ejus rei conatu ac molitione, inopinata morte ſublatus eſt. Sub Franciſco II. conſpiratione detecta, ſpes objecta erat, fore, ut paucorum ſupplicio cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur: Ante ipſe mortuus eſt, quam de ſontibus comprehenſis ſupplicium ſumeretur. Nunc nuper eo rem perduxerat Carolus IX. ut omnes inſtare finem malorum exiſtimarent. Aliter Deo viſum eſt, qui Henrico III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis tamque illuſtribus argumentis ſibi chariſſimum eſſe declara-

claruit, hanc felicitatem, ut speramus, reservare maluit. Neque dubium est, hoc ita eventurum, si omnes nos a vitiis nostris aversi, quæ Dei placandi certissima ratio est, tota mente convertamur ad Deum, eumque assidue obsecremus, ut compescat iram suam: &, quando Carolum in sinum, ut speramus, suum excepit, Henrici III. ductu, sub Gregorio XIII, raptores quidem lupos interfici; oves autem, quæ aberrarunt, in ovile suum reduci velit. Ita eveniat, Domine JESU, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem.

DIXI.

ORATIO XXV.

Ad S. D. Gregorium XIII. Pontific. Max. Nomine Henrici Tertii Galliæ & Poloniæ Regis, habita Romæ in consistorio publico, Ludovico Castanæo Ruspipocæo, Equite Ordinis Regii, Viro illustri, ejusdem Regis nomine obedientiam præstante, XIII. Kal. Quinct. Anno cIↃ IↃ LXXVI.

GRatus quidem ac jucundus tibi esse debet, Beatissime Pater, eorum omnium legatorum adventus, qui huc a Christianissimis Principibus mittuntur, tum ut tibi summum in terris honorem gratulentur, tum multo magis, ut se Christo ac tibi, ut par est, obedire, manere in officio, perstare in fide, & vires, & copias suas ad Apostolicæ Sedis defensionem semper promptas ac paratas & esse & fore profiteantur. Nam & ex ea illa ipsa divinitus tibi delata dignitate, majorem a te capi jucunditatis fructum necesse est, cum ea cæteros quoque lætari perspicis: neque tibi, qui communis Christianorum omnium Pater es, ulla ex re verius ac solidius gau-

gaudium objici potest, quam cum filios dignitatis tuæ studiosos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus seculis ea Gallorum Regum in Pontif. Max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & studium atque obsequium præcipua quadam charitate complectendum, & legati æquissimis animis audiendi, & dicta factaque omnia singulari quadam paternæ voluntatis propensione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimoque consessu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quæ illi longe plurima, longeque maxima in hanc sanctam Sedem contulerunt, & honorum, quos ab ea vicissim eximios pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex unquam fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarum magnitudinem exquisitissimis honoribus afficiendus esset, eum se jam nunc in ipso adolescentiæ flore Henricus III. Galliæ & Poloniæ Rex pærbuit, nihil ut de eo tam honorifice dici possit, quin id jam pridem virtus ipsius in omni genere spectata superarit. Quo te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantusque Rex hodierno die per clarissimum & omni laude cumulatissimum virum Ludovicum Castanæum Ruspipocæum, Equitem ordinis Regii, Oratorem ad te suum, tibi, Beatissime Pater, & Sedi Apostolicæ præstat. Cujus enim Regis nomen a summo Ecclesiæ Pastore & gubernatore audiri libentius debet, quam ejus, qui cum hæreditario jure principem inter Christianos Reges locum majorum suorum virtute partum obtineat, ita per eorum vestigia graditur, ut quantum ab eis omnibus splendoris accepit, tantundem ipse unus facile afferat

rat universis? Qui cum adhuc adolescentulus ac prope puer esset, ita sæpe, ita fortiter, ita feliciter adversus hostes Ecclesiæ dimicavit, ut eorum astus consilio eluserit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam constantia fregerit. Quam sæpe eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro pervia faciente ex hostium ipsorum tantæ, tamque prǽmaturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt! Quam sæpe cominus ab eis petitus, ita mirabiliter servatus est, ut DEUS ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac sanguinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem, in virtute victoriam, in vita ob talem caussam in omne discrimen exponenda virtutem positam judicabat. Itaque cum generosissimi adolescentis non jam prælia, sed victoriæ ac triumphi numerarentur, jamque totum terrarum orbem tam inusitatæ tamque inauditæ virtutis fama peragrasset, fortissima ac bellicosissima Polonorum gens eum sibi Regem concordibus suffragiis adoptavit. Quo ille nuncio abstractus ab ingentibus, ac pene ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti suæ ultro delatum proficiscens, quacunque iter fecit omnes & Principes & populos sui amore & admonitione complevit. Vix dum novi & a se expetiti Regis suavitatem Polonia gustaverat, cum secuta Caroli IX. Regis acerba, & perpetuis lacrymis prosequenda mors, res in Gallia componi cœptas, majoribus denuo procellis involvens, totius Regni statum in ultimum discrimen adduxit. Celeriter igitur e Polonia periclitantis & Regem suum implorantis Patriæ voce revocatus, cum easdem illas dissensiones quæ Galliæ Regnum prope subverterant, non modo non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offen-

offendisset; corruptos ac depravatos ob bellorum longitudinem mores; multorum animos, etiam ex iis, qui se Catholicos esse profitebantur, studio partium infectos; plena omnia licentiæ, plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium, & externorum & domesticorum: eadem tamen qua semper fuerat animi præsentia ac magnitudine, tuo etiam, Beatissime Pater, & consilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegravit, diuque viris equisque, ut dicitur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando fessæ tot calamitatibus Galliæ redderetur. Sed ut animadvertit, nihil ea ratione quam tam diu tenuerat profici, ac potius & regno & Religioni vehementer offici, quæ jàm multis in Galliæ locis làbasceret, a plerisque etiam penitus exularet; interea uri ac vastari agros, oppida diripi, omnia itinera latronum ac prædatorum cohortibus obsideri, Regni vires quotidianis cædibus ac stragibus enervari, opes immensis sumptibus exhauriri, innumerabilem vim teterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidie perpetrari, extremam cladem ac perniciem imminere, nisi mature subveniretur: aliud sibi consilium necessario capiendum judicavit. Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos, non perdere, idem fecit, quod prudentes medici solent: qui cum ustionibus, sectionibus, inedia, detractatione sanguinis, non morbum, sed ægrotum ipsum confici ac profligari, vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paulo copiosiore indulgentes, malunt ægrotum cum aliqua parte morbi alere, quam utrumque simul e medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto tamque manifesto interitus periculo, ei parti suorum, quæ adhuc superesset, ignoscere, quam committe-

re,

re, ut brevi ne superessent quidem, quibus ignosceret. Cumque cogitaret, illum ipsum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare, quæ non probet; ipse quoque in tantis angustiis multa, a quibus animo & voluntate longissime abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dum aliquid melius eveniret. Certe enim, Beatissime Pater, fretus ea spe, quam in Deo primum, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimum collocavit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nunquam confici possent. Sæpe quos severitas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi adversus frenum contumaces, interdum sessore habenas remittente consistunt. Multi, qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur adversus eos, qui a nobis dissident, precibus assiduis, & privatim & publice ad Deum fusis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, præcipuum instrumentum Dei ad inserendam in animis hominum fidem, quæ in plerisque Galliæ partibus armis oppressa conticuerat, libere jam toto regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere, vera ac salutaria confirmare & constituere. Catholicæ Religionis usus & exercitatio, quæ multis ex locis indignissime sublata & expulsa erat, restituetur ac renovabitur. Dabitur a nostris opera, ut vitæ ac morum suorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis usque adhuc effrenavit. Rex ipse una cum Fratre, forti ac strenuo, ac Catholicæ Religionis studiosissimo Principe, concordibus ac consociatis animis enixe omnia facient, quæ ad errores ex animis suorum evellendos accommodata esse arbitrabuntur. Catharina Regum mater, summa prudentia & consilio prædita mulier,

er, & liberorum amans ultra consuetum matribus modum, cujus e sinu pax hæc prodiit, cujus præcipue opera & laboribus conflata & conciliata est, omne ingenium, quo plurimum valet, omnemque auctoritatem suam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuo continendos & ad populos ejusdem Religionis communione devinciendos. Rex quidem ipse, quod maximi momenti est, non tam nomine, quam re & animo, & tota vivendi ratione Christianissimus, vitam sibi potius eripi patietur, quam fidem: neque unquam degenerabit a majorum suorum nota testataque virtute: & quam tibi, Beatissime Pater, ac Sedi Apostolicæ, vere atque ex animo obedientiam præstat, eam se constantissime præstiturum usque ad extremum spiritum pollicetur.

D I X I.

ORATIO XXVI.

In funere Pauli Foxii, Archiepiscopi Tolosani, Regis Galliarum Oratoris.

Ad Gregorium XIII. Pont. Max & ad sedem Apostolicam;

Habita Romæ, in æde S. Ludovici IV. Kalend. Junii clↄ Iↄ xxciv.

SI ut opum ac potentiæ, sic eruditionis ac sapientiæ hæredes a magnis ac præclaris viris institui possent, is demum Paulo Foxio idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipse sibi earum virtutum successorem esse voluisset. Nam nec in quo amplior & uberior omnium laudandarum artium seges effloruerit, nec in quo vis & copia dicendi major, quam in eo, exstiterit, ex omni memoria nostra deligi quisquam potest. Quo mihi majus ac difficilius onus impositum esse video, in hoc orna-

tiſſimo conſeſſu de laudibus ipſius verba faciendi: quod neque unquam ſubire auſus eſſem, niſi & mea me multis abhinc annis ſuſcepta adverſus eum obſervantia, ut id facerem, adduxiſſet, & eorum, quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coegiſſet: neque nunc ei me ferendo parem fore conſiderem, niſi mihi, quod vix dictu credibile eſt, ipſa levamento ac ſolatio eſſet difficultas. Nam ſi quemquam alium de Paulo Foxio pro ipſius dignitate dicere poſſe exiſtimaſſem, valde me puderet in eum locum conſcendiſſe, unde nihil aliud viderer præſtitiſſe, quam ut ſummi viri laudes inopia dicendi detererem: nunc cum ſatis intelligam, quod mihi eventurum eſt, ut oratio mea longe multumque infra ipſius dignitatem jaceat, idem cuilibet quamlibet copioſo & exercitato homini eventurum fuiſſe, facile patior delectum potiſſimum eſſe me, cujus prædicatione quaſique præconio, admirabilium ipſius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illæ forte minus notæ fuiſſent, qualiscunque cognitio perveniret. Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda, & in unius ſemihoræ curriculum omnia concludenda ſunt, ad res ipſas veniam, neque committam, ut ex tam brevi tempore pars a me ulla in rebus non neceſſariis conſumpta videatur. Primum igitur ſi generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, vere hoc affirmare poſſumus, non multas gentes in univerſo terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum geſtarum gloria comparari queant. Quæ cum ipſa per ſe nobiliſſima eſt, tum hoc nobilior, quod cum potentiſſimis Regibus & Imperatoribus multiplici ſe jam pridem affinitate devinxit. Nam ut vetuſtiora taceam, neque illa repetam, quæ quingentos fere abhinc annos a Comitibus Foxiis geſta, & nobilium ſcriptorum conſignata monumentis, nulla unquam oblitterabit ætas; his certe

certe centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ exstiterunt. Earum prima est Anna Joannnis Foxii Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Ungariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo sibi cognominem sustulit, uxorem postea Imperatoris Ferdinandi, matrem Imperatoris Maximiliani, aviam ejus qui nunc feliciter imperat Rudolphi. Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, Reginam Navarræ, quæ id regnum, in quod Francisco Phœbo fratri suo successerat, dotale ad Joannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus est Henricus Rex, avus Henrici, a quo hodieque idem regnum hæreditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Gastonis, ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostiles turmas disjicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus gestare videbatur, qui semper vincere assuetus, postremo ad Ravennam, dum pro Ludovico XII. avunculo suo fortissime dimicat, etiam moriens vicit; ejus igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellæ Regis matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia, Gastonis quarti filia, quæ Francisco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli octavi primum, deinde etiam Ludovici duodecimi uxorem, ex qua natâ est Claudia uxor Francisci primi, mater Henrici secundi, avia ejus, qui hodie regnat, & ut speramus ac cupimus, diutissime & felicissime regnabit, Henrici. Sed aut hæc satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, quid satis esse possit. Ex hac tam illustri gente est Paulus Foxius anno Christi CIↃ IↃ XXIIX. patre Joanne Carmanii Comite, matre Magdalena Caupenia, nobilissimus quidem utraque stirpe, sed ingentem virtute sua cumulum ad ve-

 terem

terem suorum gloriam additurus. Natus autem est ea non oris modo ac vultus, sed totius corporis pulchritudine, ut ex ipso aspectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senem, (mea enim, quam illius, biennio fere grandior erat ætas,) neque quenquam unquam videri memini, in quem verius conveniret id, quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æque gratam ac jucundam ipsius formam fuisse. Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut quæ discebat, non tam accipere a magistris, quam ipse ex se parere, & eorum reminisci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur. Mores & jam tum in illa ætatis teneritate graves, severi, compositi, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati, ut eos, quibus cum una erat, & incredibili quadam jucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbescenti segetum viriditate certa prope spes futuræ messis apparet, sic nemo tunc erat, qui non eum a puero, qualis postea fuit, talem facile auguraretur fore: justum, integrum, continentem, abstinentem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, simplicem, ad omnium potius peccata, quam ad sua, conniventem. Litterarum studia ita puerulus adamavit, itaque in eis postea constanter perstitit, ut id unum a publicis negotiis diverticulum perpetuo habuerit, ut quidquid ab eis dabatur otii, semper in litteris omne consumpserit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligenter excultus, ibidemque in Philosophiæ studio magna cum cura exercitatus, Tolosam se ad percipiendam jurisprudentiam contulit, quo in studio tantos brevi tempore progressus fecit, ut adhuc adolescens publice

de

de utroque jure magna cum omnium admiratione responderit, eosque honores consecutus, qui amplissimi confecto studiorum curriculo decerni solent, incredibili hominum concursu jus civile docuerit: cum ad eum inusitata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucide, de confusis ac perturbatis ordinatim ac disposite, de dubiis enucleate disserentem, etiam ii, qui diu magna cum laude docuerant, discendi caussa quotidie convenirent. Inde cum in aulam Regiam venisset, ita statim Henrico Secundo Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quisquam unus uni carior foret, quam unus hic universis. Ipse vero & officia obibat diligentissime, neque ullum diem abire patiebatur, quo non & regem & cæteros principes salutaret, & cum eis sermonem confereret, & eos, quo opus erat, deduceret ac reduceret. Neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiose & inutiliter absumebat: sed repetitis de integro studiis, Platonis præcipue & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum ejusdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes, ita studiose pervolutabat, ut eos in succum ac sanguinem suum converteret, omniaque eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaque de rebus maximis consilia tempestive uteretur. Historiæ quoque multum operæ ac studii dedit, gnarus illustria præcepta nulla re magis, quam exemplis illustribus confirmari. Itaque tum sacram, tum profanam, tum veterem, tum novam, tum domesticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacunque de re dicere ingressus esset, optimis & accommodatissimis exemplis ad confirmandum id, quod vole-

 bat,

bat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorum institutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum tota vita egisse videretur. His omnibus artibus instructus, cum jam ad obeundas legationes esset aptissimus, antequam tamen ullam earum susciperet, ex usu suo fore ratus est, si in amplissimo Senatu Parisiensi per tempus aliquod versaretur, ibique disceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & solidiora sapientiæ fundamenta jaceret, seque illi præstantium virorum cœtui quasi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipsius voluntate cognita, confestim Rex HENRICUS eum in Consiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus est, quod cum in eo Senatu plura sint inter se distincta auditoria, quorum ad supremum non nisi gradatim pervenitur, Paulo Foxio jus inter primos assidendi, dicendæque sententiæ statim a principio tributum est. Ibi vero partem sibi antea juris intelligentiam assiduo tractandorum negotiorum usu ita perfecit ac perpoliit, ut brevi tempore principem inter Juris consultos locum obtinuerit, cum eos quidem, qui in libris consenuerant, seque uni cognitioni dediderant, usu & exercitatione rerum forensium; eos autem, qui se magis ad usum forensem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine; aut potius, si aperte id quod res est, extincta jam invidia, profiteri volumus, utrosque utraque laude superaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, sub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Francisco II, viro suo, in regnum suum reverterat. Ubi Foxius ea fundamenta jecit & tuendi regni & conservandæ

dæ religionis, in quibus si postea pari fide ac consilio ædificatum esset, fortassis hodie neque Regina miserabiliter captiva teneretur, neque status religionis laboraret. Illinc cum rediisset, anno M. D. LXI. Legatus in Angliam missus est, ubi quatriennium integrum tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perspicacitate ac solertia in munere suo versatus est, ut magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina struere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum, qui a DEO & a Rege rebellaverant, adjuvandos, quod non ipse detexerit ac patefecerit, Regique indicaverit, eique viam ac rationem ostenderit, qua perniciosa Jezabelæ consilia mature præveniret & occuparet. Foxii præcipue consilio, occultisque monitis, inita est a Rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitissimi portus Gratiarum, quo illi, sibi hæreticorum opera tradito, Galliam ab ea parte obsessam tenebant. Foxii consilio repertum est, quomodo Rex ea pactione, quam Henricus secundus fecerat, de restituendo Anglis intra certum tempus Calitio solveretur: utque obsides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniæ, qua Rex depaciscendi facultatem dederat, redimerentur. Illud vero commemoratione dignissimum, quod quamdiu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermisit, quin, quamlibet fremente Regina, sacrosanctum Missæ sacrificium domi suæ celebrari jusserit: ad quod clam avide conveniebat ac concurrebat magna & Anglorum & exterorum Catholicorum multitudo, quos ille fovebat, consolabatur, protegebat; quorum omnium arx, portus, præsidium, perfugium erat; a quibus non tantum mala multa imminentia depulit, sed effecit etiam, ut multa damna, quæ eis data erant, restituerentur. Ob quæ

merita, ubi primum ex Anglia revertit. in sanctius atque interius Regis consilium adlectus est. Secuta legatio Veneta, in qua non tantum Regi cumulatissime satisfecit, sed etiam illis sapientissimis Patribus, universæque Venetæ civitati jucundissimam virtutum suarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cum in aulam rediisset, inter togatos Regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus semper e principibus fuit; cum & doctrina, & usu rerum, & prudentia excelleret: neque sibi quidquam, præter sincerum DEI cultum, dignitatem & utilitatem regiam, allevationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda sententia propositum haberet. Inde sub finem anni M. D. LXXIII. legatus de rebus gravissimis & ad Summum Pontificem, & ad plerosque Italiæ Principes, quæ sibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate transegit. Interea, cum Gallici tumultus utcunque compositi viderentur, missus est a Rege ad Henricum Regem Navarræ, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate ac præsentia sua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno post novæ turbæ concitarentur: tantum tamen Pauli Foxii virtute perfectum est, ut, cum quibuscunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, divini cultus ne vestigia quidem relinquerentur, everterentur templa, sacerdotes crudelissime contrucidarentur: Agini, quæ urbs secundum Burdegalam Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis libere opera daretur, starent sarta tecta templa, sacerdotes ab omni contumelia & injuria tuti forent, sacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cum & publice & privatim Foxius Catholicis animos faceret, eosque ad bene sperandum excitaret: ita ut eorum

eorum protector, conservator, parens uno omnium consensu haberetur. Scripsit ea de re Clerus Aginensis ad virum summa dignitate præditum Carolum Rambolietum Cardinalem, petens ab eo, ut hæc omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eique omni asseveratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid sacerdotum cæterorumque divino cultui mancipatorum hominum in ea provincia maneret, id omne, secundum DEUM, unius Pauli Foxii virtuti auctoritatique deberi. Sæpe igitur in magnum vitæ discrimen adductus est, cum iniquo animo ferrent milites a templis deprædandis cupiditatem, a sacerdotibus mactandis crudelitatem suam unius hominis auctoritate prohiberi. Multa prætereo memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Decernitur ei a Rege legatio ad summum Pontificem: ita tamen, ut, priusquam in eam proficisceretur, una cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam Narbonensem, Provinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis consistere, ac conventus agere, resque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optime ac commodissime componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quam salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, a quibus exulabat, restituta; Bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas, Ecclesiæ ministris reddita; multorum animi, qui nutabant, confirmati; multa munita loca in Regis potestatem redacta; auditæ populi querimoniæ; adhibita remedia multis malis, quæ superiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus DEO primum, deinde Pauli Foxii prudentiæ magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum usque de-

deducta, Romam iter cœpit: ubi ita se moresque suos, totamque anteactam vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis ante annis miro bonorum studio efflagitabatur. Neque dici potest in obeundo Legati munere quantopere & Pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptusque fuerit, integritate vitæ, summa vultus ac sermonis comitate, promptissimo ad opem ferendam animo, sive quis auxilio, sive consilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis a magnis memorabilibusque rebus vacaverat: exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, si quando in Galliam redire, & Ecclesiam sibi creditam præsens gubernare potuisset. Imbiberat enim penitus in mandata sibi provincia ad Tridentini Concilii præscriptum omnia revocare & exigere, omnem munerum Ecclesiasticorum nundinationem, fœdasque illas, sed nimis usitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, dissolutos ac diffluentes Ecclesiasticorum mores severis legibus coercere ac constringere, clericorum seminaria instituere, templa eversa erigere, ruinosa fulcire, reditus Ecclesiasticos injustis possessoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam suscipere, & perficere, ut eorum, qui illa fundassent atque instituissent, mens ac voluntas diligenter ac religiose observaretur, omnia denique summo studio facere, quæ ad boni & inculpati præsulis officium pertinerent. Sed o spes hominum fragiles! o fallacia consilia! Hæc eum cum maxime meditantem, & ea una in cogitatione noctes diesque defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impressionem expertus est adstans ad aram, cum solenni die, quamquam principium quoddam leniter commotæ valetudinis sentiens, abstinere tamen a

re

re divina facienda noluisset. Quem cum & medicorum cura, & singulari victus temperantia depulisse jam videretur, haud ita multo post, cum ad homines Galli de magna re sua periclitantis caussam adjuvandam, ut erat in omnes officiosissimus, iniquo & alieno tempore accurrisset, domum ut rediit lassus, denuo decubuit: nec alius ei postea morbi quam vitæ finis fuit. Quo autem ille animo morbum sævientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantasque moribundus animi vere Christiani significationes dedit? Qua submissione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam a Deo & a Pontifice dari petiit? Qua veneratione sacrosanctum CHRISTI Corpus excepit? Quam placide ac patienter sacro oleo perunctus ac delibutus est? Quibus omnibus sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantum quamdiu sui compos erat, sed etiam cum propter vim morbi in capite grassantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoque tamen nihil aliud quam CHRISTUM, CHRISTUM DEUM suum, in ore perpetuo habuisset, ad eum, quem spirabat unum, quo fidebat uno, ut quidem speramus ac cupimus, evolavit. Hem Paule Foxi, quantam quamque justam multis mœrendi occasionem morte tua obtulisti! & si tua quidem caussa, nihil est quod lugeamus. Tu præclare ac laudabiliter vitæ cursum confecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es; ut te semper homines majoribus dignum judicarent. Tu aussam lacessere te invidiam virtute constantiaque superasti. Tu, quod ii, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incommoda morte vitasti. Is cujus tu judicium maximi faciebas, Gregorius Pont. Max. & vitam tuam summe probavit, &

mortem

mortem non modo honorificentiſſimis verbis, ſed etiam lacrymis proſecutus eſt. Omnium erga te ordinum charitatem ſatis hæc ipſa principum virorum, quæ ad cohoneſtandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Toloſæ dolendum, quæ ſimilem tui paſtorem nunquam fortaſſis habitura, prius te ſpoliata eſt, quam vigilantiæ tuæ fructum ullum percipere poſſet. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Conſiliarium amiſerit. Dolendum Eccleſiæ, quæ labantibus in Gallia rebus ſuis magnam auxilii ſpem in auctoritate tua collocarat. Sed omnibus in rebus divinæ voluntati acquieſcendum. Nos, quod unum tibi præſtare poſſumus, & colemus memoriam tui, & te fuſis ex animo precibus adjuvare conabimur, ſperantes fore, ut ipſi viciſſim tuis precibus adjuvemur.

DIXI.

MARCI

MARCI ANTONII MURETI ORATIONUM VOLUMEN ALTERUM.

De mysterio & festo Circumcisionis Dominicæ.

ORATIO I.

Habita in Sacello Pontificio Kal. Jan. M. D. LXXXIV. *

QUod felix faustumque sit tibi, Beatissime Pater, vobis Patres Amplissimi, nobisque omnibus & universæ Reipublicæ Christianæ, exorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Quo die optare ac precari mutuo solebant veteres, ut sibi annare ac perennare feliciter liceret, seduloque operam dabant, ut dira, & tristia, & feralia ne nominarent quidem: sed bona tantum verba dicerent: jurgiis utique omnibus abstinerent; læta inter se omnia & amica loquerentur. Quo nos æquius est, conjunctis & vocibus & animis tibi Beatissime Pater, cujus vita tanto opere bonis omnibus optabilis est, cujus salute, magna ex parte, tranquillitas orbis terrarum continetur, cujus ex hilaritate publica hilaritas pendet, non hunc modo, sed secuturos etiam annos faustos ac felices precari, & omni ope conari, ut ea tantum loquamur, quibus Christianas mentes, hilarari par est: dira

* Orationes sacras *Lunigius* quoque in *Orationibus Procerum* habet Parte III. ubi num. 171. 172. 173. 174. leguntur, quas Clemens XI. qui nunc sedem Romanam occupat, die Apostolorum Petri & Pauli, Natali Christi & in Paschate habuit.

dira autem & tristia, id est, ea, quæ Deo displicere novimus, neque loquamur, neque cogitemus. Ac mihi quidem hujus anni principio, plura etiam solito concurrere videntur, propter quæ nobis hic dies augustior & religionis ac sanctimoniæ plenior esse debeat. Idem primus anni dies est, & dies Dominicus, id est, primus omnium dierum; natalis cœli, terræ angelorum; natalis ipsius temporis: quo die populus Israeliticus maris rubri transitu a Pharaonis servitute liberatus, nostræ a servitute peccati per baptismum liberationis typus fuit; quo die primum manna e cœlo defluxit; quo die verum manna natus est Christus; quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit; quo Spiritus sanctus cœlo demissus beatissimum illum cœtum divina luce collustravit, inflammavit, corroboravit. Agedum igitur precati prius eundem illum Spiritum, ut & mihi dicenti, & vobis audientibus adesse dignetur, de mysterio Circumcisionis dominicæ, quæ nobis ex Evangelio paulo ante recitata est, pauca quidem, sed Deo dante animis profutura, meditemur. Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primum enim dicam de institutione Circumcisionis. Secundo, cur Christus voluerit circumcidi. Postremo, quid nobis attulerit Circumcisio Christi; & quem ex ea fructum capere debeamus.

Omnes ritus externi, quos populo Hebræo, quem præ cæteris diligebat, observandos Deus ipse præscripserat, eorum quæ adveniente Christo expleta sunt, figuram quandam ac præsignificationem continebant. Quoniam enim populus ille duræ ac rigidæ cervicis erat; neque facile capiebat, nisi ea, quæ corporeis oculis videret, quæque contrectaret: idcirco ei Deus proponebat crassa quædam & corporalia, ut eum facilius ad spiritualia intelligenda quasi manu duceret. Hujus generis fuit & Cir-

Circumcisio: quam Abrahamo, fœdus cum eo statuens, & in ipsius semine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperavit Deus, ut illi jam tunc eminus ostenderet futuram, cum ille desideratus gentibus advenisset, perfectam animorum ac mentium Circumcisionem. Cujus perfectionem ut symbolice exprimeret, octavum illi diem præstituit; quo numero in scripturis divinis absolutio ac perfectio significari solet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit; ut ostenderet, perfectam Circumcisionem fore in lapide, in illo, inquam, lapide angulari, qui summis ima connectit, qui facit utraque unum; in illa petra, ad quam beati sunt, qui allidunt parvulos suos; ex qua fluit mel, quo saturatur populus Dei; ex qua perpetuo erumpunt aquæ salientes in vitam æternam. Carnis igitur circumcisio, ut præclare scribit Ambrosius, mysticum quoddam præceptum fuit castimoniæ & coercendarum ac refrenandarum cupiditatum. Ideoque in ea corporis parte jussa est fieri, in qua præcipue libidinis impuritas effervescere videtur. Sed non est inusitatum ex parte totum intelligi: ut cum caput pro homine dicimus; ut cum ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi volumus. Sic igitur & Deus unam modo corporis partem circumcidi jussit: cum tamen vellet, inania omnia & supervacanea & immoderata reiccari. Et hoc est, quod Abrahamo imperavit, ut circumcideret non se modo & filium, sed & vernas, & eos, quos pretio comparasset. Vernæ sunt sensus nostri: vernæ sunt facultates animi: vernæ sunt affectiones quædam omnibus nobis ingenitæ: domi enim nasci videntur. Hæc igitur omnia circumcidenda sunt. Circumcidit oculos suos, qui avertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os suum, qui diligenter cavet,

ne

ne in eo inveniatur dolus. Circumcidit aures suas, qui sepit eas spinis, ne voces improborum audiant. Circumcidit ingenium suum, qui sapit ad sobrietatem, refugitque ita scrutari majestatem, ut opprimatur a gloria. Circumcidit memoriam suam, qui bona fide obliviscitur injuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos charitatem, cum filium sibi charissimum immolare, mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitæ, qui odit animam suam in hoc mundo, ut eam in futuro lucretur. Sed & pretio empta, id est, labore & studio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis ac doctrinæ copiam, talia omnia, qui non circumciderit, ejus anima morietur.

Dixi breviter de institutione circumcisionis. Sequitur, ut dicam, cur Christus circumcidi voluerit; quem constat & supra legem fuisse, & circumcisione nihil eguisse. Aperi nobis Christe caussas eorum, quæ caussa nostra pertulisti! Venerat Christus non ut everteret legem, sed ut impleret; factus erat sub lege, ut eos, qui sub lege erant, liberaret. Sua igitur voluntate subditus legi, ea, quæ legis erant, implere omnia voluit. Voluit etiam, ut qui omnia provideret ac prospiceret, jam tunc confutaret errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipsius vere corpus fuisse. Certe enim circumcidi & sanguinem fundere, nisi verum corpus, non poterat. Cupidus igitur salutis nostræ, purissimi illius sanguinis, quem pro nobis in cruce fusurus venerat, jam tunc tener puerulus guttas aliquot sparsit. Sic cum e mortuis surrexisset, palpandum se ac contrectandum Thomæ dedit, ne cui unquam locum ullum relinqueret de corporis sui veritate dubitandi. Sed & nos exemplo suo obedientiam & submissionem animi docere voluit, ut cum eum, qui legibus omnibus superior erat, legi tamen paruisse vide-

videremus: tanto promptius ac libentius colla suavissimo ipsius jugo submitteremus. Sic ab Johanne citra ullam necessitatem in aqua baptizari voluit, ut nos in aqua & Spiritu sancto baptizaremur; sic beatissimam Virginem, matrem suam, purificari, qua tamen nihil unquam purius fuit; sic agno paschali & azymis cum Apostolis vesci, ut nos ipso, qui verus agnus, verus panis azymus est, vesceremur. Explevit denique legitima omnia, ut nos explendorum illorum necessitate soluti ac liberati, quæ vetustis Patribus in figura obtigerant, eorum veritate frueremur. Quamvis igitur Petrus, quo facilius Judæos ad Christi fidem alliceret, circumcisionem toleravit ad tempus; quamvis Paulus, qui omnia factus est omnibus, ut omnes Christo lucrifaceret, eadem de caussa Timotheum circumcidisse legitur, quod lacte ali oportebat eos, qui solidi cibi nondum capaces erant: nos tamen hodie veritate patefacta ac definita, carnis quidem circumcisionem non tantum ut mortuam omittamus, sed ut mortiferam refugiamus, ne impletam a Christo legem negare, & alibi quam in ipso spem salutis collocare videamur: sed pro illa vetere figura veram mentium & animorum circumcisionem amplectamur; omnem inanitatem, omnem fastum, omnem libidinem, omnia denique vitia a nobis circumcidamus, resecemus, amputemus. Vere de carnis circumcisione ab Apostolo dictum est: *si circumcidamini, Christus vobis non prodest quidquam.* Vere hoc quoque de circumcisione cordis dici potest: nisi circumcidamur, Christum nobis nihil profuturum. Christe Jesu, qui hodierno die caussa nostra circumcisus es, fac ut nos quoque tua caussa circumdamur! evelle ex cordibus nostris omnes radices vitiorum! elide fibras omnes cupiditatum: extingue omnia nequitiæ semina! perseca gladio verbi tui, quicquid

quid in nobis redundat! ure igne Spiritus ſancti ſpinas illas, quæ in nobis perpetuo ſuccreſcentes tui ſeminis profectum impediunt: ut expediti pondere inutilium ſarcinarum, tua veſtigia facilius & alacrius perſequamur! Tu vero, beatisſime Pater, quem merito alterum Abraham vocare poſſumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, quos tam multos te Pontifice Chriſto renaſcentes videmus, pater Græcorum, qui rejectis erroribus gentis ſuæ in ſpem reliquorum convertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miſeris, pro fide Chriſti vexatis, patria pro carcere ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio eſt, pâter pupillorum, pater viduarum, pater omnium Chriſto hærere cupientium, qui nuper in iſta viridi ac vegeta ſenectute, tot repente fuſis purpureis floribus, ver media hyeme renovaſti, & ad coronam, qua ſacroſanctum caput tuum cingitur, tot longe lateque lucentes gemmas addidiſti: ingredere ut facis bonæ ſpei plenus feliciter in hunc annum! multiplicentur dies tui! refloreſcat caro tua! renovetur, ut aquilæ, juventus tua, ut cum una nobiſcum tu novus Abraham tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo, qui hodie circumciſus eſt, Abrahami ſecundum carnem filio in regnum promisſionis, filiis ab æterno præparatum eveharis! Amen, Amen, Domine JESU, qui cum Patre & Spiritu ſancto unus Deus vivis & regnas per innumerabiles myriades ſeculorum.

De

De S. Johanne Evangelista.

ORATIO II.
Habita in Sacello Pontificio VI. Kal. Jan. M. D. LXXXII.

TRibus de caussis ab Ecclesia divinitus institutum arbitror, Beatissime Pater, vosque Patres amplissimi, ut quo die cujusque Sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita ac laudibus ipsius aliquid publice disseratur. Primum, ut eis honos debitus non pro ipsorum dignitate, sed pro virium nostrarum tenuitate, tribuatur; deinde ut omnes nos ad persequenda, pro suo quisque modulo, eorum vestigia incitemur; postremo, ut, cum eos & generis nostri amantissimos, & apud Deum, cum quo regnant, gratiosissimos esse, intelligamus, opem ipsorum ad conciliandam nobis Dei gratiam postulemus. Hodie igitur, cum mihi, licet immerenti, minimeque ad tantum munus sustinendum idoneo, mandatum sit, ut in hoc majestatis & venerationis plenissimo loco de illius, quem Christus eximie præter cæteros amavit, S. Johannis Apostoli & Evangelistæ laudibus breviter disseram: tria illa, quæ dixi, quantum in me erit, præstare conabor, sperans fore, ut non propter me, (neque enim dignus sum, qui hic audiar,) sed propter eum, de quo dicturus sum, mea benigne ac placide excipiatur oratio.

Quid igitur primi in hoc sanctissimo planeque divino viro laudabimus? Quid primum proponemus, quod imitemur? Quid prius, quam, quod Christo se vocanti ne tantulum quidem reluctatus facilem se illi statim ac morigerum præbuit? Nulla ille adhuc eum admirabilia opera edentem viderat; non regio cultu atque apparatu nitentem, non ingenti satellitum turba stipatum videbat; neque tamen ita respondit: Quis tu es, qui tam pro imperio, ut te relictis omnibus sequar, jubes? Quam mihi spem, si id fecero, vitæ melioris ac nitidioris ostentas? Nihil tale: sed illo divinæ vocis oraculo, tanquam penetrabili quodam jaculo, usque ad ipsam animæ medullam transfixus ac transverberatus, desertis parentibus, abjecto omni instrumento artis, qua usque ad eum diem victitarat, nulla interposita mora, totus ad Christum & corpore & animo transiit. Nimirum ut exsiccata materia ignem facile comprehendit; sic animus ille ab omni improba cupidita-

te purus ac siccus ad conjectam unicam ignis divini scintillam totus exarsit. Felix piscatio, felix jactus, felicia retia, quibus piscator ipsemet captus, eum vicissim, a quo captus est, cepit! At nos miseri in medio Ecclesiæ gremio nati atque educati, tot testimoniis, tot miraculis, tot Sacramentis confirmati, quam sæpe vocanti nos Christo resistimus? quam sæpe pulsanti cordis nostri fores aperire nolumus? quam sæpe nos sub alas suas congregare cupientem refugimus? Jam vero cum se ad optimum magistrum optimus discipulus contulisset, ita se ad illius voluntatem conformare, ita sermones illius avide haurire, ita ex nutu illius pendere cœpit, ut nunquam ab ejus latere discederet; nihil sibi præter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum duceret; omnem spem, omnem suavitatem, vitam denique ipsam in eo videndo atque audiendo positam crederet. Itaque tanta sibi eum charitate devinxit, ut ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipse tamen eximie ac singulariter præ cæteris omnibus sectatoribus ac discipulis amaretur. Cujus præcipui amoris caussam quamvis magni ac probati scriptores ad perpetuam & animi & corporis castimoniam referunt: ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuisse, quæ tantam illi apud Christum gratiam conciliaverint. Omni ex parte amore dignissimus fuerit oportet, quem optimus judex amore dignissimum judicavit. Et quando in divinis litteris ne propria quidem plerumque singulorum nomina mysterio carent: vere hic ac merito Johannes vocatus est, quo in nomine Hebraicæ linguæ periti divinæ gratiæ significationem inesse ajunt. Neque vero facile dixerim, utrum majus ac præstabilius sit, plus cæteris amare Christum, an plus cæteris a Christo amari: quorum illud Petro, hoc Johanni sacrarum litterarum auctoritate tribuitur. Novit hoc, qui novit omnia. Nobis certum exploratumque sit, & summe amari, qui summe amet; & summe amare, qui summe ametur. Et tamen ille Coryphæus Apostolorum & a Domino aliquoties acriter & severe objurgatus legitur, & illum durissima illa ac pavoris plenissima nocte ter abnegavit: hic purissimus Domini amator neque unquam ab eo confitendo deterritus est, & eum usque ad ipsam crucem secutus esse perhibetur. Ter & amplius beata copula, quæ Deum & hominem, cum homine Dei simillimo, indissolubili amoris nodo colligavit! Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem charitatem, testis perpetuus adhibitus est a Domino illis omnibus operibus, quibus ipse divi-

divinitatem suam quam maxime patefacere quasique contellari volebat. Vidit eum non modo morbos fugantem, immundos spiritus ejicientem, cœcos videre, surdos audire, mutos loqui jubentem, mortuos excitantem, ventis & fluctibus imperantem, quod alii quoque viderunt: sed cum Dominus admirabilem illam divinitatis suæ gloriam quibusdam ex Apostolorum numero, mortali adhuc corpore conclusis, aliqua ex parte spectandam exhibere statuisset, ejusque rei caussa in montem Thabor conscendisset: ad hoc gloriosissimum spectaculum Johannem cum aliis duobus adsumsit. Ea quoque nocte, qua futurum erat, ut in manus inimicorum traderetur, cum, ut qui verus homo esset, cogitatione imminentium contumeliarum & appropinquantis sævissimæ mortis angeretur, ob idque Patrem oraturus a multitudine secederet: eosdem sibi tres illos comites, quibuscum animi sui mœrorem familiarius communicaret, abduxit.

At hæc, quanquam magna sunt, ei tamen cum aliis communia sunt: quæ subjungam, hujus propria ac peculiaria. Cujus enim amoris videtur, quod in illa mysteriorum plenissima cœna quam Dominus cum suis, antequam morte sua mortem nostram deleret, exegit, qui in illo sacrosancto sinu recumberet, hic potissimum electus est? Tunc videlicet, illius beatissimi pectoris pressu, in quo Pater omnes scientiæ ac sapientiæ thesauros condiderat, in morem ejus aquilæ, sub cujus figura eum tanto ante Ezechiel viderat, non usque ad tertium modo cœlum, ut Paulus, sed longe supra omnes cœlestes orbes evectus, & ipse cœlum quodammodo effectus, ea non tantum didicit, sed vidit ac spectavit, quæ cum postea exponeret, Theologi nomen proprie effecit suum. Inde illa fluxerunt, quæ cum immortali voce intonaret, cur a Domino tonitrui filius vocatus esset, ostendit. *Vidimus, vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a patre.* Et rursus: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostra contrectaverant de verbo vitæ, testamur & annunciamus vobis.* Neque non illud singulare, quod Dominus in cruce jam pendens, id quod charissimum habebat in terris, nitidissimum illud domicilium Spiritus sancti, illam omnis maculæ expertem matrem suam Johanni commendavit, eumque illi filium esse jussit. Beatissima Virgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi enatum filium audires? Certe unum pepereras, unigenam ut DEI, sic tuum. Sed veri amoris ea vis est, ut ex pluribus

unum efficiat. Ita vere dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium esse. Tu vero, beatissime Apostole, quantam tunc amoris prærogativam consecutus es? quantum tibi a Domino supra cæteros cohæredes prælegatum est? Quantam consolationem sensisti acerbissimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cum talem thesaurum apud te ab eo deponi, cum te ipsius voce in suum locum substitui videres? Jam minus miror, quod subvectus amoris alis ad sepulchrum ipsius ea celeritate properasti, ut etiam Petro præcurreris: quod cum in vitam superata morte rediisset, stantem in littore primus agnoveris. Obversabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque poterat ulla res intervenire tanta, quæ memoriam ipsius ex animo tuo obliteraret. Longus sim, si cætera sigillatim persequi velim: ut ferta illa & opima Asiæ arva divini verbi semine obseverit; ut mortiferum poculum innocuus obduxerit; ut in ferventis olei dolium injectus, illæso corpore exierit, tanquam nefas ducente flamma, eos artus violare, quos nulla unquam libidinis flamma violasset; ut relegatus in Pathmon, divinum illum libellum Apocalypseos conscripserit, quo, quæ postea contigerunt, ita complexus est, ut non ea eventura vidisse, sed eorum, cum jam evenissent, historiam contexuisse videatur; ut rogatu fratrum, ad retundendam Cerinthi, Ebionis, Martionis rabiem, Evangelium jam centum, ut S. Chrysostomus auctor est, natus annos litteris consignaverit; ut cum præ senectute ad plura verba non sufficeret, cygneam illam cantionem: *Filioli, diligite inter vos*, sæpe in Ecclesia iteraverit, cum hoc præcepto omnia diceret contineri; ut denique, cum Ephesi in summa tranquillitate usque ad centesimum & vicesimum ætatis annum adventum Domini exspectasset, ita ut Dominus fore prædixerat, excessu placidi soporis simillimo ad eum evolarit. O te, sanctissime Johannes, supra quam a nobis aut dici aut cogitari potest, beatum! qui virgineo nitore, Apostolica dignitate, Evangelistæ gloria, Martyrii, citra violentam mortem laurea, prophetico spiritu, unus ex omni cœlicolarum numero insignis, quæ singula cæteros ornant, consecutus es universa. Tu, tu igitur, Beatissime, suscipe caussam nostram! pone nos apud eum in gratia, apud quem tu semper in maxima gratia fuisti! commenda nos ei, quæ tibi commendata est, ut ei, qui tibi illam commendavit, utriusque precibus commendemur! tu, cui venenum nocere non potuit, effice, ne cuiquam nostrum hæreticorum venena noceant! tu,

quem

quem oleum fervens non læsit, impetra nobis, ne unquam pravarum cupiditatum fervore lædamur! procurato Christianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas, pacem & animorum conjunctionem! inprimis autem Gregorio XIII. Clementissimo Patri ac Domino nostro, obtine a Christo placidissimam & tuæ simillimam senectutem: ut, cum Ecclesiæ pacem fundaverit, cum oves, quæ aberrarunt, in Christi ovile reduxerit, cum quod facere jam feliciter exorsus est, ut nomen JEsu omnium gentium linguis celebretur, effecerit: vigil, prudens, fidelis dispensator inventus, super omnia bona constituatur, illius, qui cum Patre & Spiritu sancto unus DEUS vivit & regnat ultra omnem æternitatem! Amen.

Cum Senecæ librum de Providentia interpretaturus esset.

ORATIO III.

Habita Romæ III. Non. Jun. Anno cIↄ Iↄ LXXV.

DE Seneca nihil hoc loco constitui dicere: nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi ducenda essent præcipua argumenta e scriptis ipsius, ut ostenderem, eum & doctrinæ copia, & scribendi elegantia longe multumque omnibus obtrectatoribus suis præstitisse. Nunc cum apud eos disseram, quibus Senecæ scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, evolvit aut legit, sed inspexit aut attigit?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum, mole quidem, ut videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut sentietis, eximium vobis proposuero, ac deinde permisero, ut ex eo Senecam, tanquam ex ungui, ut dicitur, leonem æstimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitratu vestro judicetis. Urbane Ulysses apud

Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita eum alloquitur:

Vin' tu prius gustare quid vini feram?

Cui Silenus:

Ita convenit, nam gustus emptorem vocat.

Ego quoque cum vobis hunc scriptorem non quidem vendere, sed certe commendare, atque, ut apud vos in pretio sit, efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum a vobis peto, ne quid huc præjudicatæ opinionis adferatis, neve permoveamini stultis ac temere jactis vocibus quorundam, qui, quæ non intelligunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt, harum rerum judicem existimetis. Qui cum &, ex quo huic muneri præpositus sum, nihil antiquius habuerim, quam ut vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam, & multorum annorum laboribus ac vigiliis hoc consecutus sim, ut non in vulgus modo, sed apud ipsos principes civitatis non omnino malus eloquentiæ existimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, ut obstare profectui vestro, aut tam stultus, ut existimationi meæ nocere de industria velim. Sed hæc quidem hactenus: jam enim quod hujus libri argumentum sit explicare decrevi. Vos, quæso, excitate atque expergefacite animos vestros, quæque de rebus omnium maximis ac gravissimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiatis, operam date.

Veteres illi, quorum animi densissimis errorum tenebris involuti ea, quæ nobis divinitus affulsit, æternæ veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, &, ut nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempestatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in cœlum oculos sustulerant,

lerant, & illam admirabilem innumerabilium ſtellarum ſine ulla erratione decurrentium varietatem notaverant: facile intelligebant præpotens aliquod numen eſſe oportere, immenſum, infinitum, æternum, quod illi tantæ moli præſideret, a quo hæc rerum univerſitas & a principio conſtituta eſſet, & ejus conſilio ac voluntate regeretur. Rurſus autem cum eorum, quæ infra lunæ orbem ſunt, inconſtantiam ac mutabilitatem viderent, nihil in eis ineſſe certum, nihil perpetuum, nihil conſtans: eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus divinam providentiam tollerent, partim ſupera quidem ac cœleſtia mente ac conſilio regi, hæc autem inferiora ſine ullo rectore incertis fortunæ caſibus agitari exiſtimarent. Sed cum & dierum ac noctium viciſſitudinem, & quadripartitam anni temporum varietatem & certa tum dierum tum noctium & incrementa & deceſſiones, & omnia humanis uſibus ſervientia viderent, hærebant attoniti, ut qui perſpicerent, tantum & tam ſapienter inſtitutum ordinem niſi a Deo eſſe non poſſe. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc præcipue, quod in rebus humanis multa viderent ſecus evenire, quam ipſi divinæ ſapientiæ ac bonitati convenire exiſtimarent. Etenim ita ſtatuebant: ſi humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore ut bonis ac piis & juſtitiæ cultoribus bene eſſet, malis, impiis & injuſtis male. Nunc autem contra videbant, optimos quosque plerumque premi paupertate, cum multi improbi divitiis abundarent; ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium eſſe: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti in ſummis deliciis viverent, & in omnibus negotiis ſuis ſecundiſſima fortuna uterentur. Ergo alii fortunam accuſabant ut iniquam & injuſtam,

quæ quasi dedita opera improbis mater, bonis noverca esset; alii ut cæcam & temerariam, quæ nunc bonos, nunc malos nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemque dicebant de Pluto, quem divitiarum Deum esse fingebant, &, ut fit in erroribus, desultoria quadam levitate in contrarias sententias ferebantur. Nam ubi quid bonis bene evenerat, aut ubi improbus aliquis & diu divina patientia abusus pœnas dederat, tum Deum & esse, & humana curare clamabant. *Estis io superi*, ait Statius, cum convaluisset a periculoso morbo vir eximiæ probitatis Rutilius Gallicus. At contra ubi quid contigerat contra quam æquum esse censerent, Deos aut nullos esse, aut crudeles & injustos esse dicebant:

Marmoreo Licinus tumulo jacet; at Cato parvo;
Pompejus nullo: credimus esse Deos?

Mortuus erat alicujus amicus, quem ipse diutius vivere cupiisset? Negabat Deos esse: id enim ab eorum justitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ovidius:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare Deos.

Apud Senecam Jason, cum Medeam occisis filiis evolantem videret:

Testare, inquit, *nullos esse, qua veheris Deos.*

Neque ulla tam levis, aut ridicula causa erat, quæ non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliquerat amicam amator? Nulli dii erant. Propertius:

Et queritur nullos esse relicta Deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat male de Diis fundata opinio. Ovidius:

Esse Deos credamne? fidem jurata fefellit:
Et manet in solito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio.

Atque

Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter: quia serpentes una cum pelle senium exuere dicuntur, Deos crudeles vocat, quod non idem beneficium formosis tribuerint.

Crudeles Divi, serpens novus exuit annos,
Formæ non ullam fata dedere moram.

At illa quidem levia, & a Poëtis fortasse per jocum dicta, etsi tales joci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Aristophanem Chremylus, qui se, cum pius ac justus esset, & male tamen rem gereret, gravique paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos divitiis abundare, profectum esse dicit ad Apollinem, ut ex eo sciscitaretur, quæ ejus rei caussa esset; multoque magis ille in vetere tragœdia:

Τολμῶ κατειπεῖν, μή ποτ' ὀυκ εἰσὶν θεοί.
Κακοὶ γὰρ ἐυτυχοῦντες ἐκπλήτ]ουσί με.

Et eodem argumento delusi, ut ait Juvenalis:

Sunt, qui in fortunæ jam casibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moveri,
Natura volvente vices & lucis & anni.

Gravissime autem dubitationem ea de re suam expressit optimus ævi sui poëta Claudianus:

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu?
Nam cum dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque mari fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata DEI, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno jusserit igne
Compleri, solemque suo: porrexerit undis
Littora, tellurem medio libraverit axe,
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Aspicerem, lætosque diu florere nocentes,

Vexa-

Vexarique pios: rursus labefacta cadebat
Relligio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortuna non arte regi; quæ numina sensu
Ambiguo vel nulla putat vel nescia veri.
Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos.

Multo autem nervosius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum. *Telamon*, inquit, *uno versu totum locum conficit, utrum Dii homines negligant.*

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant: sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones, fortissimos & optimos viros in Hispania Pœnus oppressit? cur Maximus expulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta: propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ Pontifex Maximus est Q. Scævola trucidatus? Cur etiam ante tot Civitatis Principes a Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus C. Martius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit jubere? Dies deficiet, si velim numerare, quibus bonis male evenerit: nec minus si commorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot summos interficeret, quam ipsum aliquando pœnas dare. Et

paulo

paulo infra: *Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra Deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret.* Piget plura recitare: est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset, quæ omnia maxima minima divino consilio gubernari statuit, & ei quem unice diligebat Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilii animo aliquis residebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur DEUS optimos quosque tot acerbitatibus vexari sineret, ejus rei caussas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasque suscepit. Unde constat veram illius scriptionem non esse eam, quæ vulgo recepta est, quam ego tamen, ne omnia novare dicerer, retinui, *De providentia*: sed, *quare bonis viris multa mala accidant, cum sit providentia,* ut constat ex Lactantio in libro de ira DEI; cujus verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra caussa ad hujus libri finem addidi, reperietis. Quod sit hujus libri argumentum videtis: quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur, ut injuriam quodammodo vobis facturus videar, si tam male de vobis existimem, ut vos pluribus verbis ad ejus tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attente audient, perficiam cum Deo volente, ut & gravissimam ac pulcherrimam quæstionem tractatam divinitus a Seneca, & a me ipsum Senecam non negligenter tractatum esse fateantur.

Operæ pretium facturus videor, si, antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam, exponam vobis, quid super

ſuper ea ipſa quæſtione, quæ hoc libello continetur, homines eruditiſſimi, iidemque ſanctiſſimi ſenſerint. Nam ſi ut vaſa eum odorem quo primum imbuta ſunt, ita animi, quas primas opiniones combiberunt, conſtantiſſime ſervant: diligenter nobis videndum eſt, ut in gravibus & ſeriis rebus ſtatim a principio videamus, quid veriſſimum ſit, idque animo conceptum ac comprehenſum perpetuo retineamus. Joannes igitur Chryſoſtomus, qui ſingularem vitæ ſanctitatem admirabili quadam & doctrinæ abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixiſſet, multis abſurdum quodammodo videri, quod Deus pios viros, quosque ipſe apertiſſimis ſignis ſibi chariſſimos eſſe declarat, plerumque tamen omni genere acerbitatum agitari vexarique patiatur, undecim cauſſas adfert, cur ita fieri expediat, quas ſingulas non modo exponere, ſed etiam breviter illuſtrare ac confirmare decrevi. Prima igitur eſt, ne qui res magnas ac præclaras gerunt, propterea inflentur ac ſuperbiant, ſed ſubmittant animos, memores imbecillitatis ſuæ. Confirmatur hoc teſtimonio Davidis & Pauli, quorum ille bono ſibi fuiſſe ait, quod a Deo depreſſus, caſtigatusque ſit, ſeque ex eo magis illius juſtitiam perſpicere: hic autem, cum usque ad tertium cœlum raptus eſſet eaque vidiſſet, quæ vix homini in hac vita videre fas eſt, ne propterea ſibi placeret, neve inſoleſceret, additum ſibi eſſe ait angelum Satanæ, a quo quaſi colaphis cæderetur. Hæc igitur prima cauſſa eſt. Altera, ne cæteri mortales in errorem trahantur, & de præſtantibus viris, non ut de hominibus, ſed ut de Diis quibusdam, exiſtiment: a cujus erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quæ illos non Deos ſed homines eſſe declarant. Nam ſi qui multa bella geſſerant, multas urbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in

Deo-

Deorum numerum ſtulta vulgi opinione referebantur: quid putatis eventurum fuiſſe iis, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui umbra ſua fugabant morbos, claudis inceſſum, ſurdis auditum, cœcis uſum oculorum reſtituebant, mortuos in vitam revocabant, niſi vulgus hominum eos ipſos, per quos tam multa admirabilia opera edebantur, eſurire, ſitire, algere, ægrotare, cædi, mutilari, ejusdemque generis alia innumerabilia quotidie ſubire ac perferre vidiſſet? Sic quoque, quamvis vociferarentur, nihil eorum ſua virtute fieri, CHRISTUM eſſe, qui per doctrinæ ſuæ præcones ea perficeret; vix tamen impedire poterant, ne ſibi divini honores haberentur. Ad Paulum quidem & ad Barnabam Lyſtrenſes aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tanquam diis immolare cupiebant, niſi id ipſi ſumma vi prohibuiſſent. Tertia cauſſa eſt, ut poteſtas DEI tanto magis eluceſcat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergaſtulis clauſos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onuſtos, ea faciat, quorum magnitudinem cæteri omnes obſtupeſcant. Itaque Paulus ipſe cum feſſus malis quodam tempore petiiſſet a DEO, ut a ſe tantas illas & tam multas acerbitates amoveret, reſponſum hoc tulit: *Satis tibi ſit, quod mihi carus acceptusque es. Quo enim tu infirmior es & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perſpicitur poteſtas mea.* Quarta eſt, quod ſi bonis viris omnia proſpere ſuccederent, ſi divitiis abundarent, ſi colerentur ac ſuſpicerentur a cæteris, ſi nunquam ægrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum ſentirent: fortaſſis exiſtimaret vulgus, eos pietatem colere non ſuapte ſponte, ſed illa quaſi mercede allectos & invitatos. Nunc cum eos non egeſtas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum ſævitia, non mortis metus a Dei cultu & a vera pieta-

pietate possit abducere, manifesto constat, honestatem ac virtutem, & Deum inprimis ipsum ab eis propter se, non propter ullam mercedem amari. *Non gratis te colit Job,* dicebat Deo perpetuus ille humani generis hostis; *Tu enim eum cumulasti opibus, auxisti liberis, perpetua denique vitæ prosperitate prosecutus es.* At Deus, *Tu vero,* inquit, *domos ejus inflamma, messes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitratu tuo lacera ac lania; nullus restet novis ulceribus locus; jaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura; ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex ulceribus saniem abradat: ut liquido constet eum mei gratuitum non mercenarium esse cultorem.* Eadem æquitate animi homo sanctissimus tulit adversa, qua & prospera exceperat. Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, sed superesse aliam vitam, in qua & præmium tribuatur justis, & ab improbis ac consceleratis pœna exigatur. Nam si ne homines quidem usque eo injusti reperiuntur, ut eos, quos caussa sua multa perpessos vident, sine præmio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possumus? Cum igitur multos plerumque videamus homines optimos & innocentissimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita nunquam interquiescere ac respirare a molestiis, sed perpetua quadam calamitatum serie usque ad extremum spiritum premi: cogitemus necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit, DEUM injustum esse, aut post hanc vitam sua esse hominum generi præmia, pro suis cuique actionibus divinitus constituta. *Si spes nostra,* ait Paulus, *iisdem quibus hæc vita terminis ac finibus circumscripta teneretur, nihil nobis infelicius foret.* Sexta, ut nos quoque, si quando tale aliquid nobis eveniat, patienter feramus, neque despondeamus animum,

aut

aut ſtatim propterea DEO inviſos eſſe nos arbitremur: cum iis quoque, qui Deo chariſſimi & acceptiſſimi erant, aut eadem, aut graviora contigiſſe videamus. Septima, ne ullus tergiverſationi locus ſit, ſi quis nos ad illorum præſtantium virorum imitationem cohortetur, quaſi eos non ejusdem, cujus & nos ſumus, ſed divinioris cujusdam naturæ fuiſſe cauſemur. Octava, ut ſciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miſeros ducere debeamus. Non enim, qui multa poſſidet, beatus eſt: ſed multo ille beatior, qui non tantum divitias non concupiſcit, ſed iis, quas habet, ultro ſe ſpoliat, ut copiis ſuis aliorum inopiam ſublevet. Non qui innocens exulat, miſer eſt: ſed tanto felicior, ſi id æquo animo ferens, operam det, ne ab illa æterna ac cœleſti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore eſt felix: ſed ille, qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpeſſu aſpera eveniunt, miſer: ſed is potius, qui proſperis ſucceſſibus ebrius: neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus hujus vitæ bonis acquieſcit. Nona, ut magis illuſtretur eorum patientia ac fortitudo, qui ſe a calamitatibus vinci non ſinunt. Neque enim a nobis cognoſcerentur, niſi a Deo in hujusmodi certaminibus exercerentur. *Aurum*, ut dicturus eſt Seneca, *probat ignis*, *miſeria fortes viros.* Decima, quoniam humanæ naturæ imbecillitas ne optimos quidem viros omnis peccati expertes eſſe patitur, (neque quisquam aut eſt, aut fuit præter pauciſſimos, quibus id ſingulari DEI beneficio tributum eſt, quin aliquando offenderet ac prolaberetur,) ut hic potius quam alibi peccata expientur, ut ſi qua macula ex illis prolapſionibus ſuſcepta eſt, temporariis illis acerbitatibus, quaſi

nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum justitiæ divinæ consentaneum sit, neminem in cœlum pervenire, qui ulla ex parte pollutus contaminatusque sit: expedit iis ipsis, qui Deo chari sunt, ita in hac vita purgari, ut cum e corporis vinculis excesserint, nulla alia purgatione egentes, sine ulla mora in cœlum evolare expediti ac liberi possint. Undecima, ut quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo majoribus præmiis ornentur, eo plures coronas accipiant, eo majorem in omni æternitate gloriam consequantur. Hæc igitur vir ille sanctissimus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiæ flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparavit. Ac vereor ne quis interdum me, quod e talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Unde igitur, per Deum immortalem! potius repetam, quod honestius aut majori cum fructu vel a me dicatur, vel a vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac pervestigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda, quæ ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis conferemus? At hæc, inquiet aliquis, in Theologorum scholis aut concionibus tradi solent: a te alia quædam requiruntur. Fateor equidem ab eis hæc omnia non tempestivius modo ac convenientius, sed etiam melius copiosiusque tractari. Sed tamen utinam talibus præceptis & templa, & scholæ, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia personarent! Mandatum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Nunquid igitur vos eloquentiores effecturus

rus ſum, ſi hoc quantulumcunque eſt, quod in dicendi facultate conſecutum eſſe me nonnulli putant. in nugis & fabulis exercuero, quam ſi vos ad graves & ſerias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare & aſſuefacere ſtuduero? Mihi vero certum ac conſtitutum eſt, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non diſertiores modo & in loquendo argutiores, ſed etiam meliores ac ſapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam eſſe, ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, ſed ſapientiam copioſe loquentem. Quod ſi eſt, qui nihil præter verborum floſculos & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiæ tradunt; ſi quis eſt, qui & res cognitu dignas adferat & eas non vulgari neque ſordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi magiſter habendus eſt. Vera autem ſapientia aut illo, ex quo hodierna mea diſputatio depromta eſt, aut nullo prorſus genere ſcriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chryſoſtomi diſputationem audiiſtis, de eadem perendie, ſi Deus volet, diſputantem Senecam audietis.

Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipublicæ ſtatu:

Sive Præfatio in Primum Platonis de Republica librum.

ORATIO IV.

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno cIↃ IↃ LXXIII.

SUſcepi hoc anno duos utriusque linguæ clariſſimos & eloquentiſſimos ſcriptores interpretandos, Platonis quidem libros de juſtitia, ſive de optimo Reipublicæ ſtatu; Ciceronis autem libros de finibus bono-

rum, & malorum: sperans fore, ut Deus quidem huic conatui meo arduo, & difficili, sed honesto atque utili faveat; vos autem, qui, quanta hic vestra utilitas agatur, videtis, dignum iis auctoribus, qui vobis proponuntur & rebus, qui ab eis tractantur, studium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temere fecisse videor, quod horum librorum explicationem conjungendam judicarim. Agitur enim in utrisque de summo bono: in iis quidem de summo bono Civitatis; in his autem de summo bono singulorum. Esse autem idem reipsa, & totius Civitatis & uniuscujusque civis bonum & Plato & Aristoteles sæpe docuerunt. Sed scio fore nonnullos, qui meum consilium vituperent, quod me in latinis tantum scriptoribus versari, a Græcis prorsus abstinere cuperent. Erunt etiam qui ab homine tradendis eloquentiæ præceptis præfecto ac præposito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum, qui ab eo de arte Rhetorica scripti sunt, explicari debuisse contendant. Quibus utrisque breviter satisfaciam, ut & omnem eis, quantum in me quidem erit, errorem eripiam: & tamen caveam, ne hæc ipsa, ut apud nonnullos supervacanea, sic apud plerosque necessaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. Primum igitur istis Græcæ linguæ osoribus ita responsum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui studio, uno verbo, quicquid usquam est politiorum disciplinarum, nullis aliis quam Græcorum libris ac litteris contineri. Itaque quod olim M. Catonem illum Censorium vaticinatum ferunt, cum adhuc Græcis litteris infensus esset, quas tamen, postea cognito errore, senex avidissime didicit, Græcos, simul atque litteras suas in urbem misissent, omnia perdituros: multo nos hodie & verius & certius atque exploratius prædice-

re

re possumus, si homines nostri paulo magis Græcas litteras negligere cœperint, omnibus bonis artibus certissimam pestem ac perniciem imminere. Hoc si isti aut videre per inscitiam & ignorationem harum rerum non queunt, aut cognoscere propter obstinatum quoddam & inveteratum in Græcos odium nolunt: persistant sane & obdurent in sententia sua; nobis ignoscant, si quo in studio plurimum operæ posuimus, ab eo non facile abducimur: sed & ejus dignitatem conservare nitimur, & quas ex eo utilitates percepisse nobis videmur, eas cum aliis communicare conamur. Sed adversus hos & diximus alias plura, & quoties dabitur occasio, dicturi sumus. Hoc autem tempore nobis æquiores esse debent, quod ita nostram docendi rationem temperabimus, ut etiam iis, qui Græce nesciunt, multum tamen nos ad illam ipsam, quæ in manibus est, qualiscunque est, Marsilii interpretationem commodius intelligendam auxilii allaturos esse speremus. Qui autem aliena esse hæc ejus personæ, quam hoc tempore sustinemus, putant, primum hoc, velim, in memoriam revocent, quibus temporibus ars Rhetorica doceri cœpta est, eosdem habitos esse & politicos & dicendi magistros. In quo ut, qui tum se eos pro talibus venditabant, nimium sibi sumpsisse, artique suæ pro soccis, ut ita dicam, cothurnos induisse fateamur: ex eo tamen ipso intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates affinitatem ac similitudinem esse. Neque enim res plane disjunctæ ac dissimiles jungi ac permutari inter se solent: neque quisquam est, aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro altera aut aliis tentet obtrudere, aut sibi ipse patiatur obtrudi. Deinde Aristoteles, qui, quæ quasi sylva ac materies oratori proposita sit, unus omnium & vidit optime, & diligentissime persecutus est, rhetoricam ex

quadam dialectices, & politices permistione quasique confitione docet existere, ut, non dicam tueri munus suum, sed ne esse quidem ac constare possit, nisi decerptas ac delibatas ex earum utraque particulas corrogarit. Ut igitur veteres illi arroganter, qui cum pectendæ modo & intorquendæ & tanquam calamistris inurendæ orationis vias traderent, politicos se haberi volebant: ita nos modeste, qui, quod nobis deest, quoque carere non possumus, a Philosophis mutuamur. Quid? non Hermagoras, cujus auctoritatem secuti plurimi sunt, civiles quæstiones oratoris esse materiam tradidit? A quo qui dissenserunt non eo errasse illum dixerunt, quod oratori nimium tribuisset, sed quod parum. Nonne Aristoteles ipse diligenter cognoscendas esse Oratori rerum publicarum formas præcipit? Quid vero apud Ciceronem frequentius, quam sine Philosophia non posse effici eloquentem, omnemque ubertatem dicendi ac copiam a Philosophorum scriptis esse Oratori petendam? qui etiam se non ex Rhetorum umbraculis, sed ex Academiæ spatiis Oratorem extitisse profitetur. An unquam Pericles fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset, nisi Anaxagoram audiisset? Demosthenem autem, quo nemo unquam in dicendo nervosior aut efficacior fuit, unde hausisse illam vim, qua superat omnes, nisi ex Platonis schola & sermonibus creditis? Sed est quoddam genus hominum, qui cum se Ciceronis studiosissimos haberi velint, uni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac judicium maxime contemnere videntur. Nam cum Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiæ gloriam aspiret, pervolutandum esse omne scriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione quasi lætificata efflorescat, ac redundet oratio: hi perinde ac si hoc aut non legerint, aut satis putent esse, quod legerint, ad unius Ciceronis scripta, tanquam ad Sireni-

os

os ſcopulos, adhæreſcunt, ea una manibus terunt, eorum non voculas modo, ſed ſyllabas prope omnes minuta quadam & anxia curioſitate ad calculos vocant, ab eis commovere oculos nefas putant, præter unum denique Ciceronem, aut tres, ſi forte, aut quatuor illorum temporum æquales, aut certe illi ætati ſuppares, aliorum omnium ſcriptorum contactum ipſum refugiunt, ne inquinentur. Itaque ut Ixion in Poëtarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cum ſibi Junonem amplexari videretur: ita iſti pro vera & ſolida & ſucci & ſanguinis plena eloquentia, ariditatem quandam ac ſterilitatem orationis, & jejunam & fame ac macie enectam, & nullius rei niſi odii plenam in verbis ad Lydium illum Nizolii lapidem examinandis moroſitatem amplexantur. Ridicula capita! Cujus ſe admiratores præcipuos videri volunt, ejus monita ac præcepta ad ſe pertinere non cenſent. Nos vero demus operam, ut ſimus, quod iſti non ſunt, vere ac ſerio Ciceroniani, & illi ſaluberrimo Ciceronis præcepto obtemperantes excutiamus, ac perſcrutemur omnes forulos bibliothecarum veterum; inpſimiſque amemus atque admiremur Platonem: quo ille laudando ac commendando expleri non poteſt; quem nec nimis valde, nec nimis ſæpe laudari poſſe ait; quem omnium, quicunque unquam ſcripſerunt, locutive ſunt, principem; quem cum Panætio, Philoſophorum Homerum, quem auctorem divinum, quem quaſi Deum quendam Philoſophorum vocat; cujus ſapientiam & eloquentiam ſic admirata eſt antiquitas, ut Jovem ipſum dicerent, ſi Græce loqueretur, ſic loqui. Atque equidem conſtitueram hodie de Platone aliquid dicere: ſed me copia ipſa deterruit. Vix enim poteſt quiſquam ullum paulo digniorem lectu ſcriptorem, eorum quidem, qui poſt Platonem vixerunt, in manus ſumere, ut non in ali-

 quid,

quid, quod de Platone ample ac magnifice dicatur, incurrat. Quare de ipso quidem in præsentia silentium erit: sed quando librum primum de Republica explicare ingredior, attingam prius & exponam breviter nonnulla, quæ Platonis interpretes quasique hypophetæ in uniuscujusque libri Platonici principio tractare consueverunt. Primum igitur dicam, quid in his libris propositum sit Platoni: quod Græci σκοπὸν, aut πρόθεσιν vocant. Deinde quo in genere eos scripserit: quod illi εἶδος aut χαρακτῆρα dicunt. Postremo eorum ὕλην sive materiam explicabo. Materiam autem voco, ne quis sit error, non id, quo de agitur, ea enim est, quam dixi πρόθεσιν: sed certam quandam totius disputationis, ut Rhetores loquuntur, περίστασιν, quæ loco, tempore, personis continetur. Quid igitur Platoni præcipue propositum sit in his dialogis, non eadem omnium sententia est. Sunt enim, qui de justitia hic, non de republica, præcipue disputari contendant, quæ vis ejus, quæque natura sit, & ut ex ejus cultu omnia bona & privatim & publice ad homines perveniant, contraque mala omnia ab injustitiæ fonte manent. Hujus opinionis suæ tria potissimum argumenta afferunt. Unum, quod principium totius disputationis, quæ cum Cephalo posteaque cum Polemarcho & Thrasymacho instituitur, manifesto a justitia ducitur, neque quidquam ab eis aliud quæri videtur. Alterum, quod quicquid in his libris de Republica dicitur, accessio quædam est & appendix disputationis de justitia. Cum enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expressior quædam & evidentior justitiæ tractatio requireretur, eaque videretur semper aliquid obscuritatis habitura, quam diu in uno homine insisteretur, quod majorem & latiorem campum haberet oratio, transiit Socrates ad explicandam formam totius Civitatis, ut

cum

cum docuisset, toti Civitati & necessariam & salutarem esse justitiam, etiam in singulis eandem illius esse vim, facilius & apertius cerneretur. Qua in transitione comparationem adhibuit elegantissimam, quæ his verbis explicata est libro secundo: *Si quis*, inquit, *nobis proposuisset aliquid longo intervallo legendum, quod minutis litteris scriptum foret, neque nos valde acutis & perspicacibus essemus oculis, posteaque alicui nostrum veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori tabula grandioribus litteris scriptum, nemo esset, quin lucro quodammodo apponeret, illam prius grandiorem tabulam inspicere, ut postea, quæ in minore scripta essent, iisdem vestigiis facilius persequi posset.* Addit deinde, eandem esse, & idem efficere justitiam in tota Civitate & in uno homine, sed vim illius in Civitate, quæ major ampliorque sit, & facilius & clarius perspici posse. Quod si disputatio de Republica ad illustrandam justitiæ naturam quæsita est, constat hanc quidem esse principem & *προηγουμένην*, illam de Republica adscitam, & *ἐμπίπτουσαν καὶ παρεμβεβλημένην*. Postremo id e Socratis ipsius verbis apertissime colligi, qui quoties, ut fit in disputando, a justitia evagatus est, ad eam rediens, ait se redire ad id, quod quæritur, & de quo instituta est disputatio: & ad ipsum libri decimi finem ita totum sermonem concludit, ut dicat, colendam esse justitiam, ut & nobismetipsis & Diis immortalibus amici simus. Hæc igitur argumenta sunt eorum, qui de justitia, non de republica præcipuam quæstionem in his dialogis esse ajunt. Qua in sententia Marsilius fuit, qui quidem in hujus libri argumento ita scripsit. Atque (ut sæpe in his libris, sed præcipue in secundo declarat,) totam disputationem de justitia a nobis inscribi mavult, quam de republica. Idem sentit & Chalcidius principio commentarii, quem scripsit in Timæum. Sed

& multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alii tamen, quorum non minor est auctoritas, præcipuam esse censent quæstionem de republica : idque his argumentis confirmant. Primum quod inscriptio est, de republica. Quod argumentum ut plus habeat ponderis, ostendunt inscriptionem illam esse antiquissimam maximeque γνησίαν. Intelligendum est enim, non omnes inscriptiones librorum Platonis aut antiquas aut indubitatas esse. Nam & Platoni quædam tribuuntur, quæ Platonis non sunt, (ut Axiochus sive de morte, qui Xenophanis Platonici est, quod & Marsilius scivit; ut Alcibiades secundus, quem & Athenæus ait putari Xenophontis, & stylus ipse id ostendere videtur; & Halcyon sive de mutatione formæ olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani: cum eorum neutrius sit, sed Leonis Academici) & ii dialogi, qui sine ulla dubitatione Platonis sunt, aliter ab aliis nominantur: ut Parmenides ab aliis περὶ ἰδεῶν, ab aliis περὶ γυμνασίας, ab aliis περὶ τοῦ ὄντος, ut testatur Proculus; ut Philebus, ab aliis de voluptate, ab aliis de summo bono; & qui hodie titulum habet ἐραστῶν, id est, amatorum, ab omnibus antiquis ἀντεραστῶν, i. e. rivalium nomine citari solet, estque ea verior inscriptio. Qui ergo ab inscriptione argumentantur, ajunt verissimam & antiquissimam horum librorum inscriptionem esse πολιτείαν, id est, de Republica, non de justitia. Nam & Aristoteles cum eorum epitomen quandam confecisset, ait: οὕτως ἐπιτετμῆσθαι τὴν πλάτωνος πολιτείαν & in convivio, & in Politicis, quoties horum librorum mentio est, ita eos nominat. Theophrastus quoque in libris de legibus eadem appellatione utitur. Sed & Plutarchus in quæstionibus Platonicis, & Athenæus, & Origenes, & ex latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes de-

ni-

nique antiqui hos libros de republica, non de justitia vocant. Jam vero Platonicarum inscriptionum tria genera sunt ἐκ προσώπων, ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias; περιςατικαὶ, ut Convivium; πραγματικαὶ, ut νόμων, Πολιτικὸς, σοφιςής. Hæ postremæ semper continent τὸ προηγουμένως ζητούμενον. Hæc autem & vera est, & πραγματική.

* *Desiderantur hic argumenta reliqua pro sententia eorum, qui Quæstionem Platonis in his libris præcipuam esse, de Republica censent. Neque ultra dicendo progressus ipse videtur Muretus. Cætera enim, quæ proposuerat, rejicit insequens.*

PROOEMIUM.

quod e commentario ejus in primum ac secundum Platonis de Republica librum transcribere placuit.

EXposui paulo ante utrorumque argumenta & eorum, qui existimant, in his Dialogis præcipuam quæstionem esse de Justitia, & eorum, qui de Republica totam hanc disputationem institutam esse contendunt. Nunc quid vere de hac quæstione dici possit, breviter explicabo. Mihi certe utrique recte dicere videntur. Nam σκοπὸς est & περὶ δικαιοσύνης, & περὶ πολιτείας. Non ut sint duo σκοποὶ: sed ut hæc duo idem sint. Nam quod est ἐν μιᾷ ψυχῇ δικαιοσύνη, id in civitate talis πολιτεία. Nam & in Politia tria genera respondent tribus animæ partibus: τὸ φυλακικὸν τῷ λόγῳ. τὸ ἐπικουρικὸν, ὡς πολεμοῦν, τῷ θυμῷ. τὸ θητικὸν τῷ ἐπιθυμητικῷ. Platoni videtur, μίαν ἕξιν εἶναι τήν τε πόλιν κοσμοῦσαν, καὶ οἶκον, καὶ ἕκαςον: etsi hoc reprehenditur ab Aristotele principio Politicorum. Ergo & quilibet nostrum vivit πολιτικῶς ὑποκεκοσμημένος, & πόλις δικαίως ταχθεῖσα. Estque justitia, πολιτεία ψυχῆς, & πολιτεία δικαιοσύνη πόλεως. Et qui

qui de justitia disserit, si de omni, disserit & de Politia, & contra. Atque ipsum Platonem ita sentire constat ex illa ipsa comparatione lib. II. Non enim transit ut ab uno in aliud, sed ut a parvis litteris ad majores, quibus idem scriptum sit. Ergo ὕλη alia, sed εἶδος idem. Inde in Theætero præcipit, oportere ἕκαστον βλέπειν εἰς τὴν ἐν ἑαυτῷ πολιτείαν καὶ τῷ ἀρίστῳ tradere τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἀλλ' οὐ τῷ φιλοχρηματῳ. Et apud ipsum ἡ σωφροσύνη χαρακτηρίζει virtutem moralem: nihil enim ita necessarium τοῖς παιδευομένοις, ὡς τὸ σωφρονεῖν, ἡ δὲ δικαιοσύνη τὴν πολιτικὴν, nihil enim tam necessarium Rectori civitatis. ἡ ἀνδρεία τὴν καθαρτικὴν, καὶ ἡ φρόνησις τὴν θευρητικήν. Non ergo duo σκοποὶ sed unicus, περὶ πολιτικῆς δικαιοσύνης, καὶ περὶ δικαίας πολιτείας. Et incipiendum quidem a justitia, quæ est quasi πολιτεία in uno; desinendum autem in πολιτείαν, quæ est justitia in multis. Ipse autem inscripsit tantum περὶ πολιτείας, ὡς γνωριμωτέρας οὔσης. Additum est a posterioribus: ἢ περὶ δικαίου. Male vulgo πολιτειῶν. Hic enim una tantum, quæ tamen recte dicitur πολιτεία πρώτη: ut illa, quæ in libris νόμων, δευτέρα: & tertia in Critia. Atque inde error.

Περὶ τοῦ εἴδους.

Ipse tertio horum librorum facit εἴδη τρία, διηγηματικὸν, μιμητικὸν μικτόν. Hi libri sunt ἐν μικτῷ. In parte εὐκρίνεια, in parte τὸ πρέπον mirabile.

Περὶ ὕλης.

Τόπος, id est, locus, in quo hi sermones habiti esse dicuntur, Pyræeus, quia loca maritima tumultuum plena sunt, ut & hic dicitur disputatum esse ἐριστικῶς, καὶ οὐκ ἀθορύβως de justo. At hæc commemoratio pridianæ disputationis, & illa ejusdem epitome in Timæo, in ipso Astu. Hæc displicent. Tempus, quo disputatum est, Bendidia,

didia. At hæc diſputatio pridie Panathenæorum & illa in Timæo in ipſius Panathenæis. Hic quoque ἀλληγορίζουσιν ἀκαίρως. Πρόσωπα: Cephalus, Socrates, Polemarchus, Glauco, Adimantus, Thraſymachus, Lyſias, Euthydemus, Niceratus, Clitophon, Charmantides. Sed detrahunt Cephalum, ut ſint decem, quot & libri, & hunc numerum eſſe eundem cum quaternario, qui ſacer eſt Minervæ, & alia, quæ ſomnia videntur. Marſilius etiam ineptius: Cephalum, quod ſit caput diſputationis; Polemarchum, quia primus pugnam aggreditur; Thraſymachum pugnatorem ferocem; Socratem, ſervatorem potentem. Si hæc nomina ficta eſſent, ut Thraſo, Gnatho, Peniculus, Pyrgopolinices, fortaſſe aliquid diceretur. Tale eſt de numero librorum Homeri μῆρον. Ridetur a Plutarcho, & Longino περὶ ὕψους, Philiſtus, quod in nomine Niciæ argutus videri voluerat: & quod dixerat, mutilatis Hermis Athenienſes ab Hermocrate Hermonis filio multa mala accepiſſe. Longinus addit, potuiſſe eum de Dionyſio Tyranno ita ludere, quem Dio & Heraclidæ de Tyrannide deturbarunt. Nam Plautus non illepide in Bachidibus:

Adeon me fuiſſe fungum, ut illi crederem,
Cum mihi ipſum nomen ejus Archidemides
Clamaret, dempturum eſſe, ſi quid crederem?

Sed in ſeriis talia omnia ridicula ſunt & frigida; in jocando non illepida. Ut Cicero: Pollex non Index; & Verres; & libertum ſuracem Tollium pro Tullio; & Biberius Caldius Mero & ſimilia.

Cum

Cum in Platone explicando progrederetur:

Sive præfatio in secundum Platonis de Repub. librum.

ORATIO V.

Habita Romæ IV. Kal. Martii M. D. LXXIV.

MUlta sapienter ab Euripide dicta sunt, quæque præclare sustineant famam illius Oraculi, quo traditum est, eum in tribus, qui illa ætate sapientissimi essent, ipsius Dei voce numeratum: recteque judicavit Q. Cicero, cum dixit, se singulos ejus versus singula testimonia putare. Apud eum autem quodam loco mirari se dicit Hecuba, quod non, aliis omnibus studiis omissis, omnes homines ad studium eloquentiæ incumbant: eam enim unam in rebus humanis quasi regnum quoddam obtinere. Est & alibi apud eundem Poëtam, orationem ad res efficiendas non minus valere, quam ferrum. Quæ non splendidius aut magnificentius dici, quam verius, & docet vetus historia, & communis vita declarat. Quid enim notius est, quam in omni ætate extitisse semper aliquos, qui quasi quodam gubernaculo, ita lingua huc illuc mentes audientium flecterent, quietas concitarent, commotas ac concitatas tranquillarent ac mitigarent, perspicue veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones evellerent, novas insererent, quid denique & quatenus ab aliis credi vellent, ipsi definirent, quasique terminos pangerent? Neque vero hujus tantæ ac tam admirabilis potestatis suæ ipsa sibi parum conscia eloquentia est: neque unquam eam obscure ac dissimulanter tulit, quæ, ut e vetere comœdia cognoscimus, ab ipso prope ortus sui principio ausa sit profiteri, se vias tenere ac tradere, quibus caussa inferior dicendo superior fieri posset. Neque

vanam

vanam aut inanem illam gloriationem fuisse, gravissimis persæpe maximeque insignibus exemplis in omni Civitate patefactum est. Cum igitur homines natura potentiæ cupidi sint, & tantum ad eam in eloquentia momenti sit; omnia omnes ejus consequendæ caussa facere, ut ait Euripides, consentaneum esset. At mihi tamen contra nonnunquam accuratius hæc in animo reputanti, mirum videri solet, non jampridem omnes dicendi magistros, una cum illo suo præclaro artificio ex omnibus locis communi aliquo gentium ac populorum scito ejectos, expulsos, exterminatos fuisse. Neque enim adversus illos aut accusatore ullo, aut teste opus est. Ipsi se indicant, ipsi se deferunt, ipsi, quod occultandum potius videretur, id sine metu ac pudore præ se ferunt, id ostentant, eo se venditant, eo gloriantur. Nihil tam certum tamque exploratum esse, quod non in dubium vocari, nihil tam absurdum, tamque perversum, quod non eloquentiæ viribus obtineri ac persuaderi queat: voces sunt hominum istam facultatem non calumniari & in odium vocare, sed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autem quid aliud est, quam noctem ac caliginem rebus inducere, & quasi Circeo quodam poculo ad eam dementiam homines adigere, ut certi ac firmi in quo insistant nihil habeant, sed modo huc, modo illuc incertis opinionum fluctibus agitati vagentur? Si pharmacopola aliquis oppida circumiens ejusmodi venenum venale circumferret, quod potu quidem jucundissimum esset, sed potum adimeret hominibus omne judicium veri & falsi: omnes, ut opinor, ei advenienti portas clauderent, omnes eum a finibus suis abigerent; interdicerent etiam, ne quis ab eo ejus veneni miscendi ac temperandi rationem didicisse vellet. At non dissimilem in eloquentia inesse vim ipsi illius professores prædicant. An si quis alie-

alienas fruges excantaverit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, afficietur supplicio, idque aut docuisse, aut didicisse capitale erit: qui mellitis verbis & ad fallendum compositis multitudinem infatuaverit, eique gravissimis in rebus illuserit, aliosque eandem fallendi ac circumscribendi artem docuerit, is non modo ante oculos omnium impune volitabit, sed ultro ob eam ipsam caussam amplissima sibi decerni præmia postulabit? An qui judicem pecunia corruperit, exulabit: qui eloquentia, laudabitur? At hoc eo etiam tetrius ac sceleratius est, quod pecunia corrumpi nisi improbus & impurus judex non potest: eloquentia etiam optimorum virorum judicia interdum depravantur. Itaque ut Pittacus graviorem pœnam constituerat, si quis alienam uxorem blanditiis ad faciendum adulterium pellexisset, quam si ei vim attulisset, quod vi adhibita corpus tantum, blanditiis etiam animus corrumperetur: Ita qui fictis verbis severitatem judicum inflectunt, gravius puniendi essent, quam qui eos largitione corrumpunt. Lacædemonii quidem, quorum civitas optimis institutis temperata putabatur, nullum apud se huic præstigiatrici locum esse voluerunt, sed simplex quoddam & apertum, & paucissimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. Athenienses autem, apud quos ista & nata & alta atque educata, & suo quasi mundo muliebri instructa & exornata Pandora est, quid non ab ea malorum ac calamitatum pertulerunt? Grata enim & accepti beneficii memor alumna non aliunde sibi potius quam a lare, aut, ut ipsi loquuntur, a Vesta, incipiendum putavit: & altricibus suis Athenis egregia sane nutricia persolvit. Nam quibuscunque tempestatibus ac procellis Atheniensium vexata Respublica est, earum longe maximam partem oratoribus suis acceptam ferre meritissimo potest. Quorum etiam unus, ut Enceladus,

cui

cui mons Ætna impositus est, quoties se commorit, totam Siciliam concutere dicitur: ita ipse cum se dicendo incitaverat, universam permiscere ac perturbare Græciam dicebatur. Et ea ipsa tamen in Civitate ab Areopago eloquentia exulabat. Quod enim templum justitiæ dicaverant, in id patere aditum judiciorum corruptrici eloquentiæ noluerunt. Nam quod a multis persæpe dictum est, non eloquentiæ istam culpam esse, sed hominum, ea secus, quam oportet utentium: ipsius quidem hunc esse finem, ut innocentiæ, non flagitio, ut æquitati, non injustitiæ, ut veritati, non ut mendacio patrocinetur: videamus, ne rebus ipsis hæc oratio refellatur. Veritatis per se magna vis est, ita ut suis opibus pollens, suis copiis freta, suis præsidiis firma aut nihil, aut non admodum externa auxilia requirere videatur. Itaque idem ille, quem principio nominavi, Euripides veritatis simplicem esse ait orationem, neque ullis medicamentis ac lenociniis indigere. Neque quisquam unquam se orator magnopere jactaverit, quod veram & justam caussam obtinuerit; ne dignantur quidem ad eas, quæ hujusmodi sunt, accedere. Si quem depositum ac desperatum & manifestis criminibus oppressum, & tacito omnium præjudicio morti destinatum reum recipere potuerint: in eo sibi placent, se circumspiciunt, se jactant, cœlum digito sibi videntur attingere: ut cum Cicero in Cluentiana caussa gloriatus est, se tenebras judicibus offudisse. Quanto verior esset gloriandi caussa, si tenebras ab eorum animis discussisset, si omnem errorem eripuisset, si id, de quo judicaturi erant, in clara, ut ita dicam, luce videndum collocasset! At hoc viri boni erat, non oratoris boni. Immo vero, ait alius, ne orator quidem esse potest, nisi qui vir bonus sit. Scio istud dici & ad auctorem M. Catonem referri: sed me magis Aristoteles movet;

vet, qui me Philosophus cum aliis rebus rapit, tum quod mirifice veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir sit orator, an minus, negat quidquam ad artem pertinere: Illud quidem esse in arte vel præcipuum, ita fingere ac conformare orationem, ut te, quicunque sis, ii, qui audient bonum virum esse & sibi amicum putent. Egregiam vero & expetendam artem, quæ eam injustitiæ partem doceat, qua nulla capitalior est, quo modo consequi possis, ut cum maxime fallas, tum maxime vir bonus esse videaris. Quod si maxime ad verum & ad falsum persuadendum utilis est eloquentia: tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbe utentium, non passim, neque quibuslibet usus illius permittendus esset; sed ut Cretenses armorum tractationem ingenuis permittebant, servis denegabant: ita deligendi essent publice ex omni multitudine certi tantum, qui eloquentiæ præceptis instituerentur. Quid enim est, quo ista præclara facultas, cum semel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquisitissimis laudibus res contemptissimas & abjectissimas, comam, calvitium, culicem, muscam; nonnullas etiam aperte malas & hominum generi noxias, febrem, pestem, bellum, stultitiam; homines teterrimos, Phalarin, Busirin & ejusmodi alios. Quæ & si nonnullis fortasse toleranda videri possint, ut ludicra, neque alio pertinentia, quam ad exercitationem & ad ostentationem ingenii: tamen haud scio an rectius ex civitate tollerentur. Certissima enim pestis animorum est mendacium, cui assuefieri periculosum est, cum, ut verissime cecinit Evenus, consuetudo progressu temporis tandem in naturam convertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis, qui cum Thespin primum tragœdiarum scriptorem ipsum fabulas suas, ut tum mos erat, docentem spectasset, postea quæsiisse ex eo dicitur, ecquid puderet,

deret, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri? cumque ille respondisset, turpe non esse, talia joco & agere & dicere: ibi tum prudentissimus senex baculo, quem ex Atheniensium consuetudine gestabat, terram percutiens; *Næ nos*, inquit, *si istos jocos hic laudare assuescemus, cito eosdem in contractibus & in judiciis reperiemus.* Sed tamen ne summo jure agamus, neve omnia nimis ad vivum resecare videamur, demus hanc veniam Sophistis, ut tanquam neurospastæ, aut ii, qui agilitate quadam & celeritate manuum, levibus ac politis calculis huc illuc movendis spectantium oculos eludunt, quos Græci Psephopæctas vocant, ita ipsi quoque talibus argumentis inter pueros ludant: præsertim cum periculum non sit, ne quis, quod muscam a Magistro laudari audierit, in captandis postea ac colligendis muscis nimis magnum studium ponat; aut quia febris pestisve multis laudibus ornata sit, talia bona non ipsi potius rhetori evenire optet, quam sibi. Quid, cum ea sibi ad dicendum argumenta sumunt, quibus subruuntur fundamenta virtutum, amor honestatis excutitur, animi hominum pestiferis ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamen ne eos ferendos esse dicemus? Olim quidem, cum Atheniensibus ob Oropum vastatam Sycionii, qui eis judices a Senatu dati erant, mulctam quingentorum talentorum irrogassent, eaque justo gravior videretur: misere Athenienses legatos in hanc urbem, per quos a Senatu peterent, uti aut ejus pœnæ gratia sibi fieret, aut certe aliquid ex ea diminueretur. Ejus legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Quibus, dum otiosi in urbe sententiam Senatus exspectant, lubido incessit, Græco more ἐπιδείξεις facere, & quotidie in cœtu ac conventu hominum de variis quæstionibus disputare. Ibi tum Carneades, qui vi & copia

T 2 dicen-

dicendi antistare collegis putabatur, quodam die de justitiæ laudibus ornate ac luculenter dixisse perhibetur: cum quidem Ser. Galba, & M. Cato ille Censorius ei disputationi interessent. Sed ille idem Carneades quæcunque tum de justitia dixerat, ea postridie contraria disputatione subvertit, multoque plura collegit, quibus planum faceret, justitiam meram esse stultitiam, oppidoque antiquos ac simplices esse illos, qui si modo impune injusti esse possent, a facienda injuria, propter inanem quandam umbram & opinionem justitiæ, temperarent. Sensit Senatus, ad eam disciplinam nimio plus docilem esse multitudinem: neque tanti esse audire doctores Græcos composite ac modulate verba fundentes, ut propterea ferendum esset corrumpi civium ingenia, & ad improbitatem ac nequitiam a fide & a virtute traduci. Conticescere igitur eos jussit & quam primum remisit in Græciam: ne populus ille, cujus potentia & auctoritas apud exteras gentes non armis magis quam opinione justitiæ creverat, bene dicendi studio captus bene vivendi studium abjiceret. At si jure ob eam Carneades vituperatus est, quomodo defendetur Plato? Nam quæ tum pro justitia adversus justitiam Carneades dixit, eorum semina multo ante & in Gorgia, & in primis duobus de republica libris a Platone sparsa erant. Meministis, quam multa hujus generis in superiore libro Thrasymachus dixerit, quibus multo plura, multoque ad persuadendum efficaciora in eo, quem nunc explicare ingredimur, a Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & consignanda litteris duxerit; & male Cicero, qui tot annis post eadem in suos de Republica libros transtulerit; & nos hodie parum prudentes, qui vestra, adolescentes, ingenia, quorum nobis cultura commissa est, in his potissimum disputationibus

bus cognoſcendis exerceamus? Immo vero & nulla in Platonem reprehenſio cadit, & culpa vacat Cicero, & a nobis ex omni ſcriptorum numero nullus eligi poterat, in quo majore fructu, quam in Platone, veſtra elaboraret induſtria. Nam ut cæterorum, quæ ſupra diximus, diſſolutionem in aliud tempus reſervemus, & eam tantum partem pertexamus, cujus præcipue cauſſa hunc ſermonem exorſi ſumus, diſpar quidem fortaſſe Carneadis cauſſa atque ratio fuerit: Plato certe nihil ſe, nihil Philoſophia indignum ſuſcepit; nihil quod non omni ex parte ei, quem vere ac merito animorum Æſculapium nominavit antiquitas, conveniret. Non enim has ſubdolas juſtitiæ criminandæ rationes ipſe commentus eſt, neque earum quaſi ſator ac parens fuit: ſed eas, cum ab hominibus improbis proditæ vagarentur ac ſpargerentur licentius, jamque per multorum animos quaſi contagione quadam ſerperent, ne diffluerent ac manarent latius, præcidendas ipſe atque amputandas putavit. Non poterat autem juſtitia perfecte cumulateque defendi, neque profiteri, quanto plus in ea non dignitatis modo, quod & adverſarii fatebantur, ſed utilitatis quoque, quam in injuſtitia ineſſet, niſi omnia, quæ pro injuſtitia dici conſueverunt, accurate & exponerentur, & refellerentur. Hoc igitur ita præſtitit Plato, ut nihil in ejus argumenti tractatione vafre, acute, callide, apte ad fallendum dici poſſit, quod ipſe prætermiſerit. Ac Thraſymachum quidem, ut ſophiſtam, induxit, ſerio & ex animi ſui ſententia pro injuſtitia perorantem. Cujus inania argumenta & futiles ratiunculas, cum libro primo, nullo prope negotio, ludibundus refutaſſet Socrates, illam quaſi velitationem multo gravior pugna excipit cum Claucone & Adimanto. Quos tamen, quia viri inprimis boni erant, & juſtitiæ amantes, ſtatim a principio profitentes ac conteſtan-

testantes facit, ea se dicturos, non quæ sentirent ipsi, sed quæ ab aliis dici solerent, quæque reprehendi ac convinci cuperent: Cum igitur accuratissime & exquisitissime ab eis esset accusata quidem & abjecta justitia, defensa autem & collaudata injustitia, ut vix eorum orationi resisti posse videretur: Deum immortalem! quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit ac dissipavit illas injustitiæ copias Socrates? Qui quidem eo rem perduxit, ut aperte demonstraverit, id quod etiam hodie nonnullis Christiana religione imbutis vix satis persuaderi potest, non tantum propter præmia, quæ justos & in hac vita comitantur, & post mortem manent; neque propter pœnas, quas injusti nullo modo effugere ac vitare possunt: sed etiam si quis justis omnem præmiorum spem, injustis omnem & infamiæ & supplicii metum detrahat, infinitis tamen partibus præstare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in equuleo atque ignibus justum esse, quam cum injustitia vivere in summis opibus & omni earum rerum, propter quas vulgo homines a justitia descifcunt, copia circumfluentem. O non loquendi tantum, sed & sentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera sui cognitione non afflaverat, unice magister Plato, quæ unquam par dignitati, ac meritis erga omnem posteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu quomodo animi nostri a vitiorum sordibus purgari possint, ostendisti; tu, quemadmodum hominibus adhuc in terra versantibus cœlestem quodammodo vitam vivere liceat, aperuisti; tu divina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulasti; tu ea tradidisti, quæ nos, nos inquam ipsi, qui a Deo per Filium adoptati, & cœlesti doctrina imbuti sumus, a te dici potuisse miramur. Sed Platonem laudare necef-

necesse non est: danda potius opera est, ut, quæ ille divinitus scripsit, cognoscamus ac consequamur. Quam ad rem si cui vobis usui meam esse posse operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne unquam vestra vos de me opinio prorsus fefellisse videatur.

Ingressurus explanare M. T. Ciceronis libros de Officiis.

ORATIO VI.

Habita Romæ III. Non. Nov. Anno ciɔ iɔ LXXIV.

DEcreveram hoc anno pulcherrimum consilium, quod anno superiore ceperam, persequi, & denuo Platonem cum Cicerone conjungere: tum ut adolescentes in studio Græcarum litterarum, quas maximo cum animi mei dolore evanescere, & ad nihilum recidere, secumque omne elegantioris doctrinæ genus trahere video, pro mea virili parte continerem: tum ut nobilissimus Philosophus, cujus ante me in his scholis nunquam, ut opinor, audita vox erat, paulatim familiarior factus uberrimis illis sapientiæ & eloquentiæ suæ fontibus ingenia nostra copiosius & abundantius irrigaret. Aliter visum est iis, quorum nutu atque auctoritate nostra omnium studia diriguntur, qui sive mihi ad tractandam, sive vobis ad percipiendam Platonicarum disputationum gravitatem non satis esse virium judicarint, sive in eo aliud quippiam secuti sint, (non enim fas nobis esse arbitror, in eorum judicia curiosius inquirere,) omnem a me hujus anni operam in uno Cicerone consumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par est, iis, quibus parere omnes debent: quodque ipsis placuit, id sine ulla

ulla retractatione melius esse credamus. Nos enim, ne gravissimis quidem in rebus tantum apud nos valere ulla probabilium rationum momenta debent, ut non multo plus illorum vel jussis, vel consiliis, vel auctoritate moveamur. Pervolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullii libros de officiis. Qui cum tres sint, & totidem in partes annuum hujus nostri muneris curriculum distingui soleat: dabimus operam, ut singulorum librorum explicatio cum illa tripartita temporis nostri distributione ac descriptione concurrat ac congruat. Nam qui dies nobis, statis anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuo colligendas concedi solent, iis ipse otium mihi sponte abjudicabo, & rationes vestras commodis meis anteponens, domi quidem, sed ita ut neminem, qui audiendi ac discendi studio teneatur, excludam, quæ hic temporis angustiis exclusus, non potuero, illic commodius explicabo. Scitis idem me superioribus annis factitasse; & cum ad me magnus studiosorum numerus domum quotidie ventitaret ac conflueret, perfecisse, (præfiscini, ut loquebantur veteres, dixerim,) ut nulla pars anni utilius ab eis aut fructuosius poneretur, quam ea, quæ libera quotannis ac soluta otio transigi solet. Quod ego non jactandi mei caussa dico, (neque enim unquam tantum laboris subire ac suscipere potero, ut aut sanctissimi Pontificis Gregorii XIII. aut amplissimorum Cardinalium, qui jussu ipsius huic gymnasio præsunt, singularem in me benignitatem ac beneficentiam exæquem,) sed ut vos, si qua ratione possum, exacuam & exsuscitem ad suscipiendam aliquam curam ac cogitationem utilitatis vestræ: ne cum mihi navandæ vobis operæ voluntas nunquam defuerit, vestra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem interclusisse videatur. Ac quoniam

am scio esse nonnullos, qui mirentur, quod ipse mihi, cum vacationes dantur, voluntarios labores injungere soleo, cur non hoc ipso potius publice nobis constituto ad docendum loco, quam intra domesticos parietes obeam, ejus quoque rei quæ caussa sit, aperiam, ne consiliorum meorum pars ulla vobis ignota sit. Officii enim mei rationem omnibus quam notissimam esse cupio, ne quis cuipiam pateat ad calumniandum locus. Primum igitur, si dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, ut opinor, merito reprehendat, quod vobis a me sponte tribuitur, si in eo etiam commodi mei rationem habendam esse aliquam putem: præsertim cum vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed sunt alia graviora, quæ me magis commoveant. Huc quoties venimus, pendendum nobis est ex aliquot abjectissimorum nebulonum libidine, qui sibi pro oblectamento habent, obstrependo, obturbando, exsibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collibuit, impedire: domi ab illa fece ac colluvie nihil periculi est: ubi si quid tale tentare auderent, extruderentur, & si redire postridie vellent, excluderentur. Hic vix unquam mihi horam integram docere permittitur: domi me sæpe horas duas, summo silentio, summa omnium voluntate auditum esse meministis. Illic si quis quid minus intellexit, licet rogare, licet colloqui, licet placide ac comiter, si quid sit, de quo dubitetur, exquirere. Hæ me caussæ adducunt, ut quoties a publico munere cessatio est, libentius doceam domi. Neque dubito, quin hoc consilium meum omnes æqui & harum rerum intelligentes existimatores probent. De quo cum & aliquid dicendum fuerit, & satis multa jam dixisse videar, transibo ad alia, quæ proprie pertinent ad eos libros, quos vobis hoc anno Deo fretus explanare decrevi. Qui quidem mul-

tis nominibus magno apud nos in pretio esse debent. Primum quod Ciceronis sunt, hoc est, ejus viri, qui perpetuo omnium ætatum consensu inter Romanos scriptores eloquentiæ laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur secundus. Deinde quod scripti a Cicerone jam sene, cum singularis ille vir, natusque in posteritatis exemplum, & multo studio, multisque vigiliis, & longo usu, ac tractatione rerum maximarum, & multis, quibus agitatus erat, casibus, immensam sibi quandam vim sapientiæ ac prudentiæ comparasset: fuit enim hic prope ultimus illius præstantis ingenii fœtus: ut postea magis intelligetur. Adde quod scribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in convictu ac contubernio hominum doctissimorum: ut verisimillimum sit, & summam ab eo curam adhibitam in colligendis undique bonis & utilibus præceptis, quæ congereret in eos libros, ex quibus unicum & unice carum filium legem ac normam instituendæ vitæ petere vellet; neque quidquam prætermissum in limandis ac perpoliendis, quæ ita scriberentur, ut in eam urbem, quæ tum eruditionis ac sapientiæ domicilium erat, acutissimorum hominum subitura judicium, mitterentur. Constat etiam ipsum sibi valde placuisse in confectione horum librorum, ut qui sibi unus optime conscius esset operæ in eis scribendis collocatæ. Nam & principio commendat eos, ut ad Latinæ orationis ubertatem ac copiam profuturos; & ad finem, magnum á se munus habere filium dicit; & ad Atticum scribens, homini eruditissimo, & cujus ipse sæpe miniatulas ceras extimescebat, magnam hujus operis expectationem concitare non veretur. *Nos hic*, inquit, φιλοσοφοῦμεθα, *quid enim aliud? &* τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος *magnifice explicamus*, προσφωνοῦμενque *Ciceronem: qua de re enim potius pater filio? deinde alia: quid quæris? extabit*

bit operæ peregrinationis hujus. Ac ne quis ipsius, quasi Astydamantis cujusdam, de se testimonium elevare conetur, sciat hos libros semper fuisse in prima commendatione apud sapientissimos quosque, ut & tererentur assidue manibus, & a plerisque etiam ad verbum ediscerentur. Inter quos minime contemnendum est judicium Alexandri Severi Imperatoris optimi & eruditissimi, de quo ita scribit Lampridius: *Post actus publicos, seu bellicos, seu civiles, lectioni Græcæ operam majorem dabat, de Republica libros Platonis legens: latina cum legeret, non alia magis legebat, quam de officiis Ciceronis & de Republica.* Ut mihi hoc quoque perbelle cecidisse videatur, quod cum anno superiori libros aliquot Platonis de Republica interpretati simus, eis nunc subjiciamus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, quasi præstantissimi & sapientissimi Imperatoris vestigia persequamur. Sed nihil est, quod magis invitare atque allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quam res ipsæ, de quibus in eis disputatur. Continent enim præcepta virtutis, docent quomodo unusquisque in omni parte vitæ gerere se debeat, quid a quoque postuletur, quid quemque deceat, quid patriæ præstandum sit, quid parentibus, quid propinquis, cæterisque amicis, quid universo hominum generi, ea denique, quorum studium

Æque pauperibus prodest, locupletibus æque:
Æque neglectum pueris senibusque nocebit.

Socrates quidem, qui in his & talibus quærendis studium omne consumerent, eos sapere unus prædicabat: qui, his neglectis, de natura mundi, de rebus superis, de caussis ventorum, imbrium, fulgurum, philosopharentur, desipere hallucinarique dicebat. Eo autem hi libri a cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibus pluris fieri debent, quod cum ducti sint e Stoicorum disciplina, quo,

quorum fuit quidem ſeverum inprimis, & ut ita dicam, maſculum philoſophandi genus, ſed pleraque tamen præcepta rigidiora, & a communi hominum captu remotiora: ita ſe Cicero temperavit, ut ab illis quæ abſurda aut erant, aut videri poterant, abſtinuerit, omniaque ad civilis vitæ inſtitutionem apta & accommodata protulerit. Sed de cauſſis, cur hi libri nobis cari, ac commendati eſſe debeant, abunde dictum puto. Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum breviter reſpondere quibusdam reprehenſoribus, qui me non tantum abſentem in circulis & conviviis vellicant, ſed eſſe interdum etiam præſenti moleſti ſolent. Ajunt enim perperam facere me, qui cum juſſus ſim, quantum quidem vires meæ ferunt, eloquentiæ præcepta tradere, ejusmodi tamen fere libros interpreter, qui non tam bene dicendi, quam bene vivendi præcepta continere videantur. Quam reprehenſionem, ſi ambitioni meæ ſervire vellem, nunquam equidem refellerem. Quid enim eſſe mihi glorioſius poteſt, quam ſi vobis, juvenes, ea præcepta quotidie inſtillare dicar, quibus non tam oratio comptior, quam vita melior fiat? O benevolos reprehenſores, & exiſtimationi meæ amicos! O reprehenſionem cuilibet laudi anteponendam! Quis non eos a me ipſo appoſitos atque allegatos putet? Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemma ſi quis vendiderit, merito, ut improbus, accuſetur; aurum quidem pro orichalco, aut gemmam pro vitro qui dederit, nemo ſe, ni fallor, ab eo deluſum ac deceptum conqueratur. Sed ne quis ſit error, hoc ſibi reſponſum habeant, jam inde ab heroicis temporibus conjunctam fuiſſe harum rerum profeſſionem: idque vel illo cognoſci Homeri loco, ubi Phœnix datum ſe Achilli a Peleo dicit, ut eum & ornate dicere, & fortiter facere doceret:

Τοὔνεκα

Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ᾽ ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Et certe sive vera est M. Catonis illius sapientis definitio, oratorem esse virum bonum dicendi peritum: qui, quomodo vir bonus fias, docet, potiorem ac præstantiorem partem artis oratoriæ docet; sive Aristotelem sequi malumus, ut quamlibet bonum oratorem esse posse dicamus etiam, qui non sit vir bonus: facere tamen nullo modo possumus, quin eam partem philosophiæ, qua formantur mores, oratori futuro necessariam esse fateamur. Quomodo enim apte & copiose aut laudabit aut vituperabit, nisi qui virtutum vitiorumque naturam, ex quibus omnis vera laus & omnis vituperatio nascitur, diligenter cognitam ac pertractatam habuerit? Quomodo potens & efficax in suadendo aut dissuadendo futurus est, qui, quæ secundo horum librorum de utili atque inutili traduntur, nunquam didicerit? Quid aget in judiciis, qui justitiæ injustitiæque cognitionem e philosophorum fontibus haurire neglexerit? An ego, si troporum ac schematum exempla traderem, & quotidie illa ludimagistrorum dictata cantarem, de exordio de divisione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus caussarum, de statibus, ad quæ puto jam multorum e vobis aures occalluisse, plus vobis ad eloquentiam prodessem, quam cum aut libros Platonis de Republica, aut Ciceronis philosophica interpretor? Vera & solida eloquentia non tantum in verbis posita est, sed in rebus. Præclare autem Horatius:

Scribendi recte, sapere est & principium & fons.
Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ:
Verbaque prævisam rem non invita sequentur.

Sed ut Ixion in fabulis pro Junone nubem: ita hodie magna pars hominum pro eloquentia amplectitur inanem

nem

nem loquacitatem. Atque hoc deterius eunt res, quod qui omissis rebus verba curant, ne verba quidem satis curant, suntque in illo ipso suo puerili ac ludicro studio negligentes. Vos si me auditis, utrumque curate & date operam, ut olim oratio vestra & copia rerum madeat, & bonis ac lectis verbis constructa sit. Ad utrumque vobis operam meam profiteor, & magis ut vos excitem, quam ut me extollam, jam nunc prædico ac præmoneo, nisi ad aliquam in hoc genere laudem perveniatis, daturum me operam, ut omnes homines intelligant, quidvis potius vobis, quam me vivo hortatorem ac ducem ad eloquentiam defuisse.

Cum librum tertium officiorum Ciceronis explanare inciperet.

ORATIO VII.

(jam demum addita e Comment. Mureti in Aristot. Rhetor. &c. p. 252.)

TAndem aliquando, Auditores, intermissa studiorum nostrorum curricula repetenda sunt, animique diuturna jam quiete recreati ac refecti, ad illas nobiles exercitationes, quibus ad sapientiam, & ad dicendi copiam excoluntur, denuo conferendi. Juvat ad solitos labores redire; juvat hanc adolescentium, optimis artibus deditorum, coronam intueri; juvat quotidie aliquid ex me promere, quo vestri isti honestissimi vobisque dignissimi conatus adjuvari posse videantur. Quid enim per Deum immortalem facere aut præstare melius; aut in quo industriam meam exercere fructuosius possum? An agricolæ, cum segetem a se consitam, herbescentem, culmisque se geniculatis paulatim humo tollentem; cum sua manu depactas arbores succrescen-

ſcentes, ſeque primo vere in florem induentes vident, afficiuntur intimis ſenſibus, & incredibilem quandam animo percipiunt voluptatem: ego, cum ingenia veſtra ingenuarum artium præceptis a me conſita, majores quotidie ad virtutem & ad veram ac ſolidam gloriam progreſſus facere videam, idem mihi faciendum non putem? Sed vobis quoque, Auditores, etiam atque etiam videndum eſt, ne ullam occaſionem diſcendi amittatis; ne optimam & ad ſtudia aptiſſimam ætatis partem, in qua nunc eſtis, inutiliter conſumatis; neve exiſtimetis, poſſe magnam doctrinæ copiam ſine magnis laboribus comparari. Ego quidem a me nihil deſiderari patiar eorum, quæ mei muneris ſunt: neque committam, ut, ſi qui ex vobis, quod nolim, ſuorum opinioni atque expectationi minus cumulate reſponderint, ulla in me ejus rei culpa hærere videatur. Nullo vobis loco, nullo tempore deero, ſtudiaque veſtra non otio tantum meo, ſed & negotiis & occupationibus anteponam. Vos quoque acuite atque excitate induſtriam meam diligentia veſtra! oſtendite, eos labores, qui veſtra cauſſa capiuntur, vobis gratos & acceptos eſſe! Qui ingenio valent, videant, ne per ſocordiam illud ſibi perire patiantur; qui tardiores ſunt, tarditatem aſſiduitate ac diligentia corrigant; qui ſe usque huc & modeſtos & bene moratos, & diſcendi cupidos perpetuo præſtiterunt, dent operam, ut aliquid potius ad eas laudes quotidie adjungant, quam quidquam ex eis deterant. Si qui antehac aut juvenili quadam licentia protervioves, aut minus ad rem ſuam attenti fuerunt, ii vel hoc ipſo anno, quo major quædam gravitas ac ſeveritas morum a nobis omnibus poſtulari videtur, vel hac anni parte, quæ piorum omnium animis majorem quandam religionem incutere conſuevit, vel exemplo meliorum commoti, vel etiam tumultuandi ſine cauſſa & hic perturban-

di omnia satietate jam ac tædio capti, aut adjungant se nobis comites præclarissimi ac fructuosissimi consilii atque instituti, aut æquos se saltem ac placidos spectatores præbeant, neque sibi pro ludo atque oblectamento habeant alienæ industriæ cursum sine ullo suo emolumento impedire. Nunc ad Ciceronem audiendum veniamus: ne, cum is liber, quem explicare ingredimur, de utilitate differat, ejusque persequendæ vias commonstret, nos in ipso ejus vestibulo horam nobis ad docendum constitutam inutilibus verbis consumpsisse dicamur.

Cum Aristotelis libros de arte Rhetorica interpretari inciperet.

ORATIO VIII. (alias VII.)

Habita Romæ Postridie Non. Martii. Anno CIƆ IƆ LXXVI.

CRedo ego, Auditores, vestrum plerosque mirari, eosque maxime, qui me diutissime audierunt, quod cum hujus anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingressus essem, ostendissemque, non prius me destiturum, quam eas omnes absolvissem: nunc mutato præter opinionem vestram consilio, Aristotelis libros de arte dicendi interpretandos susceperim. Nam duodecim totos annos, quibus in hac urbe publice docui, eam consuetudinem, quantum in me fuit, constantissime tenui, ut, cum alii ordinis mei homines fere tertio quoque mense novum aliquid susciperent: quod illa crebra commutatione facilius & allici & retineri juvenum animos cernerent: ego contra ab eo, quem semel in manus suscepissem, libro non facile avelli me paterer, neque integrum modo annum, sed nonnunquam triennium, aut quadriennium uno atque eodem in scriptore consu-

consumerem. Quod institutum meum etsi non deerant, qui reprehenderent: illi tamen, quibus ego me probari cupio, semper probarunt. Nunc igitur quid caussæ fuerit, ut ab eo desciverim, aperire constitui: tum ut ne quis id, tanquam temere factum, levitati atque inconstantiæ adscribendum putet; tum ut omnes intelligant, quicquid hujus factum est, vestræ utilitatis caussa factum esse, neque alio, quam ad studia vestra, quibuscunque rationibus possum, promovenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia consilia pertinere. Primum igitur viros graves, & in hoc studiorum genere diligenter accurateque versatos, qui & ad me sæpe domum ventitare, &, cum licet, auditorium hoc frequentare consueverunt, quoties recordarentur veterum illarum disputationum, quæ a me de rebus gravissimis quotidie habebantur, & olim cum Aristotelis libros de moribus, & proxime cum Platonis libros de republica interpretarer, indignantes atque ægre ferentes audiebam, eo redactum esse me, ut de quæstiunculis ad grammaticos pertinentibus disserere cogerer, & monere pueros, quid latine, quid minus diceretur; quærere ex qua familia fuisset Verres, aut unde duxisset uxorem, aut ubi & quamdiu exulasset; quis ille esset, quem legum laqueis irretitum versicoloribus tabellis Judicum severitati eripuisset Hortensius; quando ludi Romani, quando ludi Victoriæ, quando plebeji committerentur; ejusdemque generis alia, quæ fallere modo atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum studia tenere possent, quorum in orationibus Ciceronis, aliisque ejus notæ scriptis exerceretur industria: a me graviora quædam & minus vulgaria requiri: Ciceronis scripta magnam partem ejusmodi esse, ut eorum sententiam quilibet, qui modo neque pingui atque obtuso ingenio sit, neque in litteris hospes & peregrinus, si non facile, at certe

aliquo modo per ſe conſequi queat; eſſe alios ſcriptores, qui ſine aliquo itineris duce vix perluſtrari a rudioribus poſſint: ad hos cupere ſe aditum ſibi opera mea patefieri, ad hos facem ſibi a me aliquam præferri, quod laboris in eis intelligendis capere neceſſe haberent, ejus ſibi partem per me aliquam detrahi. In eo autem ſermone ſæpe Ariſtotelis libros de Rhetorica nominabant, oſtendebantque non obſcure, nihil ſibi accidere poſſe jucundius, quam ſi adducere me poſſent, ut eos publice interpretarer. Ego qui & juſtæ eorum petitioni obſequi cuperem, &, ut verum fatear, voluntate mea eo inclinarem, quo me ipſi vocabant; nihil tamen prius decernendum ſtatui, quam, ut veteres illi, Apollinem, ita eum conſulerem, qui mihi in rebus obſcuris & incertis pro Apolline eſt, præſtantiſſimum virum, & ſumma eruditione, ſumma virtute, ſumma dignitate præditum, Gulielmum Sirletum Cardinalem, commune decus ac præſidium omnium litterarum, omniumque litteratorum. Ad quem cum veniſſem, ſententiamque ac voluntatem ipſius ſuper hac re exquiſiiſſem: homo omnium, quos unquam audivi, diſertiſſimus, & in dicendo copioſiſſimus, ita vehementer hortari me cœpit, ne ulterius differrem facere quod rogabar, verbis,

quæ timido quoque poſſent addere mentem,

ait Horatius, ut non modo me, qui eodem, ut dixi, propendebam, ſed quemlibet alium, vel eloquentia, vel auctoritate ſua, quo vellet, impulſurus fuiſſe videatur. Illius igitur auſpiciis, quod felix fauſtumque ſit, bonæ ſpei plenus, ad hoc mihi arduum ac laborioſum, vobis, ut ſpero, utile ac fructuoſum munus accingor. Et quoniam conſilii mei rationem, tanto præſertim auctore ſubnixam, ſatis jam omnibus probatam eſſe confido, accedo ad ea, quæ celeberrimi Ariſtotelis interpretes cujusque libri

libri principio accurate tractare ac persequi solent. Sunt autem illa numero septem: Primum enim videndum est, quid in his libris Aristotelis propositum sit, quod illi σκοπὸν vocant. Tum quæ utilitas ex accurata eorum pervolutatione sperari queat. Tertio, quæ sit vis ac ratio inscriptionis. Quarto, sitne verus hic ac germanus Aristotelis fœtus. Quinto, quo ordine inter ipsius opera legi debeat. Sexto, in quot ac quæ præcipua capita dividatur. Postremo, ad quam Philosophiæ partem pertineat. De quibus singulis dum breviter disputo, peto ut me attente audiatis. Propositum est igitur Aristotelis viam ac rationem tradere, qua, ubi perpetua ac continuata oratione utendum est, videamus omnia, quæ accommodata sunt ad id, quod volumus, persuadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, quibus totam dialecticam complexus est, omnes vias tradidit, quibus in colloquiis & congressibus hominum possemus probabiliter aut opinionem nostram tueri, aut alienam impugnare: ita in his libris nihil prætermittit eorum, quæ usui esse possunt, cum quis perpetua oratione aliquid multitudini persuadere meditatur. Egregia res, (Deus immortalis) egregia, & digna, quam vos, quibus integer ævi sanguis, quibus virent genua, omni studio ac contentione sectemini. Quid enim aut gloriosius, aut utilius, aut denique optabilius, quam regnare quodammodo ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguæ gubernaculo quo velis, & quid probent, quid rejiciant, quasi pro imperio ac potestate præscribere? Neque vero est, quod vereamini, ne vobis fucus fiat, neu præclara quædam & eximia professi, nihil postea, quod aut expectationi vestræ aut pollicitationibus nostris respondeat, proferamus. Aristoteles est, quem sequimur, non ostentator aliquis, non unus ex istis diobolaribus magistris, qui cum inepta

quædam & puerilia & ad ſcholaſticas modo concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam eſſe jactant: ſed Philoſophus graviſſimus, veritatis amantiſſimus, & cum aliis nominibus ſuſpiciendus, tum hoc vel præcipue, quod ſemper plura præſtat, quam pollicetur. Utinam modo vobis ſerio experiri libeat, an hæc vera ſint. Utinam quam facile dictis noſtris conſtabit fides, tam facile ac conſtanter â vobis induſtria ſedulitasque præſtetur. Non metuo, ne quis ſe deluſum conqueratur. Atque equidem prope jam ſupervacaneum puto, plura verba facere de eo, quod ſecundo loco propoſueram, hoc eſt, de utilitate, quæ accuratam horum librorum tractationem conſecutura videbatur. Nam & res per ſe clara & perſpicua eſt; & cum alii, tum nos ipſi ſæpe multa de utilitate eloquentiæ diximus; & Ariſtoteles ipſe ſub principium hujus libri in eam ſententiam dicturus eſt pauca quidem, ut Menelaus Homericus, ſed quibus nemo acer & intelligens exiſtimator plura requirere debeat. Transeamus igitur ad inſcriptionem, quæ hæc eſt: *Ariſtotelis de arte Rhetorica libri tres.* In qua nihil fere aliud notandum videtur, quam non fruſtra in ea artis nomen expreſſum eſſe. Plato enim, ut ſuo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam eſſe dixerat, eamque uſu tantum quodam & exercitatione rationis experti contineri, &, ut ipſius verba ponamus, Τριβὴν μόνον τινὰ καὶ ἐμπειρίαν ἄλογον εἶναι tradiderat. Quam opinionem, ut ſtatim a principio amoliretur Ariſtoteles, ne qui forte Platonis auctoritate commoti nullam eſſe artem dicendi putarent: in ipſo librorum ſuorum veſtibulo artis nomen adſcripſit. Vix puto eſſe quemquam hodie usque adeo imperitum, ut hos libros eſſe eos autumet, quos de arte Rhetorica ad Theodecten Ariſtoteles ſcripſit: ſed tamen quia ſcio fuiſſe, qui ita crederent, quaſi præteriens mone-

monebo, alios esse: et enim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. Nunc dicamus de eo, quod quarto loco posuimus, & videamus ecquid certo constituere possimus, hos libros Aristotelis esse. Πάσχομεν γάρ τι ὑπὸ τῆς τῶν προσώπων δόξης, ait Simplicius. Ne quis autem hoc frustra quæri existimet, sciat, veterem hunc errorem esse, ut claris scriptoribus multa tribuantur, quæ ab eis scripta non sunt. Sic Homero ipsi scriptorum nostrorum antiquissimo non desunt, qui hymnos, sive, ut Thucydides vocat, procemia falsò tribui adfirment, etsi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea ut Homerica agnoscit. Sic quædam Moschi & Bionis Theocrito vulgus adscribit. Sic ara ejus putatur esse, cum ex Luciano constet, eam esse Dosithei: & securis, quam Hephæstio Simmiæ Thebano tribuit. Sic Phædonem Platonis sunt, qui Panætii Stoici esse contendant. Sic ejusdem Alcibiades secundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa scripta veterum, aliorum sunt, aliorum putantur. Contigit hoc interdum propter similitudinem nominum: ut cum Demetrii Alexandrini libellus elegantissimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus est. Sic olim multæ fabulæ tribuebantur Plauto, quæ Plautii cujusdam erant. Sic Anaximenis Lampsaceni liber de Rhetorica ad Alexandrum vulgo inter Aristotelea numeratur. Sic quidam ex veteribus non ab eodem Homero scriptam esse dicebant Odysseam, a quo Ilias scripta esset. Interdum propter similitudinem inscriptionum: ut cum ethica scripsisset Aristoteles, scripsisset & Nicomachus, erant olim, qui Nicomachi ethica ad Aristotelem referrent. Sed præter cæteros Aristotelis scripta senserunt hoc malum: idque propter eam caussam, quam mox audietis. Aristoteles moriens Theophrastum ut scholæ, ita

bibliothecæ suæ successorem reliquit: Theophrastus & suam & eam, quæ Aristotelis fuerat, Nelo Scepsio, qui utramque in patriam asportavit. Hujus hæredes, homines imperiti & idiotæ, libros illos negligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & a tineis exesi sint. Accidit ut Reges Asiæ, conficiendarum bibliothecarum studio incensi, libros veteres undique conquirerent, magnaque præmia proponerent, si quis ad se aliquid Platonis, aut Aristotelis, aut similium attulisset. Ibi improbi homines, pecuniæ cupiditate adducti, multa adfinxerunt Aristoteli, de quibus Aristoteles nunquam ne per somnium quidem cogitarat. Hanc historiam narrat Strabo lib. 13. de situ orbis, narrat Athenæus, narrat Plutarchus in Sylla. Ἐγράφη δὲ πολλὰ βιβλία κατ᾽ ἐκεῖνον μάλιστα τὸν χρόνον, ait Simplicius, ὅτε πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς βιβλιοθήκας σπουδάζοντες πολλοῦ χρυσίου τὰ ἀπεξενωμένα τῶν βιβλίων ὠνοῦντο. Quatuor igitur argumentis præcipue τὰ γνήσια deprehendi solent, similitudine elocutionis: convenientia sententiarum: si item liber ille, de quo quæritur, citetur in aliis γνησίοις aut in eo citentur alii, quos constet esse γνησίους: & si eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Aristoteleo habuerunt.

**Quæ hic desunt, ea vel ex initialium verborum inspectione certum est expleri per sequens Mureti*

PROOEMIUM.

in Rhetoricorum Aristotelis librum primum.

QUatuor argumentis præcipue τὰ γνήσια deprehendi solent: similitudine elocutionis; convenientia sententiarum; si item liber ille, de quo quæritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, quos constet esse γνησίους: & si eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Aristoteleo habuerunt.

Quod

Quod attinet ad ſimilitudinem elocutionis, quicunque in Ariſtotele verſati ſunt, facile hoc fatebuntur. Sententiarum convenientia hic ſpectari non poteſt, cum alii nulli libri Ariſtotelis de Rhetorica reperiantur. Sed cum in his citentur Topica Analytica, Politica, quæ Ariſtotelis eſſe conſtat: non eſt dubium, quin Ariſtotelis legitimus hic partus ſit. Ex veteribus Gregorius Nazianzenus eos, ut Ariſtoteleos agnovit, qui etiam Scholia quædam in eos ſcripſiſſe perhibetur. Cicero, Quintilianus, Alexander, Aphrod. Dionyſius Halicarn. citant.

Explicanda ſuperſunt tria: *τάξις, διαίρεσις*, & ad quam Philoſophiæ partem pertineant. Videri poſſet poſt Dialecticen & Phyſicen, cum ſit utriusque *παραφυὰς*. Sed cum & de enthymemate atque exemplo, & tum de virtutibus ac vitiis, tum de motibus animi ſatis multa tradantur *ὡς ἐν τύπῳ*: neque orator accuratam harum rerum ſcientiam profiteatur: verius eſt, qui excultus ſit iis artibus, quibus pueri ad humanitatem informari ſolent, Poëtas triverit, hiſtoriam deguſtaverit, ei hos libros non incommode poſſe proponi.

Summa hæc eſt: Rhetorica eſt facultas videndi &c. Quæ autem ad faciendam fidem valent, partim ſunt *ἔντεχνα*, partim *ἄτεχνα*, *Ἄτεχνα*, ut teſtes, &c. quæ non inveniuntur arte, ſed tamen arte tractantur. *Ἔντεχνα* ſunt trium generum: in moribus dicentis; in affectione animi ejus, qui audit; in ipſa oratione, quæ aut demonſtret, aut demonſtrare videatur. Hoc poſtremum præcipuum eſt, & de eo primo loco agit. Probat orator, quod vult, duobus inſtrumentis, enthymemate & exemplo; quæ *ἀντίστροφα* ſunt ſyllogiſmo & inductioni. Enthymemata ducuntur e locis; loci autem ſingulorum generum proprii aut communes. Genera *ῥητορικῶν λόγων* tria. Eorum fines. Loci ad unumquodque genus. Communes

hic consumeretur dies. Tunc fortassis ætatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: studioseque omnia conquirentem, quibus aures irritentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum una canescat oratio: & ut corporis tardior motus effectus est, sic & ipsa gravior facta amplius sibi juveniliter exultandum non putet. Non omnibus ætatibus eadem conveniunt: neque, quicquid virginem decuerat, matronam decet. Etiam anni tempestatibus sua cuique cæterarum dissimilis pulchritudo est. Verno tempore gemmea pratorum nemorumque viriditas & rivorum decurrentium allisa & impacta molliter ad pellucentes lapillos argenti similis aquula pascit oculos; mulcet undique aures avium cantus; ab arboribus in novum se florem induentibus odores suavissimi afflantur; ad voluptatem atque oblectationem omnia dirigi, eamque spectare unam videntur. Talis adolescentiæ facies est. At posteaquam & fruges & arborum fœtus æstivo calore percoctos ac torrefactos tepore suo mitigavit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longe alius arvorum, alius arborum, aspectus est. Flavæ segetes, lividæ vites, onustæ opibus suis arbores; non corollæ jam aut serta texuntur, sed teritur area, fluunt prœla; horrea cellæque complentur: ad utilitatem, non amplius ad voluptatem, omnia referuntur. Hic, in quo ego nunc sum, quasi autumnus quidam ætatis est, quod senectutis limen ac vestibulum Græci poëtæ vocant. Quo tempore, ut in rei familiaris administratione attentiores esse ad lucrum homines, omissis inanibus, solent: ita me in hac litterarum tractatione, quod mihi unicum patrimonium est, iis omnibus, quæ ad pompam tantum atque ostentationem faciunt, amputatis ac circumcisis, fructuosa modo consectari decet. Itaque hodie non faciam id, quod multi me fortasse facturum putabant, ut aliquod mihi argumentum sumam, in quo disertus ac copiosus videri studeam: sed ea oratione mea complectar, quæ, si dabitis operam, ut bene penitus animo combibatis ac comprehendatis, non minimam vobis utilitatem allatura esse confido. Quando enim Aristotelis de arte Rhetorica libros una evolvere exorsi, propter eam, quæ quotannis æstate fieri solet, exercitationum nostrarum intermissionem, diu jam ab eo evagati, quasique peregrinati sumus, ne quid ea res vobis incommodi afferat, neve obstet, quo minus, quæ reliqua sunt, facile a vobis percipi possint: revocabo ac repetam usque a capite omnia, quæ usque huc, duce ac magistro Aristotele didicimus, eorumque summam quandam conficiam, ut, cum vobis in memoriam redegero si quid effluxit, o-

mniaque sub uno aspectu posuero, commodius cætera pertexantur. Principio igitur meministis dicere me, quatuor fuisse, quæ Aristoteli de Rhetorica scripturo objici viderentur: Primum, non satis dignam esse, quam talis tantusque Philosophus sibi docendam atque illustrandam sumeret: quippe quam usque eo contemsisset, atque abjecisset Plato, ut in Gorgia eam cum arte coquorum comparasset, easque inter se proportione respondere dixisset. Merito autem magna jam tum erat Platonis auctoritas. Sed cum idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam summis laudibus affecisset, summo artificio fecit Aristoteles, ut in ipso operis sui vestibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, ut ille dixerat, sed cum ea, quam ipse laudibus in cœlum tulerat, quam fastigium omnium disciplinarum vocaverat, dialectica ex æquo conferendam ac comparandam esse contenderet, idque veris ac solidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluserat, eamque usum modo quendam & exercitationem esse, artis ac rationis expertem, dixerat: objicere aliquis Aristoteli poterat, frustra eum in ea re certis præceptionibus alliganda ac devincienda laborare, quæ usu tantum quodam sine ulla certa ratione contineretur. Quam reprehensionem ita summus Philosophus a se amoliebatur, ut doceret, quæcunque ab hominibus ita fierent, ut alii temere ac fortuito, alii exercitatione & diligentia adhibita idem efficerent: iis in omnibus caussam notari observarique posse, cur ita eveniret; caussæ autem, cur quidque fiat, cognitionem ac comprehensionem, & omnium, & Platonis ipsius confessione, proprium quiddam artis esse; ex quibus effici, aut artem jam esse Rhetoricam, aut certe, si quis in eam curam incumberet, facile ad artis formam posse revocari. Nam quod tertium adferri poterat, sive illa ars esset, sive minus, satis multos illius doctores ac magistros extitisse, ut caussa non esset, cur hic noster actum agere, & quæ ab aliis toties decantata ac repetita erant, denuo reponere atque iterare vellet: id ipse ita refutabat, ut diceret, alios ante se omnes aut particulam modo quandam artis attigisse, aut etiam iis se in rebus exercuisse, quæ nihil ad artem pertinerent; nervos ac robur ipsius artis aut modice delibasse, aut penitus omisisse; alios igitur eam doctores requirere, aliis magistris indigere; operam in ea pertractanda ac perpolienda suam minime otiosam ac supervacaneam fore. Quarta accusatio longe omnium gravissima erat, nisi refutata esset. Erant enim qui dicerent, Rhetoricen non modo utilem non esse, sed etiam perniciosam ac pestiferam:

ram: ut eam qui docerent, ne dum præmio afficiendi, sed é civitatibus ejiciendi atque exterminandi viderentur. Hanc infamiam arti suæ conflaverant Sophistæ, cum profiterentur arrogantibus sane verbis, & invidiæ plenis, docere se, quomodo caussa inferior dicendo superior fieri posset. Sed Aristoteles & multis argumentis eam utilissimam esse hominum genere docuit, & quæ mala vulgo ex ea manare putarentur, ea non arti ipsi adscribenda esse, sed eorum improbitati, qui re per se bona & salutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. His perpurgatis accessit ad ipsius artis tractationem: ac primo loco docuit falsum esse, quod Plato a Gorgia dici fecerat, quodque multi postea, quanquam merito ab Aristotele rejectum ac repudiatum, secuti sunt, Rhetoricam esse aut artem aut facultatem persuadendi. Ut enim medicina non est ars sanandi, sed ars videndi omnia, quæ apta & accommodata sunt ad sanitatem aut conservandam aut recuperandam: ita Rhetorica non est ars persuadendi, sed ars videndi atque excogitandi omnia, quæ in quaque re valent ad faciendam fidem. Certe enim cujusque artis finis est, id quod ita unaquæque ars spectat, ut non progrediatur ulterius: sed ubi id præstitit, suo se munere perfunctum putet. Ut ergo medicus non ita se demum muneri suo satisfecisse arbitratur, si ægrotum sanaverit: sed cumulate quidquid a se requiri potest præstitisse, si ex artis suæ præceptis ea omnia adhibuerit, quæ ad sanandum pertinebant: ita orator, etiamsi non semper persuadeat, dum tamen nihil omittat eorum, quæ artificiose cogitari possunt ad persuadendum, finem arti suæ propositum consecutus est. Nam quod postea quidam clari inprimis, ac nobiles dicendi magistri, finem oratoris esse dixerunt, persuadere: munus autem, dicere apposite ad persuadendum: in quæstione satis per se ad explicandum facili distinctionem minime necessariam quæsierunt. In omnibus enim artibus idem prorsus est officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipsum artis finem ad alium finem ulteriorem referri, ut constare potest ex iis, quæ disputari solent principio libri primi Ethicorum. Neque unquam finis ita statuendus est, ut illius consecutio atque adeptio non sit in potestate nostra. Et hoc sequebantur Stoici in multo graviori disputatione, cum dicerent finem hominis esse non quidem consequi ea, quæ secundum naturam essent, id enim non semper ab homine posse præstari: sed omnia facere, quæ ad illorum consecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicus defendebant, ut dicerent, finem periti jaculatoris esse, non tam collineare, id est, eum

locum

locum, quem peteret, hasta aut jaculo attingere, quam omnia facere ad collineandum. Qua in re & si deridentur a Cicerone ac Plutarcho, non tamen fortassis tam ridicula est eorum opinio, quam primo aspectu videri potest. Sed Aristoteles, ut ad institutum nos referamus, Rhetoricam definiebat, facultatem videndi, quid in quaque re aptum esset ad persuadendum. Quam definitionem a M. Fabio parum considerate reprehensam, a nobis accurate ac diligenter defensam esse meministis. Vis autem persuadendi tribus omnino in rebus sita est: ut bene de nobis opinetur auditor; ut ita commoveatur ipsius animus, quomodo expedit ad id, quod volumus obtinendum; & ut nos id, quod persuadere volumus, aut demonstremus, aut demonstrare videamur. Hoc postremum, quod alii omnes prope intactum reliquerant, Aristoteli primum ac præcipuum, & solum ex tribus artis proprium videtur: Itaque de eo primum dicere ingressus est. Eorum igitur, quibus demonstramus id, quod volumus, duo genera sunt: unum eorum, quæ arte pariuntur; alterum eorum, quæ extrinsecus adferuntur. Leges enim & testimonia & quæstiones, jusjurandum, & pacta, non orator ipse fabricatur, neque ex caussæ visceribus eruit: sed extrinsecus allata, artificiose tamen tractat, eisque, prout commodum est, robur aut addit, aut detrahit. Rursus eorum, quæ ipse artificio suo gignit, quasique producit, bipartita distinctio est. Ut enim dialecticus duobus instrumentis utitur ad probandum, syllogismo & inductione: ita orator duobus, quæ illis ex altera parte respondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius syllogismus est: exemplum, oratoria inductio. Cum autem orator in necessariis rebus perraro versetur, sed in iis plerumque, de quibus deliberamus, quæque etiam aliter se habere possunt: fit, ut exemplum quidem sit inductio, enthymema autem syllogismus ejusmodi de rebus, quæ nulla necessitate devinctæ, sola probabilitate nituntur. Cumque necessaria ex necessariis, verisimilia ex verisimilibus concludantur, ac colligantur, omninoque similia sint ea, quæ concluduntur, eorum ex quibus conclusa sunt, efficitur, ut enthymemata paucissima ex necessariis, pleraque omnia ex verisimilibus ducantur atque eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex iis, quæ εἰκότα Græci vocant, nos fortasse consentanea vocare possumus, & ex signis. Εἰκότα sunt generales quædam sententiæ de iis, quæ ad vitam hominum pertinent, veræ quidem illæ plerumque, neque tamen semper ac necessario veræ. Cujus generis

ris sunt, senes parcos esse ac severos; adolescentes propensos ad libidinem; ingeniosos esse Athenienses; hebetes atque obtusos Scythas. Signorum autem alia nihil necessario concludunt, sed tamen habent aliquam speciem probabilitatis, ut illud Æneæ apud Virgilium:

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes:

non enim si fallax Sino fuit, & idem Græcus, satis argumenti est, cur putemus Græcos omnes esse fallaces; aut si quis eum, qui crebro anhelet, ex eo colligat febrim habere, non enim soli id faciunt, quos febris tenet: alia rem necessario demonstrant, ut si quis neget virginem esse eam, cui lac ex uberibus fluat. Priora illa communi nomine signa dicuntur: hæc Aristoteles τεκμήρια, Cicero proprias notas vocat. Exemplum autem est, cum ex uno pluribusve similibus aliud item simile colligitur: ut, si intemperantia ac libido Tarquiniis, si Dionysio juniori regnum ademit, credibile est, hujus quoque, qui illos imitatur, eundem exitum fore. Secuta inde est enthymematum divisio, quod alia oratoria essent, alia certæ alicujus artis aut facultatis propria. Oratoria sunt, quæ ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis, quæ a rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quæ ducuntur ex propriis principiis hujus aut illius artis. Loci communes sunt, ex quibus nihilo magis in hac quam in qualibet alia arte argumenta depromi possunt: qualis est locus a majori & a minori. Formæ sunt generales quædam enunciationes ad certum tantum aliquod genus accommodatæ: ut in physicis: principia rerum esse contraria; omnem motionem in tempore fieri; levia sursum tendere, gravia deorsum. Hæc oratoris non sunt, ut neque dialectici; sed ut dialecticus locos quosdam communes habet, ex quibus ad omnem quæstionem argumenta depromit, alios proprios singulorum problematum, in quibus versatur, ut ad genus, ad accidens, (utamur enim sane hac voce, quando aliam æque commodam reperire non possumus,) ad proprium, ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: sic & orator quosdam locos habet communes omnium generum rhetoricos, alios uniuscujusque generis proprios. Illos, Aristoteles, generis nomine, locos, hos formas vocat: ac sæpius tamen etiam de formis ipsis loquens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id est, locos uniuscujusque generis proprios, priore loco explicaturus, necesse habuit prius, quæ quotque rethorices genera essent exponere. Sunt autem tria,

tria ostentativum, (ita enim melius, quam ut alii, demonstrativum,) deliberativum, & judiciale. Deliberativum, suasione & dissuasione; judiciale accusatione & defensione; ostentativum laude ac vituperatione continetur. Deliberatio de futuris; judicium de præteritis instituitur; laus & vituperatio propria præsentium est. Fines proprii deliberationis, utile aut noxium; judicii æquum aut iniquum; laudis & vituperationis, honestas & turpitudo. Tenenda igitur est Oratori copia quædam communium sententiarum semper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad ostendendum aliquid esse utile aut inutile, æquum aut iniquum, honestum aut turpe. Hæ sunt quas formas vocamus. Communes autem trium generum sunt loci, quibus confirmamus fieri aliquid aut potuisse aut posse, aut contra; factum esse, aut factum non esse; fore aut non fore; magnum aut parvum esse; idque cum simpliciter tum comparate. Atque hæc tum communiter tenenda sunt, tum proprie ad unumquodque rhetorices genus accommodanda. His expositis genus deliberativum tractare ingressus est, ut omnium præstantissimum, & in quo cæteri ante ipsum minus elaborassent: Primum igitur ostendit, quo in genere rerum versetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim præcipue spectabat, ad quinque præcipua capita revocavit. Aut enim deliberari de ratione conficiendæ pecuniæ, quod præcipuum est instrumentum rerum gerendarum, quæque nisi publice suppetat, manca & mutila est omnis deliberatio; aut de bello & pace; aut de custodia regionis; aut de iis, quæ importanda quæque exportanda sunt; aut de legibus ferendis. His quinque capitibus omnis fere publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quæ ad unumquodque eorum oratori videnda essent. Quoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem, aut ad partem aliquam felicitatis: idcirco de ea, deque ejus partibus varie ac copiose disseruit. Deinde, quia deliberatio non de fine ipso est, sed de iis, per quæ ad finem pervenitur, id est, de bonis & utilibus: longe plurimos locos tradidit, ex quibus sumeremus argumenta, quibus aliquid aut bonum atque utile, aut etiam alio melius atque utilius esse ostenderemus. Idem postea, ne longior sim, in ostentativo & in judiciali genere præstitit: omniaque subtilissime persecutus est, ex quibus aliquid aut honestum, aut turpe, aut honestius, aut turpius; aut æquum aut iniquum, aut æquius aut iniquius esse colligi posset. At quoniam in judiciis non argumentis tantum utimur, sed etiam legibus, testimo-

ſtimoniis, conventionibus, quæſtionibus, jurejurando nitimur; eaque omnia interdum a nobis faciunt, interdum etiam cauſſæ noſtræ inimica ſunt: id circo in extrema parte hujus libri, quæ nunc explicanda nobis eſt, docet, quomodo iis, quæ tormentis expreſſa ſunt, quomodo jurejurando vim ac robur aut addere aut adimere debeamus. Utilia præcepta & cognitu digna & oratorum jurisconſultorumque communia. Quæ cum abſoluta erunt, ſumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in qua uſum aliquem horum præceptorum videre poſſimus. Interea, (paucorum enim dierum futurum negotium eſt,) abſolvam inceptam a me, veſtra cauſſa, Auditores latinam interpretationem ſecundi horum librorum eamque divulgabo: ne quis veſtrum Græci ſermonis ignoratione a cognoſcendis Ariſtotelis præceptis abſterreatur. Ac vobis quidem, Adoleſcentes, utrumque ſatisfeciſſe me, neque meam hanc diſputationem vobis aut injucundam aut inutilemfuiſſe confido. His autem magnis ac præſtantibus Viris, qui præſentia ſua locum hunc cohoneſtare dignati, nihil ex me, quod gravitate atque amplitudine ſua dignum eſſet, audire potuerunt, quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus? Pareamus potius Ariſtotelis præcepto, qui hoc ipſo in libro de iis, quæ ſupra vires ſunt, ne cogitationem quidem ſuſcipiendam monet: & multo plus eis nos debere confeſſi, quam exſolvere ulla ratione poſſimus, hoc ſaltem eis referamus, ne eos a gravioribus negotiis, quæ honoris noſtri gratia omiſerunt, avocatos, diutius retineamus.

Cum expoſiturus eſſet orationem Ciceronis pro Rege Dejotaro ad C. Cæſarem.

ORATIO X.

(legitur in fine Comment. Mureti in libros Rhetor. Ariſtot. & quæ illis acceſſerunt, p. 579.)

SOcrates apud Platonem in Timæo ſic natura comparatum eſſe ait, ut, qui pulchras animalium formas alicubi periti artificis manu aut ſculptas aut pictas viderunt, aut etiam animalia ipſa, viva quidem, ſed

ſed quieſcentia, mirabili quodam ſtudio teneantur ſpectandi eadem moventia ſe, & aliquid eorum, quæ ipſorum naturæ conſentanea ſunt, obeuntia: ideoque ſe poſt illam copioſiſſimam & eruditiſſimam de perfecta Rep. diſputationem, quam decem libris Plato complexus eſt, ſibi plene ſatisfactum non putare, niſi vivam quodammodo eandem Remp. videat, & præcepta, quibus eam ipſemet informaverat, exequentem. Idem Vobis quoque uſu venire facile adducor, ut credam: ut cum ſuperioribus menſibus multa eloquentiæ præcepta cognoveritis, eloquentiamque ipſam aut quaſi depictam, aut quaſi quieſcentem intuiti ſitis, eandem nunc vivam ac ſpirantem, & præclara illa, quæ ex Ariſtotele audiſtis exercentem, ſpectare cupiatis. Faciam igitur, quantum quidem vires meæ ferent, id quod & velle vos, & merito velle arbitror, & antequam aggrediar ad explicandum ſecundum ejusdem Philoſophi librum de arte dicendi, eorum, quæ pervolutando libro primo didicimus, ſpecimen vobis aliquod in hac brevi Ciceronis Oratione exhibebo, ut tanto poſtea avidiores & alacriores ad ea, quæ reliqua ſunt, cognoſcenda veniatis. Sed quia, ut eas regiones, in quibus verſamur, & eos homines, quibus cum vivimus, ita ea loca eosque homines, de quibus quotidie audimus, noſſe jucundum eſt: principio quædam de Gallogræcia, in qua regnavit Dejotarus; tum de ipſo Dejotaro nonnulla dicam, quæ neque ipſa per ſe cognitu indigna ſint, & quaſi facem præferant nobis ad hanc Orationem facilius intelligendam.

Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Aſiæ regio eſt, Phrygiæ, Bithyniæ, & Armeniæ minori contermina, dicta ex eo, quod illam antiquiſſimis temporibus Tectoſages, & alii quidam Galliæ populi, pulſis indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus: cum

cum tanta hominum multitudo excrevisset in Gallia, ut regio ipsa, quamvis ferax, vix eis alendis suffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Asiam venisse, & sedes posuisse, ea in parte, quæ ex ipsis Gallatia aut Gallogræcia vocata est. Qua de re verba hæc sunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus a candore corporis Galatæ nuncupabantur, & Sibylla siccos appellat. Quod significare voluit Poëta, cum ait:

> *Galli per dumos aderant, arcemque tenebant*
> *Defensi tenebris & dono noctis opacæ.*
> *Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:*
> *Virgatis lucent sagulis: tum* lactea *colla*
> *Auro innectuntur:*

cum posset dicere *candida.* Hinc utique Gallia provincia, in quam Galli aliquando venientes cum Græcis se miscuerunt. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Galatia provincia Asiæ, a Gallis vocabulum trahens, qui in auxilium a rege Bithyniæ evocati, regnum cum eo, parta victoria, diviserunt, sicque deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, postea Galatæ sunt appellati. Eorum metropolis est Ancyra. Temporibus S. Hieronymi non græce, sed Trevirorum lingua adhuc loquebantur, post tantum temporis intervallum adhuc ipso vocis sono testantes originem suam. Eum, quo duce profecti sunt, alii Brennum, alii Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipse lib. 12. iisdem narratis ait, eam olim divisam fuisse in quatuor tetrarchias; inde in tres, in duas; totam tandem cessisse Deiotaro, ac postremo in Provinciæ formam redactam esse. Sed Hirtius, eam occupatam fuisse a Deiotaro, aliis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipso Deiotaro tempus est pauca dicendi.

Adjuverat Imperatores Romanos toto vitæ suæ tempore in iis bellis, quæ Romani in Asia gesserant; & ipse vicissim a Romanis Rex ex tetrarcha factus, & magna

parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei sive Pompejus, sive Senatus Armeniam minorem: & multa decreta honorificentissima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo lib. 12. tum Cicero, cujus hæc sunt ad finem hujus Orationis: *Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium Imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt, &c.* Eundem in Oratione de harusp. responsis sæpe a Senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum esse dicit. In hac ipsa: *Habebatur autem non solum tetrarches nobilis, sed etiam optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola & pecuarius. a)* De eo, de harusp. resp. *quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum nostri nominis regem.* Et Philipp. II. *Deiotari regis & patris & filii & magnus & nostro more instructus exercitus; summa in filio spes, summa ingenii indoles, summa virtus. Quid de patre dicam, cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati? Qui non solum socius Imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter sæpe in Senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit.* Inter cætera autem Pompejum in Mithridatico bello egregie adjuverat, & ob id Armeniæ minoris regno donatus erat. *b)* Fuit peritissimus auspiciorum. Nihil nisi auspicato gerebat. Itaque revocatus aquilæ volatu. Cubiculum noctu corruit. *c)* Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipse in pugna Pharsalica præsens fuit. *d)*

Cæsa-

Cæsarem eodem tempore & hostem & hospitem vidit: *e*) cumque ob id a Cæsare & pecunia & parte regni multatus esset, negabat tamen, se auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscenti facta essent, pœnitere. *f*) Ignovit tamen ei Cæsar, cum Pharnaci ignoscere noluerit, *g*) & ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abstulerat. Deiotarus mortuo Cæsare sua recuperavit. *h*) Adjuvit Brutum, cum Cassium noluisset, extreme senex. *i*) Dictum ipsius in Crassum adversus Parthos proficiscentem. *k*) Crudelitas in filios; *l*) item in Castorem Saocandarium generum & in filiam suam. *m*) Accusatus est a nepote, quod Cæsarem domi suæ interficere voluisset. Defenderunt Cicero & Brutus.

* *Satis apparet Orationem hanc affectam potius a Mureto, quam perfectam, extrema præcipue sui parte delineatam, quam elaboratam nos habere. Itaque faciendum putavimus, ut Autorum citationes, atque id genus alia, quæ adscripsisse Autor videtur magis ut memoriæ consuleret suæ, quam ut ad Auditores efferrentur, e textu, in quem recepta legebantur, rejiceremus in has lineas extremas. Locum cuique suum facile assignabunt litteræ adjectæ.*

a) Nota hoc ad locum Sallustii, & bonum agricolam, bonumque colonum & laudes Agricolæ apud Plinium, & de Agesilao, quæ apud Xenophontem. *b*) Eutrop. lib. 6. *c*) 1. de Divinat. *d*) in hac orat. & Hirtius, & alii. *e*) 1. de Divinat. *f*) ibidem. *g*) Hirtius. *h*) secunda Phil. *i*) Dio lib. XLVII. *k*) Plutarchus in Crasso. *l*) Plutarch. ϛωικ ἐναντιωμ. Ego cap. pen. lib. VIII. Var. Lect. *m*) Strabo lib. XII.

Auspicaturus librum secundum Rhetoricorum Aristotelis.

ORATIO XI.

(*quæ jam accessit e Commentar. in Rhet. Arist. p. 110.*)

ETsi, ex quo huic muneri præpositus sum, sedulo semper operam dedi, ut eos vobis scriptores proponerem,

rem, ex quorum tractatione maximam ad vos utilitatem perventuram putarem: nunquam tamen mihi quidquam suscepisse videor, quod vobis fructuosius fore considerem, quam hanc, in quam hodie ingredior, explicationem secundi libri Aristotelis de arte dicendi. Ita enim judico, non tantum ad bene dicendum, quod ipsa libri pollicetur inscriptio, sed ad vitam bene ac prudenter dirigendam, si quis ex omnibus veterum scriptis optima quæque seligens, singula cum singulis conferat, nihil hoc libro utilius posse reperiri. Ac ne quis a me fortassis hæc dici putet magis ad excitanda vestra studia, & ad faciendam mihi audientiam, quam quod ita se res habeat: quæso obtestorque vos, ut attente me audiatis, dum &, quæ superiore libro tractata sunt, brevissime repeto & hujus summa capita propono: quod facilius ac certius ipsimet judicetis, fucum vobis non fieri, neque me quidquam, quod præstiturus non sim, polliceri.

Cum igitur Rhetoricam definiisset Aristoteles vim videndi, quicquid in quaque re accommodatum esset ad fidem oratione faciendam: eorum quibus id orator consequi posset, duo genera esse dixit: unum eorum, quæ tota in dicentis artificio posita essent; alterum eorum, quæ tractarentur quidem ab oratore, sed tamen ipsius ingenio non excogitarentur. Arte sua perficere debet Orator, ut ab Auditoribus vir bonus habeatur, eisque amicus; (non enim fere quisquam ei facile credit, quem aut malitiosum & fallacem, aut sibi parum amicum putat:) & ut in eorum animis aut spem, aut metum, aut iram, aut misericordiam concitet, aut ita, ut uno verbo dicam, eos afficiat, quemadmodum expedire intelligit ad id, quod vult, facilius obtinendum; & ut id ipsum, quod probare vult, rationibus & argumentis aut demonstret, aut demonstrare videatur. Ad rem demonstrandam duobus tanquam instru-

stru-

ſtrumentis utitur, enthymemate & exemplo. Enthymemata ducuntur ex veriſimilibus, & ex ſignis. Veriſimilia vocat communes quasdam ſententias de rebus, quæ geruntur in vita, aut omnium, aut plurimorum judicio comprobatas. Signa ſunt, quæ aut neceſſario, aut probabiliter arguunt ita eſſe ut dicimus. Exemplum eſt unius aut plurium rerum ſimilium collatio, pertinens ad id, quod volumus, comprobandum. Horum omnium vi atque natura diligenter explicata, tradidit, eorum veriſimilium, quæ in promptu quaſique in numerato habere debeat Orator, ut ex eis argumenta depromat, duplex eſſe diſcrimen. Nam cum dicendi genera plura ſint, quædam ex illis communibus ſententiis, quæ veriſimilia vocamus, ejusmodi ſunt, ut ex eis in quocunque dicendi genere verſetur Orator, aliquid ſumere liceat; quædam proprie ad hoc aut illud genus accommodatæ. Utrasque earum communi quidem nomine vocabat locos: ſed tamen illas communiores ac latius patentes, locos potius dici voluit; has reſtrictiores & ſingulorum generum proprias, potius formas, aut certe cum hac additione, locos cujusque generis proprios. Quos cum priore loco tradere inſtituiſſet, prius docendum fuit, quot, quæque eſſent præcipua dicendi genera. Tria igitur eſſe dixit, Deliberativum, Judiciale, & id, quod a latinis non ſatis apto vocabulo Demonſtrativum vocatur. Deliberationi propoſita eſt utilitas; Judicia tractanti juſtitia & æquitas; Laudatori honeſtas. Deliberationum publicarum, (eas enim præcipue ſpectabat) quinque fere genera eſſe dixit: aut enim deliberari de vectigalibus, aut bello & pace, aut de cuſtodia regionis, aut de iis, quæ importanda vel exportanda ſunt, aut de legibus ferendis. Tum admirabili ſapientia indicavit, quæcunque cognoſcenda ſunt oratori, ut iis omnibus de rebus graviter & cum dignitate

verba facere possit. Ac quoniam omnis deliberatio aut ad felicitatem, aut ad aliquam partem felicitatis refertur: tum ipsius felicitatis multas definitiones vulgo receptas exposuit; tum partes, quibus ea constare creditur, accurate ac diligenter persecutus est; tum denique tam multos nobis locos tradidit, ex quibus argumenta repetentes aut simpliciter bonum esse aliquid, aut in comparatione altero melius esse doceamus, ut potius obruisse nos copia, quam quidquam, quod ad nos explendos pertineret, omisisse videatur. Postremo quoniam ea oratio optime ac facillime combibitur animis, quæ quam maxime ad mores eorum, qui audiunt, accommodata est: docuit nos, quot genera sint Rerumpublicarum, & qui cujusque Reipublicæ mores, ut eis cognitis effingamus nos, quoad possumus, ad earum similitudinem; quæque maxime conveniunt moribus ejus civitatis, in qua dicemus, ea maxime in dicendo sequamur. Ita absoluto deliberativo genere in id, quod demonstrativum vocatur, ingressus est, & de honestate ac turpitudine, de virtute ac vitio, deque iis etiam, quæ cum eorum utroque conjuncta sunt, copiose disputavit, ut nemini, qui, quæ ab eo dicta sunt, & bene perceperit, & usu ac meditatione confirmaverit, unquam de talibus dicere volenti deesse possit oratio. Quod autem principio dixerat, enitendum esse persuadere volenti, ut probitatis opinionem sibi ipso orationis genere conciliet, id quomodo præstari queat, monuit ex iis ipsis intelligi posse. Nam quibus rationibus alteri, iisdem sibi quoque comparare quisque probitatis opinionem potest. Inde ventum est ad judiciorum tractationem, quæ cum fere tota in juris & injuriæ distinctione versetur: principio docuit, quid sit injuriam facere, & ejus, quam attulerat, definitionis singulas partes subtilissime persecutus est. Deinde quia fere accidit, ut

ut homines ad imponendam aliis injuriam aut utilitatis alicujus aut voluptatis propofita fpecie moveantur; & de utilitate in præceptis deliberativi generis abunde dictum erat: explicandum fibi putavit, quidnam effet voluptas, & quæ efficientia voluptatis, & quomodo eorum unoquoque homines ad faciendam injuriam incitentur. Quibus abfolutis, quomodo etiam affecti homines ipfi facile adducantur ad faciendam injuriam, quæfiit, docuitque, fi & poffint, & fpem celandi, aut, fi res detecta fuerit, facile evadendi habeant, ita ut aut ne pœnas dent, aut judicii levior pœna fit, quam facti præmium, facile eos ad faciendam injuriam impelli. Tum quomodo quisque ita fibi de fe perfuadere posfit, indicavit. Deinde defendendi rationes tradidit: ut aut neget quis fe feciffe, aut non id feciffe, aut jure feciffe contendat. Secuta inde difputatio de æquo & bono, ut qui jure ipfo cauffam fuam tueri fe poffe diffidit, æquitate defendat. Inde comparate de majore & minore injuria: ubi cuncta tradita funt, quæ eo pertinent, ut injuria aliqua major minorve videatur. Subjecit poftremo tractationem τῶν ἀτέχνων, quæ funt quinque: νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος. Hæc fumma eft primi libri. Nunc quid in fecundo agatur, cognofcite.

Tria funt, quæ fidem conciliant: argumenta & probationes; opinio de eo qui dicit; & affectio eorum, qui audiunt. De argumentis & probationibus dictum eft. De eo, qui dicit, tria eos opinari oportet: bonum virum effe, & prudentem, & amicum fibi. Quo modo vir bonus & prudens videri posfit, fupra dictum eft. Amor ac benevolentia affectio quædam animi eft. Eadem igitur opera exponemus & quomodo cæteros animi motus concitare posfimus in audientibus, & quomodo efficere, ut & ipfi nos ament, & nos fibi velle, opinentur. Ergo de moti-

bus animorum differendum eſt. Sunt autem animorum motus, ut ira, miſericordia, lenitas, amor, odium, metus, confidentia, verecundia, inverecundia, gratia, indignatio, invidentia, ἐπιχαιρεκακία, æmulatio, & ſimilia. Horum cujusque tripartita tractatio eſt.

Mores juvenum, ſenum, ἀκμαζόντων, nobilium, divitum, potentum, fortunatorum.

Loci communes περὶ δυνατȣ̃ καὶ ἀδυνάτȣ. περὶ μεγέθȣς. περὶ τȣ̃ γενονέναι ἢ μὴ: καὶ ἔσεσθαι ἢ μή. περὶ ἐνθυμημάτων, κοινῆ, καὶ περὶ παραδειγμάτων De his prius.

Παραδειγμάτων εἴδη δύο, τὰ πεπραγμένα λέγειν, & τὰ ἐυρεθέντα ὑπ' ἀυτȣ̃ τȣ̃ λέγοντος. Hujus duo genera, παραβολαὶ καὶ λόγοι.

Quando præponenda exempla, quando ſubjungenda, περὶ γνωμολογίας. Quid ſententia ſit, quotque ſententiarum genera & quibus conveniat γνωμολογεῖν.

Περὶ ἐνθυμημάτων κοινῆ. Ad copiam. Plane cognoſcendæ omnes partes cauſſæ. Quare neceſſe eſt habere magnam copiam propoſitionum comparatam ad ea, quæ frequenter incidunt. Περὶ δὲ τῶν ἐξ ὑπογυίȣ, eodem modo quærere.

Enthymema τὸ μεὶ δεικτικὸν, τὸ δὲ ἐλεγκτικόν. Ergo de utroque. Inde de iis, quæ videntur Enthymemata: ſed non ſunt. Deinde de ſolutione, quæ duplex eſt, δὶ ἀντισυλλογίσμȣ, καὶ δὶ ἐνςάσεως. Hæc quomodo proſint ad dicendum, & quomodo poſſint ad prudentiam valere, docet.

Expli-

Explicaturus libros Aristotelis de Republica.

ORATIO XII. (alias IX.)

Habita Romæ prid. Non. Novembr. M. D. LXXVII.

IN rebus humanis nihil esse mente ac ratione præstantius, nihil divinius, summo semper consensu sapientissimi homines judicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cum expressam in ea divinitatis imaginem cernerent, neque tantum ingenii acumine valerent, ut exemplar ipsum, & id quod ex eo ductum, quasique effictum esset, discernere ac dijudicare possent: mentes nostras ex divinâ mente delibatas ac decerptas, ipsiusque rerum omnium opificis DEI particulas quasdam esse dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elate, ac superbe, & de DEO parum pie religioseque senserunt: qui & homines DEO exæquare conarentur, & non intelligerent, ista distractio & dilaceratio quantopere aliena esset a natura omnium longe simplicissima, maximeque una; neque viderent, quantam in se impietatem susciperent, qui si stultitiam suam pertinaciter tueri vellent, necesse haberent fateri, partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos pœnas luere ab ipsomet Deo improbitati & nequitiæ constitutas. Quæ ut cogitare summæ amentiæ atque impietatis foret, ita illud sine ulla dubitatione verissimum est, admirabilem quandam esse humanæ mentis præstantiam: neque in iis omnibus, quæ infra lunam sunt, mente ac ratione superius quidquam posse reperiri. Ea genus humanum cætera animalia superat, eaque illis omnibus præest, quamvis aliis rebus ab eorum plerisque superetur. Vincit hominem celeritate cervus, taurus robore,

utroque leo, neque quisquam nostrum aut visu lyncas æquaverit, aut talpas auditu, aut odoratu canes: neque tamen hæc obstant, quo minus & has, & alias animantes in potestatem nostram perducamus, earumque vel carnibus vescamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia ministeria utamur. Leones ipsos multi ad currum junxerunt, quidam etiam eis tanquam multis clitellariis ad onera convehenda usi esse dicuntur. Neque tantum armatas cornibus, dentibus, ungulis feras e speluncis & latibulis suis extrahimus, sed maria ipsa scrutamur, sed elatas pennis in sublime volucres consequimur tamen & configimus, aut aliis artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut utilitatibus nostris. Tanta vis ac potestas mentis est: tantum in cætera omnia imperium rationi ac consilio a natura tributum est. Quin etiam ex omni hominum numero, qui mente ac consilio cæteris antecelluerunt, iis in omni ætate rerum summa permissa est, iis habenæ concreditæ, iis tradita gubernacula, ii supra cæteros quasi Deorum loco habiti, ii semper imperium in alios multo robustiores ac potentiores, ne ipsis quidem, dummodo ita esset crederent, repugnantibus, sed se etiam ultro subjicientibus exercuerunt. Lycurgum quidem, cum ingrederetur templum Apollinis Delphici, sacerdos, quæ ei templo præerat, versibus quibusdam affata esse traditur, quibus ambigere se dicebat, Deum ne illum an hominem appellaret, & eo tamen inclinare ac propendere, ut Deum potius quam hominem esse arbitraretur. Neque tamen aut ipse inter Lacedæmonios, aut inter Athenienses Solon, aut inter Locrenses Zaleucus, aut eorum quisquam, qui civibus suis leges tulisse memorantur, viribus corporis inter suos excelluerunt, sed vi mentis ac consilii illam sibi tantam auctoritatem potentiamque pepererunt. Est hic admirabilis rerum ordo

do a præpotente DEO constitutus, ut quæ præstantiora sunt, imperent, quæ deteriora, serviant. Præstant autem animata inanimis, sentientia non sentientibus, mente prædita mente carentibus, & ex iis ipsis, quæ mente prædita sunt, ut cujusque mens perfectior est, ita in sui generis alia æterna quadam immutabili naturæ ipsius lege dominatur. Uniuscujusque autem rei perfectio est sua cujusque virtus. Quare &, quæ virtus propria est mentis humanæ eadem illius perfectio atque absolutio est. Quam igitur humanæ mentis virtutem esse dicemus, aut quam illius reperiendæ rationem inibimus? Nempe si oculi virtutem quæreremus, constitueremus ante omnia, quodnam esset proprium opus oculi, quod munus, quæ functio: quo semel posito ac constituto, tum deinde, quæ oculi affectio caussa esset, ut oculus optime suo munere fungeretur, eam affectionem virtutem esse oculi diceremus. Mentis opus est videre, cernere, intelligere, caussarum, & eorum quæ fiunt ex caussis, ordinem ac connexionem intueri. Sed eorum, quæ mente cernuntur, tria genera sunt: unum eorum, quorum cognitione & intelligentia ita pascimur, ut in ea conquiescamus, neque spectemus alio: alterum eorum, quæ ad actionem; tertium eorum, quæ ad molitionem alicujus operis effectionemque referuntur. Primi generis sunt, quæ de primo rerum ortu ac principiis, de corporibus cœlestibus, de caussis imbrium, ventorum, grandinum, ejusdemque generis aliis a philosophis disputantur. Ad actionem pertinent, quæ de instituenda vita conformandisque moribus, de omni genere officii, de virtutibus denique ac vitiis differuntur. Ad operum autem effectionem, quæ fabrorum, architectorum, fusorum, pictorum, statuariorum & talium opificum præceptis continentur. Sed qui se homines sublimium & abditarum rerum tra-

ctationi

ctationi dediderunt; omnemque vim ingenii ad earum pervestigationem contulerunt, eos admirantur quidem cæteri ut magnos & sapientes viros, neque tamen se propterea illis regendos, gubernandosque permittunt. Neque quisquam ex omni memoria reperietur, ad quem cives sui, quod eximius geometra esset, aut astrologus, aut physicus, imperium detulisse dicantur. Multoque minus artificibus habetur is honos, qui quamlibet in suo genere excellant, si tamen nihil aliud habeant, quod in censum deferant, in sordidissima civitatis parte numerantur. Ac sæpe opera potius miramur quam artifices ipsos, ut Doryphorum, quam Polycletum, Jovem Olympium quam Phidiam. Sciteque & sapienter Plutarchus: *Si quis*, inquit, *honeste ac liberaliter educatus adolescens aut tabulam, aut signum egregii operis inspiciat, mirabitur ille quidem & commendabit operis elegantiam, sed nunquam tamen illius pictoris aut statuarii, cujus id opus esse dicitur, similem esse se optabit. At si aliquam Demosthenis orationem, aut aliquem Platonis dialogum legat, multoque magis si Cimonis, Miltiadis, Themistoclis res gestas audiat, non tantum admirabitur talium operum pulchritudinem, sed omnibus votis optabit se eorum, qui illa scripserunt, gesseruntve, quam simillimum esse.* Quod si & aliqua mentis virtus est, quæ hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neque iis, quæ in sublimium rerum tractatione ita defixæ sunt, ut se nunquam ad hæc inferiora demittant, neque iis, quæ in opere faciendo occupatæ, tribui potest: restat, ut prudentiæ, quæ actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio ac procuratio debeatur. Recte igitur principes philosophorum Plato & Aristoteles prudentiam imperantium propriam esse dixerunt. Sed prudentiæ tripartita vis est. Alia enim ejus præcepta docet, quomodo quis vitam suam privatim insti-

instituere debeat; alia ad rationem administrandæ rei familiaris pertinet; alia ac regendas ac temperandas civitates. Hæc autem ad unum eundemque finem omnia diriguntur, id est, ad felicitatem. Sed interdum agitur de felicitate unius hominis; interdum quomodo id ipsum bonum toti familiæ comparetur; interdum quomodo civitati. Semper autem partes referuntur ad totum: neque aliam ob caussam bene esse huic aut illi parti cupimus, quam ut bene sit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere potest: at toto sublato una interire partes omnes necesse est. Ex quo fit, ut singulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familiæ: familiarum ad felicitatem totius civitatis. Quam enim rationem habet unus ex familia ad familiam, eandem habet familia ad civitatem. Quanto igitur universæ civitatis bonum unius aut civis, aut familiæ bono superius est, tanto politice (ita enim eam græco quidem, sed quod jampridem, jus togæ impetravit, vocábulo nominant,) cæteris prudentiæ partibus antecellit. Ac libros quidem Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, quibus ea, quæ ad singulos pertinent, eruditissime & copiosissime explicata continentur, interpretari cœpi hac ipsa in schola quatuordecim abhinc annis. Juvatque me memoria repetere tempus illud, cum tanti ad me concursus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant; cum tanta quotidie multitudo conflueret, ut eam locus ipse vix caperet: eaque non adolescentium modo discendi cupidorum, (quorum nonnulli multo facti meliores magistro, quæ tunc ex me discebant, ipsi hodie alios docent; nonnulli etiam ad magnas reipublicæ partes admoti, quæ tunc audiebant, ea nunc re ac factis exsequuntur,) sed & senum primæ auctoritatis, summæque eruditionis, qui & præsentia sua cohonestabant disputationes meas, & ex-

& exemplo suo juvenum animos ad honestarum artium studium excitabant. Neque hæc gloriandi caussa dico: sed quod magno cum animi mei dolore videam, quantopere conversa ac commutata sit rerum facies, cum ita refrixerit ac relanguerit in hac quidem Urbe impetus hominum ad hæc studia, ut nisi Deus labentibus & ad interitum vergentibus litteris opis aliquid attulerit, summa omnium bonarum artium ignoratio brevi tempore consecutura videatur. Quid enim est, cur quisquam meliora sperare, aut cur non etiam graviora metuere debeat? Negligitur lingua Latina, quæ patrum ac nostra etiam memoria ita florebat, ut nusquam propemodum homines nisi Romæ bene Latine aut loqui aut scribere putarentur. Græca, cujus discendæ caussa vir sempiterna laude dignissimus, Petrus Bembus, cum adhuc adolescens esset, in Siciliam profectus, quod ibi meliores illius magistros esse audierat: cum multi illis temporibus eadem de caussa usque in Græciam proficiscerentur; cujus in hac urbe conservandæ aut potius conserendæ gratia Leo X, cujus nomen apud omnes litterarum amantes in perpetua veneratione esse debet, ex ultima Græcia accersivit huc homines eruditissimos, & lectam ingeniosorum adolescentum manum: Græca inquam lingua, omnis elegantiæ magistra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, conservatrix, ita jam jacet ac sordet, ut, qui eam docent, soli prope in scholis relinquantur. Stulti adolescentes Latinæ linguæ vix primis elementis utcumque perceptis, Græca ne salutata quidem, aut statim valere jussa, ad jurisprudentiam, aut ad medendi artem properant, illic tantum gloriæ, illic divitiarum certissimam spem propositam dictitantes. Stultiores liberis patres ultro adjuvant præproperam & inconsultam filiorum cupiditatem, quasi verentes, ne quando

quando penuria sit in civitate hominum, qui aut lites aut morbos serant; & aut ægrotos remediis, aut formulis ac cautionibus patrimonia jugulent. Oppugnantur interea litteræ a non unius generis hostibus: quorum alii aperto Marte eas insectantur, alii cuniculis, cum aliud agere se simulent, earum extinctionem ac disperditionem moliuntur. Sed omittam hæc, quæ nullius oratione satis dolenter deplorari queunt, referamque me ad propositum, a quo me rei ad vos, Adolescentes, maxime pertinentis recordatio longius fortasse, quam par erat, abduxit. Interpretatus sum, ut dixi, jampridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi sunt, quantum vires meæ ferent, illustrare, vobisque ad eos intelligendos quasi facem præferre decrevi. In eis summus Philosophus ea quidem, quæ ad rationem rei domesticæ pertinent, modice delibavit: quæ autem ad Rempublicam uberrime ac copiosissime persecutus est. Summam totius operis breviter, ut soleo, exponere in animo erat: sed ut diei tempus est, si vos diutius detinere perrexero, obstrepetis. In crastinum igitur differam, jamque finem dicendi faciam: si prius quædam, quæ prætermittere non possum, quanta maxima potero brevitate perstrinxero. Deum hominesque testor, auditores, me omnia sedulo facere, neque labori ac vigiliis parcere, neque interdum ipsius valetudinis rationem habere, ut vestris utilitatibus serviam. Voculas hominum aut malevolorum, aut quid dicant non satis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellentque me tempus consumere in quibusdam puerilibus ineptiis, quibus trivialium ludimagistrorum scholæ assidue personant, facile contemno. Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, ait nescio quis apud Aristophanem Et habeo non subscriptores atque adstipulatores, sed aucto-

res

res potius hujus ſententiæ meæ eos viros, quorum auctoritate tutus totum iſtud ſermonum genus non extimeſco. Propono vobis graviſſimorum ſcriptorum libros utiliſſimos, & aptiſſimos ad veram & ſolidam laudem eloquentiæ comparandam. In eis tractandis & explicandis ita verſor: nolo quidquam φορτικώτερον dicere: ſed ita certe, ut de toto iſto allatratorum genere dicere audeam: Μωμήσεταί τις θᾶσσον ἢ μιμήσεται. Qui libros Rhetoricorum ad Herennium, aut aliquam Ciceronis orationem exponere, & in generibus ac ſtatibus cauſſarum, & in figuris ac tropis indicandis μειρακιεύεσθαι poſſint, nunquam vobis defuturi ſunt: qui ea præſtare, quæ nos aut præſtamus aut præſtare conamur, non ſemper adfuturi. Ego, ne quid, quod mearum partium ſit, a me deſiderari poſſit, operam dabo. Vos cogitate id, quod apud Hippocratem ſcripum eſt: non ſatis eſſe ad morbos ſanandos, ſi medicus recte ac diligenter munus ſuum obeat, niſi & ab ægroto ipſo, & ab eis, qui ei adſident, communi opera ac diligentia medici conatus adjuventur.

Interpretaturus C. Salluſtium de Catilinæ conjuratione.

ORATIO XII. *(alias X.)*

Habita Romæ III. Non. Novembr.

Anno clɔ lɔ LXXIIX.

ADvenit tandem illud vobis quoque, ut opinor, Auditores, ſed mihi certe exoptatiſſimum tempus, quo diu jam intermiſſas exercitationes noſtras, & ſtudia, haud facile dixerim, honeſtatis an ſuavitatis pleniora, repetamus. Juvat hanc, mihi circumfuſam, incenſam ac flagrantem ſiti bonarum artium, cupidam

pidam veræ ac ſolidæ laudis & gloriæ, ore ipſo atque oculis omnia me ſumma ſperare de alacritate & induſtria ſua jubentem lectiſſimorum adoleſcentum coronam intueri; juvat adſpici; juvat audiri; juvat in talibus ingeniis excolendis, quicquid ingraveſcens ætas virium reliquerit, collocare. An Agricolæ cum teneras arbores a ſe cultas ad juſtam ſeſe proceritatem paullatim attollentes vident, efferuntur gaudio; paſtoris pectus, gregis ſibi commiſſi lætitiam ac fœcunditatem intuentis, tacita voluptate perfunditur; qui alumnos ſuos vigentes ac florentes adſpiciunt, afficiuntur intimis ſenſibus, & juventutem illorum, ſuam quodammodo juventutem eſſe ducentes excuſſa ſenectute recaleſcunt: ego, Adoleſcentes optimi, e veſtro in litteris profectu ac progreſſu non idem mihi uſu venire fatear? Neque mihi ſane dubium eſt, quin pleriſque veſtrum quadrimeſtre illud tempus, quod nobis quotannis, ex vetere inſtituto, ſolutum ac liberum conceditur, juſto longius viſum ſit: iis nimirum, quibus amor virtutis ac litterarum in viſceribus ac medullis defixus inſedit, quibus cor ſaucium eſt cœleſtis illius cupidinis ſagitta,

quos tetigit jactu certus ad oſſa Deus,

ut Umber poeta loquitur. Quam ſæpe eorum unumquemque credibile eſt ſecum in animo Horatiana illa reputaſſe:

Ut nox longa, quibus mentitur amica: diesque
Longa videtur opus debentibus; ut piger annus
Pupillis, quos dura premit cuſtodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quæ ſpem
Conſiliumque morantur agendi gnaviter.

Macti eſte animo ac virtute juvenes, quibuscunque ſæpe in mentem iſta venerunt; quibus jucunda induſtria eſt, odioſa ceſſatio; quibus labori quies eſt, labor quieti;

 qui

qui tum denique vita ac ſpiritu frui vobis videmini, cum in litteris tempus omne conſumitis; qui eo eſtis animorum ardore, ut in illa directa & ardua, ut ait Heſiodus, ad virtutem via nusquam ſtrigare, nusquam interjungere, ſed eam uno tempore ac ſpiritu totam, ſi fieri poſſet, exhaurire ac ſuperare cuperetis. Hac via veteres illi, quos admiramur ac ſuſpicimus, ſapientiæ proceres vulgo ſeſe exemerunt; hac ſe ſupra cæteros mortales extulerunt; hac gradientes non modo floruerunt inter æquales ſuos, ſed in omnem poſteritatem nomen ſibi ac decus immortale pepererunt. Cujus autem ignaviæ fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam, ac præſtantes viros, laudare ac deprædicare: & tamen torpere ac marceſcere otio malle, quam ut eorum ſimiles evadamus, operam dare? Non eſt ejusdem animi induſtriam laudare & otium amplecti; non ſerio laudat, qui non & concupiſcit; non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, quod ex iſto numero multi non otioſi veterum laudatores, ſed ſtrenui potius imitatores, non tam ad præclara ſtudia cohortandi eſtis, quam exemplo veſtro excitare ipſi alios ac cohortari poteſtis. Itaque pro certo habeo totum id tempus, quo nobis huc per calores convenire non licuit, non tamen a vobis languori ac deſidiæ datum, ſed quatenus licuit, earum ipſarum artium, quarum amore flagratis, umbratili ac domeſtica exercitatione traductum. Sic agricolæ, ubi tempeſtates malæ ſunt, cum opus fieri non poteſt, ſub tecto tamen quod agant reperiunt, ac ne ipſos quidem feſtos dies ſibi prorſus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, ubi eos horrifer aquilonis ſtridor in hiberna compulſos a bellicis muneribus avocavit, quotidie tamen aut curſu, aut ſaltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter ſe præliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quæ denique

nique in bello usui futura sunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego ut mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me plane confirmare possum: neque enim mihi minus otiosa ulla pars anni fuit, quam quæ ad quietem concessa videbatur. Libuit mihi istorum potentum consuetudinem imitari, & tentare, num, quas illis æstatis tempore voluptates divitiarum suarum magnitudo præstat, easdem mihi in re curta ac tenui studia mea suppeditare possent. Igitur ut illi ea tempestate anni montosa & altiora loca & saltuum ac nemorum opacitatem consectantur: sic & ego Heliconios colles & avia Pieridum loca peragrans, æstum ambitionis avaritiæque vitabam. Ut illi ad fontium aut fluminum capita strati, cantibus avicularum animum oblectant: sic & ego ad illos sacros & vulgo ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia omnisque humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compositus ex illo Ambrosio veterum Poetarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam. Ut illi venatu aucupiove intenti prædas agunt, quibus mensam instructiorem faciant: sic & ego quibus mentem instruerem, e sapientissimorum hominum monumentis quotidie aucupabar. O studia nostra, Auditores, non utilia tantum ac fructuosa, sed dulcia etiam ac delicata! Persarum reges, qui ut opibus ac divitiis affluebant, ita luxu ac deliciis diffluebant, voluptatis caussa ita dividebant annum, ut hyemem Babylone, vel Susis, in Media æstatem agerent. Quidni studia nostra eandem nobis honeste luxuriandi facultatem ac copiam præbeant? *Ex meo propinquo rure*, ait Terentianus Laches, *hoc capio commodi*:

Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satietas cœpit fieri, commuto locum.

Idem in studiis licet. Gravi & severa Philosophorum lectione defessus animus est? Poeticorum lusuum, in-

volutæ fabellis, & conditæ omnibus leporibus sapientiæ præcepta continentium, amœnitate recreetur. Solidius aliquod & succi plenius cibi genus requirit? Ex illo copiosissimo ac locupletissimo veterum Oratorum penore omnia non pascendis modo, sed etiam saginandis animis apta depromat. Ingurgitet se in historiam veterem, omnem superioris ævi memoriam mente ac cogitatione perlustret; indulgeat arbitratu suo illi voluptati, quæ infinita & insatiabilis ex antiquitatis cognitione percipitur. Aliarum voluptatum habendus modus est, huic nimis indulgeri non potest. Atque equidem, Auditores, quoniam humanus animus varietate capitur, omniumque prope rerum, ut ait Euripides, jucunda mutatio est: decrevi hoc anno aliquid vobis hujus suavitatis impertiri, & intermissa paulisper Philosophiæ severitate, nobilissimi inter Latinos historiarum scriptoris lectione vos pascere. Quod consilium tum denique sine ulla dubitatione probabitis, cum, ex quo fonte manaverit, intelligetis. Superioribus diebus, cum ad illud non amplissimi tantum ordinis, sed hujus ætatis, singulare lumen ac decus, Guilielmum Sirletum Cardinalem venissem, cœpit ille me, ut solet, de studiis meis humanissime interrogare. Cui cum pauca pro tempore respondissem, procedente sermone, quæsiit etiam ex me, quid vobis hoc anno proponere atque explicare meditarer? Respondi, me in ipsius potestate & semper fuisse & semper fore, & hac quoque in re totum ex ipsius nutu atque auctoritate pendere, atque id demum mihi factum optimum atque utilissimum visum iri, quod ipso auctore, & tanquam auspice, gereretur. Tum ille, quando, inquit superioris anni curriculum in Aristotelis politicis consumpsisti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paulo levioris operæ assumere. Nam neque omnes ii, quorum te commodis servire opor-

oportet, capaces ſunt tam arduarum diſputationum; & a plerisque impetrari non poteſt, ut Græcas litteras ament; & ſunt, qui anni principio, ad dimidiatos libros, tanquam ad delibatas ab aliis ac prope ſemeſas epulas, non libenter accedant. Quare auctor tibi ſum, ut aliquem hiſtoricum ſumas: ac, ſi me audis, non alium potius, quam Salluſtium. Nam & egregie latine loquitur, & gravis ac denſus eſt, & civilis ſapientiæ plenus, &, quod tu quanti facias ſcio, Thucydides: & ut, exiguus liber eſt, paucis illum menſibus totum explicare facile poteris. Ego vero, inquam, libentiſſime parebo auctoritati tuæ; neque unquam committam, ut, quacunque de re ſententiam tuam cognovero, de ea mihi amplius quærendum ac dubitandum putem. Quod igitur fauſtum felixque ſit, de ſummi in omni genere laudandarum artium viri, & noſtrum omnium amantiſſimi ſententia evolvemus & excutiemus una hoc anno, Auditores, Salluſtium, hoc eſt, eum ſcriptorem, cui antiquitas hiſtoriæ Romanæ detulit principatum. Ad quem cognoſcendum, ſi vos parem meæ induſtriam ac diligentiam adferetis, magnam vim ex ejus ſcriptis, DEO volente, & eloquentiæ & ſapientiæ præceptorum colligemus. Sed inprimis pauca quædam de hiſtoria in genere, pauca de Salluſtio dicam, quæ inſtituto noſtro inutiliter præfulciantur ac præmuniantur. At de hiſtoria quidem hæc: primum quid ſit hiſtoria: deinde quam pulchra, quam jucunda, quamque utilis ſit hiſtoriarum cognitio; tum quæ ſint hiſtoriæ leges; poſtremo in hiſtoriarum lectione verſantibus quæ potiſſimum obſervanda ſint, & quomodo in ea re a plerisque peccetur. Cornificius, ſeu quis alius eſt, qui ſcripſit libros Rhetoricorum ad Herennium, itemque Cicero ipſe libro primo de inventione, ita hiſtoriam definiunt: *Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota*

mota. In hac definitione quot verba, totidem prope peccata sunt. Primum historia non est res gesta: sed rei gestæ expositio ac narratio. Non enim ipsa conjuratio Catilinæ, aut bellum ipsum Jugurthinum historia est, neque hoc ipsi dicere voluerunt: sed id, quod sentiebant, non satis commode elocuti sunt. Itaque condonetur hoc negligentiæ ipsorum: & si nemo in rebus definiendis negligens esse debet. Sed quod addiderunt, historiam non esse, nisi quæ ab ætatis nostræ memoria remota sit, cujus quæso amentiæ est? Ergo si quis hodie de Romulo & Remo scribat, fatebimur, eum historiam scribere? si de bellis inter Carolum V. & Franciscum I. gestis, negabimus, quoniam hæc nondum ab ætatis nostræ memoria remota sunt: aut certe dicemus, nondum historias esse, tunc demum fore, cum qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quomodo fiet, ut ipse quidem hodie historiam non scribat, qui autem abhinc centum annis scripta ejus legent, historiam legant. Neque Thucydides hac ratione historiam scripserit: neque Xenophon in libris anabaseos aut in libris rerum Græcarum; neque Sallustius, cum conjurationem Catilinæ, aut cum bellum Jugurthinum scriberet. Livius quoque quamdiu vetusta persecutus est, historiam scripsisse dicetur: at postremis libris, quibus complexus erat, res suis temporibus gestas, historiam videlicet desierat scribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam fecissem, nisi scirem eam etiam hodie defensores habere. Longe aliter sentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putasse, historiam proprie dici narrationem earum rerum, quibus gerendis is, qui eas narraret, interfuisset. Quos quamvis non sequor, (neque enim pauciora aut leviora incommoda hanc quam illam definitionem, sequun-

quuntur,) tolerabiliorem tamen illorum errorem esse arbitror. Quomodo igitur historiam definiemus? injuste enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Historiæ nomen, Auditores, non tantum rerum gestarum, sed quarumlibet rerum narrationem expositionemque significat. Sic Aristoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium persecutus est, vocavit historiam animalium; sic Theophrastus historiam stirpium; sic denique C. Plinius libros suos naturalis historiæ inscripsit. Quibus libris caussæ ac principia rerum exquiruntur, aut alicujus disciplinæ præcepta traduntur, numquam eos quisquam recte historiam vocaverit. At ubi narratur tantum aliquid atque exponitur, recte id scriptorum genus historiam nominaris. Itaque liber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipsius est, quo veterum philosophorum unaquaque de re sententiæ exponuntur tantum, non etiam expenduntur, recte inscribitur φιλοσόφυ ἱστορίας. Eodemque nomine affici possent libri ejusdem argumenti, qui falso tribuuntur Plutarcho περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. At libros physicorum, aut ethicorum, aut ejusmodi alios si quis historiam vocaret, male & inscienter historiæ nomine uteretur. Nam illud quoque intelligendum est, quod de toto aliquo genere universe scribitur, historiam non vocari, nisi particulatim ad singula veniatur. Atque hæc cum ita sint, historiæ tamen nomen in hac disputatione non tam late accipimus: sed vim illius angustioribus terminis concludentes, ita definiendam historiam putamus: *Historia est rerum publice gestarum diffusa & continuata narratio.* Neque quidquam interesse arbitramur, ad hoc quidem, ut historia sit, sintne res illæ remotæ ab ætatis nostræ memoria, an minus; & num is, qui eas scribit, eis interfuerit, an non interfuerit. Scripsit Herodotus de rebus a memoria ætatis suæ

remotis: & historiam scripsit; scripsit Thucydides de bello, cui ipse interfuerat; scripsit Xenophon de reditu Græcorum ex Asia, cui non interfuerat modo, sed & præfuerat: & uterque historiam scripsit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem historiæ conciliandam interesse, scribat quis ea, quæ ipse viderit ac cognoverit, an quæ ab aliis tradita acceperit, non negabo: si, ut vere ac proprie historia sit, horum utrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc singulas propositæ definitionis partes minutatim consideremus. *Historia est narratio rerum gestarum.* Omnes igitur fabulæ excluduntur. Neque enim continent res gestas, sed ad ejus, qui scripsit, libidinem fictas. Itaque neque Luciani libros verarum, ut ipse ludens vocat, narrationum, neque Æthiopica Heliodori, aut Pœmenica Longi, aut ejus generis scripta, historias esse dicemus. Non magis quam Heraclidæ Abarin, aut Aristonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros Κύρου παιδείας pro historia acceperim: tum ob alias caussas, tum quia in eis non tam curæ fuit sapientissimo ac disertissimo scriptori, ut res a Cyro gestas exponeret, quam ut nobis exemplar regis omni ex parte perfecti proponeret. Estne igitur omnis vera narratio historia? Minime: sed ea tantum, quæ est *rerum publice gestarum.* Non enim oratorias narrationes, etiam si veræ sint, historias vocabimus; neque illa Ciceronis: Milo domum venit, calceos ac vestimenta mutavit: paulisper, ut fit, dum se uxor comparat, commoratus est: aut similia ad historiam pertinere censebimus. Neque Philostratus cum vitam Apollonii aut Sophistarum, neque Laertius aut Hesychius, cum vitas Philosophorum: neque Plutarchus, Suetonius, Æmilius Probus, Ælianus, Lampridius, Capitolinus cum vitas Imperatorum aut aliorum virorum illustrium, scriberent, historiam scripsisse judicandi sunt. Aliud est enim

enim vitas scribere, aliud historiam. Qui vitam alicujus scribit, qualis quisque domi fuerit, qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hospites; quo victu ac cultu corporis usus sit, accurate ac diligenter exponit: qui historiam, hæc omnia aut prætermittit, aut in accessionis loco, quasi aliud agens, strictim & modice attingit; ea tantum ex instituto persequitur, quæ ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipsemet docet, qui etiam cum virorum illustrium vitas scribit, negat se historiam scribere. Verba ipsius proferam, ne quis dubitationi relinquatur locus. Οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας ἀλλὰ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκία πόλεων. *Neque enim historias*, inquit, *scribimus, sed vitas, neque ut quæque nobilissima actio est, ita maxime virtutem aut improbitatem cujusque patefacit: immo vero sæpe & verbum unum, & jocus aliquis magis declaravit, qui cujusque mores essent, quam pugnæ, in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximaque prælia & urbium obsidiones.* Videtis igitur, quæ sit quasi seges ac materia historiæ propria: bella, paces, induciæ, fœdera, seditiones, tumultus, leges, judicia, commutationes Rerumpublicarum, & quæ sunt ejusdem generis: qualia apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionysium Halicarnasseum, Sallustium, Livium, Diodorum Siculum, Cornelium Tacitum, Appianum, Ammianum, Marcellinum, Dionem Coccejum, & ejusmodi alios leguntur; quos vere ac merito possumus historiarum scriptores nominare. At tonderi diligenter ac radi, aut velli etiam solitum Cæsarem, & semper cingi supra latum clavum, & Octavianum mense Decembri totos dies talis lusisse, & similia, ejus sunt, qui

Cum explanaturus esset Eneida Virgilii.

ORATIO XIV. (alias XI.)

Habita Romæ III. Non. Novembr. Anno clↄ lↄ LXXIX.

UT in reliquis vitæ partibus, sic in studiis & in ratione dicendi plerumque contingit, ut juvenes quidem nitida & ad pompam atque ostentationem accommodata, senes autem utilia magis & fructuosiua delectent. Itaque ego qui olim florenti ætate omnes lepores festivitatesque dicendi, quantum quidem in me situm erat, summo studio aucupabar, & pectere ac comere cum cura orationem solebam, nunc ut ætate, ita consilio commutato, pro futura potius quam oblectatura consector: neque tam id operam do, ut ab iis, qui ad me audiendum conveniunt, disertus habear, quam ut ipsi aliqua re bona & digna cognitu domum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipsum voluptati nobis esse confido. Neque enim vere novo segetis herbescentis viriditas, quam adulta æstate flavescentis & falcem vocantis maturitas; neque arborum in primos sese flores induentium, quam opibus suis laborantium, & earum pondere incurvescentium magis nos aspectus oblectat. Nunc igitur Eneidos Virgilianæ interpretationem ingressurus, (poematis non tantum inter omnia latina sine ulla dubitatione præstantissimi, sed etiam Græciæ gloriam in magnum discrimen vocantis,) omittam multa, quæ apte ad plausus & clamores excitandos in hoc argumento dici posse, facile intelligo: convertamque orationem meam ad quarundam rerum tractationem, quas spes est neque nimis communes ac contritas neque alienas ab hoc instituto, neque cognitu inutiles judicatum iri. Dicam enim de poetices ipsius natura primum & antiquitate: tum suavitate, & quid sit, quod eam tantopere suavem efficiat, quasque illa hominum generi utilitates & attulerit & perpetuo adferat; deinde quasdam Aristotelis de poesi ac poetis sententias, quæ propter ipsius auctoritatem in omnium fere jam animis insederunt, tentabo & ad disquisitionem vocabo; postremo cum & de Virgilio ipso, & de hoc, quod nobis in manibus est, ejus poemate, pauca quædam ad ipsius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, ut nimia longitudine aut vobis molestiæ sim, aut aliis, qui post me in hunc

hunc locum conſcenſuri ſunt, impedimento. Poeticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem eſſe, quam incitationem quandam animi, & furorem divinitus immiſſum, qualis eſt in vaticinantibus, judicarunt. Quod ita expreſſit Cicero pro Archia: *ſic a ſummis hominibus eruditiſſimisque accepimus, cæterarum rerum ſtudia & doctrina & arte conſtare: poetam natura ipſa valere & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu afflari.* Et apud eundem Antonius lib. 2. de oratore hoc ipſum a Democrito & a Platone in ſcriptis relictum eſſe dicit. Ac de Democrito quidem aliis credamus neceſſe eſt, cum ipſius ſcripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, ut putidum ſit eos accuratius percenſere. Sed & poetæ ipſi hoc de ſe profitentur ac prædicant; quorum ſunt illa:

Eſt Deus in nobis: agitante caleſcimus illo,
Sedibus ætheriis ſpiritus ille venit.

multaque ad eundem modum; & Pindarus eo ſe Bacchylidi anteponit, quod ipſe quidem natura valeat, Bacchylides arte ſubnixus temere multa profundat: itaque tantum intereſſe inter ſe & illum, quantum inter aquilam & corvos, gloriatur. Neque aut mons ille duplici vertice inſignis, aut fons, cujus hauſtu poetas fieri ajunt, quidquam aliud indicant, quam eos non arte & induſtria, ſed divino quodam ſpiritu & inſtinctu valere. Et certe præſtantiſſimi poetarum, Orpheus, Linus, Muſæus, & ille omnium parens Homerus multis ante ſeculis extiterunt, quam ulla præcepta poetices tradita eſſent. Sed tamen ſi naturæ tantum & ingenii, non artis & induſtriæ poetica eſt, quid eſt, quod ſummus philoſophus Ariſtoteles libros tres de arte poetica ſcripſit? quod optimi poetæ Horatii libellus eodem argumento ſcriptus manibus teritur? quod, ut cæterarum, ita hujus quoque facultatis præcepta quotidie ab hominibus eruditiſſimis ſummo ſtudio tractari videmus? An illud verius eſt, ut in oratore, ſic in poeta, qui oratori affinis quodammodo & in diſſimili genere ſimillimus eſt, & naturæ atque ingenii præſtantiam & artem præterea quandam ac præceptorum obſervationem requiri? Ita quidem certe ſentit Horatius, cujus illa ſunt:

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæſitum eſt. Ego nec ſtudium ſine divite vena,
Nec rude quid proſit video ingenium: alterius ſic
Altera poſcit opem res, & conjurat amice.

Fatendum tamen fortaſſis eſt: plus in poeta ingenium, plus in oratore

ratore industriam posse. Sed ut Physici ajunt, res e multis ac diversis elementis conflatas atque concretas ex eo nominari, quod in quaque dominetur: sic veteres illi cum in poetis illum animi ardorem plurimum posse, quasique principatum obtinere; curam autem & industriam subsequi, eique quasi famulari viderent: quod præcipuum esset, id solum esse dixerunt. Nam quod summi poetæ fuerunt, antequam quisquam poetices præcepta traderet: idem in oratoribus dici potest. Siquidem ut alios omittam, ille ipse, quo nemo post homines natos eloquentior fuit, Demosthenes, omnes eloquentiæ numeros antea impleverat, quam ab Aristotele, qui primus ut dialecticen ita & rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem pertinentes conscriberentur. Sed & emendate loquebantur homines, antequam grammatici nascerentur: neque ex illorum præceptis emendate loquendi facultas; sed ipsa potius præcepta ex observatione eorum, qui bene loquerentur, enata sunt: quomodo jurisconsulti dicunt, non jus e regulis, sed e jure regulas extitisse. Neque omnino quidquam est aliud ars, quam imitatio quædam naturæ: neque ulla est ars, cujus non semina ac principia naturæ debeantur. Sic igitur a me primum illud caput eorum, quæ proposueram, explicatum sit, ut poeticam, neque impetum quendam animi temere sine ullis legibus vagantis esse statuamus; neque rursus totam præceptis alligatam & adstrictam teneri: sed & generoso quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea, quæ conceperit, grandibus verbis & minime vulgari dicendi genere efferenda egregie facto & præterea diligenti cura atque observatione præceptorum quorundam contineri. Antiquitas ipsius vel e Ciceronis testimonio omnibus nota est, qui e doctis antiquissimum esse ait poetarum genus. Nos certe Homero, quem tamen multi poetæ antecesserant, nullum profanum scriptorem vetustiorem habemus. Et illi, qui primi dispersos homines congregasse, & ex agresti ac ferina, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxisse perhibentur, non alii qnam poetæ fuerunt: quos propterea Plato deorum filios & sapientiæ patres ac duces vocat. Qui cum & præclaras sententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulterius quam par erat excurrerent, neque citerius subsisterent, sed paria paribus reddentes æquilibritatem in dicendo quandam efficerent, & oraculorum similia atque ænigmatum speciem præbentia multa loquerentur: admirata eos illa rudis antiquitas, & divinum aliquid in eis latere rata est, & suavitate cantuum irretita, ducendam

dam se illis gubernandamque permisit. Mulcet autem animos, & incredibili suavitate perfundit poesis, ut uno verbo dicam, propter admirabilitatem. *Delectat enim*, ait Cicero, *quicquid est admirabile.* Poetæ autem & mira quædam narrant, & ea miro modo eloquuntur. Jam omnes homines natura cupidi sunt scientiæ: & admiratio stimulus quidam est ad sapientiam: impellit enim ad quærendam caussam, in cujus cognitione ac perceptione posita scientia est. Itaque Aristoteles, cujus hæc ex fontibus libamus, & admiratione ductos esse homines ait ad philosophandum, & ut quisque sapientiæ amantissimus sit, ita esse amantissimum fabularum. Delectant poetæ numero quoque ipso & sono, qui naturæ nostræ ita consentaneus est, ut veterum quidam animum ipsum numerum esse atque harmoniam putaverint. Delectant etiam, quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos nostros omni genere affectuum: ita ut vel legentes poemata, vel audientes, interdum angamur ac premamur metu, interdum ad spem erigamur, nonnunquam exhilaremur, nonnunquam etiam iis, quæ ficta esse scimus, illacrymemur. Vir sanctissimus & eruditissimus Aurelius Augustinus sæpe ubertim flevisse se, cum Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter singularem ipsius bonitatem minus fortasse mirum videri potest. Vere enim hoc Græci proverbio dicunt: Bonos viros faciles esse ad lacrymandum. Quid quod feris quoque ac barbaris hominibus, & cæde ac sanguine gaudentibus poemata tamen misericordiam, interdum & lacrymas commovent? Alexandrum Phæreorum tyrannum accepimus aspero supra modum & immiti atqe efferato ingenio fuisse, ita ut homines alios vivos defoderet, alios aprorum ursorumque pellibus tectos, canibus venatricibus laniandos objiceret, idque sibi pro ludo atque oblectamento haberet, quasdam etiam civitates; amicas ac socias immissis sine caussa spiculatoribus, repente universas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades, qua in fabula dolenter admodum deplorantur Trojanorum calamitates. Homo quamvis asper & indomitus, quemque nulla unquam res ad misericordiam flectere potuisset, sensit tamen se poetices cantibus commoveri. Itaque statim se proripuit e theatro: indignum esse dicens, se, cui tot strages, tot urbium direptiones, tot civium exquisita tormenta nunquam lacrymam unam exprimere potuissent, Hecubæ & Andromachæ malis illacrymari. Quam vim poetarum Horatius merito cum funambulorum & magorum operibus comparavit.

Ille,

> *Ille*, inquit, *per extentum funem mihi posse videtur*
> *Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,*
> *Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,*
> *Ut magus: & modo me Thebis, modo ponit Athenis.*

Paulo aliter explicat Aristoteles caussam ejus voluptatis, quam ex poesi capimus: sed nihil prohibet aliter a pluribus eadem de re, & tamen vere ab omnibus disputari. Ait igitur Aristoteles, natura comparatum esse, ut omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expressis, cuicuimodi tandem illæ sint, voluptatem percipiant; huic rei argumento esse puerulos, qui natura duce, imitari omnia gestiant; & hoc vel maxime differre homines a cæteris animantibus, quod homines natura maxime facti sint ad imitandum. Addit, quæ prima homines discunt, imitando disci; neque quenquam esse, quin rebus imitando expressis gaudeat, etiam iis, quas veras nollet aspicere: non igitur mirum esse, cum poesis imitatio sit, tantam ex ea ab omnibus percipi voluptatem. Hæc, ut a veritatis amantissimo philosopho tradita sunt, quin etiam verissima sint, dubitari non potest. Sed mihi tamen interdum non parvam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: quo oculo lux est, idem esse animo veritatem: & quemadmodum luce oculum gaudere, abhorrere a tenebris: sic animos nostros iis, quæ vera sunt, gaudere, quæ falsa sunt, ea aspernari ac refugere. Et Euripides quidem jucundissimum esse ait, scire: Aristoteles autem, discere. Quorum utrovis posito, nihil veræ ac liquidæ voluptatis e rebus falsis percipi potest. Falsa enim neque sciri, neque disci queunt. Et tamen falso gaudere homines, multis argumentis mihi videbar posse pervincere. Nam & poesi gaudent, & pictura, & omni denique imitatione. Omnis autem imitatio videri vult id, quod non est: itaque quodam genere mendacium est. Neque vero tantum libenter ea videmus expressa coloribus, quæ vera delectant, ut nemorum pratorumque viriditatem, tellurem multiplici variorum florum tegmine opacatam, eximia pueros mulieresque forma: sed ea etiam, quæ vera videre nollemus, mirabiliter nos picta delectant. Hercules liberos interficiens, discerpens Pentheum mater, rota volutus Ixion, jecur vulturi præbens Prometheus, cæteraque de poetarum mendaciis pictorum quasi propagata mendacia. Quid eluviones, incendia, ruinas, domorum urbiumque direptiones loquar? quæ vera sani omnes refugiunt, picta summa cum voluptate intuentur. Ac admirari quidem solemus, si quos videamus nihilo majorem e fictis,

quam

quam e veris, voluptatem percipere: eosque rudes esse atque impolitos judicamus: cujusmodi ille Laco fuit, qui cæteris tabulam quandam magnifacientibus, in qua pictus erat præpingui rusticus corpore, ad umbram arboris stratus, magna cum significatione languoris ac desidiæ, negavit eam sibi placere: quod talem hominem ne vivum quidem in ædibus habere vellet. Et Anacharsis, qui invitatus ad audiendum quendam, qui mirifice Lusciniæ cantum imitabatur, aspernatus est: veras sibi Luscinias sæpe auditas esse dicens. At quis nostrum non talia omnia pluris faciat imitata quam vera? Quæ autem vera vacca tantopere unquam celebrata est, quantopere vacca Myronis? Nunquid igitur hominem falso gaudere dicemus? Immo vero naturæ hominum amica pene veritas est: neque aliud quidquam mendacio gratiam conciliat, quam imitatio veritatis. Itaque cum ea dicuntur, quæ nullam prorsus habeant veritatis similitudinem, aut suapte vi, aut habita ratione eorum, apud quos dicuntur, nulla ex talibus mendaciis existere voluptas potest. At poetarum figmenta & ingeniose excogitata sunt, & accedunt plerumque ad aliquam similitudinem veri: & ita exponuntur, ut in ipsa eorum expositione mirificum quoddam ingenii acumen perpetuo eluceat. Itaque, quoniam verum ingeniose imitantur, oblectant. Sequitur, ut ostendam, quæ commoda humano generi adferant poetæ, & quas ad res utilis sit poematum lectio. Dico autem, quæ duo ut doceret Achillem Phœnix, comitem se ei a patre datum esse profitetur, ad ea utraque poetas utilissimos esse. Nam & bene loqui docent, & ad honestas actiones animos legentium aut audientium impellunt. Quod his versibus exponit Horatius:

Os tenerum pueri, balbumque poeta figurat:
Mox etiam pectus præceptis format honestis,
Asperitatis, & invidiæ corrector, & iræ.

Ac de eloquentia quidem, quin ad eam plurimum conferant, ne dubitari quidem potest. Omnis enim granditas orationis, omnis peregrina, & ab vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figuræ insigniores non ab alio scriptorum genere, quam a poetis petuntur. Numerose autem dicere, quo nullum majus elocutionis ornamentum est, nemo non potuerit, nisi qui aures habeat in numeris poeticis diu multumque tritas & exercitatas. Illa major & dubitationis plenior quæstio est, prosintne moribus poetæ an eos inficiant ac depravent? Plato enim cum innumerabilibus locis summam laudem tribuisset poetis, ac præcipue Homero, in libris

in libris de republica, multa ab eo peccata esse demonstrat & civibus suis ab eo metuens, excludit eum ab illa, quam instituit civitate. Quem imitatus Cicero in Tusculanis, *Videsne*, inquit, *poetæ quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros; ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cum accesserunt etiam poetæ, nervos omnes virtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reip. statum exquireret.* Nos vero, si ut Sirenum, ita poetarum cantus exitiosi sunt, obturemus adolescentium aures, neque ad eos ullum poeticæ suavitatis gustum permanare patiamur. Sed si, adhibito judicio, eorum lectio fructuosa est, caveamus, ne faciamus idem, quod Lycurgus Rex Thraciæ.

Cætera desiderantur.

Aggressurus Satyram tertiam-decimam Juvenalis.

ORATIO XV. (alias XII.)

Habita Romæ Anno CIↃ. IↃ. LXXV.

CUm constituerim vobiscum una evolvere atque excutere librum Senecæ de providentia, judicavi omnibus nobis commodum fore, si is liber seorsim a cæteris Senecæ operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac sperabam id fore, antequam ad has mihi jucundissimas, vobis, ut merito sperare videor, non molestas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus a librariis describitur, delegi decimam tertiam Juvenalis satyram, in qua hoc triduum consumeremus. Et jucunda autem & utilis illius evolutio futura est. Continet enim multas graves & utiles sententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi salso, festivo, hilari, &, ut ita dicam, vivido, quod huic poetæ proprium ac perpetuum est, explicatas. Neque mihi quisquam illud objecerit, mul-

tos esse ex latinis Juvenale meliores poetas. Non contendo. Scio multum interesse inter Juvenalem & Virgilium. Sed qui solum Virgilium legerit, tanto præstare eum cæteris credere poterit, scire non poterit. Ut ad certiorem ipsius Virgilii gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuo sola cognoscenda, quæ optima. Alioqui non tantum e poetis solus Virgilius, ex oratoribus solus Cicero, sed ipsius Virgilii unum aliquod poema: Ciceronis una aliqua oratio legenda erit. Certe enim & aliquod Virgilii poema, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo unquam repertus est, qui aut Homerum præcipuum esse inter poetas negaret, aut propterea Hesiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores e manibus hominum excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragœdia excellit, idcirco Æschylum Euripidemque contemnimus:

> *Non, si priores* (ait Horatius) *Mæonius tenet*
> *Sedes Homerus, Pindaricæ latent,*
> *Ceæque: & Alcæi minaces,*
> *Stesichorique graves Camœnæ.*

Suus est stellis honos, sua lux, etiamsi a solis splendore & claritate vincuntur. At stulte facit, qui in potestate eligendi prætermissis optimis deteriora sectatur. Hoc ita demum in me valeret, si suaderem vobis, ut eos, quos optimos esse constat, prætermitteretis. Sed id neque feci adhuc, neque facturus unquam sum, & multum puto interesse, hos quasi secundarum partium scriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoque studii aliquid tribuendum putet. Præclare Cicero ferreum quidem scriptorem esse non diffitetur Atilium, sed scriptorem tamen, ut legendus sit. *Rudem enim*, inquit, *esse in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi; mihi*

mihi quidem nulli ſatis eruditi videntur, quibus noſtra ignota ſunt. Hæc ille: & illis quidem temporibus, cum neque Muſarum ſcopulos quisquam ſuperarat, & is, qui hoc ſcripſit Ennius, meliorum inopia principem locum tenebat. Quid igitur cenſemus dicturum fuiſſe Ciceronem, ſi ad eorum poetarum, qui poſtea floruerunt, tempora vitam producere potuiſſet? qui certe ut veteris illius Romani ſermonis integritate inferiores fuerint: ſuæ enim quisque ætatis, quam atavorum ſuorum ſermone uti malebat: limatiores tamen, & cultiores, & multis poeticis virtutibus ſuperiores fuerunt. Num igitur hos nitidos & politos contemſiſſet, qui illos horridos & impexos, ſtudioſe tamen ac diligenter evolverat? Sed ut in cæteris vitæ partibus, ita in ratione ſtudiorum varie a vulgo hominum peccari ſolet. Patrum & avorum noſtrorum memoria, qui ſe eruditos perhiberi volebant, optimis quibusque ſcriptoribus, tanquam pervulgatis & nihil abditum ac retruſum continentibus valere juſſis, in aliis quibusdam obſcurioribus, minusque tritis ſuam omnem induſtriam collocabant. Itaque eorum plerisque ſæpius in manibus erat Appulejus, aut Sidonius Apollinaris, quam Cicero: Perſium quam Horatium, Lucanum aut Claudianum quam Virgilium libentius & majore cum ſtudio pervolutabant. Animadvertit hunc errorem inſequens ætas, & Bembi, Sadoleti, ac ſimilium & exemplo & auctoritate commota, ad vetuſtiorum lectionem imitationemque revocata eſt. Sed ſecutum eſt aliud malum, exorta factione ineptorum hominum, qui præter Ciceronem, Cæſarem, Salluſtium, & ſi forte aliquot alios eidem ætati ſuppares, tum ex poetis, præter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios, clamare cœperunt, cæteros omnes barbaros eſſe, neſciiſſe latine loqui, neque ſatis dignos eſſe, in quibus cogno-

ſcendis ullum ſtudium poneretur. Inde extitit enectum quoddam & famelicum, & ut ego interdum vocare ſoleo, dilutum eloquentiæ genus, hominum exiſtimantium bene dicendi laudem in eo poſitam eſſe, ut ne ullum vocabulum ponas, quod non ex Cicerone ſumſeris, quamvis fatue atque inſulſè loquaris, ſine ulla vi, ſine ullo acumine, ſine nullo pondere ſententiarum, dummodo unum illud obſerves, ipſius te Ciceronis fraterculum fore. Similis fatuitas eorum quoque, qui poetarum laudem affectabant, animos occupavit. Nam cum ſibi indices quosdam confeciſſent earum vocum, quibus veteres aliquot poetæ uſi eſſent, putarunt ſe illis æquiparatum iri, dum ſedulo caverent, ne quam vocem verſibus ſuis immiſcerent, quæ non in illis, quos dixi, indicibus reperiretur. Ergo hoc exemplo ſuo utrique docuerunt, ex omnibus Ciceronianis vocibus ſtultiſſimas orationes, ex omnibus Virgilianis peſſimos verſus poſſe componi. Neque dici poteſt, quam hæc hominum ſomnia ſibi placeant, quam ſe circumſpiciant, quam ſe impudenter iis, quos non intelligunt, anteponant. Statium, ait eorum quidam, aut Silium Italicum, tu mihi, aut Lucanum aut Senecam nominas? Ovidium etiam; cui præter unum Virgilium, Latinorum nemo par fuit, contemnere audent, ſeque ei anteponere non verentur. Unus etiam, cæteroqui homo eruditiſſimus, ſed illo errore imbutus, Ovidii metamorphoſin, divinum poema, & omnibus ingenii, omnibus eloquentiæ luminibus omni ex parte collucens, in eum ſermonem, quo vulgo nunc utimur, ſibi convertendum curavit, ne, ſi eam latine ſcriptam attingeret, ſinceritatem latini ſermonis, quam ex aliis poetis hauſerat, contaminaret. Sed hunc quidem excuſare quoquo modo poſſumus: qui cum & doctrinæ copia abundaret, & latino ſermone perite ac ſcienter uteretur,

hac

hac una in re nimis credulus fuit, aliorumque judicio ſtare potius voluit quam ſuo. Iſti non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quaſi ſatis ſit dixiſſe, *ego pulchra poemata pango*. audent ſe cum eis componere, aut etiam eos præ ſe deſpicere, a quorum coquis, aut mulionibus, ſi hodie viverent. ſcribendorum carminum laude facile vincerentur. Horum ego, ſimulatque Juvenalem mihi in manibus eſſe reſciverint, qui de me ſermones futuri ſint, non ignoro. Juvenalem interpretatur. Cur non potius Horatium; ſed & tertio ab hinc anno quaſi alii poetæ deeſſent, Senecæ Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego vero & in explicandis Senecæ Troadibus ita tum me verſatum eſſe confido, ut illius poetæ amorem multis incuſſerim: & in hujus Satyræ explicatione, ſpero me perfecturum, ut ejusdem poetæ alias quoque cognoſcere cupiatis. Sed ſatis jam verborum factum eſt. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyræ. Deinde ipſius poetæ verba recitabo, quæque in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accurate interpretabor.

Cum annales Taciti explicandos ſuſcepiſſet.

ORATIO XVI. (alias XIII.)
Habita Romæ III. Non. Novembr. M. D. LXXX.

NEque pars ulla ſtudiorum humanitatis aut amœnior eſt, aut fructuoſior quam hiſtoria: neque ullius gentis hiſtoria eſt, quæ cum hiſtoria populi Rom. aut magnitudine, aut pulchritudine, aut omnis generis exemplorum copia & varietate contendat: neque ex ingenti ſcriptorum, qui res Romanas litterarum monumen-

numentis prodiderunt, numero quisquam eſt, quem merito quis C. Cornelio Tacito anteponat. Nam ſi nihil eſt hominis animo jucundius, quam diſcere; & eorum, quæ ſuapte vi ac natura jucunda ſunt, tanto quidque jucundius quanto laboris ac moleſtiæ minus exhibet: dubitare de hiſtoriæ ſuavitate nemo poteſt, cum ſcripti genus nullum ſit, ex quo aut plura, aut citius & minore animi contentione diſcantur. Artium præcepta, dum traduntur, moleſta ſunt; mathematica non plures pulchritudine invitant, quam difficultate deterrent; illa ipſa Princeps & Regina artium philoſophia nunquam tam multos habuit Studioſos ſui, ut non plures obtrectatores habuerit: una hiſtoria eſt, quæ omnium ſtudia alliciat, aures teneat, animos mulceat; à qua ſi quis abhorrere ſe dicat, parum abſit, quin ipſe ſe ne hominem quidem eſſe fateatur. Parvulos pueros, in quibus naturæ vis maxime elucet, veriſſimeque perſpicitur, nulla re magis quam narratiunculis duci videmus: qui etiam ſæpe, ut aliquem fabellas narrantem audiant, eas ipſas, quibus cum maxime operam dant, luſiunculas deſerunt. Iſti ſuperbi ac divites, librorum & litterarum omnium oſores, qui ſibi e ſtolido ac ſupino pulcherrimarum rerum contemptu gloriam quærunt, ut tamen ſic quoque aliquod hominis ſimulacrum ac veſtigium retineant, ab hiſtoria non penitus abhorrent. Itaque in illis ipſis quoque atriis, cœnationibus, cubiculis, unde aliæ omnes litteræ omniſque honeſtas exulat, in menſa tamen aliqua, aut in abaco interdum videas expoſitos una cum fritillo, & turricula ac teſſeris cæteroque inſtrumento aleatorio, etiam libros, aut hiſtoriam aut aliquid hiſtoriæ utcunque ſimile continentes. Ut enim muſtum bibunt, qui vini veteris acrimoniam atque auſteritatem non ferunt: ſic pueri, & viri puerorum ſimiles, quia ſerio ſcriptæ hiſtoriæ gravitatem ſeveritatemque non capiunt,

piunt, inanibus ſe fabulis propter quandam illarum cum hiſtoria ſimilitudinem oble&tant. Sed ſupervacaneum eſt de voluptate, quæ ex hiſtoria percipitur, pluribus dicere: cum id de ſuo quisque ſenſu judicare facile poſſit. Utilitas autem quanta ex hiſtoriæ tractatione capiatur, quis non videt? Mitto jam, quod ille apud Platonem Ægyptius ſacerdos Soloni dixiſſe fertur ſemper pueros eſſe, qui vetuſtatis cognitione careant: illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiæ, unde major vis quam ex hiſtoria colligi poteſt? Non enim avium cantu, aut volatu, non inſpiciendis pecudum fibris, non interpretandis hariolorum cantibus futura prænoſcuntur: qui cujusque conſilii aut incepti exitus eſſe ſoleat, qui diligenter notaverit, atque obſervaverit, is demum, quid ex quo eventurum ſit, optime ac certiſſime providebit. Quanquam enim non certa quadam & immutabili ſerie res humanæ volvuntur, magnaque earum varietas & inconſtantia eſt, ut hoc ipſum, quemadmodum dicebat Agatho, veriſimile ſit, multa præter id, quod veriſimile eſt, evenire: plerumque tamen e ſimilibus ſimilia exiſtunt; neque ulla certior regula eſt judicandi, quo quæque res evaſura ſit, quam inſpicere, quem exitum ſimilia in longinquitate temporis ſæpius ac f r e q u e n t i u s habuerint. Quod ſi aut temporis hominibus ad vivendum conceſſi brevitas, aut ipſa vitæ ratio pateretur, ut idem homo multa ſecula, integra mente, integrisque ſenſibus vixiſſet; multas Provincias obiiſſet; ad intimas principum virorum de graviſſimis rebus conſultationes frequenter adhibitus eſſet; omnium ſententias audiiſſet; rationum, qui bus quisque niteretur, pondera ac momenta diligenter expendiſſet; obſervaſſet poſtea, & notaſſet diligenter, quid ex quo conſecutum eſſet: quis non incredibilem quandam in eo vigere vim conſilii crederet? quis non

ejus sententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? Atqui quod natura nobis denegat, præstat historia, ut qui eam diu ac diligenter pervolutarunt, omnibus ætatibus vixisse, omnes regiones perlustrasse, omnibus publicis consiliis interfuisse, omnia, quæ unquam contigerunt, præsentes spectasse, atque annotasse videantur. Nam quod alicubi Aristoteles ait, majorem quandam esse poëtices quam historiæ cum philosophia conjunctionem, quod historia tantum, quid factum sit, exponat, poëtica quid fieri debuerit: id quale aut quomodo accipiendum sit, alias fortasse videbimus. Illud certe & extra omnem controversiam est, & ab eodem Philosopho alibi traditur, in gravibus & seriis deliberationibus cum maximus exemplorum usus sit, e Poëtis quidem petita exempla in vulgus interdum aliquid valere: at apud graves & cordatos viros multo majorem vim ea, quæ ex historiis ducta sunt, obtinere. Nam quod Horatius Homerum commendans dicere ausus est, quid honestum, quid turpe, quid utile, quid inutile sit, melius eum ac plenius, quam Philosophos docere: id ego de historia longe verius ac justius dicere ausim. Etenim Philosophi primas rerum caussas inquirunt, in præceptis communibus latissimeque patentibus occupantur: singula non fere considerant. Omnis autem actio, omnisque deliberatio singulis in rebus versatur: neque quisquam unquam, num bellum gerendum foret, sed num huic populo adversus illum hoc tempore gerendum foret, deliberavit. Ut igitur Medicus, qui multis ægrotis adsederit, multos curaverit, multis arteriam exploraverit, venam secuerit, medicamenta miscuerit, quid ex quoque accidere soleat, notaverit, sæpe ad medendum utilior est eo, qui majorem quidem rerum medicarum scientiam ex Hippocratis libris hauserit, sed illa cognitione

tione contentus nunquam hominis ægroti lotium adspexerit: sic ad consultandum melior, qui multa ejusdem generis singularia in historiis adhibito judicio notaverit, quam qui ex Philosophorum scriptis communia quædam vivendi præcepta cognoverit. Optandum quidem est, ut utrumque adsit: sed si alterutro carendum sit, malim experientem & exercitatum hominem sine ulla universa cognitione totius generis, quam erudite & sublimiter de universo genere disputandi peritum, usus & exercitationis expertem. Hunc in schola libentius audias, illum utilius in consilium adhibeas. Sed de utilitate historiæ & dicta sunt a me alias multa, & dicentur: & cum quæcunque potuero dixero, semper tamen multa supererunt. Quanto autem populus Rom. cæteris gentibus imperii magnitudine præstitit, tanto historia populi Romani cæterarum gentium historiis antecellit. Nullius populi obscuriora & tenuiora principia; nullius admirabiliores progressus; nullius tanta majestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in adversis animi magnitudo; nusquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illustriora. Quod si nulla gens est usque eo immanis ac barbara, quæ non in rebus gestis Romanorum cognoscendis plurimum operæ ac studii collocet: quid nos facere oportet, qui Romæ vivimus, qui e Romano cœlo spiritum ducimus, qui post tot acceptas clades, tot calamitates, tot strages, a bacchantibus barbaris, ut a petulantibus servis viduæ & effœtæ jam dominæ insultantibus, editas, tam multa tamen illius antiquæ virtutis ac majestatis monumenta quotidie intuemur; An cum tam multos ingeniosos & eruditos homines in remotissimis gentibus natos, tam longinqua itinera suscipere, tantos sumptus facere, tam multis se laboribus ac periculis exponere videamus, ut Romam videant; quod

ita judicant se melius ac perfectius historiam Romanam intellecturos, si ipsum urbis situm, ipsa mœnia, ipsas veterum arcuum, tropæorum, templorum quamvis laceras & disjectas reliquias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otiosis hæc omnia in oculos assidue incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per se tanta pulchritudo est, ut etiam si scripta essent horrido aliquo & inculto orationis genere, suapte tamen vi hominum studia excitarent: nactæ autem sunt ejusmodi scriptores, qui, quamcunque sibi scribendi materiam sumpsissent, dignissimi tamen studio propter ipsum scribendi genus fuissent. Non enim potest quisquam dicere, in scriptores rerum Romanarum intuens, cur hæc tanta ingenia se dignius aliquod scribendi argumentum non elegerunt? neque rursus illud, cur res tam claræ tamque illustres non in aliquos magnitudine sua dignos scriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo præstantia ingenia evocavit: scriptorum præstantia rerum magnitudinem adæquavit. Quid enim, ut cæteros in præsens omittam, ipsos modo principes nominem, aut Sallustio gravius ac nervosius, aut Livio grandius & uberius, aut Tacito pressius, prudentius, limatius, omni ex parte perfectius fieri potest? Cujus annales quoniam hoc anno, quod Deus faustum ac felix esse velit, vobiscum una communi studio evolvere, viamque vobis ad eos facilius intelligendos, ut potero, præire decrevi, pauca mihi quædam de eo dicenda sunt, non ut eum laudem; nam cum ipse se satis tacitus laudet, ego quoque præstantiam ipsius tacitus admirari malo, quam & infantiam meam prodere, & laudes ipsius ingenii culpa deterere: sed ut iis respondeam, qui & tacitum tanti à me fieri, & me tam diu, tanto studio, ut mihi ejus publice interpretandi potestas fieret, postulasse mirantur. Hodiernam autem

autem orationem meam illi ipſi, qui Tacito obtrectant, breviorem reddiderunt. Nam ſi Tacitus mihi laudandus fuiſſet, neceſſe habuiſſem undique conquirere ac colligere, quæcunque veteres à perfecto hiſtoriæ ſcriptore exigenda eſſe dixiſſent, ac prolatis exemplis oſtendere, ea omnia Tacitum cumulatiſſime præſtitiſſe: quod & ſi veriſſime fieri poterat, propter ipſam tamen multitudinem & varietatem arduum ac difficile fuiſſet. Nunc Taciti quidem virtutes melius ac commodius in progreſſu operis ſingulas notabimus: hodie niſi temporis excludamur anguſtiis, pauca tantum quædam refutabimus ac refellemus, quæ in eum temere ab imperitis conjici ſolent. Inprimis autem illud poſitum ſit, quæ ſumma ſcribentium laus eſt, eam tacito ab omnibus uno ore tribui: nullum unquam ſcriptorem prudentiorem ac conſideratiorem fuiſſe; ſiccam ac ſobriam eſſe illius orationem, adſtrictam verbis, denſam ſententiis; nihil in ea notari poſſe diffluens, nihil inane, nihil redundans; ſingulis ſæpe verbis ſingulas ſententias contineri. Magna laus, & quæ in quo ſit, facile ei alias deeſſe patiaris. Nam ut in iis, quæ poſſidentur, ea plurimi fiunt, quorum exigua moles eſt, pretium ingens, ut aurum, ut gemmæ, ut in cibis ii maxime laudantur, qui minimum detrimentorum habent, plurimum ſucci: ita maximi facienda oratio, quæ pauciſſimis verbis plurimum ſententiæ amplectitur. Indicat enim, ſe in pectore non in ore naſci. Hæc præcipua orationis virtus, quæ ex omnibus ſcriptoribus Latinis in Tacito præcipue cernitur, effecit, ut omnium ætatum ſapientiſſimi quique, qui non inani verborum ſono, ſed bonitate & gravitate ſententiarum ducerentur, præcipuo in honore Tacitum ſemper habuerint, ejusque aſſiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium utiliſſimam judicarint. Neque vero ut id ita eſſe doceam, illo

illo præcipuo argumento nitar, quod M. Tacitus non Imperator tantum, sed prope singularis exempli Imperator, hujus nostri imaginem in omnibus bibliothecis collocari, libros ne perirent, quotannis decies describi, & in archivis civicis asservari voluit: cum se etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa jam & obsoleta: & exemplorum quæ tantopere a temporibus nostris remota sunt, minus magna vis est ad permovendum. Paulus III. P. M. quo nullum sapientiorem senem nostra vidit ætas, Tacitum sæpe relegendo contriverat, neque ullum profanum scriptorem æque libenter legebat. Cosmus Medices, qui primus Magnus Etruriæ Dux fuit, homo factus ad imperandum, qui eam, quæ vulgo fortuna dicitur, in consilio & prudentia consistere docuit, Taciti libros in deliciis habebat: eorumque lectione avidissime fruebatur. Neque non hodie multi aut Principum, aut eorum, qui de summis rebus a Principibus in consilium adhibentur, eundem studiosissime legunt, & quasi pro magistro quodam prudentiæ habent. Nunquid igitur movebimur stultis quorundam vocibus, qui nisi quod ipsi didicerunt, nihil discendum putant: & quoniam a magistris suis nihil olim præter bucolica Virgilii, & paucas Ciceronis epistolas, & orationem si forte aliquam audierunt, ab iis me discedere, & vobis graviora proponere, iniquo animo ferunt? An quisquam vestrum est, qui eo consilio studia sequatur, ut in pulvere scholastico consenescat? Cur igitur ea potius consectemur, quæ tantum in scholasticis concertatiunculis inter adolescentulos, aut senes adolescentulis stultiores oblectamento, quam quæ olim gravissimis in negotiis emolumento futura sint? Vos vero istos nugatores contemnite, præsertim cum illa leviora aut jam didiceritis, aut, quia ea usque ad tædium inculcent, in omnibus vicis ac triviis obvios quamlibet mul-

multos; qui Tacitum interpretari aut possint, aut velint, non multos sitis habituri. Nunc, quæ in eo culpari a nonnullis soleant, exponerem, eaque omnia, uti pollicitus eram, refutarem ac refellerem: sed video me longius progressum esse dicendo, quam a principio existimaram. Fefellit me Taciti amor: cujus laudes cum hodierno die tacitus prætermittere statuissem, auferri me postea passus sum, neque mihi potui, ne eas strictim & modice attingerem, temperare. Vereor autem, si longius orationem producere voluero, ne & vobis molestiæ sim, & iis, qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Quare, quæ supererant, in crastinum, si vobis quoque ita videtur, differam; neque metuam, ne quis me hodie justo breviorem fuisse dicat. Nam & in his primis velitationibus nostris, justique cursus ac certaminis quasi prolusionibus brevitas culpari non solet: & verum est, quod ait Varro, portam itineri esse longissimam. Equos ipsos, ubi diu quieverunt, qui longum iter ingressuri sunt, fatigare primo itineris die non solent. Si tot præstantibus viris, qui huc hodie convenerunt, ut dicendo placerem, consequi fortasse non potui: at certe, breviter dicendo, minus ut molestus sim, consequar: Sed utinam, Auditores, utinam & brevis hodie visus sim, & quicunque me unquam audient, brevem semper fuisse me doleant. Quanto suavius est, abeuntes dicere, cur hic tam cito desiit? quam abire cupientes, quando tandem hic desinet? Nimio satius est quod cum fame relinquit, quam quod satietate distendit.

Sequitur in eodem argumento.

ORATIO XVII. (alias XIV.)

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno CIↃ IↃ LXXX.

QUi me a Taciti interpretatione deterrere cupiebant, quinque præcipue, quæ illi objicerent, reperiebant. Pri-

Primum quod illorum temporum historiam contexuisset, quibus vetus illa S. P. Q. R. majestas & amplitudo conciderat, quibus illi paulo ante terrarum domini, acerbissimo teterrimorum tyrannorum dominatu oppressi tenebantur. Non jam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Lælios, Scipiones, aliaque virtutum non hominum nomina in historia repertum iri, sed degenerem & oblitum virtutis avitæ populum, sed senatum ad servilem adulationem projectum, sed proposita vitiis, quæ quondam virtutibus deferebantur, præmia, sed unius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quod si vere dictum esset a summis philosophis, principum mores esse speculum civitatis, cæteramque multitudinem ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum esse potuisse in ea urbe, in qua non homines, sed monstra ex omni vitiorum fece ac colluvione concreta regnarent? Melius itaque consulturum esse me studiis vestris, quando Romanam historiam tractare animus erat, si eorum vobis temporum historiam proponerem, quibus populus R. foris adversus barbaras gentes, domi adversus vitia perpetuum bellum gerebat, neque cæteros populos bellica magis virtute, quam innocentia & integritate superabat. Abire in mores, quæ discuntur in scholis: & ea fere quemque imitando exprimere, quibus legendis audiendisque puer assueverit. Neque deerant, quod equidem valde miratus sum, qui non dubitarent mihi auctores esse, si res sub imperatoribus gestas persequi vellem, ut Suetonium potius, quam Tacitum sumerem: quem ipsi & meliorem Tacito Latinitatis auctorem, & nitidiori ac floridiori genere orationis usum dicerent. Erant etiam, qui, quod maximum in historico vitium est, fidem quoque Taciti accusarent, quod multa mendacia historiis suis admiscuisset. Neque

tamen,

tamen, quamquam ſæpe a me orati, ut id facerent, mendacium ipſius proferre ullum poterant; duorum tantum veterum ſcriptorum teſtimonio id pervincere nitebantur: quorum Vopiſcus aliquando mentitum in hiſtoria Tacitum diceret; Tertullianus eum mendaciorum loquaciſſimum vocaret. Addebant tertio loco, impium ac nefarium eſſe ſcriptorem, qui Chriſtianæ religioni aperte infenſus & inimicus fuiſſet. Aſperum præterea & inſuavem ac ſpinoſum, & cum cujus difficultate ad eruendas ſententias perpetuo luctandum foret. Poſtremo male latine locutum: idque non vulgus modo dicere, ſed ipſos etiam præcipuos Taciti amatores confiteri. Cujus igitur libri & corruptiſſimorum temporum hiſtoriam, eamque ipſam neque ſatis fideliter ſcriptam, & melius ab alio traditam continerent, & auctoris ſui manifeſtam impietatem proderent, & moleſto atque odioſo propter obſcuritatem, & parum latino ſermone conſtarent, cauſſam eſſe nullam, cur, tot potioribus omiſſis, in eo potisſimum conficere hujus anni curriculum vellem. Ad quæ omnia reſpondere conſtitui, ne præjudicata multorum opinio cujusquam veſtrum aut animum avocet, aut retardet induſtriam. Primum igitur conſiderandum eſt, respublicas hodie perquam paucas eſſe; nullam eſſe propemodum gentem, quæ non ab unius nutu atque arbitrio pendeat, uni pareat, ab uno regatur. Ergo hac ſaltem in parte propius accedit ad ſimilitudinem temporum noſtrorum ſtatus ille rerum, qui ſub imperatoribus, quam qui imperante populo fuit. Quo autem quæque hiſtoria rerum noſtrarum ſimilior eſt, eo plura ſunt in ea, quæ diſcamus, quæ ad uſum conferamus, quæ ad vitam moresque referamus. Quamquam autem Dei beneficio ætas noſtra Tiberios, Caligulas, Nerones non habet: prodeſt tamen ſcire, quomodo etiam ſub illis

illis viri boni ac prudentes vixerint, & quomodo & quatenus illorum vitia tulerint ac dissimulaverint; quomodo neque intempestiva libertate utentes, vitam suam sine ulla publica utilitate in periculum objecerint, neque tamen fœda ac probrosa laudantes placere sibi ullam turpitudinem ostenderint. Multa sæpe sunt in Principibus, quæ vir bonus laudare non potest, tegere & transmittere silentio potest. Ad ea connivere qui nesciunt, & sibi periculum creant, & ipsos principes plerumque deteriores faciunt. Multi enim, qui vitia sua latere credunt, sponte ea paulatim exuunt, ne detegantur: & dum se bonos haberi putant, boni fiunt. Iidem si turpitudinem suam palam esse videant, jam famæ securi, quæ palam dici vident, palam quoque faciunt: & famam dum bonam desperant, malam negligunt. Melius autem feret minora & pauciora Principum vitia, qui quomodo olim viri boni ac fortes plura & graviora pertulerint, cognoverint. Quod si quis sub Principibus corruptissimis viros singulari virtute præditos extitisse non putat, magno in errore versatur. Vixit sub Tiberio, ut cæteros taceam, Germanicus, cui ego omni genere laudis ne ex illis quidem veteribus Romanis quemquam antepono. Vixit sub Claudio Seneca, & Senecæ quamquam fortasse par nemo, similes tamen multi. Neronis ætas multos habuit, quorum virtutem vix ipsius vitia æquarent. Omninoque ita est, ut dicam. Ut palmam ajunt adversus onera, sic virtus adversus vitium contumax surgit: & ut in Ætnæ montis cacumine, ubi maxime urit flamma, herbam quoque finitimam maxime virere perhibent, quasi ipsa secum contendente natura, & nolente fœcunditatem soli vicinorum ignium ardore superari: sic plerumque ubi maxima vitia dominantur, maximæ virtutes erumpunt, quæ cum illis certamen suscipiant, &, si su-

ſi ſuperiores eſſe non poſſint, non tamen hoſtibus ſuis triumphum ſine dimicatione concedant. Non igitur, ſi plerique imperatores vitioſi fuerunt, idcirco bonis & utilibus exemplis temporum, quibus illi rerum potiti ſunt, hiſtoria caritura eſt, ſed & ipſa improba exempla nos interdum ad virtutem acuent: cautiores certe & conſideratiores efficient. Ex illa perpetua ſimulatione Tiberii, ex illo vultu ac ſermone alia omnia, quam quæ cogitabat, præ ſe ferente, diſcemus caute cum Principibus agere, neque ſemper illorum vultui ac blanditiis fidere. Diſcemus, quæ Principes occulta eſſe volunt, ea, etiamſi ſciamus, neſcire, neque altius, quam ipſi velint, in eorum arcana penetrare. Juvabit in Sejano videre, quam in lubrico ſit eorum potentia, qui ſe malis artibus apud Principes omnia poſſe rentur: quamque ſæpe ubi diu in alios contumelioſe debacchati ſunt, & in præceps decidant ipſi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipſa quoque improba exempla proderunt. Sed de his ſatis. Iſtos autem ſatis mirari non poſſum, qui, ubi de Tacito agitur, Suetonium nominare audent. Nihil equidem detrahendi ſtudio dicam, longe enim id & ab ingenio & ab conſuetudine abhorret mea; neque is ſcriptor eſt Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperatione quærenda ſit; ſed inter eum & Suetonium nimium quantum intereſt. In Suetonio nihil eſt, ex quo ejus aut prudentiam, aut eloquentiam, aut eruditionem ullam eximiam agnoſcas. In Tacito quid horum emineat, ideo difficile dictu eſt, quia eminent omnia. Suetonium certe nemo unquam veterum aut inter eruditos aut inter diſertos nominavit: at Tacitus habitus eſt ætatis ſuæ ſine controverſia eloquentiſſimus, &, quæ virtus Demoſtheni maximam inter Græcos gloriam peperit, quam illi δεινότητα appellant, eam ut propriam & peculiarem Tacito tribuunt omnes. Eloquen-

quentiſſimum quidem illum vocat Plinius: & illud eximium in eo fuiſſe ait, ut σεμνῶς diceret. At Suetonium S. Hieronymus laudat. Magnum teſtimonium, ſi laudat. Non enim ſanctitate tantum Hieronymus, ſed & eruditione & judicio præſtitit. Quomodo igitur laudat? Eadem libertate ſcripſiſſe eum ait Cæſarum vitas, qua ipſi vixerunt. Non magna laus, ſi laus eſt: ſed ego laudem eſſe non puto. Quid enim laudis habet, cum Cæſares in ſumma licentia atque impudentia vixerint, orationis turpitudine, ipſorum flagitia æquaſſe, quæque illi perpetuis tenebris operienda patrarant, ea nudis & prætextatis verbis in lucem & in aſpectum hominum protuliſſe? Itaque nihil apud Suetonium frequentius legas, quam exoletos, & ſpintrias, & cellarios, & nubentem Neroni Sporum, Doryphoro Neronem; voces etiam, quas in illis flagitiis miſerint, quaſi hæc ſcire, poſterorum intereſſet: quorum commemoratione non ſcriptorem modo, ſed ipſas chartas erubeſcere oportebat: cum hæc interim ita ſubtiliter ac particulatim perſequitur, ut docere voluiſſe videatur. In Tacito nihil ſimile reperias. Talia aut præterit, aut ita ſignificat, ut odiſſe & abhorrere videas, non, ut illum alterum, cupide in eis immorari. Inter Vopiſcos igitur & Spartianos, & Lampridios & ejuſmodi vitarum ſcriptores Suetonius emineat, illa ſe jactet in aula, hoc cæteris melior, quod ætatis beneficio, melius quam illi latine loquitur: ad Taciti quidem gloriam aſpirare, aut ſe cum eo conferre ſi voluerit, omnium eruditorum convicio vapulabit. Equidem quod ad me attinet, Suetonii lectionem non minus quam Catulli aut Martialis adoleſcentibus pernicioſam, etiam confirmatæ ætatis viris periculoſam puto. At mendax eſt in hiſtoria Tacitus. Mitto quod ſi hoc maxime conſtaret, eum hiſtoricorum more aliquid interdum eſſe mentitum, non tamen id valde nobis

nobis curandum esse arbitrarer. Non enim, quæ ab eo narrantur, ejusmodi sunt, ut piaculum sit, quidquam in eis, quod verum non sit, pro vero credidisse. Sed tamen quis eum mendacii accusat? Vopiscus. Quid iste Vopiscus, quid hominis est? Quidam Suetonii Simius, longe tamen ab eo distans: qui, cum se aliquem videri vellet, affirmavit, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertineret, non aliquid esse mentitum: gloriatusque est, multa se prodidisse, in quibus Livius, Sallustius, Cornelius Tacitus, Trogus manifestis testibus convincerentur. Magna hujus, quisquis est, Vopisci felicitas: nemo unquam tam curiose in ipsius mendacia inquiret. Sed tamen quis hoc præstare ausit, iis quæ hoc hominis somnium in tam luculentis scriptoribus reprehenderet, veriora esse ea, quæ ipse cum suis testibus protulisset? Quis autem unquam historiæ scriptor hanc notam effugere potuit? Non tantum apud Theopompum, & apud Herodotum, historiæ patrem, dicuntur esse innumerabiles fabulæ: sed & ipse Thucydides, qui ea scripsit, quibus interfuerat, mendacii a nonnullis accusatur. *Thucydides quoque,* ait Josephus libro primo adversus Apionem, *ut multa mentitus, a nonnullis accusari solet: qui tamen accuratissimam rerum temporibus suis gestarum scripsisse historiam videtur.* Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi quoque & Livio & omnibus denique historiarum scriptoribus noceat. At Tertullianus, non ut Vopiscus, aliqua Tacitum mentitum esse dicit, sed eum mendaciorum loquacissimum vocat. Hoc loco peto a vobis, ut me, quam potestis attentissime audiatis. Eadem enim opera & ad id, quod ex Tertulliano adfertur, respondebo, & id, quod Tacito gravissimum objicitur, diluam: eum religioni nostræ inimicum atque infensum fuisse. Ea in vetustissimis illis veræ ac salutaris religionis nostræ

pro-

proſeminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, (quæ utinam etiam hodie in omnibus nobis eſſet!) nihil ut ferrent, nihil auribus acciperent, quod Chriſtianum non eſſet; quæ cum Chriſtiana pietate pugnarent, ea omnia reſpuerent, rejicerent, averſarentur, exſecrarentur. Tertullianus igitur, qui quædam apud Tacitum legiſſet adverſus Chriſtum ipſum, Deum ac Dominum noſtrum, & adverſus Chriſtianos impie dicta, quasdam etiam fabulas, quæ tum de ſanctiſſimo viro Moyſe, deque religione Judæorum, vulgo inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea reſpiciens, Tacitum mendaciorum loquaciſſimum vocavit: eademque res magnam Tacito apud multos conflavit infamiam. Sed nos ſi hoc tempore nihil legendum putamus, niſi quod cum Chriſtiana religione conſentiat, omittamus ſane omnes illos veteres Græcos Latinosque ſcriptores. Exulet a Chriſtianorum ſcholis Homerus, exulet Heſiodus, & uno verbo omnes antiqui Poëtæ. Nemo eſt enim ex illis, qui non Deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat: ejus enim ſtudio depravatus eſt Origenes; & fortaſſis ex eodem fonte fluxere Manichæi. Nemo Ariſtotelem legat, qui quæ de mundi æternitate, quæ de hominis animo diſputat, eis nihil poteſt Chriſtianæ religioni magis eſſe contrarium. Repudientur Ciceronis cum pleraque alia, tum libri præcipue de fato, de divinatione, de natura deorum: manifeſta enim impietatis & ἀθεότητος ſemina continent. At illi vixerunt antequam Chriſtus naſceretur: ideoque eis facilius ignoſci poteſt. Primum, ſi opus ſit, docere poſſim, hanc excuſationem non valde ad id quod agitur pertinere. Non enim ſi antiquiores fuerunt, idcirco minus pravas opiniones inſerere in animis legentium poſſunt. Sed demus hoc aliquid eſſe. Tollatur igitur Suetonius: in Nerone

enim

enim de Christianis contumeliose & impie scripsit. Non legantur epistolæ Plinii: ostendunt enim eum non tantum abhorruisse a religione nostra, sed etiam judicia exercuisse adversus Christianos, & eorum nonnullos adhibitis tormentis ad ejurandam Christi militiam compulisse. Deleatur gravissimus & utilissimus scriptor Plutarchus: easdem enim, quas Tacitus de Moyse & Judæis fabulas habet. Quintilianum rhetoribus adimamus: contumeliose ipse quoque de Moyse loquitur. Jurisconsultis Ulpianum: librum integrum scripsit de pœnis, quibus Christiani afficiendi forent. Philosophis Porphyrium, Simplicium, Averroëm: quis non eorum se Christiani nominis hostem professus est? Medicis Galenum, Historiarum studiosis Ammianum Marcellinum, Eunapium, Zosimum: omnes hi alieno a Christianis animo fuerunt, idque scriptis suis testatum ac consignatum reliquerunt. Quod si eos non tamen propterea rejicimus: quid in Tacitum iniquiores esse volumus? An quisquam nostrum ita infirmus est, ut periculum sit, ne in fide Christiana titubare incipiat, si Tacitum Christianum non fuisse cognoverit? Doleamus potius illius vicem, & grati adversus Deum simus, qui animos nostros majori luce perfuderit. Restant duo ex iis, quæ Tacito ab imperitis objici solere dixi: quod obscurus & asper in scribendo sit, & quod male latine loquatur. Equidem cum istos de obscuritate Taciti querentes audio, cogito quam libenter homines culpam suam in alios conferant, quantoque facilius omnia alia accusent, quam semetipsos. Simul mihi venit in mentem senis cujusdam, de quo urbane Seneca narrat, eum, cum ætatis vitio minus commode oculis uteretur, in quodcunque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse: majores fenestras fieri oportuisse. Habeo & ipse, utinam-

namque diu habeam, amicum, hominem in primis eruditum, ita ſenem, ut annos prope jam, quemadmodum ait Juvenalis, dextra computet. Is cum ſurdaſter ætate factus ſit, ſæpe mecum vero ac ſerio queſtus eſt, pravam conſuetudinem inoleſcere: homines quotidie ſummiſſius, quam ſolebant, loqui. Idem hic quoque evenit. Qui ipſi tenebras in oculis circumferunt, obſcuritatem Taciti accuſant. At aſper eſt, inquit alius: & Alciatus, amicum ſibi hominem Jovium laudans, non eſt veritus vocare hiſtorias Taciti ſenticeta. Ejusdem plane judicii fuit laudare Jovium & Tacitum vituperare. Nihil tam diſſimile, quam inter ſe hi duo. Non diſplicere non poterat Tacitus, cui tanto opere Jovius probaretur. Quomodo autem potuit homo tam teneris pedibus tam multa ſpatia per Taciti vepreta conficere? Nos vero huic molli ac delicato culcitram ſubſternamus & pulvinos roſæ ac violæ plenos: eique a Deo precemur, ut, quicquid calcaverit hic, roſa fiat. Videre mihi videor meretricem Terentianam in cœna pitiſſantem & dicentem:

aſperum
Pater hoc eſt: aliud lenius ſodes vide.

Ferat huc ocyus aliquis calicem mulſi, ut flere pupus hic deſinat, & contractam ex Taciti aſperitate moleſtiam levet. Offeramus ei aliquid Jovii, qui ſe oblectet. Is enim mollis totus eſt, neque quicquam habet aſperitatis illius, quæ iſtum in Tacito oſtendit. Non fluit modo, ſed & diffluit. Sic erant olim qui Virgilii verſus ut horridos ruſticanosque culparent, magisque probarent illa meliora & lenius cadentia,

Berecynthius Attis,
Et raptum vitulo:

noſtis cætera, recitare enim piget, & ut iſti ad aſperitatem pavent, ſic ego ad ineptias nauſeo. Infanti melimela: mihi

mihi autem misceatur crater ille πικρίζων. Sed istæ fatuæ de Tacito conquestiones assecutum esse eum, quod volebat, ostendunt. Imitandum enim sibi Thucydidem proposuerat, ejusque se in scribendo simillimum esse cupiebat. In Thucydide autem & obscuritas & asperitas notatur a Græcis, & utraque inter virtutes illius non inter vitia numeratur. Quamquam enim nuda & perspicua oratio delectat: interdum tamen in scribendo certi cujusdam generis laudatur obscuritas, quæ orationem a vulgari loquendi consuetudine abducens, ex ipsa peregrinitate dignitatem ei majestatemque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quasi velum est, quod profanis obtenditur. Sic templa sublustria ingredientes sacro quodam horrore perfundunt. Asperitas autem illa idem plane est, quod in vino amarities; quæ in quo est, id optime ferre vetustatem putatur. Eam Græci ita esse in Thucydide perpetuam notarunt, ut cum ille in piaculi Cyclonii narratione aliquid ex ea de industria remisisset, Leonem risisse dicant. Sequitur postrema reprehensio eorum, qui cum Tacito cætera concedant, male eum latine locutum dolent: cujus calumniæ Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus, quorum tamen uterque multum operæ ad illustrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Quod si ipsi tam bene Latine scripsissent, quam sibi videbantur, nonnihil fortasse nos illorum commoveret auctoritas. Nunc cum uterque eorum nonnulla quidem ita scripserit, ut eadem Venus, eadem Suadela, quæ in Bartoli labris sessitaverat, horum quoque labris insedisse videatur: in quibus autem cultiores ac comptiores esse voluerunt, ostenderint tamen, ne quid gravius dicam, se aliarum rerum, quam deliciarum Latini sermonis, intelligentiores fuisse: quid est, cur quisquam eorum de re, in qua non multum studii posuerant, judi-

cium magnifaciat? Boni Jurisconsulti fuerint, nihil enim impedio: Latinitatis certe non admodum idonei existimatores fuerunt. ἐδ' ἄρα πῶς ἦν' Εν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι. Audacter, dicet aliquis, de talibus viris judicas. Audacius ipsi de Tacito judicarunt. Qui autem nos sumus, si omnes in unum conferamur, quicunque hac tempestate latine loqui videmur, ut de scriptore sapientissimo, nato iis temporibus quibus adhuc Romana lingua florebat, (plane enim floruit usque ad Hadrianum,) habito disertissimo ætatis suæ, sequius judicare audeamus? At aliter loquitur, quam aut Cicero, aut Cæsar. Credo: aliud enim dicendi genus adamarat. Ne Ciceronis quidem temporibus, omnes, qui diserti habebantur, Ciceroniani erant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa Pollio, quædam etiam Atticus, non probabant. At multis vocibus, multis loquendi generibus utitur, quibus vetustiores usi non erant. Primum quæ hac inre culpa est? Non Cicero & multa novavit ipse, & aliis, ut alia novarent, auctor fuit? Cujus est illud præclare dictum: *Quod Catoni licuit, id cur non liceat Varroni?* Licet huc addas: Quod & illis & aliis licuit: cur non licuerit Tacito?

> *Ego* (ait Horatius) *cur acquirere pauca*
> *Si possum, invideor? cum lingua Catonis & Enni*
> *Sermonem patrium ditaverit: & nova rerum*
> *Nomina protulerit.*

Nobis hodie minor ejus rei licentia est, qui latinam linguam non aliunde quam e libris petere possumus. Illi solutiores ac liberiores, quorum etiam nutrices latine loquebantur, Deinde quis hodie pro certo affimare audeat, cum tanta veterum scriptorum facta jactura sit, ea, quæ quibusdam apud Tacitum nova videntur, non apud veteres quoque in usu fuisse? Si quis hodie in Germania aut in

in Polonia natus, qui Italiam nunquam vidiſſet, nunquam hominem Italum loquentem audiiſſet, paucos tantum quosdam libros Etruſco ſermone ſcriptos legiſſet, eosque utcunque intellixiſſet, & omnium vocularum, quæ in eis legerentur, indicem confeciſſet, deinde incideret in aliquem Florentiæ natum, & educatum, qui inter cives ſuos diſertiſſimus haberetur, & eum notare vellet, tanquam male loquentem, quod quædam diceret, quæ ipſe in illis paucis libris & in illo ſuo præclaro indice non haberet, quis noſtrum in tali ſpectaculo riſum tenere poſſet? Atqui nihilo minor noſtra ſtultitia eſt, qui in tanta veterum ſcriptorum diſperditione, tam longo temporum intervallo, tanta latini ſermonis oblivione & ignoratione, optimæ notæ ſcriptores damnare non veremur: quorum coqui & muliones multo melius, quam omnes nos, latine & intelligebant & loquebantur. Sed hunc ſermonem nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adſeveratione confirmo, multa in Tacito nova iſtis videri, quæ ex ultima antiquitate repetita ſunt, quæque apud Catonem, Varronem, Salluſtium, quædam etiam apud Ciceronem ipſum leguntur; quædam fortaſſis novata, ſed ita ut elegantius non potuerint: quædam parce ex Græco fonte detorta, quibus oratio ipſius, tanquam modice aſperſo ſale, ſuaviſſime condiatur. Et hoc quoque habet ſimile Thucydidis, in quo Græci Critici quasdam voces antiquas, quasdam ab ipſo cuſas & novatas notant. Executus ſum omnia, quæ propoſueram. Quod ſi docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento eſſe verſatum, & fruſtra fidem illius in dubium vocari; neque deberi nos abſterreri ab eo legendo, quod iniquus Chriſtianis fuerit; & puerile eſſe, quod quidam de obſcuritate ipſius & aſperitate conqueruntur, & deſipere, qui eum male latine locutum putant: quæſo obteſtorque vos, ne

oblatam vobis hoc tempore evolvendi præstantissimi scriptoris occasionem, frustra eam fortassis olim desideraturi, amittatis.

Cum pervenisset ad Annalium librum tertium.

ORATIO XIIX. (alias XV.)

Habita Romæ, III. Non. Novembr. M. D. LXXXI.

QVotannis mihi evenire consuevit, Auditores, ut cum post illam solemnem quatuor mensium vacationem, quæ nobis ob æstivos calores tribui solet, redeundum est ad munia, torpeat animus, titubet lingua: ut neque, quid dicam, facile reperire possim; &, cum quid reperi, verba quibus id explicem, abdere quodammodo se ac refugere, non, ut prius, ultro se offerre, & suapte sponte fluere ac decurrere videantur. Id si mihi evenit, qui & quadraginta propemodum annos in hoc publico dicendi ac docendi munere versatus sum, & id ipsum tempus, quod ad otiandum conceditur, ita consumo, vere ut dicere liceat, nunquam me minus otiosum esse, quam cum maxime esse licet otioso: quid putatis evenire iis, qui, ut alia omnia majora habeant, usum quidem certe tantum in dicendo non habent? Neque me fugit hac in re culpam videri aliquam posse etiam ingravescentis ætatis, quæ decrescente indies naturali calore, spiritus quoque ipsos torpore quodam alligat, ne corpus modo, sed & ingenium segnius reddit: sed tamen, dum superioris vitæ cursum relego, recordor, quod nunc seni contingit, idem fere, jucundum cum ætas florida ver ageret, contigisse. Satius igitur & magis ingenui animi fuerit, culpam nusquam alio derivare, sed, ut Græci dicunt, αἰτιᾶσθαι τὸ αἴτιον, & fateri illud quicquid incommodi difficultatis, non aliunde, quam a nimis diuturna cessatione proficisci. Quid enim? nonne idem etiam adolescentibus evenit? Qui si aut pilæ lusu, aut armorum tractatione, aut equitatione, aut aliis, quibus ætas illa ducitur, unum aut alterum mensem abstinuerint; ea cum repetunt, primis illis diebus, neque corpus eadem, qua prius, agilitate flectere ac movere possunt: & quibus magistros antea provocabant, ad ea rudes accedere, eaque tum primum disce-

discere ac meditari videntur. Qui sermo ob eam caussam a me hoc tempore susceptus atque institutus est, Adolescentes, vos ut commonefaciam, quantum adsiduitas prosit, quantum intermissio noceat. Illa vires aluntur ac gliscunt: hac carpuntur, ac deteruntur. Illa te quotidie paulatim proficere ac progredi sentias: hac non paulatim, sed magno impetu retro referri, & in pejus ruere animadvertas. Non enim eadem celeritate discimus, qua obliviscimur. Ut qui ex alto aliquo puteo aquam haurit, ubi magno molimine situlam prope ad os putei evexit, si paulum modo funem laxaverit, it situla, & deorsum concitatissimo lapsu provolvitur: sic qui multis vigiliis, multisque sudoribus aliquam sibi facultatem in hoc studiorum genere comparavit, si tantillum de solita contentione remiserit, pessum it quicquid partum erat, longique perit labor irritus anni. Neque enim subsistere saltem licet, quod, ut in malis tolerabilius foret; simul atque progredi desieris, regrediaris necesse est. Pecunia si otiosa jaceat, ut non crescat, certe non imminuitur, neque quidquam aliud domino perit, quam quod lucri fieret ea occupata. At in artium nostrarum studiis si quam temporis partem languori ac desidiæ dederis, non id modo perdis, quod interea discere potuisses: sed bona magnaque pars eorum, quæ jam didiceras evolat. Agricolæ, ne continua satione emacient solum, tonsas, ut Poeta loquitur, novales alternis cessare patiuntur: agrique, qui hoc modo interquieverunt, uberiores ex se fruges efferre soliti sunt. Alia ingeniorum ratio, nihil ea magis lætificat, quam avidus & inexpletus exactor. Cessatione sterilescunt. Ergo ut in levioris operæ studio proditum est, egregium artificem nunquam solitum prætermittere ullum diem, quin lineam duceret: sic eloquentiæ laudem ambienti præcipit M. Fabius, quotidie dicendum esse aliquid, & quidem audientibus doctis. Sed relanguit jam pridem hominum industria; restinctus est vetus ille ad honestas artes ardor animorum, nobiles illæ exercitationes, quibus apud antiquos, laudabili æmulatione, juvenes inter se de consequendo eruditionis ac sapientiæ principatu contendebant, ita ex usu & consuetudine sublatæ sunt, ut earum vix umbram ac vestigium retineamus. Ut igitur Virgilius ait, minora indies produci hominum corpora, quam antiquis temporibus fuerint, quod & tanto antea Homerus dixerat: ita videmus eruditionem hominum quotidie decrescere, ut illi hodie ordines ducant, qui olim vix in gregariis militibus locum obtinere potuissent. Nam ut illos heroas omittam, Platonem, Xenophontem, Aristotelem, Theo-

Theophrastum, qui mihi videntur immensitate quadam ingenii omnem rerum naturam complexi, non tantum supra æquales suos extitisse sed etiam posteris omnem consequendi sui spem sustulisse: quis post Plutarchum extitit, qui veræ ac solidæ eruditionis copia & varietate ita cum eo comparari queat, ut non longissimo intervallo absuturus ab eo sit, quemcunque illi proximum esse volueris? Quem ille Poetam veterem, quem oratorem, quem historiæ scriptorem non ita triverat, ut edidicisse videretur? Quam philosophiæ partem non ita tractaverat, ut nemo postea tantum in una eminuerit, quantum ille in omnibus? Nam quod quidam nuper magni in vulgus nominis, sed non magni pretii medicus in quodam insulso ac ridiculo libro suo dicere ausus est, Plutarchum grammaticum modo, non etiam philosophum fuisse, usus est videlicet ea libertate, quæ insanis tribui solet, ut, cum quidlibet in quemlibet dixerint, nemo laboret. Ostendit cerebrum suum, si quod modo illi cerebrum erat, medico eguisse, cum illa scriberet. Sed ut abeam a Plutarcho, quem sua magnitudo extra telorum jactum posuit, ut qui eum allatrant, canum lunam allatrantium similes esse videantur; eum igitur ut omittam, & paulatim ad tempora nostra propius accedam: quis post Claudium Galenum fuit, qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut singularem eloquentiam accesserit? Quis multis jam annis philosophus veterum Aristotelis hypophetarum, Alexandri Ammonii, Themistii, Simplicii, & talium aut acumen ingenii aut doctrinæ abundantiam, aut orationis dignitatem adæquavit? Qui cum de rebus in naturæ obscuritate retrusis ac reconditis ita differerent, ut se a vulgo quam longissime abducerent, tam multis quasi gemmis multiplicis ac variæ eruditonis distinguebant atque illuminabant disputationes suas, ut etiam, qui a severitate philosophiæ abhorrebant, ipso tamen dicendi genere caperentur. Themistii quidem orationes dum lego, nullum ei sophistarum, qui hoc unum agebant, ut comte ac polite dicerent, antepono. At hodie plerique eorum, qui se pro philosophis venditant, cum ea docent, quæ cum didiceris, duplo stultior sis quam prius: tum in dicendo ita sunt hispidi atque agrestes, ut eos illud quicquid est pinguium litterarum, in culina, non in schola, didicisse arbitreris. Adhuc de Græcis loquor: & fuit sane laus hæc mundioris ac nitidioris doctrinæ perdiu Græcorum propria. Illic elegantiæ sedes, litterarum domicilium, museum orbis, eruditionis emporium, Musarum ac Gratiarum omnium augustissimum quoddam sacrarium fuit usque

que

que eo, dum misera gens ultione, ut opinor, divina, quia se ab Ecclesiæ Romanæ obedientia, id est, a Christi jugo subduxerat, ab impurissimo tyranno sub jugum teterrimæ servitutis redacta est. Ex illo tempore siluerunt illæ lusciniæ, quæ cœlum ac terras cantu suo mulcebant; conticuit vocalis ille Sirenum chorus; illi nitidissimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & serius attigerunt litteras, & si verum amamus, aliis rebus, melioribus forsitan & præstantioribus, (nihil enim impedio, sed certe aliis,) occupati, minus operæ ac studii ad Philosophiam & ad totum hoc mansuetiorum artium genus contulerunt. Neque non tamen hi quoque habuerunt suos, qui planum facerent hominibus nostris ad Græciam hac quoque in parte ad æquandam, non tam ingenium quam voluntatem defuisse. Et hac quidem quam dico eruditionis copia & varietate duo præcipue commendantur a veteribus P. Nigidius Figulus, & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eo minus judicare possumus, quod alterius prope omnia, alterius plane omnia scripta perierunt. Tanta fuit in hominibus insequentis ævi socordia, tanta cœcitas perversitasque judicii, ut cum multa studiose ac diligenter conservata sint, quæ perire præstiterat, ea perierint, ex quibus plurimum utilitatis percipi poterat. Sed ex iis qui supersunt duos præcipue admirari soleo, philosophum Senecam & naturalis historiæ scriptorem Plinium. Quorum ille cum se Stoicorum sectæ addixisset, non tamen cæteras philosophorum disciplinas neglexit, neque Zenone, Chrysippo, Cleanthe, Panætio, cæterisque suis contentus fuit: nec illos modo majorum gentium, Democritum, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, sed hos quoque minutos, & ut cavillator aliquis vocaverit, patellarios philosophos, Epicurum, Metrodorum, aliosque ex eadem popina & iisdem hortis, ita versavit, ut quicquid boni ex eorum unoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obscurarum & involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam moresque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum, libris suis aptissime & elegantissime inspersit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida, strigosa, & impolita, & quasi dumis ac vepribus obsita haberetur oratio, ipse contra in ea comenda, pectenda, poliœnda ita exquisitus & accuratus fuit, ut nimius in eo cultus ac luxuries reprehenderetur. Neque ulla magis alia res Quintilianum, gravem alioqui & sapientem scriptorem, adduxisse videtur, ut de Seneca minus honorificum judicium faceret, quam quod iniquo animo

animo ferebat, immodico illius amore, veteres Oratores juventuti excuti de manibus, ipsumque, quod ne Seneca quidem voluisset, plerisque jam præ eo fordere Ciceronem. Nam illud alterum hominis somnium, sive Gellium eum sive Agellium vocari placet, qui voluit ipse quoque attollere se, & nescio quid de Seneca loqui, nulla re magis quam contemptu ac silentio refutandum arbitror. Injuriam facit Senecæ, si quis pro eo tam infirmis obtrectatoribus respondendum putat. Illud vero promum condum rerum omnium scitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis unquam satis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? Qui nullum unquam librum vidit, quem non legerit; nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit; nihil excerpsit, quod non in literas retulerit. Itaque unum ipsius opus, quod de plurimis extat, naturalis historiæ instar ingentis bibliothecæ videri potest. Sed quo admirabilior & prædicatione dignior illorum industria est, eo magis accusanda nostra omnium ignavia: qui tot adminiculis fulti, tanta librorum copia instructi, tot tamque illustribus exemplis ad imitandum propositis, torpemus tamen, & in inerti atque inglorio consenescere otio malumus, quam per illorum vestigia gradientes, explere animos nostros illo suavissimo pastu cognitionis ac scientiæ, & quanto homines cæteris animantibus antecellunt, tanto supra vulgus hominum eminere. Non amamus litteras, Auditores; non amamus studia doctrinæ; nihil altum, nihil arduum, nihil gloriosum cogitamus: quod si faceremus, jungeremus noctes diebus, noctibus dies, & discendi cupiditate incensi omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris asperitatem præ doctrina contemneremus. An mercatores opum parandarum gratia, tam multas, tam longinquas, tam periculosas peregrinationes suscipiunt; domum, uxorem, parentes, liberos relinquunt; ventis, fluctibus, piratis ac prædonibus vitam suam committunt; perpetuum prope sibi exilium indicunt: nos, si ita sapientiam amaremus, ut illi opes amant, ullum ejus comparandæ caussa laborem refugeremus? Venatores in nive pernoctant, famem, sitim, frigus, vigiliam ferunt, cum apris, cum ursis aliisque indomitæ feritatis animalibus de vita sæpenumero decernunt ac dimicant: nos, si quanto illi ad prædam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, ullam nobis, ne ad eam perveniremus difficultatem obstare pateremur? Insanum ac libidinosum adolescentem, cum ad puellam, quam amabat, aliter pervenire non posset, singu-

lis

lis noctibus mare illud, quod Europam ab Asia dividit, natando transire solitum accepimus. Quod in eo stulta & inconsulta cupiditas potuit, ut, dum potiretur amoribus suis, nihil tanti putaret: cur idem in nobis amor virtutis ac scientiæ, si eam vere & ex animo amaremus, non efficeret? Ita est profecto, ut dicam, Auditores. Nihil amori difficile, nihil arduum, nihil impervium est. Neque illi poëtæ frustra alas addiderunt. Volat, si quo aliter perveniri non potest. Sed amor sapientiæ nullum vestrum ad ossa tetigit, nulli vestrum medullam animæ facibus suis perussit. Quid quæso, est? quid iste sibi quorundam fremitus vult? Æquo animo accipietis istam contumeliam, juvenes, an mendacii coarguere ac convincere me connitemini? Utinam velitis, charissima mihi capita! posse enim scio. Utinam vobis Deus istam mentem immittat, ut quasi coitione quadam ac conspiratione facta, mecum hoc anno contendere instituatis, plus ne ego laboris & operæ ad docendum, an vos studii & alacritatis ad discendum conferatis! O insuavem mihi & injucundam pugnam, si vicero: acceptam & exoptatam, si victus discessero! Habituri autem sumus hujus certaminis nostri agonothetam Gregorium Pontificem modis omnibus maximum: qui, ut Achilles Homericus præmia & victoribus ponit & victis, ita ipse, pro suo erga honestas artes incredibili amore, & vobis si vincetis, & mihi, si vincar, ampla præmia constituturus est. Quamquam ego quidem, dum vos victores videam, nullum mihi aliud præmium posco: plus enim jampridem sum illius inexhausta liberalitate, quam quantum promerebar, consecutus. Tu vero, Paule Foxi, vir & generis nobilitate, & splendore vitæ, & dignitatis gradu & virtute atque doctrina Illustrissime, suscipe patrocinium nostrum! Confirmato sanctissimo seni, & floridissimam hanc juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem vides, tum ipsius virtutis pulchritudine invitatam, tum tuo ac tui similium exemplo incitatam, flagrare studio earum artium, quarum ipse præcipuus fautor est; & me, quamquam ætate jam ad senium inclinata, & quietis aliquid, post confecta tam multa stipendia, postulante, moriturum potius, quam commissurum ut tam prolixæ ipsius ac beneficæ erga me voluntati per ignaviam & fugam laboris parum respondisse videar. Ita adolescentes, (jam enim, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis,) curate animos, & crastino die hac ipsa hora ad persequendos mecum Taciti annales læti atque alacres convenite!

Cum interpretari inciperet epiſtolas Ciceronis ad Atticum

ORATIO XIX. (alias XVI.)

Habita Romæ Prid. Non. Novembr. Anno cIↃ IↃ LXXXII.

LUdere quibusdam fortaſſis, & devexa jam in ſenium ætate, cauſſam minuendi laboris quærere videbor, qui usque ante hac in graviſſimis præſtantiſſimorum ſcriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant, induſtriam exercere ſolitus, hoc anno Ciceronis epiſtolas ad Atticum mihi ſumpſerim interpretandas. Ita enim vulgo perſuaſum eſt, omnem epiſtolarum lectionem leve quiddam ac lubricum eſſe, magisque ad pueriles animos aliquo litterarum guſtu imbuendos, quam ad retinenda graviorum virorum ſtudia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne ſit, quæremus poſtea. Nunc hoc dico: ſi maxime fatear, quæſiiſſe me rationem aliquam, qua, ſine ulla utilitatis publicæ deminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamen eo nomine me reprehendat, nimis eum agreſtem atque inhumanum fore. Nam cum me populus Romanus hos prope jam viginti annos viderit ita perpetuo mandatum mihi munus obeuntem, nemo ut unquam, qui quidem hanc provinciam ſuſtineret, aut plures, aut graviores ſcriptores, aut majori omnium ætatum, omniumque ordinum concurſu interpretatus ſit: quæ invidia fuerit, natu jam grandiorem, minusque indies perferendis laboribus idoneum mollioris ac remiſſioris operæ aliquid ſumere? Ut corporum, ſic & animorum non eædem exercitationes omnem ætatem decent. Curſus, lucta, jaculatio, diſcus, harpaſtum juvenilibus viribus ac lacertis conveniunt: ſenibus apricatio, ambulatio, geſtatio, magis congruit.

gruit. Veterani olim, quanquam sub signis haberentur, graviorum tamen laborum immunes erant. Roscius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicunque artificio aliquo longe præstabat cæteris, in suo genere esse Roscius diceretur: hic ergo Roscius, cum ad senectutem pervenisset, incidisse numeros ac cantus, ipsasque remissiores fecisse dicitur tibias. Quod histrioni licuit, cur honestissimarum artium doctori non liceat? His & ejusdem generis aliis argumentis uterer, si, quod hujus factum est, mea caussa factum esse profiterer. Sed longe alia mihi mens fuit, cum hoc consilium cepi. Judicavi paucissimos libros posse reperiri, ad præstandum id, quod a me exigitur, quodque ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certe enim mandatum mihi publice est, ut vos, quantum in me situm est, ad eloquentiam informem. Recte autem & vere dicebat Cæsar, delectum verborum esse originem eloquentiæ. Idemque multo ante eum Aristoteles docuerat, qui cum elocutionis præcepta Græce traderet, primam illius virtutem esse dixerat, ἑλληνίζειν, id est, Græce ita loqui, ut oratio nihil barbarum, nihil insolens, absonum, peregrinum habeat, sed & singularum vocum elegantia & earum structura ac collocatione, natam esse in media Græcia ostendat. Qui ergo latina lingua eloquentes esse meditantur, iis hoc primum elaborandum est, ut latine, pure, & quam maxime ex veterum Romanorum usu ac consuetudine loquantur. Nolite autem putare, laudem illam, quæ quasi sanitate, & integritate, ac castimonia latini sermonis continetur, aut parvam aut facile parabilem esse. Cum post restitutas a Medicea potissimum familia litteras, infinita quædam vix extiterit hominum in omni genere eruditorum, cumque & nostra & patrum memoria homines summis ingeniis præditi tam multam in latine loquendi studio ope-

ram posuerint, ut id prope unum operis haberi viderentur: paucissimi tamen, quorum scripta, non dico sermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, sed aliquam saltem priscæ illius & nativæ latinitatis imaginem contineant, extiterunt. Ut Græci proverbio dicunt, multos esse, qui thyrsum ferant, sed paucos Bacchos: ita multorum falsa quadam latini sermonis specie inducta & oblita oratio est, paucorum latina. Duo in Italia summi viri duces cæteris ad hanc laudem capessendam, & quasi antesignani fuerunt, Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus: qui etiam propter ejusdem studii similitudinem Christophorum Longolium Belgam in deliciis prope atque in amoribus habuerunt. Non ita multo post magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis præcipui doctores, Patavii quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem urbe Romulus Amasæus: quorum in illo fœcunditatem ingenii admirareris, diligentiam & accurationem requireres; in hoc nihil admodum quod ad boni & ex omni parte perfecti doctoris commendationem pertineret, desiderares. Brevi igitur innumerabilis quædam hominum multitudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo incitati, horum disciplina ac præceptis exculti, ad hanc bene latine loquendi ac scribendi laudem incredibili studio incumberent: cum & Venetiis Jovita Rapitius & Patavii Benedictus Lampridius, & alii præstantes viri sitienti juventuti fontes eloquentiæ recluderent, & a principibus maximi honores iis, qui latinam linguam egregie præter cæteros callerent, proponerentur. Et tamen in tanto ardore animorum, tanta ingeniorum contentione atque æmulatione, tantis propositis præmiis, nemo adhuc extitit, cui simpliciter & sine ulla exceptione ea laus tribui possit, ut bene latine scripsisse dicatur. Proxime quidem veterum gloriam accesserunt, & ii, quos

modo

modo nominavi, alii ſatis multi: neque immerito commendati ſunt aut is, qui pauca quidem ſcripſit, ſed in ſcribendo omnium politiſſimus maximeque limatus, idemque ab omnibus ineptiis remotiſſimus fuit Joannes Caſa, aut vir in ſcribendis epiſtolis latinis ſingulari lepore ac venuſtate præditus, Paulus Manutius. Qui tamen quemadmodum illud conſecuti ſunt, ut hæc laus vere ac merito propria Italiæ haberetur, eique cæteræ omnes nationes ſcribendi elegantia facile cederent: ita illud negari non poteſt, multos nævos, multasque maculas, quod bona omnium venia dictum ſit, illorum omnium ſcriptis aſperſas eſſe, quæ planum faciant, illos vidiſſe quidem quid optimum eſſet, & viam, quæ ad illud ferret, ingreſſos longe proceſſiſſe: ſed longe tamen ab eo, quo intendebant, ſubſtitiſſe. Neque hoc eo dico, ut de ſummorum virorum gloria quidquam propterea detraham: quos & admiror ipſe & ad eorum perſequenda veſtigia cohortari vos volo; ſed ut intelligatis, minime vulgarem eſſe eam laudem, quam tot ac tales viri, tantis laboribus tantoque ſtudio, plenam tamen ac ſolidam conſequi non potuerint. Nunc quod dicturus ſum, nolim a quoquam durius accipi, ſed ita potius, ut profectum ab optimo erga vos animo & a ſingulari quadam mea erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italia diutius aliquando quam in Gallia, ubi natus ſum, vixerim, & jampridem in hac orbis terrarum nobiliſſima urbe ſedes ac domicilium collocarim, facere neque poſſum, neque debeo, quin & Italiam totam, & præcipue urbem Romam pari ac patriam pietate ac ſtudio colam. Doleo igitur & indignor, cum, quæ laus noſtra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut ſoli ex omnibus Latina lingua perite ac ſcienter uterentur, eam nunc ita obſoleviſſe ac propemodum evanuiſſe video, vix ut jam tota Italia pauci quidam ſenes, qui eam utcun-

que sustineant, reperiantur. Interea exteræ nationes, &, ut vulgo in Italia vocantur, barbaræ hanc possessionem gloriæ, tanquam a vobis pro derelicta habitam, occuparunt: jamque non obscure Latinæ linguæ usum & intelligentiam migrasse ad se, relicta Italia, gloriantur. Hanc vos tantam indignitatem feretis æquo animo, juvenes, ac non potius omnes nervos ingenii contendetis, ut stolidam illam agrestium hominum vobis insultantium superbiam retundatis? Expergiscimini, expergiscimini adolescentes, &, si quid in vobis Romani sanguinis, si quid avitæ virtutis est, incumbite ad eam gloriam, quæ vestri generis ac nominis propria est, ex alienarum gentium manibus extorquendam! Mihi credite, si semel penitus imbibatis id perficere, si socordia & ignavia valere jussis naviter opus hoc urgere instituatis, si frenum, ut dicitur, mordeatis: brevi futurum est, non modo ut nuper amissa ornamenta recuperetis, sed etiam ea magnis ac luculentis accessionibus locupletetis. Ego quidem, quoniam ad pure & emendate loquendum, quod hujus consilii atque incepti fundamentum est, nullius omnino libri lectionem utiliorem, quam epistolarum ad Atticum judico, quoniam eas latinæ linguæ studiosis pervolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad verbum, si fieri possit, ediscendas censeo, idcirco earum interpretationem suscepi, nihil veritus eorum stultitiam, qui speciosa utilibus anteponentes, ita me, quasi quiddam hujus loci auctoritate inferius susceperim, criminantur. At itidem me superioribus annis, cum Aristotelis libros de moribus, cum Platonis libros de Republica, nuper etiam cum Tacitum interpretarer, ita calumniabantur, quasi omissis iis, quæ juventuti utilia forent, ea quærerem ac consectarer, in quibus ostentare me, & venditare populo possem. Quid istis canibus facias? aut quomodo te aliter, quam con-

tem-

temtu, ab eorum latratibus vindices? Præclare Aristoteles, cum idem ab aliis avarus, ab aliis prodigus haberetur, argumendo id esse ait, eum liberalem esse. Ita isti, cum me nunc ut nimis sublimia petentem, nunc ut me justo inferius demittentem culpare instituunt, ut mihi quidem tum demum medium secare videar, efficiunt. Magis me movent exempla eorum, qui memoria nostra primos ordines in litteris duxerunt: quorum ut quisque doctissimus habitus est, ita plurimum operæ in his epistolis collocavit. Nunquam me pigebit eis in libris exerceri, in quibus duo ingenia decora Italiæ Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutissimus Jurisconsultus Antonius Goveanus, Sebastianus Corradus, Leonardus Malaspina, lumen & ornamentum Galliæ Hadrianus Turnebus, aliique, quos enumerare longum est, ita desudarunt, ut præcipuam sibi materiam gloriæ in eis emendandis & illustrandis quæsiisse videantur. Quos si Duces non sequerer, unum tamen opponerem, cujus auctoritas frangere, debilitare, obterere, omnes contra sentientium rumusculos posset. Hujus enim consilii mei non approbatorem modo & adstipulatorem, sed auctorem, ac laudatorem habeo illum uberrimum disciplinarum omnium fontem Gulielmum Sirletum Cardinalem, cujus auctoritati dum paream, nunquam magnopere, quid alii de me judicaturi sint, laborabo. Sequitur nunc, ut iis obtrectatoribus respondeam, qui omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac prope nugatorium esse ajunt: quo tanquam lacte puerili, non ut solido cibo, etiam grandiores ali debeant. In quibus hoc primum est quod admirer: cum sermonis usum unum de præcipuis a Deo in hominem collatis muneribus esse fateantur, quomodo de scriptione epistolarum aliter sentire possint. Ut enim sermone inter præsentes, ita epistolis inter absentes animi sensa

 com-

contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil simile; scripta enim sunt de rebus fere domesticis ac familiaribus simplici & sponte fuso dicendi genere, ad hominem usu domestico & intima familiaritate conjunctum. Hoc si faterer, tamen eas dignas, quæ diligenter & accurate legerentur, esse contenderem. Vere enim hoc sapientissimus scriptor Xenophon principio ejus libelli, qui Convivium inscribitur, scriptum reliquit, magnorum virorum non seria tantum, sed & joca cognoscere operæ pretium esse: quod ex his quoque utilissima ad vitam exempla capiantur. Narrat alicubi Horatius, Scipionem & Lælium interdum discinctos, dum olus decoqueretur, ludere & nugari: Cicero etiam legendis ad Lucrinum conchis & umbilicis animum relaxare solitus. Quis nostrum non quolibet pretio emat, ut interesse talibus ludis queat, & eas fabellas audire, quibus tales viri inter se jocabantur? Præclare Plutarchus in Alexandro, *Non*, inquit, *ut quæque maxime illustris actio est, ita maxime ingenium hominis patefacit: imo vero interdum exiguum aliquod factum dictumve, aut jocus aliquis magis detegit hominis mores, quam urbium expugnationes, & pugnæ, in quibus multa hominum millia ceciderunt.* At cum Principes viri publicis se negotiis subduxerunt, & exclusis admissionibus, paucos quosdam deligunt, quibuscum libere ac familiariter jocentur, invidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum sermones, eosque beatos esse, ac cœlum digito contingere putamus: nos si ad Ciceronis & Attici arcana penetrare, eosque nunc jocantes nunc inter se qua publicis, qua domesticis de rebus colloquentes audire liceat, parvi id esse ducemus? Sed longe aberrant a vero, si qui res tantum domesticas, & familiares jocos his epistolis contineri putant. Historia illorum temporum, quibus imperium orbis terrarum immutatum est, & vel eversa, vel certe con-

versa ea respublica, quæ ita bonis legibus atque institutis fundata erat, ut in perpetuum duratura videretur, non aliunde melius quam ex his libris percipi potest. Tum præterea Ciceronis admirabilis prudentia, & scientia Reipublicæ tractandæ nusquam se magis quam in his epistolis prodit. Quod ne quis me temporis caussa confingere arbitretur, præstantis viri & illorum temporum æqualis Cornelii Nepotis verba ipsa recitabo, quibus suum de illis judicium posteritati contestatum ac consignatum reliquit. Qui in Attici vita cum inter Ciceronem & Atticum summam conjunctionem animorum fuisse dixisset: Ei, inquit, *rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, æmulationibus in Republica perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.* Hæc Nepos, cujus non vanam esse prædicationem, res ipsa quotidie ostendit. Ad eas caussas, quas attuli, cur in his epistolis mecum pervolutandis cupide versari debeatis, accedit hæc quoque, quam, dubitavi equidem num adferre deberem, ne vineta mea, ut ajunt, cædere, & de ea ipsa facultate, cujus opinio, falsa fortasse, (neque enim impedio,) sed opinio tamen, ad aliquam, me provexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas, quæ aliis omnibus rebus præponderare debet, præsertim cum de commodis vestris agatur. Hodie adolescentes, si verum amamus, omnis prope usus eloquentiæ, præterquam in scribendis epistolis, ita de medio sublatus

est,

est, ut nec vola nec vestigium appareat. Dominabatur olim in judiciis: regnabat in consultationibus: vincebat fere ea caussa, quæ eloquentiorem patronum nacta erat.

Sed hæc prius fuere: nunc recondita,
(Ut de phaselo ait Catullus.)
Senes quiete.

Judicia, Romæ saltem, ita exercentur, ut in eis nullus plane locus eloquentiæ sit. In deliberationibus de magnis & seriis rebus, quid quisque dicat, non quam ornate dicat, attenditur. Recte omnino, neque enim negari potest: sed tamen isto modo magna disertis hominibus subtracta materia est. Eloquentia, quasi ætatis beneficio immunitatem consecuta, jussa est oblectare se in his nostris scholasticis ac pulverulentis disputationibus, in sacris concionibus, quæ ad populum habentur, & interdum in gratulationibus, quæ fiunt ad Principes, aut in eorum funeribus exornandis. Ita ex illis tribus Aristotelis dicendi generibus solum epidicticon, quod olim minimi pretii habebatur, in usu relictum est. Mansit tamen illud, ut, qui bene, id est, tum diserte, tum prudenter, & ad res, ad personas, ad tempora accommodate epistolam scribunt, facillime ad intimam principum familiaritatem perveniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumque honoribus augeantur. Hac facultate cum alii, tum Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus viam sibi ad dignitatem summæ proximam munierunt. Nolo de viventibus dicere, ne aut adulari videar, aut aliter eos laudem, quam ipsi fortasse laudari se volunt. Vos adolescentes, (vestra enim res agitur, & satis jam verborum factum est,) adjuvate attentione vestra industriam meam: & mihi hoc credite, integritatem latinæ linguæ cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro posse à vobis melius aut facilius,

quam ex his epistolis comparari. Cuperem, Paule Foxi, vir non tantum in primis illustris, sed ad illustrandum hoc seculum nate, novo quodam & minime vulgari modo tibi, quem nihil obsoletum, nihil vulgare delectat, gratias agere, quod talis tantusque vir, omissis negotiis, quibus assidue distineris, honoris mei caussa, hodie multum deprecante me ne id faceres, huc tamen venire volueris. Sed cum animum in omnes partes versavi, nihil, quod te dignum sit, excogitare possum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratiarum actionis supersedebo. Nisi forte hoc ipsum novum quoddam gratias agendi genus est, cum is, qui beneficium accepit, magnitudinem illius verbis a se coæquari non posse confitens, conticescit.

Repetiturus libros Aristotelis de moribus.

ORATO XX. (alias XVII.)

Habita Romæ prid. Non. Nov. Anno cIↃ IↃ LXXXIII.

PRimum quidem Deum immortalem veneror, Auditores, ut si hos viginti annos, quibus huic muneri præfui, pro singulari erga me pop. Rom. charitate ac benevolentia, proque maximis in me cum aliorum Pontificum, tum præcipue Gregorii XIII. Principis immortalitate dignissimi beneficiis eo semper animo fui, ut de utilitate vestra non minus sæpe quam de mea cogitaverim, ut nunquam rationes meas vestris anteposuerim, ut semper eam docendi rationem tenere studuerim, non quæ aut minus laboris aut plus ostentationis habitura, sed quæ vobis plus veræ ac solidæ eruditionis paritura videretur: ita me, quod reliquum est ætatis, in ejusdem

dem muneris procuratione placide ac tranquille exigere patiatur; deinde autem ut vobis omnibus inspiret amorem erga honesta studia, & cupiditatem ea in isto ætatis flore discendi, quæ vobis aliquando tum privatim, tum publice & utilitatis & dignitatis plurimum allatura sint. Quod cum peto, non tantum vestra, sed etiam mea caussa peto. Nam cum quietis ac tranquillitatis meæ, cujus & semper natura amans fui, & hac ingravescenti ætatate quotidie magis indigeo, magna pars in eo posita sit, ut, a vobis attente ac libenter audiar; non dubito, quin id facile impetraturus sim ab iis omnibus, qui ipsi prius a se, ut se ament, neque unquam per ludibrium & pervicaciam animi & suis & alienis commodis obstare cupiant, impetrarint. Quam spem cum de vobis hujus annui curriculi nostri principio, ut si unquam alias, aut potius majorem quam unquam alias, animo perceperim: obsecro obtestorque vos, Auditores, ut vel mea caussa, vel vestra, vel etiam tot virorum dignitate præstantium, quos hodierno die huc convenisse & industriæ meæ judices atque arbitros & modestiæ vestræ testes ac spectatores futuros videtis, eam unius horæ attentione ac silentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos & a me semper in prima commendatione habitos libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum, quos vicesimo abhinc anno ex hoc ipso loco interpretari cœpi, nunc denuo (quod Deo volente ac propitio fiat!) interpretari constituerim, cum sciam hoc consilium meum non prius quam hesterno die plerisque vestrum notum esse potuisse; ideoque multos esse, qui non modo meditati ac parati, ut par est, huc venire, sed vix libros sibi prospicere potuerint: decrevi hodie, quæ illorum librorum propria sunt, non attingere, sed universe ac communiter de toto studiorum nostrorum ratione disserere, & quærere, verane an falsa sint ea, quæ plerique

putant

putant de caussis, cur hodie neque tam docti, neque tam diserti homines, quam olim fuerunt, reperiantur. Sæpe enim interfui querelis eruditorum & ingeniosorum hominum, qui de temporum nostrorum infelicitate quererentur: quod cum & ingenia nihilo quam antiquitus deteriora sint; & aliis majoribus & magis arduo ac difficiliore in loco positis virtutibus, ætas nostra facile vetustatis gloriam æquaverit; siquidem & rei militaris ductandorumque exercituum & reipublicæ in pace atque otio tractandæ scientia, satis multi memoria nostra, qui nulli veterum cederent, extiterunt: hac molliore, ut videtur, & parabiliore eloquentiæ & eruditionis laude, nemo prorsus exoriatur, qui antiquitati controversiam facere audeat; sed præclare secum actum esse ducant, si qui hoc tempore multo sudore multisque vigiliis hoc consecuti sunt, ut a veterum præstantia non longissime abesse videantur. Atque illud quidem facile conveniebat inter omnes, non eandem esse diligentiam in hominibus nostris, quæ in veteribus illis, quos admiraremur, fuisset; merito abesse nos ab illorum gloria, quorum non imitaremur industriam. labore venalia esse præclara omnia; inique facere qui industriorum præmia peterent otiosi; neque esse quod quisquam nostrum sibi blandiretur, aut cujusquam e nostris studium & diligentiam cum illa veterum pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet. Illos incensos & inflammatos amore doctrinæ, omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno sapientissime abstinuisse, omne sibi tempus perire ratos, quod non in studio poneretur, non modo valetudinis dispendio, sed ipsius vitæ periculo bene emi putantes, quod tam ferventer adamassent. Nos quod somno, quod voluptatibus, quod avaritiæ, quod ambitioni temporis superest, collocamus in litteris: & cum

cum quidvis potius agamus, miramur, impares esse nos iis, qui hoc unum agebant. Memoriæ proditum est, cum populus Atheniensis decreto cavisset, ut capite lueret, si quis Megarensis pedem in Astu intulisset, Euclidem qui indidem erat, Socratemque ante id decretum audire cœperat, cum sermonibus illius carere nollet, quotidie, cum advesperasceret, tunica longa muliebri indutum & versicolore pallio amictum, capite atque ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commeare, & sub lucem eodem ornatu ad suos redire solitum. Tanti putabat studiosissimus adolescens aliqua saltem noctis parte Socratem audire, ut ea de caussa & singulis noctibus amplius quadraginta millia passuum conficere, & vitam suam in apertum discrimen exponere non vereretur. Mirum non est tanto nos eis inferiores esse doctrina, quanto doctrinæ amore inferiores sumus. Sed de neglectu bonarum artium & de illo quasi torpore ac veterno, qui jampridem juvenum nostrorum animos occupavit, & dixi sæpe alias, & dicturus sum; si forte dicendo eum excutere & aliquos eorum, qui me audient, excitare ad vigilantiam possim. Alteram caussam esse dicebant, quæ profectus nostros impediret, quod multo durior ac difficilior esset nostra, quam veterum, conditio. Illi enim eum sermonem, quo in discendis tractandisque bonis artibus usuri essent, a nutricibus cum lacte bibebant, a populo condiscebant, neque aut Atheniensibus ut Attice, aut Romanis ut Romane loquerentur sudandum; neque aut consulendi magistri aut libri pervolutandi erant; a poëtis, quorum lectione puerilis ætas oblectari & ad humanitatem informari solebat, & in quibus interpretandis nullum fere aliud Grammaticorum munus erat quam ut fabulas explicarent, & aliquas, si forte, peregrinas voces, quas illi glossas vocabant, & interdum genera quædam dicendi abstrusiora, & a vulgari loquen-

loquendi consuetudine remotiora indicarent: ab eis igitur, prout cujusque ingenium, aut voluntas ferebat, aut ad politicos sive rhetores deducebantur; aut imbuti prius mathematicis disciplinis ad dialecticos & ad physicos sese applicabant: & verborum cura liberi ac soluti, ad res modo ipsas intelligendas ac pervidendas omnem industriam ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, iis theatra, iis forum, iis curia pro schola; qui caussas diserte agebant, qui ad populum verba faciebant, qui sententiam de publicis negotiis dicebant, pro magistris erant; unum aliquem ex eis deligebant, quem colerent, quem sectarentur, cujus ad exemplum se conformarent, cujus consuetudine & disertiores fierent & sapientiores. Nos non unam, sed duas peregrinas linguas discere cogimur, neque peregrinas modo, sed jam pridem extinctas quodammodo, ac sepultas. Nam si aliqua urbs, aut aliqua gens esset, in qua vulgo homines græce latineve loquerentur: mitteremus eo pueros nostros, ut, cum a teneris unguiculis sermonis usum combibissent, grandiusculi de rebus modo ipsis cogitarent. Nunc nobis diutius luctandum ac sudandum est circa principia, & in ipsis, ut ita dicam, carceribus, quam priscis illis, ut a carceribus ad metam pervenirent. Nobis antequam latine aut græce balbutire possimus, multa cura, multis vigiliis, multis magistris opus est, & iis plerumque magistris meliorum inopia utendum, qui ad id, quod se docere profitentur, aliis ipsi magistris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam sine ullo labore a matribus & a nutricibus, & a populo hauriebant: ejus nos ut umbram aliquam consequamur, meliorem ætatis partem in eo consumere cogimur. Itaque gravis illa conquestio, qua nobilis olim poëta Lucanus usus est in deploranda bellorum civilium calamitate:

Heu

Heu quantum terræ potuit pelagique parari,
Hoc quem civiles hauserunt sanguine dextræ;

ad nostra quoque studia non inconcinne accommodari potest. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum ac sapientiæ parari potuit eo labore, qui necessario nobis ad intelligentiam usumque linguarum capiendus fuit. Hæc una ratio tantum apud nonnullos potuit, ut publice persuadere conati sint, inutile esse totum illud studium, quod in Græcis ac Latinis litteris poneretur; sua cuique lingua Philosophandum, ut & illi fecissent. Non enim Democritum, Platonem, Aristotelem aut Hebræorum aut Ægyptiorum sermone in disputando aut in scribendo usos esse: sed eo, qui popularibus suis notus esset; neque Demosthenem Persica aut Macedonica, sed Attica lingua habitum eloquentem; meram insaniam esse tantum operæ ac temporis perdere, ut eum sermonem intelligamus, eoque utamur, quo uti homines multis ab hinc seculis desierunt. Ne Demosthenem quidem aut Ciceronem curasse, illum, quomodo Cecropis aut Thesei, hunc, quomodo Evandri aut Romuli temporibus cives sui locuti essent; suæ quemque non gentis modo, sed & ætatis sermone, contentum esse oportere. Addebant id eo facilius factu esse hominibus Italis, quod præclara illa Græcorum Latinorumque monumenta jam pleraque omnia in eam linguam, qua vulgo utimur, conversa essent: ut illo peregrinitatis quasi cortice ac putamine detracto nucleis vesci, & ut osse confracto succum ac medullam ipsam exsugere liceret. A qua opinione quoniam ita dissentio, ut avocandis a græcæ ac latinæ linguæ studio adolescentibus ipsa fundamenta disciplinarum convelli ac labefactari putem; neque ullam pestem præsentiorem, aut ullum certius exitium omnibus ingenuis artibus adferri posse arbitrer, quam si linguæ illæ, quæ quasi sacraria quæ-

quædam earum sunt, negligantur: exponam hoc loco breviter caussas judicii mei, efficiamque, si potero, ut linguas quidem illas omni studio dignissimas esse, sed multa hoc tempore in earum tractatione peccari, liquido intelligatis. Duæ præcipue mihi quidem caussæ esse videntur, Adolescentes, cur & græcam & latinam linguam amare, & in earum utraque præcipuum studium ponere debeamus. Una, quod græce & latine, græce quidem & plures & præstantiores, sed tamen latine quoque sat multi, ejusmodi viri scripserunt, ut propter admirabilem quandam sapientiam, (qua illi tanto supra cæteros mortales floruerunt, ut aliarum gentium homines cum eis collati, idiotæ quidam & agrestes fuisse videantur,) dignissimi sint, ad quos intelligendos omnis ab omnibus elegantioris ingenii hominibus opera conferatur. Nam si Platones, Xenophontes, Aristoteles, Theophrastos; addo huc etiam Plutarchos, Galenos, sed quo plures nomino, eo plures occurrunt digni qui nominentur, si tales etiam viros Italia extulisset, qui cogitationes suas perscripsissent eo sermone, quo vulgo Italia utitur: non ego quidem propterea ne sic quidem veteres illos sapientes patres ac duces negligendos dicerem; sed tamen æquiore animo ferrem, si quis Græco sermone accuratius discendo supersedere vellet. Nunc cum domi nata & vernacula omnia tanto jaceant infra illorum dignitatem, quanto imæ maximeque depressæ convalles infra editissimorum, cœloque, ut poetæ loquuntur, minantium montium cacumina: quis iste tam mollis ac delicatus, quis tam ab omni vera pulchritudine aversus est, qui laborem non maximum neque fortasse tantum, quantus vulgo putatur, ad illos maximos viros intelligendos capiendum neget? Quod & ipsum de vetere latina lingua dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium præpotens Deus, Auditores, ut ego vobis de

de meo ſenſu libere atque ingenue loquar. Si ex latinis ſcriptoribus neminem haberemus præter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Livium, Plinium, Tacitum; & conſtat multos eſſe alios, qui in idem album referri queant: ſed ſi eos ſolos haberemus, juſta tamen mihi cauſſa videretur, cur ad eos intelligendos linguam latinam avide diſceremus. Nunc accedit alia longe graviſſima, quæ nos incendere utriusque ſtudio debeat. Nam cum earum linguarum, quarum uſus eruditis cum vulgo communis eſt, unaquæque & certis & anguſtis limitibus circumſcripta teneatur, harum de quibus agimus uſus toto propemodum terrarum orbe diffuſus eſt. Italice loquentem ſoli Itali intelligent; qui tantum Hiſpanice loquatur, inter Germanos pro muto habebitur; Germanus inter Italos nutu ac manibus pro lingua uti cogetur; qui Gallico ſermone peritisſime ac ſcientiſſime utatur, ubi e Gallia exierit, ſæpe ultro irridebitur; qui Græce Latineque ſciat, is quocunque terrarum venerit, non intelligetur tantum, ſed apud pleroſque admirationi erit. Atque hæc cauſſa vel maxima eſt, cur græce aut latine potius, quam italice aut gallice ſcribere, quicunque id egregie præſtare poſſunt, debeant. Nam qui ſcribunt, aut utilitatem publicam, aut gloriam ſuam ſequuntur. Si utilitatem publicam: certe multo pluribus proderunt, ſi ea lingua ſcribant, quæ apud omnes gentes, quibuscum modo aliquid nobis uſus aut commercii eſt, intelligatur. Gloriam quoque ſuam longius, latiusque diffundent, ſi ea ſcribant, quorum pulchritudo ab omnibus populis ac gentibus percipi queat. Ut igitur peregrinantibus optabile eſſet, reperire genus aliquod nummorum, cujus eadem apud omnes æſtimatio eſſet; multoque libentius uterentur iis, quam illis, qui tertio aut quarto quoque die, cum detrimento & cum moleſtia mutandi ſunt, cum ibi tantum

utiles sint, ubi imperat is Princeps, cujus in ditione cuduntur: ita nemo non videt, quanto commodius sit, uti ea lingua, quæ in omni gente ac natione reperit aliquos, & quidem non ex fece vulgi, sed ex quaque honoratissimos quosque, a quibus sine interprete intelligatur, quam iis, quæ simul atque pedem ex hac aut illa provincia extuleris, alios atque alios interpretes requirunt. Quomodo ex hac florentissima & nobilissima urbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, si aliam linguam, quam eam, cujus apud suos publicus usus est, nemo didicisset? Quomodo in illo augusto ac sacrosancto Cardinalium collegio de gravissimis rebus, & quas sæpe iis solis notas esse expedit, qui sententiæ dicendæ jus habent, deliberaretur, si quot ex nationibus consessus ille constat, totidem interpretes adhibendi forent? Qua in re majorem latinæ quam græcæ linguæ utilitatem esse fateor: intelligitur enim a pluribus. Itaque ad usum latina potior est; ad doctrinæ copiam græca. Argumenta, quibus nituntur, qui contrariam sententiam tuentur, infirma prorsus & imbecilla sunt. Ajunt, veteres illos, qui tanta in admiratione sunt, sua quemque lingua philosophatos. Ego autem ita respondeo: si illis quoque temporibus lingua aliqua fuisset communis omnium, qui ubicunque essent, eruditorum, ignota cæteris, quales hoc tempore græcam & latinam esse constat: non est dubium, quin ea potius cogitationes suas explicaturi fuerint, quam ea, quæ vulgo quoque communis esset. Nam ut Poëtæ vulgus sibi invisum esse profitentur: ita ipsi quoque ad mysteria philosophiæ turbam admittendam non putabant; ideoque obscurabant ea de industria, alii numeris, alii allegoriis, alii tenebroso quodam dicendi genere, ut ostenderent se sapientiæ tantum studiosis scribere: quæ caussa fuit Ari-

stote-

ſtoteli, cur libros quosdam ſuos & editos eſſe, & non editos diceret. Ajunt græcam latinamque linguam jampridem mortuas eſſe. Ego vero eas nunc demum non tantum vivere & vigere contendo, ſed, ſi in translatione perſtandum eſt, firma valetudine uti, poſtquam eſſe in poteſtate plebis deſierunt. Quamdiu enim populari imperio regebantur, id eſt, quamdiu penes populum erat, ut ait Horatius, arbitrium & jus & norma loquendi, aſſidue agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil ſtabile, unum ſeculum eodem vultu durare non poterant: nunc ex quo ad optimates, ut ita dicam, redactæ ſunt, & certis a ſcriptoribus petuntur, certis regulis ac præceptionibus continentur, multis jam ſeculis fixæ atque immutabiles permanent. Si in vulgi poteſtate manſiſſent, hodie Ciceronem non intelligeremus, quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea, quæ regnante Romulo aut Numa ſcripta erant; immo vero ipſas XII. tabularum leges pauci, qui intelligerent, reperiebantur. Et videmus, quæ vulgari lingua abhinc quadringentos aut quingentos annos ſcripta ſunt, hodie non intelligi.

Ut ſylvæ foliis, (ait Horatius) *pronos mutantur in annos,*
Prima cædunt: ita verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Illæ igitur linguæ quotidie moriuntur, quotidie naſcuntur, que pendent ex libidine imperitæ multitudinis: quas autem ex populi ſervitute eruditorum uſus vindicavit, illæ non vivunt tantum, ſed immortalitatem quodammodo & immutabilitatem adeptæ ſunt. At quod temporis in linguis diſcendis conſumitur, melius rebus ipſis cognoſcendis impenderetur. Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, ſi ab aliis ſcriptoribus verborum elegantia, ab aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis a Deo conſultum ac proſpectum eſt, ut qui græce latineque po-

politissime scripserunt, iidem etiam sapientissime scripserint: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem petere oporteat; sed utraque ex iisdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut e græco sermone in latinum, aut etiam ex utroque in eum, qui laniis quoque & salsamentariis notus est, conversa sunt ita, ut aut neutro illorum opus sit, aut certe altero tantum. Heu me miserum! Cur non hujus loci consuetudo fert, ut possim, quantum cuperem, arbitratu meo dicere? Quomodo ego istos acciperem, qui interpretibus fidunt? Sed quando id facere temporis angustiæ prohibent, polliceor vobis, me, quæ dabitur dicendi occasio, in hoc argumento versaturum esse, & ostensurum, quam necesse sit in crassissima rerum ignoratione perpetuo versari eos, qui præsidio interpretum freti græcæ ac latinæ linguæ studia negligunt; simulque indicaturum, quibus in rebus a plerisque in studiorum caussa peccetur, quæque veræ caussæ sint, cur ætas nostra tantopere veteribus cedat. Vos, Auditores, efficite, ne vobis prior illa caussa, quam dixi, torporis ac negligentiæ noceat. Afferte huc amorem doctrinæ! afferte diligentiam & attentionem! ego, ut quotidie vobis res attentione dignæ affatim suppetant, providebo. Idque eo magis, quod in his Ethicorum libris tantum usque a puero studii posui, ut nisi aliquid expectatione vestra dignum præstitero, recusare non debeam, quin hujus loci amplitudine parum dignus habear. Vos vero, ornatissimi viri, ignoscite, si, quod a vobis tam benigne auditus sim, ne gratias quidem vobis agendas putem. Nam sive oratio mea vobis molesta fuit, eo molestior erit, quo eam longius protraxero; sive quod magis cupio, quam spero, jucunda, videor jam vobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

Cum

Cum in libro I. de Moribus Ariſtotelis perveniſſet ad locum cap. 3. quo Juvenis negatur idoneus eſſe Auditor Politicæ.

ORATIO XXI.

(jam addita e Commentar. in Ethic. in Ariſt. p. 35)

ANcipiti hodie & periculoſo ac lubrico verſamur in loco. Nam cum Ariſtoteles ab auditione hujus Philoſophiæ uno verbo adoleſcentes arcere ac ſummovere videatur: vix videmur vitare poſſe unum de duobus incommodis, quin aut ſummi magiſtri auctoritatem non tantifacere judicemur, quanti eam fieri ab omnibus par eſt; aut quaſi vel tollamus ex anno, ita omnem florentem ætatem ab his diſputationibus removere atque ablegare cogamur. Sed & temerarii eſſemus, ſi Ariſtoteli audiremus refragari; & barbari plane atque inhumani, ſi lectiſſimorum adoleſcentum coronam, a qua tanto ſtudio auditorium hoc celebrari ac frequentari videmus, abſcedere, & tanta ſuſceptum alacritate hujus Philoſophiæ ſtudium in ipſo quaſi veſtibulo deſerere juberemus. Quare mediam quandam viam tenebimus, ut & Ariſtoteli tribuamus, hoc eſt, quantum debemus, quantum plurimum poſſumus; & incitemus potius veſtra ſtudia, quam retardemus, neque quicquam eorum, quæ hic ab Ariſtotele dicuntur, ad vos hinc aut excludendos aut amovendos pertinere doceamus. Quod dum facere conamur, non tantum quia multa nos, quæ & proſint, & delectent, dicturos eſſe confidimus, verum etiam, quia veſtra res agitur, petimus a vobis, ut nobis in cauſſa veſtra perpetuam, & nullis interruptam aut ſibilis aut clamoribus unius horæ attentionem ne denegetis. Primum autem Ariſtotelis verba ſigillatim, ut ſolemus, interpretabimur; tum ſententiam ipſius preſſe, breviter, enucleate tractabimus; poſtremo, quod nobis præcipue propoſitum eſt, oſtendemus, non eſſe, quod quiſquam veſtrum pervulgata illa opinione, qua adoleſcentes ad percipiendam hanc philoſophiam eſſe idoneos negant, ab illius ſtudio deterreatur.

Ait Ariſtoteles:

Διὸ τῆς πολιτικῆς &c.) Quocirca, inquit, adoleſcens non eſt Politices proprius, &, ut ita dicam, germanus Auditor. Nam in iis rebus, quæ geruntur in vita, rudis plane & inexercitatus eſt: at ex iis ſumuntur, deque iis agunt, quæcunque hic diſputantur.

Ἄπειρος) Animadverte, hic τὸν ἄπειρον opponi τῷ πεπαιδευμένῳ ut magis intelligas πεπαιδευμένον dici τὸν ἔμπειρον ἀλλ' οὐ τὸν εἰδότα.

Ἐκ τούτων, καὶ περὶ τούτων) Illo dicendi genere principia, hoc conclusiones indicantur.

Ἔτι δὲ) Præterea cum proclivis sit natura ad animi perturbationes sequendas, frustra & inutiliter audiet; quandoquidem finis est non cognitio, sed actio.

Ἐπειδὴ τὸ τέλος) Ἅμα γὰρ εἰδῆσαι βουλόμεθα, καὶ αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι, ait ipse in magnis Ethicis. Et in Eudemeis: οὐ γὰρ εἰδέναι βουλόμεθα, τί ἐστιν ἀνδρεία, ἀλλὰ εἶναι ἀνδρεῖοι, οὐδὲ τί ἐστι δικαιοσύνη, ἀλλὰ εἶναι δίκαιοι. Multis quoque locis idem in his ipsis libris confirmat; quos locos citat Themistius ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ λόγῳ. Videatur autem Aristoteles hoc oblique jecisse in Socratem, qui virtutes putabat esse ἐπιστήμας.

Διαφέρει) Nihil autem interest, inquit, ætate juvenis sit quispiam, an juvenili ingenio ac moribus. Nam ut juvenes minus apti sint ad disciplinam, non eo fit, quod satis diu non vixerint, sed quod animi permotionem in vivendo sequantur, & ad illius quasi arbitrium res persequantur. Nihil enim hujusmodi homines harum rerum cognitio adjuvat, ut neque incontinentes. At iis, que appetitiones suas rationi obedientes efficiunt, illiusque præscriptum in agendo sequuntur, harum rerum tractatio mirificos afferet fructus.

Διώκειν) Quidam veteres libri, διοικεῖν.

Καὶ περὶ μὲν) Inverso ordine ea, de quibus hactenus disputatum est, ἀνακεφαλαιοῦται.

Ἀποδεκτέον) Vetus interpres ἀποδεικτέον.

Nunc accedamus ad id, quod instituimus, ac primum disputemus de vi vocabuli νέος, ut intelligamus, de quibus hic Aristoteles loquatur. Νέοι interdum vocantur pueri usque ad annum decimum quartum, ut apud Homerum Οδ. τ.

Παῖδα νέον γεγαῶτα.

Et apud Platonem secundo νόμων cum ait: τὸ νέον ἅπαν ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναθαι, ἀλλ' ἀεὶ κινεῖσθαι. Hos si quis aptos neget esse ad hanc philosophiam, non repugnabimus. Satis enim est illi ætati, si bene instituatur, & eam disciplinam audiat, quæ, ut alibi diximus, constat solis ἀποτελέσμασι. Νέοι dicuntur etiam gran-

grandiores, hoc est, usque ad tertiam hebdomada: ut cum Aristoteles in tertio horum librorum ait ex Homero, ἐυνῆς ἐπιθυμεῖν τὸν νέον καὶ ἀκμάζοντα. Et veteres Grammatici dicunt, νέον dictum esse ἀπὸ τοῦ νέειν, ὅτι νέουσι καὶ πορεύονται πρὸς ἄυξησιν. Ut hac ratione, quamdiu adolescunt, tamdiu νέοι vocari possunt. Videntur & supra illam ætatem νέοι vocari, ut in vetere versu:

Ἔργα νέων, βουλαὶ δ' ἀνδρῶν, ἐυχαὶ δὲ γερόντων. Et plane Pollux ait, νεανίσκον vocari ab anno vigesimo primo usque ad vigesimum octavum. Et ita dicit Cicero se adolescentulum dixisse pro Roscio Amerino: quam caussam egit annos natus viginti septem. His positis, ajo, fieri non posse, ut Aristotelis verba περὶ πάντων τῶν νέων intelligantur, contendoque eos, qui excesserunt jam ex ephebis, neque longe absunt ab ea ætate, cum olim in hac urbe toga pura dari solebat, si bene educati sint, ita ut virtutem ament, & bene monentibus libenter pareant, aptos esse ad hanc philosophiam audiendam: idque probo his argumentis. Primum, quoniam, ut Æschines adversus Demosthenem ait, concinere oportere vocem oratoris & vocem legis: ita vitam philosophorum cum ipsorum oratione congruere ac concordare oportet. At illo modo vel maxime discreparent. Etenim omnes antiqui Philosophi semper versati sunt cum adolescentibus, semper in eis ad virtutem & ad honestatem instituendis elaborarunt. Socrates ipse, hujus philosophiæ pater, apud Platonem & apud Xenophontem cum grandioribus natu raro, cum adolescentibus, aut certe adstantibus eis & audientibus, prope semper de virtute disputans inducitur. Et in ipsis libris πολιτείας discedere Cephalum senem, Polemarchum autem ejus filium adolescentem in ejus locum succedere ac substitui videmus. Non ergo judicabant, adolescentes ad hæc audienda parum idoneos esse. Deinde Aristoteles ipse quando tandem hæc præcepta didicit? nonne cum adhuc esset τῶν νέων; Ammonius narrat, eum septendecim annos natum Athenas venisse, ac itare cœpisse ad Socratem, eumque per triennium audiisse; Socratem autem nullam nisi hanc Philosophiæ partem docuisse constat. Tertio non est dubium, quin cognitio Philosophiæ moralis ordine ac tempore antecedat studium juris, cum jurisperiti hinc ducant principia disputationum suarum. At videmus multos adolescentulos aptos ad jus civile perdiscendum judicari. Itaque Justinianus, ut scitis, inscribit Institutiones suas studiosæ legum juventuti. Multo igitur magis idonei erunt ad hanc philosophiam. Addo, ætatem illam non ad discendum modo, sed interdum etiam ad docen-

cendum, aptam reperiri. Etenim Nervam filium traditum est aut annorum septendecim, aut non multo majorem, de jure publice responsitasse. Præterea si adolescentes interdum apti sunt ad res maximas gerendas, multo magis apti erunt ad hæc præcepta discenda. Esse autem, documento fuerit vel P. Scipio Emilianus, qui anno ætatis vigesimo quarto Consul creatus ea gessit, quæ ne hodie quidem sine admiratione legere possumus. Postremo cum hæc tota philosophia referatur ad actionem, quando agent homines, nisi, quid agendum sit, in juventute didicerint?

Sed intelligendum est, duo esse genera Auditorum: unum eorum, qui possint etiam judicare de iis, quæ audiunt; alterum eorum, qui judicare quidem non possunt, sed satis est, si assentiantur, & vera credant esse ea, quæ docentur, magis ac magis id quotidie, cum ad res gerendas accesserint, cognituri. In illis præcepta hæc evidentiam quandam efficiunt; in his veram opinionem & assensionem. Non igitur simpliciter negat Aristoteles adolescentes idoneos esse auditores hujus philosophiæ: sed tantum negat eos tales auditores esse, ut ea, quæ hic traduntur, perfecte percipere, & de illis judicare possint. Quod autem addit, eos sine fructu audituros, cum animi perturbationes sequantur, id quomodo accipi debeat ostendit ipse, qui paulo supra admonuit, ea quæ dicturus fuisset, non semper, neque in omnibus vera esse, sed ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Nos autem fatemur quidem plerumque verum esse, quod ait Horatius, juvenes cereos esse ad vitia, monitoribus asperos: multos tamen novimus moderatos, & compositos, & tales, ut eorum adolescentia multorum senectuti exemplo esse possit. Ut ergo indomitis, & effrenatis, & rationis jugum detrectantibus hæc philosophia nihil prodesset: ita non est dubium, quin bene natis, bene educatis, virtutis amantibus, quales hic plerosque omnes esse confido, mirabiliter profutura sit. Ut igitur Plato τοὺς ἀγεωμετρήτους excludebat a schola sua: ita nos non quidem omnes adolescentes, sed eos tantum, qui aut natura pravi sunt, aut mala educatione ac consuetudine depravati, a Philosophiæ tractatione excludendos esse censemus.

Cum

Cum in eodem libro I. Nicomacheorum progressus esset usque ad caput 6. ubi mentio est idearum Platonis.

ORATIO XXII.

(Transcripta huc e Comment. in Ethic. Arist. p. 76. seqq.)

CUm multa sunt in Philosophia, quæ difficiles atque arduos habent explicatus, tum quæstio de ideis tam multis est, tamque variis dissentientium inter se eruditissimorum hominum agitata contentionibus, ut si quis hodie arbitrum se ac disceptatorem idoneum profiteri audeat, vix ullo pacto apud cordatos & harum rerum intelligentes homines impudentiæ aut potius temeritatis notam effugere posse videatur. A qua quoniam semper quam longissime abesse studui, & mihi conscius mediocritatis meæ sedulo cavi, ne quid unquam pro certo atque explorato traderem, quod ipsi mihi non satis perceptum ac cognitum esset: servabo eam, cujus me nunquam adhuc pœnituit, consuetudinem, & cum aperte ac dilucide, quantum in me erit, exposuero, quam Platonis, quam Aristotelis fuisse sententiam putem, quid mihi verisimillimum videatur, ita proponam, ut & suum cuique, & mihi meum, si quid postea probabilius occurrerit, judicium liberum ac solutum relinquam. Alia fortasse ratio aliis placeat: mihi quidem certe nunquam non incredibiliter arrisit illa in disputando veterum modestia, qui cum abundarent doctrinæ copia, vix tamen unquam de rebus, in quibus aliqua inesset obscuritas, asseveranter & affirmate pronunciabant. Corrupit hoc, ut pleraque alia, sequens ætas, eruditionemque cœpit ex confidentia pendere, eoque paulatim perducta res est, ut homines adolescentes reperias, qui quadriennio aut quinquennio in Philosophiæ studiis utcunque consumpto, quovis facilius adduci possunt, quam ut se ulla de re dubitare fateantur. Me vero & timidum natura finxit, & experientia atque usus rerum timidiorem etiam reddidit, cum sæpenumero mihi usuvenerit, ut quarum me rerum scientiam habere animo conceptam ac comprehensam existimabam, earum me postea ipsarum animadverterim magna in ignoratione versari. Itaque fio indies tardior ad affirmandum, neque ullum fere majorem ex studiorum laboribus fructum capio, quam quod minus quotidie mihi blandior, & si nihil aliud, saltem e duobus ignorantiæ malis altero liberor, cum, quæ nescio, conse-

quor, ut ea nescire me sciam. Non enim tam turpe aut tam incommodum est, nescire aliquid, quam si, quod nescias, id te scire opineris. Sed hæc fortassis alieniora sunt. Nunc illuc, quo institui, veniam, eaque, ut potero, explicare ingrediar, quæ de idea boni adversus Platonem Aristoteles disputavit.

Exordiar autem a nobili & admodum celebrata doctissimorum hominum sermonibus quæstione: sitne inter Platonem & Aristotelem verborum tantum, an rerum & sententiarum discrepantia? & num ea, quæ tam multis in locis adversus Platonem disputantur, ad ipsam Platonis sententiam reprehendendam pertineant: an potius adversus eos, qui ex male acceptis Platonis verbis falsam aliquam sententiam elicerent, dirigantur?

Simplicius quidem, cui ex Aristotelicis interpretibus non facile quenquam aut ingenii acumine, aut doctrinæ magnitudine anteposueris, convenire de rebus ipsis inter Platonem & Aristotelem arbitratur, idque cum aliis locis, tum in tertium de cœlo testatur his verbis: ὃ δὲ πολλάκις εἴωθα, καὶ νῦν εἰπεῖν ἄριστον, ὅτι οὐ πραγματική τις διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐστὶ, ἀλλὰ πρὸς τὸ φαινόμενον τοῦ λόγου τὸ δυνάμενον φαύλως νοεῖσθαι πολλάκις ἀπαντῶν ὁ Ἀριστοτέλης φειδόμενος τῶν ἐπιπολαίως νοούντων τὸν Πλάτωνα, ἀντιλέγειν φαίνεται πρὸς αὐτόν. id est: *Quod autem crebris usurpare sermonibus soleo, id nunc quoque dicere operæpretium est; inter Philosophos,* (Platonem autem & Aristotelem dicit,) *nullam quidem esse de rebus ipsis discrepantiam. Sed Aristoteles sæpenumero; dum occurrit ei sententiæ, quam quis ex male accepta Platonis oratione elicere posset, eorum nominibus parcens, qui Platonis verba modo, non sententias intelligunt, ipsi Platoni adversari, ac contra eum dicere videtur.* Sic & in secundum Physicorum ait, Aristotelem non disputare adversus ideas, sed adversus vulgares opiniones de ideis, πρὸς τὰς δημώδεις περὶ τῶν ἰδεῶν ἐννοίας. In eadem sententia & Ammonius fuit, & Boetius, qui etiam in librum περὶ ἑρμηνείας se de Platonis & Aristotelis concordia scripturum esse profitetur. Et patrum nostrorum memoria duo admirabili eruditione præditi Viri, Bessario Cardinalis Nicenus, & Joannes Picus Mirandulanus id ipsum multis & exquisitis rationibus confirmare studuerunt.

Ego tamen nullo modo adduci possum, ut credam, Aristotelem, cum Platonis sententias probaret, verba tantum illius reprehendisse. Moveor autem his argumentis. Primum, quoniam hoc ab Aristotelis gravitate maxime alienum foret. Quid enim

enim est tam leve, tam nugatorium, tam sophisticum, tam Philosopho indignum, quam cum de rebus gravibus disputes, cujus sententiam probes, ejus verba captare ac cavillari? Sophistarum hoc esse ait Aristoteles ipse in Topicis, ejus, qui cum disputant, verba non ita, ut ab eo sensum est, accipere, sed in aliam aliquam sententiam detorquere, in qua reprehendenda diserti ac copiosi esse possint. Præterea, si Aristoteles non adversus Platonem, sed adversus eos, quos Platonis verba parum intellecta in errorem aut inducere poterant, disputasset: videtur hoc, si non ubique, at certe alicubi aperte ac disertis verbis expressurus fuisse, idque duabus de caussis. Primum ut effugeret illam invidiam, in quam se incursurum apud multos Platonis amatores facile prospicere poterat. Ita enim videtur gratus in magistrum fuisse, & persolvisse ei præclara διδακτρα, si dicta ipsius interpretando veram ejus sententiam aperuisset. Nunc videtur multis, ut Herculem est in fabulis necem attulisse Lino, quo magistro in musicis usus fuerat, sic Aristoteles, a quo philosophiam didicerat, hoc ei præmium reddidisse, ut omnes prope illius sententias jugulare ac confodere voluerit. Deinde quod ipsemet incideret in eandem illam culpam, quam in alio reprehenderet. Posset enim non immerito aliquis dicere: Quid in Platone reprehendit Aristoteles? Dicendi genus. Quid ita? quia tale est, ut multis objicere errorem queat. At ipsemet eodem vitio implicatus tenetur, si cum a Platone non dissentiat, ita tamen loquitur, ut vehementissime ab eo dissentire videatur. Quis autem est, cui ista ad reprehendendum via non pateat? aut quis unquam ita proprie atque exquisite locutus est, ut illius oratio nemini prorsus errorem afferre posset? Quam multa sunt in ipsius Aristotelis scriptis, quæ, si quis nuda tantum verba consideret, absurdissimas sententias contineant? ut cum in secundo poster. analyt. extremo ait sensum esse τῦ καθόλυ: aut cum in sexto Ethicorum, sensum esse mentem; aut cum, qui in categoriis species & genera substantias esse dixisset, idem in sexto τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ docet, nihil commune posse esse substantiam; aut cum in topicis Deum animal esse dicit; aut cum in quinto de generatione animalium, animæ plena esse omnia. Quid plura persequar? quamlibet enim multa nullo negotio colligi possunt. Ergo si hoc tantum in Platone reprehendit Aristoteles, quod ex verbis ipsius male intellectis falsa quædam & absurda colligi possint, suo se ipsemet gladio jugulaverit. Eadem enim reprehensio in ipsum retorqueri potest.

Illud

Illud quoque non injuria quæsierit aliquis, cur tanto studio Platonicorum princeps Plotinus, Proculus, Simplicius ipse Aristotelis argumentis respondere, & adversus ea Platonis sententiam defendere soleant, si ea nihil ad Platonem pertineant? Nam si contra eos tantum argumentatur Aristoteles, qui Platonem male intelligunt: quid caussæ est, cur tu, qui Platonicus es, argumenta illius dissolvas? Quasi imperitorum defensionem suscipias, & illorum caussa labores. Prostremo si Aristoteles ipse clamat, se Platonem ipsum petere, & ab eo dissentire, & interdum excusat se, ut hoc loco, interdum indicat caussas, quæ Platonem in errorem impulerunt: quid est, quod quisquam velit ingeniosus esse in conciliandis iis, quorum unus se ab altero dissentire profitetur?

Sed sunt quidam, quibus nefas videtur, duos, quorum de doctrina magna sit opinio, dissentire inter se. Itaque omnia conantur, ut eos etiam in viros, in concordiam redigant: qualem fuisse dicunt in medendi arte quendam, cui ex re Conciliatori nomen inditum est, quod efficere voluit, ut inter Galenum & Avicennam perpetuo conveniret. Memini cum puer in studia juris civilis incumberem, idem factitare solitos magistros meos, qui veteres Jurisconsultos, etiam in iis, in quibus constabat, alium aliter sensisse, aut constitutiones Imperatorum cum responsis prudentum, etiam eas, quibus jus antiquum correctum erat, quoquo modo tamen conciliare nitebantur. Quod idem puto evenisse iis, qui contenderunt, Aristotelem de rebus ipsis idem sensisse, quod Platonem: cum tamen, ut ante dixi, ex ipsius verbis luce meridiana clarius perspici possit, multis in rebus eum a Platonis judicio discrepare. Nisi forte cum in Politicis ita disputat adversus utramque Platonis Rempublicam, ut prope nihil probet eorum, quæ Plato dixerat, verba tantum aucupari, ac non ipsas sententias convellere & labefactare videatur. Quid in libris de anima, cum de oculorum sensu disputat, & videre nos non emittendo, sed accipiendo docet: nunquid voculam aliquam Platonis cavillari, an sententiam ipsam reprehendere videtur? Quid in libris de cœlo, cum disputaturus, fueritne mundus ex omni æternitate, an aliquando esse cœperit, ita se diligenter excusat, aitque in disputatione, qua veritas inquiritur, neque amori, neque odio locum esse debere: numquis est, qui putet, illum tam accurata excusatione usurum fuisse, si adversus eos, qui male Platonem ipsum intelligerent, ac non adversus Platonem disserere voluisset? Nam in tertio quidem eorundem librorum aperte loquitur, & Platonem ait nimio quodam amore Geo-

metriæ

metriæ, multa peccasse; neque minus confidenter loquitur libro primo de sapientia, ubi ait, Platonem ipsum male intellexisse ea, quæ dicebantur a Socrate, & putasse, ab eo constitui ideas quasdam separatas a rebus singulis, ac per se cohærentes, cum tamen ille nihil tale diceret. Nolo hoc loco jactare me in iis omnibus, quæ se offerunt, persequendis. Satis est enim mihi, si doceam, in ea re, quæ nunc agitur, hoc est, in ideis, ita dissensisse eum a magistro, ut non ignis magis aquæ contrarius sit, quam Platonis sententiæ Aristotelis contraria sententia est. Non enim hic tantum adversus eas disputat, sed multo vehementius in libris de sapientia, in physicis, in libris de ortu & interitu, ac denique ubicunque datur occasio, etiamque quodam loco ait, omnia, quæ a Platonicis de ideis disputantur, κενῶς καὶ λογικῶς λέγεσθαι: & alio loco, esse κενολογίαν καὶ ποιητικὰς μεταφοράς: & in secundo posteriorum analyticorum, τὰ δὲ εἴδη inquit, χαιρέτω, τερετίσματα γάρ εἰσιν: & in dialogis σαφέστατα κέκραγεν, ait Proculus, μὴ δύνασθαι τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖν, κἄν τις αὐτὸν οἴηται διὰ φιλονεικίαν ἀντιλέγειν. Itaque vere Cicero primo Academ. *Aristoteles*, inquit, *primus species, quas paulo ante dixi, labefactavit, quas mirifice Plato erat amplexatus, ut in iis quiddam divinum esse diceret.*

Satis probatum puto; in disputatione de ideis Aristotelem neque verba Platonis reprehendere, cum sententiam probet; neque adversus eos, qui male Platonem intelligerent, sed adversus Platonem ipsum disputare, atque ab eo quam maxime dissentire. Neque tamen hoc ita accipi velim, ut quisquam ex oratione mea suspicetur, nunquam Aristotelem adversus Platonis verba disputare. Facit enim hoc quoque nonnunquam, ut in libris de anima, cum ostendit, animam non posse esse circulum. Etenim quod senserat Plato, cum animam circulum esse diceret, id Aristoteli quoque ipsi non improbatur; sed exagitat loquendi genus, quod non satis proprium, neque Philosophicæ disputationi conveniens videbatur. At hæc aliis relinquenda sunt. Nunc exponam, quid Plato ideæ nomine intellexerit.

Duo sunt ex sententia Platonis in Timæo genera rerum: unum earum, quæ sensu percipiuntur, alterum earum, quæ mente & intelligentia. Prius illud ait esse nunquam, semper fieri; posterius nunquam fieri, semper esse. Etenim esse ea demum, quæ semper sunt, quæ immutabilia sunt, quæ nunquam neque oriuntur, neque occidunt; fieri autem, non esse, ea, quæ assidue mutantur, quæ & orta sunt, & interitui obnoxia. Iam vero omnia,

politissime scripserunt, iidem etiam sapientissime scripserint: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem petere oporteat; sed utraque ex iisdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut e græco sermone in latinum, aut etiam ex utroque in eum, qui laniis quoque & salsamentariis notus est, conversa sunt ita, ut aut neutro illorum opus sit, aut certe altero tantum. Heu me miserum! Cur non hujus loci consuetudo fert, ut possim, quantum cuperem, arbitratu meo dicere? Quomodo ego istos acciperem, qui interpretibus fidunt? Sed quando id facere temporis angustiæ prohibent, polliceor vobis, me, quæ dabitur dicendi occasio, in hoc argumento versaturum esse, & ostensurum, quam necesse sit in crassissima rerum ignoratione perpetuo versari eos, qui præsidio interpretum freti græcæ ac latinæ linguæ studia negligunt; simulque indicaturum, quibus in rebus a plerisque in studiorum caussa peccetur, quæque veræ caussæ sint, cur ætas nostra tantopere veteribus cedat. Vos, Auditores, efficite, ne vobis prior illa caussa, quam dixi, torporis ac negligentiæ noceat. Afferte huc amorem doctrinæ! afferte diligentiam & attentionem! ego, ut quotidie vobis res attentione dignæ affatim suppetant, providebo. Idque eo magis, quod in his Ethicorum libris tantum usque a puero studii posui, ut nisi aliquid expectatione vestra dignum præstitero, recusare non debeam, quin hujus loci amplitudine parum dignus habear. Vos vero, ornatissimi viri, ignoscite, si, quod a vobis tam benigne auditus sim, ne gratias quidem vobis agendas putem. Nam sive oratio mea vobis molesta fuit, eo molestior erit, quo eam longius protraxero; sive quod magis cupio, quam spero, jucunda, videor jam vobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

Cum

Cum in libro I. de Moribus Ariſtotelis perveniſſet ad locum cap. 3. quo Juvenis negatur idoneus eſſe Auditor Politicæ.

ORATIO XXI.

(jam addita e Commentar. in Ethic. in Ariſt. p. 35)

ANcipiti hodie & periculoſo ac lubrico verſamur in loco. Nam cum Ariſtoteles ab auditione hujus Philoſophiæ uno verbo adoleſcentes arcere ac ſummovere videatur: vix videmur vitare poſſe unum de duobus incommodis, quin aut ſummi magiſtri auctoritatem non tantifacere judicemur, quanti eam fieri ab omnibus par eſt; aut quaſi vel tollamus ex anno, ita omnem florentem ætatem ab his diſputationibus removere atque ablegare cogamur. Sed & temerarii eſſemus, ſi Ariſtoteli audiremus refragari; & barbari plane atque inhumani, ſi lectiſſimorum adoleſcentum coronam, a qua tanto ſtudio auditorium hoc celebrari ac frequentari videmus, abſcedere, & tanta ſuſceptum alacritate hujus Philoſophiæ ſtudium in ipſo quaſi veſtibulo deſerere juberemus. Quare mediam quandam viam tenebimus, ut & Ariſtoteli tribuamus, hoc eſt, quantum debemus, quantum plurimum poſſumus; & incitemus potius veſtra ſtudia, quam retardemus, neque quicquam eorum, quæ hic ab Ariſtotele dicuntur, ad vos hinc aut excludendos aut amovendos pertinere doceamus. Quod dum facere conamur, non tantum quia multa nos, quæ & proſint, & delectent, dicturos eſſe confidimus, verum etiam, quia veſtra res agitur, petimus a vobis, ut nobis in cauſſa veſtra perpetuam, & nullis interruptam aut ſibilis aut clamoribus unius horæ attentionem ne denegetis. Primum autem Ariſtotelis verba ſigillatim, ut ſolemus, interpretabimur; tum ſententiam ipſius preſſe, breviter, enucleate tractabimus; poſtremo, quod nobis præcipue propoſitum eſt, oſtendemus, non eſſe, quod quiſquam veſtrum pervulgata illa opinione, qua adoleſcentes ad percipiendam hanc philoſophiam eſſe idoneos negant, ab illius ſtudio deterreatur.

Ait Ariſtoteles:

Διὸ τῆς πολιτικῆς &c.) Quocirca, inquit, adoleſcens non eſt Politices proprius, &, ut ita dicam, germanus Auditor. Nam in iis rebus, quæ geruntur in vita, rudis plane & inexercitatus eſt: at ex iis ſumuntur, deque iis agunt, quæcunque hic diſputantur.

Ἄπειρος) Animadverte, hic τὸν ἄπειρον opponi τῷ πεπαιδευμένῳ, ut magis intelligas πεπαιδευμένον dici τὸν ἔμπειρον ἀλλ' οὐ τὸν εἰδότα.

Ἐκ τούτων, καὶ περὶ τούτων) Illo dicendi genere principia, hoc conclusiones indicantur.

Ἔτι δὲ) Præterea cum proclivis sit natura ad animi perturbationes sequendas, frustra & inutiliter audiet: quandoquidem finis est non cognitio, sed actio.

Ἐπειδὴ τὸ τέλος) Ἅμα γὰρ εἰδῆσαι βουλόμεθα, καὶ αὐτοὶ εἶναι τοιοῦτοι, ait ipse in magnis Ethicis. Et in Eudemeis: οὐ γὰρ εἰδέναι βουλόμεθα, τί ἐστιν ἀνδρεία, ἀλλὰ εἶναι ἀνδρεῖοι, οὐδὲ τί ἐστι δικαιοσύνη, ἀλλὰ εἶναι δίκαιοι. Multis quoque locis idem in his ipsis libris confirmat: quos locos citat Themistius ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ λόγῳ. Videatur autem Aristoteles hoc oblique jecisse in Socratem, qui virtutes putabat esse ἐπιστήμας.

Διαφέρει) Nihil autem interest, inquit, ætate juvenis sit quispiam, an juvenili ingenio ac moribus. Nam ut juvenes minus apti sint ad disciplinam, non eo fit, quod satis diu non vixerint, sed quod animi permotionem in vivendo sequantur, & ad illius quasi arbitrium res persequantur. Nihil enim hujusmodi homines harum rerum cognitio adjuvat, ut neque incontinentes. At iis, que appetitiones suas rationi obedientes efficiunt, illiusque præscriptum in agendo sequuntur, harum rerum tractatio mirificos afferet fructus.

Διώκειν) Quidam veteres libri, διοικεῖν.

Καὶ περὶ μὲν) Inverso ordine ea, de quibus hactenus disputatum est, ἀνακεφαλαιοῦται.

Ἀποδεκτέον) Vetus interpres ἀποδεικτέον.

Nunc accedamus ad id, quod instituimus, ac primum disputemus de vi vocabuli νέος, ut intelligamus, de quibus hic Aristoteles loquatur. Νέοι interdum vocantur pueri usque ad annum decimum quartum, ut apud Homerum Οδ. τ.

Παῖδα νέον μεγαῶτα.

Et apud Platonem secundo νόμων cum ait: τὸ νέον ἅπαν ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύναται, ἀλλ' ἀεὶ κινεῖσθαι. Hos si quis aptos neget esse ad hanc philosophiam, non repugnabimus. Satis enim est illi ætati, si bene instituatur, & eam disciplinam audiat, quæ, ut alibi diximus, constat solis ἀποτελέσμασι. Νέοι dicuntur etiam gran-

grandiores, hoc est, usque ad tertiam hebdomada: ut cum Aristoteles in tertio horum librorum ait ex Homero, ἐυνῆς ἐπιθυμεῖν τὸν νέον καὶ ἀκμάζοντα. Et veteres Grammatici dicunt, νέον dictum esse ἀπὸ τοῦ νέειν, ὅτι νέουσι καὶ πορεύονται πρὸς αὔξησιν. Ut hac ratione, quamdiu adolescunt, tamdiu νέοι vocari possunt. Videntur & supra illam ætatem νέοι vocari, ut in vetere versu:

Ἔργα νέων, βουλαὶ δ᾽ ἀνδρῶν, εὐχαὶ δὲ γερόντων. Et plane Pollux ait, νεανίσκον vocari ab anno vigesimo primo usque ad vigesimum octavum. Et ita dicit Cicero se adolescentulum dixisse pro Roscio Amerino: quam caussam egit annos natus viginti septem. His positis, ajo, fieri non posse, ut Aristotelis verba περὶ πάντων τῶν νέων intelligantur, contendoque eos, qui excesserunt jam ex ephebis, neque longe absunt ab ea ætate, cum olim in hac urbe toga pura dari solebat, si bene educati sint, ita ut virtutem ament, & bene monentibus libenter pareant, aptos esse ad hanc philosophiam audiendam: idque probo his argumentis. Primum, quoniam, ut Æschines adversus Demosthenem ait, concinere oportere vocem oratoris & vocem legis: ita vitam philosophorum cum ipsorum oratione congruere ac concordare oportet. At illo modo vel maxime discreparent. Etenim omnes antiqui Philosophi semper versati sunt cum adolescentibus, semper in eis ad virtutem & ad honestatem instituendis elaborarunt. Socrates ipse, hujus philosophiæ pater, apud Platonem & apud Xenophontem cum grandioribus natu raro, cum adolescentibus, aut certe adstantibus eis & audientibus, prope semper de virtute disputans inducitur. Et in ipsis libris πολιτείας discedere Cephalum senem, Polemarchum autem ejus filium adolescentem in ejus locum succedere ac substitui videmus. Non ergo judicabant, adolescentes ad hæc audienda parum idoneos esse. Deinde Aristoteles ipse quando tandem hæc præcepta didicit? nonne cum adhuc esset τῶν νέων; Ammonius narrat, eum septendecim annos natum Athenas venisse, ac itare cœpisse ad Socratem, eumque per triennium audiisse; Socratem autem nullam nisi hanc Philosophiæ partem docuisse constat. Tertio non est dubium, quin cognitio Philosophiæ moralis ordine ac tempore antecedat studium juris, cum jurisperiti hinc ducant principia disputationum suarum. At videmus multos adolescentulos aptos ad jus civile perdiscendum judicari. Itaque Justinianus, ut scitis, inscribit Institutiones suas studiosæ legum juventuti. Multo igitur magis idonei erunt ad hanc philosophiam. Addo, ætatem illam non ad discendum modo, sed interdum etiam ad docen-

cendum, aptam reperiri. Etenim Nervam filium traditum est aut annorum septendecim, aut non multo majorem, de jure publice responsitasse. Præterea si adolescentes interdum apti sunt ad res maximas gerendas, multo magis apti erunt ad hæc præcepta discenda. Esse autem, documento fuerit vel P. Scipio Emilianus, qui anno ætatis vigesimo quarto Consul creatus ea gessit, quæ ne hodie quidem sine admiratione legere possumus. Postremo cum hæc tota philosophia referatur ad actionem, quando agent homines, nisi, quid agendum sit, in juventute didicerint?

Sed intelligendum est, duo esse genera Auditorum: unum eorum, qui possint etiam judicare de iis, quæ audiunt; alterum eorum, qui judicare quidem non possunt, sed satis est, si assentiantur, & vera credant esse ea, quæ docentur, magis ac magis id quotidie, cum ad res gerendas accesserint, cogniturі. In illis præcepta hæc evidentiam quandam efficiunt; in his veram opinionem & assensionem. Non igitur simpliciter negat Aristoteles adolescentes idoneos esse auditores hujus philosophiæ: sed tantum negat eos tales auditores esse, ut ea, quæ hic traduntur, perfecte percipere, & de illis judicare possint. Quod autem addit, eos sine fructu audituros, cum animi perturbationes sequantur, id quomodo accipi debeat ostendit ipse, qui paulo supra admonuit, ea quæ dicturus fuisset, non semper, neque in omnibus vera esse, sed ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Nos autem fatemur quidem plerumque verum esse, quod ait Horatius, juvenes cereos esse ad vitia, monitoribus asperos: multos tamen novimus moderatos, & compositos, & tales, ut eorum adolescentia multorum senectuti exemplo esse possit. Ut ergo indomitis, & effrenatis, & rationis jugum detrectantibus hæc philosophia nihil prodesset: ita non est dubium, quin bene natis, bene educatis, virtutis amantibus, quales hic plerosque omnes esse confido, mirabiliter profutura sit. Ut igitur Plato τὺς ἀγεωμετρήτυς excludebat a schola sua: ita nos non quidem omnes adolescentes, sed eos tantum, qui aut natura pravi sunt, aut mala educatione ac consuetudine depravati, a Philosophiæ tractatione excludendos esse censemus.

Cum

Cum in eodem libro I. Nicomacheorum progressus esset usque ad caput 6. ubi mentio est idearum Platonis.

ORATIO XXII.

(Transcripta huc e Comment. in Ethic. Arist. p. 76. seqq.)

CUm multa sunt in Philosophia, quæ difficiles atque arduos habent explicatus, tum quæstio de ideis tam multis est, tamque variis dissentientium inter se eruditissimorum hominum agitata contentionibus, ut si quis hodie arbitrum se ac disceptatorem idoneum profiteri audeat, vix ullo pacto apud cordatos & harum rerum intelligentes homines impudentiæ aut potius temeritatis notam effugere posse videatur. A qua quoniam semper quam longissime abesse studui, & mihi conscius mediocritatis meæ sedulo cavi, ne quid unquam pro certo atque explorato traderem, quod ipsi mihi non satis perceptum ac cognitum esset: servabo eam, cujus me nunquam adhuc pœnituit, consuetudinem, & cum aperte ac dilucide, quantum in me erit, exposuero, quam Platonis, quam Aristotelis fuisse sententiam putem, quid mihi verisimillimum videatur, ita proponam, ut & suum cuique, & mihi meum, si quid postea probabilius occurrerit, judicium liberum ac solutum relinquam. Alia fortasse ratio aliis placeat: mihi quidem certe nunquam non incredibiliter arrisit illa in disputando veterum modestia, qui cum abundarent doctrinæ copia, vix tamen unquam de rebus, in quibus aliqua inesset obscuritas, asseveranter & affirmate pronunciabant. Corrupit hoc, ut pleraque alia, sequens ætas, eruditionemque cœpit ex confidentia pendere, eoque paulatim perducta res est, ut homines adolescentes reperias, qui quadriennio aut quinquennio in Philosophiæ studiis utcunque consumpto, quovis facilius adduci possunt, quam ut se ulla de re dubitare fateantur. Me vero & timidum natura finxit, & experientia atque usus rerum timidiorem etiam reddidit, cum sæpenumero mihi usuvenerit, ut quarum me rerum scientiam habere animo conceptam ac comprehensam existimabam, earum me postea ipsarum animadverterim magna in ignoratione versari. Itaque fio indies tardior ad affirmandum, neque ullum fere majorem ex studiorum laboribus fructum capio, quam quod minus quotidie mihi blandior, & si nihil aliud, saltem e duobus ignorantiæ malis altero liberor, cum, quæ nescio, consequor,

quor, ut ea nescire me sciam. Non enim tam turpe aut tam incommodum est, nescire aliquid, quam si, quod nescias, id te scire opineris. Sed hæc fortassis alieniora sunt. Nunc illuc, quo institui, veniam, eaque, ut potero, explicare ingrediar, quæ de idea boni adversus Platonem Aristoteles disputavit.

Exordiar autem a nobili & admodum celebrata doctissimorum hominum sermonibus quæstione: sitne inter Platonem & Aristotelem verborum tantum, an rerum & sententiarum discrepantia? & num ea, quæ tam multis in locis adversus Platonem disputantur, ad ipsam Platonis sententiam reprehendendam pertineant: an potius adversus eos, qui ex male acceptis Platonis verbis falsam aliquam sententiam elicerent, dirigantur?

Simplicius quidem, cui ex Aristotelicis interpretibus non facile quenquam aut ingenii acumine, aut doctrinæ magnitudine anteposueris, convenire de rebus ipsis inter Platonem & Aristotelem arbitratur, idque cum aliis locis, tum in tertium de cœlo testatur his verbis: ὃ δὲ πολλάκις εἴωθα, καὶ νῦν εἰπεῖν ἄριστον, ὅτι οὐ πραγματική τις διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐστὶ, ἀλλὰ πρὸς τὸ φαινόμενον τοῦ λόγου τὸ δυνάμενον φαύλως νοεῖσθαι πολλάκις ἀπαντῶν ὁ Ἀριστοτέλης φειδόμενος τῶν ἐπιπολαίως νοούντων τὸν Πλάτωνα, ἀντιλέγειν φαίνεται πρὸς αὐτόν. id est: *Quod autem crebris usurpare sermonibus soleo, id nunc quoque dicere operæprecium est, inter Philosophos,* (Platonem autem & Aristotelem dicit,) *nullam quidem esse de rebus ipsis discrepantiam. Sed Aristoteles sæpenumero; dum occurrit ei sententiæ, quam quis ex male accepta Platonis oratione elicere posset, eorum nominibus parcens, qui Platonis verba modo, non sententias intelligunt, ipsi Platoni adversari, ac contra eum dicere videtur.* Sic & in secundum Physicorum ait, Aristotelem non disputare adversus ideas, sed adversus vulgares opiniones de ideis, πρὸς τὰς δημώδεις περὶ τῶν ἰδεῶν ἐννοίας. In eadem sententia & Ammonius fuit, & Boetius, qui etiam in librum περὶ ἑρμηνείας se de Platonis & Aristotelis concordia scripturum esse profitetur. Et patrum nostrorum memoria duo admirabili eruditione præditi Viri, Bessario Cardinalis Nicenus, & Joannes Picus Mirandulanus id ipsum multis & exquisitis rationibus confirmare studuerunt.

Ego tamen nullo modo adduci possum, ut credam, Aristotelem, cum Platonis sententias probaret, verba tantum illius reprehendisse. Moveor autem his argumentis. Primum, quoniam hoc ab Aristotelis gravitate maxime alienum foret. Quid enim

enim est tam leve, tam nugatorium, tam sophisticum, tam Philosopho indignum, quam cum de rebus gravibus disputes, cujus sententiam probes, ejus verba captare ac cavillari? Sophistarum hoc esse ait Aristoteles ipse in Topicis, ejus, qui cum disputant, verba non ita, ut ab eo sensum est, accipere, sed in aliam aliquam sententiam detorquere, in qua reprehendenda diserti ac copiosi esse possint. Præterea, si Aristoteles non adversus Platonem, sed adversus eos, quos Platonis verba parum intellecta in errorem aut inducere poterant, disputasset: videtur hoc, si non ubique, at certe alicubi aperte ac disertis verbis expressurus fuisse, idque duabus de caussis. Primum ut effugeret illam invidiam, in quam se incursurum apud multos Platonis amatores facile prospicere poterat. Ita enim videtur gratus in magistrum fuisse, & persolvisse ei præclara διδακτρα, si dicta ipsius interpretando veram ejus sententiam aperuisset. Nunc videtur multis, ut Herculem est in fabulis necem attulisse Lino, quo magistro in musicis usus fuerat, sic Aristoteles, a quo philosophiam didicerat, hoc ei præmium reddidisse, ut omnes prope illius sententias jugulare ac confodere voluerit. Deinde quod ipsemet incideret in eandem illam culpam, quam in alio reprehenderet. Posset enim non immerito aliquis dicere: Quid in Platone reprehendit Aristoteles? Dicendi genus. Quid ita? quia tale est, ut multis objicere errorem queat. At ipsemet eodem vitio implicatus tenetur, si cum a Platone non dissentiat, ita tamen loquitur, ut vehementissime ab eo dissentire videatur. Quis autem est, cui ista ad reprehendendum via non pateat? aut quis unquam ita proprie atque exquisite locutus est, ut illius oratio nemini prorsus errorem afferre posset? Quam multa sunt in ipsius Aristotelis scriptis, quæ, si quis nuda tantum verba consideret, absurdissimas sententias contineant? ut cum in secundo poster. analyt. extremo ait sensum esse τῦ καθόλυ: aut cum in sexto Ethicorum, sensum esse mentem; aut cum, qui in categoriis species & genera substantias esse dixisset, idem in sexto τῶν μετὰ τὰ Φυσικὰ docet, nihil commune posse esse substantiam; aut cum in topicis Deum animal esse dicit; aut cum in quinto de generatione animalium, animæ plena esse omnia. Quid plura persequar? quamlibet enim multa nullo negotio colligi possunt. Ergo si hoc tantum in Platone reprehendit Aristoteles, quod ex verbis ipsius male intellectis falsa quædam & absurda colligi possint, suo se ipsemet gladio jugulaverit. Eadem enim reprehensio in ipsum retorqueri potest.

Illud

Illud quoque non injuria quæsierit aliquis, cur tanto studio Platonicorum princeps Plotinus, Proculus, Simplicius ipse Aristotelis argumentis respondere, & adversus ea Platonis sententiam defendere soleant, si ea nihil ad Platonem pertineant? Nam si contra eos tantum argumentatur Aristoteles, qui Platonem male intelligunt: quid caussæ est, cur tu, qui Platonicus es, argumenta illius dissolvas? Quasi imperitorum defensionem suscipias, & illorum caussa labores. Postremo si Aristoteles ipse clamat, se Platonem ipsum petere, & ab eo dissentire, & interdum excusat se, ut hoc loco, interdum indicat caussas, quæ Platonem in errorem impulerunt: quid est, quod quisquam velit ingeniosus esse in conciliandis iis, quorum unus se ab altero dissentire profitetur?

Sed sunt quidam, quibus nefas videtur, duos, quorum de doctrina magna sit opinio, dissentire inter se. Itaque omnia conantur, ut eos etiam in viros, in concordiam redigant: qualem fuisse dicunt in medendi arte quendam, cui ex re Conciliatori nomen inditum est, quod efficere voluit, ut inter Galenum & Avicennam perpetuo conveniret. Memini cum puer in studia juris civilis incumberem, idem factitare solitos magistros meos, qui veteres Jurisconsultos, etiam in iis, in quibus constabat, alium aliter sensisse, aut constitutiones Imperatorum cum responsis prudentum, etiam eas, quibus jus antiquum correctum erat, quoquo modo tamen conciliare nitebantur. Quod idem puto evenisse iis, qui contenderunt, Aristotelem de rebus ipsis idem sensisse, quod Platonem: cum tamen, ut ante dixi, ex ipsius verbis luce meridiana clarius perspici possit, multis in rebus eum a Platonis judicio discrepare. Nisi forte cum in Politicis ita disputat adversus utramque Platonis Rempublicam, ut prope nihil probet eorum, quæ Plato dixerat, verba tantum aucupari, ac non ipsas sententias convellere & labefactare videatur. Quid in libris de anima, cum de oculorum sensu disputat, & videre nos non emittendo, sed accipiendo docet: nunquid voculam aliquam Platonis cavillari, an sententiam ipsam reprehendere videtur? Quid in libris de cœlo, cum disputaturus, fueritne mundus ex omni æternitate, an aliquando esse cœperit, ita se diligenter excusat, atque in disputatione, qua veritas inquiritur, neque amori, neque odio locum esse debere: numquis est, qui putet, illum tam accurata excusatione usurum fuisse, si adversus eos, qui male Platonem ipsum intelligerent, ac non adversus Platonem disserere voluisset? Nam in tertio quidem eorundem librorum aperte loquitur, & Platonem ait nimio quodam amore Geo-

metriæ

metriæ, multa peccasse; neque minus confidenter loquitur libro primo de sapientia, ubi ait, Platonem ipsum male intellexisse ea, quæ dicebantur a Socrate, & putasse, ab eo constitui ideas quasdam separatas a rebus singulis, ac per se cohærentes, cum tamen ille nihil tale diceret. Nolo hoc loco jactare me in iis omnibus, quæ se offerunt, persequendis. Satis est enim mihi, si doceam, in ea re, quæ nunc agitur, hoc est, in ideis, ita dissensisse eum a magistro, ut non ignis magis aquæ contrarius sit, quam Platonis sententiæ Aristotelis contraria sententia est. Non enim hic tantum adversus eas disputat, sed multo vehementius in libris de sapientia, in physicis, in libris de ortu & interitu, ac denique ubicunque datur occasio, etiamque quodam loco ait, omnia, quæ a Platonicis de ideis disputantur, κενῶς καὶ λογικῶς λέγεσθαι: & alio loco, esse κενολογίαν καὶ ποιητικὰς μεταφορὰς: & in secundo posteriorum analyticorum, τὰ δὲ εἴδη inquit, χαιρέτω, τερετίσματα γάρ εἰσιν: & in dialogis σαφέστατα κέκραγεν, ait Proculus, μὴ δύνασθαι τῷ δόγματι τούτῳ συμπαθεῖν, κἄν τις αὐτὸν οἴηται διὰ φιλονεικίαν ἀντιλέγειν. Itaque vere Cicero primo Academ. *Aristoteles*, inquit, *primus species, quas paulo ante dixi, labefactavit, quas mirifice Plato erat amplexatus, ut in iis quiddam divinum esse diceret.*

Satis probatum puto; in disputatione de ideis Aristotelem neque verba Platonis reprehendere, cum sententiam probet; neque adversus eos, qui male Platonem intelligerent, sed adversus Platonem ipsum disputare, atque ab eo quam maxime dissentire. Neque tamen hoc ita accipi velim, ut quisquam ex oratione mea suspicetur, nunquam Aristotelem adversus Platonis verba disputare. Facit enim hoc quoque nonnunquam, ut in libris de anima, cum ostendit, animam non posse esse circulum. Etenim quod senserat Plato, cum animam circulum esse diceret, id Aristoteli quoque ipsi non improbatur; sed exagitat loquendi genus, quod non satis proprium, neque Philosophicæ disputationi conveniens videbatur. At hæc aliis relinquenda sunt. Nunc exponam, quid Plato ideæ nomine intellexerit.

Duo sunt ex sententia Platonis in Timæo genera rerum: unum earum, quæ sensu percipiuntur, alterum earum, quæ mente & intelligentia. Prius illud ait esse nunquam, semper fieri; posterius nunquam fieri, semper esse. Etenim esse ea demum, quæ semper sunt, quæ immutabilia sunt, quæ nunquam neque oriuntur, neque occidunt; fieri autem, non esse, ea, quæ assidue mutantur, quæ & orta sunt, & interitui obnoxia. Iam vero omnia,

omnia, quæ sub sensum cadunt, & orta & interitura sunt, eademque perpetuo labuntur ac fluunt, neque diutius permanent uno & eodem statu. Itaque veteres Philosophi, Protagoras, Heraclitus, Empedocles, cum ad hæc tantum respicerent, omnia fieri, nihil esse dicebant, ut est apud Platonem in Theæteto. Et refertur in Cratylo dictum Heracliti, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει καὶ ὅτι δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίοις At species & genera, quibus singulæ res continentur, & uno verbo τὰ καθόλου, & fuerunt ab omni æternitate, neque unquam esse desinent, neque ulli mutationi obnoxia sunt, sed semper eodem modo se habent. Non enim homo aut animal aut nascitur, aut interit, sed hic homo atque hoc animal. Neque semper verum fuit eritve, Socratem esse animal ratione præditum: at idem de homine ex omni æternitate verum fuit semperque erit. Neque semper verum est, Aristidis justitiam esse virtutem, non enim semper est Aristides; at semper verum, justitiam esse virtutem. Hoc intuens Plato statuit, τὰ καθόλου sola proprie esse, atque idcirco esse πρώτας οὐσίας καὶ μάλιστα οὐσίας: cætera autem esse tantum κατὰ μέθεξίν τινα τῶν καθόλου. Hæc autem universa vocabat εἴδη aut ἰδέας, id est, species aut formas rerum & αὐτοέκαστα, ut αὐτοάνθρωπον ideam hominis, αὐτόϊππον ideam equi. Stoici eadem postea vocarunt οὔτινας, ut οὔτινα ἄνθρωπον non hunc aut illum hominem, sed hominem in genere. Et ex eo vocarunt sophismatum genus quoddam οὔτινας, quale hoc est: εἴ τίς ἐστιν ἐν ἀθήναις, οὐκ ἔστιν ἐν σπάρτῃ ἄνθρωπος δέ ἐστιν ἐν ἀθήναις· οὐκ ἔστιν ἄρα ἄνθρωπος ἐν σπάρτῃ. Quorum vitium in eo positum esse dicebant, quod ἐκ τοῦ τινὸς πρὸς τὸν οὔτινα progrederetur argumentatio. Neque tantum substantiarum ideas faciebat Plato, verum etiam, ut nunc loquimur, accidentium, ut αὐτοδίκαιον, αὐτόκαλον, αὐθόμοιον, αὐτανόμοιον, & alia, de quibus est in Parmenide. Neque naturalium modo rerum, sed earum, quæ artificio constant, ut τραπεζότητα, & κυαθότητα: de quibus a Diogene aliquando irrisus eam vicissim amarissimo dicto pupugit, ut narrat Laertius. Addebat, sine ideis neque scientiam, neque memoriam constare posse: nam earum utramque esse rerum stabilium ac permanentium: tale autem nihil esse præter ideas. Atque hic si substitisset Plato, ferri aliquo modo poterat, omniaque illius dicta veram aliquam & commodam interpretationem recipere videbantur. Nam verum est: res singulas, quæ quidem sub orbem lunæ subjectæ sunt, infinitis mutationibus

agitati,

agitari, ideoque per se sub scientiam non cadere, universa autem & communia æterna esse, & semper eodem modo se habentia. Demonstratio enim & definitio sunt æternorum & immutabilium, ut docetur in posterioribus analyticis. Ferri etiam, dummodo recte intelligeretur, poterat, species & genera substantias esse. Quicquid enim λέγεται ἐν τῷ τί ἐστι, substantiam quodammodo significare dicitur. Sed & vere dicitur, ex iis, quæ sunt καθόλου, & memoriam effici, & scientiam. Abstrahit enim animus noster ab iis, quæ sub sensum cadunt, communia quædam, eaque recondit, atque iis utitur. At quod plerumque usuvenire hominibus solet, ut inventa sua nimis ament, eaque plus justo exornare atque amplificare studeant, id Platoni quoque contigit, qui dum ideas quasi filiolas quasdam suas & proprium ingenii sui fœtum, quantum plurimum potest, omnibus commendare conatur, multa protulit, quæ Aristoteles, qui veritatis amantissimus, a figmentis autem, & ab allegoriis in tractanda philosophia alienissimus erat, ferre non potuit. Docuit enim eas substantias esse ab iis omnibus, quæ sub sensum caderent, non intelligentia tantum, sed re ipsa separatas, ad quas omnium generationum principia referenda essent, in quas tanquam in exemplaria intuens DEUS cætera omnia procuderet. Animos etiam nostros, antequam demitterentur in corpora, familiariter, ut ita dicam, versatos esse cum ideis, & ex earum intuitu omnium rerum cognitione viguisse; post cum in perturbatum corporis domicilium commigrassent, oblitos esse eorum, quæ antea sciverant, reminisci tamen eorum, alios facilius, alios majori negotio, prout cuique major aut minor cum corpore conjunctio esset; neque discere hic quicquam nos, sed reminisci, & eos, qui docere viderentur, tantum revocare ac redigere in memoriam ea, quæ nobis, antequam nasceremur, cognitissima erant. Illas speciosas & plausibiles fabulas Aristoteles repudiandas putavit, in eisque aperte professus est, sibi cum Platone convenire non posse. Denique cum tribus modis dicatur τὸ καθόλου, τὸ πρὸ πολλῶν τὸ ἐν πολλοῖς, καὶ τὸ μετὰ πολλὰ duos posteriores modos admittit Aristoteles, primum fictum ac commentitium esse censet.

At hæc fortasse nimium multa sunt. Non enim hoc loco disputationem instituit adversus omnes ideas. sed tantum adversus ideam boni, de qua nobis deinceps disputandum erit, si modo hoc docendi munus mihi licebit persequi: quod futurum necne sit, addubito. Quo enim Philosophi, ac præcipue morales, pecuniam contemnere dicuntur, audio clarissimos & præstantissimos viros,

ros, quibus a Principe mandatum est, ut præmia professoribus pro sua cuique dignitate constituant, velle periculum facere, ecquid ego Philosophus sim, an esse me simulem. Itaque constituerunt mihi annuam laborum meorum mercedem perexiguam, ut si forte ego id ægre tulero, ex eo convincant, me pecuniam non contemnere, ideoque Philosophum non esse. Ego autem quanquam non sum ex illis Philosophis, qui pecuniam valde contemnunt: decrevi tamen hac in re philosophice agere, & pecuniam contemnere. Contemnam ergo, nisi ipsi consilium mutaverint, & eam quæ denegatur, & eam, quæ offertur, ac, si alterutrum necesse sit, gratuitum otium gratuito labori anteponam.

In studiorum instauratione.

De Via ac ratione tradendarum disciplinarum.

ORATIO XXIII. (alias XVIII.

PLerique eorum, qui quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare litteras, & ingenuas artes, vosque, Adolescentes optimi, ad eas toto pectore amandas ac colendas exhortari atque incitare consueverunt. Quorum ego neque consilium reprehendo, neque tamen omnia in eo posita esse censeo. Nam ut, si quis bonæ valetudinis commoda exponat, eaque dicendo amplificet, atque exaggeret, & ad eam omni studio conservandam homines cohortetur, neque tamen admoneat, quo genere victus quibusque exercitationibus ea maxime comparari ac contineri debeat, non valde utilis videri possit illius oratio: ita parum prodest, aut laudare eas artes, quas certo nemo usque eo perfrictæ frontis est, ut vituperare audeat, aut ad eas cohortari eos, quos illarum studiis deditos esse constat, nisi indicetur etiam via, qua quis ad illas facillime, ac certissime pervenire posse videatur. Ego igitur, quando mihi a te, Laurenti Blanchette, Vir clarissime, munus hoc impositum

tum est, non laudabo litteras: satis eas homines eruditissimi, collegæ mei, ex hoc ipso his proximis annis ornate, copioseque laudarunt; ne multum tum quidem temporis ponam in his nobilissimis adolescentibus ad eas cohortandis: & ipsi per se satis eas amant, neque oratione mea melius incitari possunt, quam si te Blanchette intueantur, ad te cogitent, in te oculos animumque defigant, cui litterarum tractatio senilem in isto ætatis flore non modo gravitatem, ac prudentiam, sed dignitatem quoque atque auctoritatem comparavit. Quænam igitur orationis meæ futura materia est? quibus de rebus dicens hunc ornatissimorum virorum, atque hanc honestissimorum juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem video, demulcere, & delinire conabor? Exponam breviter, ac perspicue a carceribus, ut dicitur, ad calcem ei, qui semel imbiberit in litteris & in bonarum artium scientia excellere, quam studiorum viam ac rationem tenendam putem. Quod dum facio, quidam ex vobis decursum jam a se, & confectum curriculum agnoscent, alii, quod iter ad veram gloriam ferat, me monstrante cognoscent. Attente, ut me audiatis, ne orandos quidem esse vos puto. Frustra id postulem, nisi attentionem mihi res ipsa, de qua dicere ingredior, conciliaverit. Principio igitur positum sit, græcæ latinæque linguæ cognitionem instrumentum esse ad parandam doctrinæ copiam hoc quidem tempore plane necessarium. Id qui negant, aut quid verum sit, non vident, aut contendendi studio in oppugnando eo, quod verum est, ostentare ingenii acumen volunt. Quare puer is, quem informare, ac describere ordimur, honesto loco natus, modicis opibus instructus, ea corporis firmitate, ut studiorum laborem perferre possit, ingenio neque agresti, & hispido, nec molli, & effœminato, sed eleganti, & ad honestatem propenso præditus, sextum ætatis in-

greſſus annum græcarum latinarumque litterarum formas, nomina, poteſtatem, per ludum jocumque condiſcat, & ut libentius faciat, non metu, ac verberibus, ſed præmiolis, quibus ætas illa capi ſolet, identidem excitetur. Ubi annum in eo poſuerit, ut & græce, & latine ſatis facile, atque expedite legat, jam ſeptimo primis illis, maximeque grammaticorum utriusque linguæ præceptis imbuatur, nomina, & verba flectere, ac variare, & inter ſe ſine vitio conjungere, ac copulare diſcat. Huic uni rei annum ſeptimum tribui velim. Octavo incipiat jam aliquid audire, aliquid legere, idque ejusmodi, ut & ad formandos mores non nihil conferat, & voluptatem potius adferat, quam magnam ullam animi contentionem requirat. In hoc genere apud Græcos excellunt Æſopi fabulæ, & Phocylidis carmina: Latini talium ſcriptorum inopia laborant, niſi quis easdem illas fabulas ab optimo, & eruditiſſimo viro Gabriele Faerno latinis verſibus elegantiſſime expreſſas, illi ætati proponendas putet, & addendum, ſi quod exiguum poëma puris verbis vitæ præcepta continens reperiatur. Biennium conſequens, id eſt, nonum, ac decimum annum, ita libentiſſime poſuerim, ut puer matutinis quidem horis libros Xenophontis de inſtitutione Cyri, quibus nihil purius, aut ſuavius reperiri poteſt, promeridianis autem Cæſaris potiſſimum commentarios legat, qui mihi unus ex omnibus latinis ad illam nitidiſſimam Xenophontis ſimplicitatem proxime videtur accedere. Undecimus annus comœdiis detur, ita tamen, ut ex Terentio Plautoque, & multo magis ex Ariſtophane, quidquid inquinare pueriles animos poteſt, aut reſecetur, aut omittatur. Quod idem de omni ſcriptorum genere ſemel a me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moſchi, Bionis Idyllia cum Virgilii Bucolicis, Heſiodus cum Georgicis, cum Æneide utrum-

que

que Homeri poëma copuletur. Neque hos libros totos a præceptoribus exponi arbitror debere. Cum tantum cujusque a præceptore audierit, ut sine cortice, quod ajunt, nare possit, quod reliquum est, suo ipse privato studio persequatur. Huic rei biennium suffecturum puto. Illud interea ad magistri curam & sollicitudinem pertinet, ut puer loquendo quidem quotidie, scribendo autem alternis saltem diebus exerceatur. In ipso pubertatis ingressu primum exercebo eum in eis, quæ Græci vocant progymnasmata, id est, præludia quasi quædam, & præcursiones ad eloquentiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophistæ, qui, si quid ego auctoritate possem, quotannis exponeretur in scholis, & ad præcepta, quæ illic traduntur, juvenes perpetuo exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua instituendæ juventutis ratio non tantum intermissa jam pridem, sed oblivione obruta, ac sepulta est: quæ si revocaretur, paucis annis existerent homines vere copiosi, & eloquentes; isti autem clamatores, qui nomen eloquentum gesticulatione pantomimica, & volubilitate linguæ, & impudentia sibi pepererunt, ita jacerent, ut eos audire nemo posset. Ita igitur exercitatus adolescens totum se Ciceroni dedat, ingurgitetque se in illum uberrimum, & abundantissimum eloquentiæ fontem, retinens perpetuo illam, quam a principio instituimus, consuetudinem, ut græca cum latinis, similia cum similibus conferat. Ciceronis epistolas cum leget, evolvat eodem studio Platonis, Isocratis, Demosthenis, aliorumque Græcorum epistolas, quæ in duo volumina congestæ reperiuntur. Ad libros de Rhetorica scriptos adjungat Aristotelis libros ejusdem argumenti, quæque eadem de re Dionysius Halicarnasseus, Demetrius Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, aliique Græci litteris pro-

diderunt. Ciceronis orationes, cum Demosthenis, Æschinis, Lysiæ, aliorumque veterum orationibus comparet; dialogos de philosophia, cum dialogis Xenophontis, & quibusdam Platonis. Interea oblectamentum sibi ex alio genere poëtarum petat, Pindarum cum Horatio; Euripidem, Sophoclem; Æschylum cum Seneca; Apollonium cum Valerio Flacco; epigrammata græca cum Catullo & Martiale committat. Idem faciat in historicis, Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, cum Livio, Sallustio, Tacito conferens. Et quoniam neque historia, nisi cognito orbis terrarum situ, neque hic sine aliqua mathematicarum artium cognitione percipi potest: his quoque utrisque temporis aliquid impertiat. Cum ad plenam, ut juris auctores loquuntur, pubertatem, id est, ad annos octodecim pervenerit, graviora meditetur: ac primum quidem analytices, & dialectices præcepta non ex barbarorum lacunis, sed ex Aristotele ipso, & Græcis Aristotelis interpretibus hauriat, in eisque vere, ac serio biennium exerceatur. Hoc modo præcultus, ac præparatus adolescens, si totam ætatem exigere in otio litterario volet, abunde habet quod agat: nunquam deerit, quo pascat animum, etiamsi ei ad multa secula vivendi spatium prorogetur. Sin aut ad medicinam, aut ad juris scientiam, aut ad theologiam applicare ingenium cogitat: medicus quidem futurus, in physicis; jurisconsultus in ethicis, ac politicis; Theologus in utrisque sese prius diligenter exerceat; hic tertius hebraicas præterea litteras discat; tum eorum quisque ad ea, quæ dixi, studia accedat. Quocunque enim se naturæ suæ ductum secutus contulerit, dubitandum non est, quin ut longissime, antequam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus adamasse dicitur, quique solus post senarium intra centum perfectus est, talis in suo genere futurus sit,

qua-

qualem in suo fuisse Roscium Cicero prædicat, qualem apud inferos esse Tiresian ait Homericus Ulysses: quem solum sapere dicit, cæteros umbrarum in morem vagari. Exposui vobis, adolescentes, iter non ad inanem scientiæ opinionem, sed ad veram & solidam eruditionem: arduum illud quidem, & difficile, sed cogitate, nullo modo fieri posse, ut ad excelsa, & sublimia per plana veniatur; & alioqui credite hoc mihi, summum in studiis laborem summa voluptate condiri. Quod si quis ea, quæ dixi, præstare omnia non potest, præstet certe quisque quod potest. Cum alia multa, quæ sæpe ex hoc loco audistis, ad amandas litteras incitare vos debent, tum mirifica plane ac singularis erga eas Gregorii XIII. optimi ac maximi Pontificis voluntas. Qui non tantum pulcherrimos fontes aperuit, quibus urbem prius aquæ penuria laborantem multo & ornatiorem, & salubriorem, & commodiorem reddidit, sed alios longe pulchriores & utiliores fontes disciplinarum reclusit. Quid enim aliud sunt tot illa Neophytorum, Græcorum, Germanorum, Britannorum, aliarumque gentium, ac nationum collegia, quam totidem aperti & expositi omnibus religionis & bonarum artium fontes, ab inexhausto Pontificiæ liberalitatis fonte manantes? Quid scholæ nostræ, quæ quotidie tot eruditissimorum hominum vocibus personant, quibus ipse majora, quam quisque ante eum Pontifex præmia statuit, quid aliud, quam incredibilem ipsius erga bonas artes amorem, voluntatemque declarant? Quid tanta multitudo hominum, doctrina quam opibus instructiorum, quibus ipse subsidia vitæ large prolixeque suppeditat? Ut non verius Bononia studiorum mater, quam is civis, quo ipsa maxime gloriatur, studiorum pater vocari queat. At tu, Laurenti Blanchette, vir clarissime, quando nos ipse in fide ac patrocinio tuo esse voluit,

quantum apud eum potes, quod te plurimum posse scimus, tantum confer ad paternam ipsius erga nos voluntatem magis magisque in dies confirmandam. Multa jam ipsius benignitate consecuti sumus; ego quidem plura & majora, quam ut ea me unquam promeriturum esse confidam: sed alia quædam sunt, nec iniqua, nec inusitata, quæ, ut alibi conceduntur, si hic quoque concederentur, mirabiliter & Professorum, & Studiosorum adolescentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi cum voles expositori sumus, & per te aliquid nos effecturos esse confidimus. Suscipe cogitationem te dignam; para tibi immortalitatem apud omnes litterarum amantes & gratiam, & gloriam; perfice, ut eæ artes, quæ in te tantum ornamentorum contulerunt, ipsæ vicissim ornamentorum aliquid tibi se debere fateantur.

Ad Illustrissimos & Reverendissimos S. R. E. Cardinales, ipso die Paschæ, cum subrogandi Pontificis caussa conclave ingressuri essent.

ORATO XXIV. (alias XIX.)
Habita Romæ Anno M. D. XXCV.

MAgnum vobis hoc tempore negotium impositum est, Patres Amplissimi, & tantopere ad salutem & tranquillitatem universæ Christianæ Reipublicæ pertinens, ut haud sciam, an ullum sit eorum omnium, quorum pro summa dignitate, quam in Ecclesia obtinetis; vestra procuratio est, quod singulari quadam & extraordinaria præpotentis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo est, quis Ecclesiæ in terris summo cum impe-

imperio præesse ac præsidere; quis in puppi sedens clavum tenere, & periculosissimæ navigationis cursum regere ac moderari; quis pastores ipsos pascere debeat; cujus, ut supra vulgarem hominum conditionem elati, responsa pro oraculis, nutus pro ratione, jussa pro legibus futura sint. Quanquam igitur ea sapientia estis, vix ut quicquam vobis subjici possit, quod non ipsi animo prius conceptum meditatumque teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri consuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis sequendum sit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat: & ea est Dei benignitas, ut sæpe rudibus & imperitis ea dicenda suggerat, quæ audita etiam sapientibus prosint. Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos, per eum, in cujus nomine huc convenistis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atque ut hinc potissimum ordiar, ut arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quædam in Episcopo & inventu difficilia requiruntur. *Oportet*, ait sanctus Paulus, *Episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus.* Quod si in aliis Episcopis requiritur, quanto magis in eo, qui, quanto Episcopi sacerdotibus, tanto ipse cæteris Episcopis antecellit? Quando autem quisquam reperiretur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum evehatur, si omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigide ac præfracte accipiendum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omnium, qui vivimus, ex bono maloque permista natura est: & aut Angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret; aut & Deo & hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum sordes admista bonitas temperaret. Non igitur quærendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne levissimo quidem, vitio adspersus:

quem ab omni nota ac reprehensione integritas vitæ nullis unquam violata maculis vindicet; nunquam enim res ad exitum perduceretur: sed qui & præcipuis virtutibus inter æquales emineat, & vitiis, ut non omnibus, at iis certe careat, quæ in privatis hominibus singulas familias, in principibus maxima plerumque imperia evertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens, cum equum eximiæ bonitatis, quem habebat, libenter se alicui spectatæ virtutis viro donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset: *Ego vero,* ait Cyrus, *ostendam tibi, quomodo etiam si clausis oculis jeceris, aberrare a tali viro non possis*; simulque eum glebam humo sublatam in confertissimum agmen amicorum, quos assidue circum se habebat, jacere jussit; &, *Quemcunque,* inquit, *ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato, neque metus ullus sit, ne aberraveris: omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo.* Si de vobis, Patres Amplissimi, idem dici posset, ut e vestro nobilissimo honoratissimoque consessu, nec ætate, nec usu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset, ad hujus muneris gravitatem sustinendam: non magna deliberatione opus foret, neque ullam in partem, quis ei ex vobis præficeretur, admodum interesset. Sin verius est, ut in stellis alia aliam nitore et claritate vincit, sic e vobis alium alio esse iis bonis & ornamentis, quæ Pontifici conveniunt, instructiorem ac superiorem: & orandus summis precibus Deus, ut judicia vestra dirigat; & vobis intendenda omni studio mentis acies, ut ex omni numero vestro eum potissime, qui aptissimus & publice utilissimus futurus videtur, deligatis. Ignoscite, quæso, si quid paulo liberius dixero: Non enim ea nunc res agitur, ut auribus serviendum sit; dicenda quæ urgent, quæ tempus, quæ rei magnitudo postulat. Omnis cogitatio cogna-

gnationis, amicitiæ, utilitatis privatæ. ab hac deliberatione procul abesse debet: ne, si quis ita eligitur, & ipse, dum erigitur, corruat, & alios secum in idem exitium præcipites trahat. Si navigaturi de gubernatore navis eligendo consultarent, nemo reperiretur usque eo improvidus, ut eum qui sibi aut amicissimus, aut sanguine conjunctissimus, ac non eum potius, qui intelligentissimus, exercitatissimus esset, ei muneri præfici vellet: & desiperet, si quis in communi naufragio quæsticulum aliquem suum sibi salvum ac proprium fore putaret. Una navis, qua omnes vehimur, Ecclesia est: quæ quantis hoc tempore procellis ac tempestatibus agitetur, nemo non videt. Et erit quisquam ita non imprudens modo, sed inhumanus & impius, qui in tantis periculis publicæ saluti ac tranquillitati quidquam anteferendum putet? Exulent a vestris omnium animis talia omnia, Patres Amplissimi: &, aliis omnibus circumcisis atque amputatis, ea tantum in futuro Pontifice, quæ bono Pontifici necessaria sunt, requirantur.

Videntur autem quinque præcipua esse, quæ in eo spectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quæ, ut verissime dixit Apostolus, perfectionis vinculum est, & Auctoritas. De quibus singulis ubi quam brevissime fieri poterit, dixero, finem dicendi faciam.

Primum igitur requiritur Sanctitas morum. Nam quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipse propriis madeat? Quare si quem avarum, si ambitiosum, si crudelem ac sanguinarium, si libidini ac voluptati mancipatum vixisse constaret: ejus ne habenda quidem ratio in his sacrosanctis comitiis esset. Avarus civitates exhauriret, nova quotidie populis onera imponeret, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem congerendæ ac coacervandæ pecuniæ caussa susciperet, nihil

amplum aut magnificum agitaret animo, non de gloria Dei, aut utilitate publica, ſed de arcis & ſaccis ſuis implendis perpetuo cogitaret. Non eſt, Patres Ampliſſimi, non eſt ejusdem ingenii, pecuniæ ſervire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Statoclem & Dromoclidem ajunt olim tractationem Reipublicæ meſſim auream vocare ſolitos. Non eſt credibile quemquam ex vobis ita animatum eſſe: ſed tamen procul abſit a gubernaculis Eccleſiæ, ſi quis Pontificatum meſſim ſibi ac ſuis fore auream putat. Ambitioſus omnia perturbaret, nihil usquam quietum eſſe pateretur, bellis orbem terrarum concuteret; dum ſuorum titulos, ditionem, dignitatem augeret. Sedis Apoſtolicæ dignitatem in quodlibet diſcrimen adduceret. Quid crudelem & recenti ſemper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoſcendi neſcium, cui pro virtute ira ſit, pro conſilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandisſimo illi ac leniſſimo Patris nomini reſponſurum eſſe cenſetis? Quid, ſi quis ſe voluptatibus vinciendum ac conſtringendum dedit, earumque turpisſimo famulatu nexus & irretitus, in earum cœno, tanquam ſus, perpetuo volutatur, quid ab eo boni ſperari, aut quid mali potius non metui poteſt? Libere, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nusquam enim tutius eſt accuſare vitia, quam cum ex eis qui audiunt nemo eſt, qui ea, quæ dicuntur, ſuſpicari posſit ad ſe pertinere. Si quis igitur eſt (quales pleroſque omnes ex veſtro ampliſſimo ſplendidisſimoque Collegio eſſe compertum eſt: ſed tamen fieri nullo modo poteſt, ut non & e vobis aliqui excellant,) qui tota vita nullam ſignificationem avaritiæ dederit, qui ſive in magnis opibus natus, ſive e tenuibus ac modicis ad ampliores copioſioresque perductus, omnem pecuniæ fructum in ſublevandis egentibus poſitum duxerit; qui arcam ſuam nunquam turpiter afferentibus,

tibus, honeste petentibus semper apertam habuerit; qui ad gloriam suam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuò retulerit; qui ex fuga atque abstinentia voluptatum maximam sibi voluptatem captaverit: qui veram animi magnitudinem in ignoscendis, non in ulciscendis injuriis consistere judicaverit; ejus demum mores aptissimi sunt, ad personam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectissimum fuit, in terris sustinendam.

Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam vere Aristoteles ait esse propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas Christus Dominus ac Deus noster cum morum integritate ac sinceritate conjunxit, his verbis: *Estote simplices sicut columbæ, & prudentes sicut serpentes.* Sed videndum est, ut, quid prudentia sit, recte intelligamus: neque ita eam accipiamus, ut vulgus solet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa simulare ac dissimulare novit, multa mentiri; eos, quibuscum agit, commodi sui caussa, fallere ac circumvenire: & quod sibi præposuit, multas vias reperire, quibus id quoquomodo adipiscatur. Illa vero prudentia non est, sed calliditas, versutia, malitia; aut, si prudentia est, carnis prudentia est, quam se perditurum minatur Deus, quam mortem esse Paulus affirmat. Vera prudentia est, & cognoscere quid petendum fugiendumque sit: & quibus viis tum ipse eo pervenire, tum alios eodem perducere commodissime possit; nihil temere atque inconsiderate agere, sed unaquaque in re, quid rerum, personarum, locorum, temporum varietas postulet, dijudicare. Miserum qui alium fallit, si se idcirco eo, quem fallit, prudentiorem putat. Fallit ipse se, & incidit multo perniciosiorem in laqueum, quam quo implicare alium parat. Quanto prudentior, qui neminem fallit! Deo enim similior est, qui neque fallere, neque falli potest.

Dixi

Dixi præterea in Pontifice requiri caritatem: quam Apostolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponit; sine qua nihil Deo acceptum est: Deus enim ipse caritas est. Pontifex autem cum communis pater & sit & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet, paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere.

Addidi doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici necessariam non putant, magno in errore versantur. Jubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suum doctrinam & veritatem; jubetur nunquam in sanctuarium ingredi sine sonitu: quo significatur, voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari. *Labia Sacerdotis*, ait Malachias, *custodiunt scientiam.* Paulus ad Timotheum, Episcopum esse oportere ait, aptum ad alios docendos. Hæc, ajunt quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Isto modo poterit etiam bonus lyricen esse, qui per alium canat: & bonus medicus, qui ægrotos per alium curet. Sed satis sit.

Breviter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco posui: quæque ex iis, de quibus ante dictum est, efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & apud populos, firma & diuturna virtutis & doctrinæ opinione quæsitam. Ea Pontifici hoc præcipue tempore necessaria est, propter eas gentes, quæ a fide & obedientia sanctæ Romanæ Ecclesiæ desciverunt, quæ revocari ad sanitatem vix poterunt, nisi ejus, qui præerit, auctoritate moveantur.

Agite igitur, Patres amplissimi, proponite vobis ante oculos communem nostrum omnium parentem Ecclesiam, ex vestro nutu pendentem, & quid a vobis statuatur, summa cum cura ac solicitudine expectantem. Illa vos Christo genuit, illa educavit, illa ad summo proximum honoris gradum provexit; nulla vobis major cognatio, quam

quam cum Ecclesia; omnes omnium caritates una illa complexa est: quæ nunc dilacerata, distracta, divulsa, obsecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de sua tantum tranquillitate, qua vestra quoque continetur, cogitetis. Deus omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, ut non cœco & temerario & invitos etiam, ut interdum fit, ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturoque judicio ejusmodi Pontificem concordibus suffragiis quamprimum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, depravata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque, ut neque Pii Quinti admirabilem illam sanctimoniam vitæ & excelsitatem animi, aut Gregorii Decimi tertii inexplebile propagandæ religionis studium, & effusam atque incredibilem & omnibus seculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam desideremus!

In funere Hippolyti Cardinalis Estensis. III. Non. Decembr. Anno cIɔ Iɔ LXXII.

ORATIO XXV. (alias XX.)

QUod acerbissimum maximeque luctuosum spectaculum nobis omnibus objici poterat, Patres Amplissimi, vosque cæteri viri ornatissimi, id summi, ac præpotentis Dei voluntate, & inevitabili humanæ conditionis necessitate nobis hodie in hoc templo constitutum videmus. Jacentem enim cum intuemur, qui nos omnes jacentes erigere; exanimem, qui exanimatis aliquo casu nobis animum addere solebat; vita carentem, qui nobis aliisque quamplurimis vitæ subsidia benignissime ac liberalissime subministrabat. Merito igitur lacry-

lacrymis omnium oculi madent; merito undique omnia ſuſpiriis, gemitibus, lamentationibusque circumſonant; merito non homines modo, ſed ipſi hujus ædis ſacræ parietes omnia mœroris ac triſtitiæ inſignia oſtentant. Sed quoniam neque conqueſtionibus noſtris quidquam proficere jam poſſumus, & divinæ providentiæ decreta æquo animo ferre debemus: repetamus aliunde aliquam hujus ægritudinis, ac miſeriæ levationem; & Hippolyti Eſtenſis communis noſtrum omnium parentis, ac patroni virtutibus, ac laudibus grata commemoratione renovandis, dolorem ex ipſius morte conceptum, ſi poſſumus, leniamus. Miſera quidem hæc ipſa, & acerba conſolatio eſt; quanto enim magis ejus, quod amiſſum eſt, excellentia perſpicitur, tanto plus doloris ex illius amiſſione percipitur: ſed neque animus ulla in cognitione conquieſcere hoc tempore facilius poteſt; & rerum ab eo præclare geſtarum recordatio hoc ſaltem nobis ſolatium adferet, quod magis nos confirmabit in ea ſpe, quam merito omnes concepimus, ut eum non tam nobis ablatum, quam a te, Deus Optime Maxime, ad meliorem vitam vocatum eſſe credamus. Atque utinam doloris magnitudo diſertos ac copioſos faceret! non dubitanter me, patrone optime ac clementiſſime, dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis orationem habiturum eſſe profiterer. Nunc mihi miſero omnia præter egregium celebrandi, ac prædicandi tui ſtudium deſunt; ægritudine obſtupefactus eſt animus; oculi lacrymando defeſſi; vox ipſa pectore ac faucibus interclusis exitum reperire vix poteſt; ſi quid in me ingenii fuerat, ſi quam modicam dicendi facultatem exercitatio attulerat, quæ tibi majora veris pro amore erga me tuo videbantur, ea, moriente te, omnia conciderunt. Connitar tamen quantum potero, & omnem difficultatem pietate ſuperare conabor. Sive

enim

enim aliquid effecero, gratus erga te, quoquo modo potui, fuisse dicar; sive etiam in medio cursu defecero, hoc ipsum mihi gloriæ ducam, quod de tuis laudibus dicere cupientem obruerit atque oppresserit dolor. Nunc quæso, obtestorque vos, quicunque adestis, ut ad breve tempus intermittatis gemitus vestros, mihique ex innumerabili copia eorum, quæ de illo dici possunt, pauca libanti abductos tantisper, & avocatos ab atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. Primum igitur, si splendorem, & claritatem generis ad commendationem pertinere volumus, quod ita fere natura comparatum est, ut qua in familia multi præclari, virtuteque, & rerum gestarum gloria insignes viri floruerunt, ex eadem qui sunt, eorum vestigia cupide persequantur: quæ tota Italia gens Estensium principum familiæ vel illustrium virorum multitudine, vel traditi a majoribus imperii magnitudine, & antiquitate anteponi potest? Sed in hac parte non immorabor: nam plura dicere & in re tam nota supervacaneum est, & temporis angustiæ prohibent, & qui suis ac propriis laudibus abundat, ei ornando aliena conquirere, alienum atque absurdum videtur. Quamlibet obscura, & abjecta familia natus fuisset Hippolytus, eam ipse illustrare, & ad summum dignitatis culmen extollere potuisset. Illustrissima autem, & splendidissima natus cum esset, ita se gessit, ut non minus ipse lucis ac dignitatis majoribus suis attulisse, quam ab eis accepisse videatur. Cum autem in eo jam tum puerulo mirifica quædam, & ad omnem virtutem & præcipue ad prudentiam indoles emineret; ita eum Pater optimus, ac sapientissimus Princeps diligebat, ut nulla de re majoris momenti, nisi adhibito filiolo, deliberaret. Eo præsente legatos ad se missos audiebat: eo præsente legationes decernebat: interesse eum volebat, quoties de bello, de pace, aliisque maximi momenti negotiis

gotiis consilia caperentur. In illa igitur sapientiæ schola atque officina educatus brevi tempore tantam sibi cognitionem, atque intelligentiam eorum, quæ ad populos recte gubernandos pertinent, comparavit, ut adhuc adolescens, exercitatissimos senes consilii maturitate superaret. Itaque cum in Galliam confirmata jam ætate profectus esset, apud Franciscum Regem non solum nomine, sed omnibus regiis virtutibus omnium nostræ memoriæ regum facile primum, non tam propter gentis nobilitatem, aut propter affinitatem, quam propter singularem quandam tractandarum rerum scientiam tantum auctoritatis consecutus est, ut in illo amplissimo, & opulentissimo regno, secundum Regem de Hippolyti potissimum Estensis consilio, & sententia omnia gererentur. Neque vero minus apud Henricum Secundum valuit, qui ministros omnes per universam Italiam suos, sive legatos, sive exercituum præfectos, uno verbo, cujuscunque generis essent, ex ejusdem nutu, ac voluntate pendere, neque quidquam, nisi eo consulto, quod quidem alicujus momenti esset, administrare voluit. Illam vero nobilissimam, totique Christianæ Reipublicæ salutarem legationem, qua in Gallia difficillimis ac periculosissimis temporibus functus est, quomodo aut silentio prætermittere, aut de ea pro dignitate verba facere potero? Grassabatur per totam Galliam infinita quædam facinorosorum hominum colluvies, qui, capta occasione propter teneram Caroli Regis ætatem impune sibi omnia licere arbitrati, capitales ac nefarias de religione opiniones publice in vulgus disseminabant. Jamque res eo progressa erat, ut non infimæ tantum plebis animos suis illis venenis imbuissent: sed & ex ipsis principibus non paucos eadem errorum fœditate contaminassent. Exponebantur propalam, & omnium manibus terebantur Lutheri, Calvini, & alio-

rum

rum impiorum hominum ſcripta. Hieronymi vero, & Auguſtini, & Gregorii, & Ambroſii ſaluberrimæ lucubrationes ab omnibus propemodum & officinis, & bibliothecis exulabant; in ipſa aula, ac comitatu regio quotidie habebantur hæreticorum frequentiſſimæ conciones: omnia execrandis illorum cantionibus perſtrepebant. Deteſtandis in Deum, & in Divos illarum peſtium vocibus Catholicorum aures aſſidue verberabantur. In tam perturbato, ac periculoſo rerum omnium ſtatu Pius Quartus Pontifex Maximus divino, ut credibile eſt, inſtinctu nihil ſatius eſſe judicavit, quam ut Hippolytus Cardinalis Ferrarienſis, primo quoque tempore legatus in Galliam mitteretur. Suſcepit onus legationis Princeps maximo animo præditus: neque deterritus eſt aut imbecillitate valetudinis, aut longitudine itineris, aut anni tempore, (erat enim ardentiſſima æſtas, qua tempeſtate etiam qui firmiſſimi ſunt, neque Romam venire, neque Roma exire tutum putant,) aut periculis, quæ ſibi noctesque diesque, & aperta vi, & ex inſidiis ab hæreticis imminere intelligebat. In ea legatione alios ex hæreticis autoritate deterruit, alios oſtenſa aliqua ſpe commodorum eo unde abierant reduxit, multa diſſimulavit, multa pertulit, multa palam & directo, multa latenter & artificioſe molitus eſt, quæ ad illius regni ſalutem pertinebant: neque prius deſtitit, quam pulſis ex aula hæreticis, revocatis autem iis, quorum & erga Deum, & erga Regem fides conſtiterat, bellum denique apertum hæreticis indiceretur. Itaque ut in ſeminibus arborum cauſſa eſt: ita omnium, quæ poſtea in Gallia pro religione fortiter ac feliciter geſta ſunt, illa legatio caput ac principium fuit. Illud autem admirabile eſt, quod cum alii graviſſimi & prudentiſſimi homines, toto, quod ajunt, cœlo in illius negotii tractandi ratione ab eo diſſentirent, ipſe adverſus

aliorum omnium sententiam suo unius consilio usus, ipso rerum exitu docuit, multo se quam illos plura vidisse, multoque prudentius cogitasse. Vellicabatur interea invidorum sermonibus, ac rumusculis, qui modo patientiam illius ac lentitudinem reprehendebant, modo etiam quædam ab eo, optimo animo, & sapientissimo consilio facta in deteriorem partem interpretabantur. Quos ille despiciens, & operi proposito constanter instans, eorum maledicentiam ipso rerum exitu ita refutavit, ut verissime de eo dici illa possint:

Unus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem,
Ergo magisque magisque viri nunc gloria claret.

Sed in hac temporis angustia multa breviter attingenda sunt, quæ singula integros libros desiderarent. Atque hæc quidem, quæ hactenus dixi ad declarandam ipsius prudentiam pertinent. Quid? cæteræ virtutes, quales in eo, & quam singulares fuerunt? Quis unquam illo in tota ratione vivendi splendidior ac magnificentior fuit? Quæ in Gallia, quæ in Italia, & quam sumtuosa ædificia extruxit? Quam multa ingeniose & solerter excogitata ab antiquis, sed postea per posterorum ignaviam, oblivione obruta, quasique sepulta revocavit? quam multos egregios artifices ad nova excogitanda propositis præmiis excitavit? quis unquam Princeps, quis Principis alicujus legatus, quis denique magnus, clarusque vir apud eum diversatus est, quin sibi non a splendido Cardinali, sed a præpotenti aliquo rege exceptus videretur? Et interea in pauperes, & egentes homines, quam liberalis ac munificus fuerit, scitis ipsi, cives Tiburtes, qui, ut illa perpetua & quotidiana taceantur, meministis, eum quotannis, cum morbi, ut fit, æstate in vulgus grassarentur, quotidie mittere solitum, qui omnes ægrotantium domos circumirent, neque eorum

quæ

quæ aut ad valetudinem recuperandam, aut ad alendum interea familiam necessaria essent, quidquam eis deesse paterentur. Meminimus & ipsi, ut se hac quoque in parte legatus in Gallia gesserit, cum quicquid pecuniæ ex legatione provenerat, nummum ex eo nullum attigit, sed totum in pauperes erogandum, distribuendumque mandavit. Eruditos autem, & excultos litteris homines, nemo unquam amavit ardentius, nemo plures domi habuit, nemo largius aut prolixius fovit. Horum disputationibus epulas suas condiebat, in eis audiendis, quicquid a gravioribus curis dabatur otii, studiosissime collocabat. Jam & in eos, & in omnes domesticos, ac familiares suos tanta erat facilitate ac comitate, ut communis videretur omnium parens. Cum eis familiarissime colloquebatur, urbanissime jocabatur; peccantes paterna potius charitate, quam herili potestate atque imperio corrigebat. Nullius autem rei æque facile obliviscebatur, atque injuriarum. Scimus quicunque cum eo paulo familiarius viximus, multos, a quibus ipse pro summis beneficiis summas injurias retulerat, cum eos sine ulla molestia, arbitratu suo posset ulcisci, novis postea beneficiis auctos ab eo, & cumulatos fuisse. Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitæ tempore, & certissima ac luculentissima testimonia morti proximus dedit. Qui cum sibi ex hac vita migrandum esse sentiret, nihil territus, sacerdotem accersi jussit, cui peccata sua ita confessus, ut eorum vere se, atque ex animo pœnitere, omnemque spem sibi in divina bonitate, ac misericordia constitutam esse ostenderet, interjectis aliquot horis sacrosanctum Domini nostri Jesu Christi corpus religiosissime accepit. Inde cum testamentum, nisi quantum certorum hominum invidia impediit, benevolentiæ, ac charitatis erga omnes suos plenissimum condidisset; posteaque vi-

ribus magis ac magis deficientibus ſacro oleo, adhibitis, ex ritu Chriſtiano, precibus, inunctus eſſet: languida & moribunda voce ex Davidicorum pſalmorum verſibus, qui interea recitabantur, cum plura non poſſet, extrema ſaltem quæque verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant, dolore extremum Deo ſpiritum reddidit. O me infelicem! quanto mihi res ſecus cecidit, quam a principio cogitaram! Brevis enim hæc virtutum ipſius commemoratio, quam mihi levationi fore ſperaveram, ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altius, ea dolorem dolore cumulavit. Quid aliud agere poſſumus, quicunque tali patrono orbati ac deſtituti ſumus, quam ut lugeamus, ut modis omnibus teſtemur dolorem noſtrum, ut quod vitæ reliquum eſt in mœrore ac lacrymis tranſigamus? Immo vero aliud & poſſumus, & debemus. Quamvis enim qui tam pie, tamque Chriſtiane & vixerit, & diem ſuum obierit, eum Cœlo jam receptum eſſe ſperandum eſt: quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, ut non eis pœnarum aliquid poſt mortem luendum ſuperſit; earumque tum aliis piis actionibus, tum præcipue fuſis ex animo precibus, & tempus contrahi, & ardor mitigari poteſt: facere omnes omnia debemus, ut ei modis omnibus opitulemur. Agite igitur quicunque Hippolytum Cardinalem Ferrarienſem & vivum amaſtis, & mortuum amatis, conjungite mecum preces veſtras, & ſublatis in cœlum manibus ac mentibus liberationem ipſius ex loco purgandis poſt mortem animis deſtinato, ſi forte ibi adhuc detinetur, a Deo optimo maximo efflagitate! Nullius enim mortuo auxilium deſit, cujus vivi nulli unquam auxilium defuit. Chriſte JEſu, humani generis conditor, & aſſertor, qui nos alios pro aliis orare voluiſti, qui tuorum preces nunquam irritas fore pollicitus es, reſpice hanc mui-

multitudinem afflictam, ac dolore confectam, & per illa vulnera, quæ pro nobis pertulisti, per illum sanguinem, quem pro nobis in ara crucis effudisti, per illam mortem ignominiæ plenam, quam pro nobis sponte subiisti, tribue hoc nostris omnium concordibus votis, ut famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrariensem a pœnis, si quibus adhuc obnoxius est, liberatum, eum in locum quam primum perducas, ubi æternis tecum gaudiis perfruatur: Ite domum, cives Tiburtes, nunciate liberis vestris, nunquam ne ipsos, neque ipsorum liberos cujusquam majoris, aut omni ex parte præstantioris Cardinalis exequias esse visuros.

In funere Joannis Episcopii Militiæ Melitensis Magni Magistri.

ORATIO XXVI. (alias XXI.)

PRæclare a vobis & ex dignitate vestri ordinis factum est, nobilissimi & fortissimi milites, quod optimo Principi Joanni Episcopio, Magno sodalitatis vestræ Magistro, funus quibuscunque potuistis rebus ornatissimum amplissimumque duxistis, quodque & pietatis in eum vestræ, & doloris, quem vobis mors ipsius objecit, plurimas maximeque luculentas significationes dedistis. Quamquam enim ille & ea tum manu tum consilio gesserat, & ad eos honores virtute pervenerat, ut abunde ad gloriam vixisse videretur; & eo progressus erat ætatis, ut a vita tanquam ex arbore, non per vim evulsus, sed suo tempore ipsa maturitate collapsus esse videatur: quorum tamen vita quo diuturnior, eo publice utilior visa est, eorum mors nunquam non acerba & immatura videri potest. Sed quando parens ac procreator rerum omnium Deus universum hominum genus eadem mortalitatis lege devinxit; ostensaque si per ipsius præcepta gra-

diamur, certa ſpe melioris vitæ, commorandi nobis hic diverſorium, non habitandi dedit: grates ei potius agere debetis, quod talem vobis Ducem ac Rectorem dederit, quodque vos illius virtute, ac bonitate tam diu frui voluerit, quam iniquiore animo ferre, quod eum quanquam viridi & cruda ſenectute, conſumptis tamen corporis viribus, tot laboribus, periculisque jactatum, ex hoc inquieto ac turbulento ſalo, in illum, ut quidem ſpes eſt, placidiſſimum portum perpetuæ quietis ac tranquillitatis eduxerit. Nemo eo animo navigat, ut ſemper naviget; nemo militare diſcit, ut nunquam militare deſinat; nemo ea mente laborem ſuſcipit, ut alios ex aliis labores perpetuo excipiat: ſed & qui navigat, portum, & qui militat, victoriam, & qui laborat, quietem atque otium ſpectat; quo qui pervenere, gratulari eis amici, non dolere illorum vicem ſolent. Vita hæc jactationis ac periculi plena navigatio eſt; militia omni ærumnarum ac laborum genere exercita; inexhauſta moleſtiarum undique ſuccreſcentium ſeges: quam ut quisque optime novit, ita minimi facit; quam is demum tutiſſime poſſidet, qui de ea, cum Deus voluerit, ponenda ſæpiſſime cogitat; quæ neque ſtultis unquam longa eſt, neque ſapientibus brevis. Non ut in ea diu maneamus, ſed ut ex ea feliciter exeamus, optandum eſt. Nunquam viveremus, ſi hic perpetuo viveremus. Et tamen non tantum venia tribuenda eſt illis lacrymis, quas obitus majorum virtute præſtantium ex illorum, qui cum eis conjuncte, amanterque vixerunt, oculis elicit, ſed etiam laudanda ac deprædicanda eorum pietas, qui, quacunque ratione poſſunt, funera ipſorum ornare & cohoneſtare conantur. Nam & ſe, quibus artibus illi floruerunt, earundem ſtudio flagrare declarant, & cæterorum animos ad cupiditatem ejusdem gloriæ inflammant. Quæ cum a vobis abunde & cumulate Joanni Epiſcopio præſtita ſint,

non-

nondum tamen vestræ in eum pietati satisfactum esse duxistis, nisi existeret aliquis, qui hodierno die publice verborum aliquid faceret: ne quid omnino, quod ad exornandam ac celebrandam ipsius memoriam a vobis prætermissum diceretur. Id munus quum a me potissimum obiri volueritis, parebo voluntati vestræ, & summa tantum capita strictim ac modice attingam, laudes ipsius brevi ac perspicua oratione complectar. Primum igitur ex sodalitatis vestræ legibus, atque institutis, certissimum ac firmissimum argumentum capere posse videor, quo eum, & antiquo ac nobili ortum genere, & eximia quadam, minimeque vulgari virtute præditum fuisse confirmem. Nam cum legibus vestris cautum sit, ne quis in ordinem vestrum admittatur, quin prius eum & æque ab atavis & paterna & materna stirpe nobilem esse liquido constiterit: quis est, qui cujus in pectore aut in humero candidam illam crucem, vel amentum atque insigne ordinis Hierosolymitani, videat, quemque suffragii jus habere in comitiis vestris sciat, de illius nobilitate dubitare amplius possit? Eodemque modo de virtute argumentari licet. Nam cum in mandandis honoribus in eoque præsertim deligendo, qui vobis summo cum imperio præsit, nullius rei præterquam cognitæ spectatæque virtutis rationem habere soleatis: dubitari de Magni Magistri virtute non potest, quin eadem opera de vestra in ferendis suffragiis fide ac religione dubitetur. Sed hæc quidem, quanquam magna sunt, huic tamen cum multis aliis communia sunt. Illa propria, quod septemdecim annos natus, (quæ ipsa ætas Romanis olim moribus ad auspicandam militiam constituta erat,) cum immanissimus hostis Rhodum ita obsessam teneret, vix ut illius servandæ spes jam amplius ulla superesset: generosus adolescens, cui virtus & pietas tenerum pectus acribus stimulis perpetuo foderent, reli-

cta patria, relictis suis, iter ingressus est, eo animo, ut cum Rhodum venisset, aut opis aliquid pro virili parte afferret obsessis, aut cum eis adversus barbaros dimicans, juvenili sanguine Christo humanæ salutis auctori litaret. Quo in itinere Messanam advectus, cum conscensa triremi adversis usus tempestatibus, cursum tenere nequiisset, venit interea in Siciliam, amissa Rhodo, vir æterna memoria dignissimus Liladamus vestræ sodalitatis illo tempore Magister: qui adolescentuli virtutem efferentem se, & foras emicantem admiratus, adactum sacramento, & cruce candida ornatum, ritu vestro inauguravit, posteaque cum Romam, cum in Galliam, cum in Hispaniam, cum in Melitam proficisceretur, nunquam a latere suo discedere passus est. Quid virtutis, quid constantiæ, quid militaris disciplinæ ex assiduo ac diuturno talis viri contubernio avidissimum per se omnis honestatis juvenem hausisse credendum est; Mortuo Liladamo alumnus illius disciplinæ Episcopius totos sexaginta annos ita in cœtu vestro versatus est, nulla ut interea adversus hostes Christiani nominis expeditio suscepta sit, cui ipse non interfuerit; in qua egregiam operam Reipublicæ non navaverit; in qua non ita se gesserit, ut semper inter paucos singularis ipsius virtus emineret. Testatur illius virtutem Peloponnesus; testatur Africa: quæ illum, altera in Methones, Conones, Naupacti; altera in Tunetis & Turris Regiæ expugnatione, & in illo calamitoso Cirtensi prælio spargentem in hostes funera, nec illorum, nec suo sanguini parcentem viderunt. Sed & postea, cum in Gallia esset & Melitam obsideri audiisset, tanta celeritate, ut evolasse eum, non iter fecisse diceres, per mediam hostium classem cum aliquot militibus, quibus ipse præerat, in Insulam magno cum periculo, sed majori etiam hostium admiratione penetravit. Multa properanti prætermittenda sunt,

quæ

quæ vel singula, nisi copia obstaret, satis amplam ad dicendum materiam suppeditare possent. Dandis igitur assiduis industriæ virtutisque documentis, & multis maximi momenti publicis muneribus, fortiter, prudenter, feliciter obeundis, ita sibi conciliavit omnium animos, ut qui maximus honos suffragiis vestris deferri potest, anno post salutem hominibus restitutam 1572. pridie Kalend. Februarii sine ullo ambitu absens communi consensu delectus sit, qui summam potestatem in universam sodalitatem obtineret. Quo ex tempore patentiorem campum exercendæ virtutis suæ nactus, ita implevit omnes boni principis numeros, ut vestram in eligendo sapientiam, ipsius in regendo sapientia comprobarit. Nam ut a cultu divini Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis virtutis est, nunquam ille ullum diem abire passus est, quo non rei divinæ interesset, quo non ipse manibus suis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac ministraret. Templum etiam pecunia sua amplissimum & ornatissimum extruxit, sacerdotibusque, qui rem divinam quotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos adtribuit, ibidemque in monumento pulcherrimo eorum, qui ante se in eodem magistratu fuerant, corpora condidit ac collocavit. Et pietas igitur ipsius, & magnificentia cum ex eis, quæ dixi, tum e multis ejusdem generis aliis percipi potest. Quid ego nunc comitatem, affabilitatem, humanitatem prædicem? quæ tanta erat, ut neminem aut aspectu, aut colloquio suo arceret, omnium postulata libenter cognosceret, nihil justa petentibus denegaret. Si quid negare cogebatur, ea tamen utebatur lenitate sermonis, ut eos quoque, quibus negabat, æquos a se placatosque dimitteret. Liberalitatem autem ipsius multis & privatim & publice salutarem fuisse constat: nam & suis opibus multorum inopiam subleva-

vit, & viduarum, ac pupillorum quaſi communis parens fuit, & multas virgines, multasque mulieres honeſto loco natas, quæ propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de ſuo data collocavit. Quin etiam cum intelligeret a multis inhoneſtis mulieribus filias aliquas, cum adoleviſſent, in eandem turpitudinem ſibi conſtituerent: occurrendum manifeſto periculo ratus, puellas tota inſula conquiri ac comprehendi juſſit, & in extructum a ſe ejus rei cauſſa cœnobium includi, ut illic ſancte ac pudice educatæ, ſuo tempore, aut perpetuam virginitatem Deo voverent, aut nuptum, ſi ita mallent, traderentur. Quid jam Xenodochia, Noſocomia, Orphanotrophia ab illo vel inſtituta vel reditibus aucta commemorem? Vox me citius, aut dies, quam materia deficiat, ſi ſingula perſequi vellem. In annonæ vero difficultate, ſæpe magnam vim pecuniæ egentibus tradidit, ſæpe cum magnam frumenti copiam e remotis locis comportandam curaſſet, eodem illud pretio diſtribuit, quo ibi, unde adductum erat, vendebatur. Injuriam vero neque facere ipſe, neque eos, qui facerent, perpeti poterat. Judex inſontibus optabilis; iis, qui vel per errorem, vel metu aliquo ac calore animi deliquiſſent, placabilis; in eos, qui certa & obſtinata malitia ac pravitate peccaſſent, plane inexorabilis. Qua ſeveritate ſimulque aliis quibusdam, quæ ſilentio involvere ſatius duco, (neque enim ita eum laudare inſtitui, ut cujusquam errata detegam,) cum in ſe nonnullorum odia concitaſſet, effectum eſt, ut proter quasdam ſuſpiciones, exacta jam ætate, Romam a ſummo Pontifice vocaretur. Sed ut exoriente ſole nebulas diſſipari, & evaneſcere videmus: ſic ipſo adventante, omnes illæ nubeculæ ſuſpicionum evanuerunt. In urbem igitur ingreſſus eſt eo concurſu omnium ordinum, ea pompa & celebritate, cum ipſe etiam Pontifex eum quam honorifi-

cen-

centissime excipi jussit, ut non ad dicendam caussam venire, sed jam tum pulcherrimum de obtrectatoribus suis triumphum agere videretur. Divertit ad illud decus, & ornamentum amplissimi ordinis Aloysium Cardinalem Estensem, qui, ut sanguine regio editus, ita animo plane regio præditus, eo cultu atque apparatu, dignitatis ac venerationis plenissimum senem apud se habuit, ut admiratio etiam eos caperet, qui, quæ in aliis admirabilia videntur, ea Cardinali Estensi usitata & quotidiana esse noverunt. Itaque interdum auditus est optimus senex, cum jocans (ut secura innocentia est,) diceret, magnam se gratiam debere obtrectatoribus suis: illorum enim opera sibi eos honores Romæ habitos, quos ipse nunquam optare ausus esset; plus multo eos sibi profuisse odio, quam obsequio prodesse potuissent. Ergo cum eum tota civitas in sinu atque oculis ferret; cum quacunque incesserat, quasi exemplum quoddam antiquæ virtutis ac probitatis spectaculo esset; cum eum Pontifex libenter audiret, libenter videret, eximia quadam caritate complecteretur: dolore lateris correptus & intra paucos dies absumptus est, tam placide ac leniter, tanta cum testificatione pietatis Christianæ, ut magnam spem omnibus fecerit, non tam illam mortem, quam migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuisse. Quem enim paulo ante iis, a quibus graviter læsus erat, agnito errore veniam petentibus, tam facile ignovisse meminimus; ejus quoque peccatis facile a divina bonitate ignotum esse confidimus. Quod si quid, ut humana fragilitas fert, in ipso vitæ exitu expiandum adhuc eluendumque superfuit: certo speramus fore, ut tam multis Ecclesiæ precibus, tam multis eleemosynis, tam multis oblationibus & tempus pœnæ contrahatur, & ardor mitigetur. Nunc vos milites fortissimi, qui & vivum tantopere amastis, & ereptum

tam

tam multis honoribus prosecuti estis, unum etiam quiddam illius nomini ac memoriæ tribuite, idque non me, sed ipsum vivum adhuc & spirantem a vobis petere existimate. Fuit antiquitus apud multos consuetudo, quæ quisque vivus maxime amaverat, ea cum illo mortuo, aut cremandi aut sepeliendi. Vos contra facite. Quæ magnus hic non sodalitatis modo vestræ, sed virtutis & officii magister carissima, dum vixit, habuit, ea ut perpetuo conservetis, operam date. A quibus autem illum toto animo abhorruisse scitis, eorum reliquias omnes eodem, quo ille tegitur tumulo, condite, eorum fibras elidite, semina extinguite. Amavit ille cum alia honesta omnia, tum concordiam in primis, & animorum consensionem: intestina autem odia, & discordias ac dissensiones semper capitales Reipublicæ pestes judicavit. Agite igitur viri fortissimi, flores ex omni Christiana nobilitate delecti, columina virtutis, terrores Turcarum, firmamenta ac propugnacula Christianorum, deponite omne studium contentionis, delete omnem memoriam offensionum, consentientibus ac conspirantibus animis ad defensionem Christianæ religionis incumbite; omnem iram, omne odium, omnem ulciscendi cupiditatem in hostes illius effundite, quæ tam multis hodie tamque sævis tempestatibus agitata, in vestra virtute, si concordes sitis, non minimum sibi esse præsidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea, quæ ut in perpetuum sepelirentur, sepeliri jampridem ipse voluisset. Dissensionibus enim maxima imperia labefactantur ac corruunt: mutuæ charitatis vinculo etiam, quæ per se parum firma sunt, continentur.

M. AN-

M. ANTONII MURETI EPISTOLÆ tribus libris distinctæ:

Quibus admiscentur passim & aliorum quædam ad Muretum.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER PRIMUS.

M. ANTONIUS MURETUS JOHANNI NICOTIO V. Clar. Consiliario Regio. S. D.

EPISTOLA PRIMA.

MUltæ caussæ sunt, Joannes Nicoti, vir clarissime, propter quas magnorum & illustrium virorum epistolæ expetantur. Sunt, quas sermonis nitor & elegantia, & nativa quædam pulchritudo, nullo, ut videtur, artificio exculta, nullis pigmentis colorata commendet. Sunt contra, quæ & verborum & sententiarum minime vulgato genere cultum & artificium ostentent. Nonnullæ etiam ita scriptæ sunt, ut historiam quasi quandam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsere, vixerunt. Atque hæ, sive a disertis, & ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur; sive etiam ab iis, qui lepore ac festivitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. Historia enim, ait Plinius, *quoquo modo scripta* dele-

delectat. Graves quædam & philosophicæ, officii præcepta tradunt; falsas opiniones evellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudo sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quædam, etiamsi ad res modo privatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamen hominum studia, propter eorum, a quibus scriptæ sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut, quos admiramur ac magnifacimus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteque ac vere Xenophon, virorum virtute præstantium non seria modo, sed & joca digna esse ait, quæ memoriæ commendentur. Et certe si vascula quædam, quibus illi usi erant, & alia, quæ in eorum supellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipsis cupidos emptores invenerunt: (quomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus:) multo magis eorum quamlibet tenues & exiles epistolæ in pretio esse debent. Sed ego hæc omnia mecum agitans, caussam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim latinas litteras amant, & ad aliquam latine scribendi facultatem pervenire cupiunt: quisquamne est, qui, cum extent Ciceronis, Senecæ, Plinii epistolæ, non dicam ex meis, sed ex cujusquam, qui his mille annis vixerit, latinæ linguæ aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque scribendæ epistolæ artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, quæ, neglectis bonis ac salubribus cibis, cinere se nonnunquam & carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsæ adducere, aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupide legendas. Homo

enim

enim privatus, qui ita in libris ac litteris consenuerim, nullam ut unquam attigerim Reipublicæ partem, nullam unquam epistolam scripsi, nisi quæ ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea res meas cognoscere cupiat? Mitto jam, quod cum in cæteris, tum in hoc præcipue genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas, raro admodum bis legere; certe quidem nunquam bis scribere, sed ut primum fluxerunt, liturarum sæpe ac macularum plenas, ad amicos mittere soleam. Itaque multum negotii habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam præter paucas, quas familiares quidam mei descripserant, cæteræ ab iis ipsis, ad quos missæ erant, aut ab iis, in quorum manus mortuis ipsis pervenerant, corrogandæ, quasique ostiatim conquirendæ fuerunt. Quas non nullo ordine aut personarum aut temporum, (neque enim res tanti videbatur,) sed ut quæque allata erat, & cum eis nonnullis ad me a viris doctrina & auctoritate præstantibus scriptas, in unum volumen congerendas curavi; ut tuæ vel voluntati obsequerer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiæ nostræ, & prudentiæ tuæ in maximis muneribus publicis obeundis jam pridem spectatæ tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare, aut suadenti adversari fas putem. Quare quid a me postules, aut quid me facere jubeas, ipse videris: certe, quidquid postulaveris, quod quidem in me situm sit, consequeris. Hoc autem æquiore animo passus sum exstare aliquas epistolas meas, quod quædam multis jam abhinc annis editæ sunt pro meis, de quibus scribendis ego ne per somnium quidem unquam cogitavi. Confixerat eas is ipse, qui tanquam a me ad se missas divulgaverat, homo eruditus ille quidem, sed improbus, & natura nocendi ac malefaciendi cupidus: cum pluri-

plurima & maxima officia, quibus a me affectus erat, summis injuriis compensare vellet. Qua de re olim a me graviter objurgatus, multis cum lacrymis a me veniam petiit, laqueo digna commisisse se fassus; cum ei sermoni Hadrianus Turnebus, & Joannes Auratus præsentes interessent. Sed mittamus hæc. A te pro amicitia nostra peto, des operam, ne quid istic excudatur pro meo, quod meum non sit. Quid enim futurum est, nisi coerceatur istorum audacia, qui superioribus mensibus poema quoddam de laudibus Joannis Austriaci, quod ego nunquam legeram, pro meo ediderunt? In quo & mihi & ei, cujus illud poëma est, imposita insignis injuria est. Nunc tua potissimum fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale posthac eventurum esse confido. Vale. Romæ 9. Kalend. Septemb. M. D. LXXIX.

JOANNES NICOTIUS
Libellor. Supplic. in Regia Mag.
MARCO ANTONIO MURETO,
Viro eruditissimo,
S. P. D.

II.

Respondet præcedenti.

REm periculi mei me fecisse ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad plerosque amicos tuos dedisti, litteras tandem in manus hominum venire sinas. Ego vero, mi Murete, id quid periculi sit, non sane video: excidisse tibi quidem certe singularis hujus erga litteratos omnes beneficii gratiam facile perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisse tam ingenue fateare. Nulla enim, me hercule, earum, quas memoras, caussa satis justa, ad premendum tibi unquam fuit. Nam quum jam inde ab adolescentulo, unus e nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quovis scribendi, & toto ipsius vitæ genere ita sis consectatus, ut fato tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam, quæso, erit, qui, quum tuas epistolas leget, non ex orationis venustate (Romana ista quidem prorsus) & eximiarum atque præstantium rerum tractatione,

tione singularem & voluptatem & fructum capiat? Quæ tu summe doctus, ad præstantes omni probitate atque eruditione viros scripsisti, quotidieque quin scribas, efficere plane nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quam familiarium epistolarum nomen, merito debeatur. Litteratorum, Marce Antoni, ac studiis doctrinæque deditorum virorum inter ipsos per litteras consuetudo, quidpiam egregrium atque excellens semper habuit, perpetuoque habitura est. Id adeo quidem, ut illorum, qui olim extitere, etiam συμπόσια ac δεῖπνα in rebus opera & oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit, eritque, quoad quidem mortales terram colent, cuique seculo rerum & publicarum & privatarum, tum earum quoque, quas neutrarum expertes facile dixeris, sua quædam norma ac ratio, quam, qui id ætatis degunt, multo certe magis e re sua condiscant, perceptamque usurpent, quam quæ longe ante actis seculis extitit. Memini equidem me, quum in Lusitania Christianissimi Regis Legatus essem, non tam in rebus Legationis illius commode gerendis antiquis, vel fœderibus, quæ cum Lusitanorum Regibus, nostris olim intercessere, vel Annalibus utriusque gentis versandis, quam quorum ætati ferme suppares sumus, adjutum ac sublevatum fuisse. Enim vero, Murete, nonnihil haud ita dispar in isto etiam scriptorum genere contingit. Nam quum ad consuetudines hominum inter sese instruendas atque ornandas, quæ viri omni doctrina eruditi cum sui similibus per litteras colloquuntur, magnopere conducant; ipsa autem consuetudinum colendarum ratio ac disciplina nequaquam in ætates solum, verum etiam prope jam in annos singulos varia eveniat: non tam aut Ciceronis quidem ipsius, aut aliorum, quos refers, epistolis, qui nunc inter homines agunt, quam aut tuis, aut eorum, qui tui sunt similes, qui profecto perpauci sunt, adjuvabuntur. Non sunt deniq; ejusmodi tuæ epistolæ quæ seclis innumerabilibus manere, ac, ut Scævola ajebat, canescere nequeant. Itaq; tu ne tibi desis, valde te hortor atq; moneo. Meo res omnis plane, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo esto. Etsi vero id me tuto jubere facile sentio: ea lege tamen ac conditione quodvis periculum absuturum promitto, si, quod nunc agis, id tu multo dehinc etiam prolixius ages, quæque in isto genere posthac scribes, diligenter ac summa fide ad me perferenda curaveris. Quod autem scribis partum a malevolo, nescio quo, per summam fraudem suppositum tibi fuisse, qui falso se tuum esse dictarit, id equidem adeo immerito tibi accidisse, ut debeo, magnopere doleo. At hercle, ille mihi haud satis insidiose eam fraudem adornasse videtur. Qui enim scripta tua legerit, vix alterius cujusquam, quantumvis affabre effictum commentum,

 pro

pro tuo agnoscet. Sunt, mi Murete, pestes quædam hominum, per summam nequitiam ac inertiam aliena laude dolentium. Quos tu, cui quidem bene beateque vivendi ratio constat, propter magnitudinem & animi & ingenii, moderate feras oportet. Hujusmodi ego hominum monstra a lacessitis ulciscenda minime esse censeo, quibus ipsis invidia, qua miserrime peruruntur, satis superque perenni supplicio est. Nam monstro sane haud absimile est, in obscuro patriam jacere malle, quam ferre æquo animo, lumen ei a præstantiore quopiam præferri. Haud sane luminosior usquam Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quam quantum ille sua face ei prælucere potuisset. Non, ut in prædiis urbanis,æque in litterarum morumque studiis, ne altius quis tollat, actio ullo unquam jure prodita apud ullum unquam populum fuit. Quin τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς μὲν πᾶσιν ἐφίεσθαι ἐξεῖναι, tuus ille, aut si certe das, etiam noster in Νικομαχείοις docet. Nihil plane erat, quod malevolus ille jure queri posset,si tu,doctrina singulari ac ingenii vi admirabili,in sublime te efferens, ipsius(qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas : quum ipsi pariter altius tollendi,omnium gentium institutis ac moribus, jus esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefarie , sibi prospexisse videatur, qui Patriæ, in qua ambo & nati & educati, quo summo ornamento es, erisque dum id latinæ loquentur litteræ, λίαν φθονερῶς damno sibi esse existimarit. Sed illum jam missum facio. Tu vero, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnifice contemne : ac perge porro, quo jamdiu contendis,ad palmam,quam sanctissimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem , quoad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes, non defuturum, hoc mihi credas vehementer velim. Vale, & me quod facis, etiam atque etiam ama. Dat Braiæ Comitis Roberti, pridie Calend. Octobr. M. D. LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO MANUTIO.
III.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 7. Quid homini non timendum? *Cæterum hæc Mureti Epistola legitur & in Epistolis clarorum p. 280.*

HEri redeuntem me a Balneis Aponi, quo me partim animi partim valetudinis caussa contuleram, exceperunt litteræ tuæ : quæ, quam mihi gratæ fuerint, noli quærere. Mihi crede

crede, quicquid reliquum erat molestiæ ἐξ ἐκείνου τοῦ συμπτώματος, ὃ περὶ πρώην ἔμαθες, detersferunt, omnemque ex eo natam ægritudinem depulerunt. Habebant egregiam sane atque illustrem significationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, & si mihi nunquam, ut dubitarem, contigit: tamen fit, nescio quomodo, ut omnis illius expressio, quasique professio pergrata mihi, perque jucunda sit. Ego, mi Manuti, cum de eo, quod mihi contigerat, retulissem ad medicos, meque illis omni ex parte indicassem, neque quidquam de tota mea ratione ac consuetudine vivendi reticuissem: nihil aliud reperire potui nisi id, quod ipse per me facile suspicabar: nocere mihi, quod tam raro exirem domo; quodque ut me impetus ceperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad scribendrm darem. Itaque de eorum consilio meditor paulo laxius ac solutius vivere & ante cibum ambulatiuncula modici sudoris aliquid excitare, prætereaque cum videbitur, alienis & oculis legere, & manibus scribere: quem ad usum parare cogito amanuensem quempiam, cui epistolas inambulans dictem: nisi si quid erit τῶν ἀπορρήτων: quanquam hæc quoque interdum, sed ἐν αἰνίγμασι. Antea enim solebam statim a prandio calamum in manum sumere & horam unam atque alteram epistolarum scriptioni dare: quo, re ipsa comperi, nihil esse pernitiosius. Cavebo igitur, & ut mones, parcam mihi, cum mea caussa, tum mehercules etiam tua. Non enim levem neque contemnendam jacturam faceres, si quid mihi contingeret. Φίλου γὰρ οὐδὲν κτῆμα τιμιώτερον. Ego vero amicus tibi sum, & amicus ex animo: quales admodum paucos esse, non injuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguam tu quidem mihi diem præfinis: sed tamen dabitur opera, ut satisfiat tibi. Torquatus Bembus respondit, se cognoscendi mei cupidissimum esse, mihique libenter gratificaturum, quacunque in re posset. Quod scribam, aliud nihil occurrit. Etiam atque etiam vale, mi Manuti. A. D. 4 Kalend, April. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

IV.

DE Tibullo & Propertio, *Libenter hoc & omne militabitur bellum,* ut ille ait. Ita enim de me meritus es, itaque assidue mereris, nulla ut in re unquam a tuo studio discrepare debeat voluntas mea. Sed quæso te, quid tu facere cogitas? an forte eadem opera Catullum cum Commentario meo: Tibullum autem & Propertium sine ullo Commentario emittere, eosque tres unum in

 librum

librum conjungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem suspicari. Hoc si non equidem reprehendo, neque improbo: etiam librum puto vendibiliorem fore: sed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quædam tua ratio est, fac ut sciam. Nam, si ego recte conjeci, καὶ τῆς σῆς προαιρέσεως ἐπέτυχον, capiam fortasse aliquid novi consilii, quod tibi non displiciturum esse confidam. Hodie constitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torquatum adiremus una: sed hoc tempus nubilum, caliginosum, pluviosum, vereor ne illis obstet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac scribenti, permirum, perque incredibile videbatur. Accuratius igitur cogitabo, & cras, aut summum perendie, totam illam rationem minutissime, καὶ τῇ ἀκριβολογίᾳ τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxoris tuæ fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus sexto aut septimo abhinc die venit ad me, neque unquam postea rediit. Ego autem, quando præsenti tibi studium in te meum declarare non possum, libentissime illud, excipiendis, & καθ' ὅσον οἷόν-τε, omni genere officii prosequendis tuis declararem. Quare, etsi quid eorum caussa possim, non video, aut potius nihil posse me, prope video: tamen erit mihi pergratum, si ita ad eos scripseris, hanc domum æque ipsis patere, ac tuam, neque quidquam mihi posse accidere gratius, quam si me ipsi aliquid sua caussa facere jubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Id April. M. D. LVIII. PATAVIO.

Respondet Manutius libro III. Epist. 9. Rem tenes.

EIDEM MANUTIO.

V.

Torquato *a*) vehementer amo te: exemisti enim mihi scrupulum sane molestum. Nam subverebar, si ad illum scribens, patris mentionem facerem, quo id ipse animo accepturus esset: ideoque avebam videre epistolam tuam; quæ me docuit, metum illum inanem fuisse. Illi igitur Tibullum, cujus principium mittam ad te cras, aut summum perendie. Interea operis, quod agant, non defore, tuarum litterarum sermo declarat. De Propertio videbimus. Summopere cuperem, si commode fieri posset, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem filo conjungeretur. Cujus

a) *Bembo, cujus mentio clara & supra Epist. 3. cuique dedicavit postea Tibullum suum, infra lib. II. Epist. 11.*

Cujus meæ cupiditatis quæ caussa sit, facile te suspicaturum puto. Esset, ut opinor, munus hoc pacto οὐκ οἶδ' ὅπως εὐπρεπέστερον καὶ μυστικώτερον. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi, quid factum sit. E libris, quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo folio tam multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum e meis, sed tam multa in eo menda reperi, ut coactus sim mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eo factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, ut a pentametro inciperet pagina, non consilio factum est sed casu. Potest autem facile corrigi. Characteres tui Græci sane luculenti; ac dolerem Gallorum nostrorum vicem, quos a te cæteris omnibus rebus jam pridem victos, typorum quoque Græcorum elegantia superatum iri video, nisi plus te, quam plerosque illorum, amarem. Edendi autem Syriani consilium, cui tandem displiciturum, displiciturum vero? immo cui, qui quidem homo sit, non summopere placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo, bonus vir est, & litteratus: & bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio tempus effluere. Vale. Hercules Podacatharus miratur te ad binas litteras suas nihil respondere: neque non tamen facile suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cum manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. *Salvebis ab eo*, & a Molinio nostro. De epistolis tuis noli laborare, brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maji. Patavio. Anno M. D. LVIII.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 21. Græcos typos.

EIDEM MANUTIO.
VI.

Si Pegasi sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descripserint, quas heri te accepisse oportet: at tuæ hodiernæ litteræ significant opus eis deesse. Itaque quid cogitem, nescio. Chartas quinque, cum istic essem, apud te reliqui; alteras quinque nudius tertius misi: tu, ut omnia jam confecta esse significes, cras tria folia impressa misurum esse te dicis. Iterum tibi dico: quid cogitem, nescio. Nam, sive illa ad te perlata sunt: deesse

 illis,

illis, quod agant, non potest; sive non sunt, verendum est, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, si quid amplius misero. Itaque nihil amplius mittam, dum, quid illis factum sit, cognovero. Vale. 10. Kal. Maji Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 17. Tu vide: *cum qua epistola & sequens 18.* Sedata jam tempestas, *conjungenda est.*

EIDEM MANUTIO.

VII.

Miror, quid acciderit, quod a te nihil hoc triduo litterarum: præsertim cum adhuc ad binas meas nihil respondéris; quarum alteras accepisti cum indice eorum, quæ in Catullo peccaverunt librarii, alteras b) cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera sint ea, quæ mihi veniunt in mentem. Nam, vere ut dicam, summus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuæ. Quæso te, eripe mihi hanc molestiam: & si apud te est, ut volumus, ad intermissum scribendi institutum redi. Ego cum primum a te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & scholia. Vale. 3. Id. Maji. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VIII.

Ego vero te nihil de me tam improbe suspicatum, certo scio, teque omnia scripsisse ἀπλάστατα καὶ ἀφιλέστατα persuasissimum habeo. Sed quod ea de rescripsi, Jocatus sum, non tam in te, quam in me ipsum. Sed quando tu ita vis, ommittantur sane hæc nomina. Catulli quod reliquum est, ad te mitto. Cetera urgeo. In iis, quæ accepi, non admodum multa librariorum menda sunt: nonnulla tamen, sed levis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quæ sane excidisse nollem. At hæc relinquamus. Cogito cui Tibullum, cui Propertium ex more, dicare debeam; neque satis explicare me possum. Nam ex iis, qui mihi veniant in mentem alii σεμνότεροι sunt, alii χειρότεροι. Adolescentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his litteris, & totum

φιλοδόξους

b) Harum initium: *Epistolam meam.* Eæ vero sunt lib. III. Ep. 7.

Φιλοδόξυς magis, quam Φιλοχρημάτυς. Omnino Venetiis c) exeundum est. Nam ista littora plane littora sunt, frustra ares, frustra seras. Tu, si potes, consilio me adjuva. Nam mehercule, si nihil aliud ostendatur, potius amiculo cuipiam meæ sortis hoc munusculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi saltem gratias agat, quam cuiquam existis splendidis, qui omnia sibi ultro deberi putant. Quæso te, quando ego neque defugio, neque defugiam unquam, quicquid tu voles laboris, suscipe hanc cogitationem, caussa mea, & quid facere debeam, mone. Novi te, ut in cæteris, ita in his quoque rebus acutissimum & sagacissimum. Ubi tu τῇ ἀρίστῃ γνώμῃ, ut soles, consilium dederis, quicunque erit eventus, æquissimo animo feram. Vale. A. D. V. Kal. Maji. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Ep. 19. Quid? tu me putas.

EIDEM MANUTIO.

IX.

Respondet Manutio ad lib. III. E. 21. Græcos typos.

D*E Propertio quietus esto.* Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuæ spem gratiæ. *Neque quod dixeram,* d) *eo dixeram: sed tu aliorsum accepisti:* e) *tantum enim loquebar περὶ τῆς προσφωνήσεως: Accipio tamen, quod das, fore, ut tui isti Pegasi* f) *minus incitate volent. Mitto ad te epistolam ad Bembum,* g) *αὐτοσχεδιασμένην. Mihi crede, semel scripsi, semel relegi: sed eo fidentius, quod ad te mittitur, tanquam Aristarchum, quidquid minus placuerit, ὀβελίσοντα. Per me quidem non interpoles modo eam licet, verum etiam de integro cudas. Tanto melior erit, si tua erit: ac ne sic quidem mea esse desinet. Nam in hoc quidem genere τὰ τῶν φίλων. Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortassis etiam scholiorum partem, ut*

 gu-

c) *Dedicaverat Catullum suum Bernardino Lauredano, Patricio Veneto, (quære lib. II. Ep. 10.) aucupans aliquod præmium: sed spe frustratum fuisse, declarant nimirum, quæ hic sequuntur.* d) supra Epist. 5. verbis: *De Propertio videbimus.* e) verbis: *Video, te Propertium negligere:* quæ habes in Epistolis Manutianis lib. III. Ep. 21. f) explicari hæc possunt ex initio epist. 6. hujus libri. g) eam quære infra lib. II. Ep. 11.

gustum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te salutat. Postrid. Non. Maji, Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 20. Mihi vero, ita vivam: *quam & hic invenies lib. II. Epist. 21.*

EIDEM MANUTIO.

X.

Cum Venetiis discederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum & humanissimum virum, cujus, ut scis, hospiti usus eram, libros aliquot tuos, itemque volumen unum mearum variarum lectionum: quæ omnia puto jam pridem ad te perlata esse. De Dionysio injeci jam mentionem Cardinali: cum ipse me de te, tuisque rebus perhumaniter interrogasset. Tu, si me audis, videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere, ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro quidvis tibi respondeam? denuo confirmasse se dicitur. Omnino tamen si homo bulla, eo magis senex. Sed o incertam conditionem nostram! Ille exsuccus, exanguis, exhaustus, senio confectus, & ipse orbis senium, qui jam jamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen: vivit? imo vero; sed nolo cætera, quæ leviter immutata, pulchre, ut opinor, quadrarent. At Gallorum Rex, integra ætate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valde accisæ sunt spes nostræ, magnaque hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus hæc. Cum hic sunt studiosi nominis tui, & scriptorum tuorum admiratores maximi: tum M. P. Medicus ȣ τῶν τυχόντων, *homo & Græcarum & Latinarum litterarum scientia excultus, & Philosophus, &, si quæris, mehercules etiam poëta valde bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura comparatum ut, quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera perveni-*

venire: & ea re scripsit ad te epistolam, quam ad te cum his literis mitto. Videor facturus injuriam humanitati tuæ, si te orem, ut ad ipsius litteras respondeas. Puto enim sponte facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valde amo, & ipse te magnopere observat, mecumque diligentissime egit, ut id a te peterem, peto & quæso. Quid jam? quid aliud? Nihil, nisi ut valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum nostrum salutes meo nomine; quem ego, medius fidius, in oculis fero. Vale. A.D. 14. Kal. Sext. Ferrar.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 27. Vix credas.

EIDEM MANUTIO.

XI.

Heri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenio adolescenti optimo, ingeniosissimo, studiosissimo, quod & ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, & eum ego cupiebam a te cognosci, de quo me tam sæpe prædicantem audiisses. Hic enim est unus propemodum de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neque metuo, ne me spes fallat. Quæso te, complectere eum mea caussa quam poteris humanissime: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa ætate honorifice potest, id me de eo dixisse, & merito dixisse tibi persuadeto. Accipies ab eo, quod superest Tibulli, & scholia mea in primum librum: de quibus cupio audire judicium tuum. Quid est, quod hodie ad me Molinius scripsit, mirâ quædam esse, quæ tu mihi, cum istuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit nondum me istuc venturum puto. Vale 15. Kal. Jun. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Episti 20. Vehementer mihi.

EIDEM MANUTIO.
XII.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 16. Paululum nunc quidem.

EGo vero Herculi quidem optimo atque honestissimo adolescenti sua & tua caussa: tibi vero, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipsius studiis & valetudini tuæ præclare consuletur, & ego epistolas a te accipiam non crebriores tantum & longiores, verum etiam, ita me Hercules amet, nitidiores & alacriores. Vel illa, quam hodie accepi, quam festiva est! quam hilaris! quam tua! Itaque Molinius exultat quotidie addi aliquid ad laborem suum: *h*) soletque mihi sæpe in sermonibus dicere, ingenium tuum sibi agrorum Siculorum simile videri: e quibus

Æstiva quantum decerpunt luce capellæ,
Tantum fœcundus gelida ros nocte reponit.

Heri misi ad te reliquam partem scholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil scribam, magna caussa est. Propertium urgeo, cujus principium paucis diebus ad te remittam: id est, cum Tibulli, quod ab operis descriptum est, accepero. Columbinum tuum misi qui ad me accerseret: sed is negavit se domi esse. Cras si non modo columbinis, sed aquilinis etiam feratur alis non effugiet colloquium meum. Vale, mi Manuti, καὶ με, ὥσπερ εἴωθας, ἀντιφιλῶν διατέλει. 7. Kal. Jun. Mira illa, de quibus mihi Molinius scripserat, si potes, scribe, aut aperte, aut συμβολικῶς.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 24. Molinio dixeram.

EIDEM MANUTIO.
XIII.

Respondet Manutio ad modo memoratam; Molinio dixeram.

SI nihil est aliud, præter occultam quandam coitionem factam duobus civibus, amicis nostris, ad dejiciendum eum, qui successit in Polyphemi *i*) locum: caussa nulla est, cur id tantopere celatum velis. Nam hic quidem res omnium sermone celebrata est. De Ferrariensi, neque nihil est, quod audisti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, constitutum est. Omnino *k*) cupe-

h) *Molinio enim, qui hanc in rem detulerat operam suam, describenda dabantur Manutiana, ut edituro eas Manutio remitti possent. Intelliges libri III. Epist. 6.* i) *Polyphemi nomine Franciscum Robertellum designari haud vana suspicio est. Declaravi rem pluribus in præfatione ad Manutianas, b. 1.* k) *Ad hæc verba notavi aliquid dicto loco, b. 2.*

cuperem aliquam μεταβολήν. Non quin placeat magis in dies Patavium: sed quid intelligam, scio te quoque intelligere. Neque vero ita multum laborarem; Sigonione an mihi etiam, si quæris; mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc est Sigonius: idque cum aliis de caussis, tum quia tecum essem. Spes est, aliquid super hac re ante Octobrem a III. viris constitutum iri. Neque sane facere aliter possunt, nisi paulatim Patavinam scholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, & si res succedet ut volumus, gaudebimus: sin, humaniter feremus, & prospiciemus rationibus nostris. Propertium urgebo, ut jubes. Scholia in Tibullum, cum inibi erit, ut excudantur, velim ad me paulo diligentius inspicienda mittas. In carminibus, quibus celebratur hortorum Deus jambica quædam sunt, quæ ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejusdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, si voles. Quartus liber tam multa habet quæ non intelligam, ut in aliud tempus differre satius putem. Valde me pupugit, quod scripsisti de Simiolo Parisiensi: nunquam putassem sub tanta simplicitatis specie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum necessario scribendum est: egoque si tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inseram litteris meis, testimonium meum judicii de eo tui. Tu maximo animo contemne ista omnia, ut facis, & ad valetudinem tuam vel conservandam, vel confirmandam omne studium confer. Vale. 4. Non. Jun. Patavio.

Respondet Manutius lib. III. Epist. 10. Remitto scholia.

EIDEM MANUTIO.
XIV.

Cum constituissem hodie ad te scribere, hesterno die non scripsi, quod (ἀτεχνῶς εἰπεῖν) stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseras; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper, amici officium es, cum ea, quæ ad me tantopere pertinerent, mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum si vivo; etsi rectius tu: qui tetra hæc & impura animalia, ut despiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim significari puto, consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: & est ὑπόθεσις præclara, aut innumerabiles potius ὑποθέσεις. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen, etsi nunc propter hoc consilium de migratione, animo non

sum

sum valde apto ad poeticas hilaritates. Errat & ad Petrum τὸν ξηρόκρεων l) (finge aliquod ejusmodi nomen aut latinum aut vernaculum, ita quem dicam intelliges,) ode una jam pridem scripta: de qua, quid faciam, nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto, nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo: & perire eam, etsi nihili est, nollem. Ad hæc exspecto, quid sentias. Nunc est quod te magnopere oratum velim. In iis litteris, quas ante hos 15. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam deferri mihi conditionem opimam & honorificam inprimis: neque quænam esset, exprimebam; ajebam autem, me eam neque accipere, neque plane repudiare audere, nisi bene penitus perspecto ejus, qui me ad se vocat, animo. Nunc cuperem, (ac vide quam improbus sim, qui te quoque mea caussa improbum fieri velim,) cuperem m) igitur, epistolam ad me bene longam eo argumento scriberes, ut laudares consilium meum, qui & lucro præsenti, quod, ut scis, offerebatur, & tranquilitati studiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem, ἢ θεραπείαν, ἢ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενον μάλιστ' ἂν δέχοιτο, anteposuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam, quam repudio, & tamen ex contentione ostendendi, quanto sit hæc honestior ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus; etiam de iis, qui cum eo sunt, si quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur: idque cum ad meas rationes accommodatissimum fuerit, tum tibi fortassis non inutile ad gratiam ipsius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato. Vellem etiam certo prædiceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriæ meæ perciperem fructus. Puderet eum fortasse olim, facere te ψευδόμαντιν. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc a te vehementer peto. Ea lege tamen, si tibi quoque hoc e re utriusque nostrum fore videtur. Cras cætera. Vale mi optime & optatissime Manuti. Epistolæ tuæ nullæ præterea sunt, quas quidem edi oporteat. Sunt enim in

l) ξηρὸς siccus, *Ital.* secco: κρέας, caro. *Opinor indicari* Petrum Carnesecum, *quem Thuanus lib. XXXIX. f. 779. scribit a Pio V. Pontifice Anno 1566. damnatum ad ignem, quod cum sectariis (sic vocat) coluisset amicitiam. Multa ejus mentio in Epistolis M. A. Flaminii a Camerario editis, ubi* Carnesecca *vocatur.* m) *gratificatur huic cupiditati Manutius lib. III. Epist. 25.* Cum antea.

in aliis pleraque omnia τῶν ἀποῤῥήτων. Iterum vale. Hodierna elegantiſſima eſt, ſed, ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut noſtrum potius, ἀντασπάζομαι.

EIDEM MANUTIO.

XV.

Reſpondere videtur Epiſtolæ Manutii : Conſtituit animum, *quæ infra eſt libri III. 11. Cæterum in Epiſtolis Clarorum immixta hæc eſt Epiſtola decimæ ſeptimæ, & mutat quædam, p. 290. ſeq.*

VAlde recreatus ſum iis litteris, quas a te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis δύσελπις πέρα τοῦ μετρίου eſſe ſoleam, tantum ex indignatione quadam ſuperioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσελπιστίαν adjeceram, ut non tantum aliis omnibus aſper, moroſus, ἀπροσήγορος, verum etiam mihimetipſi odioſus atque inviſus eſſe cœpiſſem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo eſt, quidquid usquam eſt amabile. Raſarium, & illud alterum hominis ſomnium πολλὰ οἰμώζειν jubeo. Quanquam quæ indignitas eſt, me a tam indoctis tamque abjectis nebulonibus oppugnari? hoccine ſeculum? Mihi crede, niſi ſuſtentaret me voluptas ea, quam ex amicitia noſtra capio evaderem aut Athenienſis ille μισάνθρωπος, aut Bellerophon Homericus, qui

> κὰπ πεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
> ὃν θυμὸν κατέδων, πάντων ἀνθρώπων ἀλεείνων n)

De Pola, quid ego tibi, mi Manuti, gratias agam? aut quibus verbis iſtam animi tui magnitudinem plane regiam prædicem? Et quod erit unquam tempus, cum ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam

n) *Homer. Iliad. ζ. Latine ſic expreſſit Cicero III. Tuſc. p. 204.*
Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

ponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me majore studio cavere decet, ne majorem commodi mei, quam tuarum virium, rationem habuisse videar. Neque enim æquum est, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil est præter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti satius est, non deerit, unde vivam; & si hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixero, si, antequam e vita migrem, insigne aliquod voluntatis erga te meæ testimonium edere potuero. Quanquam quid est, cur hoc sperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro præmio accipiendus est: quo tu si contentus esse noles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium gravissima, quod homini uni omnium optimo, & de me optime merito, gratiam referre non possem. Vale A.D. 7. Kal. Septemb. Patavio. Scripseram jam nescio quid litterarum Ferrariam; ad Petrum Morinum, id cum, cui traderem, nescirem, visum est, ad te mittere. Tuum erit, aliquam viam videre, qua illæ & tuto & celeriter perferantur. Id, opinor, per Vincentium Valgrisium commodissime facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis litteris illud etiam adscripsi, cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret, te mihi diligenter curaturum. Id, ut facias, peterem a te, si opus esse existimarem.

EIDEM MANUTIO.

XVI.

Respondet Manutio ad lib. III. Epist. 10. Remitto scholia.

MOriar si quicquam unquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quæ in eo libro maxime videntur operam meam requirere, ea ego æque intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine, ejus generis nonnulla

nulla sunt. Neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore & diligentia perveniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum a te peto atque contendo, ut me hac in parte animo meo obsequi sinas. Nam quod vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari, quam audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jampridem convenerat inter nos, ne quid tu a me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illæ ferant, ego unus omnium optime novi. Misi qui Columbinum accerseret. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit. Agam cum eo de re tua accuratissime, & pecuniæ, quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli regia charta describerentur, esset mihi summopere gratum. Hac de re ipse statuas. Vale & me ama. Postr. Id. Jun. Patavio. M.D.LVIII.

EIDEM MANUTIO.
XVII.

Habetur & in Epistolis Clarorum p. 290. sed vix quarta ex parte. Miscet autem Epistolam, quæ supra numeratur 15.

OBsecro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus: *Mureto meo, & si nolit: sed malo volentem?* Ego tuus esse nolo? aut omnino esse is, quem & esse me & haberi cupio, nisi tuus sim, possum? *Ego vero* (tuum enim tibi regeram) *tuus sum, & si nolis: sed malo volentis.* Quanquam illud verius, nostrum utrumque utriusque esse, neque quicquam esse alteri altero carius; idque quoniam ita uterque vult, alter etiam debet. An vero me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Itaque valde me sane conturbasti: & miror, quid tibi in mentem vene-

venerit, ut id faceres. Quæ errata sunt in Tibullo, & Propertii principium, sine ulla dubitatione cras mittam. Nnnc eo non possum, quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opinor, ante cœnæ tempus: & quatuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii; quod ipse abiens obseravit. De Propertio etiamnum incertus sum; sed facilis jactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, sed multa concurrunt, quæ suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quam columbina simplicitate præditum esse. Primum, quod totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quæsticulosque sibi ex aliena stultitia colligunt, mihi sane suspectum est; iste autem tuus, (nam quæsivi) homo tenuis est; cujus generis, nisi adest probitas eximia, in tractandis nummis sublesta est, ut Plautus loquitur, fides. At hæc καθολικώτερα sunt, & a me ne animadverterentur quidem in eo, quem tu perveterem amicum vocas, nisi alia accederent. Ad me nunquam, nisi ter quaterve evocatus, venit; & sæpe, cum se venturum constituit, fallit. Libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post quinque petiit; cum ad rem ventum est, aureum præterea nummum poposcit & abstulit; piduo aut triduo serius profectus est quam dixerat, cum, tanquam mox in iter se conjecturus, a me discessisset; qui se mox ut rediisset, ad me venturum pollicitus esset, non nisi biduo post venit, & quidem ter accersitus. Deinde σκήψεις καὶ ἀναβολαί: se ita rem constituisse, ut certissimum sit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri; melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei, ut ad te de re tota quamprimum quam accuratissime scriberet: isque ita se facturum recepit: neque tamen fecit, quantum litterarum tuarum sermonem audio. Omnino οὐκ ἀκίβδηλον οὐδὲ

εἰλικρι-

εἰλικρινὴς negotium. Ego eum denuo conveniam, & urgebo. Litteras, quas ad Duditium scribis, curabo. Vale. A. D. 6. Kalend. Quintil. Patavio. Duditius, cum hæc scripsissem, venit ad me, & litteras tuas accepit.

EIDEM MANUTIO.
XVIII.

ITeradum eadem isthæc mihi. *o*) Tam εὔλυτοι sunt istic leges, ut, quo de loco neminem nostrum ἐθελῆσαι ἂν cogitare oportere, eum ad locum ὁ Πολλὰς δ' ἰφθίμους *p*) tam facile perveneris? Quos equidem puto, si forte is, cui Græce e venali silentio nomen est, *q*) Bononiam iverit, eadem prudentia τὸν τοῦ Ἀθηναίου ἑρμηνευτὴν in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor σοφῶς αἰνίττεσθαι? Sed tamen τὰς τῶν κρατούντων. Redeamus igitur domum. Mihi vero idem plane videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accommodatius, quam si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare a te jam non magnopere postulo, ut de me agas; studere te illi alteri cuperem. Video enim, eadem via mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (si ego tuos sensus bene cognitos habeo) non est, quod Bononienses cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum prope certa magnarum rerum exspectatione conjunctam, interposita præsertim & tua & mea fide, illorum caussa relinqueres?

o) *His verbis & Cicero auspicatur libri XIV. ad Attic. Epist. 16. Habes ea & IV. Acad. p. 22. itemque II.* Tusc. *p. 184.* Iteradum, *ut* facitodum *& similia, dictum censet G. Fabric. ad Terent. Adelph. A. III. sc. 5. Nizol. in Indice legit:* iterandum. p) *Achillem nescio quem (an Statium Lusitanum?) innuere videtur. Certe Homerica illa (Initio Iliad.) de Achille dicta sunt. Lusitanum autem istum perstringit etiam Ludov. Carrio II. Lect. antiq. 11. Omitto conjecturas alias.* q) *Sigonium interpretor, de quo vide & infra lib. III. Epist. 1. & in Manutianis lib. III. Epist. 6. quæ cum præsente omnino conferenda.* Σιγὴ silentium ὠνέομαι emo.

teque abjecta valetudinis cura, suscipiendo laboriosissimo munere, in præsentissimum vitæ discrimen abjiceres? De Bargæo injecisti scrupulum. Nam si ille professus fuerit, video petitionem amico illi nostro difficiliorem fore. Absque eo quidem certus, ut opinor, esset. Te omnia mea caussa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quam constanter, quos semel complexus es, favore pergas. Sed gratissima mihi tamen est, quam tuis litteris expressisti, significatio voluntatis tuæ. Ego, ut me aliquando merito amasse dicaris, omni ope conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fueram; puto illum apud me esse. Prid. Non. Septemb. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
XIX.

ADolescentes, r) qui ad te has litteras perferent, si genus requiris, nobilissimo ac splendidissimo inter suos orti sunt loco; si bona animi & studia laudandarum artium spectas, conjecturam facere vel ex eo potes, quod, cum ipsis domi in summis deliciis, & in maxima rerum omnium affluentia vivere liceret, longinquas peregrinationes suscipere, seseque excolendi ingenii caussa infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii, cum judicarent idem, quod omnes, qui recte sentiunt, judicant, ingenii & eloquentiæ gloria Italiam cæteris nationibus; in Italia autem longe unum cæteris omnibus Paulum Manutium antecellere: neque se studio suo satisfacere posse arbitrati sunt, nisi in Italiam venirent; neque cum in Italiam venissent, nisi Pauli Manutii aspectu & collocutione fruerentur. Quod autem de scriptis utriusque nostrum intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac studiorum conjunctio esset: statuerunt se id, quod cuperent, nullo modo

r) *Hi sunt, opinor, de quibus lib. III. Epist. 9. quam cum hac juvabit contendere.*

modo melius, quam per me, consequi posse, mecumque egerunt, ut eos tibi quam diligentissime commendarem. Ita igitur facio, petoque a te, ut, si ulla unquam apud te mea commendatio valuit, quod scio valuisse, quam plurimas. huic plus etiam, quam cæteris, tribuendum putes, adjiciasque ad illam humanitatem, qua omnes excipere solitus es, quidquid, rogante atque obsecrante me, adjici potest. Vale. Postrid. Non. Sept. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
XX.

Tibulli primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpositiones. Sed in te spes est, etsi, ne vivam, si non interdum ac sæpe vereor, ne mea scribendi negligentia noceat oculis tuis. Quæso tamen a te, ut hanc molestiam mea caussa devores, curesque quod commodo tuo facere possis, ne tam multa hic peccentur, quam in Catullo. Ideo admonere te visum est, quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata sunt, levia quidem nonnulla, sed plura animadversione digna, quale est charta tertia. *Sit dives, jure furorem*: cum scribendum sit: *Sit divus jure furorem*: & cætera. Multum autem ad sententiam interest, utrubi nota illa hypodiastoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta, ubi vulgo legitur, *Capiti*, cum ego e veteribus libris emendassem, *Capite*: nescio qui factum est, ut tui vulgatam scripturam retinuerint. Si me amas, jube eos omni diligentia in exemplar a me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumque nostrum. Columbinus tuus profectus est, quo scis. Ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingressuro, aureum nummum (tantum enim opus esse dicebat) dedi. Puto hodie re-

versurum. Quid actum sit, faciam te confestim certiorem. Propertium, sunt qui suadeant ut mittam ad Franciscum Gonzagam. Qua de re aveo scire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve a Molinio. 11. Kalend. Quintil. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
XXI.

Venit ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio aeque placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt: quod, cum mihi venit in mentem tuarum plane Atticarum aurium, & pollituli illius ac limatuli judicii, vel sperare, improbum puto; cum cogito, quantum me ames, quamque esse soleas mearum rerum, non aequus modo existimator, verum etiam benignus prolixusque laudator, ne posse quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor, accipies & tertiam. Quod si progredior ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quasi σωμάτιον quoddam conficere. Me a te amari certo scio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore respondeam. Salve a Ludovico Beccatello Archiepiscopo. Molinio meo multam salutem. Vale A. D. 4. Kal. Jan. M.D.LX. Romae.

Respondet Manutius infra lib. II. Epist. 22. Gaudeo, mi Murete.

M. ANTONIUS MURETUS,
S. P. D.
PAULO SACRATO.
XXII.

Feci nuper nescio quid verborum de nobili ita victoria, qua Turcae a nostris ad Naupactum superati sunt, s) tanto hominum concursu, quantum ipse non facile credidissem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie pete-

s) *Ea Oratio est Voluminis I. 19. p. 166.*

petebant describendi sibi potestatem fieri, ut satius visum sit semel, quidquid esset, librariis permittere: præsertim cum Magistratus populi R. judicarent, id ad ipsius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto, quod semel inspectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canono, Antonio Montecatino, cæterisque communibus amicis communicare poteris: ut sive placuerit, capiatis ex eo aliquid voluptatis; sive minus, intelligatis tamen, conservari a me, ut decet, memoriam vestri. Vale, Romæ 7. Kal. Januar. M.D.LXXI.

EIDEM SACRATO.

XXIIII.

IN multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa assiduitate molestissimis occupationibus meis, usus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad litteras tuas respondere necesse haberem, quam Episcopus Hadriæ istuc rediret. Quod dum exspecto, etsi quibusdam & meis & ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestive de discessu ipsius admonerent: prius tamen eum abiisse rescivi, quam de abitu cogitare cognossem. Factum id non modo eorum, quibus id mandaveram, negligentia: sed & consuetudine quadam multos jam menses a me suscepta, nunquam, nisi cum urget necessitas, exeundi domo, & perraro veniendi in ædes Cardinalis: non quin & ipse me libenter videat, & ego eum, qua debeo, observantia colam: sed tanta me satietas, tantum odium & aulæ & rerum aulicarum cepit, ut nunquam mihi magis solus videar, quam in illa turba: nunquam melius comitatus, quam cum me solus in Bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summum quater collocutus sum: postquam huc venit. Multi fortassis hanc aut asperitatem, aut rusticitatem vocabunt. Vocent sane, ut libet, mihi ægre est, quod non jam pridem ita vivere cœperim, & tamen vivente Hippolyto Cardinali alia

 ratio

ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone aliquid perpetuo disceres; Ipse, quanquam doctrina mediocri, magno tamen & excelso ingenio, & mirifice dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Academia quædam videri poterat. Hic amat quidem & ipse mirifice homines bonarum artium scientia excultos: sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blande excipit, cum omnibus humane colloquitur, facilem se atque obvium omnibus præbet, excitat quidem admirabiles amores sui: sed a tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuo obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quæris? Ego, qui quotidie cum illo altero suavissimis sermonibus horas aliquot transigere consueveram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed hæc mussanda sunt; quæ tamen semel in tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore. Nunc ad alia venio. Quod tam sæpe me in epistolis tuis tamque honorifice appellas, gratiam habeo: etsi video te multo plus amori, quam judicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus jucundum est, sentire me a te unice diligi. Quod nunc præterea scribam, nihil habeo, nisi forte illud scire vis, me hoc anno, si Deus volet, explicaturum publice libros Politicorum Aristotelis: in quibus videor mihi navaturus operam, & multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quam quid de bello aut pace dicatur, & quæ ejus generis vulgo a circumforaneis hominibus disseminantur. ἕκαστος γὰρ τῶν ἑαυτοῦ κήδεται. Vivamus mi Sacrate, vivamus, & consenescamus in studiis nostris, contemnentes ea omnia, quæ vulgo maximi fiunt. Deum & æternitatem cogitemus, alia omnia fluxa & caduca sunt. Vale. Romæ. 3. Id. Jul. M. D. LXXVII.

FRANC.

FRANC. DUARENUS M. ANTONIO MURETO, Viro Doct. S. P. D.

XXIV.

Cum nihil a te post discessum hinc tuum, vel etiam de te accepissem, mi Murete, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem litteris tuis tam opportune mihi redditis, magnopere delectatus sum. Illud vero meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi, te mei memoriam absentis summa cum fide & benevolentia retinere. Verum hoc mihi aspersit molestiæ epistola tua, quod dolorem illum, aut gravissimum mærorem potius non obscure testetur, quem tibi ista peregrinatio attulit. At eo magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos & viginti istorum Scytharum σκυθρωπίαν & barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed ἀρχαϊσμὸν illum suum adhuc tueri ac mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atque segetem gloriæ integram tibi Deus, opinor, reservat, ut hostibus, qui bello tentati a nobis & lacessiti sunt, profligatis, ac de possessione jurisprudentiæ expulsis, splendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod jam præsentire ac prospicere mihi videor, si ad eas copias, quibus abundas, aliæ paulo firmiores atque instructiores accesserint: quas tibi parare, si nervos in ea re contendas tuos, perfacile est. Ac spero fore, ut hæc cogitatio & εὐελπιστία consolationem tibi non minimam adferat; cupio quidem certe. Nam & nos quoque superioribus annis, cum eadem cura sollicitaremur, qua te nunc angi video, ea spes valde confirmavit, nec nos omnino frustrata est. Etsi enim ne hic quidem confecta adhuc res sit, tamen eventus jam propemodum vicit exspectationem nostram: adeo plausibile apud nos populareque est, quod Scythæ vestri insolenter, contumaciter, superbe contemnunt atque oderunt. Mitto Printipis in-

nos scholamque nostram studium incredibile: de quo pluribus tecum, si opus fuerit, alias. Itaque quod in extrema epistola scribis, unum istic esse doctorem Cotelium, qui colat nos ac scriptis nostris faveat, ad id ego gloriosius forte & audacius, sed tamen vere, nisi fallor, respondere possum, quod Homericus Agamemnon Achilli, πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι. In quibus & Cotelium tuum, immo nostrum, numerari vehementer laetor. Qui si talis est, qualem esse eum mihi facile ex tuis litteris persuadeo, nae εἷς ἐμοὶ μύριοι, ut paucis, quod de eo homine sentio, dicam. Verum quia plerique studiosorum, quibus noti sunt doctores, qui istic sunt, mihi affirmarunt, neminem in ea urbe jus profiteri isto nomine: tu velim, Anarcharsis hic quisquis sit, paulo plenius me litteris edoceas. Quanquam perfecto malim, si rationes tuae ita tulerint, huc ad nos mature te recipias, ut de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & subtilius ad te scribam, cum te mihi totum patefeceris, & quid consilii habeas (nam de animo dubitare me non sinit epistola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos, quae te velle, quaeque ad te pertinere significaveris, ea, summo studio diligentiaque curaturos esse. Vale mi Murete Avarici Biturig. ipso Hilarium die. M. D. LIII.

LUCAS FRUTERIUS
M. ANTONIO MURETO,
S. P. D.

XXV.

Meretur haec Epistola Philologicis Fruterii addi, quas repraesentat Gruterus Tomo V. Lamp. p. 384 seqq.

INgratus merito, ne dicam improbus, videri possem, Murete doctissime, si cum a te non semel, verum saepius humanissime acceptus fuerim, ne litterario quidem officio tantum in me studium tuum compensare studeam. Deterruit certe

me

me hactenus & rusticus quidam pudor, &, ut quod sentio liberius exponam, ingenii mei non obscura tenuitas. Nunc vero cum didici ex scriptis tuis, ingrati vitio laborare non modo eum, qui beneficiis amplissimis & bonorum insignibus acceptis ab aliquo τοῦτον οὐδ' ἔπει οὐδ' ἔργῳ, ut ait ille ὀνέει, sed & illum, qui praestanti ingenio & singulari doctrina virum, in ea loca, ubi & ipse sit, appulsum, non e vestigio liberali quodam scripto honestat: merito sane & ego in vitio sim, nisi te post tot colloqia, tot sermones ultro citroque habitos, non quidem opere aliquo laborioso, (qui enim possim?) sed epistola tamen officiosa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expensis, eo deveni audaciae, ut te & Galliae totius & Italiae tuae clarissimum sidus litterarum mearum cruditate, ab opiparis illis & suavibus Graecorum & Latinorum epulis avocare non dubitem. In bonam tamen spem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volensque sis impensurus. Quanquam autem non ea sint, quae in doctissimas tuas aures oculosque veniant: do nihilominus hoc humanitati tuae, quam non obscure hactenus & intelligere & agnoscere potui, ut istaec officii mei in te certissima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris desideravi & etiamnum desidero, ut cum ingenio plurimum valeant, & possint, comi non minus alloquio sint, & in omnes sapientiae studiosos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto suo desiderare Fruterius nec potest, nec debet. Non potest certe, quia humanitatem illius semper promptissimam expertus est, & indies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit, nec veritatem odisse potest. Et haec quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres, quam religiose voluntatem in me tuam conservare, &, si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me sit virtus, & ingenium tuum, explo-

 ratius

ratius tibi innotescat, libuit quædam ex optimis quibusque auctoribus per me nuper animadversa judicio tuo, ut politissimo, sic humanitatis plenissimo exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem non eo consilio, ut te omnium rerum peritissimum Anagnosten docere videar, quod certe vel cogitare nefas esse duco: sed tantum ut ex te cognoscere possim, sintne in his meis aliqua, quæ vero esse consentanea putes; quinimo, ut quæ a me si non corrupta, certe non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis vero mihi est, loca quædam obscure depravata, quæ possum, luce donare, vel certe tibi indicare; Tuum erit vicissim, ea in suam lectionem restituere: quod tibi quam facile succedat, non obscure testantur variarum lectionum præclarissima opera, quæ mihi quidem, multo ante quam in familiaritatem tuam veni semper charissima fuere, & nunc, cum divino illo amicitiæ tuæ bono affectus sim, chariora indies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulsum bibere t) *videaris.*

Festus itaque Pompejus, quem ego auctorem insigniter diligo, tum ob rerum omnium jucundissimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctissimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit: non tamen omnibus in locis sui se similem ostendit, quod partim Paulo illi Epitomario, partim temporis injuriæ debemus. Sed ut tandem quod agimus, probemus, locus est in P. littera, qui satis quidem obvius est & expositus, sed tamen haud fideliter editus, si modo nec ætate impeditur judicium meum, nec ipse mihi

t) *Ænigma hoc est, quod facile solvet, qui lib. IV. Var. Lect. Mureti cap. 14. legerit. Apud Nonium legebatur hoc e Varrone:* Vel maxime illic didici, sitienti theriacam mulsum. *His verbis persuasus Pet. Victor credidit theriacam olim bibi solitam. lib. I. Var. Lect. c. 22. Sed Muretus corruptum esse Varronis locum ostendit, legique jubet:* sitienti videri acam (*i.e. aquam*) mulsum.

mihi plus justo indulgeo. **Dicit Festus:* Petissere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere & incessere: sed ut mihi videtur, tum significabant sæpius petere, ut petissant, sæpius petant. *Legendum mihi nuper visum est:* ut petissunt sæpius petant, u) *alioqui insulsum erit, quod Festus dicet, nam cum subjiciat, petissere sæpius petere esse, non opus est, ut opinor, id tertium repetere, & inculcare, sæpius jam explicatum, quinimmo simile quoddam verbum adjunxisse debuit, quod fecisse ipsum vel dejerare ausim. Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora præmittemus, alia, quæ exactiori probatione indigent, in finem rejiciemus.* **Festus* carissam *apud Lucillium vafram significare vult, malim ego* catissam *dixisset. Nam catos pro callidis & ingeniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. At dicat aliquis, catissam ductui litterarum non respondere. Fateor quidem dummodo nec* caprissam *satisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sentiente ad marginem Veneti codicis adjectum est. Quod vero ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est. Nam veteres Festi omnino sunt confusissimi, ut facile credam Festum Acrostichidem illam* Alphabeticam *observasse; non tamen in syllabis curiosulum fuisse.* **Alio in loco* Hirrire, Garrire, *genus vocis est canis rabiosæ. In margine est* ringere *pro* garrire: *& certe* garrire *quid ad canes pertineat, non video: nisi forte, quod r litteram canibus esse peculiarem velint Grammatici.* Herire *quidem vetus est & prope ignotum,* rabire *quoque si tibi arridebit, vetus esse incipiet, & obscuritate cum* hirrio *contendere.*

1 2 3

Nunc

u) *Sic habent codices, quos inspeximus. Sed sequentia docebunt, fuisse a Fruterio substitutum aliud verbum. Quod quale fuerit, alius divinet. Hoc addo, ipsam Festi lectionem neutiquam videri sollicitandam.*

Nam in aciem producantur validissima illa bellorum robora, quæ in Triariorum vicem succedant, ut illis prioribus suapte natura parum solidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit: quia scimus eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercitatos, & annorum successibus prudentiores in belli catastrophen rejicerent.

4 **Prodeant itaque vetustissima illa succrescentis Urbis volumina. Numæ nimirum Pompilii sanctissima instituta, quæ ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest. Festus, cum quæ* Pellices *dicantur, diserte ostendit, pœnam quæ huic mulierum generi per Numam est constituta, subjungit his verbis:* Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget, Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito *Hanc ego legem ut non esse corruptam arbitror, vetustati tamen suæ reddendem existimo: quod qua ratione faciendum putem, subscribam.* Pellex aram Junonis ne tagito, si tagit, Junoni crinibus demessis arnum fœminam cædito. *Veram esse & genuinam legis bujusce correctionem affirmare tibi nec ausim nec possim: non ausim quidem, quia id gloriosulum videri possit; non possim vero, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri aussim, aut talem omnino aut similem esse debere legis hujusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debebit, ut nec futurum scio, si* tagito *reposuerim &* tagit *vel* taget, *cum vel Festo teste notissimum sit veteres ita loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc versum adducit:* Ut ego si quisquam me tagit, tagam. *Cæterum quod crines* demessos *non* demissos *velim, ratio est, quod hac lege non levem quandam pœnam imponi pellicibus sciam; tum quod existimem Numam ut sapientissimum, ita & politicum maxime fuisse, neque omnino sanctissima conjugii fœdera temere violari*

voluisse; quin immo graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut jusserit eas Junoni, quæ & ipsa pellex est, arnum fœminam crinibus demessis immolare: crinibus vero demessis, ut quod in fœminis honorificum est maxime, iis auferret. Alioqui observare videor in sacris comptissimas fuisse matronas, & lætissimo cultu, quod indicat Tibullus, cum puellam suam Junoni sacrificaturam inducit, & Deæ commendat. Sic autem scribit:

Natalis Juno, sanctos cape thuris acervos,
   Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi est hodie, tibi se lætissima comsit:
   Staret ut ante tuos conspicienda focos.

Hoc ego in loco non, Tota. *sed* Lota *legam cupidius.* Arnum *fœminam scripsi, quod sciam ex Festo sic veteres nominasse.* * *Lex alia est ejusdem Numæ apud Pompejum, ubi quid differentiæ sit inter* occisum & necatum *meminit. Lex autem talis est:* Si hominem fulminibus occisit, ne supra genua tollito. *In hac Numæ constitutione aliquid desiderari videtur; aut enim dicendum est:* Si hominem fulminibus occisit, *nimirum* Jupiter; *aut hoc pacto legendum;* Si hemonem fulmen Jovis occisit, ne supra genua tollito. *Fuit tempus cum sic legerem:* Qui hemonum fulminibus occisu est, ne supra genua tollitor. *Tu, quid ex his duobus sit sanius, judicabis. Mihi sat est, tibi vel indicasse quid sentiam.* Supra genua tollere *esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus & aliam legem Numæ adducit, quæ de eadem re agens sic habet:* Homo si fulmine occisu est, ei justa nulla fieri oportet. *Videtur autem mos fuisse olim, qui & nunc Galliæ quibusdam in partibus est, ut restibus quibusdam, vel lineis mantilibus feretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustollerent,*

5

rent, sicque in locum communem Mettia porta transferrent. 6 **Hic ego finem legibus esse dabo, si unam modo adjecero, non quidem ex Festo, sed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cum de noctu concubia disputat, Decemviros ait in 12. tab. inusitatissime* nox *pro* noctu *usurpasse, & hanc legem citat:* Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto. *Ego cum hunc locum legerem, miratus sum, cum de persona non admonuisset lex, tamen subjungere,* si sim aliquis occisit, *statimque suspicatus sum legi posse hoc modo:* Qui nox furtum factum iit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto. *Quam conjecturam meam si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit quod gaudeam; sin minus, patiar certe vel tantulum temporis subitæ huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor: sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt enim, præter eas, quas tibi adferam, vel plurimæ.* 7 *Silicernium *genus esse farciminis docet Festus,* quo, *inquit,* fletu familia purgabatur. Dictum autem silicernium, quia cujus nomine ea res instituebatur, is jam silicem cerneret. *Cæcilius:* Credidi silicernium ejus me esse esurum. *Quid sibi Pompejus velit, non video, cum dicit,* quo fletu familia purgabatur? *nisi forte distinctio interponenda est post* quo, *& intelligamus* farcimine, fletu familia purgabatur. *Hæc levia sunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem,* quo jus esu, *quod ipsum & litterarum ductus & Cæcilii versus probant. Donatus in Adelphis sic de silicernio meminit:* Silicernium cœna est, quæ infertur Diis manibus: quod eam silentes cernant, id est, umbræ possideant; vel quod qui hæc inferunt, cernant neque degustent: *quod quidem meæ sententiæ opponi videtur. Tuum quidem judicium esto, ego vel somniis istis meis facile cessero: tu vero variis tuis lectio-*

lectionibus, quas propediem auctiores expecto, admiscere poteris hæc loca, genu næ lectioni suæ per te data. *Properabam ad alia Festi loca, & ecce venit in manus meas & alia 12. Tab. constitutio, quam eo libentius tibi indicavi, quod & in eam Auratus tuus cogitationem & conjecturam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in 12. inquit Verrius hoc modo :* Si membrum capserit, ni cum eo pacit, talio esto. *Auratus cum legit conjecturam meam, statim legi posse putavit hoc modo :* Qui membrum capserit *& cætera, &* capserit *interpretabatur* privaverit, *ut in illo* talpæ oculis capti. *Verbum non addam de homine & optimo & doctissimo, tantum a te petam, ut, quid tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certe felicius id negotii committi potest, ne Trebatio quidem alicui. Satis enim superque ostendisti in divinis illis operibus tuis, quantum tibi omnes Latini & Græci auctores & debeant & debere velint amplius, si illos melius quidem jam habentes in ipsissimam sanitatem restituere pergas.* * *Extremum adjiciam, quod in Festo corrigendum puto.* Taminia, *inquit,* uva silvestris generis videtur Verrio dicta, quod tam mira sit, quam minium. *Legendum existimo,* quod tam rubra sit, quam minium. *Mecum facit Plin. lib. 23. c. 1. ubi sic de Taminia scribit :* Maturescit Astaphis, cum vindemia nigrescit, cum Taminiæ rubentes norimus acinos.

8

9

Nunc subjiciam loca quædam, quæ & obscura sunt, & correctione indigent; quali vero non dicam, quia nescio, nec multum scire laboravi; tibi vero facillimum erit, ea ingenii tui divinissima acie penetrare, & suis e tenebris eruere. * *Ait Festus,* Redarguisse, *Scipionem Aphricanum per* e *litteram protulisse, eundemque* pertisum *dixisse non* pertesum, *de quo meminerit Lucillius, cum ait :* Quo facetior videare, & scire plus quam cæteri pertisum hominem non pertesum dicere ferunt, nam genus

10

nus. *Primum quidem manifesto scribendum* Rederguisse *videtur, cum id agat Festus. Tum Lucillii versus quadrati videntur, quibus tamen nigra est cauda. Tu bis lacunis felicissime impletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem red-*
11 *des.* **Locus alius est eodem in Festo aeque deploratus, cui quidem aliquid opis attuli, quod tibi eum indicavi: tuum vero erit, qua es humanitate, nobis eum saniorem dare.* Sponsis bene, beneque volueris in precatione augurali. Messala augur ait significare spoponderis volueris. *Cum hunc locum attentius legissem, sensi tandem Messalam, qui formulam quandam precationis antiquae referret, ea verba utpote obscura explicare voluisse, cum dicat* sponsis *significare* spoponderis & volueris. Volueris *dico ego vel nil cernere me, vel aetate impediri judicium meum, aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit ignoro, nisi forte* vulsis *legas aut* volsis, *itaque precere,* Bene sponsis, beneque volsis. *Alia sunt, quae mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius: Nondum tibi molesta esse desinit infantia mea, quam revera simplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans est, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiae in te meae. Dii enim meliora, quam ut tantum temporis perire cupiam tibi, dum singula haec inspicias; quinimmo nisi ea essent, quae studiosis olim omnibus, mihique inprimis utilissima forent, omnino te ab optimarum rerum studio avocare inanibus istis somniis nollem.*
12 *Sed audi, quaeso, quod restat.* **Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 7. cum de Laberio Equite Romano agit, quem Caesar Julius quingentis millibus invitarat, ut prodiret in Scenam & ipse ageret mimos, quos scriptitarat, hos ejus versus subjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi:*

Neces-

Necessitas, cujus cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pene extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio, *& cætera.*

Hi versus, ut sint venusti multum, tamen venustiores futuri videntur, si unius litteræ mutatio accesserit. Legerem itaque libens tertio illo in versu: Quo me detrusit pene extremis censibus? *Erat enim Laberio præmium a Cæsare oblatum quingentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nosti. Quin addit, se, cum juvenis esset, nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior, sed brevi, ni fallor, futurus. Intelligere possim,* extremis sensibus, *in senecta ætate: sed nil ad rem, quia subjungit statim:*

Ecce in senecta ut facile labefecit loco
Vir excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio!

Sequitur:

Ego bis tricenis annis actis sine nota
Eques Romanus e lare egressus meo,
Domum revertar mimus?

Sic legi debere & versus ratio & ipse orationis contextus ostendunt.

Paulo post est:

Fortuna immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum litterarum laudibus
Floris cacumen nostræ famæ frangere, *& cætera.*

Hæc omnia sunt corruptissima. Quid enim est litterarum laudibus floris cacumen famæ frangere? *legendum putarem* Ludionem laudibus *vel* lusibus *potius: sic enim locum quendam Propertii emendavit Auratus noster, ubi agitur de*

Spartæ laudibus, quæ nudas puellas in gymnasium mittebat cum viris decertaturas. Sic habet versus:

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos *legit. Sic itaque Laberii versus repono:*

Fortuna immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus
Florens cacumen nostræ famæ frangere,

Vel certe florum cacumen, *quod erit*, floridum. *Nam* florus *dixisse veteres pro eo quod* floridus *nunc est, exploratum habeo. Sequitur:*

Cur cum vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvasti, ut caperes?

Nec hic quidam bene habet carmen. Nam qui tandem ille est trimeter, Non me flexibilem concurvasti, ut caperes? *lego*, ut cæteros, *vel* cœperas. *Certe quiddam hujusmodi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, ut sperat, Mureto suo gratum futurum, quam vel alia omnia.* 13 **Cum hæc scriberem, incidi in librum quendam sodalis mei, ad cujus frontem amylo vel potius visco librario impactum erat folium quoddam membranæ, in quo reperi hæc, quæ subscribam: videbatur autem Grammatici cujusdam fragmentum aliquod, de quo tamen affirmare non possum:) sic habent ea:* Inveni marum pro marium, quod tamen in raro est usu, genitivus apud Nævium in carmine belli Punici: Senex fretus pietate dominum adlocutus summi Dominum regis fratrem Neptunum regnatorum marum. Ejus ablativum Cæsar quinto belli Gallici ponit: Paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. *In vulgatis Codicibus, statim a principio hunc in modum leges:* Ad onera & ad multitudinem jumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus in alio mari uti consueverant.

Certe

Certe si hic est locus, quem citat Grammaticus ille, mirum est tam sui dissimilem esse; sed fieri potest, ut in alio Cæsaris libro sit hic versiculus. Tu vel optime id scies, qui optimos quosque auctores tibi familiares habeas, inprimis vero Cæsarem. Hæc pauca sunt de multis, Murete doctissime, quæ ad te scribenda putavi, partim ut ἀχαριστίαν, qua tetrius esse vitium nullum puto, a me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo essem, non ignorares. Bene vale, Galliæ tuæ & Italiæ totius clarissimum decus. Cuperem omnino, Murete optime, ut his meis non voce, sed tabellis respondere digneris: quod in suffragiis tabellariis factum nosti. Deus ero, si vel literulam a te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

MURETUS JACOBO CANANO MEDICOS.

XXVI.

CONvalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi epistolæ principium reperire nullum posse, certo scio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu a me tertio ab hinc anno Ferrariæ depulisti: nisi quod hæc mitior & remissior fuit. Itaque octavo me die, postquam corripuerat, reliquit. Curatus sum non medicamentis modo, sed & missione sanguinis: de consilio Angeli Justiniani nostri, qui medicamenta non solum ipse præscripsit, sed & magnam partem eorum sua manu confecit, ac concinnavit. Omnino & ipsius, & omnium qui hic sunt; sed præcipue ipsius, & Petri Normesini, mirificum quendam expertus sum in me amorem, miram in curanda valetudine mea sollicitudinem, sedulitatem, assiduitatem. Neque ita hos prædico, ut non cæteris quoque plurimum debere me fatear. Nam & Bartholomæus Ferrus, (puto te antea nescivisse id nomen Theologo nostro esse,) & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Rossettus contendere quodam mo-

do inter ſe videbantur, quis pluribus atque expreſſioribus indiciis ſtudium erga me patefaceret ſuum. Mihi crede, tanti erat ægrotare. Nunc confirmatus avide expecto, quid vos iſtinc ſcribatis de noſtro in Italiam reditu. Quanquam enim tuæ litteræ certa prope & explorata nunciant: non deſunt tamen hic, qui ſponſione certare parati ſint, nos in Gallia hybernaturos. Alii aliter putant, ſed tamen dubitationis aliquid affert, quod hic nondum pro certo auditum eſt, Nichettum abiiſſe. Qui ſi media hyeme redierit, (& jam vix videtur aliter fieri poſſe,) tamen ne ſe alieniſſimo anni tempore, aſperrimo cœlo, inviis viis, tam longinquo itineri commiſſurus eſt Cardinalis? Ita diſputant quidam, qui mihi non ſatis cognitum habere ipſius ingenium videntur. Ego enim hoc ipſo argumento utor, cur magis augurer fore, ut abeamus. Herus enim noſter, qua eſt magnitudine animi, hanc ipſam occaſionem arripiet declarandi omnibus hominibus, virtutem & conſtantiam ſuam, neque æſtatis ardoribus, neque aſperitate hyemis retardari. Quare ſi aliud nihil obſtiterit, ibimus vel ſi cœlum ruat. Meam voluntatem ſi exquiris: equidem negare non poſſum, quin tanto mihi deſiderio ſit Italia, quanto fortaſſe nemini noſtrum: ſed ad res meas multo accomodatius eſſet, exſpectari a nobis tempus illud,

gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit.

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed *quod fors feret*, ut ille ait, *feremus æquo animo.* Iter hyeme capeſſendum ſi fuerit, incommoditatem, reditus celeritate compenſabimus; ſin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quæ volumus, deſiderium Italiæ leniemus. Sed utut futurum eſt, obſecro obteſtorque te per amicitiam noſtram, ut expiſcere, ſi potes ali-

aliquid certi, idque ad me ſcribas quam poteris certiſſime. Permagni mea intereſt, ſcire quid futurum ſit, propterea quod conſilium mihi ad rationem itineris dirigendum eſt, & aliud capiendum, ſi properatur profectio, aliud ſi differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te ſum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id ſi tacitum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatiſſime Canane, vale & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Noſtri omnes te ſalutant. E Karoliloco, prid. Non. Oct. M.D.LXII.

EIDEM CANANO.

XXVII.

EGo vero jam ſubverebar, ne mea hæc nova ad te ſcribendi ratio parum tibi probata eſſet, adeoque (vide quanto in errore verſatus ſim) meditabar excuſationem. Sed gaudeo contra cecidiſſe quam putaveram. Nunc tuas me & crebras & longas litteras expectato: Ea tamen lege, ut mihi liberum ſit, nullo ordine, nullo delectu, quicquid in buccam venerit, ſcribere. Litteræ tuæ omnes mihi redditæ ſunt: neque facile credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quanquam enim non ſum ſolitus valde magnam curam ſuſcipere de iis, quæ ad me nihil pertinent; neque quiſquam uſquam eſt minus, quam ego ſum, rerum novarum curioſus: libenter tamen intelligo progreſſus iſtius calamitoſiſſimi belli, præcipue cum ea nunciantur, quæ ſpem adferunt aut victoriæ, aut honeſtæ alicujus compoſitionis. De recepto Avarico jam hic auditum erat multo ante, quam tuas ea de re litteras acciperem. Sed videor per nebulam inaudiſſe quiddam, quod haud ſcio, an litteris committere debeam; indicabo leviter. Etenim ſi falſum eſt, nihil periculi fuerit, etiam ſi tu, quid ſit, non aſſequare; ſin verum, quamvis leviter admonitus, facile totam rem intelliges. Fuere igitur hic, qui pro certo ac comperto affirmarent, potuiſſe oppidum per vim capi, invitiſ-

ſimis hoſtibus, nulla deditione, nullis conditionibus, niſi quorundam aut ſcelerata colluſio, aut ſtulta clementia, alienæ virtuti impedimento fuiſſet. Quod ſi eſt, facile fuerit jam nunc proſpicere, qui futurus ſit exitus. Neque enim dubium eſt, quin ſuum quisque inſtitutum conſervaturus ſit ad extremum. O mi Canane, qui tandem finis hujus tam moleſtæ peregrinationis futurus eſt? Quando erit, ut ad Eridani, aut quod malim, ad Tyberis ripam inambulantes, concinere poſſimus illud Euripidis:

Suavis eſt laborum præteritorum memoria!

Sed, pedibus nobis ne conficiendum ſit iter, metuo, ſi verum eſt, quod modo huc allatum eſt, equos omnes furto ſublatos eſſe. Malam peſtem illi abigeo, quisquis eſt. Sed quid eſt, quod ait Balbus, ferventius quam unquam ante hac, agi de pace? Utinam quidem eveniat! ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat, antequam incidamus in hyemem. Sed hæc, ut opinor, ſomnia ſunt; quæ tamen cuimodi erant, ſcribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod ſcriberem. Præclaras illas hiſtorias, quas tibi ſuperioribus litteris promiſeram, neque vacat ſcribere, neque nunc quidem ſatis tutum eſt. Sed, mihi crede, mirificus homo eſt ille noſter: neque magis in quoquam deprehendi verum eſſe id, quod ex te ſæpiſſime audivi, vitandam eſſe ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conſervare auctoritatem ſuam vellet. Noſtri omnes te ſalutant. Saluta mihi tu iſtic, quos videbitur: Contarellum præcipue, & Gerardinum. Vale. Karoliloci XII. Kalend. Octobr. M.D.LXII.

EIDEM CANANO.

XXVIII.

VErum eſt quod audiſti. Trepidatum hic eſt ab omnibus: neque ſane injuria. Quis enim conſtare animo poſſet, cum audiret, fuſum ac fugatum eſſe exercitum regium, pedites

dites concisos, equitatum disjectum ac dissipatum, ex Ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem stabuli captum. Mihi crede, habent justam excusationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem caussa est, quæ cæterorum. Sed cum hic ita crederetur, nihil propius esse, quam ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret: Theologus noster, homo, ut scis, minime bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua præsidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas, & iter in Belgium cepit. Comitati eum sunt Abbates duo, neque de iis quicquam postea audivimus. Cæteri, ut scire te puto, Lutetiam ibant, sed cum in itinere alium nuntium accepissent, huc omnes multa jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram, quo me Cardinalis miserat. Ita autem fors tulit, ut eodem plane temporis puncto, quo illi redibant, ego quoque redirem. Quo factum est, ut prius redisse sciverim, quam abiisse scirem. Hilaratis igitur omnium animis, multum inter cœnam risimus; multa in eos, qui remanserant, plura in eos, qui fugerant, jocati sumus: mecum omnes præclare actum esse dicebant; qui quasi prospicerem ac divinarem quid futurum esset, & fugissem ab acerbitate prioris nuntii, & ad posterioris lætitiam accurrissem. Nunc hic ego & Petrus Normesinus suavissime vivimus, venatu, aucupio, piscatu, &, quod caput est, bonis sermonibus: neque vobis invidemus, quos istic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Unum me male habet, Theologi absentia: quem desidero, & ut discipulum magister, & ut magistrum discipulus. Operas enim permutare inter nos cœperamus, ut ego eum Græcas litteras, ipse me Theologiam doceret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt litteræ tuæ, quod & læta nunciabant, & omnia accuratissime ac minutissime persequebantur. Conserva, quæso te, istam consuetudinem: sed noli expectare, ut tecum paria

ſa iam. Tibi enim quæ ſcribas, plurima quotidie ſuppetunt: mihi quod ſcribam fere nihil eſt, niſi hoc ipſum, nihil eſſe quod ſcribam. Ego & Petrus Normeſinus te communiter ſalutamus, atque a te petimus, ut noſtro amborum nomine Contarellum ſalutes. Vale. E Karoliloco. A.D. 7. Kal. Jan. M.D.LXII.

EIDEM CANANO XXIX.

O Triſtem nobis & acerbum nuncium de Rege Navarræ! Quem nos hic etſi acceperamus ex aliis: ſuſtentabamur tamen aliqua ſpe, donec allatæ ſunt litteræ tuæ. Quas ego utrasque heri veſperi acceptas communicavi cum omnibus noſtris: neque eorum quisquam fuit, qui non ita certo ſtatueret, cum tu ita ſcriberes, fieri aliter non poſſe, quin plane deplorata eſſet optimi & religioſisſimi Principis ſalus. Cujus interitu quantam plagam Gallia, quantam cauſſa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno noſtro malo ſentiamus. En quos fructus civilia bella pariant! Hoc unum miſeræ Galliæ reſtabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in ſuo ſanguine renovatas videret. Quid enim intereſt? niſi quod illic ejusmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret, quod & contigit: hic cum e duobus fratribus alter errore ductus, & quaſi præſtigiis quibusdam occœcatus, contra patriam, quodque gravius eſt, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius, quam ut & fratrem reduceret, & famam caputque illius modis omnibus conſervaret: ei allata nex eſt, cujus in vita & fraterna ſalus, & magna ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quod ſi, qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam ſummo cum honore omnes anni conſequentes excipiunt; ſi conſecrari ac prope divinis honoribus affici poſt mortem ſolent,

ſolent, qui Chriſtianæ religionis defenſionem vita ſibi priorem ac potiorem eſſe duxerunt: quos tandem honores ſatis amplos congerere poſteritas in eum principem poterit, qui, pro quarum rerum utravis mortuum eſſe ſatis eſt ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, anima ſpoliatus eſt? Nunc ille cœlo receptus, ex alto res mortalium deſpicit; & ut nuper auctoritate, conſilio, manu communem Dei & Karoli regis cauſſam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus aſpectu fruitur, fuſis, eandem fovere ac ſuſtentare non deſinit; inprimiſque, ut credibile eſt, filiolo ſuo ejuſmodi duces ac conſiliarios precatur, qui ipſum in paternæ potius conſtantiæ, quam in maternæ pervicaciæ imitationem deducant. De fratribus autem, quos ſibi ſuperſtites reliquit, pro altero petit, ut quam citiſſime mutetur; pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quæ nos ſperare fortaſſe poſſumus, optare quidem ſine ulla dubitatione debemus. Vides, quam & ipſe otioſus ſim, & eſſe te putem: qui & tecum, Poetarum more, de iis, quæ aguntur in cœlo, fabuler, & tibi ad hæc legenda otium ſuppetere exiſtimem. Sed tua quidem conditio melior, qui deſinere ubi vis, deinde ſi quando neque dormire vis, & ſomnus urget, repetere intermiſſam lectionem potes: mea deterior, qui homo cum piger ad omnia, tum ad ſcribendum pigerrimus, cogor hæc, tanquam ad clepſydram, ſcribere. Etenim tum denique admoneor, cum aliquis ſtatim profecturus eſt. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quod & ſubito ſcribendum eſt, ne officio deſim, cum tu ad me creberrimas de omnibus, quæ iſtic geruntur, amantiſſime & accuratiſſime perſcriptas litteras mittas; & multa ſcribenda, quo te expleam: cum in hac ſolitudine novi nihil, niſi ea, quæ iſtic adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, &, quia

res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim te inanes, dum longas, epistolas anteponere aut nullis aut brevibus. Nunc ad alia venio: hybernaturos in Gallia esse nos, jam, ut opinor, exploratum est; neque id mihi valde molestum erit, dum aut Lutetiæ, aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum jam pridem tædet; neque mihi quidquam longius videtur, quam dum tecum sim: ut more nostro legamus una aliquid quotidie seu novi quid suscipere libeat, seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto a te, ut quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod commodo tuo fiat, quam poteris sæpissime. Non enim facile credas, quam dulces mihi ac jucundæ sint litteræ tuæ. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum: cui dices me de libello ad me misso maximas gratias agere, & mandata ipsius diligenter curaturum esse. Hæc ego ad ipsum scriberem: sed novi hominis occupationes. Itaque scribere mehercules ad eum non audeo, nisi cum est necesse. Salve ab omnibus nostris, & valetudinem tuam cura. E Karoliloco postrid. Id. Nov. M. D. LXII.

HORATIUS CARDANETUS MURETO, *S. P. D.*

XXX.

Mitto ad te, Murete eruditissime, omniumque politiorum litterarum decus, (liceat mihi, quod sentio, ac potius, quod docti omnes sentiunt, sine ulla assentationis suspicione vere loqui,) paucas aliquot epistolas tuas, x) *ad me humanissime ac elegantissime scriptas, quas Lucas Sempronius noster, optimus juvenis, & utriusque nostrum studiosissimus, tuo nomine a me petiit. Descripsit eas libenter & eleganter Balthasar Ansideus, tuusne, an meus dicam? utriusque certe*

x) *Septem illas videlicet, quæ proxime sequuntur.*

certe quantum alter alterius esse potest. Agnosces facile ipsius manum, qui superiore anno in describendis variis lectionibus operam tibi suam navavit: tui quidem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum epistolarum editione cogitas, recte cogitas. Nihil enim detrahent de eloquentiæ tuæ fama, quam luculentissimæ tuæ orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Murete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu carmen pangas, idque variis numeris; seu solutam texas orationem; seu poëtam, ut Catullum, interpreteris; seu oratorem, ut Ciceronem, explices; seu Græcos vertas, ut Aristotelem: quicquid denique quoquo modo litteris mandes, elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, tenent, revocant, nulla unquam eorum satietas. Vel ipsæ epistolæ, quas properanter exarare te scio, quam venustæ, quam sæpe eruditæ, quam semper urbanæ! Quod si volumen ipsarum legatur, studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas judiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembos, Sadoletos, Manutios, (mitto alios,) imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus videatur, tuoque ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim gravissimos doctrinaque principes viros, qui minus sunt illud aspernati, laudemque sibi ex eo quæsiverunt: Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epistolam me tuam legere, in qua de bene scribendæ epistolæ difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus. Illud igitur tui judicii erit, quo excellis. Verum hoc hactenus. Ego, quod jam diu litterarum officium intermisi, hanc arripui occasionem. Velim existimes, tantum me tibi tribuere in litteris, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis, quod tanquam sacrum Balthasar & ego custodiemus nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebro per litteras, sed partim vereor, ne interpellem nugis, quan-

quam

quam officiosis ; partim per valetudinis infirmitatem docendique molestas occupationes, quibus invitissime distringor, haud commode licet. Cupio tamen consuetudinem repetere, mercaturamque istam exercere, quam tu mihi aliquot abhinc annos y) proposuisti: quam si exercuissem, multum fecissem lucri. Quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo, omnium, quos cognoverim, bonarum omnium litterarum cupidissimo ac studiosissimo, qui jam adest cum tuis epistolis descriptis, ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel a me tibi commendatum, quo primum tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quod ipse a me petat, sed mea tantum benevolentia in ipsum suscepta ob eximiam ejus probitatem. Quibuscunque rebus illi commodaveris, mihi commodaveris 5. Id. Jan. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS, *S. D.* HORATIO CARDANETO SUO. XXXI.

QUid ni enim te meum vocem, Horati optime & humanissime, cum & ipse te singulariter diligam, & me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo vere a te atque ex animo dictum esse: ita caussas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Immo vero majorem in modum a te peto, ut si, cum me ac mea diligentius inspexeris & excusseris, animadvertes, non esse in me eam eruditionem eamque eloquentiam, quam tu fortassis aliquando

y) *Respice ad principium epistola paulo post sequentis XXXII. scripta a Mureto A. 1564.*

quando credidisti, nolis me luere ac sufferre pœnas erroris tui: neve, quasi vitiosum aliquid aut morbosum pro sano emeris, ex ædilitio edicto agere ad redhibendum velis. Si me ita amabis, ut hominem & honestis studiis deditum, & ingenuum, apertum, simplicem, rectum, minime fucatum, minime tectum, inprimis φιλόφιλον, præstabo tibi ea omnia cumulate, neque unquam in ejusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eo tu si præterea aliquid addideris, ut multarum rerum scientiam, ut eloquentiam, ut cætera id genus: ipse, quomodo tibi caveas videris; ego ea neque polliceor, neque præstabo. His legibus initam mihi esse tecum & constitutam amicitiam volo, quas a te quoque non gravate acceptum iri puto. Atque equidem cum multis de caussis antea amaverim Gisbertum Oddum, adolescentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea studia, quibus nos delectamur, ut, quod serius in eam viam ingressus est, assiduitate & diligentia compensaturus esse videatur: habebo posthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quasique προξενητὴς hujus nostræ conjunctionis fuit. Magna sane cum voluptate repeto memoria tempus illud, cum ipse mecum de doctrina tua, deque suavissimis moribus, & creberrime & amantissime loquebatur. Addebat etiam nonnulla de studio quodam & amore mei tuo, quem sibi ex tuis sermonibus cognitissimum esse dicebat. Ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quæ jucunda sunt, faciles natura omnes sumus. Itaque iisdem ex eo sæpe & constanter audiendis, sic jam incalueram, ut quemadmodum in aridissimam, siccissimamque materiam nulla potest incidere tam parva scintilla, quæ non maximum subito incendium excitet, ita nulla posset a te dari tam pusilla tamque tenuis significatio eorum, quæ de Gisberto audie-

dieram, quæ non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum satis habitura virium videretur. Adhuc hæc erant, cum afferuntur a te ad Gisbertum litteræ, non solum scriptæ eleganter ac polite, quod tibi proprium ac perpetuum est, verum etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam sæpe audieram, omni ex parte spirantes. Quid quæris? ita exarsi, ut nihil fieri posset ardentius. Successerunt primis illis alteræ, tertiæ, aliæ deinceps, eadem omnes suavitate perfusæ, iisdem insignes amoris notis. Nonne igitur inhumanus sim, planeque ferreus, nisi tam amanter a te ultro appetitus ac provocatus, tibi in amore respondeam? sed non committam, ut eo nomine accusari possim: semperque sine ulla retractatione, si quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut usui, aut ornamento esse possit, ne qua in parte veri amici officio defuisse videar, studiosissime operam dabo. Quod ad litteras tuas tardius fortassis tua expectatione responderim, scito eas mihi nudius tertius tandem redditas esse. Vale. postrid. Non. Decembr. ex Urbe. M.D.LXIV.

EIDEM CARDANETO.

XXXII.

VOlo tecum, Horati, si modo ab eo voluntas tua non abhorret, quasi mercaturam quandam instituere litterarum: ut quando iisdem fere in studiis nostrum uterque versatur, si quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, ut longinqua littora, ita veterum scripta lustramus, reperisse videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc fecisse veteres illos, quos *endo cœlo*, ut Cicero in legibus loquitur, *merita locarunt*, Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Atheniensem, & Tarentinum Architam: tum e nostris (quanquam illos quoque quidni nostros vocare liceat?) sed tamen ex illis, quos usita-

usitatius nostros dicimus, idem inter se Ciceronem ipsum, Nigidium, Atticum, Varronem factitasse, satis aperte ipsorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me est, renovare cupiens ad hanc te societatem, Horati, voco: quam nisi refugis, non dubito fore, ut ex ea primum uterque nostrum; deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc sunt, sed etiam, ut Homerico verbo utar, τῶν ὀψιγόνων; si non magnos atque uberes, aliquos tamen aliquando capiant fructus. Ejus autem, nisi tibi secus videtur, eæ leges ac pactiones erunt. Primum, ut quidquid alterutri nostrum quocunque in scriptore antiquo occurrerit, quod aut sit, aut videatur obscurum, ambiguum, depravatum, de eo, ut ipsi alterius sententiam exquirere jus fasque sit. Deinde ut is, qui sententiam rogabitur, re diligenter pensitata, cum amicis etiam, si videbitur, communicata, quidquid aut commode cogitare ipse, aut ex aliis expiscari potuerit, aperiat. Tum, ut si alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei solutumque sit, caussas, cur eam non probet, exponere, isque qui reprehendetur, aut potius admonebitur, non modo non lædi se ac violari in eo, verum etiam beneficium sibi tribui putet. Postremo, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neque privatim, neque publice id se ab eo accepisse dissimulet: quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occasiones, non tantum oblatas arripiat, sed etiam studiose diligenterque perquirat. Hæc si faciemus, alter alterius industriam acuemus, ingenium excitabimus, & discemus denique vicissim, & vicissim docebimus. Gisberto quidem nostro, quem ego adolescentem quotidie plus amo, quod ipse quotidie honesta studia plus amat, præsens ex hac nostra negotiatione lucrum paratum est. Ego enim, qui cum ad cætera omnia, tum ad scribendum ita piger sum,

ium, ut nemo magis, eo posthac, cum ad te scribam, amanuensi uti cogito. Nam & ipse cum laborem caussa mea libenter capit, tum hoc studiis suis inutile non fore arbitratur. Vale. 3. Kalend. Jan. M.D.LXIV.

EIDEM CARDANETO.
XXXIII.

RESpondebo tibi breviter, ut & postulas, & occupationes meæ cogunt. Non te præterit, apud optimos utriusque linguæ auctores reperiri quædam seu de industria, seu ab aliud cogitantibus peccata, quæ Grammatici modo ἀνακόλουθα modo σολοικοφανῆ vocant: cum illi non ipsam conformationem orationis, aut vocum convenientiam, sed id modo, quod sensum est, respiciunt. Exempla scio tibi non deesse: sed tamen ut videas me tecum ἀτεχνῶς καὶ ἀδόλως agere, congeram quæ in mentem venient. Terent. Hecyra: *Nam nos omnes, quibus est alicunde aliquis objectus labos. Omne quod est interea tempus, prius quam id rescitum est, lucro est.* Ut omnia conere, non reperies, cum quo cohæreat illud, *nos omnes*. Sallustius: *Sed antea item conjuravere pauci contra Rempublicam, in quibus Catilina fuit: de qua quam verissime potero dicam.* Idem: *Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant.* Idem: *Familia nostra cum populo R. bello Carthaginensi amicitiam instituit: quo tempore magis fides ejus, quam fortuna, pendenda erat, quorum progeniem.* Idem: *Abundantiæ earum rerum, quæ prima mortales ducunt.* Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia ὅσα κόνις. Plautus: *Hos quos videtis stare hic capteivos duos, illi qui astant, ii stant ambo, non sedent.* Sed ne apud Plautum quidem talium modus. Hujus generis sunt & illa Homerica:

Τέκνον

Τέκνον φίλε;

Et:

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ὤχετο κῆλα θεοῖο,
Τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορήνδε καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς.

Et:

Ἔθνεα πολλ' ὀρνίθων ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσιν.

Et illud Virgilianum:

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutula spectabis cædis acervos.

Et:

Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis
Fertur equis.

Possum e Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: sed ne longior sim, & ne tibi homini eruditissimo videar diffidere, pauca tantum tibi in memoriam ex ipso Cicerone revocabo. Ita igitur est in secundo Tusculanarum: *Etenim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio.) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent,* &c. Scio esse locum quendam, ubi ad Atticum scribens, cum epistolam dixisset, ita reliquum orationis contexuit, quasi litteras dixisset, non epistolam. Sed nunc non venit in mentem. Inspice diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo versus Cæciliani:

Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea ætate esse odiosum se alteri,

& vide, cum quo ea, quæ statim subjungit, cohæreant: *Jucundum potius, quam odiosum.* Neque enim hoc dicit: *miserum est, sentire, se jucundum potius, quam odiosum:* sed hoc: *si quis commodus senex sit & humanus, eum jucundum potius esse, quam odiosum.* Quæ tamen sententia, si verba tantum spectes, effici nullo modo potest. Revocabo te ad illos ipsos libros de Oratore. Ita igitur lo-

quitur in jocorum tractatione: *Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt, Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum consulem, praecoque dixisset, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumque civem esse arbitror.* Vide quam conveniat, *Maluginensem illum*, cum verbo *inquit*, quod postea subjunxit. Eodem igitur modo cum dixisset: *etenim caeterae fere artes*, & caetera: ita dixit postea, *cujus terminis septa teneatur*, quasi non *bene dicere*, dixisset, sed *ars bene dicendi*, quod orationis ἀκολουθία postulare videbatur. Habes verbosam & insuavem epistolam, ut scriptam a properante, & occupato: etiamque, ut tibi molestia duplicetur, mea manu scriptam, ut fortassis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum sit. Gisbertus enim noster, propterea quod ei hodie ad fores herilis cubiculi assidendum est, ut statis vicibus omnes cubicularii solent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cum facies, mutuo me facturum esse scito. Vale. Romae 6. Kalend. Mart. M.D.LXV.

EIDEM CARDANETO.
XXXIV.

AD eas litteras, quas a te amoris plenissimas nuper accepi statim respondissem, si otiosus fuissem. Sed eram occupatus in recognoscendo volumine quodam orationum mearum, quod a me his superioribus diebus librarii extorserunt verius quam impetrarunt. Omnino enim constitueram nihil posthac scribere: sed me, ut consilium mutarem, amicorum nimis bene de me sentientium non cohortationes modo, sed preces assiduae coëgerunt. In eo igitur eram occupatus, cum accepi litteras tuas: & simul cogitavi, si paulo serius responderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin sententia tua vera sit. Nam vel id ipsum, quod ais videri posse obstare, magis etiam eam, si accura-

to

te inspicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo sententiam meam cognoscere cupias, scribito: non committam, ut quidquam a me, quod ego quidem præstare possim, frustra petas. Amo enim te vehementer, tum quod multis nominibus dignissimus es qui ameris, tum quod ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non possim, nisi tibi in amore respondeam. Vale. Romæ prid. Idib. Aprilis, die ipso natali meo, quem tu mihi faustum ac felicem precare M. D. LXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etsi ei subiratus sum, quod quiddam a me sibi in arcanis commissum continere non potuit. Veniam istuc, ut spero, mense Majo proximo, & præsens ab eo pœnas reposcam. Qui enim tantum triduum domi ipsius esse decreveram, ulciscendi caussa totos sex dies manebo. Ad eum scribere nunc non licet per occupationes; propediem scribam.

EIDEM CARDANETO.

XXXV.

NEmini aut mirabilius est aut molestius, quam mihi, tamdiu differri adventum ad vos meum. Sed nescio quo modo ter jam contigit, ut cum in viam dare me vellem, jamque sarcinulas componerem, subito exstiterit aliquid improvisi atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri, nisi illud certe mihi excuti nullo modo potest: veniendum tamen, & quæ obstant omnia qualibet ratione superatum iri. Sed ἀργαλέον πρᾶγμα alieno arbitrio vivere; præcipue si quis ei serviat, qui pro suo commodo omnia aliorum incommoda non nauci faciat. Equidem manibus pedibusque, ut dicitur, omnia faciam, ut vobiscum una esse possim ante Kalendas Julias: sed si id non potero, certe quidem mense Septembri, si vivam, istic vero. Vos interea me, ut facitis, amabitis, & ad me scribetis, ubi commo-

dum erit. Ego vos vicissim amabo, de vobis sæpissime & cogitabo & loquar, si quid erit, quod vestra caussa efficere possim, studiose atque amice omnia procurabo. Vale. Romæ 9. Kalend. Jun. M.D.LXX. Marcello Vestrio S. Qui etiam meo nomine, nisi molestum est, Paulum Æmilium Comensem, salutabit. Vereor ne ad te perlatæ non sint litteræ, z) quas ipso meo natali die scripseram. Nulla enim in tuis earum mentio.

EIDEM CARDANETO.
XXXVI.

VAlde tardi effecti sunt tabellarii vestri, qui quadragesimo demum die litteras huc istinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quæ cum scriptæ ab eo essent mense Novembri, perlatæ ad me sunt ineunte Januario. Sed hoc tamen commode, quod hodie potissimum, ut qui dies unus ex omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, eo potissimum hilararer jucundissimo sermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; simulque quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi, (ludis enim & spectaculis omnes hodie detinentur,) vacui temporis ad respondendum aliquid haberem. Igitur de me meisque studiis jam cognosse te aliquid puto ex eis litteris, quas proxime ad Gisbertum dedi: satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, *si sit opus*, joci caussa dictum est: quasi evenire ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit. Ergo *si sit opus; si quis a me id fieri postulet; si quis hoc sibi a me officium tribui petat; si quis in eo me sibi gratificari velit; si quid eveniat, ut publice intersit eum laborem a me capi;* & *si cogites*, multa nos quoque vulgo ita jocantes dicimus. *Quando ita jubes, sedebo*, cum tamen nemo jubeat. *Honoris tui caussa* ad

z) *Proxime his præcedentes.*

ad prandium ibo, quasi qui id facit, non sua potius caussa faciat. *Hodie in prandio pulchre tibi operam dedi*, quasi qui bene ac libenter vescitur, non sibi potius operam det quam amico. Ex eodem genere est illud, *si sit opus*, de quo satis jam multa. *Albedo*, latinum non est, non magis quam *Nigredo*. Sed ita sumus omnes, etiam qui paulo melius latine loqui putamur, quam vulgus solet. Dum confidimus, nos jam eam facultatem consecutos, ut vel aliud agentes emendate loquamur, multa inepta, & ne in pueris quidem ferenda effundimus. Isti præcipue delicati, qui omnia sibi præter Ciceronem putere ajunt; qui, si sine Nizolio possint unam aut alteram epistolam scribere, Germanos se esse Cicerones putant; qui Senecam contemnunt, Plinium irrident, Tacitum damnant, ad inferiorum vero temporum scriptores etiam nauseant; qui me aut mirantur, aut miserantur, aut irrident, quod ex Apulejo ipso, aut Sidonio quædam petenda esse dicam ad usum latini sermonis: illi igitur ipsi sæpe ita & loquuntur, & scribunt, ut non eos modo, quos ipsi tantopere abjiciunt, quos præ se contemnunt, sed eorum pistores ac coquos multo latinius locutos fuisse constet. Ad omnia epistolæ tuæ capita responsum esse arbitror. Vale. III Kalend. Martii M.D.LXXI. Romæ, quo ipso die litteras tuas accepi, quibus adscripta erat dies VII. Kalend. Feb. ne me tam sero tibi respondisse mireris.

EIDEM CARDANETO.
XXXVII.

POstquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, *si sit opus*, venerunt mihi in mentem alia, quæ apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur est illud ex Adelphis:

Tu inter eos restim ductans saltabis, M. probe.
Et tu nobiscum una, si opus sit.

Et illud Catulli ex Epigrammate in Vettium:

Ista cum lingua, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neque puto esse opus. Quamvis igitur sperabam sententiam meam ita tibi probatam esse, ut nihil præterea argumentis opus foret: tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem prætermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi saluta, & si quos istic præterea nosti amantes mei. Romæ postrid. Non. Mart. M.D.LXXI.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO *S. P. D.* XXXVIII.

Onus Ætna gravius mihi videntur sustinere, qui alteri fidem suam adstrinxerunt, nisi ejus, aut cui, aut pro quo spoponderunt, humanitate subleventur. Scis, credo, quid velim. De versibus illis in D. Mariam Lauretanam, qui eos a te optabat, propter singularem exspectationem elegantiæ & doctrinæ tuæ, is me urgere non cessat. Ego tametsi, inscio & inconsulto te, me temere recepisse intelligo: tamen hanc temeritatem in spondendo meam tua eximia, in re perficienda, humanitate compensatum iri confido. Si quid possunt fontes & pomaria Tiburtia, si quid iste secessus otii a quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obsecro, ut ostendas, me nonnullum apud te gratiæ locum obtinere. Quædam tecum communicare cupiebam: sed ea melius, ut spero, coram, ubi ad nos redieris. Nam summus nostræ Societatis magister statuit, ut Romæ anno proximo manerem. Nostri omnes te salutant. Vale, ex urbe. XIIX. Kalend. Sept. M.D.LXIV.

Sequitur ad hanc responsio Mureti.

M.An

M. ANTONIUS MURETUS,

S. D.

PETRO JOANNI PERPINIANO SOCIETATIS JESU.

XXXIX.

CUpio equidem & meam & tuam fidem liberare: sed mihi adhuc multa, ne id facere possem, obstiterunt. Primum quod quem locum, quodque tempus otii, & quietis plenissimum putabam fore, in eo me & multa, & longissime a studiis meis abhorrentia negotia occupatum atque exercitatum habuerunt. Nam, ut cætera taceam, his paucis diebus his mihi Romam eundum fuit; quod etsi leve videri potest, tamen eæ mihi profectiones octo amplius dies abstulerunt. Deinde quod multos jam & menses, & annos intermisi poetica studia, ut etiamsi quid olim fuisset in me ejus facultatis, quod sane aut nihil, aut pertenue quiddam, & perexiguum fuit: effluxisse id tamen & exaruisse necesse sit. Postremo (δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν) tardiorem me, ac timidiorem facit exspectatio illa, quam de meis versibus concitatam esse scribis. Scis enim quam inutilis ea atque aliena sit placere cupientibus. Nam si illud a me postulatur, ut tuorum elegantiam æquem, a te ipso mihi versura faciunda fuerit. Utut est, meditabor tamen propediem aliquid: sed si me amas, (quod quidem ita mihi perspexisse videor, ut qui ita sit dubitare non debeam,) minue, obsecro, quantum potes, istam exspectationem: ac perspice, ut ille amicus tuus a me, tanquam a malo nomine, ut nummos, ita versus, etiamsi neque optimæ notæ erunt, neque justi ponderis, æquo tamen animo accipiendos putet. Bene factum, quod te societatis vestræ magister Romæ retinendum judicavit. Mihi crede, magnam molestiam cepissem

e discessu tuo. Nunc spero fore, cum istuc rediero, ut fruar tua suavissima, mihique optatissima consuetudine, quam ego quanti faciam, spero te re ipsa aliquando cogniturum. Vale. Tibure XVI Kal. Sept. M.D.LXIV.

Huic ita rescripsit Perpinianus:

PETRUS JOANNES PERPINIANUS M. ANTONIO MURETO *S. P. D.*

XL.

TUum tamen (*) reditum exspectare non possum. Timeo namque, ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus. Quoniam, inquis, adeo festinas, ut pauculos hos dies exspectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutata Magistri nostri sententia mihi sit ex urbe proficiscendum: rem totam a principio audies. Præpositus iterum Rhetoricæ scholæ, a qua me solutum penitus ac liberum esse arbitrabar, de Præfecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare: ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita plane futurum esse video, certe conatus ipse in re perdifficili nonnihil ab auditoribus gratiæ & benevolentiæ consequatur, summique Philosophi nomen apud omnes illustre, languidiora juvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita, ut fit, legenti & meditanti mihi, quæ ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quædam occurrerunt, quæ meum animum ita dubium & incertum habent, ut non facile sit statuere quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo ne serius, quam mihi est opus, revertare. Quare agam tecum per litteras absens, quod verbis præsens agere non possum, & quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longe abes a libris, quin omni me dubi-

(*) Tamen legitur, non *tandem*, in Perpiniani epistolis, quæ Parisiis 1683. prodierunt.

dubitatione nullo negotio sis liberaturus: eo magis quod, de quibus ambigo, ea tibi jam dudum quæsita, cogitata, tractata esse scio. Primum itaque velim cognoscere, quid tibi videatur de partitione artis Aristoteleæ in III. libros: præteritum ne putes hoc opus, quod nemo Aristotelis esse negat, a Laertio qui duorum tantum librorum fecerit mentionem; an in numero librarios fuisse mendosos; an in duas duntaxat partes totum illud quasi corpus ab auctore distributum, ab aliis postea in tres fuisse divisum? num quidnam aliquando legeris apud antiquos Aristotelis interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perspici possit, quot in libros partitus ipse fuerit hanc artem bene dicendi tam accurate conscriptam. Deinde περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀκροαματικῶν συγγραμμάτων *ecquid comperti habeas? Nam ut a Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Ammonio, Simplicio divisionem hanc operum Aristoteleorum confirmantibus dissentiam, nullo præsertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios esse debeat, animum inducere non queo; argumenta contra sentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in 1. lib.* Νικομαχείων, *libros de anima, quos subtilitatis plenos esse omnes consitentur,* ἐξωτερικοὺς *appellat? Cur hos ipsos de moribus libros ad Nicomachum modo vocat* ἐξωτερικοὺς, *ut in 3.* πολιτικῶν *libro, modo* ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν *sejungit; cum in ipsis* τὰ ἐξωτερικὰ, *veluti genere prorsus diversa, citet? cur* τῶν ἀκροαματικῶν *nulla usquam mentio? Quod enim octo libri* τῆς Φυσιολογίας, περὶ Φυσικῆς ἀκροάσεως *inscripti sunt, eam ego inscriptionem idcirco Aristotelis ipsius non esse suspicor: quod nusquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Postremo doceri cupio, an Dialecticæ nomen sic ab Aristotele aliquando usurpetur, ut non* τὴν τοπικὴν *solum, sed totam omnino Logicam comprehendat? Alexander enim in proœmio* τοπικῶν *tres tantum tradit hujus verbi significationes, de hac vero*

 vulga-

XLI.

UTraeque litteræ tuæ mihi gratissimæ fuerunt: hæ posteriores eo etiam gratiores, quod subdubitabam, ne ægre tulisses, nihil a me ad illas Senenses responsum esse, etsi videbar satis respondisse, cum quæ petebas, ad te miseram. Mihi enim videtur melius petenti respondere, qui silentio facit quod rogatur, quam qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Perusiam venisse, unde (opinor) crebrius a te litteras expectare potero. Cupio autem scire, quem potissimum scriptorem explicandum susceperis. Nam, si nihil aliud, exacuam industriam tuam: teque fortassis ad locos quosdam diligentius, quam ab aliis solent, tractandos excitabo. Cave enim putes quidquam mihi accidere posse jucundius, quam videre te τηλυγέτην, ut ita dicam, disciplinæ meæ alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progredientem in ea via, quam me tibi olim monstrare memini: Etsi tu quidem, ut a me discessisti, multo, quam ego sum, meliores magistros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi γεροντικῶς, & quia te olim nescio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxisse. Sed ut hæc missa faciam, scin tu, me nuper a Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius, inclusum ludo? Cum enim Cæsarius multorum jam stipendiorum veteranus missionem impetrasset, egerunt mecum primum Cardinales, deinde etiam αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς, ut eam provinciam susciperem. Multa argumenta allata sunt, quæ me moverent, sed unum ἄλυτον, καὶ ἄφυκτον, quod pro ducentis aureis annuis quadringentos proposuerunt: homini autem egenti, & propter imminentem senectutem paulo ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaque redibo jam ad veteres illos Congerrones meos, Ciceronem, Horati-

ratium, cæteros, & mihi quodammodo repuerascere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandectas audiebant, & negant, se quenquam alium ferre posse: plerique etiam, nisi me habeant, Jurisprudentiæ se multam salutem dicturos esse profitentur; ipsi viderint; Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, θεοῦ θέλοντος, concludam; ut sit aliquando unde otio frui possim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingressus es, ubi a talibus curis animus liber est. Noli tamen putare a meipso hæc ita curari, ut angar: λαμβάνω τὰ διδόμενα, & quia usque huc paulo negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detraham ex hilaritate. Adolescentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi, quantum ex una collocutione existimandi potestas fuit, visus est tua commendatione dignissimus. Saluta mihi, si quos istic nosti studiosos mei. Vale mi Benti optime & suavissime, & me ama. Romæ. V Kal. Sept. M.D.LXXII.

GVILIELMUS CANTERUS M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

XLII.

Etsi satis audacter facere videor, vir doctissime, cum te litteris meis interpello: quoniam tamen hunc libellum a) proximis his mensibus edidi, putavi me non satis ex officio facturum, nisi cum eundem ad te mitterem, tum veniam a te rerum tuarum peterem. Etenim, cum id, quo libellus noster est exornatus maxime, (Athenæi fragmentum dico,) a te primum in manus nostras devenerit, postquam tu id cum Aurato nostro communicaras: nemini potius hoc totum, quidquid est, mitti debue-

a) *Novas suas Lectiones innuit: in quibus illud Athenæi, de quo paulo post, fragmentum quære lib. III. c. 2.*

buerat quam tibi. Jam quod ea fuerim audacia, ut rem a te κειμηλίȣ δίκην habitam publicare sim ausus, non miraberis, si quanta debeat esse studiosorum hominum inter ipsos rerum omnium communitas, tecum cogitaris. Huc accessit, quod non leviter suspicabar fore, ut alii, nisi ego prævertissem, eam gloriam, cujus ego te participem jure feci, sibi solis essent prærepturi. Quanquam nihil magnopere video, cur ea res gloriæ tuæ, quæ jam pridem est toto orbe clarissima, multum addere ponderis potuerit. Quis est enim in omni, quæ incolitur, terra ita barbarus & omnis expers elegantiæ, ut Muretum non cognoscat, amet, exosculetur? Ego certe, ὁ τῶν λόγων ὅσον ȣ̓́πω γευσάμενος, tanti te, libere ut loquar, facio, quanti haud scio an alium neminem. Sed, ut ad ipsum redeam libellum; in eo si forte alicui majorem videbimur habuisse veritatis quam hominum rationem, suggeret tibi, spero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato sensisse tradiderit. Quid quod eam præbent optimæ litteræ suis cultoribus libertatem, ut in utramque partem sine periculo disputare possint? nec enim hic opus est τὸ περὶ ψυχῆς δραμεῖν. Quocirca, si hoc a te consecutus fuero, vir doctissime, ut nihil hujus libelli editione offensum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: sperabo potius me, quod ille dicebat, sine invidia laudem deinceps invenire, & amicos parare posse. Et quoniam non facile fortassis me, qui sim, agnosces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cujus ego convictu, cum tu ante annos duos in Galliam venisses, fruebar. Fruterii quoque cum quo me aliquando, si non es oblitus, vidisti. Si quid etiam dignaberis rescribere (quanquam nos tantum boni non meremur.) ad Oporinum, vel Petrum Pernam, Typographos Basileenses, litteras curabis. Bene vale, vir doctis-

ctissime, & eum te a nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiscipulorum comparatione, ludens dicere solebat, id merito tibi doctorum omnium respectu tribuamus. Quid hoc? inquies. τὰ δ' ἄκρα κορυφοῦται τῷ Μουρήτῳ. Francofurti nundinis autumnalibus anni M.D.LXIV.

ALEXANDER JUSTINIANUS M. ANTONIO MURETO S. P. D.

XLIII.

TE post tuum discessum Venetiis in febrim incidisse, ægre sane tuli, ut debui: idque statim meis litteris significassem: sed præter morbum, tibi molestus esse nolui. Nam indies experior, quam molesta ægrotantibus omnia pene esse soleant. Ceterum, mitescente jam morbo, nullum παραμυθικοῖς λόγοις, in tam magno præsertim elatoque animo adversum omnem fortunæ temeritatem, mihi locum relinqui video: & fortassis, ipso jam fugato, convalescenti gratulandum potius. Aliquid serii ad te scriberem, nisi id mihi Medicorum legibus περὶ τῶν ἀνακομιζομένων interdictum scirem. Scribam alias, & quod toties recepi, tandem cumulatissime præstabo, præsertim cum χρύσεα ἀντὶ χαλκείων a te sperare liceat. Interim cura ut valeas. Ego vero, & Joannes Datianus noster, valemus, teque plurimum salutamus, & cum primum per valetudinem tuam licuerit, a te litteras exspectamus. Vale. Venetiis. prid. Kal. Octob. M.D.LVIII.

EIDEM MURETO.

XLIV.

VEteris illius familiaritatis ac necessitudinis, quæ mihi maxima tecum olim Venetiis intercessit, minime te oblitum esse opinor, neque tot annorum ἀπροσηγορία, ex animo

mo

motuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sane momenti ad vulgaris cujuspiam amicitiæ diuturnitatem in assiduitate litterarum positum esse non diffiteor: mutuam vero inter nos benevolentiam, certo judicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quæ genuit, & continuisse & conservasse certo scio. Nam illam sane παροιμίαν, *quam Athenæus jure* μισανθρωποτάτην *appellat, ad cujus præscriptum* τηλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶ φίλοι, *tibi probari nequaquam credo: cum amicitiam non locorum spatiis, sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quod si ad meam erga te benevolentiam, accessionem quoque mearum litterarum a te desiderari, mihi significaveris, non solum hoc officii genere tibi posthac satisfaciam, sed etiam ejus longo tempore a me prætermissi usuram cumulatissime reddam. Quanti vero te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Joannem Bissonerium quem tibi cum morum probitate, tum doctrina singulari conciliatum esse audio. Eum, mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut ea omnia, quæ in me, si Romæ essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus, tuique amantissimus, neque te unquam pœnitebit in eum beneficium contulisse. Experieris mehercle re ipsa & grati animi juvenem, & commodorum memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me a te amari adhuc intelligam, & si quid Genuæ a me agi voles, certior fiam. Vale. Genuæ. VII. Kal. April. M.D.LXXV.*

MARTINUS BELLIVICEJUS *b)* PANNONIUS M. ANTONIO MURETO, *S. P. D.*

XLV.

JUvenis quidam natione Gallus, Vir clarissime, qui Romæ huc venerat, scribendarum ad te litterarum ansam mihi præ-

b) *Berzevicaus vocatur Epist. 73. hujus libri, & lib. II, Epist. 5.*

præbuit: quarum quidem auctor, vel si sæpius eas percurreris, vix tuo innotescet animo. Cum enim mense Martio te & Paulum Manutium Romæ salutarim, quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercapedine, memoria tua, quæ gravissimis studiis continuo fatigatur, exciderim? Hoc etsi persuasum habeo, non tamen dubito, quin facile in tui memoriam redigar: præsertim si & album tuum, in quem nomen meum relatum esse voluisti, intueberis & memineris, quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cum adjiceres nihil esse, quod non Giphanii caussa libenter faceres. Quare cum tibi in mentem rediisse nomen meum existimem; ad juvenem illum revertor. A quo cum quæsissem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos jam dudum, & cæteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidissime expectant: a Philosophia naturali ad civilem hanc nostram Philosophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum caussa, intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum ratus sum, ad studium juris illustrandum, maximum adjumentum allatum iri, si tuum exemplum hujus ætatis Jurisconsulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inanissimas controversias toto animi impetu consectari videmus, & omnes suum studium ad calumnias litium, & ad turpem & invidiosum quæstum conferre. Sed quod Cujacius & tu homines Galli in studiis sapientiæ consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius, Cujacio amicissimus, & tibi charissimus. In hac enim nostra Academia Patavina superioribus diebus fuit, atque de te sæpius honorifice loquutus est, & nullo in sermone libentius eum versari vidi, quam cum de Plauto loqueretur: existimans scilicet, quod res est, bene actum cum studiosis litterarum fore, si tam bonus latinitatis auctor tua diligentia,

do-

doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit sane esse in tua gratia, quam, humanitate tua fretus, tuis verbis ei non solum pollicitus sum, sed etiam spopondi. Itaque non erit tuae bonitatis committere, ut sponsorem appellet, cum ipse facile possis dependere. Unum est, quod a te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris studii scripta abs te nuper est, altera in Collegio Pontificum habita. De Plauto fac promissa appareant. Diutius enim deberi politis & ingeniosis hominibus non potest. Et hercle tua maxime gloria agitur. Vale & salvebis a Giphanio, qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliae degit. Patavio. Kal. Dec. M.D.LXIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO TURNONIO S. R. E. Episcopo Cardinali

S. P. D.

XLVI.

SI tempus ad te scribendi usque eo differre voluissem, Francisce Turnoni, Cardinalis amplissime, dum par a me aliqua tuis erga me plurimis maximisque beneficiis reperiretur oratio: magnopere mihi metuendum erat, ne & in eo quaerendo, quod nunquam consequi possem, inani ipse me labore torquerem, & immodica silentii diuturnitate suspicionem tibi aliquam angusti & humilis animi, neque satis, quantum a quoque acciperet, sentientis afferrem. Cum igitur, diem assidue ex die ducens sine dubio diutius, quam par fuerat, reticuissem, plane obstupefactus admiratione istius erga me tam prolixae, tamque beneficae voluntatis tuae: confirmavi me tandem, & ad haec pauca, quoquo modo possem, scribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamque claris & illustribus signis, me, quamvis nihil prorsus tale promeritum tibi

tamen non vulgariter carum esse declaraveris, gratias, quando nihil præterea neque tu expectare, neque ego præstare possum, tibi agerem immortales. Est omnino hæc tota gratiarum actio perpusillum quoddam, perque tenue; præsertim si comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum, quibus tu me a te ornatum esse voluisti: sed eam tamen, cum hæc scriberem, pro certo atque explorato habebam tibi non ingratam, neque injucundam fore: cum, ut scis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remuneremur. Officiorum vicissitudo eas amicitias continet, quibus inter se ejusdem sortis homines, aut certe non admodum dispares devinciuntur: Vobis, quos supra cæterorum conditionem evectos in ipso rerum humanarum fastigio divina providentia locavit, illud cum corporibus cœlestibus commune est, quod ut illa efficientiam quidem suam declarant in inferiora hæc, viresque in ea exercent suas, sed ab eis nihil vicissim accipere, & ut Græci sua lingua dicunt, pati queunt: sic vos potestatis quidem copiarumque vestrarum documenta, sublevandis inferioribus, datis, ipsi vicissim quicquam ab eis, præter laudem ac prædicationem, testem grati ac memoris animi, percipere non potestis. Ago igitur tibi quam maximas gratias, Cardinalis clarissime, humanissime, optime, agamque dum vivam, tibique a summo hujus universitatis effectore ac gubernatore Deo assiduis votis fausta ac felicia omnia precabor; non quod me dignum existimem, cujus vota ab eo attendantur: sed quod tu dignissimus, pro cujus salute atque incolumitate, etiam eorum, qui per se nullo numero habendi sunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conservabo diligenter memoriam ejus humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es: utque tuo de me amplissimo

ſimo atque honorificentiſsimo teſtimonio, quantum in me erit, reſpondeam, modis omnibus operam dabo. Illuſtriſſimo quidem Cardinali Ferrarienſi, ad quem, tua potiſſimum auctoritate adductus, me, cum primum potero, conferam, commiſſurus non ſum, ut unquam venire poſſit in mentem quod fidem tuam in me recipiendo ſecutus ſit, pœnitere. Vale 3. Non. Feb. M D.LVII. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
XLVII.

NOn puto ulla mihi excuſatione apud te utendum eſſe, quod ad te rarius ſcribam. Nam tum demum peccare ipſe mihi viderer, ſi tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantiſque aſſidue occupationibus impedito, frequenter litteris meis obſtreperem. Ideoque contineo me: & cum quotidie de te cogitem, votaque uti debeo pro tua ſalute atque incolumitate faciam, in ſcribendo ſum rarior, neque unquam id facio, niſi cum aliquid accidit, ut, niſi ſcripſero, officio videar defuturus. Quale eſt, quod me hoc tempore, ut ſcriberem, adduxit. Cum enim nuper octo variarum lectionum libros edidiſſem: etſi ſatis intelligebam, eos livores eſſe, quam ut tu, quem nihil niſi præclarum atque eximium capit, ullam magnam voluntatem ex eorum lectione percipere poſſes: judicavi tamen, omnino mihi faciendum eſſe, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus eſſes: vel quia mei ſunt, vel quia ſcripti ad eum, qui ut a te ſingulariter amatur, ita te ipſe admirabili, non amore ſolum, ſed cultu medius fidius, atque obſervantia proſequitur. Unum eſt, quod quanquam mihi conſcius ſum, me optimo animo feciſſe, tamen, quia fieri poteſt, ut confidentius in eo me geſſerim, quam decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perſpectam humanitatem tuam, mihi ut ignoſcas, etiam atque etiam a te peto.

Ausus enim sum quodam ex eis libris loco c) nominare te: ac versus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria hæserant ex edyllio, quod olim ad te misi una cum tragœdia, quam de C. Cæsaris cæde factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re si quid a me peccatum est, (nihil enim debueram te inconsulto facere, præsertim cum te Venetiis convenissem,) peccatum est incredibili quadam abundantia amoris erga te mei: quam ut æquo animo feras, omnibus a te precibus, atque omni obsecratione contendo. Etenim vere hoc dicam, nihil videtur esse ita difficile atque arduum, in quo ego paratus non sim voluntati & auctoritati tuæ morem gerere. Unum est, in quo tibi, ne quid dissimulem, non possem, nisi invitissimus, obtemperare: si me juberes tacere de tuis virtutibus, & continere in sinu immortale illud gaudium, quo efferor, quia me tibi carum esse sentio. Hac una in re dum me mihi obsequi, & animo indulgere patiaris, quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuso. Quod scribam, aliud nihil est, nisi omnes hic omnia tibi fausta & prospera precari & gratulari aquis istis, quod eas tibi salubres & fuisse & esse audivimus. Vale.

CORNELIUS VALERIUS M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XLVIII.

V*Ide, quanta in te sit humanitas, eruditissime Murete, & quæ opinio apud exteras gentes. Just. Lipsius, familiaris & idem discipulus meus, qui litterarum & antiquitatis caussa in Italiam proficisci velle cœpit, petiit a me, amicis quibusdam commendari; inprimis autem contendit, ut ad te, cujus cognoscendi & videndi studio mirifice flagrat, litteras sibi*

c) *lib. VIII. c. 1. prope fin.*

sibi darem. Ego autem, etsi videbam putidum esse, me, hominem fortasse ne fama quidem tibi cognitum, litteras ad te dare, ejusmodi præsertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem: morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, & voluntati ejus obsequi volui potius, quam aut naturæ aut pudori meo. Quod feci eo libentius, quod non ad aliquem nescio quem duris & asperis moribus scribendum mihi viderem; sed ad eum virum, qui, cum humanitatis studiis & iis artibus omnibus, quæ ingenuo homine dignæ sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin tum in omnes, tum præcipue in earundem artium studiosos propenso animo sit ac humano. Accedit similitudo professionis & studiorum nostrorum: nam & nos pro mediocritate ingenii nostri, eloquentiæ & humaniorum litterarum studia, voce & scriptis, quod in nobis est, in hac Belgica nostra excitare conamur, & tu M. Antoni antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiæ luce hæc ipsa studia cum immortali tua laude & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tam quærenda mihi est excusatio & prætextus pudoris mei, quod scripserim, quam gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul & testificandi amoris mei. Sed veniam ad id, quod caput est epistolæ meæ: Mitto ad te, Murete, hunc Justum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinæ meæ, adolescentem ea probitate, modestia, ingenio, eruditione, judicio, quanta testari possum equidem me in alio nullo, in ista imbecillitate ætatis, adhuc esse expertum; tum vero, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis & artium illarum, quas tu amas, & in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes, me hæc ambitiose & supra quam res est, commendantium more, scribere: immo vero minus fortasse, quam virtus & eruditio adolescentis merentur, scribo, ne, dum eum laudo, videar nos ipsos institutionemque nostram velle extollere. Quamobrem rogo te,

Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atque obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo litteras & litteratos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni studio, amore, benevolentia tua complectare atque devincias. Et quoniam is honesto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunæ est, ut se in longinqua & extera regione difficulter suis facultatibus sustentare possit: verecunde etiam hoc a te petam, (vides quantum mihi sumam) ut si qua in re commendatione & opera tua juvare eum potes, quod certe potes, ei ut ne desis. Hoc quidem tibi spondeo & in me recipio, te, si quid ei accommodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quam nos universos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantum dicam, quod in sermone sæpissime mihi significavit, eum pene non alia ulla de caussa in Italiam e tam longinquis regionibus venisse, quam ut te inprimis tuique similes eruditos viros videret & cognosceret. Quo erit æquius, ejus laborem per te ex parte levari, cui tu laboris caussa fuisti. Quod si tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes; aut fortassis habiturus es, utere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi præivi: efficiam, ut intelligas mihi ad benigne faciendum nec voluntatem deesse nec facultatem. Litteræ hæ meæ si aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primum enim Lipsio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quasi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi potest contingere optabilius. Vale. Lovanio. ante diem 14. Kalend. Septembrium.

Sequitur Mureti Responsoria.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
CORNELIO VALERIO.

XLIX.

XLIX.

REdit ad te Lipsius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit sibi præstantia ingenii & doctrinæ, integritate morum, suavitate sermonis ac consuetudinis suæ, ut, eo discedente, a memetipso mihi avelli viderer. Felicem te, Corneli, cujus ex disciplina adolescens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex scriptis tuis, & amabam pro judicio, quod amantissime de emendatis a me Terentii fabulis feceras. Nunc vero mihi crede, tanta accessio propter Lipsium facta est. & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quam occasionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me sis. Cujus rei si libebit periculum facere, quæso te, si qui huc venient, quos tu ames, præcipueque qui habeant aliquid simile Lipsii, ut eos mihi potissimum commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipsi quoque eo nomine aliquid se tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romæ 3. Non. April. M.D.LXX.

M. ANTONIO MURETO
NATHAN CHYTRÆUS
S. P. D.

L.

CUm 5. Id Octobr. anno ab hinc quarto Romam ex Campania rediissem, postridie ejus diei magna cum admiratione, te, Murete Clarissime, orantem audivi, coram Pio V. Pont. Max. cum Christianissimi Regis legatus, usitata solemnitate, magnifice exciperetur. Ea ego oratione, etiamsi jam antea, ex monumentis scriptorum tuorum, qualis esses, cognovissem, ita sum tamen admiratione tui inflammatus, ut ex omnibus quos ego antea præstantissimos existimassem, tibi uni in Oratoria palmam deberi, certissimo mihi persua-

derem. Quin si animo tum obsequi licuisset, una cum illo exclamare veritus non fuissem: ὢ σύνεσις· ὢ λόγοι· ὢ μνήμη· ὢ συνθήκη· μακάριος εἰ λέγειν οὕτω, μᾶλλον δὲ φρονεῖν οὕτω δυνάμενος. *Cum autem id eo quidem in loco, & in clarissimorum virorum corona, me non deceret, illo ipso die te adii, ut amorem tui sane ardentissimum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflammatus esset meo, apud te ipsum detegerem, & litteris Caselii nostri, quas tunc mecum habebam, amicitiæ tuæ quasi fores mihi aperirem. Accepisti tum me, ut soles, humanissimo amplexu, & litteris nondum lectis, notum me tibi esse, ex sermone Caselii, quem tecum ad oppidum Sancassianense paulo ante habuisset, ostendebas. Id certe longe mihi fuit gratissimum, cœpique, ut antea doctrinam, & eloquentiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam virtutem & bonitatem tuam suspicere & exosculari. Verum illa congressio, fato quodam meo infelici, diuturna esse, firmasque radices agere non potuit. Senis enim cujusdam interventu, vix dum inchoata collocutio nostra, interrupta est: & ipse etiam, propter comitum festinationem, & hyemem imminentem, celerius opinione, istinc sum avulsus. Quod itaque tum necessitate quadam impeditum est, quid vetat, quo minus id ipsum litteris restituamus? cujus quidem consilii auctorem habui eundem illum, qui me primus in animum tuum insinuavit. Cum eo enim ego hic in iisdem litteris & studiis, in quibus tuæ quoque lucubrationes non parum nos adjuvant, vivo amantissime. Quod si ille, ut primo fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamque mihi hoc modo benevolentiam denuo conciliabit, quis me erit beatior? quis ipso denique in animis hominum conglutinandis fortunatior? Ego certe Mureti notitiam & benevolentiam omnibus Crœsi thesauris longe antepofuero. Vale. Rostochio. Kalend. April. Anno M.D.LXX.*

Non rescripsit Muretus. Caussam ipse exponit infra epist. 91.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS, AGAPETO GIDETO SUO

S. P. D.

LI.

VEre es, qui diceris: neque, quam tu, ἀγαπητότερ@- quisquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quam dum Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut sim; tibique vel prosim re aliqua, vel declarem re ipsa, vel tibi saltem conatu probem: quorum hoc, si me tantum respiciam, satis est; illud, quia te ex animo amo, multo optabilius mihi videtur. Et quamquam nihil mihi jucundius est, quam abs te quam maxime amari: tamen, ita mihi eveniant quæ volo, ut, si mihi detur optio, malim, justam tibi caussam esse, cur me ames, quam abs te sine ulla justa caussa amari. Agam caussam meam. *Debes* & tu talem amicum magni facere, qui nihil a te aliud expetens, eo te tantum amat, quia dignum judicat, qui ameris. Quod M. Antonium Bizonum potissime delegisti, ad quem itares, cui crederes, cui te in disciplinam dares: vehementer te, mi Agapete, laudo, &, ut eum assecteris, ex ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidissime combibas, suadeo. Spero me istic fore ante Kalendas Septembres: &, ut sim, operam dabo; eo magis, quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi perpetuo ante oculos obversatur, quæso, Agapete mi, si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse cognovero. Nolito ægre ferre, quod dicam. Illum unum plus amo, quam te: &, ne hoc tibi durum videatur, te a me proximum habeo: illum æque amo ac memetipsum. Vale. Tibure. 3. Non. Augusti. M.D.LXXVII.

EIDEM GEDETO.

LII.

VIx ausus essem a te postulare, ut ad me latine scriberes: veritus ne id tibi oppido difficile videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eæ litteræ, quas a te latine scriptas nuper accepi: non illæ quidem omni ex parte emendatæ, multo tamen nitidiores & cultiores, quam credidissem. Itaque bene te sperare jubeo, neque dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam sis hujus quoque generis facultatem consecuturus. Adventus huc tuus quam mihi optatus ac jucundus futurus fuerit, nihil necesse est affirmare. Satis enim, ut opinor, nosti magnitudinem amoris erga te mei. Sed ita multos hic adolescentes, qui Roma venerunt, ægrotare video, ut veritus sim, ne quid tibi ista hoc tempore cœli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septembr. spero fore ut non nihil remittant calores. Tunc igitur, si Deus volet, excurram istuc, cupidus videndi tui: teque statim accersi jubebo. Non habeo nunc ad manum superiores illas tuas, in quibus nescio quid quærebas de dominio directo & utili, cujus tamen totius quæstionis molestia facile liberare ipse te potes. Dominium enim directum & utile, nusquam a Jurisconsultis, nusquam ab Imperatoribus nominantur, sed commenta ac somnia sunt eorum, qui obscurando & ineptiis suis contaminando jure civili, sibi se acuminis, & eruditionis laudem quæsituros putarunt. Quod usu capitur, fit pleno jure ejus, qui usucepit. Qui tamen si postea id pro derelicto habeat, æquius est, rem redire ad veterem dominum, si eam forte recuperare studeat, quam adjudicari ei, qui neque usucepit, & sine titulo possidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adversus eos, qui pro possessoribus, ut dicitur, possident: æquitate quadam: qua fingit lex, eam rem nunquam usucaptam fuisse.

fuisse. Nam cum is, qui usuceperat, jure illo sibi quæsito uti velle desierit, prope pro eo est, ac si usucapta non esset. Erat & aliud quiddam in iisdem litteris, de quo quærebas: sed nunc non recordor. Hujus generis litteras, in quibus aliquid est, quod ad studia tua pertineat, & ego libentius scribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis salutem. De Matthæo vehementer doleo, sed gratum est, quod scribis, spem esse, eum, sine ope prætoris, in integrum restitutum iri. Horatio audio meliuscule factum esse: quod quam mihi jucundum sit, ipse scis. Vale Agapete mi, meque ama, ut facis. Tiburi 7. Idib. August. M.D.LXXVII.

CONSTANTIUS BARGELLINUS, Episcopus Reatinus, M. ANTONIO MURETO *S. P. D.*

LIII.

AFficior lætitia incredibili, quod ut ex litteris tuis accuratissime scriptis intellexi, a nonnullis Lutetiæ impressoribus urgeris, ut epistolas tuas mittas, quas prælo subjiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum studiosos multum voluptatis, plurimum etiam utilitatis, ad latinam eloquentiam vel comparandam vel augendam, percepturos. Equidem etsi fateor, in his politioribus litteris, quæ ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrime non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum: tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri posse existimo, nihil, quod ad illam Ciceronis majestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissem, nisi me verecundia mea a rei perspicuæ testimonio non necessario revocasset: nunc, quando te amicis tua scripta flagitantibus invi-

invitum gratificari intellexi, audaciæ notam subire malui, quam in bonum publicum inofficiosus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evolverem, nihil tale opinanti epistola tua in manus venit, quæ me, quod amantissime & disertissime loqueretur, mirifice delectavit. Itaque cum eam ipsam vesperi inter alia scripta, quæ forent magis in promptu, retulissem; postridie mane ecce tuæ litteræ, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me excepit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teque hortor, aut si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, neve in aliud tempus rejicias. Quod scire cupis, an æquo animo laturus sim, si, quæ a me scriptæ sunt litteræ, una cum tuis emittantur, vereor, mi Murete, ne quod ajunt, κολοιὸς ἐν μούσαις. Ego profecto non tam tuas admirari, quam meas improbare soleo: tamen ubi, quove pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis, tui consilii est, nec est cur aliorum sententiam exquiras. Quod si tibi statutum est, ut illæ horridulæ meæ litteræ exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter scriptæ, quod res ipsa declarat; nec earum editionem aut probarem, aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale, mi Murete, & de bonis litteris optime mereri, quando id vel uni tibi maxime licet, ne desistas, ac Bargellino tuo ad omnia utere.

EIDEM MURETO.
LIV.

I*Ta diu jucundissime vivam, mi Murete, ut allato nuntio de tua valetudine, quæ te in vitæ periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita sui commotus, ut magis fortasse nemo, cujus præcipuum aliquod bonum repente*

te

te in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil eum extrinsecus accedens, nihil adventitium peperit, sed virtus, quæ est ipsa per se amabilis, cujusque omnia in te elucent ornamenta & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit. Postea vero quum de morbo levatum esse cognovi, difficile dictu est, quanto gaudio pene exiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aspiciendam lucem nunc primum mihi videor esse revocatus. Qua quidem de re tibi magnopere gratulor, etsi nostra certe gratulatio omnibus, qui modo sint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisque non expertes, jure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, humanitate, tam denique excellenti eruditione, atque industria virum? cui salus tua æque exoptanda non sit, ac sua? Eum profecto ferreum, & ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectæ, spectatæque virtuti, nihil illustri gravissimi viri gloriæ dare. haud temere affirmarim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissime vivere non modo non expetat, sed ab immortali DEO precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Jam, ut spero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est.) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque præclare actum putem, cum omnes delicias, amores, omnia denique ornamenta, te incolumi, recuperarint, iis omnibus cariturae, si te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipsarum fato morbi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quam diligentissime commiseris. Hæc hactenus. Mitto tibi nonnullas radiculas ex melle confectas conditasque, quales fert hæc regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maxime consentaneum: o cujus lingua, quod Nestori tribuit Homerus, melle dulcior fluit oratio. Habebit etiam meæ

erga

erga te benevolentiæ significationem: de qua etsi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam esse, & studiis, officiisque quam plurimis colere, & confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam assequi non potero, certe hanc voluntatis meæ propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Inservi valetudini: huic quantum studii, diligentiæque adhibueris, tantum te mihi, publicæque utilitati, cui consulere gloriosum est, elargitum esse cognovero. Reaté, ex ædibus nostris. Non. Feb. M.D.LXXVI.

Huic Muretus ita respondit:

M. ANTONIUS MURETUS
CONSTANTIO BARGELLINO,
Episcopo Reatino.
S. P. D.

LV.

NUnquam putassem fore, non modo ut ex tuo, sed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere possem. Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear necesse est, jucundissimum mihi fuisse, quod ex litteris tuis intellexi, vehementer doluisse te, cum primum de invaletudine mea nuncius istuc allatus est. Dolor enim ille aliunde quam ab eximio quodam amore erga me tuo, proficisci non potuit; & mihi, ex quo te primum vidi, atque ex aliis plurimis audivi, qui tu eruditione ac virtute vir esses, nihil optatius fuit, quam ut abs te amarer. Jam optabilium rerum signa atque argumenta omnia jucunda esse, notum est. Incredibiliter igitur gavisus sum, Bargelline, vir præstantissime, tanti me a te fieri, ut & mirificum dolorem senseris, cum me graviter ægrotare audisti; & exhilaratus sis, simul atque DEI beneficio morbum depulsum esse cognosti. Quanquam ego ipse nondum satis constitui, utrum mihi satius fuerit, ex hujus vitæ miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere. Certe enim, cum omnes

omnes summo consensu Medici dictitarent, nullam prope amplius reliquam esse spem evadendi: ita me compararam, atque ita animum composueram, ut neque angerer neque terrerer mortis, ut putabatur, imminentis metu; neque quidquam aliud a Deo peterem, quam ut mecum misericorditer ageret, condonaret errata anteactæ vitæ, neque pateretur me in illa separatione animi a corpore, aut diutius, aut vehementius torqueri, quam vires meæ ferre possent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc cæteros quoque, qui mihi assidebant, ut a DEO mihi impetrare conarentur, obsecrabam. Spero tamen relictum esse me a DEO in hac vita, ut maculas superiori ætate contractas, lacrymis deleam: tandemque omissis & abjectis vitiorum illecebris, saltem jam senex eam vivendi rationem capessam, quam tenere a principio debuissem. Atque a te, vir clarissime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas, ita & monitis ac præceptis & fusis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculæ illæ non tantum palato suaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valde accommodatæ. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum, & poëmata quædam, quæ spero te libenter lecturum esse, non quod valde bona sint, sed quod mea. A te peto, uti me amare pergas, tibique pro certo persuadeas, te a me ita observari, ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quam ego sum, studiósiores. Vale. Romæ. XIV. Kalend. Mart. M.DLXXVI.

Sequitur ad hanc responsoria Bargellini.

CONSTANTIUS BARGELLINUS,
Episcopus Reatinus,
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

LVI.

LVI.

AMavi te semper, mi Murete, ex quo primum die cognitus es mihi, cum te nunquam antea vidissem, commotus fama laudum tuarum, postea vero quam te de superiori loco docentem audivi, ita tui studio sum incensus, ut nullam amoris accessionem fieri posse putarem. Acceptis tuis litteris XIV. Kal. Mart. datis, (fatear necesse est) ad summum amorem tantus cumulus accessit, quod fieri jam non posse arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexisse. Nam si omni observantia insignes doctrina, & gravitate viros colere debemus; quanti fieri a meipso debes, qui omni liberali doctrina ita sis excultus, ut habeas paucos admodum pares, superiorem vero neminem, cum haec ipsa sint tibi cum tanta Christiana pietate conjuncta? In qua quidem nemo sapiens veras virtutes omnes inesse negabit, quibus nobis ipsi felicitatem comparamus. Hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam esse censeo; hanc non modo Crassi divitiis, sed omnibus etiam animi ornamentis, quae humanis viribus pateant, antepono: haec ipsa te olim mihi charissimum, longe jam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculosissimo morbo fiducia modo concepta. Non angebaris, non terrebaris mortis imminentis metu, sed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, sperans fore, ut ejus beneficio, post has aerumnas & calamitates, tandem beatiorem vitam consequi posses. Hi sunt nimirum animi fructus, nullius culpa, quae Dei Gratiam discutiat, sibi conscii: qui cum a corpore separabitur, licet sit periculis ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen, benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modo, ut utrique nostrum, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas, utrum satius tibi fuerit, ex hujus vitae miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere, id, etsi est ejusmodi, ut non facile explicari possit; tamen est

quod

quod Deo immortali gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile suapte natura donum prorogavit, bonarum artium cultoribus consuluerit, teque sine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reservaverit. Praeclara enim ista tua a Deo accepta dona si intelliges te ea conditione accepisse, ut cum ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum faenore debeas; quis dubitet uberiora ac praestantiora praemia tibi parata fore? Quare te hortor, ac si aequum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulo diligentius, teque in dies magis magisque confirmes, sentiasque in eo verti communem caussam: quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui saperet, non privatis commodis anteposuit. Ego vero etsi me exiguis omnino meritis adjutum esse probe novi; tamen a Deo summopere contendam, ut te incolumem diu servet in vita, atque ad eorum numerum adscribat, quos, antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus gratia potero, gaudebo me tamen pietati, amicitiaeque debitum officium praestitisse. Venio ad orationum ac Poëmatum tuorum librum, quem sane legi libentissime. Orationes habitae de Philosophia me delectarunt, quantum vix credas: omnes vero ea eloquentia, ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeat eloquentia praestanticum eruditione conjuncta. Non verborum elegantiam, aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis, vel historiae, vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari satis non possum, quam venuste, quantaque cum dignitate Theologiae locis eas perspergere consuêris; ita fit, ut & summum oratorem exprimant, omnique scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etsi ἄφωνοι sunt, crebro, tamen aures meae praeclara illa voce tua, qua praelegens in publicis Gymnasiis uteris, personare videntur. Poëmata

mirum in modum me ceperunt. Quid enim vel a diuturno studio, vel a divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? & quidem tum illa prosunt, tum magnopere delectant. Crebræ sunt, & acutæ sententiæ; miros pietatis igniculos excitant; stylus quoque ita rei consentaneus, ut facile quivis intelligat te parem, eandemque in utroque genere laudem assecutum. Quamobrem tibi cum plurimum debeo, tum vero quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave suspiceris, me hoc auribus tuis dare. Nam etsi mirifice amicos colo: pluŝ tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, idcirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, ut laudes tuas non detererem sed augerem. Scio id a modestia tua minime postulari; malui tamen judicium periclitari meum dicendo, quam silentiorem non sine suspicione improbitatis præterire. Da operam ut valeas, atque meipsum una cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. Reate. VI. Idib. April. M.D.LXXVI.

Ad M. ANTONIUM MURETUM.

LVII

O Qui flos hominum politiorum es,
Quot sunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,
Doctrinæ decus elegantioris,
Lumen Italiæ, Murete, salve.
Salve, & has aliquid puta esse nugas,
Quas mittit tibi maximo Poëtæ,
Longe pessimus omnium Poëta.
Sic Calvus tenero ausus est Catullo,
Saturnalibus optimo dierum,
Dono mittere pessimos Poëtas,
Quis is continuo die periret.
At tu, ni caveas, Murete, nugis
Istis tam illepidis & invenustis,
Plenis ruris & infacetiarum,

Non

Non dies aliquot velut Catullus,
Sed totum male nauseabis annum.

Justus Lipsius.

M. ANTONIUS MURETUS, ALEXANDRO RIPARIO SUO S. P. D.

LVIII.

DUlces litteræ tuæ, ut omnia, quæ a te proficiscuntur; etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur a patribus, suntque eorum etiam ipsi errores voluptati: sic mihi illa tua in litteris infantia jucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime ac suavissime, sequere magno animo eam viam, ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atque impulsor fui. Magnam de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quæ ne & eos & me fallat, omni tibi cura ac studio providendum est. Vale. Nonis Julii. Tibure M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.

LIX.

NE priores litteræ tuæ ad te pervenirent, Caroli incuria factum erat, cujus tu quoque negligentiam nosti. Nunc una cum his meis utrasque tuas accipies: simulque hoc intelliges, (quod tibi gratuleris,) posteriores multo meliores esse prioribus: ut, si ad istum modum pergas, magna mihi spes sit te præclare responsurum exspectationi meæ. Vide igitur, si me amas, quod & facis, & facere certe debes, ut omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas studia tua: multa legas, multa ediscas, multa audias, frequenter cum iis versere, quorum familiaritate ac consuetudine melior ac doctior fieri potes. Fac cogites, gravissimam esse jacturam temporis; præcipue autem illa ætate, qua tu nunc es, hora nulla tibi perire sine magno dispendio potest. Saluta mihi præceptorem tuum, cui meas ad te litteras ostendas licet. Eas quidem, quas tu ad me missurus es, nemini prorsus ostendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipsi errores tui. Vale mi dulcissime Alexander, IV. Id. Julii M. D. LXX. Tibure. Oblitus eram scribere heri in mensa injectum esse

sermonem de comœdia: qua occasione multa de te quoque dicta sunt. Valde tibi tunc aures tinnivisse oportet. Omnino spero fore, ut huc tibi adveniendum sit.

EIDEM RIPARIO.
LX.

PErge, ut facis, mi Alexander, amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia & seria & joca tua collocare. Nam magnus labor magno tibi olim honori futurus est. Ista via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiamsi nulla ejusmodi præmia litteris proposita essent: ipsa tamen doctrina amanda est per se: neque quidquam in homine ingenuo turpius est ignoratione earum rerum, quarum scientia sine litteris comparari non potest. Voluptas, quæ ex turpibus capitur, celeriter transit; dolorem autem in animo diuturnum relinquit: at labor in rebus honestis collocatus, ipse quidem effugit; memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimæ & solidissimæ voluptatis. Hæc cogita & vale. Postrid. Id. Jul. Tibure.

EIDEM RIPARIO.
LXI.

ETsi nihil erat quod scriberem, ac præterea mirum me quoddam scribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum sine meis ad te literis istuc venire. Amo te quotidie magis, quod a te litterarum studia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter scribas, quo te nunc scriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an, quod malim, utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis, quæ ad me scribes, iis loquendi generibus utare, quæ in illorum scriptis notaveris; ut ea ipsa res fidem mihi faciat diligentiæ in eis legendis tuæ. Vale. Tibure. V. Kalend. August. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.
LXII.

NEmo est omnium, ad quem libentius, quam ad te scribam. Sum enim animo ac voluntate erga te plane paterna. Sed vix credas, quam sim in hoc secessu occupatus; quem tamen plerique omnes esse plenum otii putant. Et quotidie quinas aut senas ab amicis litteras accipio, ad quas si respondere omnes velim, nil aliud agendum sit. Gratum est mihi, quod applicuisti te ad consue-

consuetudinem P. Æmilii & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrina & exemplo efficere meliorem potest. Tales sectare. Qui autem alio ingenio sunt, eorum consuetudinem quasi pestem aliquam vita. Ætati tuæ nihil diligentius providendum est, quam quibus sodalitatibus utare. Neque ego severum esse te ac tetricum, omnique genere voluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, non eas amicitias quærendas, quæ dulcissimæ videantur, sed inducendum animum, ut quæ honestissimæ sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac suavissimas putes. Mi Alexander, etiam atque etiam vale. Tibure. V. Id. August. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.
LXIII.

Vide quam te amem, cum a multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quam ut ad te potissimum rescriberem. Cave putes, Alexander mi, ipsi te patri tuo chariorem esse quam mihi. Ac si quæras, quæ caussa sit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam, si aliam adferre possum, quam quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, &, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito tecum cogites: multas res esse suapte quidem natura, bonas, sed quæ culpa eorum, qui illas possident, interdum pessimæ ac perniciosissimæ fiant. Bonæ sunt opes, sed si quis non recte utatur, malæ. Bonum forma, sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium. Si recte utaris, nullum prope hominum generi dari potest majus, aut præstabilius donum: sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, itidem erit, ut gladius in manu furiosi. Quo erit melior & acutior, eò plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio male uti cœperis. Sed id spero non fore, teque bono ingenio bene usurum esse confido, vel tuapte sponte, vel quia videris mihi valde amare amorem erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale, & si me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus majora bona sunt. Iterum vale. Tibure. VIII. Kalend. Sept. M. D. LXX.

EIDEM RIPARIO.
LXIV.

Accepi ternas tuas litteras: in postremis autem quædam erant ita negligenter scripta, ut facile constaret, aliud

egisse te, cum illa scriberes. Ostendam ea tibi, cum istuc venero, & auriculam pervellam tibi: ut postea in scribendo attentior sis, & saltem eos solœcismos effugias, quos effugerent etiam pueruli, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale. Tibure IX. Kalend. Octobr. M, D. LXX.

EIDEM RIPARIO.
LXV.

VErsiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi quidem, te, si ad Poëticam ingenium tuum contulisses & bonos magistros nactus, in eo studio perstitisses, ad aliquam præstantiam pervenire potuisse. Nam & numerosi sunt & sententias habent, neque inconcinnas, neque ineleganter collocatas; & ipsum dicendi genus non abhorret a recto. Planeque sperare posses, te aliquando bonum Poëtam fore, si hoc agere velles. Sed majora tibi proposita sunt, quæ, quantum potes, urgeas, censeo: & subsicivis horis veterum Poëtarum scripta manibus teras, non tam ut imiteris, quam ut eis te oblectes; simulque aliquid ex eis assidue, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus a te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos versus facere, turpe est; mediocres, inglorium; bonos difficilius, quam ut præstari possit ab iis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, præsens præsentem monere possem: per litteras non æque facile possum. Recteque ac vere mihi videtur Ovidius dixisse, emendandi laborem majorem esse, quam scribendi. Mihi hoc credas velim: me hodie non difficilius ad saltandum, quam ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium, in quo meam operam desideres, non deero: in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto a te, illud quoque cogites, non multo

multo juniorem esse me, quam erat Horatius, cum illa de se scriberet:

Nunc itaque & versus & cætera ludicra pono. *Vale Romæ. Id. Febr. M. D. LXVIII.*

M. ANTONIUS MURETUS
PAULO SACRATO SUO.
S. P. D.
LXVI.

Tandem ad te remitto epistolas tuas: neque enim per assiduas occupationes, & per molestissimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citius licuit. Eæ si conquerentur, se a me paulo severius acceptas esse: recordari debebis, hoc ipsum a te mihi mandatum esse: ut si mollius ac lenius eas tractare voluissem, verendum mihi fuerit, ne tibi non satis obsequens viderer. Sed de his satis. Non exponam tibi totum illud negotium Polonicum, quando litteræ, quas ad te, re adhuc recenti, scripseram, perierunt. Stephanus, Poloniæ Rex, qui & aliis regiis virtutibus ornatissimus est, & hoc supra cæteros omnes Reges, qui multis ab hinc seculis vixerunt, eximium habet, quod & amat unice homines eruditos, & ipse omni elegantis doctrinæ genere mirifice excultus est, miserat in Italiam unum e domesticis suis, qui quasi delectum quendam haberet præstantium doctrina virorum, eosque opimis admodum propositis conditionibus, in Poloniam invitaret ad Academiam novam, quam Rex Cracoviæ instituere parabat. In mandatis autem regiis, quod ad alios quidem attinet, facta erat potestas ei, qui huc venerat, optimum quemque & in docendo exercitatissimum deligendi: de tribus nominatim perscriptum erat, de me, Carolo Sigonio, & de Fulvio Ursino. Ac mihi merces proposita mille quingenti quotannis aurei nummi. Addebat Rex, si sacris initiari vellem, (nondum enim sciebat me Sacerdotem esse,) perfecturum se, quo mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus honesto aliquo Sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos nummos caperem, cohonestarer. Ea de re unus e primoribus illius regni, Joannes Zamoscius, qui nunc magnus regni Cancellarius est, litteras *d*) ad me peramanter perque honorifice scriptas dedit. Commotus sum non tam ipsius præmii magnitudine,

d) *Eas habes infra Epist. 79. hujus libri.*

(etsi his quidem temporibus inusitata) quam tanti regis tam propensa ac benefica erga homines litterarum studiis deditos voluntate. Neque me commovebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cum lectica, una cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum (eo enim, religionis ac pietatis caussa, iter facere decreveram,) gestatus essem, posse me cisio Cracoviam usque commodissime vehi. Et jam convenerat, ut mihi Regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei nummi, ad quos ego ducentos de meo præterea addere cogitabam. Jam mihi illud sanctitatis & doctrinæ specimen Stanislaus, Cardinalis Varmiensis, gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviæ habet amplissimum, offerebat. Multæ a summis viris litteræ commendatitiæ in Germaniam & in Poloniam promissæ erant: ut cum eo venissem, nunquam fere in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam, quæ in Polonia esse dicitur, inclementiam cœli asperitatemque frigoris. Sciebam illa omnia re multo minora esse quam fama: & alioqui sum ipse quoque natus in parte Galliæ maxime montosa ac frigida. Quod autem quidam, qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras esse; interdum mihi risum, interdum stomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Palonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros, rectos, simplices, apertos, humanissimos præterea, & prope omnes eo vitæ cultu, ac munditia, quæ ad elegantiam potius quam ad ullam barbariem accederet. Nugæ istæ sunt hominum, eos, qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium. Utinam nos eo modo barbari essemus! Utri vero barbariores sunt: nati in media Italia, quorum vix centesimum quemque reperias, qui latine aut græce loqui sciat, aut litteras amet? an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramque perfectissime callent, & ita litteras ac liberales disciplinas amant, ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis asperi ac barbari fuerunt: hoc quidem seculo, vereor ne ad nos barbaries, ad illos cultus & splendor vitæ & eruditio atque humanitas, mutatis sedibus commigrarint. Itaque, ut verum tibi fatear, libentissime eo commeassem, si nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei caussa ab eis petebam, id omnes prolixe ac copiose offerebant: ut jam constaret, inter nos sine ullo negotio conventurum esse. Quid quæris? Fidem eis dederam, venturum esse me, si per

si per summum Pontificem, cui servio, & per Cardinalem Estensem, cujus in clientela ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permissu, de me ipso quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum: cum Cardinalis quidem gratis me alat (nullam enim ad rem mea opera utitur,) summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum, qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quam putaram. Etenim cum rumor de meo discessu tota jam Urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Romani, (is summus Magistratus est eorum, qui hodie populi suffragiis deferuntur,) ad Pontificem accedunt, cum præsentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remque ei exponunt: atque ab eo supplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quæ malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benigne eos audit, bono animo esse jubet, se, quod opus foret, imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozæum Christianissimi Regis Oratorem, virum & claritate generis, & virtute & eruditione præstantem, jubet mihi denuntiari ne abeam: sibi curæ fore, ne me, quod auctoritati suæ paruissem, pœniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret: & honorificum quidem mihi visum esse, quod a tanto Rege vocarer: sed multo honorificentius, quod & a Pontifice, & a tali Pontifice retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum nummorum aureorum, quod jampridem capiebam, significabat se ducentos præterea addidisse. Eodem tempore Matthæus Contarellus Pontificis Datarius, vir & eximia quadam integritate vitæ, & singulari Romanarum rerum intelligentia insignis, & mei, ut scis amantissimus, certiorem me fecit, sibi a Pontifice mandatum esse, ut mihi quamprimum attribueret & assignaret annuam trecentorum aureorum nummorum pensionem. Itaque Rex tam longinquus effecit testimonio & judicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei nummi. Sed & Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit: quod ego eo magis prædicare gestio, quod ipse tacere me jussit. Parendum tamen est, ne, dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum præbeam. Sed & ego scribendo defessus sum: & te suspicor, cum hæc tam verbose scripta legeris, fessum fore. Vale. Romæ Prid. Kal. Maji. M. D. LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS
JACOBO CUJACIO J. C.
S. P. D.
LXVII.

Biennium jam est, & eo amplius, Cujaci V. C. cum Lælius Ubaldinus, & Octavius Bandinus summo genere nati adolescentes, in Galliam se studiorum caussa, auctore potissimum atque impulsore me, contulerunt. Nam cum ex me ipsorum propinqui quæsiissent, quid eis potissimum faciendum esse, quaque ratione ipsorum studiis optime consuli posse censerem: auctor eis fui, ut Lutetiam primum irent, ibique se Græcarum litterarum & Philosophiæ magistris recoquendos darent; deinde Jus civile, cujus studio incensi erant, neque usquam hodie nisi in Gallia, neque, in Gallia, nisi a Cujacio, recte ac vere disci posse sperarent. Ita igitur fecere: & quod meo consilio paruerint sibi magis magisque in dies gratulantur. Ego autem Cujaci, ambitiosum fateor esse me: &, quod Thucydides ait, unum hoc πάθος senii expers esse, vere ab eo dictum demum experior. Quare cuperem, eos, qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quod indicaverim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod a te, mea caussa, libenter viderentur, exciperenturque ea humanitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac liberali præditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam sera commendatio sit: neve ipsi, qua sunt & morum & ingenii elegentia ita te jam, hominem ὑπὸ τῶν τοιούτων εὐάλωτον, ceperint, ut novæ commendationi nullus supersit locus. Peto tamen a te, quantum me amas, (& puto me a te non vulgariter amari,) ut, sive aliquid est, quod addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea caussa adjicias; sive ita jam eos amas, ut nulla fieri possit accessio; reperias ipse tamen, atque excogites aliquid, quod, commendatione mea adductus, eorum caussa fecisse videaris. Ego te, Cujaci, eximie amo: & quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad evolvendos libros tuos, & ad cognoscendam doctrinæ tuæ præstantiam. Te quoque æquum est aliquid mea caussa facere. Majus autem facere nihil potes, quam si his duobus adolescentibus ostendas meam commendationem aliquid apud te valere. Vale, Romæ. 7. Kalend. Feb. M. D. LXXIX.

JOAN-

JOANNES CASELIUS
M. ANTONIO MURETO,
S. D.
LXVIII.

EGo vero quam sum importunus? Toties te interpello, sive hoc facit tuus in me animus, sive mea de te persuasio, sive hominum tui sitis. Mihi enim quævis harum caussa sufficit ad excusationem. Ut autem præteream, quæ in nobis mutua esse lubens mihi persuadeo; nemo est vel modicum tinctus litteris, quin & te magnifaciat, & si istuc proficiscatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus sim. Hi amici mei, Joannes Lubecius & Galius Beccius Germani fama tui nominis permoti, & ipsi te salutare jampridem in animum induxerant. Quod cum mihi mirifice placere intelligerent, ut qui te jam penitus perspexissem: visi sunt a me epistolam hanc cupere, quam ipsis dedi brevem & incultam, ut vides. Hæc tamen munus suum obierit, si ipsis fores in sermones tuos patefecerit, quod haud dubie sive illa etiam, antequam huc legendo processeris, sive tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris præterea, cognosces viros & virtute præditos, & litteris probe excultos, & cum omnium eruditorum, tum tui observantissimos. Quæ cum in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatissimi, cui commendationi si fiet quædam quoque ex hisce litteris accessio, multo magis & ipsos & me tibi obligabis. Vale Murete clarissime. Florentia. Kal. Martiis, Anno M.D.LXVII.

ANDREAS DUDITIUS
M. ANTONIO MURETO V. C.
S. P. D.
LXIX.

PUdet me ad te, virum eloquentissimum, scribere. Neque tamen

tamen impetrare a me ipso possum, ut nullas potius, quam ejus generis, cujusmodi soleo exarare, litteras ad te scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quam in scribendo sim infans, sed quam studiosus, quam tui cupidus, spectare debes. Magnum mehercule benevolentiæ cum verecundia fuit certamen; sed vicit tandem benevolentia erga te mea, & ad scribendum me impulit. Neque vero nullos stimulos addidit ingens illa, perspecta mihi & cognita superiore anno humanitas tua, cum ego te officii caussa adirem: qua tu me hominem tibi ignotum ita obstrinxisti, ut quibus plus, quam tibi debere me sentiam, quam paucissimos habeam. Admirabar equidem antea doctrinam, atque incredibilem quandam in dicendo suavitatem tuam, ac summam in familiaritate, atque amicitia tua gloriam statuebam. Nunc vero, non id modo, sed ex quo die te cognovi, ita te amare cœpi, ut illis, quibus tua consuetudine frui datum est, demum invideam, illos solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem & mihi felicitate frui liceret! Sed non licet. At quod licet facio, meumque incredibile hoc tui fruendi desiderium levo frequentissimis & honorificentissimis de te, deque excellenti tua doctrina, sermonibus. Ex quo enim ego te die cœpi diligere, omne studium, omnem orationem meam, qualiscunque ea sit, ad laudem, & tui nominis gloriam contuli. Quod sane non eo dico, quod meis sermonibus, & prædicatione quidquam ad tuam famam putam accessisse, (neque enim tam sum a ratione alienus, ut facibus solem illuminari posse credam.) sed ut, quanti te faciam, quam observem, quanta benevolentia complectar, intelligas. Quod tibi persuasum esse ita cupio, ut nihil optem magis. Audio te habere paratos quosdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas: quos equidem quales exspecto, futuros auguror, hoc est, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud a tali, tantoque viro exspectari queat? Peto abs te, ut

cujus

cujus generis id totum sit, ad me perscribas, &, quæ tua est humanitas, si quid jam est a Typographo descriptum, ad me mittas. Nam plane non fero desiderium legendi ejus libri. Superioribus annis, cum Lutetiæ Parisiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem quam verborum elegantiam dicendique artificium homines admirarentur, audio te quiddam in quintum Aristotelis ἠθικῶν Νικομαχείων *librum scripsisse, quem ego librum jam ab aliquot annis legere discupio. Pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi litteris tuis adjunctum miseris. Vale mi optime, atque eruditissime* Murete, *& meæ libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum, cupidissimumque mutuo ama. Patavio, 6. Id. Maji. M. D. LIX.*

PETRUS MORINUS M. ANTONIO MURETO *S. P. D.*

LXX.

Cum Theologum Græcum prædicatione incitatus tua admirari cœpissem, isque huc venisset, cum ego discipulo meo forte operam darem: permoleste tuli, eam me conveniendi hominis doctissimi atque humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et quo dolorem meum desideriumque tanti viri lenirem, & aliquid earum litterarum elicerem, quibus imprimis delector, scripsi ad eum, mandavique ei, cui litteras dederam, ut studiose percontaretur, ubinam esses, ut valeres, quid ageres. Is te ibi esse renunciavit, se veritum esse tecum loqui, & propter redeundi festinationem exspectare non potuisse, dum esset commodum. A te summo studio peto, mi Murete, ut de rebus, de litteris, de consiliis tuis ad me scribas; Amiotumne conveneris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victorino? hic si etiam in manibus, an jam divulgaris? consiliumne sit sacros & ecclesiasticos reliquos Scriptores studio & opera simili adjuvare, atque Victorinum? Jam enim leviores litteræ, παιδιαὶ tibi sunt: σπουδὴ καὶ διαγωγὴ; sanctiores. Tu illa αὐτοσχεδιάζεις. Ad hæc vero, matura jam ætate animum studiumque tuum contulisti. In quibus te jam arbitror, ut ait Theo-

Theognis, τὰ μὲν μῶσθαι, τὰ δὲ δεικνύναι, ἄλλα δὲ ποιεῖν. Velim item, teque id etiam atque etiam oro, si quando erit otium, si quid homini amicissimo & observantissimo tui cogitationum tuarum impartiendum putas, perscribas ad me, quid de his miserrimis temporibus sentias, quibus ἐκ τῶν νεωτερισμῶν, ἐκ τοῦ κινεῖν τὰ ἀκίνητα, καὶ τὰ μὴ νῦν γε καὶ χθὲς ζῶντα, in hanc perniciosissimam στασιωτείαν & ἀναρχίαν incidimus. Græcum Theologum meis verbis plurimum jube salvere. Vale. Cantilii. A. D. 4. Kal. Septembr.

IDEM

M. ANTONIO MURETO,

Viro optimo ac Doctissimo, & homini amicissimo

S. P. D.

LXXI.

PRoximæ congressionis nostræ grata jucundaque recordatio facit, ut sermonis vel non necessarii occasionem & facultatem etiam absens quæram. Atque hoc vel singularis humanitas tua, vel nostra conjunctio, mutuaque benevolentia patitur, vel requirit potius, ut nullo scribendi argumento, inter nos tamen per litteras nonnunquam colloquamur. Tu quidem, quæ mihi epistolæ materia prope una fuerat, ut res meas curæ bonitatique committerem, & commendarem, eam mihi singularibus tuis in me studiis, & eximia liberalitate præripuisti. Nam cum antea semper rationibus meis per te consultum esse voluisti, tum nuper in hac provincia, quam te potissimum auctore suscepi, sic dedisti operam, ut ea mihi quam honestissima & quam fructuosissima esset: ut si de fratre laborares tuo, (etsi me quidem fratris loco semper habuisti,) nec diligentius a te, nec amantius agi potuerit. Quo in munere cum non solum rem meam, officium, famam agi viderem, sed etiam existimationem & gratiam tuam: effeci quantum potui, ut id in me judicii te haud temere contulisse homines existimare possent. Atque in eo negotio, quod tuo hortatu susceperam, eo majorem curam & diligentiam mihi adhibendam esse constitui, quod in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuæ inservire. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse τῷ, κατὰ τὸν νέον Ὀδυσσέα· χεῖρα ἔχειν ἐργάτιν, γλῶσσα γὰρ ἐνεργὸς modo in opere, reliquis temporibus cessationi suæ veniam speravit datum iri, καὶ συγγνωμόνων ἀνθρώπων τεύξεσθαι: quod ut jam ne me fefellerit; confido quidem certe. Hoc vero docendi officium cum consilii & moniti tui

memor

memor studerem in honorem adducere, processit quidem: sed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque ἀποταγὴν meditor. Tu, ut spero, conficies: πᾶν δὲ τέλος ἐκ τῶν ἔργων. Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiæ historiam litteris tuis illustrandam conferre, jamque tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter lætor. Vivent scripta tua in æterna hominum memoria, & valebunt ad sanciendam, & stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiæ disciplinam, & eos homines errore pravisque opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ὁ ἡμέτερος ἔφη ἀπόστολος, τοῖς θείοις οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρῶνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Peto a te, ut Niceto, quas ad eum scribo litteras, reddendas cures, ejusque voluntatem tibi quam maxime ad me tuendum & augendum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & spero, quod ad Julianum Granuccium Medicum miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale. Polii. Postridie Non. Sept. M. D. LXVII.

IDEM MORINUS EIDEM MURETO.

LXXII.

Cum exspectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, litteræ a Niceto venerunt comitatæ tuis. Ibi ergo agnita manu mihi charissima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbelle devorare soles, περιαυτολογίᾳ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno litterarum mearum silentio intelligere potuisti, quam otio & præter consuetudinem nihil agendo languescerem. In qua tamen desid[i]a narro tibi, quid mihi optatissimum & jucundissimum nec opinanti contigerit. Ædes hic sacra est D. Virgini dicata, ejus ædis custos & præses, senex optimus ac religiosissimus, cœtum habet virorum summa nobilitate, & humanitate præditorum domi suæ, quæ divinæ juncta est. Quo ex numero cum apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumque ego casu incidissem: Quid tu, inquit, in hac solitudine consenescis? & simul me humanissime invitavit, ut secum apud eum, quem dixi, ædi-

æditimum, si quando liberet, esse vellem. Ego eius studium & liberalitatem secutus, pauculis post diebus cum me eo, quo vocarat, contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene Gregorii Theologi scripta studiose legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique; alterum etiam assidue in Republ. versantem, & studiosum rhetoricorum Aristotelis, ac Demosthenis orationum, ut potui, adjuvi. Hi etiam viri humanissimi & probissimi aliquid esse credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, (cujus ego librum tum lectitando detriveram.) & Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, talium virorum discipulo mirantur: ut mihi, (fatendum est enim, præsertim apud te,) paulo jam beatior esse videar, & hæc nostra studia non adeo contemnenda ducam. Nunc nobis Magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus, eruditione, sanctimonia, gloria germanis, communia & intelligendi & bene vivendi præcepta ducantur. Tantum est, cujus te participem fieri, & mea caussa lætari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter & a principio sum acceptus, & quotidie tractor, ut quid illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendastis, non solum scribendo, sed ne cogitando quidem assequi possim. Utor inprimis familiaritate Vicarii: qui Jurisdictionem exercens sibi demandatam, & dijudicandis controversiis operam navans, mihi sæpissime, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum musis humanioribus & sanctioribus litteris habeam; dum ipse, litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Juris chartas non sine stomacho pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec a veterum Jurisconsultorum, quos sæpiuscule in manus sumo, usu discedere patitur: nec quicquam proficio, quod dicam consecuturum me, cum illa degustaro, ut ipsi & Archiepiscopo in consilio esse possim:

possim: otium hoc tuear, & norim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum litterarum studio incultis sordidisque caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφιλόλογοι dictitant. Qui quidem se suaque omnia liberaliter mihi detulerunt, &, nisi meas copias viderent, uti cogerent suis; habent συμμελετητὴν rebus necessariis instructum, non sumptuosum, non gravem amicis; & tamen aliquid a se sumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ac minimum unum me hic mensem etiam commoraturum puto. Vale. Genuæ, post. Id. Jan. M.D.LXIX.

HUB. GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO *S. D.*

LXXIII.

ETsi de tua liberalitate atque facilitate multa sæpe in Gallia Auratum, Fruterium & Canterum prædicantes audivi, atque adeo ipse viderem doctrinam tam egregiam singulari humanitate junctam esse debere: nunquam tamen, (qui meus est pudor,) imperare mihi potui, ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam aditumque munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quam ut studium in te meum, & quo ab ineunte ætate te ob scripta & magnas Dei in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis testarer. Nam Berzevicæus e) *juvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cum tuos de me, minime licet idoneo, humanissimos sermones*

e) *Hujus ad Muretum epistola supra legitur n. 45. ubi tamen Bellsvicejus scribitur.*

nes commemorasset, facile impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam præclare sentire & existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Jurisprudentia nostra encyclia & humanitatis studia conjungerem: sed sentio & agnosco eam esse ingenii imbecillitatem, ut in utroque (quando ad Juris scientiam Philosophiam necessariam esse non ignoras,) satis mihi respondere votoque meo non possim. Et sunt tamen subcisiva quædam, quæ suavissimæ illi humanitati non possum, quin adsignem. Hinc ea in Lucretium perpusilla, hinc & in Gellium quædam jam diu paramus: quanquam post tam male acceptum Parisiis a Lambino Lucretium nostrum, aut me potius, haud scio an quicquam in eo genere navare debeam. Mirifice tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam posse me hic, quod in Gallia non potui, integrum aliquod idque pervetustum ejus exemplum nancisci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu hac in re nos juvare velis! Nam quin possis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romæ esse audio, copia. Ad solos 7. priores libros vetustum, hoc est, in quo & diphthongi sint pleræque integræ, & græca, exemplum requiro. Nam reliquos ad vetustissimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, vestibulo & aditu onus etiam imponere tibi non sim veritus. Sed hoc tuæ humanitati partim ut tribuas, deinde & studiis communibus ut des, rogo. Neque vero ignoras teneras etiam familiaritates, officiis utrinque maxime ali & augeri. Quod reliquum est, te oro, ut eorum loco numeroque me esse velis ac patiaris, qui te & colere & observare ob singularem tuam eruditionem consueverunt. Quibus ego etsi rebus aliis facile concedo: fide tamen, diligentia summoque in te studio ne minimum quidem cedere sum paratus. Vale & salve. Si quid rescribes, facile poteris, ad ædes

Legati

Legati Regii. f) *Salutat te Alfonsus Delbenius, Venetiis.*
Respondet Muretus lib. 2. Epist. 5. Litteræ tuæ supra.

HUBERTUS GIPHANIUS EIDEM MURETO.

LXXIV.

Respondet Mureto ad memoratam modo Epistolam: Litteræ tuæ supra:

NE me putes, clarissime Murete, vel oblivione tui, vel graviore culpa tardius ad te rescribere; quem cum alias & antehac semper, tum post litteras illas ad me tuas omnis liberalitatis plenissimas, amare & in oculis ferre soleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem sustinet. Domum igitur, hoc est, Venetias, tandem aliquando reverso, nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut humanissimis tuis litteris responderem. Quibus ut ὁμηρικῶς respondeam, scito Illustrissimo Legato nostro g) *gratissimam accidisse voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus districtus, exigere non curaverit: ego tamen urgere & flagitare pergam. Ne tamen nostros sensus ignores, si forte tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele, eoque inprimis delectatur; maxime Physiologo: quod equidem sæpe miror. Cæteroqui omnia tua illi pergrata esse & fore tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cum erit commodum; nunc quam possum habeo maximas. Intellexi postea ab iis, qui Romæ superioribus mensibus Fulvium Ursinum, de quo litteris meministi, salutarunt, habere illum Gellium satis antiquum, etsi non integrum: vidisse namque se illum apud Fulvium mihi confirmarunt.*

 Quare

f) *Pauli Foxii Legati Regis Galliæ; apud hunc enim degebat Giphanius. Vide supra Epist. 45. extremam, & infra lib. II. Epist. 5. prope finem.*

g) *Paulo Foxio, de quo modo dictum.*

Quare etiam atque etiam a te peto & quæso mi Murete, ut mihi librum illum ab Fulvio, homine, ut audio, perfacili tibique amicissimo, ad paucos dies nobis impetres: curaque commode compositum & involutum vel tabellario Veneto, aut amico notoque, si qui certus occurret, des huc perferendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi prudentiam & constantiam testor, qui & apud quem virum agam, memineris, & ipse me in amicitiam jam susceperis. De fructu & utilitatibus, quæ ex hoc scriptore mea opera exspectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat: quædam tamen hic apponam, ex quibus tu, conjector hac in re solertissimus, conjecturam de reliquo capere possis.

1 * *Libr. X. cap. XV. initio:* item casus multiplices, *legendum ex vetere libro puto,* item castus multiplices. *Quid* castus, *apud Nonium & Festum.. Minuebatur, in fine. Eod. cap. legendum* cum strue atque ferto, & *mox*, arborem felicem, &, quod in rica *ex vetere libro: etsi in vetere erat,* in rita.
2 *De rica Festus, & de* ferto. **Cap. XXI.* Ælius illo. *Legendum ex veteri codice,* L. Ælius Stilo; & *mox*, Quod extremum inquit, dicebatur, dici novissimum cœptum vul-
3 go. **Cap. XXV.* rumices. trifaces. *De utroque teli genere*
4 *Festus.* **Cap. XXIV.* Sicut pristini & pristine: *legendum,* præfiscini & præfiscine. *h) Et mox:* Sacerdotes populi
5 R. cum condicunt. **Libr. XII. Cap. I.* Non partitionem
6 solam, tanquam ille. **Accipe quoque versus pulcherrimos Ennii lib. XII. cap. IV. ita emendatos ex libro vetere:*

> Hæcce locutus vocat qui cum bene sæpe libenter
> Mensam sermonesque suos, rerumque suarum

Comi-

h) *Haud obscure probat hanc emendationem Muretus lib. IX. Var. Lect. c. 3. sub fin. Unde simul intelliges, Tibure ipsum fuisse, cum has a Giphanio litteras acciperet.*

Comiter impertit, magnam cum lassus diei
Partem fuisset de summis rebus gerundis
Consilio, endo foro lato, sanctoque Senatu,
Cui res audacter magnas parvasque jocumque
Eloqueret, & cuncta malus quæ & bona dicta
Evomeret, si qui vellet tutoque locaret.
Quo cum multa volupia gaudia clamque palamque
Ingenium, cui nulla malum sententiam suadet,
Ut faceret, facinus levis, haud malus, doctus fidelis,
Suavis homo, facundus, suo contentus, beatus,
Scitus, secunda loquens in tempore, commodus, verbum
Paucum, multa tenens antiqua sepulta vetustas
Quæ facit & mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, Divumque hominumque
Prudentem, qui dicta loquive tacereve posset.

Et mox, L. Ælium Stilonem. * *Et lib. XVI. cap. 7. IX. versus Lucilii ita legendi ex veteri codice;*

Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem
Α'ιγίλιποι montes, æthnæ omnes asperti Athones.

Ejusmodi complura adferre possem, adeoque vellem, nisi illa jam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes; hoc est, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Cæsare similem operam posui, quod ipsum pronuper in epistola ad Lectorem Lucretio præfixa sumus testati: verum ab Lambino postea ita verberati; &, quia a jure paulum temporis locique nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaque quam accuratissime sine librorum veterum copia expoliri nequeunt, tardius fortasse quam debueram, certe quam putaram. Cæsarem tamen, brevi, Deo volente, daturus sum, adjecta explanatione modica, (gratum, ut spero, opus Celtis nostris, seu Transalpinis futurum,) tua illa epistola, (eo namque redeundum est,) mirifice recreatus, atque adeo munitus adversus furores illos Dionysiacos: i) *quem jam audio libellum illum, qui vulgo Æmilius Probus, a me certissimis rationibus in Lucretium*

i) *Alludit ad nomen Dionysii Lambini.*

tium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illustribus Imperatoribus Græcis, explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse, in quo libello, si, quemadmodum in Cicerone, omnia illa, quæ in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumpsit, sibique arrogavit: veniam mihi viros eruditos daturos spero, si, manu injecta, illa, quæ mea legitimis documentis ostendero, asseram & vindicem, incusso plagiario pudore, *quando aliud non licet. Vale, doctissime & humanissime Murete. Venetiis. Idib. August. M.D.LXIX.*

Huic & sequenti simul respondet Muretus, ut postea dicetur.

HUBERTUS GIPHANIUS EIDEM MURETO.
LXXV.

QUia Tibure Romam te jam reversum puto, auctore etiam Tesserano nostro, qui tuam in me singularem voluntatem prædicavit, tertium ad te scribo de Gellio: teque etiam atque etiam oro, ut a doctissimo Fulvio *librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortasse erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, sed id duntaxat, quod in eo exemplo reperietur ad VII. primos libros ejus scriptoris. Cave enim putes, mi Murete, ullum scriptorem mendosiorem reperiri posse. Ex posterioribus libris cum possim adferre loca innumerabilia, tum proxime quædam indicavi. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores simili malo laborent; præsertim qui jam periculum & in his fecerim, adjutus nonnihil a libris quibusdam, sed minime vetustis.* 1 **Verbi gratia libro primo c. 8.* expavidusque Demosthenes avertit iter: *in vetere codice reperi,* avertitur; *hinc legendum fortasse* avertit,

tit, *inducto* iter, *ut Plato in Phæd.* καὶ ἅμα διακρούσας, μεταστρεφόμενος ἀπῄει. *Et cap. XX.* quales sunt 2 ferme metæ triangulæ, quas, *sic scilicet legendum.* *Cap. 3 XXVI.* Convertit ad me, *sic vetus liber.* *Et libro se- 4 cundo capite 6.* Sic in actionibus civilibus auctor lau- 5 dari dicitur. *Et capite septimo:* aut pro reo Catili- 5 na aliquo, aut Tibullo, aut P. Clodio. *De Tubulo sæpe hic. Habeo emendationes aliquot in Epist. Cicer. famil. quas Manutius, (eum explanationes scribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Asulæ abest, cognovi,) si me mittere ad se volet, mittam quam primum, sed tua fide & aucto- ritate. Nam* Manutium *etsi virum doctissimum esse scio, & filio* Aldo *sum usus perquam familiariter: temere ta- men meis non nimis accutis emendatiunculis interpellare ipse non ausim. Vale mi humanissime & doctissime Do- mine. Venetiis VI. Kalend. Dec. M.D.LXIX.*

Huic, simul & præcedenti Epistolæ respondet Muretus in- fra lib. II. Epist. 6. Pudet me.

HUB. GIPHANIUS MURETO
S. D.
LXXVI.

Respondet Mureto ad modo dictam Epistolam: Pudet me.

M*Agnam tibi gratiam habeo, Murete humanissime, qui laborem eum ipse ceperis, quo nemo id melius præstare possit, teque rogo, ut, quod facis, reliqua item de- scripta usque ad libr. IX. quæ quidem reperies, mittere velis,* *Valde gaudebam de Tubulo libro secundo ca- 1 pite septimo, k) ibi,* Catilina aliquo aut Tubulo. *Nam ex clarissimi Pinelli libro, minime tamen vetusto, in quo ita erat,* aliquo aut cubant, *jam pridem,* Tibulo, *conje- ceram, quod an ad te præscripserim, dubito. Sambucus*

k) *Locus Gellii designatur. Ad quem autorem & sequentia hujus Epistola referenda.*

certe, ad quem ea de re scripseram, nuper ita rescripsit: De Tubulo conjectura non displicet: cum facilis sit lapsus de Tuin Bi. *Nam de Tubulo, qui palam, ob rem judicandum, pecuniam accepisset, condemnato, viro improbissimo, Cicer. 2. de finibus, 3. de natura Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro hæc Ciceronis verba:* Si me hercule, judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, *& cætera. Ea inquam verba huic loco inprimis conveniunt.*

2 **Existimo in veteri codice vestro caput 1. libri I. desiderari. Scio namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque adeo in primis versibus.*

3 **In cap. XIII. lib. I.* scripsit ad magistrum ἀρχιτέκτωνα molis Atheniensium. *In veteri codice quodam vidi,* ad Magistratum Græcum more Atheniensium. *Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam,* ad ἀρχιτέκτωνα Atheniensium. *Hoc igitur consideres velim.*

4 **Deinde an eodem libro cap. XXIV. pro,* Orchio traditus thesauro, *non sit scriptum,* Orcivo;

5 **& libro II. capite X.*

6 Favissæ, *duobus SS, an uno S, exaratum sit.* **De nomine scriptoris etsi ipse dubito: nam ea quoque re in Lucretio infinite illum voco scriptorem noctium Atticarum:) tamen argumenta in utramque partem quæ habeo, proximis tibi perscribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc 1) ita clamet contra se quoque, tu fortasse ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia*

1) *Innuit locum Lambini e præf. ad Lect. Comm. in Corn. Neporem ubi hæc verba:* Aulus Gellius. (*Aulus Gellius* inquam, non *Agellius*, ut quidam nuper exorti homines novitatis, quam veritatis cupidiores novo & Romanis inaudito nomine appellare cœperunt.)

quia vidisse te sentio m) *ponderosas illas explanationes in Cornelium Nepotem, seu Æmilium Probum, deprehendimus nos, cum nostras emendationes in eum scriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, desumptas, in Lucretiana collectanea conjeceram, sibi sumpsisse omnes. Qua de re memini ad te scribere timide. Sed ipse faciam, ut comperias ita rem se habere, si libebit conferre hæc loca ex collectaneis nostris, & commentario Lambini quæ hic notavi. Sunt hic eruditi viri, qui, re cognita, fabulam egisse dicerent Lambinum: qui, ut aliis persuadeat, se non legisse nostra, Puteanum* n) ὥσπερ θεόν τινα ἀπὸ μηχανῆς *adhibet, cum nodus vindice dignus occurrit. Excusatum me habebis, quæ tua est humanitas, mi Murete, qui in rerum nostrarum vindicatione diligentior fortasse tibi videar: in quibus usurpandis vir ille propriis lapsis, machinas etiam adhibuerit. Laudat te, quem ita tamen accepit. Scit scilicet, quem laudet, & cur; metuit, ne offendat solido. Valde laboro in prænomine Corneli Nepotis inveniendo: Tu, si potes, me explica. Vale mi doctissime & humanissime Domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. Venetiis,* Kal. *Jan.M.D LXIX.*

Respondet Muretus non ea tantum, quæ jam sequitur, Epistola: Tum demum; *sed & alia, quæ est libri II.7.* Risi conferens *quam est posterius scriptam dixerim, licet repugnet adscriptus illi dies: puto enim errorem ea in die admissum.*

Mm 5 MU-

m) *Unde hoc sentit Giphanius? Ex his Mureti verbis II.Epist.6.(cui hic respondet.)* jam clamat Lambinus indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent. *Hæc enim scribens Muretus haud dubie mentem habuit in eo Lambini loco, quem modo e Comment. ejus in Nepotem descripsimus.* n) *Cum qua Schedas ac membranas Cornelii Nepotis suas communicaverat Giphanius, ut intelligo e notis in hunc scriptorem Andr. Schotti & Jo. Savaronis, ad quos hæ ipsæque quoque Schedæ de Bibliotheca Puteani pervenerunt. Illum vide præf. ad. Lect. hunc Elencho MSS. & exemplarium.*

MURETUS GIPHANIO S.
LXXVII.

TUm demum non recusabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cum tua caussa laborem aliquem cepero. Quæ enim usque huc a te oratus feci, non magis caussa tua feci, quam mei. Nihil est enim, quod libentius faciam, cum quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere quod reliquum est, iis occupationibus, quæ tibi quoque ipsi non ignotæ sunt, impeditus. Contuli loca, quæ notaveras: & admiràtus sum hominis o) impudentiam: quam tamen in memetipso jam pridem expertus eram. Non enim tantum, cum multa a me accepta pro suis publicasset, ultro conquestus est, suà sibi a me subrepta esse: sed etiam, (vide, quæso te, inauditum improbitatis genus,) cum admonitus esset a me de locis quibusdam Horatianis, quos ita stulte interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, a qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse; meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quæ a me acceperat. Quid ejusmodi homini facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrere? Sed bene, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minus injuriæ patientes, quam ego sum. Fortassis ne ipse quidem tacite hoc tulissem calidus juventa. Nunc vix credas, quam mihi a toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscentur hominem mores sui. Vale. Romæ, Id. Jan.

Conjungenda hæc est Epistola cum alia ejusdem Mureti ad Giphanium: Risi conferens, *quæ est libri II.* 7.

HUB.

o) *Lambini.*

HUB. GIPHANIUS MURETO S. LXXVIII.

Paulo tardius rescribo, quod de auctoris p) *nomine quæ requiris denuo mihi conquirenda fuerint. Quæ etsi olim Brugas ad Guidonem* Laurinum *diligenter collecta perscripseram, cum & ille de Casrania aliisque id genus conditionibus* q) *monuisset; nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos fere nullos hic habeo. Sed de Lambino* φεῦ τῆς ἀναιδείας, *in quem ut omnia pulchre conveniant, accipe & aliud ejus stratagema. Cum Lutetiæ Thyrsum, non Lucretianum illum, sed suum in me quatere instituisset, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccanti minitabar,) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse, me unum sibi male cupere: protulitque duodecim fere Belgarum nomina, qui tum ibi agerent studiorum caussa. Multi ex his, admirati hanc publicam testationem & citationem, quod illum ne salutassent quidem unquam, me autem uterentur familiarissime, imo eo ipso tempore epigrammata in illum partim præscripsissent: ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artesque ejus oratorias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus unde eorum nomina collegisset, intervenit mox ejus convictor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit. Se namque rogatum & coactum fuisse Lambino petenti domi aliquot Belgarum nomina dictare, caussæ ignarum. Atque ita res in risum abiit. De* Agellio *quæ adseram, te rogo, ut accurate perpendas: quæ si tibi probabuntur, fac ut ratione aliqua adfirmes. Contuli igitur manuscri-*

p) *Noctium Atticarum: Gellium enim innuit.* q) *Editio Epistolarum Ingolstadiensis anni 1584. p. 170.* contentionibus. *Lego:* contractionibus, *ut infra in hac eadem epistola ubi* Casraniæ *mentio recurrit. Fuisse enim, qui ex* C. Afrania *contraherent.* Casraniam; *intelliges ex epistola Mureti lib. II. 6.*

scriptos septem: Lovanii Buslidianum antiquum satis, sed minime integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri posteriores, item bonum; tertium Mæmianum, clarissimi senatoris Henrici Mæmii, ejusdem bonitatis ac magnitudinis; duo præterea erant Pinellini, quos tamen, quia minime essent vetusti, non libuit totos conferre, ut neque Rhedingeri unum, juvenis nobilissimi Germani. Septimus, quem Lutetiæ diligentissime contuli, Danielis, amici cujusdam mei, advocati Parisiensis erat, omnium longe pulcherrimus & antiquissimus. Accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno, eoque optimo excepto, in quo A. Gellii *ter scriptum reperi, (neque sæpius nomen in eo codice aderat,) constanter vidi exaratum* Agellii. *Itaque veterum codicum auctoritate sola usitatam descriptionem mutare nolim. Nam tametsi omnes alii habent, Agellii: unus tamen omnium antiquissimus habet A.* Gellii. *Rursus hic etsi jam vetustus est, unus tamen habet* A. Gellii: *cum reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam bene vetusti, habeant Agellii. Hoc igitur ex vetustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo, prius, meo quidem judicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur, (sæpe autem adducitur.) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perscribitur. Ab Servio in Virgilium minimum ter adducitur, a B. August.no usurpatur quinquies, a Prisciano ter. Loca sunt hæc: Prisc lib. VI.* A. Gellius noctium Atticarum IX. Historia ex libris Heraclidæ Pontici. *& cætera. Et eodem libro*: A. Gellius noctium Atticarum VI. Sole medio, inquit, & arido, *& cætera. Et libro VII.* Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit. *August. de civit. Dei lib. IX. cap. IV.* Iñ libris, quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii, & multæ ac facundæ scientiæ, *& cætera. Mox ibidem*: Narrat A. Gellius, *& cætera, postea*:

quæ

quæsivit A.Gellius a Philosopho *&c.* in eo libro se legisse dicit A.Gellius, *& cætera*; *&*: hæc ut potuit non quidem commodius A. Gellio, sed certe brevius, *& cætera.* *Sic Augustinus in uno eodemque capitulo. Servius in Commentario Virgilii, ad illum versum lib. 5.* Et me sævus equis oriens adflarit anhelis: Hæc autem, (*inquit*,) plene exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, *& lib. VII. ibi:* Et quos maliferæ despectent moenia, *& cætera*; *& in Georgicis, ni fallor, semel.*

Alterum est argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum scriptorum manu descriptis constanter exaratum vidi, Agellius, *& interdum* Agerius. *Contuli autem Codices Prisciani sex manuscriptos, Servii duos, Augustini unum, omnes valde antiquos, sed Augustinum illum antiquissimum. Possem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus hæc probarem. Nam Lambinus, ut solet, paulo momento huc illuc impulsus, in edendo Cicerone Agellius probat, in Nepote detestatur. Accepi, Gabrielem Faernum Agellii quoque nomen probasse, commotum maxime versiculo quodam antiqui nescio cujus Grammatici, in quo hæc vel similis fuerit clausula:* ut doctus Agellius inquit. *Tu si eum Grammaticum & versiculum (Fulvius fortasse eum tibi subjiciet, quem valde familiarem Faerneo audio fuisse,) mihi indicaris, magnopere hanc opinionem confirmaveris.*

Agellii autem nomen Romæ usitatum fuisse, (ut & Agerii de quo cum alia in Pandectis loca, tum l. qui Romæ Agerius de verb. obligat.) cum ex inscriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortasse nimis multas, in parvum libellum suum de orthographia retulit Aldus junior, & ex Statii Poetæ matre, quam vocatam Agellinam scribunt, tum ex Prisciano, qui mihi nostrum auctorem αἰνίττεσθαι videtur. r) *Sic igitur ille lib.*

r) *Supple:* confirmare me posse arbitror: *aut quid tale.*

lib. IV. s) In jus desinentia sive a nominibus, sive a verbis derivata, servant *i* ante *us*, *& cætera*, ut servus, servi Servius: servilis Servilius, agellus agelli Agellius: silva Silvius: virgula Virgilius: *& cætera. Nunc respondeamus objectionibus, quas puto esse posse duas. Una est, potuisse depravari manuscripta contractione quadam facilique lapsu, scripto Agellio, pro A. Gellio, ut in Casrania & aliis nonnullis accidit. Altera est, Romani hominis nullum fore prænomen, quod novum sit & inusitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere.* Proferat *enim quis nomen aliquod scriptoris noti, quod constanter & perpetuo ita contractum & depravatum in plurimis locis reperiatur; quod certe nemo unquam (aut valde erro) facturus est. De prænomine, ea ætate mirum non sit, qua certum est multa Romanorum propria instituta jam exolevisse. Fortasse & prænomen & cognomen habuit hic noster, quæ tamen interciderint, aut quæ ipse auctor, Agellii nomine notior, prætermiserit adscribere. Paulli & Ulpiani & omnium fere Juris auctorum prænomina, quis unquam audivit? Possem fortasse probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, sed conjecturis hujusmodi non puto esse opus. Hæc fere sunt, quæ de Agellio habeam, quæ, si probas, obsecro, si potes, adjuva, maxime illo Faërni versiculo; si minus probas, tamen & versiculum illum, & tua perscribas. Sed enim volumen ut habeas, teque civiliter lacessam, cupio mihi explices tuamque indices sententiam, cur Ulpianus Jus a justitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, sed philosophicum esse puto: Jus enim ut actionem ex habitu justitiæ manare. Quæro etiam, cur Juri gentium Florentinus adscribat vindicationem in l. tertia: cum & belluis ea sit communis. Plura alias, jam satis. Vale mi doctissime, Murete. V. Kal. Febr. M. D. LXX.*

JOAN.

s) *P. 634. ed. Grammat. vet. Hel. Putschei.*

JOANNES ZAMOSCIUS,
Regni Poloniæ Vicecancellarius, Belcensis, Kniesynensis, Zamchensis Capitaneus, &c.
M. ANTONIO MURETO S.
LXXIX.

Hujus Epistolæ mentio supra Epist. 66. Ad præsens autem negotium referendæ sunt & sequentes epistolæ tres.

TUm ex constanti fama, tum ex scriptis tuis, quæ in lucem a te edita manibus omnium, ob eorum elegantiam, teruntur, cognovi quantus sis in litteris. Facile igitur tua virtus me, etsi tanto locorum intervallo a te remotum & eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere potuit: cum & ipse eas, licet earum ignarus, ac in vita civili occupatus, amem. Id tibi litteris hisce meis breviter significare volui. Plenius vero per Generosum Joannem Zamoscium, Serenissimi Regis nostri Secretarium, qui istuc a Rege missus est. Cui tu fidem in iis, quæ tibi nomine meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale, ex castris ad Gedanum. III. Kal. Jul. M.D.LXXVII.

Serenissimo & Potentissimo
PRINCIPI STEPHANO, Dei gratia Poloniæ Regi, &c.
M. ANTONIUS MURETUS S. P. D.
LXXX.

NIhil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio neque doctrina præter cæteros præstans, amplissima & honestissima conditione proposita, a Majestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam, non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi cominus eum Principem, qui solus hodie confirmat vetus dictum,

dictum, hominis sapientissimi: *tum demum beatas civitates fore, cum aut Philosophi regnarent, aut Reges philosopharentur.* Sed id, cum ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Majestas tua ex Joanne Zamoscio Secretario suo intelliget. *t)* A qua supplex peto, ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscunque modis potero, & loquendo & scribendo, quantum Regiæ ipsius liberalitati debeam profiteri ac prædicare. Deus Opt. Max. Regiam Majestatem tuam rebus omnibus florentissimam quam diutissime servet. Romæ Kalend. Decembr. M. D. LXXVII.

M. ANTONIUS MURETUS JOANNI ZAMOSCIO

Regni Poloniæ Vice Cancellario, Belzensi Kniffynensi, Zamchensi Capitaneo, &c.

S. P. D.

LXXXI.

PRæter spem & opinionem meam accidit, ut cum inter me & Joannem Zamoscium Serenissimi Regis Secretarium omnibus prope de rebus convenisset, jamque ego me ad iter accingerem, atque istic animo & cogitatione totus essem: subito ostenderit Gregorius Pontifex Maximus profectionem meam sibi non placere; meque per viros summa auctoritate præditos monendum curaverit, ne ex urbe discederem; sibi curæ fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum nummorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo effice-

t) *Intervenit nempe Pontificis autoritas. Lege sequentem epistolam.*

efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam veniendi ad vos: a quo, ne vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas atque auctoritas abducere potuisset. Interea etiam tacente me, facile omnes vident, quantum Serenissimo ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime, debeam. Vobis enim, nisi plane ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram necesse est. Quare dum vivam, me utrique tantum debere fatear oportet, quantum ab homine deberi homini plurimum potest. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam a Serenissimo Rege impetres: tibique persuadeas, si ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Majestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promptius aut majori animo faciat. Vale. Romæ. Kalend. Decembr. M. D. LXXVII.

Sequitur Zamoscii Responsio.

JOANNES ZAMOSCIUS,
Regni Poloniæ Cancellarius, Belzensis, Knissynensis Capitaneus, &c.

M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

LXXXII.

NOstrum tui studium tam bene cessisse, ut scribis, tibi quidem gratulor: mihi gaudere non possum qui te hic careo, ubi & frui e propinquiore loco poteram tuis litteris, & eas etiam ornare magis, uti quidem summopere cupiebam. Sed hæc Deo committamus, cui necessario obtemperandum est. Tu vide, ut ad nos quam sæpissime scribas, & cum quid habes, quod tuis ipsius oculis atque auribus dignissimum esse arbi-

trere, nos quoque eo beare ne prætermittas. Rem nobis feceris gratissimam, & nostra amicitia dignissimam. Vale. Datum Varsoviæ, die 25. Mart. Anno Domini M.D.LXXVIII. Scias te Regi nostro inprimis commendatum esse.

MURETUS GERARDO SUO
S. P. D.
LXXXIII.

Mihi crede, irascerer Titio nostro, nisi vererer, ne ipse eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit abhinc biennium. Etenim, si nescis, cum ego eum, nescio qua de caussa, subaspere appellassem, meque illi iratum esse dixissem: renidens ille, saxo, inquit, istud verbum magno redemtum velis. Eo ipso die sub vesperam, cum mihi jam parata cœnula esset, ecce tibi homo ad fores. Quid tu inquam, huc? *Tecum* inquit, *ut cœnem, si forte placare te possim*, Φιλίαν ἀμφὶ τράπεζαν. Tu vero cœnare mecum potes; placare me neque tam cito, neque tam facile potes. Inter cœnam multa,ut solet, festive narrare,multa urbane dicere: quæ omnia ego, non facile quidem, sed tamen mihi imperans silentio audiebam, ita composito ad severitatem vultu, ut ne illud quidem facerem, quod canes iratæ solent. Discessurus *etiamne*, inquit, *iratus es?* Multo, inquam, iratior quam prius. Postridie eadem hora, cum tanquam ad constitutum venisset, quærenti mihi: Quid tu huc denuo invocatus? Αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ, inquit ille. Itane, inquam, salsis dictis & versiculis cœnam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non cœno. *Recte sane*, inquit, *ego igitur, te spectante, bona tua comedam. Scio enim, quid tibi in cœnam paratum sit.* Forte autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miserat. Quarum cum partem coqui, partem in crastinum servari vellem: præteriens ipse coquo meo,homini simplici ac credulo, apud quem valde gratiosus est, persuaserat, ut omnes coqueret; alioqui enim fore ut corrumperentur. Ita mihi denuo hospes habendus fuit non multi tantum joci, sed multi etiam cibi. Ubi adsedimus, tam multa dixit, ut non cæteris tantum domesticis risu ilia distenderit, sed postremo mihi etiam ipsi, qui tristitiam simulare cupiebam, risum invitissimo excusserit. Facile jam perspicere poterat, iram in se meam aut nullam fuisse, (& ita erat,) aut plane depositam esse: sed expediebat homini, putare me adhuc iratum sibi. Redit tertio: & quærenti, quid hoc negotii esset:

esset: *Volo*, inquit, *parere veteri sententiæ*: Οὐ χρὴ συμποσίοισι φίλων ἀπέχεσθαι ἑταίρων Δηρόν. Tum, tu igitur, inquam, unum me sodalem habes? *Ego vero*, inquit, *te unico magis unicum, neque mihi unquam bene est, nisi cum & esse & commesse una tecum licet.* An tibi igitur diu videris absuisse, qui mecum & heri & nudius tertius cœnaveris? *Quinimo*, inquit, *ita erga te affectus sum, ut Medus ille erga Cyrum*, καὶ ἴσον σκαρδαμύττω χρόνον πάνυ πολύς μοι δοκεῖ εἶναι. Abi, inquam, quo dignus es, cum istis tuis ineptiis, an te mihi pro ignoto verba dare postulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipse tamen absterreri nunquam potuit, quin mecum cœnaret. Sublatis mensis: quæso, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? *Quotidie*, inquit, *donec te mihi plane placatum esse cognovero.* At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitratu tuo dabo. Quid quæris? Nisi irasci desiissem, adhuc opinor eum σύνδειπνον quotidianum haberem. Itaque quidvis jam perpeti possum potius, quam ut istis irascar, qui se tam bene vindicare norunt. Extra jocum, mi Gerarde, neque Titio quisquam vir melior est, neq; officii plenior, neque cujus aut sermo aut convictus mihi dulcior sit: sed tamen interdum in me nimis sibi multa permittit. Nihil est in Bibliotheca mea ita abstrusum ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inspicit, omnia perscrutatur. Fuit etiam tempus, cum, quicquid visum erat, etiam me inconsulto auferebat, ac deinde referebat: sed id facere desiit, postquam me ægre ferre animadvertit. Et tamen sic quoque absente me, pervolutat omnia, omnes forulos excutit, neque si quid modo absolutum ac perpolitum est, sed rudia etiam, si collibuit, & inchoata describit. *Quis neget hoc nimium?* ait Hispanus Poëta: sed sit satis; saltem ne me traduceret, sed, (quod semper pollicetur; nunquam præstat,) nugas meas legeret solus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur: vos quoque sibi esse hujus erroris socios putat, & ea sæpe vobis, ut, admiranda, dilaudat, quæ vos, sat scio, contemneretis. Mitto cætera. Hoc de græca tragœdia quale est? Neque enim uni tibi, ut putas, sed aliis compluribus amicis dixit, vidisse se apud me tragœdiam quandam græcam admirabilem: cum tamen ego latine quidem duas tantum adolescentulus tragœdias scripserim, de græca tragœdia scribenda nunquam, ne per somnium quidem cogitarim. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragœdias ficta illa tragœdia concitarit: multis qui ex eo illud audierant, ejus legendæ potestatem sibi fieri postulantibus, mecumque, quod id non facerem, expostulantibus. Narrabo tibi rem totam, ut tu porro nar-

rare aliis possis. Sumpseram haud ita pridem otiosus in manus Senecæ tragœdias, easque animi caussa evolvebam, ac forte incideram in principium Troadum: ita enim vocandum puto, quæ vulgo dicitur Troas. Libuit tentare, num quid græce simile possem: & subito quodam impetu ita exorsus sum:

> Εἴτις τυράννῳ θυμὸν ἐξαρθεὶς τύχῃ
> Φρένας γέγηθε ταῦρος, ἢ κομπάζεται,
> Ἐς ἀεὶ τὸ θεῖον ταυτὸν ἐπλίσας μενεῖν,
> Ἐμοί τε καὶ σοὶ δύσμορε Τροῖ ἐμβλέποι.
> Οὐ γάρ ποθ' οἱ θεοὶ τὰ παρὰ τοῖς θνητοῖς σεμνὰ
> Σαφέστερον ἀπέδειξαν, ὡς πάντ' ἀσθενῆ,
> Παίδων τ' ἄθυρμα, καὶ καπνοῦ σκιᾶς ὄναρ.
> Φεῦ, φεῦ τὸ κλεινὸν ἔρεισμα τῆς πρὶν ὀλβίας.
> Ἀσιάτιδος γῆς, θεῶν πεπονημένον χερὶ
> Ὡς ᾤχετο πολεμίῳ κατασκαφθὲν δορὶ,
> Κεῖταί τε φροῦδον οἷον ἐξ οἴου φανέν;

Vereor ne projicias epistolam, si perrexero. Et tamen blandiente progressu, persecutus sum totam illam Hecubæ ῥῆσιν. In illud αὐτοσχεδίασμα, absente me, inciderat Titius, & putans se reperisse, quod pueri in faba, avidissime legere exorsus, superveniente me, destitit. Vix a me digressus erat, cum, ut in quemcunque amicorum inciderat, spargit mirificum Poëtam esse me: visam a se tragœdiam græcam meam, δαιμόνιόν τι χρῆμα: sed me non temre quemlibet ad mea legenda admittere: Iovis, ut ait Horatius, auribus illa servare. Paucis post diebus, ut quisque amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obsecrare, obtestare, uti sibi saltem inspiciendæ præclare illius tragœdiæ facerem copiam. Cum ego, qui vix jam illorum versuum memineram, negarem ullam unquam a me scriptam esse tragœdiam græcam, idque etiam jurejurando confirmarem; neque tamen aut hoc persuadere possem aut ab eis cognoscere, quis ejus fabulæ auctor fuisset: exstitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, statim suspicatus sum id, quod res erat. Itaque cum quibusdam eorum, iis præcipue, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amice agere me secum putarent, eos versus ostendissem: feci, ut tragœdia in mimum verteretur. Video tibi quoque illud mendaciolum aspersum. Tu vero, mi Gerarde, cave quidquam meorum esse arbitreris, quod ego non tecum libentissime communicem.

Quod

Quod si tanti essem, ut quidquam tale scripsissem, non te modo auditorem, monitorem, censorem admitterem: sed alios operis inspectores quam possem plurimos corrogarem. Neque enim mihi cornea fibra est. Neque quisquam unquam, qui bonos versus aut fecisset, aut fecisse se putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de studiis tuis, quid in isto amœnissimo secessu legas, quid scribas, cognoscere discupio. Vale, & alumnum tuum præstantissimum adolescentem, Ascanium Columnam, quando me ab eo amari scribis, meo nomine saluta. Rom. Prid. Id. Sextil. M. D. LXV.

M. ANTONIUS MURETUS
AUGUSTINO VALERIO,
Episcopo Veronensi,
S. *P.* *D.*

LXXXIV.

SOleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni sermone eum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavissimus intercessit: cum & ego te propter tantam doctrinæ copiam tantamque morum sanctitatem, quantam in homine adolescente nunquam videram, colerem, atque adsectarer, & tu mecum, quæ tua est humanitas, tua omnia familiarissime communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid posse: neque ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opinionem aut refello, aut imminuo; confirmo potius, & quantum in me est augeo: qui præclare intelligam, quantopere mihi pulchrum atque honorificum sit, arbitrari quamplurimos me a tali viro amari. Sæpe igitur multi, qui a te obtinere aliquid vellent egere mecum, ut ad te sua caussa scriberem: quod tamen facere usque adhuc nolui, quod, quæ ipsi volebant, non erant ejusmodi, ut ea vel me a quoquam, vel a te quenquam petere debere arbitrarer. Nunc cum ea se res obtulerit, in qua non modo clarissimi viri mihique amicissimi commodum, sed quod multo pluris est, existimatio tua quodammodo agitur: putavi me, nisi ad te, præsertim rogatus, scriberem, officio defuturum. Jam diu est, cum qui hic Pauli Sadoleti Carpentoractensis Episcopi, viri præstantis, planeque magno illo patruo digni, negotia gerunt, conqueruntur non solvi pensiones annuas; quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patrueli Camillo ex Ecclesiæ tuæ proventibus deberi adseverant. Jamque hic tertius mensis est, cum ad te super ea re, ipso-

rum rogatu, Hyppolitus Cardinalis Ferrariensis, cujus ego, ut scis, in familia sum, litteras dedit. Cum hoc omnibus, qui te norunt, novum atque incredibile videtur, dare te cuiquam caussam ullam de te querendi: dum te nihildum ad Cardinalis litteras respondisse, non alii tantum, sed ipse miratur. Hic ego te, Valeri optime ac sapientissime, non orabo, des operam, ut Sadoleto quamprimum satisfiat: novi non integritatem modo, sed & altitudinem animi tui longissime remoti a sordibus, & præ honestate nihil cætera omnia facientis. Hoc tantum petam, ut cum ei satisfaciendum curaveris, quod te celeriter facturum non dubito, & certo mihi persuadeo, per te non stetisse, quo minus suo tempore factum sit; hoc igitur cum feceris, ut significes Cardinali, litteras ipsius tantum apud te, quantum debent, ponderis habuisse. Vale. Romæ. Idib. Mart. M. D. LXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS, JOANNI ANTONIO ODISCALCO SUO S.

LXXXV.

ETsi pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non potest, quin tua omnia mihi chara ac jucunda sint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam jucundiores fuisse, quam tu existimare facile possis. Nam & quod ego summo opere cupiebam continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ istic vita, qui mores, quæ cum cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diserte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo, ac Phæacibus minus fuisse jucundam putem. Admiscueras etiam eis plurimum nativi illius leporis & αὐτοφυοῦς urbanitatis, qua præsens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantum non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accessit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem, (ibi enim nunc sumus,) ipsemet attulit, ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum scripseras: quibus eadem prope quæ in meis, sed latine expressa continebantur. Tum demum agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris, Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπείᾳ. Quod artificium tuum cum jam detectum esse videas:

deas: censeo posthac ad me quoque latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas litteras des. Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui istic Jus civile profitentur, vanum fuisse, & eos scriptores, quos ego tibi dilaudare consueveram, istic vigere. Felicius hac in parte tecum actum est, quam cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui, ut a me digressi sunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις splendidarum ineptiarum magistros consenescunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud exspecto, cum ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, sed vera ac solida Jurisprudentia instructissimus revertaris. Nondum audiisse te puto, me hic pandectas publice interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicere, senes ridenda fateri*. Equidem dabo studiose operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Spero me his æstivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburtino secessu aliquid novi edolaturum. Quidquid erit, si quid modo erit, sum enim mirifice Callipides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim, me id mutuo facere, & ad me, quam sæpissime poteris, scribes. Vale. Romæ 3. Non. Januar. M. D. LXVIII.

HIPPOLYTUS CARDINALIS FERRARIENSIS, Archiepiscopus Auscitanus, A. Sorbino Theologo *S. P. D.*

LXXXVI.

Cum allatum esset ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus sacris a Deo concessa, deque studio, quod a te perpetuo adhibetur in vera & Catholica religione defendenda atque in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter sane fecimus, ut te potissimum deligeremus, qui in Ecclesia nostra Auscitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus hortamur te, ut magno animo suscipias,

utque te, cum primum poteris, ad ipsam Auscorum civitatem conferas: ut animus noster, de populo illo dies noctesque sollicitus, aliqua ex parte in tua fide ac diligentia conquiescat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus, ea a te, Deo adjutore, præstitum iri. Laborum ac vigiliarum, quas in populo illo docendo collocabis, vera quidem & solida præmia ab ipso Deo, cui servies, exspectare convenit: sed nec nobis quidem ullo aut loco aut tempore ornandi tui voluntas defutura est. Hoc re ipsa verum esse comperies. Vale. Romæ. 6. Idib. Mart. M.D.LXVIII.

PETRUS VICTORIUS LUDOVICO Castanæo Rupipozæo, Oratori Regis Christianissimi ad Gregorium, *P. M. S.* LXXXVII.

Nosti, maxime illustris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod litteris proditum fuit a M. Cicerone de Them stocle, sapiente ac forti viro, respondisse eum, cum quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriæ traditurum, oblivisci se malle discere. Quæ sane vox egregia est, & summo hoc homine digna: recteque fecisset, quicunque litteris mandasset, ne prudentiæ plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter scripsit, in aliis pluribus ejus ἀποφθέγμασιν, *hanc non commemoravit: non tamen, cum de ipsa sæpe mecum accurate cogitarim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc a Themistocle dictum esse, quod hærebant in memoria quæcunque audierat aut viderat. Etsi namque hoc præstare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cum minime ipso egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, sitimque explendam, quæ in animo Themistoclis vigebat, ejiciendi inde,*

de, quod tum molestum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut libere, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valde omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipse viamque monstrasset, qua penitus obliteraret cuncta, quæ non sine dolore in memoria insiderent; præsertim cum feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse, famaque ipsius eo tempore, quasi ad metas hæserit; quod postea ipse quoque confessus est, & simili, ad rem declarandam satis accommodato, purgare conatus. Et sane existimo ego paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa ætate, & cui voluptas corporis libidoque dominatur, quæ imperium suum durum atque injustum, exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cum igitur mecum multum jam de hoc quæsiverim, exspecto modo de ipso judicium tuum; teque judicem hujus quæstionis statuo; quem ob exquisitam honestarum artium scientiam, magnumque usum rerum spero facile cogniturum, an verum ego in hac re attigerim, sive contra lapsus opinione fuerim, valdeque peccarim, qui temere a tanti viri auctoritate discedere ausus sim. Vale. Florentia. 6. Kalend. Jan. M D. LXXVIII.

LUDOVICUS CASTANÆUS RUPIPOZÆUS P. VICTORIO

S. P. D.

LXXXVIII.

Fontes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt, Victori, cum tu, talis tantusque vir in hoc genere litterarum, de eo, quod ipse statuisti, cujusquam tibi sententiam præterea exquirendam putas. Sed si maxime aliquem quærebas, qui de tuo judicio judicaret; ego tamen minime omnium ad eam rem idoneus videri poteram, qui dicis tantum caussa, ut vos loquimini, hæc studia attingo, multisque ac gravibus curis impedi-

peditus exceptas tantum & subcisivas horas eorum tractationi tribuo. Facile itaque adducor, ut credam, te magis ornandi mei caussa fecisse, ut quæreres, quid mihi de tua Themistoclei dicti interpretatione videretur, quam quod me valde bonum talium rerum existimatorem esse judicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro eruditorum hominum senatu sententiæ dictio est, adsentior tibi, Victori, atque ita adsentior, nihil ut putem super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam ut tu recte ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quæcunque aut audierat, aut viderat, hærebant: poterat quidem despicere artem illam memoriæ, ut sibi minus necessariam; sed nihil tamen erat caussæ, cur artem præterea requireret obliviscendi. At cum gaudium, quod capiebat e rebus suis præclare gestis, contaminaretur recordatione eorum, quæ adolescens libidinose ac nequiter fecerat, non immerito cupiebat, eorum oblivisci posse, ut illo gaudio liquido sinceroque frueretur. Habes igitur me adstipulatorem sententiæ tuæ: quod tu quanti facturus sis, nescio: ego ita demum a te non omnino parvi me fieri putabo, si me, quod tuo commodo fiat, talibus epistolis sæpe provocaris. Interea, mi Victori, si quid vides, quod ego hic aut tua, aut tuorum caussa facere possim, fac ut sciam; atque hoc pro certo habeto, tua omnia majori etiam studio, quam mea, semper a me procuratum iri. Vale. Romæ. 6. Non. Jan. M.D.LXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
HERCULI CIOFANO.
LXXXIX.

ITa crebra sunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc caussa tua ex animi mei sententia efficere potui, quoties de te cogito, (id quod facio sæpissime,) totus pudore suffundar. Sed tanta his temporibus in urbe est ἀπορία conditionum, quæ quidem ex usu tuo esse possint, ut nunquam fuisse majorem putem. Video hic quoti-

quotidie homines adolescentes optimo ingenio, amabilissimis moribus, mediocri utriusque earum linguarum, quæ in pretio sunt, intelligentia; qui, cujus domi vivant, reperire neminem possunt. Non defetiscar tamen experiri, eniti, laborare, πάντα λίθον, ut Græci dicunt, κινεῖν, donec aliquam rationem reperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quæ mihi non magno usui fuerunt. Liber est neque antiquus, neque descriptus ex ullo valde antiquo,& negligentissime scriptus. Ago tamen de eo tibi gratias sane maximas. Priscianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, spero, aut potius video, multo meliorem fore. Si frater Vincentii Stampæ eos ad me libros, de quibus scribis, mittere voluerit, obstringet me sibi memoria beneficii sempiterna. De Gellio amabo te, da operam, ut noster sit. Sumptuum quidquid factum erit, statim tibi diligenter & cum fide curabitur: Sardum tuum, aut potius meum quoque,salutabis meo nomine diligenter. Velim,dum istic es, si qua ratione potes, græci sermonis saltem prima elementa perdiscas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime & suavissime, etiam atque etiam vale. XIV. Kal. April. M. D. LXIX. Ex Urbe. Sardus ecquid litterarum a me acceperit, scire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS, M. ANTONIO CIOFANO *S. P. D.*

XC.

TU vero neque mihi illiberalis visus es, neque videri unquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abjectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum a moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi supra quam dici potest, gratum atque acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuisse, antequam ad me pervenisset, ex tuis primum litteris intellexi. Factum quidem ab eis est sordide & illiberaliter, qui si quid a me eo nomine amplius pecuniæ postulassent, dedissem non invitus plus etiam, quam quanti erat, quo ipsi me fraudarunt. Sed in ea re est, quod tibi gratias agam, ut sane ex animo facio, valdeque cupio occasionem mihi aliquam objici declarandæ voluntatis erga te meæ. Ipsos propterea in judicium vocari nolim: objurgari modeste possunt, ut discant posthac, si possunt, esse fideliores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi cedo. Itaque curabo & adjuvabo, qua-

cun-

cunque re potero, ipsius commoda; neque committam, ut ullum a me munus hominis vere amici, aut ipse aut tu ullo aut loco aut tempore desiderare possitis. Interea peto a te, ut amare me pergas, & tibi plane persuadeas te a me fraterne amari. Vale. X. Kalend. Maji. Romæ. M. D. LXX.

EIDEM ANT. CIOFANO.

XCI.

ET ad litteras tuas, & ad versus suavissimi adolescentis Julii Roscii u) citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer litteras meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea caussa eas perferret in seminarium ad Roscium; a quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem caussa est, cur nihil rescribam ad litteras Germani illius, x) quas tu a Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neque ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos; præsertim ortos in iis regionibus, ubi vulgo a recta & vera religione homines desciverunt: vereor enim ne imprudens ad aliquem τῶν μεμιχσμένων litteras dem, cum quibus ego nihil mihi esse aut familiaritatis aut commercii volo. Nec caussa quidem ulla est, cur hoc quidem tempore, præsertim occupatus, respondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quæ ad te, quæque ad illum pertinebunt, studiosissime procurabo: neque in tanta nostra conjunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc istic est, meis verbis salutes velim, eique adfirmes, invaletudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui si forte animum induceret huc ad nos secedere, & nobiscum transigere hos æstivos calores, fortasse perciperet eandem utilitatem e salubritate cœli Tiburtini, quam multi alii capiunt: a me certo exspectare posset ea omnia officia, quæ vetustissimæ inter nos amicitiæ & summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum & eruditissimum hominem Fulvium Cardulum: eique quod adductus mea commendatione rationibus tuis consulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura scriberem, sed avocor. Vale XI. Kal. Sextil. M. D. LXX.

EIDEM

u) *Ad quem, epistola paulo post 93.* x) *Nathani Chytræo, ad epistolam, quæ supra numeratur 50.*

EIDEM ANT. CIOFANO.
XCII.

GRatulare mihi, Cæſar valet: cujus invaletudo tantum mihi mœrorem attulerat, quantum ego ipſe nunquam credidiſſem. Mihi crede, non putabam eum tantopere a me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, ut Poëtæ loquuntur ἀΐδαο πύλαις, ut jam jamque efflaturus animam videretur. Aliter Deo viſum eſt, qui maluit eo conſervato, quam ſublato, ſibi gratias agi. Potero nunc, (antea enim non poteram,) ad fratrem tuum ſcribere, eique, ut decet, gratias agere, & de vaſis quatuor quæ ad me miſit, ſane elegantibus & operis eximii, & de litteris amantiſſime ſcriptis. Interea tu cum ad eum ſcribes, ſignificabis ei, munus mihi fuiſſe gratiſſimum: purgabiſque me, quod ad ipſum non ſtatim ſcripſerim. Nihil tunc aliud quam de Cæſare cogitabam. Nunc quoque exſpectandum eſt, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita ſumus homines: & dolore & gaudio æque impedimur. Vale. Tibure V. Id. Sept. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS JULIO ROSCIO S.
XCIII.

EX Elegiis, quas a te nuper accepi, dici non poteſt, quantum ceperim voluptatis: non tantum quia me laudabant, (etſi ἥδιστον ἄκουσμα ὁ ἔπαινος,) ſed quia id elegantiſſime venuſtiſſimeque faciebant. Omnino multa mihi Hercules noſter de ingenio tuo, deque præſtantia in pangendis verſibus dixerat. Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipſius ſermonibus de te conceperam, longe multumque ſuperaſti. Vere hoc tibi adfirmo, nullum a multis jam annis vidi æqualem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem: neque dubito, ſi perrexeris, quin poſſis aliquando inter optimos hujus ſeculi Poëtas cenſeri, *inſignemque tuo capiti petere inde coronam, Unde prius paucis velarint tempora muſæ.* Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod ſtudium, progrediente ætate, ab amœnitate poëmatum abduxerit: tamen te, mi Roſci optime & ſuaviſſime, hortor ne Muſas unquam plane deſeras, neve unquam ita te addicas cuiquam illarum ſeverioris, ut ita dicam, ſupercilii artium, ut non tibi identidem ex Muſarum cantibus ſi nihil aliud, petendam certe graviorum cogitationum allevationem putes. Neque te hoc facturum eſſe diffido. Μοῦσαι γὰρ ὅσους ἴδον

ὄμματι

ὄμματι παῖδας, ἄχρι βίου πολιοὺς οὐκ ἀπέθεντο φίλους. A me vero ut posthac omnia officia expectes, quæ ab homine amicissimo expectari possunt, te etiam atque etiam oro. Cum istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permissu eorum fiat, apud quos educaris, ventites, meque ac rebus omnibus meis æque libere utaris ac tuis. Spero autem consuetudinem sermonesque nostros ad ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale mi Rosci, tibique persuade, te a me plane in filii, & quidem ὀψιγόνου, loco amari. XI. Kal. Sextil. M. D. LXX. Litteras, quas cum his accipies, y) peto, ut Ciofano, cum primum poteris, reddendas cures.

EIDEM ROSCIO.

XCIV.

IN hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quam quod nescio, quos progressus in Græcis litteris feceris. Quarum sine mediocri saltem cognitione cave putes ad ullam doctrinæ præstantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere, ejusque etiam interpretes Græcos, sine cujusquam interpretatione latina consulere, non invitus patiar te ad studia Philosophiæ gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni, Thucydidi, Herodoto, Xenophonti, & hujus generis scriptoribus, præterea que Poëtis Græcis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages, prospere tibi ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut si absque illo instrumento te ad Philosophiam contuleris, dicere unquam possis, Muretum tibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque hæc a me ita disputantur, quasi tibi in iis litteris, quæ humaniores dicuntur, consenescendum arbitrer. Longe semper ab ea sententia meus abfuit animus: sed tu & ea ætate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut, si firma ac solida doctrinæ fundamenta jeceris, ad summa omnia facile perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses, & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono multos ea, quæ vulgo habentur amplissima, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus disserere, sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiensem, Alciatum: qui mihi omne prope tem-

y) *Eas habes supra num.* 91.

tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce occupationibus meis, & vale. Tibure III. Non. Octobr. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HERCULI CIOFANO SULMONENSI *S. P. D.*

XCV.

ACcepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimum; eo simul atque usus ero, remittam. *Demere partem de solido die* apud Horatium, sine ulla dubitatione est *meridiari*, id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire: quod qui faciunt, diem quodammodo frangunt, ac dividunt, neque eum unum ac solidum & ὁλόκληρον esse patiuntur. Itaque is, qui demit partem de solido die, dicitur id facere *nunc viridi membra sub arbuto stratus, nunc ad aqua lene caput sacra.* Et hocipsum Varro alicubi vocat *diem dividere*. De verbo *deducendi*, cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium, neminem volentem θριαμβεύεσθαι. Nemo enim volens vincitur; aut pœnas dat ei adversus quem bellum gessit. Versus tui non insuaves sunt: & erit mihi gratum, si te, cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale. Romæ, IV. Id. Mart. M. D. LXXI.

P. GILBERTUS MALOCIUS M. ANTONIO MURETO *V. C. S. D.*

XCVI.

DUpliciter sum delectatus tuis litteris: & quod me ad amicitiam applicare, propiusque adjungere cupientem, tam humaniter, tamque benevole exceperis; & quod Francisci Flehardi Episcopi nostri caussam ita sis amplexus, ut in ea juvanda, & consilio tuo promovenda, non mediocrem naturæ tuæ bonitatem & humanitatem expresseris. Qua quidem de re, non solum apud me, qui tibi multa debere cupio: sed apud illum quoque suosque omnes summam mirificamque gratiam iniisti. Ille igitur, te admonente & hor-

hortante maxime sacris initiatus, in numerosque relatus est: ut, quæ antea rebus absolute persiciendis difficultas opponebatur, nunc penitus sublata, ereptaque videatur: adeo ut ex postrema litterarum tuarum parte in spem certam venerimus, totam negotii istius explicandi rationem persacilem jam fore atque expeditam. Quod totum prudentissimis tuis consiliis, amantissimisque admonitionibus acceptum ferre volumus. Episcopum itaque nostrum rursus tibi commendare, necesse non habeo; commendo tamen: hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut nunquam, nisi re perfecta & absoluta, de illa & laborare & sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te vero vehementer oramus, obtestamurque, ut quemadmodum præclare initia posuisti: ita in eadem voluntate perseveres. Quod de te & speramus & sane confidimus. De turbulento rerum nostrarum statu nolo quicquam ad te scribere. Neque enim id ego præstare possum sine mærore, neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. Satius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quæ aliud nihil sunt, quam bella infanda, neces, incendia, furta, rapinæ, *ut uno versu complectar omnia. Nolo enim tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris miseriis: tametsi non dubitem, te patriæ quoque calamitatibus, etiam longe dissitum, non mediocriter & affici & commoveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriæ. Ad rem nunc redeo: ego certe, Murete, vir clarissime, nisi pro illo tuo tam propenso ad me amandum complectendumque studio, pro que illa, quam de me habes, opinione tibi perpetuo devinctus, obstrictusque permaneam, ingratus plane sim, meique dissimillimus. Quod nulla neque dies, nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud erit, ut Drachium ad nos, re peracta, lætum contentumque quamprimum dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. Kal. Octob. M. D. LXX.*

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
SINIBALDO ANTONINO suo.
XCVII.

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & densa, & vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt è modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac jucundus fuerit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu ἀυτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire, ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriæ tuæ mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditere, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt; ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale. Romæ. Idib. Decembr. M. D. LXXIIX.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO BENCIO, E SOCIETATE JESU, S. D.

XCIIX.

Dedicatio est interpretationis duorum Aristotelis Rhetoricorum.

QUod non difficile modo factu, sed prope incredibile suapte sponte videri potest, id mihi tecum usu venit, Francisce Benci: ut inter homines summa inter se caritate devinctos, intercedat tamen prope quotidiana contentio, dum & tu, alienorum officiorum benignissimus æstimator summa quædam mihi debere te prædicas, & ego contra tantum mihi a te tributum esse profiteor, ut omnis mihi spes plane præcisa sit tecum unquam paria faciendi. Nam si rationes putandæ, & ad calculum res vocanda sit: quid a te mihi aliud acceptum ferri potest, quam quod multos abhinc annos efflorescentem ingenii tui vim admiratus, ducem me tibi ad eas artes præbui, in quibus postea Dei ope, & industria tua fretus, eos progressus fecisti, ut in te jam pridem & eximia dicendi vis, & minime vulgaris eruditio, uno omnium ore celebretur? Cujus qualiscunque officii erga te mei abunde mihi magnam gratiam percipere videor, cum, qui ad te audiendum confluunt, ad Mureti auditorem atque alumnum ire se prædicant, eaque in re viva ac spirantia agnoscunt, quorum in me olim umbra fortassis aliqua ac simulachrum fuit. At ego, nisi prorsus ingratum haberi me velim, quæ quantaque tibi a me deberi agnoscam necesse est! Tu me primus, tanto adolescentior tanto seniorem, humana contemnere, & pleno gradu ad divina properare docuisti; cum in ipso vernantis ætatis flore, posthabitis voluptatibus, ambitione deposita, rejectis aliis omnibus curis, in istam te sanctissimam & orbi terrarum fructuo-

ctuosissimam hominum cultui divino mancipatorum sodalitatem contulisti; cum in suscepto semel consilio tam constanter perstitisti; neque cessisti illorum vocibus, qui cum in collegiis vestris educati essent, & illic didicissent, istud nescio quid, quod jactant, litterarum, a quo ipsi ordine flagitiose desciverant, in eum ne nomen dares absterrere te conabantur. In quem tu semel admissus ita vitam instituisti, ut facile declaraveris, non illum cœcum quendam, ut ipsi mentiebantur, ac temerarium impetum, sed divini numinis instinctum atque afflatum fuisse; & (ut ad ea redeam, quæ ad me proprie pertinent) nunquam ex illo consiliis, præceptis, cohortationibus juvare me, & faces ac stimulos animo meo ad pietatem subdere destitisti. Merito itaque ita te amo & ut patrem filius, & ut filium pater: his enim nos, quæ maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina copulavit. Quare, quod & in cæteris rebus, quoad potero, sed sedulo faciam, libenter his paucis diebus obsecutus sum studio tuo, *z)* &, qui pridem conatus essem secundum Rhetoricorum Aristotelis librum latine reddere, quanquam hoc tempore & multis, ut nosti, occupationibus obrutus, & molesto ac difficili pedum morbo octavum jam mensem impeditus, in tuam tamen gratiam etiam primum addidi. Tertium, ut sæpe ex me audisti, latine reddi posse vix puto. Sed si quid unquam mihi vacui temporis dabitur, quod optare magis quam sperare possum, non ego quidem illum interpretabor: sed Aristotelea præcepta, quæ eo continentur, meo more tractare & latinis exemplis illustrare conabor. In his autem, quos nunc ad te mitto, quosque amoris erga te mei monumentum esse cupio, facile prospicio fore, ut multi multa mirentur, partim longe aliter a me accepta, quam ab aliis, partim etiam a vulgata Græco-

z) Conf. quæ Muretus ad Barthorcum scribit l. III. Ep. 73.

rum librorum editione discrepantia. Qui hoc velim cogitent, neque caussam mihi ullam fuisse suscipiendi novi laboris, si nulla in re dissensissem a cæteris: & ipsos inter se græcos libros ita variare, ut a multis discedere necesse sit, quicunque unum sequi velit. Spero autem me brevi breves quasdam notas in hos libros editurum, ex quibus, quid in eis aut præstiterim, aut præstare voluerim, curque locis aliquot non ab aliis modo, sed ab ipso quoque eruditorum Coryphæo Petro Victorio, cui debetur, quicquid fructus hac ætate ex horum librorum lectione percipitur, dissentire ausus sim, commodius intelligatur. Romæ. Id. Febr. M. D. LXXXV.

M. ANTONIUS MURETUS JACOBO PONTANO, E SOCIETATE JESU, S. D.

XCIX.

QUod ad te scribendi principium capiam, nescio: ita me pudet tam diu in ære tuo fuisse, & humanissime scriptis a te litteris nihil adhuc respondisse. Sed magna mihi spes est in facilitate & comitate tua, daturum te non gravate veniam occupationibus meis, quæ me ita undique districtum tenent, ut erga plerosque amicos parum officiosum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciscus Bencius, qui mihi omni adseveratione confirmat, ita te cupidum esse litterarum mearum, ut quicquid a me mittetur, in solutum accepturus sis. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idque ea lege, ut me posthac, (jam enim, ut spero, liberior ac solutior futurus sum,) copiosius tibi satisfacturum esse pollicear. Interea, quoniam Δῶρα, ut ille ait, θεοὺς πείθει, mitto ad te, quo te facilius placem, λογάριον quoddam meum, & versus nescio quos illustratos notis cujusdam fami-

familiaris mei. Hoc munusculum qualecunque est, peto a te ut boni consulas, meque quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romæ. Id. Julii M.D.LXXXIV.

EIDEM PONTANO.

C.

CUr & tam rarus. & tam brevis in scribendo sim, puto te ex Bencii nostri litteris cognovisse: cui cum promisissem heri me hac nocte aliquid ad te scripturum: ita postea sum totam prope noctem acerbissimo sinistri pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de scribendo cogitare potuerim. Nunc albescente cœlo, cum paulum se remiserit dolor, cuperem quidem scribere: sed quod scribam, hoc quidem tempore nihil habeo, nisi te a me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non esse arbitror. Utinam quidem esset aliquid, in quo id tibi re ac factis testari possem: sed quando aliter non licet, curabo, ubi quid scriptorum meorum edetur, ut ad te quam primum perferatur. Etsi hoc ipsum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valde gratum esse debeat quid enim tale in scriptis meis inest, ut non satius sit vel nihil agere, quam eis legendis operam perdere? Obsequamur igitur studio vestro: ne, dum arrogantiæ crimen effugere conor, hoc ipso in id incidam, si judicium meum judicio vestro anteponere voluero. Quid jam? quid scribam aliud? etiam, ut & tu, & quos istic habere dixeris tui erga me amoris socios, hunc miserum senem precibus vestris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut qui tot annis in vitiorum sordibus vixi, beneficio ipsius hac saltem extrema ætate aliquid efficere & edolare possim, quod & ad gloriam ipsius, & posterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale, & me ama. Romæ. XVI. Kalend. Jan. M.D.LXXXIV.

M. ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER SECUNDUS.

M. ANTONIUS MURETUS *S. D.* JUSTO LIPSIO SUO.

EPISTOLA PRIMA.

NIhil eſt aut te amabilius, aut litteris tuis dulcius; ad quas ego nudius tertius acceptas ſtatim reſpondiſſem, ſi aut fuiſſet plus otii, aut ſtatim reſponderi tua interfuiſſet. Cum & eſſem paulo, quam ſoleo, occupatior, & in unius diei mora nihil eſſe incommodi viderem, indulſi naturæ meæ, qui perſpectam haberem facilitatem tuæ. Deſiderio tibi eſſe mutuam conſuetudinem noſtram, ſi vis me aperte ac ſimpliciter loqui, ut mea conſuetudo fert, & ut noſtra ſumma conjunctio poſtulat, gaudeo: quodque ipſi mihi admirabile videtur, ex moleſtia ipſa tua voluptatem capio. Nam neque tu, niſi me valde amares, tam iniquo animo ferres abſentiam meam, & mihi nihil jucundius eſt, quam a te valde amari. I nunc & dicito verum eſſe illud Euripideum, *ἐς κοινὸν ἀλγεῖν*: cum duorum, qui certe inter ſe amiciſſimi ſunt, videas, uni alterius ægritudinem eſſe jucundam. Cave tamen putes, minus a me ſermones tuos requiri, quam a te meos. Hic enim etſi adfluimus omnibus deliciis, planeque Phæacum vitam vivimus, ubi

> *-- εὐφροσύνη μὲν ἔχει κατὰ δῆμον ἅπαντα,*
> *Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζονται ἀοιδοῦ,*
> *Ἥμενοι ἑξείης παρὰ δὲ πλήθουσι τράπεζαι*
> *Σίτου καὶ κρειῶν.*

nemo tamen eſt, qui iisdem, quibus nos, ſtudiis delectetur,

tur, ut jam verear, cum istuc rediero tamdiu a Musis & a litteris omnibus peregrinatus, ne quis vestrum, quibus assidue in libris versari licet, mihi illud occinat: Ἐξαρβάρωσε χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις. At tu mi Lipsi, si me audis, hominem si non valde prudentem, certe quidem insigniter amantem tui, obdura, & noli tam cito de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede, *Iste tibi quondam lætitiam feret labos.* Conventum esse a te Manutium meum gaudeo, & talem repertum, qualem ego tibi eum sæpe descripseram. Hoc tibi liquido confirmare possum, eum virum bonum esse, φιλόφιλον & studiosissimum benefaciendi quam plurimis. Quare auctor tibi sum, ut te, quantum potes, insinues in illius consuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum nostrum scribere, sed alio vocor. Interea salutabis eum meo nomine, &, ut cœpisti, reddes quotidie tua consuetudine doctiorem. Cras ad eum scribam. Bene vale, mi suavissime Lipsi. Tibure 12. Kalend. Septemb. M.D.LXIX.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
JUSTO LIPSIO SUO.
II.

Respondet, opinor, saltem aliqua sui parte, epistolæ sequenti; quam adeo præstabat huic anteponere. Certe juvabit, eam, & quæ annotavimus, prius legere. Cæterum ad idem, quod hic agitur, negotium referendæ libri III. epistolæ duæ, 79. & 80. quanquam repugnare videatur annus epistolæ 80. adscriptus. Σφάλμα *enim aliquod ibi agnosces. Ego, ut liberum esset cuique amplius deliberare, in ea temporum notatione nihil mutavi.*

NEque enim puto aut malevolorum rumusculos, aut tenues quasdam & obscuras suspiciones tantum potuisse, ut meus esse desieris: cum ego plane sim tuus

Quod inter amantes solet, Zelotypia me quædam incesserat, quod alios quosdam, de quibus inter nos ridere interdum & jocari solebamus, & qui certe te, cum hic esses, non ex æquo mecum amabant, si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam a te & sæpius & honorificentius quam me, præ quo illos contemnere solebas, nominari. Sed missa hæc faciamus. Electorum tuorum γεῦμα mirifice mihi placuit. Cætera expecto, & cum Saturnalia, tum multo etiam magis de vita ac scriptis Senecæ: quem ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis quæ ais in undecimo meo *a)* aliorsum ab iniquis capi posse, medere, ut vis. *b)* Sin fortasse integrum non est, omitte sane istam curam. Ego ante tres aut summum quatuor menses efficiam, ne quis aut de voluntate mea erga te, aut de judicio dubitare possit. *c)* Ni fecero, tum tu sane de me, ut de homine parum bonæ fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eo constan-

a) *subaudi* Variarum Lectionum libro. *Cujus cap. 1. parum abest, quin manifeste litterarii plagii in se commissi accuset Lipsium Muretus. Et vero hanc ab se maculam postea Lipsius abstersit, licet Mureti nomen civiliter dissimulans, capite ultimo secundi Electorum. Quod quidem opus, quo tempore ultro citroque mittebantur hæ epistola, nondum prodiisse integrum, ipsa declarabunt.* b) *sudabat per ea tempora Variarum Mureti altera editio jam quindecim constans libris, cum initio non nisi octo (respice ad lib. III. epist. 79.) prodiissent, sub prelo Plantini. Hic undecimi libri caput parum jucundum sibi Lipsius viderat. Jubet ergo nunc Muretus, ipse pro lubitu mutet in eo, quæ displicerent.* c) *ubi, aut quomodo præstiterit hoc Muretus, quærendum amplius. Suspicabar aliquando, ipsum correxisse quædam in illo variarum capite, antequam excuderetur. Sane vero legimus in eo magnificas Lipsii laudes. Verum nihil nunc definio, ac dubito potius, an unquam hoc promisso steterit Muretus. Quicquid sit, non fuisse Lipsio satisfactum, dubitare nos non sinit extremum ejus caput Electorum.*

ſtantius, ut urantur ac ringantur iſti, qui amicos eſſe nos nollent. Quæſo te, de tuarum omnium rerum ſtatu fac me, cum primum poteris, certiorem. Vale mi Lipſi, cujus ego nunc ſuaviſſimum os intueri mihi videor. 6. Idus Febr. Romæ. Litteras tuas Kalendis ipſis Februarii accepi, ne me tardiorem fuiſſe in reſcribendo putes: neque antea fuit tabellariorum copia.

M. ANTONIO MURETO
S. D.
JUSTUS LIPSIUS.
III.

Legitur hæc epiſtola & in Lipſianis, eſtque Centuriæ primæ 53.

C*Auſſa mihi ſcribendi nata ex tuis ad Plantinum litteris: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conſpecta lætabor: quanto magis in hoc animo, & tam inſigni teſtimonio amoris? quem ſi a quoquam mortalium, a te certe volo. Ita adoleſcens judicavi, ita nunc, conſenſum quendam eſſe conſpirantis judicii noſtri & naturæ. Qui ad conjunctionem, quæſo te, valeat, non ad æmulationem, aut, quod pudet me dicere, ſimultatem. Et fuere tamen improbi homines, qui id ſperarent: a quibus alia quædam ad me delata olim, non nego:* d) *ſed vana, ſalſa, ut nunc video; & quibus caput, homines non profeſſi ſolum, ſed utrique noſtrum infeſti. Ea, per communes Deos,*

 De-

d) *Cum his conferenda, quæ ſcribit Lipſius ad Bencium Cent. I. Ep. 52. (cui quidem adſcriptus annus, neſcio an recte, 1584.)* M. Ant. Muretum amo æſtimoque. Minus prompte id oſtendo, quia multa in me ab illo non amica. Quo meo merito? Tacitum edidi, quid ego? an illius? Quæ hic injuria eſt, ſi campum eundem Famæ decurri ſine fraude? &c. *Atque ad Tacitum Lipſii ea quoque pertinent, quæ Muretus in Lipſium ſtomachatur Undecimo Variarum: de quo ad epiſt. præced. lit. a.*

Deasque obliteremus mi Amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum librum e) jam nunc vulgavi: paro Saturnalium sermonum, & de vita ac scriptis Annæi Senecæ. Quem nec invitus ad te miserim, quasi vadem amicitiæ coëuntis & senescentis. Etsi quid in ea ægrum? nec aliud peccatum utrinque, quam cessatione, & amicitiæ, ut sic dicam, inusu. Quod ipsum emendemus. Viximus amicissime una, vivamus porro, & moriamur. En ego ille, cujus ingenium & os coram probasti; nec amorem absentis requires profecto aut fidem. Te ut eundem sperem, faciunt paucula, sed impressa & signata epistolæ tuæ verba: quæ ruminor identidem & examino, ut solent amantes. Vale. Lugduni in Batavis, ad magnum & sine terminis mare. 3. Kal. Dec. M D. LXXI. f)

M. ANTONIUS MURETUS HIERONYMO MERCURIALI
S. P. D.

IV.

CUm tuæ litteræ *g)* ad urbem allatæ sunt, Tibure jam omnes, ut nos quotannis facere solere scis, secesseramus, eo illas accepi biduo, aut triduo serius. Tibure autem, neque Hippocratem habebam, neque Gellium, expe-

e) *Duo leguntur Electorum libri Lipsiani. Sed quo tempore scripta hac fuit Epistola, non nisi unus e prelo Plantiniano exierat, in altero adhuc occupatis operis. Itaque primum hunc Muretus aut fortasse particulam tantum ejus aliquam sibi missam a Plantino, (vide lib. III. Epist. 79.) epistola præcedente non nisi γεῦμα vocat Electorum.* f) *in Lipsianis Epistolis adscribitur annus M.D.LXXXI.* g) *Consuluerat Mercurialis Muretum per litteras de quodam Hippocratis loco in libro περὶ τροφῆς, quem ipse Mercurialis e Gellii lib. III. c.16. cum jam sanasset, ex Puteano intellexit, medicinam illi jam factam a Mureto fuisse. Vide Mercurialem lib. IV. Var. Lect. c. 10. (cui & hanc Mureti responsoriam adjunxit.) & Muretum ipsum XV. Var. 12. Nam hinc Epistolæ præsenti lux erit.*

expectandum denuo fuit, dum Roma arcesserentur. Allatis, ecce tibi aliud incommodum. Corripit me febricula, non illa quidem, ut eventus postea docuit, periculosa: sed quæ tamen animum nonnullo metu suspensum ab omni scribendi cogitatione avocaret. Hæc ideo, ne mireris me ad tuas tardius respondere. Locus est ex libello περὶ τροφῆς: οὐκ ἔστι, γίνεται δὲ ἐν τούτοισι καὶ πλέω, καὶ ἐλάσσω. Huc ego addebam illa ex Gellio: aut potius pro illis, οὐκ ἔστι καί ἐστι, supponebam illa, ἔστι δὲ καὶ οὐκ ἔστιν ὀκτάμηνος γένεσις. Quod si tibi quoque ita videtur, non dubito quin verum sit; sin tu secus judicas, nunquam mihi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper enim non in his modo rebus, quarum tua propria possessio est, sed in omni litterarum genere judicium tuum libentissime anteponam meo. Vale, meque ama, & certo tibi persuade, te a me mirifice & amari, & coli. Tibure. Kal. Sept. M. D. LXX.

M. ANTONIUS MURETUS HUB. GIPHANIO S. D.

V.

Respondet Giphanio ad Epistolam, quæ supra est libr. I. 73: Etsi de tua.

Litteræ tuæ, supra quam dici potest, mihi gratæ fuerunt: cùm enim jampridem te valde amarem, mirifice cupiebam animum illum meum tibi notum esse, non dubitans, fore, ut vicissim abs te amarer. Sed ad eas idcirco serius opinione tua respondeo, primum quia eas quoque sero admodum accepi, hoc est, Kalendis Januariis ipsis: in quo mihi visum est etiam inesse aliquod lætum ac prosperum omen, ut spem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum, (σὺν θεῷ δ' εἰρήσεται.) mihi

mihi faustum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam rescriberem, de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præstare possem. Sed nihil adhuc repertum est, quod quidem sit magni pretii. Spes adhuc una reliqua est, in bibliotheca Cardinalium Farnesii & Sforzæ, quas nondum excussi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus sim, cum primum per occupationes meas licuerit: quæ sane & multæ sunt, & eo molestiores, quod alienæ sunt ab omni genere litterarum. Sed multa ferenda sunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu vero, mi Giphani, qui & ingenio excellis, & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ sit labori ferendo, perge, ut facis, aliquid assidue elaborare, quod & tibi gloriæ sit, & nobis ac posteris usui. Nam de Lambino quidem nihil video caussæ, cur ejus obtrectatio deterrere te aut abducere a studio debeat. Ille in te fuit, qui in alios solet. Et, ita mihi omnia, quæ cupio, eveniant, ut ego valde mirabar, si tibi eum impune laudare licuisset. Ita enim homo est: eis solis plurimum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, nosti: quantum autem mihi debeat, & ipse & alii plurimi norunt. Tu vero pro uno frigido obtrectatore habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in cœlum ferent. Sed hæc alias. Peto a te ut me ames: neque de mea erga te propensissima voluntate dubites. Plura scriberem: sed urget hic amicus meus, vir bonus, & litteratus, quo nomine eum a te quoque humaniter excipi volo. Is cum statim discessurus esset, vix ad hæc ipsa scribenda satis mihi temporis dedit. Quare ignosces etiam si quid forte minus accurate scriptum erit. Quæso te, scribito aliquid ad Berzevicæum nostrum,& significato ei, multum accessisse ad veterem meam erga eum benevolentiam, quod conciliator fuerit amicitiæ nostræ:

nostræ: Item illud, me paucis diebus ad ejus litteras, *b*) quas una cum tuis accepi, copiosissime responsurum! Saluta etiam mihi diligenter clarissimum virum Paulum Foxium, Oratorem regium: qui quando tanti me esse duxit, ut me ad scribendum, litteris suis excitandum putaverit, mirari non debebit, si quando ego honorifica ipsius appellatione scriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & eruditissime Giphani, etiam atque etiam vale. Romæ. Prid. Id. Jan. M.D.LXIX.

Respondet Giphanius Epistola, quæ supra legitur libri I. 74: Ne me putes.

EIDEM GIPHANIO.

VI.

Respondet duabus epistolis Giphanii, quas invenies supra lib. I Epist. 47: Ne me putes; *& 75*: Quia Tibure.

PUdet me tam sero ad litteras tuas rescribere: sed velim, qua humanitate es, ignoscas occupationibus meis, non magnis illis quidem, sed multis tamen & molestis, quæque me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officiosum esse, quam vellem. Impetravi tandem librum a Fulvio, qui (ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν) minime respondit expectationi meæ. Nam neque totus est ille noctium Atticarum scriptor, neque quod est, valde diligenter scriptum est. Contuli quicquid erat accuratissime ipsemet cum meo Gryphiano anni M. D. XLVI. Quod aliter quam vulgo reperi, id omne tibi hic cum fide repræsentabo. * Primum igitur moneo, librum Fulvii σύμμικτα quædam esse ex Gellio sive Agellio & ex Valerio Maximo, ita ut alternis singulis Agellii capitibus singula Valerii subjuncta sint. Idque nullo certo ordine. Græca nusquam

b) *Hæ sunt, opinor, quæ leguntur supra lib. I. Ep. 45. quanquam ibi* Bellivicejus *exaratur, non* Bezervicæus.

quam comparent, nisi paucis admodum locis, idque ubi una tantum aut altera vox Græce scripta erat. Jam tu facile potes conjicere librum non valde magni pretii esse. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi teneam: quid in eo a vulgatis editionibus discrepet accipe. 2 *Scriptoris nomen ita in eo libro fere notatur AG. semel tantum omnibus litteris Agellius. Sed scis in Pandectis Pantonium esse pro *P. Antonio*, Cafranium pro *C. Afrania* ut quidem nonnulli putant. Sic Maurilium aut Maurelium dixerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Jam enim clamat Lambinus *i)* indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent: itaque verendum est, ne det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priscianum veterem habeo, in quo aperte & constanter vocatur Agellius. Habeo & alia quædam argumenta non infirma, quibus adducor, ut existimem rectius Agellium vocari, quam A.Gellium, ἀλλὰ 3 ταῦτα ὑμῖν μελήσει. *Cap. 17. libri primi: *irarumque & molestiarum.* lib. vetus: *rerumque & molestiarum.* Eodem; *Satyra, Satura*: ita etiam alibi sæpe. 4 *lepido quidem,* scr. *lepide quidem.* *Cap. 19. *desiperet, risit, derisit, apposuit apponit. deussit, deurit. reliquos sex* 5 *an eodem,* &c. illud *an* abest a libro vetere. *Cap. 20. Græca omnia latinis litteris notata sunt, præter illa in extremo μῆκος ἀπλατές. In eodem *metæ triangulæ.* & in fine *inlatabile.* qualia posthac non notabo: ut neque illa, *adferre, adponere,* non ut vulgo, *afferre, apponere,* & similia, quæ vix unquam aliter scripta in libris veteribus 6 reperias. *Cap. 23. *scriptaque est a M. Catone. venustate atque luce. cum hæc dictavi. Tum cum in senatu. percunctata est filium.* Ita semper hoc verbum scribit, non, ut

i) *Ea respice, quæ notavimus ad lib. I. Epist. 76. lit. l. m.*

ut vulgo quidam, *percontari.* *Tum puer matre urgente.* *utrum videretur utilius.* *quid sibi postulatio isthæc vellet.* *ne introeant præter ille unus Papirius* (hoc verum puto.) *in ætate prætextæ prudentiam.* *Cap. 24. *postq mortem adeptus Plautus.* (hoc quoque fortassis rectum sit.) 7
*Cap. 25. *induciis mumusum aliquo.* Ego, *mensum.* *Cessationem istam pugnæ pacticam.* ἰος *pacti caussa.* *non pugnetur, nihilque incommodetur.* *Cap. 26. *post cotidianas lectiones.* Ita fere semper scribit, non, *quotidianas*, etsi hoc quoque modo interdum *in ipsius commentariis.* *neque jam querimoniam aut gemitus hejulatusque.* *Non ita esse Plutarchum, ut Philosophum deceret.* *tu hoc age.* *ἀοργησίαν & ἀναλγησίαν.* 8 9

Libro secundo.

*Cap. 1. *ad fortuitas patientiæ vices firmandi, id quoque, &c. Valetudine.* Ita semper, ut &, *benivolus* & *malivolus.* *Quæ in belli Peloponnesiaci principiis ipsam Ath. civ. internecivo gerere.* *Cap. 6. *Nonnulli ex Grammaticis.* *A timidos nautas.* *Omnia jam vulgata*, hæ tres voces absunt a libro vetere. *Inlaudati.* & sic semper. *non laude solum indignus, sed detetione.* Ego suspicor legendum, *detestatione*, *squalentem*, semper, non, ut vulgo, *squallentem.* *quam jacere, unde id verbum,* &c. *aut vento aut pulvere laborare videmus.* duæ postremæ voces absunt a libro vetere. *Hannibal* (sic semper) *M. Tullius IV, in Verrem, non ut ab hoste.* *Nemo quisquam tam effictis est moribus?* ἴσως, *efflictis.* *Inlaudatus quoque igitur finis est, &c. Sic in actionibus civilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus.* Recte autem scripsisti, legendum ibi esse, *auctor.* *Illaudabilis & innominabilis*, duæ postremæ voces absunt. *Dianæ Efesiæ.* Sic & *Favorinum*, non, *Phavorinum*, & alia quædam eodem modo. *auro & purpura prætextæ.* *Cap. 7. *Omnia* 10 11 12

quæ

quæ pater Imp. parendum. Super ea prius quæ dicta sunt. ut accessitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo est integra propositio dicendum. Ego, *dicentium,*
13 * Cap. 41. *procedentis noctis spatio. Sed ego, inquit, cum Lælio.* lego autem *L. Ælio. triones rustico cætero vocabu-*
14 *lo. elegantiusque esse visum.* * Cap. 22. *Atque etiam appetebamus. regionesque esse cæli quatuor. Septemtriones. Japyx* & *Japygem* semper per litteram *y. Sed qui ab activa & solstitiali meta venit. Africus, qui Græce λὶψ, unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo 12. faciunt, tertios quatuor in media.* &c. *Cur meridie septentrione eadem* &c. *in suis quisque regionibus. quem sævissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine. λεκον φε ἀυτὸν ως ο καικιας νεφ@.* Ego, *ἕλκων ἐφ' ἀυτὸν ὡς ὁ καικίας νέφ@.* Vocem *κακὰ* omnino
15 delendam puto, neque sane est in illo vetere. *Cap. 26. *aliter ostrum, aliter crocum. nihil a vocabulo rufi differunt. in iis tamen colirib. q. m. d. denominandis. Nam phœniceus q. t. G. Φοίνικα dixisti, & rutilus, & spadix phœnicei συνώνυμος. Lassiram his ponere laboriosum putarent, fecisse Corneliu. Lassitudinemque minuam. Rudibus autem est rufus atrior, & nigrore multo inustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoque* &c. *Nostris autem veteribus Cæsia, quod in versu H. est id facis.*
16 * Cap. 29. *neque imperiose. iret cibum quæsitum. idcirco die crastini. misit qui amicos roget. Mater jubet eos animo otioso esse. Sol feruit, & fit nihil. & dies amici nulli erant.* Ego legendum puto: *Sol seruit, & fit nihil. it dies. amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim jam vertitur, cuja est res, non aliunde petitur migravit. seges a domino* &c. *levi plerumque & inani fiducia.* Sperabam me quæ reliqua sunt perscripturum. Sed interpellor. Ea tamen, sine ulla dubitatione,

ne, intra quatriduum mittam. Ac ſi quid aliud eſt, quod me tua cauſſa poſſe arbitrere, peto a te mi Giphani, ut tibi plane perſuadeas, te mihi ex animo cariſſimum eſſe: meque omnia, quæ ad te pertinebunt, ſemper ſtudioſe ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendaſti in epiſtolis Ciceronis, auctor tibi ſum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut eſt vir bonus, non diſſimulaturum eſſe, quid a quo acceperit. Vale. Romæ XVII. Kalend. Jan. M. D. LXIX. Clariſſimo Oratori, *k*) quæſo ut plurimam ſalutem meo nomine impertias.

Reſpondet Giphanius Epiſtola, quæ habetur ſupra lib. I. 76. Magnam tibi gratiam.

EIDEM.

VII.

Conjungenda hæc eſt Epiſtola cum 77. libri I. Tum demum. *Nam utraque reſpondet Giphanio ad eam, quæ legitur ſupra lib. I. 76.* Magnam tibi.

RIſi, conferens Lambiniana cum tuis: & præter ea, quorum tu indicem ad me miſeras, alia etiam complura reperi. Tu, quæ ab illo in puteum *l*) illum merſa ſunt, cum tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibique vindices, cenſeo. Quod me laudat, vellem tam merito id faceret, quam olim immerito notavit. Equidem poſſum, mi Giphani, oſtendere tibi, ſi hic ſis, litteras ipſius manu ſcriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam ſibi explicatis, quos ipſe poſtea queſtus eſt a me ſibi ſubreptos eſſe. Et eas litteras diligenter adſervo, non ut edam, neque enim tanti eſſe duco, ſed ut oſtendam interdum amicis, ſi quando de me & Lambino ſermo incidit.

k) *Paulo Foxio. Diſerte hunc nominat ſupra Ep. 5. circa fin.*

l) *Alluſio ad nomen* Puteani, *ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium neceſſe haberet nominare, provocaverat. Repete lib. I. Ep. 76. lit. n.*

A me quidem sibi metuere non debet. Nunquam natura contentiosus fui: & nunc quotidie magis *Lenit albescens animos capillus.* Tua potius caussa verendum est, ne a quopiam audiat ὦ γέρων ἦ μάλα δή σε νέοι
1 λιερῶσι μαχηταὶ. Sed hæc omittamus. * De *Tubulo*, ita plane in Fulvii libro omnibus litteris scriptum
2 est. * Cap. 13. l. 1. neque quod divulgatum est placet, neque conjectura tua, (quod venia tua dictum sit,) mihi explet animum: præcipue cum statim sequatur: *Tum magister* ἀρχιτέκτων. Cogitandum igi-
3 tur, si quid melius. * In libro Fulvii, scito, non tantum primum caput libri primi, sed omnia omnino, in quibus nihil notatum a me videbis, desiderari. Libri moles est perexigua, & in eo ipso admista, ut dixi, m)
4 Valerii Maximi capita prope pari numero. * *Orchio*
5 ibi scriptum est, non *Orcivo*. * Libri secundi caput
6 decimum in eo libro non est. * De scriptoris nomine
7 expecto quæ polliceris. * De prænomine Nepotis nihil habeo, nisi quod semper suspicatus sum ex C. Cornelio Nepote, librarios, qui eandem litteram bis ponere laboriosum putarent, fecisse Cornelium. Sæpe
8 hoc ita commissum scio. * Quæ reliqua sunt in Gellium, superest, ut exsolvam. Illud mihi molestum est, quod eorum librorum, quos tu maxime requiris, vix πολλοστημόριον quoddam est in Fulvii libro. Cap. 5. l. 3. *Arcesilaum.* Sed hoc prætereundum erat ad te scribenti, & talia postea omittentur. *Incorruptus tamen & a stupro integer. Nam quum vocem infractam prioribus*
9 *an posterioribus.* * Cap. 6. *in VII. problematorum.*
10 * Cap. 9. *memoria atque ammiratione.* Sic sæpe scriptum reperias. *Colore puniceo, florea & comanti juba. Argos evertisse, cupidineque habendi. Eum Cassium postea*

m) *Epist. praced.*

postea ſ n. eſt, victis partibus ſ. q. e. ſ. miſera morte oppetiiſſe. * Cap. 15. *Polycritan. Is Diagoras tres filios. eos* 11 *omnes vidit. Cum populus gratulabundus. ibidem in ſtadio. in oſculis atque in manibus. non diu poſt eum pugnam exanimata eſt.* * Poſt hunc locum usque ad librum no- 12 vum nihil eſt in illo libro vetere. In libros ſequentes quædam ſunt, pauca quidem, ſed in iis tamen quædam non contemnenda. Ea, ſi voles, ad te mittentur, ſimulque, ſi quid erit aliud, quo hoc tuum inſtitutum a me adjuvari poſſe arbitreris. Vale. Romæ prid. Kal. Jan. *n)* M.D.LXIX.

Reſpondet Giphanius ſupra lib. I. ep. 78: Paulo tardius.

M. ANTONII MURETI
In libros Variarum Lectionum *o)* præfatio, AD HIPPOLYTUM ESTENSEM, Cardinalem ac Principem illuſtriſſimum, ſingularem omnium honeſtarum artium Patronum.

VIII.

MAgnopere peccare mihi viderer Hippolyte, Cardinalis illuſtriſſime, ſi otium illud, quod & plurimum & honeſtiſſimum tua mihi benignitate conceditur, alia ulla re quam litterarum & earum artium, quibus te inſigniter oblectari video, aſſidua tractatione conſumerem. Nam cum ea te præcipue cauſſa commoverit, ut aditum mihi ad familiaritatem tuam ultro patefaciendum putaris, quod ad te de mea erga illas incredibili voluntate, meis fortaſſe ſcriptis, & amicis de me ſummorum hominum concitata ſermonibus fama pervenerat: quis me ferendum putet, niſi quam de

n) *In hac adſcribenda die errorem admiſſum eſſe notavi ad lib. I. Epiſt. 76. in fine.* o) *Hi novendecim hodie leguntur. Atque tot exhibet Tom. II. Lampadis Gruterianæ. Sed initio cum hac præfatione non niſi octo prodiiſſe, vel e lib. III. Ep. 79. intelliges infra. Prodierunt autem an. 1559. id quod ex hujus anni editione Veneta colligo.*

me opinionem incognito adhuc & absente conceperas, eam præsens ipse omni studio, omnique corporis & animi contentione confirmem? Ita igitur facio, quarum artium singularis pulchritudo mentem meam, usque a puero, admirabili quodam sui desiderio incenderat, eas nunc demum beneficio tuo aliis omnibus curis solutus, magno & alacri animo prosequor; neque sane committo, ut, qui me tibi tanquam hominem & non ineruditum, & eruditionis ac doctrinæ sitientissimum commendarunt: cum in illo priore indulserint amori erga me suo, in hoc etiam altero eidem obsecuti, ac non potius id, quod exploratum haberent, vere apud te testati esse videantur. Quod cum facio primum, quo nihil dulcius est, nihil optabilius, naturæ meæ propensionem sequor. Vere enim hoc tibi affirmare possum: si quis mihi DEUS omnes opes, omnia commoda, omnem potentiam proponat, ea lege ac conditione, ut semel deponam hæc studia, & has qualescunque litterulas, altrices adolescentiæ meæ, fidissimas meorum omnium temporum comites, deseram: nunquam id faciam; neque quicquam tanti esse ducam, quod mereri velim, ut a suavissimo earum amplexu & contubernio abducar. Quare, ut dixi, cum in eas toto pectore incumbo, naturæ meæ pareo, idque facio, quod si facere vetarer, vitalem mihi esse vitam non putarem. Deinde, quo mihi nihil prius ac potius neque est, neque esse debet, voluntati tuæ morem gero. Sæpe enim mihi, quæ tua est humanitas, affirmasti, nullum tibi a me genus obsequii præstari posse jucundius, quam si omne tempus arbitratu meo ponerem in litteris, & aliquid assidue, quantum in me esset, excuderem, quod & mihi ornamento, & aliis usui, & tibi oblectationi esse posset. Neque vero me, ut id faciam, oratione tantum cohortaris, verum etiam exemplo. Quid enim facere nos oportet, quicunque tuis opibus non aliam ob caussam fovemur, sustentamur, ornamur, quam ut in his studiis omni cogitatione defixa,

pixa, dies noctesque exerceamur: cum te, te inquam ipsum, quem moderatrix humanarum rerum providentia in altissimo dignitatis gradu collocatum, perpetua gravissimorum munerum procuratione districtum teneri voluit, inter tot, tam graves, tam multiplices curas, tantopere ad tranquillitatem & salutem publicam pertinentes, quotidie tamen aliquid temporis harum artium tractationi tribuere videamus? Nimirum & unusquisque nostrum naturæ suæ, ut ait poeta quidam, semina sequitur: & quibuscum diu ac familiariter vixit, eorum mores & instituta vivendi facile ac libenter imitatur. Te vero cum omnis honestatis ac dignitatis amantissimum, omnium, quæ ad comparandam veram ac solidam gloriam pertinent, appetentissimum natura genuisset: consecuta deinde Francisci Valesii, Galliarum regis optimi ac maximi, intima illa, qua tot annos usus es, consuetudo magis etiam incitavit ad easdem illas vias, in quas ipsa te natura deduxerat, animosius & constantius persequendas. Ille homines eruditos ad se ex omnibus orbis terrarum partibus, amplissima eorum industriæ præmia statuens, convocabat: idem illud exemplum jam dudum Italia te, maxima cum tua laude, renovantem intuetur. Ad regalem illius mensam non ullum acroama aut libentius, aut sæpius, quam vox alicujus eruditi hominis, audiebatur: epulæ quoque tuæ quotidie nulla re magis, quam gravissimis & honestissimis virorum doctrina præstantium sermonibus, condiuntur. Ille igitur ad cæteras suas laudes eam addidit, qua nulla, meo quidem judicio, major est, nulla præclarior, ut communi omnium populorum consensu Litterarum Pater nominaretur: idem illud cognomen tibi apud posteros tributum iri, cuivis perfacile est, qui tuam erga homines liberalium artium scientia excultos munificam planeque regiam voluntatem cognoverit, augurari. Nos interea, qui per te hoc otio fruimur, omnem industriam eo conferre oportet, ut,

quacunque ratione possumus, heroicas ac prope divinas virtutes tuas omni genere monumentorum ad immortalem posteritatis memoriam consecremus: non quod rerum a te gestarum gloria nostro testimonio indigeat; sed quod alia nobis via nulla relinquitur, qua ingrati animi notam effugere valemus. Igitur alii quidem, quibus major doctrinæ copia est, alia tibi graviora, majoris operæ inscribent: ego autem, qui nondum eam facultatem consecutus sum, ut a me quicquam egregium expectari debeat, scribam tamen qualiacumque potero, & hisce parvis ac tenuibus munusculis testabor hominibus magnitudinem observantiæ erga te meæ. Illud quidem certe omni ope conabor efficere, ut scripta mea, si nullam aliam ob caussam in pretio sint, utilitate tamen tueantur ipsa se, & hoc saltem nomine a studiosis hominibus non negligantur. Quod & alias feci, & in iis maxime, quos nuper apud te scripsi, Variarum lectionum libris. Primum enim cum in præstantissimis utriusque linguæ scriptoribus multa, vel temporum vel hominum culpa, corrupte & depravate legantur; eaque res vel non animadversa errorem, vel animadversa molestiam, & difficultatem legentibus objicere soleat; ejus incommodi ut pars aliqua per me tolleretur, operam dedi. Deinde, cum & illud constet, veteres latinos summo studio esse in Græcorum imitatione versatos, & eorum locorum, quos illi ab his acceptos in usum suum transtulerunt, diligens & accurata notatio magnam his temporibus utilitatem habere credatur: hujus quoque generis inspergenda nonnulla esse duxi. Narratiunculas etiam aliquot admiscui quarundam historiarum, quæ neque contritæ ac communes essent; neque fore injucundæ cognitu viderentur. Ubi autem ita res tulit, ut ab iis, qui vel ætate nostra, vel etiam superioribus temporibus in hoc ipso curriculo industriam suam exercuerant, dissentirem: feci id, ut & natura & consuetudo mea fert, libere; sed ea tamen moderatio-

ratione servata, ut, imminutam esse a me dignitatem suam, nemo conqueri possit, nisi qui tantum sibi tribuat, ut errare se posse non putet: quod neque cuiquam unquam contigit, & majus est, quam ut convenire in humanam fragilitatem queat. Sed nos quid fecerimus, ipsa res indicabit: testatum quidem omnibus esse volumus, nihil aliud nobis propositum fuisse, quam ut sine cujusquam offensione, auxilii aliquid attulisse huic studiorum generi diceremur. A te autem, Hippolyte Principum decus, etiam atque etiam petimus, ut qua nos humanitate in familiarium tuorum numerum recipere dignatus es, eadem hos labores nostros, qui nulla re magis, quam tui nominis auctoritate, nixi, in publicum prodeunt, tibi accipiendos putes; neque tam, quid amplitudini tuæ conveniat, quam quid præstari a nobis possit, expendas: nam & hæc ipsa novis indies accessionibus crescent, & alia suo tempore, quæ tibi gratiora fore confidimus, proferentur.

PRÆFATIO *p)* IN VERSIONEM LATINAM Libri quinti Ethicorum Aristotelis.

M. ANTONIUS MURETUS AUDITORIBUS SUIS.

IX.

CUm hunc Aristotelis librum vobis explicaturus essem, multis de caussis mihi faciendum putavi, ut eum prius latine a me conversum ederem. Primum quoniam, etsi in cæteris libris explicandis conatus eram efficere, ut ne ii quidem, qui græcarum litterarum rudes sunt, aditum sibi ad me audiendum peregrinitate sermonis occlusum esse quererentur: non obscuris tamen multorum sermonibus aures meæ quotidie verberabantur, conque-

p) *Vel programma potius. Legitur autem & in Commentariis Mureti in Aristotelis Nicomachea p. 304.*

rentium, crebro illo vocum græcarum interjectu retardari intelligentiam suam; planiora sibi multo & expeditiora omnia fore, si latine dicerentur. Horum igitur studio aliquid tribuendum esse duxi. Deinde submolestum ipsi mihi nonnunquam erat, (verum ut fatear,) tantum quotidie operæ ac temporis in reddendis singulis vocibus ponere: ut mihi quoque satius videretur, semel illo labore defungi. Nam cum singulæ disputationes nostræ in unius horæ curriculum concludantur, ex eoque ipso aliquid sæpe multis occasionibus delibetur, ac detrahatur, adhibenda parcimonia est, videndumque omni studio, ut id saltem, quod datur, quam possumus optime & utilissime collocetur. Jam e tam brevi tempore non multum potest tractandis rebus relinqui, si aliquid ex eo singula verba decerpant, Præcipue autem hic liber propter mirificam quandam rerum ac sententiarum subtilitatem postulare quodammodo videbatur, ut, quo liberiores animi nostri totos se ad eas penitus cognoscendas darent, illa altera pars laboris & vobis & mihi demeretur. Fuere & aliæ hujus mei consilii caussæ, quas nihil necesse habeo pluribus persequi. Dedi autem operam, quantum quidem in me fuit, ut Aristotelis non sententiam modo exprimerem, sed genus ipsum dicendi, quoad liceret, imitarer. Nam cum suo quisque modo & loquatur & scribat, aliosque angusta, pressa, concisa, alios ampla, copiosa, redundans delectet oratio: non satis probo consilium eorum, qui, cum Aristoteles siccitatem quandam tenuitatemque dicendi, contra Cicero copiam & ubertatem adamaverit, neque quidquam tam dissimile sit, quam eorum inter se dicendi genus: Aristotelem tamen interpretantes, quia se, quam possunt, Ciceronis simillimos esse cupiunt, quæ ab illo & breviter, & subobscure dicta sunt, ea hujus more dilatant, atque diducunt. Sed suum cuique, ut dicitur. Ego an, quod volui, assecutus sim, nescio, aut potius id non assecutum esse me, scio: certe quidem,

dem, quod in hoc genere optimum est, id me secutum esse ac propositum habuisse confido. Neque damno industriam eorum, qui aut ante me, aut post me, (siquidem jam duodecim anni sunt, cum hujus libri interpretatio mea primum edita est,) in his rebus latine tractandis elaborarunt. Quorum etiam quidam auxilio ad eam rem meo usos esse se, non diffitentur. Neque tantum, ut ille dixit, posterior dies prioris discipulus est, sed etiam magister. Multa aliter olim accipiebam, aliter hodie accipio: Græcos etiam libros multo pluribus locis depravatos esse video, quam tunc arbitrabar. Itaque necesse est, multa longe secus in eorum interpretationibus, quam in mea, legi. De quibus non intelligentes modo, sed etiam eos, qui sibi tales videntur, quorum omnis ætas magnam copiam extulit, judicaturos esse prospicio. Horum ego neque alteros rejicio, neque alteros extimesco: est ejusdem ingenii, & eruditorum admonitiones amare, & indoctorum maledicta contemnere. Ubi & cur a cæteris dissenserim, vos quidem & quotidie ex me ipso, cæteri autem ex commentario, quem, cum primum licebit, edituri sumus, intelligent. Romæ. Kal. Mart. Anno M. D. LXV.

M. ANTONIUS MURETUS BERNARDINO LAUREDANO ANDREÆ F. PATRICIO VENETO S. *P.* *D.*

X.

Dedicatio est Scholiorum in Catullum. Cujus quidem pœnetuisse postea Muretum intelliges e lib. I. *Ep.* 8. *ubi scribit:* Omnino Venetiis &c.

PRæstantium Poëtarum, Bernardine Lauredane, adolescens clarissime, neque magna unquam copia & sem-

per

per magna laus fuit. Copia ne fuerit, id in caussa est, quod in cæteris facultatibus nemo est, dunxat eorum, qui hebeti penitus ingenio non sunt, qui non adhibito labore, si minus excellere, at certe ad mediocritatem aliquam pervenire se posse confidat: in hac, nisi ab iis, quos ipsa quodammodo natura ad eam finxerit, labore, diligentia, vigiliis effici non potest. Ea ipsa res in hominum animis admirationem peperit poëtarum; obstupefactis videlicet hominibus, cum viderent alios sponte quadam, & propensione naturæ, sine ullo labore ea fundere, quæ cum omnibus eloquentiæ luminibus interlita, tum sparsa multifariam eruditionis variæ notis, non tantum dulci sono tenerent aures, sed etiam omni genere affectuum, intimos audientium sensus cogitationesque tentarent; alios contra ingenuarum artium scientia perpolitos, nulla tamen diligentia, aut diuturnitate studii consequi posse, ut aliquo inter poëtas numero ac loco haberentur. Ut autem omni elegantis doctrinæ tractatione, ita hujus quoque virtutis præstantia, longe supra cæteros, Græcorum hominum ingenia floruerunt. Romani & serius attigerunt poëticam, & coluerunt negligentius, & minime longo tempore in recte scribendorum poëmatum via perstiterunt: siquidem cum a rudibus apud eos poëtica profecta principiis tandem per multos gradus ad Virgilium pervenisset, (quo ego homine nihil statuo fieri potuisse divinius,) ita postea cœpere ingenia in deterius labi, ut mirum sit, quanta, quam brevi tempore, sit consecuta mutatio. Hispani poëtæ præcipue & Romani sermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatum quoddam, & tumidum, & gentis suæ moribus congruens invexissent orationis genus, averterunt exemplo suo cæteros a recta illa, & simplici, in qua præcipua poëtarum sita laus est, & in quam superiores omni studio incubuerant,

rant, imitatione naturæ. Itaque fere post Augusti tempora, ut quisque versum maxime inflaverat, sententiam maxime contorserat, eo denique modo locutus fuerat, quo nemo serio soleret loqui: ita in pretio haberi cœpit. Quin etiam fucatus ille splendor, & adulterina eloquentiæ species ita nonnullorum, qui veræ eloquentiæ gustum non habent, occœcavit animos, ut his quoque temporibus extiterint Hispani duo, homines cæteroqui & inprimis eruditi, & scriptis editis nobiles, quorum alter Lucanum Virgilio, alter Martialem Catullo anteponere veritus non est. Quorum ab utroque ita dissentio, ut, si quis DEUS potestatem mihi optionemque faciat, non dicam Virgilii, cui videor injuriam facere si eum ullo modo cum cæteris comparem, sed Ennii alicujus, aut Furii, quam Lucani, multo similem in scribendo esse me malim; inter Martialis autem & Catulli scripta tantum interesse arbitrer, quantum inter dicta scurræ alicujus de trivio, & inter liberales ingenui hominis joços, multo urbanitatis aspersos sale. Neque vero negaverim, multa in Martiale quoque non inscienter dicta reperiri: sed profecto deteriorum longe numerus major est. Latinæ quidem orationis nativa illa, minimeque quasi pigmentis infuscata germanitas in Martiale nulla est, in Catullo præcipua. Iis de caussis, cum ab illo altero, nescio quo modo, semper abhorruissem: Catullum contra nunquam non mirabiliter amavi. Itaque legebam eum adolescentulus studiose, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam; nihil tamen minus cogitans, quam fore unquam, ut in eum commentarios scriberem. Sed cum haud ita pridem venissem in Italiam, & ut eam regionem aspicerem, qua qui æquo animo carent, mihi quidem antiquitatis memoriam satis colere non videntur, & mehercule, verum ut dicam, cum alios eruditos homines, tum Paulum

in-

inprimis Manutium ut cognoscerem, quod in ejus scriptis mihi videbar animadvertisse expressas quasdam excellentis doctrinæ eximiæque probitatis notas; mihique divina quadam virgula contigisset, ut non pedem pene prius in hac civitate ponerem, quam in amicitiam ipsius familiaritatemque intimam admitterer; ipseque aliquot diebus post de meis sermonibus collegisset, quantopere me ejus poëtæ scripta caperent: Quin tu, inquit, M. Antoni, quæ in hoc genere notasti, ea in publicum profers, fructumque laboris tui cum cæteris antiqua illa naturæ atque humanitatis lege communicas? ibi tum ego cum & longe aliarum vitium opus illud esse dixissem, & protulissem alia multa, quæ mihi ad eam cogitationem suscipiendam sane quam incommoda essent; eaque ipse amice admodum refutare pergeret, (nosti autem divinam hominis illius in dicendo suavitatem:) non prius destitit, quam me impulit denique sibi ut reciperem, me id primo quoque tempore esse facturum. Neque vero diu fidem meam liberare distuli, ut qui inter varias occupationes, homo alioqui laboris non nimium tolerans, hoc tamen, quidquid est, trium mensium, aliquanto etiam minore, spatio absolverim. Nunc hasce vigilias meas, Bernardine Lauredane, multæ sunt caussæ, quamobrem tibi dicatas velim. Natus es ex ampla cumprimis & nobili familia, & ex qua ea Venetæ civitatis lumina extiterunt, quorum claritatem nulla unquam inobscurabit oblivio. Præterea est hoc generi vestro prope fataliter datum, ut ametis litteras, hominesque earum scientia excultos benignitate vestra comprehendatis. Non longe abierimus; pater ipse tuus, vir, ut omnes norunt, omni egregiæ virtutis laude cumulatissimus, ita litterarum amore incensus est, ut ea, qua ubique plurimum valet, auctoritate & gratia permagnam optimorum librorum, signorum, nu-

mi-

mismatumque veterum, cæterorumque antiquitatis monumentorum copiam ex universa Europa diligentissime collegerit. Itaque ut augusta quædam Musarum ædes, ita domus vestra Venetiis ab eruditis hominibus frequentatur. Hæc cum magna sint, ut certe sunt: tamen ex te ipso possunt innumerabilia magis propria tuæ laudis argumenta desumi: ingenium excellens, acre ac indefessum litterarum studium, optimarum artium cognitio tanta, quantam tu cum paucis aliis in istam ætatis viriditatem cadere posse docuisti; tum quod præcipuum est, ita compositi mores, ut juventus tua multorum senectuti exemplo esse possit. Vel his superioribus mensibus, cum ad M. Antonii Trivisani, Principis optimi, propinqui tui, luctuosam bonis omnibus mortem funebri laudatione *q*) honestandam unus ex omni Venetæ nobilitatis flore delectus es: quanta, Deum immotalem, orationis & gravitate & copia, quanta omnium, qui aderant, non approbatione tantum, verum etiam admiratione dixisti! ut jam tum sperare non dubie Senatus populusque Venetus cœperit, quæ tam diserte in alio laudares, ea te aliquando re, atque operibus præstiturum. Igitur cum eam orationem in publicum emisisses, nemo repertus est, qui non in cœlum tolleret; aut, si qui postea fuerunt, qui eam clanculum extenuarent verbis, eos satis constat, vel crassitudine ingenii, ne illius pulchritudinem pervideant, vel, ne pro dignitate commendent, veteri morbo perpetuæ in omnes bonos invidiæ impediri. Accessere his prope quotidiani mecum Pauli Manutii de tua laude sermones, in cujus tu viri ore plane habitas: ita enim frequenter, ita cupide de te loquitur, ut mihi nunquam omnino quam cum

q) *Extat ea inter Orationes funebres, in morte Pontificum, Imperatorum, Regum, Principum &c. habitas, & excusas Hannov. A. 1613. p. 107.*

cum de te dicere ingressus est, facundior esse videatur. Attigi breviter ea, quæ me, ut hunc librum tuo nomini potissimum inscriberem, impulerunt. Nunc a te, adolescens ornatissime, etiam atque etiam peto: primum, ut munusculum hoc non ex sua magnitudine, sed ex meo tibi gratificandi animo ponderes; deinde, ut si quando eorum rationem inibis, quos eximiæ tuæ virtutis admiratio adjunxit tibi, me quoque, si videtur, eorum adscribendum numero existimes. Venetiis. Id Oct. M.D.LIV.

M. ANTONIUS MURETUS TORQUATO BEMBO, PETRI F.

S. D.

XI.

Dedicatio est Scholiorum in Tibullum. Mentio autem ejus supra lib. I. Epist. 9.

MAgna felicitate mihi carere videor, Torquate Bembe, quod non ita mature in Italiam venerim, ut Patrem tuum, virum immortalitate dignissimum, videre atque alloqui possem. Nam & incredibilem quandam voluptatem hausissem ex illius herois aspectu, qui aut solus, aut præcipue effecerat, ut ne hæc ætas superioribus seculis invideret: & effecissem, nisi valde fallor, ut ipse me, pro humanitate illa, qua complectebatur omnes, in quibus esset aliqua non alieni a Musis ingenii significatio, non usquequaque sibi despiciendum putaret. Nunc quando id, quod cuperem, consequi nullo modo possum; certe quidem id, quod proximum est, sedulo facio: colo, quacumque ratione licet memoriam illius; & cum in omni sermone, tum in scriptis meis, libentissime facio, ut eum laudem, qui mihi neque a me, neque a quoquam satis laudari posse unquam videtur. Neque vero ita sum amens, ut ad gloriam ipsius quicquam meo testimonio posse adjici censeam: sed ita plane judico, ut Deus, qui nullius præconio indiget, laudari se tamen ab hominibus vult: sic beatas illas mentes, in cœlum receptas, & cum DEO conjunctas, gaudere, cum se a nobis coli ac celebrari vident. Ergo perinde ac si hujus rei sensus ad Petrum ipsum Bembum perventurus sit, ita de ipsius admirabili doctrina, singulari eloquentia, cæterisque virtutibus, quoties occasio est, prædico. Quod

Quod sive ita est, gaudeo; sive ipse me fallo, tamen hunc errorem, qui me tantopere delectat, mihi eripi nolim. Equidem non solum, quæ ille nobis monumenta ingenii sui plurima ac pulcherrima reliquit, accurate pervolutare, verum etiam imagines corporis ipsius studiose contemplari soleo, magnamque ex eis oblectationem capio, quod illæ mihi ipsum antea oculos constituere videantur. Jam si aut depictam in tabula, aut marmore expressam, aut in ære argentove insculptam Petri Bembi imaginem prope divino cultu afficere solitus sum: quid me tibi facere par est, Torquate Bembe, quem nobis divinus ille vir vivam & spirantem tum corporis tum multo magis ingenii ac virtutum suarum imaginem reliquit? Itaque ut intelligas, te a me tanti fieri, quanti æquum est & talis viri filium, & talem filium, qui paternæ gloriæ præclare omni ex parte respondeat: mitto ad te muneri Tibullum, hoc est, eum Poëtam, quem pater tuus felicissime expressit, emendatum a me & brevibus scholiis illustratum, qui tibi testimonium aliquod sit incredibilis observantiæ erga te meæ. Parvum munus, fateor: sed & a magno animo proficiscitur, & majora alia subsequentur, si hoc tibi non ingratum fuisse cognovero. Vale. Non. Maji. M. D. LVIII. Patavio.

M. ANTONIUS MURETUS FRANCISCO GONZAGÆ Ferdinandi F. *S. D.*

XII.

Dedicatio est Scholiorum in Propertium.

NOn injuria dubitatum est a veteribus, Francisce Gonzaga, adolescens præstantissime, Tibullone an Propertio deferendus esset inter Latinos poëtas elegiæ scribendæ principatus. Nam ut insunt in utroque permulta, quæ eos, vulgarium numero exemptos, in edito atque eminenti statuant loco: sic propriæ quædam extant, & elucent in utroque virtutes, quibus uterque alterius palmam ambiguam facere videatur. Summa in Tibullo elocutionis elegantia, & proprietas; summa in Propertio eruditionis poëticæ copia, & varietas. In illo Romana prope omnia; in hoc pleraque transmarina. Illum nativa quædam, & incorrupta Romani sermonis integritas, in media urbe natum & altum esse, perspicue ostendit; hunc præter cætera forma & character ipse dicendi in Græcorum poëtarum scriptis assiduissime versatum esse demonstrat,

ſtrat. Cumque a ſapientiſſimis viris traditum ſit, duo eſſe præcipua poëticæ dictionis ornamenta, τὸ σαφὲς, καὶ τὸ ξενικὸν: illo Tibullus, hoc Propertius excellere videtur. Mollior ille, & delicatior; nervoſior hic & accuratior. Illo magis oblectere; hunc magis, ut opinor, admirere. Illum judices ſimplicius ſcripſiſſe, quæ cogitaret; hunc diligentius cogitaſſe, quid ſcriberet. In illo plus naturæ; in hoc plus curæ, atque induſtriæ fuiſſe perſpicias. Quæ cum ita ſe habeant; perdifficile eſt decernere ac conſtituere, uter alteri præſtet. Nam ſi præcipua laus Poëtarum in imitatione conſiſtit: mihi quidem videtur Tibullus varios illos fluctuantis animi motus, quibus amantes agitari ſolent, melius imitatus eſſe; ſin, ut quidque ad optimum proxime accedit, ita ipſum quoque optimum judicandum eſt: crediderim ſane veterum illorum Græcorum, ac præcipue Callimachi, Propertium haud paulo ſimiliorem fuiſſe; qua etiam fiducia ipſe ſe Romanum Callimachum vocare auſus eſt. Sed hæc ut ſunt, neque noſtrum eſt, neque cujusquam hominis prudentis, & conſiderati, qua de re veteres illi, quorum fuit & doctrina major, & judicium acrius, non liquere pronunciarunt, de ea certi quicquam conſtituere, & litem ſecundum alterutrum dare. Satius fuerit, utrumque ſtudioſe ac diligenter evolvere, utriusque virtutes accurate perpendere, utrumque ſibi ad imitandum proponere, ſi quando forte nos ad tentandum idem Poëmatis genus aut voluntas adducet, aut naturæ impetus feret. Quæ ego omnia, Franciſce Gonzaga, quantum quidem in me fuit, ſummo ſtudio adoleſcens factitavi: non enim facile conceſſerim multis, qui hos Poëtas aut ſæpius, aut accuratius legerint, aut vero plus operæ poſuerint in eorum virtutibus imitando exprimendis. Ex quo autem in me juvenilis illa, qua ſtudia Poëtica foventur, alacritas deferbuit, animumque ſibi meum graviorum, & hac ætate digniorum artium tractatio vendicavit: temperare mihi tamen non poſſum, quin ſæpe eos in manibus habeam, horisque ſubſecivis graviorum ſtudiorum aſperitatem hoc quaſi condimento amœnitatis mitigem ac molliam. Quin etiam ut non occupationes tantum meæ, verum remiſſiones quoque animi afferant aliquid utilitatis hominibus: confero ſtudium non mediocre ad libros eorum perpurgandos, & ad locos, ſi quos mihi forte intelligere videor, qui non ita ſint omnibus pervii, explicandos. Tale igitur quiddam his diebus in Propertio præſtiti: & cum admirabili deſiderio tenerer inſinuandi me aliquam in amicitiam tuam, iter mihi ad eam præmunire hoc munuſculo volui. Ut autem a te cognoſci

cupe-

cuperem, ne vivam, si me aut divitiæ, quibus abundas, aut generis tui claritas, aut quicquam denique præter maximas tuas & jam nunc omnium sermone celebratissimas virtutes incitavit. Nam opulentorum, qui honesta studia spernant, non modo non ambire, ac persequi, sed aspernari etiam, ac refugere amicitias soleo, non semel expertus nihil esse ejusmodi hominibus φορτικώτεροι: generis autem nobilitas in iis demum habet aliquid gloriandum, qui faciunt id, quod tu, hoc est in iis, qui omne ope moliuntur efficere, ut ne minus ipsi splendoris posteris suis tradidisse, quam a majoribus accepisse videantur. Itaque colunt te quidem homines & observant, ut magni illius Ferdinandi Gonzagæ, sapientissimi, fortissimi, fortunatissimi Imperatoris, filium: sed multo te, mihi crede, impensius colunt, quod eam te viam ingressum, aut potius in ea jam longe progressum vident, in qua si, ut spes minime dubia est, perstiteris, non ille apud posteros tot victoriis, tot opimis spoliis, tot trophæis, quam te filio, clarior sit futurus. Sed illius quidem res gestæ cum aliorum monumentis celebrabuntur, tum præcipue scriptis Antonii Possevini, familiaris tui, eruditissimi hominis & ad conscribendam historiam facti, tradentur memoriæ hominum sempiternæ: tuas autem hoc loco pluribus persequi nolo, tum, ne modum epistolæ excedam, tum, quod mihi veniunt in mentem Euripidis versus:

Ἀινούμενοι γὰρ οἱ ἀγαθοὶ, τρόπον τινὰ
Μισοῦσι τοὺς αἰνοῦντας, ἐὰν αἰνῶσ᾽ ἄγαν.

Id tantum te orabo, ut, cum a Philosophiæ studiis, in quibus te quotidie Bernardinus Tomitanus, singulare Patavini Gymnasii decus, exercet, relaxare animum voles, Propertianæ lectioni temporis aliquid tribuere ne graveris: in qua si comitem tibi, ut facturum auguror, Hippolytum Capilupum, Episcopum Fanensem, incredibili & virtute & doctrina hominem, assumpseris, habebis, qui tibi possit ea, quæ a me vel omissa vel non satis intellecta sunt, unus optime omnium interpretari. Vale. Patavii. Kalend. Sext. M. D. LVIII.

M. ANTONIUS MURETUS LEONARDO MOCENICO, ANTONII Procuratoris F. Patricio Veneto.

S. P. D.

XIII.

Dedicatio est Commentarii in quatuor Catilinarias Ciceronis, qui adjunctus legitur Commentario in Rhetoricos Aristotelis: ubi quaere p. 341. 333. ed. Ingolst. A. 1602.

QUod me sæpe in quotidiano sermone, Leonarde Mocenice, deplorantem audire potuisti, magna inest in veterum scriptis & depravatio, & difficultas. Quarum utramque qui pro sua virili parte tollere moliuntur, operamque ad eam rem studiosis hominibus profitentur suam: ii mihi & labores suos collocare fructuosius, & ad extruendam sibi nominis immortalitatem firmiora & solidiora fundamenta jacere videntur, quam qui hunc emendandi ac declarandi laborem tanquam & pleniorem molestiarum, & abjectiorem quodammodo, atque humiliorem refugientes, scribendis latina, græcave lingua orationibus aut poëmatis, ejusdemque generis aliis, sua nomina posteritati commendare malunt. Primum enim cum e veterum monumentis, tanquam ex opimis & pingubus pascuis, quæ ad saturandos humanitate animos pertinent, omnia colligantur: profecto qui & evellere noxias herbas, quæ in eis cultorum negligentia pullularunt, & excisis si quæ iter impediunt, sentibus, aditum ad ea faciliorem efficere nituntur, negari non potest, quin præclare omnino de humano genere mereantur. Siquidem ut, qui aut parum puris aut ad conficiendum difficilibus utuntur cibis, integritatem valetudinis firmitatemque virium adipisci vix queunt: ita qui aut parum emendatos libros, aut parum ad intelligendum faciles versare coguntur, næ illi valde bono ingenio sint oportet, si aut ullum sermonis leporem, aut ullam exquisitioris doctrinæ elegantiam consequuntur. Quam multa barbara vocabula, quam multa vitiosa genera loquendi, propter librorum corruptionem, usurparunt ii, qui se nostra patrumque memoria Ciceronianos dici volebant? Quantularum rerum ignoratio quantas tenebras sæpe in omne disciplinarum genus invexit? Magna enim, Mocenice, fœcunditas erroris est; & ut morbi quidam a pusillis principiis profecti, paulatim per corpus omne serpunt: ita parva interdum macula erroris, paulatim progressa longius, integra optimorum scriptorum monumenta contaminat. Deinde non est sane expectandum, ut omisso Cicerone, Virgilio, cæterisque veteribus legantur ii, qui temporibus nostris aliquid eadem lingua in eodem genere scripserint. Qui si aliquid afferunt non haustum a veterum fontibus, prope reprehenduntur; sin improbo labore hoc consecuti sunt, ut in scriptis suis nihil non e pri-

e priscis illis imitatum, et effictum appareat: nemo tamen est, qui non illos potius ipsos priscos evolvere, sibique proponere ad imitandum velit. Itaque ejusmodi scripta, tanquam vina levia, quamdiu mustea sunt, ipso novitatis sapore paulisper placent: iterum aut sæpius gustata, fastidiuntur. In promptu exempla sunt: Bembi, Navigerii, Molsæ, Lampridii aut versus, aut orationes quotusquisque hodie legit: Et tamen aut illi nostra ætate proxime ad antiquorum gloriam accesserunt, aut nemo unquam accessurus est. At contra si qua iidem ad illustrandos veterum libros pertinentia litteris prodiderunt, (qualia nonnulla Bembus elegantissime scripsit: ea plus, plusque in dies studiosorum hominum manibus conteruntur. Sed quid de his loquor? possum nominare nonnullos, qui abhinc sexaginta fere vixere annos, quorum Poëmata, orationes, epistolas, cum propter perversum, & inepta affectatione corruptum loquendi genus, quod ætas illa extulerat, sine risu hodie nemo legat: eorundem tamen scripta quædam, quibus lux aliqua vetustis scriptoribus affertur, omnibus vigent. Denique, quem sola sermonis elegantia suavitasque commendat, is ætatem ferre liber non potest: at ex quo fructus aliquid utilitatisque percipitur,

Hic meret æra liber Sosiis, hic & mare transit,
Et longum noto scriptori prorogat ævum.

Ego autem, Mocenice, quæ cupiditas in optimo quoque maxime viget, navandi studium suum utilitati publicæ, & nominis sui ad posteros propagandi, ab ea nunquam me abhorruisse confiteor. Quam ad rem cum illud mihi, de quo ante dixi, quasi compendiarium esse iter viderem; progressus sum in eo quoad potui, & progredi porro, si vita suppeditaverit, cogito. Ergo alia alias: nuper autem quatuor Ciceronis in Catilinam orationes tum vindicavi a multis mendis, quæ in eis librariorum vitio insederant, tum, addita brevi declaratione, faciliores ad intelligendum effeci. Hunc parvum laboris mei fructum venire in hominum manus ornatum commendatione tui nominis volui. Primum, quod ipsi libro, parum ex me auctoritatis habituro, multum ex te accessurum dignitatis ac gratiæ intelligebam: in quo, quæcunque aut ad amplitudinem nominis, aut ad devinciendas amicitia hominum voluntates valent, summo esse omnia animadverto. Nam sive generis claritatem requirimus, cui tandem, qui Veneti imperii nomen audiverit, Mocenicæ gentis splendor ignotus est? Quæ quidem gens, (ut ne annalium memoriam replicem, neque eos commemorem, quos domi forisque spectata virtus, concordibus suffragiis, ad

hujus reip. fastigium evexit,) illud integritatis, illud justitiæ, illud incorruptæ severitatis exemplar, Aloisium Mocenicum, equitem, tuum Leonarde avum protulit. Quo viro nemo unquam in hac civitate, qui, cum pauciora peteret, plura consequeretur honoris insignia, inventus est: ipsa pro eo prensabat virtus, ipsa ei viam ad omnes honoris gradus, non appellandis, non rogandis, non officiose salutandis civibus, sed gloriosis admirandis, immortalitate dignis edendis operibus muniebat. Neque vero passa resp est, tantum lumen exteris Principibus incognitum latere: sed quanquam fidelissimis illius, sapientissimisque consiliis nixa, non libenter ab amplexu eum suo dimitteret: mandandis tamen ei plurimis, honorificentissimisque legationibus, facultatem dedit famæ suæ per omnes terrarum oras disseminandæ. Qui cum omnes in eam opinionem adduxisset, ut quicquid ipsi, non dicam denegatum, sed non ultro delatum fuisset, idem virtuti denegatum videretur: filio suo, patri tuo Leonarde, iisdem virtutibus prædito, facile atq; expeditum iter ad procuratoriam, id est, ad eam, qua nulla summæ propior est, dignitatem reliquit. Sive igitur generis claritatem requirimus, ea tibi longe maxima divinitus contigit; sive te ipsum nulla ratione generis habita intuemur, ea videmus in te quæ vel abjectam, obscuramque familiam erigere, atque illustrare possent. Non enim te aut gentis tuæ nobilitas tumidum, aut opum affluentia insolentem facit: sed illam quidem incitamentum, hanc vero instrumentum exercendæ virtutis esse ducens, ita te geris, ut dignitate par summis, humanitate, & affabilitate nihilo superior infimis esse videaris. Quo fit, ut tota urbe nemo sit, qui non omnia tibi successa cupiat; qui te non amet, non in sinu, non in oculis ferat; qui non & optet, & auguretur fore, ut te eodem plane, quo avus olim, itinere gradientem, iisdem resp. quibus illum prosecuta est, honoribus prosequatur. Primum igitur e tuo, ut dixi, nomine auctoritatem libro meo quærere aliquam volui: deinde, cum plurimis manifestissimisque indiciis, me tibi non vulgariter carum esse cognoscerem: volui ego quoque vicissim, qualemcumque poteram, animi erga te mei significationem dare. Vale. Venetiis. a. d. VI. Idib. Octob. M. D. LVI.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.
XIV.

Præfatio est Commentarii in Catilinariam Ciceronis primam, ubi legitur p. 341.

Sæpe

SÆpe jam M. Tullius, antequam hancce orationem haberet, verba in senatu de Catilinæ conjuratione fecerat, ut vel ex eo perspicuum est, quod duodeviginti diebus ante, Consulibus Resp. senatus consulto permissa erat. Quod ego ipsum admonere supervacaneum putassem, (est enim sane quam apertum,) nisi animadvertissem, multos magnosque viros, non e recentioribus modo, sed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mihi qdidem ita videtur: Ciceroni inprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem, ut, sicubi ab eo cæteri dissenserint, homines eos fuisse, idcircoque labi potuisse, arbitremur; secundum Ciceronem autem Sallustio, qui iisdem temporibus fuit; tum Asconio, qui ab eorum ætate non ita multum abfuit: Græcos autem Plutarchum, Appianum, Dionem magno esse adhibito judicio legendos. Nam ut hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinæ denunciatione, in M. Porcii Leccæ domum convenissent, repertique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfecturos pollicerentur: tum demnm ait Sallustius, rem ad senatum a Cicerone relatam, senatumque decrevisse, ut darent operam Consules, ne quid resp. detrimenti caperet. At id manifesto falsum est: siquidem, quæ nox consecuta est posterum diem nonarum Novembr. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factam esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat, ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certe quidem aliquot diebus post commissam Consulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esset, id se non aqua, sed ruina restincturum. Id enim jam pridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni judicium minitanti ac denuncianti Catilina responderat: quod ipse Cicero in oratione pro Morena testatum reliquit. Quod si Sallustium ipsum, & accuratum cumprimis hominem, & illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsum videmus: exacuenda profecto nobis ingenii acies est, neque ut quidque a quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est; sed conferenda alia cum aliis, & ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Lydium lapidem, singula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est

hæc oratio a Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, VI. Id. Novemb. ut infra probabitur. Qua quidem oratione ostendit patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ adversus remp. consilia ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo & civitatem liberet metu, & ipse se liberius, hostem P. R. profiteri queat. Genus igitur caussæ judiciale non est, ut falso Cælius Curio putat: non enim in senatu judicia exercebantur. Sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia non deliberat Cicero neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurgat, exagitat, jubet denique, ut cum reip. salute, sua vero peste ac pernicie ex urbe proficiscatur. Quid igitur? fatendum profecto est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia, quæ ab oratore tractantur, ad tria illa pervulgata caussarum genera posse revocari. Ipse autem orationis χαρακτὴρ plenus est δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπείας. Itaque quæcunque de illo genere a veteribus prodita sunt, ea hic mirabiliter observata reperiemus.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XV.

Præfatio specialis est commentarii in Catilinariam Ciceronis secundam: ubi legitur p. 429.

CUm multa sunt alia, quæ in veteribus dicendi magistris admirari, & libere ut loquar, non satis probare soleo, r) Leonarde Mocenice: tum illud inprimis, quod iidem homines & multo longius, quam par erat fines oratoriæ facultatis protulerunt, & eandem postea multo breviore, multoque angustiore, quam ipsius natura fert, ambitu, quasique gyro concludere, ac constringere voluerunt. Nam cum ita late patere oratoris officium tradidissent, ut ex omni artium numero nullam relinquerent, qua non instructum esse eum, atque ornatum oportere dicerent; neque præclarum illud nomen eloquentis cuiquam tribuendum putarent, nisi qui idem & grammaticus esset, & dialecticus, & earum rerum, quæ in naturæ obscuritate positæ sunt, intelligens, & gubernandæ reip. & gerendi belli peritus; eundemque esse vellent & musicum, & geometren, & arithmeticum, & astrologum, & medicum, & architectum; nulla ut res esset cœlo, terra, mari, de qua non

r) *Perstringit hæc Mureti Riccobonus paraphr. in I. Rhet. Arist. 3. pag. 84.*

non ille copiosissime disputare, atque ornatissime posset: iidem postea, tanquam illius tantæ liberalitatis suæ pœnitentes, quasi angustissimo quodam ergastulo, ita tribus caussarum generibus totam illius tam late patentem, diffusamque vim coërcuerunt. In quibus illud primum est, quo admirer: si quis Euclidis, Ptolomæive scripta nunquam legisset; cui tandem impedimento id ei ad dicendum putarint fore; aut qui minus eloquentem futurum, si quis nunquam neque cantare, neque saltare didicisset. Nam si, quod aliquando accidit, ut C. Sulpitius, de lunæ defectione disserens, exercitum L. Paulli confirmaret, idcirco astrorum rationem oratori esse necessariam dicimus; & quia de faciendis portubus, architectum: quia de livoribus, & tumoribus in corpore interdum aliquid dicit, medicum esse eum volumus: eadem ratione dicamus sane, debere eum bonum coquum esse, bonumque sutorem, quod in tanta rerum varietate accidere aliquando possit, ut de cibis ei sit aliquid calceamentisque dicendum. Magnum vero oratori negotium imponimus, si ut ei aliquid in sermone de hujus aut illius artis instrumentis, operibusve, aut de ipsa etiam efficiendi ratione occurret, ita eum mittemus ad magistros, &, nisi quam artem didicerit, nunquam de ea verbum unum facere patiemur. Ac profecto, si ista omnia in oratore sunt, mirum est, cur non ad canendum tibiis, ad obliganda vulnera, ad ædificanda navalia, diserti homines adhibeantur, & cur non oratoribus resp. tanquam Delphicis gladiis, ad omnia, quæ sunt in civitate necessaria, utatur. Est autem operæ precium cognoscere, quo potissimum argumento istud gloriosum dogma confirment. De omnibus, inquiunt, rebus dicere, oratoris officium est: non potest autem quisquam ea dicendo tractare, quæ cognita perspectaque non habeat: omnium igitur artium scientiam animo comprehenderit oportet is, qui oratoris munus sustinere meditetur. O plumbeum, ut dicitur, pugionem! Quis enim hoc tibi concesserit, nisi quem ista magnorum nominum infatuaverit auctoritas, omnibus de rebus oratoris esse officium dicere? Sophistarum hoc fuit, ponere jubere, quod quisquam vellet: quod nemo unquam, qui orator haberetur, factitavit. Quando autem potest accidere, ut orator dicere debeat, quadrari possit circulus, necne possit; aut, ecquid ullam habeat quadrati latus cum diametro proportionem? At hæc ipsa si tractanda susceperit, multo tractabit ornatius, quam ipsi artifices solent. Sane vero, mortuos, credo, excitabit, & mutis rebus sermonem dabit, & similiter cadentibus ac similiter desinentibus canoram numero-

ſamque efficiet orationem: facileque, ſi id facere voluerit, effugiet & riſus hominum, & inſaniæ famam. Conſputaretur mehercule, ut opinor, & ſaxis lutoque peteretur, ſi quis in corona tractandis ejusmodi rebus ornatum ullum adhibere oratorium vellet. De juſtis, injuſtis, utilibus, inutilibus, honeſtis, turpibus, dicere oratoris officium eſt: non de quadratis & circulis, de conis & pyramidibus diſputare. Itaque præclare Ariſtoteles, ut ſolet, Rhetoricen in iis modo verſari ait, περὶ ὧν τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα: iis videlicet in rebus, quæ ſunt in communi quadam intelligentia poſitæ, & de quibus, nemo eſt, qui non natura duce utcunque judicare ſe poſſe confidat. Hoc enim plane mihi quidem innuere videtur, cum ait, illam eſſe περὶ τοιούτων τινῶν, ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν. Deinde, ſi maxime oratori accidere interdum poſſe fateamur, ut iis de rebus verborum aliquid faciat, quæ ad alias facultates aut ſcientias pertinent: non tamen ex eo efficietur, ut ad oratoris nomen tuendum neceſſaria ſit omnium artium cognitio. Ac mihi cogitanti, quæ tandem iſtius erroris origo eſſe potuerit, ut aliarum multarum ſtultiſſimarum opinionum, ita hujus quoque videntur Stoici principes, quaſique procreatores fuiſſe. Qualem enim illi ſuum ſapientem eſſe dixerant, qui ſolus formoſus eſſet, ſolus liber, ſolus rex, ſolus dialecticus, ſolus eloquens, ſolus denique omnia, ut etiam, quamvis nunquam ſoleas feciſſet, ſutor tamen eſſet inprimis bonus: talem prope iſti præclarum illum ſuum e Platonis rep. oratorem effinxere. Quam vanitatem ſecutus Vitruvius, *s)* multo ille quidem modeſtius, ſed tamen aut talem, aut certe non multo alium architectum informavit, atque illi oratorem fecerant. Quod idem non tantum in poëta, aut in imperatore facile probari queat: verum etiam ſi ad iſtud exemplum progredi, & omnes artes paulatim commiſcere libeat, eo tandem, diis juvantibus, veniemus, ut bonum muſicum eſſe oporteat, qui bonus cerdo evadere cogitet. Sed ut mittamus cætera, illud certe convenire nullo modo poteſt, ut & omnibus de rebus dicere ſit oratoris; & totum illius officium contineatur tribus cauſſarum generibus, *t)* demonſtrativo, deliberativo, & judiciali. Neque vero mihi quisquam Ariſtotelis hoc loco auctoritatem objiciat. Nam ille primum non, ut iſti, omnia, quæ in rerum

s) *Cauſſam Vitruvii contra Muretum hic agit Voſſ. c. 4. Rhet. nat. p. 1.* t) *Mureto aſſentitur Timplerus lib. IV. Syſt. Rhet. c. 1. q. 5. p. 503. Abſentit Riccob. paraphr. in Rhet. Ariſt. p. 82.*

rum natura sint, oratori ad dicendum subjecta esse voluit. Deinde multo verius, multoque sapientius locutus est: non enim tria genera caussarum aut controversiarum, sed τρία εἴδη τῆς ῥητορικῆς, aut τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν dixit: quod si quis putat idem cum illo altero esse, longe errat. Ego autem, si quis quærat ex me, quo in genere caussæ, aut controversiæ sit ea oratio, qua quotannis olim eos, qui pro patria occubuerant, Athenis laudari mos erat, plane respondebo, in nullo. Nulla enim ibi neque caussa neque controversia est, neque quicquam, de quo quisquam controversetur. Et tamen e Platonis Aristotelisque doctrina vere dici potest, esse γένος ἐπιδεικτικὸν ῥητορικοῦ λόγου. Tu vero qui oratorem Hippiam quendam παντοδαπὴ facis, quæro ex te: cum ille de corporum cœlestium motibus, de fulguribus, de terræ motibus disputabit, (quando hæc quoque ad munus illius pertinere vis,) in quo istorum trium generum eum versari dices? neque enim tum laudabit neque vituperabit; neque suadebit, neque dissuadebit; neque accusabit, neque defendet. u) Ac ne longius exempla repetamus, (tempus est enim, ut his omissis ad ea veniamus, quæ instituto nostro adjunctiora sunt,) hæ in Catilinam orationes, præter postremam, quæ sane deliberativa dicatur, sub nullum ex illis tribus generibus includi queunt. x) Non sub judiciale: neque enim habentur in judicio. Non sub demonstrativum: nam in demonstrativo sola audientium voluptas quæritur, totumque illud genus ad pompam, & ad ostentationem comparatur. Non sub deliberativum: in priore enim, ut vidimus, nulla deliberatio est, quin id tantum agebat Cicero, ut exiret Catilina, quo ipse postea cum senatu deliberare de rep. posset; neque enim præsente eo deliberare, aut decernere utile fuisset. Hac autem, quam nunc explicare aggredimur, itemque tertia, nihil aliud agit, quam ut exponat populo ea, quæ gesta sunt, eumque confirmet, ac bene sperare jubeat. Ne quæramus igitur, hæ orationes quo in caussæ genere sint, aut in quo statu: sed, ista relinquamus iis, qui eo progressi sunt stultitiæ, ut, editis libris, non tantum in epistolis Ciceronis, verum etiam in Comœdiis Terentii & genus caussæ, & statum requirant. Nunc Ciceronem ipsum audiamus.

u) *Mureto hic respondent Riccobonus dd. & Vossius lib. I. Inst. Orat. c. 3. p. 22.* x) *Negat hoc Voss. d. l. p. 21.*

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVI.

Præfatio specialis est Commentarii in Catilinariam Ciceronis tertiam: Ubi legitur p. 493.

ADmirabilis quædam, ac prope divina, vis est, Leonarde Mocenice, hominis eloquentis: meritoque sapientissimus Poëta scripsit Euripides, nihil esse, quod ferro, quin idem oratione confici possit. Quodsi unquam ullum tempus fuit, cum id manifesto perspici posset: tum profecto apertissime declaratum est, cum sceleratas Catilinæ in patriam machinationes, nefariaque consilia fretus eloquentiæ viribus Cicero dissipavit. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, quos Romana olim resp. plurimos protulit, intuenti, aliorumque facta cum aliis, quam possum, accuratissime conferenti prorsus ita videtur, plus uni Ciceroni urbem Romam, quam omnibus, quotquot bellica virtute fines protulerunt imperii, debuisse. Nam ut in corporibus nostris externum calorem, externumve frigus expulsare ac defendere facile est: ubi autem intus contractum frigus, aut in venis ac visceribus conclusus calor labefactat eas partes, quibus vita præcipue continetur, remedium ei malo adhiberi, nisi ab homine perito, atque exercitato, non potest: sic in ratione gerenda reip. debellare hostes externos, & quod illi mali civibus tuis moliebantur, id in ipsorum capita convertere, si minus facile est, ejusmodi tamen est, ut humanis viribus effici posse videatur. At ubi ipsæ inter se dissident reip. partes & quidem ita dissident, ut quibus in tota civitate plurimum animi, atque audaciæ est, ii conjuncti ac consociati inter se, obstinatissimo animo, pestem cæteris, atque exitium machinentur: Deum profecto, Mocenice, Deum quendam, non hominem, esse oportet, qui in tanto, tamque ancipiti discri-

discrimine statum civitatis integrum, atque incolumem præstet. Ea vero laus cui potius, quam Ciceroni, tribuenda sit, neminem video. Unus enim latentem adhuc atque occultam conjurationem singulari providentia, vigilantiaque deprehendit, ac protulit; manantem, serpentemque paulatim longius, compressit; fractos ac debilitatos metu propter inusitatam periculi magnitudinem civium animos confirmavit; indormientem tantis rebus excitavit Senatum; eadem voce & securitatem bonis, & terrorem improbis attulit; collegam suum labe conjurationis infectum, sponte deposita, oblataque illi provincia, ad bonas partes adduxit; & ut quæ sanari poterant, summo adhibito studio, sanare conatus est, ita quæ insanabilia videbantur, ea, omni periculo, atque omni invidia pro nihilo habita, animose ac fortiter amputavit. Itaque earum rerum ergo, primus meritissimo eum honorem consecutus est, ut pater patriæ diceretur. Ac si quis est, qui horum præstantissimorum operum laudem ab eloquentia removens, ad alias quasdam virtutes referre malit: ut ei nos illud dabimus, nunquam hominem, quamlibet in dicendo copiosum, atque ornatum, hæc tam præclara effecturum fuisse sine aliis plurimis, maximisque virtutibus: ita ipse, nisi valde iniquus sit, nobis hoc concedat necesse est; nunquam hæc tam feliciter a quoquam dirigi, gubernarique potuisse, cui, cæteris instructo animi bonis, graviter ornateque dicendi facultas defuisset. Hanc ego ad facultatem, Mocenice, vias commonstrare conor iis, quibus in hac urbe cordi sunt honestarum artium studia. Nam etsi non sum ita nescius mei, ut eloquentem esse me putem: tamen, quod a prima ætate dedi me studiose ad exercitationem dicendi, & magna cum cura pervolutavi eorum scripta, qui aut diserti fuisse ferebantur, aut ea præcepta libris suis complexi esse, quibus orationis copia pararetur: videor posse, quo ipse non pervenerim, nihilominus, eo qua perveniendum

dum sit, aliquo modo indicare. Certe quidem sedulo præsto, quod possum; & quod mihi Senatus auctoritate munus injunctum est, ei ut ne desim, viribus opibusque omnibus elaboro. Quoniam autem multi sæpe ita mecum egerunt primarii homines, ut dicerent, se cupidos quidem esse cognoscendi ea, quæ a me dicerentur: sed, ne ad me tam sæpe, quam vellent, ventitarent, negociis impediri; si subsecivi temporis aliquid sumerem ad ea ipsa, quæ quotidie traderem, mandanda litteris, gratum id multis atque optatum fore: morem illis hac quoque in parte gerere volui; & ad meos pristinos labores hoc quoque scribendi onus adjeci. Quod utinam tam utile sit aliis, quam a me, solo obsequendi amicis desiderio, sine ulla ambitione susceptum est. Quamquam enim non eam me sapientiam consecutum præ me fero, ut gloriam spernam: tamen ea nostris temporibus copia est vel eruditorum hominum, qui meis luminibus obstruant, vel malevolorum, qui omnem judicii laudem in vituperandis aliis positam putent: ut judicaturus sim, mecum præclare actum, si ita caream gloriæ fructu, ut ne obtrectatorum quidem aculeos sentiam. Nunc, quando de quatuor Ciceronis in Catilinam orationibus duas interpretati sumus, pari duas reliquas studio persequemur.

M. ANTONIUS MURETUS AD EUNDEM LEONARDUM MOCENICUM.

XVII.

Præfatio specialis est Commentarii in Catilinariam Ciceronis quartam: ubi legitur *p. 557.*

SI præmiis tantum, Mocenice, & iis præmiis, in quibus præcipuam felicitatis partem vulgaris opinio constituit, ad bene merendum de humano genere præstanti homines ingenio adducerentur: multos, ut opinor, & certe, ab instituto virtutis itinere animadversa superiorum æta-

ætatum exempla revocarent. Nam ſi replicare memoriam temporum, & antiquitatis monumenta excutere velimus: deprehendemus, unaquaque in rep. eos fere, quorum plurima in eam extabant, maximaque beneficia, omni ſcelere laceratos, omni crudelitate raptatos, omni acerbitatis genere divexatos fuiſſe. Quod quamvis ita exploratum eſt & tibi, & iis omnibus, qui operæ aliquid in antiquitatis cognitione poſuerunt, vix ut confirmationis indigeat: tamen, ut, ſi qua eſſe poteſt, dubitatio eximatur, aliquot, quæ mihi nunc in mentem veniunt, illuſtria ejus rei exempla ſubjiciam. Primæ autem in hac cogitatione occurrunt illæ omnium laudandarum artium, ipſiusque adeo humanitatis parentes Athenæ: quam optimis ſtudiis deditam, refertam aſſidue, atque, ut ita dixerim, fœtam eruditiſſimis hominibus civitatem, cui unquam inſigniter adjuvare, impune licuit? Non illa Miltiadem, Cimonem, Themiſtoclem, Ariſtidem, Æſchinem, Demoſthenem, quorum omnium ſummis erat uſa beneficiis, in exilium pepulit? Non illud probitatis, modeſtiæ, integritatis, ſapientiæ ſpecimen Socratem veneno necavit? & conſtituto adverſus impios, ac prave de rebus divinis ſentientes ſupplicio eum potiſſime affecit, qui unus ex omnibus ad veram Dei cognitionem proxime acceſſerat? Sed Romana reſp. quanto cæteras omnes magnitudine virium, atque imperii amplitudine ſuperavit: tanto majorem nobis, atque ampliorem hujus generis exemplorum copiam ſubminiſtrat. Cujus in hiſtoriam quisquis ingreditur, is in ipſo quaſi veſtibulo ipſum illum urbis parentem Romulum Senatorum manibus crudeliſſime diſcerptum, ac dilaniatum videt. Quod ſi tam horrendi facinoris immani atrocitate ſpectata, intro tamen ire perrexerit: non longe progreſſus, obvium habebit Collatinum, ob inanem popularis ſuſpicio-

cio-

cionis auram, in exilium proficiscentem ea ex urbe, quam ipse magna ex parte dominatu regio liberarat. Atque ut Coriolanum tacitus prætereeam, Marcum certe Camillum, aut facile dixerim, militarine virtute, an fide, justitiaque majorem, & mirabitur, & miserabitur eadem calamitate perculsum, Scipionem vero illum, de quo vere scripserat Ennius, nullam ei statuam, nullam columnam a populo R. erigi posse, quæ magnitudini rerum ab ipso gestarum responderet, quis est, qui cum intellexerit eo post tot tamque insignes victorias redactum, ut exilium sibi suapte sponte consciverit, non debilitetur, ac concidat animo, planeque judicet, nullam iis attingendam esse reip. partem, qui commodo ac tranquillitati suæ consultum velint? Quid jam illos turbines, illas procellas, illas tempestates civilium dissensionum commemorem? quibus non unus aut alter præclarus & salutaris reip. civis perculsus est: sed ipsi acervi, ipsa millia immortalitate dignorum hominum nefariis consceleratissimorum latronum manibus trucidata jacuerunt. O acerbum illud, o vel Romani nominis hostibus miserabile spectaculum! cum passim per vias immanium gladiatorum in principes civitatis debachabatur furor; cum qui aliquando reip. præsidio fuerant, eis nullum in civitate præsidium reperiebatur; cum quorum eloquentia ipsis gloriæ, aliis admirationi, reip. saluti fuerat, eorum ex illis ipsis Rostris, e quibus tam sæpe concionati erant, incisis cervicibus, capita sanguinolenta pendebant. Sed ut hæc mittamus, quibus satis dolenter deplorandis, alicujus eorum, qui tunc occubuerunt, opus esset ingenio: Ciceronis casus, totiusque vitæ jactatio quem non, qui in juvanda patria commodum suum, aut aliquod ejusmodi præmium sequatur, a reip. tractatione deterreat? Cujus enim unquam hominis vel plura, vel

majora

majora merita populus Romanus habuit? At ille tamen, cui Senatus togato supplicationem decreverat? quem Q. Catulus, princeps Senatus, quem M. Cato, quem multi alii parentem patriæ meritissimo vocaverant; cui L. Gellius coronam civicam a rep. deberi dixerat, quid non postea calamitatum, indignitatum, acerbitatum in ea, quæ ipsius consiliis stabat, civitate perpessus est? Ipse in exilium ab homine deterrimo pulsus, direpta bona, vexata uxor, vexati liberi, domus incensa; quicquid denique meruerat Clodius, Cicero pertulit, & eas ob ipsas res pertulit, quibus nulla satis ampla præmia poterant inveniri. Quocirca si sola, ut initio dixi, præmiorum exspectatione præclari viri ad virtutem, & ad juvandum genus hominum adducerentur: multi sine dubio, cognitis aliorum casibus, a proposito abducerentur. Sed est profecto, Mocenice, est major quædam vis, quæ tibi, ac tui similibus persuadeat, virtutem non modo detractis omnibus præmiis, verum etiam propositis omnibus suppliciis esse expetendam; pulchrum esse adjuvare cives suos, & omnes curas, omnes cogitationes, omnes vigilias in reip. salute defigere; nullum ejus caussa periculum, nullam invidiam, nullam dimicationem defugere, cives beneficiis affecti si quid præmiorum retulerint, non repudiandum; sin parum grati, parumque memores fuerint, quid denique nos reip. non quid alii nobis debeant, cogitandum. Sæpe enim ex te audivi, cum diceres, gratulari te tibi, & magnam gratiam debere omnium rerum moderatori Deo, quod ea in rep. natus esses, in qua verendum non esset, non modo ne quisquam ob virtutem in invidiam vocaretur, sed ne vel minimis in remp. beneficiis sua præmia denegarentur: sed tamen si vixisses illis temporibus, & optionem tibi Deus tulisset, Ciceronis fortunam ab urbe conservata exulantis, fortunæ

Cæsa-

Cæsaris, in eadem oppressa dominantis, antepositurum fuisse. Ac plane ita est, ut dicam: gratuita prorsus, non mercenaria est virtus; neque præmiorum mercedibus ad recte agendum excelso homines ingenio, sed ipsa dignitate atque honestate ducuntur; aut si quando de aliquo præmio cogitant, de gloria, deque immortalitate nominis cogitant; cujus splendore capti & incensi, omnia quæ aspera, molesta, difficilia perpessu, impatibilia creduntur, vel non sentiunt, vel despicatui ducunt. Neque vero M. Tullius, cum de conjuratis supplicium sumeret, non jam tum cogitatione percipiebat eas tempestates, quibus postea vexatus est: sed animus & a natura præclare conformatus, & sapientiæ præceptis adversus omnes vel fortunæ, vel hominum injurias confirmatus, multo pluris ducebat eam pulchritudinem, eamque gloriam, quæ in conservanda patria esset, quam omnes acerbitates, quas ipsi postea perditorum hominum inflammata odio rabies objicere posse videretur. Hanc ipsius rationem ac sententiam fuisse, cum alia multa, tum hæc, quam explicare ingrediemur, oratio manifesto declarat.

M. ANTONIUS MURETUS
S. P. D.
ADRIANO TURNEBO.
XVIII.

Dedicatio est Philippicarum Ciceronis.

CUm ex Italia, octavo post anno, in Galliam mihi esse redeundum viderem, judicavi fore, ut mihi vitio verteretur, si ex regione copiosissima & bonis omnibus abundantissima, in qua tot annos versatus essem, redirem ad meos, inanis aliqua re exquisita & visenda, qua possem ἀντιφιλοφρονεῖν eos, qui, tam longo intervallo, salvum venisse, ut fit, gratularentur. Quanquam igitur toto

toto peregrinationis meæ tempore ſtudioſiſſime feceram, ut veteres Bibliothecas, quæ illic plurimæ ac pulcherrimæ ſunt, excuterem, belliſſimum quodque, quod ſuo tempore ad uſum hominum depromerem, conditurus: tamen ultimis illis diebus, quibus Romæ fui, majori etiam ſtudio ad eam rem incubui: inſita & uſitata hominibus conſuetudine, ardentiori affectu tractandi atque amplectendi ea, quibus ſe paulo poſt carituros vident. Sæpe autem audiveram commendari ab hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullii, quod aſſervaretur in Bibliotheca Vaticana; non in majore quidem illa & auguſtiore, quæ, Pontificum beneficio, quotidie fere, ſtatis horis patere ad communem ſtudioſorum omnium utilitatem conſuevit: ſed in abdita quadam, & non ita omnibus pervia, quæ a ſacerdotibus divi Petri ſuperioribus annis concinnata, poſtea, ſive negligentia hominum, ſive fraude, exhauſta prope jam & exinanita eſſet. Sed anxium me ac ſolicitum habebat, quod cum antea multa per me, multa per amicos expertus eſſem, ut eum librum inſpicere, eoque triduum aut quatriduum arbitratu meo uti poſſem: nunquam ſucceſſerat, ſemperque caſus aliquis, cum jam jamque id quod optabam conſecuturus viderer, conatus omnes meos eluſerat. Statui tamen, antequam ab incepto deſiſterem, ſemel etiam experienda omnia eſſe, & quaſi munitam aliquam arcem diu fruſtra obſediſſem, prius quam re infecta diſcederem, omnibus ſimul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. Quid quæris? puncto temporis obtigit, quod totum prope biennium nequicquam optaveram. Non modo enim mihi eximium illum librum inſpicere licuit, quod ego ipſum poſuiſſem in magni beneficii loco: ſed etiam permiſſum ut, eum mecum auferrem, domique ha-

berem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum ac restitutum iri. Tum vero, tanquam longo tempore collectam sitim explere cupiens, ita eum avide pervolutare, & cum iis, qui ab eruditissimo ac diligentissimo viro Hieronymo Ferrario emendati erant, conferre cœpi, ut me, quamquam graviter ægrotare cœperam, non valetudinis ratio, non cibi potionisve necessitas, non ille ipse omnium domitor, (ut eum Poëtæ Græci vocant,) a tam dulci occupatione posset somnus abducere. Præclare autem mihi constitit operæ meæ fructus: non enim facile crediderit quisquam, quam multa in his orationibus mutila, quam multa temere addita, quam multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quæ hujus ope expleta, resecta, sanata, & integritati suæ restituta sunt. Librum autem ipsum credo equidem ante hos septingentos annos exaratum esse: quod & ipsa litterarum conformatio ostendit, plerisque locis gemina ei, quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi visitur: & scribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant, eadem plane, quæ in iis, quos modo nominavi, libris, & præterea in antiquissimo illo epistolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius. Quam quidem cum ex aliqua parte exprimendam curaverim: non tamen sum ausus perpetuo id facere, ne nimia illa novitas, (siquidem nova dicimus etiam ea, quæ cum vetera sint, diu ab oculis & ab usu hominum abfuerunt,) lectoribus & moram objiceret, & molestiam pareret. Ut taceam, quod quædam in eis libris inesse judico, errore potius, & vitio illorum temporum, quam ratione & auctoritate superiorum recepta. Cujus generis sunt *emptus*, *sumptus*, & similia per litteram *p*. In quo immoderata fuit ætas illa, cum *solempnia* & *sompnum*, & *temptare*, plerique omnes

omnes tum scriberent. Sed & illud ex eodem fonte fluxisse puto, quod litteras multas inter se commutabant: cum *apsum*, & *optineo*, contraque *scribtura*, & *obtare*, sæpe in eorum libris legatur. In eundem numerum incluserim, *avieris*, pro *abieris*, & *Bolumina* pro *Volumina*, ejusdemque generis innumera. Nam illud quale esse dicam, nescio, quod *latrones*, & *lathrocinia* prope semper scribebat is, cujus manu ille Philippicarum liber scriptus est. Ne illa quidem exprimenda duxi, *adficere*, *adponere*, *conligere*, *conlega*, *inlustris*, & talia, *aut æcum*, *relicuum*, *locuntur*, *cotidie*: quæ tamen non ejusdem generis, cujus illa, esse duco: aut illa, *immemoriam*, pro, *in memoriam*. *summast*, pro *summa est*, & similia: etsi hæc quidem non plane aspernanda censeo. At hæc leviora sunt. Illud majoris momenti, quod locos amplius trecentos in omnibus aliis libris depravatos, a nobis emendatos videbit, quisquis hanc editionem cum aliis conferre voluerit. Tibi autem Adriane Turnebe, vir optime & doctissime, hunc laborem meum inscribere quasique consecrare placuit, tum, ut extaret monumentum aliquod veteris amicitiæ nostræ, tum, ut liber ipse hoc nomine studiosis omnibus gratior ac commendatior foret. Et sane sive quærendus erat amicus de me bene meritus, cui hoc munusculum daretur: neminem ordinis nostri videbam, cui plus deberem; sive deligendus judex, qui de his rebus existimare unus omnium optime posset: nullum reperire poteram, cui justius id deferretur, quam tibi. Non enim aut obscurum, aut ambiguum est, inter omnes, qui hodie litteras tractant, ad quem ex hominibus nostris primæ sine controversia deferantur.

Vale, meque, ut facis, amare perge. Lutetiæ, Id. Mart. Anno M. D. LXII.

M. ANTONIVS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.
XIX.

Dedicatio est Commentarii de Origine Juris, & omnium Magistratuum, & successione prudentum.

Ex omnibus veterum scriptorum monumentis, Paule Sacrate, nulla pejus ab hominibus imperitis, ac temerariis flagitiosiusque tractata sunt, quam ea, quibus jus civile populi Romani continebatur. Nam cum extitisset antiquitus magna quædam vis hominum eruditorum, qui leges, Senatus consulta, plebiscita, edicta magistratuum & urbana & provincialia tum copiosis & uberibus, tum mundissimo ac nitidissimo orationis genere scriptis commentariis illustrassent; jamque immensi operis videretur, eorum omnium scripta pervolvere; arduum etiam & difficile in crebris, ut fit, eorum dissensionibus, quid optimum ac verissimum esset, judicare: ei malo mederi cupiens Imperator Justinianus, negotium Triboniano & aliquot aliis dedit, ut ex eorum scriptis ea tantum excerperent, quæ utilia essent, quæque in judiciis obtinerent; quæ cum in unum corpus, resectis cæteris, ordine digessissent, sola tererentur studiosorum manibus, eisque laborem minuerent ac levarent. At illi, hac potestate accepta, non ut ille Horatianus agricola, qui inutiles ramos falce amputans feliciores inserit, sed ut milites accepto signo ad oppidum aliquod diripiendum ac deprædandum, per medium jus civile grassantes, & ut quidque obvium erat, lacerantes, mutilantes, trucidantes, brevi tempore exhibuerunt nobis veteres Jurisconsultos, instar Deiphobi *laceros crudeliter ora, Ora manusque ambas:* y) quam-

y) *Virgil, VI. Æn. v. 495. 496.*

quamque disciplinam perpurgandam ac perpoliendam susceperant, eam ita deformarunt, ut vix ulla amplius ejus imago superesset. Quam enim hanc infelicitatem esse dicemus, quod, cum hoc jus ex legibus, senatus consultis, plebiscitis, edictis magistratuum, constitutionibus principum, responsis prudentum constare dicatur, hodie in libris juris nulla lex exstet, nullum senatus consultum, integrum saltem & ὁλόκληρον, nullum plebiscitum; edicti perpetui paucæ quædam, ut ex naufragio, tabulæ; ipsæ principum constitutiones multis locis decurtatæ, & ἠκρωτηριασμέναι: prudentum autem scripta ita distracta, dilacerata, divulsa, ut in eis vetus illa Hippolyti fabula renovata videatur. Itaque hodie non aliter jus civile discere cogimur, quam si, sublatis & extinctis omnibus Aristotelis, & Aristoteleorum interpretum scriptis, fragmenta tantum quædam reperirentur, e variis Alexandri, Themistii, Simplicii, Philoponi, & aliorum decerpta commentariis, ex quibus utcunque in communes locos digestis Aristoteleam philosophiam discere juberemur. Accessit aliud multo etiam perniciosius & exitiosius malum. Nam, cum superioribus seculis, Dei permissu, densissima quadam caligine animis hominum offusa, omnes propemodum bonæ artes oppressæ ac sepultæ jacerent: extiterunt in illis tenebris homines audaces ac præfidentes, qui nulla Latini sermonis intelligentia, nulla veteris reipublicæ R. cognitione, cum dialecticam, sine qua nihil recte atque ordine tractari potest, aut non attigissent, aut ita attigissent, ut non attigisse præstaret; politicen autem, unde omnia juris principia ducuntur, ne per somnium quidem aspexissent: arrepta, ut inter cœcos, juris interpretandi provincia, verbosissimis & insulsissimis commentariis illas qualescunque veterum prudentum reliquias onerarunt, & ita imposuerunt humano generi,

ut hoc quoque politiſſimo & eruditiſſimo ſeculo judicia tamen pleriſque omnibus in locis ad eorum ſomnia dirigantur, & ex eorum indocta doctrina exerceantur. En quo magnifica illa Juſtiniani promiſſa ceciderunt! ut quos ille, ad exemplum Diomedis Homerici, aurum pro ære accepturos eſſe dicebat, ii pro illo obryzo veterum auro ſcoriam, & ſi quid ipſa fæce magis fæculentum eſt, acceperint; quoſque in illis floridiſſimis pratis Africani, Papiniani, Ulpiani & talium paſci oportebat, ii nunc in Bartoli, Baldi, & aliorum etiam ſequioris notæ ſordibus ac ſterquiliniis volutentur. Quos quod quidam inelegantes quidem & incultos, ſed magno tamen ingenio & acri judicio præditos vixiſſe ajunt: de iſtoc videbimus. Nam ne ego quidem eis ingenium adimo, nimis potius ingenioſos fuiſſe fateor: illud quidem certe negari non poteſt, cujus quis civitatis neque linguam teneat, neque formam, leges, mores, inſtituta cognoverit, ejus jus civile non poſſe ab eo, quamlibet ingenioſus ſit, commode intelligenterque tractari. Satis igitur magna gratia iis haberi non poteſt, qui hanc caliginem diſcutere, & iſtis impoſtoribus perſonam, ſub qua tamdiu hominibus illuſerunt, detrahere conantur, ac perficere, ut quemadmodum cæteræ omnes diſciplinæ a teterrimo Barbarorum dominatu liberatæ, nitorem ac ſplendorem ſuum his temporibus receperunt, ita diſciplina juris tandem aliquando in priſtinam reſtituatur dignitatem. Tales & nonnullos Italia protulit, & longe plurimos Gallia. Quorum ego veſtigia pro virium mearum modulo perſequens, totum illud quadriennium, quo libros digeſtorum in hac urbe interpretatus ſum, dedi equidem operam, ut quotidie plurima iſtorum, qui tanti in vulgus fierent, ac fœdiſſima errata detegerem, & ingenioſorum adoleſcentum animos ad meliora converterem: effecif-

cissemque omnino aliquid, nisi hominum, nudari subsellia sua & cornicum oculos configi dolentium, conquestiones obstitissent. Cogito autem, si & vita superescit, & otii aliquid contigerit, ea, quæ tunc e superiore loco dixi, colligere, & quoniam multos id cupere video, in publicum emittere. Ideoque nunc exiguam quandam ad te eorum particulam mitto: quam tu, si tanti videbitur, istic edendam curabis, & tuo multis mihi nominibus carissimo nomini dicatam in vulgus exire patieris. Cupio enim, Sacrate vir optime & humanissime, & magno illo Jacobo Sadoleto avunculo tuo dignissime, pro plurimis ac suavissimis officiis erga me tuis aliquid tibi vicissim rependere, ac perficere, ut amicitiæ, quæ mihi tecum viginti jam annos & eo amplius, sine ulla offensione intercessit, & ut spero, ad extremum usque spiritum duratura est, monumentum aliquod apud posteros exstet. Tu, ut soles, munusculum hoc non ex sua, sed ex animi mei magnitudine metieris. Vale. Romæ. Id. Sept. M.D.LXXX.

PAULUS SACRATUS CANONICUS Ferrariensis M. Antonio Mureto I.C. ac Civi Rom. præstantissimo viro

S. P. D.

XX.

Respondet dedicatoriæ præcedenti.

PRimum quidem maximas, ut debeo, atque immortales æterno ac præpotenti Deo gratias ago, habeoque, Murete præstantissime, cujus divino beneficio ad hoc usque tempus perveni, quo mihi amplissimo illo atque pulcherrimo munere, jam pridem pro tua singulari in me humanitate mihi debito, frui tandem liceat, tibique facultas fuit exsolvendi promissum tuum, & fidem denique tuam præstandi ac liberandi.

di. Nam duodeviginti annos me summa in expectatione fuisse bujusce tuæ eximiæ in me liberalitatis, ex tuis ac meis litteris, quas nuper edidi, liquido perspici potest. Gaudeo deinde majorem in modum, neque ullis verbis explicare queo, quam grata mihi atque exoptata fuerit hujus tuæ constantissimæ in me voluntatis declaratio. Nam præcipui tui erga me amoris quod illustrius indicium mihi ostendere potuisti, quam cum voluisti nomen meum illustrari abs te divinis scriptis ac celebrari tuis? Equidem egregium ac præclarum hoc factum tuum omnem mihi dicendi facultatem adeo eripuit, ut si parem etiam tuæ eloquentiam natura mihi dedisset, ne ad minimam quidem hujus tanti erga me beneficii tui partem oratione assequendam aspirare unquam possim. Accedit etiam, quod nihil mihi ad felicitatem deesse puto, postquam me tali ac tanto monumento decorasti. Tuus enim suavissimus liber, quæstionum plenus, refertusque gravissimis sententiis, in quo mirum in modum excellentissimi ingenii tui atque admirabilis eloquentiæ vis elucet, in manibus doctissimorum virorum cum versabitur, sicut ego jam totum bis percurri, quod mea legendi cum inexhausta erat aviditas, nec satiari poterat; ubi te illi miris in cœlum laudibus extulerint, nonne beatum me prædicabunt, qui tanto amoris vinculo tecum adstrictus fuerim, ut me immortalitati & hominum memoriæ sempiternæ tradere volueris? Sed quod in epistola ad me tua de Triboniano illo ejusque sociis quereris & juste, quibus Justinianus cum mandasset, ut ex veteribus illis Jurisconsultis excerperent ea, quæ ad judicia accommodata essent, quæque maxime utilia ac necessaria viderentur; illi tamen immissi cum falcibus amputarunt, dilacerarunt, mutilaruntque: in eadem profecto sententia, Murete excellentissime, jamdiu sum, ac, dum eram Patavii, me cum sociis illic meis de hoc tum sermonem habuisse sæpe memini, quibus etiam dicere solebam, si Cicero unus nobis super-

superstes non fuisset, linguam latinam ab illis viris gravissimis nos esse petituros. Ac nimirum invidit ille tantis viris, quos imitari non valebat, ac Bartolo cæterisque successoribus legulejis sermonem rudem, vulgarem, plebejumque nobis obtrudendi ansam dedit. Itaque qui tantos librorum acervos capiat, vix jam videtur esse locus. In iis autem λῆρος πολὺς ut Justinianum alterum desideremus. Verum cum satis jam veterum monumentorum interitum deploraverimus, si te posteri imitari voluerint, (ut magnam in spem venio fore multos, qui exemplum tuum sequantur,) non vereor, ne non in pristinum statum leges brevi restituantur, ac suæ dignitatis splendorem obtineant. Primi quidem tui hujusce disciplinæ fructus uberrimi lectissimique, quos pro tuo summo in me studio dicare mihi voluisti, omnibus viam monstrabunt. Quam qui persequentur, non solum indicabunt se adamare hanc excellentem juris civilis scientiam, sed & illius facile compotes fient. Ego quoque amicos meos omnes, qui legibus ipsis studium suum dabunt, hortari non desinam, ut eandem semitam teneant, quibus etiam spondebo fore, ut eos instituti hujus nunquam pœniteat. Quod reliquum est, cum a te tam divino munere affectus fuerim, Murete humanissime, ut nihil unquam tale cogitassem, atque, ut te simillimo remunerari possim, præcisa mihi spes omnis sit, (nihil enim suppetit præter voluntatem:) quo me vertam, quid moliar, ut cæteri saltem me tibi animo gratissimum, ac tanti tamque eximii & regalis doni memorem esse intelligant? Nempe tibi me pro tot ac tantis tuis in me meritis jamdiu obstrictum prorsus addicam, quem tibi fidelissimum in tua potestate habebis; ac quoad vixero, colere diligentissime nomen tuum non desistam; & quotannis tamen nonnulla tibi signa dabo κατὰ δύναμιν, ex quibus intelligas, tuæ nimiæ in me benignitatis nullam capere me posse oblivionem, Vale Murete, ætatis nostræ decus, ac te

Deus Opt. Max. diutissime servet incolumem, omnesque cogitationes & actiones tuas perpetuo fortunet. Ferrariæ 7. Kal. Novembr. M.D.LXXX.

M. ANTONIO MURETO PAULUS MANUTIUS S. D.

XXI.

Respondet Mureto ad lib. I. *Epist.* 9: De Propertio. *In Manutianis est libri III.* 20.

M*ihi vero, ita vivam, etiam atque etiam probatur,* z) *&, cum in quovis genere magnus omnino sis, in hoc maxime videris excellere. Plane (ut omittam reliqua) ingenii tui quasi quandam* δεξιότητα *sum admiratus; ita concinne. ita apte, facili quodam sententiarum nexu rem ducis, donec ad ipsum pervenias: in quo te, ubi scis hærere multos, citra omnem adulandi suspicionem, summa explicas cum dignitate. Gratulor tibi de ista facultate, & eo magis, quod, si locis impertitur gloria, novum decus accedat ad Italiam nostram, in qua sedem auctore atque auspice me uno, ita locasti, ut cogitare nihil prorsus de migratione videaris. Nec vero secus debes: valde enim ad litterarum elegantiam, planeque ad omnem humanitatem tibi profuit hoc cælum, e quo jam per quadriennium spiritum hauris. Itaque noster eris perpetuo, mi Murete, si gratus esse vis: quod profecto vis: soles enim hanc virtutem præter cæteros efferre. Tibulli principium mitte, ut cum epistola conjungatur. Scholia, non dubito te operam daturum, ut tua videantur, id est, lita luminibus ingenii, &, quantum res patitur, erudita. Vale. Venetiis.*

Respondet Muretus infra lib. III. Epist. 7: Epistolam meam tibi.

EIDEM

z) deesse videtur: *tua ad Bembum epistola*, aut quid tale.

EIDEM MURETO ROMAM.
XXII.

Respondet Mureto ab lib. I. Epist. 21: Venit ad te. *In Manutianis hæc est libri V. Epist. 19.*

GAudeo, mi Murete, quod profecto etiam me tacente existimas, te navare operam Regibus, ingeniumque tuum, quod ego semper unice dilexi, extulique laudibus, a tanto Pontifice, & ab universo Cardinalium collegio vehementer probari. Nam si qui aliter sentiunt: quanquam quis est, qui aliter sentire possit? veruntamen si qui fortasse reperientur, quos livor impediat, quo minus recte ac sincere judicare possint; de iis laborandum non erit: cum te præsertim ille noster, quem sequuntur multi, sed ille præter cæteros, qui nobis quasi μητιέτα ζεὺς *debet esse, non mediocriter ornet, atque diligat. Hæc altera tua oratio priorem illam vel æquat, vel vincit sententiarum, verborum ordinis præstantia. Quo in officio, ac munere cupio te pergere. Simul enim perges in expedita maximeque directa gloriæ via, per quam processisti jam longissime, nemine præcurrente, me favente plurimum. De tua in me benevolentia, cum recordor meam, dubitare non possum. Meum in te animum expertus jam es; eundem si & esse nunc, & perpetuo futurum arbitraris, non fallam opinionem tuam. Nam & mea non solum consuetudo, sed etiam natura ita postulat: & tu perficis eas laudes, quarum principia me olim, exspectantem id, quod præstare te nunc video, in tui amorem impulerunt. Habeo summas gratias, quas agi a te cupio, Archiepiscopo Beccatellio: eumque meo nomine, ut quam licebit officiose, quamque plurimum salutes, valde rogo. *Ut scribit ad amicos, floret honoribus in patria, carus Imperatori, jucundus omnibus: nosti humanitatem & ingenium; doctrinam auxit a discessu tuo, quantum vix credas: itaque summa omnia de illo adolescente sperare nobis licet. Duareni obitu, de quo heri*

heri primum a Germano homine, qui ex Gallia recens venerat, accepi, damni plurimum in jure Civili factum est. Equidem dolui vel tua caussa, quod eum a te amari senseram: quanquam hæc, si ferret humanitas, prorsus dolenda non essent. Quid enim proficimus? angi quidem gravius, neque communis conditionis necessitas concedit, & vitæ commutatio, brevissimæ cum æterna, miserrimæ cum beatissima, valde vetant. Ego nunc, quod acceptum divinæ benignitati refero, quodque tibi puto fore jucundissimum, valetudine utor satis commoda; oculis quidem optimis, quod aliquot annis non contigit. Itaque cum otium non ferrem, (scis enim me quiescere non posse,) commentarios in reliquas Ciceronis epistolas cœpi texere: &, ut initia sunt, prorsus industria non οἴχεται. Absolvi, ut mihi quidem videtur, majorem partem, id est, tres primos libros, &, extra ordinem, octavum: in quibus, ut dixi jam, nisi me communis Φιλαυτία decipit, non videtur opera male collocata. Habebis in clausula de Petro Fabro, tuo dicam, an meo? ita me triduo cepit, sibique devinxit ingenio, humanitate, prudentia. Plane vixi, quamdiu mecum fuit: ne mediocri sum amore discedentem prosecutus. Næ tu si nihil præterea mea caussa velles, qui & vis, & egesti jam plurimum; tamen hoc uno munere, quod auctus per te sum tam ornati adolescentis amicitia, meis omnibus in te studiis, quæ tu merita vocas, optimam gratiam retulisti. Vale. Venetiis.

HUB. GIPHANIUS M. ANTONIO MURETO Viro eruditiss. *S. D.* XXIII.

V*Ellem, Murete, V. C. ea esse tempora, ut litteris nostris liber esset commeatus: haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quendam velut μυσταγέτην, vel*

ut

ut amicus commonefacerem. Nunc quæ sint vides. Itaque consilium cepi, quantum possum, temperare scriptionibus & litteris, maxime ad longinquos. Quod tamen institutum ut jam migrarem, fecit Jacobus Zelenius familiaris meus, cui hæc ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cum magnopere me rogaret, ut sibi ad te, quem jam diu colit, quasi viam & aditum munirem: amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum esse cupio, adolescentem: mihi crede, suavissimis moribus & elegante doctrina expolitum, omniumque doctorum hominum observantissimum: genus enim domi nobile, multisque ad laudem insignibus viris clarissimum omitto. Exspectas autem fortasse & de Agellio nostro aliquid: sed & eum, & alia nostra remorantur, cum occupationes nostræ cotidianæ, tum librariorum hoc in loco inopia. Juris quoque Civilis, in quo & explanando & respondendo toti versamur, quasi rigor, & Musæ, ut Poëta vetus eas vocat, severiores, sive ut Fortunatianus loquitur, duriora juris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta sæpe expatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum studiis plane jam dixisse, aut eorum sectam Consultorum sequi, quorum utinam barbara modo esset oratio,(ferri enim ea quoquo modo posset: quanquam & vestis honesta matronam nobilem ornet ac deceat,) & non Juris ipsius ac rerum,totiusque fere scientiæ Civilis nostræ magna ignorantia,atque perturbatio: de qua & tute jampridem eleganter in Oratione quadam disseruisti: quare ne his me vitiis affinem existimes, parerga nunc accipe, ex iis quædam, quæ in ipsas Lectiones tuas quasi præteriens aliquando notavi:

Non ita certandi cupidus, quam propter amorem,
Quo te imitari aveo;

ut

1 *ut Carus ait.* * *Vidisti acute lib. 6. lect. cap. 16. locum illum Ciceronis 2. de Divinat. Totas noctes somniamus, neque ulla fere est, qua non dormiamus: & miramur aliquando id, quod somniamus, evadere? esse mendosum. Qui tamen ita fortasse rescribendus est: Neque tamen ulla fere est, qua non; Et miramur, &c. ut,* Τὸ qua non *præcise sit positum: pro eo, quod,* qua non somniemus: *Non vero ita, ut tu putas: totas noctes dormimus, neque ulla fere est, qua non somniemus, &c. id enim a vetere scriptura longius aberrat: & nosti, ob orationes concisas quam sæpe in veterum scriptis peccatum sit. Agitur de somniis, & non de somno: quamvis & illa in somnis.*

2 * *Illum autem locum pro Archia: Quod si non hic tantus fructus ostenderetur: & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animadversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Alii aliter, tu l. 12. lect. c. c. 15. ita emendas:* hanc animi adversionem. *Vide, quæso, ne ita rectius, hanc humanissimam: hanc, nempe delectationem & voluptatem. Sæpe enim his articulis,* hanc, illam, *& similibus non adjungitur nomen aliquod, sed prius adlatum tacite repetendum intelligitur, ut apud Senecam epist. 95. At illam habentem præcepta plurimum ait proficere: ubi delendum illud, habentem præcepta: nam ibi non de parænetica, sive, ut Seneca, præceptiva, ut Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quæ in præceptis posita est, parte Philosophiæ: sed de theoretica agitur. Sic & pro Ligario:* Valeat vox illa tua, quæ dicit, *&c. id,* quæ dicit, *perspicue spurium.*

3 * *Ejusdem libri tui cap. 1. in his verbis Senecæ lib. 1. de benefic. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem Creditorem appellat: mendum esse recte admonuisti, atque pro* Creditorem, *fortasse legend.* Debitorem, *quomodo & jampridem Brissonius lib. 1. de*

verb.

verb. signif. illum ipsum locum adducit. Hæc enim cognata, sive potius inter se relata vocabula, magis *&* minus, emptor *&* venditor, conductor *&* locator, debitor *&* creditor, *migrasse interdum alterum in alterius locum videntur, quod & Jacob. Cujacius observavit lib. 1. cap. 10. & lib. 9. cap. 7. Cui tamen d. l. si in emptione. D. de contrah. empt. & l. 18. solutione. D. ad exhibend. cur non adsentiar, iisque in legibus nihil mutandum putem, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecæ, etsi τὸ* Debitorem *non improbo, omitti tamen utrumque potest, &* Creditorem & Debitorem, *sed intelligi debitorem; ut verbum, appellat, præcise & absolute tibi sit positum.* * *Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. 2. de finib. bon. de quo & tu lib. 6. cap. 20. & Turneb aliique laborant,* Resplendeat his vestis argentum, odrilitium, locus ipse, ædificium, &c. *eum ita emendandum puto:* vestis argentum, locus ipse: *reliquis inductis; aut certe ita:* Vestis, argentum, aurum, locus ipse, *ut odrilitium sit depravatum ex oro sive auro.* * *Paulo ante apud Cicer. hæc,* quibus vinum defusum e pleno sit Hirsiphon, ut ait Lucilius, cui nihil jus & sacculos abstulerit, *portenta potius quam verba (quæ tamen ita exarata sunt in libris manuscriptis,) aliter Paulo Manut. aliter Jos. Scaligero in append. ad conject. in Varr. mihi ita,* e pleno sit inophoro, ut ait Lucilius, cui nihil sacculus abstulerit, *fortasse inquam ita, (nam & ipse dubito) rescribenda videntur.* Inophorum *certe, vel ne mentiar* inoforum *in vet. lib. reperio nunquam* œnophorum. *Et recte. Romani enim veteres græcum οι, non modo œ latinum, quod vulgare ut* Demœ, Edeatrœ *(sic enim legendum puto apud Festum)* Adelphœ *Terentii, de quo & tu in Terent.* Clarumenœ *apud Plaut. &* Canephorœ *apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. sed etiam interdum aut in* o *nudum. ut in* Poëta, poëma,

4

5

poëma, diocesis. & diocetes *apud Cic. pro Rabirio Posth. ubi antea mendose* Diogenes & Parochia, παροικία *vocab. Ecclesiast. (falluntur enim & omnium scriptorum, etiam Justiniani & Theodos. Codicum exemplaribus antiquissimis repugnant, qui nuper scribere cœperunt* diœcesis & diœcetes, parœcia & parœcus, *quos miror eadem ratione non scribere* pœeta & pœema, pœesis) *interdum in I merum vertebant, ut videre est in* Iconomus, *quod contra usum veterum quidam hodie mutarunt in* Oeconomus, *ut & Alciat. admonuit lib. 9. Parerg. c. 3. in* hodidocus *apud Festum, id est, grassator qui græce* ὁδοιδόκος, Inomaus *apud Orosium in lib. vet. qui à Græcis* Οἰνόμαος: *& in* Cimiterium: *sic enim Latine a veteribus Christianis scriptum id fuisse, quod græce* κοιμητήριον, *vetera monumenta confirmant, unde &* Acimitense *monasterium in l. inter claras C. de SS. Eccles. dicitur, quod a Græcis* τῶν ἀκοιμήτων. *Solent scilicet Romani Græca vocabula paululum variando sua sæpe facere, nec iisdem ea aut litteris aut syllabis semper admetiri, ut* Ulixes *ex* ὀδυσσεύς: Exanclare & anclare *apud Fest. ex Græco* ἐξαντλεῖν, & ἀντλεῖν; *non ut vulgo jam scribunt* exantlare: *quod* Exanclandi *verbum & tu contra Lambinum recte vindicasti lib. 13. cap. 17. alia æque ejusdem modi: de quibus alibi. Quod qui non observant, latinam linguam mire perturbant: iidemque &* Elogium, *de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum, & bonæ quasi monetæ, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, plane exterminant; aut varie nunc in* eclogium, *nunc in* ellogium, *nunc in* eulogium *mutant; &* epistolam *scribunt, Græcorum more, invitis omnium scriptorum libris antiquiss. etiam marmoreis monumentis, in quibus constanter* Epistula & Elogium *extat. Atque hæc quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis. In quibus si quid erit tale, quod in acceptum referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne & bis*

his accidat, quod nuper Themistæ nostræ apud Cicer. & Ennio item nostro apud Agell. lib. 12. c. 4. de quibus diligenter olim ad te scripseram, contigit. εἰδότι loquor. Sed de his alio fortasse loco planius, & plura. Nunc, ut modo dixi, de me satis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiæ refertos: sed quod inter nos liceat, (soli enim sumus) postulantur jam a te & φιλοσοφούμενα quædam, & a Nobilio politiss. Philosopho, qui aliqua jam dedit, plura. Atque adeo accepi non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Aristotelis Politicorum: quæ graviores scriptiones huic quoque & ætati tuæ jam maturiori, & personæ, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii historiam, quæ in Vaticana Bibliotheca adservatur, curare te describendam: quod idem & Redingerus noster D. Thomas V. C. magno sumptu jam pridem cœperat: sed conatum ejus mors interrupit. Tu si & Politica illa scholia tua, & Eunapium, etiam Theodoreti epistolas, quarum insigne volumen in eadem Bibliotheca, Herueto teste, superest, aliaque veterum scripta divulges, bene, mihi crede, de Republica mereberis. Eorum namque opera cum Reipublicæ utilior, tum etiam ad laudem ipsorum diuturnior mihi semper visa est, qui veterum scriptorum præclaras συντάξεις & commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut ab aliis divulgatos vel eruditis scholiis explanant, vel, ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est vice commentarii. Vale vir doctissime & salve. A.M.D.LXXXIII.

JULII POGIANI VIRI DISERTISS.

Epistola, de Ciceronis imitando modo, ad nobilissimum adolescentem Nicolaum Fitzherbertum, Anglum.

XXIV.

ETsi sunt ejus generis tuæ litteræ, ut in politiori humanitate, in qua ex gravioribus Legum studiis conquiescis,

consilio aut præceptione mea tibi minime opus esse intelligam: tamen quia mei in te amoris esse video, non tam spectare, quid ego possim, quam quid tu velis, attendere; rationem tibi & consuetudinem hujus rei meam exponam. Ego, quamdiu mihi arbitratu meo studere licuit, unum aliquot menses ex Latinis scriptoribus Ciceronem legi. Nam in omni ratione optimum quemque, & illum unum imitandum esse cognoram. Quare cum illum ipsum Ciceronem Latinæ linguæ & eloquentiæ principem esse constaret, rejeci cæteros latinitatis autores. Quo in studio primum dabam operam, ut statuta essent tempora & studendi, & scribendi mea. Didiceram enim a summis viris, qui se id re expertos esse dicerent, plus adjumenti esse in certo, nec multo, quam in vario & diuturno tempore; quod haberet eadem illa hora studiorum, non solum admonitionis & recordationis vim, sed etiam quoddam momentum ordinis: qui cum in omni re multum, tum in dicendo plurimum potest. Sed hoc fortasse patet latius: illud ad id unum pertinet, quod institueram. Duo igitur in Cicerone legendo mihi proponebam, quid, & quomodo diceret. In quo videbam interdum pauca multis explicari; interdum plura comprehendi breviter, & absolute; sæpius eandem variari rem, ut cum idem diceretur, tamen commutatis verbis atque sententiis, aliud dici videretur. Mirabar vero partium & quasi membrorum pulcherrimam compositionem, qua sic alia ex aliis nexa & apta sunt, nihil ut Lectori possit esse jucundius. Quid dicam de artificio vinciendæ orationis, deque copia & quasi sylva elegantium vinculorum? Quibus cum multi, vel quasi compedibus quibusdam scriptiones suas colligent, vel ita dissolvant ac dissipent, ut capti membris corporis, ac ne corporis quidem speciem habeant: sic Cicero res nectit, & verba, ut sola ejus Oratio libere moveri, magnificeque ingredi videatur. Cogitabam vero etiam de singulis verbis, de conjunctione verborum

rum, de eorum numero atque forma. Qua in cogitatione mihi veniebat in mentem mirari, quænam esset caussa paucitatis eorum, qui divinas Ciceronianæ orationis virtutes imitarentur. Hujus autem erroris & inscitiæ multorum, duplicem aliquando culpam animadverti. Sunt enim, qui a Cicerone abhorrentes, se ad alios, nescio quos, scribendi magistros contulerunt. Qui quod judicium habeant, cum appareat, facile negliguntur. Alii sunt, quorum est levius peccatum: imo vero non illi quidem cupiditate peccant, qui Ciceronis simillimi velint esse, si possint; sed consilio & imitandi modo falluntur. Nam hi Tulli verba mordicus tenent, nec ullam fere syllabam audent ab eo discedere; & dum verentur, ne parum Ciceroniani videantur, illius etiam sensa totidem verbis transferunt in suas litteras, scilicet illi (quod miserrimum est) nunquam sunt in scribendo sui, sed inepte ac putide semper alieni. Quid igitur eos in errorem induxit? Puerilis illa suspicio, quod sermonem Ciceronis in id modo convenire sunt arbitrati, ad quod ille semel accommodavit. In qua si ipse Tullius sententia fuisset, non jam eum copiæ atque ubertatis magistrum, sed inopiæ & jejunitatis auctorem haberemus. Quæ cum viderem, putavi mihi elaborandum, si modo id assequi possem, me ut ab illa balbutientium turba sejungerem, conjungeremque cum iis, qui plane, & latine loquuntur. Quid quæris? Audere cœpi. Nam ut quisque mihi occurrebat Ciceronis locus, illam loquendi formulam ad alia transferebam, & ejusdem & alterius generis sensa, quasique unis ab illo sumptis vestimentis studebam vestire & ornare res innumerabiles. Exempli caussa, quod hæc dictans legebam forte, Publii Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentiæ, & juris scientiæ, P. Scevolæ commendavit domus; *quis prohibet eo traducere?* Hannibalis Minalis adolescentiam ad opinionem & eloquentiæ & philosophiæ, Flaminii Nobilii consuetudo

com-

commendavit. *Vides genus. Sed quoniam intelligebam quædam esse sententiarum lumina, quibus scripta illustrarentur, sumebam illa vel ab ipso Cicerone, vel a quovis; sed ita, ut in eadem exercitatione alia quadam ratione uterer ab illa superiore. Ut enim illic tanquam ex eadem cera multas fingebam imagines: sic hic quasi eundem hominem alio habitu vestiebam. Quare fiebat, ut quæ ab aliis parta essent, a me inventa viderentur. Sunt autem hæc ornamenta & lumina sententiarum, ut,* Ne quid nimis, Late patet invidia, *& hujusmodi sexcenta; quæ si ita efferas,* Tenendus est omnium rerum modus, *&* Nihil non occupat invidia, *quis tua esse neget? Huc pertinet illud Ciceronis, imitandos esse bonos fures, qui earum rerum, quas ceperunt, signa commutant. Ut enim illi pallium, si cui furantur, ne id is agnoscat, ex pallio sagum faciunt; sic qui aliorum sententias commutatis verbis enunciant, quæ communia sunt, propria facere videntur. Neque vero non etiam conabar interdum quodammodo cum ipso Cicerone certare acumine contrariorum, ut si ille,* In lætitia doleo, *ego contra* In dolore lætor. *Si idem dicat,* tardius faceres, hoc est, ut ego interpretor, diligentius; *item ipse,* celerius, id est, negligentius, *in contrarium conversa sententia. Quod institutum mihi si meo arbitratu diutius tenere licuisset, in hac laude fortasse aliquis essem. Sed ab ea me consuetudine avocavit necessaria quædam barbaries, de qua nunc quidem nihil attinet plura scribere. Tibi certe, quid de tota hac ratione sentirem, significandum putavi: qui etsi scio, quanta occupatione distinearis, tamen non dubito, quin pro excellenti tuo ingenio, proque eo, quantum profecisti in hac latine scribendi ratione, cum istum graviorem studiorum cursum confeceris, si huc redieris, teque in hac laude exercueris, brevi etiam in principibus futurus sis hujus facultatis: quanquam aliquid interea assequere, si cum vacuus quotidie fueris a Legum studiis, animi caussa*

stilum

stilum reprehenderis, & in hac exercitatione, quam dixi, subsecivas operas posueris. Sed quod mihi pene exciderat, multa ex Cicerone tibi memoriæ mandanda sunt, & paranda tanquam magna supellex, tibi ut suppetat in variandis & mutandis sensibus multus & elegans vestitus orationis. Et quoniam ut in victu & vestitu prius necessaria, quam voluptaria quærimus; sic in oratione propriorum primum verborum, deinde translatorum copia comparanda est: haud scio an illæ ad Atticum epistolæ, in quibus nulla est elaborata concinnitas, nullum exquisitæ voluptatis aucupium, plurimum proficiant ad latine & emendate loquendum. Quemadmodum nonnunquam etiam gemmarum vis, non tam arte disposita, aut distincta auro, quam pura atque nativa delectat: ita Latini sermonis ubertas sine fuco, aut peregrinis quodammodo deliciis orationis in illis maxime probatur epistolis. Etsi hæc admonitio accommodata est iis, qui nunc primum in eam rationem ingrediuntur; tibi, qui tantum jam hac scribendi exercitatione profecisti, præsertim majoribus rebus occupato, fortasse minus est necessaria. Quare cum grandiori etiam scribendi genere delectari videaris, nos quoque sive ingenio, sive judicio tuo, certe tempori obsequemur. Cum igitur tibi, ut nunc est, facultas non sit pervolutandi multos Ciceronis libros: ex illis optimos leges, etsi nulli non optimi. Sed tamen orationes leges, & edisces, quæ multum te delectabunt, & scriptionem tuam adjuvabunt. Ignosces vero mihi, si hæc neque subtilius scripsi, ut res postulare videbatur, neque illustravi exemplis. Eram enim & ipse valde occupatus. Quare alias reponam, & accuratius aliquid ad te mittam, quod proximis feriis æstivis in Terbiano tuo vacuus legere possis. Interim vale & mihi conserva amorem tuum. Romæ. Pridie Kalend. Aprilis.

MARCI ANTONII MURETI EPISTOLARUM LIBER TERTIUS.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO MANUTIO S. D.

EPISTOLA PRIMA.

Respondet Manutio partim ad appendicem lib. III. epist. 5: Scriptis litteris: *partim ad epistolam sequentem;* Tu vide cui: *ut appendix illa videri queat male ab epist. 6. ad 5. translata esse. Legitur alioquin hæc præsens & in Epistolis Clarorum p. 293. sed nec integra, & male consuta cum partibus duabus alienis altera epist. 17. altera epist. 11. libri I.*

QUid possum paria paribus? &, si pergis, clamabo me circumveniri. Næ tu, mi Manuti, *δεινός τις εἶ καὶ τ' ἄλλα καὶ μάλιστα εἰρωνεύεσθαι.* Qui cum ad me eas epistolas quotidie mittas, quales post Ciceronem nemo fecit præter te: tamen delicias facis, & perinde loqueris, ac si meæ, quas ego popularibus verbis, quasi crassiore filo, contextas, ne relegere quidem, quæ mea pigritia est, soleo, cum tuis ullo modo conferri debeant. Equidem, qui ubi cum quibusdam me aliis confero, adulor interdum ipsemet mihi: & quia, quam non latine alii loquantur, animadverto, videor mihi paulo, quam illi, longius in hac facultate progressus esse: idem vel te audiens, vel scriptum a te aliquid legens, hastas, ut dicitur, abjicio: & nedum eum putem esse me, quem tu facis, non modo inter principia, sed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqui posse arbitror locum. *Μακάριος εἶ σὺ ταύτης τῆς εὐγλωττίας, μακάριοι δὲ καὶ ἡμεῖς, οἵπερ ὑπὸ σοῦ ἀπέραντον ὅσον ἀπολειφθεῖσιν, οὐ μὴν ἀλλά γε συμβέβηκε τῆς σῆς καὶ ἀπολαύειν ὁμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίους δοκεῖν φιλίας.* Sed de his satis. De re Bononiensi, ut plane tibi assentior, ita vota facio, ut Sigonius noster petat. Nam neque Bargeum descensurum puto; alios, si qui erunt, facile ab illo superatum iri confido. Mihi quidem quid magis in optatis sit, quam ut id eveniat, quod tu mihi amice, (utinam etiam vere!) auguraris? Neque video sane, si ille decesserit, quid mihi impedimento esse pos-

possit. Fruamur igitur hac spe; quæ sive rata erit, paulo tollemus altius: sive fefellerit, non tamen omnino jacebimus. De Philopono noli laborare, ego istic, si Deus volet, intra quatuor aut quinque dies futurus sum: absens non video, cui possim satis commode id negotii dare. Vale, mi Manuti, vale & me ama. IIX. Kal. Septemb. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

II.

Respondet Manutio ad Epistolam ejus lib. III. 12. Qui mihi tuas.

QUod te a curis omnibus acquiescere in mearum epistolarum elegantia ac suavitate dicis, agnosco humanitatem tuam: neque tamen ita me ignoro, ut in meis quicquam posse reperiri elegantiæ putem. Scribo enim ad te sine ulla cura, quicquid in solum, ut dicitur, & dum tibi animi mei sensus aperiam, quibus id verbis faciam, non laboro. Quod eo dico, quia scrupulum quendam injecisti mihi nuper in sermone, cum significares, te epistolis tuis, si quanto eas divulgares, velle adminisceri quasdam etiam ad te meas. In quo tu etiam atque etiam vide, quid agas. Nam ego quidem nihil unquam (ita tu me ames,) memini ad te scribere, quod non dicam editione, sed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim scribo ad te, non quasi ad unum ætatis nostræ hominem doctissimum, & linguæ latinæ intelligentissimum, sed tanquam ad amicum arctissima mihi necessitudine & familiaritate conjunctum, apud quem in loquendo non modo peccare impune liceat, verum etiam, si quis magnam diligentiam in eo ponat, ut ne peccet, is eo ipso peccare videatur. Itaque ne relegere quidem soleo, quæ ad te mitto. Tuo tamen arbitratu. Scio enim te meæ laudi æque favere ac tuæ: neque vero mihi sumo, ut in hac re, aut omnino ulla in re plus videam, quam tu. Sed de his satis, aut etiam plus satis. Obsecro te, quid est, quod tu, quod apud me Catulli reliquum est, id biduo ad te mitti petis? an non satis est, dum ne tuis in mora sim? quamquam faciam equidem, quod voles: sed neque mihi, neque tibi expedire istam celeritatem puto. Chartas quinque una cum litteris accipies; cætera, ubi voles, parata erunt. De Hieronymo tuo valde equidem miror, & (vere ut dicam) vix consilium in ea re tuum laudare possum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neque te navigatio commovet, quæ concutere ac dejicere etiam homines confirmatæ ac corroboratæ ætatis solet? Mihi crede, valde commoveor: amo enim puerum illum insigniter, tum quia tuus est, tum quia mirifice festivus. Et

mihi venit in mentem, quæ ille jam pericula misellus subierit, pæne prius in vitæ discrimen adductus, quam sentire posset, quid jucunditatis esset in vita. Deum tamen cælestesque omnes ex animo comprecor, ut fortunent, quod agis. Et aliud, quod scribam, nihil est, & Molinus noster me admonet redeundum esse ad Catullum. Nihil igitur addam, nisi ipsius nomine plurimam tibi salutem. Etiam Herculem tuum nostro utriusque nomine plurimum ut salutes, a te petimus: quanquam equidem est, tibi, Hercules, quod succenseam. Te ne, cum hic esses, semel tantum ad me adiisse, neque postea rediisse amplius? Itaque ut te ulciscar, nihil adhuc ad eas litteras, quas a te plenissimas suavitatis accepi, respondeo. Curavi tamen, ut id, quod petebas, ad te mitteretur. Valete ambo, nosque amate ambos. Patavio. A. D. XIV. Kal. Maji. Nolo enim facere, quod tu, qui interdum pro Majo Aprilem pro X. XVII. ponis. Itaque interdum videor mihi accipere litteras tuas XX. diebus ipsis, posteaquam scriptæ sunt. Interdum contra, sex aut septem diebus, antequam scriptæ sint, perferuntur. Iterum vale.

EIDEM MANUTIO.

III.

HEri respondi ad eas litteras, quas a te pridie acceperam, simulque misi ad te chartas aliquot Catulli. Ego strenue urgeo: sed vix credas, quam multa quotidie incidant, quæ cursum impediunt meum. Omne tamen obstaculum atque omnem impeditionem facile superat studium tibi obsequendi meum. Cras expecto a te, quantum typis descriptum erit. Est etiam aliud, quod mihi a te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valde a me desideratur: & scis me, quam sim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros ita ardenter appetere soleo, ut omnis mihi celeritas tarda esse videatur: nedum hoc carere possim, qui & hominis amici est, & habet percrebram perque honorificam mentionem mei. Misi ad Valgrisios, qui emeret: caussati sunt, nondum esse absolutum. Ego autem illos mentiri scio. Nam Lambinus ipse ad me, jam antequam istinc discederet, scripserat absolutum esse. Neque vero exputare possum, cur negent. Obsecro te, mitte aliquem de tuis, qui emat, ita tamen, ut ne me nominet. Ego mox ad te pecuniam, quanti emptus erit, mittam. Commodum hæc scripseram, cum ad me Aldus suavissimus cum magistro: quid quæris? mi Manuti, beasti me: neque

neque quicquam mihi jucundius facere poteras. Nihil illo puero festivius; nihil ingeniosius; nihil amabilius; nihil ardentius in studio virtutis ac litterarum. Quanta in sermone suavitas! quanta indoles in ipso vultu ac motu corporis! ut in summa ingenii celeritate parem modestiam facile agnoscas. Itaque feres hoc æquo animo: spero eum aliquando & patre & avo majorem ac celebriorem futurum. Ne vivam, si non ex animo loquor. Hoc tantum in summa lætitia, quam ex ejus adventu cepi, aspersit mihi nonnihil molestiæ, quod senex ipse cum febri venit. Itaque duos hospites libentissime vidi: tertiam illam, quæ se comitem adjunxerat, libenter exclusissem. Curabitur uterque eorum ea diligentia, ut intelligant hanc quoque domum tuam esse. Vale, & salve a Molino. Patavio.

Scriptam esse dixerim hanc Epistolam XI. Cal. Maji, h. e. pridie, quam scriberet eam, quæ libri I. est 6: Si Pegasi; *ut adeo hæ duæ conjungendæ videantur.*

EIDEM MANUTIO.
IV.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 17: Tu vide; *quæ quidem ad nos non videtur pervenisse integra.*

ARdeo iracundia, eo magis, quod vereor, ne culpam esse in me aliquam putes, quæ nulla est. Dii me atque homines oderint, si unquam in vita ullam mihi majorem hausisse videor acerbitatem. Neque nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid consilii capiam, scio. Quartus hic est dies, cum illa quinque folia, quorum me ipsa recordatio discruciat, tabellariis data sunt. Sed nescio quo fato, insciente me, cum cæteræ litteræ meæ recta domum ad te mitti solerent, hæ missæ ad tabernam librariam Valgrisiorum. Qui si te & me prodiderunt, eaque perfide ac malitiose interverterunt, maximam malam pestem eorum capiti precor: ut contra, Deum ipsum oro & quæso, si quid in hac re a me aut malitiose, aut negligenter factum est, ut me omnibus pessimis exemplis multatum velit. Si quid culpæ est, a Lepido est: quanquam hujus ipsius nullam fuisse culpam, certo scio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perque illam maximam & sanctissimam conjunctionem nostram, quam ego semper summa fide & colui & colam, obsecro & obtestor, primum ut credas, nihil a me commissum esse, cur ulla vel levissima culpæ suspicio in me hærere debeat; deinde, ut hoc tibi persuasissimum sit, tantum me ex hac

re dolorem percepisse, quantum neque ferre moderate, neque ullo modo exprimere possum. Crastinæ tuæ litteræ me aut recreabunt, aut conficient. Nam si folia illa ita tempori recuperata sint, ut tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reviviscam: sin secus acciderit, non dubito, quin ex dolore in gravem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri mane discessit una cum magistro. Uterque a me pro viribus amice & diligenter curatus est. Visus est mihi plane deposuisse illam animi ferocitatem, quæ aliquando, ne una cum ætate accresceret, subverebar. Tentavi etiam, sed leviter, quos progressus fecisset in litteris. Vis aperte tecum fabuler? Visus est mihi doctior magistro suo. Sed cum cogito, litteræ tuæ me conturbant. Scribis enim, ut ad tede filiolo tuo aliquid scribam, quasi antea nihil scripserim: deinde respondes de libro Lambini— Atqui ego, quibus litteris *a*) ad te de Lambini libro scripseram, iisdem de filiolo tuo scripseram multa. Itaque hunc nodum non possum dissolvere. Nam quod ad finem jlocalariter scribis, nos aliquid esse, quibus neque Tirones, neque Alexides *b*) desint: ad id ego nunc respondere nolo: neque enim jocari in tanta animi perturbatione possum. Tu sine dubio felicior & sapientior: cui etiam curis impedito tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime & amicissime etiam atque etiam vale. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

V.

Quam pæne furva regna Proserpina
Et judicantem vidimus Æacum! c)

Licet enim jam canere depulso metu. Sed tamen, quicquid dicat puer Lepidi, negligentia ipsius origo hujus molestiæ fuit: quod e meis hesternis litteris *d*) aliqua ex parte intelligere potuisti. Sed quando res omnis in vado est, desinamus, ut ille ait, querelarum. Alexin *e*) tu mihi invides: at mihi nunquam in mentem venit, ut Tironem *f*) tibi inviderem. Et hic Alexis ipse quamdiu tuus fuit? quanquam non video equidem, hic cur Alexis dicatur. Neque enim ego ex eadem schola sum, ex qua Pomponius: at ille alter studiorum tuorum socius, jure ac merito Tiro, qui ætatis nostræ Cice-

a) *Ea Epistola est hujus libri tertia.* b) *Tiro Ciceronis Amanuensis fuit, Alexis Pomponii Attici: Alexidis autem nomine Molinum, Tironis Herculem Podocatharum designat, illum Mureto, hunc sibi a manibus.* c) *Horat. lib. II. Od. 13.* d) *Quæ hic proxime præcedunt.* e) *Molinum.* f) *Herculem Podocatharum. Vid. lib. 6. ad epist. præced.*

Ciceroni operam daret. Quem a te discessisse ipsius caussa doleo: tua non dolerem, nisi tibi submolestam esse ejus abitionem e tuis litteris viderem. Ipse hodie ad me venit, egitque mecum, ut se in disciplinam meam reciperem. Ego ei prolixe, quidquid possem, & pollicitus sum, & detuli. Itaque ut video, agnosces aliquando in meis litteris etiam ipsius manum. Sed omittamus jocos. De filiolo tuo scripsi heri g) ad te sincere & ex animo, quid mihi videretur. Noli putare eum olim unum ex multis fore. Excellet, mihi crede satis bono (in his rebus quidem) augui, & officiet nostris utriusque luminibus. De Hieronymo, Pusione mellitissimo, spero equidem successura omnia, ut volumus. Sed nescin' tu amori perpetuum esse comitem adjunctum metum? Ego autem, (quæ tua sunt in me plurima maxima beneficia,) nisi in liberos tuos, dum vivam, eadem, qua tu, charitate prosequar, omnium mortalium ingratissimus fuerim. Primum Catulli folium accepi: in quo menda quædam sunt non magni momenti. Item illud vellem, quod in priori editione factum erat, inter cujuscunque epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis spatii aliquantulum relictum esset. Nam ad concinnitatem & elegantiam multum: ad libri molem aut nihil, aut perpusillum quiddam accessisset. Sed neque hæc valde displicent, & cætera omnia mirifice placent. Quatuor folia cum hisce litteris accipies, quantum autem impressum est, quamprimum ad me mittas velim. Vale, & salve a Molino. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VI.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 19: Quid? tu me.

QUod igitur scribendi argumenta capere me jubes, si ad ignotos non facillima ὑπόθεσις, quod & scribis, & ego ita esse video: cum eorum, quos nominas, æque mihi ignotus uterque sit? Etiam illud: nullamne hic quoque aut ambitionis aut levitatis suspicionem futuram putas? Explica mihi hæc quoque. Neque ego quidem sine ulla dubitatione, quocunque tu duxeris, sequar. Ac tua quoque res agitur: tanta est nostra conjunctio, ut, quicquid alteri boni malive accidit, id ab altero alienum esse non possit. Vel hos igitur, vel si quos alios habes, quos nugis meis magis oblectatum iri putes. Miratus sum tam longam epistolam tua manu: non enim sum nescius, quantum tibi incommodet scriptio. Itaque in summa voluptate, quam ex ea capiebam

(est

g) *Epistola praeced.*

(est enim sane luculenta, planeque tua) illud mihi doloris nonnihil afferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profecto vel ex eo perspicitur vis amoris erga me tui, qui, quod nosti, quantam e tuis litteris hauriam suavitatem, ut ea me expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis charissimos esse natura voluit. Equidem etsi manum tuam ita amo, ut nullam æque aliam: tamen nihil mihi videtur longius, quam dum ille ad te amanuensis venerit. De epistolis tuis, video quid agas: mihique jam videre videor illum diem, cum ut illius *h*) ad Cælium, sic tuus ad Muretum liber extabit. Nam illud quidem nimium esset, ut Cælii ad illum, sic amiculi illius tui censeri unum. Quod ego neque spero, neque ut quidquam, nisi quod tibi videbitur, facias, peto. Quatuor illas, quas petis, propediem habiturus es: ad eas enim describendas, operam mihi suam Molinus noster ultro detulit. Quod autem videris subdubitare, ecquid ego eas asservaverim: obsecro te, usque eo tu me aut negligentem aut barbarum & inhumanum putasti, ut eas perire finerem? In meis ita negligens sum, ut nemini cedam: quæ a te veniunt, præsertim paulo accuratius scripta, ea habeo ἐν κειμηλίοις. Catulli reliqua expecto. Sed mehercule valde vos istic properatis: dicendum enim est: Dædaleo mihi, ut Plautus loquitur, remigio opus fuerit, si præire vobis velim. intendam tamen cursum quantum potero, & deficiam prius, quam defatiger. Vale. Molinus tibi salutem, ut solet. A. D. III. Kal. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VII.

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. 20: Mihi vero: *eam & supra habes lib. II. Epist. 21.*

EPistolam meam tibi probari gaudeo, eo magis, quod, ne secus accideret, verebar. Scripseram enim raptim, neque ipse mihi magnopere satisfeceram: nunc te fretus, cæterorum judicia non extimescam. Nam quod cælum Italicum mihi profuisse dicis, est omnino in eo aliquid: sed multo mihi plus tua consuetudo profuit; neque mirum est, si tecum adsidue versans, colorem aliquem eloquentiæ contraxi. Quare si ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita esse, quia cupio, credo: gratulare potius tibi ipsi, qui tales habeas discipulos. Tibulli principium, quod a me requiris: videlicet μνημονικόν ἐστιν ἁμάρτημα. Jam enim aliquot dies sunt, cum ad te misi duo prima folia. Tertium cum his litteris

h) *Ciceronis.*

teris accipies : *i*) cætera καθ' ἡμέραν. Ama me & vale. Epiſtolas tuas, ut diligenter cuſtódiam, admonendus non ſum : ſed & deſcribendas curabo. V. Id. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.
VIII.

ET ardeo incredibili ſtudio omnia tibi prolixiſſime pollicendi : & vereor, ne incenſus cupiditate obſequendi tibi plura promittam, quam poſtea præſtare poſſim. Illud tibi omni aſſeveratione confirmo, me manibus pedibusque obnixe operam daturum, ut aliquid navem, quod tu probes. Sed te quæſo, Manuti optime & amiciſſime, noli plura a me exigere, quam vires ferant. Quæ ſi pares eſſent, aut animo meo, aut opinioni tuæ : nihil requireres, quo obſervantia in te mea illuſtrior foret. Sed hæc alias. Nunc te orabo, (quod tamen tuapte ſponte te facturum fuiſſe arbitror,) ut earum rerum, de quibus nuper ad me ſcripſiſti, impresſionem differri jubeas, dum certius a me & exploratius aliquid accipias. Interim illæ priores imprimi poterunt : & ego præter id, quod una cum his literis accipies, cras ad te aliquid aliud mittam : neque patiar operis, quid agant, deeſſe. Si nihil aliud, certe in aliquot Propertii obſcuriores locos ſcholia quædam elaborabo. Vale, Patavio.

EIDEM MANUTIO.
IX.

O Præclaram epiſtolam tuam. *k*) Itaque mihi ſenium eſt, dum eam typis deſcriptam videam. Heri eo ad te non ſcripſi, quod ternæ litteræ Bononiam ſcribendæ erant : & alioqui nihil inciderat epiſtola dignum. Hodie accepi litteras a Sigonio, quas ipſas ad te mitto, ut meum gaudium ſolide gaudeas. Cras mittam ad te verſuum meorum partem, id eſt, elegias, & aliquot epigrammata: cætera ἐφεξῆς. Quid jam? quid ſcribam amplius? nihil, niſi ut me ames: quod tamen te facere, mihi jam pridem exploratiſſimum eſt. Herculi noſtro plurimam ſalutem. Vale, quantum usquam eſt hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum ſcribam. Etenim duo fratres adoleſcen-

i) *Hinc intelliges, proximam ab hac Mureti Epiſtolam eſſe eam, quæ ſupra libri I. eſt 7. ut adeo hæ duæ veniant conjungendæ.* k) *Eam intelligit, quæ in Manutianis eſt lib. III, 25 :* Cum antea : *de qua eadem dictum eſt a nobis aliquid ſupra ad lib. I. Epiſt. 14. lit. m.*

ſcentes nobiliſſimi, ita ut inter domum ipſorum & domum Regiam arctiſſima affinitas intercedat, iidemque opulentiſſimi, &, quod caput eſt, honeſtarum artium ſtudioſiſſimi, heri ſignificarunt mihi, ſe tui videndi cauſſa Venetias velle proficiſci: & a me petierunt, ut ſibi aditum ad te patefacerem. Facturum recepi, & libenter quidem. Eos igitur veſperi ad me venturos puto, ut epiſtolam commendatitiam *l*) petant. Præceptorem hic ſecum habent, ſenem, honeſtum, nummatum, eruditum, ſtudioſum tui. Scripſit olim libellos quosdam non inelegantes, & intimus Budæo fuit. Ei ego ipſi auctor fui, ut ad te litterarum aliquid daret. Putare me eum tibi de nomine, propter eos, quos dixi, libellos, non ignotum eſſe. Tu ſi quid ad eum reſcripſeris, bonum & bonorum ſtudioſum hominem tibi adjunxeris. Amanuenſi tuo, cujus manum longo poſt tempore agnovi, multam a me ſalutem. Iterum vale ἄνερ εὐδοκιμώτατε καὶ τῷ ὄντι φιλόφιλε ἐν τοῖς μάλιστα. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

X.

MAgis magisque ſe omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria litteras hoc quatriduo expecto. *m*) Si licebit, utemur: ſin aliud videbimus, aut hic ad tempus durabimus. Pola quidem tua *n*) nobis ultima anchora futura eſt: nam quo tu cupidior es in deferendo, eo me in accipiendo verecundiorem eſſe par eſt: ſed tamen ſi res feret, non abnuo. Verſus meos mittam ad te propediem ad ſexcentos, aut paulo amplius, eosque nunquam antea impreſſos. De illis quid faciendum ſit, tu judicabis. Ego enim plane hiſce de rebus minime jam laboro. In eis eſt elegia quædam ad Joannem Baptiſtam Amaltheum; una item ad Franciſcum Duarenum, & ad alios quosdam alia; epigrammata item aliquot, & alia quædam. Ego quantopere te amare debeam omnes ſciunt; quantopere te amem οὐδ᾽ εἰ μοὶ δέκα μὲν γλῶτται. noſti cætera. Valetudinem tuam cura, & amiciſſimum illum noſtrum, quocum Murani fuimus, ſi quando inviſes, meo nomine etiam atque etiam ſalutato. Patavio poſtrid. Kal. Septemb. Hæc ſcripſeram mane: ſtatim a prandio allatæ ſunt litteræ a Petro Morino Cardinali, nihil eſſe longius, quam dum me videat: maturem igitur, quantum poſſum, venire. Atque ego ita plane faciam

l) *Hanc eſſe puto, quæ legitur ſupra lib. I.* 19: Adoleſcentes, quo
m) *a Moreno Cardinali, de quo prope finem Epiſtolæ.* n) *Prædium hoc Manutii fuiſſe ac ſeceſſum, ſequens declarabit Epiſtola.*

etiam: etsi non fiet hoc sine luculenta jactura rei familiaris meæ maxime propter ædes, quas, quomodo locaturus sim, nondum scio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipso articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare, ut hic maneam, putant, ferociunt. Ipsi sentient. Mi Manuti optime & amicissime etiam atque etiam vale. Ego posthac quotidie ad te scribam: tu quoque, si me amas, quod commodo tuo fiat, quam sæpissime scribito. Nam ex tuis litteris etiam brevissimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

Respondet Manutius Epistola, quæ jam hic sequitur:

PAULUS MANUTIUS
M. ANTONIO MURETO suo
S. D.
XI.

In Manutianis Epistolis hæc est libri III. 26. verum illic & interpolata quædam & initio ejus pariter ac fini quædam accesserunt. Prima ejus verba sunt: Laborabam vehementer. *Ultima:* omnes debent. *Sed illud profecto principium mihi nunc suspectum est, ut, quæ hic leguntur, sinceriora credam.*

Constituit animum meum, aliquo interdum, ut vere dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epistola tua, atque ad metum accedebat indignatio, quid? virtuti ne deerit ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantane est temporum iniquitas, & hominum in suis bonis ignoratio? Hæc ego quandoque mecum. Nunc vacuus cura jam sum, & ex eo, quod significas n) *ut in exoptata fortuna triumpho. Tuos versus tua fretus humanitate jam promiseram. Eos expectabo minima, si fieri potest, interposita mora, nec tu velim diuturna me expectatione ducas. Illa ad illum, qui te nunquam amavit, quem scis male audire suo merito, cur non transferas ad alium? equidem suadeo. Quod si tenerem ὑπόθεσιν, facile dicerem, ad quem: me a lusibus. καὶ πάν-*

n) *tibi paratam scil. Ferrariæ conditionem esse apud Cardinalem.*

πάντων ἀπὸ ἐρωτικῶν plane revocat non solum natura mea, sed ætas etiam, senectuti propior, quam adolescentiæ. Itaque si quid ad me scribes, remove, amabo te, omnia, quæ tamen dilexisse Plato videtur, ἀφροδίσια. Intelligis, opinor, quid significem: quod tu me petere, vel cupere etiam, si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua, etsi nunquam dubitavi, ex te tamen ipso ea, quæ opto, libentissime audio: quanquam ad studium in te meum nihil animi tui addit commemoratio. Non enim te amare cœpi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus; quæ tibi ipsi ne exponam, non modo meus, verum etiam tuus pudor impedit. Jactura te movet rei familiaris in discessu repentino. Noli laborare: lucrum erit in damno; si spectas eum, qui te excipiet, præstantem virum, erga tui similes optime animatum, cujus egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: & ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te abjecisse, o) & lætor mehercule tua caussa. Veruntamen, si quando opus erit, secessum illum non contemnes: ut habeas tu quoque exemplo Africani, & Lælii, tuum Lucrinum, cujus in littore, neglectis regum thesauris, omni prorsus ambitione solutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare possis; eoque lætius, si me tibi tantæ comitem voluptatis Deus aliquis obtulerit. Verum hæc, ut quidem nostræ nunc utriusque res habent, inania: quæ tamen, si saperemus, omnium fortasse prima. Sed vides me tecum garrire? captum voluptate sermonis, dum te quasi præsentem alloquor, & utor manu ejus adolescentis, quem jure Latii donatum, Cretensibus ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio, quod quidem studiose agit, tuo maxime exemplo incitatus: etsi non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

Re-

o) *Nempe quia Ferrariam cogitas.*

Respondere huic Muretum dicas lib. I. Epist. 15: Valde recreatus: *nisi potius dicendum, quod & dies adscripta suadet, illam & hac & præcedente priorem esse.*

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO

S. D.

XII.

Videtur respondere Epistolis Sacrati tribus, quas dedimus in Appendice: O fortunatum: Litteras ad te: *&* Cognovi ex litteris. *Habetur autem apud Sacratum lib. I. p. 45. & hæc Mureti Epistola.*

NEque te uno amabilius quicquam, aut officii plenius, neque litteris tuis festivius, omnique suavitate conditius fieri potest. Quæ si quam lepide ac polite loquuntur, tam etiam vera de me prædicarent, magna caussa esset, cur, & ego mihi gauderem, & tibi de amicitia nostra gratulareris. Nunc ea res me male habet, quod, cum in meum (ut dicitur) sinum inspicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, qualia mihi tu innumerabilia affingis: ut mihi tale quiddam usuveniat, quale histrionibus, qui dum in scena Agamemnonem agunt aut Atreum, concipiunt spiritus quosdam regios; post, absoluta fabula, dum ad vestitum suum, & ad se ipsos redeunt, agnoscant necesse est, ficta fuisse illa omnia & alienæ oblectationis caussa ad breve tempus suscepta; se vero homines tenues, & non admodum magni pretii artifices esse. Sic ego quamdiu tuas litteras lego, & a te tanquam a Chorago aliquo impositam mihi personam sustineo, placeo mihi, (fatebor enim, quod verum est,) & videor esse aliquis: post ubi ille quasi ventus resedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tanquam ad solitum cultum, ita ad usita-

tam illam & perpetuam meam de me opinionem refero. Sed hæc aut in aliud tempus reservemus, aut quod satius est, in perpetuum omittamus. Ego te Sacrate pro eo ac singularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis testata officiis postulat, & amo & magnifacio, neque id facere desinam, donec tu is, qui es, esse desieris, quod exploratum habeo, nunquam fore Ardeo autem mirifica quadam cupiditate, si qua id ratione a me perfici potest, ut etiam posteris hujus conjunctionis nostræ memoria prodatur, amicosque vixisse nos, non æquales modo nostri, sed futura etiam secula intelligant. Cujus rei gratia constitueram repertas a me in Gallia, neque usque in hunc diem a quoquam divulgatas Victorini veteris, non Rhetoris modo, sed Philosophi quoque ac Theologi lucubrationes in publicum emittere; cumque in eis emendandis non parvum laborem sustulissem, ad te potissimum mittere, & tibi quasi dicare, quicquid in eis mea industria effectum esset, jamque id fecissem, nisi me quiddam, quod aliquando intelliges retardasset. Tu interea mi Sacrate perges amare me, ut facis, tibique certo persuadebis te a me merito tuo mirabiliter amari. Salutabo tuo nomine Janinellum, cum primum eum videro. Vale. V. Id. Sext. cIɔ. Iɔ LXIII. Romæ.

Responsionem quære in Appendice nostra epist. IV: Si de tui animi.

EIDEM SACRATO.
XIII.

Respondet Sacrato ad modo memoratam epistolam: Si de tui animi. *Hæc autem Mureti legitur & apud Sacratum lib. I. p. 49.*

E Tuo tam diuturno silentio suspicatus eram te Ferraria abesse, ideoque ipse quoque intermiseram scribere, donec mihi Martellius primum, deinde Lælius Gavardus

vardus eleganti, ut visum est, ingenio adolescens, salutem tuis verbis nunciarunt. Quæ fuit illa quidem mihi pro eo ac debuit gratissima: sed e sermone Martellii eam cepi molestiam non sane mediocrem, quod ex eo de molestiis, quibus tu interea conflictatus es, & de matris tuæ lectissimæ & de tali filio dignissimæ mulieris infirmitate cognovi. Itaque cogitabam primo quoque tempore ad te exarare aliquid litterarum, quo & purgarem me, qui tamdiu nihil scripsissem, & minuerem, quantum id quidem in me esset, ægritudinem tuam. Sed dum diem ex die duco, homo cum cæteris in rebus non admodum industrius, tum ad scribendum pigerrimus, (non modo enim nosse sua vitia bellum est, verum etiam fateri,) tu, quo nemo usquam in omni genere humanior aut officiosior est, occupasti, missis ad me suavissimis & reliquarum tuarum simillimis litteris. Ad quas ego quia distractus aliis curis tam copiose quam vellem respondere non possum, strictim saltem singula eorum capita attingam. Primum igitur a te, quantum me amas, tantum peto atque contendo, ut omnia potius, quæ negantur fieri posse, eventura existimes, quam ut quicquam de meo in te amore, aut (ut verius dicam) de mea tuis virtutibus & jucundissimis in me officiis debita observantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipsi a me salutem dicas, eique meo nomine gratuleris velim; puto eam quanquam semel tantum a me visam facile tamen redituram in memoriam mei. Quod ad te scripsit Lælius, magnam quotidie non adolescentum modo, sed omnium ætatum atque ordinum multitudinem ad me audiendum venticare, sane verissimum est, idque, ut verum fatear, Ipsi mihi permirum videri solet. Nam & Romæ rarum id est, & ego in me nihil sentio, quo tanta hominum studia excitentur. Sed quando sunt, qui aliter sen-

tiant, intendo equidem omnes ingenii nervos ad conservandam eam, quæ de me excitata est, opinionem: sed duratura ea nec ne sit, θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. De libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loquimur, dicaturum pollicitus sum, noli dubitare. Nunquam omnino emittam eum e manibus, nisi addito luculento aliquo testimonio amicitiæ nostræ. Interea mitto ad te exemplum oratiunculæ, *p*) quam hic habui, pridie ejus diei, quo cœpi Aristotelis Ethica interpretari. Vereor omnino ut satis emendate descriptum sit: nam quod unum mea manu scriptum habebam, id Callippides ille, de quo etiam prioribus litteris aliquid scripsi, *q*) duos jam menses apud se habuit, neque adhuc extorquere possum. Sed tanto mea melior futura conditio est: tu enim si qua a me ipso peccata erunt, ea illi, qui descripsit, adscribes. Mi Sacrate optime & amicissime etiam atque etiam vale. Romæ XIIX. Kal. Februar. CIƆ.IƆ. LXIV.

EIDEM SACRATO.

XIV.

Respondet Sacrato ad epistolam prid. Id. Octob. A. 1563. scriptam, quæ apud ipsum legitur lib. I. p. 51: Ego Murete optime. *Ubi & p. 52. sequitur hæc Mureti. Illa vero Sacrati in Appendice nostra est V.*

PUto mirum tibi videri, quod tamdiu nihil ad te scripserim, præsertim provocatus a te amantissime & officiosissime scriptis litteris, quas ad me jampridem dedisti,

p) *Ea est Volum. I. 7:* Veteri consuetudine: q) *In præcedente quidem Mureti epistola tale nihil est. Itaque aut omissum id in ea, cum typographo daretur, (quod non plane est insolens,) aut aliam hic epistolam innui dixerim, quam ad Sacratum, interim dum ille silet, scripserit Muretus.* Callippidis *autem vocabulo cunctator aliquis intelligitur, quo sensu & ipse Muretus lib. I. Epist. 85. & hujus libri 46. extrema Callippidem se vocat. Erasmum vide adag. 543.*

sti, spero tamen te facile ignoscere occupationibus meis, neque propterea dubitare de amore, atque observantia erga te mea, quæ, mihi crede, tanta est, ut accedere nihil possit. Cujus rei cum alios tibi multos testes, si opus sit, laudare possum, tum vel inprimis Lælium nostrum, adolescentem optimum & suavissimum, qui quoties me videt, (videt autem fere quotidie,) & multa mihi auditu jucundissima de tua singulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me vicissim de te ea, quæ debeo & quæ sentio, prædicantem. Sed mitto hæc. Neque enim dubitare potes, quin a me mirifice ac singulariter ameris, nisi me ingratum atque inhumanum putas: tam male autem te de me sentire non arbitror. Interpretatus sum latine his diebus quintum Ethicorum Aristotelis. Ejus interpretationis mitto ad te exemplaria tria: unum quod tibi habeas, quodque interdum intuens de me cogites; alterum quod meo nomine des Francisco, quem ego & valde amo, & valde me ab eo amari cupio; tertium, quod cum tibi commodum erit, mittas ad clarissimum & eruditissimum virum Episcopum Carpentoractensem; puto enim pro eo amore in me, quem mihi cum sæpe alias, tum proxime, cum hic abiturus esset, ostendit, id munusculum ipsi ingratum non fore. Scribendum mihi est ad multos, & jam noctescit. Ama me Sacrate mi, vir eruditissime, & quod ego multo pluris facio, optime & integerrime: ama me & vale. Romæ. A. D. VI. Id. Martias, M. D. LXV. r)

EIDEM SACRATO.

XV.

Legitur & in Epistolis Sacrati lib. II. p. 71. respondetque,

r) *Casu accidit, ut hoc eodem & die & anno scriberet Sacratus quoque ad Muretum:* Etsi non cogitabam nunc ad te scribere: *quæ in Appendice nostra est VI.*

que, quod e diebus utrique adjectis Epistolæ conjicere licet, ad ibi p. 70. præcedendem Sacrati: Jam diu nihil: *quæ in Appendice nostra est VII.*

ETsi serius ad te scribo quam oportuerat, spero tamen te ejus rei veniam mihi daturum, cum, quæ tam diuturni silentii caussa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te litteras meas sine aliquo munusculo venire; ideoque expectabam, dum habuissem eam orationem, *s*) quæ, ut scis, mihi caussa fuerat huc citius quam opinabar, revertendi, ut eam ad te una cum litteris mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi nunquam contigerat. Neque tamen, quod tantopere cupiebam, possum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim orator Regius, ne cuiquam homini ejus aut aspiciendæ aut describendæ potestatem facerem, antequam eam ipse misisset ad Regem, explorassetque ab eo per litteras, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cum primum licebit, polliceor me nulli prius eam missurum quam tibi. Postulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, quæ perpetuo obversatur animo meo, & interdum quiescere me non finit, quomodo insigne aliquid omnium vestrum caussa facere possim, cogitantem. Quod si nihil aliud potero, certe tamen in aliqua parte scriptorum meorum (si qua est ea gloria,) intexam aliquid quod posteris testetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuisse, ornandæ ac celebrandæ virtutis vestræ voluntatem non defuisse. Vale,

fra-

s) *Ea est XIII. Volum. I. ut partim ex anno illi adscripto colligere licet, qui idem est & præsentis epistolæ; partim ex eo, quod hic paulo post sequitur de Regio Oratore, quod nos dubitare, quin sit pro Rege habita, non finit.*

fratribus tuis. Canalio, Lollio, peto a te ut meo nomine salutem dicas. Romæ IV. id Octob. M.D LXVI.

Antequam hanc acciperet Sacratus, scripsit eam, quæ in Appendice nostra est VIII. Quantum acceperim dolorem. *Huic autem Mureti, & forte sequenti, ac nescio cui tertiæ respondet opinor illa sequens IX:* Accepi tres abs te.

EIDEM SACRATO,

Amico eximio ac singulari.

XVI.

Respondere Sacrato videtur ad Epistolam, quam modo dixi Appendicis esse VIII: Quantum acceperim dolorem. *Quo posito, idem utrique annus merito adscribetur.*

AT ita mihi omnia, quæ volo, in vita contingant, Sacrate optime & humanissime, ut ego simul atque liberatus sum ea cura orationis habendæ ad Pontificem, quæ me tam multos dies occupatum districtumque tenuerat, litteras *t)* ad te dedi, quibus & caussas afferebam illius diuturni silentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cum maxime cuperem, tamen ad te mittere adhuc non possem, aperiebam. Nunc ad alia. Ego mi Sacrate nisi te & fratres tuos homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum vestram non amem modo, sed colam etiam & observem, & ingratum me & hominis nomine indignum esse fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi vestra omnia patuerunt, ut plane perspicerem, cum inter vos, ut & fratres, & ut tales fratres decet, amicissimi & conjunctissimi sitis, vix tamen esse quenquam ex vobis alteri, quam me omnibus, cariorem. Idque eo majus mihi atque admirabilius videtur, quod nullo

 meo

t) Eas esse, quæ hic proxime antecedunt, res ipsa loquitur. Quare annum huic epistolæ dedimus eundem, quem præcedenti.

meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi estis, ut plane cognorim verum esse, quod a sapientissimis hominibus dictum acceperam, ut quisque ipse amabilissimus sit, ita ad alios amandos promptissimum ac propensissimum esse. Nam quod tu caussam amoris erga me tui solitus es conferre in eruditionem scilicet meam, & alia quædam magna ac præclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita esset, ut prædicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo omnia in me aut mediocria esse, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut singulare, nihil quo non unus aliquis ex multis me aut adæquet aut vincat. Itaque indulgeas licet amori tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo justius ac verius possem: nunquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuæ tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus sit, aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto a te, ut me hic aliquid tua caussa facere jubeas, quo testari possim, quantum tua caussa cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut spero, perficiam, ut cum ad æquanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollio, cæterisque amicis communibus peto, ut meo nomine salutem dicas. Vale XII. Kal. Novemb. ex urbe, M.D.LXVI. *u)*

De responsione ad hanc Epistolam vide, quæ dixi ad præcedentem.

EIDEM SACRATO.
XVII

In Epistolis Sacrati legitur hæc lib. II. p. 78: Respondet autem ei, quæ ibidem præcedit: Ego ad te litteras. *Hæc XI. est Appendicis nostræ.*

Quod

u) *hunc annum posui pro* 1565. *Caussam initio hujus Epistolæ reddo.*

QUod nunquam antea evenerat, quodque nunquam eventurum qualibet ſponſione contendere auſus eſſem, id evenit: ut litteræ tuæ, quæ mihi ſemper antehac jucundiſſimæ fuerant, nuper dolorem mihi ac mæſtitiam attulerint ſingularem. Nam cum illud mihi per ſe grave atque acerbum fuit, & ægrotaſſe te, & diu ac graviter ægrotaſſe: tum vix credas, quam me pupugerit illa cogitatio, interea toto illo tempore ceſſaſſe me, & quodam modo defuiſſe officio, neque quidquam ſcripſiſſe, quo hominis amiciſſimi & de me optime meriti leniretur dolor. Etſi enim vere hac excuſatione uti poſſum, neſciſſe me, tibi male eſſe: tamen ea ipſa excuſatio excuſationis indiget: cum indecorum ſit, cujus in me tot tantaque officia extiterint, tamdiu me, qua is valetudine uteretur, neſciſſe. Eſt omnino hujus rei culpa aliqua etiam in communibus amicis, qui cum me tuo nomine ſalutabant, nihil addebant, niſi illa vulgaria, conſervare te diligenter memoriam mei, & ſcripturum ad me, cum commodum eſſet; petere ut ego quoque idem facerem; invaletudinem tuam aut celabant me, aut ipſi quoque neſciebant. Utut eſt, convaluiſſe te gaudeo, petoque a te primum, ut pro ſolita tua humanitate ignoſcas mihi, ſi diutius ad te ſcribere diſtuli, quam par erat: deinde ut quantum me amas, tantum operæ ac diligentiæ conferas ad valetudinem tuam & confirmandam & conſervandam. Hoc ita videris facillime conſequi poſſe, ſi ad corporis exercitationes aliquid addideris, de exercitationibus animi atque ingenii aliquid detraxeris. Neve putes quidquam me tibi ſuadere, quod non ſatis exploratum habeam: ego quoque idem facere cœpi, & mihi inſigniter prodeſſe ſentio. Tu quando eo ingenio es, ut cognatis, ut amicis, ut patriæ, ut bonis omnibus libentiſſime operam des, eorumque commodis perpetuo inſervias, ut id facillime ac diutiſſime facere poſſis elaborato. Mi Sacrate optime, etiam atque etiam vale. Salutem plurimam lectiſſimis tuique

 ſimil-

simillimis viris fratribus tuis, itemque Paludino, Canalio, cæterisque amicis. Romæ. XIII. Kal. Jan M.D.LXVII.

EIDEM SACRATO.

XVIII.

Invenies hanc & in Epistolis Sacrati lib. II. p. 82. Respondet autem duabus ibi præcedentibus, quæ sunt in Appendice nostra XII: Ego ad te jam diu; *& XIII:* Vereor interdum, ne.

NOn puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate vir optime & eruditissime, ut metus ille quem scribis, cadere in animum tuum potuerit, ne, quia diu jam ad te non scripsissem, tui etiam oblitus essem. Quomodo enim tui me capere possit oblivio, qui & is vir es, cujus etiamsi nulla unquam in me officia extitissent, singularis tamen probitas & doctrina deleri ex animo meo non potest, & ea in me beneficia contulisti, ut etiamsi illa in te non essent, quæ te omnibus & amabilem & admirabilem reddunt, ego tamen non summe amare te sine singulari improbitate ac prope dixerim, impietate non possem? Sed ut iis, quos ita alto sopore oppressos videmus, ut nullis clamoribus excitari queant, aculeos interdum admovemus: ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dormienti, & ad tuas suavissime amantissimeque scriptas litteras nihil respondenti, istas orationis faces adhibere voluisti, quibus me non languentem modo, sed (ita me DEUS amet!) semimortuum ad scribendum excitasses. Illud mihi molestum est, quod tam longo intervallo nihil tamen habeo, quod possim scribere, præter illa communia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neque quenquam esse omnium mortalium, cujus ego amicitiam tuæ anteponendam putem. Neque vero aut Lollium meum minus amo quam solebam: aut eos, quos tu mihi conciliasti, ornatissimos viros collegas tuos, Paludinum & Cana-

na-

nalium: sed nescio, quomodo hos jam aliquot menses tantus me occuparat veternus, tanta scribendi satietas ceperat, ut ne in Galliam quidem scriberem ad quosdam, qui mea illic magni sane momenti negotia procurabant. Sed hunc torporem excutiam vel maxime caussa tua: non quod periculum esse ullum arbitrer, ne ἡ ἀπροσηγορίη, ut est in illo vulgato versu, amicitiam nostram dissuat: sed quod iniquum esse intelligo, pro tuo erga me summo amore, quidquam a me committi, quod tibi molestiam adferre possit. Unum a te peto, ut, quemadmodum iis, qui diu ægrotarunt, ubi convalescere incipiunt, exercitationes a principio non valde laboriosæ imperantur; ita tu mihi, qui nunc primum accepto litterarum tuarum pharmaco ex illo diuturno pigritiæ morbo ἀνακομίζομαι, neque longas neque accurate scriptas litteras imperes: neque in eis aliud quam meam erga te propensissimam voluntatem & observantiam spectandum aut requirendum putes. Mi Sacrate etiam atque etiam vale, & me ama. Romæ XIIX. Kal. Quintiles. M.D.LXIX.

EIDEM SACRATO.

XIX.

In epistolis Sacrati habetur lib. II. p. 112. Respondet autem illic praecedenti, quae nostrae Appendicis est XIV: Quantum de tua.

HEri accepi a te litteras simillimas tui, tersas, nitidas, elegantes, plenissimas humanitatis, & spirantes omni ex parte benevolentiam veterem illam tuam in me mirificam prorsus ac singularem. Quod excusatione nihil opus esse duxisti, fecisti, ut amicitia nostra dignum est: ac me præterea levasti lobore quærendi, quomodo tam diuturnum silentium meum apud te defenderem. Nam excusare te non poteras, quin eadem opera me accusares. Itaque hoc quoque a te tanquam mea caussa factum

factum accipio, indultumque mihi a te puto. Thalamius noster, (non enim tibi jam concedo, ut tu eum plus ames,) verus, ut video, est & diligens internuntius amicitiæ nostræ. Nam quoties una sumus, de te prope perpetuo loquimur: & ipse postea litteris suis tibi, quæ mea sit in te observantia, vere accurateque perscribit. Constitueram nuper mittere ad te nugas quasdam meas, scholasticas omnino, id est, non satis dignas, quæ a te legerentur, sed quas tamen tibi, ut solent mea, placituras esse sperabam. Id postea omisi facere, quia, cujus opera in eis describendis uterer, non habebam. Nunc habeo, qui id commode faciat. Quare expecta propediem a me ingentem fasciculum, pro quo vereor, ne plus mercedis dandum sit tabellariis, quam quanti ea omnia erunt. Erit tamen quod rideas una cum Canalio nostro, qui mihi, ut debet, hæret in animo. Quem tu, mi Sacrate, salutabis diligenter meo nomine, &, qui mihi benevolentiam ipsius conciliasti, idem conservabis. Nescio an adhuc resciverit, Jacobum Æmilium Belgam, quem ipse mihi & præsens & per litteras commendaverat, nuper hic mortuum esse. Plura scribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerumque vix ad ea, quæ necessaria sunt, satis vacui temporis relinquunt. Bene vale Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me amare perge. XV. Kal. Feb. M.D.LXX. Roma.

EIDEM SACRATO.

XX.

Legitur hæc in Epistolis Sacrati lib. III. 25.

SCripsi nuper jussu Cardinalis mei versus quosdam *x*) de Tiburis amœnitate: sed jussus eram non multo plures, quam viginti versus scribere, & ea attingere, quæ in ipsius hortis spectatu dignissima & jucundissima viserentur

x) *Eos quære lib. I. Poëm. 50. p. 40.*

rentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta & vix mihi videbar pauca quædam ex innumerabilibus, quæ dici poterant, delibasse. Eos versus cujuscunmodi sunt, ad te mitto: si forte possint animum tuum a molestiis tum domesticis, tum publicis paulisper avertere. Curas enim, vetus dictum est, carmine minui. Poteris eos cum Paludino, & Canalio communicare. Quamvis enim non valde boni sunt: vobis tamen tribus placebunt, quia sunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum. Etsi enim judicium ipsius extimescere deberem: mihi tamen cognitus amor ipsius erga me timorem levat. Ego te, Sacrate optime & humanissime, vosque omnes, sed, ne mentiar, te inprimis, ut debeo, in sinu fero: &, quamvis ad te rarius scribo, quam summa nostra conjunctio postularet, de te tamen sæpissime cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, quod ubi absolutum erit, statim ad te mittetur. Vale amice optime & spectatissime. Idib. Augusti cIↃ. IↃ. LXXI. Tibure.

Respondet Sacratus Epistola nostræ Appendicis XVI: Litteræ tuæ.

EIDEM SACRATO SUO.
XXI.

In Epistolis Sacrati habetur hæc lib. III. p. 135.

PRoxime cum vellem ad te scribere, quam grata mihi fuissent insitia, quæ tu & Alexander Canalius ad me miseratis, ita me subito multa negotia oppresserunt, ut coactus sim officium illud in aliud tempus rejicere. Nunc igitur utrique vestrum gratias, ut debeo, maximas ago: simulque ut, qua una ratione possum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cujusdam mei ad divam Virginem Lauretanam: *y)* quod vobis, si nulla alia re, certe argumento placebit. Versus ipsi si frigidiores videbun-

y) Extat lib. I. Poëm. 38. p. 24.

debuntur: tanto judicare debebitis munus meum accommodatius ad hanc tempestatem anni, qua frigus studiose quærere omnes solemus. Quales autem cunque videbuntur, non recuso quin eos communicetis cum Paludino, Montecatino, cæterisque communibus amicis: prope etiam dixi, cum Pigna: sed audio eum valde severum esse in judicandis poëmatis. Et tamen, quia me ab eo amari scio, si vobis videbitur, subeamus hoc quoque periculi, cum præsertim, si quid in eis parum probaverit, ipsa nos reprehensio cautiores in posterum factura sit. Valde gavisus sum, cum audii fratrem tuum z) Episcopum Carpentoractensem esse factum: qui honos jampridem summis illius virtutibus debebatur. Neque ei tantum gratulatus sum, sed tibi quoque, cum epistolam a) ea de re tuam ad Johannem Moronum Cardinalem legi: quæ mihi ita elegans visa est, neque hoc tantum, sed ita graviter ac sapienter scripta, ut jam tum cœperim eundem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem nuper hic habitam a Petro Magno, ut versuum levitas orationis gravitate pensetur. Bene vale Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me ama. Romæ III. Non. Julii, cIↃ. IↃ. LXXII.

Responsoria Sacrati jam sequitur.

PAULUS SACRATUS
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.
XXII.

Respondet praecedenti; In Epistolis autem Sacrati legitur lib. III. p. 136.

Legi tuum carmen ad Divam Virginem Lauretanam; de quo quid ego dicam nisi summi illius Mureti poema esse, cui quenquam æquare non liceat? Itaque ita me delecta-

z) *Jacobum Sacratum.* a) *Eam habes in Epistolis Sacrati lib. III. p. 142;* Etsi tua summa.

ctavit, ut versus perplures memoriæ jam mandaverim; quod Alexandro quoque Canalio contigisse idem mihi affirmavit. Quid autem tot nos lucubrationibus tuis honorandi caussam tibi dederit, an inscitia, an eximius tuus erga nos amor; nemo nostrum certe ambigit, quin singulari tuæ humanitati totum tribuendum sit, quæ te profecto impulit, ut quod nos tibi debemus, de eo nobis gratias agas. Quod si forte inscitia ipsa nonnihil etiam te moverunt, quæ ostendis grata tibi fuisse; certo scito nos operam daturos, ut singulis annis eundem saltem numerum tributi nomine a nobis accipias, ne ex animo tuo unquam nostri memoria discedat. Quod ad mandatum tuum attinet, id sane executi sumus, Alexander enim exemplum suum Montecatino ac Pignæ impertivit. qui carmina tua ab ipsis valde probata fuisse mihi retulit: ego vero mei Martellium, Paludinum, cæterosque communes amicos participes feci, qui te ita admirantur, ut etiam hoc dicant, a divino ingenio tuo nihil nisi absolutum perfectumque proficisci. Quibus ego libenter assentior, lætorque Muretum meum, quem in oculis fero, ab omnibus mirum in modum coli, plurimique fieri. Illud in extremis litteris tuis, cum mihi de dignitate fratris gratularis, me molestia affecit, quod scribis, te meam ad Amplissimum Moronum epistolam legisse, & eam laudas, quam ut corrigeres ac emendares amicitia nostra & tua erga me benevolentia postulabat. Sed si favente Deo Opt. Max. ad annum sacrum pervenero, & ibi tu quoque adsis, a te impetrare conabor, ut mearum nugarum Aristarchus sis, nec tu, opinor, recusabis, si me de tuo erga me studio dubitare nolueris. Vale. Electus Antistes Carpentoractensis Jacobus Sacratus plurimam tibi salutem adscribit, b) *& quod*

b) *Paulo aliter hæc leguntur in Codicibus Mureti. In quibus præterea statim post* Vale *hæc reperias:* Alexander (*Canalium intellige,*) multam tibi salutem adscribit, mihique in te amando minime concedere palam prædicat. *Sed nos, ut alias in hac Epistola, ita & hic sequendam nobis putavimus ipsius Sacrati editionem, ab ipso haud dubie correctam.*

quod ei tantum tribuas, quantum ipse non agnoscit, hoc tuae eximiae humanitatis proprium esse ait: de tua tamen in eum optima voluntate maximam gratiam habet. Ferrariae XI. Kal. Sextilis. M.D.LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO

S. D.

XXIII.

Legitur & apud Sacratum lib. III. p. 151. Respondet autem illi Epistolae, quae in Appendice nostra est XX: Miror, cur tamdiu.

Respondebo breviter ad eas litteras, quas a te III. Id. Octobris datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus sum, quod veritum esse te scribis, ne tibi aliqua de caussa subiratus essem, neve mea erga te immutata esset voluntas. Tibi ne ego, mi Sacrate, ut irascar? aut quidquam unquam ulla de caussa ex meo in te summo amore, aut, ut verius dicam, observantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te litterarum dedi. Primum, non satis magnum argumentum: praesertim cum post eas, quas ad te ultimas dederam, nihil omnino a te accepissem. Sancte enim tibi affirmo: post Hippolyti Cardinalis Ferrariensis obitum nullas ad me litteras tuas perlatas esse, nisi eas, ad quas nunc respondeo: *c)* & ego tamen ad te mense, ut opinor, Januario scripsi, misique eam orationem, *d)* quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram. *e)* Itaque tu vide, ad quem illas alias miseris, aut cui

c) *Non ergo redditae fuerunt Mureto illae duae Epistolae Sacrati, quas in appendice numeramus XVIII. & XIX. nam & has (praeter XX. cui hic respondetur,) post Hippolyti Cardinalis obitum scriptas fuisse, satis est evidens.* d) *Orationem hanc Sacratus accepit, litteras vero Mureti nullas. Ipsum vide Epist. XIX. appendicis nostrae.* e) *Habes eam Volum. I. Orat. 22. p. 226.*

cui eas inscripseris. Certe enim mihi redditæ non sunt. Deinde quidvis te potius, quam id quod suspicatus es, oportuerat suspicari. Sed ecce tibi: vix ad te scribere ingressus sum, & avocor: & jam multa nox est. Pudet hoc ad te ἀτελῆς epistolæ principium mittere: sed tamen hoc malo, quam nihil. Propediem & ad te scribam, *f)* & nescio quid orationis, quod a me nuper habitum est, mittam. Mi Sacrate, ama me & vale. Canalio nostro plurimam salutem. Romæ pridie Kalend. Novemb. CIƆ IƆ. LXXIII.

EIDEM SACRATO.

XXIV.

Hanc Epistolam Sacrato Muretus promiserat sub finem præcedentis. Apud Sacratum eam quære lib. III. p. 159.

Superioribus diebus cum ad litteras tuas respondere cœpissem, etsi jam multa nox erat, egoque mihi eam potissimum horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore considerem, statim tamen accidit, ut ad me veniret, qui quod cœperam, vetaret absolvere. Itaque in ea quadam indignatione risi tamen, quod quasi fato quodam evenisse videretur, ut ne nunc quidem possem ad te, cum maxime cuperem, scribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus, ut erat imperfectum atque inchoatum, ad te misi: simulque pollicitus sum, me propediem ad te nescio quid nugarum mearum esse missurum. Præsto igitur, quod tum promisi, & ad te mitto exempla duo orationis cujusdam a me nuper habitæ; quam, etsi bella non est, tibi tamen, & Canalio nostro, pro vestro erga me amore non plane displicituram esse confido. Velim autem mea caussa convenias Antonium Montecatinum, (quem virum, Sacrate mi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam,) eique plurimam a me salutem dicas, simulque ei unum ex illis, quæ ad te mitto, meæ

f) Facit hoc Epistola seq.

orationis exemplis tua manu des. Ita enim spero, ipsi quoque munusculum gratius fore: etsi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo est. Et quanquam acerrimo judicio est: mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie est ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me & vale. Romæ XI. Kal. Decemb. CIƆ. IƆ. LXXIII.

Respondet Sacratus Epistola nostræ Appendicis XXI: Tardius ad te.

EIDEM SACRATO.
XXV.

Respondet Sacrato ad Epistolam nostræ Appendicis XXII. Nunc sentio. *Apud Sacratum autem legitur hæc præsens lib. III. p. 162.*

NE orationis a me in funere Caroli Regis habitæ g) *exemplum statim ad te pro mea veteri consuetudine miserim, id unum obstitit, quod te Carpentoracti esse arbitrabar: eo enim profectum audieram, & eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos jam menses nihil a te acceperam litterarum. Nam illa quidem, quæ tu scribis, partim* ἕωλα *sunt, ut a te joco scripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut unquam illius humanitatis, quam in te & in Canalio nostro medius fidius prope singularem cognovi, capere possit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer a vestri similibus, id est a viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obsecro te, ista vel suspicari, vel, quo me crucies, simulare te suspicari. Ego duos vos amare, colere, observare non desinam, nisi is esse, qui sum, desinam. Quod si rarius scribo, ignoscere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiæ meæ: quæ ingravescente jam ætate quotidie magis ac magis augetur. Magnam lætitiam nuntias, quod vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim aspectu, amplexu, & optatissimis sermonibus duo-*

g) *Habes eam supra Vol. I. Orat. 24. p. 229.*

duorum longe mihi charissimorum capitum. Et spero vos non ita occupatos fore, ut non sæpissime nobis una esse liceat. Jam nunc præcipio mente ac cogitatione collocutionum nostrarum suavitatem. Interea quod unicum mihi reliquum erat exemplum ἐκείνου τοῦ ἐμοῦ λογαρίου. ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina orationes omnes meæ, in quibus hæc quoque. Inerunt & poëmata quædam non magni pretii: sed quæ tamen mirifico a quibusdam studio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea istæc & laudant & requirunt: quæ ego quo magis inspicio, eo magis, quam nihili sint, sentio. Nam ut aliquid fortasse simus, si cum quibusdam æqualibus nostris conferamur: ac certe, si quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale: aut potius ambo valete; quando ut ego pro indiviso amborum communis sum, ita hæc epistola utriusque communis futura est. Romæ XII. Kal. Sextil. cIɔ. Iɔ, LXXIV.

Non rescripsit Sacratus quidem. Sed responsi qualiscunque vicem supplebit epistola nostræ Appendicis XXIII: Venienti istuc.

EIDEM SACRATO.
XXVI.

In Epistolis Sacrati extat lib. IV. p. 186. Respondet autem ibi præcedenti pag. 185: Statueram. *(Quam dabimus infra in Appendice n. XXIV.) ac præterea nescio quibus aliis duabus argumenti ejusdem.*

NUnc ipsum accepi prandens binas ad me litteras tuas, in eundem a te fasciculum conjectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil contineretur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc salvum incolumemque venisse, & commemoratio quædam accurata eorum, quæ tu tibi me præstitisse, cum hic esses, prædicaras. Ego autem, Sacrate

mi optime & humanissime, si negem, me cupidissime quæsiisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici cujusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim & amo te singulariter & meum erga te studium tibi notissimum esse cupio. Illud vere affirmare possum, nihil tibi me præstitisse, aut tua caussa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meæ erga te voluntatis adæquari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quærere occasionem exercendæ eloquentiæ tuæ in eis amplificandis & exaggerandis, quæ per se ita exigua & tenuia sunt, ut vix compareant. Quid enim tibi a me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua caussa cupiam? cum ipse contra tam multis tamque illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero, dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus hæc. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de quibus amo te plurimum. Quod te quotannis alia missurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromptum a studiis meis mittam. Paludino, Canalio, cæterisque, quos istic mei amantes esse scis, salutem. Vale. V. Kalend. Jun. M.D.LXXV. ex urbe.

Responsum Sacrati quære infra in Appendice, Epist. XXV. Legi litteras.

EIDEM SACRATO.

XXVII.

Legitur in Epistolis Sacrati lib. I. p. 16. Rescribit autem Epistolæ, quam in Appendice fecimus XXVIII: Etsi vetus.

HEri accepi a te litteras reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem & suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi, mi Sacrate, respondere possim, equidem non video. Nihil enim jam pridem jubes

bes me tua caussa facere, neque sane, ut sunt tempora, video qua in re opera mea uti possis. Sed si quid evenerit, noli quæso dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, & qui semper fui. Mihi crede, neque te quicquam usquam amabilius est, neque tu quemquam habeas amantiorem ac studiosiorem tui. Sed hæc inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam τῦ ἀνεψιῦ scripsi (*b*). Cum enim prima elementa latinæ linguæ ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam teneræ ætatis accommodatum. Ea res coëgit me repuerascere. Neque magis id mihi alienum aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa. Tu illud carmen, qualecunque est, quia meum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romæ XVI. Kal. Dec. M.D.LXXVIII.

EIDEM SACRATO.
XXVIII.

TAnti fuit torquere te aliquot dies litterarum mearum expectatione, ut tuas (*i*) acciperem, concitato ac prope irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admistum aliquid acre delectat: Ita mihi, qui nunquam quicquam a te nisi melleum accepissem, jucundissimum fuit, te subiratum intueri: præsertim cum in eo ipso iræ calore, omnibus ex partibus se amor erga me tuus proderet. Sed scin tu Sacrate mi optime, & in ipsa etiam ira suavissime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum: *Amantium iræ amoris integratio est.* Præsertim cum in summis occupationibus ad

 te

h) *Carmen suum innuit ad M. Antonium fratris filium:* Dum tener es: *quod habes lib. II. Poëm. prope fin.* i) *Fortasse scriptas a Sacrato vernacula,(h.e. Italo sermone,)quales eum dedisse nonnunquam ad Muretum intelliges ex Append. Epist. XXVIII. Qua caussa fuerit, cur ad nos ea non pervenerint cum cæteris latine exaratis.*

te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quæsoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi e studiis meis munusculi k) parem, scies, cumprimum ex litteris tuis omnem iram a te depositam esse cognovero. Vale IV. Kal. Mart. M. D. LXXIX. Roma.

Respondebit Sacratus infra in Appendice Epist. XXIX: Nunquam inficiabor.

EIDEM SACRATO.
XXIX.

VOlo te, mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere, ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adegit: certe quidem ita conturbavit, ut nunquam in vita commotiorem fuisse me meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam, & ut omnes, qui notam modo aliquam humanitatis præ se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisque mea omnia aperire ac patefacere soleam. Eorum quidam, (quis fuerit, suspicari possum, pro certo adfirmare non possum) nuper data occasione Plauti librum, in quo emendando viginti quinque annos & eo amplius insudaveram, furto subripuit: & una cum eo alios aliquot libros, quorum jactura minus me movet, quia similes alios pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat; Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliæ; adempta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam; præcisa spes gloriolæ, quæ ex tot locis emen-

k) *Dedicavit Sacrato Muretus tandem Commentarium suum de Orig. Juris. Vide supra lib. II. Ep. 19.*

emendatis sperari poterat: quam etsi non aucupor, facere tamen non possum, quin doleam eam mihi, mea stultitia, aliena improbitate subreptam. Idem ille plagiarius, quisquis est, septem folia libelli mei, *l)* quæ tu ad me miseras, abstulit: in quo magis etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Peto igitur a te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quamprimum septem illa prima folia mittas: octavum enim habeo. Ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Græcorum, & indicem eorum, quæ a librariis peccata sunt. Vale & me ama. Romæ III. Idus Januar. M.D.LXXXI.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

XXX.

Ego, Murete præstantissime, maximam, pro eo ac debui, molestiam cepi ex ea injuria, quam accepisti certe insignem, nec animo pacato atque tranquillo me unquam futurum esse puto, donec te, quem longe pluris facio quam me ipsum ex istis molestiis emersisse cognovero; in mærore enim te ac tristitia esse ex tuis suavissimis atque gravissimis litteris intelligo. Ac satis mirari non possum istius hominis impudentiam atque audaciam, quem abs te in bibliothecam cum nonnullis aliis facile ac benigne receptum, quod illi humanitatis aliquid habere tibi viderentur, tantum in te virum præcalrissimnm scelusnedere non puduerit, ut libros tibi aliquot, & Plautum inprimis, in quo corrigendo multum la-

 boris

l) *Commentarii de orig. Juris, de quo lit. prac. dictum. Nam hunc ad Sacratum, ut istic edendum curaret, misisse, patet e lib. II. Ep. 19. prope fin.*

boris & operæ consumpseras, & vigilias noctu multas, ut opinor, egeras, is furto subripuerit, signaque tibi non humanitatis, sed immanitatis dederit, quod laudem & gloriam tibi adimere pro viribus conatus sit. Tamen nihilominus in hanc opinionem venio, Murete humanissime, ut iste tecum jocari voluerit, incredibili tua mansuetudine, & comitate fretus, teque oblectationis gratia parumper cruciare. Non enim cogitatio hæc in mentem meam irrepere potest, ut eo animo te salutatum accesserit, injuriam tibi inferendi: nimis enim inhumanus ac tibi infestus fuisset. Nam cum certo scivisse, rem ex sententia sibi successuram esse, adduci non possum ut credam: at illi evenisse arbitror, quod vulgo est in proverbio, ut commoditas furem illum reddiderit. Quod si lucubrationes tuas, quas a te celari oportuit, in armario & arca sepositas ac reconditas habuisses, (ut posthac experiendo doctus eris cautior:) casum istum minime timuisses. Plautus autem in conspectu erat, isti ante oculos versabatur. Itaque iste libro valde inhians, ipsum clam sustulit eo, opinor, consilio, ut cum ex illo excerpserit ea, quæ sibi placuerint, ac descripserit omnia, aliena manu tibi reddat atque restituat: Namque is tuarum lucubrationum ac scriptorum amore admodum incensus, (non enim te latet, quam multi avide appetant,) ad hoc facinus audaciæ & sceleris faciendum aggressus est, nec infamiam pertimuit, ut lectione scriptorum tuorum animum satiaret: ratus te ei negaturum fuisse, si hoc a te poposcisset. Quare, Murete dulcissime, ea te consolatione sustenta, quam tibi ex animo adhibeo, divinans eum talem fore, a quo te ludibrio læsum fuisse non doleas; & in spem veni, Plautum postliminio ad te brevi rediturum esse, qui te consolabitur, omnemque dolorem abstergebit, te delectabit, flagitii etiam memoriam delebit. Cur enim de hom ne isto non recte potius sentiamus, quam prave, sicut charitas postulat, licet ille offensionem impuden-

dentiæ effugere non queat? Sed & mæstitiam omnem depone, cogita te perturbationum tuarum fidissimum socium habere: nec metue, ut iste vigilias tuas ac labores cum nominis sui inscriptione edat. Tam enim multi loci perpulchre atque venuste a te emendati in tuis variarum lectionum libris extant, quæ fidem facerent tuum opus esse, ac furti eum insimularent; & si, ut spero utriusque nostrum litteræ, quæ in hoc versantur argumento, ad manus hominum pervenirent, testes facti hujus locupletes erunt, ut ad amplissimam atque immortalem gloriam tuam aliquid amplius accessurum esse non augurer solum, sed exploratum habeam, quam aliquid de ea unquam quicquam detrahi a quoquam posse putem. Quamobrem denuo a te peto, ut pro tua summa in me benevolentia animum tuum tranquillare velis, quo ego quoque quietam hanc vitam agam. Confido enim, clementissimum & eum benignissimum fore nobis adeo propitium, ut ex isto casu uterque nostrum tantam sit voluptatem capturus, ut risus etiam consequatur. Septem folia libelli tui, quæ a me flagitas, nudius quartus tabellario ad te perferenda commisi. Tu quoque interpretationem Græcorum quam primum ad nos mitte, ut liber ab omnibus exoptatus tandem exeat. Vale ætatis nostræ decus. Ferrariæ VIII. Kal. Febr. M.D.LXXXI.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.
XXXI.

VElim hoc mihi credas Sacrate mi optime & amicissime, non te ardentius cupere litteras meas, quam ego ad te & creberrime & longissime de toto rerum mearum statu scribere cupio. Sed ita multa quotidie interveniunt, quæ me varias in partes distrahant, ut interdum vix respirandi otium detur. Itaque cum hic amicos & plurimos & potentissimos habeam, & cum omnia mihi Dei beneficio non modo ad commode, sed ad laute ac magni-

fice vivendum affatim suppetant, cum me libenter omnes videant, cum apud omnes ordines gratiosus sim: major me tamen indies urbis satietas percipit. Quando enim vivam, si post tot annos laboriosissime actos, ne seni quidem quies ulla conceditur? Alius me negotii sui caussa, cursidare per urbem jubet, & modo hunc, modo illum ex proceribus convenire ac colloqui; alius sepulchralem inscriptionem petit; alius quod in ponte aliquo, aut in basi alicujus statuæ inscribat; est qui hujus, aut illius scriptoris locum sibi aliquem declarari postulet; est, qui epistolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus molestum est, totum refingi ac recudi velit. Jam quantum mihi temporis auferri putas ab istis, qui, quoties ipsi, nihil quod agant, habent, alios quoque omnes diffluere otio existimant? Veniunt, admitti volunt; nisi admittantur, fremunt; inhumanum esse me ac difficilem, conqueruntur; admissi, ultro etiam objurgant, quod nimis in studiis defixus sim, quasi per istos quidquam mihi temporis studiis meis tribuere non liceat; relaxandum interdum esse animum clamant; quem ne relaxare possim, ipsi magna ex parte obstant. Tum in alienissimos & mihi molestissimos sermones ingrediuntur: quid novarum rerum allatum sit e Gallia? qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur? quid agat, quid meditetur Pontifex? quot & quos Cardinales proximis comitiis hominum fama designet? Quarum omnium rerum ego ita non imperitus modo, sed etiam incuriosus sum, ut sæpe, Romæ an ruri sit Pontifex, nesciam. Obdurare tamen, & vorare hæc, & talibus ineptiis verberandas aures præbere cogor, donec & ipsi tundendo defessi sunt, & ego vapulando enectus. Semianimis & ἐμβρόντητος relictus, ubi me denuo in bibliothecam abdidi, video in mensa satis multa explicata, quæ mihi torporem excutere possint. Neque est, quod dicas, ista omnia, si quis obfirmet animum, posse vitari. Mihi crede, aut multæ ac graves inimicitiæ suscipiendæ sunt, aut hæc & ejusdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & querantur ullum tabellarium sine meis ad se litteris venire. Quid quæris? Harum rerum tædio de urbe relinquenda sæpissime cogito, & Venetias ire, ibique quod reliquum ætatis est, transigere discupio. Ille mihi locus ad senilem quietem ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem si sperarem, aliqua honesta ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniæ meæ posse, quantum ad vitam γεροντικώτερον, id est, paulo mollius ac delicatius agendam sufficeret: colligerem omnes vindemiolas

meas,

meas & istuc venirem. Videor autem conficere posse ad novem aut decem millia nummorum aureorum. Ea si possem ita collocare, ut & de sorte nullum discrimen esset, & in singula millia octogenos nummos aureos quotannis percipere liceret: non equidem ad te accurrerem, sed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile sustentare me possem. Viverem interea quietus in studiis, & multa scripta mea partim rudia & inchoata perficerem, partim affecta, & prope ad extremum perducta, edolarem & expolirem. Viderem etiam interdum Sacratum meum. Certe enim nonnunquam aut ipse Venetias, aut ego Ferrariam venirem. O si mihi Deus hoc annuat, quam mihi videor beatus fore! Quid si tu quoque ad hoc consilium meum adjuvandum & accelerandum aliquid curæ ac cogitationis conferas? Quod ut facias, a te peto quæsoque. Vides, quam libenter tecum confabuler? Quippe hæc enim scribo sexta hora noctis: cum periculum ab interpellatoribus nullum est. Incredibiliter doleo, ægrotasse te: convaluisse, immortaliter gaudeo; oroque te, ut vel mea caussa, valetudinem tuam diligentissime cures. Sed quid est, quod ais de Tiberii negotio? Nam nullus quidem mihi a te Tiberius commendatus est, nisi quæ litteræ interciderunt. Sed suspicor, voluisse te Victorium dicere. Accipe igitur, quo in statu res sit. Cardinalis ipse mihi aperte dixit, totum negotium mala fide gestum esse, &, ne operam ea in re meam amplius interponerem, monuit: sibi tamen curæ fore, ut Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructum. Ama me ut facis, & Vale. Romæ, XVI. Kal. Sept. M. D. LXXXI.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I. C. & C. R.

S. D.

XXXII.

Redditæ tandem mihi fuerunt suavissimæ litteræ tuæ ac salis leporisque & urbanitatis plenissimæ, quæ a me semel & iterum ac tertio, sæpe denique lectæ, quod eas avidissime desiderarem, quibus jamdiu carueram, tantum mibi solatii attulerunt, ut mœrore illo meo, in quo versabar, ac soli-

solicitudine magnopere me levaverint. Excusatio autem illa tua, Murete præstantissime, quam tamen tua caussa libenter accipio, mihi non persuasit, ut penitus acquiescam, ac tantam te interposuisse moram non doleam; sed summa tua apud me auctoritas. Nam quod aliquis te sua caussa ad proceros adire jubeat, nonnullus vero sepulcralem inscriptionem petat, aut alius scriptoris alicujus locum sibi explicari velit; alius etiam epistolam suam aut carmen abs te emendari cupiat, multaque alia quæ narras; hujusmodine sunt, quæ te Pauli Sacrati tui memoriam deponere cogant? An non idem mihi, qui tecum minime sum comparandus, sæpe contingit, ut templo pontificio cum sim addictus, (ut tute scis) permulti me sacerdotes consulant, quid in hoc vel illo negotio leges & decreta jubeant atque decernant? quibus aut statim respondeo, aut eos in posterum diem differo; aliqui me controversiæ ipsorum arbitrum constituant? nonnulli quoque de aliquo scripturæ sacræ loco obscuro sententiam meam exquirant? plerique etiam me domi conveniant, qui a me flagitant, ut aliquam suam lucubrationem corrigam, & addam, minuamque? aliqui demum volumina afferant? Quos non admittere quidem rusticani hominis esset; ab his vero hoc nos facere inviti & recusantes cogimur; & tamen nihil me a Mureto abducere potest. Quotidie de te cogito, de te meditor. Nam imago tua ante oculos mihi obversatur; nihil ago aut tracto, quin testis adsis; nec unquam mihi in mentem venit dicere: Eat Muretus, & meas ad eum litteras non perferri conqueratur. Quin cæteros in longius duco, ne me interpellent, quo minus aut nonnullam tibi salutem mittam, aut certe scribam. Nam cum tu mihi omnium instar sis, nonne cunctos posthabere debeo, ut unum eximium Muretum tota cogitatione amplectar? Sed cum inquis, te, licet apud potentissimos quosque gratia valeas, & commode ac laute istic vivas, urbis tamen satietate

tate defessum esse, atque Venetias proficisci in animo habere; scilicet arbitraris, quod tibi esse otiose ibi licebit? non enim illic cuiquam cognitus es, nec Mureti nomen auditum est. Equidem, suavissime Murete, vix risum tenere potui. Quasi non memineris Hilarionem eremitam, teste divo Hieronymo, peregrinatum esse in alienis civitatibus, ut omnibus ignotus esset: cum tamen a Dæmonibus variis in locis publicatum fuisse. Quod cum multis aliis contigerit, sic tibi quoque usu venturum puta, ut multorum litteræ, pueri, ac Tonsores ipsi, si Venetiis esses, te perspicuum facerent. Excellentissima enim tua virtus latere non potest. Immo, majoribus illic molestiis afficereris, ac penitus otio careres. Nam domi tuæ nunquam solitudo esset, propterea quod nemo non summi Mureti conspectu paulisper frui vellet, qui hac tanta famæ celebritate etiam longinquis & ultimis in terris habitantibus te notum esse intelligeret. Quæ cum ita sint non est cur in hanc opinionem venias, quanquam te mecum suaviter jocari, ac longe ab hac cogitatione abesse non me fugit. Ego quidem valde fortunatus essem, si multo propius abesses; sperarem enim me in complexum esse venturum Mureti mei; at hoc optare me, perinde est, ac si volare cuperem. Quare cum nihil te istic beatius sit, nihil felicius, clementissimi Dei beneficio hunc vitæ statum usque ad summam senectutem retinere conare; nec mutationem facere cogita, ne cum meliore loco esse cupias, deteriore statu sis. Ego quoque me beatum appellabo, si hoc abs te obtinuero, ut pro tua singulari humanitate perbreves quidem, crebras vero ad me litteras mittas; quod sæpe de te audire mirum in modum me delectet. Atque magno me hoc tibi beneficio devinctum esse fatebor. Vale Murete præstantissime. Ferrariæ IV. Nonas Octob. M. D. LXXXI.

Hic, quod adscripta tempora poscunt, commodissime sequi poterant Epistolæ tres 37. 38. 39.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

XXXIII.

BEne qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum. Tu vero bene & vere conjecisti: sum enim totus in edolando tuo illo munusculo. Quod erit quidem mole exiguum: sed, nisi me fallit commune malum ἡ φιλαυτία, οὐκ ἄχαρι. Sed sum ne ego obliviosus & incogitans, qui numquam tibi de asmate illo, quod mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede, usque ante hac credidi me officio functum: & si quis jusjurandum attulisset, jurassem opinor, me id præstitisse. Nunc totam rem diligentius repetens & in memoriam revocans recordor te mihi tunc scripsisse, cum Venetias, & inde, ni fallor, Patavium proficiscereris. Ea mihi caussa fuit, ne scriberem, dum te domum rediisse cognossem. Sed quæso te, ne id durius accipias, neve me propterea minus ames: ac potius ita judices, tanto te mihi cariorem fore; quanto mihi plura ignoveris. Illud quoque velim scias, fuisse aliam curam, quæ me dies aliquot tenuerit. Cum enim pigeret me jam hominem senem semper in conductis ædibus habitare: cogitavi de emenda domo, neque conquievi, donec id quod volebam effeci. Itaque emi domum sane & amœnam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinque millibus nummorum aureorum. Jam pacta, transacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniæ summam, quam tamen prope jam confectam esse confido. Cum Romam veneris, erit tibi paratum hospitium apud eum, quo neque tu quenquam cariorem habes, neque ille, quam te, quenquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego medius fidius in oculis fero. Vale. Romæ prid. Non. Octob. ex veteri supputatione: sed ex hac nova correctione, XVII. Kal. Nov. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Sequitur Responsio Sacrati.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO J. C. S. D.

XXXIV.

EGo, Murete eximie, recte me conjecisse vehementer lætor, te in poliendo rursus dono illo abs te dudum mihi dedicato occu-

occupatum siluisse. Quod cum ex suavissimis atque optatissimis litteris tuis cognoverim, tanta lætitia auctus sum, ut penitus nesciam quid amplius desiderem. Quæ maxima dulcedine omnes sensus meos ita moverunt, (quotidie enim a divino ingenio tuo leporis inusitati ac summæ urbanitatis plenam orationem fluere animadverto,) ut illarum lectione mentem meam satiari non posse sentiam. Et cum præclaræ sint, etiam raræ ad me perferuntur, quo avidius, eas appetam. Itaque in eis id mirum in modum me oblectasse, ac fere risum movisse mihi exploratum habeas velim, quod te credidisse fingis, de asmate illo ad te allato nomine meo certiorem me abs te factum, in memoriam vero rediisse, quod ad me non scripseris; at continuisse te a respondendo, quoad de meo reditu domum, postquam Venetiis fui ac Patavii, a me non nihil intellexisses. Quid enim venustius atque acutius excogitare potuisti? Verum, Murete humanissime, quod das libenter accipio, præsertim cum tu mihi affirmes me tibi gratiorem jucundioremque fore, si quicquid feceris, approbabo; & ego te tanti æstimem, ut quod abs te proficiscitur, melle dulcius esse arbitrer. Me tamen puto tuam eo taciturnitatem expertum esse, quod totam in emenda domo cogitationem tuam fixeris, quam reperisse te prope Quirinalem collem amœnam, amplam, honorificamque, eamque emisse, mirum in modum & ex animo tibi gratulor: civis enim vere nunc Romanus es. Ego autem tanto cumulor gaudio, ut sicut sum alacris animo, ita si me non deficerent corporis vires, in complexum tuum cito me currere posse sperarem, isticque jucundissimo ejus conspectu frui, quem me ipso mihi chariorem esse Deus opt. max. testis est, testes & communes amici nostri, quibuscum de te sæpissime sermonem facio. Non despero tamen, postquam audio iter istuc cisio confici posse, mihi te visendi occasionem a divina bonitate atque clementia aliquando oblatum iri. Quam, mihi crede, libenter arripiam, ut adhuc te videam semel, lætusque deinde moriar. Interim nunc absens hospitio, quod mihi abs te paratum est, fruar mente, corpore autem præsens, cum te complecti, oscularique mihi licuerit. Vale ætatis nostræ decus. Idibus Novemb. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Hanc proxime, licet intervallo silentii aliquo, videtur excepisse Mureti sequens.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS PAULO SACRATO SUO S. D.

XXXV.

QUando, quod tibi debeo, præstare adhuc non possum, interim, ne plane malum nomen tibi videar, mitto ad te hanc qualemcunque homiliam: *m*) de qua expecto judicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit, quasique experimentum; nunquam enim antea in eo genere versatus eram. Puto tamen fore, si vita suppetet, ut ejusmodi plura mediter: nusquam enim animus meus in hac jam inclinata in senium ætate libentius conquiescit. A te quin amer, non dubito: neque enim, hac quidem in re, volo tui similis esse; qui simul atque ego paullum a scribendo cessavi, statim excidisse te mihi ex animo suspicaris. Ego vero te, etsi in scribendo piger sum, semper tamen in memoria habeo; neque dies ullus præterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaque commendem. Quod cum facio, id facio, quod summus erga me amor tuus promeretur. Vale, mi amicissime Sacrate. Romæ, prid. Id. Januarii, clↃ. IↃ. LXXXIII. *n*)

Sequitur Sacrati Responsoria.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIO MURETO I.C. & C.R. S. D.

XXXVI.

DUdum Josephus Guidotus, optimus sane vir mihique amicissimus, mandatum tuum curavit diligenter, ut concionem illam ad me, ὁμιλίαν vulgo a nobis appellatam, miserit, quam in sacello Pontificio die S. Joannis Apostoli & Evangelistæ festo habuisti. Sed ad eum scripsi, ut eam mihi fuisse redditam, ac mirum in modum gratam atque jucun-

m) *orationem intelligi, habitam de S. Johanne Evangelista, quæ Vol. II. est 2. p. 259. declarabit Epistola seq.* n) *Hunc annum, non qui alias legebatur 1582. appingendum esse evincit harum Epistolarum series.*

jucundam extitisse tibi significaret, & a me te responsum esse laturum, cum ea, quæ me nunc angit, cura levatus ero: quo se officio functum esse mihi rescripsit. Et quamvis solicitudine adhuc liberatus non sim: nolui tamen differre amplius, cum tu nequeas expectare judicium meum (in quo certe non mediocre tuum erga me studium elucet, ac singularis tua humanitas,) ne juste tibi de me querendi occasionem præbeam, quod divina tua scripta tanti non æstimem, quanti jure facienda sunt. Ac primum tibi affirmo, eam me ter quaterque & septies o) legisse maxima animi cum voluptate, qua perfundebar; mecumque tacitum te admiratum fuisse, quod, ad quamcunque rem animum attendere velis, eam pefectam & absolutam reddas. Quis enim istic est, qui te in isto dicendi genere perpetuo versatum esse non credat? Quam optime in tres partes orationem tuam divisisti, & eas disertissime explanasti, etiam ad imitandum nos Divum hunc valde hortando. Quid de peroratione dicam? an quicquam sanctius, quicquam accommodatius, quicquam ea elegantius desiderari potest? Ad obeundum istud munus, mihi crede, sæpe accerseris. Itaque para te, tanquam in aciem proditurum. In isto enim campo vagari tibi licebit admirabili eloquentia tua. Quin etiam vereor, ne posthac te unum audire velint amplissimi patres illi, quibus tu instar omnium sis. Nimirum non audio quenquam istic esse, quem tecum conferre possimus. Sed hæc hactenus. Quod scribis te nolle mei similem esse, qui simul ac silentium parumper facis, me tibi excidisse suspicer: nullum affers, Murete humanissime, argumentum cur nolis. Ego autem respondeo, nullam a me tibi occasionem dari, quod velis. Nam & litteris & nunciis adeo sæpe tibi obstrepo, ut verear interdum, ne tibi molestus sim. Tu vero, nisi a me stimulatus nunquam ad me litteras mittis; ex quo facile perspicis, me

 sem-

o) *Forte legendum*: sæpius.

semper vereri, ne tibi elabatur Paulus Sacratus, meque in loco summi studii ac beneficii hoc numerare, quod me tecum in gratia esse patiare, mecumque tua scripta communices. Denique quod ais te in precibus tuis memorem esse, magna est certe amoris erga me tui significatio: attamen parem & mutuam tibi voluntatem non solum tribuo, sed longe te etiam supero; quod ab eo tempore, quo te conciliavi mihi amicum atque adjunxi, in sacris meis nomen illud tuum mihi jucundissimum nominare non destiterim; & quoad spiritum ducam, nunquam cessabo. Vale Murete ætatis nostræ decus. Ferrariæ Non. Febr. M.D. LXXXIII.

Si tempus adscriptum non fallit, merebatur huic proxima, licet ad aliam, quæ periit, respondeat, poni 40.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.

Huic & sequentibus duabus Epistolis commodior locus erat futurus statim post 32.

XXXVII.

OTiosus sum. Non sæpe usurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, si una essemus, quicquid daretur otii, tecum libentissime consumerem: ita nunc tecum absens per litteras colloquar. Sed ut inter præsentes, cum sermonis argumentum deest, quærere alter ex altero solet, ecquid novi audierit, ut inde nascatur sermonis occasio: ita fingam te ex me nunc quæsisse, num quid novi Romæ acciderit. Utrum autem respondeam, incertus sum: nova ne multa quotidie & accidisse & accidere; an nihil omnino novi. Nam & multa nova, insperata, inopinata quotidie eveniunt, & alia quadam ratione vetera, vulgata, usitata omnia. Hic, quem nuper nemo aspectu, nemo sermone dignabatur, repente dives effectus, colitur ab iis, qui eum haud ita pridem ne resalutandum quidem esse duxissent; fastidit eos ipsos, quos nuper horrebat; aditur per epistolam ab iis, qui nudius tertius eum, si quid peteret, postridie redire jussissent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite Episcopus; alius mulos stringere ac defricare solitus, tanquam ex fonte aliquo biberit,

berit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat, (ut olim Pyrene pota faciebat poëtas) in consilium de maximis rebus adhibetur; supercilii ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. Alius, cujus mane exituri atrium cohortes clientium obsidebant, cujus aures precibus obtundebantur, manus osculis conterebantur: ab iis quos nuper aspectu beabat, insalutatus praeteritur. Cui non hæc nova & admiranda videantur? Sed hæc qui mirantur, nunquam eis quod mirentur defuturum est. Vetera sunt, quotidiana sunt, obsoleta sunt. Non tam mirandum est, quod eveniant, quam mirandum esset, si non evenirent. Quam multos, qui diu jacuerant, in altum repente sublatos, quam multos, cum diu in sublimi stetissent, momento dejectos vidimus? Qui talia mirantur, solem vesperi occidere, eundemque mane redire mirentur. Ego si in quempiam virum antiquæ fidei ac probitatis inciderem, qui & aliis honesta præciperet, & ipse ad regulam suam viveret; qui sine ambitione, sine simulatione, sine malis artibus ad virtutem & ad honestatem tota mente ferretur: clamarem, *Porro Quirites.* Id mihi novum, inusitatum admirabile videtur. Ægrotare hunc, illum mortuum esse; alii natos liberos alii mortuam uxorem; illum iter ingredi, hunc in urbem redire; hæc ita communia & tralatitia sunt, ut mirer esse, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otiosus essem? Ecce tibi nescio quis fores cubiculi pultat. Quicunque est, expectabit tamen, dum has litteras obsignavero. Multum illi debes, quisquis est. Onerassem te hodie tam multis nugis, ut petiturus fueris a me, ut potius nihil omnino scriberem, quam talia scriberem. Sed iterum ac tertio jam verberatæ sunt fores. Valebis igitur, & ineptias meas æquo animo feres. Romæ XVI. Kal. April. M. D. LXXXII.

Respondit Sacratus, quod sequitur.

PAULUS SACRATUS M. ANTONIIO MURETO *S. P. D.*

XXXVIII.

QUantum me delectaverit verissimarum & argutissimarum lectio litterarum tuarum, quas ego abs te proxime accepi, Murete eximie, haud explicari a me potest.

 Jam-

Jampridem enim nullam ex re ulla, quæ mihi secunda evenerit, majorem delectationem percepi. Sed risum tenere non potui, quod tu nugas appellas ea quæ ad me scribis, cum illis verius nihil sit. Nam si quotidie in aliis civitatibus hujusmodi accidunt nova, quæ admirentur homines; ubi magnitudo & varietas est, multitudoque caussarum, & quo exteræ nationes & gentes innumerabiles undique confluunt, quidpiam istic inusitatum ac novum videre non velimus? Sed quamvis, ut optime scribis, hæc jam antiqua sunt, quæ nemini mira videri debeant; tamen cum audio quempiam, qui ex pauperrimo locupletissimus repente factus sit, vel ex ovium custode aut suum, in amplissimas dignitatis atque honoris sedes ascenderit, non possum non confugere ad illud D. Pauli pronunciatum, ut exclamem: quam incomprehensa sunt judicia Dei! & ejus viæ a quo investigari queunt? p) *Nam cum voluntas ipsius rerum omnium caussa sit, nos firmissime asseverare semper oportet, sic illi placuisse; sicut nunc eidem gratum esse perspicio, quod in dies magis ardeam amore & observantia excellentissimi Mureti mei. Cui an vetus an nova videatur hæc insitiorum ad eum missio: opinor illum esse dicturum, quod institutum quidem vetus sit & antiquum; res vero ipsa recens. Ac morem hunc meum, quod vivam, certe servabo; cupio enim, ut illa, quæ a me alias ad te scripta sunt, quæque a multis jam leguntur, veritate nitantur. Tu autem institutum tuum profecto non tenes, &, si hoc novum mihi videri dicam, non me fallet animus. Nam quotiescunque aliquam ad Pontificem, aut alibi orationem habeas, prætermittere non solebas, quin exemplum unum aut duo ad me mitteres, & tamen cum nuper istic de Melitæ Principis obitu concionatus sis,* q) *eumque laudaveris, orationem istam legere mihi non licet. At*

tu

p) *Rom* 11. *v.* 33. q) *Oratione, qua Vol II. est* 26. (*al.* 21.) *p.* 437. *obierat autem ille exeunte anno* 1581. *Thuano teste lib. LXXIV. f.* 413.

tu forte non judicas admiratione dignum, ut Paulum Sacratum e memoria tam facile deponas, quod non insolita tibi sit haec agendi ratio; ego secus censeo, miror majorem in modum, cum non ignores, quam libenter tua scripta legam, me abs te excellentis ac singularis ingenii tui suavitate fuisse privatum; tibique id in mentem non venisse, quod in litteris tuis lingua vernacula scriptis fueris pollicitus, te paucis post diebus impertiturum mihi nescio quid; nisi epistolam istam, cui respondeo, multarum rerum varietate ac dicendi artificio ornatam valde, innuisti. Neque mirari prius desinam, quam tu curaveris, ut illa ad me perferatur lucubratio tua, (si non vis me in eam cogitationem incidere, ut de tuo in me studio nonnihil imminutum sit,) quae mihi quin gratissima atque jucundissima futura sit, te non dubitare certo scio. Tibi carum atque acceptum extitisse munus illud, quod obivit Franciscus Sadoletus, ex tuis litteris cognoscere aveo. Vale Murete praestantissime, atque aetatis nostrae decus. Ferrariae. III. Id. Aprilis. M.D.LXXXII.

Quae jam sequitur, videtur huic respondere.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PAULO SACRATO SUO.
XXXIX.

Reperiam tamen aliquando aliquid temporis, quod in scribendis ad te litteris ponam: meque tibi de tam diuturno silentio purgem. Purgabo autem me uno verbo: Purgabar. Quod nisi me Deus, ut tempestive facerem, in mentem immisisset, si ulla medicis fides habenda est, praesens mihi letalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quaedam copia pituitae ac bilis atrae omnes corporis meatus obstruxerat, vix ut evasurus viderer. Sed bene, quod occupavimus, celeresque fuimus in praecavendo. Si paulum modo cessatum esset, fuerat tibi amicus Sacrate. Nunc redeamus ad veterem consuetudinem nostram confabulandi per litteras, &, ut praesentes solemus, seriis joca, jocis seria commiscendi,

madverti scriptam esse de mense Aprili, quod admirationem sustulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro ista liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim æstatem, simul atque otium erit ab hoc jampridem molesto publice docendi munere, decrevi mihi vindicare, & in scriptis quibusdam meis edolandis consumere, in quibus erit aliquid jampridem Sacrato sacratum. Nam quod tu mea extollis, tua abjicis; ne vivam, si quidquam a me præstari tibi posse arbitror, in hoc quidem genere, quod tu si asse emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipsi me juris magistri docent, tanti esse quidque quanti vendi potest: non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex ædilitio edicto mecum experiri queas. Sed si tu te ipse indues, si pluris licitaberis mea, quam ego ipse addicerem: errare te patiar, neque ero tam stultus, ut pretium rebus ipsemet meis detraham. Ego tibi ingentes gratias Sacrate optime & humanissime, & ad illam verbosam epistolam, quam nuper ad te dedi, aliquid expecto. Vale. Romæ ipso pervigilio Pentecostes M.D.LXXXIII.

M. ANTONIUS MURETUS S. D. GILBERTO GENEBRARDO, Theologo eruditissimo, & sacrarum litterarum doctori Regio.

XLI.

Et litteræ tuæ suaves mihi atque optatæ fuerunt, & liber quem ad me misisti, multis nominibus carissimus. Primum quod ingravescente jam ætate, sero quidem (video enim, quanto id maturius facere debuerim,) sed tamen aliquo, ut spero, cum fructu, in sacrorum librorum lectione quotidie temporis aliquid ponere institui, magis magisque in dies perspiciens, alia omnia inania esse, ex eis solis veram animi quietem, solidum & efficax remedium adversus improbas cupiditates, certissimam molestiarum, quibus in hac vita conflictantur etiam; qui felicissimi videntur, consolationem peti oportere. Mihi autem, quanquam in aliis studiis minoris mo-

menti non prorſus inexercitato, in his tamen plane tyroni, multa occurrunt, in quibus hæream, neque ſatis ipſe per me explicare me poſſim. Ac facio quidem quod Moſes jubet, ut interrogem ſenes meos, id eſt, ut illos perpetuo eccleſiæ conſenſu probatos patres conſulam, ex illorum libris, eorum, quæ minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerumque grandia quædam & ſublimia loquuntur, ἀλληγορικὰ καὶ ἀναγωγικὰ, quæ ego ſuſpicio quidem & admiror, & divinitus cogitata eſſe video: ſed tamen, ut puerulus, lac concupiſco, & aliquam ejuſmodi interpretationem requiro, quæ ſimpliciter ac dilucide ſententiam eorum, quæ lego, grammaticorum more ſingula verba minutatim perſequens, mihi patefaciat. Ea ſuffulto ac ſubnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore confido. Cum tu igitur, talis tantusque vir, tale quoddam munus non ſuſceperis modo, ſed, ut ex literis tuis intelligo, magna jam ex parte confeceris: quantum tibi me Genebrarde, quantum alios mei ſimiles, qui ſane multi ſunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod a pſalmorum potiſſimum editione exorſus es, vix credas, quam id mihi gratum optatumque obtigerit. Mirabiliter enim capior ejus libri lectione: cumque mihi certa pars illius ex eccleſiæ inſtituto quotidie legenda ſit, ſubiniquo interdum animo ferebam, tam multa eſſe, quæ intelligentia conſequi non poſſem. Ex quo autem librum tuum accepi, ſenſi magnam mihi detractam ejus moleſtiæ partem. Ideoque quoties eum in manus ſumo, (quotidie autem id facio,) fauſta tibi ac felicia omnia comprecor, & quanta maxima poſſum animi contentione a Deo peto, ut tibi ad tam ſanctum & ſalutare opus perficiendum vitam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat; inprimis autem, ut mentem tuam perpetua ſpiritus ſui luce colluſtret. Perge, obſecro te, Gene-

nebrarde, in tam sancto proposito: etiamsi scires, industriam tuam ab iis, qui in cathedra pestilentiæ sedent, non risu modo, sed probris ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te esse debet, quod omnes te pii ac probi laudabunt; quod pro te vota facient; quod, etiamsi ab hominibus nihil consequare, is ipse qui hoc beneficium hominibus per te præstat Deus, bonum opus suum in te remuneraturus est. Summo quidem Pontifici, cujus tu judicium & autoritatem, ut facis, maximi facere debes, Liber tuus jucundissimus fuit: eique, si pari studio ac fide in cæteris sacrosanctis libris illustrandis perrexeris, neque facultas, neque voluntas ornandi tui defutura est. De negotio tuo quid actum sit, a fratre tuo intelliges. Vale, meque mutuis apud Deum precibus adjuva. Romæ IV. Id. April. M. D. LXXXI.

M. ANTONIO MURETO
ASCANIUS COLUMNA
S. Sophiæ Abbas
S. D.
XLII.

MEmini, Murete Romanorum eloquentissime, (Romæ nostræ gratulor, quod te Gallum hominem Romanum & civem meum appellare possim,) memini inquam, mi Murete, cum Romæ te publice dicentem docentemque puer audirem, tanta me ad eloquentiæ studia cupiditate incensum, ut si quid in iis profeci, quantumcunque illud sit, totum tibi deberi videatur. Accessere huc privatæ tuæ ad eloquentiam cohortationes, quæ ex eo tempore ita adhuc hærent in animo, ut noctes ac dies quibusdam quasi stimulis pungant. Deterret interdum ab incepto difficultas, & statim ac, quantum ab hac laude absim, cogito, debilitatur & languescit industria. Sed

revoco ipse me, & ut animos mihi ipsi addam, ingenii periculum facere interdum libet. Orationem superioribus diebus habui in funere serenissimæ Annæ Austriacæ, Hispaniarum Reginæ, quam ad te cum his litteris mitto: Si quid erit, quod Romanas aures offendat, scito philosophorum & jurisconsultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo infuscasse; tanta jam sunt cordis & linguæ facta dissidia. Sin quid erit, quod a te laudari possit, fruere tanto bono, & gaude, te Romanam juventutem ad amissam eloquentiæ possessionem recuperandam & verbis & exemplo excitavisse. Vale. Salmanticæ pridie Id. Maj. M D.LXXXI.

Sequitur Responsoria Mureti.

M. ANTONIUS MURETUS ASCANIO COLUMNÆ S. SOPHIÆ Abbati S. D.

XLIII.

BEatus mihi viderer, Ascani, adolescens præstantissime, si id, quod scribis, penitus credere auderem, & exemplo te & cohortatione mea incitatum, eloquentiæ studio exarsisse: neque id minus mihi gloriosum ducerem, quam aut Herodoto, aut Callistrato fuit, illi Thucydidem, huic Demosthenem ad ea studia, in quibus uterque postea principem locum tenuit, excitasse. Sed vereor, ne tu pro illa, quæ ita generi vestro propria ac perpetua est, ut in te tamen mihi quidem semper eminere præter cæteros visa sit, humanitate ac comitate, id mihi sponte tribuere volueris, quod hominem, quem tui observantissimum & gratiæ tuæ cupidissimum esse cognosces, libentissime auditurum putares. Utut tamen est, nolo obstare ipse felicitati meæ, neque committere, ut & tibi minus, quam par est, fidei habuisse videar, & hoc tanto tam-

tamque insperato gaudio, quod mihi a te objectum est, minus liquido ac sincero fruar. Dicar sane & nunc & apud posteros, Ascanio Columnæ magni illius M. Antonii filio, Romanæ juventutis Principi, dux & auctor ad eloquentiam fuisse: qua ille postea, non me modo, qui quam non excellam sentio, sed omnes æquales suos magna omnium cum admiratione superarit. Gloriosum mihi fuerit ab eo victum fuisse, cujus ego patrem, de victo communi hoste triumphantem, frequentissima populi Rom. concione celebrarim. s) Perge igitur Ascani, perge Romanæ nobilitatis eximium decus, & cum philosophiæ ac jurisprudentiæ studiis, in quibus mirificos te progressus fecisse & audio, & facile credo, istam ornate copioseque dicendi laudem conjunge. De oratione tua ingentes tibi gratias ago, atque a te peto, si quid postea ejusmodi edideris, uti me participem facias. Ego quoque meorum aliquid ad te mittam, si ex litteris tuis gratum tibi id fore cognovero. Vale. Romæ prid. Id. Junii M.D.LXXXI.

Q. CORRADUS M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

XLIV.

Vix enim aliud a me nunc quidem erit ἐπιςολικὸν. Nam scribere accuratius dum volo, diu officium negligere sum coactus, quod epistolam non invenio adhuc dignam eloquentia tua. Itaque Marcelli Vestrii & Antonii Militiæ mei litteris, & amore potissimum tui semper antea permotus, jam nimium sero, hanc ad te, quilibet potius quam epistolam, scripsi, testem veteris observantiæ in te meæ. Spero mihi posthac faciliorem aditum fore ad te scribendi, illo saltem nomine, quod ex

s) *Vide Volum. I. Orat. 19. p. 180.*

ex litteris mearum se offerret ὑποθέσεις multa litterarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli IV. Non. Maj.

Sequitur Responsio Mureti

MURETUS Q. MARIO CORRADO *S. D.*

XLV.

PErgratæ mihi fuerunt litteræ tuæ. Antea enim, fatebor, subinvidebam amicissimis quibusdam meis, ad quos extant epistolæ tuæ, quod in eis ad me nulla legeretur. Ac, quod tu, quasi communis quidam omnium, qui in Italia sunt, elegantium atque eruditorum hominum pater, cum illam inter eos gloriæ ac nominis hæreditatem divideres, nullam mihi ejus ne unciolam quidem aspersisses, sed me tanquam ἄγροικόν τινα καὶ ἄμυσον præteriisses: meditabar olim, si ita fors tulisset, adversus tabulas tuas inofficiosi querelam. Extra jocum, Corrade vir optime & eruditissime, multi jam anni sunt, cum e sermonibus primum Petri Jo. Perpiniani, qui, dum vixit, mihi conjunctissimus fuit, deinde multo etiam magis ex libris epistolarum tuarum, tanti te facio, ut veræ ac solidæ eruditionis, eximia quadam latinæ orationis facultate ac copia, tecum ex hujus ætatis hominibus paucissimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius nossent, quærebam studiose de te, de moribus tuis, (quos tamen satis mihi videbar e scriptis tuis habere perspectos,) de tua valetudine, de toto denique rerum tuarum statu: ut omnes facile cernerent cupiditatem constituendæ tecum amicitiæ meam. Nunc te quoque erga me eodem animo fuisse video: neque quidquam a perfectione amicitiæ nostræ aliud aberat, quam ut uterque agnosceret alterius erga se voluntatem. Antehac enim erat

εὔνοια

εὔνοια μὲν, λανθάνουσα δὲ. Quæ cum ſe tandem patefecerit, ſerius quidem, quam par erat, & quam ego cuperem: quæſo te, mi Corrade, ita enim vocare te poſſe videor, quæſo inquam te, demus operam, ut eam, pro ſua uterque parte, omni officiorum genere quam diligentiſſime colamus. Ego, quid a me tibi præſtari poſſit, nondum video: illud quidem tibi omni adſeveratione confirmo, ſi quid evenerit, in quo tu perſpicere ſtudium erga te meum velis, curaturum me, ut re ipſa intelligas, neminem tibi eſſe, quam ego ſum, vere atque ex animo amiciorem. Vale. Romæ XIV. Kal. Junii.

MURETUS JOAN. ANTONIO ODISCALCO SUO

S. D.

XLVI.

ETſi pro mutua inter nos voluntate tibi eſſe dubium non poteſt, quin tua omnia mihi cara ac jucunda ſint: tamen mihi hoc affirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam jucundiores fuiſſe, quam tu exiſtimare facile poſſis. Nam &, quod ego ſummopere cupiebam, continebant λεπτομερέστατα totam rationem itineris tui, & quæ iſtic vita, qui mores, quæ cum cæterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diſerte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoo ac Phæacibus minus fuiſſe jucundam putem. Admiſcueras etiam eis plurimum nativi illius leporis, & αὐτοφυοῦς urbanitatis, qua præſens ſermones tuos condiebas: ut eas legens tantum non ſpectare te, ac tecum confabulari viderer. Acceſſit ad voluptatem meam, quod patruus tuus, V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem, (ibi enim nunc ſumus,) ipſemet attulit, oſtendit mihi etiam eas, quas ad alterum patruum ſcripſeras, quibus eadem prope quæ in meis, ſed latine expreſſa, continebantur. Jam demum agno-

agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocaris, Phormionis exemplum: sed id potius fecisti φιλοτιμούμενος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἰδιώμασιν εὐεπίᾳ. Quod artificium tuum cum jam detectum esse videas: censeo post hac ad me quoque latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas litteras des: quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum de iis, qui istic jus civile profitentur, vanum fuisse: & eos scriptores, quos ego tibi dilaudare consueveram, etiam istic vigere. Felicius hac in parte tecum actum est, quam cum quibusdam aliis συμφοιτηταῖς tuis, qui ut a me digressi sunt, inter illos συρφετώδεις ac βορβορώδεις splendidarum ineptiarum magistros consenescunt. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud expecto, cum ad nos non illa inani δοκησισοφίᾳ, sed vera ac solida jurisprudentia instructissimus revertaris. Nondum audiisse te puto, me hic pandectas publice interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & *quæ juvenes didicere, senes ridenda fateri*. Equidem dabo studiose operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Spero me his æstivis mensibus, quibus res proferentur, in Tiburtino secessu aliquid novi edolaturum. Quicquid erit, si modo erit, (sum enim mirifice Callippides,) ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis: scis enim te id mutuo facere, & ad me, quam sæpissime poteris, scribes, Vale.

MU-

MURETUS THOMÆ MARTINO SUO.

XLVII.

NIsi me tibi bene notum esse confiderem, Martine optime & humanissime, valde vererer, ne apud te venissem in magnam opinionem non tarditatis modo, a quo vitio me interdum non longissime abesse fateor, sed etiam ejus, a qua semper abhorrui, inhumanitatis. Ad litteras enim, quas ad me plenissimas amoris & officii Lutetia de mense Septembri dedisti, nunc demum, id est quarto post mense, respondeo. In quo tamen nulla a me culpa contracta est. Nunc enim eas a Castorio nostro accepi, eisque magna cum animi voluptate perlectis, statim me ad scribendum contuli: ut hæ, quibus me apud te omni suspicione exsolverem, paratæ essent, simul atque esset cui darem. Quod conservas memoriam mei, amiceque de me, cum occasio est, loqueris, gratiam habeo. Ego quoque te, mihi crede, unice amo: neque quicquam est, quod quidem a me præstari queat, quin ego id libenter ac cupide etiam, caussa tua facturus sim. Debeo hoc virtuti & eruditioni tuæ: debeo amori erga me, quem in te mihi perspexisse videor prope singularem. Quod autem etiam clarissimum ac præstantissimum virum, Archiepiscopum Narbonensem, usque eo amicum esse scribis, ut de me, homine tenui & infimæ sortis, tantus vir & amanter & honorifice loquatur: qua me lætitia ex isto nuntio esse affectum putas? Cujus tu gratiam, quæso te, Martine mi, omni mihi ratione conserva: eique meo nomine pollicere, me ea quidem quæ sunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum, nolle in me recipere, neque ea caussa teneri: certe quidem quæ de meo erga Catholicam religionem animo, de studio bene merendi, quantum in me erit, de omnibus aliisque ejusmodi prædicare dignabitur, ea me perpetuo, cum Deo volente, cumulate præsti-

præstiturum. Puteanus jampridem desiit ad me scribere: quod ego, dum me amare pergat, æquo animo feram. Nihil enim ab amicis, nisi commodo ipsorum, postulo. Illum Musarum chorum, quem litteris tuis complexus es, τὸν μουσηγέτην Auratum; Ronsardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; suavissimum mihi amicissimum fratrem meum, & jam illi Homero supparem Hesiodum Baifium; & eum, cui ego quam nomine, utinam & eruditione tam propinquus essem, Duretum; & elegantissimi hominem ingenii Passeratium, meos veteres amicos, quorum ego ipsa recordatione recreor & afficior intimis sensibus: eos igitur omnes mihi vicissim saluta. Vale.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO MEDICO.

S. D.

XLVIII.

Quod ad tuas amantissime scriptas litteras serius respondeo, certo scio te & cur id faciam cognoscere, & quod faciam ignoscere. Illæ vero mihi pergratæ, perque jucundæ fuerunt, &, si quid mihi credis, visæ sunt aliquam morbi partem levasse. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vita ne levissimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cum interea cibo & paucissimo & tenuissimo utens, quem tamen ipsum vix capere poteram, idem potarem quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exhaustus sum, ut ipsemet mirer. Neque minus animus exinanitus est; cum hoc toto tempore nihil legere, nihil scribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua, quæ ostendis te esse missurum, mitte, quæso te, quam primum, ut ad hominem famelicum. Sed amice magne, noli id facere ea spe, qua

qua significas fore, ut a me accipias χρύσεα ἀντὶ χαλκείων. Nam & tua omnia χρύσεα plane sunt, & mihi ne χάλκεα quidem sunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atque naturam, qui quicquid possunt, in eos, quos amant, conferunt, nulla spe, ut ait Aristoteles, quicquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Johannem Dallianum nostrum: ad quem scribam cras: nam nondum multum uno die scribere audeo: tibi autem, qui prior scripseras, prius responderi æquum fuit. Vale prid. Non. Oct. Patavio.

MURETUS ALEXANDRO JUSTINIANO S. D.

XLIX.

VEre judicas, nihil detractum esse de vetere illa nostra conjunctione propter diuturnam intermissionem litterarum. Neque enim unquam desii amare te, de te studiose ex omnibus, qui istinc veniebant, quærere, gaudere cum audirem ea, quæ cupiebam, quæque sperabam: neque unquam dubitavi, quin tu eodem semper erga me animo esses. Itaque gratissimæ mihi fuerunt litteræ tuæ: eruntque eo gratiores, quo crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quanquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam: majorem tamen a te commodi tui, quam voluptatis meæ, rationem haberi volo. Johannem Bissonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, qua jam eum complexus eram, ullam accessionem posse fieri. Tantum tamen accessit commendatione tua, quantum nunquam cogitassem. Neque mihi quicquam molestius, quam quod ejus consuetudine brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, ut illic se totum dedat studio juris civilis. Ego eum Sigonio, Amasæo, cæteris ordinis mei hominibus de meliore nota commendabo. Tu quoque,

qui multos illic veteres amicos habes, si idem feceris, id, quod ingenio & consuetudini tuæ consentaneum est, feceris. Si quid est, quod hic a me aut tibi, aut tuorum cuiquam curari velis, quæso te, ut plane persuadeas tibi, me omnia caussa tua semper cupidissime diligentissimeque facturum. Vale. Romæ VI. Id. Aprilis.

MURETUS HIERONYMO ZOPPIO
Bononiensi Philosopho
S. D.

L.

TRagœdiam sive ab auditoribus tuis, ut scribis, sive, ut mihi verisimilius fit, a te ipso conscriptam, non tantum cum voluptate, sed etiam cum admiratione perlegi: ita mihi visa est longe supra consuetudinem hujus ætatis, ornata multis & gravibus sententiis & tempestive prolatis, & grandi ac sublimi verborum genere illuminatis. Jam quod fabulam ipsam leviter immutasti, pauloque aliter tractasti, quam a veteribus tradita est, factum a te prudentissime & summo artificio judico. Nam & veteres ipsos ejus rei auctores habes: & non magna mutatione personas, quales Aristoteles ad tragœdiam aptas esse vult, reddidisti. Totum autem poëma olet Academiam, olet Lyceum, olet philosophiam, non illam horridam & incultam, & aut elinguem, aut stulte clamosam, quæ hodie scholas prope omnes occupavit: sed vetustam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo splendidoque comitatu. Neque dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantum displiceat, quibus displicere laus est. Ne me tamen hæc auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam, quæ non probem: ut tanto magis intelligas, mihi cætera probari. Quod igitur in prologo omnes, quibus probitas ac pietas cordi est, jubentur exire, ut ii tantum spectent, qui crudelitate, & immanitate pascantur, non placet:

placet: Ista enim ratione vacuum relinqui theatrum, necesse est. Ac scio, hæc figurate dici: sed hoc dico, figuram ipsam mihi nullo modo probari. Illa quoque, quæ ad mulieres pertinent, ut lepida & arguta videri queant, certe tragicæ gravitatis aliena sunt. Et, ut semel dicam, totum prologum delerem, neque ullo prorsus prologo uterer. Ubi enim chorus est, tali prologorum generi locus esse non potest. Etenim Zoppi, veteres poëtæ, (quod tibi quoque pro tua singulari eruditione notum esse sat scio) si quid ad se commendandos, aut defendendos dicere necesse habebant, id faciebant in choris, cum in reliqua fabula non liceret: cujus rei aliquot apud Aristophanem exempla sunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, quales sunt Plautini aut Terentiani: sed quæ prima persona prodibat, cujus opera pars argumenti cognoscebatur a spectatoribus, ea προλογίζειν dicebatur. Posteaquam populus Atheniensis, exhausto diuturnitate bellorum ærario, inania sumptuum amputavit, & comœdiis choros dare desiit, tum demum illud prologorum genus natum est; & nova comœdia, quæ chorum non haberet, talibus prologis uti cœpit. Tragœdis semper ex publico datus est chorus: idcircoque nunquam tragœdia tales prologos habuit. Quare qui veterum consuetudinem in reliquo poëmate accurate ac diligenter retinueris: hic quoque, quod hominum antiquitatis imperitorum inscitia invectum est, deleas censeo. Placeret etiam ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum, sed ita continuarentur omnia, ut in Æschyli, Sophoclis, Euripidis tragœdiis, etiamque in Aristophanis comœdiis factum. Vera caussa est, cur ita fieri censeam: sed malo eam in aliud tempus rejicere. Omnino autem illam inutilem & supervacaneam, & a stultis litteratoribus excogitatam actuum in scenas divisionem, quæso te, ut tollas.

Lyssæ nomen peregrinum adimerem: Italicum darem. Nam & Plautus cum Luxuriam & Inopiam loquentes faceret, non illam Tryphen, hanc Penian vocavit: sed utrique nomen latinum dedit. Quod alicubi apud inferos *solem silere* ais, cum tenebras, ut opinor, & caliginem significes: vereor ne imitari volueris Virgiliana *Lunæ silentia*, & in eo Politiani errorem secutus sis. Certe enim silentia, id est conticinium, non ut ille ratus est, tenebræ quas efficit siderum conjunctio. Nam Trojam plenilunio captam esse constat. Halcyonios quoque videris vocare aves ipsas. Vides, hæc quam levia sint quamque pusilla. Quæ rogo te, ut in bonam partem accipias, &, quod tam sero ad tuas litteras respondeam, ignoscas occupationibus meis. Ego, Zoppi vir eruditissime, & toti civitati Maceratensi bene ex animo cupio, mihique occasionem opto aliquam dari, qua id re ipsa declarare possim: & te quem nunquam præsens præsentem videre memini singulari tua eruditione commotus, in sinu atque in oculis fero. Vale. Romæ III. Kalend. Sext.

MURETUS SINIBALDO ANTONINO *S. D.*

LI,

IN summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quæ me respirare vix sinunt, legi tamen dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & denso, & vivo, ut ita dicam, ac spiranti orationis genere expressa. Itaque, ut Pythagoram ajunt e modulo pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac præstantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quærere, quantopere mihi gratus ac ju-

cun-

cundus sit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu ἀυτῷ τῷ θυλάκῳ, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire ac prædicare coëgerit, quæ ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriæ tuæ mea modestia obstet. Auctor etiam tibi sum, ut alia meditere ac procudas, neque reformides obtrectatorum voculas: quæ in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestæ futuræ sunt: ubi tibi semel audientiam feceris, conticescent. Vale. Romæ.

ANTONIUS CONSTANTINUS MURETO S. D.

LII.

Hieronymus Centurio, adolescens nobilissimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longe carissimus est, idemque bonarum artium studiis mirifice deditus, tui autem ita studiosus a me litteras, quas ad te perferret, ut sibi darem, in magni muneris loco petiit. Hæc autem tria, quæ de eo dixi, sic alia ex aliis apta & colligata sunt, ut uno posito, cætera quodammodo consequantur. Nam neque potest quisquam bona studia colere, qui te non colat: & mihi, nisi qui te colat atque observet, amicus esse nemo potest. Sed hic, ut dixi, & me amat, & bonarum artium studio incensus est, & te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id, quod ego sæpe prædicare soleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripsi etiam nudius tertius ad te de statu meo, de mea valetudine, deque omnibus rebus meis: ac spero me quam citissime aliquid abs te litte-

rarum accepturum. Vale. Genuae IV. Non. Novemb. M. D. LXXXI.

Sequitur Responsio Mureti. E qua tamen conjicere licet, plura, quam quae hic leginius, fuisse in Epistola Constantini.

MURETUS CONSTANTINO SUO S. D.

LIII.

Litteras a te post discessum hinc tuum nullas accepi, praeter eas, quae mihi mensem fere abhinc unum redditae sunt, una cum vasculo conditi e malis Persicis, quod mihi sane jucundissimum fuit. Tam multa tibi adversa evenisse, moleste fero: incolumem te ex illis evasisse, immortaliter gaudeo. Quod me amas, scito te id mutuo facere. Et si quid accidet, in quo declarari tibi velis, quanti a me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum, quod te missurum scribis, si erit per quem commode mittas, ita demum mihi gratum futurum est, si nullo tuo sumptu id fiat. Omnino enim sumptum a te nullum mea caussa fieri volo. Satis superque mihi futurum est, cum quid istinc mihi curari volam, (erunt autem interdum nonnulla quae velim,) si mea caussa operam dederis, ut lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vectura statim adnumerabo, cui tu scripseris, & quantum scripseris. Respondissem citius ad litteras tuas, si eas ad me Centurio ipse attulisset. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui litteras ad te tuto dare possem, nesciebam. Visus est mihi adolescens honestissimus, & dignus tum nobilitate gentis suae, tum tua commendatione. Itaque detuli ei prolixe mea omnia: omninoque puto fore, ut ante aliquot menses extet egregia aliqua significatio voluntatis in eum meae. Mittam ad te scripta quaedam mea, simul-

ſimulatque has litteras ad te perlatas eſſe cognovero. M. Antonius fratris mei F. te ſalutat, crebro de te loquitur, amat te, ut debet, ex animo, & ad te propediem ſcribet. Tu quoque perge amare utrumque noſtrum, & vale. Romæ Idib. Jan. M. D. LXXXII.

MURETUS ANTONIO CONSTANTINO SUO.

S. D.

L I V.

Litteræ tuæ datæ 5. Kalend. Februarii redditæ mihi ſunt pridie Kalend. Martii: quod equidem & miratus ſum, & ſubmoleſte tuli. Magnam oportet eſſe tabellariorum ſocordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas ſerius reſpondeo, quam par fuit. Sed ſpero te id facile condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumptum a te mea cauſſa fieri omnino nullum volo: niſi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, quo inter nos paria faciamus. Vinum, cum commodum erit, expecto. Sed librorum veterum, de quibus ſcribis, tantam mihi cupiditatem injeciſti, quantam tu quoque, qui me noſti, conjicere facile potes. Nihil mihi gratius facere potes, quam ſi eos ad me miſeris. Ego autem ita cumulate tibi gratiam referam, ut omnes homines intelligant te mihi chariſſimum eſſe. Mihi crede, perficiam, ut ex iſto tuo in me officio ſingularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quædam mea, quæ ad te mittere cupio, recuperare a quodam, qui ea a me inſpicienda rogavit, nondum queo. Neque tamen dubitare debes, quin ea ad te quamprimum miſſurus ſim. Quid Spinulæ acciderit, ſcio iſtuc perlatum eſſe. Mirifica res viſa eſt prope omnibus, qui eum norant. Ego eum divino ſpiritu afflatum, & ad hanc

vitæ mutationem impulsum fuisse non dubito. Sunt tamen qui aliter loquantur. Ama me, Constantine mi, & vale. Romæ V. Id. Martias. M D.LXXXII.

ANTONIUS CONSTANTINUS MURETO S. D.

LV.

Tamen nihil respondes, quaternis jam meis litteris provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non esse? Facit quidem tuum istud silentium, ut tale quidpiam subverear. Sed tamen suspicionem quæ minuant, multa animo occurrunt. Quid igitur? occupatum esse te? video fieri aliter non posse. Scio enim inibi esse te, ut intermissa studiorum tuorum curricula repetas. Sed quæ possunt occupationes esse tantæ, ut non vacet ad hominem amicissimum, tuarumque litterarum sitientissimum, duobus versiculis scribere? Obsecro te, excita e somno humanitatem illam, illam tuam; neque patere litterarum tuarum desiderio languere me diutius. Etiam atque etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini. III. Idus Octob. M.D.LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS JUNIOR ANTONIO CONSTANTINO S. D.

LVI.

Patruus meus in aliorum quidem officiorum ratione satis bonum nomen & esse se, & haberi ait: sed in litteris ultro citroque mittendis jampridem decoxisse, neque sperare se unquam solvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut jam qui tempore priores, qui posteriores sint, rationem inire non possit. Quosdam tamen præcipuos habet, in quibus tu es: quibus brevi se non tantum sortem, sed etiam omnes præteriti temporis fructus exsoluturum pollicetur. Nescio autem, quid ipsi venerit in mentem, ut me tibi

tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipse nomine tantum debeam, quantum amantissimo praeceptori debere non ingratus nec immemor discipulus potest: quomodo hoc quoque æs alienum suscipere, aut a te idoneus haberi possum? Parendum tamen est: quomodo enim ipsius imperio adverser? Tu modo sequere, obsecro, non invitus fidem meam. Si enim nihil aliud potero, at quotidie urgebo, appellabo, instabo, neque desinam obtundere, donec aliquid extudero. Scio autem illum jam in eo esse, & aliquid meditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Sæpe enim dicentem audivi, se pudore jam quodam, ne ad te scribat, impediri; neque tibi amplius epistola, sed libro aliquo ad te misso satisfieri posse. Tu modo scito & litteras tuas, & librum Senecæ, & illa laute sane & opipare condita ac concinnata, seu bellaria seu tragemata vocanda sunt, (rem enim ipsam teneo, nomen non teneo) ad nos pervenisse, & omnia fuisse gratissima: te tamen ipsum, si huc veneris, cujus rei spem nobis postremæ tuæ litteræ ostendunt, eoque magis, si eos libros veteres, quorum indicem misisti, attuleris, & ipsi & mihi longe optatissimum ac jucundissimum fore. Vale. Romæ prid. Id. Maji M.D.LXXXIII.

ANTONIUS CONSTANTINUS
M. ANTONIO MURETO
Juniori.
S. D.
LVII.

Respondet præcedenti.

Litteræ tuæ, quas paucis abhinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla major adferri potuerit: tum quia tuæ sunt, tum etiam quia ex illis cognovi, omnia quæ a me vobis missa sunt, tuto istuc pervenisse. Sed quid, quæso, ais M. Antoni suavissime, patruum tuum in litteris ultro citroque mittendis decoxisse? Ego vero nullum

aliud officium ab eo facilius expletum iri putassem: mecum præsertim, qui ea lege ab eo, ut ad me scribat, peto, ut commodi sui rationem quam maximam habeat. Cum autem mihi & sortem & præteriti temporis fructus se exsoluturum polliceatur, quid minus, quam eum decoxisse credendum est? Pudore illum impediri, ne ad me scribat, epistola mihi satisfieri non posse, sed libro aliquo ad me misso, συνήψεις καὶ ἀναβολαί. Sed extra jocum, Mureto mi, (arbitror enim jocatum esse te, cum illa scriberes,) a patruo tuo mihi nihil plane debetur. Ego vero me illi tantum debere sentio, ut si vel vitam ipsam pro eo profundam, tamen ne minimam quidem magnorum ejus erga me meritorum partem videar consecuturus. Tu, ut cœpisti, perge scribere ad me quam sæpissime poteris de tua patruique tui valetudine, de tuis studiis, & si quid σπουδαιότερον habebis: ac tibi persuade nihil te hoc mihi gratius facere posse. Ego contra recipio tibi me operam daturum, ne quid ex officio meo desideres. Vale. Genuæ Kalend. Quintilis M. D. LXXXIII.

MURETUS CONSTANTINO BARGELLINO
Episcopo Reatino
S. D.

LVIII.

VIde, quam non sim curiosus. Te, quem jampridem videre discupio, prius ex Urbe discessisse cognovi, quam in Urbem venisse cognossem. Neque hoc mirabitur quisquam, qui ingenium ac consuetudinem meam noverit: cum de ipso Pontifice plerumque rurine an in Urbe sit, nesciam; & sæpe de iis, quæ hic unum aut alterum mensem omnium sermone celebrata sunt, non aliter quæram ex aliis, quam si peregre redirem. Itaque, si quando audies, ut sæpe fit, inquiri in eos, qui rumores temere exceptos huc illuc spargunt, & quid Pontifex non agat tantum, sed in animo habeat, quid Galli, quid Hispani, quid Germani moliantur, facta infecta miscentes, scribunt ad homines alienarum rerum quam suarum curiosiores: mea quidem caussa libero te omni metu. Nunquam me quisquam in talia edicta incidisse criminabitur: ita per-

perspectum est omnibus, omnium ejusmodi rerum cognitionem mihi, ut Thucydideo verbo utar, ἀταλαίπωρον εἶναι: Sed tamen, (παρρησιαστέον γάρ,) si quid a me in eo peccatum est, quod te non inviserim: ne tu quidem plane culpa vacas. Potuisti enim domum ad me mittere, qui mihi de adventu tuo nuntiaret, indicaretque cujus hospitio utereris. Accurrissem statim ad te, & quodlibet potius vadimonium deseruissem, quam ut diutius carerem optatissimo mihi fructu sermonis tui. Ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν. Epistolas nostras jamdudum & in Gallia & Coloniæ in Germania editas esse scis. Earum ego neque volumen ullum habeo: &, si haberem, vix ad te mittere auderem: ita me dispudet eorum, quæ in illis innumerabilia a librariis vitiose descripta sunt. Sed dabo operam, ut emendatiores exeant. Urgent enim, ac molesti sunt & iidem illi, & alii librarii, ut ad se alias epistolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino absurdum mihi atque alienum videtur, reperiri homines, usque eo abundantes otio, ut ejus partem aliquam tribuere epistolis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, (sic enim interpretor,) obsequar eorum studio, vel cum dispendio famæ; & ut eis animum expleam, repetam diu intermissam consuetudinem latine interdum aliquid ad amicos scriptitandi. Quod qui legerint, si postea periisse sibi tempus dolebunt, æqui tamen mihi esse debebunt, qui ingenue profiteor, nullam unquam a me epistolam scriptam, quam legi operæ esset, nisi semel ab eo, ad quem scriberetur. Neque ego quemquam fallo aut induco. Si qui se sciens fefellerit, secum agat. Editus est & hic nuper liber hymnorum, quos olim jussu Gulielmi Ducis Mantuæ scripseram, auctus sexcentorum amplius versuum accessione. Hunc scio ad te ab Heliconio missum esse. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam est in diœcesi tua, qui S. Luciæ dicitur. Ejus vici plebem qui regebat sacerdos, Cæsarius nomine, proximo superiori mense excessit e vita. In ejus locum se substitui cupit Vespasianus Coletta presbyter, qui has tibi litteras tradet. Qui cum mihi ab uno e summis amicis meis accuratissime commendatus esset, profectus sum ejus caussa hesterno die ad Datarium Summi Pontificis, apud quem, puto te scire, me aliquid posse. Is respondit, quanquam mensis ille pontificius sit, tuarum tamen partium esse, inquirere in eos, qui se ad id munus admitti postularent, & de eorum natalibus, moribus, doctrina judicare; quem tu testimonio tuo comprobasses, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud a te, Constantine humanis-

manissime, omnique cultu atque observantia dignissime postulo, si hic, quem dico, Vespasianus idoneus videbitur ad id munus sustinendum, ut ei potius, quam cuiquam alii, mea caussa gratificandum putes. Is, qui mihi eum commendavit, ita mihi amicus est, ut qui maxime; & ego sæpe dixi, ita te mihi amicum esse, ut nihil supra. Si ergo te huic homini durum ac difficilem præbeas, verendum erit, ne ego aut tantopere abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendasse videar, quam me facturum recepi: quorum alterum vanitati, alterum perfidiæ adscriberetur. Quantum igitur plurimum, salva fide ac ratione officii, illi te tribuere posse statues, tantum ut tribuas, vehementer a te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munusculum utrique nostrum conveniens, imaginem JESU Christi in cruce suffixi, a præstantissimo artifice summo artificio elaboratam. Ejus aspectu quoties ad fundendas preces commoveberis quæso, ejus quoque ut memineris, cujus versus utrinque adscriptos videbis. Vale. Romæ IX. Kalend. Junii.

MURETUS JAC. AUGUSTO THUANO Consiliario Regio in Curia Parisiensi V. C. S. D.

LIX.

PArum abfuit, quin abjecerim consilium, quod ceperam, scribendi aliquid de laudibus clarissimi ac præstantissimi viri patris tui: ita me eruditorum hominum versus, quos eodem argumento scriptos ad me misisti deterruerant. Sed vicit voluntas obsequendi tibi: neque enim dubitabam, quin æquo animo, quicquid a me scriberetur, accepturus esses. Mitto igitur ad te aliquot versus, *t*) non illos quidem valde bonos: sed quales expectari poterant ab homine neque unquam poëta, & jam sene, & tum suis, tum amicorum negotiis assidue implicato. Eos tu si semel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur; si una cum cæteris, quæ alii scripserunt, edendos duxeris: eundem fortassis usum præstare poterunt, quem in pictis tabulis umbræ, quæ efficiunt, ut luminosa magis emineant. Sed si editurus es, peto a te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribusve probatissimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac si fieri potest, ab eis impetres, ut suum quoque de eis judicium adscribant: ne quid impru- denti

t) *Monodiam, in obitum Christophori Thuani. Quam dabit lib. II. Poëm. p. 95. seqq.*

denti exciderit, quo quisquam offendi queat. Jam nunc enim subvereor, ne, quod poëtarum more Astream deam vocavi, durius id non satis æquus interpres accipiat. Ego tamen profiteor, Astreæ nomine nihil aliud a me quam divinam justitiam intelligi: quo posito & cognito, puto cætera ferri posse. Ignosce, quæso te, timiditati meæ. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo: inter cæteros Genebrardum, qui unus mihi est pro centum millibus. Is, ut spero, & tua caussa libenter, & mea non invitus, omnem nobis scrupulum eximet. Vale, & perge, ut facis, patris tui desiderium tua singulari ac præstanti virtute lenire. Romæ. Idib. Octobris.

MURETUS R. PINCÆO CONSILIARIO REGIO V. C. S. D.

LX.

Cum hac epistola conferendæ sunt, quæ leguntur infra LXIV. & sequentes.

NE me serius ad litteras tuas respondere mireris, scito eas redditas mihi esse XVI. Kal. Martii, id est, biduo post discessum tabellarii, idque mihi plerumque evenire solere, aut negligentia eorum, quibus illæ commendantur, aut quod ædes meæ in ipsis radicibus Quirinalis longe distant ab istis negotiosis hominibus, qui sæpe aut propter imbres, aut propter itineris longitudinem expectant usque eo, dum venire ad me commodo suo possint. De Cardinali S. Stephani, (ita enim se vocari vult,) sciebam nuntium tibi jucundissimum fore, ideoque id tibi gaudium primus objicere volui. Ei quoque litteræ tuæ magnæ voluptati fuerunt: quas ad eum pertuli postridie quam eas acceperam. Rescripturum non dubito: ita certe facturum se recepit. Quin etiam, capta ex litteris tuis occasione, multa mihi de te, multa de C. V. patre tuo, multa de tuis omnibus jucunde memoriterque narravit: ut facile appareret eum libenter in illo sermone versari. De præstantissimo viro Brissonio, quod nonnihil conquestus sum, fateor tibi, id mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimi facio, submoleste tuli, sumsisse eum a me, quo alium ornaret, eum præsertim, qui a me tam multa sumpsit, quæ pro suis venditaret. Sed illud cuicuimodi est, pupugit quidem me, neque tamen altius in animo insedit. Jampridem enim ad tales ludos occallui, & ista minutiora sunt, quam ut me valde moveant. Gratulor tibi, qui talem & amicum & vicinum habeas & (δεῖ γὰρ τ' ἀληθῆ λέγειν) subbinvideo vobis istam mutuam consuetudinem: si hoc invidere

est

est, dolere, non quod aliis bene sit, sed quod tu quoque eodem bono frui non queas. Quos, Deus bone, oportet esse congressus vestros? quos sermones! quam multa πολιτικὰ! quam multa de antiquitate, de mitioribus studiis, de omnibus denique partibus τῆς Φιλολογίας! Utinam mihi vestigia vestra subsequi & captare sermones vestros liceret! quam multa, quæ vobis excidunt, sublegerem! quanto quotidie doctior domum redirem! Quod quando non datur: at tu me interdum, qua licet, sermonum vestrorum participem facito, & id tibi, cum otium erit, scribendi ad me argumentum sumito. Sed noli quæso te, delicias facere, & dicere, tibi perpetuo rem esse cum Bartolis, Baldis cæterisque ejusmodi infelicibus capitibus, ideoque minus polite scribere: cum ea scribas, quæ mihi quidem Athenas ipsas, Hymettum ipsum redolere videantur. Quas tibi videri oportet epistolas meas, quas ego neque pectere unquam neque comere, si verum vis, ne relegere quidem soleo: si tuæ tibi minus cultæ videntur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verbosiores sint. Quasi non ego id multo justius metuere debeam, qui ad te, talem virum, quicquid in buccam, scribere audeo: quanquam hujus rei culpam tu sustines, qui jubes me, longitudine saltem litterarum, tecum paria facere. Quid, cum scribendi argumentum nullum est? *Dicatur potius*, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, u) ait Hispanus poëta. Egoque quando ita te velle video, ita plane faciam, & chartas, ut facere me vides, onerabo nugis potius, quam tibi animum non expleam. Nos hic omnes suspenso animo sumus, propterea quod Pontifex sub finem mensis Aprilis Bononiam cogitat. Quod si erit, (& certa opinio est fore,) quæ Romæ vita futura sit, veremur. Ego sub Kal. Julias abdicare me hoc docendi munere cogito: etsi non fiet hoc sine luculenta fortunarum mearum deminutione. Decedent enim annui nummi aurei septingenti. Sed tanti est otiari. Supererit tamen sic quoque, *unde mihi assiduo*, ut ille x) ait, *luceat igne focus*. Et quod senectus attentiores ad rem facere dicitur: illa vero me indies negligentiorem facit. Otii cupidus sum, ad quod si semel pervenire potuero: nihil tanti erit, ut me ab eo avelli patiar. Neque tamen ignaviæ me dedere cogito, sed solutus aliis curis, multa quæ jampridem inchoata, partim etiam affecta apud me jacent, ut potero, absolvere ac perpolire. Sed quid ago? aut cur tam longe spes jacio? Hæc medi-

u) *Martialis lib. I. Epigr. 46.* x) *Tibull. lib. I. Eleg. I. v. 6. Dum meus assiduo luceat igne focus.*

meditanti fortassis interventura mors est. Quæ quandoque venerit, occupatum me deprehendat malo, quam nihil agentem. Vale Romæ IV. Kalend. Martii M.D.LVXXIV.

MURETUS S. D. HERCULI CIOFANO SUO. LXI.

JAmpridem tantum me odium scribendi cepit, ut plane ad neminem scribam, ne tu tam diu nullas te meas litteras accepisse mireris. In amando, & in labore amicorum caussa capiendo, cum opus est, & tibi & cuivis par esse possum: in scribendo non possum. Nihil est, quod faciam invitius. Quo facilius existimare potes, quam ex animo cupiam tibi commendatissimum esse. Colam Antonium Rainaldum, qui te nunc præceptore istic utitur. Cognatus est iis, quibus ego maxime cupio, L. Lilio, & Rutilio Veteri: quorum utriusque rogatu hæc ad te scribo. Neque vero abutar pluribus verbis. Hoc tantum dicam, cogniturum esse me ex studio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quæso igitur te, efficias, ut ii, qui hoc a me petierunt, tibi apud me quam citissime quam maximas gratias agant. Vale Romæ prid. Id. Jan.

MURETUS FRANCISCO VENERIO S. D. LXII.

BEne facis, quod te latine scribendo quotidie exerces, conatumque omnem adhibes, ut præstantiam in eo genere aliquam consequaris. Non enim dubito, quin & cætera, vita & istud tuum studium eo, quo debet, id est, ad propagandam gloriam Christi, & ad ecclesiam pro tua virili parte ab insultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te usque huc deterruerit, ne ad me scriberes, dispicere equidem non queo. Nam neque ea auctoritate sum, ut quisquam judicium meum vereri debeat: & si essem, summa tamen mea erga totam sodalitatem vestram voluntas omnem istum metum tibi facile adimere poterat: cum tu præsertim ita scribas, ut laudem potius exspectare ab omnibus debeas, quam cujusquam fastidium extimescere. Cave igitur posthac, difficile tibi quiddam atque arduum putes, ad Muretum scribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad litteras tuas, quæ mihi quo crebriores, eo jucundiores futuræ sunt, solutius ac negligentius; id est, hoc familiari ac quotidiano sermonis genere respondere liceat. Nihil enim invitius facio, quam ut in limandis ac poliendis epistolis

stolis otio abutar. Neque mihi ullum præceptorum, quæ tradita sunt a dicendi magistris, magis placet, quam illud, dandam esse operam, ut sponte fluere videatur oratio. Ego vero, ut magis videatur, sponte plane fluere eam sino, & ignaviæ meæ excusationem ab ipsis magistris peto. Tu quoque, si me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cum ad me scribes hanc, ipsam negligentiam meam: ne, si accuratius scripseris, mihi quoque accurate scribendi necessitatem imponere videaris. Deus & studia & totam vivendi rationem tuam ad gloriam suam perpetuo dirigat. Vale. Romæ VI. Non. Martii, quo ipso die litteras a Bencio accepi: ne me ad eas serius respondere mireris.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
FABRICIO MANCINO.
LXIII.

JAmpridem ad te scripsi, quod iterum scribam, quando litteras meas ad te perlatas non esse video, ineptos istos, de quibus scribis, indignos prorsus esse, quibus respondeatur: ita se ne leviter quidem litteris tinctos esse declarant. Quid enim est, cur de *Paullo* & *Quinctio* me potissimum accusent? Cur non cum Manutio potius & cum Sigonio agunt? quorum uterque ante hos, opinor viginti quinque annos ita scribendum esse docuit. Et certe in vetustis marmoribus, præcipueque in fastis Capitolinis ita perpetuo scribitur. At versum illum exagitant:

Una virum & virtutum omnium acerba lues.

Ridicula capita, quasi non ei plane geminus sit ille Catullianus:

Troja virum & virtutum omnium acerba cinis.

Desinant igitur stultitiam suam prodere ac patefacere, & prima saltem elementa discant, priusquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei studiosum esse, volui: alioqui tam stultas reprehensiones risu ac silentio excepturus. Tu quoque idem facias, suadeo, & istos

istos contemnas, ac consenescere in inscitia sua sinas. Stulta illos de se persuasio indignos qui doceantur, facit. Versiculi tui valde me oblectaverunt: nam & scite ac lepide facti sunt, & habent insignem significationem amoris erga me tui. Si quid hic erit, quod me caussa tua facere posse arbitreris, non omittam ut frustra me amare videaris. Vale. V. Kal. Julii, (quo ipso die acceperam litteras a te scriptas Idibus Maji, ne me forte ad eas serius respondere mireris) M. D. LXXXIV.

B. BRISSONIUS M. ANTONIO MURETO *S. D.* LXIV.

SUavissimis tuis ad Pincæum nostrum litteris *y)* provocatus, in quibus non minus amoris in me tui, quam Romani leporis, non leviter pressa vestigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuæ voluntatis testes, in maximis, quibus distineor, occupationibus darem: ne cum tibi summa omnia semper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, superari viderer. Quod si per Pararium nomen faciendum sit, eundem Pincæum, quocum multus mihi de te quotidie sermo est, adpromissorem dabo, & quicquid ille tibi de me receperit, cumulatissime præstaturum me spondebo. Nullam quidem certe posthac certificandæ amicitiæ nostræ occasionem prætermittam, nec committam, ut ulla in re meum abs te officium requiri aut desiderari possit. Vale. Lutetiæ Parisiorum Non. Apr. M. D. LXXXIV.

MURETUS BARNABÆ BRISSONIO Parisiensis Senatus Præsidi V. C. *S. D.*

y) Epistola hujus libri LX.

LXV.

Respondet praecedenti.

ETsi μεμψίμοιρ☉ haberi nolim, gaudeo tamen, quod apud Pincæum nostrum per litteras conquestus leviter sim de formula illa, cujus animadversæ laus, si qua in tantula re laus est, alii abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo litteras tuas, quibus mihi nihil jucundius contingere poterat. Ego te Brissoni semper maximi feci, non propter illa externa, quæ vulgi oculos in se convertunt: sed propter illa vere ac proprie tua, quæ & te provexerunt ad istum, in quo es, dignitatis gradum, & provectura, ut spero, sunt etiam altius, &, si nihil tale aut effecissent, aut effectura essent, omni te tamen cultu atque observantia dignissimum reddidissent. Virtus enim & eruditio, vera mihi & solida videntur bona. τὰ δὲ λοιπὰ πάντα προσθῆκαι. A te peto, ut me mutuo ames, &, si quando erit otium, participem per litteras me facias suavitatis tuæ. Quæ tibi fuit, eadem mihi caussa brevitatis est: occupationum multitudo, quibus te perpetuo distineri scio. Vale. Romæ prid. Non. Maj. M. D. LXXXIV.

MURETUS R. PINCÆO CONSILIARIO
Regio V. C.
S. D.

LXVI.

BEne & amice factum a te de Brissonio, cujus mihi litteræ sane quam suaves fuerunt. Ad eas rescribens eadem βραχυλογίᾳ usus sum, tum ne occupationes ipsius interpellarem; tum quia nulla nunc quidem erat ὑπόθεσις. Quod jocose, ita enim accipio, quereris illud meum λογίδιον de circumcisione z) ad quemvis potius, quam ad te, missum esse: vide, ne quid tibi jumento,

z) *Vol. II. Orat. I.*

to, ut ait Plautus, *a)* tuo arcessas mali. Nam si pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid næniarum mearum, ut dicturus sis, Ohe jam satis est. *b)* Equidem quanquam vix fas est de vobis talibus viris quidquam sequius suspicari: subvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem simplicem & credulum, & postuletis ad vos mitti mea, ne desit, quod rideatis. Quid enim a me, quod vestra non dicam commendatione, sed lectione dignum sit, præstari potest? Sed tamen vestra ista cura ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agam; & quidquid cudero mittam ad vos, &, si nihil aliud, ambitioni certe cuidam meæ serviam, ostentaboque epistolas vestras, ut me homines putent esse aliquid, cujus scripta a summis viris exspectantur. Et ut hinc numerare incipias, mitto ad te nescio quid versuum, *c)* quos feci nuper, cum ad me Joh. Zamoscius magnus Poloniæ Cancellarius duo ingentia nomismata aurea misisset, quorum in uno Stephani Regis effigies visitur, in altero ipsius Zamoscii: Ex adverso autem, in illo quidem Regio, provinciæ duæ, quas ipse ab hostibus recepit; in Zamosciano autem coronæ duæ implexæ, oleagina una, laurea altera, additis vocibus, utraque civis. Volui, ut potui, virum summa dignitate præditum remunerari, & saltem reddere ærea pro aureis. Atque utinam id ipsum assecutus sim, ut saltem ærea remiserim. Valde enim metuo, ne miserim *οὐδὲ χαλκοῦ ἄξια.* Ero igitur Chœrilus, qui *incultis versibus & malefactis Retulit acceptos:* nosti cætera. *d)* Eos tu semel lectos concerpas, an etiam ostendas quibus videbitur, judicii atque arbitrii tui res esto. Ad Gillotum V. C. post illam oratiunculam, misi etiam libros duodecim histo-

ria-

a) *Amphitr. Act. I. sc. I. v. 171.* b) *Martial. IV. Epigr. ult.* c) *Eos vide lib. I. Poëm. 43. p. 31.* d) *Regale nomisma, Philippos. Horat. lib. II. Epist. lib. 234.*

riarum Pii Secundi Pontificis: itemque græcum librum veterem, quo ſumma quædam analytices & phyſices luculenter explicata continentur. Neque tamen ab eo litteras poſtea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciſcar aliquid otii: quod ſi dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani, & cum eo de te diu collocutus ſum. Mihi crede, valde te amat. Tu quæſo ex iſto nobiliſſimo conſeſſu veſtro, quos mihi amicos eſſe ſcis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis ſalutá. Rom. Non. Maj M. D. LXXXIV.

R. PINCÆUS
M. ANTONIO MURETO
S. D.
LXVII.

Reſpondet præcedenti.

N*Æ tu homo liberalis es, Murete doctiſſime, & apud quem optime ponitur, qui pro duobus numiſmatis Zamoſcii aureis plurimos verſus reddas, non aureos illos quidem tantum, ſed auro ipſo, gemmis ipſis, ſi quid hac in re mei judicii eſt, pretioſiores: in quibus Stephani Regis, itemque Magni ejus Cancellarii non effigies modo, ſed mores, velut ob oculos ponuntur; ita plane ut, quos a nobis infinita prope locorum diſtantia ſejunxit, in oculis geramus; quos nunquam viderimus, ſumma veneratione, tua opera, proſequamur.* Excudent alii ſpirantia mollius æra: e) *Muretus* οὐκ ἀνδριαντοποιός ἐστι, *ſed ea ex more dicit, & ſcribit, quæ nullis numiſmatis repræſentari, nulla oblivione deleri queant: ut quod olim de Achille ſcriptum legitur, felicem illum qui præconem laudum ſuarum Homerum inveniſſet, de Stephano Rege, & Zamoſcio jure dici poſſit; felices ambo, qui celebri tuo præconio ad omnem poſteritatis memoriam commendentur. Quo minus dubium tibi videri debet, quid a nobis,*

e) *Virgil. VI. Æn. v. 847.*

nobis, quando rem totam nostri arbitrii esse voluisti, de suavissimis tuis versibus factum fuerit: arripuimus perlegimus, non libenter modo, sed etiam cupide: ac ne tam solida gaudia in sinu gaudere nos putes, συνετοῖς quoque ostentamus. Addam & illud, quod fortasse non existimasses, bis legendis idem mihi evenisse, quod iis solet accidere, qui in sole ambulant, ut etiamsi aliam ob caussam ambulent, necesse tamen sit eos colorari; ita me, qui nunquam in bicipiti Parnasso, ut ille f) ait, somniavi, repente poëtam evasisse: Quam bonum, nihil ad rem: tenere tamen me non potui, quin tuo, ut interpretor, ἐνθουσιασμῷ correptus, aliquot ex tempore versus & effuderim, & remiserim; non ut te quam simillimo munere remunerarer, (essent enim χάλκεια χρυσείων,) sed, ut si nihil aliud in eo genere assequerer, saltem, velut anser inter olores, obstreperem. Tu, quod esse debuisset vacuæ mentis opus, profectum ab homine negotiis forensibus occupato, æqui bonique consule. Brissonius tuas a me litteras accepit, teque salvere jubet. Vale, & me, ut facis, ama. Lutetiæ A. D. XVI. Kalend. Quinct. M.D. LXXXIV.

JACOBUS GILLOTUS
M. ANTONIO MURETO V. C.
S. D.

LXIIX.

EX epistola ad Pincæum nostrum, lepida certe & Mureto digna, illum etiam aliquando de nobis cogitare perspexi, & ad me libros quosdam misisse intellexi: *g)* quos ut summum beneficium supinis manibus accipiam, (nondum enim mihi traditi sunt.) Recordatio autem tua mei, magno mihi ornamento fuit, & semper erit. Quosdam libellos e typographia Morelli ad te dederam, qui longo post tempore, quo a te acceptos putabam, in manus meas reciderunt: arbitror, quod fasciculus sub legati

 olim

f) *Perf. proœm. Satyr.* g) *Respice ad Epist. LXVI. prope fin.*

olim nostri Foxii, jam defuncti, nomine perferebatur. Eos remitto. Cæterum quod scripta tua, ab omnibus litteratis valde expetita, subverecunde nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo est, qui, si litteras sciat, & tuas vel epistolas, vel orationes, vel lucubrationes legat, etsi te non cogoscat, Muretum unquam e manibus dimittat. Utinam te omnes & audire & videre possent! Legi de nomismatis Stephani Poloni & Zamoscii tua ille χρυσᾶ ἔπη, e quibus ut & ex omnibus, quæ ab ore prodeunt tuo, judicare te licet χρυσοῤῥήμονα. Nomismata scio multis de caussis plurimi fecisti & facis: Dii me perdant, εἰμὴ τὰ ἔπη ἀντὶ τῶν νομισμάτων εἱλόμην. Quæ qui habeat, ipsa nomismata facile & merito contemnat. Poloni certe & Zamoscii ora omnium oculis subjecisti, qui illos nunquam sunt intuiti. A petitione Taciti non desisto, nec de eo tecum expostulandi finem faciam. Cave ne adversum te Judices adeam nomine publico, & tanquam legitimus totius Reipublicæ litterariæ actor, te condemnem ex pollicitatione, quam in communem, non unius civitatis aut reipubl. sed totius orbis utilitatem fecisti. Et si moram facere pergis, usuræ accedent. Denique quasi debitum, ea omnia quæ cudisti, quæ cudis, & posthac cudes, a te exigi posse contendo: ut qui tot opera in publicum commodum struere aggressus es, perficere obligatus sis. Quis sit rerum nostrarum status, a me, qui rempubl. nulla ex parte attingo, non accipies. Foxium, Pibracum & Ferrerium (quem interiisse ferunt) πατριώτας, scis quantos viros, lugemus. Cæsaris nostri interitum, cujus nuncium jam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an spes melior consequatur, incerti sumus. Novi (sat scio) rumores jam sparguntur, & ad aures vestras forte allati, celebres & magni, de quibus nonnisi manu trepida rescribere licet. *Quando jam libera nulli Lingua ma-*

nus-

nusque sua est, voces & scripta notantur. Illi solennia funeris parantur. Deducetur, si verum est, quod audimus, VI. aut V. Kal. Julii, regio, ut dicunt, honore. Hæc ausu fortasse temerario latine scripsi, bonitati tuæ confidens potius, quam censoriam severitatem timens. Veniam, ut spero, mihi & inscientiam & negotia excusanti, dabis. Vale. Lutetiæ XIII. Kal. Julii, M. D. LXXXIV.

STEPHANUS DEI GRATIA REX POLONIÆ, Magnus Dux Lituaniæ, Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Livoniæque &c. Transilvaniæ Princeps,

M. ANTONIO MURETO.

LXIX.

REverende, devote, dilecte, singularis doctrina atque eruditio Devotionis Vestræ a multis, humanitas ejus, atque erga subditos nostros studium a Venerabili etiam Stanislao Rescio Secretario nostro diligenter prædicata nobis sunt. Quæ cum nos merito maximi faciamus, prætermittere noluimus, ut cum hoc tempore illustrem & Reverendum Andream Battori de Somlio, illustris olim Andreæ fratris nostri filium, Præpositumque Miechoviensem in Urbem ad S. D. N. mitteremus, litteris hisce nostram erga devotionem vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram eam cognoscet devotio vestra, quam valere cupimus. Cracoviæ die VIII. Mensis Septembris, Anno Domini M. D. LXXXIII. Regni nostri octavo.

STEPHANUS REX.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI Stephano, Dei Gratia Poloniæ Regi, Magno Duci Lituaniæ, Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Livoniæ, Transilvaniæ Principi &c.

te, non ſatis æquo fortaſſis animo ferebant. Deus optimus Maximus Majeſtatem tuam quotidie in majus ac melius provehat, eamque mentem immittat cæteris regibus, ut tandem aliquando exemplum ipſius ſecuti, ad rem Chriſtianam conſtabiliendam, & ad hoſtes illius comprimendos potius quam ad explendas cum publica pernicie cupiditates ſuas animum adjungant. Romæ VII. Kalend. Auguſt. M.D.LXXXIV.

HERMANNUS ORTEMBERGUS
M. ANTONIO MURETO
J. C. & C. Romano S.
LXXI.

QUod eſt meum erga te ſtudium, & officium, nihil æque mihi curæ eſt, atque re ipſa oſtendere, quanti te faciam. Itaque diu anxius fui, quonam pacto faſciculum, quem mihi Roma proficiſcenti credidiſti, quam tutiſſimo transmitterem. Nam Francofurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta, latrocinia, nemo illuc Antverpia veniret, minime quidem expeditum: Antverpiam autem recta mittere, hoc tempore mihi longe periculoſiſſimum videbatur. Quamobrem ea de re egi aliquoties cum magiſtro veredariorum Tridenti, viro fideli, mihique amico, qui cum affirmaret, eos Coloniam Ubiorum ſine ullo periculo dirigi poſſe, ſuamque in ea re operam mihi promitteret; oportune admodum litteras accepi a viro multis nominibus clariſſimo, Joanne Metello, Sequano, qui Coloniæ ſedes habet, in quibus ſcriptum erat: *Muretum litteratorum hominum principem meis verbis obſecro ſaluta, eique nuntia, me tuas litteras* (Roma enim ad illum miſeram,) *de ejus edendis libris ad Plantinum miſiſſe. Si quid præterea per me confici volet, non recuſo, ſed offero.* Faſciculum itaque illum Coloniam miſi ad eundem Metellum, ut is per occaſio-

nem ad Plantinum transmittat. Quod ſpero brevi fideliterque factum, idque ſimul ab ipſo intellexero, faciam te illico certiorem, ea tamen lege, ut, ſi fortaſſe Plantinus de eo ad ſe perlato ante ad te ſcribat, id tu mihi quoque ſignifices. Sum enim in maxima expectatione ejus rei, neque animo ero quieto, priusquam ſalvum in manus Plantini traditum eſſe cognovero. Vale. Tridenti XVI. Kal. Octob. M. D. LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS HERMANNO ORTEMBERGO SUO S. D.

LXXII.

Reſpondet præcedenti.

ETſi mihi nunquam dubium fuit, quin abs te amarer; tamen ejus rei magnam mihi fidem fecerunt litteræ tuæ. Tanta enim fide ac diligentia negotium tibi a me mandatum curaſti, ut ego ipſe majorem optare non potuerim. Joannem Metellum jampridem e libris Antonii Auguſtini, & e ſermonibus Hieronymi Oſorii noveram: ſed eum mihi tanto opere amicum eſſe neſciebam. Peto a te, ut, cum primum copia erit, eum meo nomine ſalutes: eique pro certo confirmes: me valde quidem litteratum non eſſe, ſed valde obſervantem ejusmodi virorum, qualis ipſe eſt, hoc eſt, eruditione & virtute præſtantium. Itaque ſi quid a me cauſſa ſua hic fieri poſſe arbitretur, magnæ mihi curæ fore, ut plane perſpiciat, ſe a me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid accepero, faciam te ſtatim certiorem. Tu quoque itidem facias, a te majorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & ſuaviſſime, etiam atque etiam vale. Romæ XV. Kal. Nov. M. D. LXXIIX.

AN-

ANDREÆ BATHOREO S. R. E. Cardinali ac Principi illustrissimo
M. ANTONIUS MURETUS
S. D.

LXXIII.

DIe ipso natalis Dominici accepi exoptatissimas mihi litteras tuas, quibus haud scio an quicquam mihi gratius ac jucundius adferri potuerit. Nam cum jampridem audissem, ita te pro tua summa humanitate ac comitate mei memorem fuisse, ut ex ipso itinere ad me scribere dignatus esses: litteræ autem tuæ nusquam comparerent, conficiebar miro quodam angore animi, neque levationem ullam reperire poteram, præter eam unam, quam mihi litteræ tuæ attulerunt. Ego te, Cardinalis optime ac præstantissime, semper observavi ac colui, captus non tam nobilitate ipsa regii generis tui, quam admiratione tuarum singularium in omni genere virtutum: quibus ita tibi, dum in urbe versatus es, omnium voluntates conciliasti ac devinxisti, ut hodie quoque absente te, cum solutiores linguæ, & liberiora judicia esse solent, nemo tamen aliter de te, quam de perfecto quodam & omnibus numeris absoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facile potes intelligere, quantopere mihi de tali patrono gloriandum sit: quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, sed etiam, nullo merito meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem, quantum in me erit, omni studio connitar efficere, ut conservem tuam istam erga me animi propensionem: neque quicquam habeo antiquius, quam ut præstem ea omnia, quæ tibi ex me non injucunda accidere posse arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris ac litterulis abdito vix aliud expectari quicquam potest, mittam ad te fœtus quosdam ingenii mei: non

non illos quidem valde dignos qui a te inſpiciantur, ſed tamen non usquequaque tibi, ut ſpes eſt, ingratos futuros, quod ab homine tui obſervantiſſimo proficiſcentur. Mittam igitur, ſi Deus volet, ante finem menſis Januarii libros duos Rhetoricorum Ariſtotelis a me converſos in gratiam piorum quorundam & eruditorum hominum e ſodalitate Jeſu *h*), qui pro auctoritate, qua plurimum apud me valent, egerunt mecum, ut id munus ſuſciperem, quod interpretationem, qua in ſcholis ſuis uterentur, reperire ſe ullam negarent. Hoc igitur primum. Sub finem autem menſis April. ſpero fore, ut mittam opera omnia, quæ quidem extant, Senecæ, emendata a me innumerabilibus locis, additis etiam notis quibusdam meis. Eum vero librum ſpero & tibi & magno Cancellario, & vero ipſi Sereniſſimo Regi ac Domino meo dignum viſum iri, in quo ſubſicivi temporis aliquid collocetur. Quod ſi tu mihi animos facies, laxabo fortaſſis frenos veteri cuidam ambitioni meæ, quam usque huc compreſſi ac continui, & tentabo, ſi quid transmittere ad poſteros poſſim, quod me vobis quoque carum vixiſſe teſtetur. Nihil tamen temere ſuſcipiam, neque quicquam tale tentabo, niſi tu me prius arrogantiæ metu liberaris. Interea peto a te quanta maxima contentione poſſum, primum ut me ames; deinde ut tum Sereniſſimi Regis, tum affinis tui viri omni laude præſtantis Samoſcii benevolentiam mihi omni ratione conſerves. Vale. Romæ IV. Kal Januar. cIↄ. Iↄ. LXXXIV.

ANDREAS CARDINALIS
Bathoreus
M. ANTONIO MURETO
S. P. D.

LXXIV.

h) *Bencii inprimis, cui & dedicavit. Vide lib. I. Ep. 98.*

LXXIV.

Respondet praecedenti.

Litterae tuae IV. Kal. Januarii datae, nuper autem ad me perlatae, tanto mihi jucundiores acciderunt, quanto majore illarum desiderio, & expectatione jampridem tenebar. Verebar enim ne, si posteriores hae meae, quemadmodum priores illae, quas Bononia scripseram, intercidissent, & tibi meae erga te optimae voluntatis testimonio, & mihi tuarum lectione carendum aliquandiu esset. Nunc itaque non possum non gaudere, & meas tibi redditas esse, & in tuis hisce eam, quam cum essemus in urbe coram satis perspexi, amoris erga me tui significationem elucere. Quae ut me mirifice afficit: ita tibi non frustra polliceri & potes & debes, te a me in maximo pretio haberi, propter insignes ingenii, eruditionis, pulcherrimarumque virtutum dotes, quibus in tui amorem & admirationem omnium animos pertraxisti. Quamobrem si quibus in rebus tibi gratificari potero, scias velim, me nullam praeclare de te merendi occasionem unquam praetermissurum. Ingenii tui foetus, quos te mihi missurum scribis, maxima cum alacritate expecto, Senecam praesertim, quem a mendis purgandum & notis illustrandum curasti, maximam certe gratiam apud omnes optimarum litterarum amatores inibis. Dixi Serenissimo Regi Domino & patruo meo, cum nuper ad me esset, de tam propensa erga nos voluntate consilioque tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te vero praeclare & sentit & loquitur. Magnus Cancellarius, affinis meus, ad latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorem. Scio enim te tuaque ab illo vehementer amari. Utinam autem is ego sim, qui non solum tibi animos faciam ad evulgandas lucubrationes tuas, quas huc usque comprimis & contines, sed plane id ego unus a te impetrem, quod publica utilitas, & omnium, qui laborum tuorum fructus expetunt, summum desiderium jampridem obtinere

nere merito debeat. In maxima felicitatis meæ parte id ponerem. Persuadere tibi certe id potest vel ipsa consilii tui ratio, qua ductus ad scribendum accessisti, nimirum profectus publici contemplatio. Cujus quoniam tu in omnibus studiis & exercitationibus tuis, summa cum tui nominis gloria, maximam semper curam habuisti: committere profecto non debes, ut ea præclari ingenii tui monumenta in tenebris delitescant; quæ ad eruditionem solidam parandam lucis plurimum adferre multis possunt. Quamobrem quod facturus es aliquando, facias id quæso citius vel mea caussa, ut & desiderio plurimorum morem geras, & quod mihi maximæ laudi gloriæque perpetuæ ducam, posteritati nos tibi caros cumprimis fuisse, vel hoc indicio planum facias. Vale vir præstantissime: & cum propter multam lectionem te merito βιβλιοφάγον *vocare possimus, si diutius lucubrationes tuas presseris, ne te deinceps* βιβλιοτάφον *appellemus, cave. Dat. Mechoviæ VIII. Id. April. A. Domini M.D.LXXXV.*

NATIO GERMANORUM IN SCHOLA Patavina Jurisprudentiæ operam navans M. ANTONIO MURETO S. D.

LXXV.

REm arduam sane tentamus, atque difficilem, sed ut speramus, judicio tuo, Murete, & auctoritate confirmati, laudabilem inprimis & fructuosam, non tam nationi nostræ, quam universæ Reipublicæ litterariæ. Petimus a scholæ Patavinæ Triumviris, magno multorum nobis adversantium odio atque invidia, Jureconsultum, qui Pandectas juris civilis in eadem schola publice interpretetur, non more illo barbaro, & incondito, sed Gallico, hoc est, omnium recte sentientium judiciis comprobato. Ex omnibus autem Jureconsultis, quos præcellenti doctrina in Italia vel ipsi novimus, vel fama & prædicatione aliorum accepimus, neminem scimus,

quem

quem tib hac in parte comparare, nedum anteferre debeamus. Quod itaque ex fide dignis hominibus jampridem intellexissemus, non te penitus consilium abjecisse redeundi in hæc loca, & in iis, quod vitæ reliquum est, transigendi: unum te, quamvis ignarum hujus instituti nostri, ex omnibus nominare, & a Triumviris coram & per litteras flagitare non dubitavimus. Qui nobis polliciti fuerunt denique, se ad legatum Venetum, qui Romæ est, scripturos, eique ut de hac re tecum agat, negotium daturos. Quia vero scire non possumus, quid tecum ille, aut an omnino egerit aliquid, ex diuturna vero mora, & conatibus multorum, spei nostræ quædam minus convenientia metuimus: his de litteris rogare ausi sumus, ut de tota hac re, deque animo & consilio tuo, aliquid certi quamprimum nobis significare ne graveris. Nam illud humanitas singularis tua, & animus ille tuus ad præclara omnia comparatus, ne rogare quidem nos patitur, ne vel desiderio nostro tam honesto, vel communium litterarum caussæ, vel laudi denique & gloriæ tuæ deesse velis. Quam etsi summam jam adeptus es, splendescet illa magis tamen, novæ hujus dignitatis quasi luce collustrata: quæ ad omnis gloriæ cumulum uni tibi divina quadam sorte destinata videtur. Præstitisti tu quidem antehac eximia omnia, planeque admiranda, & eloquentia tua prope divina, omnes populos ac gentes tibi devinxisti, quæ sensu aliquo humanitatis præditæ sunt. Reliquus est, ad extremum vitæ actum tibi reservatus, ingens quidem ille labor, sed viro magnanimo, & ad summum laudis, & gloriæ fastigium contendenti, optatus maxime atque jucundus, ut scilicet, alter tanquam Hercules, hydra illa tot capitum confecta, Augiæ stabulo expurgato, denique barbarie fœdissima profligata, reginam scientiarum omnium Jurisprudentiam in pristinam dignitatis sedem restituas. Est illa sane laus maxima, ut diximus, quam ex cæteris studiis, & laboribus tuis es consecutus: sed

ſed tamen communis tibi quodammodo cum doctiſſimis quibusdam viris. Hæc véro laus, quæ ex inuſitato & præclariſſimo facinore te manebit, tua erit propria, tibique uni victoriæ tam inſignis triumphi omnes debebuntur. Sed indecore facimus, qui ad ea te incitemus, ad quæ ſponte te inflammatum eſſe novimus. Studium profecto ſummum, & deſiderium tui noſtrum, ex his litteris perſpicies. Cui deſiderio ſi eventus reſponderit, tuque ſpem optatiſſimi adventus ad nos tui nobis confirmaveris: officio apud Triumviros noſtros non ſumus defuturi, & ſi quid nationis noſtræ preces, ſi quid utilitas & dignitas ſcholæ Patavinæ, apud viros prudentiſſimos, & litterarum amantiſſimos poterunt, brevi magnum illum Muretum in ampliſſimo hoc orbis terrarum Gymnaſio, de omni barbarie triumphantem aſpiciemus. Vale. Datæ Patavii III. Non. Januarii, anno poſt partum Virginis M.D.LXXVIII.

ORNATISSIMÆ AC NOBILISSIMÆ SODALItati Germanorum, in ſchola Patavina Jurisprudentiæ ſtudia colentium,

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

LXXVI.

Reſpondet præcedenti.

TErtio Idus Januarii, cum jam adveſperaſceret, accepi litteras veſtras: hoc eſt, eo ipſo die, quo tabellarii publici, qui ſtatis diebus hinc Venetias eunt, iter ingreſſuri erant: quo factum eſt, ut ſtatim reſpondere non potuerim. Poſtridie autem ejus diei conveni legatum Venetum, ut ex eo cognoſcerem, num quid in mandatis habuiſſet ea de re, de qua vos ad me amantiſſime & honorificentiſſime ſcripſeratis. Negavit quicquam ad ſe tale, aut a Triumviris, aut a quoquam alio ſcriptum eſſe. Ex quo facile intelligere poteſtis, non tantam haberi honeſtiſſimæ voluntatis veſtræ rationem, quantam par erat. Omnino autem video rationem illam tradendæ veræ ac ſolidæ Jurisprudentiæ, quæ hodie in Italia viget, Italis non placere: & ſi ego quidem in hac urbe, cum libros Dige-

Digestorum interpretarer, multorum studia commoveram, jamque illud consecutus eram, ut plerique istorum, qui magno fastu illas, quas vos merito aversamini, ineptias docent, soli in scholis relinquerentur. Itaque quidam ex eis adierunt Pontificem ac cum eo egerunt, ut ne me illam docendi juris rationem tenere pateretur; alioqui fore, ut juventus orationis suavitate capta præclaram Bartoli & talium doctrinam repudiaret; se quidem, si ego ulterius pergerem, destituros, potiusque se docendi munere abdicaturos. Quid plura? & ipsi facile persuaserunt quod volebant: & ego non ægre a me obtinere passus sum, ut annuo quingentorum nummorum aureorum stipendio proposito, eloquentiæ potius & politices præcepta traderem. Nuper etiam cum me Stephanus Poloniæ Rex tantis propositis præmiis, quanta vix cuiquam alii cujusquam artis professori hoc tempore proposita fuisse scimus, in Poloniam evocasset: Pontifex, ut me in urbe retineret, suapte sponte ad vetus illud stipendium quingentorum ducentos præterea nummos aureos annuos addidit, porroque se multa facturum pollicetur, quo mihi magis in urbe esse libeat. Quo igitur in statu res sit, videtis. Hesterno quidem die curavi, ut ipse Pontifex per oratorem Regis Galliæ, qui hic est, de vestra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cum hoc libenter accepisse visus esset: cur non ipsi, inquit, potius huc veniunt? Excipientur enim a nobis omni genere humanitatis: neque tunc impediemus, quo minus Muretus arbitratu suo illorum studiis obsequatur. Certe Pontifex ipse propensissima est in gentem vestram voluntate: neque vobis ignotum est, quantam vim pecuniæ quotannis attribuerit & assignaverit Germanis aliquot adolescentibus educandis. Ego vero, Nobilissimi & Ornatissimi viri, semper mirifico animo erga Germanos fui: motus ingenua quadam simplicitate & integritate ab omni fuco & fallaciis remotissima, quam in eorum plerisque ita cognoveram, ut eam laudem gentis vestræ propriam esse statuerem. Quando igitur istic una esse non licet: videte num rationibus vestris expediat huc venire, & mecum una, communi studio, ad vindicandam a barbarie Jurisprudentiam incumbere. Mihi credite: si vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quæso autem obtestorque vos, ut quidquid hac de re consilii capietis, ad me scribere ne gravemini, Vobisque ita plane persuadeatis quicquid a me vestra caussa aut publice, aut privatim fieri poterit, id semper cupidissime facturum esse. Romæ XV. Kalend. Februar. M.D.LXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS POMPILIO AMASÆO SUO S. D.

LXXVII.

QUod ad amantissime scriptas litteras tuas serius quam par erat respondeo, peto a te, ut id, pro cætera tua humanitate, nostraque veteri amicitia, non dicam occupationibus, sed afflictæ valetudini meæ, multisque molestiis quibus hoc toto tempore conflictatus sum, condonandum putes. Nam cum sextum jam mensem tantis tibiarum ac pedum doloribus vexatus sim, ut ardere interdum mihi viderer, eaque res & mihi somnum adimeret, & efficeret, ut neque cibum appeterem, & id ipsum, quod capiebam, non concoquerem, unde mirabilem cruditatem existere necesse erat: ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγριός τις καὶ ἀπρόσιτος γεγενημένος, Telephi alicujus aut Philoctetæ, quam ejus, quem me amici semper judicaverant, similior viderer. Accedebat eo æque diuturnus, sed, ut res ipsa magno cum meo mœrore docuit, periculosior morbus nobilissimi & humanissimi adolescentis Poloni, qui cum in ædibus meis diversaretur sub id fere tempus, quo tuæ litteræ mihi redditæ sunt, tabe consumptus est: quo tantus cumulus additus est ad illam superiorem animi mei ægritudinem, ut nullum tempus, nullum locum quietis reperire possem. Nunc cum, Dei beneficio, & prope convaluerim, & ægritudini ex amici morte conceptæ dies ipsa levationis aliquid adferre cœperit: respondebo ad litteras tuas, διὰ κεφαλαίων. Ac primum quod vetas me amoris erga me tui magnitudinem litterarum gravitate metiri: ego quoque a te, Amasæe vir optime & eruditissime, peto, ut mecum eodem jure utaris; neve ex litterarum silentio factam unquam esse ullam de mea erga te, tibi, ut arbitror, non incognita voluntate diminutionem suspiceris. Sit igitur hoc inter nos positum, ne alter ab altero, quod minus sæpe litteras accipiat, minus etiam se amari putet. Nunc ad cætera. De Federico Silburgio, qui me sibi quasdam in Halicarnasseum & alios notas pollicitum esse ait: fieri quidem potest, ut ita sit; neque ego de eo, quem tu & doctissimum & humanissimum esse scribis, quidquam sequius suspicari debeo: sed tamen quod inter nos dictum sit, neque Federici ipsius memini, neque me quidquam ejus generis cuiquam Germano pollicitum esse. Et ut verum fatear, typographus ille, quem nominas, pessime hic religionis

ligionis nomine audit: ut quidquam cum eo habere commercii neque satis tutum, neque satis pium videatur. Cogitabis hoc ipse tecum paullo accuratius, meque si id tanti putabis, quid tui consilii ac sententiæ sit, admonebis. Venio nunc ad ultimam epistolæ tuæ partem, in qua omnibus ex partibus sese tuus ille sæpe spectatus in me amor ostendit. Quod ais, istius nobilissimæ civitatis *i)* magistratus sæpe de me in Sigonii τοῦ μακαρίτου locum vocando ac substituendo cogitasse; sed cum scirent, quomodo hic res meæ constitutæ ac constabilitæ sint, putasse me non facile ad eam conditionem accipiendam adduci posse; quod si spem aliquam ostendero muneris illius non detrectandi, & ipsos cupide facturos omnia, & te studiose operam daturum, ut id quam maximo meo commodo fiat: primum video, quantum illi splendidissimo & honoratissimo XL. virum consilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione prædito, tam honorificum judicium fecerint; deinde tibi, Pompili amicissime, vel hoc uno nomine ita esse me obstrictum ac devinctum agnosco, ut tecum unquam paria faciendi omnis mihi spes plane præcisa sit. Equidem si paulo minus senex essem, non ambirem quidem istum honoris gradum, conscius mihi tenuitatis meæ: Sed ultro delatum, sine ulla detrectatione avidissime arriperem. Nunc quam me multæ res impediant, ne id facere possim, vide. Vixi Romæ annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propensam erga me agnovi & P. R. & summorum Pontificum voluntatem. Præcipue autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuo fovit, ea est charitate complexus, ut si mihi vita pro eo refundenda sit, nullam tamen beneficiorum ipsius erga me partem videar consecuturus. Quo igitur ore, qui nuper ab eo, ut veteranus emeritis stipendiis, missionem & petierim & impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me istuc venire patiatur? An pœnituisse me dicam, quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei nummi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc litterarum genus profiteretur, accepit. Et tamen, si ea me res movisset, nihil facilius erat, quam efficere, ut ad eam summam aliquid adderetur. Sed demus, aliquid tamen caussæ reperiri posse, cur, qui Romæ amplius docere noluerim, Bononiæ, quamvis eosdem labores suscipiam, non recusem: quid, quod ea migratio sine luculento rei familiaris

 detri-

i) *Bononiensis. In hac enim mortuum fuisse Sigonium, testis Buchole. Chronol. ad A. 1584. p. 674.*

detrimento a me fieri non potest? Hic in ædibus meis non commode tantum, sed etiam pro meo captu, splendide habito. Istic pro ædibus pendenda merces erit; distrahenda supellex, & quæ magno empta sunt, vili addicenda; emenda Bononiæ nova, majore fortassis pretio, usu minore; sumptus in itinere, & in librorum meorum gestatione faciendi. Trecenti aurei nummi, quos mihi otioso Pontifex persolvi voluit quotannis ex ea ipsa pecunia, quæ iis, qui publice in urbe docent, adsignata est, adimentur fortasse, si alio me contulero. Multas hic habeo militias, ex quibus tantum fere capio, quantum ad alendam familiam sit satis: absentibus multa ex earum fructibus amittenda sunt. E pensionibus, ut vocant, Ecclesiasticis septingentos nummos aureos annuos percipio: Debitores, qui sæpe lenti esse solent, non tam facile absens urgere potero, quam præsens, & magno Principum supremi ordinis favore subnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri potest. Ut igitur ego longe plurimum debere me fateor iis, qui me tanto honore dignum censuerunt: ita eos supplex obtestor, ne iniquo animo ferant, neve me propterea minus ament, quod hoc tempore non posse me studio erga me suo obsequi vident. Vale. Romæ Id. Decemb. cIↃ. IↃ. LXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
PETRO LUPICO GOTHOLANO.
LXXVIII.

OCcupationes, quibus perpetuo distineor, effecerunt, ut ad litteras tuas, quas binas eodem exemplo accepi, serius quam par erat respondeam, eædemque mihi nunc necessitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad singula. Verba illa, *nunquam defugiam auctoritatem*, k) nullo modo dici possunt a Parmenone. Nam, *defugere auctoritatem*, nihil omnino aliud est, quam nolle præstare ea, quæ te auctore facta sint: neque usquam genus hoc loquendi aliter a latinis scriptoribus acceptum reperietur. Hoc si quis negat, jube, locum unum ex aliquo bono atque idoneo latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum sit: & a me quod volet præmium petat. Præsto tibi, nullum unquam repertum iri. Itaque sponsionem quamlibet in eam rem facito: quicquid eo nomine pendendum fuerit, ipse præstabo, neque unquam defugiam aucto-

k) *Apud Terent. Eunuch. Act. II. sc. 3. in fine.*

auctoritatem. Atque hoc ita manifesto perspici potest ex illis Plauti & Ciceronis locis, ut mirer, si quis aliter sentiat. Male igitur Donatus, qui ita exponit: *Non recusabo facere, dum tu tamen auctor sis facti.* Nunquam, inquam, quisquam, qui latine sciret, ita dixit, *defugere auctoritatem.* Viderat hoc & Victorius: *l*) erroremque Donati vere eruditeque coarguerat, nisi quod imprudens in eundem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc esse, constat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis *m*) declarat: *Significat autem,* se non defugere *dicens* auctoritatem sui consulatus, *se cuncta illa, quæ tunc gessit, confiteri ac præ se ferre recte & ordine gesta esse, paratumque illa defendere.* Brevius omnino & concinnius poterat uti verbo præstandi; ut in jure civili auctor est, qui præstat evictionem: sed tamen, si nihil addidisset, ferri utrumque poterat. Sed vide quid addiderit: *ac quæcunque quasi jusserit ille ac mandarit, non recusaturum facere.* Quæ interpretatio eadem est cum illa Donati. Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas, quam non vera sit. *Attende,* ait Cicero, *jam Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem consulatus mei.* Id est, ut ego quidem interpretor, *quam non recusem præstare, quicquid in consulatu gessi, recte atque ordine gestum esse.* An, ut Victorius, *quam non recusaturus sim facere, quæcunque quasi jusserit ac mandarit consulatus meus.* Quid autem quasi jubere ac mandare poterat Ciceroni consulatus, cum ipse amplius consul non esset? Inspice totum Ciceronis locum. Videbis eum non de futuris, sed de præteritis loqui. Fac idem in Plautino loco: *n*) *Si auctoritatem postea defugeris;* id est, si Victorium sequare: *si recusaris facere quæcunque ego jussero ac mandavero,* quo quid alienius aut ineptius cogitari potest? Sed ego cum scholia illa *o*) scriberem, Victorium, qui triennio, ut opinor, ante libros variarum lectionum ediderat, exagitare nolui: neque enim mihi unquam ex aliorum insectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic quoque usus sum verbo Putandi, *p*) non eo feci, quod res apud me dubia esset: sed, ut tu recte ac vere accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iste autem, quisquis est, qui putat me usum eo verbo,

 bo,

l) *Lib. V. Var. Lect. c. 22.* m) *Orat. pro Syll. p. 173.* n) *Pænul. Act. 1. sc. 1 v. 19.* o) *In Terentium.* p) *Sic enim ibi scripserat:* Hæc illius orationis (*apud Ciceronem*) cum sit vis: puto hoc quoque loco illud: *Nunquam defugiam auctoritatem,* non a Parmenone, sed a Chærea dici, &c.

bo, quod suspicantis potius esset, quam ullam certam sententiam proferentis, tritus videlicet non est in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certissimis & exploratissimis haberi volunt, sæpe has voces adhibent, ἔοικε, δοκεῖ, ἴσως, & ejusdem generis alias. Quod quæris, quæ caussa loci corrumpendi fuisse videatur, dicam tibi. In vetustissimis Plauti, Terentii, Aristophanis Exemplaribus neque actuum, neque, ut indocti postea locuti sunt, scenarum, ac ne personarum quidem ulla certa distinctio erat. Omnia continenter scribebantur: nisi quod inter personarum dicta exiguum aliquod inane spatium relinquebatur. Inde illæ perturbationes ac confusiones extiterunt, cum pro suo quisque captu hoc aut illud ab hoc aut illo dici putaret. Et ejus varietatis crebra est etiam apud Donatum mentio. Sed ego, qui me brevem fore dixeram, justo etiam verbosior fui. Tu tamen, qui brevitati ignovisses, libentius, nisi me fallit animus, ignosces loquacitati. Petrum Galesum videre & amplexari discupio. Magnus vir est, & quo non civitas modo vestra, sed tota Hispania merito gloriari queat. Vale. Romæ. Postrid. Non. Nov. M D.LXXIX.

M. ANTONIVS MURETUS
S. D.
CHRISTOPHORO PLANTINO SUO.
LXXIX.

Circa hanc & sequentem epistolam legenda, quæ notavi ad lib. II. Ep. 2. & 3.

VIde quæ sit vel tabellariorum negligentia, vel temporum difficultas. Binas litteras tuas, quarum priores decimo die Octobris, posteriores die duodecimo Decembris datæ erant, eas utrasque cum aliquot capitibus variarum Lectionum mearum, & parte Electorum Lipsii accepi Kalendis Februarii. *q)* Sæpe jam ad te scripsi, ne ullam aliam præfationem expectares, sed ea ipsa, quæ octo prioribus libris jampridem proposita est, *r)* sine ulla mutatione uterere: sed video multas meas ad te litteras intercidisse. Litteras tuas ad Symphoniacos Pontificis, statim reddendas curavi. Ad Lipsium scribo. *s)* Reliquum Variarum mearum & Electorum

q) *Eodem hoc die & epistola Lipsii allata ipsi est. Ipsum vide supra lib. II. Ep. 2. in fine.* r) *Ad Hippolytum Estensem Cardinalem. Habes eam supra lib. II. Epist. 8.* s) *Innuit puto Epistolam, non quæ hic sequitur, sed quæ est libri II. 2:* Neque enim. *Certo eundem illa cum præsente diem habet adscriptum. Nec ipsa res abnuit.*

rum ipsius cupidissime expecto. Velim scire, num tibi commodum futurum sit, describere typis tuis Libros Aristotelis Ethicorum ad Nicomachum græce, ducentis amplius locis à me emendatos. Cuperem eos primum seorsim edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quam bonum nescio, uberem certe & copiosum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem ac Plutarchum sane multas: quas ad te mittam, si tanti mea esse putaveris. Si eorum omnium editionem è re tua futuram non putas: supprimamus sane omnia. Jampridem enim talium rerum satietas me quædam tenet: neque mihi longius quidquam videtur, quam dum, vacuo & soluto animo, hanc deteriorem ætatem melioribus, id est, theologicis studiis dicare possim. Mi Plantine optime & amicissime vale. VI. Id. Febr. Romæ.

MURETUS LIPSIO S.
LXXX.

NUnc ipsum accepi litteras tuas datas à te Kalend. Julii. t) Negas te ita Abderitanum esse, ut quæ à me scripta sunt, u) quo pertineant, non intelligas. Si quid mihi apud te fidei est, Lipsi, nemo usque adhuc librum meum cum tuo contulit, & contulere multi ac clari viri, quin obstupuerit. Verba eadem non sunt, neque ego hoc unquam aut dixi, aut scripsi: cætera quidem ita similia, ut non lac lacti. Et negas te à me quidquam accepisse præter unum, aut alterum locum, in quibus etiam ais factum à te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non libet tecum ullam contentionem suscipere; non si mihi Jupiter auctor spondeat, superiorem me fore: sed tamen tu me non nisi semel nominasti. Sed piget super re tam tenui plura. Quæso, obtestorque te, ut in illa capitis primi x) præfatione, quicquid est, quod in deteriorem partem accipi posse videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas litteras Plantino ostendere: ex quibus intelligat, mihi id non tantum volenti, sed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere desinam, aut vero ulla ex parte minus mihi amicum esse suspicer. Dices: cur id ipse non facis? Non tam facile cuilibet detegerem arcana mea. Sed tu me jam pridem nosti, quam sim in hoc toto genere ῥάθυμος. Ne vivam Lipsi. si

t) *Non licuit eas reperire in Centuriis Lipsianarum. Itaque inter deperditas vel omissas numeremus.* 9. u) *Loco, qui lit. seq. nominabitur.* x) *Libri XI, Variarum Lectionum Mureti. Vide quæ notavi ad lib. II. Ep. 2. lit. a.b. Idem enim agitur utrobique.*

ejus capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facile crederet; te, qui, quam sum μισόπονος, nosti, crediturum esse confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut quicquid asperius dictum videbitur, mitiges. Reliquos libros, quos jam missurus eram ad Plantinum, tunc demum mittam, cum illuc, quod te rogo, a te præstitum esse cognovero. Interea ama me, & certo tibi persuade te a me amari. Vale. Romæ Non. Septembris, M. D. LXXVI. *y)*

M. ANTONIO MURETO JULIUS JACOBONIUS *S. D.*

LXXXI.

Vix me heri vesperi a quorundam hominum conventu honeste dissolvi: quibus obfirmato animo adseverantibus, lapidem nuper ad Tyberis ripam effossum, Semoni Sanco Deo Fidio, inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus, ac despectui esse cœpi. Cumque de quodam Fidio Sango vel Sanco legisse me aliquando affirmarem: Semonesque terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis a quibusdam irridebar, qui Sancum Sabina lingua Magum, Semonemque quam Simonem Hebraice dici malebant. Ego vero qui nugas illos agere, sibique somnia confingere plane videbam, discedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neque locus tum mihi ullus, quo illorum perfringerem stultitiam, succurrebat. Neque quod me vel maxime angit, & nunc succurrit; ac si succurreret, haud facile mihi esset invenire; libris enim fere omnibus, ut scis, careo, atque ita in præsentia occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaque ad tuæ mihi exprompt æ ac prope divinæ memoriæ thesaurum confugiendum, atque istam tuam reconditam doctrinam advocandam putavi, quæ, quoties quis aliquid abditum atque obstrusum quærit, promptuarium est. Obsecro te, Murete doctissime, ut si quid contra

y) Sitne recte adscriptus hic annus, deliberandum amplius.

tra horum insulsissimorum hominum sententiam colligere potes, (posse te præclara opinor plurima.) ad me, nisi te de rebus tam ridiculis disputare pudeat, quam primum mittas. Video namque aliquos de nostris proinde studiis pessime sentire, nisi, quemadmodum heri me facturum recepi, hodie aliquid, quo sane illorum opinionem reflectere, ac cohibere valeam, in medium afferam. Ut igitur rem ipsam prorsus inspicere atque investigare queas, mitto ad te inscriptionem totam ex ipso vetusto lapide ad verbum, ordinemque desumptam: de qua quidem re aliquod tuarum litterarum testimonium vehementer expecto, quo scilicet uno meorum studiorum conscientiam nunc & in perpetuum sustentabo. Vale. XIII. Kal. Septembris, M.D.LXXIV.

SEMONI.
SANCO.
DEO. FIDIO.
SACRUM.
SEX: POMPEIUS. S.P.F.
COL. MUSSIANUS.
QUINQUENNALIS.
DECUR.
BIDENTALIS.
DONUM. DEDIT.

Sequitur Mureti responsio.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
JULIO JACOBINO.
LXXXII.

QUæris ex me, ecquid inscriptio vetus nuper effossa, in qua Semonis Sanci Dei Fidii mentio est, ad Simonem magum pertineat, id enim quosdam pro vero ac comperto adseverare. Res mihi, ut tibi verum ingenue fatear, vix satis videtur digna, de qua aut tu quemquam,

aut me quisquam consulat. Nihil enim tritius aut pervulgatius. Et certo scio, teipsum per te hanc stultitiam refutare potuisse, nisi id a me fieri maluisses. Semonis Sangi Fidii mentio est apud Livium librorum octavo his verbis: *Bona Semoni Sango censuerunt consecranda.* Nominat eum & aliis aliquot locis. Et apud Ovidium VI. Fastorum: z) *Quærebas Nonas Sango, Fidio ne referrem, An tibi Semo pater.* Ubi vulgo legitur *Semipater*, aut *Semiaper*, vitio eorum, qui quæ non intelligunt, mutant. Mentio ejusdem apud Halicarnasseum libro quarto, apud Augustinum de civitate Dei. Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: ut est apud Lactantium libro primo. Mentio ejus & apud Silium Italicum: apud Festum in dictione *Propter viam*, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. Scio esse & nescio quid apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita ac communis est, quamque parum decorum sit, ut abstrusam ac reconditam, vel quærere, vel repertam venditare. Neque ego hæc scripsissem, nisi tibi morem gerendum esse duxissem. Neque tam te hæc ex me quæsivisse arbitror, ut ea cognosceres, quam ut istis nescio quibus mei quoque testimonii pondus opponeres. Vale XIII. Kal Septemb. M.D.LXXXIV.

BALTHASAR ANSIDEUS
M. ANTONIO MURETO
S. D.

LXXXIII.

NIsi Lucas Sempronius Romam iret, meque ut ad te officii causa scriberem, submonuisset, nunquam profecto, ut qui tuas studiorum aliarumque rerum occupationes notas habeo, litteras ad te dare ausus essem. Sed is pollicitus mihi est omnem sese daturum esse operam, atque effecturum denique, quo

z) vers. 213.

quo minus importunæ tibi meæ litteræ accidant. Ego vero eam ob caussam non invitus eo me induci passus sum, ut te salutem, nomenque tibi meum, si forte exciderit, in memoriam revocem, singularemque amorem atque observantiam, qua te prosequor, quantumque præterea tibi debeam pro singulari mihi olim præstito beneficio, declarem. Atque utinam aliquod grati animi signum præbere tibi possem! Quid enim gratius unquam accidere mihi possit, quam ut ipse intelligas, apud memorem te virum beneficium collocasse? Sed meam ipsius tenuitatem consideranti spes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod summe concupisco, non licet, faciam, quod in promptu est, beneficiique tui............... quo te contentum fore mihi persuadeo, tum quod belli homines, qualis profecto tu es, haud plus exigere debent, quam quis præstare queat; tum quod in remunerandis beneficiis lex videtur illa sancita esse, ut qui minus referre potest, gratiam habeat, animusque magnæ instar remunerationis sit. Idque tuus, nisi fallor, Seneca sentit, quem propediem abs te emendatum scholiisque illustratum exiturum ajunt. Quem diem quando ego videro: nihil mihi longius. Nullius enim viri scripta libentius, & neque libenter quidem lego, ac tua: quæ cum eruditione summa, tum elegantia singulari adeo referta sunt, ut nihil omnino eruditius, ac purius fieri posse putem. Atque utinam aut ea tibi a principio mens fuisset, ut longe plures epistolas ederes, aut aliquando σωμάτιον illud ita augeas, ut ad justi magnitudinem voluminis excrescat! Nam, meo judicio, nihil cumulatius excellentiusque in eo genere reperiri potest. Quas ego cum lego, ne ipsorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemque desidero. Nolo tibi pluribus molestus esse. Vale, meque ama; & quamquam nihil in me sit, quod amorem mereatur tuum: ea tamen de caussa dignus sum, qui abs te amer, quod ego in te amando nemini concedo. VII. Idus Decembris, M.D.LXXXIV.

Sequitur Mureti responsio.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS BALTHASARI ANSIDEO SUO S.

LXXXIV.

Gratissimæ mihi, ut semper, litteræ tuæ. In quibus hoc a te serio scriptum non puto, veritum quodammodo esse te, ne nomen tuum mihi excidisset. Scriptum enim mihi in animo est ita, ut nulla longinquitate temporis deleri queat; & id ipsi quoque tibi notum esse existimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi esse sentias, gaudeo: & si qua se offerret occasio, semper promptissimo animo procurabo, quicquid in rem tuam esse arbitrabor. Neque est, quod de me remunerando cogites. A quibus me amari sentio, ab iis cumulate mihi satisfactum puto. Tu modo præsta te eum, quem semper præstitisti, & perge amare eas artes, quibus te jam pridem deditum esse cognovi. Magnum mihi aliquid de te semper augurat. Seneca meus prodibit, ut spero, circiter Kalend. Maj. prodibunt & alia quædam mea, & inter cætera, epistolæ: quas aut a te aut a quoquam alio expeti miror. Neque enim quisquam me in scribendo negligentior est, & ego nusquam negligentior, quam in scribendis epistolis. Sed quando vos ita vultis, obsequar studio vestro: & ad illas, quæ jam editæ sunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores, neque accuratius scriptas, in quibus vos, qui, quod me amatis, mea, cuicuimodi sunt, libenter legitis, bonas horas male collocetis. Ego te amare non desinam, nisi tu, qui es, esse desieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo nunquam fore. Vale. IV. Non. Jan. CIↃ. IↃ. LXXI. Romæ.

HORATIUS CARDANETUS MURETO S. D.

LXXXV.

Luca nostro Ariminensi ad urbem eunte, libet ad te perbre-

ves

ves litteras dare: quæ quidem tui me observantem esse tibi significent. Jam diu nihil scripsi, quod nolui molestus tibi esse. Balthasar quidem meus epistolam ad te misit hortatu meo superiori anno: cui cum non responderis, noluimus tibi amplius obstrepere. Te quidem amamus, ut solemus: tibique gratulamur, quod deposita publice interpretandi provincia in otium te receperis. Speramus enim te non minus silentem, quam dicentem studiosis litterarum profuturum. Ama nos, & vale. Die festo divi Ambrosii, M.D.LXXXIV.

Sequitur responsio Mureti.

MURETUS CARDANETO S.
LXXXVI.

AMari me a te scio: neque tibi dubium esse debet, quin a me mutuo ameris. Sæpe ad eos, quos amo, scribere, ubi nulla id necessitas exigit, neque possum, neque lubet: neque a quoquam id genus officii valde exigo. Ad Balthasarem non magis tuum, quam meum, eo non scripsi, quia ægrotabam, neque adhuc plane convalui. Depositam a me publice docendi provinciam, caussa esset, cur gratularemini, nisi mea me facilitas in majores etiam & molestiores occupationes induxisset. Reperiam tamen, ut spero, quomodo ab his quoque me expediam: & tunc fortassis, ut & posteris prosim, operam dabo. Vale IV. Non. Jan. cIↄ. Iↄ.LXXXIV. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS ANTONIO CONSTANTINO SUO.
S. D.
LXXXVII.

NUnquam destiti, ex quo primum te novi, mi Constantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope singularem nihil plane accedere posse arbitrarer. Nunc tamen, quod video te tantum tam parvo tempore in Jurisprudentia profecisse, tantus

tus ad amorem in te meum cumulus accessit, ut ipsemet mirer. Petis a me, ut explicem tibi vulgatam quæstionem: Possessio sitne juris an facti? Plusculum etiam præstabo quam petis. Nam tibi de tota possessionis natura & ratione breviter ac perspicue, quod quidem in me erit, differam: non quin te quotidie de doctoribus, quibus istuc uteris, meliora audire sperem: sed quod pro tuo in me studio mea quoque libenter lecturum ac cogniturum sciam. Quod autem vereri videris, ne mihi talibus quæstionibus molestus sis: qui quæso molestus esse potes? Tu vero molestus eris, nisi isto modo sæpissime molestus fueris. Mihi enim omnis, qui tua caussa capietur, semper jucundus futurus est labor. Vale & si me amas, aut potius quoniam me amas, ama indies magis magisque ea studia, in quæ, me auctore, ingressus es.

De verbo possidendi.

Possidere est habere, tenere, obtinere, habere rem in potestate, & eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur. Sic *possidere amicos, mores, regnum, artem, virtutem*, cæteraque nullo discrimine in eorum scriptis legimus. Ac denique quod quisque habebat suum, aut tanquam suum, id possidere dicebatur. Ergo cum vetus consuetudo esset, ad majorem expressionem, congerendi verba, quæ idem valerent; sæpe etiam hæc conjungebant, *Habere, Possidere*, quod tenendi verbum latius pateat: tamen id tum demum verum est, cum proprie, ut jurisconsulti faciunt, loquimur; Nam in communi quidem usu *tenere, possidere, κρατεῖν, κατέχειν*, idem sæpenumero valent, Ovidius:

Possidet & terras, & possidet æquora Minos, id est, κρατεῖ γῆς τε καὶ θαλάσσης· quod etiam ita diceretur: *Et terras & mare tenet* Minos. Seneca: *Pellices cœlum tenent*, οὐρανοῦ κρατοῦσι. *Possidere* quoque & *obtinere* pro eodem

dem ponuntur. Terentius: *Antiquam tuam venustatem obtines.* At Plautus meretricem quandam *hujus seculi mores possidere* dicit. Idem huic est *possidere*, quod illi *obtinere*. κρατεῖν dicuntur Græcis, quorum imperium est. Dicuntur & Latinis tenere. Virgilius: ---- *Genitor tum Belus opimam vastabat Cyprum, & victor ditionem tenebat.* Horatius: *O quæ beatam Diva tenes Cyprum*: id est, cujus in potestate est Cyprus. Eodem modo accipitur verbum *Habere*. Tacitus: *Urbem Romam a principio Reges habuere.* Sic in illo dicto Aristippi, cui cum objectum esset, quod haberet Laidem: *Habeo*, inquit, *sed non habeor.* Ita enim Cicero in epistolis, ἔχω ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. Sappho: Κύπρον Πάφον τ' ἔχουσα πάντα κλῆρον. Sic alibi Seneca: *Avaros*, ait, *non divitias habere, sed a divitiis haberi.*

Unde dictum sit possidendi verbum.

Atque hæc mihi videtur vera hujus verbi notatio; ut non a *positione sedium*, quod tamen nostris placuisse video, aut *pedum*, quod miror reperiri, qui editis pandectis Florentinis pergant tamen defendere, sed a verbo *possum* ductum sit verbum possidendi, quod qua quisque re potest, quicquid collibuit facere, eaque arbitratu suo uti abuti, eam possidere dicatur. Nam in verbo κρατεῖν quædam ejusmodi potestatis significatio est. Potentes enim τοὺς κρατοῦντας dicebant: & Horatio: *Sic de Diva potens Cypri*, est κύπρου κρατοῦσα. κύπρον μεδέουσα, καὶ ἀνάσσουσα, & qui regere possunt cupiditates suas, ἐγκρατεῖς qui non possunt, ἀκρατεῖς vocantur. Ac quoniam præcipua in quaque re potestas sit domini, possidere dicebant eum, qui dominus esset. Et cum Horatius ait: *Valeat possessor oportet, si comportatis rebus bene cogitat uti*, possessorem dicit τὸν κεκτημένον: quomodo sæ-

pe

pe & Cicero loquitur. Nostri subtilius ista considerantes viderunt neque semper dominum possidere, neque semper qui possideret, dominum. Itaque distinxerunt dominium sive proprietatem a possessione: ita tamen, ut docuerint eum demum proprie & utiliter possidere, qui animo domini tenet, id est, qui pro suo possidet. Cæterorum enim vitiosa & inutilis possessio est: ut furis, ut prædonis, ut eorum, qui vi, clam, precario possident, ut denique omnium, qui sciunt se alienum possidere. Possidet igitur, qui rem habet in potestate. Idque magis ex his, quæ dicam, intelligi potest. Feram cepi eamque inclusi: possidere dicor. Evasit e custodia? non amplius possideo: non enim habeo eam amplius in potestate. Aberravit pecus meum; vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quæsitum reperiri non possit? desino possidere, l. Sed hoc jure. §. Nerva. D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto est? Non ideo amisi ejus proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo. Sed interim amisi possessionem. Et hoc est, quod ait Scævola furtum solius possessionis fieri, l. prima §. Scævola. D. si is qui testament. lib. &c. Quomodo igitur purgatur vitium rei furtivæ? Si restituatur quod ereptum est, id est, si res redeat in potentiam, l. quarta §. Quod autem. D. de usurp. & usucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem possideri, cum est in potestate.

Divisio possessionis.

Jam habere aliquis in potestate sua rem potest duobus modis: aut sine ullo titulo, aut justo aliquo titulo, id est, qui jure civili probatus sit. Ille naturaliter tantum sive corporaliter possidet, & ut ajunt, pro possessore, l. pro hærede: cum l. sequenti & similibus. D. De hæred. pet. Qui cum titulo possidet, aut titulo nititur & justo & vero: atque hic non possessor modo est, sed dominus: ut qui

qui emit a Domino aut justo quidem, sed non vero: ut qui non a Domino insciente insciens emit: id est, cum & emptor venditorem, & ipse se venditor justo errore ductus dominum putaret. Atque hic dominus quidem non est: (neque enim potuit a non domino dominus fieri L. Nemo plus juris, De regulis juris:) sed est bonæ fidei possessor: & longa ac continua possessione dominus de lege effici potest, toto tit. de usurp. & usucap. Hic dicitur non naturaliter tantum, sed etiam civiliter possidere: quod ipsius possessio jure civili probetur. Possessio igitur naturalis sive corporalis tantum semper injusta est: at possessio naturalis, quæ aliquo jure civili nititur, civilis est, id est, justa & æqua. Est etiam reperire solam possessionem civilem, sine naturali: ut in servo qui est in fuga. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non possidemus, civiliter tamen possidemus, certe quidem quamdiu a nemine alio possidetur, L. Rem quæ nobis. D. hoc tit. Sic & fundum, cujus alienus ususfructus est, proprietas nostra, naturaliter possidere videtur fructuarius: cum tamen eum nos civiliter possideamus, L. Naturaliter. hoc tit. Et quod alibi multis in locis fructuarius, commendatarius, depositarius, qui precarium accepit, negantur possidere. id ita intelligendum est, eos non possidere animo domini: idcircoque talem possessionem quamlibet longam nihil valere ad usucapiendum. Itaque genere quodam & possident & non possident.

Possessio sitne Juris an facti.

Ex his constare opinor possessionem esse facti: quod tam multis in jure locis probatur, ut eos annumerare pigeat: præsertim cum obvii expositique sint. In quo tamen quædam adhibenda distinctio est. Nam possessio mere naturalis est meri facti, ut quæ nullo prorsus jure

nitatur. Civilis est & ipsa quidem facti, sed quia jure nititur, habet etiam aliquid juris. Nam qui civiliter possidet, is & interdicto retinet possessionem, dum res evincatur, & si diu sine interpellatione possederit, rem suam facit: idque sive & animo & corpore, sive etiam animo tantum possideat, dum civiliter possideat, L. Nemo ambigit C. eo tit. Et certe nisi civilis possessio haberet aliquid juris, non diceremur adquirere possessionem. Etenim quæ meri facti sunt, non dicimur adquirere, ut nemo dicitur adquirere traditionem, etsi traditione aliquid adquiritur. At non tantum dicimur adquirere aliquid possessione: sed & ipsam possessionem adquirere. Est igitur in ea aliquid facti, est etiam aliquid juris. Sed scrupulum tibi non immerito injicit L. Possessionem D. hoc tit. quæ quomodo intelligenda sit & concilianda cum L. Pupillus De adquir. rer. dom. breviter aperiam. Nam qui dicunt eam non de possessione civili, sed de detentione Asinia loqui, eorum, ut suum verbum eis referam, plane asinina expositio est. Pupillum sine tutore auctore non posse conditionem suam ulla in re deteriorem facere, indubitati juris est. Hoc cum doceret Sabinus, dixerat Pupillum neque dominium, neque possessionem posse amittere nisi tutore auctore. Cum hoc obscurius dictum videretur Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non posse quidem pupillum animo, id est, voluntate sua amittere possessionem: nam etiam si velit eam amittere, & in alium transferre, nihil agit; posse tamen amittere id, quod est facti, ut si per vim dejiciatur de fundo, quem possidet: alioqui enim id damnosum esset ipsi pupillo. Quomodo enim possessionem interdicto repeteret, nisi amisisset? At vero alienare & animo ac voluntate sua amittere possessionem, etiamsi maxime velit, sine tutoris auctoritate non potest, & hoc modo sententiam Sabinianorum accipiendam esse docet Marcianus in d. l. Pupillus. Hæc sunt, mi Constantine optime, quæ mihi nunc quidem

de

de possessione in mentem venerunt: plura fortasse quam expectabas, pauciora certe, quam habiturus eras, si per occupationes licitum esset. Sed & hæc ipsa tibi forsan usui futura non sunt, melioribus abundanti. Ego tamen scripsi tanquam futura. Si quid posthac habebis ejusmodi, in quo opera & consilio meo egere tumet tibi videberis, me semper paratissimum habebis, ad ea omnia, quæ tibi & utilitatis & voluptatis aliquid allatura esse cognovero. Ac spero me his æstivis mensibus, quibus res proferentur, multa ejusdem generis edolaturum, eaque ad te missurum. Ut studiose uterque operam demus, ut eripiamus ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis leguleiorum lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Vale. Romæ XIII. Kal. Febr. CIↃ. IↃ. LXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS

Illustrissimo viro Juliano Archiepiscopo Medici, Episcopo Albicensi.

P. S. D.

LXXXVIII.

IN summis doloribus, quibus vexabar ex ingenti quadam vi flavæ bilis, quæ diu per totam sinistram corporis mei partem grassata, tandem in tibiam sinistram tota decubuerat, allatæ mihi sunt a te litteræ, Juliane Præsul amplissime, veterem illam, qua vincis omnes, humanitatem tuam, singularemque amorem, quem erga me jampridem suscepisti, omni ex parte spirantes: quæ mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare potuerunt, ut statim ad te rescri-

bere auderem. Misi igitur ad Joannem Baptistam Altovitam, (ille enim eas mihi curaverat.) qui eum meo nomine rogaret, ut in suis ad te litteris excusationem tibi meam exponeret, polliceretúrque me officio non defuturum, simul atque dolor aut depulsus, aut mitigatus foret: quod eum fecisse non dubito. Nunc cum Dei beneficio, non quidem me plane reliquerit dolor, sed tamen & multum de priori acerbitate remiserit, & intervalla satis crebra habeat: non differam diutius hoc æs alienum, ne merito non rusticus modo, sed plane ἀναίσθητος videar, nisi persentiscere me ostendero, quantum tibi debeam, qui ista nobilitate generis, ista dignitate, ista eruditionis magnitudine præditus fasces tamen summittere, & de rerum mearum statu tam sollicite atque amanter exquirere non graveris. Nam quod meam eruditionem, & eloquentiam tam multis verbis commendas, non possum equidem negare, quin mihi gratissimum sit laudari abs te laudato viro: sed mihi sæpe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum, οὔτις τοι θεός εἰμι. Facis tu in eo, quod plerique faciunt, ut quæ sibi supersunt, aliis non gravate tribuant: sic enim & tu, qui veris, ac solidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non invitus participes facis. Itaque iis omissis ad alia, quæ scire cupere ais, venio. Ego, Juliane mi præstantissime, æquitate animi eadem sum, qua semper fui: conditione, quod ad τὰ ἔξωθεν attinet, meliore atque optabiliore. Nam & ipsos Principes civitatis amicissimos, quosdam etiam mei studiosos habeo, & opum is modus est, qui ad liberaliter vivendum sit satis. Cujus rei vel hoc tibi argumentum sit, quod superioribus mensibus petita prius ejus rei a Pontifice venia, publico docendi munere, quod annos in hac urbe unum & viginti sustinueram, sponte me abdicavi: & tamen ex eo capiebam quotannis septingentos aureos

num-

nummos, quam pecuniam nemo nisi aliunde affatim instructus, facile, ut opinor, contempserit. Caussæ mihi fuerunt capiendi ejus consilii multæ. Quinquaginta octo annos natus sum, & sentio me paulatim viribus defici. Semper autem audivi a sapientibus dici, desinere satius esse, quam deficere. Multa scripta habeo partim inchoata, partim etiam effecta: quæ mecum omnia intercidant necesse est, nisi mihi ad ea expolienda otii aliquid sumpsero. Simul verebar, ne quis ἀπληστίαν meam accusaret, si, quod satis superque est ad tutandam vitam consecutus, labori tamen non parcerem, sed amplificandæ rei supra modum studerem. Ergo & hac suspicione me exsolvi & otium mihi, ut spero, in reliquam vitam comparavi. Quo tamen otio non ad ignaviam abutar: sed semper aliquid moliar, quod me prodesse posteris, si minus potuisse, at certe toto animo voluisse testetur. Describuntur hic nunc a typographis opera omnia Senecæ, emendata, studio ac diligentia mea. Quæ simul absoluta erunt ad te mittentur. Sequetur Commentarius in Ethica Aristotelis, aliaque deinceps, quæ tibi non usquequaque displicitura confido. Interea mitto ad te oratiunculam *a*) habitam hic a me in funere Pauli Foxii Archiepiscopi Tolosani, magni ac præstantis viri, tibique ut opinor, non ignoti. Addidi duo quædam poëmatia mea, ad quæ familiaris quidam meus notulas quasdam adjecit, non prorsus inelegantes *b*). Hæc pauca libenter accipies, teque iis oblectabis, dum a me gravius aliquid & dignius, quod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam sæpe mihi spectatam humanitatem ac comita-

a) *Ea Voluminis primi est ultima, p. 241.* b) *Monodiam opinor intelligit in obitu Christoph. Thuani, & institutionem puerilem ad filium fratris. Utrique notas addidit Antonius Constantinus. Reperies autem in fine libri II. Poëmatum.*

mitatem tuam, ut amare me pergas, ejusque rei mihi fidem interdum, quod commodo tuo fiat, tuis jucundissimis mihique optatissimis litteris facias. Vale. Romæ VI. Kal. April. cIↄ. Iↄ LXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS J. C.
S. D.
PAULO SACRATO SUO.
LXXXIX.

Respondet Sacrato ad epistolam appendicis nostræ XXXI Jam diu expecto.

AT ita tu me, dum vivam, merito ames, Sacrate optime, ut ego statim accepto annuo illo munusculo *c*) tuo litteras ad te scripsi, quibus significarem, quam id mihi, ut tua omnia, gratum atque acceptum fuisset. Neque tamen recordari nunc queo, cui litteras dederim, nisi id quidem liquet mihi dejerare, a me scriptas fuisse. Ex illo tot me occupationes impeditum devinctumque tenuere, etiamque nunc tenent, ut interdum vitæ me ipsius tædium capiat: eo magis, quod amicis multa postulantibus, ne si derumpar quidem, satisfacere omnibus possum; & ut cujusque petitioni desum, is se a me negligi putat, mecumque expostulat, quod parum sibi in amore respondeam. Ego vero interdum ita obruor multitudine eorum, quæ a me postulantur, ut quo potissimum vertere me debeam, satis constituere non possim. Quare, si me amas, ut certe amas, neque enim exemplum tuum sequi volo, ut de tua erga me voluntate dubitare fas putem: sed si me amas, vel potius, quia me amas, ignosce interdum occupationibus meis, & quando bonum nomen esse me scis, ὑστερήμερον interdum esse me patere. Mittam brevi quæ pollicitus sum

c) *Insitorum, de quibus supra Epist. 22. & 26.*

ſum in jure civili d), jam enim deſcripta ſunt, neque quicquam aliud ſupereſt, quam ut a me demum percurrantur, ſi quid forte peccatum eſt ab eo, qui illa deſcripſit. Habebis & librum epiſtolarum mearum,& alia quædam,quandoquidem licet tibi in nugis meis bonas horas conſumere. Vale. VII. Id. Jul. cIↄ. Iↄ. LXXX. Romæ.

M. ANTONIUS MURETUS
S. D.
FRANCISCO BENCIO SUO.
XC.

ETſi eum, qui has ad te litteras adfert,ſatis & tibi, & cæteris tui ordinis hominibus pro veſtra omnium pietate commendatum eſſe confido: putavi tamen aliquid acceſſurum, ſi eum mihi magnæ curæ eſſe & a me non vulgariter diligi omnes cognoſceretis. Peto igitur a te, non tantum ut ipſe, quicquid potes ſtudii, operæ, officii, in eum libenter conferas: ſed etiam ut eum meo nomine commendes diligentisſime iis omnibus e veſtra ſodalitate, quibus ipſe commendari ſe volet. Jampridem & ego vos omnes ex animo conſtantisſime amo,& mihi perſuadeo, me a vobis vicisſim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos ſtudio atque obſervantia, aut in quo melius ac certius veſtri erga me amoris magnitudo perſpiciatur, efficere poteſtis,quam ſi huic adoleſcenti omnia pietatis & charitatis Chriſtianæ officia tribuatis. Hoc a te Mafeo, Fulvio, Horatio meis, aliis quoque, ſi opus fuerit,ſed his præcipue,exponi, ac patefieri volo. A te autem vetere alumno diſciplinæ meæ prope pro meo jure quidvis poſſe videor poſtulare. Mi Benci optime,& cariſſime,etiam atque etiam vale. Prid.Kal. Jun. M. D.LXXV.

d) *Commentarium de origine juris, quem Sacrato dedicat l. II. Epiſt. 19.*

M. ANTONIUS MURETUS L. MEMMIO FREMIOTO PATRICIO DIVINOENSI. S.

XCI.

Jam primum accedit e Mureti Commentariis ad Nicomachea &c. p.570. Dedicat autem Fremioto latine redditum a se commentarium Alexandri Aphrodisiensis in septimum Topicorum Aristotelis.

QUibus ex caussis quæque res effecta est, Luci Memmi, earum interitu ac commutatione ipsam quoque labefactari ac concidere necesse est. Quare mirandum non est, si, quas amicitias vulgaris aliqua ac levis caussa conjunxit, eas nutare ad omnem, ut dicitur, ventulum, tandemque ad nihilum recidere videamus. Me vero non fluxa aliqua res & vicissitudini obnoxia conjunxit tibi; sed cum eximia quædam ingenii naturæque tuæ bonitas magnam in animo meo tui admirationem excitasset: ea deinde inter nos amicitiæ fundamenta constituta sunt, quæ, quia æternas planequè divinas radices habent, falluntur, si qui conjunctionem hanc nostram aut locorum intervallis, aut temporum, aut ulla vi semper sævientis in optimos quosque fortunæ dissolvi posse arbitrantur. Equidem cum præsentem te nunquam non visus sim admirabili quodam omninoque immenso amore complecti: ex quo tamen flagitiosa illa nos quorundam conjuratio distraxit, ita eum in dies augeri sentio, ut pene jam a Màgistro meo Aristotele dissentiam, credamque etiam ad ea, infinita quæ sunt, aliquam fieri posse accessionem. Cujus rei non tibi, cui hoc certissimum est, sed cæteris omnibus indicium volo esse, quod cum hunc Alexandri Aphrodisiensis, (si verus est index) librum animi caussa a græco interpretatus etiam in publicum edere statuis-

tuissem, neminem habui, cui eum potius dicatum vellem, quam tibi. Vale. Venetiis, Cal. Jul. M.D.LIV.

M. ANTONIUS MURETUS GEORGIO GOZZIO PATRICIO RAGUSINO S. D.

XCII.

Accessit & hæc jam demum, e Mureti Commentariis in Aristotelis Rhetorica p. 175. Est autem Commentariorum illorum Dedicatoria.

ETsi prudentia e libris hauriri non potest, Georgi: dubium tamen non est, quin tractatio ac pervolutatio certi cujusdam generis librorum plurimum momenti habeat ad prudentiam comparandam. Tales autem sunt cum alii, tum ii præcipue, quibus aut historia perite & intelligenter explicata, aut præcepta ad informandam vitam utilia continentur. Jam utroque in genere apud Græcos quidem duo mihi videntur excelluisse, Xenophon & Plutarchus: e Latinis autem, (nimium fortasse mihi sumo, qui tanta de re judicare audeam; sed ut reprehendendus essem, si quasi judex aut arbiter statuerem: ita licere arbitror, tanquam uni e multis, quid sentiam dicere:) ex omni igitur Latinorum scriptorum copia longe mihi hac laude supra cæteros Cornelius Tacitus excellere videtur. Quare iis, qui litteras ita tractare cupiunt, non ut a vitæ muneribus feriati abditarum rerum & vulgi captum superantium meditatione animum pascant, sed ut in hominum consuetudine & in Reipubl. administratione versantes & privatim & publice cæteris prosint; Vobisque præsertim, qui ea in republ. nati estis, quæ tota vestro, id est, nobilium consilio atque auctoritate regitur, ejusmodi scriptores, præter pauca quædam Plutarchi, quæ ad mathematicas disciplinas, aut ad physiologiam pertinent, totos diligentissime cognoscendos, & in manibus habendos

puto. Platonis autem & Ariſtotelis non omnia, ſed utriusque ea modo, quæ ad conformandos mores, & inſtitutionem Reipublicæ & ad eloquentiam pertinent. Hoc meo conſilio & alii olim nobiles adoleſcentes uſi ſunt, quorum etiam nonnulli hodie magni ac clari in civitatibus ſuis viri uberes ſe ex eo fructus percipere fatentur: & tu cum maxime uteris, qui horas tibi quotidie aliquot ſumis, quas mecum in accurata talium ſcriptorum lectione conſumas. Hoc igitur ſtudio tuo adductus, ſimulque impulſus amicitia ac familiaritate noſtra, quæ multis abhinc annis inſtituta ita jam crevit, vix ut quisquam ſibi ipſe carior ſit, quam uterque noſtrum eſt alteri, do dicoque tibi commentarium in libros Ariſtotelis de arte dicendi, nuper a me, ut commodis Auditorum meorum conſulerem, latino ſermone, ut potui, expreſſos. Cur eum laborem poſt tot alios ſuſceperim, neque tibi ignotum eſt, & alii ſuo loco ac tempore ſine ulla in quemquam contumelia intelligent. Liber quidem ſecundus ejusmodi eſt, ut ſi ſinguli libri cum ſingulis conferantur, vix ullum reperiri poſſe opiner, qui plus ad prudentiam conferat. Tibi autem certo ſcio munuſculum hoc gratiſſimum fore, tum ſuapte vi, tum quod ab homine tui amantisſimo proficiſcitur. Ac præter cæteras voluptates, quas eo relegendo capies, illa, ut ſpero, non minima futura eſt, quod, quoties eam partem inſpicies, in qua ſummus philoſophus, quæ opulentos ac nobiles vitia comitari ſolent, tradit, te, qui utraque re non multos, ne quid gravius dicam, in civitate tua ſuperiores habes, omnium tamen judicio ab eis omnibus vitiis longisſime abeſſe cognoſces. Mirifica enim etiam erga infimos comitatem ac facilitatem perpetuo retinens, ita te geris, ut nobilitatem quidem pro incitamento, opes autem pro inſtrumento exercendæ virtutis a rerum omnium præpotenti Deo accepiſſe videaris. Vale. Romæ, Id. Febr. M. D. LXXVII.

APPEN-

APPENDIX

EPISTOLARUM XXXI.

PAULI SACRATI AD M. ANT. MURETUM,

quæ, servato diligenter temporis ordine, petitæ sunt omnes ex Epistolarum Sacrati editione Coloniensi Anni 1583.

I.

E Lib. I. p. 41. A. 1562. 5. Id. Septemb.

O Fortunatum atque felicem diem illum, quo te videre, Murete optime atque doctissime, ac de facie nosse mihi contigit! Qua de re quantum Paulo Manutio debeam, eximio viro, mihi ipse sum conscius. Quid enim te venustius, quid suavius a me desiderari potuit? Sed nescio, quid primum in te admirer, doctrinamne, an humanitatem? Nam cum hæ duæ res in te plurimum eniteant: altera quidem longe vicisti eam, quam fama nominis tui adductus opinionem de te conceperam; altera vero aditum mihi ad amicitiam tuam ita aperuisti, ut magna mihi jam tecum esset familiaritas. Sed mittam de doctrina dicere, quæ, cum plurimorum ac præclarissimorum virorum voce celebretur, meum vero judicium superet, non magnopere laudes meas desiderat. De humanitate autem tua ut verba faciam, coëgit me gratissima mihi tui summi erga me studii recordatio. Quid enim prætermisisti iis paucis diebus, quibus hic una fuimus, quin tuam in me benevolentiam significares? Nam cum ad te accedebam, ut eos ex te caperem fructus, qui ex jucundissima præstantissimi viri consuetudine percipi solent; nonne ita me comiter ac benigne excipiebas, ut interdum studiorum tuorum oblitus, mecum suaviter ac jucunde colloquerere? Quæ, Murete optime,

me

me non solum ad observantiam cultumque nominis tui vehementer inflammarunt, sed etiam in visceribus ita inhaeserunt, ut nullum (mihi crede) tempus, quamvis te videre (quod Deus avertat!) amplius mihi non liceret, tui memoriam ex animo meo delere unquam possit. In quo praeclare tuae lucubrationes me quoque adjuvabunt, quas ad me Venetiis perferendas continuo curavi: eas enim ita saepe in manibus habebo, ut imaginem tui quotidie intuear. Hisce litteris omnia tibi significare volui, ut memineris, te hic Palum Sacratum habere tuae excellenti virtuti ita addictum, ut nulla res tanta sit, quam tua caussa non sit facturus. Tu quoque, ut me amare pergas, tibique ea de me polliceri, quae a studiosissimo tuo expectari debent, magnopere a te peto: facies enim nihil ab eximia tua humanitate alienum, meque maximo beneficio afficies. Vale. V. Id. Septembr. M. D. LXII. a) *Ferrariae.*

II.

E lib. I. p. 43. A. 1562. 3. Cal. Decembr.

Litteras b) *ad te proxime dedi, Murete praestantissime, ex quibus perspicere potuisti, quanti te facerem, quamque praeclarissimarum tuarum virtutum amore vehementer incensus essem. Quas quidem ad te perlatas fuisse puto, sed te gravissimis occupationibus impeditum rescribere minime potuisse. Non enim adduci possum, ut te noluisse credam; nec in te, virum summa* c) *integritate suavissimisque moribus praeditum, in excolendis praeterea amicitiis valde constantem, hujusmodi cadere potest suspicio. Me autem ad scribendum impulit cum non mediocre jucundissimae consuetudinis tuae desiderium, qua non sine animi molestia careo, tum nonnulla etiam*

a) Ita hujus & sequentis Epistolae annum constituo pro 1651. ut propius ambae connectantur cum III, cum videatur his tribus, simul, certe praeter tertiam alicui, quae duabus his argumento sit similis, eadem epistola respondere. *b*) Hae sunt proxime praecedentes. *c*) Deesse vox haec, aut similis aliqua, videbatur.

etiam dubitatio, ne forte ex animo effluam. Nam cum te istic tot negotiis districtum esse intelligam, ut scribendi facultas tibi non detur; quod amplissimus Cardinalis noster in hac turbulenta ob hæreses tempestate opera tua uti maxime velit, cum tu unus inter omnes & copia dicendi, & admirabili doctrina excellas: existimavi mihi curandum esse, ut meæ tibi litteræ reddantur; quæ si tuas allicere non possint, te tamen certiorem faciant, nunquam ex animo meo tuæ summæ virtutis memoriam discedere, tibique suadeant, ne te mei oblivionem capere patiaris. Quas tibi fore gratas ex hoc conjiciam, si ex occupationibus tuis tantum temporis sumes ad scribendum, ut me de hoc uno admoneas, me abs te magnopere diligi. Quod ego si a te impetraro, sicut dulcissima natura tua, & illa amoris erga me tui significatio, quam præsens non mediocrem mihi dedisti, spem afferunt, me in cælo esse putabo. Sin aliter ceciderit atque opinor, de hac tamen sententia nihil me dimovere unquam poterit, quin te perpetuo observem colamque, atque in divinis scriptis tuis, quæ mihi ante oculos assidue versantur, imaginem tuam videam. Vale mi optime Murete, quem nobis DEUS opt. max. incolumem diu servet! III. Kal. Decemb. cIↄ.Iↄ.LXII. d) *Ferraria.*

III.

E lib. I. p. 44. A. 1563. *e)*

Cognovi ex litteris præclarissimi Viri Pauli Manutii, mihique amicissimi, te incolumem istuc venisse. Ex quo nuncio cum tua caussa incredibilem cepi lætitiam, (is enim es, cujus potissimum salus, ob admirabilia, quæ quotidie in vulgus prodeunt, ingenii tui monumenta, magnum huic seculo decus afferat,) tum etiam mea. Nam cum ego cogito, me istic præstantissimum Muretum habere, cujus mira humanitate effe-

d) Annus conjecturæ nostræ. Vid. ad Epist. præced. lit. a. *e)* Plane aberat annus. Sed hunc epistolæ huic deberi suadebit responsoria Mureti.

effectum sit, ut ei sim tam familiaris, quam optare mihi vix licuisset, cujusque studia in me singularia extent: ita mihi crede, hac cogitatione oblector, ut in ea omnes curas molestiasque deponam. Hoc vero ut plerique intelligant, magna me tecum amicitia conjunctum esse, diligenter certe curabo. Quid enim hoc officio usu venire mihi poterit jucundius atque gloriosius? At cum Dei opt. max. benignitate a tali viro gratiam inierim, cujus amicitiam multi summi viri appetunt: est quod eundem orare atque obsecrare non desistam, ut, licet in te satis constantiæ in colenda amicitia hactenus esse perspexerim, in officio tamen ipse atque hac optima sententia te perpetuo retinere velit, quo ad felicitatem, quam mihi videor ex hac conjunctione nostra esse adeptus, quotidie magis accedat. Ego quidem mea stabili erga te voluntate operam navabo, ut tuum erga me amorem indies magis provocem; omnemque meam cogitationem industriamque in eo figam atque locabo, ut me dignum præstem, quem tuo studio ac patrocinio semper foveas. Vale atque Alphonsum Janinellum meo nomine salvere jube.

Huic, simul & præcedentibus duabus, vel alicui simili, respondet Muretus lib. III. Ep. 12: Neque te uno. Anno 1565. 5. Id. Sextil.

IV.

E Lib. I. p. 47. A. 1563. prid. Cal. Jan.

Respondet Muretus ad modo dictam: Neque te uno.

SI de tui animi constantia in tuenda amicitia, Murete opt. me, nonnihil dubitarem, de immutata quoque tua erga me voluntate valde suspicarer, præsertim si mei diuturni silentii caussa tibi haud nota esset. Verum integerrimo viro, ac Jurisconsulto optimo Francisco Martellio per litteras mandavi, ut meis tibi verbis hæc referre vellet: multis me negotiis impeditum, nec non adversa matris meæ valetudine valde affectum, non tui oblivione, litteras ad te dare intermisisse,

misisse, nisi temeritatis abs te condemnari velim, quod, cum ego tuam amicitiam magnopere expetiverim, ac me tuæ benignitati totum adscribere fuerim professus, nulli autem merito meo, quod me in amicitiam facile ac libenter recepisses; me mea culpa talis ac tanti viri familiaritate carere nunc paterer, ejusque gratiam effunderem. Cumque is ad me rescripsisset, se semel officio amici functum omnia tibi exposuisse: suis, mihi crede, litteris ita me recreavit, ut ex animo tuo ne effluerem amplius, fere sine timore esse cœperim. Ac persuadeas tibi velim, postquam de matris salute sperare, de qua aliquando desperavi, eaque in spe pene omnes curas molestiasque deponere cœpi: nihil mihi fuisse antiquius, quam ut gravissimis elegantissimisque litteris tuis responderem: quas eo in loco collocaram, ut illæ in conspectu mihi semper essent, quotidieque de meo me officio admonerent. Nam nullum me diem fere prætermisisse, quin eas legerem, si tibi affirmem, vix fortasse credas: & tamen vere dicam, in assidua litterarum tuarum lectione ita conquiescebam, ut dolorem meum valde lenirem. Quid enim suavius, quid iis dulcius in meis maximis molestiis accidere mihi poterat? Quas scito a me summa diligentia servatum iri, quo perpetuum tui erga me amoris monumentum extet, posterique intelligant, me cum præclarissimo viro M. Antonio Mureto, a quo & diligi summa esset felicitas, maxima fuisse necessitudine conjunctum. Tu quoque si perfeceris, ut promissum illud tuum appareat, de quo litteris tuis ad me scribis, (nihil enim non consideratum ex ore tuo exire existimandum est,) eum, quem tuæ excellenti virtuti penitus deditum esse nosti, perpetuo tibi devinxeris. Quod reliquum est, ex litteris Lælii Gavardi, optimæ spei adolescentis, qui cum Paulo Manutio nostro, viro præstantissimo aliquot menses fuit, cognovi, te Aristotelis Ethica publice legere maxima atque celeberrima Auditorum frequentia, tuamque omnes dicendi vim & orationis elegantiam demirari. Quod etsi

etsi mihi minime novum accidit, quippe qui tuos nervos jam videar perspexisse, miro tamen modo gratum accidit. Itaque animum tuum vehementer probavi, cum cæteros suavitatis ingenii tui atque doctrinæ statuisti participes facere: cœpique meæ fortunæ subirasci, qui non istic adsim, ubi tua gravissima atque ornatissima verba excipere, reconditosque tuos sensus tenere possim. Ita enim sum illo nuncio commotus, itaque tui desiderio exarsi, ut, si unquam me domesticis curis plane exolvero, ad te statim advolaturus sim. Interea me amabis, ac si quid adhuc in te de mea summa erga te observantia falsæ opinionis residet, id totum mea caussa depones. Vale Murete præstantissime, quem DEUS *Opt. Max. pro sua benignitate tueatur. Pridie Kal. Januarii* CIↃ. IↃ. LXIII.

Respondet Muretus lib. III, Epist. 13. E tuo tam diuturno. *A. 1564. 18. Kalend. Febr.*

V.

E lib. I. p. 51. A. 1564. prid. Id. Oct.

EGo, *Murete optime, æstivos hosce menses litteras ad te dare intermisi, quod ab æstu valde jactarer, nec commode libros evolvere possem, tum etiam domesticis curis, quæ eo tempore maxime a studiis animum avocant, vehementer essem distentus. Non enim existimare debes, me amicitiæ tuæ, quam ut mihi conciliarem, divino quodam munere contigisse semper putavi, fuisse oblitum, nec humanitatis tuæ eximiæ, quam in excipiendo me comiter & peramanter crebro sum expertus. Itaque cum vererer, ne mihi ipse deessem, Lælio Gavardo, quem ego juvenem propter ejus suavissimos mores mirifice diligo, mandata dedi, ut quotiescunque ad te proficisceretur, meo te nomine salutaret, meque tibi de mea taciturnitate excusaret. Quæ se confecisse, ac singularia mea in te studia gratissima tibi extitisse, mihi significavit. Quo ipsius facto tunc ita recreabar, ut in cognitione officii mei redderer etiam negligentior. Venit tandem tempus, quo ad mea me studia*

studia referre licuit. Cum primum igitur ad scribendum me contuli, quod jam noctes me adjuvarent: primum lucubrationem meam ad te misi, quod ego te unum pluris faciam, quam cæteros simul omnes & admirer. Cujus meæ erga te voluntatis conjecturam ex eo facere potes, quod, cum tua in me studia in memoriam revoco, teque honoris gratia nominare volo, (nomino autem fere quotidie,) ita afficior, ut loco summæ felicitatis esse ducam, quod me tibi intimum esse volueris. Tu quoque si quid in animo tuo opinionis de mea in scribendo negligentia forte insedit, ut protinus ejicias mea caussa, nec pristinam tuam humanitatem mihi claudas, te etiam atque etiam rogo. Quod te facturum, cum suavissima natura tua, tum maxima constantia mihi pollicetur. Ego, quod vivam, incredibilem tibi amorem ac observantiam, nec non omnia officia, quæ a deditissimo tibi expectari possunt, semper debebo. Vale, doctissime Murete. Prid. Id. Oct. cIↄ. Iↄ. LXIV.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 14: Puto mirum tibi, *A. 1565. Id. 6. Mart:*

VI.

E lib. I. 66. A. 1565. 6. Id. Mart.

ETsi non cogitabam nunc ad te scribere, præstantissime Murete, quod hoc tempore religionis caussa in visenda, ut debeo, plebe mihi commissa valde occupatus essem, sed tuas ego litteras potius expectabam: Alexandro tamen Canalio, mihi amicissimo Collegæ istuc proficiscenti, qui non solum a me petivit, sed flagitavit etiam, ut meis litteris aditum sibi ad amicitiam tuam aperirem, denegare non potui, quin has ad te darem. Scio igitur, me hanc scribendi occasionem libenter arripuisse, ut tibi significarem, me omnia moliri, ut tecum in gratia perpetuo sim. Quanquam in hoc Lælii Gavardi officium certe ac diligentiam valde desideravi, quo adjutore sperabam fore, ut ad amorem erga me tuum quotidie potius aliquid accederet, quam quicquam de eo detraheretur.

Sed quid eum ab optimo instituto avocaverit, mihi plane conscius non sum. Canalio autem mandavi, ut ipse te meis verbis studiose salutaret, meæque tuarum præstantissimarum virtutum prædicationis optimus mihi apud te testis esset. Cujus suavissimos mores, singularem modestiam cum degustaveris, non vereor, ne non eum amicitia tua dignum statuas. Præterea cum eundem optimis & litteris & artibus vehementer delectari comperieris, quem etiam tibi, dum istic erit, sæpe discipulum fore spondeo: facile, opinor, illum insinuare se in consuetudinem tuam, tibique familiarissimum esse patieris. Quare, quod tua singularis humanitas benignitasque postulat, ut tua sponte, nedum a me rogatus facias, libenter Alexandrum in fidem & clientelam tuam recipies, putabisque quicquid in eum officii ac studii contuleris, illud utrique nostrum ita gratum fore, ut pro eo ambo tibi plurimum debituri simus. Vale. Ferrariæ VI. Id. Martii cIɔ. Iɔ. LXV.

VII.

E lib. II. p. 70. A. 1566. Non. Quint.

Jam diu nihil ad te litterarum dedi, Murete præstantissime, ea sane de caussa, ne te, in gravioribus studiis tuis, & in munere præsertim publice interpretandi impeditum, magis impedirem, nec ante cogitavi ad te scribere, quam Alexander Canalius, Collega meus optimus, me in hanc mentem impulit: cujus adventus certe mihi perjucundus fuit. Ejus enim suavissimo congressu carebam, quo fere quotidie, propter præstantes ipsius virtutes, libenter fruor. Nam mihi primum de tua eximia humanitate ac moribus suavissimis, de tua singulari doctrina ac dicendi facultate multa narravit, nec non de maxima virorum doctorum frequentia, qui ad te audiendum quotidie confluerent. Quæ quidem mihi nec nova, nec inopinata, quippe qui cognitam omnino ac spectatam haberem virtutem ac omnium optimarum artium scientiam tuam, sed gratissima

ſima acciderunt. Lætor enim mirum in modum, illius meritis, quem ego ſemper admiratus ſum, ex quo tempore intueri ipſum mihi licuit, ſummos ab omnibus honores tribui. Addidit deinde, non obſcura te ſigna illi amoris erga me tui cum alias ſæpe oſtendiſſe, tum diſcedenti diligenter mandaſſe, ut me tuo nomine ſalutaret. Quo quidem officio dum Canalius ipſe fungeretur, mihi vehementer gratulatus eſt, quod tanto viro ita cordi ſim, ut ille mei memoriam retinere non ceſſet aliis in rebus occupatus. Quod quanti mihi faciendum ſit, oratione certe aſſequi minime poſſum. Sed tamen, cum ſumma efferar lætitia, quod in gratia apud te ſim, non mihi arrogo, ut merito meo valde abs te diligar, (eſſem enim modeſtiæ oblitus:) totum vero eximiæ ac præſtanti naturæ tuæ tribuo; quæ te etiam adduxit, ut quas proxime ad Canalium litteras miſiſti, in iis honorificam quoque mentionem de me faceres. Itaque cum me ſtudiis indies majoribus ornes, nec gratiarum actioni locum relinquas; referendi autem non modo gratiam tibi, ſed ne vix cogitandi quidem facultas mihi ſit; curabo equidem omni opera, ſtudio, diligentia, aſſidua quoque tuorum in me officiorum commemoratione, ut omnes homines memorem me, ac tibi magnopere gratum eſſe intelligant. Quod ſi ad præclara tua in me merita hoc quoque acceſſerit, ut promiſſum exolvas, quo jampridem teneris: fateor, me tibi ita devinctum fore, ut nemini unquam me plus debiturum eſſe profitear. Perge igitur me amare, quando totus tuus ſum. Ego enim ſumma obſervantia amori tuo certe reſpondebo. Vale, Murete Ornatiſſime, quem præpotens Deus incolumem ac ſalvum diu ſervet! Ferr. VI. Non. Quin. cIↄ. Iↄ. LXVI.

Reſpondet Muretus lib. III. Ep. 15: Etſi ſerius ad te. *A. 1566. 4. Id. Oct.*

VIII.

E Lib. II. p. 72. A. 1566. Id. Oct.

Scripta antequam responsoriam Mureti, de qua modo dictum, acciperet.

QUantum acceperim dolorem ex discessu hinc tuo, Murete præstantissime, ex eo facile pro tua summa prudentia judicare potes, quod postea ita affectus fui, ut ne litteras quidem ad te dare potuerim. Sed, mihi crede, ita dolui, quod e conspectu meo quasi fugiens evolasti, ut majorem nulla ex re, quæ mihi unquam acciderit, molestiam traxerim. Careo enim cum dulcissimæ consuetudinis tuæ fructu, quem maxima animi cum voluptate quotidie fere gustabam, dum vix diem intermittebam, quin te convenirem: tum suavissimo congressu doctissimisque sermonibus tuis, quorum mira suavitate, cum mecum esse bis terve domi meæ una cum Jacobo fratre haud gravatus esses, ita detinebar, ut nisi nos diremisset tempus & hora, me abs te avelli minime passus fuissem. Ac ut nunc de tua multa humanitate ac moribus eximiis dicere mittam, quibus nusquam mea par erit oratio: quid dicam de summis tuis in me studiis, de tot ac tantis amoris & benevolentiæ signis, quæ maxima mihi dedisti, ut me tibi vehementer gratum esse nemo ne perspiceret? Quæ cum mihi veniunt in mentem, tunc mirum in modum angor, tantum solatium repente mihi ereptum fuisse. Sed tu, quod acerrimo ingenio ac singulari judicio tuo futura longe provides, non mediocrem summo dolori meo medicinam adhibuisti, cum ea ad Alexandrum Canalium scripsisti, quæ hanc animi mei ægritudinem valde levarunt. Ostendis enim in litteris tuis, meam summam erga te observantiam magnopere tibi gratam extitisse, teque nunquam mei memoriam depositurum, sed semper in eorum, quos unice ac singulariter amas, numero habiturum esse affirmas. Quarum etiam humanitatem litterarum Canalius ipse, suavi sermone suo subsecutus est:

ita

ita enim mecum & mirabiliter sentit, & palam prædicat, ut te admodum colere præse ferat. At reliquiæ doloris me exercent, Murete optime: (tuæ enim incredibilis comitatis, conditæ magna gravitate, non mediocre mihi desiderium reliquisti:) impedire tamen non potuerunt, quin has ad te darem. Dum enim tecum colloquor, teque cogitatione complector absentem, omni mœrore animi fere mihi solutus videor. Quas tibi fore non ingratas, qualescunque eæ sint, ex hoc conjiciam, si tu ad alia tot tua in me officia hoc quoque addideris, ut tuarum me litterarum suavitate oblectes. Quod si impetrabo, non solum omni me molestia liberabis, sed tanto etiam gaudio afficies, ut me revixisse putem. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ. Id. Octobr. CIƆ. IƆ. LXVI.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 16: At ita mihi omnia. *A. 1566. 12. Cal. Nov.*

IX.

E lib. III. p. 138. A. 1566. prid. Cal. Nov.

Prima hujus Epistolæ verba, quin simul ad tres Mureti respondeatur, dubitare nos non sinunt. E quibus suspicor duas esse lib. III. Epist. 15: Etsi serius ad te; & 16: At ita mihi omnia: *tertiam periisse nobis opinor, Italice scriptam fortasse.*

ACcepi tres abs te Epistolas, Murete præstantissime: quæ tanta me lætitia affecerunt, ut omnem, quem ex discessu hinc tuo non mediocrem ceperam, dolorem prorsus absterserint. Eæ enim leporis omnis ac venustatis adeo plenæ sunt, ut te ipsum in illis contemplans mente semper complectar & osculer. Itaque cum proxime illius fratris obitu, qui omnia fere negotia istic nostra gerebat, vehementer affectus fuerim, in lectione litterarum tuarum ita conquievi, ut omnes sollicitudines curasque omnem denique mœrorem deposuerim. Quod scribis, neminem mihi abs te præpositum iri, quem illius Orationis, quam superioribus diebus in Senatu istic publico

blico ad Pontificem habuisti, participem facias: quanti hoc tui in me amoris indicium a me fieri debet, & quotidie prædicari? Sed cum tu de singularibus tuis in me studiis me perpetuo tacere magnopere cupias: nonne cum tibi pareo, cujus ex voluntate omnia me facere decet, officio meo maxime satisfecero? Unum tamen hoc a me non impetrabis, ut silentio prætercam, quod statueris in scriptis tuis, ut in extremis tuis litteris f) *affirmas, apud posteros testatum relinquere, quantum me dilexeris: non enim insignis tuæ erga me benevolentiæ significatio id patitur. Nec eo dico, quod mihi persuadeam, me tam propensam tuam in me voluntatem dicendo æquare posse: sed hac de re eos, qui utrique nostrum maxime amici sunt, (ut fratres mittam.) celare non queo, quin te mihi admodum favere intelligant. Qui ut forte me ambitionis arguant, quod te mei studiosum esse gaudeam: illud quidem affirmare non poterunt, ut hoc meæ erga te observantiæ, meisque in te officiis a te debitum mihi esse arrogem, ac non totum eximiæ præstantique naturæ tuæ acceptum referam. Quorum e numero cum præcipuus sit Alexander Canalius noster, qui est & mearum cogitationum & consiliorum particeps ac socius: eum suavitate litterarum tuarum privare fas non esse putavi, quippe qui totus nomini tuo valde addictus est, vixque mihi concedit, ut se in te colendo vincam. E cujus litteris causam tarditatis meæ in scribendo jam cognoscere potuisti, sicuti ex iis, quas ad eum misisti, te abundantia quadam amoris ea mihi attribuere perspexi, quæ cum in me perexigua, in te vero summa sint, a me tamen narrari minime pateris. Sed Alexander, (credo) caussam meam tuebitur.*

Nunc

f) Legitur hoc prope finem Epistolæ 15. Ad hæc sequentis 16. comparatione extrema non est, si tempora sequimur adscripta. Aut ergo Muretus erravit in adscribendis temporibus; aut Sacratus in numeranda extrema; aut nobis de 16. quasi cui hic respondeatur, plane tacendum fuit.

Nunc illud exploratum habeas velim, Edictum illud Pontificium, quod ad me pro tua liberalitate misisti, valde mihi gratum extitisse. Cui ut obedire aliqua ex parte valeamus, divinum nobis auxilium vehementer expetendum atque implorandum est: nam, ut illud nos in hoc mundo vitam degentes atque assidue versantes penitus exequamur, vix optare debemus. Tu ut me tua gratia fovere pergas, magnopere abs te peto. Vale. Ferrariæ, prid. Kal. Novemb cIↄ. Iↄ. LXVI. g)

X.

E Lib. II. p. 84. A. 1567. 16. Kal Sext.

E*Tsi complures dies, Murete optime, litteris tuis carui, quod te maximis occupationibus districtum esse, non mediocri mihi fuit argumento, cum tu in scribendo impiger esse soleas: interea tamen non sivi tui mentionem unquam intermitti. Ego enim cum Paludino & Canalio in aliquem de te sermonem fere quotidie incidebam. Quid enim suppetere nobis uberius poterat, quam de tua eximia virtute disputatio? Redditæ tandem mihi fuerunt ab Hercule Faccio litteræ tuæ, una cum Oratione, quam pro Rege Poloniæ habuisti.* h) *Quibus lectis a risu abstinere non potui, nec satis mirari, qui tam brevem tamque novam omnibus uno temporis puncto amicis tuis satisfaciendi rationem iniisses: nec aliter Collegis meis optimis usu venit, quos lectionis litterarum tuarum continuo feci participes. Quare mihi, qui te, quantum fert ingenii mei tenuitas, imitari studeo, dabis hanc veniam, ut in hoc quoque laconico scribendi genere te auctorem sequar. Orationem tuam scito ab omnibus nobis non solum probari vehementer, sed summis etiam laudibus efferri, nec tamen abs te vinci*

g) Exaratus annus erat 1572. Pro hoc posuimus e conjectura nostra 1566. quod eodem anno scriptæ Epistolæ, saltem 15. responderi hic videretur. *h*) Eam vide supra Vol. I. Orat. 14. p. 137. habitam A. 1567. Ut adeo credibile sit, hunc eundem annum etiam huic ep. deberi.

vinci opinionem de te nostram, qui a summo ingenio tuo excellentique doctrina majora etiam expectamus. Vale. Canalius, Jacobus frater meus, cæterique amici pepetuam tibi incolumitatem ac felicitatem cupiunt, multamque tibi salutem dicunt. Ferrariæ. XVI. Kal. Sextil. cIɔ. Iɔ. LXVII. i).

XI.

E Lib. I. p. 78. A. 1567. 4. Id Decemb.

EGo ad te litteras jamdudum dedissem, Murete præstantissime, ex quibus intelligeres, me in crebra tui nominis commemoratione conquiescere, nisi magna me diu ac multum detinuisset valetudinis infirmitas. Nulla enim majori, mihi crede, voluptate affici soleo, quam cum per litteras tecum colloquor, dum tuo jucundissimo conspectu frui non possum. Quod cum per corporis imbecillitatem perficere hactenus mihi non licuerit, egi sæpe per litteras cum Nicolao Thalamio, morum suavitate ac doctrina prædito, mihique amore & amicitia conjunctissimo, quas ad eum aliena manu scriptas miseram, ut salutem meo nomine tibi nunciaret, ac me tui studiosissimum esse, tuarumque excellentissimarum virtutum cultorem egregium significaret. Quod illum facere non destitisse ex ipsius litteris cognovi. Non enim tam laborabam, ut pristinam salutem reciperem, quam ne tanti viri gratiam, quam mihi non merito meo ullo, sed ejus bonitate ac liberalitate conciliaram penitus effunderem. Jam vero statim ut ex morbo convalui, perbreves has ad te scripsi, ut ad respondendum te provocarem. Quas tibi ex eo gratas fuisse perspiciam, si, cum lectionis publicæ vacatio tibi fuerit; (ita enim æquitas ac modestia postulat,) exoptatissimas litteras tuas accepero. Vale, meque, ut consuevisti, ama. Ferrar. IV. Id. Dec. cIɔ. Iɔ. LXVII.

Respondet Muretus lib. III. Epist. 17: Quod nunquam antea. *A. 1567. 13. Cal. Jan.*

XII.

i) Jam dixi caussam hujus anni. Legebatur alias 1569.

XII.

E Lib. II. p. 80. A. 1568. 15 Cal. Dec.

EGo ad te jamdiu non scripsi, quod te ab urbe abesse audieram, & esse Tibure cum amplissimo Cardinali tuo. Sed Nicolao Thalamio, tui studiosissimo sæpe mandavi, ut quotiescunque cognosceret, te in urbem rediisse, meis te verbis salutaret, ac me apud te in gratia poneret. Qui me per litteras certiorem fecit, se mandata mea diligenter curasse, perspexisseque a me te magnopere diligi. Itaque Nicolai humanitas ac diligentia (fateor) me in fungendo munere meo negligentem reddidit. Nam cum eum istic haberem, cujus opera atque industria pro veteri mea cum eo amicitia uti liceret, officii mei fere oblitus sum. Accessit, ut negligentior factus sim, quod distillatione valde molesta complures dies laboravi, quæ & facultatem scribendi mihi eripuit, & voluntatem abjicere impulit. Proxime vero ab eo admonitus, in animo tibi esse longiores ad me litteras mittere, tanquam e gravi somno, mihi crede, excitatus sum. Timui enim, ne anteverteres, quod ab instituto meo prorsus alienum fuisset. Nam cum mihi in optatis sit, divina tua scripta semper legere: soleo te aliqua pusilla epistola interdum lacessere, quo te alliciam ad scribendum, capiamque ex litteris tuis eam voluptatem, quæ ex illius, qui omnibus ingenii gloria antecellit, doctrina percipi potest maxima. Quare quoniam meus ita faciendi mos est, hæc ad te scripsi primum, ut quæ Thalamio recepisses, in memoriam redigerem: deinde ut significarem tibi, si unquam alias, nunc præcipue vigere nomen tuum, nec a me ullum fere diem sine tuarum eximiarum virtutum mentione intermitti. Quid enim me magis delectet, quam meus cum amicis de illo sermo, quem propter summam humanitatem tanti facio, quam quem maximi, & propter magnarum scientiam artium mirum in modum admiror? Te vero in amore mihi respondere, quanto afficiar gaudio, tu, qui sensus meos jam co-

gnitos habes, facile judicabis. Perge quidem, ut facis: pro hoc enim in me studio pepetuo tibi debiturus sum. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrariæ. XV. Kal. Dec. cIↄ. Iↄ. LXVIII.

XIII.

E Lib. II. p. 81. A. 1569. Non. Jun.

Vereor interdum, ne dum litteras tuas expecto, quæ me de statu tuo erudiant, interim te mei capiat oblivio: idque ut caverem, omnibus officiis, quæ a me tribui amicitiæ nostræ potuerunt, diligenter curavi. Quod si temporis diuturnitate id accidere haud posse arbitrarer, non te litteris nunc obtunderem, in studiis apprime occupatum, præsertim cum nullum scribendi argumentum mihi suppetat, uno hoc excepto, quod valde timeo, ne Paulus Sacratus e tua memoria invitus elabatur. Nisi enim hunc scrupulum mihi evelleris, nihil amplius amoris erga me in te residere arbitrabor. Te vero a me indies pluris fieri etsi nihil est, quod dubites, id tamen testibus permultis planum tibi faciam, Canalio imprimis ac Alberto Lollio, qui te valde observant atque admirantur. Testificabuntur enim ii, nunquam Mureti mei suavissimi memoriam ex animo meo discedere. Nam nullum, mihi crede, tempus prætermitto, multa de te cum Canalio verba faciendi, mirabiliterque loquendi: magnopere enim in tuo nomine acquiesco. Tu quoque, si non passus fueris te mihi in suspicionem tuæ de me oblivionis venire, verum ostenderis, meæ admodum in te propensæ voluntatis recordari, non solum me vehementer recreabis, sed magna etiam voluptate perfundes. Vale. Ferrar. IV. Non. Jun. k) *cIↄ. Iↄ.* LXIX.

Huic & præcedenti respondet Muretus lib. III. Epist. 18: Non puto me tibi. *A. 1569. 18. Cal. Quint.*

XIV.

k) ita malo, quam *Jann.* Suadet tempus responsoriæ.

XIV.

E lib. II. p. 111. A. 1570. 4. Jan.

QUantum de tua summa humanitate ac suavissima natura mihi pollicear, Murete optime atque doctissime, ex eo conjicere potes, quod cum scribendi officium jam diu tibi debitum intermiserim, me tamen excusare minime velim: id enim inveteratam jam amicitiam nostram & multis benevolentiæ indiciis utrinque cultam haud desiderare puto. Ac quoque narratione causarum silentii mei supersedeo, quod eas a Nicolao Thalamio, intimo ac familiari meo, audire potuisti, ad quem proxime scripseram, me in maximis esse molestiis, præsertim ob infirmam & periculosam matris valetudinem, eique mandata dederam, ut te domum salutatum veniret, ac tibi de mea in te fide & observantia incredibili sponderet. Quo igitur argumento utar? inanibus ne litteris tibi obstrepam, qui altissima divinoque tuo ingenio maxime digna quotidie meditaris? Tantum dicam, me ex ejusdem Thalamii litteris cognovisse, memoriam mei apud te admodum vigere, atque abs te adeo multa de me prædicari, ut tuus non mediocris in me amor facile perspici possit. Quorum alterum me vehementer etiam atque etiam delectasse non inficior; (nam me beatum esse puto, quod in animo tuo insideam, nec majus quicquam abs te tanto viro expectare ausus unquam fuissem;) alterum vero, ut ea mihi tribuas, quæ si in me agnoscerem, ad summam felicitatem profecto nihil addi posset, ab abundantia quadam amoris & humanitatis proficisci, ut, quæ tua sunt propria, cum aliis communicare velis, nemo est, qui ambigat. Quis est enim, qui aut ignoret, perpaucos reperiri, qui doctrinam atque eloquentiam admirabilem cum eximia morum suavitate comitateque conjunxerint & copulaverint; inter eos autem te præcipuum esse non æque omnibus constet? Sed hæc mittam: nam te laudes tuas non libenter audire, imo ab hoc scribendi genere

nere animum tuum abhorrere jam diu exploratum habeo: & me præstantissima animi tui bona ac merita tua oratione aut ulla dicendi facultate æquare non posse, cunctis est perspicuum. Reliquum est, ut te orem atque obsecrem, ne Pauli tui memoriam conservare desistas, sicut tua excellens virtus non patitur, ut de te dubitem. Persuadeas enim tibi velim, in te colendo me parem unquam habiturum esse neminem. Vale, ætatis nostræ decus. Alexander Canalius, qui te plurimum observat, multam quoque tibi salutem adscribit. IV. Non. Januarii cIↄ. Iↄ.LXX.

Respondet Muretus lib. III. Epist. 19: Heri accepi a te. *A. 1570. 15. Cal. Febr.*

XV.

E lib. III. p. 123. A. 1571. 10. Cal. Jun.

Cum diu me siluisse, mihi venit in mentem, Murete eximie, vehementer pudet, me tanta in scribendo negligentia usum fuisse, ut me tanquam minus studiosum tui, ac tuorum in me officiorum parum memorem jure reprehendere possis. Ac nisi singularis humanitas ac dulcissima natura tua me recrearent, quæ mihi spem non modicam ostendunt fore, ut de tua pristina in me benevolentia nihil imminuatur; essem in magno timore, ne ex animo tuo penitus effluxissem. Sed quam cessationis meæ excusationem habere possum, quæ me tibi conciliet? An in terræ motum, qui tantam huic civitati cladem perniciemque attulit, quique nos magnopere vexavit, & quotidie vexat, culpam transferam? At Philipp. Sacratus frater meus eam omnino abs te accipiendam esse negabit, quod is paulo ante me litteris suis ter admonuerit, ut maximas tibi gratias de illa summa amoris erga me tui significatione agerem, cum ampliss. Patrono eloquentia mirabili persuasisti, vel potius eum impulisti, ut munus illud nobis ab Episcopo Carpentoracti missum, quod ipsius familiares in gazam recondiderant, libenter restitueret. Quod præclarum factum

ctum tuum fratri meo tam gratum atque jucundum extitit, ut ſe & amantiorem mei & amiciorem exclamaret, a me haberi neminem. An ſegnitiem inertiamque mihi obſtitiſſe dicam? Utrumque, mihi crede, magno impedimento fuit. Nam cum ego meditarer, quo potiſſimum argumento uti deberem, ut ſingulari tuo in me ſtudio aliqua ex parte reſponderem, animadverteremque (ut ſoleo,) me ad ſummum virum & acri judicio præditum ſcribere, diutiusque in hac cogitatione immorarer: ecce terræ motus ab omni alia cura animos noſtros ad maximum timorem traduxit, atque in hortos migrare compulit, de quo multa te audiſſe credo. Nec ſtudiis meis vacare mihi licet, quod ab eo adhuc affligamur, &, quis exitus futurus ſit, plane ignoremus. Itaque verum ingenue fatenti facile opinor erratum condonabis. Non enim hoc accidiſſe oblivione tui, vel meæ erga te obſervantiæ imminutione ulla exiſtimare debes: quod alterius quidem teſtes mihi ſint Paludinus noſter, (qui jam dudum, Roma cum veniſſet, me tuo nomine ſalutavit.) & Canalius noſter, tui ſtudioſiſſimi, quibuscum de te ſæpe mentionem facio ſermonesque habeo tua excellenti virtute digniſſimos. Alterum vero ſat ſcio, te adduci non poſſe, ut credas: non enim te latet, jamdiu me omnem cogitationem in eo fixiſſe, ut gratiam abs te inirem, meque in tuam familiaritatem inſinuarem. Quæ cum ita ſint, ignoſce mihi quæſo, ſi juſtam tibi do excuſationem, & fac ad amorem erga me tuum aliquid potius additum, quam quicquam detractum eſſe ut intelligam. Nam ſi facilitatem & humanitatem tuam in hoc etiam exercueris, ut me aliquo litterarum genere in hac calamitate conſoleris: tantum ex hoc pio tuo officio voluptatis capiam, ut omnem timorem abjiciam, & exultare lætitia ac triumphare gaudio incipiam. Vale, ætatis noſtræ decus. Ferrar. X. Kal. Junii. cIↄ. Iↄ. LXXI.

XVI.

XVI.

E lib. III. p. 126. A. 1571. 11. Nov.

Respondet Mureto ad lib. III. Ep. 20: Scripsi nuper jussu. *A. 1571. Id. Aug.*

Litteræ tuæ quam gratæ atque jucundæ mihi extiterint, quibus non modicam mihi consolationem adhibuisti, Murete doctissime, oratione exprimere nequeo. Carmina vero, quæ ad me misisti, cumulum mihi gaudii attulerunt. Quid enim elegantius, quid suavius, quid venustius? Itaque non semel ea legi, sed sæpe ac sæpius perlegi. Ne hoc contentus exclamavi: O beatum Tibur, cui tantum laudatorem habere contigit: Quæ civitas huic æquanda est, postquam summus ille Muretus eam celebrare cœpit? Non est profecto, qui Mantuæ aut Veronæ invideat. Nec putes, me unum ita judicare. Doctissimus Montecatinus, cujus te judicium extimescere joco dicis, ita sentit, deque mirabiliter prædicat. Martellius noster optimus atque prudentissimus te admiratur, Tiburique maxime gratulatur. Quid de Paludino dicam? qui ut primum gustavit carmina tua, ad te scripsit, binasque litteras dedit, cum adhuc infirma esset valetudine: ex cujus litteris illius judicium de ipsis perspicere potuisti. Canalius autem noster, qui a civitate mensem fere absuit, quique tarditatis mearum litterarum auctor est, te eum esse affirmat, a cujus divino ingenio ut quotidie majora proficiscantur, expectare cuncti debeamus. Cæteros quamplures mitto, quos tuarum lucubrationum participes facere soleo: ii enim te in cœlum ferunt. Denique omnes una voce fatentur, amplissimum Patronum tuum tibi plurimum debere, quod facta ejus scriptis tuis prudentia plenis præclara admodum atque illustria reddas. Ego vero immortales tibi gratias ago, quod me hoc eximio munere affecisti, quodque exaratos præsertim manu tua ad me versus tuos misisti, ut tuus præcipuus in me amor vel maxime appareat:

opto que

optoque talem me erga te præstare, quem sæpe & libenter maximis studiis tuis ornes. Nam etsi non factis nec re ipsa, at certe animo ac mirifico tuarum præstantissimarum virtutum cultu tua in me beneficia sustinere conabor. Vale. Ferrariæ XI. Nov. cIↄ. Iↄ. LXXI.

XVII.

E lib. III. p. 134. A. 1572. 4. Non. Febr.

Respondet Mureto ad lib. I. Ep. 22: Feci nuper nescio *A. 1571. 7. Cal. Jan.*

ACcepi orationem tuam, Murete humanissime, eamque statim legi semel atque iterum, quæ ita me delectavit, ut nihil ipsa dulcius ac venustius, graviusque unquam degustaverim. Feci deinde sicut jussisti, ut illam cum Paludino, Canalio ac doctissimo Montecatino communicarem. Quæ caussa fuit, ut tardius ad te rescripserim quam putaram. Ac Paludini quidem sensum ex illius litteris jam percipere potuisti, qui differre noluit, ut in eundem fasciculum meas adderem. Alexander autem Canalius in eadem perstat sententia, ut suam de te opinionem vincere haud valeas: ita enim de te sentit, ut nihil in lucem edas licet divinum, quin ex tuo admirabili ingenio acerrimoque judicio majora quotidie manare posse affirmet. Non potui vero cum eximio Montecatino sermonem habere, quod is maximis negotiis districtus sit: totum enim se aulæ dedidit. Ad quem cum misissem orationem, jam ante ab eo perlectam fuisse nuncius mihi retulit: Ego denique multos viros doctos ac mihi amicissimos feci lucubrationis tuæ participes: qui te omnes uno ore celebrant, & in cœlum efferunt, fatenturque quotquot de hac victoria aliquid conscripsere, qui sane permulti sunt, cunctos abs te in hoc argumento longe superatos fuisse. Ac meum quidem judicium, quale sit, audisti. Non enim cogitata mentis eloqui audeo, quod sæpe mihi significavit Canalius, abs te meam præstantissimarum tuarum virtutum com-

commemorationem ferri non posse, utpote a natura tua alienam. De tuo tamen in me studio, ut ex omnibus, qui amore ac familiaritate tibi conjuncti sunt, me potissimum elegeris, quem ornares hoc honore, ac tam divino munere donares, an sileam? an non maximas tibi gratias agam? Equidem cum mihi valde gloriosum sit, te talem, qualem haud scio optare neminem, mihi amicum esse; ejusdemque in me benevolentiam conservari mea multum referat; & tuis in me meritis verbis, nedum reipsa, satisfacere non valeam; semper tamen gratiam tibi summam habebo dum vivam, & cum cæteris communibus amicis tuæ singularis in me humanitatis ac benignitatis prædicatione efficiam profecto, ut ii me dignum judicent, apud quem tot ac tanta officia collocare perseveres. Vale, ætatis nostræ decus. Ferrar. IV. Non. Febr. cIↄ. Iↄ. LXXII. l)

XVIII.

E lib. III. p. 147. A. 1573. Cal. Febr.

SCio partes meas fuisse pro nostra veteri amicitia, ut te de morte amplissimi Patroni tui consolarer, quamvis non ignorarem, in te satis esse animi constantiæque, ut adversa fortiter ferres: sed in eo statu eram, ut ego ipse consolatione non mediocri egerem. Quantum enim dolorem acceperim ex obitu Philippi fratris mei, in cujus amore magnopere conquiescebam, tu inprimis, qui eum nosti, existimare potes. Nec illud me angit solum, quod fratre privatus sum, ex cujus humanitate & optimis moribus omnia mihi jucunda accidebant: verumetiam, quod eo careo, qui apud te me in gratia ponebat, & si quando in colenda amicitia nostra negligentior fuissem, me tibi adeo excusabat, ut pro tua singulari humanitate ac benignitate nihil de tua in me benevolentia im-

l) Perperam impressum erat 1571. Illam certe victoriam, de qua Mureti Orationem acceperat Sacratus, Octobri mense A. 1571. reportatam a Turcis fuisse, constat e Calvisio.

imminutum esse videretur. Quid autem, si adhuc viveret? nonne in hoc gravissimo casu tibi adfuisset, a me quoque admonitus, atque coram, quanti te faceret, declarasset? Quae illius officia quam grata ac mihi accepta essent, ego, qui tuam familiaritatem semper appetivi, sum mihi ipsi conscius. Quare si tibi parva nunc amoris atque observantiae erga te meae signa dedisse videor, quamvis exploratum haberem, te tanti viri jacturam aequo animo & sapienter ferre: domesticum tamen dolorem meum ab hac cogitatione me hactenus avocasse existimes velim. Cui ut tuis suavissimis litteris aliquam medicinam adhibere velis, ex quibus intelligam quoque, te voluntatem eam, quam erga me semper habuisti, retinere, nec ob taciturnitatem meam immutatam esse, te rogo. Iis legendis maxima certe consolatione afficiar. Denique si me certiorem feceris, quid agas, quidque acturus sis, magnum te in me beneficium contulisse putabo. De tuo enim statu scire aveo. Vale, aetatis nostrae decus. Ferrariae. IX. Kalend. Februar. cIↄ.Iↄ. LXXIII.

XIX.

E Lib. III. p. 148. A. 1573. Non. Febr.

J*Am scripseram ad te, Murete doctissime, ac litteris meis tibi significaveram, quo in desiderio essem de tuo statu intelligendi, cum mihi allata est oratio tua. Ex cujus lectione tantum voluptatis cepi, quod erat Mureti, illius celeberrimi viri, ut me satiare non potuerim. Sed nuncius ille litteras tuas mihi non reddidit, quod mihi fuit summae occupationis tuae argumento.* m) *Non enim soles aliquam ad me lucubrationem mittere sine aliqua, saltem brevi, epistola tua. Quam*

Ddd *certe*

m) Credidit itaque Sacratus, Muretum orationi, quam mittebat, nullas addidisse litteras. Scripsisse se tamen Muretus ait lib. III. epist. 23. (E qua simul intelligis, Orationem eam fuisse, quae Voluminis I. legitur 22. p. 206.) Exhibitae ergo Sacrato istae litterae non sunt; aut Muretum fefellit memoria.

certe expectabam, ut, qui tuus status esset, ex ea cognoscerem. De insidiis nescio, quid dixit, ac ut promissa patrarem, in memoriam redegit. Quae admonitio magnum, mihi crede, nobis risum movit, (aderat enim & Canalius, cum haec tuo ille nomine nunciavit.) nec eum tenere potuimus. Ostendis enim, te dubitare, ne te oblivioni mandemus: cum contra conemur nos, omniaque moliamur, ne ex animo tuo effluamus. At nos quonam pacto ex memoria Muretum deponere possumus, cujus mira suavitate antea sumus delectati, & nunc quotidie de illius singulari virtute sermonem habemus? Ego quidem & Canalius, cum de te mentionem facimus, ita afficimur, ut te absentem perinde ac praesentem animo complectamur. Et cum non liceat nobis tuo dulcissimo conspectu frui: qua majori possumus delectatione perfundi, quam cum de te jucunda audimus, aut nonnulla divini ingenii tui monumenta legimus? Quod ut nobis saepe usu veniat, ad Kal: Aprilis insitia ad te mittemus, quae quotiescunque gustaveris, & testatum apud te relinquant, quanti te faciamus. & memoriam nominis nostri renovent. Reliquum est, ut certo scias, hanc unam in animo nostro versari cogitationem, ut gratiam a te ineamus, teque ad scribendum provocemus. Quod si abs te impetraverimus, postquam amplissimo Patrono tuo n) orbatus es, ut nos certiores facias, quae tua vitae ratio futura sit, an libera, an amplissimo alteri addicta: ita nos tibi devinxeris, ut tui prorsus simus. Vale, III. Non. Febr. CIƆ, IƆ. LXXIII.

XX.

E Lib. III. p. 150. A. 1573. 3. Id. Oct.

MIror, cur tam diu sileas: nihil enim de te audio, nec lucubrationem ullam tuam lego, & in quo statu sis, quod mea multum scire refert, adhuc ignoro. An forte mihi subiratus es, quod pensionem non solverim? Non enim te puto exspectare meas litteras, cum post obitum amplissimi Patroni tui binas

---

n) Hippolyto Cardinali Ferrar.

binas o) ad te miserim, ad quas nunquam respondisti. An vero cogitationes maximæ atque ita graves versantur in animo tuo, ut hæc nostra minime cures? Nam te aliquo morbi genere laborare non arbitror: Tu enim is es, quem cum omnes admirentur, nonnulli amici mei de te, si quid periculi esset, ad me perscriberent. Itaque caussam, quæ te a me abalienarit, sive te hoc perpetuo silentio uti persuaserit, cum divinare non valeam, nec artem hanc profitear: statui bis te litteris lacessere, (si forsan tuas eliciam.) ex quibus cognoscas, me valde mæstum esse, quod vereor, ne eum, quem semper mirifice colui, atque admiratus sum, mihi immutatum esse intelligam. Sed tu, qui humanitate excellis, si eadem es, qua soles, erga me voluntate, (nec enim aliter de te sentire debeo.) vel si quid in te amoris residet, suavissimis litteris tuis omnem hanc animi mei mæstitiam penitus abstergere, & quid agas, quid scribas, quid a me agi velis, ut tuam in me benevolentiam tuear, mihi significare non gravere. Vale. Ferrar. III. Id. Oct. cIↃ IↃ.LXXIII.

Cohæret hæc Epistola cum præcedentibus duabus. Sed priores duæ Mureto redditæ non fuere. Quamobrem soli huic ultimæ rescribit lib. III. Epist. 23: Respondebo breviter. *A. 1573. prid. Cal. Nov.*

XXI.

E Lib. III. p. 60. A. 1574. 5. Id. Jan.

Respondet Mureto ad lib. III. Ep. 24: Superioribus diebus. *A. 1573. 11. Cal. Dec.*

TArdius ad te scripsi, Murete doctissime, quod eo tempore, quo litteras tuas accepi, & exemplaria tuæ præclarissimæ orationis duo, tanta me capitis distillatio arripuit & hactenus ita vexavit, ut vix spiritum ducere possem. Itaque mihi crede, jam senectutem adventare sensi, ut posthac deliberandum mihi sit, quonam pacto reliquum traducere tem-

 pus

o) Quæ utræque hic præcedunt.

pus debeam. Non tamen in hanc cogitationem veniam, antequam istinc reversus fuero, quo anno proximo, (Deo Opt. Max. mihi propitio,) statui proficisci. Ubi, dum divinis rebus operam dabo, te, ut spero, sæpe complectar, & tuo jucundissimo conspectu fruar ita frequenter, (habita tamen a me studiorum tuorum ratione,) ut non verear, ne tui suavissimi congressus satietas me teneat. Tunc vero me in otium referam & in crebra tui commemoratione conquiescam. Venio ad litteras tuas, quibus me statim paruisse scito. Nam postridie mane Montecatinum adii, eique, ut jussisti, orationis tuæ exemplum unum manu mea dedi; (cui quam gratum fuerit, ex ipsius litteris te cognoscere arbitror;) alterum vero, postquam ego bis terve legi, innumerabiles amici tui in manibus habuerunt: qui omnes Mureti summi viri lucubrationem esse voce magna exclamarunt. Quare te in hisce regionibus maximum nomen habere persuadeas velim; qui vero deditus tibi sit, ac propter excellentem virtutem magis addictus quam ego, unquam habiturum esse neminem. Brevius ad te scripsi, quam cupiebam, quod nondum satis firmo corpore sum. Post hæc pluribus tecum agam. Vale. Ferrar. 5. Id. Jun. cIↃ. IↃ.LXXIV. p)

XXII.

E Lib. III. p. 161. A. 1574. prid. Id. Quint.

NUnc sentio, te mei oblitum esse, Murete optime, postquam præclarissimam illam Orationem in funere Regis Galliæ abs te istic habitam ad me perferendam non curasti. Solebas enim in mittendis ad me lucubrationibus tuis ita diligens esse, ut singulare tuum in me studium præ te ferres, meosque Collegas in maximam admirationem traduceres. Sed quid potissimum caussæ fuerit, quod tam facile amorem erga me tuum ex animo ejeceris, cogitatione profecto assequi non

p) Postulat hunc annum Epistola Mureti, cui hæc respondet. Vitiose legebatur 1573.

non valeo. Nec tamen mihi conscius sum, quicquam a me commissum esse, quod te mihi immutare posset. Ad tuas enim litteras semper respondi, ac te meis lacessivi interdum, ex quibus perspicere potuisti, quantum tibi tribuerim. Nisi forte Canalio & mihi subiratus es, quod more nostro te non salutaverimus. In quo certe non defuit nobis summa voluntas, & diligentia magna adhibita est: sed viam reperire nunquam potuimus, qua tibi gratificaremur. Quanquam de te quippiam tale suspicari non debeo. Non enim novi te animo esse ita humili, ut hæc parva cures. Veruntamen cum istuc proximo anno venire nobis statutum sit Deo clementissimo juvante: certe tecum coram ita agemus, ut oblivionem tui nunquam in mente nostra insedisse, sed nomen tuum in intimis visceribus semper inhæsisse, fateri cogaris. Intereate etiam atque etiam rogo, ne me tuam in me benevolentiam desiderare patiaris, si me vis animo esse æquo atque tranquillo, nec singularem illam humanitatem, qua in communicandis mecum scriptis tuis uti soles. Sin aliter tibi faciendum esse decreveris: istuc dum ero, me nunquam ausurum venire in conspectum tuum exploratum habeas velim. Quare tuo me chirographo consolare, obsecro te, & qua sis in me voluntate, fac me certiorem. Vale. prid. Idus Quint. M.D.LXXIV.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 25: Ne orationis a me. *A. 1574. 12. Cal. Sextil.*

XXIII.

E lib. III. p. 163. A. 1574. 16. Cal. Dec.

VEnienti istuc Vincentio Fantino, Collega meo optimo & humanissimo, non potui has perbreves ad te litteras non dare. Ex quibus intelliges, quod ad tuas non responderim, ac tuam præclarissimam Orationem, quam in funere Caroli habuisti, abs te paucis ante diebus missam, mihi jucundissimam fuisse tibi non significaverim, hujus silentii mei multas atque adeo graves caussas mihi extitisse, ut excusationem

meam accipere debeas. Quas Vincentius tibi narrabit cum te otiosum esse cognoscet. Quem in maximam familiaritatem tuam venire, ac tibi intimum esse patere. Nam cum is integritate, doctrina, suavissimisque moribus apprime ornatus sit: magnam te ex ejus consuetudine voluptatem non solum capturum esse polliceor tibi atque spondeo, sed habiturum etiam mihi gratiam, quod tibi tam sincerum amicum conciliarim. Itaque ad eam benevolentiam, qua ipsum sponte complexus es, fac aliquid mea caussa etiam accedat, ut is meam commendationem nonnihil apud te ponderis habuisse sentiat. Vale, Murete, ætatis nostræ decus. Ferrariæ, XVI. Cal. Dec. MD.LXXIV. q)

XXIV.

E Lib. IV. p. 185. A. 1575. 12. Cal. Junii.

STatueram, cum primum Ferrariam venissem, Murete præstantissime, epistolam longiorem ad te dare, in qua tua innumerabilia in me studia commemorarem, tibique gratias agerem immortales: videbatur enim magnitudo tuorum in me beneficiorum longam orationem desiderare. Sed cum egregia facta tua considerare atque perpendere cœpi: ita sum a scribendo deterritus, quod cognovi, tua incredibilia in me merita nullo modo verbis a me æquari posse; ut hanc omnem cogitationem abjecerim, sententiamque mutaverim. Itaque has perbreves ad te litteras misi. Ex quibus perspicies, me totis viribus curaturum, (quanquam mihi nunquam satis faciam,) & crebra tot ac tantorum tuorum in me officiorum mentione, & excellentissimæ tuæ virtutis, singularisque erga me humanitatis prædicatione, ut hic apud omnes quam gratissimus erga te judicer; tibi vero me talia summi amoris atque observantiæ erga te meæ quotannis signa daturum, ut te mihi in visceribus inhærere, memoriamque nominis tui men-

q) Male excusus erat annus 1524.

menti meæ semper infixam esse credas. Perge tu modo, Murete humanissime, in ea erga me voluntate, qua hactenus fuisti. Puto enim fore, imo spondeo, ut te tot ac tanta mihi benevolentiæ signa & indicia ostendisse non pigeat. Vale ætatis nostræ decus, teque Deus Opt. Max. perpetuo fortunet. XII. Kal. Junii M.D.LXXV.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 26: Nunc ipsum accepi. *A 1575. Cal. Jun. Cui Manutius vicissim reponit hic sequentem.*

XXV.

E Lib. IV. p. 196. A. 1575. 17. Cal. Quint.

Legi litteras tuas, Murete præstantissime, atque perlegi. Quæ non modo mihi vehementer gratæ fuerunt, (mira enim est in eis suavitas,) sed etiam mihi risum moverunt. Nam mihi attribuis, quod occasionem exercendæ eloquentiæ captem in amplificandis iis, quæ per se tenuia sunt, ut vix appareant. Tu vero tantam dicendi facultatem & orationis copiam adhibes, ad imminuenda ea, quæ illustria admodum atque egregia sunt & in excelso loco abs te gesta, in quibus nemo connivere possit, ut omnes admiratione stupefiant. Et quando non negas, oblatam tibi occasionem declarandæ tuæ in me benevolentiæ te cupide cepisse: omittis tamen id, quod caput est, te de me, nisi perfectis iis, quæ expedienda suscepisti, quæ certe magna & gravia fuerunt, unquam conquievisse. Quod communes istic amici probe sciunt, & non ignorat Vincentius Fantinus, Collega meus, tuique studiosissimus, qui mecum aderat. Itaque tantis me officiis atque beneficiis oneras, ut ea sustinere jam non possim, nec ea me prædicare, sed tacere vis, ut ex litteris tuis perspicere videor; tibi autem dicere licere, & quod nihil præstiteris, quod merita erga te mea æquare possit, & quod tot illustribus signis meam erga te observantiam perspexeris, ut, si plurimum persolveris, semper tamen aliquid reliqui futurum sit. Atque simulas, non videre, dum verbis amplissimis gravissimisque

 senten-

sententiis tua summa in me officia extenuare conaris, quantam veritati vim adhibeas: nec recordari, quot istic testes adsint tuæ singularis in me humanitatis, qui mihi gratulabuntur cuncti, quod in gratia tecum adeo essem, ut omnia mea caussa velles. Quæ, cum ita se habeant, eloquentiam tuam, Murete, aut saltem parem dari mihi velim, qua tecum contendere possem, tibique demonstrare, quanta sit tuorum in me beneficiorum magnitudo, (pro quibus magnam tibi gratiam habeo, dum vivam,) quam grata atque jucunda fuerit mihi egregia & præclara opera tua, quam istic mihi navasti. Sed cum hoc optare vix liceat: quod restat, colere excellentem virtutem tuam memoria sempiterna, & alia tibi indicia ut signa meæ erga te voluntatis posthac dare non omittam. Tibi nunc acceptum fuisse officium istud, quo Tiberius Pompejus meo nomine functus est, vehementer lætor; promissum quoque, quod ego quotannis solvam, tibi fore jucundum, gaudeo; tuum vero ut serves, interdum per litteras abs te flagitabo. Vale, ætatis nostræ decus, teque Deus immortalis perpetuo fortunet! Ferrariæ XVII. Kal. Quint. M. D LXXV.

E Lib. IV. p. 206. XXVI. A. 1575. Id. Oct.

ACcepi dudum, Murete præstantissime, a Johanne Bolono litteras, quæ maximo me dolore affecerunt. In iis enim ille mihi significat, te febri tertiana laborare ita gravi, ut vehementer afflictarere: sperare te tamen, ut ipse ajebat, cito esse convaliturum, quod salubri & moderato victu tibi temperares. Nunc autem animo valde solicito sum, quod nihil de te audio, & magnopere cupio istic esse. Multam enim & utilem operam tibi præbere conarer, atque hanc tibi ægritudinem, quoad ejus fieri posset, & consolando & ministrando lenire. Quod si mihi contigisset, ut hoc tempore essem Romæ, felicem me atque beatum putarem, quod in infirma valetudine tua meum tibi studium navare possem. Cum vero id assequi

sequi mihi non liceat, quoniam longo locorum intervallo disjuncti sumus: Deum Opt. Max. precari, venerari, atque implorare non desinam, quotiescunque a me sacra conficientur, ut sua is benignitate atque clementia salutem tibi reddere atque restituere velit. Ego quidem animo nunquam ero tranquillo, quoad te firmo esse corpore, atque ad recolenda studia tua integra mente cæterisque sensibus intellexero. De quo ut certior fiam, ad Bolonum litteras dedi, quem spero nuncium mihi jucundissimum mihi allaturum. Et eidem mandatum dedi, ut si te in eo statu esse perspexerit, ut litteras legere queas, breves has tibi reddat; sin: diligentissime servet eas domi, usque dum opportunum sibi videbitur. Ex quibus cognosces, me admodum ægre ferre, quod apud te tantum virum tamque admirabilem non recte sit. Quem optarem vitam ad ducentesimum annum perducere, si voluntas Dei Opt. Max. ita ferret: ut tuam singularem doctrinam, incredibilem eloquentiam, divinum denique ingenium gustare omnibus fas esset. Quem enim cum Mureto, summo illo viro, conferre possimus, non habemus. Quod non meum tantum, sed præclarissimorum & doctissimorum etiam virorum est judicium. Quare cum te mihi amicior nemo sit, (quod tuæ summæ benignitati tribuo, qua etiam impulsus mearum istic rerum omnium patrocinium suscepisti;) ego vero tibi ob tua tot ac tanta in me merita ita addictus sim, ut viam tibi satisfaciendi me nunquam reperturum certe sciam: si te nunc carerem, (quod omen Clementissimus Deus pro infinita bonitate sua prorsus avertat!) quo animo, qua mente me esse putares? Hac, mihi crede, luce diutius, frui non curarem, quod omne mihi solatium ereptum esset. Cum enim mihi venit in mentem, te istic esse, teque eum esse, quem mihi perpetuo colendum proposui: profecto in memoria nominis tui conquiesco. At ea de tuo statu, quæ mihi grata & jucunda erunt, Deo Opt. Max. adjutore, me cogniturum esse confido. Cura

 vale-

valetudinem tuam, Murete humanissime. Idibus Octobr. M.D.LXXV.

XXVII.

E Lib. IV. p. 216. A. 1577. 4. Non. Jan.

S*Umma tua virtus & humanitas incredibilis, Murete præstantissime, jam pridem fecit si diu tacerem plurimis distentus occupationibus, quæ me & a scribendo, & a studiis meis hactenus avocarunt, ut sperarem te meam excusationem benigne fuisse accepturum. Nunc vero, etsi molestiis & curis domi forisque vacuus non sim, quippe qui multis adhuc angor: differre tamen amplius nolui quin breves has ad te litteras darem, ne forte me tui oblitum putares, qui mihi hæres in visceribus, cujusque memoriam & in sacris meis, & in sermone quotidiano libenter usurpo. Quod autem me imprimis impulerit ad scribendum, quæris? Mirificus (mihi crede) meus erga te amor, vehemensque desiderium de tuo statu intelligendi. Nam jamdudum nihil de te audio, & quid agas, plane ignoro. Careo etiam Johannis Boloni litteris suavissimis, quibus me aliquando valde recreavit, cum te in sacerdotum numerum adscriptum fuisse nunciavit, deinde paucis post diebus sacra celebrasse. Ex quo nuncio tanta lætitia me perfusum esse memini, quod eum, quem propter singularem ejus virtutem maxime admirarer, collegam nunc haberem, ut nunquam jucundius quicquam audierim. Itaque cum & sileat Jo. Bolonus, & cæteri istic amici mei, Tiberius quoque id, quod scire aveo, silentio prætereant & ut perspicio, etiam frigeant: mihi in hac anxia de te cogitatione versanti procrastinare visum non est, quin de me te certiorem facerem, tibique significarem, quanta ardeam cupiditate litterarum; ex quibus cognoscam, utrum apud te sit, ut volo & opto, tecumque prospere agatur, & an mei memoria apud te vigeat. Quod si me dignum censueris, quem singularibus tuis studiis ornes, præcipue vero suavi chirographo tuo*

a cura

a cura & solicitudine liberes: non solum perpetuam pro tua maxima in me benignitate gratiam tibi habeo, sed te vitam etiam mihi dedisse putabo. Vale, ætatis nostræ decus. IV. Non. Jan. M. D. LXXVII. r)

XXVIII.

E Lib. V. p. 254. A. 1578. 6. Id. Nov.

Respondet tarde licet Mureto ad Lib. I. Epist. 66. Tandem ad te remitto. *A. 1578. prid. Cal. Maj.*

Etsi vetus amicitia nostra innumerabilibus utrinque officiis jamdiu culta minime postulat, ut diuturni silentii mei ulla excusatione utar, (non ignoras enim, eos, qui maximam domesticarum rerum curam sustinent, quique non modica commodis amicorum inserviendi cupiditate ardent, multis implicari negotiis & occupationibus distineri:) scito tamen, eam unam atque præcipuam taciturnitatis meæ caussam extitisse, posteaquam illas tuas litteras accepi, in quibus de Polonico negotio, flumine illo eloquentiæ tuæ aureo, sigillatim agebas, quod ex earum lectione tantus me stupor oppressit, ut ingenium meum posthac tardum & hebes minimeque ad respondendum tibi accommodatum fuerit. Nec te hoc latuit, quippe ex litteris meis vernacula lingua atque insulse scriptis me ab hoc officio deterritum esse sensisti. Itaque cum certo scirem, in mentem tuam irrepere non posse, ut tuæ singularis virtutis atque incredibilis humanitatis, tuorumque in me meritorum memoriam unquam deponam, (nosti enim sensus meos:) cœpi in te salutando negligentia ita plecti atque pigritia, ut ad hoc usque tempus perductus fuerim. Nunc vero, ne tuæ summæ in me benignitati ac benevolentiæ nimis confidere, eaque abuti tibi viderer, differre amplius nolui quin breves has ad te darem litteras. Nam veritus non sum, ne non legendis nugis meis a publico interpretandi munere parumper animum tuum avoces, quo non mediocre studium erga me tuum significare minime prætermittas. Ex quibus nullum unquam me tempus ac diem intermisisse cognosces, quin Mureti mei, summi viri, cujus imaginem quotidie video, semper meminerim ac sæpe consentientibus una mente & voce communibus amicis nostris, ac multis Collegis meis, te unicum ætatis nostræ decus & ornamentum esse concluserim. Tu quoque si mei memoriam conservas, & pristinum me locum apud te tenere pateris, (sicuti, ne dubitem, constantia

r) Hunc annum pro 1572. suadent, ut alia mittam, quæ hac in epistola leguntur de sacerdotio Mureti.

tia ac firmitas animi tui, dulcissimaque natura tua mihi promittunt ac spondent :) qui me sit felicior nemini concedere me, persuadeas tibi velim. Vale, Murete optime, quem Clementissimus Deus diutissime servet ac protegat! Ferrar. VI. Id. Nov. M.D.LXXVIII.

Respondet Muretus lib. III. Ep. 27: Heri accepi a te. *A. 1578. Cal. Dec.*

XXIX.

E Lib. V. p. 261. A. 1579. Cal. Apr.

Respondet Mureto ad lib. III. Ep. 28 : Tanti fuit torquere. *A. 1579. 4. Cal. Mart.*

Nunquam inficiabor, (nec enim debeo, conscientia me stimulante) quin subiratus fuerim, non tibi quidem, Murete praestantissime, (qui enim possum ei succensere, qui a me mirum in modum colitur, & in sinu mihi est, cujusque nomen impressum atque insculptum a me jampridem habetur? accedunt tanta ejus in me officia ac merita, ut ei jamdudum addictus sim;) sed tarditati tuae atque in scribendo negligentiae. Nam cum non ignores, quam molesta sit diuturna expectatio iis, qui negotia sua omni festinatione expedire properant: prae te tulisti, in deliciis tibi esse, me cruciare; nec ante litteras ad me misisti, quam ira me vidisti exardescentem, quo me rideres. Neque tu id negas: ais enim, tibi jucundissimum fuisse subiratum me intueri, meque in ira suavissimum vocas. Quas cum legerem, vix risum tenere potui, ac dixi, Muretum meum, qui me jamdiu in sua potestate habet, mecum festive jocari, & aperte quidem, sed suaviter, mihi illudere. Ego autem vehementer laetatus sum, τὸν θυμὸν ἐμὸν *tanti apud te fuisse, ut ea te ad scribendum litteras tam dulces, tamque facetas impulerit, quae omnem mihi molestiam abstergerent, aliter enim eas forte expectarem. In quibus extremis quod mihi ex studiis tuis munusculum parare te inquis, tanta mihi nuncius hic fuit jucunditati, ut ne vestigium quidem irae amplius in me reliquum sit. Et quis tam ferreus aut durus est, quem tu singulari orationis tuae suavitate non mollias? Quare quod non solum me recreaveris & hac aegritudine levaveris, sed spem etiam mihi ostenderis, fore brevi, ut promissum exsolvas: permagnam tibi nunc habeo gratiam, & more meo propediem referam. Si autem fidem tuam liberaveris, quoniam hoc erit mihi gravissimum atque firmissimum amoris erga me tui argumentum: cumulatius quotannis meum quoque munus augebo, ut intelligas, licet aequa conditione in remunerando tecum disceptare non valeam, quod me prae te pro nihilo ducam: magnitudine tamen animi ac vi amoris me a te nunquam superatum iri. Quin etiam meum studi-*

um eximium ac singulare semper (quoad hac luce fruar,) ita tibi navabo, ut te a me in colenda officiis veteri amicitia nostra victum fuisse. tandem fateri cogare. Vale, ætatis nostræ decus. Ferr. XV. Cal. Apr. M. D. LXXIX.

XXX.

E Lib. V. p. 275. A. 1579. 4. Id. Oct.

ETsi nulla jamdudum litteræ meæ ad te perferuntur, Murete præclarissime, quod nihil habeam novi, de quo certiorem te facere debeam, nisi vetus illud & usitatum, me quotidie de te cogitare, te intueri, singulis horis te in ore habere, quod celeberrimum Mureti nomen aureis litteris descriptum in animo meo insculptum sit, non tamen silentium hoc consecutum fuisset, nisi postulasset temporum ratio, ut rei domesticæ tractandæ operam navarem. Noli enim existimare, nisi mente captus ero, tibi unquam occasionem oblaturum esse memoriam mei oblivione delendi. Qui si casus incidere posset, (quod ne cogitare quidem, nedum eloqui debeo,) ut mea caussa ex animo tuo effluerem: ipsum, quod in vita manerem, mihi certe acerbissimum esset. Nunc re familiari constituta, statim ut redii ad studia mea, differre amplius nolui, quin has ad te litteras darem. Sed quid scribam? quid? quod aveo de te aliquid audire & intelligere, quid agas. Nam cum more amantium tibi semper aliquid metuam, quid est, quod pacatum animum meum atque tranquillum magis reddere queat, quam cum te recte valere, ac feliciter læteque vivere nuncius mihi affertur, & ad hoc accedit recens tua summæ meæ erga te observantiæ recordatio? nihil, mihi crede. Cum igitur ex optimo statu tuo mea pendeat vitæ tranquillitas atque jucunditas: æternum ac immortalem Deum assidue precabor, ut te salvum ac superstitem mihi diutissime relinquat, quo monumentorum splendidissimi ac divini ingenii tui non solum amicis tuis omnibus, sed cunctis etiam nationibus copia largissime fiat. Vale, ætatis nostræ decus. Ferr. IV. Id. Oct. clↃ. IↃ. LXXIX.

XXXI.

E Lib. VI. p. 309. A. 1580. Cal. Quint.

JAmdiu expecto litteras tuas, Murete præclarissime, nec accipio. Et cum amplissimi illi Viri, quos domesticarum rerum mearum feci participes, ad me suaves litteras dederint: mirum, te solum ita tardum ac negligentem esse, ut cum ter quaterque ad te scripserim, curaverimque, ut mea tibi redderentur, ad eas respondere nolis, (nam te posse certe scio) qui non ignoras, quam brevissimas litteras tuas, etiam vernacula lingua exaratas, mihi jucundissimas fore. Nec divinare queo, quid in hanc te mentem impulerit, ut silentio tam diuturno uti volue-

volueris. Quod si te valde occupatum excuses: an otiosum esse me putas, qui quotidie molestiis atque angoribus conficior? a quibus me nihil jam abducere potest, nisi mira duntaxat Mureti excellentissimi humanitas atque urbanitas. Ciofanus quidem noster mihi significavit, te de me recte sentire, atque in tuorum me numero amicissimorum habere, quod certe mihi gratum magnopere fuit; sed vellem epistolam, licet pusillam, manu tua scriptam ad me perferri, quam saepe osculari possem, ut soleo, & ex cujus lectione aliquid solatii caperem, si mei memoriam ex animo tuo non discessisse mihi persuadere cuperes. Quod cum mihi deneges, vereor, ne constantiam atque in tuenda amicitia perseverantiam tuam non retineas. Quod si mihi conscius essem, aliquid a me commissum esse, quod voluntatem a me tuam abalienare potuisset: quamlibet poenam libenter sustinerem atque subirem, ut tecum in gratiam redirem. Quo vero in hac cogitatione & cura magis versor, ut odorer, & investigem in quo te offenderim, eo minus reperio, quod me torqueat. Hoc autem occurrit animo, te novis necessitudinibus munire te velle, & eorum, qui tibi adsunt atque ante oculos versantur, in te benevolentiam tueri: veteres autem amicitias paulatim tibi dissuendas, & eorum, qui ab oculis tuis absunt, memoriam voluntaria oblivione delendam arbitrari: eorum praesertim, qui luce hac diutius frui, spiritumque ducere nonqueunt. Quam enim suspicionem aliam afferre potest taciturnitas tua, quam ut amorem illum erga me tuum penitus, ut opinabar, insitum ex mente tua ejicere tibi sit propositum? nisi forte differre & procrastinare vis, ut volumen conficias atque perficias, quod ad me nec opinantem perferatur, in quo te mihi purges: hoc enim unum restat, quod in cogitationem cadere possit. Nam te infirma esse valetudine, (quod Clementissimus Deus incredibili benignitate sua omnino avertat!) suspicari mihi non libet; a Ciofano enim & caeteris amicis nostris de hoc certior factus fuissem. Verum esto, ut imparatum me aggredi moliare, te tamen interea hac me levare molestia quamvis parvo chirographo tuo, & mihi timorem hunc ac dolorem eripere decet, si eam evelli ex animis multorum opinionem vis, quae de tua mei oblivione suscepta est. Fac igitur, ut tuas litteras amplius non desiderem: nulla enim major abs te consolatio mihi adhiberi potest. Vale, Murete humanissime, aetatis nostrae decus, Ciofanoque nostro eruditissimo multam salutem dic. Ferrariae III. Cal. Quint. cIↄ. Iↄ. LXXX.

Respondet Muretus lib. III. Epist. 89: At ita tu me *A. 1580. 7. Id. Julii.*

SERIES

SERIES

Universarum, quas Paulus Sacratus & M. Ant. Muretus inter se commutarunt, quæ quidem cum haberi a nobis possent, hoc in opere leguntur, Epistolarum LXVI.

35. S.

M. AN-

M. ANTONII MURETI POEMATA VARIA

duobus libris distincta.

M. ANTONII MURETI POEMATUM VARIORUM LIBER PRIMUS.

PSAL. XIV. (al. XV.)

Domine, quis habitabit &c.

QUisnam, ô Rex æterne, tuam admittetur in aulam,
Cui dabitur montis culmen adire tui:
Perpetua ut tecum compostus pace fruatur,
Carpens nota unis gaudia cælitibus?
Qui nulla ingreditur macula suffusus, amatque
Ex animo rectum, justitiamque colit:
Cui neque cor fraudes agitat, neque subdola lingua est:
A quo se læsum dicere nemo potest.
Quem fugiunt injusti, & quo præsente liquescunt:
Quo viso, justis mens animusque redit.
Quem mutare fidem nunquam jactura coëgit:
Fœnore qui partas odit & horret opes.
Nullo unquam judex potuit qui munere vinci,
Ut duro insontes læderet ore reos.
Qui facit hæc, is demum in cæli templa receptus,
Tecum una dempto fine beatus erit.

2. *PSAL. XLVI. (al. XLVII.)*

Omnes gentes plaudite, &c.

O Populi, lato quoscunque alit ubere tellus,
Ingeminate alacres plausum, luctuque fugato,
Læta triumphali resonent, facite, omnia cantu,
Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
Quem sola terrarum, cæli quem templa verentur,
Subjecit nobis populos, fastuque represso
Ferre jugum, admota pedibus cervice, coëgit,
Ipsemet elegit clemens patrimonia, nobis
Quæ daret, æterno Isacidæ succensus amore.
Euge pater, pater euge, tuum hæc sunt omnia munus.
Ascendente Deo, litui sonuere, tubæque
Prodidit ipse novis sua gaudia vocibus æther.
Psallite nunc, pia corda, Deo, nunc psallite Regi,
Psallite, qui terras omnes ditione coercet:
Et mulcete pias doctis concentibus aures.
Imperium sine fine Deus toto obtinet orbe,
Et sancto innixus soli regit omnia solus:
Ductores populorum illius signa sequuntur.
Namque Abrahami alios longe Deus anteit omnes;
Scuta sua extulit ipse alte super ardua terræ.

3 *PSAL. LI. (al. LII.)*

Quid gloriaris in malitia, &c.

QUid gloriaris perfide, quid tumes?
An ista verum nescia proloqui
Te cæteros supra ferocem
Lingua bonis inimica reddit?
Cura una & unum est id studium tibi.
Noctes diesque hanc, ut potes, asperas
Novaculæ in morem: & latentes
Insidias struis huic & illi.

Te

Te læta damnis improbitas juvat,
Egensque semper pluris iniquitas.
Tu fœda facta & fraudulenta
Usque nobis cumulare gaudes.
Queiscunque verbis, ô scelerum artifex,
Posse in ruinam præcipites agi
Confidis insontes amicos,
Illa tibi didicisse melli est.
Quapropter ultor, ne dubita, Deus
Tandem a merenti supplicium exiget:
Radicibusque evulsum ab imis
Sedibus ejiciet tuis te.
At hæc videntes, artubus intimis
Justi intremiscent: & magis ac magis,
Ne provocent in se quoque iram
Numinis, admoniti cavebunt.
Tu risus illis interea miser
Jocusque fies, En, sibi qui Deum
Temnebat adjutorem, & in se
Satis sibi præsidii putabat!
Quid nunc, quid illum per scelera & dolos
Exstructæ in altum divitiæ juvant?
In pulverem omnia & favillam
Et tenues abiere fumos.
Ego autem, in uno spem mihi qui Deo
Omnem locavi, liber agam metu:
Florens olivæ instar nitentis,
Quam Domini studium tuetur.
Semperque, regum maxime, te canam:
Nec me sonoris deficiet tuum,
Plaudente justorum corona,
Carminibus celebrare nomen.

PSAL. CXIV. (al. CXVI.)
Dilexi quoniam, &c.

SUmmus amor Domini medio mi in pectore fervet,
Namque meas clemens audiit ille preces.
Excepitque meas facili bonus aure querelas.
Illum igitur, fuerit dum mihi vita, colam.
Letiferi hærebam vinctus quasi fune doloris:
Nec procul a duræ limine mortis eram.
Summe Deus, dixi, solo te vindice fretum
Eripiat tantis me tua dextra malis.
Ut bonus est! ut opem cito rite vocantibus adfert!
Justus ut, & nitidæ simplicitatis amans!
Attritus prope eram, cum me consurgere jussit,
Depulit & capiti cuncta pericla meo.
Quid trepidas anima? Ad solitam te verte quietem,
Plurima supremi munera regis habes.
Ille a morte animam hanc, a tristi lumina fletu,
A lapsu infirmos eripuitque pedes.
Vivam igitur posthac illo duce & auspice tutus:
Et mea semper erit cura placere Deo.

Sequitur
LIBELLUS HYMNORUM SACRORUM.

SERENISSIMO PRINCIPI
GUILIELMO GONZAGÆ,
Duci Mantuæ, Montisferati, &c.

MAgne Ducum, fœtam populis cui fortibus urbem
Pulcher odorifero Mincius amne lavat:
Sume datis a te scriptos mihi legibus hymnos,
Neve parum culti despice vatis opus.

Illi

Illi etiam quorum hic meriti celebrantur honores,
Lucida quos constans vexit ad astra fides,
Non indignantur parvo sibi thure litari:
Atque animum magni muneris instar habent.
Forsitan his olim juvenis meliora dedissem,
Et mulcere aures dulcius apta tuas:
Sed veniens etiam ingenio est damnosa senectus,
Nec tantum vires corporis imminuit.
Cum mihi turgerent meliori sanguine venæ,
Nec curarum animum pondera deprimerent:
Sponte sua numeris carmen mihi mollibus ibat:
Et subito versus fundere ludus erat.
Nunc & corpus hebet senio, & mens ipsa pigrescit.
Quodque habuit ludo, nunc onus esse putat.
Dulce onus hoc tamen est, quod te mandante subitur.
Et leviora facit jussa jubentis amor.
Atque utinam hæc roseo legat & Vincentius *ore*
Phœbi & Musarum maxima cura puer:
Qui florescenti paulatim attolitur ævo,
Ut sata se ad fluvii subjicit alnus aquas.
Felix, cui teneris Helicon lustratur ab annis,
Et bibitur volucris fons pede factus equi.
Quem jam ipsa Uranie blandis complexa lacertis,
Stellatas superum vexit ad usque domos:
Ostenditque astrorum ignes, cœlique meatus,
Queisque suos peragant legibus illa choros.
Quis scit, an & cœlo dum singula despicit, inter
Cætera majores viderit astra suos;
Et quos purpureo contexit Roma galero:
Et qui regali sceptra tulere manu?
Fortunate puer, magnum patris incrementum,
Cui Lachesis nec plena aurea fila colo.

Vive diu, utque dati poscit tibi nominis omen,
Tende atavos omni vincere laude tuos!
Neu grave sit, dum dona tibi graviora parantur,
Interea partem carminis esse mei.

HYMNI SACRI.

IN ADUENTU.

6.

V*Erbum. quo omnipotens condidit omnia,*
Summi prævalidum consilii Angelum,
Vatum plena Deo pectora dixerant,
Venturum, ut fieret caro.

Primi quo maculam dilueret patris,
Serpentisque vafri contereret caput:
Præclusamque homini morte recluderet
In cælum propria viam.

Ergo turba patrum, carcere liberos
Qui longo per eum se fore viderant,
Cælum suspiciens, luctisonis dabat
Carmen lugubre vocibus:

O qui pollicitis applicitos tuis,
Quamvis cuncta potes, fallere non potes,
Longas tolle moras, & cito, quem tibi
Certum est mittere, mittito?

Simplexætherei numinis Unitas,
Quæ distincta eadem est veraque Trinitas,
Æternis vigeat semper honoribus,
Et terra simul & polo.

IN DIE S. BARBARÆ.

7.

Q*Ualis, nulla polum nubila cum tegunt,*
Inter clara nitet sidera Phosphorus:
Talis martyrio conspicuas micat
Inter Barbara virgines.

Cui solus teneris Christus ab unguibus
Ussit cor nitidum perpetua face,

Cui

Cui desiderium, cui fuit unicus
Spretis Christus amor procis:
Quamvis imperio barbarus aspero
Terreret genitor; quem furor, & mala
Perduxit rabies, ut gladio caput
Natæ demeteret suæ.
Vinclis illa quidem libera corporis
Felix ad superos protinus evolat,
Sed Christus sceleratum in Stygias patrem
Sedes fulmine dejicit.
Simplex &c.

8. AD LAUDES.

SAnctæ triumphum virginis
Læti canamus Barbaræ,
Palmæque honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non stirpis illam regiæ
Splendor superbam reddidit,
Quin se a tenellis unguibus
Christo regendam traderet.
Insanus infremit pater,
Omnesque pœnas admovet,
Tandemque sacrum filiæ
Caput cruentus amputat.
At virgo casti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatque stipata Angelis
Ad expetitum conjugem.
Æterne cunctorum Pater,
Æterne Fili par Patri,
Et par utrique Spiritus,
Soli tibi sit gloria.

9 IN NATALI DOMINI.

O Nox vel medio splendidior die,
Cujus per tenebras virginis integræ
Ex alvo nitida Sol novus emicat,
Complens omnia lumine.
Æterno imperio qui regit omnia,
Humanumque Deo conciliat genus,
Is nunc sub tuguri vilis operculo
Nascens, pauperiem docet.
Pastores ovium, dum gregibus suis
Intenti vigiles excubias agunt,
Primi hunc angelico carmine nuncium
Lætis auribus hauriunt.
Grata est haud dubie simplicitas Deo.
Grata est vita, dolis quæ procul omnibus
Rectum sponte sua perpetuo colit,
Et priscam retinet fidem.
Simplex, &c.

10. IN DIE S. STEPHANI.

LEvitæ juvenis fortia pectora
Ornati solitis tempus honoribus,
Primus matyrii qui sibi lauream
Vitæ prodigus induit.
Tundebat lapidum, grandinis in modum,
Denso turba fremens imbre sacrum caput,
Nunquam mota suo sed tamen est loco
Mens sancto ebria Spiritu.
Sed sese in mediis ictibus erigens,
Ad cœlum penetrans, en ait, en eum,
Pro quo dulce mori est, jam video patris
Ad dextram positum Dei.
At tu Christe sinu suscipe me tuo,
Atque his, qui tenebris turpibus obruti,

Quo

Quo sese impediant crimine, non vident,
Quæso te, veniam dato.

Simplex, &c.

11 In DIE S. JOHANNIS EVANGELISTÆ.

Christo præ reliquis charus Apostolis,
Qui supra Domini pectus in ultimis
Discumbens epulis composuit caput,
Festa luce canendus est.

Felix, cui Dominus jam rigida in cruce
Pendens, jamque neci proximus, & Patri
Sanctam sancto animam tradere cogitans,
Matrem crediderit suam.

Felix, qui se aquilæ more super polos
Tollens & nitida in luce Deum videns,
Divino eloquii flumine filium
Æqualem docuit Patri.

Felix, qui senio jam gravis & sacra
Multa canitie tempora consitus,
Ut si membra levis corriperet sopor,
In Christi rediit sinum.

Simplex, &c.

12. IN DIE SS. INNOCENTIUM.

Cantemus tenerorum agmina Martyrum,
Quos regis rabies abstulit impii,
Cunas innocuo sanguine proluens,
Christum perdere dum furit.

O nullis feritas cognita seculis,
Materno pueros e gremio rapi,
Perfossa ut rutilis corda mucronibus
Lac cum sanguine funderent.

Heu quis, cum solito raptus ab ubere,
Districtumque pavens ad gladium puer,

Blandas carnifici porrigeret manus,
Siccis adspiceret genis?
Augent angelicos nunc pueri choros,
Et Christum liquido gutture concinunt:
Herodem meritis debita talibus
Pœna in perpetuum premit.
Simplex, &c.

13. IN FESTO S. SYLVESTRI.

PRiscos Roma duces desine laudibus
Efferre immodicis, qui valida manu
Fines imperii protulerunt tui,
Quacunque Oceanus patet.
His solus tibi plus contulit omnibus
Sanctorum eximium Pontificum decus,
Sylvester, dominam qui prius urbium
Christi supposuit jugo.
Multo te ille prius sanguine Martyrum
Respersam docuit parcere cædibus,
Et quibus mille modis sæva peremeras,
Illorum monitus sequi.
Romam idem precibus nunc quoque, cælitum
Adscriptus numero, perpetuis juvet,
Et, tanti ossa suo quæ gremio viri
Servat condita, Mantuam.
Simplex, &c.

14. IN DIE CIRCUMCISIONIS.

CIrcumcisio agitur lux Domino sacra,
Quæ jam, si Dominum rite licet sequi,
Impura e tumidis omnia nos monet
Circumcidere cordibus.
Umbra Evangelii lex fuerat vetus.
Sed Sol exoriens ut tenebras fugat:

Sic

Sic Sol justitiæ legitimis suum
Finem ritibus attulit.
Nobis corporeo nil gladio est opus:
Sermo quippe Dei vivus & efficax,
Sese instar gladii mentibus inserens,
Ad vivum omnia persecat.
Quæ semper vitii germina pullulant,
E nostris utinam cordibus amputet!
Anni principium sit simul ut novi
Vitæ principium novæ.
Simplex, &c.

15. IN DIE EPIPHANIÆ.

QUæ vos caussa Magi, dicite, perpulit
E vestris iter huc carpere finibus?
Quem tanto studio quæritis anxii?
Quove hæc munera pertinent?
Nos stella insoliti luminis huc trahit,
Et dux certa viam perpetuo præit,
Judææ populis quæ cupientibus
Regem significat datum.
Auri isthæc sed enim quid sibi pondera,
Myrrhæ mirificus quid sibi vult odor?
Aut quæ, cum populus sacra Deo facit,
Aris thura solent dari?
Rex auro colitur, thura Deum decent,
Nostri myrrha homines post obitum linunt.
Huic ergo hæc pariter munera congruunt.
Qui & Rex est, & Homo, & Deus.
Simplex, &c.

16. A SEPTUAGESIMA AD CINERES.

EHeu! quam scelerum non tolerabilis
Nos urget miseros sarcina, quæ DEI

Nostri

Nostris principio mentibus inditam
Obscuravit imaginem.
Si nos pro meritis accipiat DEUS,
Caussæ nil fuerit, quo minus agmine
In tristes tenebris perpetuis domos
Uno præcipites agat.
Sed semper facilis flecti in eos fuit,
Quos culpæ ex animo pœnituit suæ;
Nunquam horum lacrymis & gemitu tulit
Se frustra veniam peti.
Hac spe, quam ipse dedit, poscimus ut gravi
Pressos exoneret pondere, neve se
In nostro rigidum crimine judicem,
Sed mitem exhibeat patrem.
Simplex, &c.

17. A DIE CINERUM.

MUltis tensa epulis viscera dum tument,
Mens oppressa nihil cogitat arduum,
Et more indomiti luxurians equi
Pugnat spiritui caro.
Sed subtracto eadem comprimitur cibo,
Et se spiritui morigeram exhibet:
Qui cum nulla gravant pondera sordium,
In cœlum celer evolat.
Primus corporeo legifer a cibo
Bis binos decies abstinuit dies:
Quem Christus numerum nos itidem sequi
Exemplo docuit suo.
Sed frustra vetitis os tenet a cibis,
Qui factis animum turpibus inquinat,
Jejuno assiduæ conveniunt preces,
Cumque his munificæ manus.
Simplex, &c.

18. In

18. IN DOMINICA PASSIONIS.

Æ Quæva ingenito progenies Patri,
Vitam morte suis redderet ut sua,
Se Christus nivei velleris hostiam
Ultro supplicio obtulit.
O erga immeritos mirus amor Dei,
Natum, quæ pietas, tradidit unicum:
Ut pro mortifera fraude nocentium
Pœnas solveret innocens.
O non visum alias sacrificI genus,
In quo æterna Deo sacra facit Deus,
Et mortem moriens opprimit, & sibi
Ipse est victima Pontifex.
O crux tincta sacri fluminis sanguinis,
Olim supplicium mancipiis grave,
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
Simplex, &c.

19. IN DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

REgem pacificum, mœnia dum subit
Urbis celsa suæ, turba manu ferens
Palmarum gravidos obvia termites,
Faustis vocibus excipit.
Hic lætas spoliat frondibus arbores;
Hic serta ante pedes florea projicit;
Supplex ille manus porrigit; hic suis
Terram vestibus obtegit.
Heu mentes hominum! Quis fore crederet,
Quem tantis studiis exciperet frequens,
Post paucos ut eum turba eadem dies
Suffixum adspiceret cruci?
Nil in vita homini perpetuum datur.
Rebus ne nimium fidite prosperis,

Plerum-

Plerumque hic lacrumis gaudia temperat
Certo consilio Deus.
Simplex, &c.

20. IN DIE PASCHÆ.

POnatur lacrumis jam modus, & novis
Templorum resonent atria canticis!
In vitam reduci nam Domino sacer
Poscit lætitiam dies.
Lux post Christi obitum tertia venerat,
Cum spes sancta moræque impatiens amor
Matronas parili nomine nobiles
Visendum ad tumulum vocat.
Tum motum lapidem, tum lapidi vident
Innixum niveis vestibus Angelum:
Qui, quo sollicitis eximeret metum,
Pauca & certa locutus est.
Non hoc amplius est, quem petitis, loco.
In vitam rediit Christus ab inferis.
Ite, & discipulis hæc eadem date
Summi nuncia gaudii.
Simplex, &c.

21. IN DIE ANNUNCIATIONIS B. VIRGINIS.

AD te sidereis missus ab arcibus
Cum venit Grabiel, virgo, renuncians
Te summo ante alias complacitam patri,
Mox matrem Domini fore:
Turbata tibi nunc purpureus genas
Sparsit mente pudor, nescia quod viri
Casto, sponsa licet, pectore virginem
Semper te fore voveras.
Verum idem subito nuncius addidit:
Istos pone metus! nam tibi jam datum est,

Ut

Ut virgo maneas, & tua compleat
Sanctus viscera Spiritus.
Tunc ore ex roseo vox tibi prodiit,
Testis mirificæ certa modestiæ:
Ecce ancilla Deo subdita, nil moror,
Fiat, quod Dominus jubet!
Simplex, &c.

22. IN FESTIVITATIBUS S. CRUCIS.

Gentes, nulla quibus notitia est Dei,
Armis, imperio, prole superbiant:
Nobis queis melior Spiritus obtigit,
Sola est in Cruce gloria.
Lignum prima homini pernicies fuit,
Cum primus vetitam contigit arborem
Captus fœmineis illecebris parens,
Quo se perdidit ac suos.
Sed post lignum homini certa salus fuit,
Cum scandens patulam Christus in arborem,
(Æternus fieri sic voluit parens)
Vitæ restituit suos.
Crux hostes hominum sola procul fugat;
Crux sola insidiis munit ab omnibus:
Adversa intrepidus despiciat, licet,
Cujus spes Cruce nititur.
Simplex, &c.

23. IN DIE ASCENSIONIS.

Victæ in perpetuum mortis & inferum
Insignis spoliis, luce nitens nova,
Primusque insolitum Christus iter secans
Arces in patrias redit.
Natus nasci iterum nos quoque dum cupit,
Mundo mortuus est, nos cupiens mori,

Surgens

Surgens & repetens æthera, nos quoque
Ut possimus idem, dedit.
Christo nunc igitur vivere nos decet,
Ut Christo pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoque gloria
Puro lumine vestiet.
O per qui te, hominum conditor, ingredi
Castæ adduxit amor viscera virginis,
Nos dignare, tuis artubus insitos:
Voti reddere compotes!
Simplex, &c.

24. IN DIE PENTECOSTES.

Lustra nostra tua pectora lampade,
Qui quondam, altisono spiritus a Patre
Lustrasti unanimes missus Apostolos,
Linguis deditus igneis.
Confirma dubios, dirige devios!
Consolare tui muneris indigos,
Letalique animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita!
Mens doctrinam avide nostra bibat tuam,
Perstetque assidue tota Deo calens,
Et, spem firmam in eo constituens sibi,
Terram pro nihilo putet!
O rerum alme sator, certe homines sumus,
Quanquam indigna, tuæ plasmata dexteræ,
Ne fer, quos tua vis ex nihilo extulit,
Æterno exitio obrui!
Simplex, &c.

25. IN DIE SS. TRINITATIS.

O Nullis hominum pervia sensibus,
Naturæ penitus sola capax tuæ,

Cujus

Cujus condita sunt omnia numina,
Æterna & monas & trias.
Nato æqueve Pater, Nateque par Patri,
Et manans ab utroque inclyte Spiritus,
Circumfusa tuo nubila lumine
Nostro discute pectori.
Da, mens per speculum cernere te queat
Nostra, & posthabitis te petat omnibus,
E jussisque tuis pendeat, & tibi
Soli dedita serviat!
Tu clemens miseris da veniam Pater!
Tu Fili miseris sterne iter ad Patrem!
Tu sanctum miseris Pneuma vagantibus
Præfer conspicuam facem!
Simplex, &c.

26. *IN FESTO CORPORIS CHRISTI.*

COelestes epulæ, certa piis salus,
Quas apponit amor, pura capit fides,
In queis ipse cibi perpetui loco
Cœnæ se Pater exhibet.
Hic verbum Domini fallere nescii
Cæcis judicium sensibus abrogat;
Quod non est, oculi cernere se putant,
Nec præsens quod adest, vident:
Sub panis specie viva latet caro,
Sub vini specie sanguis: & utraque,
Seu tantum species sumitur altera,
Christus sumitur integer.
Felix, qui Dominum sedulus hospitem
Abstersis animi sordibus excipit!
Qui contra facere id negligit, ah miser
Ipse est exitio sibi.
Simplex, &c.

27 *IN NATIVITATE S. JOHANNIS BAPTISTÆ.*

SAnctorum ſoboles ſera parentium,
Solis perpetui Prodrome Lucifer,
Qui naſcens hilaras omnia, dum tuum
Natalem colimus, ſave!

Nondum natus eras, cum dominum tamen
Nondum caſtæ utro virginis editum
Agnoſti exiliens, & quatiens novo
Matris viſcera gaudio.

Mox & magnanimus teſqua petis puer,
Et victu populos horridos admones,
Factis abſtineant turpibus, & viam
Adventante parent Deo.

O cui voce ſua maximus arbiter
Laudem ſupra homines egregiam dedit,
E cœlo aſſiduis, quæſumus, adjuva
Cultores precibus tuos.

Simplex, &c.

28 *IN DIE TRANSFIGURATIONIS.*

QUam crebro dederat diſcipulis fidem,
Confirmare modis dum ſtudet omnibus,
Tres ſecum comites montis in ardui
Adſumpſit Dominus jugum,

Illic frons radiis cincta micantibus,
Solaris nituit lampadis in modum:
Tum, qua tectus erat, protinus eſt nivi
Veſtis reddita concolor.

Cum Chriſto gemini viſi etiam ſenes,
Et juſſa ad populum cui dederat Deus,
Et qui ſidereas viſus erat domos
Quadrigis petere igneis.

E nubis nitidæ quin etiam sinu
Hæc dicta omnipotens innotuit Pater:
Hic est, quem eximie diligo, Filius,
Hujus jussa capessite.
Simplex, &c.

29. *IN DIE S. LAURENTII.*

LAurentI canimus nobile prælium,
Qui cum visceribus flammam aleret suis,
Et cratem roseo sanguine spargeret,
Subjectis ruber ignibus:
Constanter Domini perstitit in fide,
Ambustumque latus carnifici exhibens,
En istam rabiem quo magis expleas,
Hoc jam coctum, ait, est, vora.
Tanto corporeis ignibus acrior
Christi ardebat amor pectore in intimo:
Sic mens tota Dei fervida spiritu
Sensum corporis hauserat.
Nunc nobis solito more rogandus est,
Iratum ut merito conciliet Deum;
Et quos mirifici roboris instruit
Exemplo, precibus juvet.
Simplex, &c.

30 *IN DIE ASSUMPTIONIS B. MARIÆ.*

REgnator superum quo nitidam die
Matrem sidereis arcibus intulit,
Et supra Angelicos conspicuam choros,
Stellanti statuit throno:
Quæ cælo fuerint jubila, qui sonus,
Quæ sanctis animis gaudia, non modo
Humanis nequeat vocibus exprimi,
Sed nec pectore concipi.

Illa est arca novi conscia fœderis,
Conclusus, Domini deliciæ, hortulus,
Rastro intactus ager, sidere pulchrior
Et sponsa & genitrix Dei.
Felix quisquis eam suppliciter colit,
Rebusque in dubiis sedulus invocat.
Nunquam, hoc quis statuit præsidium sibi,
Spe lusus doluit sua.
Simplex, &c.

31. IN FESTO SANCTI HADRIANI.

CHristi in militiam nomina ne darent,
Multos impediit supplicii metus:
Multos, qui dederant, vis cruciatuum
Illam deserere impulit.
Non sic ille, hodie quem colimus, fuit,
Qui nomen tumido duxit ab Hadria:
Qui n Constantem animum Christicolûm videns,
Horum se ad numerum appulit,
Prudenter reputans, non sine numine
Tales cuncta viros aspera perpeti,
Nec se illos temere sponte sua ratus
Pœnis objicere omnibus.
Ergo bis se agglomerans credidit: & simul
Index ipse sui supplicium appetens,
Quæ mente imbiberat, mox eadem suo
Sanxit dogmata sanguine.
Simplex, &c.

32. IN DIE S. MICHAELIS.

COelestis canimus militiæ ducem,
Qui perjura bonus dissipat agmina,
Et dejecta locis non sibi debitis
Sedes trudit ad inferas.

Hor-

Horrendo imbiberat pectore septiceps
Bis quinisque ferox bellua cornibus,
Intactæ sobolem virginis unicam
Sævis mandere dentibus.
Æterni imperio sed Michaël Patris
Conatus Satanæ reddidit irritos:
Et monstrum innumeris fraudibus obsitum
Victor stravit humi potens.
Idem deposito pondere corporis
Exsortes animas criminis excipit,
In cælumque alacres tollit & in loco
Lucis perpetuæ locat.
Simplex, &c.

33. *COMMUNE B. VIRGINIS.*

O Solis nitido lumine pulchrior
Virgo, constituit quam Deus unicam
Expertem maculis omnibus, ut foret
Nato digna parens suo;
Te quondam Gedeon vellere in uvido,
Intactaque novis imbribus area;
Te cincto innocuis Igifer ignibus
Agnorat prius in rubo.
Rebus principium qui dedit omnibus
A te, dum se hominum caussa hominem facit,
Sumpsit principium, quique alit omnia,
Pastus lacte tuo est puer.
Per te quod mulier perdiderat vetus,
Humano generi redditur auctius.
Tu clausas miseris heu nimium diu
Cæli prima aperis fores.
Simplex, &c.

34. *COMMUNE ANGELORUM.*

Mentes beatæ, lumine
Quas ambit æterno Pater,
Sacroque lustrans Spiritu,
In se intuentes perficit.
O queis supremus omnium
Primis creator insidet:
Quos luce complet aurea
Amoris ac scientiæ:
O qui potentis dexteræ
Virtute cuncta vincitis,
Dei regentis omnia
Fortissimi satellites!
O ter beati Principes
Archangelique & Angeli,
Nos rite vobis supplices
Hinc in superna tollite.
Æterne cunctorum &c. ut supra Carm. 8.

35. *COMMUNE UNIUS CONFESSORIS PONTIFICIS.*

Pastor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem
Sævis luporum faucibus
Patere nunquam passus es.
Tu læta dux ad pascua,
Fontes recludens limpidos,
Oves videbas florido
Semper nitentes vellere.
Quod si quæ forsan tabido
Languere morbo cœperat,
Salubria, ut mitis pater
Illi admovebas pharmaca.

Cujus

Cujus laboris nunc tui
Digna assecutus præmia,
Favore, nam potes, tuo,
Qui te precantur, adjuva.
Æterne cunctorum Pater &c.

36 *COMMUNE UNIUS VIRGINIS.*

O Virgo pectus cui sacrum,
Amoris expers improbi,
Divini amoris Lampade
Sanctus perussit Spiritus.
Non te voluptas dulcibus
Fallax venenis molliit,
Solas amantem persequi
Cœlestis agni nuptias.
Sic ille natus virgine
Suo decore ceperat,
Amore ut ardens illius
Mundana cuncta temneres.
Beata, cui cœlestibus
Templis receptæ nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus.
Æterne cunctorum &c.

37 *IN FESTO AMBROSII.*

Qualis periclitantibus,
Totoque jactatis mari
Tranquillitatis nuncia
Se stella nautis objicit:
Talem, procellis Arii
Ecclesiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambrosium Deus.

Nondum renatus flumine,
Sed jam renatus flamine,
Concordibus suffragiis
Episcopus delectus est;
Ut ex ministro Cæsaris
Minister effectus Dei,
Humana linquens cæteris,
Divina jura panderet.
Non alligatur tempore
Divina certe gratia:
Sed dum libet, quidquid libet,
Puncto vel uno perficit.
Hunc ipse Cæsar horruit,
Contra nec ausus hiscere est,
Cædes ob admissas sacræ
Exclusus ædis limine.
Magnam suis fiduciam
Benignus inspirat Deus;
Semperque pastoris boni
Multum potest auctoritas.
Salve, bonorum maxima
Episcoporum gloria!
Plebemque devotam tibi
Cælo receptus adjuva.
Æterne cunctorum &c.

38. AD BEATISSIMAM VIRGINEM DEI MATREM, QUÆ RELIGIOSISSIME COLITUR IN ÆDE LAURETANA.

Unde mihi insolitus præcordia concutit horror,
Et perfusa metu trepidat, velut icta Deo, mens?
Fallor: an hoc facit ipse locus, stimulosque paventi
Subjicit, atque animum præsentia numinis urget?

O cæli

O cælo dilecta domus, postesque beati,
Quos ego jam pridem tota mihi mente cupitos,
Nunc primum veteris voti reus, advena viso:
Salvete, aspectique mihi feliciter este!
Vosne per æthereas Judææ a finibus oras
Aligerum, mandante Deo, vexere manipli?
Hic virgo genitura Deum genitricis ab alvo
Prodiit, & blandis mulsit vagitibus auras:
Hic quoque, virginei servata laude pudoris,
Sancta salutifero, tumuerunt viscera fœtu?
Ille opifex cunctorum, illa æterna unica proles
Æqua Patri, ille homini primæva ab origine lapso
Spem cælo vitamque ferens, hac lusit in aula:
Parvulus, & sanctæ blanda obtulit oscula matri?
Quænam igitur regum sedes, quæ templa per orbem
Huic se ausint conferre loco? ter & amplius omnes
Antea alias felix Picens littoris ora:
Cui Solymos spectare domi, cui munere divum
Fas calcare domi est pedibus vestigia Christi.
En ego jam supplex procumbam, atque oscula figam
Parietibus sanctis, spargamque hoc pulvere crines.
Adspice me superis e sedibus, adspice, virgo
Prostratum, atque imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem & fletibus ora rigantem:
Nec, quanquam culpis adopertum turpibus, arce
Adspectu me diva tuo: si pectore toto
Te veneror, si te, dubiis in rebus, ad unam
Confugio, teque auxilium sanctissima posco.
Pœnitet, ex animo vitæ me Diva prioris
Pœnitet, & meritas horret mens conscia pœnas.
Quod nisi tu casto pendentem ex ubere natum
Concilias, placasque mihi, quo tendere cursum,
Quove malis fessam tentabo advertere puppim?
At tu, namque soles, placida dignare querelas
Aure meas, & ades lapsis mitissima rebus.
Certe equidem tota pendenteis æde tabellas
Adspicio, quæ te miseris præsto esse loquuntur.
Hic, te animo spectans, torrentem viscera febrim
Depulit: ille hyadas tristes, hædumque cadentem
Spectavit tutus, vertentibus æquora ventis,

Et duce te patrias enavit salvus ad oras;
Criminis ille reus falsi, sub judice duro,
Dum mortem exspectat tenebroso carcere clausus,
Munere Diva tuo detecta fraude, revisit
Uxorem & natos, exoptatumque parentem.
O ego nunc morbis multo gravioribus æger,
Naufragiumque timens longe exitiosius illo,
Et jampridem animum peccati compede vinctus,
Si possim morbis liber, vinclisque solutus,
Fluctibus & ventis laceram subducere puppim:
Quas tibi lætus agam grates, dum vita manebit?
Te, cum luce nova sparget sol aureus orbem,
Te recinam, quoties abscondet opaca polum nox:
Et tua præcipuo venerabor numina cultu.

39. *IN. D. BARBARAM.*

Barbara, qui laudes speret se æquare canendo
Posse tuas, idem pulsantes littora fluctus
Et Libycas numero comprendere tentet arenas.
Te Pater insanus turri concluserat alta:
Sed veram Danaen verus te Juppiter illic
Despondit sibi Christus & arcto fœdere junxit.
Illo & tu triplices fieri inspirante fenestras
Mandasti, & niveo sculpsisti in marmore signum,
Quo reparata salus, & deficiente ministro
Ipsa tuos mersisti undis lustralibus artus.
Quid memorem, ut tibi mons fugienti cesserit, aut quæ
Ceperit indicii vesanus præmia pastor,
Qui dum miratur pecudes in marmora versas,
Ipse suum pariter sensit lapidescere corpus.
Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios, animosa & Christo plena virago:
Qui te ad cœlestem meritis pro talibus aulam
Evexit regnique libens in parte locavit.
At tu Diva graves hominum miserata labores,
Pacem illis, veniamque ora, & noctura repelle.
Præcipue antiquo prognatum ex sanguine regum
Gonzagam, felix quo se duce Mantua jactat,
Qui virides Minci ad ripas tibi Diva sacravit
Templum augustum ingens, cura quod & ipse tuetur
Pervigili, & flammam late spargentibus æris

Sæpe

Sæpe manu propria meritos imponit honores,
Hunc tu, Diva, tuo protectum numine sancto
Conserva, populumque simul, qui sacra, secutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.

40. DE S. ANDREA APOSTOLO.

Dic mihi Musa virum, Geticas qui primus in oras
Intulit æternæ fulgentia signa salutis:
Mox se regna ferens alacris per Achaica victor,
Dum parat usque novos antiquo ex hoste triumphos,
Sacravit veteres generoso sanguine Patres.
Tu modo tot, sævis quo tempestatibus acta.
Se tamen, ut possunt solantur præsule Sena,
Huc adhibe Francisce animum, mecumque revolve
Egregii ANDREÆ laudes dignataque cælo,
Facta libens. Aram tu illi statuamque dicasti,
Quæ Vaticana insignis spectatur in æde:
Nos dabimus vena ductos e paupere versus.
Quod poterit, det quisque: est & sua gratia parvis.
Sustulerat cælo victor se Christus opimis
Insignis spoliis, princeps Acherunte recluso,
Clara triumphata referens insignia mortis;
Lustrataque suos sancta cum matre sodales
Munere linguarum & promissi flaminis aura.
Conveniunt paucis post illa expleta diebus
Magnanimi heroës, Petro indicente senatum,
Tum monstrante Deo, quæ sit provincia cuique
Demandanda, agitant, sacri quam semine verbi
Conserat, atque viam populis præpandat Olympo:
Et sparso intrepidus testetur sanguine Christum.
Ergo alias alii: Thraciam, Illyricumque, Getasque
Perpetuis nivibus glacieque informia regna,
Suscipit Andreas: quanquam illi plurima frontem
Ruga erat, & seros canum caput indicat annos.
Sed stimulat, viresque suas amor ipse ministrat.
Vade, ait, & lacrymis vultum illiusque suumque
Irrorat Petrus, vade ô charissime, qui me
Duxisti ad Christum primus germane, meique
Vive memor, memor usque tui vivam ipse vicissim.
Qui tibi caussa viæ est, idem tua cœpta secundet.

Ingemi-

Ingeminant eadem hæc alii, fletuque madentes
Amplexi inter se, felicia cuncta precantur.
It senior, Christumque unum, quacunque gradum fert,
Prædicat: hunc unum cunctis in vota vocandum,
Exitio mentita suis cultoribus esse
Numina: ab uno hominum Christo pendere salutem.
Irrident alii, motaque hac mente putantes
Delirare senem, sputo saxisque sequuntur:
Sunt etiam qui vincla parent, pœnasque minentur
Turbanti veterum cultus & sacra Deorum;
Sunt tamen, & quorum tetigit præcordia Christus,
Qui veterum fœda errorum caligine pulsa,
Attentas monitis præbent cœlestibus aures.
Ille fidei primum, sine qua nil cætera prosunt,
Summa docet capita & sancto connectit amore.
Tam justos sperare, salubribus abluit undis:
Imponitque manus, & sancto flamine firmat.
Accedunt exemplo alii, & socia agmina jungunt:
Sic quondam latis Cerealia semina campis
Cum spargit plenaque manu diffundit arator,
Pars cadit in cautes succoque carentia saxa;
Pars leviter terræ nullis radicibus hæret,
Atque illam volucres rostris populantur acutis;
Pars etiam in sulcos, atque ipsa in viscera fertur
Telluris, gremioque illic concepta tenaci
Fruge nova dominos opulentat, & horrea complet.
Odrysios tandem in fines adoperta pruinis
Arva, bipennifero quondam regnata Lycurgo,
Pervenit, & torva purissima pectora gentis
Insolitis tamen eloquii dulcedine mulcet.
Conveniunt flavique Getæ, pictique Geloni,
Quosque imposta vagis agitat domus annua plaustris,
Cornipedisque sui solitus potare cruorem
Sarmata, quasque alias sinuosa hominis Istri
Ripa vehit gentes, rigidis corda obsita setis,
Paulatimque truces animos, eduraque ponunt
Corda volente Deo, & moniti meliora capessunt.
Editus his ipsis olim regionibus Orpheus
Creditus est cantu liquido, fidibusque sonoris
Et rabiem dempsisse feris, & sistere jussis

Flumi-

Fluminibus silvas post se traxisse sequentes.
Verior hic Orpheus, homines qui vivere rapto
Assuetos solisque sibi jus ponere in armis,
Quosdam etiam cæsis, feritas horrenda relatu,
Hospitibus vesci, & sectos in grandia frusta
Aut torrere veru, aut mollire tepentibus undis,
Taliaque obscœnis imponere fercula mensis,
Impulerit fando ritus abolere nefandos,
Et prius effera colla jugo submittere Christi.
Jamque Borysthenios fluctus nitidumque Dyraspen,
Quique Europæis Asiam disterminat arvis
Multifidum Tanain, teque ô saxose Cynapos,
Quaque alia ex alta spectat piger arce Bootes,
Plurima nunc ratibus, nunc pervia flumina planstris.
Illa sacrum Christi pervaserat omnia nomen;
Unum omnes Christum ripa, unumque antra sonabant.
Cum senior, sat jam his inquit regionibus actum.
Perficiet, quod deest, qui perficit omnia, Christus.
Quæramus nova regna, odit victoria segnes.
Substitit hæc fatus paulum: dein lumina cœlo
Attollens, sequor ecce, sequor quacunque vocaris,
Tu modo præsenti mentem mihi numine firma.
Sic fatur, gressumque ad Achaica dirigit arva,
Multa movens animo, sanctus comitatur euntem
Spiritus, & robur fessis senio artubus addit.

Reliqua desiderantur.

41.

Mente Deum pura quisquis veneratur amatque,
Vis illi exterior nulla nocere potest.
Non si illum obsideant hostiles undique turmæ,
Quas sitis innocui sanguinis exagitet.
Non toto coëat si quidquid in orbe ferarum est,
Et quot in Oceani gurgite monstra natant.
Ille, licet tristes agitent maria alta procellæ,
Undarum in medio vertice tutus erit.
Ille interque feras atque agmina sæva latronum,
Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
Non quæcunque truces adhibent tormenta tyranni,
Illius unquam animum terrificare queant.
Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
Omnia pro Christi nomine ludus erunt.

Felice

Felices, quorum ille imis amor ossibus hæsit.
Quanta illos obita præmia morte manent?
O si me quondam numero Deus aggreget illi!
Quæ tunc sors melior sorte futura mea est?
Ah CHRISTE ure meum tandem face pectus amica,
Eque pigro invisum discute corde gelu!
Ut nec avarus opes sectier, neque vanus honores,
Sed flagrem solo totus amore tui.

42. AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX.

QUi tibi ab Eoo repetitas littore conchas,
Divitis aut auri pondera multa ferat:
Illum ego scire negem, quæ tu, pater optime, dona
Longe auro & gemmis anteferenda putes.
Una tibi virtus, virtus in amoribus una est,
Vera & virtutis gloria vera comes.
Ergo ut amans tabulis dominæ referentibus ora
Gaudet & ante oculos semper habere cupit;
Sic te expressa juvat veræ virtutis imago,
Nec tabula est oculis gratior ulla tuis.
Tale igitur munus tibi nunc Piccolominus offert;
Senensis præsul gloria prima soli:
Bisseno Æneæ conclusa volumine facta
Pontificis vere nomine reque Pii.
Qui virtute olim sedem provectus ad istam
Ad quam eadem virtus te, Pater alme, tulit,
Ingentes toto compescuit orbe tumultus,
Et placido reges fœdere composuit,
Hortatus bellum Christi convertere in hostes;
Atque Asiam illorum faucibus eripere.
Ad quæ se accingens magno molimine cœpta,
Multa bonis frustra flentibus, occubuit:
Forsan & hanc Christus, Princeps ter maxime, laudem
Servatam in tempus distulit usque tuum.
Thracius ut tandem posita feritate tyrannus
Colla tuis ultro subjiciat pedibus.
O ita sit: cumuletque tuas hæc gloria laudes;
Gregorii hic titulis adjiciatur honos!

Interea

Interea hac placido vultu cape munera, eique,
Qui tibi summissus porrigit illa, fave.
Ille Pii, ut nosti, genus alto e sanguine ducit;
Nec vixit priscis inficiandus avis:
Plurima sed tractans & maxima munera, semper
Culpis expertem se omnibus exhibuit.
Nunc exacta ætate illud sibi postulat unum,
Ut se haut ingratum sentiat esse tibi.

43 AD DOMINUM ZAMOSCIUM POLON. CANCEL.

Bina mihi artifici cælata numismata dextra
Magnus ab Arctoo misit Zamoscius orbe
Aurea, non vani memorabile pignus amoris.
Sæpe meo optatos animo referentia vultus,
Magnanimi primum regis, quo Martia gaudet,
Quoque caput cœlo ductore Polonia tollit,
Aspicis, ut late veneranda coruscat imago,
Cunctaque diffuso circum loca lumine complet?
Non ea vis auro: nec per se lamina lucet,
Nec radiat rutili nativa luce metalli:
Majus ab impressa sed ducit imagine fulgur:
Atque ipsum STEPHANI sacer aurum vultus inaurat.
Contemplare acresque oculos frontemque verendam,
Et dignam imperio faciem, dignamque triumphis:
Ut sese omni ex parte animi vis vivida profert,
Degenerem luxum mollesque exosa paratus:
Ut spirat generosum, ipsoque videtur in auro
Regales agitare imo sub pectore curas,
Exitium Turcis, meditari & vincula Moscho!
Hic vir, hic est natus virtuti & fortibus ausis!
Cui duo tota pares alios si Europa tulisset,
Thracius haud ultra nobis illuderet hostis,
Sed profugus toto latebras sibi quæreret orbe.
Altera lamna loco pariter mihi grata secundo,
Subjicit ante oculos auctorem muneris ipsum,
Cujus conveniens meritis imponere nomen
Qui velit, invicti regis vocitarit Achatem.
Hinc te igitur, tua mi propius quando ora tueri
Non licuit, cupidumque isthac invisere Regna,

Pontifi-

Pontificis tenuit non detrectanda potestas,
Zamosci magne, adspiciam, & persæpe nitenti
In te defixam solabor imagine mentem.
Zamosci, per quem Marti sociatus Apollo est,
Qui decora heroum accumulans & Nestora dulci
Eloquio exæquas, & forti pectore Achillem:
Et leges armis firmans, & legibus arma,
Victricem laurum pacatæ intexis olivæ,
Arbiter idem almæ pacis, bellique minister
Impavidus, laus egregii propria UTRAQUE CIVIS.
Salvete ô animæ fortes, incoctaque honesto
Pectora, & ignavo non pervia corda timori!
Vos ego, quantum ævi dabitur, super ardua cantu
Astra feram, nunquam reticens vestra inclyta facta
Facta aliis, queis nomen idem, sed non eadem est mens,
Aut animos factura, aut incussura pudorem.

44. AD ANT. MONTECATINUM.

TAndem querelis pone modum tuis,
Et fata mœstis invida vocibus
Clamare, crudelesque Divos,
Cum gemitu lacrymisque, parce.
Nam, quid Lycei juverit avios
Lustrasse saltus, fontibus ac sitim
Ex vulgo inaccessis levasse,
Ingenioque adiisse Divos,
Si mentis istud præsidium tuæ
Perrumpit, & sese intus agit dolor,
Imisque fervens in medullis,
Te quasi perdomito triumphat?
Magnam doloris fata quidem tibi
Caussam obtulerunt, qui tibi cognitum
Longoque carum usu sodalem
Hannibalem ante diem abstulerunt.
Qui quanquam avitis sat titulis domi
Forisque clarus, non tamen id sibi
Satis fore ornando putavit,
Ni proprios etiam ipsi honores
Labore magno quæreret impiger,
Comamque lauro duplice necteret,

Et

Et qua ferox Gradivus, & qua
Pulcer Apollo suos coronat.
Heu quis Deorum mentibus addidit
Fama illam honestis immodicam sitim?
Quam sæpe multis illa tristem
Funeris acceleravit horam?
Sed quorsum inanes jam querimoniæ?
Ille ipse, quem urges questibus, Hannibal,
Felix, & insertus Deorum
Concilio, mala nostra ridet.

45 AD P. FULVIUM CARDULUM.

SÆpe transactos mea mens per annos
It retro, & vitæ relegit prioris,
Qua potest, cursum, veteres revolvens
Ordine culpas:
Quid puer, quid dein juvenis, quid autem
Temporis jam vir male collocarim,
Dulcibus dum me furiat venenis
Dira voluptas.
Quas mihi imprudens maculas inussi?
Quo modo, ah demens! animum inquinavi,
Quem salutaris nitidum lavacri
Fecerat unda?
Corporis nec pars vacat ullo probro:
Os, manus, aures, oculique turpe
Heu jugum infamis dominæ tot olim
Lustra tulerunt.
Paululum hoc saltem fugientis ævi,
Viribus cassæ reliquum senectæ,
Quantulum Christus superesse vult mi,
Vindicet ipse.
Ipse me pridem Veneris perustum
Improbæ flammis rapiat, novoque
Flaminis sancti jecur & medullas
Igne pererret.

Tu tui instilla mihi Christe amorem:
Unicum mens te mea concupiscat:
Te nihil præter sibi persequendum
Judicet unquam!
Nil opes, nil me capiant honores:
Exulet luxus simul & libido:
Vana delusæ procul hinc facessant
Gaudia mentis!
Quique florenti male sanus ævo
Nil nisi obscœnum, piget heu, canebam,
Nunc tuum tantum repetam senili
Carmine nomen.
Tu quoque hunc votis precibusque Fulvi
Adjuva ardorem: quotiesque sumis
Mysticum Christi trepidus nitentem
Corpus ad aram:
Mente tunc tecum memori volutans
Trade me Christo! mea vota nam si
Negligat, certe tibi nil petenti
Tale negabit.
Hoc idem chari mihi præstet oro
Cura Maffæi, & mea dicta quondam
Qui nimis forsan cupida bibebat
Bentius aure.
Bentius, quem rectum iter evagantem,
Et parum cauta calidum juventa,
Contigit virga Deus, in suumque
Duxit ovile.
Nunc ubi expletus meliore mentem
Pabulo, currit per iter salutis,
Heu procul segnem sua post relinquens
Terga magistrum,

46. P. FRANCISCO BENTIO.

Benti nihil me, sicut antea, juvat
Pervigili studio nil profutura quærere;
Nec quas per urbes cautus, exciso Ilio,
Saxa Ithacæ repetens, Laërtis erraverit puer;
Nec quot Ithacenses pharmacis Circe potens,
Vultu hominum posito, grunnire porcos jusserit.
Curæ magis mi est, lustra jam decem miser
Qualibus in vitiis defixus ipse erraverim:
Cum me, Dei vix jam manente imagine,
Mortifera induerat fœdam voluptas in suem.
Quis me sequetur fructus, ubi pernovero,
Quot mala Grajugenis Achillis ira invexerit:
Si nesciam vesanus, in quæ me mala
Præcipitem ira Dei, nisi resipiscam, actura sit?
Hei mi laboris, heu dierum ac noctium,
Quas memini in studiis me talibus consumere,
Male metuentem, ne quis usquam æqualium
Certius ac melius plures teneret fabulas.
Et tamen ab æquis non gravate improvida
Judicibus veniam fortassis ætas impetret.
Sed nunc columbis concolor cum sim caput,
Et mihi sarcinulas brevi legendas sentiam:
Nisi meliora mente tota cogitem,
Bis puerum merito, Francisce, me vocaveris.
Beatus ille, quem juventæ in limine
Abstrahit a vitiis ipse & sibi adstringit Deus.
Nec tamen habendus ille in felicibus,
Ad meliora, Deo vocante, qui venit senex,
Verum est poëtæ nobilis verbum vetus:
Si bene quid facias, sero licet, prodest tamen,
Communi uterque gratias agat patri,
Sors tibi prima data est, mihi secunda contigit.

MURETO FRANCISCUS BENTIUS.

Respondet Carmini præcedenti.

Murete, me nunc, sicut antea, juvat
Quæ mihi, quæque aliis das, profutura carmina,
Expressa sancti Spiritus molimine,
His avidis oculis & tale quæritantibus
Et lectitare & lectitando ediscere.
Labitur inde mihi furtim humor udas in genas,
Palam arguens quæ pectus intrant gaudia,
Pectoris exigui majora claustris gaudia,
Conversa studio quando utriusque refricas.
(Grata utriusque Deo & mortalibus conversio)
Nam uterque nigro noctis e silentio
Cœpimus aspicere Christi benigna lumina.
Uterque noctis tum relictis artibus,
Depositis tenebris & arma lucis induit.
De te sed ipse multa deploras, modis
Flebilibus lachrymans: & ad gemendum me vocas.
Eheu dolor, quid ulcus antiquum novas?
Jam memini, miser, heu, quod pœnitet, piget, pudet.
Cum vilis ancillæ expavescens voculas
Immemor officii Christum negavi sæpius.
Gallo at canente, cum me amico lumine
Intuitus Deus est: prior mihi tunc mens redit.
Ad me ipse tandem triste post tempus redii,
Exiliensque foras, laxavi habenas fletui,
Abstersit inde lacrymas Christus meas,
Speque data veniæ perduxit in gregem suum.
Eduxit idem, quod fateris improbæ
Servitio dominæ, & vindicavit te sibi.
Quid restat ergo? hortetur alter alterum.
Nunc si aliquis gravior fortasse se offeret labor,
Feramus hunc, Murete mente qua decet,
Atque ducem Dominum forti sequamur pectore,
Quod si una utrumque ad vineam hora non vocat,
Unus utrique tamen promittitur denarius.

47 AD

47. *AD CLAUDIUM QUENDAM.*

QUidquid agam, Claudi, ſeu quo me vertere tentem
Seu nihil, ut ſoleo deſidioſus, agam:
Ante oculos tua mi aſſidue obverſatur imago,
Unaque triſtitiam gignit & una levat.
Angor enim infelix, quod te, (quo ſoſpite ſolum
Eſſe velim ſoſpes, & moriente mori.)
Nunc, ubi ſis, quid agas, veterem tibi cura medentum,
An nondum, morbum pectore depulerit:
Nec ſcio, nec jam ſcire ulla ratione potis ſum:
Quæ me res angore unica pene necat.
At rurſus nihil eſt, quo me ipſe hoc tempore ſoler,
Quodque oculos triſti tergeat imbre graves,
Te niſi cum vana ſibi mens ſub imagine fingit,
Seu vigilem, dulci ſive ſopore premar.
Hoc mihi Nepenthes curas diſſolvere promptum eſt;
Luctibus hæc una eſt apta medela meis.
Tecum ego nunc videor teneros percurrere verſus,
Sive Catulle tuos, ſive Tibulle tuos:
Nunc etiam rerum cauſſas tentare latentes,
Diſcere & unde fluant omnia, quoque fluant.
Nunc herba in viridi, latæ porrectus ad umbram
Arboris, & rivum molle ſtrepentis aquæ;
Aurasque & dulces avium captare ſuſurros,
Perque vices tecum multa jocoſa loqui.
Gratia DIs, qui mentem homini celeremque dederunt,
Et quævis habilem fingere ſpectra ſibi.
Illa & plumipedem ſuperarit Perſea curſu,
Et celebrem invicti Bellerophontis equum.
Nec mihi, ſe cujus rerum natura creatrix
Expreſſam in tabulis cernit, ut in ſpeculo,
Tam bene te docto Titianus pollice pingat,
Quam mens te aſſidue pingere prompta mea eſt.

Atque utinam tibi sit de nobis mutua cura,
Nec quin sit, dubito: sed tamen esse precor.
Non ego vulgari te, Claudi, amplector amore,
(Hac face rara Deus tangere corda solet:)
Me me ipse odissem, nisi tu me gratus amares:
Nec nisi me, quoniam sum tibi charus, amo,
Denique cum fuero nulli credenda locutus,
Pars tamen illa mei parvula amoris erit.
DI faciant, longos producere detur in annos,
A pueris cœptæ fœdus amicitiæ!

48. *RAPHAELIS URBINATIS*
Pictoris eximii Tumulus.

Ipse loquitur.

SIc mea naturam manus est imitata, videri
Posset ut ipsa meas esse imitata manus.
Sæpe meis tabulis ipsa est delusa, suumque
Credidit esse, meæ quod fuit artis opus.
Miraris: dubitasque? audito nomine credes:
Sum Raphael, hei mi, quid loquor? immo fui.
Et tamen, his dictis quid opus fuit addere nomen?
Alterutrum poterat cuilibet esse satis.
Nam mea & audito est notissima nomine virtus:
Et præstare vicem nominis ipsa potest.

49. *AD PETRUM GERARDIUM.*

O Delicati blanda ruris otia,
Curis & ambitu procul!
O dulce murmur limpidorum fontium!
O grata nemorum opacitas!
O sibilantes arborum ingentum comæ!
O prata vere gemmea!
O solitudo amica cogitantibus!
O horror, o silentium!

Cui nunc canoro gutture obstrepunt aves,
Nunc canna pastoris vagi?
Seu mane oves in læta ducit pascua,
Seu vespere reducit domum.
O mensa nec luxu affluens, nec sordida
Dapibus parata rusticis!
Quas non heri languentem ut irritet gulam,
Doctus saporavit coquus:
Sed filiis juvenibus & seni viro
Severa coxit villica.
O bibliotheca nota paucis! o libri,
Quos rara contrectat manus!
O cella tantum lectuli unius capax!
O somne liber, & levis!
O ad beatam tuta vitam semita,
Ignota vulgi sensibus!
Ut vos requiro, ut mente vos tota expeto,
Alia perosus omnia,
Ut lætus ad vos tendit, & gazis libens
Vos anteponit Persicis,
Quicunque puro pectus Olmeo lavit,
Frondemque mordet Delphicam.
Quid tu, Gerarde, cui profanis invios
Adire fontes contigit,
Paresne easdem sequeris, an siti mala
Opum aut perustus gloriæ,
Amœnitati ruris & dulci otio
Vitam anteponis aulicam?
O per Licei cognitos paucis specus
Quos sæpe lustrasti puer,
Ne sperne amicus consili quod dat senex,
Quodque sibi, sed sero, capit,

A litterato te otio avocantibus
Occludito aures, & fuge
Canora monstra ut auribus cera oblitis
Laertis effugit puer.
Beata vita non metallo aut Indici
Spoliis paratur æquoris.
Animo appetenti pauca quot sat est, sat est:
Avido atque inexpleto, nihil.
Cum tibi sit, unde liber, & plane tutus
Vitam quiete transigas:
Quis heu furor te, quis, rogo, impellit furor,
Vincla ultro ut induas tibi,
Et more pulchrum vivere alieno putes,
Nutus timentem divitis?
Age rumpe nexus, & jugum collo excute,
Vindexque & assertor tui,
Aude esse felix, & procul cuncta amovens,
Quæ mentem humo adfixam tenent,
Per liquida puri spatia decurre ætheris,
Æterna tantum cogitans.
Et ista sortis lubricæ ludibria
Miranda vulgo desere.
Utinam mihi olim, flore cum primo rudes
Juventa opacaret genas,
Amicus aliquis ista monstrasset senex,
Quæ nunc tibi ipse cantito:
Non ego perisse lustra tot in aula mihi
Vanis dolerem questibus.

50. TIBUR.

(De Carmine hoc lege Muretum ipsum lib. III. Epist. 20. quæ est ad Paulum Sacratum.)

QUicunque Herculei spectabit Tiburis arces,
Qua pater Hippolytus, sacri pars magna senatus
Cura

Cura Deum, loca perpetuo prius aspera saxo
Molliit, & leni jussit mitescere clivo;
Omnia deprendet longe superantia famam,
Nec tam regifico constructa palatia sumptu,
Auroque illusas ædes, radiataque tecta,
Quam semper virides mecum admirabitur hortos,
Et gelidos fontes, & aquam in sublime volantem,
Seque in multiplices vertentem, ut Protea, formas.
Præcipue tamen illi animum novitate movebit
Excisus, res mira, silex, rupesque cavatæ,
Et via facta manu longi per viscera montis:
Qua se Anio pater insueto pervolveret alvo.
Qui longum per iter tenebroso tramite lapsus,
Exit, & arboribus gelidæ non invidet undæ.
Stant habiles propter Nymphæ, lymphasque paratis
Exceptas urnis in vasa capacia fundunt.
Parte alia ipse suis altricibus adstat Jacchus,
Maternique memor casus, flammæque paternæ,
Gaudet aquis, illisque libens sua munera miscet.
Dum stupeo, tam multa videns miracula rerum:
Ecce novus procul alituum concentus ad aures
Fertur, & insolita mentem dulcedine tangit.
Adspicio, & gressum propius fero; corpora cerno
Parva ex ære avium, æratis nitentia ramis,
Dædala queis variam tribuit solertia vocem.
Quamcunque adspicias, delusus imagine veram
Esse putes volucrem: nisi quod non evolat usquam,
Sed ramis affixa suis cantu æthera mulcet.
At veræ mirantur aves, & cedere dum se
Turpe putant, liquidis late omnia questibus implent.
Hic Lucæ egregius labor est, quem Sequana partu
Ediderat, Siculi renovantem inventa magistri.

 Quid?

Quid? quem non moveat cygnum mentitus adulter,
Illudens simili spirantem a marmore Ledam,
Deliciisque suis, & aquarum murmure lætus?
Multaque præterea veterum simulachra Deorum,
Artis opus priscæ. Cunctos verum arduus inter
Eminet Alcides: qui spectant omnia circum
Hesperidum veteres hortos præ Tibure temnit.
Sed quid ego hæc versu nequidquam includere tento?
Jam pridem exiguum præscripti carminis orbem
Excessi: & dictis semper majora supersunt.

51. Idem.

DElicia veterum Tibur volventibus annis
Conciderat, priscum perdideratque decus:
Et nusquam rivi, nusquam pomaria, nusquam
Ulla super tanti signa decoris erant.
Illa loca antiquis toties celebrata Poëtis
Horrebant turpi squalida facta situ:
Mærebant erepta sibi sua gaudia Nymphæ,
Languentes Anio mæstus agebat aquas.
Omnia tempus edax ita deformarat, ut hospes
Quæreret in medio Tibure: Tibur ubi est?
Non tulit hanc speciem divini pectoris heros
Hippolytus, sacri gloria magna chori.
Ille loco senium abstersit, vultusque priores
Reddidit, & solito jussit honore frui.
Illius imperio jussæ revirescere sylvæ
Cœperunt sparsis luxuriare comis.
Ille novos passim fontes emergere jussit.
Nec mora fit: fontes prosiluere novi,
Quos circum statuit priscis egesta ruinis
Plurima Phidiaca signa polita manu.
Ipse Anio fontem pallenti cinctus oliva
Affluit, & proprias consociavit opes.

Jure

Jure igitur fontesque sacri, sylvæque virentes
Certatim Hippolyti nomen ad astra ferunt:
Et quoties molli increpuit levis aura susurro,
Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

52. Dedicatio hortorum Tiburtinorum.

NEc labor Alciden fregit, nec blanda voluptas
Unquam animum casti molliit Hippolyti.
Ambarum hos hortos virtutum accensus amore,
Herculi & Hippolyto dedicat Hippolytus.

53. Idem.

AUrea sopito rapuit quæ mala Dracone
Alcides, eadem nunc tenet Hippolytus.
Qui memor accepti, quos hic conseverat hortos,
Auctori voluit muneris esse sacros.

54. Bacchus fonti impositus.

NOndum natus eram, cum me prope perdidit ignis.
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

55. Idem ex adverso respiciens fontem Nympharum.

QUi colitis Bacchum, comites simul addite Nymphas:
Nam sine ope illarum munera nostra nocent.

56. In Tabulam Tantali.

SI quando admittant sua te ad secreta potentes,
Quisquis es exemplo disce tacere meo.

57. In tabulam Jasonis navigantis, & Herculis raptum Hylam quærentis.

VIribus auferres, quod fraude parabis Jason:
Eripit Alciden sed tibi raptus Hylas.

58. PRO-

58. PROLOGUS IN PHORMIONEM TERENTII.

Cum eam aliquot nobiles adolescentuli, Hippolyti Cardinalis Ferrariensis jussu, acturi essent.

ETsi scio esse hic neminem, qui nesciat,
Quid apparatus noster hic velit sibi,
Tamen mearum partium esse existimo,
Interea dum se mei sodales comparant,
Bona cum venia vestra, pauca dicere,
Quae scire vos, & vestra, & ipsorum interest.
Comoediam Terentii acturi sumus,
Cui Phormioni nomen ipsus indidit,
Quod Parasitus in ea Phormio primas agit.
Neque hoc videri debet aut mirum, aut novum,
Quandoquidem in omni vita, ne dum in fabulis,
Parasiti, scurrae, sicophantae, omne id genus,
Bonis repulsis, ipsi jam primas agunt.
Quod si quis est, parum decorum qui putet,
Juvenes ingenuos personatos conspici, in
Scenam prodire, & quasi facere histrioniam:
Is sibi responsum hoc habeat, nulla re magis
Dijudicari omnia, quae mortales agunt,
Quam fine, quem is, qui quid agit, proponit sibi.
Qui scenicam artem victus caussa factitant,
Et, ut coquis ac laniis risum excitent,
Distorquent ora, insulsa dicta dictitant,
Contundunt pugnis se invicem, atque horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,
Merito histrionum nomen & famam ferunt.
Nil simile nostrum est. Nos, ut nostram industriam
Vobis probemus omnibus, ut communi hebro
Hilaremus animum, cui debemus omnia

Hila-

Unum id petentes, hunc laborem cepimus.
Quanquam! ô supremi cœlites, quem jam omnium
Pudere debet personatum conspici,
Cum id omnis ætas, omnis ordo factitet?
Sed nolo nunc ulcera cujusquam tangere;
Ne quis satyram esse hanc dicat, non comœdiam.
Nunc unum a vobis priusquam hinc abeam postulo,
Si vos, quod vestri honoris caussa sit, juvat,
Favete, & vigilate animis, vigilate auribus,
Dormite linguis. Qui tacere non queunt,
Benefecerint, si cesserint iis, qui queunt,
Ne & turbent alios, & morbum prodant suum.
Facite, ad conanda imposterum nos talia
Bonitas ut vestra atque æquanimitas excitet.

59. *E Græco Callimachi.*

NAmque & ego nitido capiti, flavisque capillis
Serta olim Assyrio sparsa liquore dedi,
Et bona in ingratum congessi plurima ventrem,
Cuncta sed in ventos illa abiere leves.
Servarunt solæ commissa fideliter aures.
Corporis hac una est parte reperta fides.

60. AFFICTA ATTIO.

Marcus Antonius Muretus sequentium versuum, ATTIO & TRABEÆ afficlorum, editionem in calce Orationum, ab Aldo excusarum, A. 1575. publicavit, eique sequens monitum præmisit, a Iacobo Thomasio ignoratum, adeoque neglectum, sed a nobis e Patavina editione, infra laudanda, repetitum. Ald. edit. pag. 56.

CUm veteris Comici Græci Philemonis nobilem sententiam a Plutarcho & a Stobæo acceptam animi caussa exprimere tentassem & dicendi genere & numero veterum Latinorum Tragicorum simillimo, placuit etiam experiri, numquid eandem comice explicare possem. Visum

ſum eſt utrumque non infeliciter ſucceſſiſſe. Per jocum igitur prioribus verſibus, ATTII, poſterioribus, TRABEÆ nomen adſcripſi, ut experirer aliorum judicia, & viderem num quis in eis ineſſet vetuſtatis ſapor. Nemo repertus eſt, qui non ea pro veteribus acceperit. Unus etiam & eruditione minime vulgari & judicio acerrimo præditus repertus eſt, qui ea a me accepta pro veteribus publicaret. Ne quis igitur amplius fallatur, & rem totam detegendam, & Carmina ipſa hic ſubjicienda duxi.

AFFICTA ATTIO.

Nam ſi lamentis adlevaretur dolor,
Longoque fletu minueretur miſeria,
Tum turpe lacrumis indulgere non foret.
Exactaque voce divûm obteſtari fidem,
Tabifica donec pectore exceſſet lues.
Nunc hæc neque hilum de dolore detrahunt,
Potiusque cumulum miſeris adjiciunt mali,
Et indecoram mentis mollitiam arguunt.

61. AFFICTA TRABEÆ. (*)

Here, ſi querellis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miſeriis mortalium,

Auro

(*) Q. Trabeæ nomen celebre eſt in Comicis veteribus. De ipſo vide P. Crinit. c. 15. de Poet. Latin. & Gyrald. Dial. 8. de Poet. Hiſt. f. 306. Ejus autem nonniſi fragmenta quædam ad nos pervenere. Hos ergo ſuos ſex verſus, ſane quam elegantes (quo nomine laudat eos Bongarſ. epiſt. 119. ad Joach. Cam. p. 292.) & ad vetuſtatis imaginem compoſitos (quales neſcio an & ſequentes non habendi ſint) Trabeæ Muretus affinxit, & in ea re quibusdam eruditis impoſuit. Unde & in Lexico Buchneriano voce *Præfica* f. 1128. Trabeæ adſcriptos reperias. Sed hanc fraudem Joſ. Scal. adeo tulit indigne, ut aculeato admodum diſticho ulciſcendam putaverit, quod in ſilva carminum ejus legitur in *Rumetum* (i. e. Muretum) *qui ſuos verſus pro antiquis ſuppoſuerat.* Cæterum eodem fere ſenſu legitur fragmen-

Auro parandæ lacrumæ contra forent.
Nunc hæc ad minuenda mala non magis valent,
Quam nænia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ consilium, non fletum, expetunt.

62.

UT imbre tellus, sic riganda mens mero:
Ut illa fruges, hæc bona consilia offerat.

63.

GUstanda vita, non fruenda, homini datur.
Nam cum fruendi tempus est, tum deserit:
Felicius maritus, an cælebs agat?
Privata vita sitne regno dulcior?
An vita regia solium attingat Jovis?
Peregre morari suavius sit, an domi?
Qui, quamque multi, & quo parandi more sint,
Quo habendi amici? nullus hæc curat puer:
Rarus adolescens: nec senex omnis videt.
Et hæc tamen vitam prope omnem continent.
Quæ si quis acri cura & usu pervigil
Longo notarit, jamque secum statuerit,
Quid fugere, quid contemnere & quid persequi
Expediat homini; vix eam ingresso viam,
Quam maxime, quam ex omnibus probaverit,
Obstat senectus invida, & cursum impedit:
Mox avida tristes Lachesis injicit manus,
Sic vivere meditantibus vita evolat.

64.

SI exspectes, Pamphile, ipsa dum negotia
Te accersant ultro, & dormientem exsuscitent:

Vehe-

mentum quoddam Philemonis, Græci Comici (apud Herteli-um in sententiis Comic. p. 176.) cujus initium:

Ει τὰ δάκρυ' ἡμῶν τῶν κακῶν ἦν φάρμακον.

Vehementer erras; taciti discedunt dies:
Nec obliviosos officii admonent sui.
Superba res est rei gerendæ occasio:
Semel contempta, nunquam postea redit.
Vigiles oportet, & tua accures memor.
Nam, si ipse rem curare negligas tuam,
Fugit illa & facile, qui se curet, invenit.
Tu rem, quam cures, postea haud facile invenis.

65

M*Emini magistrum puero mi olim hoc dicere,*
Summum Jovem facere item, ut caupones solent:
Qui vina, ut vendant, turbant, miscent, diluunt,
Nec cuiquam vini simplicis donant cadum.
Itidem illum ajebat, in vita mortalium
Nunquam fortunam simplicem cuiquam dare,
Sed temperare fata lætis tristia.

66.

O *Lingua, lingua: ut magna eges custodia:*
Quæ & aliis sæpe, & sæpius Domino noces.
Multum assecutus, qui bene didicit loqui:
Qui bene tacere, non minus assecutus est.

67.

N*Ivibus hyems exsuperat; & ver floribus,*
Æstas aristis affluit, lacrumis amor.

68.

S*I mihi lacerti, quales olim, nunc forent:*
Non lingua potius tibi opem ferrem, quam manu.
Nunc tarda membra, & sanguis adstrictus gelu
Conferere in acie cum hostibus manum vetant
Prodesse patriæ voce & consilio sinunt.
Corpus abit annis: consilio animus viget:
Viresque senibus defluunt, verba affluunt.

Finis Libri Primi.

M. AN-

M. ANTONII MURETI
POEMATUM VARIORUM
LIBER SECUNDUS

1. *PSALMUS XXVI. (al. XXVII.)*
Dominus illuminatio mea.

Clara mea ipse DEUS præpandit lumina menti,
Ipse mihi Deus est indubitata salus.
Quem metuam? vitam ecce meam Deus ipse tuetur.
Cur paveam, varios concipiamque metus?
Cum fera me vallo cinctum propiore teneret,
Et fureret carnes turba vorare meas:
Ipsemet impegit, qui me prope ceperat hostis,
Ipse cadens vasto corpore pressit humum.
Ergo inimica necem mihi jam si castra minentur,
Nullus erit, pulset qui mea corda pavor.
Prælia si ingruerint, expers terroris abibo,
Spe fidens una præsidioque Dei.
Unum concedi petii mihi munus ab ipso,
Idque unum summis usque petam precibus,
Exigere ut tanti speciosa regis in aula
Fas mihi sit vitæ tempora tota meæ.
Ut collustrem oculis nulli loca nota profano.
Et Domini aspectu, deliciisque fruar.

Cætera desunt.

2. *PSALMUS L. (al. LI.)*

Miserere clemens, obsecro, mei, Deus,
Illamque magnam plane & admirabilem
Ostende culpis in meis clementiam.
Immensa misericordiæ illa vis tua
Iniquitatem deleat, quæso, meam.
Lava amplius me, & elue maculas Pater,
Quas tetra labes sceleris aspersit mihi,
Ut totus a te mundus iterum appaream,
Namque ipse culpas, heu mihi, agnosco meas.
Et usque quoque lumina obvertam miser,
Armata tanquam facibus, & torvum intuens

Peccati imago animum paventem territat.

Tibi heu, tibi uni, Summe cunctorum Arbiter,
Cujus vereri maxime iram par fuit,
Vesanus illo meque implevi crimine,
Perpetua dictis constet ut fides tuis,
Vincasque de te si quis aliter judicet.

Ne, quaeso savis namque ab ipsa origine,
Genitricis alvo adhuc tepente, conditum
Maculavit, heu, me foeda peccati lues.

Et tu tamen, cui chara summe est veritas,
Sapientiae mi arcana detexis tuae.

Aspergar abs te, aspergar hyssopo, Pater,
Mundusque fiam, tu benignus me ablues.
Ero ipse tunc nitidior intacta nive.

Tunc aure laeta nuncios optabiles
Accipiam, ubi esse mitigatum te audiam.
Tunc & meorum obtrita compago ossium
Exiliet illo delibuta gaudio.
Averte culpis a meis vultum precor.
Iniquitates & bonus dele meas.
Supreme mundum cor creato in me Deus,
Rectumque rursus spiritum intra me innova.

Noli tuo me arcere ab aspectu procul,
Tuum nec a me Spiritum Sanctum auferas.

Tuae salutis redde laetitiam mihi,
Et principali spiritu fulcito me.

Vias docebo sedulus iniquos tuas,
Et mente versa ad te redibunt impii.

Turpi inquinatum caede me expia, Deus,
Deus salutis auctor, & princeps mea.
Lingua ut molestis impedita nexibus
Soluta laudes cantet exultim tuas.

Tu, Domine, labra, qui potes, aperi mea,
Et patere laudis me esse praeconem tuae.

Nam victimarum duceret si te cruor,
Magnam obtulissem victimarum vim tibi.
Sed tibi holocausta ingrata, & injucunda sunt.

Sacrificium tibi omnium gratissimum est
Mens, criminis quam vexat admissi dolor:
Contritum, & abjectum ad pedes tuos, Deus,

Cor

Cor pœnitentis spernere haud quaquam tuum est.
Domine Sioni jam benefacito libens,
Excelsa surgant magna & urbis mœnia.
Tunc justa sacra, & vera faciemus tibi.
Tunc, tibi holocausta, qualia ipse vis, cadent:
Tunc, quod tenello te juvet vitulo magis,
Tuis sonabit omnis ara laudibus.

3. AD SACRAM CHRISTI CRUCEM.

O Una ante alias omnes venerabilis arbor,
Quæ roseo Domini tincta cruore mades:
Ter felix ô spina, sacro quæ in vertice fixa
Divinum æterno cingis honore caput.
Felices clavi, felicia vulnera, felix
Hasta, sacrum licuit cui reserare latus,
Ut manans geminus sanctis ex artubus imber
Humani maculas elueret generis,
O mihi si detur fel illud, & illud acetum,
Dulcia quod Domini contigit ora mei;
Quidni utrumque mihi sit nectare dulcius? ille
Dempsit eis omnem tactus amaritiem,
Sed maneat potius fellis nativus amaror,
Immodicas fauces & mihi radat acor,
Ut tormentorum fas, ô bone CHRISTE, tuorum
Degustare aliquam sit mihi particulam.
Heu miserum me, Christe, ego te hoc in stipite fixi,
Debita erant culpis supplicia ista meis,
Pro me tam lato mihi vulnere pectus apertum est,
Imposita & capiti spinea serta tuo.
Perque manus ego, perque pedes ferrum istud adegi,
Hæc te cuncta mei ferre subegit amor:
Quod pro me indueras, pro me est lacerum undique corpus
Vulneribus, nec jam pars patet ulla novis.
Et cesso in lachrymas? quæ me tigris aspera, quæ me
Ursa ferox, silvas inter, & antra tulit?
Fundite largifluos immitia lumina fletus
Tundite nil verita pectora dura manus!
Ante crucem te, CHRISTE, tuam projectus adoro,
Ac licet indigno te tamen ore precor,

Ut quando generis lavisti crimina nostri,
Quod sine te inferni præda latronis erat,
Sordentem vitiis me, & probris undique opertum
Et nimis illecebris corporis implicitum,
Quanquam oblectantem tua per vestigia ducas,
Participemque tui muneris esse velis.

4. AD EANDEM.

O CRUX tincta sacri flumine sanguinis,
Olim supplicium mancipiis grave,
Nunc regum capiti præcipuum decus,
Te flexo colimus genu.
CRUX hostes hominum sola procul fugat,
CRUX sola insidiis munit ab omnibus.
Adversa intrepidus despiciat, licet,
Cujus spes cruce nititur.

5. AD. B. VIRGINEM, TEMPLI AD NIVES SEU MAJORIS ROMÆ.

NOX nondum exacta est, cristata sed ales acuto
Significat cantu, non procul esse diem.
Et mihi jam precibus placata ex more diurnis
Numina; quid, dum se lux nova prodit, agam?
Quid potius, quam jacta novi fundamina templi,
Illa etenim festi est hujus origo, canam?
Virgo, fave ter sancta, tuo hæc meditamur honori,
Et quanquam incultos excipe blanda sonos.
Liberius triplici cinctus diademate frontem
Romuleæ custos urbis & orbis erat.
Patricii per idem tempus florebat honore
Joannes atavis reque fideque nitens.
Par erat huic opibusque locoque, & moribus uxor
Et prorsus tali nubere digna viro.
Sed sterilem illius Dominus concluserat alvum:
Nec jam anni prolis spes erat ulla super.
Nec quisquam ejusdem, quem lex Prætorve vocaret,
Gentis erat, ipsi gens sibi tota duo.
Sæpe sibi hæredem precibus poscebat uterque:
Non exauditas flebat uterque preces,
Venerat assuetis succincta caloribus æstas,
Torrebat fissos Sirius acer agros.

Com-

Compositis lecto thara cum conjuge tandem
Lumina Patricii vinxerat alma quies,
Cum virgo frontem stellis redimita coruscis
Per thalami clausas visa subire fores.
Stansque toro supra: Quid te tam sæpe fatigas,
Hæredem certum dum tibi poscis? ait.
Ipsa ego, quam cernis, jam nunc tibi destinor hæres,
Quæ pedibus lunam, lucidaque astra premo!
Tu modo, quæ dicam, memori fac mente recondas,
Non tibi fas verbis indubitare meis.
Proxima cum radiis aurora retexerit orbem,
Conscende excelsas impiger Exquilias.
Quasque solum late nivibus candere videbis,
Hic claranda meo nomine templa loca.
Dixit & in cælum multa cum luce reversa est:
Ima seni gelidus concutit ossa pavor.
Surgit & extemplo Lateranas tendit in ædes,
Cunctaque Pontifici voce tremente refert.
Ille quoque objectam speciem sibi narrat eandem,
Visaque res cura dignior esse gravi.
Pontificis jussis clerus populusque vocatur,
Monstratique simul per juga montis eunt.
Devenere locos, ubi se nix plurima cælo
Fuderat, & latam sparsa tegebat humum.
Attoniti una omnes præsentia numina clamant,
Pacemque & veniam supplice voce petunt.
Nec mora, signatur templo area lata futuro:
Liberius sancto consecrat ore locum.
Hinc Nonis adjectus honos sextilibus ille est:
Hinc agitur festus nunc tibi Roma dies.
Nos quoque jam ad templum, quoniam diluxit, eamus,
Virginis ut sancta rite precemur opem.

6. ECCLESIA GENTIUM.

Fusca quidem (neque enim pudor est mihi vera fateri,)
Sum fateor, vultu fusca, decora tamen.
Me fuscam genetrix in luminis edidit oras,
Et vitiis sparsam multiplici macula.
Gratia sed nitidis ubi me semel abluit undis,
Tota fui subito candida, tota decens.

Hinc me pulcher amat sponsus super omnia rerum,
Datque animi assidue pignora certa sui.
Ipsa quoque ut par est ipsius amore liquesco.
Pro quo dulce mihi est vivere, dulce mori,
Quam jucunda exest animæ mihi flamma medullam!
Quam suave in medio pectore vulnus hiat!
Nec meus hic ullo minuetur tempore languor:
In bona nil Juris talia tempus habet.
Quin etiam cum mors anima seduxerit artus,
Tum demum æternus nos sociabit amor.

7. AD NICOLAUM VIENNENSEM EPISTOLA.

INclyta nobilium soboles, NICOLAE, parentum,
Qui jam nunc, ipso ex ætatis limine signa
Virtutis præbes nobis manifesta futuræ,
Nimirum sapis, & rem recte intelligis unus,
Qui licet antiquis ortus natalibus, haud te
Ante tamen ponis reliquis, sed fronte modesta
Alloqueris cunctos: vultuque humanus amico,
Non ulli renuis dextram præbere fidelem:
At quidam contra nullis majoribus orti,
Ore tamen tumido voces efflare superbas,
Æqualesque suos audent contemnere, tanquam
Indignos, queis sese æquali fœdere jungant.
Quos tu deridens, inter nihil esse, parente
Quo sit quisque creatus, ais, dum sit modo veræ
Virtutis studiosus, ametque in rebus honestis
Ponere labentis fatalia tempora vitæ.
Cui non Sicaniæ notus dominator opimæ,
Qui de figlina est ad regni evectus habenas?
At contra Persei, qui claram rexerat olim
Pellenen, natus, fortunæ ludibrium, amplos

In-

Instabat folles, & regis filius, unco
Impositam incudi versabat forcipe massam.
Quid? non & matris captivæ abjecta propago,
Flamma index regni cui circum tempora fulsit,
Regali sedit solio? Quid stemmata jactas?
Nam pueri regum parte enascuntur eadem,
Qua menditorum? numquid communis utrique
Materia est? numquid morbis obnoxius æque est,
Quem lana Assyrio velat medicata veneno,
Principibus proavis claroque ex sanguine natum,
Et sub Aquitanis sordet qui bardocucullis,
De peronato genitus patre? nonne sorores
Noctigenæ, vitas hominum quo pollice versant,
Sunt æque immites generosis, vilibus æque?
Quidnam igitur præstat mendico hic nobilis isti?
Aut quid nobilitas tandem est, nisi fumus inanis?
Nam si vim verbi inspicias, & nobile scortum
Dicitur, & latro nonnunquam nobilis: imo
Nomine ita accepto, Pornus quoque nobilis ipse est.
Sed nempe insanit vulgus, multoque veratro
Indiget, indignos alienis laudibus ornans.
Qui se non ullo deturpat crimine, quique
Viribus ingenuas totis amplectitur artes,
Is mihi, sit quamvis genitore creatus egeno,
Nobilis est: at qui, vitiorum mole gravatus,
Nil præter statuas, & avorum nomina jactat,
Si verum excutias, longe abjectissimus ille est.

8. *AD JANUM ANTONIUM BAIFIUM.*

JANE mei cordis longe pars maxima, quocum
Dulce mihi est totos crebro componere soles,
Dum tu aut Niliacæ meditaris funera Thisbes,
Inficiens atro candentia poma colore;
Aut opus eximium numeris sublimibus aptas,

Syrmate conspicuus, picturatoque cothurno:
Carmine nos humili nostros includimus ignes;
Aut brevibus scriptis dulces affamur amicos;
Aut vitiis genuinum infigimus. Omnia nos hæc
Parvula inaudaces: tibi fas majora parare,
Cui totus se Helicon, totusque recludit Apollo:
Ad vires se quemque suas componere verum est.

9. AD STEPHANUM JODELLUM.

SEmina sunt quædam nascentibus insita nobis,
Queis duce natura, ad varias impellimur artes.
Ille fori rabiem vesanaque jurgia laudat,
Et pavidos grata defendit voce clientes,
Impatiens oci: contra hic sulcare carinis
Regna tridentiferi gaudet patris & trabe vasta
Visere longinquo terras sub sole jacentes;
Prodigus hic vitæ violentis ducitur armis,
Gaudet & hostili stagnantes sanguine campos
Aspicere, & litui sonitu recreatur acuto;
Ille sui nunquam fines excedere agelli
Ausus, amat tacitis deducere passibus ævum,
Proscindens magnæ gremium genitricis, & altis
Pinguia Triptolemi committens munera sulcis.
Nos Musæ, Jodelle, tenent genitorque Lyæus,
Quem rigidi ambiguo venerantur numine Thraces,
Et Nymphæ celeres, & capripedes Satyrisci.
Nos & luce nova lustrat dum Delius orbem,
Et jubar auricomum tremulis dum fluctibus abdit,
Addictos studiis videt, intentosque labori.
Sed tua te virtus, animi te vividus ardor
Æquales longe ante alios unum abripit: uni
Purpureis dictant Musæ tibi talia labris,
Qualia pulchricomus, choreas docentibus ipsis,
Cantat, & ad numerum simul ipse movetur Apollo.
Felix ingenii, viridi cui detur ab ævo
Longævos æquare senes, & carmine dio
Demulcere animos! Jam te ipse tumescit alumno
Sequana: jam virides resonant tua nomina ripæ.

Perge

Perge agedum, neu te venienti subtrahe famæ!
Non te parca feret totum: non totus obibis,
Parsque tui effugiet ferales optima flammas.
Musa suos vetat ipsa mori: dat vivere Musa
Perpetuo, & famam memorem per secla propagat,
Cœlo Musa beat, famam tibi Musa perennem
Protrahet, & cœlo te olim, Jodelle, beabit.

10. *ELEGIA*

Ad F. Verum Lomenium.

HEu mihi, cur genio vis me pugnare, Lomeni,
Naturaque jubes vertere jura mea?
Curve parum gratas impellis durus ad artes,
Musica cui solum sacra placere vides?
Nam nec agris miles fieri, nec idoneus armis,
Cui semel arrisit rustica vita, potest.
Nec si quem placido nascentem lumine Clio
Viderit, admota contigeritque manu:
Aut bonus hostiles unquam fœdare catervas,
Aut ad sæva fori jurgia promptus erit:
Omnia sed fugiens tranquillæ inimica quieti
Exiget ætatis mollia fila suæ,
Magnarum securus opum, securus honorum
Omnia despiciens, quæ leve vulgus amat:
Ille etiam summos audax contemnere reges,
Præque sua miseros conditione putans.
Castra juvent alios, bellique inamabile murmur,
Missaque non sicca corpora multa neci,
Queis rapiat prima teneros lanuginis annos,
Acceleretque suum Parca severa diem;
Gaudeat hic miseros inter clamare clientes,
Et pavidos duro terreat ore reos;
Hic adeat terras alio sub sole calentes,
Littoraque instructa plurima classe legat,
Seu ferat Herculeas animus spectare columnas,
Seu ferat annosos ire ad Hyperboreos:
Durus, qui fragili vitam committere ligno
Audet, & ignotas æquoris ire vias,

Nec timet in verso decumanos marmore fluctus
Securusque animi squamea monstra videt.
Non sic divini, mitissima pectora, vates,
Æthereo quorum flamine corda calent:
Otia sectantur sed enim, tacitosque recessus,
Et sua neglectis urbibus arva colunt,
Splendidaque & multo spectanda palatia luxu
Contemnunt, humiles anteferuntque casas:
Illic & siccant generoso plena Lyæo
Pocula Bistonia frigidiora nive.
Sic ego sim liceatque mihi, mea Musa, per agros
Non alia vitam ducere sorte meam.
At tu, quantum in te est, alio nos ducere tentas,
Astraeaque sequi numina, Vere, jubes.
Ecquid, ais, quaeso molli tibi carmine quondam
Proderit, aut homines, aut cecinisse deos?
Scilicet ut vots fueris cum fabula vulgo,
Cumque erit in vultu plurima ruga tuo,
Fortiter esurias, ut te mala cogat egestas
Multa pati forti non patienda viro:
Sectari mensas, blande appellare potentes.
Tollere mentitis laudibus astra super.
Quod nisi desiperes, poteras in luce forensi
Versari, & laudem quaerere, opesque tibi.
Excute decepta blandum de mente furorem,
Qui tibi, ni caveas, perniciosus erit.
Advertit tardas qui recta monentibus aures,
Exitium demens fabricat ipse sibi.
Ergo ego, ut hirsuti verbosa volumina Baldi,
Ut discam leges Justiniane tuas,
Dediscam teneri modulamina blanda Properti,
Dediscam numeros, culte Tibulle, tuos?
Ah peream prius; & saevo me fulmine tactum
Trudat in obscuras Jupiter ipse domos.
Dispeream, si quicquid opum, si quidquid honorum est,
A genere hoc vitae me revocare potest.

11. AD JOANNEM AURATUM virum utraque lingua cruditissimum.

AURATE gentis grande decus meæ,
Qui tonsa docta fila legens manu
Seclis inexpertum vetustis
Ambrosio jacis ore nectar.
Quid esse caussæ suspicer, invida
Suis quod ortos Gallia finibus
Aut odit, aut spernit poëtas,
Usque favens peregrinitati?
Atqui vetustis temporibus suos
Et fovit Hellas & Latium suos:
Quæ pravitas nos mentis unos,
Ne faciamus idem, coërcet?
Nihil daturum me auribus hic tuis
Velim arbitreris. Sim licet & fide
Pridem tibi, & communitate
Sanguinis, & patria alligatus:
Nil ista sed me commoveant tamen,
Aurate, palpo percutere inscium,
Ut laudibus te ornare pergam,
Ni tua me prope singularis
Virtus moveret. Nil faciles tibi
Musæ negarunt: seu libeat fide
Sacrare Græca, seu Latina
Nobilium inclyta facta regum.
Hac arte quondam quas sibi copias
Dirces alumnus, quod peperit decus?
Contra, tuos mercede justa
Quisnam hodie decorat labores?
Præjudicata quod nisi nos premat
Auctoritatis pondus, erit nihil,
Cur non, metu plane remoto,
Cedere te inficiemur ulli.
Sed nempe virtus temporibus jacet
Depressa nostris: hinc fit, ut unici
Virtutis altores poëtæ
Clade etiam simili premantur.

12. IN DISCESSU DANIELIS SCHLEICHERI, FILII *longe dulcissimi.*

DEscende cælo, & jam mihi lugubres
Regina dicta Calliope modos,
Quibus furentem, eheu, sub imis
Visceribus retegam dolorem.
Dic, diva, carmen, quale per herbidi
Ripas Caystri, candidulum caput
Trajectus immiti sagitta,
Voce canit moriente cycnus:
Aut qualia olim conjuge Thracius
Rapta sacerdos dixerat, ad sonum
Quorum & feræ immanes quierunt,
Et rabidi posuere venti.
Ah! unde questus incipiam meos?
Quæ prima se vox pectore proferet,
Iterque laxabit querelis?
Nam meus hinc Daniel recedit.
Nunquamne posthac, o juvenum decus,
Quotquot, jugales dum citat aureos,
Terramque collustrat jacentem,
Ignivomo videt ore Phœbus,
Nunquamne posthac conspiciam tuos,
SCHLEICHERE, *vultus? cur igitur moror,*
Nec tristis invisæque vitæ
Fila ferox inimica rumpo?
Jamjam valete o gaudia, & o joci,
Et quicquid ante hac dulce fuit mihi:
Venite jam fletus perennes,
Perpetuique venite planctus.
Innixa ramis Daulias ut novis,
Cui cautus auceps furtifica manu

Pullos

Pullos tenellos involavit,
Mæsta sedet, geminatque questus,
Et se doloris vulnere conficit:
Sic ipse, postquam desiero tui
Aspectu amato atque expetito
Posse animum exsatiare vultus,
Eheu, quibus tunc fluctibus opprimar!
Quantas dolorum perpetiar faces!
Quam sæpe, te ut spectare possim,
Morte mea cupiam pacisci!
Lenito crebris hæc mala litteris,
O nate, saltem, neve animo patrem
Depone, qui dum vivet, unum
Pectore te retinebit arcto.

13. *AD CLAUDIUM VOESIUM.*

CLaudi integello pectore amabilis,
Qui mente solus disjicis a mea
Acerba curarum benignis
Vocibus, alloquioque dulci.
Non sic timenda est, in Lybiæ jugis
Quæ matre rupta vipera nascitur:
Non scorpii cauda minaces,
Non geniti sub aquis chelydri:
Non herba tetro noxia gramine,
Quamcunque tellus Thessalis educat;
Non illa, quam stillante rictu
Spuma canis genuit triformis,
Dira ut latentis tela Calumniæ,
Quam Dite tellus sustulit ex patre,
Nefariam, insontesque fictis
Criminibus premere efficacem.
Hæc conglobatis suspicionibus
Beli nepotem perdidit, hæc mala

Adegit

Adegit ad potum cicutæ
Innocuum sophiæ parentem.
Dum Phœbus Indos exoriens novo
Afflabit igni, Beticolas cadens,
Non ulla Thesidæ modesti
Secla pudicitiam tacebunt.
Aggressa blandis hunc sua fraudibus
Noverca pellax: quid juvenum decus,
Labentis istud ver juventæ
Perdis, ait, tenerumque florem?
Cur editorum per juga montium
Antris latentes persequeris feras?
Tibi absque telis, retibusque
Præda domi melior parata est.
Accede: neu te pœniteat mei
Fructus pudoris capere primulos:
Non me ore natura indecoro
Protulit, immeritamve amari:
Quid vana legum vincula te movent?
Natura nullos concubitus vetat,
Sed compedes vanissima istas
Cura hominum sibi fabricata est.
Nil ille motus, desine vocibus
Tentare mentem spurcidicis meam,
O spurca & in tauros furenti
Progenies genitrice digna.
Hæc fatus in tesqua, & nemorum abditos
Abit recessus, gesa manu rotans:
Vadentem odora & vis sagacium
Anteit, & sequitur Laconum.
Quid innocenti sed juveni tamen
Servasse tanto a crimine profuit

Men-

Mentem, si apud patrem reversum
Impia plus potuit noverca?
Cujus querelis ille adeo integer
Per vota patris filius occidit,
Cautes & eliso marinas
Imbuit emoriens cerebro.
Nec me venenis non petiit suis
Illa ipsa mendax anguipedum soror,
Mendaciorum procreatrix,
Perpetua & scelerum architecta:
Sed dexter illi me eripuit Deus,
Umbone tanquam me triplici tegens:
Cujus memor, nunquam canoris
Versibus hunc celebrare mittam.

14. *AD PETRUM RONSARDUM*
Gallicorum Poëtarum facile
Principem.

RONSARDE Aonii pectinis arbiter,
Qui princeps resonum sollicitas ebur,
Ventorumque minas, & celeres potens
Lapsus sistere fluminum.
Quando te reducem Vindocino ex agro
Cernemus, veterum turba sodalium?
Quis te, quis niveo vellere conditus,
Nobis restituet dies?
Quid desiderio perpete nunc tui,
Heu quæ non facimus vota? quibus sacros
Postes muneribus cingere parcimus?
Quas non concipimus preces?
O saltem interea, quicquid agis, memor
Nostri vive: ita de curribus aureis
Rumor per liquidum gemmeus aëra
Spectandum populis vehat!

15. AD

15. AD NICOLAUM DENISOTUM COMITEM ALSINOTUM.

BAcchus poëtas & facit, & fovet :
Bacchus poëtarum ingenia excitat,
Bacchus novem præstat puellis,
Et melior, potiorque Phœbo est.
Ter terna quisquis pocula sumpserit
Dulcis Falerni, sentiet hic sibi
Calere divino furore
Carmina ad ejicienda mentem.
Sic lætus olim vixit Anacreon,
Cinctus virenti tempora pampino,
Sic Ennius semper madenti
Gutture carmina funditabat.
Algentis at quos potus aquæ juvat,
Frigent eorum carmina, nec ferunt
Ætatem. Ades, mecumque plenis
Hic cyathis, Nicolae, certa;
Miranda seris carmina posteris
Uterque loto gutture concinet :
O dulce tormentum, o gravatis
Certa quies animis Lyæe!
Quænam imperiti pocula quærimus
Vocalis undæ? quod bifidi duplex
Montis cacumen somniamus?
Quam petimus fatui Hippocrenen?
Hæc Hippocrene est : unius hic liquor
Vates stupendos efficere evalet.
En, par pari gratus repende:
Hoc ego te cyatho saluto.

16. AD JANUM TILIUM PARÆNETICON.

MOdus tenellis quis tibi ab unguibus
Vitæ tenendus, Jane, sit, accipe,

Beni-

Benigna quem natura finxit
Ingenio puerum sequaci.

Primum ergo amorem numinis intimo
Serva usque fixum pectore, & illius
Ad jussa te compone: nulla est
Sors nocitura Deum colenti.

Fac & parentes sis pius in tuos,
Honore & illos promerito colas:
Impune nunquam sprevit ullus,
A quibus ortus erat, parentes.

Fas & magistris, sint licet asperi
Nonnunquam, honorem reddere debitum,
Si quando te objurgent, id illos,
Te quod ament, facere arbitrator.

Nam primula ætas innumeris rapi
Affectionum turbinibus solet:
Frænari eam quare & magistri
Assiduo imperio necesse est.

Nil turpe factu dicere, fas puta:
Quæ quisque gaudet dicere, eis quoque
Gaudere patrandis putatur,
Indicium sua cuique lingua est.

Disce &, sodales quos tibi debeas
Parare: nam omnes consimiles fere
Evadere illis assolemus,
Queis cum agimus: neque pestilenti

Si quis frequenter vixerit in domo
Nec si in malorum cœtibus, ut sibi
Contagio nil obsit, unquam
Arte cavere valebit ulla.

Vide ergo, ut illos, Jane, pares tibi,
Queis esse te olim consimilem voles.

At immodestos quos videbis,
Et cane pejus, & angue vita.
Laborem amato, dum juvenis viges,
Ut ocieris, cum senium premet:
Laboris osores nec ulla
Laus sequitur, neque splendor ullus.
Hæc si sub imo pectore clauseris
Præcepta, Tili, spes bona nos tenet,
Tuis, fore, ut majoribus te
Persimilem videamus olim.

EPIGRAMMATA.

17. ANTONIO GOVEANO.

SUmme poetarum, quos secula nostra tulerunt,
Cui sacra Castalii fluminis unda subest,
Accipe non tetrica juvenilia carmina fronte,
A domino limam jussa subire tuam.
Ut tibi si (quod vix ausim sperare) probentur,
Olim se lucem posse videre putent:
Sin minus, æterna damnentur ut omnia nocte,
Aspectu tanti facta beata viri.

18. Julio Cæsari Scaligero.

SCaliger Aoniæ decus immortale cohortis,
Qui, quæ alios ornant, singula, solus habes,
Altera Veronæ, major sed fama priori,
Cui Clarii munus cessit utrumque Dei,
Cui tot se debent animarum millia, per quem
Sæpius est Stygii cymba quieta senis.
Quod tantum augusta de majestate remisti,
Ut placido versus videris ore meos,
Præmia quæ tandem tibi digna reponere possim?
Devoveam si me, vix satis esse putem.

Tune

Tune meos versus voce ut laudaveris illa,
Quam stupet, & qua nil grandius orbis habet?
Præmia quænam igitur reddam tibi digna? sed erro:
Præmia non debent reddier ulla diis.
Anne tuas igitur describam carmine laudes?
(Laudari humana numina voce volunt.)
Deficient humeri tanto sub pondere, nec jam
Tuta erit in tanto nostra carina mari.
Quidnam igitur? taceo satis hunc dixisse putandum est,
Se quicunque satis dicere posse negat.

GUILIELMO MOMBASIO EPISCOPO LECTORENSI.

QUod tam censeris generoso sanguine, Præsul,
Quodque es tam multis clarus imaginibus,
Illa quidem certe laus est non infima, sed quæ
Tota ad majores sit referenda tuos.
Quod superas opibus multos, quod honoribus anteis:
Fortunæ hæc dici munera posse vides.
Quod sis augusto spectandus corpore, forsan
Natura hanc dotem vendicet ipsa sibi.
At quod tam multis fulges virtutibus, atque
Eximiis rari dotibus ingenii,
Quodque tuis lucem præferre nepotibus illam,
Quam tibi majores antetulere potes:
Hæc demum est tua laus: hæc præsul, laus tua demum:
Una hæc te superis inserit ordinibus.

20. In Ponticum.

AUrea non vana jactas tua carmina voce;
Purgari solo nempe quod igne queunt.

21. In Noallium.

NIl immundius est tuis libellis,
Nil obscenius impudiciusque,

Et vis te tamen ut putemus esse
Numa Fabricioque sanctiorem.
Ac sententia nostra ea est, Noalli,
Quisquis versibus exprimit Catullum,
Raro moribus exprimit Catonem.

22. In Virgilium.
Virgilius ipse loquitur:

COr Phœbi, Phœbus Latii, Vatum Pater & Rex,
Fons ex quo Aonia prosilit humor aquæ.
Par volui primum, major sed factus Homero,
In Græcos Romæ jura secunda dedi.
Ad cælos tandem raptus, Jove judice, dicor
Nectarea illorum vincere voce sonos.

23. Neque avaros, neque prodigos probandos esse.

IMproba quem partis cumulandi plura libido
Detinet, & juris non sinit esse sui;
Quem vexant damnosa modis insomnia miris,
Dum sua sub tacita pondera nocte putat;
Qui queritur tardas non sæpius ire calendas,
Quique nihil pensi, dummodo quærat, habet;
Omnia præ lucro contemnere jura paratus;
Nec mihi, nec cuiquam, credo, placere potest.
Sed neque qui ternis decies centena diebus
Fundit, & in sumptu nil putat esse nimis:
Quique etiam noctu posita cum luserit arca,
Non alio ritu tempora lucis agit;
Quem sol si primo locupletem viderit ortu,
Redditus ex Crœso protinus Irus erit:
Qualis apud Stygiam torquet rimosa paludem
Vano virgineas urna labore manus.
Quisnam igitur? qui se cauta sic temperat arte,
Ut medium servans vitet utrumque latus.

Pro-

Providus, at facilis; parcus sibi, largus amicis,
Atque etiam largus, cum petit hora, sibi;
Qui nec opes terræ furtim componere, sed nec
Perdere discincti more nepotis amat.

24. In Romanum.

CUm somnus pigris vix dum est excussus ocellis,
Atque recens orto pluma relicta die,
Inclamas multo puerum, Romane, boatu,
Ora lavaturas qui tibi portet aquas:
Tunc & gingivas multo sale sesquipedales
Proluis, & guttur terque quaterque tuum.
Esse quid hoc dicam, quod cum tam sæpe lavetur,
Nunquam non tamen est sordida lingua tibi?

25. In malos Principes.

JUpiter in faciem, propter sua probra, lupinam
Mutavit regem, Mænalis ora, tuum.
Ille quidem Regum solus, mihi credite, non est
De se qui dici promereatur idem.

26. In Corellium.

SUtor es, & pistor, lanius, lenoque coquusque
Mercatorque bonus causidicusque bonus,
Te tamen in tota non est mendicior urbe,
Nec quem paupertas arctius ægra premat.
Dic agedum, qui fit (nam res est mira, Corelli)
Cum tot res facias, rem facere ut nequeas?

27. Stephano Alisio Burdegalensi.

SI mea se faciles dederint in vota camœnæ,
Ut per plura meum secula carmen eat:
Tu pariter mecum memori celebraberis ævo,
Et tibi scripta vetus per mea nomen erit;
Sin (sed enim verbis & pondus & omen abesto!)
Non seneant domino longius illa suo:

Non tamen idcirco tibi displicitura putabam
Hæc magni in te animi pignora parva mei.

28. Mario Crucio.

FOrma ætate perit: vires ætate fatiscunt;
Casibus innumeris eripiuntur opes:
Una, Mari, est virtus, quam non vis temporis aufert,
Non premit indigno sors inimica pede.
Una suos invicta perennibus inserit astris,
Fortunæ imperio liberat una suos.
Hanc sequere. Insane est postponere firma caducis,
Veraque quæ bona sunt spernere, falsa sequi.

29. De virtute & gloria.

VIrtus ut solidum quiddam est, & corpore constans:
Æqua sed est umbræ gloria fluxa levi.
Hanc igitur quisquis neglecta amplectitur illa,
Huic mage quam corpus corporis umbra placet.

30. Sub exortum diei.

ROscida purpureos effert aurora jugales,
Et nitidum soli prævia sternit iter.
Noctis aves dudum rupere silentia cantu,
Nullaque jam cœlo, rara vel astra micant.
Exit flammivomo Phœbus spectabilis ore,
Et tenebras densæ noctis abire jubet.
Christe, Patris splendor, vero me lumine reple,
Atque meo tenebras pectore pelle procul!

31. De voluptate & ratione.

CUm, velut excelsa residens in puppe, voluptas
Arbitrio mentem pellit agitque suo:
Horrida bacchantes ineunt certamina venti,
Navemque in Syrtes, & vada cæca trahunt,
Illinc ambitio, dolus hinc consurgit, & atrox
Ira cruentatas sanguine tincta manus.

At

At ratio regimen navis si sumserit, ecce
Compositis undis æquora tuta silent.
Ipsa ratis nullo ventorum exterrita flatu
In portum certo tramite flectit iter.

32. In Paulum.

QUæ tu condideras, inspexi carmina nuper,
Lectaque sunt, fateor, terque quaterque mihi.
Nec tamen evalui cognoscere, quid sibi vellent,
Usque adeo obscure scribere, Paule, soles.
Nam tu verba, puto, ex libris accepta Sibyllæ,
Quæque Catonis erant tempore prisca nimis,
Versibus infercis, gaudesque obscurus haberi,
Et velut inducta singula nube tegis:
Errasti hoc tantum, quod mittens carmina, Paule,
Debueras una mittere Grammaticum.

33. Petro Quintio.

SI Dea, quæ dubiis huc illuc passibus errat,
Et regit humanas lumine capta vices.
Quem Labyrintheis erroribus egit, Ulyssem
Ad patrios esset passa sedere focos:
Membraque lausque viri tumulo caperentur eodem,
Et tegeret nomen, qui tegit ossa, lapis.
At quoniam fatis varie crudelibus actus
Dura tulit terra plurima, plura mari:
Vivit, & evectus rutilis super æthera Pennis,
Mæonio clarum carmine nomen habet.
Macte animo, Quinti, dum te sors invida vexat,
A patriisque procul finibus esse jubet.
Virtutem illa tuam toto disseminat orbe,
Dumque nocere cupit, sic quoque sæva juvat.

34. Claudio Burgo.

PErpetuo mæres, nec frontem exporrigis unquam,
Hoccine tu quæso vivere, Burge, vocas;

Is demum vere vivit, qui mente serena,
Et nitido lætos exigit ore dies.
At qui perpetuis torquet se angoribus, hunc non
Vivere, sed lenta morte perire puto.

35. In D. Catharinam.

QUo te præcipue commendem nomine, virgo?
Laus etenim quæ te non minor esse queat?
Magnum erat errores veterum liquisse parentum;
Majus at imperium deseruisse fuit.
Magnum erat immanis rabiem sprevisse tyranni;
Supplicia at majus sponte subire fuit.
Magnum erat his vitam sponte objecisse periclis:
Majus nunquam animo succubuisse fuit.
O decus eximium patriæ, sexusque polique!
Dicere te merito nullus honore potest.

36. Eadem de seipsa loquitur.

ILlecebras inter medias educta virago,
Re princeps, mulier corpore, mente dea,
Nixa Deo, mundi spernens mala gaudia: vici
Tum tormenta animo, tum ratione sophos.
Non rota, non gladii, non ipsi horrenda tyranno
Mors potuit mentem sede movere meam.
Scilicet haud quicquam mens Christo afflata veretur,
Ille meæ vires, & mea vita fuit:
Quid fuit; estque fuitque atque est sine fine futurus,
Principium vitæ mors dedit ipsa mihi.
Qui legis hæc, sic tu te etiam compone, viator:
Mors tibi pro Christo vita perennis erit.

37. In Commentarios Juris Civilis, Francisci Connani viri clarissimi.
Liber loquitur:

DUm tua nil præter curantis commoda, Lector,
Me patris assiduo cura labore polit,

Dum.

Dumque diebus amat totas ex ordine noctes,
Noctibus & totos continuare dies:
Ipse (fatebor enim infelix) dominoque patrique
Ipse necis properæ maxima caussa fui.
Verum etiam sine me fatalia tempora mensus,
Serius ut paulo tandem obiturus erat.
Faxo ego, ut æternum per me nunc vivat: eroque
Illi auctor vitæ, cui necis ante fui.

38. De morte M. Bruti.

BRutus ut Augusto belli succedere palmam,
Et paulum a victis vidit abesse suos;
Amplexus gladium multa jam cæde madentem,
Ergone te, dixit, sospite servus ero?
Quin potius fatis id quod præclusa malignis
Non potuit patriæ, id dextra datura mihi est.
Hæc fatus, rutilum per costas exigit ensem,
Magnanimoque cadens pectore pulsat humum.
Sic quoque dum moritur, labris dum spiritus errat,
Nunc, ait, invito Cæsare, liber ero.

39. De morte Ciceronis.

CUm ferus astaret stricto mucrone satelles,
Sumere supplicium de Cicerone parans:
Immoto vultu, atque oculis constantibus ille
Præbens infanda colla secanda manu:
Publica libertas vita mihi charior, inquit,
Me quoque me fas est, te moriente, mori.

40. Calendis Januariis. Jocosum.

NOn tibi pro Xeniis fulvi pretiosa metalli
Pondera, non docta signa polita manu,
Non lana Assyrio tincta & saturata veneno,
Non gravis argenti lamina munus erit.
Talia non capiunt generosas munera mentes,
Talia magnanimi spernere dona solent.

Cum te igitur, quam sis excelso pectore, norim:
Non mittam ista tibi dona. Quid ergo? nihil.

41. In Insignia Lucæ Sempronii,
Stellam videlicet cum rosa.

Esse rosas cœli merito quis dixerit astra:
Astra sed & terræ dixeris esse rosas.

42. In Julium Cæsarem Scaligerum.

Dic Dea, quod possim scripturus fingere nomen,
Scaligeri quod par laudibus esse queat?
Cur petis imprudens, quod habes? dic, Scaliger: illud
Omnia virtutum nomina nomen habet.

43. In eundem.

Dicite mi, Musæ, cultissima nomina nobis,
Quonam Scaligeri pascitis ora cibo?
Sic ego. Sic Musæ: Quam te sententia fallit?
Nectare quo potius nos alat ipse, roga.

44. In Carolum Caliantheum.

Philosophum te dicis & hoc te nomine jactas,
Præ te omnes reliquos ut nihil esse putes.
Nec tamen aut rerum caussas & pondera nosti,
Aut aliud, nomen quo mercare sophi.
Una tuis titulis addenda est littera, Carle:
Non mihi Philosophus, sed Philosomphus eris

45. In quendam.

Mulciber incessu, capite Æolus, ore Lyæus:
Tres uno divos corpore solus habes.

46. Joanni Casticando.

Ni quantum pote quisquam amare quenquam.
Tantum te ipse amo, Casticande, vi te,
Totum non oculis fero jam in ipsis,
Verum in pectore & intimis medullis:
Contingant mihi cuncta, quæ timentur,
Et multo graviora, quam timentur:

Tanto

Tanto ut sim ipse miserrimus malorum,
Quanto tu unus es optimus bonorum.

47. In Pontilianum.

Cur tua vix unquam sint salsa epigrammata, quæris?
Diluis hæc nimio, Pontiliane, mero.

48. De Lucii cujusdam memoria.

Esse aliquam si quis memorandi perneget artem,
Hanc qui confirmet, Lucius unus erit.
Ille etenim nuper curaque adjutus & arte,
Tres versus totidem noctibus edidicit.

9. In Paulum.

E Lecto surgens ad mensam accedere Paulus,
E mensa ad lectum rursus abire solet.
Interea attingit libros & vina Catelli,
Et queritur sese discere posse nihil.

50. De Pompilii naso.

Pompilio est nasus cubitos tres longus & unum,
Latus & hunc murus cingit utrinque triplex.
Adsunt & turres, Bacchus quas condidit ipse,
Et minio tinctas usque rubere dedit.
Huic etiam naso vis admiranda tributa est,
Nam calices siccos illius umbra facit.
Imo etiam longo distans si senserit usquam,
Ut magnes ferrum, sic trahit ille merum.
Nuper eram in mensa, sitiens, potare paratus:
Pompilius clausas astitit ante fores:
Mira canam, sed vera, merum mihi forte paratum
Attraxit naso protinus ille suo.

51. In Pauli nasum.

Exiguum si quis nasum vidisse laborat,
Paulum adeat, Paulo si modo nasus inest.
Non etenim est nasus, sed pars centesima nasi:
Et quo quis viso dicere possit, ubi est?

Talis

Talis inest nasus muscis, sed & his quoque major,
Et melius nasi nomine dignus inest.
Quam quæ per radios volitant corpuscula solis,
Majorem nasum vix, puto, Paulus habet.

52. Sansoni Crucio.

ET bonus & dives, Sanso, simul esse laboras:
Id fieri nulla sed ratione potest.
Sic utrumque petens perdes utrumque: necesse est,
Alterutrum tollas, alterutrumque petas.

53. In Vitronem.

QUod totam Vitro furiosi more per urbem
Discurrit noctu, quod loca sola petit,
Nescio quid secum solus quod mussitat, illo
Quod nemo est tota sordibus urbe magis:
Hac ratione parat nomen famamque Poëtæ,
Et reperit fatuos sic quibus esse probet.
O valeant calami, pereat genus omne librorum,
Reddere si vates mens male sana potest.

54. In Pontilianum.

CUm rapidus medio desævit in æquore Titan:
Fer, puer, huc cyathos, Pontilianus ait.
Cum pluit, En, inquit, Deus admonet esse bibendum,
Qui nunc tam multo proluit imbre solum,
Sic vacua a potu non unquam tempora ducit,
Curque bibat, semper Pontilianus habet.

55. De seipso.

DIcebam, Euterpe, cœptis in versibus hærens,
Auxilium fratri porrige, diva, tuo.
Fraterno mota est in risum nomine virgo,
Et nitidum sudo reddidit ore diem.
Tunc ego subridens: Mirari desine, nam mi
Si pater est Cæsar, tu soror esse potes.

56. In

56. In importunos recitatores.

Heu mihi, quam res invisa est nimis esse Poëtam!
Quantum odii morbus colligit ille suis!
Nil genere hoc hominum est usquam importunius, illos
Et cane, qui sapiunt, pejus & angue cavent.
Nec locus est, nec tempus, ab his subducere quo te,
Non si mille modis aggrediare, queas.
In fora te, in thermas, & balnea in ipsa sequentur:
Quod si in templa gradum ferre parabis, & huc.
Si notos forte ægrotos invisis, & illuc:
Spectatum ludos forsitan ibis, & huc.
Pergis, eo nullum quo ducere quæris, & illuc:
Pergis eo, comitem quo tibi poscis, & huc.
Denique ut exoneres alvum, discedis, & illuc,
Ut somnum capias fessus abibis, & huc.
Interea insulsis onerabunt versibus aures,
Auribus ut te nunc ipse carere velis.
Versibus insulsis queis cantio gratior illa est,
Quam geminat putri condita rana lacu.
Ex genere hoc, miserum nuper me prenderat unus:
(O lux infelix quam fuit illa mihi!)
Fessus ego, insuavis mihi jam ut vita esset, apud me
Fundebam surdo talia vota Jovi:
Summe Deus, te si qua mei miserat o tangit,
(Nam qua sim positus conditione vides,)
Aut abige hunc tandem, aut mihi da surdescere, vel jam
Alterutrum nostrum, vel neca utrumque simul.
Venerat ad primæ damnata crepuscula lucis:
Vix abiit vates Sole cadente meus.

57. JU-

JULIUS CÆSAR
TRAGOEDIA.

PERSONÆ DRAMATIS.

C. JULIUS CÆSAR. M. BRUTUS.
C. CASSIUS. DECIUS BRUTUS.
CALPURNIA. NUTRIX.
CHORUS CIVIUM ROMANORUM.

ACTUS PRIMUS.

CÆSAR.

JAm tota pene terra Romanos timet,
Et qua resurgens aureis Phœbus comis
Indos propinqua subditos tingit face,
Et qua cadentes pronus inflectens equos,
Gratæ sorori cedit alternas vices,
Patruique lasso stagna crispat lumine.
Quacunque Nereus margines terræ premit,
Reges vel ipsi Cæsaris nomen timent.
Numerent triumphos, cum volent, alii suos,
Seque a subactis nominent provinciis:
Plus est vocari Cæsarem. Quisquis novos
Aliunde titulos quærit, is jam detrahit.
Numerare ductu vis meo victas plagas?
Percurrito omnes. Ipsa victrix gentium
Mihi Roma cessit. Ille tam magnus gener,
Ut pene nomen duceret jam impar sibi,
Terra marique fusus agnovit meas
Præstare vires: quemque noluerat parem,
Tulit priorem. Thessali cæde hostium
Maduere campi; principum membris canes,
Avesque pastæ; ductor ipse exterritus,

Fu-

Fugare ſuetus, fugit, & notos petens
Senſit manere raram in ærumnis fidem.
Quid ergo reſtat, quidve dignum Cæſare
Subacta tellus exhibere ultra poteſt?
Cælum petendum eſt: terra jam vilet mihi.
Supreme Rector, qui verendo fulmine
Iratus orbis utrumque perterres polum,
Si verus eſſe ſanguis Aſcanii putor,
Generiſque noſtri tu ipſe princeps auctor es:
Regni me in aliquam recipito partem tui,
Avos ut inter ſplendidum ſidus meos
Matris Diones proximam aſpiciam facem,
Jam vel mihi, vel patriæ vixi ſatis;
Quid teneor ultra? jam mihi exactum eſt, geri
Sago togaque quicquid eximium poteſt.
Hoſtes perempti, civibus leges datæ,
Digeſtus annus, redditus ſacris nitor,
Compeſtus orbis: cogitari nec queunt
Majora cuiquam, nec minora a me geri.
Vivam otioſus? at id quidem vix vivere eſt,
Nec ſol quietem, nec bonus princeps capit.
Cum vita partes muneris functa eſt ſui,
Mors propera nunquam, ſera nonnunquam venit.
Mihi multa vates dira minitantur quidem,
Suadentque amicis ut meum ſtipem latus:
At enim timere Cæſaris nunquam fuit.
Ignava mens rebuſque non exercita
Vereatur atræ mortis incertum diem:
Generoſus animus, quique ſe nullo videt
Scelere impiatum, ſemper eſt liber metu.

CHORUS.

SOrs rerum domina omnium
Non uſquam ſtabili fixa manet pede,

Sed

Sed vultum assidue, innovans,
Incertisque rotans omnia flexibus,
Alternas variat vices,
Seu mitis faveat, sive premat nocens,
Vento mobilior volat.
Illam si nitida fronte reliquerit
Abdens lampada Delius,
Idem flammivomos cum moderans equos
Mundo restituet diem.
Sub vultu poterit cernere nubilo,
Queis præsens erat, abditam.
Nec solum exiguis rebus inæstuans
Privatas agitat domos:
Ipsis imperiis, dum libuit, novam
Inducit faciem ferox.
Hæc regum arbitrio nos voluit regi,
Donec Tarquinii furor
Commovit proceres, tam rigidum ut semel
Cervice excuterent jugum.
Hinc nos cura patrum, curaque Consulum
Tutos semper ab exteris
Jam per longa satis tempora præstitit;
Non a seditionibus,
Quas pene assiduas exitialiter
Fervens imperii sitis
Nonnullorum animis insita commovet,
Hæc Gracchis animos dedit:
Hæc Syllas, Mariosque in patriæ luem
Armavit. Sed opus quid est
Prisca exempla referre? Hæc quoque Cæsarem
Commisit genero: neque
Impostus prius est horum odiis modus,

Quam

Quam mars sanguine civium
Campos Pharsalicos undique tinxerit,
Tunc, Pompei, caput in tuum
Belli terrificus detonuit fragor.
Nunc Cæsar solio insidens
Optatis fruitur, proque libidine
Solus temperat omnia.
Sic jam, nomine sub novo,
Regni forma redit vetus.
Atque hoc scilicet efficit
Non usquam stabili fixa manens pede
Sors rerum domina omnium.

ACTUS SECUNDUS.

D. BRUTUS.

QUousque tandem, Brute, virtutem tuam
Dormire pateris otiosam degener?
Quousque differt civitatem liberam
Tua videre vindicatam dextera?
Nihilne te virtus tuorum commovet,
Nomenque Bruti? nil gementis patriæ,
Pressa a tyranno opemque poscentis tuam
Conditio dura? nil libelli supplices,
Queis Brutum abesse civitatis vindicem
Cives queruntur? Hæc parum si te movent,
Tua jam, vir ut sis, te satis conjux monet,
Fidem cruore qua sibi obstrinxit suam,
Testata sic se avunculi prolem tui.
Si ab exequendis te avocat cœptis timor,
Animusque pigro torpet ignavus gelu,
Ex fœmina pedisce, quid deceat virum.
An vero stirpis auctor & princeps tua,
Dominatione civitatem regia
Quod liberarit, post honores maximos
Complexus astra est; Servilius, a quo tua est
Deducta mater, Melium in caussa pari
Peremit: unum exempla te per tulia

Pigebit ire, & gloriam adipisci parem?
Mucrone salvo, atque artubus adhuc integris,
Videre Brutus, & pati regem potest?
Imo audeamus magnum aliquid & nos quoque;
Mactatus hacce dextera tandem cadat,
Qui quandocunque ceciderit, sero cadet.
Pro patria confligere, augurium optimum est.
Generosiores frena detrectant equi:
Nec nisi coacti perferunt tauri jugum;
Roma patietur, quod recusant belluæ?
Reges adorent barbaræ gentes suos,
Non Roma mundi terror, & mundi stupor.
Vivente Bruto, Roma reges nesciet.
At vero non rex iste, sed dictator est.
Dum res sit una, quid aliud nomen juvat?
At nomen id refugit, & oblatas sibi
Rejicit coronas. Fingere hoc, & ludere est.
Nam cur Tribunos igitur amovit loco?
At mihi & honores, & semel vitam dedit:
Plus patria illis omnibus apud me potest.
Qui se tyranno in patriam gratum exhibet,
Dum vult inepte gratus esse, ingratus est.
O rem pudendam! mollis & vix vir satis,
Regit Quirites Martis ortos sanguine,
Totumque nutu pathicus orbem temperat.
Accingere, & vim, Brute, nunc profer tuam!
Accommoda orsis venit implendis dies,
Phœbus renascens subditos cives jugo,
Servosque vidit: liberos videat cadens.

CASSIUS. BRUTUS.

O Cujus alto nixa virtus pectore
Sperare Romam sola depressam jubet,
Magnanime Brute, Phœbus aurato diem
Adduxit ore, tam diu optatam mihi,
Qua patria nostra libera evadat manu.
Ita fausta votis sors meis respondeat,
Ut hac tyranni virulentum sanguinem
Haurire dextra gestit & vix se tenet:
Utque hac nihil me cogitantem præter hac

Nox

Nox tota vidit: Sic in illum me feram,
Sic involabo, sic mucronem pectore
Condam scelesto: fors & ipsis dentibus
Cervice dira noxium abscindam caput:
Cruento ut ore prodiens in publicum,
Clamare possim: Roma tandem libera est!
Ferus ille animus, & publici invasor boni
Tennes in auras dissipatus vanuit.
Tunc si vel atra morte sit pariter mihi
Mutanda vita, latus atque alacer cadam.
Bene moritur, qui patriam moriens juvat.
Quid tu? quid alta mente tecum mussitas?
An non eodem prorsus affectu cales?
Essare: nam quamvis legi in vultu potest,
Orationis sum tamen cupidus tua.
BRU. *Quid me plura loqui opus est, Cassi?*
Num mea tibi constantia nota est?
Semel inter nos stetit, aut vitam
Pectore forti simul abjicere,
Aut patriam transdere in antiquam
Libertatem: Semel hoc dictum est.
Aut hoc necesse est perfici: aut Brutum mori.
CASS. *O Romulea gloria gentis,*
Quam tibi vere rigido incoctum est
Pectus honesto: quam tua me animi
Oratio securum esse jubet!
Unus mihi nunc scrupulus restat:
Unane opera confodiendum
Cum Caesare ipso censeas Antonium?
BRU. *Jam saepe dixi id esse consilium mihi,*
Salvis perimere civibus Tyrannida.
CASS. *Perimatur ergo ab infimis radicibus,*
Ne quando posthac caesa rursum pullulet.
BRU. *Latet sub uno tota radix corpore.*
CASS. *Itan videtur? amplius nil proloquar,*
Tibi pareatur: te sequimur omnes ducem.
Vide modo, ut, cum opus erit, adsis. BRU. *videro.*
CASS. *Ego interim meque & meos paravero.*

CHORUS.

Quicunque forti pectore, patriam
Præferre vitæ non dubitat suæ,
Ut vel per enses propter illam
Oppositosque feratur ignes:
Non summus illi rerum opifex Deus
Pigro revinxit pectora frigore,
Sed spiritus cessit superbos,
Indomitamque timore mentem.
Et bullienti plurima sanguine
Cælestis auræ semina condidit,
Et dixit: I, plebem prementes
Contere, nil veritus, tyrannos.
Hac arte præstans Harmodius suos
Servavit, uno nixus amiculo:
Nunc utriusque excelsa florent
Nomina non tribuenda servis.
Quos si ociosos tuta sequens timor
Forte avocasset rebus ab arduis,
Qui mortuos consumpsit ignis,
Nomina non minus obruisset.
Caret severus crimine Caruabas,
Et laude dignus creditur, haud probro,
Quamvis ferocem cæde dextram
Tingere nil veritus paterna.
Odit tyrannos Jupiter, & favet,
Cum quisquam in illos consilium parat:
Illosque natis sæpe tradit
Conjugibusve suis necandos.
O quot, quibusque est plena periculis
Sors imperantum! præcipue quibus
Non civium concors voluntas,
Sed regimen peperere vires.

Plebem

Plebem timeto, qui solio insidens
Plebi timeris, fons odii timor
Audere jussit multa multos:
Sæpe gelu calore excitatur.
Rarus tyrannus morte perit sua:
Illos veneno cauta necat manus,
Hos plebis iratæ tumultus,
Hos rigidus gladio satelles.
Multo ille vitam tutius exigit,
Quicunque parvis privus in ædibus,
Nullum timens, nulli timendus,
Pelle sub exigua quiescit.

ACTUS TERTIUS.

CALPURNIA. NUTRIX.

ODI! molestis tollite omen somniis,
Nec sinite, quæso, pondus ullum tam malis
Inesse visis! Horror artus concutit,
Corpusque totum frigidus sudor lavat,
Quoties recordor: mensque nescio quod malum
Præsagit ipsa. NUT. *Alumna, quidnam esse hoc putem,*
Mæsto quod ore, & lacrymis manantibus,
Secreta quæris, teque nobis subtrahis?
Quæ caussa fletus? quisve tam subitus dolor
Turbare mentem tam cito potuit tuam?
Potestne flendum quippiam contingere
Nuptæ viro, qui pene fortunam regit?
CAL. *Dilecta nutrix, quid mihi instet, nescio:*
Sed me misellam mirus invasit timor.
NUT. *Conceptus unde?* CAL. *Nil tibi, vel si velim,*
Celare possum, visa noctis proxima
Me terruerunt. Victa nam postquam dies
Hesterna cessit, noxque nigro tegmine
Involvit omnem cæca telluris globum:
Amplexa blandum Cæsaris collum mei,
Placida quiete vix resolvi cœperam,
Cum mihi repente visus: heu nutrix mea,

 Retine

Retine labentem! NUT. Alumna habeto animum bonum.
Sopor timores sæpe vanos objicit.
Narrare perge cuncta, velut occeperas.
CAL. Cæsar meus, nutrix mea, heu, Cæsar meus,
Meus ille Cæsar, quo mea innixa est salus,
Mihi visus ulnas inter effusus meas,
Jacere multo sanguine & tabo fluens,
Multisque plagis pulchra fossus pectora.
Tum mihi quietem subitus excussit timor.
Misera arctius repente complector virum,
Pectusque tento, quaque somnus finxerat,
Vix falsa credo: vix habeo manibus fidem.
Heu quid deorum, talibus visis, mihi
Minatur ira, quidve portendit mali?
NUT. O mitte questus, neve nondum urgens malum
Celerare perge. Qui malum timet imminens,
Geminat timendo. Sive nihil instat mali,
Fallaxque mentem imago turbavit tuam,
Cur vana veros caussa producet metus?
Seu (quod repellant sancta divum numina!)
Mutata Roma fata quid gravius parant,
Tamen haud timendum est. Rite conceptis deos
Mollire votis, thuraque aris omnibus
Adolere præstat. Non inexorabilis
Mens est deorum: sæpe flectuntur prece.
Quamquam equidem, alumna instare nil existimo:
Sed vana mentes sæpe ludunt somnia.
Quam sæpe inanis est mihi objectus timor,
Sic somnianti: nulla inest somno fides.
Quis tam vel audax, Cæsarem ut petere audeat?
Vel tam impius petere ut velit patria patrem?
Quotquot vel error, vel voluntas pertinax,
Vel invidia Cæsari inimicarat tuo,
Partim verendus perculit Martis furor,
Miranda partim Cæsaris clementia
Servavit, & servando, amicos reddidit.
An ullus ingenio esse tam immani queat,
Debere vitam ut cui suam se intelligat,
Illius ipse tentet insidiis caput?
O mitte questus! abjice ex animo metum.

Venti

Venti leves tua dissipabunt somnia.
CAL. Ita di velint: Utcunque sit, saltem virum
Precabor, ut se contineat hodie domi.
Ubi quid timetur, cautio nunquam nocet.

CHORUS.

Jam dies Annæ rediit Perennæ:
O quot in lætis, Tyberine, ripis,
Senties lusus hodie venustos!
Quot puellarum pedibus premeris?
Candidi quot te juvenes revisent,
Quot senes? qui dehinc titubante gressu,
Sæpe siccatis madidi culullis.
Nare de crispa tremulum vibrissent.
Et vacillantes agitent choreas.

DI! procul lævum teneatis omen,
Neu mali quicquam sinite evenire,
Quo minus vultu populus sereno
Possit antiquos celebrare ritus:
Tuta sed vestro assidue perennet
Roma favore!

Nil in humanis stabile est putandum:
Sæpe securos inimica lusus
Horrido turbat Nemesis flagello,
Grataque in luctus, gemitusque amaros
Gaudia vertit.

Abstine, o densa sata nocte virgo,
Virgo, quæ voce reprimis superbas,
Et feris sceptro nimium potenti
Magna locutos.

Romuli te gens colit, & veretur:
Cur premas, qui te venerantur, & qui
Debito addicti tua prosequuntur
Numina cultu?

ACTUS QUARTUS.
CÆSAR CALPURNIA. D. BRUTUS.

NE deprecare: turpe me fractum metu
Desistere esset. CAL. tam nihil apud te valent
Uxoris (eheu!) pene jam exanimis preces?
CÆS. Quid? somniis me credere tuis postulas?
CAL. Non, sed timori ut nonnihil tribuas meo.
CÆS. At ille solis nititur somniis timor.
CAL. Finge esse vanum: tribuito aliquid conjugi.
CÆS. Etiam petenti, quod decus lædat meum?
CAL. Non, sed petenti, quod caput servet tuum.
CÆS. Desine timere. CAL. Audere desine tu prius.
Tuaque si adeo spernis uxoris metum,
Movere vatum oraculis minacibus,
Periculosam qui tibi hanc lucem admonent.
Si spectra, si te auspicia, si fibra monent
Cavere, & hunc meum timorem comprobant;
Quid in paratam pertinax mortem ruis?
CÆS. Quando timorem ponere aliter non potes,
Ne nos tibi queraris omnino nihil
Tribuere, mittatur Senatus in hunc diem.
D. BRUT. Magnanime Cæsar, quod tibi verbum excidit?
Tene potuisse Barbarorum copias,
Nil mente mota, fortiter contemnere,
Non posse nunc temnere mulieris somnia?
Ubi pectoris vis illa præcellens tui est,
Quam sensit olim, quique septeno videt
Nilum per arva profluentem gurgite,
Quique glaciali colla suppositus polo,
Concreta pigro maria sulcat marmore,
Et quos rapaci Rhodanus unda verberat,
Galli feroces? ô statum deterrimum,
Si Cæsar orbem, Cæsarem mulier regit!
Conscende currus, læta victrix, aureos,
Gemmantibusque pervehitor urbem rotis:
Totius orbis sola domitorem domas.
Veteres triumphos Roma nunc sileat suos,
Et militaris conticescat gloria:

Invictus

Invictus armis Cæsar hodie vincitur.
Quid, Cæsar, animi patribus credis fore,
Si te jubente convocatos jusseris
Abire nunc, redire, cum Calpurniæ
Meliora sese objecerint insomnia?
Vade potius constanter, & nomen rape
Parthis timendum: aut hoc minus si te juvat,
Prodito saltem, atque ipse patres mittito:
Ne negligi se, aut ludibrio haberi putent.
CÆS. Incertus animi & huc & illuc distrahor,
Qualis per æquor concitus bacchantibus
Deprensa ventis fertur incerto ratis
Agitata cursu: pellit illinc Africus
Creber procellis, Eurus hinc, illinc Notus:
Si me hinc tua, Calpurnia, inflectunt preces,
Hinc dicta Bruti. Sed tamen quando semel
Vel cadere præstat, quam metu longo premi:
Non si trecentis vocibus vatum avertere,
Non si ipse voce propria præsens Deus
Moneat pericli, atque hic manendum suadeat,
Me continebo. Desine, uxor conqueri,
Eamus: omnis jacta nobis alea est.
CAL. Abiit, mea nil dicta moratus,
Di, qui Romæ geritis curam,
Quo vos fas est cumque vocari
Nomine, si vos manibus puris,
Menteque casta semper colui,
Servate meo in Cæsare Romam!

CHORUS.

CRreditur vulgus muliebre nunquam
Consilî micam dare profuturi,
Sed rapi affectu, penitusque sana
Mente carere:
Sed tamen si quis bonus æstimator
Rem putet recta ratione totam
Dicet in multis micuisse magnam
Consilii vim.

Ilion nunquam cecidisset olim,
Imo adhuc arces Priami manerent,
Si Deo plenæ Paris audiisset
Dicta sororis.

Illa, cum læta tumidus rapina
Raptor ad sedes patrias rediret,
Dicitur totam, resoluta crines,
Isse per urbem,

Clamitans: turpem procul ire mæcham
Cogite, o Teucri, gerit illa secum
Mœnibus vestris, Phrygiæque fata
Ultima pubi.

Cæde jam campos video madentes:
Jam ferox gnatus Thetidos marinæ
Hinc & hinc strages geminat, tremenda
Cuspide pugnax.

Jamque mutato Simois colore,
Inficit ripas, galeasque secum
Volvit, & fortis madidas juventæ
Sanguine cetras.

Ah dolor! sanctas etiamne ad aras,
Exuis vitam, genitor, senilem?
Nec vel Hercæus cohibet furentem
Jupiter iram?

Hæc & his multo cecinisse plura
Dicitur quondam furibunda vates,
Sed dolor Phœbi vetuit superbos
Credere Troas.

Pertinax quisquis sibi credit uni,
Cæteros spernens melius monentes,
Ille, si cœptis pereat sub ipsis,
Jure peribit.

ACTUS

ACTUS QUINTUS.

BRUTUS & CASSIUS.

SPirate cives! Cæsar interfectus est;
Ille, ille Cæsar, patriæ terror suæ,
Hostis senatus, innocentum carnifex,
Legum ruina, publici juris lues:
Cujus rapinas nuper, & libidines
Agnovit orbis totus & perpessus est,
In curia, quam oppresserat, oppressus jacet.
CASS. En, Roma, gladium adhuc tepentem sanguine,
En dignitatis vindicem dextram tuæ!
Impurus ille: qui furore nefario,
Rabieque cæca, te & tuos vexaverat,
Hac, hac manu, atque hoc, hocce gladio, quem vides,
Consauciatus, & omnibus membris lacer,
Undam cruoris, & animam evomuit simul.
BRU. Ite cives convolate in curiam,
Mentem novo saturate jam spectaculo!
Immanis ille latro, qui regnum sua
Jam spe vorarat, patria oppressa incubans,
Anima probris plena omnibus spoliatus est.
Ite, & cadaver illud obscœnum feris
Date laniandum, quo feram absumant feræ.
CASS. Erymanthium perculerit Alcides aprum,
Hydramque flammis pertinacem extinxerit,
Lapsumque cœlo, iterumque cœlo redditum
Confecerit leonem: in uno corpore
Sexcenta nobis monstra debellata sunt.
Si strenuis justus datur factis honos,
Tua, Brute, fastos amplicabit gloria.
BRU. Quicunque mente patriam sæva premit,
Suosque cives subdit ut servos sibi,
Dum blandientis jam tenet summum rota,
Ipsosque pene temnit æquales deos:
Simul atque versus cessat astrorum favor
Et constitutas tempus adduxit vices,
Cadit suoque cæteros casu monet,
Virtute dempta ne quid æternum putent.

CASS.

CASS. *Sic, sic tyranni debitas pœnas luant,*
Nunquamque sicca finiant vitam nece!
Eamus hinc, & editam Capitolii
Scandamus arcem! Roma tandem libera est.

CALPURNIA. CHORUS.

EHeu, quis aures nuncius tetigit meas,
Cecidisse dira Cæsarem Bruti manu!
O somniorum jam nimis veram fidem!
Sic misera quondam Troici conjux senis,
Quam somniarat, tulit & experta est facem,
O, quæ dolori verba sufficiant meo?
Dehisce terra, meque miserandam abripe!
Aut vos, nefandi parricidæ, huc, huc cito.
Venite gressu, quoque ferra conjugem
Meum necastis, me, me eodem tollite!
Secunda vestras hostia expecto manus.
Cupide madentem conjugali sanguine
Jugulo mucronem, aut pectore excipiam meo.
Nondum litasti Brute, perficito sacrum.
Nondum peremptus Cæsar est: pars illius
Maneo superstes. Non meus vitam tibi
Vir denegarat: ne mihi mortem nega.
Moriar semel, quo desinam toties mori.
At tu, doloris turba nostri particeps,
Dum languidus paulatim animus absumitur,
Et membra linquens tabida petit Cæsarem,
Adjunge mæstam fletibus vocem meis.
CHO. Ætheris alti lugeat orbis!
Tuque o radiis incincte caput,
Volucris splendens arbiter anni,
Propera pulchros abdere vultus!
Tu quoque salsæ dominator aquæ,
Valido terram concute sceptro!

Omnia

Omnia mœrorem patefaciant!
Ille subactæ gloria terræ,
Nunc repetiti gloria cœli,
Uno Cæsar Jove patre minor
Liquit terras.
O impuri! o illaudati!
Quorum sacrilega manus potuit
Tantum mundi extinguere lumen,
Quæ vobis sint supplicia satis?
Quis taurus, quæ rota, quis gladius
Possit vestrum æquare furorem?
Vobis tellus, vobis æther,
Vobis deneget unda quietem!
Vos ultrices agitent furiæ!
Una cruentis agitet flagris;
Altera tetro coquat igne genas;
Tristes alia objiciat colubros,
Qui se vestro sanguine pascant:
Stygia donec sede receptos
Laniet rostro vultur adunco,
Vexet iniquum Æolidæ pondus,
Et supplicii quicquid acerbi
Sceleratos exagitat manes!
At tu, nostri caussa doloris,
Multum flete, & multum flende,
Hos, bone, planctus accipe, Cæsar!

CÆSAR.

Quid cœlitum me fletis adjunctum choro?
Non luridi me stagna Cocyti tenent,
Sed templa cœli; non malignæ me furor
Tetigit cohortis: ipsa jam genitrix manu
Me collocarat inter astrorum globos.
Simulacra tantum nuda dilaniata sunt:

Nec

Nec ipse cecidi: umbra cecidit tantum mea.
Desinite flere! lacrymæ miseros decent.
Qui me furenti (vera præmoneo, indiges,)
Sunt animo adorti, non inultum illud ferent.
Hæres meæ virtutis, ut sceptri mei,
Nepos sororis, arbitratu pro suo
Pœnas reposcet. Ponite modum luctibus:
Ego ad alta cœli tecta stellantis feror.

CALPURNIA.

UNde, quæso, vox ad aures istas pervenit meas?
En. sonum, marite, dulcem vocis agnosco tuæ.
Non iniqua te peremit parricidarum manus?
Vivis, & receptus astris, latus assides Jovi.
Quo soles, bonus, favore perge complecti tuos.

CHORUS.

SUnt manes aliquid: cumque diem ultimum
Adduxit fera mors, est aliquid tamen,
Quod vitat Libitinam.
Extructosque fugit rogos.
Id si, dum vegetat membra, datum sibi
Vitæ curriculum puriter egerit,
Nec se turpificarit
Impuris scelerum notis,
Mox, ut corporeo carcere liberum est,
Rursus sidereas convolat in domos,
Qua Saturnia lacte
Signavit proprio viam.
Atque illic, numero cælicolum additum,
Cælesti ambrosiæ gramine vescitur,
Et carchesia sacri
Plena nectaris ebibit.
Hæc olim haud dubie præmia vos manent,
Quicunque innocuo pectore simplices
Virtutemque
Et canam colitis fidem.

MONO-

58. *MONODIA*

in obitum Clarissimi ac Præstantissimi Viri

CHRISTOPHORI TUANI,

Primi summæ Parisiensis Curiæ Præsidis:

& in eam

ANTONII CONSTANTINI

notæ.

OCTAVIO BANDINO, S. D. N. utriusque Signaturæ Referendario V. C.

ANTONIUS CONSTANTINUS

S. D.

Vixi fere biennium cum M. Antonio Mureto, & si quid in litteris promovi, illius domesticæ consuetudini totum acceptum fero. Scio autem, & illi te amicum esse & illum studiosissimum tui. Ego autem utrumque vestrum, ut debeo, observo. Cum igitur ille nuper poëma quoddam de Christophori Tuani *Præsidis Parisiensis mortui laudibus scripsisset, idque ego & ab aliis mirifice probari audirem, & a te laudari viderem; intelligerem tamen, nonnulla esse in eo, quæ admonitionem aliquam desiderarent: breves quasdam notas scripsi, quibus & loca quædam veterum Poëtarum, quæ ille mihi imitatus videbatur, & alia nonnulla, quæ ab ipso inter loquendum acceperam, indicavi. Quamvis autem videbam munusculum hoc longe esse infra tuam dignitatem: tamen cum aliquid omnino tibi hoc tempore offerre statuissem, putavi, non tam quid tu merereris, quam, quid ego præstare possem, cogitandum. Accipies igitur hominis Galli lucubratiunculam, valde, ut mihi videtur, pertinentem ad gloriam Gallici nominis, cujus te studiosissimum esse scio: & voluntatem tui modis omnibus demerendi meam boni consules. Vale, ex paternis ædibus tuis, 6. Kalend. Januar. M. D. LXXXIII.*

Formi-

FOrmidata diu, qua Sol oriturque caditque.
Gallia, præstantum genitrix fœcunda virorum,
Felix, o nimium felix, dum te una voluntas,
Una fides junctam concordi pace ligabat;
Nunc toties, miseranda, tuo madefacta cruore,
Inque tuos sævire coacta immaniter artus,
Adde novos solitis questus, assuetaque pridem
Infelix lamenta novis ululatibus auge.

FORMIDATA DIU. *Nulla gens antiquis temporibus bellicosior aut formidabilior, quam gens Gallorum fuit. Aristoteles lib. 3. Ethic. ait:* Gallos neque terræ motus, neque fluctus metuere. *De eisdem Ælian. lib. 12. de varia historia narrat*, eos periculorum amantissimos esse; carminum, quæ lingua sua scribunt, unam eis materiam esse laudes eorum, qui fortiter ceciderunt in bello; pugnare coronatos, trophæa excitare; quæ & virtutis suæ monumenta sint, & posteris ad eam imitandam incitamenta; fugam ita turpem ducere, ut ne ex domibus quidem corruentibus, aut incendio correptis fugere fas putent; in ipsum etiam mare armatos insilire, tanquam illud quoque aut perterrefacere, aut vulnerare possint. *Quæ jampridem Muretus ipse collegit ad illum Horatii versum:*

Te non paventis vulnera Galliæ.

Illi Brenno duce opulentissimum Delphicum templum deprædati sunt: quæ tamen res eis infeliciter cessit. Utinamque vel hinc discerent, quanto majori scelere ac periculo vivi DEI templa violentur. Illi jam ante Romam ceperant, tantumque fecerant terrorem sui, ut eis bellum moventibus, vacationes non valerent. Ita postea formidabiles fuerunt etiam remotissimis Græcorum gentibus, ut proverbio diceretur: τὸν Φραγκὸν φίλον ἔχε, γείτονα δὲ μὴ ἔχε.

QUA SOL ORITURq; CADITque. *In Oriente Cyprum, Judæam, alia; in Occidente Hispaniam ipsam devicerunt.*

GENI-

GENITRIX. *Sic Homerus Idam matrem leonum: sic Pindarus urbem Syracusanam matrem virorum fortium vocat.*

FELIX ô NIMIUM FELIX. *Hemistichium Virgilii.*

INQUE TUOS SÆVIRE. *Alludere videtur ad fabulam Erisichthonis; de quo Ovid. in octavo:*

Ipse suos artus lacero divellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

ULULATIBUS. *Tanquam de muliere dixit Virgilius;* & fœmineo ululatu. *Homerus:*

Αἱ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνῃ χεῖρας ἀνέσχον.

Ille tui nuper juris tutela TUANUS,
Quo se præcipue jactabant vindice leges,
Cujus ab omnigena purum mercede tribunal
Certus erat portusque bono, scopulusque nocenti,
Deseruit terras. Illa, heu, sacra ora quierunt,
Quæ merito juris poterant oracla vocari.
Heu quonam illa abiit blando condita decore
Majestas vultus? quo vis, quo copia fandi?
Quo fugit illa viri, qua nunc vel maxime egebas,
Spectata in dubiis toties prudentia rebus?
Omnia præteriere, his omnibus orba relicta es.

TUTELA TUANUS. *Quasi nomen ipsum Tuani a tuendo ductum sit.*

AB OMNIGENA PURUM MERCEDE TRIBUNAL. Ἀδωροδόκητον *bene* PURUM. *Nam & judices dona respuentes, dicuntur* καθαρεύειν καὶ ἁγνεύειν τὰς χεῖρας. *Et notus est jocus in eum, qui provinciam compilarat:* Lava manus & cœna. *Bene etiam* MERCEDE: *nam & venales judices dicuntur* μισθωτοί.

PORTUSQUE BONO. *Sic Cicero senatum, nationum portum esse dicit. Portus igitur, quia nullum periculum, Tuano judicium exercente, innocenti metuendum erat.*

SCOPULUSQUE NOCENTI. *Sumptum ex historia:*

 L. Cassii

L. Cassii tribunal, propter judicandi severitatem, scopulum reorum vocabant.

ORACLA. *Elegantia quæsita ex vocum similitudine; Ora, oracla.*

IN DUBIIS. *Ut enim navis, ita Reipubl. gubernator in tempestate dubia optime cognoscitur.*

TOTIES. *Quod semel, bis, terve factum est, casu factum videri potest. At quod sæpe, ex habitu est.*

Aspice pullata mœrentem in veste senatum;
Aspice primores populi: queis vulnere tanto
Confusis, ferrique videntibus omnia pessum,
Et sua cuique movent, & publica damna dolorem.
Quid populum, proceresve loquor? Fluit humor ab illis
Ecce oculis, quos flere nefas, si vota valerent
Publica: Flet juvenis, sceptro qui duplice clarus
Cœlum ipsum aspectu solet exhilarare sereno:
Nunc alió populi transfigit pectore telo.
Quin etiam ipsa comas capitis laniata verendi,
Turbidaque & scissa incedens miserabile palla,
Sancta sui exequias lacrymis Themis urget alumni.
Scilicet humanis nulla est fiducia rebus.
Quid falsis fluxisque bonis confidimus? uni
Certa fides cœlo. fragili stant cætera sorte.

FLUIT HUMOR. *Regem ipsum flere ait.*

SI VOTA VALENT PUBLICA. *Universus enim populus vota facit, ne regi quidquam flebile contingat.*

SCEPTRO DUPLICE. *Galliæ & Poloniæ.*

NUNC ALIO. *Fit enim quædam accessio doloris publici ex regis dolore.*

QUIN ETIAM IPSA COMAS. *Themis justitiæ Dea putabatur. Eam igitur ministri sui morte mæstam esse fingit.*

LACRYMIS THEMIS URGET. *Propertianum:*

Desi-

Desine Paule meum lacrymis urgere sepulchrum. *Est autem usitatum Poëtis, ut quibus quisque virtutibus præcipue floruit, eas in funere ipsius lamentari fingant: quomodo hic Themin, quæ eadem & Justitia est, in funere Tuani, qui juri dicendo sanctissime præfuerat, lamentantem facit.*

SCILICET HUMANIS. *Gnome.*

Omnia quæ votis homines communibus optant,
Contigerant uni: generis numerosa vetusti
Stemmata, avum virtus, & opes sine crimine partæ,
Forma decens mistumque notans gravitate pudorem:
Non vasti membrorum artus: sed firma potensque
Compages vigilem crebro traducere noctem, &
Assiduos studiorum innoxia ferre labores.

OMNIA QUÆ VOTIS. *Propositio generalis, quam postea per partes exsequitur.*

GENERIS NUMEROSA VETUSTI STEMMATA. *Nobilitas.*

AVUM VIRTUS ET OPES. *Expressit Aristotelicam nobilitatis definitionem, qui in Politicis ait eam esse ἀρχαῖον πλοῦτον καὶ ἀρετήν.*

VIRTUS ET OPES. *Utrumque enim sine altero imbecillum est.*

Οὔτ' ἀρετῆς ἄτερ ὄλβος ἐπίσταται ἄνδρας ἀέξειν
Οὔτ' ἀρετὴ ἀφένοιο.

OPES SINE CRIMINE PARTÆ. *Commendatur hoc in vetere scolio,* πλουτεῖν ἀδόλως.

FORMA DECENS. *Euripides:*

Ἴδοιμι δ' αὐτοὺς ἔκγον' ἄρσεν ἀρσένων
Πρῶτον μὲν εἶδος ἀξίους τυραννίδος.

INNOXIA. παθητικῶς. *Ut apud Virgilium:* Omnes innocuæ.

Vix signabat adhuc terræ sola sat pede firmo;
Vix poterat certas audire & reddere voces:

Cum studiis illum ingenuis pia cura parentum
Tradidit. Ille animum discendi incensus amore,
Impiger & curam doctorum, & prævenit annos,
Ingenio monitus non expectante regentum.
Qualis Thessalici pecoris generosa propago,
Materno nuper depulsus ab ubere pullus,
Nunc campis insultat ovans, nunc flumina tranat,
Jamque ad Olympiacos audax proludit honores.

VIX SIGNABAT. *Horatianum*:
Reddere qui voces jam scit puer, & pede certo
Signat humum.

QUALIS THESSALICI. *Elegans comparatio. Thessalia autem optimos equos ferre putabatur.*

DEPULSUS AB UBERE. *Virgilius*:
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos.

JAMQUE AD OLYMPIACOS. *Virgilius*:
---- & sparsa ad pugnam proludit arena.

Ergo illum Aonides bifidi per culmina montis
Apprensum duxere manu, tum vertice ab uno
Monstrarunt puero veteris decora ardua Romæ:
Et tenera Arpinis lavere liquoribus ora
Non semel: atque avidas lustrarunt sæpius aures
Mantoaque tuba & Venusini crusmate plectri,
Et quos præterea tulit Itala terra Poëtas.
Inde aliud sacri montis petiere cacumen
Tramite non trito, liberrimus unde patebat
In Grajos prospectus agros, quos larga perenni
Copia vestitos & fruge & flore coronat.

BIFIDI MONTIS. *Parnassi. Eleganter autem duos illos vertices, duas linguas facit, Latinam & Græcam.*

LUSTRARUNT. κατήχησαν.

CRUSMATE. *Ita vocant Græci lyræ sonum.*

TRA-

TRAMITE NON TRITO. *Propter eorum, qui Græcarum litterarum studio dediti sunt, paucitatem.*

ET FRUGE ET FLORE. *Significat summam Græcæ linguæ utilitatem pari amœnitate conjunctam.*

CORONAT. *Implet, exornat. Homerus:*

Ἀλλὰ θεὸς μορφὴν ἔπεσι στέφει.

Idem:

Κῦροι δὲ κρητῆρας ἐπιστέψαντο ποτοῖο.

Hic plena Hyblæo populans alvearia melle,
Condidicit miram magni Demosthenis artem;
Miratus tonitrus, & non imitabile fulmen:
Miratus patrias cingentem mœnibus arces,
Et cum Pellæo ducentem bella tyranno.

HIC PLENA HYBLÆO. *Evolvens scripta Græcorum.* Ἀλληγορία.

MIRATUS TONITRUS. *Respicere videtur ad illud Aristophanis de Pericle.* Ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν ἑλλάδα. *Cicero:* Pericles ab Aristophane Poëta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus est. *Idem:* Demosthenis non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

MIRATUS PATRIAS. *Cum urbis Atheniensis mœnia multis ex partibus labarent, delecti sunt homines decem, qui ea sumptibus publicis reficienda curarent, e singulis tribubus singuli. In hoc numero fuit Demosthenes, qui sumptibus suis partem sibi attributam refecit, ob idque publice corona aurea donatus est. Vide illius Orationem nobilissimam* περὶ στεφάνου.

ET CUM PELLÆO. *Philippum dicit Macedonium regem. Pella enim urbs Macedoniæ. Sic & Juvenalis Alexandrum Pellæum juvenem vocat.*

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

DUCENTEM BELLA. *Assidue enim orationibus suis*

Atheniensium animos acuebat adversus Philippum, neque cum eo pacem fieri patiebatur. Itaque eum vel maxime Philippus ipse metuebat. Plutarchus.

TYRANNO. *Nomen hoc Homeri temporibus incognitum, postea cœpit injuste imperantibus tribui. At Poëtæ etiam reges interdum Tyrannos vocant. Virgilius:*

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.

Te quoque, Mœonide, grandi audiit ore canentem,
Pelidæque iram, reditumque sagacis Ulixi,
Veraque sub specie miscentem plurima falsi.
Addidit his quoscunque alios vetus extulit Hellas,
Qui simul & jucunda docent, & idonea vitæ.

TE QUOQUE MOEONIDE. *Homerum dicit.*

PELIDÆQUE IRAM. *Argumentum utriusque Poëmatis Homerici unico versu complexus est.*

SAGACIS πολυτρόπου, πολυμήτιος.

ULIXI. *Genitivus antiquus. Ulixes autem latine scribi debet: non, ut vulgo, Ulysses, etsi Græce* Ὀδυσσεύς.

VERAQUE SUB SPECIE. *Hac de re extat libellus Heraclidæ Pontici, & multa sunt apud Proclum in libros Platonis de Republica.*

HELLAS. *Græcia.*

QUI SIMUL ET JUCUNDA. *Horatianum:*

Aut simul & jucunda & idonea dicere vitæ.

Mox majora agitans, Academi invisere silvas
Instituit, celsique simul spatia alta Lycei:
Non ut quæ tenebris mundi sator abdidit altis,
Naturæque vias & tenuia semina rerum,
Frustra ea conquirens, studio indulgeret inani:
Verum ut quæ scriptis vitæ præcepta regendæ
Mandassent illi, quorum sapientia clara est,
Fontibus hæc nitida & sincera hauriret ab ipsis.

MOX

MOX MAJORA AGITANS. *Exercitatus in studiis Poëticis & eloquentiæ, adjecit animum ad Philosophiam.*

ACADEMI. *Herois nomen est, ex cujus sepulchro Academia nomen accepit. Platonicam autem Philosophiam significat.*

SILVAS. *Horatius*: Atque inter silvas Academi quærere verum.

SPATIA ALTA LYCEI. *Aristotelem Philosophum dicit. Recte autem* spatia. *Ambulans enim docebat. Unde Peripatetici. Recte* alta, *erat enim superior ambulatio.*

NON UT QUÆ TENEBRIS. *Non ut Physicam disceret: sed ut Politicen.*

TENEBRIS. *Ita Cicero, res naturæ obscuritate involutas: & ideo Democritus veritatem in altissimo puteo demersam latitare dicebat.*

FRUSTRA EA CONQUIRENS. *Hoc de Socratis sententia dictum est, qui operam ludere dicebat eos, qui unde fulgura, tonitrua, imbres fierent, exquirebant. Auctor Xenophon in Commentariis. Omnem autem veram Philosophiam, aut certe ejus summam uno Homerico versu dicebat contineri:*

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

STUDIO INDULGERET INANI. *Non damnat universum Philosophiæ naturalis studium: sed ea parte inane illud vocat, qua quærunt Physici acumine suo ad ea penetrare, quæ naturali lumine cognosci non queunt, de quibus, dum inaniter disputant, in plurimos & gravissimos errores incidunt. Cujusmodi sunt: Materiam primam creatam non esse, Mundum fuisse ex omni æternitate, Deum non cognoscere singularia, Animos humanos aut immortales non esse, aut ita esse immortales, ut tamen nihil cujusquam proprium maneat; & multa ejusmodi impia & nefaria dogmata, propter quæ Tertullianus adversus Hermogenem*

Philosophos hæreticorum Patriarchas vocat. Et de talibus videtur intellexisse S. Saulus in Epistola ad Colossenses his verbis: Videte, ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam secundum traditionem hominum; secundum elementa mundi, & non secundum CHRISTUM.

Prima juventa genas jam flore umbrabat opaco,
Cum signata legens patriis vestigia plantis,
Sic præcultum animum gravioribus applicat orsis,
Et Romanarum sinuosa volumina legum,
Spissum opus, aggreditur vigili pervolvere cura.
Quod per iter cum alii longis ambagibus errent,
Et labyrintheis anfractibus impediantur:
Hic quasi per planum directo tramite currens,
Antevolat comites: nec tantum æqualia transit
Agmina, sed canos linquit post terga magistros.
Talem Græca obiisse olim certamina Ladan
Fama refert, primo qui vix e carcere missus
Fallebat spectantum oculos, metamque tenebat.

JAM FLORE UMBRABAT. *Ex Mureto ipso sæpe audivi, genus hoc loquendi ab Archilocho sumptum esse.*

SIC PRÆCULTUM ANIMUM. *Cicero in Hortensio:* Uti qui purpuram volunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam: sic litteris talibusque doctrinis ante excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, ac præparari decet.

LADAN. *Cursor hic admirabilis fuit, de quo extat hoc epigramma:*

Λάδας τὸ στάδιον εἴθ' ἥλατο. εἴτε διέπτη.
Δαιμόνιον τὸ τάχος, οὐδὲ φράσαι δυνατόν.

Solinus cap. 6. Polyhistoris. Ladas ita supra cavum pulverem cursitavit, ut arenis pendentibus nulla indicia relinque-

linqueret vestigiorum. *Mentio illius & apud Catullum, & apud Ciceronem. Vide & Pausaniam in Laconicis.*

CARCERE. ὄσπλιγγος.

FALLEBAT SPECTANTUM OCULOS. *Magnum est oculos fallere. Nullus enim sensus acrior. Sed multo majus fallere oculos spectantium, qui hoc unum agunt, ut omnia plane pervideant.*

Postquam ætas matura viro, jamque ardua tempus
Munera tractare, & doctrinam ostendere factis:
Ad defendendas primum hunc facundia caussas
Deduxit, clypeumque reis insontibus unum,
Mortiferæ jussit fera bella repellere linguæ.

POSTQUAM ÆTAS. *Confecto studiorum curriculo, ad res agendas transiit.*

ET DOCTRINAM OSTENDERE FACTIS. *Vere enim hoc Aristoteles dicit,* finem Politices esse, non cognitionem, sed actionem.

AD DEFENDENDAS. *Præclare. Oratorum enim virtus in defendendo, non in accusando posita est. Ideoque Cicero labores suos forenses, defensionum labores vocat, principio Tusculanarum: & in Verrem dicturus, summo studio conatur efficere, ut non tam Verrem accusare, quam Siculos defendere videatur.*

CLYPEUMQUE. *Illustribus oratoribus post mortem clypeus sacrari, & in curia appendi solebat, Auctor Tacitus*

Semper sponte sua petit ulteriora; sibique
Ipse viam meritis facit ad sublimia virtus.
Ante alias, quascunque opulenta amplectitur urbes
Gallia, tam longe caput una Lutetia tollit,
Ardua quam superant humiles pineta genistas,
Nec vero indecores aliæ: sed luna minores
Obruit ut stellas, fraterna ut lumina lunam:
Sic decus omne aliarum hæc collata unica delet,

SEMPER SPONTE SUA. *Expositurus quemadmodum Tuanus ad sublimiores honoris gradus pervenerit, præmittit sententiam: Virtutem ambitione non egere, ipsamque suapte vi semper altius provehi.* *Plautus:*

Virtute ambire oportet non favitoribus,
Sat habet favitorum semper qui recte facit.

ANTE ALIAS. *Prima urbs Galliæ Lutetia, primus in Gallia senatus Parisiensis, primus in senatu Parisiensi Tuanus.*

CAPUT. *Imitatio Virgilii:*

Verum hæc ante alias tantum caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

NEC VERO INDECORES ALIÆ. *Non magnum est excellere; sed inter pulcbra excellere, id demum magnum est.*

SED LUNA MINORES. *Horatius:*

--- micat inter omnes
Julium sidus, velut inter ignes
Luna minores.

Hic sibi jampridem sedes Astrea locavit:
Marmoreum hic illi templum, laqueataque tecta
Sumptibus immensis reges statuere vetusti:
Quo bis centeni, lectissima pectora, patres
Conveniunt, quot eunt soles, mactantque verendis
Rite deam sacris, & certo fasque nefasque
Fine regunt, ipsaque afflante oracula reddunt.
Consilioque suo regni moderantur habenas.

HIC SIBI JAM PRIDEM. *Astream veteres vocabant justitiam, aut justitiæ deam, quam Jovis & Themidis filiam esse dixerunt.* *Ovidius:*

Ultima cœlestum terras Astrea reliquit.

Hanc igitur dicit quasi domicilium quoddam elegisse Lutetiæ, propter summam Parisiensis Senatus justitiam & dignita-

gnitatem. *Omnino autem Astreæ nomine per allegoriam intelligit justitiam divinam: quæ eadem est cum ipso Deo.*

MARMOREUM HIC ILLI. *Palatium intelligit, in quo Lutetiæ jus redditur.*

QUO BIS CENTENI. *Non sunt plane ducenti: neque tamen longe ab eo numero absunt. Sed hic numerum rotundare voluit, more poëtarum.*

LECTISSIMA PECTORA. *Neque enim assumuntur in eum ordinem, nisi qui & eruditione, & justitiæ opinione præstant, ita ut Consessus ille flos sit totius Galliæ.*

QUOT EUNT SOLES. *Quotidie. Sic Horatius:*

Quotquot eunt dies.

MACTANTQUE. *Non tantum* mactare hostias *dicimus, ut Virgilius:*

Cælicolum regi mactabam in littore taurum,

Sed & mactare Deum hostiis. *Plautus Amphitruone:*

Quia enim te macto.

Cicero in Vatinium: Cum puerorum extis deos manes mactare soleas, *Sic igitur & hoc loco,* mactare deam sacris.]

VERENDIS. *Ita loquutus est, ut veteres de mysteriis & origiis loquebantur.*

RITE. *Verbum sacrorum.*

DEAM. *Deum ipsum intelligit, sed fæminino genere utitur propter nomen Astreæ.*

SACRIS. *Sacrificare Deo videntur, qui jus suum cuique reddunt.*

FINE REGUNT. *Verbum juris, inde enim actio finium regundorum. Ovidius:*

Cum sua quisque regat, diverso flumina tractu.

Tibullus:

Qui regeret certis finibus arma, lapis.

ORACULA. *Ita vocat decreta ipsius Senatus.*

Hos

Hos inter primo ipsa loco Dea magna Tuanum
Collocat: & Nostri princeps, ait, ordinis esto.
Ille Deæ imperium, solio sublimis eburno,
Exsequitur, pœnasque viris & præmia ponit,
Nec mora; diffugiunt fraudes, fugit improba longe
Gratia, quæque avidas pervertunt munera mentes;
Nil odium, nil ira potest; discrimine nullo,
Nobilis an plebejus, inops an divite censu,
Solus, an hinc illinc magnis stipatus amicis,
Consequitur jus quisque suum: trutina omnibus æqua est.

PRIMO IPSA LOCO. *A Justitia ipsa Tuanum principem Senatus constitutum esse dicit, ut ostendat, neque ambitu, neque pecunia in eum locum pervenisse.*

POENASQUE VIRIS ET PRÆMIA PONIT. *Democritus iis duabus rebus omnem Rempublicam contineri putabat, pœna & præmio.*

DIFFUGIUNT FRAUDES. *Ita quasi de animatis loquitur: quam Aristoteles unam de præcipuis elocutionis virtutibus esse dicit.*

Viginti totos ita juri præfuit annos,
Ut nulla interea macula violaverit ostrum,
Quod semel induerat: non tantum criminis expers,
Sed neque suspectus cuiquam, tactusve querela.

UT NULLA INTEREA MACULA. *Purpura induuntur præsides senatus Parisiensis. Allegorice autem dicit, eum semper integre & incorrupte judicasse.*

NON TANTUM CRIMINIS EXPERS. *Respicit ad dictum Cæsaris, qui dicebat:* domum suam non tantum crimine, sed etiam suspicione criminis carere oportere.

Non talem patiens sortita est Sparta Lycurgum:
Quamquam illum, ambiguus divumne hominemne vocaret,

Mox

Mox potius divos inter numeravit Apollo:
Neu nostro ante suum ferat Attica terra Solonem,
Neve suum Minoa, tuí quæ Juppiter una est
Conscia vagitus, & conscia Creta sepulcri.

LYCURGUM. *Cum Lycurgus vir inter Spartiatas nobilis Delphos ad oraculum venisset, ingredienti ei redditum est responsum ab Apolline, quo Apollo ipse dubitare se fatebatur, Deum illum an hominem diceret, sed statim addidit, se eum diis potius annumerandum prædicare. Historia extat apud Herodotum lib. 1.*

SUUM. *Quasi Tuanus Gallus Solon quidam fuerit.*

SOLONEM. *Hic, ut notum est, leges Atheniensibus dedit.*

NEVE SUUM MINOA. *Hic Cretensibus leges tulit, ut est apud Platonem lib. 1. de legibus. Homerus eum novem annos Jovis auditorem fuisse dicit. Propter summam justitiam creditur esse judex inferorum.*

CONSCIA VAGITUS. *In Creta Jovem natum esse dicebant: In Creta etiam sepulchrum ipsius ostendebant. Sed hoc nomine Callimachus Cretenses ut mendaces accusat.*

Obtigit has inter, dictu mirabile, curas
Firma valetudo, & nullis obnoxia morbis,
Atque inconcusso decurrens vita tenore:
Non vulgare Dei munus simul, & simul ingens
Compositi argumentum animi. Nam turpiter acta
Ut celeres ducit canos florentior ætas,
Et parit informes morbos, ægramque senectam:
Sic senium juvenile seniliter acta juventus.

OBTIGIT HAS INTER. *Tuanum dicit, cum diu admodum vixerit, perpetuo firma valetudine inter multos labores usum esse: quod & maximum Dei munus est, & argumentum temperantiæ. Nam Hippocrates quoque affirmat, intemperantiam quasi fontem quendam morborum esse.*

NON

NON VULGARE. *Nam etiam in versibus, qui pro foribus templi Delphici legebantur, bona valetudo, ut optimum quiddam commendatur:* λῷστον δ' ὑγιαίνειν.

Sed nihil in terris stabile æternumve putandum est.
Omnes incerto nos ordine certa manet mors,
Æternum aut miseros, aut effectura beatos.
Ut matrem annosam jam mitia poma relinquunt
Sub finem autumni, contractaque frigore primo
Sponte petunt terram; nitidi ut flos aureus ignis
Deserit arentem, consumpta Pallade, lychnum:
Sic ægros senio, & vitali humore carentes
Deseruit mens sancta artus, cœlumque petivit.

SED NIHIL IN TERRIS. *Euripides:* Θνητῶν δὲ θνητὸς ὄλβος.

UT MATREM ANNOSAM. *Duabus comparationibus eleganter ostendit, mortem naturalem, minimeque violentam. Utraque autem ex Cicerone est, cujus hæc sunt in Catone Majore:* Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur; senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur; si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert: senibus maturitas.

FLOS AUREUS IGNIS. *Sic Æschylus* ἄνθος πυρός.

CONSUMPTA PALLADE. *Oleo. Ovidius:*

Ut vigil infusa Pallade flamma solet.

Verte age Musa modos, vultusque resume priores,
Dicamus bona verba, nefas lugere beatos,
Mitte supervacuo contundere pectora planctu,
Et lacrymarum imbrem populosa Lutetia siste.
Ille tuus præses flammantibus additus astris
Credita jam cernit, sperataque gaudia carpit,
Nec veterem tamen erga te deponit amorem.

VER-

VERTE AGE. *Hucusque Tuani mortem deploravit, nunc ei ut in cælum evecto gratulatur.*

DICAMUS BONA VERBA. Εὐφημεῖν χρή.

NEFAS LUGERE BEATOS. *Ex philosophorum sententia dubium non est, quin Tuanus beatus vocari queat; nam & usque a puero virtuti deditus fuit; & eam perpetuo exercuit; & diu vixit; & prospera valetudine usus est; summis honoribus functus; & uxorem ac filios habuit ex animi sententia; & cum eos, cum cæteros propinquos atque affines summis honoribus florentes vidit; & discessus a vita ipsi vitæ conveniens fuit. Sed & Christiane loquendo, eum, cujus, quantum quidem homines judicare possunt, vita integra & inculpata fuerit, qui a Catholica religione nunquam descivit, & privatim & publice, quantum in ipso erat, omnium commodis servierit, nihil denique prætermiserit eorum, quæ Christianum hominem decent, sperare debemus in locum piis a Deo destinatum pervenisse: etiamsi id pro certo & explorato affirmare non possumus. Quare hæc ita accipienda sunt, ut ex spe & voto potius dicta, quam ex certa & explorata scientia. Sic & S. Ambrosius in oratione de obitu Valentiniani Imperatoris non veretur eum ita alloqui:* Prospicis nos igitur, sancta anima, de loco superiore tanquam inferiora respiciens. Existi de tenebris istius seculi, & ut luna resplendes, ut sol refulges. *Sed & de Gratiano & de Theodosio eodem modo loquitur, & tamen, ut cætera taceantur, Valentinianus sine baptismo decesserat. Non igitur arroganter affirmare vult Muretus, Tuanum cælo receptum esse: sed id scribit, quod & cupit verum esse, & verisimiliter de tali viro sperari potest.*

MITTE SUPERVACUO. *Sic Horatius:*

---- & sepulchri
Mitte supervacuos honores.

CRE-

CREDITA JAM CERNIT. *In beatis fides amplius non est. Vident enim quod crediderant. Ne spes quidem: fruuntur enim eo, quod speraverant. Sola caritas perpetuo durat:*

Nec vero est, quod te desertam orbamve queraris,
Quid dubitas? viden, ut patrios renovarit honores
Crudus adhuc ævi, primoque in flore juventæ
Augustus, tanti spirans genitoris imago?
Hoc tu unquam incolumi tibi fas lugere putabis?
Cerne duos etiam generos, duo sidera regni,
Conspicuum cunctis excelsa e sede Philippum
Regia firmantem impresso decreta sigillo,
Aut rescindentem, si quid vel gratia pellax
Elicuit, tantove oppressum pondere rerum
Effugit Regem, justo quod pugnet & æquo.
Quique meis olim fecit stipendia castris,
Dum saltus sequitur Musarum, HARLÆUS ACHILLES.
(Nec levis a tali mihi gloria surgit alumno)
Qui patris & soceri vestigia pone secutus,
Æquatos titulis, prope jam virtutibus æquat,
Majora assidue spondens: tantum instar in illo est.
Muretus dominæ jam non novus incola Romæ,
Hæc, *Auguste*, tibi mœstæ solamina mentis
Dum meditor: nomenque tuum, nomenque parentis
Sæpe tui grato reddit mihi murmure Tibris,
Et septem gemini resonant mea carmina colles.

AUGUSTUS. *Jacobus Augustus Tuanus, Christophori filius, consiliarius regius in Senatu Parisiensi.*

DUO SIDERA REGNI. *Imitatum ex illo Virgilii:*

--,duo fulmina belli.

PHILIPPUM. *Philippum Huraltum, magnum hodie Galliæ Cancellarium.*

REGIA

REGIA FIRMANTEM. *Notandum est in his versibus, quanta sit in Gallia Cancellarii auctoritas.*

HARLÆUS ACHILLES. *Hic nunc successit in locum Tuani soceri sui. Muretum autem olim Lutetiæ docentem diu audiit.*

QUI PATRIS. *Nam patrem quoque habuit in eadem curia Præsidem.*

PROPE JAM. *Nondum enim ad eam senectutem pervenit: neque tam diu in illo munere versatus est.*

59. INSTITUTIO PUERILIS.

AD M. ANTONIUM FRATRIS F. & in eam ANTONII CONSTANTINI notæ.

M. ANTONIUS MURETUS M. ANTONIO FRATRIS F. S.

U*Tinam tibi eveniant, fili, quæ me adduxerunt, ut te statim post obitum patris tui, fratris mihi longe carissimi, ad me huc adduci & in sinu ac complexu meo educari voluerim. Volui autem illud præcipue, ut, quando florentissimum regnum, in quo uterque nati sumus, DEO justas pœnas eorum, quæ a nobis peccata sunt, exigente, sævis jampridem tempestatibus agitatur, tu in hanc Christianæ religionis Metropolin, tanquam in tutissimum portum, subductus, vera pietate adhuc tener imbuare, & iis moribus assuefias, qui Christianum hominem decent. Cupio equidem & alia tibi*

contingere, quibus vita & tranquillior & honoratior redditur: sed id, quod dixi, primum mihi ac præcipuum votum est; cætera sunt quædam quasi appendices & accessiones. Ut igitur voti compos fiam, debeo quidem id quotidianis precibus, ut facio, a Deo petere: neque tamen interea cessare, sed omnia studiose facere ac procurare, quibus te meliorem & virtutis amantiorem posse fieri putem. Ea me caussa impulit, ut præcepta quædam ad formandos mores pertinentia versibus, quam potui maxime, ad ætatis tuæ captum accommodatis concluserim, quæ legens, & in primis litterarum rudimentis exerceare, & paulatim discas, quæ tibi in omni vita servanda sint. Accipe hoc primum a me munusculum, fili, & ut eo te dignum præstes, pro virium tuarum modulo jam nunc operam dato. Romæ, Kal. Januar. M.D.LXXIIX.

***
**

DUm tener es, Murete, avidis hæc auribus hauri:
Nec memori modo conde animo, sed & exprime factis.

DUM TENER ES. *Præceptis ad honestatem pertinentibus imbuendi sunt molles adhuc & teneri puerorum animi: tenacissime enim hærent ea, quæ tunc combibuntur.* Adeo in teneris consuescere multum est, *ait Virgilius; & huc pertinet illud Horatii:*

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Sed nihil profuerit ea tradi suo tempore, nisi avide hauriantur; nihil avide hauriri, si statim effluant; nihil memoria contineri, nisi exerceantur. Hæc igitur omnia præcipiuntur his duobus versibus:

Inprimis venerare Deum: venerare Parentes:
Et quos ipsa loco tibi dat natura parentum.

INPRIMIS. *Imitatum ex illo Virgiliano:* Inprimis venerare Deos. *Constat autem & semper inter omnes sapientes*

tes constitit, pietatem in Deum fundamentum esse omnium virtutum.

VENERARE PARENTES. *Proxime Deum colendi sunt parentes, quos etiam Jamblichus ait esse θεῶν ἀγάλματα.*

ET QUOS IPSA. *Qui pueruli patre orbati sunt, quod contigit ei, ad quem hæc scribuntur, honorem parentibus debitum transferre debent in eos, a quibus educantur: quique sunt eis parentum loco.*

Mentiri noli, nunquam mendacia prosunt.
Si quid peccaris, venia est tibi promta fatenti.

MENTIRI NOLI. *Pythagoras dicebat, nulla re propius accedere homines ad Deum, quam veritate. Herodotus, a quinto anno ætatis usque ad vicesimum, ait, Persarum pueros hæc tria tantum discere: equitare, jaculari, & verum dicere; idemque ait, nihil a Persis mendacio turpius judicari. Magna igitur laus est, quam tribuit Attico Cornelius Nepos, quem ait neque mendacium dixisse, neque pati potuisse dicentem. Recte igitur post præceptum de cultu divino, adjectum est præceptum de amanda veritate, cum Deus ipse sit veritas. Quoniam autem utilitatis alicujus specie plerumque adducuntur homines ad mentiendum: idcirco statim caussa illa removetur his verbis:* NUNQUAM MENDACIA PROSUNT. *Quod idem dici potest de toto genere improbarum actionum, juxta illud Homericum, οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα.*

SI QUID PECCARIS. *Nulla res est, quæ facilius puerulos adducat ad mentiendum, quam cum aliqua in re peccasse se vident. Hoc igitur, ut amoveat, ait confitenti paratam esse veniam. Neque dubium est, quin facilius ignosci debeat ei, qui peccatum suum ingenue fatetur, quam ei, qui mentiens, peccatum peccato cumulat. Aristoteles quoque in Rhetoricis ait,* Confessionem erroris efficacem esse ad veniam consequendam.

Disce libens; quid dulcius est, quam discere multa?
Discentem comitantur opes, comitantur honores.

DISCE LIBENS. *Quod quisque libenter facit, idem etiam eximie facit. Nam, ut verissime ait Aristoteles lib. o septimo Ethicorum:* ea quidem voluptas, quæ, cum quid agimus, aliunde percipitur, impedit, & avocat nos ab eo, quod agimus, ejusque perfectioni impedimento est: at ea, quæ ex ipso, quod agimus, capitur, adjumento est ad id melius & perfectius exequendum. *Itaque qui libenter discit, multa etiam discit; quemadmodum ab Isocrate juniore dictum est,* ἐὰν ἧς φιλομαθὴς, ἔσῃ καὶ πολυμαθής.

QUID DULCIUS EST. *Naturale hoc quoddam quasi pabulum esse animorum & ingeniorum, ait Cicero in Academicis; & Aristoteles lib. 2. Rhetor. ait:* Nihil esse dulcius, quam multa facile discere. *Ostendunt id exempla Archita Tarentini, Sophoclis, Archimedis, & aliorum, quæ a Mureto ipso collecta sunt in Oratione de studiis litterarum. Et a Pomponio Jurisconsulto in l. apud Julianum, ff. de fideicom. libert. refertur sententia cujusdam, qui ait,* se, etiamsi alterum pedem in sepulchro haberet, ad aliquid amplius discendum paratum fore. *Dulcissimum quidem est scire omnia, ut ait Sophocles: sed quoniam id homini contingere non potest, sequitur, ut homini nihil suavius sit, quam multa discere.*

DISCENTEM COMITANTUR OPES. *Estne igitur discendum spe opum aut honorum? non. Sed pueri nondum intelligere possunt, cognitionem rerum per se, etiam detractis talibus præmiis, expetendam esse. Itaque excitandi sunt etiam talibus præmiis:*

— Ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima.

Si quis te objurget, male cum quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum queat objurgare, caveto.

SI QUIS TE OBJURGET. *Moleste plerumque ferre solent pueri, cum objurgantur: & eos tamen, cum sæpe peccent, sæpe etiam objurgari necesse est. Monet igitur, ut non modo non succenseat eis, a quibus objurgabitur, cum male aliquid fecerit: sed etiam id in beneficii loco accipiat, detque operam, ne iterum eo nomine objurgari queat.*

Ne temere hunc credas, tibi qui blanditur, amicum:
Peccantem puerum quisquis non corrigit, odit.

NE TEMERE. *Ut abhorrent ab iis, a quibus objurgantur; ita libenter audiunt eos, qui sibi blandiuntur: neque enim adhuc per ætatem possunt blandidicos & assentatores ab amicis discernere. At nihil est, quo deteriores pueri fiant, quam si quis eis etiam peccantibus blandiatur. Præclare instituerat Lycurgus, ut Spartæ quisquis ex civibus quemcunque puerum indecore aliquid facientem vidisset, eadem libertate & auctoritate eum objurgare ac verberare posset, qua liberos suos: quin etiam turpe habebatur, si quis puer apud patrem suum questus esset, quod ab alio verberatus fuerit, nisi pater eum duplo amplius verberaret.*

Qui semel incautum blando sermone fefellit,
Ille idem, dabitur quoties occasio, fallet.

QUI SEMEL. *Semel falli, humanum est; at a quo semel falsus sis, ei denuo credere, stultitia est. Quem enim semel malitiosum experti sumus, eum semper pro malitioso habendum, etiam Jurisconsulti monent.*

Nec cuivis sapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter sæpe, fidem sibi detrahit alter.

NEC CUIVIS. *Qui nemini fidem habet, indignus est, cui quisquam fidem habeat; qui temere omnibus credit, effugere non potest, quin sæpe fallatur. Utrumque igitur fugiendum est. Verum enim est illud Hesiodi:* utrumque perniciosum esse hominibus, & nimis credere, & nimis diffidere.

Ἐλπίσι δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.
Muretus quoque ipse in sententiis Græcis (v. 144. 145.) ait, nimiam quidem diffidentiam esse morbum improborum, nimiam autem credulitatem morbum vecordium.

Si quid forte mali aut facias, aut mente volutes,
Ut lateas homines, certe Deus omnia cernit.

SI QVID FORTE MALI. *Spes latendi, maxima peccandi illecebra est. Nullum igitur potentius frenum est, quam si perpetuo cogitemus, Deum ea omnia, quæ a nobis & fiunt, & cogitantur, præsentem intueri: & fieri quidem posse, ut quis in maleficiis hominum conscientiam effugiat; Deo nuda & aperta esse omnia, eumque, ut de Sole ait Homerus,* πάντ' ἐφορᾶν, καὶ πάντ' ἐπακούειν. *Præclarus est Senecæ locus in hanc sententiam, Epist. LXXXIV.* Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest. Quid enim prodest, ab homine aliquid esse secretum? nihil DEO clusum est: interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit. *Sunt & in sententiis Græcis duo versus (71. & 72.) qui eandem sententiam continent; sed eas ipsas aliquando explicabo.*

Non nisi spectatis arcana sodalibus effer.
Quodque tacere voles alios, prior ipse taceto.

NON NISI SPECTATIS. *Qui secreta sua temere vulgant, injuste ab aliis taciturnitatem postulant, quam ipsi sibi præstare non possunt. Merito igitur laudatur Metellus Senior, qui rogatus, ut secretum quoddam suum panderet:* Si scirem, *inquit,* tunicam meam secretorum meorum conscium esse, exuerem illam statim, & comburerem. *Convenit hoc præceptum cum his versibus Theognidis.*

Πρῆξιν μηδὲ φίλοισιν ὅλως ἀνακοίνεο πᾶσι.
Παῦροί τοι πολλῶν πιστὸν ἔχουσι νόον.

SPECTATIS, *δοκιμασθεῖσι. Tacitus:* Tiberium Nero-

Neronem maturum annis, spectatum bello. *Multi autem modii salis edendi sunt cum aliquo, antequam eum spectatum nobis dicere liceat. Vere enim Theognis, improbos etiam exiguo tempore: at bonos viros non nisi longa consuetudine & diligenti observatione posse cognosci.*

Χρόνος τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα δείκνυσι μόνος.

Nil cupide specta, nisi quod fecisse decorum est:
Turpia corrumpunt teneras spectacula mentes.

NIL CUPIDE SPECTA. *Non temere Plato in libris de Rep. & Comœdos, & Tragœdos excludit ab ea civitate, quam instituit, quod alteri libidinem, alteri cupiditatem & impia facinora in animos civium inferant. Merito eosdem severissima Lacedæmoniorum civitas nunquam admittendos putavit. Eadem de caussa Solon, cum Thespin fabulas suas ex antiqua consuetudine recitantem vidisset, baculo, quem manu gestabat, terram percutiens, cito futurum esse dixit, ut, quibus in theatro spectandis assuescerent homines, iisdem etiam in seriorum negotiorum tractatione uterentur. Male igitur consulunt liberis suis, qui eos adhuc molles, &, ut Plato loquitur, ceros ad ejusmodi spectacula admittunt.*

Averte impuris procul a sermonibus aures:
Et qui illis gaudent, horum consortia vita.

AVERTE IMPURIS. *Vetus est Menandri versus, quo etiam S. Paulus in prima ad Corinthios Epistola uti dedignatus non est;*

Ἤθη καλὰ φθείρουσιν ὁμιλίαι κακαί, *id est:*

Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Vereque scriptum est a S. Basilio, τὴν πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθειαν, ὁδόν τινα εἶναι ἐπὶ τὰ πράγματα. *Socrates* tales fere *dicebat* cujusque mores esse, qualis esset oratio: *Meritoque commendatur illa sive lex, sive consuetudo Persarum, qua, ut ait Herodotus lib. 1. quicquid facere turpe est, idem etiam dicere turpe esse ducebant.*

HORUM CONSORTIA VITA. *Præclare enim dixit Theognis*, bonorum consuetudine bona condisci, malorum autem familiaritate, etiam si quid in nobis prius boni erat, amitti:

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

Principio studii radix inamœna videtur,
Sed profert dulces parvo post tempore fructus.

PRINCIPIO STUDII RADIX. *Distichon hoc expressum est e nobili sententia Isocratis, quam ita exposuit Aphthonius*: Ἰσοκράτης τῆς παιδείας τὴν ῥίζαν πικρὰν ἔφη, γλυκεῖς δὲ τοὺς καρπούς: *eam autem fusius explicatam videre si quis velit, ex Aphthonio ipso petat licet.*

Ludo indulsisti? subito evolat illa voluptas.
Legisti? utilitas studio percepta manebit.

LUDO INDULSISTI? *Videntur hi duo versus effecti ex enthymemate Musonii, quod exprimam Latine, etsi metuo, ne longe futurus sim infra Græcæ orationis suavitatem. Est igitur hoc*: Si pulchri quid cum labore feceris, labor quidem præterit, pulchritudo autem manet. Sin quid turpe per voluptatem, evolat voluptas, manet turpitudo. *Marcus Cato hoc antea dixerat his verbis*: Cogitate cum animis vestris, si quid vos per laborem recte feceritis, labor ille a vobis cito recedet; bene factum, dum vivitis, non abscedet. Sed si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit; nequiter factum illud apud vos semper manebit. *Gellius lib. 16 cap. 1.*

Ut moderata quies prodest, viresque ministrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumque retundit.

UT MODERATA QUIES. *Somno moderato egent pueri. Sed immodico somno nihil perniciosius; nam & obtusiores atque hebetiores facit, & corporis proceritatem impedit. Vide Gellium cap. 19. lib. 4.*

Si prodesse aliis studeas, tibi proderis ipsi:
At nisi ames alios, & te quoque nullus amabit.

SI PRODESSE ALIIS. *Qui studium suum confert ad alios adjuvandos, multo plus sibimetipsi prodest, quam aliis. Primum enim, quo nihil melius est, assuefacit se ad bene faciendum; deinde multos sibi amicos adjungit, quo nihil est neque in rebus prosperis jucundius, neque in adversis utilius. At qui suam tantum, ut dicitur, rem agit, & ,ut Epicurei sapientem facere dicebant, nihil curat præter semetipsum, & ipse quotidie deterior fit, & amicis caret, sine quibus vita vitalis esse non potest. Quisquis igitur, quantum in ipso est, aliorum commoda procurat, & de quam plurimis bene mereri satagit, is vel maxime utilitatibus suis servit. Videtur hæc sententia sumpta ex Seneca, cujus hæc sunt in lib. II. Epistolarum:* Nemo non, cum alteri prodest, sibi profuit.

Successus faustos nunquam admirare malorum:
Sera licet, tamen olim illos sua pœna sequetur.

SUCCESSUS FAUSTOS. *Ad hoc distichum illustrandum legendus est Plutarchi liber de iis, qui sero a numine puniuntur: aut potius Psalmi aliquot in eandem sententiam a Davide divinitus scripti. Nota est & Valerii Maximi sententia:* Lento quidem gradu ad vindictam divina procedit ira, tarditatemque supplicii gravitate compensat; *& illud Homeri ex 8. lib. Odysseæ:*

Οὐκ ἀρετᾷ κακὰ ἔργα. κιχάνει τοι βραδὺς ὠκύν:

& illud Tibulli:

Ah miser, etsi quis primo perjuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus;

quod & ipsum ex Homero sumptum est, qui Aten mollibus ac teneris pedibus esse ait. Horatius:

Raro antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Si tibi grata quies, juvenis ne parce labori:
Dux ad honoratam est homini labor ipse quietem.

SI TIBI GRATA QUIES. *Laborandum est in juventute, ut senibus cum dignitate quiescere liceat. Qui enim laborem juvenes fugiunt, plerumque senes laborare coguntur. Et hoc significat versus ille Epicharmi, quem Socrates, ut est apud Xenophontem, crebro in oro habebat:*

Ω πονηρὲ μὴ τὰ μαλακὰ μώσο, μὴ τὰ σκληρ' ἔχης.

Inspice te in speculo: & bona seu tibi forma videtur,
Moribus obscœnis illam fœdare caveto;
Seu tibi subtraxit vultus natura decorem,
Ingenio ut formæ compenses damna, labora.

INSPICE TE IN SPECULO. *Hoc quoque præceptum Socraticum est, celebratum a Xenophonte, Plutarcho & aliis. Extat & ab ipso Mureto quinque versibus (176. seqq.) expressum in sententiis Græcis.*

Nil facito, quod turpe putes fecisse videri:
Et cura, ut multis tibi sis pro testibus ipse.

NIL FACITO. *Natura comparatum est, ut qui quid turpe facturi sunt, tenebras & solitudinem quærant, aspectum & conscientiam omnium, quoad ejus fieri potest, refugiant. Si quis igitur hoc a se obtinere possit, ne minus semet ipsum, quam alios, revereatur, etiam solus verebitur ea facere, quæ præsentibus aliis non auderet. Sapientissimum igitur præceptum est, quod his versibus continetur, ut maxime vereatur quisque se, & cujus alios conscios esse nollet, ejus ne se quidem sibi conscium esse patiatur. Est autem præceptum Pythagoræ in iis carminibus, quæ aurea vocantur:*

πρήξεις δ' αἰσχρόν ποτε μήτε μετ' ἄλλου,
Μήτ' ἰδίῃ, πάντων δὲ μάλιστ' αἰσχύνεο σαυτόν.

Ut nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linquam unam natura, duas dedit omnibus aures.

UT

UT NOS PAUCA LOQUI. *Ad Æsopum Phrygem refertur. Constat autem utrumque in laude poni, & parce loqui, & cupide audire: meritoque laudantur veteris Poetæ versus:*

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια.

Præcipue autem hoc in juvenibus locum habeat: multa enim discere necesse habent. Et Aristoteles auditum ait esse sensum disciplinæ. Et sapientissimus Hebræorum, etiam eum, qui sapiens sit, si libenter audiat, sapientiorem fore: Neque injuria Pythagoras quinquennium tacere jubebat adolescentes, qui se ei in disciplinam dabant.

Ἡ γὰρ σιωπὴ κόσμος ἀσφαλὴς νέῳ.

Vide Plutarchum in commentario de audiendo.

Quæ servare voles, ne crebro invisere parce.
Namque minus furem metuunt, quæ sæpe videntur.

QUÆ SERVARE VOLES. *Negligentia dominorum nihil est in re familiari perniciosius. Est autem præceptum M. Varronis, quod hic ponitur cap. 22. lib. 1. de re rustica:* Quæ res quotidie videntur minus metuunt furem.

Blanditur primo, sed perdit inertia famam:
Aspera res primo est, sed fert industria laudem.

BLANDITUR PRIMO. *Ad hoc distichon illustrandum vide poëma Ausonii, quod falso Virgilio tribuitur, de littera Pythagoræ. Vide etiam colloquium voluptatis & virtutis cum Hercule, quod ex Prodico refert Socrates apud Xenophontem lib. 2. commentariorum; quem totum locum latine reddidit Budæus in libro de studio instituendo. Et tale quiddam fingit Silius contigisse Africano. Vide etiam Philostratum lib. 6. de vita Apollonii.*

Aut vinum ne tange, aut multa prolue lympha.
Cum vino indulges, igni puer adjicis ignem.

AUT VINUM NE TANGE. *Plato lib. 2. de legibus,* pueris negat permittendum esse usum vini ante annum deci-

decimum octavum, & ait eos, qui aliter faciunt, πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν. Et præmaturo vini usu furorem quendam ingenerari hominibus. *Idem narrat*, apud Carthaginenses legem fuisse, ne quis in exercitu vinum gustaret, sed toto expeditionis tempore solius aquæ potu in castris uterentur. *Item*, ut in urbe neque servi, neque ancillæ vinum unquam gustarent: ac ne magistratus quidem toto illo anno, quo jus dicebant, neque gubernatores navium, neque judices, quamdiu illo munere fungerentur. *Præterea*, ne ii quidem, qui in consilio de rebus gravibus sententiam dicturi essent. *Item*, ut de die nemo in urbe vinum biberet, nisi aut exercitationis, aut morbi caussa: ac ne noctu quidem ii patresfamilias, matronæque ipsorum, qui ea nocte liberis operam daturi essent. *Romæ quoque mulieribus per diu vinum liberi non licuit: institutumque ob eam rem, ut cognatos osculo salutarent, ut anhelitus ipse fidem faceret, eas abstemias esse. Hodie illa tanta severitas remissa est.*

Fac tibi sit vultus comis, sermoque modestus,
Sic multos facile tibi conciliabis amicos.

FAC TIBI SIT VULTUS COMIS. *Multi sunt, qui truculentia quadam, & feritate aspectus, odium sibi conciliant: quod Caligulam etiam adhibito studio fecisse traditum est; quin & Drusillam non alio firmiore indicio sui seminis esse credebat, quam feritatis, quæ illi tanta statim ab infantia fuisse dicitur, ut infestis digitis ora & oculos simul ludentium infantium incesseret. Contra autem comitas vultus primo statim aspectu omnium sibi amorem conciliat: præsertim si eam sermonis etiam modestia subsequatur. Ita autem hic dicitur* vultus comis, *ut apud Livium,* frons comis, *libro 1.* Excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comi fronte, comiter regis convivium celebrant: *quem locum eo citare volui, ut emendarem, nam in omnibus*

vul-

vulgatis libris duæ illæ voces: Comi Fronte, *desiderantur: quæ tamen leguntur & in aliis veteribus, & in uno, qui apud Muretum est,*

Pauperiem ne cui misero exprobraveris unquam:
Cujus munus opes, ejusdem est munus egestas.

PAUPERIEM NE CUI. *Ut corporis morbos cuiquam exprobrare stultum est, præterquam ei, qui per ignaviam aut per intemperantiam eos contraxerit, quod præclare Aristoteles monet; ita pauperies nemini probro est, nisi qui aut inertia & desidia in eam inciderit, aut patrimonium inhonestis artibus dissiparit. Paupertas quidem ipsa per se tam longe abest ab omni turpitudine, ut præstantissimi quique ex omni antiquitate pauperes fuerint. Pauper fuit Phocion, pauper Miltiades, pauper Socrates. Ex Romanis Poplicola, Menenii, Curii, Fabricii, Camilli, aliique præstantissimi viri pauperes fuerunt. Immo vero non magis dedecori erat ex opibus in paupertatem incidisse, quam in patria & avita paupertate non perstitisse. Notum est, quid M. Crasso objectum fuerit:* Tu si vir bonus esses, tam cito ad tantas divitias pervenisses? *Nulli igitur exprobranda paupertas est; præsertim cum ita fundatas ac constabilitas opes suas habeat nemo, quin puncto temporis ad mendicitatem redigi possit. Est autem hoc quoque præceptum Theognidis:*

Μή ποτέ μοι πενίην θυμοφθόρον ἀνδρὶ χαλεφθῆς,
Μηδὲ ἀχρημοσύνην Κύρνε κακὴν πρόφερε.
Ζεὺς γάρ τοι τὸ τάλαντον ἐπιῤῥέπει ἄλλοτε ἄλλῳ,
Ἄλλοτε μὲν πλουτεῖν, ἄλλοτε δ' οὐδὲν ἔχειν.

Similis est & Isocratis sententia, nulli exprobrandam calamitatem: Fortunam enim communem esse, neque posse, quid futurum sit, provideri. Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς· κοινὴ γὰρ ἡ τυχὴ, καὶ τὸ μέλλον ἀόρατον.

CUJUS MUNUS OPES. *Sumptum ex xi. cap. Eccl. ubi ita scriptum est:* πτωχεία καὶ πλοῦτος παρὰ κυρίου ἐστί.

Sem-

Semper opum ſtudio præfer virtutis amorem.
Non opibus virtus, ſed opes virtute parantur.

SEMPER OPUM STUDIO. *Plato omne aurum, quod ſupra, quodque infra terram eſt, cum virtute comparandum negat. Et Theognis, cum dixiſſet,* multos improbos divites eſſe, multos autem viros bonos pauperes: *ſtatim ſubjicit,* multo pluris tamen faciendam eſſe virtutem, quod hæc firmum quiddam & ſtabile ſit; pecuniæ autem modo ad hos, modo ad illos transeant. *Socratis autem eſt, quod ſtatim ſubjicitur.* Virtutem opibus parari non poſſe, at opes virtute parabiles eſſe. *Neque non huc pertinet, quod Pericles dixiſſe fertur. Qui cum generum virum bonum & induſtrium, opulento, ſed ignavo antepoſuiſſet, cauſſam ejus rei rogatus,* malle ſe, *reſpondit,* virum ſine opibus, quam opes ſine viro. *Facile autem eſſe viro bono & erudito opes, ſi velit, parare, argumento eſt vel id, quod de Thalete Mileſio ab Ariſtotele in Politicis, & a Plinio narratur.*

NON OPIBUS VIRTUS. *Quod hic de virtute dicitur, idem dicit de gloria Iſocrates.*

Δόξη μὲν χρήματα κτητὰ, δόξα δὲ χρημάτων ἐκ ὠνητή.

Diſce, & quæ diſcis, memori ſub pectore conde,
Aut facies tantundem, ac ſi cribro hauſeris undam.

DISCE ET QUÆ DISCIS. *Ut cibus, niſi contineatur in ventriculo, inutilis eſt: ita quidquid diſcitur, ſi ſtatim excidat, inutile. Vereque Fabius lib. XI. cap. 2.* fruſtra doceri nos, *ait,* ſi quicquid audimus, præterfluat. *Videtur autem ſecundus verſus reſpicere ad fabulam Danaidum, quæ plenis rimarum vaſis aquam haurire, eamque in dolium, quod ipſum quoque pertuſum eſt, apud inferos congerere dicuntur. Neque enim unquam illarum dolium expletur, neque animus ejus, qui eorum, quæ didicit, ſtatim obliviſcitur. In pueris autem præcipue exercendam eſſe memoriam, & Quintilianus & alii tradiderunt.*

Dulcia

Dulcia sint quamvis, nunquam tamen appete, quæ sunt
Aut damnum allatura, aut incussura pudorem.

DULCIA SINT QUAMVIS. *Nihil est, quod magis homines invitet ad peccandum, quam voluptas: ideoque eam Plato escam malorum vocabat. Monet igitur, ut cum aliqua nobis suavitatis illecebra objecta est, ne statim nos abripi sinamus, sed prius reputemus ipsi nobiscum, numquid ea res, quæ nos ad se allicit, aut damno aut probro futura sit: ut si vel alterutrum, vel etiam utrumque ex ea impendere videamus, ab ea suscipienda deterreamur.*

Irasci noli temere, nil fœdius ira:
Quam quæcunque movere solent, ea temnere laus est.

IRASCI NOLI TEMERE. *Non omnino vetat irasci: etenim* qui omnino non irascitur, stupidus videtur, *ut ait Aristoteles quarto Ethicorum.* Et iracundiam in pueris non ferendam modo, sed & laudandam, ut quæ ingenii signum sit, *Politianus integro libello docere conatus est. Non igitur omnino irasci vetat, sed temere irasci.*

NIL FOEDIUS IRA. *Seneca:* Ut scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Nescias utrum magis detestabile vitium sit, an deforme.

QUAM QUÆCUNQUE. *Lævia plerumque & contemnenda sunt, quæ nos ad iram commovent. Seneca:* Frivolis turbamur & inanibus. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aspis exsurgit; ursos leonesque mappa proritat; Omnia, quæ natura fera, ac rabida sunt, consternantur ad minima. Idem inquietis ac stolidis ingeniis evenit, rerum suspicione feriuntur.

Ven-

Venti agitant celsis positas in montibus ornos,
A quibus in media tuta est arbuscula valle:
Sic & opes agitant majora pericula magnas,
Tutior angustos comitatur vita penates.

VENTI AGITANT. *Eleganti comparatione docet tutiorem esse vitam eorum, qui mediocribus opibus instructi sunt, quam eorum, quos magna opum copia & magna potentia invidiosos facit. Potentes invidiæ expositi sunt; tenues contemptui; optima mediocrium conditio. Recteque Solon:*

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα, μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

Horatius:

Sæpius ventis agitatur ingens
Quercus & celsæ graviore lapsu
Decidunt turres, feriuntque summos
Fulmina montes.
Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Pauca loqui puero, sed tempestiva, decorum est:
Hæc etenim ingenium res judicat, illa pudorem.

PAUCA LOQUI PUERO. *Pueros ornat silentium, est enim argumentum modestiæ: sed qui nimis taciturni sunt, hebetes plerumque & obtusi esse consueverunt. Contra autem qui natura garruli sunt, oblectamento quidem esse solent audientibus: sed nisi tempestive coërceantur, procaces ac petulantes evadunt. Optanda igitur in puero est ea indoles, ut & taceat ipse, loquentibus natu grandioribus, avideque illos discendi studio audiat: & interrogatus, argute atque ingeniose respondeat. Nam & modestum esse se ostendet, & solertem atque acutum. Tale quiddam in Lacedæmoniorum pueris a Xenophonte laudatur.*

Scire

Scire cupis, quæ sit famæ via certa parandæ?
Talem te præsta, qualem te poscis haberi.

SCIRE CUPIS. Socrates tutissimam & quasi compendiariam viam ad famam esse dicebat, si quis talis esse studeret, qualem se haberi vellet. Xenophon lib. 2. commentariorum. Cicero de officiis lib. 2.

Verbera non metuet, metuet qui jussa magistri;
Hæc qui contemnet, merito miser illa timebit.

VERBERA NON METUET. Ut in viris, qui leges maxime metuunt securissime vivunt; contra autem, qui non metuunt leges, in perpetuo versantur accusatorum & judicum metu: ita in pueris qui maxime magistrorum iussa metuunt, minime metuunt verbera. Similis sententia est Synesii in Epistolis: ἀφοβία μεγίστη τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους·

Quam felix puer est, virtus in quo anteit annos,
Illum omnes meritis certatim laudibus ornant,
Et spectant cupide, & felicia cuncta precantur.
At contra nemo alloquio dignatur inertes;
Spernuntur cunctis & vulgi fabula fiunt:
Vix oculis pater ipse illos satis aspicit æquis.

QUAM FELIX PUER. Hi sex versus satis per se perspicui sunt.

Non tantum præsens obsunt peccata: sed hoc plus,
Ad mala quod proclivem animum assuetudine reddunt.

NON TANTUM. Socratica sententia est. Constat autem ex Aristotele libr. 2. & 3. Ethicorum, frequentatis ejusdem generis actionibus habitum effici. Quanquam autem in potestate nostra est, quid agamus: ubi tamen sæpe & diu agendo vitium contraximus, difficile est abducere se a diuturna & inveterata consuetudine. Quare magno studio cavere debemus, ne peccemus: propterea quod sæpe peccando contrahimus habitum, qui ubi semel radices in animo egit, non nisi maxima cum difficultate evelli & extirpari potest.

Quæ bona sunt, sectare, etiam si dura videntur
Principio: longus paulatim ea molliet usus.

QVÆ BONA SVNT. Hoc quoque Socratis est: Seligendam esse a principio eam vivendi rationem ac vitam, *non quæ jucundissima sit, sed quæ honestissima. Adbibita enim consuetudine, eam ipsam jucundissimam fore. Verum enim est, quod ait Lucretius,* consuetudo concinnat amorem. *Pertinet huc dictum Lacedæmonii cujusdam, qui captivus cum interrogaretur a domino,* quid præstiturus esset, si eum liberis suis præfecisset? ut ea, *inquit,* quæ pulcherrima sunt, fiant ipsis etiam jucundissima. *Hanc ipsam sententiam graviter, ut solet, expressit S. Basilius his verbis:* Δεῖ βίον ἄριστον αὐτὸν ἕκαστον αἱρεῖσθαι, ἡδὺν δὲ προσδοκᾶν τῇ συνηθείᾳ γενήσεσθαι.

Acceptum officium memora atque extolle: sed abs te
Collatum extenua, & potius sine, praedicet alter

ACCEPTVM OFFICIUM. Celebrata est a sapientibus sententia, beneficii eum, qui dedit, statim; eum, qui accepit, nunquam oblivisci oportere. *Qui autem beneficia, quæ in alios contulerunt, ipsimet prædicant, detrahunt illis omnem gratiam, & efficiunt, ut iis, qui acceperunt, de illis tacere liceat: cum ipsi partes eorum occupent. Extat in hanc sententiam elegantissimum epigramma Martialis:*

> Quæ mihi præstiteris memini, semperque tenebo.
> Cur igitur taceo, Postume? tu loqueris.
> Incipio quoties alicui dona referre,
> Protinus exclamat: Dixerat ipse mihi.
> Non belle quædam faciunt duo, sufficit unus
> Huic operi. Si vis ut loquar ipse, tace.
> Crede mihi, quamvis ingentia, Postume, dones,
> Auctoris pereunt garrulitate sui.

Utilitas quoties pugnare videtur honesto.
Ne dubitare quidem fas est, quin vincat honestas.

UTILITAS QVOTIES. Cicero primo de legibus:

Recte

Recte Socrates eum execrari solebat, qui primus utilitatem ab honestate sejunxisset. Id enim querebatur caput esse exitiorum omnium. *Idem etiam tradit sub principium libri tertii de officiis: quo in libro toto hæc quæstio ab eo copiosissime explicatur.*

Sub laceris crebro virtus latet aurea pannis,
Cum stolidas aurum pecudes & purpura velet.

SUB LACERIS. Vulgus e vestitu, atque ornatu judicare plerumque de hominibus solet: in quo tamen sæpissime fallitur, cum & a Græcis olim dictum, & a Plauto postea repetitum sit, sub sordido palliolo sæpe latere sapientiam. *In vita Terentii legimus, eum, cum ab ædilibus jussus esset Andriam suam recitare Cæcilio, antequam ageretur, venisse ad Cæcilium cœnantem, & quod erat contemptiore vestitu, initium fabulæ in subsellio residentem legisse: sed post paucos versus invitatum ut accumberet, cœnasse una, deinde cætera percurrisse non sine magna Cæcilii admiratione. At contra, Evangelo Tarentino, cum ornatus ingentis pretii veste, corona etiam aurea redimitus, ad laureæ similitudinem conflata, cujus folia quidem ex auro erant, pro baccis autem pendebant smaragdi: citharam ferens inauratam multisque gemmis distinctam, in Pythiis canere voluisset, magnamque sui expectationem concitasset, ut, simul atque canere cœpit, risu, clamore, sibilis exploderetur. Historiam, facetissime persequitur Lucianus in libello, quo exagitat quendam, qui multis libris coëmendis doctum se videri volebat. Non igitur e vestitu, sed e dictis factisq; de unoquoq; judicandum est.*

CUM STOLIDAS AURUM. Alludit ad dictum Diogenis, qui divites indoctos vocabat pecudes aureo vellere.

Nil laudis caussa facito: & tamen omnia, laudem
Quæ tibi conciliare queunt, ea sedulus aude.

NIL LAUDIS CAUSSA. Qui laudem sibi in rebus agendis proponunt, ventosi & ambitiosi sunt, & corpori um-

bram, veritati imaginem anteponere videntur. Et tamen vix est, ut sine aliquo laudis stimulo labores ad virtutem & eruditionem comparandam necessarii a juvenibus perferantur. Suadendum igitur eis est, ut neque laudem, tanquam præcipuum quoddam bonum sequantur: & tamen nihil praetermittant eorum, quibus vera laus conciliari potest.

Divitias nec amare nimis, nec spernere debes.
Quanquam etenim nequeunt facere ac præstare beatum,
Magna tamen vitæ sunt instrumenta gerendæ.

DIVITIAS NEC AMARE NIMIS. Qui divitias nimis amant, avari sunt; qui contemnunt, parum prudentes. Sine divitiis enim, *ut ait Aristoteles primo Ethicorum,* multa quæ præclara & laudabilia sunt, commode effici non queunt. *Itaque præclare sapientissimus ille Hebræus a Deo sibi neque divitias, neque paupertatem postulat. Eleganter autem divitiæ comparantur cum instrumentis. Ut enim lyra exempli caussa, bonum lyricinem non facit; sed tamen bonus lyricem sine lyra munus suum exercere non potest: ita divitiæ beatum quidem non faciunt, sed tamen instrumenta sunt ad multas res gerendas necessaria. Neque obstat, quod in sacris litteris dicitur,* pauperes beatos esse, & divitibus difficile esse ingredi in regnum DEI. *Nam illic pauperes dicuntur, qui ad divitias animum non adjiciunt, sive illas habeant sive non habeant: & ita pauper esse aliquis etiam in maxima opum affluentia potest. Iis autem divitibus difficilis est aditus in regnum DEI, qui divitiis suis fidunt, & ad eas cor, ut David loquitur, apponunt.*

Fac contentus eo, quod contigit, usque fruaris:
Sic tamen, ut nunquam meliora requirere parcas.

FAC CONTENTUS. Vetus præceptum est: τὰ μὲν παρόντα στέργειν, τὰ δὲ κρείττω ζητεῖν. *Qui præsentibus contentus non est, nunquam quieto animo est; qui meliora non quærit, nunquam emergit.*

Quam

Quam ſint cuncta hominum varia atque incerta, notato:
Ne te unquam aut adverſa premant, aut proſpera tollant.

QVAM SINT CUNCTA. Imprudentis eſt, cum res proſperæ ſunt, confidere eis ſemper tales fore: recteque Iſocrates in Areopagitico, tunc maxime metuendum eſſe *ait,* cum res noſtræ ita eunt, ut volumus. *Eademque ratione nemini quamlibet duris & adverſis in rebus abjicienda ſpes eſt. Horum incommodorum utrumque facile vitabit is, qui diu ac diligenter rerum humanarum inconſtantiam & inſtabilitatem notaverit.*

Pauca quidem hæc: ſed quæ ſtudio ſervata perenni
Mirificos fructus progreſſu temporis edent.
Adſpiret tantum cœptis Deus: omnia cujus
Conſilio æterno & certa ratione reguntur.
Quem tu & luce puer prima cum ſtrata relinquis
Impiger, & dulcem repetis cum veſpere ſomnum,
Supplicibus facito places ante omnia votis.
Ille tibi ingeniumque ſagax, corpuſque ſalubre,
Et multo meliora dabit. Diffidere noli:
Tu modo ad illius ſemper refer omnia laudem.

PAUCA QVIDEM HÆC. Coronis hæc quædam eſt hujus opuſculi, qua ei animum addit: & quemadmodum orſus erat a cultu divino: ita in eundem deſinit, quod & ab eo, tanquam principio, ducenda ſint omnia, & ad eundem, tanquam ad finem, dirigenda, ſecundum illud Theocriti:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε Μῶσαι.

60. ΜΆΡΚΟΥ ἈΝΤΩΝΊΟΥ ΜΟΥΡΉΤΟΥ
τοῦ πρεσβυτέρου, πρὸς
ΜΆΡΚΟΝ ἈΝΤΏΝΙΟΝ
τὸν Ἀδελφιδοῦν παῖδα ἐνναέτη, γνῶμαι·
hoc est:

M. ANTONII MURETI
Presbyteri
ad
M. ANTONIUM
Fratris F. puerum novennem, ſententiæ græcæ,
cum interpretatione latina
Innocentii Giſcaterii.

Quæ ut plurimum verbum verbo, non numquam tamen & verſum verſu reddit.

M. ANTONIUS MURETUS
Fratris F.
S. D.

Biennium jam eſt, fili, cum tibi, prima elementa Latinæ linguæ percepturo, libellum confeci, præcepta quædam ad vitam utilia verſibus continentem, in quo primis illis Grammaticorum exercitationibus defungereris. Quod cum utrique noſtrum, præpotentis Dei beneficio, non prorſus infeliciter ceſſerit idem in Græca lingua experiri volo: ſine qua ſæpe audis ex me, latinam mancam ac mutilam eſſe: nec ſatis uberes ex ea fructus præcipi poſſe. Cum igitur pridie Kal. Januar. qui dies tibi natalis eſt, ingreſſurus ſis, cum Deo propitio ac benevolente, in annum ætatis tuæ decimum; egoque te eo ipſo die Græcis litteris innitiare conſtituerim: concinnavi tibi interea hunc alterum libellum Græce loquentem, qui tibi pro natali munuſculo erit. Magnum tibi hæc qualiacunque ſcripta mea pudorem incutient, fili, niſi omni ope nitaris, ut meæ de te expectationi reſpondeas. Scient homines, nihil tibi a me defuiſſe. At mihi puero, cum alia multa, tum præceptores defuerunt. Vere enim hoc affirmare poſſum, poſt annum ætatis meæ duo-

duodecimum, nullo me ad ullam artem, neque privatim neque publice, præceptore usum esse. Quanquam enim Pictauii, quo me parentes ad excolendum ingenium miserant, ibam interdum ad eos, qui jus civile profitebantur, perraro tamen id faciebam, neque tam, ut quidquam ex eis discerem, quam ut meis animum explerem, qui me ei studio addixerant. Eveniebat id mihi indomita quadam perversitate ac pervicacia ingenii, ut nullum doctorem triduum ferre possem. Cujus improbitatis valde me postea ac diu pœnituit, pœnitetque. At tibi, me vivo, neque dux hortator, monitor deerit: & quæ præterea requiruntur, abunde, si Deus volet, suppetent omnia. Vide modo tu, ne cum aliud nihil desit, ipse olim tibi defuisse dicaris. Romæ, Idibus Nov. M. D. LXXX.

INNOCENTIUS GISCATERIUS
Guilielmi F.
M. ANTONIO MURETO
Juniori S.

Multa debemus, & ego & pater meus, patruo tuo. Quoties enim tulit occasio, libenter nos re, opera, consilio, auctoritate, gratia adjuvit. Sed illi quidem, quomodo gratiam referat, pater ipse viderit, nam meum non est, qui tanto ætate minor sum, illam cognitionem suscipere. Tibi vero, qui ætate tanto fere me minor es, quanto patre meo patruus tuus, æquum est, studere me, ut aliquid præstem, quo ostendam animum beneficii memorem. Et ut illi amantissime conjunctissimeque inter se vivunt, sic oportet in nobis esse jam nunc idem mutuæ benevolentiæ vinculum. Nuper igitur, cum audissem de patre, scriptum esse à patruo tuo caussa tua elegantem sane libellum, quo multas bonas & graves sententias versibus græcis complexus esset: egi cum eo summis precibus, ut illum commodato sumeret, mihique legendi potestatem faceret. Quo impetrato, plus etiam ausus sum: nam bis longioribus noctibus, addens aliquid ad solitas lucubrationes, expressi easdem sententias, ut potui, latine. Quicquid est quod effeci, ad te mitto, symbolum summi amoris erga te mei. Utinam veniat aliquando tempus illud, cum ea videamus, quæ patrem de indole tua sæpe vaticinantem audio. Mihi de me modica sperare sat est: te, qui ita educaris & qui ne nomen quidem audire tuum potes, quin ad virtutem exciteris, eo perventurum esse confido, ut jam nunc sperem, rebus meis aliquid in te olim præsidii fore. Nam te majoribus iri per altum Auspiciis manifesta fides. *Vale, Romæ Kal. Decembr. M. D LXXX.*

Ρίζωμ' ὁμαίμου, τῆς δὲ θέλγητρον φρενὸς,
Κῆδός τε τερπωλῆτε τοῦ γήρως ἐμοὶ,
Καὶ τοῦτο θείου, Μάρκε, πὰρ φίλου λάβε,
Σμικρὸν μὲν ὄγκῳ δῶρον, ἄχρηστον δὲ μὴ,
5. Γνώμας ὁδηγοὺς πρὸς τὸ ζῆν εὖ καὶ καλῶς,
Νεωστὶ τὴν σὴν ηὐτρεπισμένας χάριν.
Καὶ γὰρ νέους γέρουσι παιδεύειν πρέπει
Καγὼ γέρων μὲν εἰμὶ, παιδίον δὲ σύ.
Σῶμ' ἀσθενὲς γέρουσιν. Ἀκμάζει δ' ὁ νοῦς.
10. Νέῳ δὲ σῶμα θαλερὸν, ἀσθενεῖς φρένες.
Δι' ὃ καὶ σὲ δεῖ, βουλαῖς ἐμαῖς εὐήνιον,
Νῷ προσφέρεσθαι τοὺς δ' ὑπηκόῳ λόγους.
Φῶς πώποθ' ἡμῶν λαμπρὸν ἐσόμενον γένει.
Πρώτιστα καὶ μάλιστα τὸν Θεὸν φιλεῖν,
15. Ὑπέρ τε τ' ἄλλα πάντα, καὶ σαυτοῦ πλέον.
Ἔπειτα δ' ἄλλους ἧττον οὐ στέργειν σ' ἔθεν,
Σπεύδοντα πλείστους εἰς τὰ πλεῖς εὐεργετεῖν.
Οὐδὲν γὰρ ἄνδρα μᾶλλον εἰκάζει Θεῷ.
Μετὰ τὸν Θεὸν δὲ πρῶτα τιμᾶν τοὺς γονεῖς,
20. Οἵ σ', ὦ φίλ', ἔτρεψάν τε, κ' εἰς φῶς ἤγαγον,
Ζῶντάς τ' ἐν ὄντας στέργε καὶ κεκμηκότας.
Ποίησον ἄλλους, οἷ' ἂν ἄσμενος πάθοις.
Μὴ βλάψον, ὦ παῖ, καθ' ὅσον ἐπί σοι, μηδένα,
Τ' ἀλλότριον μὴ κλέπτε. μὴ κακηγόρει.
25. Μὴ χαῖρε λέξας ἅττα μὴ ποιεῖν θέμις.
Ψεῦδος δὲ φεῦγε, πᾶς γὰρ ὁ ψευδῆ λέγων,
Ἂν ἑκὼν, ἄπιστός ἐστιν ἂν δ' ἄκων, ἄνους.
Νεωτερισμῶν σαυτὸν ἴσχ' ἁπαλώτατος
Νόμων δ' ἀρίστους ἴσθι τοὺς παλαιτάτους.
30. Κενῆς δὲ δόξης ταῦτα μὴ πράξῃς χάριν,
Ἀλλ' ὅτι, καλ' ὄντα, ταῦτα προστάττει Θεός.
Ἀρετή τε δόξα τ' ἐστιν ὤνιος πόνου.
Πονοῦ δυνάμενος, ἵν' ἡσυχάσῃς ἀσθενής.
Νέοις ἐστ' οὖσιν ἐκπονηθέντες πόνοι
35. Φιλοῦσι τοῖς γέρουσι ῥᾳστώνην φέρειν.
Τῶν νουθετούντων, καὶ, φιλήκοος γίνου,
Οὐχ ὁ κολακεύων σ' ἀλλ' ὁ νουθετῶν, φιλεῖ.
Μετάδος προθύμως τοῖς πένησιν, ὧν ἔχεις,
Τὰ δοθέντ' ἐκείνοις αὐτὸς ἐκτίσει Θεός.
40. Ἐπισφαλὲς πως πρᾶγμ' ὑπερπλουτῶν νέος,

STIRPS consanguinea, hujus (meæ) delectatio mentis,
Curaque & oblectamentum senectutis mihi,
Hoc quoque patruo, Marce, ab amico accipe
Exiguum quidem mole donum, sed non inutile:
5. Sententias duces itineris ad bene honesteque vivendum,
Nuper tua concinnatas gratia.
Nam & juvenes instituere, senibus decorum est,
Et ego quidem senex sum, tu autem puerulus.
Corpus infirmum est senibus, viget autem mens.
10. Juveni autem corpus robustum, imbecilla mens.
Quocirca & te oportet consiliis meis docilem
Animo accipere hos obedienti sermones,
Lumen olim nostro clarum futurum generi.
Imprimis & maxime Deum ama,
15. Et super omnia alia, & plusquam te ipsum.
Deinde autem alios non minus ama, quam te,
Properantem plurimis ad plurima benefacere.
Nihil enim hominem magis assimilat Deo.
Post Deum autem primum venerare parentes.
20. Qui te, ô chara, & nutrierunt, & in lucem produxerunt,
Et viventes adhuc ama, & mortuos.
Facito aliis, quæ ab aliis libens acciperes.
Ne lædito, ô fili, quantum in te situm est, quemquam.
Alienum non furare; ne maledicito.
25. Ne libenter ea loquitor, quæ facere fas non est.
Mendacium autem fuge. Omnis enim qui mendacia dicit,
Si quidem sponte id faciat, infidus est: sin invitus, imprudens.
Ab innovationibus te ipsum cohibe longissime,
Et legum optimas scito esse eas, quæ sunt antiquissimæ.
30. Inanis autem gloriæ caussa hæc ne feceris:
Sed quia, honesta cum sint, ea præcipit Deus.
Et virtus & gloria venalis est labore.
Labora, dum potes, ut, cum imbecillus eris, quiescas.
Ab iis, qui adhuc juvenes sunt, excepti labores,
35. Solent senibus commoditatem otii adferre.
Eos, qui te corripiunt, fili, libenter ausculta,
Non qui tibi adulatur, amat te, sed qui te corripit.
Participes libenter facito pauperes eorum, quæ habes,
Quæ dantur illis, ipse persolvet Deus.
40. Periculosa quodammodo res est, juvenis supra modum dives.

Καὶ γὰρ θρασὺς πρὸς πάντα, καὶ νοῦς οὐκ ἔνι.
Δανεισμάτων κάλλιστον, εὖ ποιεῖν φίλους,
Πλούτου δὲ χρῆσις ἥδε τιμιωτάτη.
Ἀεὶ τὸ γειτόνημα τῶν κακῶν κακὸν,
45. Ἀγαθὸς δ' ἀνὴρ μόνον ἐγγὺς οἰκῶν ὠφελεῖ.
Ἐν νῷ τὸ νικᾶν ἐστιν, οὐκ ἐν σώματι.
Βούλευμα πολλὰς ἓν σοφὸν νικᾷ χέρας.
Ὀλίγον πρὸς ὀλίγῳ προστεθὲν, σωρὸν ποιεῖ.
Ἐλεύθερος ζῆν μᾶλλον ἢ δοῦλος θέλεις;
50. Καλὴν δὲ δόξαν ἀντ' ἀδοξίας λαχεῖν;
Δαπάνην δὲ φεύγειν, καὶ τι κερδαίνειν ἀεὶ,
Μετ' ἀσφαλείας οὐ ῥᾶστα, κινδύνου δ' ἄτερ;
Ἀπέχου πονηρῶν κἄνπερ ἡδονὴ προσῇ.
Ὅστις πρὸ τοὔργου μὴ φοβεῖται τὴν δίκην,
55. Μετὰ τοὔργον ὀψὲ σωφρονῶν φοβήσεται.
Κάλλιστόν ἐστι μάθημα γιγνώσκειν Θεόν.
Ἄνευ δὲ τούτου τ' ἄλλα πάντ' ἀνωφελῆ.
Μηδὲν φρονήσῃς σεμνὸν, ἄνθρωπος γὰρ εἶ,
Μηδὲν ταπεινὸν, οὐρανὸς γάρ σοι πάτρα.
60. Λέξων κακῶς ἄλλον τιν, εἰς σαυτὸν βλέπε,
Μηδὲ ψέγ' ἄλλους, οὐκ ἄμεμπτος αὐτὸς ὤν.
Περὶ τῶν κρατούντων ὁπόταν ἐμπίσῃ λόγος,
Σιγᾶν ἀδεψόν τ' ἐστὶ κ' ἀσφαλέστατον.
Ἐλευθέρου 'σθ' ἑκόντα δουλεύειν νόμοις,
65. Ὅις ὅτε λατρεύεις, ἴσθι λατρεύων Θεῷ.
Τοιοῦτός ἐσθ' ἕκαστος, οἷοις ἥδεται,
Διάκρισις ἤθους ἥδ' ἀκριβεστάτη,
Τοῖς χρωμένοις τὰ χρήματ' ἐστὶ χρήματα,
Ἄχρηστα δ' ἄλλως κἀνόνητα κτήματα.
70. Μηδὲν ποιῶν πονηρὸν, ἐλπίσῃς λαθεῖν,
Μάταιος ἐλπίς· ὀξυδερκὴς γὰρ Θεός.
Πολύφιλον εὐτυχί', ἄφιλοι δ' οἱ δυστυχεῖς.
Παύροις ἐνοῦσαν πίστιν εὑρήσεις βροτῶν,
Σοφὸν δ' ἔπος παλαιὸν, οἱ πλείους κακοί.
75. Οὐ συγκυροῦσι νοῦς τε καὶ πλοῦτος πολύς,
Κτῆσις γὰρ ἄμετρος τῷ φρονεῖν ἐπισκοτεῖ.
Ἀμαθία πολλὴ, καὶ δοκοῦντί περ σοφῷ,
Τό τ' ἄλλα γνῶναι πάνθ', ἑαυτὸν δ' ἀγνοεῖν.
Νίκη, φρονήσεως ὥσπερ οὖσα συγγενής,
80. Πρὸς τοὺς φρονοῦντας, οὐ πρὸς ἰσχυροὺς ῥέπει.

Ὅπου

Nam & audax est ad omnia, & mens non inest.
Pulcherrimum fœnus est, benefacere amicis.
Opum autem usus hic est omnium honoratissimus.
Semper mala est malorum vicinia
45. *Bonus autem vir etiam si nihil aliud, quam prope habitet, prodest.*
In mente consistit vincendi facultas, non in corpore.
Unum sapiens consilium multas vincit manus.
Parvum parvo additum efficit acervum.
Liber vis potius, quam servus, vivere?
50. *Et bonam famam, non infamiam consequi,*
Sumtum autem fugere, & semper aliquid lucrari
Tuto, facillime, & sine periculo?
Abstineto à rebus turpibus, etiamsi admista sit voluptas.
Quicunque ante factum non timet judicium,
55. *Post factum sero sapiens timebit.*
Pulcherrima disciplina est, Deum cognoscere:
Sine hac autem aliæ omnes inutiles sunt.
Nihil superbum animo agites, homo enim es:
Nihil humile, patria enim tibi est cœlum.
60. *Detracturus de alio quopiam, te ipsum intuere,*
Neque vitupera alios, cum ipse reprehensione non careas.
De principibus cum inciderit sermo,
Tacere & sitim non facit, & tutissimum est.
Id liberi est servire sponte legibus,
65. *Quibus dum servis, scito te Deo servire.*
Talis est quisque, qualibus oblectatur:
Hæc autem est certissima morum dijudicatio.
Utentibus pecuniæ vere sunt pecuniæ,
Aliter autem inutiles & infructuosæ possessiones.
70. *Nil improbe feceris, sperans forte ut lateas:*
Vana spes est, acuto enim videt Deus.
Amicis abundat felicitas, infelices autem amicis carent.
Paucis inesse hominibus invenies fidem,
Sapiens autem dictum vetus: plures mali.
75. *Non concurrunt & multa prudentia, & multæ opes:*
Nam immodica opum vis menti caliginem offundit.
Magna inscitia est etiam ei, qui videtur sapiens,
Alia nosse omnia, seipsum autem ignorare.
Victoria, ut quæ prudentiæ cognata sit,
80. *Ad consideratos, non ad robustos, inclinat.*

Ubi

Ὅπου ἐστὶν ἔργων καιρὸς, ἄχρηστοι λόγοι.
Ῥέζων οὐρανίδαις, κ᾽ αὐτὸς τὰ δέοντα ποίησον,
Ἢ γὰρ ἀπ᾽ ἀργυρέων τάγε πλεῖσ᾽ ἀνεμώλιος ἐυχή.
Λόγος ἐστὶ πολλοῖς κομψὸς, ἔργα δ᾽ ἀτρεπῆ.
85. Κακὸς δ᾽ ὁ μέτρια μὲν λέγων, πράττων δὲ μή.

Ἀπὸ παίζοντος εἰς τὸ πίνειν.

Ὕδασι δεῖ τὰ ῥάκη πλύνειν, οἴνῳ δὲ λαιουγγας,
Καὶ βατράχοισιν ὕδωρ, οἶνον δ᾽ ἄνδρεσσι προπίνειν.

Ἐπανόρθωσις.

Ὑδροποτεῖν κάλλιστον, ἐπεὶ νόος ἔμπεδος αἰεὶ
Νηφόντων, μεθύων δ᾽ οὐ μᾶλλον ἢ ἀνδρὶ ἔοικε.

Εἰς τὸ αὐτό.

90. Πόμ᾽ ἀνθρώποισιν οἶνος, ὕδωρ θρέμμασι.

Ἐπανόρθωσις.

Πολλοὺς ποθεὶς ἀπείκασ᾽ οἶνος θρέμμασι,
Σαυτὸν φιλεῖς ἄνθρωπε; τὴν ψυχὴν φίλει.
Κείνη γὰρ εὖ σωθεῖσα συσσώζει δέμας.
Ἀμελουμένη δὲ καὶ τὸ σῶμ᾽ ἅμ᾽ οἴχεται.
95. Σοφοῖσιν οὐδεὶς πώποτ᾽ κριταῖς ἀκουστέος,
Λόγους ἐπ᾽ ἔργοις προσφέρων αἰσχροῖς καλούς.
Σοὶ φίλος αἰσχρὰ φιλῶν μήτ᾽ εἴη, μήτε γένοιτο,
Κάλλιστος δ᾽ ἀρετὴ δεσμὸς ὁμοφροσύνης.
Πλείστους ἀεὶ φοβήσεθ᾽ ὁ πλείστους φοβῶν.
100. Ἀρχομένων φιλίη φυλακή τ᾽ ἄρχοντος ἀρίστη.
Οὐδ᾽ ὁ λέως μισεῖ, κείνου ς᾽ ἐπικίνδυνος ἀρχή.
Πολλοῖς ἀπιστῶν, οὐχ᾽ ἁμαρτήσεις πολύ.
Συνοδοιπόροι πότ᾽ ἦσαν ἄνθρωποι δύο,
Ὧν ἦν βραδὺς μὲν εἷς, ὁ δ᾽ ἄτερος ταχύς.
105. Χ᾽ ὁ μὲν ταχὺς ἐβράδυν᾽, ὁ δὲ βραδὺς ἔτρεχε,
Ὁ ταχὺς, πρὸ τοῦ δείλην γενέσθ᾽, ἐλείπετο.
Τὸ μὲν ἴσον ἐστὶ τῶν φίλων συνεκτικόν,
Τὸ δὲ πλεονεκτεῖν, μῖσος ἐξεργάζεται.
Κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν ἀνθρώποις δίκη.
110. Ὑγιὲς δὲ πάντῃ σῶμα, θησαυρὸς μέγας.
Τοῖς δ᾽ εὖ τραφεῖσιν ἡδονὴν πολλὴν φέρει
Τὸ, καλῶν ἐρῶντας, τῶν ἐρασθέντων τυχεῖν.
Δόκησις ὄχλου φαῦλος ἡγεμὼν βίου.

Πλάτωνος γνῶμαι.

Χρυσὸς πολὺς, μέγιστον ἐν πόλει κακόν.
115. Ἔλεεσον ἄλλους, ἵν᾽ ἐλέου κ᾽ αὐτὸς τύχῃς.

Καλὸν

Ubi opus est factis, inutiles sunt sermones.
Sacrificans cœlestibus, etiam ipse quæ oportet facito,
Nam vota, quæ à cessantibus fiunt, plerumque irrita sunt.
Multis compta est oratio, sed facta indecora.
85. *Malus autem est, qui modesta quidem loquitur, sed non facit.*

Jocosum de potu vini.

Aqua oportet pannos laceros abluere, vino autem guttur:
Et ranis aquam, vinum autem viris propinare.

Correctio.

Aquam bibere optimum est, siquidem mens constans semper est
Sobriorum: ebrius autem sui similior est quam viro.

De eodem.

90. *Potus hominibus est vinum, aqua pecudibus.*

Correctio.

Vinum epotum multos pecudum similes reddidit.
Te ipsum amas ô homo? animam ama;
Illa enim servata simul conservat corpus,
Neglectæ autem ipsi etiam corpus simul interit.
95. *Apud sapientes judices nemo audiendus est,*
Qui super turpibus factis pulchros sermones adferat.
Tibi amicus, qui turpia amat, neque sit, neque fiat,
Pulcherrimum autem concordiæ vinculum virtus.
Plurimos semper metuet, qui plurimos terret.
100. *Subditorum amicitia, optima principis custodia est.*
Quem autem populus odit, illius intutum est imperium.
Multis diffidens, non multum aberrabis.
Iter una faciebant olim homines duo,
Quorum erat tardus quidem unus, alter autem celer:
105. *Et celer quidem tardo ibat: tardus autem currebat;*
Celer ille, antequam advesperasceret, relictus est.
Æquale quidem amicos continendi vim habet:
Plus autem sibi arrogare, inimicitias efficit.
Pulcherrimum est in rebus humanis justitia.
110. *Corpus autem ex omni parte sanum, magnus thesaurus est.*
Bene autem educatis magnam voluptatem adfert,
Honesta amantes, consequi ea, quæ amant.
Opinio vulgi, malus dux vitæ.

Platonis sententiæ.

Multum aurum maximum malum est in civitate.
115. *Miserere aliorum, ut et tu misericordiam consequaris.*

Non

Καλὸν οὐ τὸ πλουτεῖν, ἀλλὰ τὸ πλουτεῖν ἐκ καλῶν.

Οὐιτελλίου τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος γνώμη.

Ἥδιστον ὄζει πολέμιος νεοσφαγής.

Τὸ αὐτὸ ἄλλως.

Ἐχθροῦ σφαγέντος εὔοσμον κρέας πνέει.

Ἐπανόρθωσις.

Ὁ συγγινώσκων δυσμενεῖ, κτᾶται φίλον,
120. Βδελυρὸν δὲ πρᾶγμα πανταχοῦ μιαιφόνος.
Μή τινί ποτ' ἐχθρὸς τόσσον ἐμπέσοι κακῶν,
Ὅσον δύναιτ' ἂν, κἀσθενὴς περ ὢν φέρειν.
Κακὸν πολίτης τοῦ νόμου σοφώτερος.

Ὀρατίου ποιητοῦ Ῥωμαϊκοῦ γνώμη.

Νοῦς κάλλος, εὐγένεια, πάντ' ἐν χρήμασι.

Ἐπανόρθωσις.

125. Νοῦς ἐκπορίζει χρήματ', οὐ νοῦν χρήματα.
Πλοῦτος δὲ μήτ' εὔμορφον ἀπέδειξ' οὐδένα,
Μήτ' εὐγενῆ, τὸν πρὶν ὄντα κιβδήλου γένους.
Ἄχρηστον οὐδὲν χρῆμα τῷ κεχρημένῳ.
Ὅρκος ἄγαν προπετὴς πολλοῖς κακὰ μυρί' ἔθηκε.
130. Φείδεο, μή περ πολλῶς ὄμνυ, μήτε μάτην.
Ὦ γλῶσσα, γλῶσσ' ὡς μόριον οὖσα παμμίκρον,
Μεγάλ', ἂν ἀπῇ χαλινὸς, ἐργάζῃ κακά.

Φωκυλίδου πονηρὰ γνώμη.

Πρώτιστα πλοῦτον, εἶτα δ' εὐσεβήσομεν.

Ἐπανόρθωσις.

Πρῶτ' εὐσεβεῖν χρεὼν, εἶθ' ὁ πλοῦτος ἕψεται.
135. Τῶν γὰρ δικαίων κάρτα κήδεται Θεός.
Τὰ περὶ τὸ θεῖον μήποτε πολυπραγμονῇς.
Ἰδεῖν γὰρ οὐκ ἐφικτὰ, πιστεύειν δ' ἅλις.
Εἰ τὰ παρόντ' ἀγαπᾷς, βασιλέων βασιλεύτερός ἐσσι.
Εἰ δὲ μὴ ἀργαλέῃ τήκεαι ἐν πενίῃ.
140. Οὐ σοφός ἐστιν ἐκεῖνος, ὃς ἄλλων πλείονα οἶδεν,
Ἀλλ' ὁ εὖ ἐν καιρῷ χρώμενος, οἷς ἔμαθε.
Ὧ πλειόνων δεῖ, κοὐχ ὁ παῦρ' ἔχων, πένης.
Ἔλπιζε πάντ' ἄνθρωπε, καὶ πάντ' εὐλαβοῦ.
Τὸ, τ' ἄγαν ἀπιστεῖν, καὶ τὸ πιστεύειν ἄγαν,
145. Ἡ μὲν πονηρῶν, ἡ δὲ ἠλιθίου νόος.
Σωτηρία πόλεως, οὐ καλῶς κεῖσθαι νόμους,
Ἀλλ' ἰσχύειν τε καὶ κρατεῖν ἐν κειμένους.

Πασ'

Non opibus affluere pulchrum est: sed opes pulchris rationibus partas habere.

Vitellii Romanorum Imperatoris sententia.

Suavissime olet hostis recens interfectus.

Idem aliter.

Inimici jugulati suavem odorem spirat caro.

Correctio.

Qui ignoscit inimico, amicum parat,

120. *Abominanda autem ubique res est homicida.*

Nec cui unquam tantum malorum pondus incidat,

Quantum perferre, quantum libet imbecillus sit, queat.

Mala res est civis lege sapientior.

Horatii Poëtæ Romani sententia.

Prudentia, forma, nobilitas omnia insunt in pecuniis.

Correctio.

125. *Prudentia parat pecunias, non prudentiam pecuniæ.*

Opes autem neque formosum quemquam reddiderunt,

Neque nobilem, qui prius esset ignobilis.

Inutilis est pudor homini egenti.

Jusjurandum nimis promptum ingentem vim malorum attulit multis.

130. *Parce, neque prompte jurato, neque frustra.*

O lingua, lingua, ut particula cum parva sis,

Magna, si frenum absit, efficies mala.

Phocylidæ improba sententia.

Primum omnium habeamus divitiâs, deinde autem pietatem colemus.

Correctio.

Primum pietatem colere oportet, deinde opus sequentur.

135. *Justorum enim valde magnam curam gerit Deus.*

Quæ âd divinum numen pertinent, nunquam curiose quæsieris.

Neque enim usu attingi possunt, credere autem satis est.

Si iis, quæ adsunt, contentus es, regalior es ipsis regibus:

Si minus, molesta contabescis in paupertate.

140. *Non ille sapiens, qui aliis plura scit:*

Sed qui bene, & oportune utitur iis, quæ didicit.

Qui pluribus eget, non qui pauca habet, pauper est.

Spera omnia, ô homo, & omnia metue.

Et nimis incredulum esse, & nimis credere,

145. *Ille quidem improborum, hic autem fatuorum morbus est.*

Salus civitatis non in eo consistit, ut bene positæ sint leges,

Sed ut bene positæ robur obtineant & imperent.

Necesse

Πᾶσ' ἐστ' ἀνάγκη τῷ μακρῷ ποτ' ἐν χρόνῳ
Ψευδῶν ἀπ' ἀγαθῶν ἕτερα συμβῆναι κακά.
150. Πράττοντα τὰ καλ' ἀδύνατόν ἐστι κακοπραγεῖν.
Ἀποροῦντα τὸν δίκαιον οὐχ ἑώρακα.
Μήποτε μαθεύσεις περὶ Θεοῦ, πῶς τοῦτο δρᾷ;
Τὸ δρᾷν γὰρ αὐτῷ ταυτόν ἐστι τῷ θέλειν.
Πλούτου πρόκρινον σῶμα, νοῦν δὲ σώματος.
155. Θνητὸν τὸ σῶμα πᾶσι, νοῦς δ' εἰκὼν Θεοῦ.
Πῶς δή ποτ' ἕξεις τ' ἄλλα, σαυτὸν οὐκ ἔχων;
Τῶν ἀδυνάτων ἓν τοῦτο τοῖς σοφοῖς δοκεῖ.
Ἅμ' ἀγαθὸν εἶναι σφόδρα καὶ πλουτεῖν σφόδρα.
Μυρέτου λόγος ἐστὶ πόνου μετὰ μηδὲν ἄελπτον.
160. Καὶ πόδε Μυρέτου, μηδὲν ἄτερθε πόνου.
Οὐδὲν φοβήσει τοὺς θεὸν φοβουμένους.
Πολλοῖς προσάπτει θάρσος ἡ μὴ ἐμπειρία.
Πεῖρα δ' ὄκνος τε κεὐλάβεια ξύμφυτος.
Οὐκ ἔστιν ὁρμὴ πάντοθεν κέρδους καλή,
165. Ἀλλ' ἔστιν οὗ καὶ ζημίαν κέρδος φέρει.
Τὰ λεγόμεν' ἐν σκότῳ πλανᾶσθαι φάσματα,
Ἢ μηχανήματ' ἐστὶ τῶν τοιχωρύχων,
Ἢ δειλιώντων πλάσματ', ἢ μοιχῶν δόλοι,
Ἢ φιλογελώτων παίγματ' ἢ γραῶν ὕθλοι,
170. Οὐκ ἐνδεὴς ὤν, τῶν φίλων πεῖραν λάβε,
Ἵν' ἐνδεῆ σε προσδοκᾷν τί χρὴ, μάθῃς.
Οὐκ ἀγαθὸν ἄρχων τῇ πόλει νόμου κρατῶν.
Ἀγαθὸν δ' ἐκεῖνος, ὃς νόμοις ὑπηρετεῖ.
Πονηρὸν εἶναι, καὶ θέλειν ὅμως δοκεῖν
175. Ἀμείνον' ἄλλων, ἐσχάτη πονηρία.
Λαβὼν ἔσοπτρον, εἶδος εἰσάθρει τὸ σόν,
Ἵν' εἴ σε μήτηρ εὖ πρόσωπον γείνατο,
Καλὸν πρόσωπον ἤθεσι στέψῃς καλοῖς.
Ἐὰν δ' ἄμορφος καὶ δυσειδὴς ὢν τύχῃς,
180. Σπουδῆς καλῷ τοὔλλειμμ' ἀναπληροῦν τρόπῳ.
Τὰ δεσποτῶν ἄρρητα μὴ ζήτει μαθεῖν.
Οὐδένα τ' ἐξαπατᾷν, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἐξαπατᾶσθαι·
Καὶ γὰρ ἐκεῖνο κακοῦ, καὶ τόδε νηπιάχου.
Βασάνισον εὖ βούλευμ' ὑπ' ἐχθροῦ σοὶ δοθέν,
185. Τὰ γὰρ παρ' ἐχθρῶν πάνθ' ὑποπτεύειν, σοφόν.
Ἂν δ' ἐξετασθὲν ἀκριβῶς, χρηστὸν φανῇ,
Τὸ χρηστὸν ὂν, τοῦ δόντος ἀμελήσας δέχου.

Necesse est in longinquitate temporis
Bonis ex falsis vera ut eveniant mala.
150. Qui quæ honesta sunt, agit, fieri non potest, ut male rem gerat.
Egentem justum non vidi.
Ne unquam quæsieris de Deo: quomodo hoc facit?
Nam facere & velle ipsi idem est.
Opibus pluris facito corpus, mentem autem corpore.
155. Mortale corpus est omnibus: mens autem imago Dei.
Qui tandem habebis alia, teipsum non habens?
Unum hoc eorum, quæ fieri non possunt, sapientibus videtur,
Simul valde bonum esse, & valde divitem.
Omnia sunt, Muretus ait, speranda labore.
160. Hoc quoque Mureti est: absque labore nihil.
Nihil terrebit illos qui Deum timent:
Multos audaces facit experientia.
Experientiæ autem tarditas & cautio cognata est.
Non est lucri bonus odor, undecumque sit,
165. Sed & jactura interdum potior est lucro.
Spectra illa, quæ dicuntur in tenebris vagari,
Aut machinamenta sunt eorum, qui perfodiunt parietes,
Aut timidorum figmenta, aut adulterorum doli,
Aut hominum risus amantium ludicra, aut anuum fabula.
170. Dum non eges, amicorum periculum facito,
Ut, quid te, cum egueris, expectare oporteat discas.
Non bonum est civitati magistratus, qui legibus imperat.
Bonum autem ille, qui legibus subservit.
Improbum esse, & velle tamen videri
175. Meliorem aliis, ultima est improbitas.
Sumpto speculo, formam tuam inspice;
Ut si te mater decoro vultu genuit,
Pulchrum vultum pulchris moribus corones;
Sin autem informis, & aspectu fœdus sis,
180. Properes bonis moribus id, quod tibi deest, supplere.
Secreta dominorum scire ne quærito.
Nec falli à quoquam, nec quenquam fallere, pulchrum est:
Illud stultitiæ; hoc improbitatis opus.
Bene explorato consilium ab inimico tibi datum:
185. Omnia enim ab inimicis profecta suspecta habere sapientis est.
Quod si diligenter examinatum bonum esse constiterit,
Ne curato, quis dederit, sed quod bonum est, capito.

Ἀβελτίρου σημεῖον, ὅσπερ ἀφρόνως
Ἥμαρτεν αὐτός, αἰτιᾶσθαι τὴν τύχην.
190. Πόνος σχολὴν ἔφυσε, καὶ σχολὴ πόνον.
Ὡς βλαβερὸν ἐσθ' ἡ τῶν δεόντων ἀμβολή.
Ἀτελῆ κατέστησ' ἔργα, καὶ μόχθον διπλοῦν.
Ὁ τοῦν τιν' ἄλλον εἰσιδὼς πεποιθότα,
Ἡγοῦ δύνασθαι πάντας ἐξ ἴσου παθεῖν.
195. Εἷς γὰρ κυβερνᾷ πάντα τ' ἀνθρώπων νόμος.
Φίλους μὲν εὐκτὸν ἐστιν ὡς πλείστους ἔχειν.
Ὀλίγους δ' ἔχων τις, ἀλλὰ πιστοὺς, εὐτυχεῖ.
Εὔελπις οὔτε τοῦ μέτρου πέραν γίνου,
Οὔτ' αὖ δύσελπις, μέτρον ἐν πᾶσι πρέπει.
200. Ὦ φίλτατ', οὔ σοι πολλὰ πυροφόρου πλέθρα.
Οὐ χρυσίου τάλαντα καλλείψω θανών,
Οὐδὲ πολὺν ὄλβον. οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ ἐμοί,
Ἀγαθός περ ὢν αὐτός τε, καὶ ἐξ ἀγαθῶν γεγώς.
Αἰδῶ δὲ πολλὴν, εἰ θεὸς βουλήσεται,
205. Εὐχήσομαί σοι, καὶ πολὺν θεοῦ φόβον,
Καί σ' ἐκδιδάξω προσφιλοῦς σπουδῆς μέτα,
Οἷς καὶ αὐτὸς ἐν παισὶν ἐνεκάπην, μαθήματα,
Γενόμεν ἐμοὶ παντὸς ἐφόδιον βίου,
Κόσμον δὲ σοίγ' ἐσόμενα καὶ τέρψιν μόνον.
210. Οὐ γάρ σ' ἀνάγκη, (ξὺν θεῷ δ' εἰρήσεται,)
Βίου σπανίζοντ' ἀνδρὶ, θητεύσ' οὐδενί.
Λαβόντα παρ' ἐμοῦ μέτρι', ἀλλ' ἀρκοῦνθ' ὅμως.
Σὺ δ' ὦ φίλον γέννημα φιλτάτου πατρὸς,
Τάχιστά μοι γένοιο πρὸς γνῶσιν καλῶν.
215. Νωθρὸς γὰρ οὐδὲν οὐδὲ δυσμαθὴς ἔφυς,
Δοκεῖς δὲ μᾶλλον εὐμαθής τε, καὶ ἀγχίνους.
Ὁρᾷς ἐμ', ὡς καὶ νωδὸς ἐκ πολλοῦ γέρων
Καὶ βηχὸς αἰεὶ καὶ κατάῤῥου μεστὸς ὤν,
Οὐ παύομαι νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν
220. Νεανίαις πρέποντας ἐξαντλῶν πόνους.
Πρωὶ δ' ἐπ' ἤδη πρῶτος οἰκέτας καλῶ,
Λυχνοῦ δεόμενος, εἶτα δ' οἴκου, βιβλίοις
Ὡς προσετήσας, σπάνιος ἐκφέρω πόδα.
Παράδειγμα τοῦτό σοι γένοιτο, παῖ φίλε,
225. Τοῦ μὴ ῥᾳθυμεῖν, ἀλλ' ἐπιστήμης τ' ἐρᾶν,
Καὶ σώματος ἀφειδοῦντα φείδεσθαι χρόνου.
Ταῦτ', ὦ παῖ, ξυνέγραψα, δοκῶν σοι ὀνήσιμ' ἔσεσθαι·
Μείζονα δ' ἐν μείζονι δέξεαι ἡλικίῃ.

Fatui signum est eorum, quæ imprudenter
Peccavit ipse, culpam conjicere in fortunam.
190. *Labor otium parit, & quies laborem.*
Ut noxia res est eorum, quæ fieri oportet, dilatio:
Imperfecta reddit opera, & laborem duplicem.
Quodcunque cuiquam contigisse videris,
Puta æque idem posse omnibus contingere:
195. *Namque una lex humana gubernat omnia.*
Amicos optabile quidem est quamplurimos habere:
Paucos autem habens aliquis, sed fidos fortunatus est.
Neque ad sperandum supra modum facilis esto,
Neque vicissim difficilis, modus omnibus in rebus decorus est.
200. *O clarissime, non tibi multa arvi jugera,*
Non auri talenta relinquam moriens,
Neque multas opes. Nam ne mihi quidem pater:
Quamvis & bonus esset ipse, & bonis prognatus.
Pudorem autem multum, si Deus volet,
205. *Indam tibi, & multum Dei timorem,*
Et te docebo amanter ac sollicite
Eas, quibus & ipse, cum puer essem, innutritus sum, disciplinas,
Quæ mihi quidem fuerunt totius viaticum vitæ,
Tibi autem ornamento tantum & oblectationi futuræ sunt.
210. *Non enim cogeris, (cum Deo autem dictum sit,)*
Victu indigens cuiquam homini servire,
Cum acceperis à me modica quidem, sed tamen sufficientia.
Tu vero o amica proles amicissimi patris,
Citissime mihi expergiscere ad cognitionem rerum pulchrarum.
215. *Nullam enim ad rem natus edulentus aut indocilis,*
Videris autem potius factus ad discendum & ingeniosus.
Vides me, ut & edentulus à multo tempore senex,
Et tussis semper & pituitæ plenus cum sim,
Non desino & noctu & interdiu
220. *Juvenibus congruentes exhaurire labores.*
Mane autem sub auroram primus famulos voco
Lucernam petens: deinde autem domo, libris
Tamquam agglutinatus, rarus effero pedem.
Exemplum tibi hoc sit, fili amice,
225. *Ne dedas te ignaviæ, sed & ames scientiam,*
Et corpori non parcens parcas tempori.
Hæc, ô fili, conscripsi, putans tibi utilia fore.
In majori autem ætate majora accipies.

PUBLII SYRI MIMI
AUCTI ET CORRECTI
Ex
CODICE MANUSCRIPTO FRISINGENSI.

Ad lectorem.

Publii Syri editio hæc non est Mureti; tamen cum Mureto hic eam publicamus, eo consilio, ut cum elegantissimo nostri ævi ingenio elegantissimum illud prisci ævi ingenium habeas conjunctum; P. Syrum, inquam, cujus aliquot mimiambi jam antehac ab aliquibus sunt editi, ut à Godofredo, ex membranis Cantabrigiæ repertis: quas ipse conqueritur & depravatissimas, & sententias hinc inde fuisse infartas, plerasque è Seneca depromptas. Scaliger in lucem dedit aliquot mimos Syri. Vellem, indicasset, quis illi in Syri editione fundus, & quorum exemplarium fidem secutus sit. Suo arbitrio alios mimos mutat, alios omittit. Nec deest exemplum, ubi versum Laberii pro Publiano ponit. Henricus Stephanus quoque edidit aliquot mimiambos P. Syri, quos non per litteras, ut alii fecerunt, sed per rerum capita digessit. Porro admodum reverendus, nobilis & eruditissimus dominus Antonius Velserus, *cathedralis Ecclesiæ Frisingensis Canonicus, in Bibliotheca Ecclesiæ Frisingensis membranas manuscriptas reperit, & ad* Marcum *fratrem* II.virum Augustanum *transmisit; hic ad nos: in quibus mimi P. Syri. Quos ubi cum aliis conferre cæpi, illico deprehendi in Codice Frisingensi quamplurimos optimæ notæ, vere Publianos, & perquam eleganter acutos mimiambos, qui in omnibus aliis hactenus desiderabantur. Quare operæ pretium visum est, hos adjicere, & editionem novam, omnium*

um

um plenissimam adornare. Quando in pretio hi mimi fuerint apud sapientes, testis sit Romanus sapiens, qui eos è theatralibus nugis, inter quas jactabantur, tanta cura selegit, iisq; sapientiæ præcepta exornavit; probe enim scivit intima & severissima Ethices præcepta mimorum numeris apte illigata esse; & quanta hoc factum sit utilitate passim testatur. Natura, *inquit*, fundamenta dedit semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus. Cum irritator accessit, tunc illa animi bona velut soluta excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus, et consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri convicium gaudet. *Et paulo post:* Nam, ut dicebat Cleanthes, quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore novissime exitu effudit; sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, & egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemtu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias; eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & parvo se divitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle, quod satis est, potest;

Cum hæc atque ejusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil satis est, ad-

mirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt *Hæc Seneca, qui, quam magnifice hic hos quaternos Publianos mimos laudet, vides. Quia vero ille, qui mimos Syri primus collegit, eos ordine litterarum digessit, eundem nos ordinem servamus, ita ut cujuscunque littera seriem accurate sequamur.*

DE PUBLIO SYRO ELOGIA:

Seneca lib. 1. Epist. 8.

Quam multi Poëtæ dicunt, quæ a Philosophis aut dicenda aut dicta sunt. Non attingam Tragicos, aut Togatas nostras: habent enim hæ quoque aliquid severitatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet? Quam multa Publii, non ex calceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? &c.

Idem lib. 1. de tranquill. vit. cap. 11.

Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementer ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad summam caveam spectantia reliquit? inter multa alio cothurno, non tantum sipario fortiora, & hoc ait:

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Macrobius 2. Saturnal. capite septimo reddens caussam quare Cæsar, quem Laberio favorem ante exhibuit, in P. Syrum transtulerit.

Sed quia & paulo ante Aurelius Symmachus & ego nunc Laberii fecimus mentionem; si aliqua hujus atque Publii dicta referemus, videbimur & adhibendi convivio Mimos, vitasse lasciviam, & tamen celebritatem, quam quum adsunt illi excitare pollicentur, imitari Laberium asperæ libertatis equitem Romanum Cæsar quingentis millibus invitavit, ut prodiret in scenam, & ipse ageret Mimos, quos scri-

scriptitabat. Sed potestas non solum, si invitet, sed etsi supplicet, cogit. Unde se & Laberius à Cæsare coactum in Prologo testatur his versibus:

Necessitas, cujus cursus transversi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pœne extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio,
Nullus timor, vis nulla, nulla auctoritas
Movere potuit in juventa de statu;
Ecce in senecta ut facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio?
Etenim ipsi dii negare cui nihil potuerunt,
Hominem me denegare quis posset pati?
Ego bis tricenis annis actis sine nota,
Eques Romanus è Lare egressus meo,
Domum revertar Mimus? Nimirum hoc die
Uno plus vixi, mihi quam vivendum fuit.
Fortuna immoderata in bono æque atque in malo,
Si tibi erat libitum litterarum laudibus,
Floris cacumen nostræ famæ frangere,
Cur cum vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo, & tali cum poteram viro,
Non flexibilem me concurvasti, ut carperes?
Nunc me quo dejicis? quid ad scenam affero?
Decorem formæ, an dignitatem corporis?
Animi virtutem, an vocis jucundæ sonum?
Ut hedera serpens vires arboreas necat:
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchri similis, nil nisi nomen retineo.

In ipsa quoque actione, subinde se, qua poterat, ulciscebatur, inducto habitu Syri; qui velut flagris cæsus, præripientique se similis, exclamabat:

Porro Quirites! libertatem perdimus.

Et paulo post adjecit:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto universitas populi ad solum Cæsarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hac dicacitate lapidatum. Ob hæc in Publium vertit favorem.

Is Publius natione Syrus, cum puer ad patronum domini esset adductus, promeruit eum non minus salibus & ingenio quam forma. Nam forte cum ille servum suum hydropicum jacentem in area vidisset increpuissetque, quid in sole faceret? *respondit:* Aquam calefacit. *Joculari deinde super cœna exorta quæstione:* quodnam esset molestum otium? *& aliud alio opinante, ille,* Podagrici pedes, *dixit. Ob hæc & alia manumissus, & majore cura eruditus, cum mimos componeret, ingentique assensu in Italiæ oppidis agere cœpisset, productus Romæ per Cæsaris ludos, omnes qui tunc scripta & operas suas in scenam locaverant, provocavit; ut singuli secum posita invicem materia pro tempore contenderent. Nec ullo recusante superavit omnes; in quibus & Laberium; unde Cæsar arridens hoc modo pronunciavit:*

Favente tibi me victus es Laberi à Syro.

Statimque Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis dedit. Tunc Publius ad Laberium recedentem ait:

Qui cum contendisti scriptor, hunc spectator subleva.

Sed & Laberius sequenti statim commissione, Mimo novo interjecit hos versus:

Non possunt primi esse omnes omni in tempore,
Summum ad gradum cum claritatis veneris,
Consistes ægre, & quum descendas, decides.
Cecidi ego, cadet, qui sequitur, laus est publica.

Publii autem sententiæ feruntur lepidæ & ad communem usum

ſum accommodatisſimæ. Ex quibus has fere memini ſingulis verſibus circumſcriptas:

Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non poteſt.
Cui plus licet, quam par eſt, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo eſt.
Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.
Improbe Neptunum accuſat, qui iterum naufragium (facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii eſt, quod petitur, ſi cito neges.
Ita amicum habeas, poſſe ut fieri inimicum putes.
Veterem ferendo injuriam, invitas novam.
Nunquam periclum ſine periclo vincitur.

Hæc apud Macrobium.

Gellius lib. 17. cap. 14.

P*Ublius Mimos ſcriptavit; dignusque habitus eſt, qui ſuppar* (al. ſuper) *Laberio judicaretur. C. autem Cæſarem ita Laberii maledicentia & arrogantia offendebat, ut acceptiores & probatiores ſibi eſſe Publii, quam Laberii Mimos prædicaret. Hujus Publii ſententiæ feruntur pleræque lepidæ, & ad communem uſum commendatiſſimæ. Ex quibus ſunt iſtæ ſingulis verſibus circumſcriptæ, quas libitum hercle eſt adſcribere:*

Malum eſt conſilium, quod mutari non poteſt.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod vitari non poteſt.
Cui plus licet, quam par eſt, plus vult, quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo eſt.
Frugalitas inſerta eſt rumoris boni.
Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt.
Furor fit læſa ſæpius patientia.

Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.

Ita amicum habeas, posse ut fieri inimicum putes.

Veterem ferendo injuriam invitas novam.

Nunquam periclum sine periclo vincitur.

Nimium altercando veritas amittitur.

Pars beneficii est, quod petitur, si belle neges.

Hæc apud Gellium

Seneca lib. 7. controv.

Cassius Severus, summus Publii amator, ajebat, &c. Apud eum (Publium) melius erant dicta, quam apud quenquam Comicum Tragicumque, aut Romanum, aut Græcum, &c.

NOTÆ VERSIBUS APPOSITÆ.

sic explicantur.

F. denotat manuscriptorum codicem Frisingensem. Jam si cui versui littera F. sola apponatur, denotat illum in solo Frisingensi reperiri, abesse autem in cæteris omnibus, tam editione Godofredi, quam Henrici Stephani & Scaligeri.

G. denotat editionem Godofredi. Jam si cui versui littera G. sola apponatur, denotat illum in sola editione Godofredi reperiri: abesse autem in M. S. Frisingensi, & in Henrici Stephani & Scaligeri editione.

H. denotat editionem Henrici Stephani. Jam si cui versui littera H. sola apponatur, denotat illum tantum in editione Henrici Stephani reperiri, non autem alibi.

S. denotat editionem Josephi Scaligeri. Jam si cui versui littera S. sola apponatur, denotat illum tantum in Scaligeri editione esse, non autem alibi.

Binæ ex his litteris, denotant illum versum in binis illis codicibus, quos litteræ significant, reperiri; in reliquis

quis non. Ternæ vero litteræ denotant versum in ternis reperiri, sed desiderari in eo codice, quem notat littera omissa. Ut exempli gratia F. G, denotat versum in M. S. Frisingensi, & in Godofredi editione reperiri, desiderari vero in Henrici Stephani & Scaligeri. Sic. F. G. H. denotat versum reperiri in M. S. Frisingensi, & in Godofredi & Henrici editione; abesse autem in editione Scaligeri. Et sic de cæteris.

Si nulla littera apposita sit versui, signum est illum in omnibus reperiri, tam in codice M. S. Frisingensi, quam in editionibus Godofredi, Henrici Stephani & Scaligeri.

† denotat nec esse Mimum Publianum, nec carmen, sed sententiam aliunde intrusam.

PUBLII SYRI MIMI SELECTÆ SENTENTIÆ.

G. †. *A duabus causis præstare princeps solet, si aut se vindicat, aut alium.*

S. *A morte semper homines tandundem absumus.*

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Ab amante lacrymis redimas iracundiam.

G. †. *Aberrare a fortuna tua non potes, obsidet te: quocunque descenderis magno apparatu sequitur.* Senec. 1. clem. 8. 5.

Absentem lædit, cum ebrio qui litigat.

G. †. *Acerrima virtus est, quam ultima necessitas excutit,* Senec. ibid. cap. 11.

Ad calamitatem quilibet rumor valet.

Ad pœnitendum properat, cito qui judicat.

Ad tristem partem strenua est suspicio. 10.

S. *Adulter est uxoris amator acritor.*

Æs

S. *Æs debitorem leve, grave inimicum facit.*
G.† *Agat princeps curam, non tantum salutis, sed honestæ circatricis.* ibid. cap. 7.
Aleator, quantum in arte est, tanto est nequior.
Aliena nobis, nostra plus aliis placent. 15.
Alienum æs homini ingenuo acerba servitus.
Alienum est omne, quicquid optando evenit.
S. *Alterius damnum gaudium haud facias tuum.*
Amans iratus multa mentitur sibi.
Amans quid cupiat, scit: quid sapiat, non videt. 20.
Amans quod suspicatur, vigilans somniat.
F. *Amans sicut fax, agitando magis ardescit.*
Amare & sapere vix Deo conceditur.
Amare juveni fructus est, crimen seni.
F. *Amantis jusjurandum pœnam non habet.* 25.
F. *Amantium ira, amoris integratio est.*
Ames parentem, si æquus est; si aliter, feras.
S. *Amicis eo magis det, quo nihil habes.*
S. *Amicitia pares aut accipit, aut facit.*
S. *Amicitia semper prodest, amor & nocet.* 30.
Amici vitia nisi feras, facis tua.
G. H. *Amicos res opimæ parant, adversæ probant.*
F. *Amicum, an hostem habeas, aperit calamitas.*
S. *Amicum lædere ne joco quidem licet.*
S. *Amicum perdere est damnorum maximum.* 35.
Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur.
Amor extorqueri non potest, elabi potest.
Amori finem tempus, non animus facit.
Amoris vulnus idem, qui sanat, facit.
Amor misceri cum timore non potest. 40.
Amor otiosæ caussa solicitudinis.
Amor, ut lachryma, ab oculis oritur, in pectus cadit
Angusta capitur tutior in mensa cibus.

	Animo dolenti nihil oportet credere.	
F.	*Animo imperabit sapiens, stultus serviet.*	45.
F.	*Animo virum pudicæ, non oculo eligunt.*	
	Animus, vereri qui scit, scit tuto ingredi.	
S.	*Animus hominis, quicquid sibi imperat, obtinet.*	
	Anus, cum ludit, morti delicias facit.	
	Aperte mala cum est mulier, tum demum est bona.	50.
G.H.S.	*Arcum intensio frangit, animum remissio.*	
S.	*Ars non ea est, quæ ad effectum casu venit.*	
	Aspicere oportet, quod possis deperdere.	
	Astute crines dum celantur, ætas indicatur.	
	Avaro quid mali optes; nisi ut vivat diu?	55.
	Avarum facile capias, ubi non sis idem.	
S.	*Avarum irritat, non satiat pecunia.*	
	Avarus damno potius, quam sapiens dolet.	
	Avarus ipsæ miseriæ caussa est suæ.	
	Avarus nisi cum moritur, nil recte facit.	60.
S.	*Audendo virtus crescit, tardando timor.*	
G.S.	*Auferri & illud, quod dari potuit, potest.*	
F.	*Avidum esse oportet neminem nisi senem.*	
	Aut amat, aut odit mulier, nihil est tertium.	
	Auxilia humilia, firma consensus facit.	65.
F.	*BEne audire alterum patrimonium est.*	
	Bene cogitata, si excidunt, non occidunt.	
	Bene dormit, qui non sentit, quam male dormiat.	
F.	*Beneficia donari, aut mali, aut stulti putant.*	
	Beneficia plura recipit, qui scit reddere.	70.
	Beneficium accipere, libertatem est vendere.	
	Beneficium dando accepit, qui digno dedit.	
	Beneficium dignis ubi des, omnes obliges.	
G.	*Beneficium est, eo carere, quod invitus possideas.*	
G. †.	*Beneficium est, semper reddere bonitatis verba.*	75.
	Beneficium qui dare nescit, injuste petit.	

Bene-

Beneficium, qui dedisse se dicit, petit.
Beneficium sæpe dare docere est reddere.
F. *Bene perdas gaudium, ubi dolor pariter perit.*
Bene perdit nummos, judici quum dat nocens. 80.
F. *Bene vixit, qui potuit, cum voluit, mori.*
Benevoli conjunctio animi maxima est cognatio.
G. *Benevolus animus maxima est cognatio.*
Benignus etiam dandi caussam cogitat.
Bis emori est, alterius arbitrio mori. 85.
Bis est gratum, quod opus est, si ultro sit datum.
Bis interimitur, qui suis armis perit.
Bis peccas, cum peccanti obsequium accommodas.
Bis vincit, qui se vincit in victoria.
Blanditia, non imperio, fit dulcis Venus. 90.
Bona comparat præsidia misericordia.
Bona famæ in tenebris proprium splendorem obtinet.
F. G. *Bona imperante animo fiet pecunia.*
Bona mors est homini, vitæ quæ extinguit mala.
Bona nemini hora est, ut non alicui sit mala. 95.
Bona opinio hominum, tutior pecunia est.
Bona, quæ veniunt, nisi sustineantur, cadunt, ut opprimant.
Bonarum rerum nimia consuetudo pessima est.
Bona turpitudo est, quæ periclum vindicat.
F. *Boni est viri, etiam in morte nullum fallere.* 100.
G. H. S. *Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.*
Bonitatis verba imitari, malitia major est.
G. H. S. *Bono justitiæ proxima est severitas.*
Bonorum crimen est officiosus miser.
Bonum ad virum cito moritur iracundia. 105.
Bonum est fugienda aspicere in alieno malo.
G. †. *Bonum est reddere bona verba, etiam inimicis.*
Bonum quod est, supprimitur, nequaquam extinguitur.

Bonus

Bonus animus læsus, multo gravius irascitur.
Bonus animus nunquam erranti obsequium accommodat. 110.
G. †. *Bonus judex est, qui novit dispensare, quod dandum est, & quatenus.*
Breve amans est ipsa memoria iracundiæ.
F. *Brevis ipsa vita, sed malis fit longior.*
F. *Coeci sunt oculi, cum animus alias res agit.*
F. S. *Caret periculo, qui etiam, cum est tutus, cavet.* 115.
Casta ad virum matrona parendo imperat.
S. *Casus, quem sæpe transit, aliquando invenit.*
F. *Cave amicum credas, nisi quem probaveris.*
Cavendi nulla est dimittenda occasio.
F. *Cave, quicquid incipias, quod post poeniteat.* 120.
F. *Cicatrix conscientiæ, pro vulnere est.*
Citius venit periculum, cum contemnitur.
Cito ignominia fit superbi gloria.
Cito improborum læta ad perniciem cadunt.
S. *Civilis belli oblivio defensio est.* 125.
G. †. *Clementia est lenitas superioris adversus inferiorem.* Sen. 2. clement. cap. 3.
G. †. *Clementia est temperantia animi in potestate ulciscendi.* ibidem.
G. †. *Clementia in quamcunque domum venerit, felicem eam tranquillamque præstabit.*
F. *Cogas amantem irasci, amare si velis.*
Comes facundus in via pro vehiculo est. 130.
Conjunctio animi maxima est cognatio.
F. G. *Conscientia amici nullius invenit linguæ preces.*
S. *Considera quid dicas, non quid cogites.*
F. *Consiliis juniorum multi se docti explicant.*
Consilio melius vincas, quam iracundia. 135.
Consueta vitia ferri, non reprehendimus.

Con-

G. †. *Consuetudo peccandi multitudinem facit peccantium.*
Ex Senec. 1. de clem. cap. 22.
Contemni est gravius quam stultitia percuti.
F. *Contra felicem vix Deus vires habet.*
F. *Contra imprudentem stultitia est nimia ingenuitas.* 140.
Contumeliam nec facere fortis potest, nec ingenuus pati.
Cotidie damnatur, qui semper timet.
Cotidie est deterior posterior dies.
Crimen relinquit vitæ, qui mortem appetit.
Crudelem medicum intemperans æger facit. 145.
F. *Crudelem Medicum intemperans facit.*
F. *Crudelis est, non fortis, qui infantem necat.*
Crudelis in re adversa est objurgatio.
F. *Crudelis lacrymis pascitur, non frangitur.*
F. *Cui nolis sæpe irasci, irascaris semel.* 150.
F. S. *Cui omnes benedicunt, possidet populi bona.*
S. H. *Cui plus licet, quam par est, plus vult quam licet.*
Cui semper dederis, ubi neges, rapere imperes.
Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.
F.G.H. *Cuivis dolori remedium est patientia.* 155.
Cujus mortem expetunt cives, vitam oderunt.
F. *Cum ames, non sapias, aut, cum sapias, non ames.*
F. *Cum das avaro præmium, ut noceas, rogas.*
F. *Cum inimico nemo in gratiam tute redit.*
Cum vitia prosunt, peccat, qui recte facit. 160.
D*Amnare est objurgare, quum auxilio est opus.*
F. *Damnat, quæ lingua vocem habet, vim non habet.*
Damnum appellandum est cum mala fama lucrum.
S. *Damnum, nisi ex abundantia, raro venit.*
G. S. *Dari bonum, quod potuit, auferri potest.* 165.
Didicere flere fœminæ in mendacium.

De

De inimico ne loquaris male, sed cogites.
F. Deliberando discitur sapientia.
F. Deliberando sæpe perit occasio.
Deliberandum est diu, quod statuendum est semel. 170.
F. H. Deliberare utilia, mora est tutissima.
S. Demens est, quisquis præstat errori fidem.
F. Deos reddere credo, cum felix vocet.
Despicere oportet, quod possis deperdere.
Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.
Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia. 175.
Dies, quod donat, timeas; cito raptum venit.
F. Difficile est dolori convenire cum sapientia.
G. †. Difficilius est moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo
Difficilem habere oportet aurem ad crimina. 180
Dimissum quod nescitur, non amittitur.
Discipulus est prioris posterior dies.
Discordia fit charior concordia.
Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius.
Dixeris maledicta, cum ingratum hominem dixeris. 185.
F. Dolor animi gravior est quam corporis.
Dolor decrescit, ubi, quo crescat, non habet.
Ducis in consilio posita est virtus militum.
F. Dulce etiam fugias, fieri quod amarum potest.
Dum vita grata est, mortis conditio optima est. 190.
F. Duplex fit bonitas, simul ut accessit celeritas.
Effugere cupiditatem, regnum est vincere.
Eget minus mortalis, quo minus cupit.
Eheu quam miserum est, fieri metuendo senem.
G. †. Eleemosyna non tam accipientibus, quam dantibus prodest. 195.
H. S. Eodem animo beneficium debetur, quo datur.

Eripere telum, non dare irato, decet.
G. †. Errat, si quis existimat, tutum diu esse regem.
S. Est cupiditati & ipsa tarda celeritas.
H. S. Est honesta turpitudo pro bona caussa mori. 200.
S. Est socia mortis homini vita ingloria.
S. Est turba semper argumentum pessimi.
S. Est vita misero longa, felici brevis.
S. Et calamitas virtutis est occasio.
Et deest & superat miseris cogitatio. 205.
F. Etiam bonum sæpius obest assuescere.
Etiam capillus unus habet umbram suam.
Etiam celeritas in desiderio mora est.
Etiam hosti est æquus, qui habet in consilio fidem.
Etiam innocentes cogit mentiri dolor. 210.
Etiam in peccato recte præstatur fides.
Etiam oblivisci, quod sis, interdum expedit.
Etiam qui faciunt, oderunt injuriam.
S. Etiam sanato vulnere cicatrix manet.
S. Etiam tyrannus vix precario imperat. 215.
S. Et miserarum portus est patientia.
G. †. Evadere possunt pusilla mala & verba dare: ingentibus obviam itur.
Excelsis multo facilius casus nocet.
G. †. Excusationem quærere, vitium est: omnia ad Deum relinque.
S. Exeritur opere nequitia, non incipit. 220.
F.G.H. Ex hominum quæstu facta Fortuna est dea.
Exilium patitur, patriæ qui se denegat.
F. Ex lite multa gratia fit formosior.
G. †. Ex sæva animadversione nulli regi gloria est.
G. Ex spe præmii solatium fit laboris. 225.
F. Extrema semper de antefactis judicant.
F.G.H. Ex vitio alterius sapiens emendat suum.

Exul

Exul is, cui nusquam domus est, sine sepulchro est mortuus.

S. *Facilitas animi ad partem stultitiæ rapit.*

Facilius crescit, quam inchoatur dignitas. 230.

G. †. *Facilius privatis ignoscitur, pertinaciter se judicantibus.*

F.H.S. *Facit gradum fortuna quem nemo videt.*

S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*

Falsum maledictum, malevolum mendacium est.

Fatetur facinus is, qui judicium fugit. 235

F. *Felicitas nutrix est iracundiæ.*

Felix improbitas, optimorum est calamitas.

F.H.S. *Fer difficilia, ut & facilia perferas.*

Feras, non culpes, quod vitari non potest.

Feras quod lædit, ut & quod prodest feras. 240.

G.H.S. *Ficta cito ad naturam reciderint suam.*

Fidem nemo perdit, nisi qui non habet.

F. *Fidem nemo unquam perdit, nisi qui non habet.*

Fidem qui perdit, perdere ultra nil potest.

Fidem qui perdit, quo se servat in reliquum? 245.

Fides ut anima, unde abiit, eo nunquam redit.

Fœminarum curam gerere, desperare est otium.

Formosa facies muta commendatio est.

Fortuna nulli plus quam consilium valet.

S. *Fortuna jus in hominis mores non habet.* 250.

S. *Fortuna magna magna domino est servitus.*

Fortunam citius reperias, quam retineas.

Fortuna nimium quem fovet stultum facit.

Fortuna obesse nulli contenta est semel.

G. *Fortuna, quam nemo invidet, gratum facit.* 255.

S. *Fortuna quo se, eodem & inclinat favor.*

Fortuna, quum blanditur, captatum venit.

Fortuna vitrea est, tum, quum splendet, frangitur.

Fortuna unde aliquid fregit, cassum est.
Fortuna usu dat multa, mancipio nihil. 260.
Fraus est accipere, quod non possis reddere.
G.S. *Frequens vindicta paucorum, odium reprimit.* Sen. 1. clem. 8.
F. *Frugalitas rumoris bona miseria est.*
H.S. *Frugalitas inserta est rumoris boni.*
F.G.H. *Frustra, cum ad senectam ventum est, recipis adolescentiam.* 265.
Frustra rogatur, qui misereri non potest.
F.G.H. *Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia.*
Furor fit læsa sæpius patientia.
Futura pugnant, ne se superari sinant.
S. *GEminat peccatum, quem delicti non pudet.* 270.
G. †. *Gradus a magnis ad majora fit.* Sen. 1. clem. 1.
Grave crimen, etiam leviter cum est dictum, nocet.
G.H.S. *Grave est malum omne, quod sub aspectu latet.*
S. *Grave judicium est, quod præjudicium non habet.*
Grave præjudicium est, quod judicium non habet. 275.
Gravis animi pœna est, quem facti pœnitet.
Gravis animus dubiam non habet sententiam.
Gravior inimicus, qui latet sub pectore.
S. *Graviora quædam sunt remedia periculis.*
Gravissima est probi hominis iracundia. 280.
Gravissimum est imperium consuetudinis.
F. *Gravius malum omne, quod sub aspectu latet.*
Gravius nocet, quodcunque inexpertum accidit.
HAbent locum maledicti crebræ nuptiæ.
Habet in adversis consilia, qui in secundis commodat. 285.
Habet suum venenum blanda oratio.
G. †. *Hæc clementia principem decet, ut quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat.*

Hæc

F.† *Hæc conscientia animi gravior est servitute.*
Hæredem ferre utilius est, quam quærere.
Hæredis fletus sub persona risus est. 290.
G.†. *Haud minus turpia sunt principi multa supplicia, quam medico multa funera.*
F.G.H. *Heu dolor quam miser est, qui in tormento vocem non habet.*
Heu quam difficilis gloriæ custodia est. (queri!
G.S. *Heu quam miserum est, ab eo lædi, de quo non possis*
F.G. *Heu quam miserum est discere servire, ubi sis doctus dominari!* 295.
F.G.H *Heu quam multa pœnitenda incurrunt, vivendo diu!*
Heu quam est timendus, qui mori tutum putat.
F. *Hominem etiam frugi flectit sæpe occasio.*
Hominem experiri multa paupertas jubet.
E. *Homini consilium tunc deest, quum multa invenit.* 300.
Homo extra corpus est suum, quum irascitur.
Homo ne sit sine dolore, fortunam invenit.
Homo, qui in homine calamitoso est misericors, meminit sui.
Homo semper in sese aliud fert, in alterum aliud cogitat.
Homo toties moritur, quoties amittit suos. 305
Homo vitæ commodatus, non donatus est.
S. *Honesta lex est temporis necessitas.*
F.G. *Honesta turpitudo est, pro bona caussa mori.*
F. *Honeste parcas improbo, ut non careas probo.*
Honeste servit, qui succumbit tempori 310.
G.†. *Honestius est, cum judicaveris amare, quam cum amaveris judicare.*
F. *Honestus rumor alterum est patrimonium.*
F. *Honos honestum decorat, inhonestum notat.*
Humanitatis optima est certatio.

F. *Iacet omnis virtus, fama nisi lata pateat.* 315.
F. *Ibi semper est victoria, ubi concordia est.*
F. *Ibi potest valere populus, ubi leges valent.*
F. *Ictum tacentem crimen facias acrius.*
G H.S. *Id agas, tuo te merito ne quis oderit.*
F. *Ignis etiam suum calorem in ferro tenet.* 320.
Ignoscere hominum est, nisi pudet, cui ignoscitur.
S. *Ignoscito sæpe alteri, nunquam tibi.*
Illo nocens se damnat, quo peccat die.
G.†. *Imago animi sermo est, qualis est vir, talis oratio.*
G.†. *Imbecillos oculos esse, qui ad alienam lippitudinem suffunduntur.* Sen. 2. de clem. c. 7. 325.
S. *Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.*
F. *Imprudens peccavit, quem facti pœnitet.*
Impune in eum pecces, qui peccat rarior.
In amore semper mendax iracundia est.
F. *In amore forma plus valet, quam auctoritas.* 330.
F. *In amore semper caussa damni quæritur.*
In calamitoso risus etiam injuria est.
F. *Incertus animus remedium est sapientiæ.*
F. *Inertia tum judicatur, cum fugitur labor.*
F. *Inertia est laboris excusatio.* 335.
G†. *Infelici felicitas est innocentia; nequitia ipsa pœna sui est.*
G. *Infelicitate se erigere, est felicitatem submittere.*
Inferior horret, quicquid peccat superior.
Ingenuitas non recipit contumeliam.
Ingenuitatem lædas, quum indignum roges. 340.
F. *Ingenuus animus non fert vocis verbera.*
F. *Ingrata sunt beneficia, quibus comes est metus.*
Ingratus unus omnibus miseris nocet.

G†. *Inhonesta res est, suos vincere: satis est, potuisse punire.*
F. *Inimici ad animum nullæ conveniunt preces.* 345.
F. *Inimico extincto, exitum lacrymæ non habent.*
Inimicum quamvis humilem, docti est metuere.
Inimicum ulcisci vitam accipere est alteram.
In judicando criminosa est celeritas.
F. *Injuriam aures, quam oculi, facilius ferunt.* 350.
F. *Injuriam facilius facias, quam feras.*
F. *Injuriam ipse facias, ubi non vindices.*
F. *Injuriarum remedium est oblivio.*
In malis sperare bene, nisi innocens, nemo solet.
F. *In misera vita etiam contumelia est.* 355.
F. *In misero facile fit potens injuria.*
In nullum avarus bonus est, in se pessimus.
Inopiæ parva desunt, avaritiæ omnia.
Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.
In rebus dubiis plurimi est audacia. 360.
S. *Insanus omnis furere credit cæteros.*
Instructa inopia est in divitiis cupiditas.
S. *Intellige ecquæ sint, ut & bene agas, bona.*
F. *Interdum habet stultitiæ partem felicitas.*
F. *In turpi re peccare, bis delinquere est.* 365.
F. *In Venerem semper certat dolor & gaudium.*
F. *In Venere semper dulcis est dementia.*
Invidia id quod videt loquitur, non quod subest.
Invidiam ferre aut fortis, aut felix potest.
F. *Invidia tacita citius inimica irascitur.* 370.
Invidia tacite, sed inimice irascitur.
Invitat culpam, qui peccatum præterit.
S. *In vitia miseri nulla contumelia est.*
Invitum cum retineas, exire incitas.
Ipsæ amicos res opimæ pariunt, adversæ probant. 375.

Iracundiam qui vincit, hostem superat maximum.
Iratum breviter vites, inimicum diu.
F. *Iratus cum ad se redit, sibi tum irascitur.*
Iratus etiam facinus consilium putat.
F. *Irritare nil non criminis loquitur loco.* 380.
Iratus est calamitatem, cum te felicem vocat.
F. S. *Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.*
Ita crede amico, ne sit inimico locus.
Ita amicum habeas, posse ut fieri hunc inimicum putes.
F. *Iter est quacunque dat prior vestigium.* 385.
F. *Jucunda macula est ex inimici sanguine.*
Jucundum nihil est, nisi quod reficit varietas.
Judex damnatur, cum nocens absolvitur.
G. *Jus omnem supra injuriam positum scias.*
LÆso doloris remedium, inimici dolor. 390.
Lapsus semel, fit culpa, si iterum cecideris.
Lascivia & laus nunquam habent concordiam.
G.†. *Lassa crudelitas, non est vocanda clementia.*
F. *Late lucere ignis, ut nihil urat, potest.*
Laus nova nisi oritur, etiam vetus amittitur. 395.
Legem nocens veretur, fortunam innocens.
F. *Legem solet oblivisci iracundia.*
Levis est Fortuna; cito reposcit, quod dedit.
F. *Lex videt iratum, iratus legem non videt.*
Lex universa est, quæ jubet nasci & mori.
Libido cunctos etiam sub vultu damnat. 400.
Libido non judicium est, quod levitas sapit.
F. *Licentiam des linguæ, cum verum petas.*
F. *Locis remotis qui latet, lex est sibi.*
Loco ignominiæ est apud indignum dignitas.
F. *Longum est quod flagitat cupiditas.* 405.
Lucrum sine damno alterius fieri non potest.

Luxuria

Luxuriæ desunt multa, avaritiæ omnia.

MAgis hæres fidus nascitur, quam scribitur.

F. *Magis valet, qui nescit, quid valet calamitas.*

G.†. *Magnam fortunam magnus animus decet.* 410.

S. *Magnanimo injuriæ remedium oblivio est.*

G.†. *Magni animi est proprium, esse tranquillum, injurias atque offensiones semper despicere.*

G.H.S. *Magno cum periclo custoditur, quod multis placet.*

F. *Magnum crimen secum adfert indignatio.*

Mala caussa est, quæ requirit misericordiam. 415.

Malæ naturæ nunquam doctore indigent.

Mala est medicina, ubi aliquid naturæ perit.

Mala est voluptas alienis adsvescere.

F. *Mala mors necessitatis contumelia est.*

F. *Malam rem cum velis, honestatem improbes.* 420.

Maledictum interpretando facias acrius.

Male facere qui vult, nusquam non caussam invenit.

Male geritur, quicquid geritur Fortunæ fide.

Male imperando summum imperium amittitur.

Male secum agit æger, medicum qui hæredem facit.

F. *Male vincit is, quem pœnitet victoriæ.* 425.

S. *Male vivet, quisquis nescit mori bene.*

Male vivunt, qui se semper victuros putant.

F. *Malevolus animus abditos dentes habet.*

Malevolus semper sua natura vescitur. 430.

Malignos fieri maxime ingrati docent.

G.†. *Malis displicere, laudari est.*

F. *Malitia unius cito fit maledictum omnium.*

F. *Malitia, ut pejor veniat, se simulat bonam.*

Malo in consilio fœminæ vincunt viros. 435.

F. *Malo etiam parcas, si una est periturus bonus.*

G.†. *Malo veris offendere, quam placere adulando.* Sen. 2. clem. c. 2.

S. *Malum consilium consultori pessimum est.*
F.S. *Malum est consilium, quod mutari non potest.*
F. *Malus animus in secreto pejus cogitat.* 440.
F. *Malus bonum ad se nunquam consilium refert.*
Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus.
Malus est vocandus, qui sua est caussa bonus.
F. *Malus etiam si obesse non potest, tamen cogitat.*
F. *Malus quicunque in pœna est, præsidium est bonis.* 445.
F. *Manifesta caussa secum habet sententiam.*
F. *Mansueta tutiora sunt, sed serviunt.*
F. *Medicina calamitatis est æquanimitas.*
F. *Meretrix instrumentum est contumeliæ.*
F. *Metuendum semper esse scias, quem tutum velis.* 450.
F. *Metum respicere non solet, quicquid juvat.*
F. *Metus improbos compescit, non clementia.*
Metus quum venit, rarum habet somnus locum.
F. *Minimum eripit fortuna, cum minimum dedit.*
Minus decipitur, cui negatur celeriter. 455.
Minus est, quam servus, dominus, qui servos timet.
F. *Minus sæpe pecces, si scias, quid nescias.*
G,†. *Misera est ægritudo animi ob alienarum speciem miseriarum.*
F. *Misera est voluptas, ubi periculi memoria est.*
F. *Miser dici bonus vir, esse non potest.* 460.
Miseriam nescire sine periclo est vivere.
G.†. *Misericordia est vicina miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea.* Sen. 2. clem. F. c. 6.
G.†. *Misericordia non caussam, sed fortunam spectat.*
F. *Misericors civis patriæ est consolatio.*
F. *Miserrima est fortuna, quæ inimicos latet.* 465.
G,H,S. *Miserrima est fortuna, quæ inimico caret.*
F. *Miserrimum est alterius arbitrio vivere.*
Miserum est, tacere cogi, quod cupias loqui.

Mon-

G. *Monstro similis est avaritia unica.*
F. *Mora cogitationis diligentia est.* 470.
Mora omnis odio est, sed facit sapientiam.
G.†. *Morbum esse sciat, non hilaritatem, semper arridere arridentibus,* & *ad omnium æstimationem ipsum quoque os diducere.*
Mori est felicis antequam mortem invocet.
Mori necesse est, sed non quoties volueris.
F. *Mors infanti felix, juveni acerba, nimis sera seni.* 475.
S. *Mortem timere, crudelius est quam mori.*
F. *Mortem ubi contemnas, omnes viceris metus.*
Mortuo qui mittit munus, nil dat illi, adimit sibi.
G.†. *Muliebre est furere in ira.*
F. *Muliebris lacryma condimentum est malitiæ.* 480.
Mulier cum sola cogitat.
Mulier quæ multis nubit, multis non placet.
F. *Multa ignoscendo fit potens potentior.*
Multis minatur, qui uni facit injuriam.
F. *Multis placere qui cupit, culpam cupit.* 485.
F. *Multorum calamitate vir moritur bonus.*
F. *Multa ante tempus, quam virum invenias bonum.*
F.G.H. *Multos timere debet, quem multi timent.*
F. *Muneribus, non lacrymis, meretrix est misericors:*
Mutat se bonitas, irritata injuria. 490.
F.G.H. N*Am etsi nullos inimicos tibi facit injuria; nonnullos tamen facit invidia.*
F. *Naturam abscondit improbus, cum recte facit.*
F. *Necesse est maximorum minima esse vitia.*
S. *Necesse est multos timeat, quem multi timent.*
F. *Necessitas ab homine, quæ vult, impetrat.* 495.
F. *Necessitas dat legem, non ipsa accipit.*
F. *Necessitas egentem mendacem facit.*

Ne-

F. *Necessitas quam pertinax regnum tenet!*
F. *Necessitas quod celat, frustra quæritur.*
F. *Necessitas quod poscit, ni dederis, eripit.* 500.
F. *Necessitatem ferre, non flere addecet.*
F. *Necessitati quodlibet telum utile est.*
F. *Necessitati sapiens nihil unquam negat.*
S. *Necessitatis est remedium parcitas.* 505.
F. *Nec mortem effugere quisquam, nec amorem potest.*
F. *Nec vita nec fortuna perpetua est hominibus.*
Negandi caussa avaro nunquam deficit.
F. *Negandi caussa avarum nunquam facit.*
S. *Negata est magnis sceleribus semper fides.*
F.S. *Negat sibi ipse, qui, quod difficile est, petit.* 510.
F.G.†. *Neminem cito accusaveris, neminem cito laudaveris.*
F. *Nemo immature moritur, qui moritur miser.*
F. *Nemo timendo ad summum pervenit locum.*
G.†. *Nemo potest personam diu ferre fictam: ficta cito in naturam suam recidunt.*
F.G.† *Nequitia ipsa pœna sui est. Nam mala conscientia sæpe tuta est, secura nunquam.* 515.
Nescias, quid optes, aut quid fugias: ita ludit dies.
F. *Nescio, quid cogitat, cum bonum imitatur malus.*
F.G †. *Nihil negabis, quod petiturus eris.*
F.G.† *Nihil petas, quod negaturus es.*
F.G.† *Nihil prodest didicisse benefacere, si cesses.* 520.
F. *Ni gradus servetur, nulli tutus est summus locus.*
Nil agere, semper infelici est optimum.
F. *Nil aliud scit necessitas, quam vincere.*
S. *Nil eripit fortuna, nisi quod & dedit.*
F. *Nil est miserius, quam ubi pudet, quod feceris.* 525.
F.G.†. *Nil interest, quod animo facias, quod fecisse vitiosum est. Nam facta cernuntur, animus non videtur.*
F. *Nil magis amat cupiditas, quam quod non licet.*

F.G.†. *Nil magnum est in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.*
F. *Nil non acerbum prius quam maturum siet.*
Nil non aut lenit, aut domat diuturnitas. 530.
Nil peccent oculi, si oculis animus imperet.
S. *Nil posse quenquam, mortuum hoc est vivere.*
Nil proprium dicas, quod mutari potest.
F. *Nil tempora ducas pro salutis remedio.*
S. *Nil turpius, quam vivere incipiens senex.* 535.
F. *Nimia concedendo interdum fit stultitia.*
Nimium altercando veritas amittitur.
F. *Nimium est in morte boni, cum nil siet mali.*
F. *Nisi per te sapias, frustra sapientem audias.*
F. *Nisi qui scit facere, insidias nescit metuere.* 540.
F. *Nisi vindices delicta, improbitatem adjuves.*
G. †. *Nobilis professio sapientia est, quæ distributa suscipit incrementum, avarum dedignata possessorem; cito nisi publicatur, elabitur.*
F. *Nocens precatur, innocens irascitur.*
F. *Nocentem qui defendit, crimen sibi parit.*
F. *Nocere casus non solet constantiæ.* 545.
F. *Nocere posse & nolle, laus amplissima est.*
F. *Noli contemnere ea, quæ summos sublevant.*
G. †. *Non alia facies est quietis moderatique imperii, quam sereni cæli & nitentis.*
F.G.†. *Non aliter vivas in solitudine, aliter in foro.*
F.G.† *Non aspicias, quam plenas quisque manus Deo, sed quam puras admoveat. Non enim aliter, nisi optimus animus, pulcherrimus Dei cultus est.* 550.
Non cito ruina peritis, qui rimam timet.
F. *Non corrigit, sed lædit, qui invitum regit.*
F.G.†. *Nondum felix es, si nondum te turba deridet.*
S. *Non est bonitas, esse meliorem pessimo.*

Non

F.G.†. *Non est pusilla domus, quæ multos recipit amicos.* 555.
S. *Non est pusillum, si quid maximo est minus.*
F. *Non est turpis cicatrix, quam virtus parit.*
G. *Non est tuum, Fortuna quod fecit tuum.*
F. *Non facile de innocente crimen fingitur.*
F. *Non facile solus serves, quod multis placet.* 560.
G.†. *Non multum supra eum eminet quis, cui se irascendo exæquat.* Sen. 1. clem. c. 5.
F. *Non novit virtus calamitati cedere.*
F. *Non potest non sapere, qui se stultum intelligit.*
F.G. *Non quam multis placeas, sed qualibus, stude.*
F. *Non semper aurem facilem habet facilitas.* 565.
F. *Non vincitur, sed vincit, qui cedit suis.*
Nulla tam bona est fortuna, de qua nil possis queri.
F. *Nulla hominum major pœna est, quam infelicitas.*
F. *Nulli facilius, quam malo invenies parem.*
S. *Nulli imponas, quod ipse non possis pati.* 570.
F. *Nullo in loco male audit misericordia.*
G.†. *Nullum ex omnibus clementia magis, quam regem aut prælatum decet.*
F. *Nullum locum esse sine teste putaveris.*
G.†. *Nullum morosius est animal, majorique arte tractandum, quam homo: & nulli magis parcendum quam homini.* Sen. 1. clem. c. 17.
S. *Nullum sine auctoramento est magnum malum.* 575.
Nullus tantus quæstus, quam quod habes, parcere.
F. *Nunquam facilius culpa, quam in turba latet.*
G†. *Nunquam liquidum sincerumque ex turbido venit.*
F. *Nunquam non miser est, qui quod timeat, cogitat.*
Nunquam periclum sine periclo vincitur. 580.
S. *Nunquam satis est, quod improbæ spei datur.*
S. *Nunquam secura est prava conscientia.*
F. *Nunquam ubi diu fuit ignis, defuit vapor.*

Nus-

Nusquam melius morimur homines, quam ubi libenter viximus.

F. *Objurgari in calamitate gravius est, quam calamitas.* 585.
F.G.† *Objurgationi semper blanditiæ aliquid admisce.*
F. *Obsequium nuptæ cito fit odium pellicis.*
F. *Occasio ægre offertur, facile amittitur.*
F. *Occasio receptus difficiles habet.*
F. *Occidi pulchrum, ubi ignominiose servias.* 590.
F.G.† *Odia multorum sub vultu, multorum sub osculo latent.*
F. G. *Odio oportet ut bonum peccandi, non metu facias.*
F. *O Dulce tormentum, æquo ubi reprimitur gaudium.*
F. *Officium benevoli animi finem non habet.*
F. †. *Omitte excusationem, nemo peccat invitus.* 595.
Omne dixeris maledictum, quum ingratum hominem dixeris.
F.G.†. *Omne peccatum actio est. Omnis autem actio voluntaria, tam honesta, quam turpis. Omne ergo peccatum voluntarium est.*
F. *Omnes æquo animo parent, ubi digni imperant.*
F. *Omnes cum peccant occulte, pacantur citius.*
F,G.†. *Omnes enim vitam differentes, mors incerta prævenit.* 600.
G. *Omne vitium habet patrocinium suum.*
F.†. *Omnia tamen panduntur, cum non dico, si cecideris sed si titubaveris.*
G.†. *Omni rei moderatio est adhibenda, quæ sanabilia ingenia distinguere a deploratis sciat.*
F.G.†. *Omnis affectus habet, ut in hoc, quod ipse insanit, cæteros furere putet.*
F.G. *Omnis dies velut ultimus ordinandus est.* 605.

Omnis

G.F.†.*Omnis doctor in vitæ ratione peccans, turpior est, ob hoc, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur.*

F. *Omnis voluptas, quemcunque arrisit, nocet.*

F.G.†. *Opinentur de te homines male, sed mali: Omnibus enim displicere malis, laudabile est.*

F. *O pessimum periculum, quod opertum latet.* 610.

F. *Optime positum est beneficium, ubi meminit, qui accipit.*

F.G.†.*Optimum est majorum vestigia sequi, si recte præcesserint.*

F.G.†.*Optimum est semper ignoscere, tanquam ipse cotidie pecces.*

F.G †.*Oratorem te puta, si tibi, quod oportet, persuaseris.*

F. *O tacitum tormentum animi, conscientia!* 615.

O Vita misero longa, felici brevis!

F.G.†.P*Acem cum hominibus habebis, bellum cum vitiis.*

F. *Paratæ lacrymæ insidias, non fletum indicant.*

G. †. *Parcendum est improbandis civibus, non aliter, quam membris languentibus.*

F. *Parens iratus in se est crudelissimus.* 620.

S. *Parere scire, par imperio gloria est.*

F.H.S.*Pars beneficii est, quod petitur, si belle neges.*

F. *Patiendo multa veniunt, quæ nequeas pati.*

F. *Patiens & fortis seipsum felicem facit.*

F. *Patientia animi occultas divitias habet.* 625.

G. *Patria est, ubi bene vixeris.*

F. *Paucorum est intelligere, quid deceat deos.*

F. *Paucorum improbitas universis calamitas.*

F.G.†.*Peccandi duo sunt genera: aliud ex proposito, aliud ex negligentia vel fragilitate.*

G.†. *Peccandi verecundiam facit ipsa clementia regentis.* Sen. I. de clem. c. 22. 630.

Peccare

F. *Peccare pauci nolunt, nulli nesciunt.*
F. *Peccatum amici veluti tuum recte putes.*
F. *Peccatum extenuat, qui celeriter corrigit.*
F.G.†. *Pecuniæ imperare oportet. non servire.*
F. *Pecunia est regina rerum omnium.* 635.
F G.†. *Pecunia non satiat avarum, sed irritat.*
F G. *Pecunia si uti scias, ancilla est: si nescis, domina.*
F. *Pejora multa cogitat mutus dolor.*
F.G.†. { *Pejora sunt tecta odia, quam aperta:*
Propterea te loquax inimicus minus, quam taciturnus offendit. 640.
G. { *Beneficia in vulgus cum largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.
F. *Perdendi finem nemo, nisi egestas, facit.*
F. *Perdidisse mallem, quam accipere turpiter.*
F. *Perdit, non donat, qui dat, nisi est memoria.* 645.
F. *Perenne conjugium, animus non corpus, facit.*
F. *Pereundi scire tempus, assidue est mori.*
F. *Perfacile felix, quod vota imperant, facit.*
F. *Perfugere ad inferiorem, seipsum est tradere.*
F. *Pericula qui audet, ante vincit, quam accipit.* 650.
F. *Pericula timidus, etiam quæ non sunt, videt.*
F.S. *Perpetuo vincit, qui utitur clementia.*
F. *Per quæ sis tuus, illa semper cogites.*
G.†. *Pestifera vis, valere ad nocendum.* Sen. 1. clem. 25
F.G.†. { *Plerique cum stultis maledicunt, ipsi sibi convicium faciunt:* 655.
Perturpe est enim, quod objicitur, in objiciente cognosci.
G.†. *Plerique famam, pauci conscientiam verentur.*
F.G.†. { *Plerique metu peccare cessant, non innocentia:*
Profecto tales timidi, non innocentes dicendi.
F. *Plures tegit fortuna, quam tutos facit.* 660.

F. *Plus est quam pœna, injuria succumbere.*
F. *Plus est quam pœna, sine re miserum vivere.*
F. *Pœna ad malum serpens, cum properat, venit.*
F. *Pœna levatur, ubi laxatur dolor.*
F. *Pœnam moratur improbus, non præterit.* 665.
F. *Populi est mancipium, quisquis patriæ est utilis.*
F. *Post calamitatem memoria alia est calamitas.*
F. *Potens misericors, publica est felicitas.*
F. *Potentia in adversis nunquam felicitas.*
F. *Potenti irasci, sibi periculum est quærere.* 670.
F.G.†. *Potest non esse honestum, quod non est liberum.*
F. *Præsens est semper, qui absens ulciscitur.*
F.G.†. { *Præstabis parentibus pietatem, cognatis dilectionem:*
{ *Præstabis amicis fidem, omnibus æquitatem.*
F.G.†. *Principium discordiæ est, aliquid ex communi proprium facere.* 675.
G.†. *Principum sævitia bellum est.*
F.G.†. *Prius, quam promittas, deliberes; ut, cum promiseris, facias.*
F.G.† *Prius si negaveris, fecisse postea fallere est.*
F. *Proba & bona fama, maxima est hæreditas.*
F. *Probe delicta, cum legas, deteras.* 680.
F. *Probe beneficium qui dat, ex parte accipit.*
F. *Probus libertus, sine natura est filius.*
F. *Prodesse qui vult, nec potest, æque est miser.*
F. *Pro dominis peccare, etiam virtutis loco est.*
F. *Pro medicina dolor est, qui dolorem necat.* 685.
G. *Prope est, ut libenter damnet, qui cito.*
G. *Prope est, ut non æque damnet, qui nimis.*
F. *Properare in judicando est crimen quærere.*
F.G.†. { *Propter caussam multa amico dabis: multa caussæ etiam contra amicum.*
{ *Pro eo religiosior eris, quo melior.* 990.

Pro-

F. *Prospicere oportet in pace, quid bellum juvet.*

F.G.†. *Proximum ad innocentiam locum tenet verecunda confessio.*

F. *Prudenti stultus etiam sermonis jocus est.*

F. *Pudor dimissus nunquam redit in gratiam.*

F. *Pudor doceri non potest, nasci potest.* 695.

F. *Pudorem alienum qui eripit, perdit suum.*

F. *Pudorem habere servitus quodammodo est.*

F. *Pudor quem non flectit, non frangit timor.*

F.G.†. *Pulcherrimum est omnia præstare nihil exigentem.*

S. *Pupillus est avarus ætatis brevis.* 700.

S. *Puras Deus, non plenas aspicit manus.*

F.G. *Putandus est recte fortior, qui cupiditates, quam qui hostes subjicit.*

F.G.† *QUæ sunt maximæ divitiæ? non desiderare divitias.*

F. *Quæ vult videri bella, nimium sibi negat.*

F. *Quam felix vita, quæ sine negotiis transigit!* 705.

F.G.†. { *Quam iniquum est nocuisse, quia oderis lædere!*
Quanto iniquius est odisse, quia læseris!
Qam magnarum virium est negligere lædentem!
Qui enim vindicat, sentit. }

F. *Quam magnum est, non laudari, & esse laudabilem!* 710.

F. *Quam malus est, culpam qui suam alterius facit?*

F. *Quam miser est, cujus ingrata misericordia est!*

F. *Quam miser est, qui excusare sibi se non potest.*

F. *Quam miserum auxilium est, ubi nocet, quod sustinet!*

G. *Quam miserum est, ab illo lædi, de quo non possis queri!* 715.

F. *Quam miserum est, bene quod feceris, factum queri!*

F. *Quam miserum est, cogi opprimere, quem salvum velis!*

F. *Quam miserum est, cum se renovat consumptum malum!*

 Quam-

F. *Quam miserum est id, quod pauci habent, amittere!*
F. *Quam miserum est mortem cupere, non posse emori!* 720.
F. *Quam miserum officium, quod successum non habet!*
F. *Quam miserum est, ubi consilium casu vincitur!*
F. *Quam miserum est, ubi te capiant, qui defenderint!*
S. *Quam pœnitenda incurrunt vivendo diu!*
S. *Quam sæpe veniam, qui negaverat, petit!* 725.
F. *Quamvis acerbus, qui monet, nulli nocet.*
F. G. *Quamvis agas, ne quis merito tuo te oderit:*
Quærunt tamen semper, qui oderint.
F. *Quamvis non rectum, quod adjuvat, rectum putes.*
F. *Quanto serius peccatur, tanto turpius incipitur.* 730.
F. *Quem bono tenere non potueris, contineas malo.*
F. *Quemcunque quærit calamitas, facile invenit.*
F. *Quem diligas, etiam queri de ipso malum est.*
F. *Quem fama semel oppressit, vix restituitur.*
G. *Qui æquo animo malis miscetur, est malus.* 735.
F. *Qui bene dissimulat, citius inimico nocet.*
G. †. *Quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem inclina vel præpondera.*
F. *Quicquid bono concedas, das partem tibi.*
F. *Quicquid conaris, quo pervenias, cogites.*
F. *Quicquid fit cum virtute, fit cum gloria.* 740.
F. *Quicquid fortuna exornat, cito contemnitur.*
F. *Quicquid futurum est summum, ab imo nascitur.*
F. *Quicquid nocere didicit, meminit, cum potest.*
F. *Quicquid plus, quam necesse, possidentes premit.*
F. *Quicquid vindicandum est, optima occasio est.* 745.
F. *Qui, cum dolet, blanditur, post tempus sapit.*
F. *Quicunque obesse, cum potest, non vult, prodest.*
F. G. *Quidam inimici graves sunt inimici leves.*

Quidam

F.G.†. *Quidam quosdam occidunt inimicos, non quia habebant, sed quia meruerant.*

F.G.†. { *Quid dulcius quam habere, cum quo omnia audeas?* 750.
Quem sic credas ut te, cui sic loquaris quasi tecum? }

Quanti tales amicos habere voluerunt, quum ipsi tales esse non possunt?

F. *Qui debet, limen creditoris non amat.*

G.†. *Quid eo infelicius, cui jam malum esse necesse est?* Sen. 1. clem. c. 13.

F.G. *Quid est dare beneficium? imitare Deum.*

F.G. *Quid est inimicissimum homini? alter homo.* 755.

F. *Qui docte servit, partem dominatus tenet.*

G.†. *Quid potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit?*

S. *Quid quisque possit, nisi tentato nescit.*

G. *Quid refert, quantum habeas? multo illud plus est, quod non habes.*

F.G.†. *Quid sis, interest, non quid habearis.* 760.

F. *Quid tibi pecunia opus est, si ea uti non potes?*

F.G.†. *Quietissime viverent homines, si duo verba tollerent: Meum & Tuum.*

F. *Qui exspectat, ut rogetur, officium levat.*

F. *Qui in vero dubitat, male agit, cum deliberat.*

F. *Qui invitus servit, fit miser, servit tamen.* 765.

F. *Qui jusjurandum servat, quovis pervenit.*

F. *Qui metuit calamitatem, raro accipit.*

F.G.†. *Qui ob hoc injuriam facit, quia potest, cito desinet, quia fecit.*

F. *Qui omnes insidias timet, in nullas incidit.*

F.G. *Qui paupertatem timet, quam timendus est?* 770.

F. *Qui potest celare vitium, non facit.*

F. *Qui potest consilium fugere, sapere idem potest.*

F. *Qui potest nocere, timetur, cum etiam non adest.*
F. *Qui potest transferre amorem, potest deponere.*
F. *Qui pro innocente dicit, satis eloquens.* 775.
G †. *Qui propter pecuniæ, vel libidinis amorem moritur, ostendit, se nunquam sui caussa vixisse.*
F. *Qui seipsum laudat, cito derisorem invenit.*
F.G.†. *Qui servis crudelis est, ostendit, in aliis non voluntatem sibi deesse, sed potestatem.*
F.G †. *Qui est pauper? qui sibi videtur dives.*
F. *Qui sibi non vivit, merito aliis est mortuus.* 780.
F. *Quis miserum sciret, verba nisi haberet dolor?*
F.G. *Quis plurimum habet? is qui minimum cupit.*
F.G.†. *Qui succurrere perituro potest, cum non succurrit, occidit.*
F. *Qui timet amicum, amicus ut timeat, docet.*
F. *Qui timet amicum, vim non novit nominis.* 785
F. *Qui venit, ut noceat, semper meditatus venit.*
F. *Qui ulcisci dubitat, improbos plures facit.*
F. *Qui uni culpæ ignoscit, suadet pluribus.*
F. *Quo cavet is, cum animus aliud, verba aliud petunt?*
F. *Quod ætas vitium posuit, ætas auferet.* 790.
F. *Quod est timendum, decipit, si negligas.*
S. *Quod facere turpe est, dicere ne honestum puta.*
F. *Quod fugere credas, sæpe solet occurrere.*
F. *Quod nescias, cui serves, stultum est parcere.*
F. *Quod nescias, damnare, summa est temeritas.* 795.
S. *Quod perit, quæri potest, reprehendi haud potest.*
F. *Quod quisque amat, laudando commendat sibi.*
F. *Quod semper est paratum, non semper juvat.*
F. *Quod senior loquitur, omnes consilium putant.*
F.G †. *Quod tacitum esse vis, nemini dixeris: quia non poteris ab alio exigere silentium, si tibi ipse non præstas.* 800.

Quod

F. *Quod timeas citius, quam quod speres, evenit.*
F. *Quod vix contingitur, voluptatem parit.*
F. *Quod vult, cupiditas cogitat, non quod decet.*
F. *Quod vult, habet qui velle quod satis est, potest.*
G †. *Quo se fortuna, & favor inducit hominem.* 805.
F. R*Apere est accipere, quod non possis reddere.*
F. *Rapere est non petere, quicquid invito auferas.*
F. *Rarum esse oportet, quod diu charum velis.*
F. *Ratione non vi vincenda adolescentia est.*
F.G.†. *Recta ingenia debilitat sapientia, parva confirmat audacia.* 810.
F.G †. *Recte parentem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriam tuam.*
G †. *Rege incolumi mens omnibus una est, amisso rupere fidem.*
G.†. *Regibus certior est ex mansuetudine securitas.* Sen. 1. de clem. c. 8.
F.G. *Regibus est pejus multo quam servientibus;*
Quia singulos isti, illi universos timent. 815.
F. *Regnat non loquitur, qui nil nisi quod vult facit.*
F. *Rei nulli prodest mora, nisi iracundiæ.*
F. *Remedium fraus est contra flumen quærere.*
F.G.†. *Rem maximam promittit sapientia, ut te reducat tibi.*
F.G. *Repelli se homines facilius, quam decipi ferunt.* 820.
S. *Repente dives nemo factus est bonus.*
S. *Res inquieta est in seipsam, felicitas.*
F.G.†. *Res ipsa, ut præstare possimus, efficiet, si polliceri properamus honesta.*
F.G.†. *Res magna clementia est, indulgendo magis corripere scelera, quam vindicando.*
F.G †. *Res optima est, non exstirpare sceleratos, sed scelera.* 825.

F.S. *Respicere nil consuevit iracundia.*
F.G †. *Respue crudelitatem & matrem crudelitatis iram.*
F *Res quanto est major, tanto est insidiosior.*
F G.†. *Res vera est, qui a multis timetur, multos timet.*
F.G †. *Revera memoria beneficii fragilis est, injuriarum tenax.* 830.
S. *Revertere, unde veneris, nihil grave est.*
F. *Reus innocens, Fortunam, non testem timet.*
F. *Rex esse nolim, ut esse crudelis velim.*
F. *Ridiculum est odio nocentis perdere innocentiam.*
F. *Rivalitatem non amat victoria.* 835.
F. *Rogare beneficium, servitus quodammodo est.*
F. *Roganti melius quam imperanti pareas.*
F. *Ruborem amico excutere, amicum est perdere.*
S. *SÆpe dissimulare, quam vel ulcisci satius fuit.*
S. *Sæpe oculi & aures vulgi, sunt testes mali.* 840.
F. *Salutis casus bene fit homini injuria.*
F. *Sanctissimum est meminisse, cui te debeas.*
F. *Sapiens contra omnes arma fert, cum cogitat.*
G.†. *Sapiens etsi contentus est se, tamen amicum vult habere, sed hoc ob nihil aliud, nisi ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus jaceat: non ad hoc, ut dicit Epicurus, ut habeat, qui sibi assideat, succurrat, sed ut habeat, cui assideat, quando libet.*
G.†. *Sapiens nihil facit, quod non debet, & nihil prætermittit, quod debet.* 845.
F. *Sapiens, quod petitur, ubi tacet, breviter negat.*
F. *Sapiens semper quiescendi dat locum injuriæ.*
F. *Satis est beatus, qui potest, cum vult, mori.*
F. *Sat magna usura est pro beneficio memoria.*
F.G.†. *Scias eum multis virtutibus abundare, qui alienas amat.* 850.

Scito,

F.G †. { *Scito, quid est invidia. Dolor animi ex alienis commodis.*
Scito & illud, quia nulli invidet vir bonitate præditus. }

GS. *Secrete amicos admone, lauda palam.*
F. *Secunda in paupertate fortuna est fides.*
F. *Secundus est a matre nutricis dolor.* 855.
F. *Sed damnat judex, innocentem, qui opprimit.*
F. *Se denegare patriæ, exilium est pati.*
F. *Seditio civium, hostium est occasio.*
F. *Semper beatam se putat benignitas.*
F. *Semper consilium tunc deest, cum opus maxime est.* 860.
G.F † *Semper dissensio ab alio incipiat, a te reconciliatio.*
F. *Se posse plus iratus, quam possit, putat.*
F. *Semper metuendo sapiens evitat malum.*
F. *Semper metuendum, quicquid irasci potest.*
F. *Semper plus metuit animus ignotum malum.* 865.
F. *Semper redundat ipse in auctores timor.*
F. *Sensus non ætas invenit sapientiam.*
F. *Sero est in periculis consilium quærere.*
G.†. *Servis imperare moderate laus est.* Sen. 1. clem. 8.
G †. *Severitas assidua amittit auctoritatem.* 870.
G.†. *Severitatem abditam clementia in procinctu habet.*
F.G.†. *Si bene te institueris, pudeat fieri deteriorem.*
F. *Sibi ipsa improbitas cogit fieri injuriam.*
F. *Sibi ipsi dat supplicium, quem admissis pænitet.*
F. *Sibi primum auxilium eripere, est leges tollere.* 875.

F.G. { *Sicut formosa pictura est, cujus nulla pars errat:*
Sic formosus homo, in quo nulla pars peccatis fœda est. }

F.G †. *Si in clientelam felicis hominis potentisque veneris, aut veritas, aut amicitia perdenda est.*
F.G.†. *Si invitus pares, servus es; si volens, minister.*

F.G.†. *Si multis placuerit vita tua, tibi placere non poterit.* 880.

F. *Sine dolore est vulnus, quod ferendum est cum victoria.*

F. *Si nil velis timere, metuas omnia.*

F.G. *Si non invideas, major eris: nam qui invidet minor est.*

F.G. { *Si quis irascitur, & ab alio pœnas petit, a se exigit: Si enim nos adversus peccantes severissime ingerimus, & ipsi eadem committimus.* 885.

F. *Si recte admones amicos, palam lauda.*

F.G †. *Si vis beatus esse, cogita hoc primum, contemni.*

G †. *Si vis amari, ama.*

F. *Socius fit culpæ, qui nocentem sublevat.*

F. *Solet esse in dubiis pro consilio temeritas.* 890.

F. *Solet hora, quod multi anni abstulerint, reddere.*

F. *Solet sequi laus, cum viam fecit labor.*

F G.†. *Solitudinem quærat, qui vult cum innocentibus vivere.*

F. *Spes est salutis, ubi hominem objurgat pudor.*

F. *Spes inopem, res avarum, mors miserum levat.* 895.

F. *Spina etiam grata est, ex qua spectatur rosa.*

F, *Stultitia est insectari quem diligunt.*

F. *Stulti timent fortunam, sapientes ferunt.*

F *Stultum est alium velle ulcisci pœna sua.*

F *Stultum est queri de adversis, ubi culpa est tua.* 900.

F *Stultum est timere, quod vitare non potes.*

F *Stultum est vicinum velle ulcisci incendio.*

F *Stultum facit fortuna, quem vult perdere.*

S. *Stultum imperare reliquis, qui nescit sibi.*

F. *Suadere primum benevoli est, dein corrigere.* 905.

G.†. *Succurre paupertati amicorum, imo potius occurre.*

F. *Suis qui nescit parcere, inimicis favet.*

F. *Summissum imperium non tenet vires suas.*

F.G.†. *Sunt multi, qui plurimum verbis, non re contendunt: sed ipsa, quæ spernunt, clam furantur.*

Sunt

F.G.†. *Sunt quorum corpus innoxium est: sed in mille Faunorum Furias mens cita decurrit.* 910.

S. *Suspecta semper ornamenta ementibus.*

F. *Suspicio sibi ipsa rivales parit.*

F. *Suum sequitur lumen semper innocentia.*

F.G. *TAcere quisquis nescit, hic nescit loqui.*

Taciturnitas stulto homini pro sapientia est. 915.

F.G.†. *Talem diligentiam exhibe in amicis comparandis: ne incipias amare, quem deinceps possis odisse.*

F. *Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet.*

G.†. *Tamdiu a periculo aberit populus, quamdiu sciet ferre frenos.*

G. *Tam omnibus ignoscere, quam nulli, est crudelitas.*

G.†. *Tene semper vocis & silentii temperamentum: tamen & in hoc incumbe, ut libentius audias, quam loquaris.* 920.

F. *Thesaurum in sepulchro ponit, qui senem heredem facit.*

Timidus vocat se cautum, parcum sordidus.

F.G. *Tolerabilior est, qui mori jubet, quam qui male vivere.*

F.G. *Tolerabilior pœna est non posse, quam nescire vivere.*

F.G. *Tristitiam si potes, cave, ne admiseris.* 925.

F.G. *Turba præbet spectaculum æger animus.*

F.G.†. *Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor per verba discutitur:*
Transibit sermo in affectum, si honesta loquamur.

S. *Turpis inopia est, quæ nascitur de gloria.*

F.G.†. *Turpius nihil est, quam cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* 930.

F.G.†. *Tu primum exhibe te bonum, & sic quæras alterum similem tui.*

F.G.†. *Tutissima res est nihil timere præter Deum.*

G.†. *Tyrannus a rege distat factis, non nomine.*

Senec. 1. clem. c. 1. 13.

F. *UBi cœpit divitem pauper imitari, perit.*

F. *Ubicunque pudor est, semper ibi sancta est fides.* 935.

G.†. *Ubi discrimen inter bonos malosque sublatum est, confusio sequitur & vitiorum eruptio.*

F. *Ubi fata peccant, hominum consilia excidunt.*

F. *Ubi innocens formidat, judicem damnat.*

F. *Ubi omnis vita metus est, mors est optima.*

F. *Ubi peccat ætas major, male discit minor.* 940.

Ubi

F. *Ubi sis cum tuis & absis, patriam desideres.*
F. *Ubi timetur, nil quod timeatur nascitur.*
G. †. *Ubi usitata remedia non procedunt, tenta contraria.*
S. *Velox consilium sequitur pœnitentia.*
G *Venia est pœna debita remissio.* 945.
F.G. †. *Verba rebus, non personis accipienda sunt.*
F. *Verbum omne refert, in quam partem intelligas.*
F. *Verum est quod pro salute fit mendacium.*
F.G †. *Verum non dicimus, nec audimus.*
F.S *Veterem ferendo injuriam, invitas novam.* 950.
G. †. *Vide, si malus adhuc es, parce similibus: Verum si esse desisti, quare aliis locum emendationis abscindas?*
F.G.†. *Vir est bonus, qui in tantum perduxit animum suum, ut non modo nolit peccare, sed etiam non possit.*
F.G.†. *Vires tuas amici beneficiis, inimici injuriis sentiant.*
F. *Viri boni est, nescire facere injuriam.*
F.G.†. *Viriliter feras quæ necesse est: doloribus enim patientia vincitur.*
F. *Virum bonum natura, non ordo facit.*
F.G. †. *Virtutem cujus progressum videris, non exitum ejus desperes.*
F. *Virtute quod non possis blanditia auferas.*
F. *Virtuti amorem nemo honeste denegat.* 960.
F. *Virtuti melius quam fortunæ creditur.*
F. *Virtutis spolia cum videt, gaudet labor.*
F. *Virtutis vulnus partem habet victoriæ.*
F.G †. *Vis habere honorem? dabo tibi magnum imperium: Impera tibi.*
F.G.†. *Vis omnibus esse notus? prius effice, ut neminem noveris.* 965.
F.G.†. *Vita omnis brevis est, ideo immortalitas est mors honesta.*
F. *Vitium fuit, nunc mos est assentatio.*
F.G. *Vix quisquam in bonum, nisi ex malo transit.*
F.G. *Ulcera animi sananda magis quam corporis.*
F. *Unus dies pœnam affert, quam multi cogitant.* 970.
G.†. *Volunt homines ita præceptum esse, ut vivunt: non ita vivere, ut præceptum.*
F. *Voluptas a difficili data dulcissima est.*
F.†. *Voluptas non pudicum corpus facit.*
F. *Voluptas tacita metus est magis, quam gaudium.*

F.G.†. *Ut aliquid auri extrahamus, terras pervertimus: ut summum bonum occupemus, scrutari pectus piget.* 975.

G.†. *Utendum est divitiis, & non abutendum, ut nec a superioribus contemnaris, nec ab inferioribus timearis.*

G.†. *Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animadversiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent.*

F.G.†. *Utilis eductio & disciplina mores facit. Unde bona consuetudo excutere debet, quod mala instruxit.*

G.†. *Utinam ea lex homini esset, ut cum telo suo frangeretur, nec sapius liceret nocere, quam semel.* Senec. 1. clem. c. 19.

F. *Utcumque casum aspicere debet, qui imperat.* 980.

F. *Vultu an natura sis sapiens, multum interest.*

IN PUBLII SYRI MIMOS NOTÆ
ET VARIÆ LECTIONES.

VErsu 1. Hoc erat initium in editione Godofredi, qui plurima similia habet minime Publiana, quæ nescio quis, male de Syro meritus, intrusit. Ego nihil ex ulla editione ejeci, sed quæ mihi ejicienda videbantur, moneo per hoc signum †. Certum est hanc sententiam e Seneca transsumptam esse, & quidem vitiose; qui lib. I. de clementia cap. 1. ita incipit: *Duabus de caussis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium.*

2. *A morte semper homines tantundem absumus.* Dupliciter hic versus intelligi potest. Primo, ut is, qui mimum hunc pronunciavit, gestu adjuverit & ostenderit verius sensum quam dixerit. Quemadmodum illud: *digitis a morte remotus quatuor aut septem.* Secundo sensus is potest esse, quem & Seneca eleganter alio modo expressit de remed. fortuitorum: *Undecunque ad inferos una via est.*

V. 3. S. *Ab alio exspectes alteri quod feceris.* Citat hunc Publianum mimum Seneca lib. 14. epist. 95. *Quis autem nega-*

negaverit feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis versibus. Nihil nimis. Avarus animus nullo satiatur lucro. Ab alio exspectes, alteri quod feceris. *Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare? Adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit.*

V. 4. Frisingensis codex legit: *Ab amante lacrymis redimes iracundiam.*

V. 5. Hanc sententiam, minime Publianam, ita correxi. Nam G. legit: *A quocunque descenderis.* Est Sen. 1. de clem. c. 8.

V. 9. *Ad pœnitendum properat, cito qui judicat.* Quod hic de præpropero judicio, id Græcus quidam de nuptiis: Γαμεῖν ὁ μέλλων εἰς μετάνοιαν ἔρχεται.

V. 10 F. & H. *Ad tristem partem strenua suspicio.*

V. 11. Simile quid de Othone Imp. *Uxoris mœchus cœperat esse suæ.*

V. 12. *Æs, debitorem leve; grave inimicum facit.* Ita enim corrigo, secutus Senecam, qui lib. 1. epist. 19. *Leve æs alienum debitorem facit, grave inimicum.* Ubi Seneca sine dubio meminit Publiani hujus mimi, si tamen non ex hac ipsa sententia Senecæ pro Publiano concinnatus est. Scaliger legit: *Æs debitorem leve, grave inimicum facit.*

V. 14 Sequor hic lectionem m. s. F. Nam G. & H. sic legunt: *Aleator quanto in arte est melior, tanto est nequior.* Scaliger: *Aleator quantum in aleæ arte est, tanto est nequior.* Ut sit trochaicus.

V. 15. F. & G. H. *Alienum nobis, nostrum plus aliis placet.*

V. 16. Retineo hic lectionem S. Exprimit hunc mimum vetus Græcus versus: τὰ δάνεια δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιεῖ. m. s. Frisingensis ita habet: *Alienum homini ingenuo acerba est servitus.* G. & H. *Aliena homini ingenuo acerba est servitus.*

V. 17.

V. 17. Citatur a Seneca lib. 1. epist. 8. *Quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet? quam multa Publii non excalceatis sed cothurnatis dicenda sunt? Unum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda.*

Alienum est omne, quicquid optando venit.

Hunc versum a te dici non paulo melius, sed astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

V. 23. F. vitiose: *Amare & sapere vix a Deo conceditur.*

V. 31. G. & H. bono quidem, sed alio sensu: *Amici vitia si feras, facis tua.*

V. 32. Libellus ille de moribus, quem Martino Episcopo Dumiensi, qui vixit anno D. LX. adscribunt: *Amicos secundæ res parant, adversæ certissime probant.*

V. 36. S. transponit: *Animi arbitrio amor sumitur, non ponitur.*

V. 37. Sequor hic S. noster m. f. F. ita legit: *Amor extorqueri non potest, sed elabi potest.* G. & H. omittunt *Sed.*

V. 41. G. *Amor otiosæ cura est solicitudinis.*

V. 47. F. *tuta ingredi.* H. *tuto aggredi.*

V. 51. Martinus libro de moribus. *Acuit intensio, frangit animum remissio.*

V. 53. H. *Aspicere oportet quæ possis deperdere.* m. f. F. vitiose: *Aspicere oportet quid possis perdere.* Neque improbo lectionem S. *Despicere oportet quod possis deperdere.* Quem versum dabo in littera D.

V. 54. Secutus sum m. f. F. ubi claris litteris legitur, sed sanandus est versus: Godofredus: *Astute crines, dum celantur, ætas indicatur.* Et illico subjungit lectionem aliam, quam e vestigiis m. f. codicis eruit: *Astuta canos, dum celantur, ætas indicat.* At mox corrigit ita: *Astu canos,*

nos, dum celant, ætas indicat. Neque hic quiescit, & ultimo sic tentat: *Astute dum celatur se ætas indicat*, quam ultimam lectionem Henricus Stephanus sequitur, eam tamen conjectura non infelici ita corrigit:

Astu crimen celatur, ætas indicat.

Scaliger hoc modo habet:

Ætas cinædum celat, ætas indicat.

Facile ex his prudens sibi eligit optimam lectionem.

V. 60. S. *Avarus nisi cum moritur, nil rectum facit.*

V. 62. De hoc versu vide infra in littera D. versu 165. quæ notamus ex Seneca.

V. 64. m. s. codex Frisingensis vitiose: *nihil est testium.*

B.

V. 67. F. vitiose habet: *B. c. sic excedunt non occidunt.*

V. 70. ita clare m. s. F. & G. licet S. aliter: *B. p. accepit q. s. r.*

V. 71. S. transponit. *B. a. i. vendere est.*

V. 72. ita citatur etiam a Gellio lib. 17. cap 14. & Macrobio 2. Saturn. c. 7. licet m. s. Frisingensis aliter habeat: *Beneficium dando accipit, qui digno dedit.*

V. 73. G. *Beneficia d. u. das o obligas.*

V. 76. G. *Beneficia dare qui nescit. i. p.* H. *Beneficium dare qui n. i. p.*

V. 77. G. *Beneficia se dedisse quid p.*

V. 80 Ita omnino legendum ex G. & S. nam m. s. F. vitiose habuit: *B. p. n. judicium qui dat n.*

V. 82. Ita legit F. G. H. licet S. in littera C. sic habeat: *conjunctio animi maxima est cognatio.*

V. 84. G. *excogitat.*

V. 85. Ita omnino legendum cum S. nam F. & G. male: *Bis enim mori est.*

V. 86. G. & H. *B. e. g. q. o. e. ultro si offeras.* S. *B. e. g. q. o. e. si ultro offeras.*

V. 88.

V. 88. F. *peccato.*

V. 89. Ita lego cum G. & S. nam F. perperam transposuit: *Bis v. q. se in victoria vincit.*

V. 93. F. *Bona imperanti pecunia est.*

V. 95. F. *Bona nemini hora est, ut non alicui mala.*

V. 96. H. *homini.*

V. 98. In G. & S. abest. *nimia.*

V. 99. F. *indicat.*

V. 101. Martinus lib. de moribus corrupte hunc mimiambum citat: *Bonis nocet, qui malis parcit.*

V. 102. G. H. & S. *B. u. i. major malitia est.*

V. 105. Ita F. & S. nec opus corrigere cum G. & H. *Bonum apud virum.*

V. 108. S. ita legit: *Bonum quidem supprimitur, nequaquam extinguitur.* G. vero hoc modo: *Bonum tametsi supprimitur, non extinguitur.*

V. 109. G. & S. transponunt verba: *Bonus animus læsus, gravius multo irascitur.*

V. 110. G. *commodat.*

V. 112. G. & S. longe alio sensu: *Brevis mens ipsa est memoria iracundiæ.*

C.

V. 115. Sequor m. s. F. qui longe nitidius, quam S. editio, quæ sic: *C. p. etiam qui tutus cavet.*

V. 128. Est sententia Senecæ deprompta ex lib. 1. de clementia cap. 5.

V. 130. Citatur a Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturn. lib. 7.

V. 131. Ita G. & S. licet G. in littera B. etiam addat hos duos mimos: *Benevolus animus maxima est cognatio.* Et hunc: *Benevoli conjunctio animi maxima est cognatio.*

V. 136 Ita corrigo ex m. s. F. ubi sic legitur: *Consueta vitia ferri non reprehendimus.* S. ita legit: *Consueta vitia ferimus, non reprehendimus.* Godofredus vero hoc modo:

modo: *Consueta vitia ferimus, nisi reprehendimus.*

V. 138. & G. H. *C. e. levius q. s. p.* S. vero ita legit: *C. gravius est stultitiæ, q. percuti.*

V. 141. Sequor hic G. nam m. s. F. ita habet: *Contumeliam nec fortis potest, nec ingenuus pati*: Neque longe ab hac lectione abest H. S. qui ita legit: *Contumeliam non fortis pote nec ingenuus pati*, ut sit trochaicus versus.

V. 143. Sequor hic G. nam m. s. F. ita habet: *Quotidie est deterior dies posterior.*

V. 151. S. transpositione variat. *c. o. b. d. populi possidet b.*

V. 152. Citatur a Gellio lib. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturn. cap. 7.

V. 153. G. *Cui sæpe dederis, ubi negas, rapere imperas.*

V. 154. Transponit ita: *Cuivis accidere potest, quod cuiquam potest.* At ego sequor G. Præsertim cum & Seneca sic citet lib. 1. de tranquil. cap. 11. *Nunquam me in bona re mali pudebit authoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad summam caveam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno, non tantum sipariis fortiora, & hoc ait:*

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Noster vero codex m. s. F. sic habet: *Cunctis potest a. q. cuivis p.*

V. 156. G. *Cujus mortem exspectant cives, vitam oderunt.* H. *Cujus mortem amici exspectant, vitam oderunt.* Noster vero m. s. F. sic legit: *Cujus mortem amici exspectant, vitam cives oderunt.*

V. 159. G. & H. *in gratiam cito redit.*

D.

V. 161. s. vitiose: *Damna ne objurgare cum auxilio est opus.*

V. 162. Ita ex conjectura restituo, nam m. s. F. vitiose habet: *Damnat lingua, vocem habet, vim non habet.*

V. 163.

V. 163. *Damnum appellandum est cum mala fama lucrum.* Feliciter idem vetus Græcorum:

Κέρδος πονηρὸν ζημίαν ἀεὶ φέρει.

V. 165. Godofredus legit: *Dari bonum, quod potuit auferri, potest.* Scaliger vero ita hunc versum in littera A reddit: *Auferri & illud, quod dari potuit, potest.* Sed ne quæramus, quis germanam lectionem attigerit Publii, cum hic versus non sit Publianus. Nam Lucilius ad imitationem Publiani mimiambi hunc fecit, teste Seneca lib. I. epist. 8. *Quam multa Publii non ex calceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Unum ejus versum, qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda:*

Alienum est omne, quicquid optando venit.

Hunc versum a te dici non paulo melius, sed astrictius memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum a te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum; de tuo tibi. Vale. Hæc Seneca.

V. 166. Sequor hic lectionem S. Nam noster m. s. F. ita habet: *Dediscere flere fœmina est mendacium.* Godofredus: *Dediscere flere fœminam est mendacium.*

V. 167. Et hic sequor lectionem S. Nam alii alio bono sensu: *De inimico ne loquere male, si cogites.*

V. 168. Repono hic ex conjectura, *Discitur*, nam m. s. F. 1. habet, *Dicitur.*

V. 170. Sequor hic lectionem G. & S Noster m. s. F. ita legit: *Deliberandum est sæpe, quicquid statuendum est semel.*

V. 173. *Deos reddere credo, cum felix vocet.* Hanc lectionem jam retineo, licet fuerim in illa opinione aliquando, ut corrigerem: *Deos reddere credo cum felices vocet*, sed retineo priorem, non quod placeat, sed quod m. s. Frising. i-

ta aperte habeat, nec ego habeam, quam substituam certam & germanam.

V. 174. Vide, quæ notavimus in littera A. ad vers. 53.

V. 175. Citatur a Seneca l. 19. Epist. 109. *Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quæ publice agnoscimus, & consensu vera esse testamur:*

Desunt inopiæ multa, avaritiæ omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri convicium gaudet. Hæc Seneca.

V. 176. Citat Seneca l. 7. controvers. 3. *Apud eum melius erant dicta, quam apud quemquam comicum tragicumque aut Romanum, aut Græcum; ut illum versum, quo ajebat, unum versum inveniri non posse meliorem: Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet; & illud de eadem re dictum:*

Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.

V. 177. G & H. *Dives quod denat, timeas: cito raptum venit.* Ego lego cum m. f. F. *Dies.*

V. 185. G. ita legit: D. *Male dicta cuncta c. i. h. d.* & est Trochaicus S. *Omne dixeris maledictum, quum ingratum hominem dixeris,* quem versum in littera O. repeto. H. *Dixeris maledictum quum i. h. d.*

V. 190. F. ita habet: *Dum est vita grata, mortis est conditio optima.* Ab hac mente est, quod ait Seneca de remed. fort. *Optimum est mori, cum juvat vivere.* Et ibidem: *Optimum est, antequam optes, mori.* Propterea dixit Martialis:

Rebus in angustis facile est contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

E.

V. 195. Martinus libro de moribus iisdem verbis citat.

V. 211. G. *Etiam peccato r. p. f.* Noster vero m. f. Frising. ita: *Et tamen huic peccato recte p. f.*

V. 212. F. *quid sit.* V. 213.

V. 213. F. *Et qui faciunt o i.* G. & H. ita legit: *Etiam qui faciunt, odio habent injuriam.*

V. 216. *Et miseriarum portus est patientia.* Aliter vetus Græcorum versus: λιμὴν ἀτυχίας ἐςὶν ἀνθρώποις τέχνη.

V. 218. F. *Excelsus multo facilius casus nocet.* Idem antea Apollodorus Comicus extulerat: ὄικȣ δὲ μεγάλȣ πτῶμα γίνεται μέγα.

V. 221. F. *Ex hominum quæstu facta est fortuna dea.*

V. 222. F. *c. pati est, patriæ qui se denegat.* Henricus Stephanus sic legit: *Se denegare patriæ, exilium est pati.*

V. 228 Sequor hic lectionem S. ut sit Trochaicus, nam m. s. F. ita habet vitiose: *Exuli ubi nusquam domus est, sine sepulchro est mortuum.* G. ita legit: *Exuli nusquam domus est, sine sepulchro est tanquam mortuus.* H. *Cui nusquam domus est, sine sepulchro est mortuus.*

F.

V. 230. Et hic scire aveo, quis fundus Scaligero fuerit in Publianis mimis; e quibus si hic est, Seneca illo usus est, sed aliter epist. 101. *Facilius crescit dignitas, quam incipit.*

V. 232. H. *Fortuna quam n. v.*

V. 233. ita S. sed puto hunc versum effictum ex illo, qui est in nostro m. s. F. hoc modo: *Istum tacentem crimen facias acrius,* quem damus in littera I.

V. 235. F. *Fatetur f. is q. i. facit.*

V. 238. F. *Feras difficilia, ut facilia levius perferas.* G. *Fer difficilia, facilia ut levius peferas.* H. *Fer d. ut facilia l. p*

V. 239. Ita citatur a Gellio lib. 17. c. 14. Frisingensis m. s. & Macrobius 2. Saturnal. c. 7. *Feras non culpes, quod mutari non potest.*

V. 240. in F. vitiose ita legitur: *Feras, quod lædit, ut, quod prodest, perferas.*

V. 241. *Ficta cito ad naturam reciderint suam,* prima producta ἀρχαϊκῶς in *Reciderint,* ut Lucretio *Reducere* & similia. Vid. gen. l. clem. 1.

V. 242. G. & S. *Fidem nemo unquam perdit, nisi qui non habet.*

V. 243. F. & H. *Fidem qui perdit, nil potest ultra perdere.*

V. 245. F. *Fidem, qui perdit, quo se servet, non est relictum* S. ita legit:

legit: *Fidem qui perdit, quo servet se in reliquum?* H. *F. q. p. q. se servet in reliquum?*

V. 246. Ita cum G. lego hunc versum. Nam F. ita legit: *Fides unanima unde abit, nunquam redit.* S. vero hoc modo: *Fides unanima, unde abiit, eo nunquam redit.* H. *Fides ut anima, unde abiit, nunquam redit.*

V. 247. Sequor hic lectionem S. Godofredus vero & H ita habent: *Fœminarum naturam regere desperare est omnium.* Noster m. s. F. *Fœmina naturam regere, desperare odium est.*

V. 248. Frisingensis codex plane contrario sensu: *Fortuna homini plus quam consilium valet.* Sed legendum forte: *Fortuna nemini plus.*

V. 252. S. *Fortunam citius vel rapias, quam retineas.*

V. 259. Secutus sum hic nostrum m. s. Frinsingensem. Scaliger notat hunc versum mutilum esse hoc modo:

Fortuna unde aliquid fregit, quassum est. Godofredus: *Fortuna unde aliquid fregit, casus est.*

V. 260. Hic versus vel ex Seneca pro Publiano mimo concinnatus est, vel ad Publianum mimum respexit Seneca lib. 10. Epist. 73. cum ait: *Nihil dat Fortuna mancipio.*

V. 262. Sequor S. lectionem. Nam G. ita habet: *Frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat.*

V. 263 & 264. omnino germana est hæc lectio Publiani mimi:

Frugalitas inserta est rumoris boni.

Quem citat ita Gellius lib. 16. c. 14. Macrobius 2. Saturnal. c. 7. Inserta, aliter, instita: utrumque ab eadem origine. Græce πάρυφος ὤν α τῆς ἐσθῆτος. Ut instita non est tota vestis, sed sequela & ornamentum: ita frugalitas non omnino tota caussa est rumoris boni, sed accessit ornamentum illi. Plane Publianæ elegantiæ sententia. Tertull. libro de idololatria, litteraturam secularem insertum prædicationis Idololatriæ vocat. *Si fidelis,* inquit Tertull. *litteras doceat, insertas Idolorum prædicationis.* Ita recte corrigit S. *Cæterum,* inquit Tertullianus ibidem, *purpura vel cætera insignia dignitatum inserta, dignitati & potestatibus Idolatria ab initio dicata.* Insignia & purpuram vocat insertas dignitatum, quasi dicas ornamenta, ut est instita vesti aut emblema annulo. Tam enim inserta potest esse instita, quam emblema. Quod si cui una cum S. & Henrici lectione de inserta, videatur nihilominus retinendus ille alter Publianus mimus:

Frugalitas rumoris boni miseria est:

næ

næ ille poterit multis modis eleganter illum explicare, ut sit sensus: Esse frugalem rumor quidem bonus est, sed infelix, & parum vulgo laudatur, cui profusio magis placet. Vel: Qui laudatur frugalis, is non laudatur. Et sic miseria accipietur pro inopia seu penuria. Potest etiam sic exponi: Frugalitas est Parsimoniæ vitium, sed sub honesto laudatoque nomine.

V. 265. G. & H. ita legit: *Frustra, cum ad senectam ventum est, repetas adolescentiam.* Et est Trochaicus.

V. 267. Ita recte G. & H. nam m. s. F. habet: *flumen.* Et est Trochaicus.

V. 268. Citatur a Gellio l. 17. cap. 14. & Macrob. 2. Saturn. cap. 7.

V. 269. G. H. ita legunt: *Futura pugnant, ut se superari sinant.* Ut sensus sit: sic instant futura mala, ut tamen vinci vitarique possint.

G.

V. 276. G. & H. ita legunt: *G. a. p. e. q. post factum p.* S. vero hoc modo: *q. post facti p.*

V. 178. F. & S. *Gravior est inimicus, qui latet in pectore.*

H.

V. 285. S. & G. & H. legunt *auxilia* pro *consilia*. Et est Trochaicus.

V. 289. H. *Heredem scire utilius est quam q.*

V. 290. F. ita Macrobius citat & Gellius; licet noster m. s. F. legat: *Heres fictus sub persona risus est.*

V. 292. Est Trochaicus. S. legit: *In tormentis.*

V. 293. G. & H. *H. q. difficile est gloria custodia.*

V. 294. Est Trochaicus. G. ita legit: *H. q. m. e. ab illo. l. d. q. n. p. q.*

V. 295. F. legit: *Ubi non sis doctus dominari.*

V. 296. H. *Heu quam pœnitenda incurrunt homines vivendo diu.*

V. 297. F. *Heu quam est timidus, qui mori tutum putat!*

V. 201. F. ita legit: *Homo extra corpus suum est, cum irascitur.*

V. 302. G. & H. *Homo nescit, si dolore fortunam invenit.*

V. 303. Est trochaicus.

V. 304. Ita lego cum G. & est elegans mimiambus tetrameter, qui in m. s. F. ita habetur: *Homo semper in se aliud fert, in alterum aliud cogitat.* Miror proinde S. ita mutasse: *Homo semper in os fert aliud, aliud cogitat.*

V. 308. Ita habet: *H. l. est mori pro bona caussa.*

V. 310. F. *Serviet.*

V. 311. His verbis refert hanc sententiam Martinus libro de moribus, quæ desumpta est ex Seneca lib. I. Epist. 3. *Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est,*

est, ante amicitiam judicandum. Isti vero prapostere officia permiscent, qui contra pracepta Theophrasti, cum amaverint, judicant; & non amant, cum judicaverint.

I.

V. 315. Ita corrigo. m. s. F. habet: *late.*

V. 318. G. *Jocum tacentem crimen facit acrius.* S. *Factum tacendo, crimen facias acrius.*

V. 319. S. *Ita agas, ne quis tuopse te merito oderit.* H. *Id agas, ne quis tuo te merito te oderit.* Martinus lib. de moribus. *Id agas, ne quis merito te oderit.*

V. 321. Ita corrigo. M. S. F. habet: *Ignoscere hominum est, nisi pudet ignoscitur.* Alio sensu legit G. & H. *Ignoscere humanum, ubi pudet, cui ignoscitur.* S. ita legit: *Ignoscere hominum est, ubi pudet, cui agnoscitur.*

Vers. 324. His verbis refert Martinus libro de moribus hanc gnomen.

Vers. 326. Est Trochaicus. Citatur a Gellio lib. 17. cap. 14. Macrob. 2. Satur. cap. 7. apud quos aliqui sic disjungunt:
--- *Improbe*
Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit.

V. 328. F. *Impune pecces in eum, qui peccat prior.*

V. 329. F. *In amore semper mendax est iracundia.* H. *In a. s. m. iracundus est.*

V. 330. Ita corrigo. m. s. F. habet: *In amorem.*

V. 335. Corrigo ita ex conjectura. Nam F. habet: *Inertia laboris est excusatio.*

V. 338. Noster m. s. F. habet: *Inferior horrescit,* S. *inferior rescit, quicquid peccat superior,* ut sit sensus, ad quem alludit Juvenalis: *Omne animi vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanto major qui peccat, habetur.*

V. 340. G. & S. & H. *ladis c. i. rogas.*

V. 344. Martinus libro de moribus. *Inhonesta victoria est, suos vincere. Satis est pœnarum potuisse puniri.*

V. 349. G. & H. *In vindicando.*

V. 353. Hunc citat Seneca lib. 14. Epist. 95. *Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?* Injuriarum remedium est oblivio. Audentes fortuna juvat. Piger sibi ipse obstat.

V. 354. G. & H. *In malis sperare bonum n. s. n. s.* & est Trochaicus.

V. 355. H. *In miseri vitia nulla contumelia est.*

V. 357.

V. 357. Ita etiam citat hunc versum Seneca lib. 19. Epist. licet noster m. s. F. habeat: *In nullo.*

V. 358. S. *Inopia desunt parva, a. o.* H. *Inopia pauca desunt.* Vide, quæ de hoc notamus in littera D. versu 175. τὸ *parva*, pro *pauca* est Hellenismus, παχυρα.

V. 360. F. G. S. *plurima.*

V. 368. G. ita legit: *Invidia loquitur, non quod est, sed quod subest.* S. vero hoc modo: *Invidia loquitur id, quod obest, non quod subest.*

V. 369. F. *Invidiam ferre aut fortis, aut felix potest?*

V. 371. G. & H. vitiose: *Sed minute irascitur.*

V. 372. F. legit: *in se vitat culpam, qui peccatum præterit.*

V. 374. F. *incites.*

V. 375. Ita legit S. & est Trochaicus. Sed est confectus hic versus, ni fallor, ex versu 32. quem vide & ejus variam lectionem.

V. 376. Ita S. & G. & est Trochaicus. Noster m. s. F. invertit ita; *Iracundiam qui vincit, maximum superat hostem.*

V. 381. Ita G. & S. & est Trochaicus. m. s. F. ita habet: *Irritare est calamitatem, cum te vocaveris felicem.*

V. 382. F. *Is minimum eget, qui minimum cupit.* Sed omnino corrigendus est ex Seneca lib. 19. Epist. 109. *Præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias. Eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & parvo se divitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:*

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod satis est, potest.

V. 383. F. *Ita credas amico.*

V. 384. Ita citat hunc mimum Gellius lib. 17. c. 14. Aliter S. *Ita habeas amicum, posse ut fieri inimicum putes.* Ut sit Trochaicus. Aliter etiam F. *Ita amicum habeas, posse ut facile fieri putes hunc inimicum.* Macrobius 2. Saturnal. c. 7. ita citat: *Ita amicum habeas, posse ut fieri inimicum putes.*

L.

V. 395. H. *Laus ubi nova oritur, etiam vetus admittitur.*

V. 399. G. & H. *Lex universi.* F. *Lex universa, quæ jubet n. & m.*

V. 400. G. & S. *Sub vultu domat.* Retineo tamen lectionem m. s. F. Ut sit sensus, quem etiam Seneca bene expressit lib. 1. de ira cap. 1. *Nec ignoro cæteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. Neque enim ulla vehementior intrat cogitatio est, quæ nihil moveat in vultu.*

V. 401. G. *Libido indicium est, quo levitas sapit.* S. vero sic: *Libido indicium est ejus, quod levitas sapit.*

Vers. 407. Hic versus jam positus est in littera D. & est numero 175.

M.

V. 408. F. *Magis fidem hæres nascitur, quam scribitur.*

V. 411. Videtur hic sumptus ex illo mimiambo Publii: *Injuriarum remedium oblivio est.* De quo in littera I.

V. 412. Videtur ex Seneca desumpta sententia, qui ait lib. 2. de ira cap. 32. *Magni animi est, injurias despicere.*

V. 413. Est Trochaicus.

V. 416. F. *datore* H. *doctrina.*

V. 418. F. *Mala est voluntas ad alienum consuescere.*

V. 431. G. *Malignum.*

V. 432. Est sententia ex Seneca l. de remed. fortuitorum, de qua notavimus in littera O. v. 608.

V. 435. *Malo consilio.*

V. 442. F. & H. *Malus ubi bonum se s. t. e. p.*

V. 443. H & S. *M. e. u. q. sua caussa est b.*

V. 461. G. & S. faciunt Trochaicum: *Miseriam nescire propriam, est sine periclo vivere.*

V. 468. F. *Miserum est agere cogi, quod cupias loqui.*

V. 473. S. *Invoces.*

V. 477. Ita corrigo. Nam in m. f. sic erant transposita: *Mortem, ubi contemnas, metus viceris omnes.*

V. 478. Est Trochaicus. S. & G. ita legunt: *Mortuo qui mittit munus, nihil dat illi, sibi adimit.*

V. 479. Est sententia Senecæ ex lib. 1. de clementia.

V. 481. S. *Mulier quæ.*

V. 484. F. habet vitiose: *Qui vi facit injuria.* S. ita legit: *Multis minatur, qui facit uni injuriam.* H. *m. m. qui uni facit injuriam.*

V. 490. F. *m. s. b. cum irritatur injuria.* G. & H. *irrites injuria.*

N.

V. 491. Martino adscriptus libellus de moribus hanc sententiam ita refert: *Etsi nullos inimicos tibi facies injuria, multos tamen facit invidia.* Godofredus sic legit: *Nam si nullos inimicos tibi parit injuria, multos tamen invidia.*

V. 493. Ita ex conjectura restituo hunc mimiambum, qui in m. f. F. perperam erat sic transpositus: *Necesse est minima esse maximorum vitia.*

V. 494.

V.494. Scaliger inepte hunc pro Publiano mimiambo venditat, cum sit Laberianus, similis quidem illi Publiano, quem ante dedimus:

Multis timere debet, quem multi timent.

Seneca lib. 2. de ira c. 11. magnifice illum Laberii mimum laudat his verbis: *Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter convertit quam si missa esset vox publici affectus:*

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, a suo non vacet. Macrob. 2. Saturn. cap. 7. agens de Laberii mordacibus mimis in Cæsarem jactatis, etiam hunc numerat: *In ipsa quoque actione, subinde se, qua poterat, ulciscebatur inducto habitu Syri, qui velut flagris cæsus proripientique se similis, exclamabat:*

Porro Quirites, Libertatem perdimus.

Et paulo post adjecit:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Quo dicto universitas populi ad solum Cæsarem oculos & ora convertit, notantes impotentiam ejus hac dicacitate lapidatam. Ob hac, in Publium vertit favorem.

V. 510. Codex m. s. F. *Negat sibi, qui, quod difficile est, petit.*

V. 511. Martinus lib. de moribus: *Neminem laudaveris; neminem cito accusaveris; semper puta te cum diis testimonium dicere.*

V. 515. F. *Pœna suis est.* Martinus lib. de moribus: *Nequitia ipsa sui pœna est. Mala conscientia sæpe tuta est, secura nunquam.*

V. 516. Est Trochaicus. Henricus Stephanus ita legit: *Nescis quid optes, aut quid fugias: ita ludit dies.*

V. 518. & 519. Martinus lib. de moribus: *Nihil petas, quod negaturus fuisti. Nihil negabis, quod petiturus fuisti.*

V. 522. *Nil agere semper infelici est optimum.* Quod hic de infelici dictum, versiculus Græcus de peregrino extulit:

Ξένος ὢν ἀπράγμων ἴσθι καὶ πράξεις καλῶς.

V. 526. Hæc sententia reperitur in libello toties jam citato, de moribus, quem Godofredus cum Seneca edidit, & Martino Episcopo adscribit, ubi Gnomologia est ex Seneca, & mimis, & Pythagoræ aliorumque dictis.

V. 529. Ita ex conjectura corrigo. Nam m. s. F. vitiose habet: *Nihil non acerbum prius quam maturum fit.*

V. 533. H. & S. *Nil proprium ducas, quod mutarier potest.* G. *Nil proprium ducas, quod mutari possit.*

V. 534. Ita ex conjectura constituo hunc mimum. Nam m. s. F. sic

sic habet. *Nihil tempore ducas pro salutis remedio.* *Tempore* enim lego, cum sit per compendium dictionis, *spe*. Quod moneo ideo: quia occasio forte erit, germanæ lectioni eruendæ.

V. 535. *Nil turpius quam vivere incipiens senex.* Eleganter ab hac mente Seneca lib. 3. Epist. 23. *Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc Epistolam liberare.* Molestum est, semper vitam inchoare. *Aut si hoc modo magis sensus potest exprimi:* Male vivunt, qui semper vivere incipiunt. *Quare? inquis. Desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut satis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. Non est, quod existimes paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam vivere tunc incipiunt, cum desinendum est. Si hoc judicas mirum, adjiciam, quod magis mireris: Quidam ante vivere desierunt, quam inciperent.*

V. 537. *Nimium altercando veritas amittitur.* Ita etiam citatur a Gellio lib. 17. c. 14. & Macrob. 2. Saturn. c. 7. Noster m. s. F. legit: *veritas evertitur.*

V. 538. Ita ex conjectura corrigo hunc mimmum. Nam F. vitiose: *Ni mirum est in morte boni, cum nihil sit mali.*

V. 549. Ita legunt G. & Martin. lib. de moribus. Noster m. s. F. transponit: *Non vivas aliter in solicitudine, aliter in foro.*

V. 550. m. s. ita legit:

Non aspicias quam plenas quisque Deo manus,
Notes sed quam puras admoveat.
Non aliter pulcherrimus Dei cultus est, animus
Nisi fuerit optimus.

Martinus lib. de moribus ultimam hanc sententiam solam inserit suæ Gnomologiæ his verbis: *Optimus ergo animus & pulcherrimus Dei cultor est.* Latet autem hic elegans mimiambus Publii, quem in littera P. reddemus:

Puras Deus, non plenas aspicit manus.

Ex quo nescio quis male feriatus ineptias illas concinnavit.

V. 551. *Non cito ruina perit is, qui rimam timet.* Ita omnino legendum est. Sunt, qui elegantissimam sententiam ita corruperunt: *Non cito ruina cadit vir, qui ruinam timet.* Godofredus hoc modo legit: *Non cito perit ruina qui ruinam timet.* Codex Frising. & H. sic habet: *Non cito ruina perit, qui ruinam timet.* V. 553. Martin. l. de moribus. *Nondum es felix, si te turba non deriserit.*

V. 555.

V. 555. F. *Non est pudica domus, qua multos recipit amicos.* Martin. lib. de moribus: *Nulla est pusilla domus, qua multos amicos capit.*

V. 556. F. Propter hunc & similes multos versus avent pariter mecum multi scire, quis fundus fuerit Scaligero in editione Publianorum Mimorum. Nam si hic Publianus est, Seneca illum in memoria habuit, cum scripsit Epistol. 101. *Sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est.* Quid si quis ex hac sententia Senecæ versum concinnarit, quem pro Publiano suppos uerit?

Non est pusillum, si quid maximo est minus.

V. 558. Hic non est versus Publii, sed Lucilii, ad imitationem Publiani mimi factus, teste Seneca lib. I. Epist. 8. Locum ejus dedimus supra ad v. 165.

V. 561. Hæc sententia Senecæ est libro de ira.

V. 563. F. *Non potest non sapere, qui se stultum intelligit.*

V. 564. Citat h. mimiamb. licet corrupte, Martin. l. de moribus.

V. 577. Elegans trochaicus, quem S. ita legit: *Nulla tam bona est fortuna, de qua non possis queri.*

V. 573. Et hunc elegantem mimum corrupte citat Martinus lib. de moribus: *Nullum putaveris locum sine teste,* licet & in m. s. F. sint perperam transpositæ voces, hoc modo; *Nullum putaveris esse locum sine teste.*

V. 576. G. *Nullus est tantus quæstus, quam eo quod habes parcere,* Ut sit pars trochaici tetrametri. Codex Frisingensis vitiose: *Nullus est tantus quæstus, quam quod habeas arcere.*

V. 580. *Nunquam periclum sine periclo vincitur.* Ita etiam citat Gellius lib. 17. cap. 14. & Macrobius 2. Saturn. c. 7. Frisingensis Codex legit: *N. periculum sine periculo v.*

V. 583. *Nunquam ubi diu fuit ignis, defuit vapor;* ita omnino corrigo ex conjectura, in m. s. F. legebatur, *cecidit vapor.*

O.

V. 586. G. legit: *aliquid blandi admisce.* Martinus lib. de moribus: *Objurgationi semper aliquid blandi admisce: facilius enim penetrant verba, quæ molli vadunt via.*

V. 592. Est trochaicus, Godofredus ita habet: *Odium oportet peccandi, non metum facias.*

V. 595. Martin. lib. de moribus: *Tolle excusationem; n. p. i.*

V. 597. Libellus ille Martini de moribus ita incipit: *Omne peccatum actio est. Actio autem omnis voluntaria est, tam honesta, quam turpis. Ergo voluntarium est omne peccatum.*

V. 600. G. *Omnes vitam differentes mors incerta prævenit.*

V. 604.

V. 604. Martinus lib. de moribus: *Hoc habet omnis affectus, ut in quo ipse insanit, in id putet etiam cæteros furere.* Godofredus ita legit: *Omnis affectus habet, ut in eo, in quo ipse insanit, in idem putet cæteros furere.*

V. 608. & 609. Sententia hæc ex Seneca concinnata est, qui libro de remed. fortuitorum hæc: *Male de te loquuntur homines? sed mali. Moverer, si de me Marcus Cato, si Lælius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere laudari est.* Hanc sententiam suæ gnomologiæ inseruit Mart. lib. de moribus, ubi & hæc: *Male opinentur de te homines: sed mali. Malis displicere, est laudari.*

V. 614. Mart. lib de moribus: *Oratorem te puta, si tibi ante omnes, quod oportet, persuaseris.*

V. 616. Citatur hic mimus Publii nomine a Seneca Rhetore, Philosophi patre, 7. controv. 3. Noster m. l. F. sic legit: *O vitam misero longam, felici brevem!* Supra in lit. E. sic dedimus: *Est vita m. l. f. b.* Revocat mihi versus iste alium elegantissimum, quem Seneca filius citat libro de brevitate vitæ, c. 2. *Quod apud maximum poëtarum, more oraculi dictum est non dubitem:*

Exigua pars est vitæ, quam nos vivimus.

Sed Senecæ Patris locum integrum dabo, ut intelligas, quomodo etiam declamationibus, usque ad quorundam nauseam, mimos Publianos inseruerint: *Murrhedius usus colore est, & Publiana sententia dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit: Et iterum: Mortem inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo jam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de Publio, quasi jam ille hanc insaniam introduxisset. Cassius Severus, summus Publii amator, ajebat: non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur: quæ apud eum melius erant dicta, quam apud quenquam Comicum Tragicumque aut Romanum, aut Græcum: ut illum versum, quo ajebat unum versum invenire non posse meliorem:*

Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet. Et illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, avaritiæ omnia.

Et illos versus, qui huic quoque ter abdicito possent convenire:

O vita misero longa, felici brevis.

Et plurimos deinceps versus referebat Publii disertissimos. Deinde autorem vitii, quod ex captione unius verbi plura significantis nascetur, ajebat Pompon. Atellanarum scriptorem fuisse: a quo primum

ad

ad Laberium transisset hoc studium imitandi; deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutem studio transtulisset. Nam ut transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & non ut non referam a Laberio dicta, cum mimi ejus, quicquid modo tolerabile habebant, tale habeant: id quod Cicero in Laberium, &c. Uterque elegantissime, sed neuter in hoc genere servat modum. Ab his hujus studii diffusa est in plures imitatio. Porro ut videas, quam avide oratores Publianas sententias ornamenti loco usurparint, idem fecit Calvus, ille inquam, qui (ut inquit Seneca lib. 7. controv. 4.) *diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentia habuit, usque eo violentus accusator, & concitatus, ut in media actione ejus, surgeret Vatinus reus, & exclamaret: Rogo vos Judices: num si iste disertus est, ideo me damnari oportet?* De hoc Calvo inquit Seneca: *in hac controversia Publianam sententiam dedit.*

V. 617. Martinus lib. de moribus: *Pacem cum hominibus habebis, cum vitiis bellum.*

V. 622. Sequimur hic m. s. F. & Gellium, qui lib. 17. cap. 14. ita citat: *Pars beneficii est, quod petitur, si belle neges.* Macrob. vero l. 2. Saturn. cap. 7. hoc modo: *Pars beneficii est, quod petitur, si cito neges.*

V. 626. Godofredus ita legit: *Patria est, ubicumque bene vixeris.* Si Publianus est, tunc dimetrum mimiambum istum respexerit Seneca l. de remed. fortuit. *Patria est, ubicunque bene est. Illud autem, per quod bene est, in homine, non in loco est.* Quam sententiam citat Martinus lib. de moribus.

V. 627. Codex Frisingensis habuit: *Paucorum est intelligere, quid det Deus.*

V. 634. Citat Mart. l. de moribus.

V. 635. Ita corrigo ex conjectura, nam. m. s. F. ita legit: *Pecunia regimen est rerum omnium.*

V. 636. Citat Mart. l. de moribus.

V. 639. & 640. Mart. de moribus: *Pejora sunt tecta odia, quam aperta. Itaque minus loquax inimicus offendit quam tacitus.*

V. 641. & 642. Solus Godofredus refert hunc mimum solum:

Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

Sed si hic Publianus est, necesse est & priorem esse, quem apud Senecam reperio: qui l. de beneficiis c. 2. ita incipit:

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In

In priore versu utrumque reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius res, minime beneficiorum, honesta largitio est: quibus si detraxeris judicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens versus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Hæc Seneca. Elegantes sane duo mimiambi, digni qui suo auctori Publio reddantur.

V. 648. m. f. Frisingensis legit, sensu eleganter acuto: *Perfacile felix, quod vota imperant, facit.* Si quis tamen hic *vota* in *fata* mutet, huic non repugno.

V. 655. Martin. l. de moribus: *Multi cum aliis maledicunt, sibi ipsis convitium faciunt. Nihil turpius, quam qui objicit alteri sibi objiciendum.*

V. 673. Mart. l. de moribus: *Præstabis parentibus pietatem, cognatis indulgentiam, omnibus pietatem.*

V. 676. *Principum sævitia bellum est*, legit vitiose Godofredus. Quomodo corrigendum sit, patet ex Seneca l. 1. de clementia c. 5. *Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum sævitia, bellum est.* Hæc Seneca.

V. 677. Mart. l. de moribus: *Priusquam promittas, deliberes: & cum promiseris facias.*

V. 692. Mart. l. de moribus: *Locum tenet innocentiæ proximum confessio.*

V. 699. C. *Pulcherrimum est omnia præstare nihil exigenti.*

V. 701. Vide quæ supra notavimus in littera N. versu 550.

V. 702. Mart. lib. de moribus: *Fortior est qui cupiditatem vincit, quam qui hostem subjicit.*

Q.

V. 703. His ipsis refert hanc sententiam in gnomologia Mart. l. de moribus. Quales sententiæ passim in Seneca, ut & illa l. 2. epist. 14. *Quia facta est auri mentio, accipe, quemadmodum usus fructusque ejus tibi esse gratior possit.* Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget: *Ede, inquies autorem. Ut scias, quam benignissimus propositum est aliena laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicujus ex ista officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit.*

V. 704. m. f. F. *Quævult videri bella, nimium illi negat.*

V. 705. m. f. F. *Quam felix vita, quæ sine negotiis transit.*

V. 710. Martinus lib. de moribus: *Bonum est non laudari & esse laudabilem.*

V. 727. Godofredus ita legit: *Quamvis agas id, ne quis merito tuo te oderit, erunt tamen semper, qui oderint.*

V. 730. & 731. Possis hos duos pro trochaicis agnoscere.

V. 735. Mart. lib. de moribus: *Qui aquo animo malis immiscetur, malus est.*

V. 744. & 745. Hos duos versus pro trochaicis possis defendere.

V. 747. m. s. F. *Qui obesse cum potest, non vult, prodest.*

V. 748. Sequor hic lectionem m. s. F. argute acutam. Godofredus legit: *Quidam inimici graves sunt, amici leves.*

V. 749. G. *Quidam, quosdam occidunt inimicos, non quia habeant, sed quia meruerunt.*

V. 750. Martinus l. de moribus: *Quid dulcius, quam habere amicum, cum quo audeas ut tecum loqui?* Sequor ego lectionem m. s. F. ubi tamen, *stultius* in *dulcius* muto.

V. 754. & 755. Mart l. de moribus: *Quid est dare beneficium? Imitari DEUM.* Et paulo post: *Quid homini est inimicissimum? homo.*

V. 759. *Quid refert, quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.* Hunc trochaicum citat Gellius.

V. 760. G. *Quis sis interest, non quis habearis.* Mart. l. de moribus: *Quis sis interest, non quid habeas.*

V. 762. Martinus l. de moribus: *Quietissimam vitam agerent homines in terris, si hac duo verba a natura omnium rerum tollerent, Meum, & Tuum.*

V. 768. G. *C. desinit quia fecit.*

V. 770. Citat hunc mimum Martinus l. de moribus. Noster m. s. F. ita legit: *Qui paupertatem timet, quam timidus est?*

V. 776. Mart. l. de moribus: *Qui propter pecunia amorem, & libidinem moritur, ostendit se nunquam sui caussa vixisse.*

V. 782. Citatur etiam in libro de moribus. Hujus mentis plenus est Seneca, sicut & illa huc faciunt epist. 2. *Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.*

V. 796. Est trochaicus. Noster tamen m. s. F. ita legit: *Quod perit, quari potest, reprehendi non potest.*

V. 800. Martinus l. de moribus: *Quod tacitum esse velis, nemini dixeris. Si tibi non imperasti, quomodo ab alio silentium speras?*

V. 804. S. ita legit: *Quod vult habet, qui cupere, quot sat est, potest.* Nos secuti sumus Senecam, qui hunc mimum ita citat l. 19. ep. 106. *Magis tamen feriuntur animi, cum carmine ejusmodi dicta sunt:*

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle, quod satis est, potest.

Cum hac atque ejusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt.

R.

Verf. 810. m. f. F. vitiose *Parva* habet, quod in *prava* mutandum.

V. 812. *Rege incolumi mens omnibus una est; Amisso rupere fidem.* Est Virgilii 4. Georg. Quod Seneca citat l. 20. epist. 115. & 1. de clementia. c. 4.

V. 814. & 15. Martinus lib. de moribus: *Regnantibus pejus multo periculum, quam his qui judicantur: hi enim singulos timent, illi universos.*

V. 821. *Repente dives nemo factus est bonus.* Vel si varies hoc modo: *Nemo bonus, repente factus est dives.* Aut: *Nemo repente dives factus est bonus,* eodem res redit. Certe vetus Græca est sententia:

Οὐδεὶς ἐπλούτησε ταχέως δίκαιος ὤν.

V. 829. Publianus germanus mimus est ille:

Multos timere debet, quem multi timent.

Sicut & Laberianus iste:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

In quos vide, quæ suo loco notavimus. Ex his est concinnata hæc sententia: *Res vera est: qui a multis timetur, multos timet.* Sicut & Seneca sæpe habet eandem.

V. 830. Martinus de moribus: *Multi sunt obligandi, pauci offendendi. Nam memoria beneficiorum facilis est, injuriarum tenax.*

V. 834. Ita recte G. & S. ut sit trochaicus. Noster m. f. F. sic habet: *Ridiculum est odio nocentis innocentiam perdere.* Martinus de moribus corrupte citat hoc modo: *Ridiculum est aliquem odio nocentis innocentiam perdere.*

S.

V. 839. *Sæpe dissimulare, quam vel ulcisci satius fuit.*
Est elegans trochaicus.

V. 844. Est Senecæ.

V. 850. *Scis quid invidia est? dolor animi est ex alienis commodis. Scito etenim illud, quia nulli invidetur, nisi prædito bonitate.*

V. 857. Sequor lectionem H. Noster m. f. F. hunc versum in littera

tera E. sic habet: *Exilium pati est, patria qui se denegat.* At S. & G. ita legunt: *Exilium patitur, Patria qui se denegat.*

V. 861. Martinus l. de moribus: *Dissensio ab alio incipiat, a te autem reconciliatio.*

V. 862. *Se posse plus iratus, quam possit, putat.* Elegans hic mimus, omnino ita restituendus, qui perperam transpositus erat in m. s. F. hoc modo: *Semper iratus plus se posse putat, quam possit.*

V. 872. G. *Pudet fieri deteriorem.*

V. 876. G. *Sicut formosa pictura est, cujus nulla pars errat; sic formosus homo, in quo nulla peccati macula est. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere vita teneamus, ut nobis inexorabiles simus, exorabiles illis, qui non nisi sibi dare veniam nesciunt.*

V. 887. Godofredus & Martinus de moribus ita legunt: *Si vis beatus esse cogita hoc primum, contemnere & contemni.*

V. 888. *Si vis amari, ama.* Hoc dicto usus est Hecaton teste Seneca l. 1. Epistol. 9. *Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius venefica carmine:* SI VIS AMARI, AMA. Hæc Seneca.

V. 893. Ita legit Martinus l. de moribus: *Solitudinem quærit. F. Solicitudinem quærit.*

V. 910. Ita citat etiam Martinus l. de moribus hunc Publianum mimum, quem Seneca respexit, eumque libro de remediis fortuitorum inseruit, non tamen laudato nomine Publii, ita tamen ut sit Scazon:

> *Stultum est timere, quod vitare non possis:*
> *Istud non effugit: etiam qui distulit.*

Noster m. s. F. legit: *Quod mutari non potest.*

V. 910. G. *in mille facinorum furias mens otiosa decurrit.*

V. 911. Et hic pro Publiano mimo ex Seneca sumptus est, vel Seneca hunc Publianum mimum in oculis habuit, cum scripsit lib. 11. epist. 81. *Magnones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt.*

T.

V. 914. Ita corrigo hunc mimum. Mart. lib. de moribus: *Qui nescit tacere, nescit loqui.*

V. 917. Citatur hic mimus a Seneca l. 7. Controvers. c. 3. Noster vero m. s. F. ita legit: *Tam avaro quod habet, quam misero quod non habet.*

V. 926. Frisingensis codex legit: *Turba præbet spectaculum æger animus.*

animus. Martinus lib. de moribus corrupte refert hunc mimum sic: *Turpe spectaculum prabet animus ager.* Godofredus etiam legit: *Turpe.*

V. 927. & 928. Mart. de moribus citat hanc sententiam iisdem verbis. Codex Frisingensis legit: *Transibit sermo in effectum.*

V.

V. 946. Martinus de moribus: *Verba rebus non personis astimanda sunt.*

V. 950. *Veterem ferendo injuriam invitas novam.* Ita enim laudat hunc Publianum mimum Macrob. lib. 2. Saturn. cap. 7. Gellius lib. 17. c. 14. alio sensu: *Veterem ferendo injuriam vites novam.* Argute sane: neque sperno. Retineo tamen priorem: quia m. s. F. aperte: *Veterem ferendo injuriam invites novam.*

V. 953. Martinus lib. de moribus: *Bonus vir est, qui eo perduxit affectum, ut non tantum peccare non velit, sed etiam non possit.*

V. 954. Mart. ib. *Vires tuas amici magis sentiant beneficiis, quam injuriis.*

V. 956. Mart. ib. *Dolor patientia vincitur.* Sicut & legit G.

V. 963. *Virtutis vulnus partem habet victoria.* Ita conjecto legendum, non *vultus*, ut habet m. s. F.

V. 965. Martinus citat etiam hanc sententiam.

V, 967. G. vitiose: *Vitium prius fuit observatio, nunc mos est.* F. *Vitium prius fuit assentatio, nunc est amor.* At nos sequimur hic S. lectionem. A cujus mente est, quod ait Seneca l. 5. epist. 58.

Desinit esse remedio locus, ubi, qua fuerant vitia, mores sunt.

FINIS.

NUPTIÆ

NUPTIÆ PARISINÆ.

M. D. LXXII.

TACITUS L. III. A. c. LXV. §. 1.

Hoc præcipuum munus Annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate & infamia metus sit.

CHRISTOPHORI THUANI,

Summi in Parisino Parlamento Præsidis, de die Parisinæ lanienæ

Votum:

Excidat illa dies ævo, nec postera credant
Secula! Nos certe taceamus, & obruta multa
Nocte tegi propriæ patiamur crimina gentis.

PII CHRISTIANI

Votum:

Illa dies ævo non excidat: Omnia norint
Secula: Christicolæ haud taceant: ac obruta nulla
Nocte tegi sæva patiantur crimina gentis.

TER-

TERNIO EPISTOLARUM DE NUPTIIS PARISIENSIBUS,

CUM ALIIS QUIBUSDAM
SIMILIS ARGUMENTI
OB MEMORIAM SECU-
LAREM
REI GESTÆ
DENUO EDITUS
EX MUSÆO
CHRISTIAN - FRIDERICI Franckensteins.

Lectori Benevolo Salutem.

D*ictator Cæsar occisus, aliis* pessimum, *aliis* pulcherrimum *facinus videbatur, dicente* TACITO l. 1. A. c. 8. *Possum, ni fallor, idem affirmare de Parisina laniena, ante hoc patrata seculum, quam ut immensis laudibus ceu pulcherrimum facinus reperti sunt, qui celebrarent, (nam & parricidium in* HENRICO III. *Galliæ Rege patratum anno 1589. eodem hoc Augusto mense Pontifex* SIXTUS V. *cum facto Ebudis conferre non dubitavit: &* HENRICUM GARNETUM, *pulverariæ in Anglia conjurationis, anno 1605. auctorem an conscium? Jesuitæ inter sanctos retulerunt) Romani præcipue Pontificis asseclæ. Hos inter* M. ANT. MURETUS, *Criticus alias & orator eximius, cujus Pliniano verbo, est cum Cicerone æmulatio, non dubitavit Greg. XIII. P. M. gratulari, & Galliarum regem Davidi de Goliatho triumphanti æquiparatum summis propterea in cœlum laudibus efferre* Orat. XXII. *Diu præmeditatum hoc fuisse consilium non diffitetur* JOHANNES BUSSIERUS Franc. Hist. part. 4. l. 20. ab initio. *Convenisse ita jam olim in congressu* CATHARINÆ MEDICEÆ, *cum filia* ISABELLA *Hispaniæ regina anno 1565.* CAROLO IX. *rege Comite, in dubio relinquit* FAMSTRATA, dec. 1. l. 4. p. m. 171. *inquiens: ingentem illam Hugonottorum cædem septennio post actam parisiis in hoc decretam esse conventu multi senti-*

sentiunt: id quod mihi neque abnuere, neque affirmare promptum fuerit. Diserte affirmat Jac. Aug. Thuanus: *Et præses aut si mavis moderator istius conventus* ALBANUS *detestandæ in omne ævum crudelitatis in Belgio patratæ stigmate æternum famosus, dum acuto in speciem apopthegmate unum Salomonis caput vel centum halecum capitibus æquiparandum asserit, destinationem aperiri nullus dubitavit. Idem sensisse ejus temporis Protestantes auctor est* CASPAR MICHAEL LUNDORPIUS Sleid. continuati tom. I. l. 6. p. 689. *Sed & in* BARCLAIO *cuivis veterum comparando scriptore per auxilia Meleandro lata decretum a Christianissimo & Catholico rege de hac cæde confectum designari auctor est, quicunque clavem Argenidis fabricavit. Fateri autem oportet omnes illos, quotquot ex præmeditato consilio susceptam illam nefandam lanienam asserunt, nulla post recens conciliatam pacem caussa data tot millium cædem fuisse patratam. Sed cum auctores ejus viderent, magna passim ea ex re infamia se flagrare, conjuratum esse ab Amiralio & Hugonottis in caput regis, regiæque familiæ finxerunt æque inmani commento, atque antea crudelitas fuerat. Actæ eam ob rem acerbissimæ quæstiones de* BRIQUEMAUTIO *ac* CHAVAGNIO, *tanquam consciis, sed illi lassatis tortoribus in tuendæ Amiralii innocentia perseverarunt. Vid.* Thuan. l. 53 p. 1091. *Ut autem commentum hoc, quo sibi mirum in modum placebant, aliis quoque persuade-*

rent, VIDUS FABER PIBRACIUS, *tunc Assessor & post Senatus Parisini præses* (verba sunt THUANI l. 53. p. mihi 1087.) *magna cura, ornatu & artificio epistolam elucubravit, ornatissimi cujusdam viri nomine ad* STANISLAUM ELVIDIUM *Kal. Novembris publicatam, qua rem ut jure factam & laude dignam tuetur, ea maxime ratione, quod ad revincendam* COLINII *& sociorum conjurationem vis tempestiva a rege adhibita esset, de qua conjuratione & regi tunc constiterit trium delatorum testimoniis, prorsus consentaneis, qui consilio in ædibus* COLINII *habito interfuerant, & postea amplissimi ordinis auctoritate ejus rei fidem factam, qui quæstione diligenti habita sc.* COLINIUM *tanquam conjurationis convictum damnaverit. Responsum fuit sub* STANISLAI ELVIDII *nomine, epistolæque illius auctor multa verborum acerbitate proscinditur, refutatis etiam argumentis. Hactenus* THUANUS. *Quandoquidem autem præsens hic annus ab illa laniena centesimus est, & memoria pessimi & in omne ævum detestandi facinoris, cujus simile vel ipsis Pontificiis judicantibus nullum in tota antiquitate evolutis gentium annalibus reperitur,* (THUAN. l. 53. init.) *animis hominum excidere non debet, (ut ut illud in votis fuerit* CHRISTOPHORO THUANO, l. A. patr. ap. fil. l. 52. p. 1065.) *existimavi nil me facturum præsenti inconveniens tempori, si has epistolas non ubique hodie obvias, & in paucis forte Bibliothecis reperiundas denuo typis traderem: Præmisi autem*

ex

ex JOHANNE BUSSIERO, *inter recentiores Galliæ historicos vel principe loco numerando universæ cædis historiam.* *Subjunxi invictissimi Cæsaris* MAXIMILIANI II. *augustissimæ recordationis epistolam, idiomati suo relictam, in qua gravissimo sane præjudicio factum illud generi sui* (CAROLUS *quippe* IX. *Galliæ rex Optimi hujus Principis filiam* ELISABETHAM *habuit in matrimonio.*) *detestatur & damnat. Succedit* VIDI FABRI PIBRACII *epistola, quæ idem illud factum excusat, & fictæ atque ementitæ conjurationis crimen (ut supra dictum) nefarie cæsis Amiralio & reliquis impingit, atque sic rerum minus intelligentibus fucum facere conatur. Cujus tamen criminis quomodo reos peragere possit per primarias Galliæ urbes occisos, ipsemet non potuit invenire.*

Hanc PIBRACII *epistolam sequitur responsio* STANISLAI ELVIDII, *sub cujus nomine* JOACHIMUM CAMERARIUM Patrem *latere persuasus fuit is, qui epistolam utramque* Bibliothecæ Hallensi *consecravit, & ut priorem auctori suo, ita hanc* CAMERARIO, *Viro de studiis in universum & de hac Academia immortaliter merito, adjudicavit. In qua sane elegantiam styli & acumen ingenii nemo desideret, ita confutato adversario, ut quod reponeret, non habuerit. Sed in eo forte, qua fuit ad pacem & concordiam nimia, & propemodum reprehensionis non experte pronitate, lapsum aliquis arguat, quod parum interesse inter reformatorum in*

Gal-

Gallia, & orthodoxam harum Ecclesiarum doctrinam arbitratur, & utramque facile nulloque negotio conciliari posse autumat. Adjecta est ob argumenti similitudinem tum Mithridaticæ in Asia erga Romanos immanitatis, *tum* Vesperarum Sicularum *Historia, utraque, nisi fallor, lectu nec indigna nec inutilis. Vale Lector, & studium in hisce colligendis nostrum æqui bonique consule. Si me Vacuna respexerit, alia quoque hujus M.D.LXXII. anni memorabilia & stellæ præcipue novæ in Cassiopea historiam a me exspecta. Ex Musæo* Profesto D. Bartholomæi M.DC. LXXII.

JOHAN-

JOHANNIS DE BUSSIERES BELLOJOCENSIS
e Societate Jesu
HISTORIÆ FRANCICÆ
Part. IV. Lib. XX. ab init.

FRancia stabilita in speciem pace fruebatur, & videbantur ad pacandos motus spectare omnia, cum ea malacia prælia sævissima parabantur. Ea nempe mente Rex & Regina tam commodas conditiones Hugonottis indulserant, ut veteri consilio repetito, excidendorum Capitum rebellionis, per insidias atque solertiam perpetrarent, quod vi & aperto bello nequiverant: Idque fas esse persuaserant Regi; quem dicebant Jure Divino Justitiæ præsidem, compertis criminibus vindicem datum, tam ferro militis quam tortoris. Eratque in eam rem arcanum a Regina institutum consilium, ex viris sibi omnino addictis, Lotharingio Cardinale, Duce Nivernensi, Comite Rhetio, & Birago. Et quidem Cardinalis, tam Religionis quam partium studio, Hugonotticam factionem ac præsertim Admiralium, ut sibi suæque familiæ infensissimum angue pejus oderat; Cæteri, Itali ortu, patriæ similitudine multisque beneficiis a Regina affecti in eam toto animi nisu propendebant; eosque ipsa ad arcana omnia admittebat; Rhetio tamen præ cæteris intimo. Hic Albertus Gondius, ortu Florentinus, quem primo mater, Reginæ a cubiculo, officiisque multis clarissima, commendaverat dominæ, tum ipse ingenio suo primam benevolentiam immenso spatio magnis auctus opibus ac digni-

tati-

tatibus propagaverat. In id postea Consilium Andegavensis vocatus est, matri acceptissimus, quem ipsa ad nutus atque arbitratus suos conformabat. Igitur postquam larva pacis inducta est insidiis, primusque ille scalarum gradus positus est, ut ad fastigium perduceretur, adhibenda ars ac industria fuit: ea autem tota in simulando ac dissimulando constabat; ut Regina Navarræ, Princeps filius, Condæus, Admiralius, cæterique nobiles, arcessiti in aulam, & reti spontaneo involuti, nullo periculo cæderentur. Eam porro simulandi artem Regina ita regi filio insinuaverat, ut ille, quamquam natura iracundior (quæ indoles ad simulandum minime omnium apta, tamen dominandi studio, ac simul vindicandi injurias æstu,) earum sensum abstruserit penitus; tanta in potestate os & linguam habens, ut nec ulla voce, nec colore vultus, leve mentis signum produxerit; quodque in adolescente permirum est, deliberatum Consilium perspicacissimos ac suspicacissimos Hugonottorum oculos fugit ac latuit. Nam præter speculatores ab iis locatos, ab proceribus cavendum erat perdiligenter; li Mommorancius, Danuilla, Cossæus, & Biro, qui existimati in Hugonottos proclives, & quidem Mommorancii Admiralio affinitate conjuncti, si deprehendissent vel scintillam ignis latentis sub cinere, discussissent haud dubie, ac paratum incendium extinxissent. Verum is sagacitatis solertissimæ apex fuit, ut Admiralius suis ipse artibus caperetur; quique prudentiæ ac perspicacitatis laude se cunctis anteponeret, fuerit ea in laude fœminæ & adolescenti inferior. Ac primum esca ad eum capiendum objicitur, bellum Hispanicum, cujus ipse ductum & administrationem susciperet. Et quidem aptissima ad inescandum illecebra: etenim Admiralius sævientibus bellis civilibus conquerebatur frequentius, eorum caussam

caussam pacem Hispanicam esse; Francos temperare ab armis non posse, ea in se vertere, ubi hostis desit; nec occurrere opportuniorem ullum quam Hispanum, Regni veterem æmulum, ac inimicum jam a Majoribus; Belgium totis Franciæ viribus obruendum, ac amovendum longius tam infensum hostem; Ideo virum, qua fraudi patebat, aggressa mulier, per fictos homines consilium belli insinuat, fidemque ut faciat novi quod conceperat odii, adjungit accepisse a plurimis, quos in Hispaniam miserat, maxime a Delbena. Elisabethæ, præ cæteris dilectæ filiæ, oblatum toxicum a Philippo, præferebatque vindictæ cupiditatem justissimam. Deinde, versa ad Reginam Navarræ, Henrici principis cum Margarita filia conjugium offert; atque exercitum, quem ipse Henricus ad recuperandam Navarram in Hispaniam duceret. Simul ut esca alliceret efficacius, Rex in commodum Hugonottorum verba, blanditias, imperata, edicta, omni sollicitudine impendebat. Sic paulatim eorum animis exolescebat suspicio, & cicurata ferocia sensim ad illecebram & occultum rete præda accedebat. Admiralius præsertim nova conjuge captus est, Jacoba Entremontja; vidua locuplete, quam in Sabaudia natam Duce prohibente, cum matrimonio nequiret adjungere, Regis gratia & auctoritate tum conjugem habuit, tum facultates. Mox Ludovicus Orangii frater, subdubitantem ipse animi falsus egit in laqueos; nam in aulam missus, ut propius de bello illo Hispanico agitaret, remque totam specularetur attentius; secreto quidem colloquutus est cum Rege, adhibitis Mommorancio, Danuilla & Rhetio: cæterum persuasus, Admiralium impulit. Accessit mox alia machina, Navarri cum Margarita conjugium, cujus rationes & conditiones ut moderaretur, primo per Telinium generum, quem plurimi & merito faciebat; deinde

per

per Bironem, postremo per Cossæum, amantissimis litteris evocatur, & Blesiam ubi ageret Rex a Cossæo ducitur, stipantibus quinquaginta Nobilibus armatis, atque a Rege excipitur, tanta gaudii & amoris significatione, ut dubium omne timoremque abstulerit. Tum data facultas, ut Castilionem inviseret, & domesticam rem constitueret; moxque adhibita ad Navarræ Reginam machina: nam sagacissima mulier non satis cupide hamum vorabat; quippe ut securitatem prudens timor parit, occultas præclara specie verebatur insidias; Catharinæ odium expugnabile una ultione; filium in manus hostium tradi atque potestatem; qui vel animam, vel religionem, quam ducebat ipsa pretiosiorem anima, vel vi eriperent, vel blandimentis excuterent; præterea in spem venerat collocandi filii cum Elisabetha Regina Angliæ; quæ juxta ipsum de religione sentiret; atque exemplo Condæus præierat, qui Mariam Clivensem Nivernensis sororem duxerat, quam ipsa Navarra prope ab cunis secum instituerat, & persuasione sua imbuerat. Tandem & ipsa ab Admiralio expugnatur, qui secundum in aulam vocatus, postulata, dona, gratias, facultates, ad primam voluntatis significationem a Rege impetrat; tam facile atque effuse condonante omnia, ut callidissimus senex tantæ gratiæ æstu provectus, tuta omnia, firma ac tranquilla, tum sibi, tum Reginæ crediderit. Præterea fidem Hugonottis Orthodoxi ipsi faciebant; qui in Regis mentem consiliumque intimum haud penetrantes, rem agi serio existimabant & acerbe de Rege ac Regina veluti in hæresin pronis querebantur: eratque tum Pio Pontifici, tum Hispaniæ Regi fucus factus tam callide, ut Hispaniæ Rex Oratorem suum juberet ab Franciæ Aula facessere; Pius Cardinalem nepotem cursoriis equis ad Regem miserit, intercessurum conceptis nuptiis: & ipse

ipse diploma ad dispensationem affinibus pernegabat. In Aulam nihilominus pergebat Navarra cum filio; ac nodum diplomatis mors Pontificis solvit; cujus successor Gregorius XIII. seu benigniore natura, seu Regem veritus, seu majori perspicacitate, diploma concessit Cardinali Borbonio.

II. Post exceptam multo honore, & arcta in speciem benevolentia Navarræ Reginam, & constitutum locum tempusque Connubii, ut more Romano, & Parisiis in majori æde agerentur; Ludovicus Nassovius rursum in aulam profectus, cum Rege de tota belli ratione deliberat, quod statim decernitur inferendum in Belgium, Admiralio Duce constituto cum summo imperio, deinde fit Belgii profligandi divisio, ut provinciæ citra Antverpiam positæ ad Regem spectarent, quæ ultra ad Orangium; Strossius & Baro Gardiæ mittuntur cum navibus in Britanniam, prohibituri classem Hispanicam, ne transiret in Belgium; demum sex peditum millia conscribuntur, magno machinarum & bellicarum rerum apparatu. Eo articulo Regina Navarræ morte subita rapitur, die quinto post conceptam febrim, sive æstu nimio, dum Parisiis per officinas mercatorum discuriit, ad pannos mundumque muliebrem coëmendum; seu veneno, quod (ut volunt) odore hauserit, chirothecis tractandis cujusdam unguentarii Renati Mediolanensis: quamquam id ego minus crediderim; plures enim cum Regina feminæ ad hujusmodi mercimonia admissæ: nec verisimile Reginam unam tractasse mercem manibus veneno infectam; sed cum plura ad faciendam fidem convenerint, unguentarius & ille Italus, & famosus improbis moribus, improvisus morbus; tributum est toxico, quod naturæ fuit. Quasi humano corpori ab humoribus suis virus desit. Ea mente dilatæ nuptiæ, datumque spatium ad

prædam omnem adigendam in retia. In uno Admiralio operæ pretium erat, qui Regem quidem semel bisque inviserat, sed Parisios ingredi, amplam illam populosissimam, infensam Hugonottis, & sibi ipsi præ cæteris civitatem, non inducebat in animum; & timorem æquum promoverant tum arcanum quoddam naturæ præsagium, tum multæ admonentium litteræ, tam a Francis scriptæ, quam ab exteris, sibi omnino caveret, nec salutem furentis populi potestati inconsulto permitteret. Sic hærentem & tergiversantem, amicissimis litteris & securitatis obsidibus per Cavagnium Rex arcessit, tum per Briquemautium Seniorem, qui discessum urget, affirmatque hærere bellum ipsius absentia; postremo per Ludovicum Nassovium, Noüam, Jenlisium, & Saucurium; quibus data viginti nummorum millia, ad occupandas per clandestina consilia Belgii urbes, evenitque feliciter, ut Ludovicus Montes interceperit, Valencenas Noüa; quo demum facinore non dubius Admiralius quin bellum flagraret, absterso metu, magno comitatu Parisios venit. Nec multo post consequuti sunt Principes, Henricus jam Navarræ Rex & Condæus; ultro nobilibus & Hugonottorum capitibus in perniciem certam confluentibus. Jamque præda omnis in casses convenerat, cum duo moram consilio faciunt; alterum dum Guisius selectas operas ad cædem comparat; alterum dum copiæ, quas in Belgium Jenlisius ducebat, quatuor peditum millia & ducenti equites, ab Albano opprimerentur; quod utrumque confectum est; victus ab Albano Jenlisius atque profligatus, & parati a Guisio percussores. Ita Augusti decimo septimo fatales nuptiæ celebrantur; in propylæo majoris ædis Parisiensis erecto pegmate, præside Cardinale Borbonio perfectum est Sacramentum; dehinc sponsa cum Catholicis in ædem inducta, ad obeunda

da

da missæ solemnia; Navarræ Rex cum Hugonottis in proximas Episcopi ædes divertit, dum sacra conficiuntur, epulo in ipsis ædibus instructo: quatriduum impensum choreis, conviviis, ac certaminibus ludicris; jamque ad tragœdiam parato choragio instructisque actoribus, de agendi modo deliberatum est. Reginæ voluntate constituitur, ut Guisius adornato sicario Admiralium cæderet, tum eo cæso cæteri haud ægre impetu plebis civitate tota mactarentur. Idque Reginæ vehementer placuit; sive ut Guisium in discrimen adduceret, tota Colinii & Mommorancii factione in vindictam Admiralii ruitura; sive, quod mihi verosimilius, facti infamiam uti a se ipsoque Rege amoveret. Adornatur itaque Louverius, idem qui Movyum per insidias Niortii occiderat, admittiturque in ædes Villemurii; qui quondam Guisii præceptor fuerat; ad quas Admiralius Lupara rediens, seque hospitio recipiens, incedebat. Nec facinus mora longior distulit: lento passu ingredientem, & scriptum quodpiam perlegentem, sclopeto exploso Louverius tribus glandibus ferit & aberrante ictu quo destinabatur, manum dextram duntaxat absciso indice, & lævum brachium gravi plaga sauciat. Ille immotus, digito ædes, unde erupissent insidiæ, commonstrat, ad Regem mittit, qui factum docerent; tum innixus domestico ad hospitium secedit. Attentata cæde, non patrata, consilii ratio turbabatur, & quamquam Guisiis in suspicionem vocatis, attamen nec in eos irrumpebant cæteri Hugonotti, nec a Regina cogitata dissensio oriebatur. Quamobrem dum effervescerent odia, fuit Regi in simulatione perstandum: quo ille munere functus egregie, Navarro & Condæo expostulantibus affirmat se flagitium acerbissime vindicaturum, palam dolorem & vehementem iracundiam exhibet, reis sceleris, quicunque illi sint, mi-

nas intentat sævissimis verbis; ac jubet cives capere arma ad tumultum, si quis exsurgeret, opprimendum, nobilesque Hugonottos in vicum Admiralii cunctos divertere, ut saluti tam cari capitis invigilarent. Imo saucium invisit humaniter, amicissimis verbis solatium facit, eoque audito remotis arbitris, quod Reginæ spectanti suspicioni & metui fuit, regreditur Luparam. At Hugonotti fremere & indignari summopere, atque ardere vindicandi cupidine; sed clam auctor erat, nec tutum Guisios palam in civitate tam amica impetere: ideo plerique suadebant, ut Admiralius extra urbem in securum locum deferretur, cæteri omnes abscederent, periculo certe sese eriperent, tunc de communi re tranquillioribus animis consuleretur. Et ducibus in cubiculum Admiralii convenientibus, ita censuerat Vidamus Carnutensis; demonstrans quanto in discrimine versarentur; sibique certissimum urbe egredi proximo die, & cum adhuc liceat reti erumpere. Ea Reginæ nunciata, quæ Tuilleriis agebat, propositam cædem festinarunt; & extemplo convocato secretiori consilio statuitur, ut ea ipsa nocte Hugonotti cædantur. cum Nobiles qui sequuti Admiralium erant, tum cives, juxta nomina ante recensita: tum deliberatum de Navarri & Condæi vita; ac de Navarro, facile assensum, ut incolumis foret; Regia affinitas, patris memoria, ipsius humanitas atque indoles cunctis accepta, fuerunt saluti; de Condæo ægerrime conventum ut parceretur; dura atque aspera Principis natura aggravante odia patris & offensionem; vixque salus Nivernensis Sororii precibus data est: quibus constitutis deducendæ & patrandæ cædis provinciam Guisius suscepit, tum futurus vindex paterni exitii, tum eo facinore Catholicorum benevolentiam & quodammodo novum imperium sibi paraturus, ac suo nomini.

III. Con-

III. Convenerat uti primo diluculo, quo dies sancto Bartholomæo festus inciperet, pulsata palatii publici majore campana, cædes patraretur; & eam in rem Guisius Prætorianum militem tum e cohortibus Francicis, tum ex Helveticis ad Luparam & Admiralii ædes locaverat, tum Charronus Mercatorum Præpositus civem armatum in urbis palatium convocaverat; quorum illi Nobiles, hi civem mactarent. Sed Regina occupans definitum tempus, aliquo post mediam noctem spatio, jubet pulsari signum in sancti Germani æde, ut similiter in palatio pulsaretur. Statim cædis initium ab Admiralio factum, ut qui rebellionis signifer, & hæresis pervicacissimæ caput & promotor fuisset, idem ad pœnam præiret cæteris. Guisius cum equite Enculismensi ac Prætorianorum centurionibus postquam in ædes ejus irrupit, in atrio hæret, dum cæteri scalas scandunt, & in Admiralii conclave invadunt, eorum Dux Cossinus, a Rege ad ipsius custodiam designatus, Corboranus, Cardillacus, Sarlabosius, Petrucius Senensis, & Besma Germanus. Ad strepitum irrumpentium Admiralius surrexerat stratis, & toga tectus domestica, stans ut moreretur, innitebatur parieti; cum a Besma primum punctim in alvo, tum in ore cæsim percutitur; mox ab cæteris promiscue irruentibus obtruncatur; statimque cadaver per fenestras in atrium subjectum a Besma & Sarlabosio projicitur. Id jubebat operiens in atrio Guisius cum Enculismensi, qui attente perspecto cæsi vultu, postquam strophiolo cruorem Enculismensis absterfit, impleta ultione pergit ad cætera. At Admiralii pœna ultra ipsam vitam, in cadaver prorogata est horribiliter. Nam primum avulsum a trunco caput ad Catharinam defertur, tum plebs in ædes irruens, furorem conceptum in cadaver miserandum effundit; & repetitis tum spatiis tum diebus, omne opprobrii & lanie-

næ genus in artus orbatos sensu expromit. Eo momento manus & pudenda ferro demetit, projecto in sterquilinium trunco; tum sequenti die eadem plebs rursum miserabiles trunci reliquias raptans triduum per cœnum discurrendo per vicos fune vinctas trahit, deinde in amnem proximum mergit; mox cadaver iterum raptum Monfalconem desert, furcis appendit, ignem subjicit, quo artus tosti non absumpti; & pependit abominandum spectaculum, donec cæca nocte detractum a Mommorancio, humo conditum est deformatum cadaver, elementis singulis in pœnam vocatis. Magna quidem plebis furentis insania; sed justo Dei judicio, tot Sacerdotum cædem atque Templorum ruinam plectentis; præter sua supplicia quæ animæ irrogata, latuerunt mortales. Ab Admiralii cæde festinatur ad alias, atque statim Nobiles, qui Guisii provincia erant, corripit furor. Ii tum in Lupara, tum in vicis proximis hospitantes involvuntur nullo negotio ac mactantur. Calamitates singulorum percurrere, ut nec instituti mei, nec otii est, sic illustriores prætermittere nefas. Rupifocaldius, Regi gratissimus, primus post Admiralium cæsus est: Telinius gener, oris amabilitate & suavitate sermonis, semel atque iterum percussoribus mitigatis, ab tertiis tandem confoditur, Clermontius Renellus nudus & cubili prorumpens, inter plebis irruentis turbam, amnem navigiolo trajiciens, perimitur a Bussiambosio patruele, quicum litigabat. Brionius octogenarius, principis Contii moderator atque institutor, inter alumni sui uberrimos fletus, tenellulas manus ad tegendum senem frustra obtendentis, occiditur; a Glasio Laverdinus perimitur; Franciscus Nonpar Caumontius, ducta Maria Forcia, cum majore filio obtruncatur in lectulo; filius alter, qui annum decimum tertium delibabat, inter patris fratrisque vulnera,

cum

cum crederetur cæsus, incolumis delituit sub eorum cadaveribus, donec sub vesperam ad Bironium profugit; isque est Forcia, qui ætate nostra Marescallus, vitam annis pluribus factisque produxit. Plures per urbem sparsi mactati sunt; atque in ipsam Luparam pervasit cædentium furor; Navarri domesticis strage implicitis; ii spoliati armis, & e cubiculis extracti, ad intimas palatii fores abducti, obtruncantur singuli, Regis fidem & misericordiam appellantes: in iis Pilesius, Pardalanius, Martinus Bursius; ac Beluoribus Navarri pueri gubernator, podagra decumbens in lectulo, & in eo cæsi plures. In sancti Germani suburbio hospitabantur Rohanius, Caumontius Forciæ patruus, Vidamus Carnutensis, Mongommerius, Nocla, Segurius, alter Pardalanius, aliique, quos sors melior stragi eripuit; Maugironio assignati erant obtruncandi, sed imparatis stipatoribus, excitati urbis fremitu e stratis miseri, jamque impetiti a militibus amnem transmittentibus, quam celerrime in equos involant, plures sine ocreis, haud pauci solis duntaxat caligis linteati; & sequenti cum equitibus Guisio sese proripiunt. Sic multiplici strage quingenti nobiles capitum instar vilissimorum in somno & trepidatione contrucidati sunt. Verum in publico furore unius viri non prætermittenda est generositas: Is Vesinus Cadurcus atque Catholicus, gravibus inimicitiis in Renierum Hugonottum susceptis, uterque in Cadurcis suarum partium duces erant, & a publica caussa in privatum transgressi odium, sic mutuis injuriis exacerbaverant animos, ut nihil optarent vehementius, quam necem æmuli. Regis mandato festinabat in Cadurcos Vesinus ea ipsa nocte qua strages edita; & ipse natura asper & intractabilis, præclaram occasionem inimici mactandi novo modo usurpat. Viam capessens ad

ad ipsius ædes primum tendit, turbam militum effringentium fores aliquantulum inhibet, tum ipse stipantibus duobus domesticis, in Renieri cubiculum irrumpit, & stricto gladio, parma prætensa, oculisque fulmineis; inimicum provolutum in genua ad exorandam misericordiam, jubet consurgere, & pone se ire. Obsequutus Renierus, & ad certam mortem sequutus jubentem, equo ad fores instructo imponitur, atque in patriam modicis itineribus ab Vesino deducitur, per illud centum leucarum spatium obmutescente; donec perventum ad Renieri domum, ad cujus fores consistens, soluto tandem pertinace silentio, salvum esse æmulum atque incolumem jubet; se prohibitum a cæde, tum honoris sui & gloriæ caussa, tum ob conceptam de æmuli fortitudine opinionem; nunc fas esse in securitatem liberam vindicato priores inimicitias persequi, seque expeditum in certamen si vellet. Ad eas voces Reniero pugnam recusante, & se victum generositate tanta profitente; Vesinus cum affirmaret, sibi perinde esse inimicus aut amicus foret, reputaret illo per otium, utrum sibi placeret, impulso equo hosti admiranti sese eripuit; egregia reportata victoria, & vindicta toto illo itinere domita, laudatissimo facinore, cum inimicum odisset simul atque servaret.

IV. Verum ipsa nocte dum in nobiles Guisius sævit, plebs inflammata in Hugonottum civem irruebat; Mompenserius, Nivernensis, atque Tavanius zelo religionis Catholicæ, & immenso in Hugonotticum furorem odio, primas excito populo flammas subjecerunt, deinde sufficiente ad omnem immanitatem populi impetu, Nivernensis vocatus ad Reginam secesserat. Et vero per dies tres continuatos noctibus lanienam horribilem tota urbe sexaginta hominum millia, soluta in licentiam omnem

omnem insania, impune perpetrant: passim aures percellunt fremitus mactantium, pereuntium gemitus & sclopetorum explosio; effringuntur fores ac fenestræ; ædes inflammantur; miseri in lectis, in scalis, in vicis circumstante turba confodiuntur; e fenestris in pilorum & sarissarum cuspides projiciuntur, torrentur crepitante circum incendio, plagis pluribus saucii amne merguntur; truncati membris & viva etiamnum cadavera per cœnum raptantur; infantes in cunis, in parentum gremio liberi, in amplexu mutuo conjuges, nullo humanitatis sensu crudelissime e viventium numero exturbantur. In amnem rivi sanguinei deducuntur, vici sternuntur cadaveribus, ea in foris areisque publicis extruuntur in cumulos; uno verbo, sexcentæ domus qua direptæ sunt qua incensæ, & quater mille homines interfecti. In his memorantur Lomenius scriba Regius, Petrus Placia primarius in Curia vectigalium præses, Terrierus Clarus Causidicus, Magdalena Brissoneta Cardinalis Brissoneti neptis, Petrus Ramus ab æmulo Carpentario sicariis submissis mactatus; Dionysius Lambinus antistes ille humanioris litteraturæ, metu similis mortis extinctus est. Duo præcipui furentium Antesignani, Pesonius lanius & Croisierus auri ductilis artifex; quorum ille centum quinquaginta una nocte mactavit; hic brachium ostentans, sæpe jactavit quadringentis vitam ademisse. Imo plures Catholici ab inimicis privatis involuti sunt publico odio, & pro Hugonottis occisi; quales Guillelmus Bertrandi, Bertrandi Cardinalis filius, Rovillardus in Parlamento Senator, & Petrus Salseda. Regem interea varii & diversi stimuli agitabant. Edito cædis jussu, dum se conscii comparant, animo æstuare, proximæ calamitatis stragem perpendere atque propemodum in misericordiam revocari: quod Reginæ postquam nuntiatum,

ex templo comitantibus Andegavensi, Nivernensi, Tavanio, Rhetio, & Birago, properat ad dubitantem, animumque sollicite ad perficienda incepta confirmat. *Admirali vulnere factionem totam inflammatam; impendere gravissimum bellum, si liberi abeant; in Germania, Anglia, atque Helvetia haberi delectus; Catholicos ipsos arma sumpturos, & sibi ducem auctoritate sua electuros, qui pessundet Regiam majestatem, suoque arbitrio bellum gerat.* Ad ea procerum accedentibus calculis, Rex exequi, quæ mandaverat, jubet: sed rursum in contrarium sensum abripitur. Adstabat cum matre & fratre in cubiculo, quod areæ Luparæ imminet, ad spectandam cædem; cum ad sonitum sclopi brevioris explosi, quodam metu absterritus, nobilem ad Guisium mittit, qui juberet abstinere a cæde, atque domum facessere; at Nobili renunciante, jam cæsum Admiralium, nec frænari posse Parisiensium impetum, revolvitur in susceptum consilium. Die qui luctuosam noctem consequebatur, Navarrum & Condæum in cubiculum suum arcessit, *quæ ipsi vidissent, suo jussu patrata asserit; usum eo remedio ad civilia bella opprimenda; ad eos quod spectaret, justam esse materiam odii & vindictæ, quod se duces factionis deterrimæ præbuissent; attamen ea affinitati & sanguini dari, modo mores & vitam mutarent, atque Catholicam religionem amplecterentur, viderent sibi, ut ea in re obsequerentur, alioqui ad ea ferenda, quæ passi essent domestici, se pararent.* Ad eas fulminantis voces, & oculorum minacium fulgura repetita Navarrus suppliciter respondet, rogare se Regem, ut vita & conscientia illibatæ sint, in cæteris omnibus futuros se obsequentes. At Condæus paulo audacius, quam calamitas præsens exposceret, dat responsum: bona & vitam esse in Regis potestate, Religionis unum Deum tam dominum esse quam auctorem: ob quæ dicta-

ѕta, ira vehementiſſima Rex excandeſcens, Condæum acerbiſſimis ac contumelioſiſſimis verbis increpitum, haberi in cuſtodia cum Navarro juſſit, minitans atrociter elidendas fauces contumaci, niſi triduo proximo a pertinaci ſenſu deficeret. Decurſo triduo, cum Senatores quidam Pariſienſes Regem admonerent, quò in periculo res publica verſaretur, ſi diutius plebi inſanæ fas eſſet furere, is per Præconem jubet arma deponi, ac plebem in ſua tecta diſcedere. Ita ſummus ille furor coërcitus, quamquam diebus proximis plures vel cæſi ſunt, vel in carcerem rapti. Imo in æſtu inſaniæ, vita non paucis ab inimicis ipſis condonata eſt, Rex Grammontium, Duraſium, Gamachium, & Buccananium ſervat, Guiſius plus centum periculo eripit, in quibus Briquemautius junior; Acierius ab fratre Duce Uzetienſi ſervatur; Viceecomites Paulinus & Monclarus a Villarſio, Bellieurius pluribus ſaluti fuit. Mommorancios fratres in diſcrimen vocatos Mareſcalli abſentia, ut creditum eſt, fecit incolumes; Coſſæus precibus Caſtronovæ datus eſt, quæ forma corporis commendata erat Andegavenſi; Biro ſalutem fortitudini ſuæ debuit, qui in armamentarium ſeſe recipiens, tormenta in urbem diſpoſuit, ad frangendos primos furoris impetus: forte, ut plerumque fit, diſtinguente reos a miſeris; nec Rex, qui nutaverat in cæde imperanda, firmior fuit poſt eam confectam. Nam primo ad provinciarum Prætores ſcripſerat, eam cædem populari tumultu patratam, mox Guiſiis inſtantibus, ut probaret ipſe, quod revera mandaverat, in idque aſſentientibus tam Regina quam Orthodoxis Principibus, novis litteris certiores facit Gubernatores, ſtragem Pariſienſem ſuo juſſu factam, ad opprimendam horribilem conjurationem, quam Admiralius cæterique conſcii iniverant, ad Regiam familiam extinguendam; eamque in

rem

rem in Senatum venit, imperatque in mortuos litem de conspiratione in Regem instrui.

V. Sed non una Parisiensium strage conscripta est cædes, per plurimas urbes grassata est, prona ad tumultum, ubi impune furere licet, plebe promiscua. Rex quidem edictum palam proposuerat, quo cavebatur Hugonottorum saluti, modo se in domibus continerent, nihil novi molientes: sed arcanis litteris jussi erant Prætores ad Parisiensium exemplum perniciosam luem exscindere. Idque factum vel prætermissum est, juxta Prætorum sensum; vel alterutri partium addictorum, vel in clementiam sævitiamve proclivium. Meldis ducenti interempti sunt; Trecis totidem; Aureliæ plus mille; ad Bituricenses, Nivernenses, & Charitatis incolas propagatum exemplum. Tolosæ inter alios quinque Senatores cum pupureis togis affixi patibulo, Burdegalæ tardius decursum ad cædem, sed mora deinceps repensa est gravitate. Lugduni magna asperitate sævitum, in quam urbem plerumque colluvies externarum Gentium convenit; & quidem Mandelotius Gubernator, quamquam addictus Guisiis, a cæde abhortens, ad nuntium Parisiensis tumultus, optimates Hugonottorum in carcerem miserat, eos insaniæ populi subrepturus; sed Petro Auxerra Regio procuratore, qui ab aula recens aderat, facem animis subjiciente, erupit carceribus popularis furor; statimque effracto carcere, quo se tutos rebantur miseri, cunctos partim mactant, partim strangulant, partim amne mergunt, partim in membra discerpunt, ii propemodum octingenti erant; tum per cæteram urbem calamitas sparsa, reliquias cæde atque incendio perdit. In proximis Lugduno provinciis temperatum est a cædibus; In Phocensi provincia Tendius Comes, in Hugonottos pronior; Damvilla in Occitania, in Delfinatibus Gordeus,

deus, in Burgundia Chabotius, Senteranius in Arvernia, Matiſcone Guicha, Bajonæ Orthenſis Vicecomes, plebem continuerunt, nullo ſanguine, aut raro admodum fuſo. Interea lis in Admiralium inſtruebatur, & adigebantur ad amplectendam religionem avitam Navarrus & Condæus. Nec ille præbebat ſe difficiliorem; at hic animo in voluntate Regis obdurato, perſtabat in ſententia; a Rege arceſſitus, & ſeveriſſimis minis perterritus, ſimulata perſuaſione in Catholicam religionem tranſiit cum Navarro; Cardinale Borbonio utriusque abjurationem admittente. Mox lite in Admiralium inſtructa, ſenatus decreto læſæ majeſtatis reus dictus èſt ac damnatus, pœna tanti ſceleris in ipſius effigiem, ut conſtitutum erat, impleta. Additi ſimulacro ſocii duo ipſi in vivis, Arnaldus Cavagnius, & Briquemautius pater, togatus ille, hic ſagatus; qui veluti conjurationis participes, eidem ſupplicio addicti ſunt. Eaque eſt cædes Hugonottorum, tam multis hæreticorum ſcriptis impetita, & Catholicorum apologiis propugnata; quæ ut Romæ atque in Hiſpania immenſis laudibus celebrata; ita in Germania, Anglia atque Helvetiæ parte, querelis & accuſationibus, tam laceſſita, quam lamentis flebilibus deplorata; eadem ambigui apud poſteros ſenſus, vi & occulta cæde a Francorum indole multum alienis: maxime cum per inſidias ſpargitur cruor. Sane honeſtius atque utilius poſt pugnam Moncontur ianam Hugonottorum reliquiæ aperta vi exſcindi poterant, ſi victores hæſiſſent fugientibus, & reſpirandi ſpatium ademiſſent; modo ex eventu conſtabit, & renaſcente iterum bello, molitionem tantam fruſtra ſuſceptam, & contractam apud plures levi fructu infamiam. Imo tunc perculſis inſtandum fuerat, promptoque exercitu Rupella & Mon-

Montalbanum, quæ duæ civitates profugos tuebantur, expugnare oportuit; verum dictis mollioribus Rex acerbissimum vulnus exulceravit potius quam sanavit, novum bellum in cunis atque in semine oppressurus, quod indulgentia intempestiva aluit, donec erumperet. Idque attributum Rhetio & Birago Reginæ Consiliariis, qui texendis consiliis quam bello meliores, abhorrebant ab ea re, qua non excellerent; & Regina ipsa arma abjiciebat, in quibus plus aleæ atque arbitrii alieni; attamen frustra efferatos tot cædibus animos rursum sperabat venturos in retia; bellumque, quod inferre voluerat, ferre & repellere tandem adigitur.

Käyser Maximilians des Andern Send-Brieff An Hn. Lasarum von Schwendi,

Betreffend das Frantzösische Blut-Bad und Spanische Tyranney im Niederland, mit selbst-eigner Hand geschrieben und überschickt.

Ex S. R. I. Constitutionibus a Melch. Haiminsfeld. Goldasto editis Francofurti 1607. part. 3. n. 30. p. 208.

Lieber von Schwendi, ich hab euer Schreiben wohl empfangen, und vernommen: nehme auch euer treuhertzig Christlich Mittleiden, so ihr mit meiner Schwachheit tragt, mit sonderm Danck an. Der ewige GOtt, in dessen Hand alle Ding stehen, der mache es mit mir nach seinem göttlichen Willen. Der ich ihme um alles Lob und Danck sage, (dann Er am besten weiß, was mir nutz oder schädlich) Und ich mit seinem göttlichen Willen gedultig, und nun gar wohl zufrieden bin. Denn es leider auf dieser Welt dermassen zugehet, daß einer dabey wenig Lust und Ruhe hat: Aber Widerwärtigkeit, Untreu, Unerbarkeit ist überall vollauff: Der HErr woll sich Unser erbarmen,

men, und solches Uebel von seiner Christenheit abwenden. Ja es wäre nicht ein Wunder, daß einer bey diesem Wesen gar blitzblau und toll würde: Davon viel zu schreiben wäre. Mit meiner Schwachheit schickt es sich (GOtt Lob) fein gemach zur Besserung, der HErr sey gelobt, und alles, was er machet.

II. So viel die redliche That, so die Frantzosen mit dem Admiral und den Seinigen tyrannischer Weise erzeigt haben, die kan ich gar nicht loben, und habe es mit hertzlichem Leid vernommen, daß sich mein Tochtermann zu einem solchen schändlichen Blut-Bade hat bereden lassen. Doch weiß ich so viel, daß mehr andere Leute, als er selber regieren. Aber nichts destoweniger last es sich damit nicht beschönigen: ist auch damit nicht ausgericht. Wolte GOtt, er hätte mich zu Rath gefragt, wolte ihm treulich als ein Vater gerathen haben, daß er dieses gewißlich nimmermehr mit meinem Rath gethan hätte. Er hat ihme hierdurch einen Flecken angehenckt, den er nicht leichtlich ablegen wird. GOTT verzeihe es denen, so daran schuldig. Dann ich höchlichen besorge, daß sie es erst mit der Zeit erfahren werden, was sie Gutes damit gewirckt haben. Und es in der Warheit nicht anderst, als wie ihr vernünfftiglich schreibet, daß Religions-Sachen nicht mit dem Schwerdt wollen gerichtet und gehandelt werden. Kein Erbarer, Gottsfürchtiger und Friedliebender wird es auch anderst sagen. Zu dem, so hat uns Christus und seine Apostel viel ein anders gelehrt. Dann ihr Schwerdt ist die Zunge, Lehre GOttes Worts, und Christlicher Wandel gewest: Auch ihr Leben uns dahin reitzen solle, wie sie und so weit sie Christo nachgefolget, ihnen nachzufolgen. Zu deme, so sollen die tollen Leute nunmehr billig in so viel Jahren

ren gesehen und erfahren haben, daß es mit dem tyrannischen Köpfen und Brennen sich nicht will thun lassen. In Summa, mir gefällt es gar nicht, und werde es auch nimmermehr loben, es wäre dann Sach, daß GOtt über mich verhängte, daß ich toll und unsinnig würde: dafür ich aber treulich bitten will. Ja ich kan euch nicht verhalten, daß etliche unverschämte und verlogene Buben seynd, die da haben dürffen sagen, was der Frantzoß in diesem Fall gethan hätte, das wäre nicht allein mit meinem Vorwissen, sondern auch Rath geschehen. Daran thut man mir (GOtt weiß) vor ihnen und der Welt unrecht. Aber ich hab der unbilligen und unwahrhafften Possen wohl mehr schlücken müssen. Ich befehle aber alles meinem lieben GOtt, der wird das Unbillige zu seiner Zeit wissen zu wenden und zu straffen.

III. Was aber das Niederländische Werck betrifft, das kan ich gleich so wenig loben: Dann man ihme zuviel gethan hat. Entgegen weiß ich wohl, wie offt und was ich dem Könige zu Hispanien geschrieben und gerathen habe. Aber in Summa, der Spanische Rath ist viel angenehmer gewesen, als mein treuhertziger Rath, und müssen jetzt selbst bekennen, daß sie geirret haben, und diesen Unrath selbsten am meisten geursachet. Ich hätte es gern gut gesehen, und daß diese Edle Lande nicht so jämmerlich wären verderbt worden: Und unangesehen, daß man mir nicht folgen hat wollen, und ich billig scheue seyn solt zu rathen, so unterlasse ichs dennoch nicht, und thue treulichen das meinige. GOtt wolle, daß es würcke und Nutz schaffe, und daß man einmal aufhöre und gnug an dem vergangenen habe. Es wär viel von deme und andern zu schreiben.

IV. In Summa, Spanien und Franckreich machen es wie sie wollen, so werden sie es gegen GOTT dem gerechten Richter müssen verantworten. Ich will, ob GOtt will, für mein Person erbar, Christlich, treulich und aufrichtig handeln. Hoffe gäntzlich, GOtt werde mir seinen Seegen dazu verleihen, damit ich mein Thun und Willen gegen GOtt, und der Welt könne verantworten. Und wann ich das thue, so bekümmere ich mich um diese böse heillose Welt gar nichts.

V. Ich habe gleichwohl verhofft, in das Königreich Böheim etwas zeitlicher zu kommen, dieweil ich aber noch nicht gar zum besten auf bin, so wollens mir die Doctores keines Weges nicht rathen, daß ich mich bey dieser starcken Kälte hinaus begeben soll. Darum so habe ich einen Land-Tag zu halten nicht länger einstellen können: Und da nichts anders entzwischen einfällt, meine zween älteste Söhne darzu zu ordnen. Jedoch da GOtt Gnade giebt, und der Sommer herzu streichen wird, will ich auch nicht aussen bleiben. Dann sonsten das Wesen bey diesem Regiment nicht bestehen könnte: Und es erfordert der Cron und mein eigne Nothdurfft. Dann ich wohl sehe, wie man hauset, und es zugehet. Damit seyd GOtt befohlen, der wolle alle Sachen nach seinem Göttlichen Willen der Christenheit und uns allen zum besten schicken. Geben zu Wien den 22. Febr. Anno 1574.

Maximilianus, &c.

Ornatissimi cujusdam Viri, de rebus Gallicis epistola, ad Stanislaum Elvidium, Kal. Nov. 1573.

Esse eam Vidi Fabri Pibrachii, ostendimus supra ex Thuano l. 53. p. m. 1087.

DE Rebus, quæ in Gallia nuper acciderunt, graves isthic rumores, atque (ut tuis verbis utar, Elvidi amicorum meorum maxime) atroces in Germania voces percrebuisse, non tam certo miror, pro temporum injuria, & studiis partium, quam nonnullis viris succenseo, optimis quidem illis, & a nobis non alienis, sed parum hercle prudentibus, qui, dum in tuenda Regis Christianissimi adversus obtrectatores existimatione, fidem suam & officium probare, sedulo nimis cupiunt, ab imperitis & levibus, ne quid gravius dicam, hominibus decepti, in rei ipsius, de qua agitur, veritatem, non satis diligenter inquirunt; atque ita cupide caussam defendunt, ut quemadmodum, qui perdite amant, non nævo aliquo, aut struma in amicarum corporibus offenduntur: sic isti, quicquid ad octavum Calendas Septembris, ab improbo quovis nebulone, crudeliter & flagitiose factum audiunt, tanquam egregie & fortiter, atque ex usu reipublicæ actum fuerit, amatorie laudant: nec satis prospiciunt, pleraque extitisse ejusmodi, quæ jure reprehendi possint, quæque optimus Princeps commissa tunc vehementer doluit, & nunc (qua prudentia est & æquitate) severe etiam vindicaret, nisi commotis ac prope furentibus, in tanto Regis periculo, omnium animis, a plebecula ipsa modum & medio-

 crita-

critatem acerbe exigere, quam ſapientes præſtare vix poſſunt, durum nimis atque inſolens videretur. Noſti mores meos: ego (ut verum fatear) is homo ſum, qui reorum lachrymis impar, ipſorum etiam nocentum juſtis ſuppliciis (quæ ingenii mei intemperantia eſt) ad valetudinem usque, interdum ſoleam commoveri. Ex quo facile intelliges, quis animi mei ſenſus fuerit, in tot virorum una atque altera die continuatis cædibus. Dicam ingenue: Ad tantarum rerum tam repentinas vices, & ad florentiſſimæ hujus urbis, quæ tum ſeſe offerebat, miſerandam ſpeciem, obſtupui, ingemui, indolui, cohorrui totus. Et ſane, mœrore animi concidiſſem, niſi publici conſilii, pro ea dignitate, qua fungor, non omnino male conſcius, de æquitate cauſſæ minime dubitaſſem: ac niſi jam tum mihi plane conſtitiſſet, immanem illam ſævitiam, & nefariam bonorum direptionem, non ex Regis humaniſſimi & æquiſſimi ſententia aut voluntate proficiſci, ſed a populari levitate, aut potius iracundia, & immodico quodam animi æſtu: quem ſedare nulla ratio, coërcere nulla vis poterat, non Præconis vox, non lictorum turba, non Prætorianus miles, non ordinis noſtri ampliſſima authoritas, non Erici, Andium Ducis maximi & clementiſſimi, imperium, non ipſa denique Regis majeſtas. Sic eſt profecto, Elvidi doctiſſime, quemadmodum tu non ignoras, ut, qui minimum ſapiunt, iidem, turbidis in rebus, plurimum poſſint: vigent quippe conſilia prudentum quietis tantum temporibus: ſimulac vero, frequentiſſima in civitate, in quam variæ gentes confluunt, furor aliquis nonnullorum animos invaſit, paulo momento propagatur, & dira ſcelerum contagione velut ſacramento, conſceleratas voluntates vinciens, immanitate virium impotenter exultat: deinde rapidi inſtar amnis effuſus, quicquid oppoſueris, facile disjicit

aut

aut transcendit: postremo, non nisi die ipsa, in antiquum alveum & directum iter, hoc est, in priscam disciplinam, & ad civile vitæ institutum, efferatam multitudinem revocaveris. Adde vero nunc etiam, si placet, propriam & singularem Gallicæ gentis laudem, ni fallor, & gloriam: Nulla unquam natio Regium nomen & imperium sanctius coluit, nulla majore animi propensione atque impetu, nulla certiore fide, pro Principibus suis stetit. Ab illis cognosci & nominari, magnum & fortunatum ducimus: eorumque adspectu (quanquam omnibus pateat) non secus ac novo sidere, quotidie delectamur. Quod apud cæteras omnes fere gentes, pauci homines eruditi præceptis sapientiæ, consequuntur, ut in regibus divinum numen agnoscant, & in ipsorum securitate, fortunam & salutem publicam intueantur, id nos Galli a natura hausisse videmur; simulatque enim editi ac suscepti in lucem sumus, sine doctore, sine magistro, in eam unam rem certatim incumbimus, ut de Regibus nostris bene mereamur, si possumus, aut saltem, nunquam nisi divine cogitemus. Noli quæso putare, hujus imperii diuturnitatem, quæ omnia, quotquot hactenus fuere Regia imperia, seculis multis prætergressa est, alio referendam esse, quam ad innatam atque ingenitam nobiscum observantiam: cujus ea vis olim fuit, ut cum bellorum casibus, nobilissimas & intimas Galliæ partes Britannus aliquando occupasset, & æquissimo ac lenissimo imperandi genere, quæ res valere plurimum solet, nostrorum hominum studia, erga se, & voluntates elicere, sibique adjungere sedulo tentasset, aliud tamen nihil triginta annorum illecebris sit consequutus, quam ut perpetuus hostis haberetur, neque prius finem fecerit metuendi, donec injusta possessione detrusus, illustri satis exemplo posteris probaverit, alium nos Regem amare

 re

re aut pati nunquam posse, quam eum, ad quem jure ac moribus nostris fasces Regni pertinent. Quæ idcirco a me nunc commemorantur, Elvidi, ut si forte incidas in eorum hominum scripta, qui nos probris & maledictis insectantur, qui crudelitatem nobis exprobrantes, artificiose & invidiose nonnulla ex his, quæ hic nuper acta sunt, colligunt, quo existimationi nostræ feritatis notam & maculam inurant, occurrat illico tibi, nos veterum Gallorum, aut potius Francorum, veram sobolem & progeniem de maxima laude nolle quicquam majoribus nostris concedere, iisdem rebus commoveri, iisdem perturbari: obsesso, periclitante, aut laborante Rege, facile accendi animos nostros, & ad omnem iracundiam inflammari: in ulciscendis publicis injuriis nec modum laudare nec quærere: nullum gravius crimen putare, quam læsæ majestatis, denique nullo supplicii genere, nulloque cruoris flumine, odium expleri posse, quo adversus conjuratos æstuamus. Alibi hoc scelus, multitudine reorum, & peccandi consuetudine, leve jam fortasse videri cœpit: apud nos inauditum est, incredibile est, ac portenti simile. Etenim publicorum judiciorum tabulæ, & tot annorum litteræ vix unum aut alterum hujusce criminis suspicione, fallacibus indiciis, leviter insimulant, nedum aliquem constrictum, convictum, & peractum reum nominant: nec certe, ex omnium seculorum memoria tale quicquam cognovimus. Virtus quippe illa Francici generis & seminis labem istam non tulit, ut minus mirum nunc videri debeat, si ad tanti sceleris ac flagitii novitatem, & ad hujus horrendi monstri speciem, ira, quæ honestos impetus tum habere dicitur, cum sunt necessarii, vires suas sensim colligens, & hinc patriæ amore accensa, illinc pietate erga Principem inflammata, tandem velut grege facto eruperit, &

vehe-

vehementius, quam unquam antea, in publicos hostes incubuerit. Verum quicquid de tota ea re compertum habeo, narrabo nunc tibi, quam verissime potero. Audis sponsionem historiæ, Elvidi, quæ vereor, ne non satis huic scriptioni conveniat: litteræ enim ad amicos, de rebus privatis & quietis, tenui ac populari stylo contexuntur, accuratum autem scribendi genus, & ille verborum velut splendor, qui ex maximarum rerum tractatione sponte gignitur, cum tantum a familiari & quotidiana consuetudine abhorreat, in epistola laudem non habet. Adde, quod ex paupertate latini sermonis nunc laboro, cujus divitias domi aliquando habui: tota enim illa pure & latine scribendi facultas, quæ a te plurimi fiebat, jampridem exaruit, ab eo scilicet tempore, quo per honestissimos publicorum munerum gradus decurso meliore vitæ spatio, huic tandem foro, tanquam ad scopulum, affixus atque adhærescens, Gallica nostra pessima, Romanis & Græcis longe optimis, cogor anteponere. Sed fas fuerit ex scribendi genere laudem aspernari, homini laudem minime quærenti, & nunc apud te alieno periculo peccanti. Aggrediar itaque, quoquomodo possum, ad id, de quo me tibi dicturum recepi, & ultro pollicitus sum. In Gaspare Colignio Admiralio (is enim vir caput & author conjurationis dicitur) fuere præter nobilitatem generis, & dignitatem, quam ab Henrico Rege amplissimam consecutus est, nonnullæ item aliæ virtutes, aut saltem, ni fallor, virtutem effictæ & adumbratæ imagines: rerum videlicet humanarum usus maximus, in tractandis & explicandis negotiis magna cura, ratio, diligentia, sollicitudo, summum studium, & ingenium, vigilantia, cogitatio, assiduitas, (nullum quippe tempus illi vacabat unquam aut a scribendo, aut a commentatione domestica, aut à rebus agendis.) ab-

ſtinentia quoque ab omni genere voluptatum, quibus adoleſcens liberius indulſerat: non mediocris etiam rei militaris ſcientia, cognitio atque uſus: ſic tamen, ut externo & civili bello juxta infelix, hoc poſteriore magis claruerit: trahendi, quam conficiendi belli dux melior: fortunam autem adverſam tulit patientiſſime, ac ſupra quam cuiquam credibile ſit, ut graviſſimos ejus ictus & vim totam in ſe arceſſere, dum nimis contemneret, videretur. Cujus rei documentum, præter cætera multa, hoc habeo, quod, qua die Erici. Andium Ducis, virtute & felicitate, in Pictonum finibus ad Moncounturium memorabili pugna profligatis partium viribus, & cæſo ad internecionem usque omni pene exercitu, victus & ſauciatus. fuga ſalutem ſibi petierit: illa inquam die, ſub noctem placide & quiete cœnaſſe, & a cœna, manu ſua luculentas litteras ad conſociatas civitates ſcripſiſſe dicatur, quæ poſtea ſunt interceptæ: in quibus (ut aliud nihil) tranquillitatem certe ingenii, & ſecuritatem animi facile recognoſcas. Has, atque alias nonnullas virtutes, ſeu virtutum ſimulachra, ingentia vitia (ut ajunt) æquavere: nam qui eum propius, & ex quotidiana vitæ conſuetudine norant, ſævo, truculento, & immani animo fuiſſe affirmant: non parcere, non niſi atrociter minari, neminem laudare, cæteros præ ſe mortales parvi facere, amicorum & propinquorum, quos chariſſimos habuit, conſilia contemnere, non cuiquam credere, plurimum diffidere, cunctatione quadam nimia, & lentitudine, rerum bene gerendarum maximas opportunitates corrumpere, injuriarum haud facile obliviſci, ſuſceptas ſemel inimicitias nunquam deponere, ulciſcendi vias omnes tenere, amplecti, in eam unam rem præcipue incumbere. gloriæ cupiditate ardere, æſtuare, cujuslibet rei periculum facere, dum quid ei ex eo gloriæ accederet, in poteſtate

testate perpetua, atque in imperio semper esse velle ac cupere: ea re potissimum fieri, ut bella ex bellis sereret, ut dissidiorum caussas & momenta quæque minima urgeret, ut pacem in bello, non pacis amore, expeteret, sed quo, reparatis & resumptis viribus, bellum acrius multo quam antea instauraret. Regium porro imperium pati ipse non poterat, assuetus jam parere nemini, aut potius, delibata & degustata dominandi dulcedine & majestate, regia fere omnia jampridem domi conspiciens: nam, ut cætera omittam, altissima in pace, comitatu Regio incedebat: quod nemini unquam licuisse puto, ex multis Galliæ Provinciis, & ex omni nobilitate Gallica, viros habuit velut custodes corporis sui, quos non ære privato aleret, sed publica pecunia, hoc est, ea quam ex religionis suæ hominibus, novo more, privatus, pro libidine cogebat. Piget plura referre, & hoc ipsum, quicquid est, quod attigi, nonnisi necessario feci, ut ea, quæ sequuntur illustria magis, magisque in aperto sint.

Ad undecimum Calend. Sept. vulnerato ex insidiis, Regiam prope Colignio, Rex Christianissimus, in Admiralio Franciæ, suam majestatem læsam, pro eo sane ac debuit, ægerrime atque indignissime tulit: percussorem fugientem illico jubet summa celeritate & cura conquiri, prehendi, retrahi: quæstionem iis etiam mandat, quos severius & diligentius inquisituros existimabat, de re tota, de consilii caussa & origine, deque authoribus & consciis acerrime quæri, & in eos omnes gravissimo supplicii genere animadverti, ad insigne posteritatis exemplum præcipit. Eadem die Colignium ex vulnere decumbentem, Regina matre, fratribusque duobus comitatus adit: eum perhumaniter affatur, comiter & benigne appellat: suum dolorem, atque injuriæ & illi & sibi illatæ sensum acerrimum testatur, vindictam & pœ-

 nam

nam, quæcunque jure ac legibus sumi possit, a facinoroso se expetiturum pollicetur: si sibi timeat, cubiculum in Regia, aut custodes, si malit, offert: denique omnia, quæ vel ad facinus puniendum, vel ad ægritudinem animi leniendam, vel ad corporis dolorem minuendum pertinerent, humanissimus Rex & optimus, ultro spondet ac præstat. Ille autem statim vulnere accepto, & qui cum eo erant omnes fere, Guisianos palam & aperte execrati, Regem ipsum, Reginamque matrem & Regis fratres, invicem admurmurantes insimulabant. Accurritur tota ex urbe ad Colignii ædes, præsertim ab iis, qui ejus sectam rationemque vitæ in religione sequebantur. Clamant omnes, indignum facinus, & certe videbatur: fremunt, frendent dentibus, & nunc Guisianis, nunc tacite Regi ipsi, nunc planius & apertius Reginæ matri, Regisque fratribus minantur: pars etiam Regem adit, atque ipsi coram inverecunde & impudenter vulnus exprobrat. Colignius ipse, ut jam dixi, a Rege aditus, se captum manibus, & mutilatum, capite menteque validum ac firmum esse Regi ipsi affirmat: quas res hactenus gesserit, non manibus eas, sed animo gessisse. Has verborum complexiones & ambages satis interpretabatur oculorum ardor, torvus aspectus, totus denique vultus, irarum atque odii æstus ingentes arguens, ac truculentum atque immane quoddam scelus portendens. Rex tamen Christianissimus, Reginaque mater, & Regis fratres, qui tum aderant, nihil mali suspicati, hominis iræ, ac justo, quem credebant, dolori, facile ignoscebant, & ex suo ipsorum sensu de illo & aliis omnibus, æquissime & humanissime judicabant, quin etiam suam ipsorum indignationem ad illorum iram adjungebant, usque eo dum sequenti die indicatum Regi est, in interiore Admiralii cubiculo inita esse consilia de trucidando Rege, Regina matre,

matre, duobus Regis fratribus, & omnibus proceribus, deque Regio imperio in Gallia abolendo, aut a Valesiis ad aliam gentem transferendo. Mirari Rex, neque initio credere, qui sibi conscius esset, suæ in id genus hominum clementiæ, mansuetudinis, benignitatis, & liberalitatis: moranti atque ambigenti, index maximi inter illos nominis & spectatæ fidei affirmat, se conjurationi interfuisse, & metu ne, recusans jurare, opprimeretur, cum cæteris jurasse, sed lingua tantum, mentem semper, ubicunque Regis salus periclitetur, injuratam gesturum, si de Guisianorum tantum cæde actum esset, aut si Regi ac Reginæ matri, & Regis fratribus, quibus vitam sæpius acceptam ferat, parceretur; nihil sibi unquam tanti futurum fuisse, ut socios, optimos quidem viros & pios, Regisque antea observantissimos, sed nunc ira præcipites, & de auctore vulneris, opinionis errore lapsos, indicaret: sed ita rem esse, nisi Rex sibi, suisque caverit, omnes inter cœnandum perituros; simul & sperare se, Regem periculum vitasse contentum, iratis & errantibus, non scelere aut nequitia peccantibus, pro sua perpetua clementia ignoturum: quæ ne spes eum frustretur, vehementer etiam atque etiam Regem orat, ac flens obsecrat. Confirmatus a Rege & bono animo esse jussus, exequitur inde, quando, ubi, & a quibus conjuratum sit, qui, quo ordine ad cædem destinati, quæ, quibus ducibus partita ministeria, quæ consilia in omnem eventum capta, sive res successerit, sive non successerit, & sive pax seu bellum cum Catholicis sit futurum. Magnam Regi fidem faciebat index ipse, quem semper Colignio addictum, & ab ipso probatum sciebat, tum etiam rerum ipsarum suis circumstantiis ac notis expressarum indicia, cum ecce alter index, & tertius, diversis temporibus, nec ita longo intervallo discretis, ex eodem conjuratorum grege,

grege, mirantes alii alios, cum se quisque solum futurum conjurationis delatorem putaret. Idem prorsus constitit, omnibus seorsum auditis, indicium: conjurationis locus ac tempus idem, personæ eædem ac totidem, eadem futuræ cædis hora, eadem munerum inter conjuratos distributio, idem eorundem per eosdem interficiendorum numerus, eadem consiliorum in utramque partem ratio: nihil varium, nihil dissimile, convenientia omnia. Rex nullum amplius dubitationi locum esse ratus, matrem, fratresque, & de suis consiliariis sapientissimum & spectatissimum quemque vocat, rem, sicuti indicata erat, proponit: tres, quos retinuerat indices, audiri jubet: audiuntur, & rem omnem, ut antea Regi, sic nunc apud Concilium exponunt. Admiratio terrorque omnes occupat, sed magnitudo periculi ad deliberandum & mature præcavendum excitat. Itaque remotis indicibus deliberatur. Senes doctrina & usu peritissimi, summis & periculosissimis morbis, summa & extrema remedia adhibenda censent: occurrendum esse conjurationi quamprimum, & quod nefarii homines molirentur, id confestim in sceleris authores regerendum: ferro rem statim aggrediendam. Rex, Regina mater, & Regis frater uterque severitatem istam & celeritatem perditorum quidem hominum audacia & scelere dignam esse, sed æquius, & perpetua Regis in eos clementia dignius sibi videri, rem omnem amplius quæri, interim eos, qui conjurasse dicantur, comprehendi. Tum Senes, ab executione hic incipiendum esse dicere: in re aperta, tot casibus obnoxia, tantoque impendente periculo, non esse longum quæstionis ordinem, & litium moras ac dilationes expectandas: cum audacissimis, iisque plurimis, rem esse: Regem præterea temporis angustiis urgeri, puncto temporis maxima rerum momenta verti,

ta verti, frustra occasionis tarditatem expectari, ubi dies una, vel hora potius, magnam cladem sit allatura. Ad ea Rex, se non saluti suæ tantum, sed famæ etiam & existimationi consultum velle: si res amplius quæratur, & conjurati comprehensi convincantur, utrique simul prospectum iri. Quid enim dicturas gentes exteras? ad ulciscendas videlicet veteres injurias, prætextum conjurationis esse quæsitum: ita vero sibi a majoribus traditum imperium, sic se a teneris annis ab optima matre educatum & institutum, ne quem inauditum condemnaret, ne quem indemnatum necari pateretur: religionem sibi esse, indicta caussa, de quoquam statuere: malle se dubium vitæ, quam certum famæ atque animæ periculum adire: se sperare, quoniam res indicata sit, utrumque sine cæde vitari posse. Mitte vero istam spem, Rex nimium clemens, inquit ex illis senibus unus; Conjurati hujusmodi occidi fortasse statim possunt: capi vero pauci, nec sine cæde, poterunt. Et (ut tu insidias effugeris) certe quartum civile bellum non effugies, ac tum repetentur illæ rapinæ, incendia, direptiones, conflagrationes, ruinæ, quibus Galliæ tuæ adhuc miseræ sunt, & dum conjuratis hostibus nimium parcis, fidelissimorum atque optimorum civium prodigus fueris, & in patriam crudelis, cujus novissimum casum, inopportuna ista clementia accelerare velle nunc videris. Hæc vero proditæ abs te patriæ fama, Rex optime, hæc conscientiæ labes inprimis, vitanda tibi est: nam pulcherrimum & necessarium factum, omnes æqui & boni laudabunt, quod scimus tibi omni jure humano atque divino licere: nec desunt, quæ tibi afferamus, exempla, si res longam potius orationem, quam celerem executionem desideraret: Age Rex, serva te, serva tuos, serva nos omnes, serva patriam. His motus Rex, cum aliquantum cunctabundus

dus in attentissima cogitatione defixus stetisset: Quandoquidem igitur (inquit) ita maxime expedire, ac legibus divinis atque humanis congruere vobis videtur, ita fiat. Deum Optimum Maximum oro, sic mihi adsit, & rei, quam invitus nunc paro, secundos ac prosperos exitus largiatur, ut ego depellendæ a me, non inferendæ fraudis caussa facio. Tum accersitis iis, qui ad eam rem maxime idonei visi sunt, imperat, ut in eos tantum animadvertant, quorum inter conjuratos nomina delata & perscripta erant, a cæteris prorsus abstineant; maxime vero, ut seditionem popularem ac vulgi tumultum prohibeant: caveant, ne in insontes, sontium occasione, sæviatur. Abeuntes ad imperata facienda, revocat semel, atque iterum, ac tertio. Ter revocato, ter repetito mandato, non nisi ad extremum, liberius a Senioribus increpitus, in Concilii suasione & judicio permansit. Ergo tandem stat sententia. Plectuntur Conjurati, albescente jam die, qui Bartholomæo sacer & festus est: sed ut accidisse plerumque in hujusmodi rebus compertum est, neque conjurati omnes, & aliquot non conjurati ceciderunt. Quin etiam plebs, insidias Regi factas, & consilia de urbis hujus vastatione & excidio habita audiens, Principis & suo accensa periculo, nonnullo quoque novæ Religionis odio, passim, & in quosdam temere sævi-it, quos ut religionis, ita etiam conjurationis Colignio socios putaret. Quod malum etiam ad aliquot alias Franciæ urbes manavit, & contra Regis voluntatem atque edictum plerique interemti sunt. Nemo id gravius tulit, quam Rex ipse. Sed hæc est, Elvidi, quemadmodum initio epistolæ posui, multitudinis natura, ut aut otiosa placide quiescat, aut impotenter tumultuata, crudeliter sæviat, modum nunquam teneat. Ac quidem, nunquam desunt inter cives ubicumque terrarum odia,

invi-

invidiæ, jurgia, lites, quibus etiam omnibus, ex postremo civili bello, Galliæ nostræ redundabant: vix enim unquam est, ut inter victores victosque, tam cito solida fides coalescat. Itaque dum alii se vindicare Principem existimant, alii suas ulciscuntur injurias, alii inveteratum odium explent, nonnulli etiam prædæ aviditate rapiuntur, Regis æquissimi voluntas negligitur, Regium Edictum non attenditur: Regi ingens doloris materia nascitur, qui nihil acerbius in vita unquam vidit, quam eorum, quos servare summe cupiebat, interitum. Sane quicquid ab optimo Rege & civium suorum amantissimo proficisci potest, id omne (quantum in ipso fuit) Carolus Rex Christianissimus cumulatissime præstitit. Vix præterierat hora diei prima, quam nos septimam numeramus, cum Edicto cædes amplius fieri vetuit, si qui deinceps conspirationis affines esse dicantur, comprehendi jubet: homines armatos, alios vicatim constitui ac disponi, alios urbem circumire, qui plebem contineant & compescant, mandat: tertia post die in Senatum venit: ex Senatus sententia adversus seditionem popularem grave decretum facit: author est, ut perscribatur, ut recitetur illico: adest ipse perscribenti & recitanti: deinceps singulis diebus per Præconem repetitur: cruces tota urbe defiguntur ad tumultuantium terrorem ac pœnam; mittuntur in omnes Provincias ad Prætores aut Proconsules Edicta, quibus cædes districte vetantur: novæ Religionis homines in Regis fidem ac tutelam recipiuntur; qui eorum quempiam occiderit, ejus caput sacrum esse jubetur: pacificationis Edictum quodammodo confirmatur, decretæ præterea sunt in tumultuantes quæstiones severæ: animadversum in paucos scio. Sed quid agas? in tanto tumultu aliter fieri non posse, nec expedire, facile tibi, Elvidi, atque omnibus reipublicæ geren-

dæ

dæ peritis persuaserim. Illud vero omnem clementiam exuperat, quod in vindicanda conjuratione, omnium, quæ post homines natos factæ sunt, audacissima, & sceleratissima, atque in summa ærarii inopia, tamen cæsorum bona omnia liberis eorum concessit Rex clementissimus: & quibus non modo patrimonia, verum etiam honorum ac bonorum spem in perpetuum adimere jure læsæ majestatis & perduellionis poterat, eos paternis bonis donatos, cæterorum nobilium loco habitos, ad omnia præclara & summa reservavit. In unum ex tanto cæsorum numero Colignium, conjurationis fontem, jure ac legibus per Senatum Parisiensem agi voluit, ut conjurationem factam esse, maximi & gravissimi Senatus judicio constaret. In reliquos autem inquiri vetuit: satis habuit patere omnibus mortalibus, consilia inita esse sui trucidandi, & Regni evertendi: conjurationis pœnam aliam non expetivit, quam qualem & quantam magnitudo periculi, & celeris remedii necessitas postulabat. Reginæ vero matris in comprimendis seditiosis prudentiam & consilium, & in conservandis afflictis curam & sollicitudinem, nemo unquam satis digne scripserit: nihil unquam tam anxium, tam sollicitum fuit, quam funesto illo die sapientissima & clementissima omnium fœmina: quæ frustra se in bello pacem semper spectasse videbat, si pax erat alterutris perniciem allatura, & si toties conciliatæ compositæque pacis laudes suas una dies deletura. Quid heros ille Ericus, Regis frater, Andium Dux? quam benigne, quam salutariter laborantibus succurrit? Omnia antea dederat Principis optimi, generosi, fortis, magnanimi, gravis, justi, benefici, liberalis, per omnem ætatem documenta: duo postrema civilia bella, attritis jam Galliæ viribus, sua virtute, authoritate & felicitate confecerat, certa patriæ salus, & unicum rebus

rebus nostris perditis & afflictis præsidium; pacem sancitam a Rege, primus & maxime omnium coluerat, Edicto pacificationis, supra quam dici possit, obedientissimus, atque ut belli fulmen, ita pacis vinculum extitit. Jam vero nunc, si de Alenconio Duce, altero Regis fratre, Principe generosissimo, clementissimo, atque optimo, si de reliquis proceribus ac primariis viris dicere hic instituam, vereor, ne longa nimis sit Epistola: quorum profecto omnium incredibilis quædam & singularis non modo publica prudentia, consilium, fortitudo, severitas in cohibendo cæco plebis impetu & furore, verum etiam privatim in periclitantes misericordia, benignitas, & humanitas enituit. Palatia namque Principum, itemque nobilium & potentiorum, imo etiam, mediocris fortunæ hominum domus omnibus tanquam in Asylum confugientibus patuerunt: ubi non modo tecti conservatique sunt, verum etiam pie, religiose, atque hospitaliter invitati, & omni genere humanitatis liberaliter accepti cultique. Nemo est paulo honestioris loci & conditionis Catholicus, qui non aliquo a se tecto & conservato gaudeat. Omnes item, qui ex illo incendio evaserunt (non autem ita multos absumsere seditionis flammæ) aliquem ex Catholicis, suum conservatorem, suum patronum & parentem agnoscunt: plurimique jam hac tanta nostrorum bonitate, & æquitate, in viam ad nos redierunt: atque hi, illos conservatores suos: illi, hos a se conservatos, mutuo ac pleno jam amore diligunt: post miserum illud & calamitosum religionis dissidium, conjunctiores unquam fuere Gallorum animi: ut seditio illa, quæ tantum boni, & tantum concordiæ esset allatura (quamvis horribilis) pene tamen optanda fuisse videatur. Hæc, ut scripsi, ita gesta esse, partim mihi ipse conscius sum, Elvidi doctissime atque sapien-

 tissime,

tissime, partim ab iis hominibus accepi, quos rebus omnibus, quæ tum gererentur, interfuisse non dubito, & a spe, metuque ac studiis partium semper liberos esse putavi: nihil autem unquam profecto apud me tanti fuerit, ut sciens fallam. Quod si ex veteribus Græcis unus recte olim monuit, nervos esse sapientiæ. non cito credere: non suspicioso isto & maledico tempore, assensiones omnes mihi videntur præcipue sustinendæ, ne fidem & authoritatem nostram temere auditis adjungentes, opinionibus vulgi rapiamur in errorem, & in maxima rerum ignoratione versemur. Sed liceat mihi (quæso) nunc apud te parumper eos homines insectari, qui in Aulis Principum otio diffluentes, ex fraude toti compositi, dum per luxum & ignaviam ætatem agunt, falsis & mendacibus sermonibus omnium mentes commovent. Hos ego, ex toto vitæ instituto, famigeratores, prisco nomine soleo appellare: ii vero sunt, qui rumores omnes, & rumorum auras ventosque colligunt, afflant, qui obscœna carmina & famosos libellos spargunt, disseminant, ediscunt, recitant propalam ac memoriter: quicquid tectum in ipsis est aut involutum, si modo flagitiosum sit, copiose explicant: denique nullo alio scriptorum genere delectantur. Quibus certe nulla unquam veri, nulla honesti, aut recti cura fuit: unum tantum studium est. ut cum aculeo faceti, in conviviis modestos viros rodant, vel in circulis vellicent, vel apud Principes suos. de matronarum adulteriis, de decore familiarum, aut quod gravius est, de exterorum etiam Regum ac Principum erratis & vitiis, multa fingendo, multa comminiscendo. & multa mentiendo, semper loquantur, vel in aures insusurrent. Quorum profecto hominum ridenda fortasse levitas esset, quanquam cum summa animi pravitate conjuncta, nisi jam compertum nimis haberemus,

mus, nullam rem aliam plus afferre detrimenti negotiis Principum ac populorum, quorum persæpe res magnæ, opinione & fama inclinantur & vertuntur, nihilque plus habere momenti ad dissuendas & disjungendas Regum inter se ac Principum voluntates & amicitias, quas tueri & ornare optimus quisque debeat amore reipublicæ. Comprimendi itaque mutuis bonorum auxiliis mihi viderentur esse hujusmodi sermones, & coërcendi hi homines, qui in aliena civitate inique curiosi, maximorum Regum & præstantissimorum populorum famam nomenque, ultro, maledico dente lacerant & cruentant. Ego vero, etsi satis intelligo, quid Principi meo in suos cives licuerit, id omne suæ tantum notionis, cognitionis, suique judicii aut arbitrii esse; tamen quod eum semper magis existimationis bonæ, quam imperii memorem & cupidum esse cognovi, nec recusaturum putem, quo minus omnes æqui & boni de suis rebus audiant & statuant, ideo faciundum esse mihi visum est, ut de istis, quæ hic nuper acciderunt, diligentissime perscriberem, & Regem Christianissimum ab obtrectatorum calumniis, non tam majestate imperii, quam innocentia, vindicarem.

Conjurationem ergo factam esse, nemo extra conjurationem ipsam tam improbus, aut tam impudens erit, qui negare audeat. Ac præter illos tres conjurationis indices multi Conjuratorum cum cæderentur, exclamarunt, se non sine numine pati, quæ in alios machinati essent: comprehensi post illorum cædem alii, non omnia quidem, sed nonnulla, quæ ab indicibus delata fuerant, aperte confessi sunt. Quæ ab indicibus, quæque a confessis, de singulis rebus, enunciata fuerunt, ea deinde omnia per Senatum quæsita, explorata, perspecta, patefactaque sunt, prout actis Curiæ testatum & consignatum

 conti-

continetur. Quod si non indicibus, non confessionibus reorum, non ipsa rerum fide, non Senatus ipsius judicio convicta & constricta conjuratio teneretur, sed suspicionibus & conjecturis ad eam perveniendum: parum credibile, scilicet, esset, in istis hominibus tantum scelus, qui in luce Franciæ, atque adeo in oculis omnium gentium. Regem, ex occultis primum insidiis ad Meldensem urbem, deinde aperto bello aggressi sunt, & in hac civitate inclusum satis longa obsidione, quamvis irrita, oppugnarunt? Quid vero eis defuit, quod, si adesset, eos conjurasse crederemus? audacia ne? quæ per annos tredecim partim clam insidiando, partim aperte & propalam cædendo corroborata, omnia, quæ periculosa & capitalia per se sunt, levia jam, facilia, secura, ludos denique sibi esse ducebat: Tum autem confirmatam consuetudine & vetustate audaciam, Colignii vulnerati dolor atque ira ad omne scelus efferaverat. Age vero, quæ spes illis aut fiducia potius defuit? perficiendine sceleris? cum omnia factionis capita & audacissimi quique, ac manu promptissimi, in aula essent, quod nunquam antea accidisse putem: Rex contra imparatus, inermis, qui spectacula tantum cogitaret, & celebritatem illam atque elegantiam Ludorum, quos ornandis sororis suæ nuptiis, sumptuosissimos & magnificentissimos paraverat. An præmiorum sceleris perpetrati? qui trucidato Rege & fratribus non modo securitatem sibi in perpetuum pariebant, sed Regnum amplissimum invadebant, aut ad quos libuisset, sine ullo negotio transferebant. An regni per scelus adepti, diutius retinendi? qui jugulatis Principibus & optimatibus, plebem facile jugum subituram credebant: Reges exteros, nobis fœdere vel necessitudine conjunctos, qui tantum nefas vindicare possent ac vellent, nimis longo intervallo a nobis dissitos, aut

Turci-

Turcico bello, vel etiam suo ac proprio, impeditos sciebant: Germanis se & Anglis, quibus sæpe mentiendo imposuissent, verba daturos sperabant. Quid si cogitata non perfecissent, aut deerat illis impunitatis spes, illecebra ad peccandum omnium maxima? qui toties conjurantes, toties rebellantes, impunitatem consecuti fuerant: quibus conjurationes & insidiæ, quæ cæteris hominibus capitales & exitiosæ esse solent, solis erant impunitæ ac liberæ, solis gloriosæ ac præmiis & honoribus dignæ. Horum igitur de conjuratione si nihil indicatum, nihil confessum, nihil perspectum, nihil convictum, nihil judicatum esset, tamen eos magis non conjurasse, quam conjurasse, contra quam in aliis hominibus miraremur.

At enim de indemnatis, indicta caussa, statuendum non fuit. Hæc quidem Regis erat, Reginæque matris, & fratrum Regis opinio: sed vicit tutior Seniorum atque Optimatum sententia, ne Regi, dum in conjuratos quæstionem parat, conjuratorum ferrum visceribus hauriendum esset. Sic accepimus Romanos Senatores, in Lentulo, Cethego, Gabinio, caussæ dictionem non expectandam censuisse, sed Consuli authores fuisse eorum quamprimum interficiendorum. An igitur, quod in libera civitate Consuli, ex auctoritate Senatus licuit, id Regi in regno suo non licebit? Sed exempla non moror, ubi jus certum & exploratum est. Docemur autem ipso jure Romano (quod tu imprimis, Elvidi, tenes) non solum nostro Galliæ, in criminibus & judiciis non eadem, qua cæteros, conditione esse illos, quos statim puniri publice interest, ut seditionum concitatores, ut duces factionum: atque in seditione prærupta, factioneque cruenta; vel alia justa caussa, quæ moram non recipiat, etiam moribus Magistratibus, a quibus appellatio

 est,

eſt, licere punire, deinde ad Principem ſcribere, præveniendi periculi cauſſa. Quid igitur ipſi Principi, in extremo ſuo, ſuorumque omnium, & totius imperii periculo, in factioſos ac perduelles fas non erit? Verum, immenſus fortaſſe cæſorum numerus nonnullos offendit. Primum, ne milleſima quidem pars cecidit ejus numeri, quantum iſti vociferantur: deinde, omnes qui præter conjuratos interfecti ſunt, inſcio Rege, invito, prohibente, dolente, & fortaſſe vindicaturo, interempti ſunt: In conjuratis autem, quantacunque multitudine cæſis, non quot ceciderint, ſed quot conjuraverint, attendendum eſſe, facile omnes mihi concedunt, atque ii maxime, qui a Romanis, legiones non ſolum decimatas, ſed interdum totas & integras ſecuri percuſſas, & a Moſe ſanctiſſimo viro, multa hominum millia trucidata meminerint. Adhuc igitur omnia conſtare video, Conjurationem factam eſſe, pœnas non ſolum expetendas fuiſſe, ſed eo modo expetitas, quo per leges licuit: nec in numero cæſorum ullam Regis culpam eſſe: contraque ſummam in eo laudem, quod ne omnes quidem conjuratos interfici juſſit.

Nunc ad ea, quæ vani homines, de neſcio quo Regis in Admiralium odio, & de ejusdem diſſimulatione diuturna falſo jactant, paucis reſpondendum eſt. Imprimis illud dico, ubi conjurationem factam eſſe conſtat, non eſſe de odio quærendum: nec enim, ſi odioſus erat Regi Colignius, ideo minus in eum conjuratio animadvertenda fuit: & ſi de conjuratione dubitaretur, tanto veriſimilior in Regem conjuratio fuerit, quanto citius in eum conjurarit quis, cui ſit odioſius, quam in eum, a quo diligatur. Sed nemo unquam profecto, postea-quam Rex pacificationis Edicto, novæ Religionis homines pro civibus habere voluit, ullum ejus odium in quendam

dam eorum vidit, non Colignius ipſe, homo omnium perſpicaciſſimus, & ſuſpicioſisſimus. Tantam autem in adoleſcente Rege diſſimulationem, quæ tot viros, tam aſtutos, tamdiu, in tanta familiaritate, uſu, conſuetudine, tantaque ſermonum & negotiorum varietate fefellerit, exiſtimare, hominis eſt in rerum natura, atque in hominum vita & conſuetudine parum verſati. Ne ſexagenarius quidem veterator callidiſſimus, non Sinon aliquis, non Ulyſſes, vel minimam tantæ disſimulationis partem, ad breve tempus præſtiterit. Quod ſi (contra quam natura patitur) tam veteratoria calliditas in juvenilem ætatem cadere poſſet, tamen ingenio ad omne integumentum & malitiam a natura compoſito, plurimisque & maximis ſimulationum & fraudum artificiis, & conſuetudine fingendi, fallendique perpetua corroborato, opus eſſet. Rex autem Chriſtianisſimus, natura ingenuus, ſimplex & candidus eſt: quin etiam generoſa quadam iracundia & calore apertior, quam fortaſſe Regi opus ſit: ita vero per omnem vitam aſſuevit, ut liberius ac promptius animi affectum indicet, nec ſtudia ſua, aut voluntatis inclinationem, ſponte ſe proferentem, occultare aut celare ullo modo queat. Quare deſinant inepti homines atque imperiti, de adoleſcente Rege ad omnem ingenuitatem nato, & per ætatem omnem liberaliter ad honeſtam ſimplicitatem educato, ſimulationum & calliditatum portenta loqui: deſinant odii ignes & ardorem ibi fingere, unde nullum fumum quisquam tamdiu viderit.

Sed illud de odio Regis & diuturna diſſimulatione imperite dictum, apertiſſime convincitur & refutatur ea Regis ingenua profeſſione, quæ conjuratorum cædem ſtatim ſecuta eſt, & quæ tabulis Curiæ continetur. Niſi enim conjurationem eſſe factam conſtaret, cum poſſet

Rex cædis auctoritatem defugere: quæ (malum) in tam astuto ac vafro (ut isti volunt) homine simplicitas, vel stupor potius fuit, per prætorianos milites, ac custodes suos cædem facere, & statim se ejus auctorem profiteri? Quasi vero non infra omnem astutiæ mediocritatem fuerit, de tam multis alios summittere, qui rem perficerent, aut per certos homines plebem commotam & actam, in eos, quos perdere vellet, immittere, aut etiam per eosdem ipsos custodes rem noctu perfectam abnegare, & a se in quosvis alios suspicionem derivare, ac deinde, ira ad tempus simulata, tandem placatum & exoratum, Edicto crimen abolere. Verendum (scilicet) erat, ut pauci illam provinciam susciperent, quam infiniti fortes viri veterum injuriarum memores, sibi, ni Regis auctoritas contineret, ultro sumpsissent: aut ne plebs Parisiensis Colignio infestissima, rem, præsertim ducibus magnis accensa, segnius exequeretur: aut etiam ne abolitio, in Regis defensoribus ac propugnatoribus semel usurpata, monstri instar obtineret, quæ in oppugnatoribus ac perduellibus ter repetita, familiaris jam & ordinaria videretur? Nemo Regi neganti non credidisset, cui ante conjurationem patefactam & convictam, vix creditum est affirmanti, cum ipsi fidem cæteris in rebus semper culta veritas astruxerit: in hoc autem facto, sua clementia & lenitas, & singularis quædam in id genus hominum benignitas abrogaret. Obscura nox omnia texisset & suspicio ad alios quosvis potius quam ad regem pervenisset. Quæ igitur, obsecro, calliditas ista fuerit, quod celare velis ac possis, id ultro profiteri? An non isti in æstimanda aliorum astutia & calliditate, suam ipsi simplicitatem, hoc est, amentiam & stultitiam, produnt?

Verumtamen quoniam audire de odio tantopere volunt, fateor sane Regem ex civilium bellorum acerba recorda-

cordatione, in hujusmodi homines odii caussas plurimas & maximas habuisse, quas tibi scio, & bonis omnibus probatum iri. Quater jam antea in Regis & totius Regni perniciem conjuraverant: ter Franciam totam exteris gentibus aperuerant: bellum impium ac nefarium Regi, patriæque intulerant: magnam civium partem a Rege, Regem a civibus, cives a se invicem disjunxerant: horum corpora ferro, igni, præcipitio, illorum animos rebellione & omnium scelerum immanitate corruperant: sanctissimis imprimis templis ac delubris vastitatem & ruinam; presbyteris & clericis, post cruciatus & laniatus ferissimos, necem attulerant: religiosissimis sepulchris revulsis, corpora Regum, & Principum, canibus voranda objecerant: omni denique jure divino atque humano violato, infinita scelera patraverant, quibus singulis innumerabilia supplicia deberentur. Hæc in patria. Quid foris? Ut in patria cives, sic foris socios fidelissimos & optimos, a Christianissimo Rege, sic Regem a sociis, socios a se invicem, alios suspicionibus ac simultatibus, alios cruentis seditionibus distraxerant: cives cum suis Regibus, Reges cum civibus suis commiserant: omnia confuderant, miscuerant, perverterant. Atque hæc triplici tumultu. Quid? pacem quomodo Colignius coluit? Scimus cum exteris nationibus per eum sponsiones & pactiones factas: fœdera vetera contra pacificationis Edictum continuata, nova etiam icta. Quid delectus tota Francia habitos referam? quid descriptiones equitum ac peditum tertio quoque mense ad eum mitti solitas? Quid dicam ei suas indictiones, suos Quæstores, suum fiscum fuisse? Quid fœdus Hispanicum attentatum, ut, qui pace se diu stare non posse videbat, patriæ ruina se stabiliret? Sed nihil attinet ulcus istud modo tangere, & civilia mala commemorando re-

 novare,

novare, quorum memoriam deleri oportere arbitrantur omnes patriæ amantes cives. Ego, quod ad me attinet, totum iſtud defenſionis noſtræ non leve caput malo omittere, quam non indulgere moderationi animi mei: aut vix dum bene obductam reipublicæ cicatricem, aſperius refricando, dolorem mihi ipſe facere. Utinam adverſa noſtra perpetua oblivione obruantur: utinam de illis ſileant omnes litteræ, nullusque ſermo perennis ſit; utinam reticentia & ſilentio eorum hominum, qui vivunt, diſcordiarum noſtrarum cauſſæ, rationes, & eventa apud poſteros ignorentur, ne forte exemplum de moribus noſtris trahant. Interea vero nos ſingularem Chriſtianisſimi noſtri Regis ſapientiam, humanitatem & bonitatem imitari debere fateor, qui Colignium Admiralium, a quo ſe læſum, ac violatum ſæpiſſime credebat, cui uni omnia mala, quæ vidimus, quid autem mali non vidimus? accepta ferebat, non modo ſecurum & ſalvum, ad conjurationem usque, optima fide præſtitit, verum etiam donis ampliſſimis ac muneribus, ut hoſtis animum ſibi conciliaret, cumulavit, nec dum liberalitatis & benignitatis finem facturus, niſi conjuratorum gladios prope diſtrictos, & jugulo jam imminentes & quaſi hærentes vidiſſet. Spirante profecto Colignio, (ut totum illum de conjuratione locum aliquando concludam) cum nihil Francia pacis neque ſecum, neque cum exteris eſſet habitura, Deus illum hominem in eam voluntatem impelli paſſus eſt, ut Regem atrociſſimis minis tandem laceſſeret: Deus (inquam) illum, Deus adegit, ut nefaria conſpiratione perniciem ſibi accerſeret, & patriæ ſalutem, quo uno modo poterat, maturaret. Idem (ut ſpero) conſequentia eodem tenore fortunabit, & Franciæ tot bellis ac ſeditionibus afflictæ, diſcordiarum ac tumultuum authoribus nunc tandem ſublatis, priſtinam pacem & tranquilli-

quilli-

quillitatem, cum legum, magiſtratuum & Judiciorum auctoritate reſtituet: fidem, juſtitiam, pietatem & humanitatem revocabit: juventutis raritatem ſobolis propagatione replebit: omnium bonarum & laudatarum artium ſtudia, quæ tot ſeditionum tumultibus proſtrata jacent, excitabit: ſuam militibus diſciplinam, opificibus induſtriam, agricolis gratum almæ telluris cultum, mercatoribus tutum ac liberum commeatum: & florentiſſimo quondam, ante religionis diſſidia, huic Regno veterem dignitatem, ſplendorem & amplitudinem reſtituet.

Quamobrem omnes, in quorum manus hæ noſtræ litteræ tuo munere fortaſſe venturæ ſunt, Elvidi ſapientiſſime, hoc loco monendi mihi videntur eſſe, ne Dei Optimi Maximi beneficium nobis invideant, ne Franciæ ſalute & a nefariæ conſpirationis periculo divina liberatione doleant, ne præclarum ac neceſſarium Regis factum calumnientur: neve falſos calumniantium rumores, credulitate ſua alant: ne eum denique inhumanum & crudelem eſſe dicant, aut exiſtiment, qui humaniſſimos & leniſſimos patres, ſua in omnes cives indulgentia, & in novæ religionis homines clementia & benignitate ſuperavit. Clementiſſimus Rex, toties devictis perditis illis civibus, a quibus erat obſeſſus, oppugnatus, atque omni contumelia violatus, ſeipſum illa difficiliore ac nobiliore victoria vicit: injurias omnes voluntaria oblivione contrivit: perduellibus non ſolum criminis liberationem & veniam dedit, ſed priſtinam etiam dignitatem reſtitutam amplificavit: quæ, qui facerent, ſemper a veteribus illis ſapientibus (ut tu non ignoras) non tantum ſummis viris æquati, verum etiam ſupra omnem mortalitatem habiti, ſimillimi Deo judicati ſunt. Nunc vero hæc ſingularis & divina virtus, quæ nullis unquam hiſtori-

historiarum monumentis, nullis poëtarum carminibus satis laudari & celebrari possit, non modo sua laude carebit, sed veteratoria quædam (proh nefas) & quæ in nullum hominem cadere possit, fraus habebitur? Liceat mihi (quæso) exclamare in epistola. O ingratos hominum mores! o tempora præclarissimis quibusque virtutibus infesta! o miseros his temporibus homines virtute ac meritis egregios, nisi sua virtute tantum ac non hominum gratia atque opinione, nitantur, nisi virtutem ipsam (ut par est) sui ipsius præmium ducant. Ante conjurationem vindicatam, Rex Christianissimus unus erat istis clemens ac fidus, unus ingenuus, unus simplex & apertus, unus istorum solatium, tutela, præsidium. unus amor ac deliciæ, unus omnia. Est hæc hujus seculi labes & macula, in præstantibus viris & optime de genere humano meritis, non modo res pulcherrimas oblivisci, sed etiam nefarias, inauditas, quæque per rerum naturam & hominum vitam esse non possint, suspicari: Regum imprimis laudatissimorum famam incessere, veras ipsis virtutes detrahere, vitia falsa & incredibilia affingere. Nulla virtus usquam tuta, nulla majestas sancta, nulla dignitas inviolata. Nullone merito suo, nullisne hominum judiciis unquam in arcem tutam, ac velut sanctam, excellentes virtute ac meritis viri, & sapientissimi Reges pervenient, ubi virtus & majestas, si non laudata, at saltem tuta sit? Quod si ab improbis, si ab imperitis ac levibus obtineri non potest, at certe a bonis & constantibus, & rerum peritis, præsertim ab omnibus Principibus, ac potestatibus facile Regem Christianissimum spero consecuturum, ut apud eos, sua ipsi fama, suum nomen, & amicitia in perpetuum constet: quos insuper in Regis optimi rebus adversis & fractis, suis integris & secundis, cogitare decet, quam sit varia vitæ mutabilisque ratio,

quanta

quanta fortunæ volubilitas, quanta casuum humanorum varietas, quanta sæpe sit in iis, qui parent, non solum levitas, inconstantia, mobilitas, sed etiam contumacia, pervicacia, infidelitas atque perfidia: accidere posse (quæ rerum humanarum vicissitudo est) ut & ipsi aliquando simili tempestate jactati, Regis Christianissimi, non solum æquitatem & moderationem in æstimanda sua injuria, sed etiam opem atque auxilium in depellendo ac propulsando periculo expetant. Nulla unquam ætas tot seditionibus, tot in principes rebellionibus & conjurationibus infamis fuit: quod si ad temporum iniquitatem & fatalem quandam hujus seculi calamitatem, accedant Principum inter se invidiæ, simultates, aut etiam odia, quomodo tandem Principalis auctoritas & majestas erecta consistat, ac non statim præcipiti casu ruat? Omnes autem populos, quibuscunque pareant, & quocunque Politiæ genere contineantur, cogitare & secum reputare oportet, nihil esse tam populare, nihil tam multitudini salutare, quam pacem, quietem, & otium, quibus sine obedientia perfrui non possunt: nihil contra ipsis perniciosius, quam seditiones, & imperiorum detrectationes: nihil exitiabilius, quam Colignios, seditionum & inde miseriarum omnium, auctores: motus civiles & tumultus populares, Principibus molestos quidem illos, at raro calamitosos esse: multitudini autem semper ac statim miseros atque funestos: plebem omnium primam expilari, everti, laniari, conflagrare, & (quod gravius est) ista omnia pati in speciem quidem, ut sibi nonnihil boni, aut malorum allevationem quærat, re autem vera, ut turbarum ac factionum ducibus, scelerum impunitatem, aut etiam opum & honorum accessionem, nimis credula & simplex afferat. Multas Colignius Regi, Reginæ matri, Regisque fratribus molestias exhibuit, necem

necem etiam, quam Deus avertit, machinatus est, ac plebem Gallicam omni genere malorum miseram reddidit: imo de nullis pejus meritus est, quam de suæ religionis hominibus, quibus (licet in vero Dei cultu errantibus) tamen modestis sane ac quietis, indignas vexationes ac miserias attulit, dum illos a Rege, Regem ab illis disjungit: dum illos in Regem, Regem in illos armat: dum plebem Catholicam in multos ejusce religionis imbelles, inermes, pacis etiam & otii amantissimos odio seditiosorum accendit. Quæcunque incommoda, quæcunque mala, novæ religionis homines, toto Regis Christianissimi regno passi sunt, ea omnia a Colignio & paucis aliis profecta sunt. Postea enim quam Colignius, religione in factionem versa, illos cum Catholicis commisit, agique cœptum est, utra pars esset, non utra Deum melius sanctiusque coleret, tum demum extitere illa non solum in armatos judicia, proscriptiones, prælia, sed in inermes & quietos, plebis Catholicæ convitia, pulsationes, expilationes, ex urbibus ejectiones, interdum etiam cædes & trucidationes: unde vindictæ atque odia implacabilia, quæ etiam in pacis tempus redundarent, & perpetuam turbulentis viris seditionis materiam præberent. Nemo hominis morte tantum boni consecutus est, quantum illi ipsi, qui eum amanter luxerunt: qui eo vivo non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu poterant. Qui si aliquando sapere incipiant, vel potius, quia jam plurimi sapere incipiunt, ejus memoriam perpetuo oderint, & quot eo vivo mala subierunt, tot eo nunc extincto, bona ab optimo & humanissimo Rege expectabunt & consequentur. Regem Christianissimum, sicut jam dixi, natura clementem & lenem genuit: clementiam & lenitatem innatam, sapientissimæ atque optimæ matris educatio conservavit & auxit: volun-

tas

tas & consuetudo perpetua corroboravit; severitatis personam illam nuper conjuratorum furor & periculi impendentis magnitudo ad breve tempus imposuit, quam ut invitus assumpserat, ita periculo depulso, statim, & eo ipso die, quo cœperat, sponte sua deposuit: reliqua vita, clementiam semper a se cultam, nuper ad punctum temporis pro communi salute leviter suspensam magis, quam intermissam retinebit. Utinam reliquiæ pristini furoris, quæ citeriorem Aquitaniam adhuc exagitant, tam facile sanentur, quam facile Regi fuerit, suæ perpetuæ clementiæ & bonitatis partes constanter tueri. Quod si quorundam pervicacia & obstinati animi duritas clementiæ locum non esse sinat, severus fortasse cogetur esse Rex, qui ita meminerit parcere subjectis, ut non obliviscatur debellare superbos: crudelem autem ut nulla res unquam antea fecit, sic nulla in posterum faciet, non civium suorum perfidia, non pertinacia, non temporum iniquitas, non malevolorum sermo.

Hæc mihi de Rege meo, quem penitus novi, affirmanti, facile credes tu Elvidi, qui sponte tua, de optimo Rege sentis optime: bonis quoque, & æquis, spero me probaturum: reliquis etiam, quorum animus æger est, ut verum persuaderem, hac epistola laboravi: quæ si longior fuit, quam natura caussæ & ratio temporis postulabat, aut studia illa tua litterarum, in quibus tanta cum laude & famæ celebritate versaris; abs te peto, ut hoc ignoscas mihi, præsertim cum neque apud te sæpe in hanc partem peccare soleam, & in eo ipso, quod nunc pecco, maximorum & illustrissimorum virorum non modo auctoritate, verum etiam periculo, factum meum tueri, si velim, possim. Ego, qualis semper fuerit Rex, talis ut habeatur, vehementer opto: speroque fore, ut veritatis sol integritati & innocentiæ Gallicæ brevi illucescat. Quod

si

si tardius, quam par est, acciderit, adversus improborum calumnias & levium hominum credulitatem obfirmati innocentia nostra, & meliorum ac sapientiorum opinionibus & judiciis nitemur, nec ullis paucorum iniquorum sermonibus ab æquitate & moderatione animi discedemus: tantum abest, ut nos Regis Christianissimi, Reginæ matris, Regis fratrum, Optimatum omnium, & totius Regni, unquam pœniteat.

VALE, LUTETIÆ PARISIORUM CAL. NOVEMBR. 1572.

RESPONSIO STANISLAI

Elvidii ad Epistolam ornatissimi cujusdam viri, scriptam de rebus Gallicis & editam Anno Christi M.D LXXIII.

Hunc esse Joachimum Camerarium existimo, ductus auctoritate, de qua supra, & styli similitudine.

EPistolam tuam, vir ornatissime, de rebus Gallicis, his diebus accepi, inscriptam illam quidem nomini meo, sed quæ prius divulgata in aliorum manus pervenerat, quam mihi redderetur. Ut autem copia & elegantia luculentæ & venustæ orationis epistolæ illius, magna me voluptate affecit, sic & ipse legens, & aliorum sermones de iis rebus, quæ exponuntur, audiens, non potui non esse solicitus de bona existimatione tua, & desiderare mihi notæ prudentiæ specimen, & lætatus sum, in editis libellis non esse nomen tuum expressum, ut magis dubia suspicione, quam certa cognitione, non admodum honesta judicia fierent de autore talis scripti. In quo illo quidem summum studium & maxima industria, & omnis ingenii vis, & doctrinæ facul-

tas

tas adhibita appareret, ut esset expolitio splendida atque speciosa & præclara, sed inter hæc cuncta nutaret labaretque veritas atque fides. Erantque qui similem illam epistolam perhiberent comtæ & omni genere mundi sexus illius mulieri exornatæ ac redimitæ, pigmentis etiam atque fuco coloratæ, quæ & animo levi sit atque impudico, & corpore morbis confecto, & occulta fœditate turpi. Non enim negari potest, quin epistola tua accuratissime elaborata, & si qua esse sermonis latini potest his temporibus eloquentia, ea sit illustrem in modum prædita. Quamvis artificiose, ut homo solers & doctus, tibi caveas, cum splendorem abesse, sicut debeat in epistola, scribis. Verum non mihi solum sed etiam aliis tuæ Ironiæ & accismi & simulationes dissimulationesque non sunt ignotæ. Ac ne quid ego te celem, maximus amicorum, quemadmodum ais, tuorum: fuere, qui illum tantum adhibitum laborem congerendis egregiis verbis, & adeo curiosam compositionem, & operosam extructionem, magis turgidæ & inflatæ orationis faciem, quam grandis & amplæ præ se ferre perhiberent. Sed hæc fortasse minus ad rem. Ego autem non possum non valde admirari, & mecum requirere, quidnam in mentem tibi venerit, aut omnino te impulerit ad patrocinium caussæ istius suscipiendum, longo tempore exagitatæ, & in qua jam pene oculis exposita iniquitas nefaria, & scelus execrandum senesceret. Tam multorum narrationibus veritate rerum gestarum demonstrata atque testata, palamque facta tabulis quoque, ut dicitur, & signis. Non parvum neque leve esse oportet, quicquid est, quo commotus ista aggressus es. Non enim puto pecunia te corruptum, aut honorum promissis adductum, ut tam malam caussam defendere conareris. Nisi forte, id quod est verisimile, cupiditas gloriæ

ad ostentandum, quantum dicendo valeres, te incitavit, ut tanquam in famosa materia experireris vim & facultatem naturæ tuæ, & eruditionis atque doctrinæ singularem efficacitatem. Quemadmodum Polycratem quendam fecisse accepimus, accusando Socratem, & defendendo Busiridem. Quam tamen defensionem improbans Isocrates, alia quadam sua correxit. Esse autem istam levitatem & tales ineptias haud recentes, te non fugit, cum illi antiqui eloquentiæ magistri, Gorgias atque Protagoras etiam hoc genus tractaverint. Etsi autem facile esse multorum mirifica scripta ostendunt, propositum quamvis falsum & fictarum fabularum argumentum commentitia oratione explicare: non est tamen viri boni, & virtutis sapientiæque laudem appetentis, mendaciis potius comprobandis, quam illustrandæ veritati operam dare. Cum longe præstet, vera simpliciter asserere, quam falsa efficere callida disputatione probabilia. Si præsertim falsitas manifesta sit, & explorata passim coarguatur, neque ad ullum utilitatis fructum in hac vita pertineat, ac potius malorum damnorumque det caussas. Quod dico ob præclara & admirabilia scripta Fabularum veterum, Tragicarum præsertim & similia. Quæ etsi confictæ sunt, bonas tamen & utiles admonitiones complectuntur, & exempla tam ad honestatem invitantia, quam a vitiis deterrentia proponunt. Docent denique: Quid sit pulcrum, quid turpe, quid utile; quid non, secundum versum Horatianum. Cætera aut sunt futilia atque nugatoria, aut nocentia etiam ac perniciosa. Ut autem unius, qui in opinione est virtutis & sapientiæ, vera atque honesta sententia, multum autoritate sua publice privatimque prodesse solet; sic ejusdem alicujus falsa atque turpia commendans oratio valde nocet, & imponente simplicioribus de persona existimatione, &

ne, & fallente eos verborum lenocinio. Neque vero tam reprehendendum, secundum Tiberii Cæsaris dictum, manum porrigere aliquem Medico majorem sexagenario, quam & manuum & ingenii operas præbere improbis atque sceleratis ad facinorum nefariorum excusationem. Venio autem nunc post responsionem ad proœmium epistolæ tuæ, ad rem ipsam, commemoraturus deinceps ea, & quæ mihi in mentem venere, & alios audivi dicere. Neque enim tam hebete oculorum acie sum, neque adeo stupido animo, ut non veluti per nebulas quoque aliquid cernam, & videam considerando consentanea ac dissentanea. Plerosque vero, qui & tua & aliorum similia scripta legissent, sic effectos esse animadverti, ut contrarium eveniat iis, quæ vos conamini efficere. Non enim modo eripitur his non admodum bona existimatio de vestra natione, sed augetur mala quoque. Multi etiam repetendo antiqui versus, tibi, ut puto, non ignoti vaticinationem: Gallorum levitas: De levitate, inquiunt, ferri res poterat, sed cætera, quæ non volo recensere, & quæ jam in tonstrinis & triviis jactantur, sunt intolerabilia. Quæ igitur deinceps referentur, ea sic accipies, ut & meam sententiam demonstrantia, & indicantia aliorum, non vanorum neque improborum aut malevolorum hominum, sed virorum gravium bonorumque & de vestra natione bene sentientium. Atque ordiar ab illa tua sane bella enumeratione virtutum Amiralii, & vitiis oppositis, quasi imitatione Livianæ historiæ celebrantis Annibalem. Sed nescio quo pacto in vitiorum mentione, odii quidam aculei eminent, & conjecturæ malevolentiæ. Illud autem mirabile, quod facis Amiralium callidum atque versutum & valde suspicacem, qui non crederet cuiquam, plurimumque diffideret, & eundem mox quasi persona alia indu-

indutum producis simplicem peneque stolidum, & nimis credulum, qui fidem habuerit iis, quos tam implacabili odio prosequeretur, qui susceptas inimicitias nunquam deponeret, & sese ita accedendo exitialibus plagis ipse una cum consciis irretiverit. Sed de hoc postea plura dicenda erunt. Hoc & mihi & plerisque aliis abs te facile est persuasum: Istud nefariæ cædis facinus non imperante neque instigante Rege esse patratum. Quem tamen itemque Fratres si modestius atque consideratius laudares, magis ita bona illis fama conciliaretur & celebraretur gloria. Ut enim exquisita convicia odii significatione, sic immodicæ laudationes assentationis specie fidem dictis detrahunt. De Regina ideo videntur supervacanea inculcata præconia, quod vestra peculiari lege fœminas gubernationis regni vetatis esse participes. Cardinalem Lotharingum & Amalium & istam quasi prætoriam cohortem fuisse præteritam silentio quibusdam admirantibus, aliqui propterea hoc factum videri ajebant, ne initiorum istorum arcana attingerentur. Verum his modo in medio relictis, ad firmamentum caussæ accedatur, quo ruente atque convulso labuntur & concidunt argumentationes tuæ universæ. Hoc enim ponis: Conspiratum conjuratumque esse ad Regis, fratrum regiorum, Reginæ cædem, qui omnes simul cœnantes necarentur: Ad regni alienationem ab illa familia & occupationem. Ejusque impiæ & detestandæ conjurationis caput & principem fuisse Amiralium. Atque cum res in præsente discrimine versaretur: ita antevertendum fuisse & avertendum imminens malum animadversione repentina in hoc meditantes. Crimen est horrendum, & scelus non una morte, sed si fieri posset, quam plurimis puniendum. Sed quo illud majus atrociusque crimen est, eo falsa insimulatio scilicet audacior atque impudentior, & gravio-

graviore pœna digna. Nisi autem res, de qua agitur, probatur & fit plana, verbosa loquacitate non obtinetur caussa. M. Cic traditur, gloriatum esse, quod in caussa Cluentiana fucum fecisset judicibus. Oratio ea est in medio, argumenta sunt crebra, atque de negotio ac controversia non inanes verborum strepitus, sed omnia sic confirmantur, ut stabilia consistant, neque locum adversario ad labefactandum relinquant. At tu tantum tamque incredibile crimen, impii ac capitalis facinoris, breviter posuisse sat habes, & ita condemnas declamitando mortuum reum, insultans cadaveri illius, & jacentem calcans. Non tu quidem, ut mihi persuadeo, ex animo, sed istam vocem aliis commodans, quocunque sane consilio. Conspirarunt, inquis, autore Amiralio & conjurarunt, sese Regem & regios simul cœnantes interfecturos esse. Jurisconsulti veteris ad Tyrannicam petitionem ut impiæ cædis factum excusaret, narratur responsum: Non tam esse in promtu parricidium defendere, quam patrare. Itidem profecto non est tam facile demonstrare rem, quam commemorare. Indices, inquis, tres conjurationem detulerunt, & aliqui conscii postea confessi sunt. Si de aliquibus in ludo talario fraudatis verba faceres, frigida esset talis actio. Qui illi indices fuere? Quid hominis hic, iste, ille? Quis in eorum dicta interrogando inquisivit? Illi vero conscii, quid narrarunt, si quid tamen narrarunt, sua sponte non per cruciatus extortum, non pollicitis elicitum. Quid? nonne constat quosdam, ex quibus duo nominantur Cavanius & Bricomaudius, tormentis excruciatos etiam spe facta vitæ, si de conjuratione confiterentur, mori maluisse, quam se & alios tam horribili mendacio gravare. Jurisconsultus es, judicia exerces, caussas cognoscis. Te ne igitur istis de rebus tantis adeo negligenter scribere?

 Jam

Jam iſta tali & adeo non ſolum ſcelere infami, ſed periculo formidoloſa conjuratione tam ſubito cogitata deliberataque, & illo loco tractata, concepta, inita: Quid conſtituto decretoque facinore, ad perficiendum proviſum eſt atque inſtructum? Cur & qua ſpe aggreſſio rei dilata? Ventum erat ad hilaritatem nuptiarum ab invitatis. An eſt obſcurum, quo apparatu ac comitatu adventum ſit? Jam iſti, fac fuerint numero quingenti, ſexcenti, plures etiam; tamen ſtupidi immo amentes fuere, ut neque cœnantes regios uno loco, & præſentibus circum ipſos ſemper non paucioribus quam mille D. ſatellitibus armatis, in urbe, ut ipſe fateris, eis infeſtiſſima, ubi uno quaſi momento plura quam XXX. millia armatorum excitari poſſent, rem talem & tam præſens diſcrimen habentem aggrederentur. Et tu Regem imparatum & inermem fuiſſe, non vereris, affirmare? ſi de puerorum inimicitiis & inſidiis iſto modo diſſereres, haud ſcio, an ridiculum videretur ipſis pueris. Atque confugis ad hoc: Deum ſcilicet adegiſſe Amiralium, ut perniciem ſibi accerſeret, & cætera, quæ illo loco declamitas. Sane ſcimus, nihil contingere accidereque poſſe rerum omnium nolente Deo æterno. Sed vide, vir ornatiſſime, nunquid converti poſſit ab aliquo id, quod abs te tam confidenter dicitur, Deum æternum permiſiſſe, ut multa adverſus pietatem & religionis ſanctitatem in iſta urbe, multa in regno contra Jus, fas, fidem, conſulta, tentataque, quæ velando, tegendo, excuſando adhuc palliarentur, tandem aliquo inſigni perfidiæ & impietatis facinore palam commiſſo ad animadvertendum quaſi promulgarentur, & tam omnium mortalium indignationem commoverent, quam Dei vindictam irritarent. Si enim placet, ordiamur ab Amboiſenſi negotio, & relinquamus ſuperioris temporis deplorandas miſerias;

ſerias ; Cum quidem unius facti recordatio, nunc etiam animos omnium maximis doloribus afficiat. Teque non eſſe tam inhumanum planeque ferreum ſcio, quin ipſe quoque reminiſcendo ingentem ſentias triſtitiam & vix lacrymas teneas. Non enim poſſum neque debeo credere aut ſuſpicari, te fuiſſe approbatorem nedum adjutorem Annæ Burgii injuſtiſſimæ condemnationis, & crudeliſſimæ necis. Cui quaſi clementiæ benignitas ea impertita eſt, ut poſt duriſſimi carceris caveam ferratam, prius ſtrangularetur, quam ignis eum ardor attingeret, cum neque juris legitimo proceſſu condemnatus, neque ullius delicti accuſatus, nedum convictus eſſet, homo integerrimus & innocentiſſimus, & pietate, probitate, doctrina præſtans. Et cui hoc ſolum crimen illatum eſt: Quod æternam veritatem patefactam verbo Dei, eſſe veram, certam, firmam diceret, & contraria huic falſa, dubia, inſtabilia. Cumque ei objiceretur contumacia adverſus regia edicta, & Regiæ Majeſtatis contemtus: Quæſivit, quinam eſſet ſummus Rex, huicne an alteri obediendum? Suo autem regi in terris, an non obnoxie is pareret, qui pro illius ſalute ac vita gubernationeque felice & tranquilla aſſiduo deprecaretur Deum æternum, ut impietate & ſuperſtitionibus exterminatis ex regno ipſius, & Rex & omnes cæteri compleantur cognitione veræ & ſanctæ religionis, qua ſola veneratio Dei illi grata & hominibus ſalutaris contineretur: paratus & promptus fortunas resque omnes ſuo regi & Domino in terris, ſi opus ſit, impendere & attribuere, ſummo ſtudio & propenſisſima voluntate, ad interioris etiam usque tuniculæ exuvias. Quorum tunc non adminiſtratione & opera, ſed autoritate & principatu, Rege Henrico mortuo, omnia ſint acta atque geſta, nunquid eſt meridiano, ſecundum proverbium, ſole clarius? Cum quidem aliter pleraque,

ſi regis vita conſervata eſſet, eventura fuiſſe exiſtimentur. Non ignoro, quid ad iſta cuncta dici ſoleat, & tu ſatis plane indicas, Catholici nominis repetitione. Hoc enim illud eſt, quo ab hoſtibus veritatis cœleſtis quaſi ſpecioſo amictu veſtitur, quicquid impiæ fraudis & mortiferi erroris, & exitioſæ falſitatis, nec non vitiorum, turpitudinis, deformitatis invaſit in ſanctæ Eccleſiæ Jeſu Chriſti doctrinam atque diſciplinam, illius puritatem corruptelis, hujus ſeveritatem indulgentiis depravans atque pervertens. Quid vero? an obliti penitus ſumus, quid Jurati promiſerimus, cum baptizaremur: Renunciare nos omnia, quibus Diabolo inſerviatur? An eſt alia huic acceptior & adſtrictior ſervitus, quam aſſentiri falſis & contrariis cœleſti veritati? quam vel ſedere in cathedra peſtilentiæ, vel in hac ſedentes ſtipare calliditate ſolertiæ, aut vi armorum? An alia re fides præſtatur religioſius, quam voluntate intenta in legem Domini, & in hac meditatione continua die & nocte? Nihil valet contra iſta ulla potentia dominationis, nulla conſenſio aut conſuetudo longi temporis, nullæ humanæ leges, conſtitutiones, decreta. Quæ colligi multifariam ſolent ab iis, quibus non expedit, quærentibus opes, jucunditatem, gloriam in hac vita, convelli aut quaſſari id ſolium, quo omnis illorum bonorum ſpes nititur, & intorquentibus ſtatim ad leviſſimas vitiorum notationes, terribilem hæreſeos vocem, & iſto quaſi Gorgonis capite oſtenſo ita putantibus ſe vel formidine avertere, vel tanquam lapides efficere mutos poſſe, averſantes ſuis conſiliis & actionibus univerſos. Interea non cogitatur, quanti clamores ſanguinis profuſi ad Dei æterni judicis & vindicis aures perveniant, & qui ſit oculi illius conſpicientis cuncta reſpectus, ad pertinacem impietatis pravitatem, & audaciam exercendi nefariam crudelitatem.

litatem. Quod si omnino crederetur, esse Deum (quemadmodum in scena aliquando pronunciatum est) qui, quæ nos gerimus, auditque & videt, saltem accurate tanquam a malitiosis servis solet, ista tractarentur, ut Deus metui videretur, quem audirent lente illum quidem ad pœnas exigendas accedere, sed ad perseverantes in delinquendo tarditatem gravitate compensare. Verum (controversia enim ista ejusmodi est, ut ipse Deus æternus hanc dirimendam recepisse videatur, non solum dijudicando, sed etiam exequendo) revocetur ea oratio, unde longiuscule sane evagata abscessit. Ambosiense igitur negotium quale obsecro est? An non ejusmodi, ut evidenter indicet Regis & regni inimicos & turbatores? Qui tum Rege Francisco Juvene, in sua manu habuerint Rempublicam, & ipsum Regem potestati suæ subjectum, nonne demonstratum est vera & dilucida expositione rerum illarum, perventura ad posteritatem quoque, cum infamia cumulante alias ignominiæ notas, atque dedecore eorum, qui consuluere & adegerunt sempiterno? Nonne deprehensum est crimen sumtorum contra Regiam Majestatem armorum esse falsum atque fictum? Sed fuerit aliquid susceptum dignum animadversione. Quid defendet quæso? fidem jurejurando datam fractam, & illa fretos inque plagas implicatos, ita comprehensos & crudeliter esse interfectos. An poterit ulla dies silentio obruere vocem morientis Oliverii, contestantis Deum & homines, accusando Cardinalis Lotharingi sævitiam & impietatem erga patriam, cujus ipse lacrimabilis incendii caussa & fax esset, & exprobrantis oblatam injustissimam mortem Burgio, & aliis, Regni Gallici fidelissimis custodibus, & Regis propugnatoribus; Considerentur deinceps ea, quæ facta sunt toties, illis XVI. Mensibus, quibus Rex Franciscus vixit,

 non

non ab ipso Rege, sed ab iis, qui Regia majestate abutentes suas opes suamque auctoritatem stabilire & augere voluerunt, contra piorum consiliorum salutares sententias, in conventu Fontaneblaviensi dictas. Quo tempore toto, quid non dolose, fraudulenter, insidiose, malitiose, consultatum gestumque est? Ad Principis Condæi usque contra fidem datam, contraque fas & jus comprehensionem atque custodiam. Sapiens es, prudens es, etiam bonus vir, quemedmodum mihi persuadeo, neque immerito ornatissimi viri nomen divulgatæ exprimendo apud vos epistolæ præpositum est. Fuerit aliquid mali tanquam ægrotantis regni, istamne medicinam adhibere convenit, qua malum malo sanaretur? immo non sanaretur, sed fieret curatione majus atque insanabilius? Quid ærumnarum secutum sit in vestro regno, non modo deplorat præsens ætas, sed decantabunt lacrymabilibus querelis posteri. Malorum autem & calamitatum caussas, de initiorum peccatis, non de eventis æstimari par est. Prætereantur interjecta media, contra vestras leges, eam potissimum, qua regni vestri diuturnitas niti putatur, gubernationis regiæ quasi hæreditate delata ad sexum muliebrem, cujus aliud est officium. Nosti enim, quid casta ac sapiens fœmina Penelope apud Homerum audiat:

Vade domum, exerceque tuas tibi res operasque
Ad telam & fusum, famulas jussisque coherce.

Erat de Principe Condæo pronunciatum solenni declaratione, vim & injuriam innocenti factam esse, cum summo ipsius honore & maxima adversariorum ignominia. non repressit hoc vel pudore affectos, vel aliqua ex parte debilitatos inimicos veritatis cœlestis, & statum regni conantibus labefactare. Pellexeruntque hi commoditate sermonis & promissorum magnitudine, sibique adjun-

xere

xere fratrem Principis Navarræum Regem. Cum antea quasi anguina compositione gratia inter Principem Condæum & Ducem Guisium reconciliata esset: Et Poisiensis actus conventus, cujus consilium & apparatum tractatione & exitu frustrante, ita deinde mala malis nitentia creverunt. An est vero obscurum, quid Rege puero & Regina matre fœmina aliquot post annos variis ambagibus & mirificis involucris consultum actumque sit? Quid ille celebratus triumviratus caussarum ad extremas miserias & ærumnas dederit? Quæ facta permutatio commutatioque fuerit edictorum Regiorum? Quibus artibus fides promissorum conventorumque elusa? Quid? an ignoratur, qua simulatione a Cardinali Lotharingo & fratre ejus ventum sit in Germaniam congressus colloquiique gratia, ad optimum & illustrissimæ pietatis atque virtutis Principem Wirtenbergicum? Et mox, quo pacto, ipsæ fraudes sese indicaverint, crudelissimo vel potius immanissimo scelere nefariæ cædis Vassiacenæ? Omnium aliqui adhuc testes supersunt. Omnia litteris mandata. Omnia clara, evidentia, certa. Rursum itaque bellum est commotum, & atroce prælio commisso in Nordmania, & mox interfecto Duce Guisio pax rursum facta. Quæ sane aliquot annos sic duravit, ut magis ad renovandum bellum, quam pacem conservandam pleraque instituerentur. Sunt quidem omnes mortales naturaliter ad vitia quam virtutes procliviores, & peccata in hac vita rectis factis crebriora. Quocirca præteritos errores communes ducere æquum est, & cavere in posterum, ne in eosdem denuo aliqui deferantur, videreque ut undecunque boni cujuspiam caussa detur, quo bono priora incommoda corrigantur. Id tum non esse factum, ac potius fovendo odia ac simultates, occasiones quæsitas novarum cladium, quæ illis annis quatuor

non

non tam firmæ & certæ pacis, quam dubiarum & instabilium induciarum, suscepta atque gesta sunt, declarant. Post quos annos bellum crudelius magisque cruentum recruduit. Nullius ferociam aut importunitatem, multo minus sævitiam aliquorum & omnis humanitatis oblivionem defendo. Flagitia atque scelera execranda esse fateor. Sed cum ad arma ventum est, præsertim civilia atque intestina, secundum versus Tragœdiæ:

Mars cœcus est, nihilque quicquam providet,
Instar ruentis cuncta conturbans Suis.

Semper autem judicatum est: Dum bello & mutua oppugnatione res geratur, partes adversas omnibus viribus anniti utrasque, ut hostibus victis, superiores sint, & ad eos opprimendos affligendosque omnia machinari rectum esse ac decere: Pace vero facta & reconciliata gratia, nihil pactis conventis & jurejurando prius & antiquius esse oportet. Atque sunt miserrimi & infelicissimi ducendi, quicunque fidem non servant iis, qui ipsis fidem habuerunt. Bello sane teterrimo atque calamitosissimo renovato, & propositis edictis Regiis, quibus priora, de quibus, pacis & quietis in regno gratia, convenerat, abrogabantur, & mandabantur exterminationes eorum, qui non observarent docendo & exercendo per omnia religionem papalem, mirifice sunt animi plurimorum commoti & irritati. Qui semper expetivissent inprimis, non Romanæ religionis, sed veræ atque sinceræ incorruptum usum. Is vero cum antea sæpe ambigue concedendo impeditus fuisset, tunc plane & præcise denegabatur. Non regis quidem (quemadmodum credibile facit de regii sanguinis majestate honorifica existimatio) sententia, sed aliorum, quorum ille arbitrio regnabat, & qui suis excogitationibus prætendebant nomen majestatis ipsius. Nam de Regina matre,

tre, quid dicam aliud? quam quod Maro ait: varium & mutabile ſemper Fœmina. Ut bonis autem & fortibus viris inſitum eſt atque fixum, potiorem eſſe atque magis expetendam honeſtam mortem vita turpi: Sic iis, qui Chriſto fideles eſſe volent, & huic ſeſe ſuaque omnia devoverunt. neque cruciatus tormentorum, neque mortis atrocitas tanta offerri poteſt, neque tantus incuti ullus metus, qui ab ea ipſo ſententia dimoveat, quam veram eſſe ſtatuunt, & impellat ad violandam fidem. Etſi vero in falſa quoque opinione pertinente ad religionem aliqui interdum pertinaciſſimi reperiuntur, & audent in illius aſſertione vitam quoque profundere, ſuperat tamen multis modis conſtantia in confitendo & tuendo Chriſtianæ fidei ſanctitatem, ut ſolam in veritate & unicam religionem & Deum æternum debito cultu venerantem, & pia obſervatione ſpem conſervantem ſalutis & vitæ æternæ. In illo jam tertio bello interfectus eſt deditus atque captus ictu ſcelerato Princeps Condæus. Atque poſt ingentes clades, & depopulationem, & ſummorum virorum tantum interitum, quantum nulla irruptio atque vis externorum hoſtium afferre potuiſſet, tandem pax quoque ita facta eſt, ut jurisjurandi illa religione ſanciretur, & res ad aliquam tranquillitatem de horrendis tempeſtatibus reducta, cum bona ſpe omnium, fore deinde regnum quietum. Et ſecundum ea, de quibus conditiones acceptæ & regiæ Majeſtatis edicto corroboratæ extabant, dignitatem exiſtimationemque & potentiam, florem denique & pulchritudinem priſtinam facile eſſe recuperaturum. Quæ omnia qua fide & integritate ſuſcepta actaque eſſent, etſi multæ ſuſpiciones datæ ſunt, ut tamen manifeſtum fieret, & tandem quaſi ſecaretur ulcus illud, & erumperet tabifici mali collectio, ſi quis putet (ſicut ante eſt dictum) Deum æternum permiſiſſe,

misisse, ut illa ad istum modum gererentur, utque jam omnia essent aperta atque perspicua ac certa, & plena intelligeretur in istis compositionibus nihil prorsus esse firmitatis, neque jurata pacta, secundum Homericum proverbium, rata fidaque esse inter homines & Leones: Nunquid hujus quoque suspicio atque conjectura considerandа perpendendaque esse videatur? De minis quidem, quibus Amiralium ausum esse lacessere scribes Regem atrocissimis, oratio tua teste caret, dicuntur, fortasseque brevi dicentur alia. Illud certe est inhumanum, quod ea, quæ ille afflictus sævissimo vulnere, interque cogitationes, ut par est, solicitas, graviter & fortiter pronunciavit; male narrando in deteriorem partem interpretaris, & addis illas amplificationes accusatorias: Ardorem oculorum, torvum aspectum, vultum iratum odiique ingentes æstus arguentem, & truculentum atque immane quoddam scelus portendentem, quasi tu quoque præsens tunc fueris, & illa spectaveris atque attenderis. Difficile est decernere, quid omnino incitaverit animum tuum, ut tanta odii acerbitate vel etiam ferocitate effervesceret, insultando Amiralio, cui saltem mortuo civi parcere æquitatis & pietatis erat officium. Tu quidem certe, quo tempore Rex, Regina matre fratribusque duobus comitatus, quemadmodum est in epistola tua, Colignium adit & ea commemorantur, quæ referuntur ibidem, eo nisi fallor, adhibitus non fuisti. Audivisti igitur illa ex aliis, quibus sane in proclivi est existimare, istorumque te interpertem esse equidem optarim noluisse. Rursum autem quam male cohæreant tuæ narrationes vide. Si in caput, & vitam Regis, Reginæ, & duorum fratrum, fuisset conjuratum ab Amiralii factione: An non putet aliquis tunc illos solos in conclavi uno, præsentibus ex Amiralii familiaribus non paucis, potuisse pugionibus confodi.

Sed

Sed non fieri hoc potuisset absque præsente ipsorum exitio. Fortasse potuisset, inter tumultum subitum illis diffugientibus. Verum non potuerit: Qui sese consulto in periculum vitæ isto animo atque proposito conjecissent, fortasse rebus omnibus desperatis tunc illud adiissent. Præsertim clamantes, frementes, frendentes, minantes non solum manifestis inimicis, sed Regi, Reginæ, Regisque fratribus. Non caret autem exemplis hic furor, & ista feritas quædam, ruens in mortem ante oculos versantem, dum id, quod animo conceptum est, perficiatur. Estque impetus hic potissimum in desperatorum animis vehemens. Verum quid opus est argumentatione? nihil omnium, quæ de ista conjuratione dicuntur, non modo ullam speciem præ se fert veri, sed quocunque modo similis veri conatus. Falsitate autem & mendacio factum nullum defenditur neque excusatur, sed fit gravius atque odiosius. Jam de conjurationis tempore & loco hæret aqua, ut dicitur. Primum enim videris significare conjuratum esse, post Amiralium scelerato ictu ex insidiis, sicut ais, vulneratum, & de ea conjuratione factum indicium sequenti die. Et Amiralium tamen facis autorem & caput conjurationis. Sed cur res dilata, aut quæ post istum casum inferendi moram facinori caussa fuit? Cum accelerare potius omnia hortarentur. Jam illud senum consilium, post regiarum cogitationum sane bellam recitationem, quale obsecro narratur? Cui te quidem interfuisse ipse narrationis contextus innuere videtur. Plato ubi, inquit, imprudentes senes sunt, ibi juventus omnis verecundiæ non expers plane esse nequit. Atque multo verius est, si a senibus Reges & Principes juniores male doceantur, necesse esse, gravissimas plagas & maximas clades, rebus communibus infligi & afferri. Qui Regiam voluntatem pronam

ad

ad clementiam atque mansuetudinem debuerant cohortatione sua incitare, eos inde avertentes animum Regis adolescentis convertere ad sævitiam atque injustam duritiem, quæso te, Mi tu (nolim enim perscribendo nomen tuum, si qua forte, ut sæpe fit, epistola hæc in medium proferatur, meo indicio infamari) quale homines non modo prudentes sed omnino sani esse dicent? Profecto si qui uspiam senes istiusmodi delirant, & ii sunt, unde exire solet iniquitas. Sed magnitudo periculi, & solicita de regis regiorumque vita, salute, incolumitate, providentia, suadere ista illos senes coëgit, & unius ex his nimiam Regis clementiam coarguentis capitalem expressit orationem, qua Rex instigatus imperavit cædem miserandam invitus. Qua ille, quam miseriam calamitatemque averti ausus est affirmare, ne ea ipsa majorem atrocioremque commoveret, nisi imprudentissimus esset, poterat vereri. Ad periculi vero mentionem quod attinet, haud scio an ullum tantum offerri periculum possit, quod virtute præditi & fortes ac boni non adeundum potius censere debeant, quam bonam existimationem atque famam amittere. Jam majorum gloriæ atque claritatis ostentatio, quam vana est expers imitationis. Quæ autem major excellentiorque est laus majorum illorum, veritatis & fidei conservatione atque custodia? Quam autem hoc ridiculum est in re tam seria? Indicio facto non statim potuisse tantas vires in tali urbe repente contrahi, quibus jam afflicto & debilitato Principe conjurationis, qui loco se movere non valeret, reliqui facile e vestigio opprimerentur, caperenturque, non enim dicam profligarentur, si auderent repugnare. Quomodo enim repugnarent? aut quibus armis ad vim faciendam fuerunt instructi? Quid est post tam diram carnificinam repertum uspiam talium armorum?

rum? Utinam delegisses aliud argumentum, quo facundiæ tuæ copiam ostentares. Neque talium commentorum adeo accurata elocutione, & Regiam majestatem, & consiliorum regiorum pristinam gloriam extollendo collaudandoque, ad intelligentes violares atque pollueres. Delaberis mox ad conjecturas, concessione verbosa illa quidem, sed caussæ non leves secures impingente. Quid enim conjecturis opus, aut quis unquam has persequendas esse putavit, ubi certa essent indicia, reorum confessione, ipsa rerum fide, judicio denique convicta res ac constricta? Nam in conjiciendo & suspicando, dubia & inexplorata versantur; at deprehensa, comperta, perspecta, judicio definita cumulare suspicionibus & conjecturis, non solum inutile & supervacaneum est, sed ejusmodi ut crimen ambiguum efficiat, & extenuet accusationem, & damnationem ipsam condemnet. Quam leves autem illæ tuæ conjecturæ & quam futiles suspiciones sint, disputatione non indiget, cum undique eæ vacillent & allucinentur, inculcando jampridem ventilata objiciendo ac refutando. Quando autem unquam planum est factum? Regem vel insidiis vel manifesta vi petitum & oppugnatum, ab iis, de quibus tunc contrucidatis istam illi præclari Areopagitæ sententiam tulerunt. Nonne extant de istis rebus & contestationes ipsorum contrariæ, & narrationes longe eas aliter referentes? De audacia quoque tot annis corroborata idem dicere licet. Atque cætera quoque, inque primis imparati & inermis Regis, id quod supra etiam notatum est, mentio, tam sunt nugatoria, ut persequi illa pigeat, & tui, nomine talis declamationis me pudeat. At enim postulas, ut assensiones omnes de isto negotio sustineantur, & veteris ex græcis unius præceptum memoras: nervos esse sapientiæ non temere credere. Quod tam diligenter mo-

nes, id ſcilicet ad tuas etiam accuſationes, defenſiones, laudationes, vituperationes quoque pertinet: Sed fidem tibi haberi vis, qui partim hæc ita geſta eſſe tibi conſcius ſis; partim ab iis hominibus acceperis, quos rebus omnibus non dubites interfuiſſe. Quid alii, non ſibi conſcii ſunt, non viderunt, non audierunt, qui diverſa narrant, commemorant, ſcribunt? At permulti certius etiam atque propius, quam videndo audiendoque, perſenſerunt: Tam qui inaudita crudelitatis rabie jugulati, ſtrangulati, in fluvium abjecti interierunt promiſcue, ſenes, juvenes, pueri, matronæ, virgines: Quam qui elabi effugereque mortem potuere, & quocunque modo conſervati ſunt, inimicorum etiam, id quod tu quoque ſcribis, qui ſaltem homines eſſent, miſericordia, tam horrendi furoris procellis commotorum: Qui extorres vagantur omni humana ope deſtituti, & ex ſola benignitatis divinæ ſpe pendentes. Nam de iis, quos in viam rediiſſe ſcribis, lubricus eſt locus. Si illam enim rediere, unde deceſſerant impulſi certa notitia, quod ea duceret ad interitum, quam conſcientiam habeant, & quam bene ſibi conſuluerint, viderint ipſi. Melius ſane actum eſſe, fortaſſe dicet aliquis, cum iis, qui retinentes aſſenſionem & confeſſionem veritatis ſalutaris cognitæ vel mortem conſtanter obiere, vel patienter tolerant exilii calamitatem. Sed redeo ad ſaucium depoſitumque Amiralium, & hujus amicos. Quo ille vero vultu eſſet, aut qua facie? hilarine & læta? In tanto dolore ex vulnere corporis, & animi ex cogitatione conſiderationeque præſentis impendentisque miſeriæ. At amici illius quid? an ſilerent aut arriderent ad tam indignum, ſceleratum, nefarium facinus. Neque iſte profecto clamor aut hæ minæ fuere meditantium de conjuratione adeo ſingularem cædem, id enim eſſet prodere ſeipſos. Verum

tum Amiralius fons, ut tu ais, conjurationis, crudelissime interficitur, nihil tale metuens & expertus Regiam clementiam multiplicem & eximiam, tam beneficiorum ante copia, quam tunc benignitate exquisita verborum. Interfectus projicitur de fenestra. ab inimicis illuditur cadaveri petulantissime, & facta perhibentur alia, quæ a me silentio præteribuntur, cum præsertim litteris mandata extent quædam, quæ magis atque certius indicant concepti sceleris & patrati facinoris fraudulenta consilia, & impios autores, quam ulla in litteris tuis jactata nomine, re nequaquam demonstrata indicia conjurationis falsæ & ita confictæ, ut nihil prorsus cohæreat in tota expositione. Imponis mihi defensionis onus adversus eos, qui vos probris & maledictis insectantur, qui crudelitatem nobis exprobrantes artificiose nonnulla ex his, quæ nuper acta sunt, colligant, sic enim loquitur epistola tua. Age subjice etiam quid dicam, quærentibus primum de indicibus, prodierint ne illi, an producti sint? Vera ne an falsa indicaverint? Quæ personæ, quæ conditiones, quæ genera hominum fuerint? Multa autem sunt, quibus aliqui adduci solent & facile possunt ad fraudem alteri struendam: Odium, invidia, æmulatio; Multa, quibus conduci, pecuniæ honorumque præmiis & aliorum emolumentorum expectatione. De confessionibus autem minus habeo, quid respondeam interrogantibus, cum nemo nesciat, quæ fides habenda sit quæstionibus, qui sæpenumero tortores defatigentur, & ipsa deficiant tormenta in plerisque, non ut verum inveniatur, sed ut cruciatu intolerabili coacti aliqui falsum dicant. Quid? nonne promissionibus tunc id quod expetitur, parvo negocio obtinetur? At tunc, supra nominati duo sunt, viri virtutibus maximis, & inprimis pietate præditi, ex quibus nullis tormentorum cruciatibus, nullis pollicitationi-

 bus,

bus, non vitæ, quæ cuique cariſſima eſt, retinendæ ſpe propoſita, elici falſi indicii illa de conjuratione vox ulla potuit. Qui palam coram multitudine ingente, ignaros penitus ſeſe eſſe inſimulatæ conjurationis ad extremum usque ſpiritum affirmarent. Plurimum poſſunt callidæ malitioſæque occultationes & violentæ depreſſiones in omnibus rebus atque negotiis, ſed nonnunquam tamen emergit veritas, & eminet ſuppreſſa innocentia. De his igitur quid narrabo percontantibus? Quid? cum conſtaret, ut ais, factam conjurationem; id quod nemo niſi illius particeps, negare audeat: cur non ſunt indicati ſtatim comprehenſi? Nam quod tu ſcribis, quam leve & ſtolidum eſt: Ne dum in conjuratos quæſtio pararetur, Regi conjuratorum ferrum viſceribus hauriendum eſſet. Gravis eſt & vehemens oratio, ſed res evaneſcit atque dilabitur. Dies unus tuæ epiſtolæ narratione conceditur de patefacta conjuratione deliberationibus, quibus tandem non accuſatorum, nedum convictorum aut condemnatorum cædes decernitur, & a Rege imperatur. Concederetur hujus temporis dimidium, concederetur non integra hora, nunquid ſi minus ad manum jam eſſet armatorum hominum, confeſtim cogi congregarique in promptu fuiſſet, tantum, quantum ad illum vitæ Regiæ inſidiatorum cœtum corripiendum ſatis ſuperque eſſet, cum præſertim jam ab Amiralio, quem tu conjurationis fontem facis, nihil ad cæteros conſilii auxiliique derivari permanareque poſſet. Quid? ſi iſta cædes Regio imperio facta eſt, cur regiis ſcriptis publice propoſitis, quæ edita etiam atque pervulgata ſunt, id ipſum negatur, & in autores contra arbitrium Regis, & hoc inſcio, Amiralii inimicos factum confertur? Equidem quidem Catilinariæ conjurationis quam non quadrat, quam res tota eſt diſſimilis? Indicati

dicati comprehensi fuere, traditi in custodiam, conjecti in carcerem. Crimen exquisitum, detectusque nefarius conatus, & facinore, non opinione, sed oculis, non suspicione, sed manibus perspecto deprehensoque, sententia judicioque convicti illi sunt condemnati capitis, atque ita demum de eis est sumtum supplicium, quod ipsum tamen consuli invidiosum postea fuit. Sed tua prudentia discrepantiám videns reliquit exempla. Nulla enim idonea & apta sese scilicet obtulerunt. Et nescio quod jus commemoras, quod neque extat, neque esse potest ullum: non auditos, non legitime accusatos, non manifesto, probato, liquido scelere, arripi quantumvis suspectos & trucidari. Permitte istam potentiæ libertatem, cujus omnino vita ullo momento tuta futura est? Tyrannidos & injustæ dominationis atque libidinis hæc est licentia, non concessa potestas legitimæ gubernationi. Plectuntur, inquis, conjurati albescente jam die. Cur non comprehenduntur pridie, non illa media interjecta nocte? Seditiosi, dices, erant, conscelerati, conjurati in regiam necem, ad regni mutationem. Auditur crimen atrox, execrandum, nefarium. Verum quo modo est crimen potius quam maledictum atque convicium id, cujus nunquam in judicium vocati rei, non modo non convicti, sed ne auditi quidem fuere, & tum demum condemnati, cum de eis supplicium esset sumtum: Quod autem odiosum sane seditionis nomen intorquetur. Ubi apparet in Amiralio atque sociis hujus? In eo certe conspicitur, qui illum nefarium globum in ipsum emisit. In iis elucet, qui, ut est in edictis atque scriptis regiis, per vim in domum, ubi depositus esset Amiralius, irruperunt & ab ipso initium fecere omnem indignitatem superantis & terribilis cædis ac carnificinæ, ad cujus tu quoque miserandam speciem te obstupuisse, ingemuisse, in-

 do-

doluisse, cohorruisse totum scribis: Qui nunc gesta ad me excusas atque defendis, & a me excusari defendique postulas? Qui possum? in tanta discrepantia eorum, quæ de illis rebus circumferuntur, & ex tua expistola verbis illa quidem egregie constructa, sententiis vero sane levi atque dissentanea. Quin etiam per scripta publice & edicta Regia alia aliud narrant, & elapsi ex illo veluti incendio, quæ commemorant, adeo sæva atque dura sunt, ut qua oratione mitigentur & molliantur, ego comminisci & invenire nequeam. Mea quidem opinio de Regia majestate ea est, quæ debetur generis, sanguinis, gradus excelsitati. Par enim est ac decet hanc ubique locorum ac gentium cæteros venerantes suspicere, tanquam divini numinis vicariam terreno imperio hominibus gubernandis. Neque ego audio Regi maledicentes, neque, si qui hoc faciant, eorum probo audaciam. In istam vero tempestatem delatum & talibus agitatum procellis non possum non humanitatis pietatisque sensu miserari, sive ille avertere prohibereque, tunc crudeliter & flagitiose facta, quemadmodum tu fateris, non potuit, sive noluit, vel illo rerum turbine coactus naufragium tam sævius turbantibus æquora ventis, ut ait poëta, aspicere, vel deceptus & errans & sui minus compos, tam senibus quam aliis nimirum, artificiose, fortasse & minaciter, inculcantibus & suggerentibus ea, quæ non sinerent perfici ab illius clementia, mansuetudine, & probitate cogitata atque proposita. Sed de Rege a me quicquam scribi non oportet, cujus vel nomen coercere omnes sinistras locutiones debet. De ipsa re, de crudeliter & flagitiose factis, ut tuæ epistolæ verba repetam, ut alii perhibent, scelerate & immaniter, utinam concederetur similiter differere, & argumentatio suppeteret, qua illarum tegeretur aliqua saltem ex parte tur-

turpitudo atque fœditas, aut reperiretur color, quo picta minus evidens esset deformitas. Recedatur sane a Parisiensi furioso scelere, & ab egressis funesta illa & inquinata fluenteque cruore atque tabo urbe, perveniatur in alia oppida peragrando Regnum. Quid profuit ullis uspiam, ea quam prædicas misericordia benignissimi Regis? Alios omnino ista consuluisse egisseque res loquitur. Et ita misisse edicta de continendis a cæde manibus, ut simul diversum innuerent, secundum fabulam, de pastore ostendente protenso digito, qua vulpes aufugisset, & oculorum nutu latebras indicante. Prætereantur aliæ urbes, quis non cohorrescit tota mente audiens patrata Lugduni & apud Tolosates? Quæ sunt ejusmodi, ut, cum superent omnium scelerate, nefarie, impie factorum unquam atrocitatem feritatemque & horrorem, quomodo meritas pœnas a Justitia numinis divini autores administrique eorum deprecari possint, difficile sit cogitatu. Quibus tamen cum prætendatur Majestatis Regiæ nomen, quis non agnoscens eas laudes, quibus ille in tua epistola celebratur, non doleat, sed deploret maximo in mœrore, talis Regis adolescentiam tam impudenter infamari, & existimationem lædi, & iis peccatis gravari, quæ sint ad Dei æterni judicium discriminis plenissima, ad hominum cognitionem nova, inusitata, detestabilia. Externus sum, neque est ea dignitas autoritasve mea, neque personæ splendor, ut magnopere referat ullius, quid ego sentiam aut loquar. Hoc autem vere possum affirmare: Me vestræ nationis semper fuisse cultorem, & si quid in hoc momenti est, fautorem. Sed non fugit te Hesiodeum hoc:

Sæpe luunt peccata viri totæ unius urbes.

Satisfacere verbis non quilibet sibi patitur. Cohibere autem orationem commotorum quis unquam potuit?

Quod si nostræ necessitudini, & meæ erga vestram gentem affectioni admonitionis locus conceditur: suaserim ego, ut ab istiusmodi scriptis penitus abstineatur. Nam vulnera iis ipsis tantum refricantur, & efficiuntur exulcerationes sæviores, &, id quod est deterrimum, eliciuntur plura de istis rebus atque negotiis, quæ obrui perpetuo silentio esset melius, & tua quoque optat epistola. Veteris est oraculi versus Græcus, qui vetat locum quendam commoveri, quod illum præstet esse immotum. Hac sententia recte monemur, non esse agitanda ea, quæ cupiamus acquiescere. Quantum enim jam ad vestra edicta atque scripta prodierit contrariarum narrationum, libellis, qui complures circumferuntur, manifestum fit. Quid proditurum sit, si illa vestra multiplicentur, facile potest prævideri. Magna vis est veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraque fictas etiam insidias facile se per seipsam defendit, inquit M. Cicero. Nihil igitur rebus certis, exploratis, demonstratis, perspicuis, opus est ullis coloribus aut pigmentis declamationum atque prædicationum. Fuerit aliqua perficiendi occultandique maleficii spes illis, qui conjuratorum appellatione deformantur, fuerit ratio aliqua. Quanto erat justius, rectius, laudabilius proferri ista tunc, cum ad crimen tantum responsio saltem reis concederetur? Fuerit Amiralius tam malus & improbus, quam tua epistola describit, non insidias tamen illi strui, sed comprehendi palam, non allata vi interimi, sed meritæ pœnæ reservari eum oportuit. Et quoniam tua epistola præclaras etiam laudes & fortia ejus facinora recenset, debuit profecto non tam nocere dubia opinio cogitati maleficii, quam prodesse memoria præclarorum & illustrium in Regno beneficiorum. Quid secuta miserabilis & luctuosa strages justæ querelæ & deplo-

plorationis habet, vel potius quid non habet? Utinam non tantum sit, immo ne amplius sit, atque quantum homines locuti sunt ac loquuntur! Sed ut tandem finiatur responsio sane longior ad tam prolixam epistolam: Unius defensionis mihi viam rationemque dari pervelim: Tam capitali atque immiti sententia condemnatæ Religionis ejus, de cujus veritate essent aliquando disputationes accuratæ habitæ, & studiose quæsitum, & definitio adhuc suspensa: præmiis propositis ab illa sic desciscentibus, ut jurejurando eam execrarentur & hoc facere recusantibus suppliciis pœnisque mortis atque exilii. Qui igitur vel spe vel metu moventur & incitantur, ut contra animi sui sententiam diversum profiteantur, an non intelligitur, quam cum sibi tum aliis infidos esse oporteat? quod vel conscientia hi perpetuo vexentur, vel in extrema impietate omnem Dei hominumque respectum abjiciant. Narratio extat omnibus temporibus digna consideratione, de quodam ministro orthodoxo Theuderichi Afri Ariani. Qui cum ab hoc mirifice diligeretur, quo majorem favorem ipsius sibi conciliaret, simulat sibi esse persuasum dogma Arianum verum esse, & se illud amplecti velle. Theuderichus levitatem hominis attendens, & hac offensus, in iracundia jussit ipsum interfici, memorabile dictum addens: se nunquam fidelitatem sibi posse polliceri ab illo, qui Deo æterno & Christo esset infidelis. Semper est omnibus in negotiis magnopere considerandum, nunquid præstet & satius sit, non adductos veritatem demonstrando, sed per vim coactos aliquos, aut spe emolumentorum allectos sibi adjungere. Quod ut maxime efficiatur corporum adjunctio, animorum certe non item affectio sequi soleat. Sed redire isti dicuntur in viam, & revocari mentes eorum ad sanitatem. O viam latam ad interitum, & insani-

am potius quam sanitatem! Sed hæc in præsentia differenda non sunt. Hoc supra modum admiror, quomodo mihi quasi patrocinium mandare potueris vestrarum actionum, degenti & viventi apud eos, qui sunt in eadem prorsus caussa, in qua illi, qui a vobis adeo inclementer accipiuntur. Cujusmodi enim judices me putas habiturum eos, qui tam horride vestris sævissimis edictis condemnantur? Germania maxima ex parte, Dania tota, Suecia, Anglia, multi in Polonia, multi in Ungaria, eadem asserunt atque profitentur, ut veræ & patefactæ verbo Dei æterni doctrinæ cœlesti consentanea. Et invectos in Ecclesiam Jesu Christi, vel ignorantia vel malitia errores aversantur & damnant. Utque semel dicam omnia: Tridentinum nuperrimum ac novitium concilium sic detestantur, ut non libeat ea nomina memorare, quibus hoc dedecorant. Quid obsecro ego dicam iis, apud quos versor, quid mihi ipsi? non enim ignota tibi est mea sententia de pietate & religione. Præclara, quæso, sit existimatio vestra de iis, qui omnia ea, quæ apud nos dicuntur, fiuntque ac geruntur, impia esse pronunciant, & his formidandi hæreseos nominis notam inurunt, & ad Romanensis dominatus servile jugum denuo subeundum revocant nos. Hæc incipientem fari an dubium esse potest, quod periculum adire necesse videatur? Nihil dicam amplius, cum pene plura quam fortasse tu boni consulturus sis, dixerim. Magna & gravis res est, tam multas, tam longo tempore administratas, per tot difficultates conservatas, & Dei æterni benignitate passim adhuc consistentes, protegente Regum ac Principum pietatis studio atque cura: Tot igitur & tales Ecclesias omnes Christi, edicti vestri quasi fulmine feriri, profecto, nequid vehementius dicatur, audax & inconsideratum est facinus. Crede mihi, vir ornatissime, & amice,

cui

cui ex animo ego bene cupio, ista non sic abibunt, & magna adhuc restat altercatio. Quomodo Tridentina Synodus conflata, actaque sit, nec non quo pacto recusata oppugnataque, erat attendendum, & a vobis senibus perpendendum, neque de aliquorum instigatione connivendum ad abusionem majestatis, Regiæ: Cujus nomen tam inimico ac plane hostili ad plurimos edicto præscriberetur. Quid autem tristius excogitari protest? quam perhiberi aliquos exclusos communitate Ecclesiæ JESU Christi, quod illo metuendo hæreseos vocabulo fieri constat. Jam ubi rescicuntur & audiuntur illa terribilia atque extremæ sævitiæ supplicia, quibus afficiuntur apud vos non convicti furti, adulterii, latrocinii, seditionis, nullius denique capitalis delicti, sed arrepti ob solum erga Deum veræ pietatis religionisque studium, quem censes metum incuti nostris hominibus exempli istius intuitu? Qui sunt aliquantulum ferociores, quam vestri, quorum tu merito prædicas & humanitatem & pietatem, & Regis observantiam eximiam, & cum qua aliorum ulla virtus atque laus comparanda esse videatur. Cum illi, quorum animi imbuti completique sunt cognitione veritatis, pluris conservationem hujus æstiment, quam omnes res fortunasque, dignitatem quoque, ipsamque adeo vitam suam. Sed cogitatione tamen ac metu cruciatuum atque mortis, sunt enim homines, animi illorum perturbantur. Nam quod in hos conferuntur caussæ motuum & culpa dissidiorum & bellorum radices, omnium denique malorum origo, qui purioris in Ecclesia doctrinæ & sanctioris disciplinæ amore capti, ab aliorum communitate secesserunt, longe aliter rem sese habere, ipsorum scripta demonstrant. Et hoc ab inimicis impudenter conficto convicio antiquis etiam temporibus Christianum cœtum infamatum fuisse scimus.

mus. Atque sunt etiam eorum, qui arma cepere, & bellorum certaminibus implicati fuere, omnibus illis de rebus, narrationes, contestationes, defensiones in medio. Nisi hoc pro certo tenetur: Quicunque jusso & imperio sui regis: principis, magistratus non obediat & sine recusatione omnibus in rebus obtemperet, eum esse seditiosum atque turbulentum. Sed est ad hoc ipsum responsio certa atque liquida: Oportet Deo magis parere quam hominibus. Jam quod clamitatur de prosperitate ante istam separationem & præsentes miserias, magnopere videndum, qualis ille fuerit, & nunquid his occasionem potius repugnatio contra veritatem dedisse videatur. Non ferendas autem esse duas religiones discrepantes in uno Regno, minus & ipsum dilucide diserteque dicitur. Nondum enim est demonstratum neque planum factum, aliam diversamque esse religionem eorum, qui tam male audiunt, ut desertores Ecclesiæ catholicæ, atque ea est, quam illi ipsi, qui Catholicorum nomen adeo gloriose ostentant: Nimirum Christianam. Declarant hoc eadem Fidei capita, ostendit summa concordia doctrinæ, indicat consensio de dogmate. Hoc autem discrimen & ista differentia est: Utri veritatem præ alteris sinceram retineant, & integritatem religionis, & pietatis cultum, & disciplinæ sanctitatem tueantur. In hisne an illis errores hæreant, & incubet falsitas, & doctrinæ corruptela, disciplinæ depravatio. Hanc contentionem non modo tolerandam, sed utilem quoque esse fortasse aliquis censeat, ita indies magis elucescente non modo dogmatum assertione, sed disciplinæ etiam pulchritudine. In Germaniæ Ecclesiis sunt compluribus in locis observationes aliæ, quam Romanenses, reperias in una quoque urbe utrasque. Neque ideo minus & pacatæ res sunt, certe esse possunt, & quæcunque turbæ

turbæ extitere, alias habuere caussas. Sed prætexitur religionis nomen nefariis facinoribus & perniciosis moribus, contumaciæ denique seditiosæ. Hoc si sit, & ubi sit, ante omnia habet Deum æternum vindicem, severam animadversionem meretur. Sed est profecto videndum, ne ista contumelia afficiantur illa indignissimi, neve insimulentur sceleris insontes & liberentur sontes, neu innocentes plectantur, & nocentes absolvantur. Erat sane optimum & optatissimum, ut ubique non modo in fundamento ipso, sed universa extructione totoque ædificio convenirent & essent concinna universa. Sed quando hoc est factum? Et fortasse certo consilio Deus æternus fieri non vult. Cogi autem aliquos, ut probent & amplectantur ea, quæ cum falsa judicent, aversantur, neque rectum est, & non solum utile, sed etiam perniciosum. Cum autem illi ipsi, qui dominationem Romanensem defendunt, fateri cogantur, neque doctrinam suam ubique emendatam, & in disciplina plurimum esse vitiorum, sicubi potentia præsidens vel minus commode potest, vel non libenter vult corrigere peccata & redigere ad meliorem formam administrationem: Non quasi vento scilicet huic primariæ navigationi aspirante, secundaria secundum proverbium, boni consulatur, & opera detur, ne Respublica civilisque vita & hominum consociatio perturbetur atque divellatur. Quod etsi est negotiosum atque difficile, hoc casu tamen quid potius fructuosiusque, & quod magis laudem mereatur atque conducat; inveniri nihil quicquam excogitarique posse existimo. Sed & de his ipsis nimis fortasse multa. Scio etiam huic parti, quam nostram appellare non vereor, objici nescio, quid discordiæ inter ipsos, & ab adversariis istud perquam maledice & contumeliose celebrari. Sed, Dei benignitate, funda-

men-

mentum constanter & uno animo retinetur, rupis firmæ ac solidæ. De cujusque autem opera ac labore extruendi aliquid, decernet scilicet ignis, non lædens ille quidem gemmas & aurum, sed stipulas atque fœnum. Neque nova hæc Ecclesiæ fortuna, sed priscis quoque temporibus eandem illa est experta. Neque omnis spes est abjicienda, quin Deus æternus hæc cuncta secundum immensam misericordiam suam, nobis adhuc inexplorata via, deducturus directurusque sit, ante omnia ad gloriam sanctissimi nominis sui, & Ecclesiæ Christi utilitatem incrementumque ac honorem, & eorum, qui Christiani perhiberi se volunt, commoditatem aliquam, toto etiam Mundo refragante: cujus solius est tales lites decidere, & caussa dijudicata statuere quid debeat, oporteat, necesse sit fieri. Ejusque autoritatem & potestatem vel antevertere, vel impedire velle homines natos, cum improbus, tum inanis est conatus, atque adeo noxius, secundum proverbium, contra stimulum calces. Verum, ut aliud ex alio incidit, ita nimis longe procedit vel evagatur potius responsio, quapropter desino. Et quod restat, abs tua humanitate peto, ne mihi hoc onus imponas, quod sustinere nullo modo possim, caussam dicendi pro Rebus Gallicis, id est, quorundam ejusmodi consiliis & actionum facinoribus, quorum ipsos pudere pigereque jam arbitror, cum nationem & animo meo colam, & studio observem, & officiis prosequi, quibuscunque concedatur, cupiam. Res sunt in medio, frequentantur sermonibus, manibus tractantur, conspiciuntur oculis. Non sum autem is ego, qui valeam facere

Candida de nigris & de candentibus atra.

Fac valeas. Vale. Eleutheropoli. Die XIII. Aprilis, quo die ascribitur in festis S. Euphemiæ nomen, cum

tuæ

tuæ litteræ ante dies XV. huc pervenissent. An. Christi Jesu M. D. LXXIII.

POST PRIORA SCRIPTA.

His ita quemadmodum videre potes, sicut unumquidque percurrenti legendo epistolam tuam venit mihi in mentem, (Non enim volui neque visum precium operæ est, respondere ad singula sequentem tuæ scriptionis ordinem) exaratis narrarunt quendam, qui se pro Gallorum Regis legato gereret, advenisse, cum pecunia illum quidem, ad conducendum aliquid equitum. Etsi autem ubique & semper inventi sunt, & invenientur, qui accipiant pecuniam ad quascunque operas & administrationes, secundum vetus verbum: Currunt volantque cuncta eo, ubi pecunia est: Ipse tamen ille Legatus, quo hominum animi voluntatesque essent promptiores atque propensiores, non sua solum facundia mirifice defendisse factum istud vestrate, sed epistolæ tuæ exempla etiam distribuisse perhibetur. Quasi iis caussa sic explicaretur, ut eximeretur omnibus quicquid ea de re restaret vel levissimi scrupuli. In quo valde esse eum deceptum eventus ostendit. Nam & ipse novit, quomodo alicubi acceptus atque etiam repudiatus sit, & non pauci, lecta tua epistola, jam de istis rebus multo quam antea pejus sentire cœperunt, animadvertentes tantam rem tam dissentanea expositione referri, & adeo futiliter defendi, ut quasi in Geometria aliquid demonstraturus, sumeres atque supponeres declamationi tuæ quædam, quibus fidem haberi postulares, & quæ tanquam certa credi velles: Cum illa neque vera essent, neque tuis disputationibus verisimilia efficerentur. Usque adeo melius consultiusque est, de manifesto sceleratis atque turpibus silere, neque veluti irritare opiniones de illis audientium & patrocinando caussam reddere odiosiorem. Quem-

Quemadmodum desperatis in morbo mederi, nihil proficientis atque adeo nocentis stultitiæ est. Itaque jam fit existimatio de rebus istis plurimorum deterior, & sermones audiuntur minus clementes, & scripta quoque proferuntur ab ingeniosis illas res celebrantia, non admodum expetenda laude. An tu vero eos his in locis atque regionibus, quibus non dico cordis aliquid est, sed pectus modo sapit, secundum, Comœdiam, censes propugnationem suscepturos pro iis instaurandis, quæ apud ipsos rejecta & refutata sunt, & jacent eversa? Eam dico & sententiam & exercitationem Religionis, quæ judicio ipsorum falsa est atque impia, & a vobis non solum scriptis asseritur, & edictis imperatur, sed adversus dissentientes maxima sævitia suppliciorum vindicatur. Quid enim aliud statui a non dementibus atque vesanis potest? quam si vestri conatus adjuventur, foveri augerique vires eorum, a quibus ipsi deinde corroboratis affligantur, atque adeo, si quod illi cupiunt, succedat, profligentur. Quod autem supra quoque est indicatum, & odiosissime jactari auditur a malevolis, quasi ea religio, quam ii, quos tanta apud vos sævitia adeo pertinaciter insequitur, & nostri colunt, non sit eadem, eo non est sperandum sic infatuari posse ullos, ut vestras actiones approbent. Et perspicuum est hoc confingi ad distractionem eorum, qui plane eandem caussam defendunt. Nam etsi sunt quædam, de quorum explicatione quæritur, & sententiæ aliquorum discrepant, magis illæ quidem verbis quam rebus. & partim indocti, ambitiosi, leves, partim turbulenti, insolentes, mali (qui ubique reperiuntur, secundum vetus verbum plures) in hac parte exagitare & commovere quieta & bene sita non desinunt, sic tamen negotium istud sese habet, ut his quæstionibus disputationibusque conjunctionem consensio-

nem-

nemque de cœlestis veritatis doctrina dissolvi, & vinculum charitatis rumpi, nequaquam sit existimandum. Cum præsertim de iis, in quibus sunt omnia sanctæ fidei, inquam, diserta professione, & orthodoxa catholicæ Ecclesiæ confessione ubique summa sit consensio, & nisi liberis congressibus, inque his fructuoso controversias dirimendi studio tam violenta quam malitiosa impedimenta inferrentur, perfacile ista si qua adhuc ambigua sunt explicari possent. Quod facta autem a me est mentio scriptorum istas res actionesque vestras exagitantium, ex iis, quod verbosiora sint, quasi agglutinare aliqua non debui, & qui vestratia huc afferunt, ii fortasse nostratia quoque istuc solent remittere. Sed ad id quod dixi, certius demonstrandum, visum est versus quosdam nuper divulgatos subjicere, ut quid istis defensionibus vestris & patrociniis proficeretur, plane perspicere posses. Atque tua humanitas istam appendiculam in optimam partem accipiet. Et tali materia tractanda, istoque argumento explicando deinceps erit prudentia tua circumspectior atque cautior.

DE REBUS GALLICIS,

experimentum.

Vesperæ erant Siculæ, Gallique quibus interiere,
Gallica nunc Gallos conjugia interimunt.

*

Sicelis exitio fuit olim vespera Gallis,
Nunc Gallos perdunt Gallica conjugia.

*

Fraus Sicula extinxit quondam, uno vespere, Gallos,
Gentile interimit quos modo conjuxium.

*

Nunc Siculo infando jactent pro vespere, Galli
Funestiores regias sibi nuptias.

*

Fraude mala Siculos infamat Gallica cædes,
Nunc gens hoc proprium Gallica crimen habet.

*

Siculam execratus Gallus olim Vesperam,
Nunc nuptiarum deflet hic suum scelus.

DE EISDEM.

FAma senes fert Gallorum perducere Regem,
Facinora ut aliorum sibi ascribi sinat.
Delirat turba ista senum, qui nomine Regis
Scelerata facta posse defendi putant.
At tu Rex Vir, jamque potens sceptri atque coronæ
Consilia repudia senum dementium
Perniciosa tibi, atque tuo regno exitiosa,
Et ipse, quæ salutifera sint, cogita.
Nobilitate tuum indigena & virtute celebri
Spoliatur, & fidelibus Regnum incolis,
Civibus ejectisque externi jam dominantur,
Hispanus, Italus, Belga, Germanus, Scytha:
Quid Scytha? vos quia Christi inimici Religionis
Venerantium hunc effunditis qui sanguinem,
Cum his, cum illis pacem facitisque & fœdus initis,
Et natio est vobis amica Turcica.
Crede senex, tu quisquis is es, non ille quietem
Conturbat, aut tranquillitatis hostis est,
Qui Christum pietate colit vera, atque refutat
Ingesta in hujus falsa cultum plurima.
Nec datur estve data, aut dabitur caussa ulla malorum
Ab iis, adorant mente qui Christum p a.
Sævitiæ illorum furor & vesana libido
Cunctis aperiunt calamitatibus fores,

Qui

Qui prohibent verum sanctæ usum Relligionis,
Idololatriæque cultus asserunt.
Et Romanenses conantur pingere fraudes,
Concidere pronos fulciuntque jam dolos.
O dolitura tuis gens cladibus, o miserandum,
Si perseveras, regnum, in hac insania.
De te posteritas, quam per sua tempora, narret
Heu quam nefandam turpitudinem accipit:
Ad mentem inque viam nisi corrigis hæc, redeundo,
Et institutum perperam mutas iter.
Fata viam invenient nimirum. At Christe tuos tu,
Salutis autor, ipse protege, unice.
Compertum est nunquam vel vim vel calliditatem,
Hæc quantacunque apud homines foret utraque,
Christe tuæ superasse invictum, maxime, robur
Sapientiæ cœlestis & potentiæ.
Quid? prædicta monent quod vos quoque vaticinando
Magis graves & esse mobiles minus.
Discite justitiam, casteque Deum venerari,
Violare credite maximum & fidem, nefas.
Exempla ante oculos justæ sunt plurima pœnæ,
Scelerumque furiæ passim oberrant vindices.
Quodque fuit semper verum, & nunc esse putetur:
Quod contumax sit nemo inultus impius.

DE EISDEM.

QUod nix nigra foret, fuisse quendam,
Narratur perhibere non verentem.
Hic aut non oculis fuit profecto
Prorsus præditus, aut caliginosis
Et discernere inertibus colores.
Quid? qui, quæ manibus queant teneri,
Non audita modo atque visa, mutat.
Inducit speciemque differendo

Diversam, & nigra candida esse dicit:
An non mirificus putandus hic est
Et scitus magis artifex? negando
Verum, & protinus asserendo falsum.
Verum ut jam neque nigra nix videtur,
Sic mendacia nulla, vera quod sint,
Ullius poterit probare acumen.

Historia crudelitatis & sævitiæ a Mithridate in cives Romanos per Asiam negotiantes patratæ ex Joh. Freinshemii supplemento Liviani LXXIIX. libri, c. VII. IIX. IX. X. XI. XII.

Mithridates cognito cives Romanos, quorum ingens erat per Asiam negotiandi gratia dispersus numerus, passim apud urbes destinatis suis impedimento esse conari; consilium cepit crudelissimæ calliditatis, clam misso ad magistratus locorum edicto, *uti ad diem trigesimum postquam datæ eæ litteræ essent, quotquot in suis quique urbibus haberent Romani generis homines, cum liberis & uxoribus atque etiam libertis, qui Italici sanguinis essent, occiderent. Cæsos autem inhumatos projici* jubebat: bona cum interfectoribus partiebatur. Sed & minæ adjectæ erant, *si quis aliquem ex eo numero aut celare vivum, aut sepelire mortuum ausus esset. Contra servis heros interfecturis libertatem; debitoribus dimidium æris alieni præmii loco* promittebat. Dubites scelestius hæc a Rege excogitata, an ab Asiaticis facta sint. Postquam constituta dies adfuit, miserrima per omnes Asiæ urbes spectacula edebantur. Notabilis inter hæc Trallianorum amentia fuit: qui quos in urbe sua habebant Romanos, ne videlicet hospitali sanguine polluerent manus, Theophilo Paphlagoni jugulandos locave-

locaverunt, tanquam interesset. Atque illud singulari sævitia monstrum, compulsos intra ædem Concordiæ, contrucidavit; etiam manibus quorundam abscissis, quibus deorum complexi simulacra fuerant. Neque magna illa Diana, contra furorem Ephesiorum tueri supplices suos potuit: Neque Pergamenorum Æsculapius, quo minus ad ipsa pulvinaria gladiis aut sagittis interficerentur. Adramytteni nando salutem quærere visos inter ipsas undas consequuti trucidarunt: infantibus fugientium liberis pelago mersis. Caunii quoque, qui devicto Antiocho Rhodiis attributi, deinde ab horum dominatu Romanorum beneficio liberati fuerant, Italos ad sacratam urbis curiam concurrentes ab ipsis aris diripuerunt, raptosque ab ulnis matrum infantes ante ora ipsarum, ipsas deinde, & postremo viros eorum interfecerunt. Soli omnium qui Mithridatem reverebantur Coi, Romanos in Æsculapii templum introductos, vetusto asyli jure tutos præstiterunt. Hac tam improvisa clade intra eandem diem diversissimis locis exstincta hominum circiter octoginta millia esse, satis inter auctores constat. Neque silentio prætericrim atrocem Theophanis Lesbii calumniam, qua viri innocentissimi P. Rutilii famam lacerare est conatus: *Rutilii scilicet hortatu Mithridatem tantæ sævitiæ consilium cepisse.* Cæterum Theophanes illis quoque temporibus, quibus recens harum rerum erat memoria, se potius turpissime mendacem, quam Rutilium improbum ostendit liberalibus litteris perquam illiberaliter usus; qui in Historia scribere de Rutilio falsa crimina non erubuit, non ob aliud, quam quia Rutilius de patre Cn. Pompeji vera scripserat. Colorem fingenti nonnullum præbuit Rutilii, qui tum Mitylenis agebat, quum Romani occiderentur, incolumitas. Sed ille comperto togatos ad necem

 quæri,

quæri, præsens periculum vestitus mutatione vitaverat, quæ cautio aliis etiam passim per Asiam saluti fuit.

VESPERARUM SICULARUM
Historia, ex Thomæ Fazelli Dec. poster. L. IIX. c. IV.

GAlli, qui in Sicilia jura magistratusque dabant, superbia, luxuria, & crudelitate omnia compleverant, inaudita vectigalia imponebant, intolerabiles obventiones exigebant, invita nobilium fœminarum & divitum conjugia inibant, ac adulteria etiam in nuptias machinabantur. Sub prætextu præterea laneorum substragulorum, quæ Judæi ac cæteri pro modo suarum facultatum militibus ac ministris Regiis jussu curiæ exhibere tenebantur, domos ingressi supellectilem omnem dimovebant, mulieres impudice tangebant. Secuta inde nefanda crudelitatis exempla, expulsiones civium, bonorum publicationes, judiciaque privatorum, ac proscriptiones, non ob aliam caussam, nisi quia divites essent. Fraude & malis artibus regnum prædæ loco habebant, plebem nobilesque impotenti dominatu exagitabant, & uni tantum rapinæ atque avaritiæ & libidini ita studebant, ut alienas nobilesque fœminas publice per vim invadere non vererentur. Septem equidem & decem annos exactiones, exilia, carceres, deportationes, aliasque illatas a Francis injurias æquo animo Siculi pavide interim, secumque clam submurmurantes tolerarunt. Sed ubi zelotypiæ furor virorum amantium corda percussit, factum est murmur impavidum: iniquitatis caussas & argumenta publica per nuncios Carolo Regi Viterbii tunc agenti nuntiant. Administrabatur eo tempore Sicilia ab Herberto Aurilione Carolo Regis Generali Præside, Joanne S. Remigio Panormi & Vallis Mazaræ,

Mazaræ, & Thomasio Busanto Vallis Neeti præfectis, viris Gallicis. Carolus ubi legationem audivit, Herberto Præsidi sub multa mandat, ut ministros frenet, & a rapinis stuprisque eos inhibeat, pœnisque etiam deprehensos afficiat, ut ejus diplomate dato Viterbii anno salutis 1276. prid. Cal. Aug. Messanensibus & Siculis transmisso constat. At Franci efferatiores effecti eadem, & pejora, velut in mandati actorumque ludibrium, perpetrabant. Siculi, ne quid inexpertum reliquisse viderentur, coram Pontifice Romano per Bartholomæum Pactensem Episcopum, & fratrem Bon. Joannem Martinum Dominicanum caussam studiose proponunt. Et Bartholomæum quidem munus Legationis intrepide coram ipso Rege Carolo obivisse, Siculorum annales referunt. Cujus exordium hoc fuisse perhibent: Miserere mei fili David: Filia mea male a dæmonio vexatur. Quo finito, statim suo ordine enormes libidines, rapinas, & cætera id genus Gallorum crimina retulit. Demum Carolum ab injustitia coërceri petit: Discedentibus a Pontificis conspectu Legatis, Caroli ministri manus injiciunt. Reversi in Siciliam Legati, quid sibi pro legatione obvenerit, in urbe Messana, Siculis hæc irritato animo audientibus, palam referunt. Erat eo tempore in Sicilia Jo. Prochyta, Prochytæ insulæ olim Dominus, (cujus uxorem paulo ante Galli, ut Petrarcha refert, violaverant) & Manfredi quondam Regis studiosissimus, callido vir ingenio, & in conciliandis hominum animis potens. Is & desiderio pristinarum opum flagrans, & contaminatam a Francis uxoris pudicitiam ulturus, adjecto ad liberandam Siciliam animo, clandestinam conjurationem contra Gallos Carolumque toto biennio clam solicitavit, sociosque Alanum Leontinum, Palmerium Abbatem, & Gualtherium Calatagironum,

 ac

ac plerosque alios Siciliæ proceres, quibus sciebat Francos esse præ cæteris invisos, sibi deligit. Inter eos igitur convenit, ut Petro Aragonum Regi Siciliam jure uxorio sibi debitam traderent. Ad quod facinus, si viribus opus esset, Palæologo Constantinopolitani Imperatoris, ac Nicolai Pontif. Rom. (quos conciliandos ipse sibi instituerat) auxilia offerebat. Proinde cum Palæologo, contra quem classem Carolus instruebat, rem primum, mox cum Nicolao Pontifice Aragonensium studiosissimo, ac demum cum Petro Rege, tractare decernunt. Per litteras cum his agunt, calamitates suas exprimunt, auxilia petunt. Joannem autem ad eas perferendas, obeundamque Legationem nuntium eligunt. Joannes statim ad iter se parat, abjectaque nobili veste, vilem religiosamque induit, sanctitatis simulatione omnia sibi terra marique pervia tutaque facit. Byzantium proficiscitur, Michaëli Palæologo Caroli contra eum animum, paratam classem, & copias conscriptas ad eripiendum illi imperium aperit. Porro remedium unicum superesse longo verborum ductu declarat, ut Carolus incautus occupetur, & ingenti mora domi retineatur. Habere etenim illum Siculos, qui Henrici, Friderici, Manfredi, Corradi, & Corradini (sub quibus opibus & libertate floruerunt) memoria ac amore adhuc detenti, Francos superbos, crudeles, stupratores capitaliter odiant, nec aliud conentur, quam ut ab eis ad Petrum Aragonensium Regem deficiant: cujus uxor Constantia, Manfredi Siciliæ Regis filia, noctu & interdiu virum instigat, quo mortem Manfredi patris, ac Corradi & Corradini, in homicidam vindicet, & Siciliam dotali sibi ac paterno jure debitam repetat. Cæterum Petrus cum Carolo viribus sit inferior, ob id movere arma non audet. Quod si Palæologus ei ad classem contra

Caro-

Carolum parandam pecuniarum subsidia præstaret, fore procul dubio, ut Petrus Carolo Siciliam adimeret, atque hic bello domestico implicitus, longe absit a Palæologo vexando: cum, qui in suis defendendis occupetur, aliena infestandi facultatem non sit habiturus. Palæologus iis auditis, in Carolum toto animo movetur: quæ Joannes dixerat, probat, auroque Petrum adjuturum, litteras & ad eum & ad Pontificem se scripturum pollicetur, Joannemque ipsum ad patrandum facinus auctorem deligit. Joannes rei gerendæ officio, litterisque a Palæologo acceptis, eadem veste amictus ad suos revertitur. Quos cum responso Palæologi in spem erexisset, subinde ad Nicolaum Pontif. provolat, eumque conjurationis in Francos socium & fautorem nullo labore pertrahit, & cum eo, ut Petrus classem maximam paret, ut dolus aliquis contra Francos a Siculis repentinus cruentusque excogitetur, fœdus pepigit. Atque inde sumptis a Pontifice litteris, Petrum Aragonensem convenit, eum in spem Siciliæ vocat, aurumque Palæologi promittit. Quo facto ad Pontificem redit. Ubi cum illi, quæ cum Petro firmaverat, retulisset, in Siciliam revertitur, bonoque animo esse omnes jubet. Nec quicquam remoratus, Constantinopolin iterum ad Palæologum pro auro regreditur, litteras illi & Pontificis & Petri defert. Palæologus Accardum Latinum, in rebus gerendis solertissimum sibi a secretis virum, cum magno auri pondere Joanni socium adjungit. Illi Melitam navigant. Ubi Joannes relicto Accardo Drepanum venit, atque inde proceres Melitam ad Accardum visendum trajicere jubet. Quo viso lætantur, laudibusque Palæologi & consilia & liberalitatem efferunt. Proceribus in Siciliam reversis, Joannes & Accardus Barcino-

nam ad Petrum Regem contendunt, aurum Palæologi ei exhibent: dolumque excogitant cruentum, ut Francis cæsis Petrus rerum in Sicilia potiatur. His paratis, Joannes ad suos rediens, a Pisanis nautis obviis inter navigandum Nicolaum Romanum Pont. obiisse, & Martinum quartum Gallorum studiosissimum suffectum cognovit. Novitate rei primum terretur, sed mox resumpto animo cursum prosequitur, & Drepanum applicat. Proceribus conventa omnia credit. Interea Petrus Rex, ut a suspicione inchoati delectus militaris Principum animos averteret, declarata caussa sacri belli, classem instruit. Apparatu vero bellico invalescente, Martinus Pontif. per nuntium a Petro petit, ut classis suæ consilium ei aperiat. Cui, cum tempus ferret, id sedulo se facturum respondit. Cumque Pontificis nuntius urgeret, comburerem (inquit Petrus) meam hanc interulam, quam induo, tunicam, si eam arcanorum meorum consciam fore timerem. Carolus etiam Rex id ipsum a Petro sciscitatur: quod si in Sarracenos bellum pararet, opem suam offerebat. At Petrus, nondum quos Sarracenos adoriatur, deliberasse & se tantum subsidiis numerariis indigere respondit. Quo audito Carolus (ut studiosi Francorum scriptores tradunt) viginti millia aureorum Petro mittit, multo majora se missurum, si de sacro bello ei constet, pollicitus. Interea dum bellum a Petro paratur, Joannes Prochyta Panormitanos, Messanenses, ac cæteros Siciliæ viros Principes adit: cum eis arduum facinus tractat, ut uno eodemque tempore Franci tota Sicilia gladiis obruantur. Annuere Proceres, & communi consensu tertius dies resurgenti Domino festus decernitur, quo, cum primum circa vesperam æreæ campanæ signum auditum fuerit, ubique Franci,

ci, nullo sexus, ætatis, ordinis discrimine habito confoderentur. Quo firmato, Joannes, singulas urbes oppidaque circumiens, Siculos, quorum apertiora in Francos odia patebant, ad præscriptum facinus hortabatur. Sunt, qui referant, quo tutius rem perageret, lymphatum se simulasse, ac canna ad aures obviorum suggerentem Francorum quidem ridiculas voces, Siculorum vero cædem futuram, simulque diei & horæ nuntium. Itaque anno salutis 1282. Caroli vero regni 17. 3. Cal. Aprilis, dato signo, ater funestusque Francis apparuit interitus. Tota namque Sicilia in Francos nil tale unquam veritos insurgente, uno temporis momento ad unum omnes non solum a prophanis, sed Dominicanis etiam, Franciscanis, ac cæteris cucullatis monachis trucidantur, paucis ad Spirlingam arcem natura munitissimam salutem sibi quærentibus: qui omnes paulo post inedia sunt consumpti, unde natum carmen: Quod Siculis placuit, solum Spirlinga negavit. Qua in re adeo sævitum est, ut exenteratæ prægnantes, & parvuli (ne quid Francici generis in Sicilia superesset) saxis illisi sint, duarumque horarum spatio eo tempore octo Francorum millia occisa fuisse constet. Inde adagio increbuit: Siculus vesper. Visebatur ad ætatem usque meam Panormi æde Divorum Cosmæ & Damiani, aliisque vicinis sacellis sacris Francorum cadaverum ossiumque congeries, struesque maxima. Siculorum in Francos hanc sævitiam, ut frequentior scriptorum autoritas, & fama per manus ducta habet, hactenus recensuimus. In plerisque vero Siculorum annalibus, & Siciliæ regum, Petri præsertim secundi Siciliæ regis diplomatibus, ac etiam non spernendis auctoribus, consternationis initium a Panormitanis ortum legimus. Cum etenim tertio Dominicæ resur-

resurrectionis die, qui eo anno penultimus Martii dies fuit, ad templum Sancti Spiritus sexcentos ferme passus in meridiem obversum Panormo recedens (etsi ad Montem regalem quidam falso scripserint) Panormitanorum frequentia religionis caussa de more, qui ad meam usque ætatem solenni observatione manavit, convenissent, Francos ibi, qui magistratus gerebant, jussu Joannis S. Remigii urbis Præfecti caussâ scrutandi si quis cum telo esset, etiam matronas virginesque excussisse, licentiosiusque pertentasse mulierum sinus accepimus. Quorum unus, cui Drohectus erat nomen, cum in quandam mulierem nobilitate insignem manus injecisset, Panormitanorum in unum concurrentium subita ira lapidibus primum obrutus: mox eadem seditione armis ex urbe correptis, Franci omnes per plateas sine discrimine cæsi, sævæ libidinis & diu toleratæ crudelitatis pœnas dedere. Inde vero ad Joannis S. Remigii (qui præerat) arcem impetu facto, Panormitani, effractis januis irrumpentes, quotque in ea illius nationis invenere, trucidarunt. Joannes ipse in facie vulneratus, rustici habitum mentitus, noctu equester Biccarum oppidum profugiens, eum quidem furorem evasit: Sed Panormitani, qui interea Rogerium de magistro Angelo urbi ad plebem in officio continendam præfectum constituerant, cæsis domi ad quinque Francorum millibus, una cum Caccabensibus Joannem S. Remigium persecuti, sagittis petunt, ac demum interficiunt. Fama Francorum cædis per vicina Panormo oppida delata, Corilionenses Gallos omnes, qui in eorum oppido erant, una hora peremerunt, fœdusque cum Panormitanis inierunt. Peractis his stragis Gallicæ primordiis, Panormitani tres acies instruunt. Quarum unam Cephalœdim versus, alteram Ennam, tertiam

tertiam Calatafimim mittunt, Siciliam omnem ad idem facinus excituri. Qui Calatafimim venerunt, a Guilielmo Porcelleto Provinciali genere, ob probitatem suam, cæteris Francis interfectis, abstinuere, incolumemque in patriam dimisere. Ea inde voce Siciliam omnem pervagante, ac, militibus per oppida discurrentibus, a nullo Franco temperatum est. Herbertus Siciliæ Præses, qui Messanæ adhuc erat, auditis Panormitanæ urbis motibus, statim per milites, quos in præsidio paratos habebat, civitatem in fide continuit, classemque novem triremium milite instructam, cui Riccardum de Riso Ducem præfecit, ad obsidendam Panormum misit. Quam Panormitani contraria classe adorti, facile fugarunt. Adjuvit magnopere Siculorum caussam Orlandus de Milia Panormitanus miles, qui cum sub rege Carolo Sicilia exulasset, tempore defectionis Panormum rediit, & acerrime in Francos sæviit, ac postmodum Petri & Friderici Regum fidem fortiter contra hostes tutatus est. Herbertus cognito Panormitanæ aciei ad Taurominium (quod sub Carolo adhuc stabat) adventu, milites ad justum numerum cum Michelotto Gatta genere Franco eorum Duce ad Panormitanos profligandos eo confestim emisit. At Siculi magna vi oppidum adorti, pluribus Francorum cæsis, capiunt, Michelotto cum paucis in arcem Scalettæ primum, ac deinde Messanam ad arcem Griffoni incolumi sese recipiente. Interea cum Franci Messanæ petulantius se haberent, Messanenses ira tandem & ipsi conciti contra exurgunt, & Herberto Præside in Griffoni arcem primum, mox inde ad Catanam fugato, Duce Bartholomæo Marescallo viro populari, vigesimo nono Aprilis die in Francos omnes irruunt ac sæviunt, quotquot in occursu deprehendere

una

una cum Micheloto, & qui cum suis in arce erant, trucidant: dejectisque Caroli insignibus, crucis vexillum insigne civicum erigunt, Panormitanisque patratum facinus ordine nunciant, & cum eis fœdus ineunt. Erat Carolus Rex, cum hæc in Sicilia fierent, cum Martino Rom. Pont. in Phaliscorum Monte oppido, ubi cum fama tantæ cladis nuncia, legatique per montis regalis Archiepiscopum sibi missi, nihil minus quam tale quippiam opperienti rem aperuere: animo primum concidit, ac deinde cum ingentibus copiis, ac numerosa classe, quam ad invadendum Græcum imperium in portubus instructam habebat, & Gerardo Parmensi Cardinali Rom. Pont. Legato, in Siciliam trajiciens, Messanam venit. Messanenses adventu hostium metu quidem percelluntur: non tamen animorum fœderisque obliti, Balduino Musono Duce armis instructi, urbe egressi, in hostes irruere deliberant. Sed Franci ad remotiora fugam simulantes ad Cannetum D. Gregorii mille levis armaturæ equites insidiis disponunt, a quibus Messanenses absque ordine palantes circumventi, plures cæsi, plerique capti sunt: Balduinus cum paucis in urbem vix incolumis evasit. Messanenses hanc cladem Ducum inertia obvenisse rati, Balduinum, Matthæum & Baldum de Riso furca suspendunt: Alaymumque Leontinum, virum impigrum, & bello & urbi præfectum sufficiunt. Interea Siculi adventu Caroli in formidinem adducti, Legatos ad Rom. Pont. pro venia impetranda his verbis miserant: Qui tollis peccata mundi, miserere nostri. Quibus facetissime a Pontifice id solum responsum est: Ave Rex Judæorum: & dabant ei alapas. Reversis Legatis, & responsum ridiculum referentibus, cum jam expugnatum a Francis Mylæ oppidum, Messanenses, hac lege

lege deditionem Carolo offerunt: Ut sanciretur præteritorum oblivio: ne majora vectigalia quam Regi Guilielmo secundo persolverentur: Franci nullo magistratu, neque militia in Messana potirentur, sed Italici & Phocensis solum generis. Gerardus Legatus & Caroli Regis milites, conditiones oblatas & deditionem ne aspernaretur, Regem hortabantur. Sed dum ille iræ nimium cedit, nec annuere festinat: deditionis pacisque simul spem omnem amittit. Legatus vero Siciliæ sacris interdicit, Carolus militem omnem ac tormenta in terram ad Roccam majorem exponit. Inde ad vineam magnam Regis non longe ab urbe venit, urbem durissime terra & mari obsidet, machinis tormentisque mœnia disjicere nititur: duravitque ab ortu solis ad vesperam usque crudelis hæc oppugnatio. Sed Messanenses non impigrius hosti obsistebant. Matronæ ipsæ a belli principio cultu priori deposito, nihil sibi reliqui faciebant, quo lapides & cætera id genus, quæ in hostes immitterentur, in mœnia & propugnacula sinuosis vestibus apportarent, & poculis aliisque necessariis viros reficerent: quos cum lachrymis amplexantes, orabant, ne sacra mœnia, a quibus cunctorum salus & vita pendebat, desererent, ostentantes eis vagientes in cunis infantulos; quos, si Francorum conatibus cederent, in sanguinis Francici vindictam ante ora parentum jugulandos dicebant, quo casu melius fore bello fortiter mori, quam crudeliter perire. Quocirca Francos cupiditate necis commilitonum ulciscendæ (quorum manibus Messanensium inprimis sanguine parentandum deliberabant) accensos, Messanenses quos id non latebat, fœminæ, pueri, senes, ægri, valetudinarii, adolescentes, juvenes, ætatis robur, omnis ordo, omnis ætas, omne mortalium genus ardentissime propul-

propulſabant: nulla munera, nulla onera, nulla pericula detrectantes, aderant animo, conſilio, corpore, aſſiduitate. nec Duce, nec hortatore, nec excitatore egebant: ut nulla multis ante ſeculis acrior aut oppugnatio aut propugnatio in Sicilia memoria teneatur. Toto igitur die multo utrinque ſanguine fuit dimicatum: quouſque horrida prælia nox diremit. Franci ſeſe in caſtra recipiunt: Meſſanenſes ſuper mœnibus & propugnaculis quietem ſibi, quam potuerunt, quæſiere. Illuceſcente vero, majori impetu mari & terra Franci machinis, tormentis & miſſilibus iterum urbem adoriuntur: & tot ſaxis impugnata ſunt mœnia, ut ad ætatem uſque meam in porta civitatis S. Antonio inſcripta, meridiem obverſa, eorum veſtigia relicta a Meſſanenſibus referantur. Meſſanenſes non minori ardore obſiſtunt, ac omnia ſuffe- runt, audent, omnia ſibi certa faciunt, ne in Francorum manus veniant.

APPEN-

APPENDIX
EDITIONI
ORATIONUM, EPISTOLARUM
ET CARMINUM
MURETI,
LIPSIAE MDCCXLI.
EVULGATAE ADIECTA, SISTENS

1. *Anonymi Itali novam Mureti Vitam,*

2. *Eiusdem de Operibus et Editionibus Mureti Dissertationem,*

3. *Novum Librum Epistolarum Mureti, et Dionysii Lambini, editione Veronensi auctiorem,*

4. *Duo Mureti Carmina, in Lipsiensibus Editionibus adhuc desiderata,*

CURA
IOANNIS ERHARDI KAPPII,
Eloquentiae in Academia Lipsiensi Professoris
CUM EIUS PRAEFATIONE.

LECTORI BENEVOLO
S. P. D.
IO. ERHARDVS KAPPIVS.

TYpis fere haec nova Orationum, Epistolarum et Carminum M. ANTONII MVRETI editio iam exscripta fuerat, quum Bibliopola, *Ioannes Georgius Beyerus*, vir honestissimus, cuius sumtibus illa prodit, in sermone familiari, mecum instituto, mentionem eius iniiceret. Recordabar tunc statim editionis operum MVRETI Veronensis, quinque Tomis ab anno cIↃIↃCCXXVI. usque ad annum cIↃIↃCCXXX. 8. a Ioanne Alberto Tumermanno excusae, atque accessionibus quibusdam locupletatae; et dolebam, non prius mihi consilium de hac nova editione paranda innotuisse, ex Veronensi in quibusdam adaugenda. Neque vero omne consilium ex Veronensibus accessionibus proficiendi abiiciendum esse censui, sed Bibliopolae suasi, ut eas in appendicem potius reiiceret, quam plane omitteret, ne quid in hac nova Lipsiensi editione desi-

ſideraretur. Habes igitur, LECTOR, in hac appendice novam *Mureti* vitam, ab Anonymo Italo concinnatam, quae tamen ex *Aegidii Menagii* Anti-Bailletto T. I. p. 284. ſeqq. et augeri et emendari potuiſſet. Allata etiam ſunt a doctiſſimo NICERONIO in vita Mureti, Commentariorum hiſtoriae virorum illuſtrium inſervientium Tomo XXVII, qui A. cIↃ IↃCC XXX V prodiit, inſerta nonnulla, quae vitam Mureti ſupplere non minus, quam emaculare poſſunt. Sed quo minus illud nunc faciamus, anguſtia ſpatii prohibemur. Vitam Mureti ſequitur Anonymi diſſertatio de *Marci Antonii Mureti* operibus et editionibus, quae quanquam paucis virtutibus ſe commendare videtur: nec plane omittenda tamen hic fuit, propterea quod, praeter alia, nonnullas emendationes in quibusdam orationibus Mureti exhibet, quas ipſe auctor editioni Aldinae ſuarum orationum manu ſua adſcripſerat. Qui vero in primis editioni huic novae Lipſienſi nonnihil ornamenti afferre videtur: eſt liber epiſtolarum *Mureti* ad *Dionyſium Lambinum*, et *Lambini* ad *Muretum*, in Veronenſi editione ex Epiſtolis clarorum Virorum, quas *Ioannes Michael Brutus* Lugduni A. cIↃ IↃ LXI apud heredes Sebaſtiani Gryphii 8. edidit, repetitus, et titulo libri primi epiſtolarum Mureti hic inſignitus. Quum tamen Veronenſis operum Mureti editor undecimam Mureti et quartam Lambini epiſtolam,

lam, in Lugdunensi editione obviam, omiserit; utramque nostrae appendici eo magis adiiciendam curavimus, quo maioris nobis momenti esse videtur*. Nec e nostra appendice exulare voluimus duo Mureti carmina, ad *Neaeram* puellam alterum, alterum ad *Fulviam* puellam. Illud Veronensis editor ex editione Aldina T. IV operum p. 238. inseruit, hoc a Viro Clarissimo, *Petro Catarino Zeno* communicatum p. 239 exhibuit. Vtramque elegiam editor Veronensis non omittendam putavit ob mirum nitorem et elegantiam, etsi utraque amores sapiat ac delicias. Meminit, eiusmodi poemata Muretum seniorem ac sapientiorem appellare solitum fuisse iuvenilia. Ut vero scias, LECTOR BENEVOLE, quae in singulis Tomis editionis Veronensis operum Mureti habentur, haud inconsultum ducimus, eorum notitiam hic exhibere. Titulus primi Tomi ita se habet: M. Antonii Mureti Opera Tomus I. Orationes continens, quarum multae, tum versio lib. V. Ethicorum Aristotelis, ex quadam Aldina editione desumptae sunt, ipsa Mureti manu correcta. Praemittitur vita nova ipsius Mureti, et nova de eiusdem operi-

 bus

* NICERONIVS in vita Mureti p. 163. inquit: Je ne sçai pourquoi on a omis dans l' edition de Verone, une onzieme lettre de *Muret*, et une quatrieme de *Lambin*, qui sont les plus importantes, et qui toutes deux se trouvent dans l' édition de Gryphe.

bus et editionibus dissertatio. Veronae A. cIↄ IↄccXXVII. In vita Mureti *M. Iacobus Thomasius* perperam *Marcus* Iacobus Thomasius nominatur. In dissertatione de operibus Mureti vir illustris, *Ioannes Guilielmus de Berger*, Professor Eloquentiae Vitembergensis celeberrimus, male pro *Polono* venditatur, ut alia taceamus. Sequitur oratio *Francisci Bencii*, Societatis Iesu, in funere M. Antonii Mureti dicta. Hanc excipiunt epicedia in Muretum, et testes eloquentiae eius, uti in omnibus Lipsiensibus editionibus sistuntur. Tum orationum Mureti duo volumnia exhibentur, eo tamen discrimine, ut prius volumen oratione XXIV, in funere Caroli IX Galliarum Regis recitata, finiatur, et posterius ab oratione XXV ad Gregorium XIII habita, quae una cum XXVI prius volumen in Lipsiensi editione absolvunt, incipiatur. Post finem orationum Mureti versio libri V Ethicorum Aristotelis emendatior invenitur, in indice orationum subiecto oratio XXIV plane negligitur, ita, ut etiam eius argumentum non indicetur. Tomus II, qui eodem, quo primus, anno prodiit, epistolae Mureti quatuor libris comprehensae habentur, de quibus paulo superius dictum fuit. Tomus tertius, qui A. cIↄ IↄccXXVIII exiit, quindecim libros variarum lectionum Mureti, cum Latina praecipuorum Graecorum locorum versione continet.

net. In titulo error est operarum, quum secundum Parisiensem editionem clɔ Iɔ XXXI repetiti dicantur. Tomus IV, qui lucem A. clɔ Iɔ ccXXIX vidit, reliquos IV variarum lectionum libros et librum obseruationum iuris, una cum omnibus Mureti carminibus, et Publii Syri sententiis, complectitur. Hic notanda est negligentia editoris Veronensis, quod locos Graecos, qui in quatuor ultimis variarum lectionum Mureti libris occurrunt, non Latine conversos dedit, uti in calce quindecim librorum, in gratiam rudiorum, factum est. NICERONIVS in vita Mureti, supra excitata, arbitratur, nihil magis esse ridiculum, quam P. Syri sententias cum annotationibus, quarum nullae a Mureto profectae essent, hic insertas fuisse Tandem Tomus V. operum Mureti, qui A. clɔ Iɔcc XXX est excusus, eius Commentarios in libros X. Ethicorum Aristotelis, eius emendationes in Aristotelis Oeconomica, a *Iac. Ludovico Strebaeo* Latine conversa, porro eiusdem Mureti interpretationem in commentarium Alexandri Aphrodisiensis ad librum VII Topicorum Aristotelis complectitur. Atque haec quidem sunt, quae in quinque Tomis Veronensibus operum Mureti habentur: plures enim haud prodierunt. Arbitratur Cl. NICERONIVS, editores Veronenses, et ob typos detritos, et ob chartam immundam, et ob errores operarum, quibus

haec opera scaterent, et ob alia, satis reprehendi non posse. Idem censet, negligentiam illam, dum eruditam *Iacobi Thomasii* praefationem, ad quam in annotationibus interdum provocaretur, omisissent, vix condonandam esse. Quemadmodum autem in hoc NICERONII de Veronensi operum Mureti editione iudicio plane acquiescimus: ita nulli dubitamus, quin nostra nova orationum, epistolarum et carminum Mureti editio, nova quippe dote conspicua et omnium Lipsiensium editionum locupletissima atque emendatissima, Romanae eloquentiae amatoribus se vehementer sit commendatura. Scribebam Lipsiae ipsis nundinis hiemalibus A. R. S. clɔ Iɔcccxxxi.

I.

M. ANTONII MURETI VITA

M. Antonii Mureti universa opera edituri, ne eam quae illius operibus praemittitur vitam adderemus, utque novam perscriberemus, non una de caussa in animum induximus. Etenim in illam Andreas Scotus, ex funebri laudatione Francisci Bencii, non res tantum, sed verba ipsa coloresque transtulit, haud congruo satis historiæ stilo; facta autem ipsius Mureti, partim ieiune nimis ac parce describit, partim de eo quædam affert dubia, ne dicam falsa, ut ex iis, quæ proxime habebimus, patebit. Nec quæ de Mureti vita scripsere Ioannes Imperialis, et Ianus Nicius Erythræus satis arrisere. Nam ea aut ex iisdem, Bencii, Scotique fontibus hausta, elogiisque similiora quam historiæ sunt aut non sine livore, vel invidia erga viri famam. Nos itaque in litterarum utilitatem operæ pretium duximus, et copiosius certiusque si res spectes, et castigatius si stilum, vitam eamdem memoriæ mandare, omnia quæ addimus, vel immutamus, ab ipsis Mureti Epistolis, vel integerrimis eorum, qui cum Mureto vixerunt, testimoniis, haurientes. Natus igitur est Marcus Antonius Muretus, Anno Christi CIↃ IↃ XXVI, pridie Id. April. in pago suburbano Lemovici Mureto, (unde genti nomen,) in Gallia Aquitanica, patre Iuris consulto, honesto genere, ex quo ferunt quidam Stephanum Grandimontensem Antistitem antiquitus profluxisse, hominem corporis afflictatione omnique sanctitate conspicuum, cuius dies festus Idib. Febr. recurrit. Quosnam habuerit græcarum, latinarumque litterarum magistros, haud satis compertum; nisi sibi se magistrum magis præbuit, quam se aliis in discipulum. Aiunt tamen Aginni usum fuisse Muretum duce atque ad-

 iutore

iutore studiorum Iulio Cæsare Scaligero. Sed cum Christi anno CIↃ IↃ XXXI. Iulius Cæsar Scaliger Orationem in Erasmum ediderit, unaque Epistolam, qua queritur neminem habere se in illa litterarum vastitate quocum caput conferat; tunc temporis Muretus quinquennis erat, inque Lemovicibus agebat. Aginni autem Muretum docuisse, ut ex Bencii Oratione, ac Scoti vita, eadem asseritur fide, qua alio loco, Magistro usum Scaligero Muretum fuisse. Etenim utrumque satis falsum apparet, ex fabulae Burdonianae confutatione (a) Josephi Scaligeri, Caesaris filii, adversus Gasparem Scioppium. En verba ipsa Scaligeri, quae nobis, caeterisque hac in re documento erunt: *M. Antonius Muretus annos natus XVIII. Aginnum venit, Iulii salutandi caussa: unde digressus ad Auscios Novempopulaniae se contulit, ubi in collegio Archiepiscopali, Ciceronem et Terentium docere coepit. Hinc profectus in oppidum Nitiobrigum,, cui nomen Villanova, ditissimi Mercatoris de Brevant liberis praefectus in schola publica illius oppidi auctores latinos interpretabatur. Anno autem aetatis suae XX. cum illis pueris discipulis suis Aginnum secundo venit Iulium salutandi caussa, semel antea visum, sed satis notum litterario commercio, eosque pueros cum Mureto, Iosephus meminit domi vidisse se, annos natus sex.* (Scito autem Josephum Scaligerum confutationem Burdonianae fabulae, sub alterius nomine, scripsisse.) *Bis aut ter postea exceptus hospitio a Scaligero, idque diem unum aut biduum tantum, ingenii sui praestantiam, cuius specimen per litteras duntaxat] dederat, comprobavit. Ex illo, quia eum noscere propius contigerat, Iulius amare eum cœpit, et eius dotes animi Senatoribus Burdegalensis curiae per litteras commendare, ut non aliter eum, quam filii nomine appellaret; quum Burdegalam, relicta schola Villanovana* pro-

(a) p. 450. ed. Lugdun. 1617. et sequentibus.

profectus, ibi in una classium Gymnasii Aquitanici doceret circiter annum Christi M.D.XLVII. Paucis post verbis, *Burdegula,* ait, *Lutetiam. Lutetia Tolosam petiit, ubi iuris institutiones, cum exponeret, exercendi caussa, ut tironibus iuris mos est, inde abire coactus, Venetias se contulit.* Sane, cum hocce ex testimonio videamus, etsi Josephus Scaliger Scioppio infensus fuerit, amicissimum tamen eum Mureto fuisse, cur non Scaligero eidem dabimus, et nunquam doctore eius patre usum magistro Muretum, et nunquam Aginni Muretum docuisse? Certe assidue Aginni fuit Josephus, inque patris domo, licet puer, dum haec agebantur. Illud ergo ad veritatem, inque Mureti laudem ex eodem testimonio colligimus, eruditionem suam, litterarumque divitias, comprobasse eum magis Iul. Caes. Scaligero, quam ab eo mutuatum esse. Nimirum! Muretus, vel a teneris duo illa habebat, quae in doctissimis eruditissimisque viris perraro inveniuntur; summum ingenium, cum pari in perlegendis observandisque auctoribus, diligentia ac labore coniunctum. Lutetiae vero, non in regio Athenaeo, sed in gymnasiis docuit; qua de re quod ait Benclus, Regem Henricum et Catharinam coniugem, Muretum publice docentem audire voluisse, demus hoc amori Bencii, demus funebrium laudationum exaggerationi. Profecto, id quoque Hofmanni auctoritate confutatur, qui de Mureto ait: (b) *Parisiis in collegio Card. Monachi tertiam classem rexit, cum Buchananus secundae, Turnebus vero primae praeesset.* Tolosae vero Muretum, iuris civilis docendi, primum facultatem, deinde etiam insignia accepisse, non obscure modo, sed longe a veritate dictitant, in oratione sua Bencius, in vita Scotus. Nam praeterquam, ex superius dictis a Scaligero liquet, exposuisse Tolosae Muretum institutiones iuris, exercendi caussa,

(b) in Censura Thomae Pope Blount p. 777.

ſa, ut tironibus mos eſt, quod relegere potius eſt, quam docere; illud adde facultatem iuris interpretandi doctorisque inſignia Aſculo poſtea petiiſſe Muretum, ut ius Romae publice profiteretur. (c) *Quo tempore enim*, ait Scaliger, *Ludovicus Rupipozeus Romae ſub Gregorio XIII. Chriſtianiſſimi Regis legatus agebat, Muretum Aſculum clam petiiſſe, et lauream iuris conſecutum fuiſſe, tam multis notum eſt, quam mirum eſt Bencium ignoraſſe, qui eo tempore Romae erat.* Mirum præterea, eum hominem, qui ut de Scaevola Cicero ait, eloquentium iurisconſultiſſimus, et iurisconſultorum eloquentiſſimus dici poteſt, (ut ex eius Orationibus, exque Commentariis in ius civile,) mirum inquam timuiſſe Bencium, ne eum de trivio faceret, ſi diceret, non eum Toloſae ius docuiſſe, ſed potius (ut res habet) tironibus iuris, magiſtrorum dictata recantaſſe. Ita dum in magnis viris collaudandis falſa iis affingimus, plerumque de vera laude detrahimus. Illud maxime dubium, illud ſubobſcurum, qua de cauſſa Muretus Toloſa abire coactus fuerit; neque in eo ſatis percommodum nobis, Muretoque ipſi alibi conſcriptum Ioſephi Scaligeri teſtimonium. At nos quae ſuperius de Mureto Scaliger conſcripſit, utpote pacati hominis verba, ſecundis animis accipimus, quae poſtea ſubiratus in eum Scaliger effudit, aliorum hominum auctoritate confutabimus. Ergo rem altius enarrantes, ea pro Mureto adducemus teſtimonia, quae calumnia ſane, non culpa impulſum, abiiſſe Toloſa Muretum declarabunt. Fuit Muretus latinis in auctoribus imitandis ea ingenii felicitate, quam admirati ſunt omnes, admiranturque, cuique etiam eruditiſſimorum hominum quidam inviderunt. Eiusmodi fretus mirabili facultate (d) et graeci comici Philemonis ſententiam, quam

(c) In eadem fabulae Burdonianae confutatione.
(d) In carminibus M. Ant. Mureti quae III. Tomo continebuntur. Continentur T. IV.

quam refert Plutarchus ac Stobæus, numero latinorum tragico imitatus est, et subinde sententiam eandem comice explicavit, comicoque numero, gemina latina versione, quarum alteram Attio, alteram Trabeae affinxit, leguntur que eaedem in ipsius carminibus. Utar ipsissimis Mureti verbis: *Nemo repertus est, qui non ea pro veteribus acceperit. Unus etiam et eruditione minime vulgari, et iudicio acerrimo praditus repertus est, qui ea a me accepta pro veteribus publicaret.* Eam lepidam Mureti fraudem, ultus est Sceliger, et maledice, et frigidiuscule, eo disticho:

Qui rigidae flammas evaserat ante Tolosae
Rumetus fumos vendidit ille mihi.

Idem inquam Scaliger, qui in Burdonianae fabulae confutatione, (etsi sub alio nomine,) in hanc scripserat sententiam, ut superius notavimus, *Inde* (id est Tolosa) *abire coactus, Venetias se contulit.* Verum ut a dormiente Rege ad vigilantem provocavit ille, haud secus hic nos, ab irato Scaligero ad placatum provocamus, vel saltem inoffensum. *Scilicet hanc veniam petimusque damusque vicissim*, utinam neque danda neque petenda esset; ut videlicet, qui litteris sunt addicti, dicta, factave in eos, sive umbram potius maledictorum factorumve, maledictis ulciscantur contumeliisque sed elegantibus; at bonorum nemo id Scaligero subirato crediderit, quod non Scaliger sui compos dixit, neque alius quisquam temporum eorum dixit. Quidni vero; cum Muretus, et pridem in aliis Galliae urbibus, et subinde Venetiis, postremo Romae innocentissime, sanctissimeque vixerit? Satius fuerit, id suspicari potius, idque affirmare, eadem ex invidia, sive ira litteratorum, aliorumve hominum in Muretum, ortam esse Tolosae calumniam, ex qua manarunt fortasse Scaligeri carmina. Porro, ut haec absit omnino macula a Mureti gloria,

ria, addemus hic verba quaedam Dionysii Lambini in epistola ad Muretum scripta; quaeque Muretus ipse responderit haud tacebimus, ex iisdem facilis erit coniectura, Muretum vacasse Tolosae culpa, etsi odio, aut calumnia non vacaverit. Ait autem Lambinus: (c) *Dices te nullo tuo merito, ab ingratis Gallis esse e patriae finibus eiectum atque expulsum.* (Et inferius subdit) *Non enim, si poenam legibus iis, contra quas nihil, ut ego quidem arbitror commiseras constitutam, voluntario exilio declinare, quam inimicis tuis iugulum praebere maluisti: non si certorum hominum tuae praestantiae et gloriae invidentium consiliis occultis et insidiosis cedere, quam vitam tuam praecipiti ac turbulento iudicio committere, tutius esse duxisti, iccirco exules.* Et paulo post: *Audivi eum diceret Franc. Turnonius Card. sese pro sua erga te benevolentia habere in animo, omni studio elaborare, ut tibi pateat in Galliam reditus, idque ut obtineas, et cum Rege, et cum Pont. Max. Pio IV. diligenter acturum.* Denique addit: *Atque hac de re, ego, Villarius, et Sandrinus nudius tertius accurate locuti sumus.* Iis respondet Muretus sequenti epistola, hisce praecipue verbis: *Ego autem constitutum in animo habebam annos aliquot expectare atque eniti, ut mea bona existimatio, et fama bonorum, mihi ad hanc rem adiumento esset. Veruntamen, tuo iudicio rem omnem permitto. Interea velim ex te audiat P. Villarius, quantum ego et mihi conscius sim, et profitear me tibi debere.* Viderint autem qui sapiunt, nec eius culpae poenam, (quae silentio potius, ac oblivione praetereunda erat) satis digne a Card. Turnonio deprecari ausos Lambinum, aut Villarium, nec opem suam Turnonium satis pro dignitate sua spopondisse,

(c) In epistolis clarorum virorum Lugduni editis an M. D. LXI. p. 382.

disse, apud Summum Pontificem Galliaeque Regem. Quae Mureti liberatio, inque Galliam repositio, etsi effectu caruit (credo ego, quod Italiae amor, ac magnificentissima stipendia, hominem in Italia detinuerint.) nobis, bonisque omnibus, hoc saltem suadere debet, accusationem potius subiisse Muretum, quam culpam admisisse. Felicior in Italia Mureto vitae cursus, digniorque eius moribus fama, tum excepta ingenti existimatione eius eruditio, in ipsumque collocata perhonorifica stipendia. (f) Nam et publice docuit Venetiis in Monasterio fratrum Minorum Divi Francisci, et Patavii plusculos annos degens, Venetorum nobilium iuventutem privatim erudivit. Vtrobique autem, et insignem ab omnibus retulit, cum eruditionis, tum eloquentiae laudem, et cum Lauredanis, Bembis, Contarenis, Manutiis, aliisque eius aevi, eorumque locorum eruditissimis clarissimisque viris insignem amicitiam aluit. Annum agebat aetatis circiter quartum et tricesimum Muretus, cum eum ex commendatione Franc. Turnonii Card. Hippolytus Card. Estensis suum in contubernium, honestissimis conditionibus adscivit. Quicum in Galliam cum profectus esset (legatione nimirum apud Galliae Regem Card. Estensis fungebatur.) ac in Italiam postmodum rediisset, eodem Hippolyto Card. suadente, rogantibusque Romanis principibus, qui rei praeerant litterariae Muretus adductus est, ut Aristotelis Ethicen, collocato stipendio publice doceret, tanto quidem Italiae universae commodo, quanta ingratae Galliae iactura. Ab anno igitur cIↄ IↄLXIII. usque ad annum cIↄ IↄLXVII. libros Aristotelis de moribus docuit, (quorum etiam quintum, ut in calce huius primi Tomi habetur, latine interpretatus est,) tanta dicendi facundia, tantaque hominum frequentia, quantae nemini hominum antea obtigerant. Qua-

(f) In litteratorum hominum Theatro Abbatis Antonii Ghilini.

Quatuor ſubinde annis, ad ius civile tradendum, ab iisdem rei litterariae moderatoribus translatus, non vulgari via, (ut ex eius Orationibus videre eſt,) iuriſconſultorum confuſas ſpinoſasque concertationes ordine digeſſit, iudicio compoſuit, ſermone adornavit; certiſſimo ad litterarum utilitatem documento: nihil magis iuri tradendo obeſſe, incondita barbarie, nihilque prodeſſe magis eruditione et eloquentia. Reliquos vitae annos, id eſt ad annum aetatis usque ſexageſimum primum in humaniorum litterarum diſciplina Romae conſumpſit. Nam eum Gregorius XIII. Pont. Max. auctoritate ſua, ac mira liberalitate adduxit, ut Platonis, Ciceronis, Horatii, Senecae, Taciti explicationi animum impenderet; incredibili, non modo iuventutis, ſed eruditorum hominum favore. Accidit id ferme temporis, ut Stephanus Bathorius Polonorum Rex humaniſſimis officiis ampliſſimisque praemiis Muretum, ſuum in Regnum invitaret; nulla alia re magis credens Regni eiusdem felicitati proviſum iri, quam ſi aulam ſuam Mureti conſiliis, eruditione, eloquentia ditaret. Sed optimi principis deſideriis, iudicioque morem gerere Muretum vetuit, Pontificis et voluntas, et munificentia, delatumque iam pridem Mureto eidem, ne Romam deſerere, ſpe ulla, aut praemio adigeretur, Romanae civitatis ius. Litteras etenim hanc in rem ad Muretum dederat Io. Zamoſcius, Regni Poloniae Procancellarius, quibus in hanc ſententiam Muretus reſpondet. (g) *Praeter ſpem ac opinionem meam accidit, ut cum me ad iter accingerem, atque iſtic, animo cogitationeque totus eſſem, ſubito oſtenderet Gregorius Pont. Max. profectionem meam ſibi non placere, meque per viros ſumma auctoritate praeditos monendum curaret, ne ex urbe diſcederem: ſibi curae fore, ut ne in urbe deteriori conditione eſſem, quam quae mihi in Polonia deferretur,*

(g) Lib. I. Epiſtolarum Mureti Ep. 81.

retur. Quin etiam ad quingentorum aureorum stipendium, quod mihi jam pridem constitutum erat, statim ducentos adiici iussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore, quoque modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam, a quo nec vivam, si me ulla alia res, quam summi Pontificis auctoritas abducere potuisset. Inde factum est, ut Muretus Romae consenesceret, ibidemque fato fungeretur. Sed novennio ante mortem, sacerdotio insignitus, ut vitam universam litteris, doctrinisque dederat, ita postremum vitae litteris ac pietati tribuit. Etenim et quotidie sacra rite sancteque obibat, et cum sacris operaretur, persaepe lacrimabatur, eosque, qui rei sacrae intererant, insigni in Deum caritatis exemplo, ut lacrymas funderent, adigebat. Caeterum dedisse nomen Societati Iesu Muretum postremis vitae temporibus, quod insignis caeteroquin vir Marcus Iacobus Thomasius affirmat, in praefatione ad Lipsiensem operum Mureti editionem anni cIↃIↃcccXIII nobis haud compertum. Nisi si Thomasius amicitiam quae Muretum inter ac Patres Soc. Jesu intercessit, idem institutum vocat, eamdemque vitae consuetudinem. Nos nihil Patrum Soc. Iesu gloriae detrahi rati, si dicamus, non ex iis Muretum fuisse, veritati magis consulemus. Mortuus est M. Antonius Muretus, anno cIↃIↃLXXXV. prid. Non. Iun. editis omnibus in Deum christiani hominis officiis, collatisque in eum omnibus, quae Catholica Ecclesia adversus mortem impertiri solet auxiliis. Quin triduo ante mortem, sanctissimum Christi corpus in viaticum suscepturus, a praesentibus, familiaribusque cum lacrymis veniam oravit, si quid in eos inque D. O. M. culpae admisisset. Detuleratque ei pridem Xistus V. pont. Max culpae poenaeque liberationem. Elatus est perhonorifice Non. Iuni

laudatusque est pro funere a Francisco Bencio, Societatis Iesu Sacerdote, qui discipulus Mureti fuerat, ab eoque paterno amore diligebatur, facunda sane oratione (si quaedam tollas, ut principio innuimus incerta,) multumque de magistri eloquentia referente; sepultusque est in aede sacra sanctissimae Trinitatis, quae est in colle hortulorum Sodalium minimorum, ea insculpta epigraphe, quam proxime, inter tanti viri elogia describemus. Affuere funebribus cum ingenti mortalium multitudine Cardinales Amplissimi Nicolaus de Pelleve Senonensis, et Carolus Vaudemontius a Lotharingia. Fuit M. Antonius Muretus, si corporis imaginem spectes, lata fronte, oculis vividissimis, naso porrectum inter et aduncum, ore peramplo, vultuque universo maiestatem quandam expirans, non sine venustate. Fuit, ut ipse ait, firmis lateribus, magnaque vocis vi, quod ei multum profuit ad perorandum. At si animum magis intueare, qui dignior, quique aeternus cum sit, memoriam etiam meretur sempiternam, fuit candidissimis, sincerissimisque moribus, summis viris carus, amicis amicissimus; infimis ac miserrimis humanissimus; ut eius domus Romae apprime cum vixit, oraculum, perfugiumque esset perpetuum nostratibus ac peregrinis. Cum ad illum eius visendi noscendique gratia ab universo orbe, cuiusque generis homines confluerent, semper fama dignior, existimatione maior inventus est. Quidni etenim, cum vel in familiari sermone eas effunderet divitias doctrinarum, litterarumque, quibus scatebat animus, eiusque consuetudo plenissimum esset maximarum artium omnium lyceum? Fuit ingenua indole liberrimoque animo, quod idem ipse in quadam ad Lambinum Epistola significat. *Ego ne compedes quidem aureas tulerim.* Hinc puto, patria carere ingenti animo toleravit, exiliumque aequius tulit, quam ut in Galliam rediret, officia ac commendationes. Amicos

cos religiosissime coluit, litteraria dissidia infra iram, infraque vindictam habuit, tam sua in edenda opinione veritati propior, quam ab amore et odio liber. Aiunt tamen eum aliquando seniorum hominum curas, elucubrationesque acrius contempsisse, tum suis in operibus aliquid pro suo vendidisse de aliorum commentis ac laboribus. Sed, aut fortassis hisce vitiis caruit, aut vitiis,

quibus ignovisse velimus,

non mirum est aut grave adeo eum caruisse. Sed eius ingenii lineamenta proxima dissertatione prosequemur, hic vitam conscripsimus, animique imaginem potius delineavimus. Quae etsi rudiuscule nec satis pro rei dignitate a nobis depicta est, habebit lector colligetque eam venustius ac plenius ex Mureti epistolarum, operumque omnium lectione, unde tanti viri gloria, quovis tempore eximia ac singularis, bonos inter litterarumque amantissimos vigebit.

II.
DE
M. ANTONII MURETI
OPERIBVS ET EDITIONIBVS
DISSERTATIO.

PRiusquam de M. Antonii Mureti operibus et editionibus dicimus, libet aliqua de eius ingenii natura praefari. Ut enim ex praeposita ipsius vita veritatem eorum, quae ab ipso gesta sunt, colligere in promptu est; ita in huiusce Dissertationis initio ac vestibulo patebit eius ingenii indoles, quibusque maxime litteris aptissimus Muretus fuerit, et quodnam esse debeat de eius litteris germanum iudicium. Primum omnium, illud certissimum est, ac luce lucidius, ad prosam orationem, Mureti ingenium mirabiliter factum. Mitto enim ea mirari, quae alii

admirantur, quam nempe perspicuo puroque sermone fluat, quam suavis concinnusque sit in verborum numero, quam nobilis in dictione, venustus in figuris, in sententiis robustus. Illud mirum nobis quam maxime videtur iisque qui sapiunt videbitur, illi nempe profluere latina verba, eaque harmonia ac rotunditate profluere, ut pauci mihi, qui post Ciceronem scripserunt vel dixerunt, melos illud numerumque solutae orationis habuisse videantur. Praeterea duo illa Muretus, eademque difficilia assecutus est, primum, ut summa vi, summa copia, ordine etiam ac cum quadam novitate excogitaret, quae diceret, tum ut excogitata ac dicenda, pure, concinne maximeque latine diceret. Ita eum in excogitando magnificum, varium, acutum, plenum deprehendas, ut soli videatur cogitationi vacasse, dicendarumque rerum consilio, ita in verborum delectu, compositione harmonica insudasse totumque quodammodo fuisse, ut solo stili studio distentus sollicitusque fuisse videatur. Quae duo in Mureto, eo sunt mirabiliora, quod ille, ut memoriae proditum est, nihil unquam bis scribebat, vix bis legebat, id ipsum quod scriberet raro interpolabat, non saepe mutabat aliquid aut emendabat, rarius demebat, delebatque. Sane, ut hoc praestaret, eum opus est assidua multaque cum animadversione, cum graecos, tum latinos auctores lectitasse, complevisse mentem innumerabilibus paene rebus, ex philosophia, poesi, historia, civili iure, theologia tam gentili quam catholica; tum ingenti memoria sive reminiscentia potius valuisse, ut hoc ingens rerum, doctrinarum, factorum thesaurum ad manus haberet, postremo sensus graves, perspicuos concinnos convestiret nobilissimis latinisque verbis, eaque in collocando non diu multumque insudaret, sed quasi flumen regali alveo tumidum effunderet. Naevos autem, quos M. Iacobus Thomasius in eius ora-

orationis vultu deprehendere se ait; aut ego nimius Mureti amator sum, aut mihi pulchritudines magis videntur quam naevi. Iurandi etenim ethnicas formulas quibus Muretum Thomasius ait orationem suam conspergere vix invenio. Prolixiores autem periodos si quas habet; cum firmis lateribus magnoque spiritu Muretus fuerit, quis non hanc laudet in eo orationis copiam, quae recitationi non obfuerit? Cum vero in praefationibus, quae orationes inter adnumerantur, Muretum ait Thomasius, professorem magis agnosci, qui doceat, quam oratorem, qui moveat; illo satis Horatii monito confutatur quin etiam laudatur:

Ornari res ipsa negat contenta doceri.

De eiusdem præterea in carminibus facultate quid dicam? Dicam equidem, eam cum aliorum carminibus collatam, nemini venustate aut gravitate cedere. At si eius ligata oratio cum soluta oratione comparetur, hanc supra carmina longe excellere. Exsuccus, aridus, ieiunus videbitur, si incredibilem copiam, si ornamenta omnia eloquentiae, quae in eius orationibus reperiuntur, adspicias. Hoc credo, iure potius dici posse, quam aut eius carmina nimiis laudibus extollere, ut Scaevola Sammartanus facit, qui ait: *tam erat Catullo similis, quam ipse Catullus sibi*, aut ea nimis deprimere, ut Rapinus, qui scribit eum in odis suis satis liberum non esse, licet hoc vitium inde oriri addat, quod Muretus elegantiori latinitati nimis sollicite studeret. Jam eius Tragoediam, quae Caesar inscribitur, socco propriorem aiunt, quam cothurno; quam etsi iuvenis admodum conscripserit, cum nempe Lutetiae Parisiorum primum doceret; haud tamen inscita fuerit coniectura, Comoediae conscribendae fortassis Muretum aptiorem fuisse. Idem etiam colligitur ex ea Philemonis sententia quam comico stilo expressit; imposuitque Io-

Iosepho Scaligero, tamquam non ea Mureti, sed modo Attii esset, modo Trabeae. Eamdemque facultatem Comici magis quam Tragici stili, in Mureto fuisse, testimonio sint geminae pueriles institutiones ad nepotem, graece altera, altera latine conscripta, quæ postrema ob mores, salesque dictionis, Publii Syri Mimis quam similis est. Praeter eloquentiam ac Poesin aliud est quod in Mureto excelluit, estque admiratione dignum, Critices nempe. Eam etsi in humaniorum litterarum scriptoribus adhibuit apprime, cum Critices eruditorum hominum iudicio, verissima ac rectissima lectio sit, antiquorum monumentorum, sive ea in lapide, sive in aere, sive in papiro, aut chartis adserventur, eam inquam exercuit, habuitque Criticen in recte perlegendis graecis latinisque auctoribus, quam eius Variarum lectionum lib. XV. ostendunt. Adde in Senecam, Horatium, Catullum, Terentium aliosque notas, tum in aliquam iuris civilis partem commentaria, adque ea onmia conficienda selectissimis codicibus manuscriptis utebatur, ut libro quinto capite XVII. Variarum earumdem lectionum, multa cum laude commendat codicem quemdam, quem a F. Xixto Medicaeo Veronensi acceperat, qui postea in Clodiae Episcopum electus fuit. Eorum autem omnium commentariorum acumen, diligentiam, copiam, eruditionem, eorum colligere sit, qui in hocce eruditissimo saeculo versantur. Quod autem Balzachius ait, eum nempe in lectionibus suis adversus P. Victorium iniurie se gessisse, utpote qui iuvenis in senem superbe loqueretur, aut quod Huetius de claris scriptoribus, qui Muretum Lambino ait tantum ex gloria detraxisse, quantum ex studio decerpsit, aut quod Theodorus Iansonius ait, varias lectiones emendationesque Pinciani in Senecam, suas Muretum fecisse; primum ea omnia ipso Mureti testimonio satis refelluntur, qui ait in præfatione

sua

sua ad Hippolytum Card. Estensem: *Ubi autem ita res tulit, ab iis, qui vel aetate nostra, vel etiam superioribus in hoc ipso curriculo industriam suam exercuerant dissentirem: feci id, ut et natura, et consuetudo mea fert libere: sed ea tamen moderatione servata, ut imminutam esse a me dignitatem suam nemo conqueri posset, nisi qui tantum sibi tribuat, ut errare se posse non putet. Quod neque cuiquam unquam contigit, et maius est quam ut convenire in humanam fragilitatem queat.* Caeterum quod ad Senecam attinet, quando Pincianus utiliter Senecam illustraverit; cur non potuit eamdem lucem quodammodo notasque Muretus, obsoletas fortasse, inque oblivione positas renovare? Idem autem Muretus in hanc rem, in notis ad poeticam artem Horatii sic scribit: *Itaque mirari soleo, cum quidam ventosi homines conqueruntur, ea notare alios, quae ipsi quoque antea viderint, in eoque ita disputabant gravem sibi, minimeque tolerandam iniuriam fieri, nullam esse rationem, quae ipsis quoque in mentem venerint, ea dicere alios sine honorifica ipsorum appellatione.* Nunc quamnam opinionem de liberalium artium singulis Muretus habuerit, paucis attingamus, ut inde si quid est, in nostrorum hominum, et huiusce tam eruditi saeculi utilitatem cedat. Iam primum de eloquentia, quae absolutissima, ut superius notavimus, in Mureto artium omnium fuit, sic habet in quadam Oratione: *Inde extitit enectum quoddam, et famelicum, et, ut ego interdum vocare soleo, dilutum eloquentiae genus, hominum existimantium bene dicendi laudem in eo positam esse, ut ne ullum vocabulum ponas, quod non ex Cicerone sumseris, quamvis fatue atque insulse loquaris, sine ulla vi, sine ullo acumine, sine ullo pondere sententiarum.* Sane quod de temporibus suis aiebat Muretus, ne quis de quibusdam nostrorum temporum merito dixerit? Sed satis sit rem hic digito attigisse. Certe ut M. Iacobus Thoma-

ſius optime notavit, non ab uno Muretum ſcriptore cuius veſtigia ſequeretur pependiſſe liquidum eſt. Quin Muretus ipſe Lib. XX Variarum lectionum cap. I. fatetur, re tota ſecum accurate conſiderata, non in Cicerone tantum, ſed in Seneca, Livio, Valerio, Celſo, Quintiliano, Columella, utroque Plinio, Tacito, Suetonio, Velleio, Q Curtio, Lactantio aliisque, qui vel ante vel poſt, vel cum Cicerone ipſo vixerunt, eloquentiam inveniſſe: ſive eam ad linguae latinae puritatem referas, ſive ad colores ſententiasque, quibus maxime continetur eloquentia. Nec, quod perperam Gaſpar Scioppius iudicavit, ideo auctores eos ſecutus eſt Muretus, quod eloquentiæ ſuæ, utpote apprime Ciceronianæ, famam tuererur, ſiquod verbum excidiſſet ſibi non Ciceronianum. Sed judicavit Muretus, ſapienterque judicavit non Ciceronem unum latine loquutum fuiſſe, neque Ciceronem unum fuiſſe eloquentem. Verum ſomnium hoc Scioppii, et Thomaſius recte appellat, et naviter diluit in Præfatione ſua. Nos pro certo habemus, addimusque, eloquentiam, ex latinorum auctorum omnium communione et Muretum hauſiſſe, et hauriendam judicaſſe. Hinc cum Tacitum collaudavit, Senecamque illuſtravit, non eos aut potiores aut pares eſſe Ciceroni duxit, ſed oſtendit eſſe et in iis eloquentiae non parum. Quod qui aut falſo in Ciceronem ſtudio, aut nimio in eosdem auctores odio negant, vel non credunt: quam vereor, ut enectum illud et famelicum, et dilutum, quod ſuperius a Mureto caſtigatum diximus eloquentiae genus incurrant. De poeſi vero ita ſentiebat, ut poetas (veteres ſcilicet, aut in hac facultate primos,) non ut quidam putant, canoris nugis refertos eſſe, ſed ſapientiae univerſae, eiusque Theologiae, qua Gentiles utebantur, cuſtodes, ſacerdotesque ſanctiſſimos diceret. Hoc praeterea ab eo quod ad poeſin attinet colligimus, ſuis in carminibus Mu-

retum

retum limatissimum ac castigatissimum fuisse. Quin quod ad poeticae facultatis opinionem, in epistola ad Bernardinum Lauredanum Patricium Venetum, quam commentario in Catullum suo anteposuit, Hispanorum hominum, Martialis scilicet, Lucani, Senecae etiam tragici caussa evenisse ait, ut Augusti temporum *nativa illa* in latina lingua ac poesi *minimeque quasi pigmentis insucata germanitas* corrumperetur: additque, *Catullum nunquam non mirabiliter amavi: itaque legebam eum adolescentulus studiose, magnamque operam ad lepores illius intelligendos conferebam.* Iam quid de iuris disciplina senserit patet, et ex eius Oratione XV, et ex ipsius commentariis in ius civile, quod etiam, ut in vita notavimus, publice docuit, denique ex scriptis ab eo de Alciato, Connano, Duareno, Brissonio, Cuiacio, testimoniis, quem hunc postremum libro XI. Variarum lectionum summum virum vocat et cum illis veteribus comparandum; et libro XII. cap. I. Principem et nostrae et superioris memoriae Iurisconsultum. Linguam graecam et callebat peregregie et in ea scribebat et commendabat acerrime: illitteratos eos esse affirmans qui illa carerent. In ea quidem præfatione, quam habuit ad Ciceronis Officiorum explicationem, miserabiliter eleganterque conqueritur vetitum sibi, graecorum lectionem cum latinis publice coniungere. Sed quid de historia, quid de philosophia senserit, sive quae in moribus, sive quae in rerum naturalium cognitione versatur, pronum est (ne longiores simus) ex eiusdem orationibus epistolisque iudicare. Theologiam certe, primum duabus praecipue partibus contineri aiebat, quarum una in lege posita est, altera in Evangelio. Post Evangelium oecumenicas conciliorum sanctiones atque Ecclesiasticam apprime historiam, quam spinosas hasce atque inanes disputationes faciebat. Sed de ea, quam Muretus habuit litte-

rarum omnium existimatione latis. Nunc quae Muretus ipse opera confecerit, deque eius operum editionibus, tum qua ope atque ordine, editionem hanc nostram concinnaverimus dicamus. Conscripsit Muretus Orationes, Epistolas, Poemata, variasque lectiones, Commentaria in Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, Propertium, Sallustium, Ciceronem, Senecam, Tacitum, iusque civile. Tum in Xenophontis Cyropaedia, et Aristotelis Ethica et Rhetorica, quae Muretus etiam cum aliis Graecis, aut ex integro aut partim latine vertit, ut est Commentarium Alexandri Aphrodisiensis in septimum Topicorum Aristotelis, de quo Muretus epistola XCI. libri III. Lipsiensis editionis. Haecque a Mureto exarata hactenus novimus. Nobis etenim indicio fuit clarissimus vir Ioannes Guilielmus de Berger Polonus, quaedam alia Mureti scripta terrarum alicubi degere, speramusque ea, sive eorum aliquid perventurum ad nos, quod ita Deus faxit, ut in editione hac nostra publici iuris faciemus. De editionibus autem ipsius Mureti ad manus nostras pervenere Veneta apud Aldum anni CIↃ IↃ LXXV. Veneta altera apud Hieronimum Pollum CIↃ IↃ LXXXIII. Coloniae Agripinae apud Antonium Hierart, anni CIↃ IↃ CI. Ingolstadiensis anni CIↃ IↃ CV. curante Adamo Sartorio, quae in Lipsiensi editione postrema, merito laudatur. Veneta tertia apud Abundium Menafolium anni CIↃ IↃ CLXXXI. Postremo Lipsiensis anni CIↃ IↃ CCXIV. Quam sane in iis, quae nunc temporis prae manibus habemus locupletiorem, atque excellentiorem nemo est qui non indicet, nosque aliorum egregiis laboribus, in litterarum amplitudinem susceptis non invidi, sed usque ad officium omne perhumani fatemur. In ea, et ordo chronologicus orationum et epistolarum, in aliis quibusdam inversus ac praeposterus, eximiam laudem meretur. Adde editioni eidem appositas

M. Ja-

M. Jacobi Thomasii perbreves notas sed argutas, si religionis a nostra alienae opinionem tollas. Ipsius quoque Thomasii praefatio solidae eruditionis plena est, multaque de Mureti ingenio deque litteris scitissime disputat. Debemus ei quoque Tragoediam Mureti de Iulio Caesare, quae in editionibus (earum dico quae ad manus nostras pervenerunt) nusquam occurrit. Adde Mureti eiusdem institutionem puerilem ad nepotem, alteram latinam, graecam alteram, cum notis ad primam Antonii Constantini, versionemque secundae Innocentii Giscaterii, praeter carmina Mureti permulta, non ab aliis collecta. Ergo, cum primum conficiendae editionis nostrae consilium cepimus, editionem Lipsiensem, de qua sermo est, sequi apprime destinavimus; non ita tamen, ut adderemus nuptias Parisinas aut alia quaedam, quae in eadem editione continentur, quaeque cum Mureti non sint, haud venuste sub libri titulo contineri putavimus, qui Mureti opera inscriberetur. Non ideo tamen Lipsiensem Bibliopolam damnamus, qui eiusmodi rebus etsi abs re librum suum ditari voluit. Intereadum, Lipsiensem editionem agitantibus nobis, accidit ex voto, inque litterarum commodum, ut sciremus apud Abbatem Ioannem Baptistam Recanatum patricium Venetum, in eius florentissima Bibliotheca, editionem Aldinam adservari, cum prima parte orationum Mureti, cumque versione libri quinti Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, caeterisque carminibus, quae in eadem editione collecta sunt. Eam autem editionem permultis in locis manu ipsa Mureti correctam esse. Librum vero quintum Ethicorum Aristotelis, non singulis verbis tantum, sed integris periodis, manu ipsius Mureti conscriptum. Nos continuo Venetias pergimus, egregiumque virum, jam ob miram eruditionem, editaque ab ipso opera, Reipublicae litterariae satis notum adimus, nobisque prae-

terea,

terea, ob insignia beneficia collata, veteremque humanitatem perspectum. Consilium de edendis Mureti operibus conferimus precamurque, ut eam Aldinam editionem Mureti manu emendatam permittere ne gravetur. Concedit mira humanitate non perlustrandum solum, sed usurpandum ad editionem nostram Muretum clarissimus vir, nobisque nusquam satis laudatus, aut cui pro meritis gratiam referre possimus. Habebat, habetque liber idem in fronte pagellae primae eiusmodi verba manuscripta. *Georgio Gozzio M. Antonius Muretus libellum hunc locis aliquot mea manu emendatum dono dedi.* Gozzius iste Ragusinus patricius fuit et ad eum conscripta est ea epistola, quae commentariorum in Aristotelis Rhetorica dedicatoria est, quaeque libr. III. editionis Lipsiensis XCII; videturque Gozzius idem alumnus Mureti fuisse, quo tempore Muretus Patavii privatim docebat. Qua de re, cum et codex idem emendatus Venetiis in patricia Recanati Bibliotheca adservetur, pateatque quibuscumque, et iis correctionibus abundet, quas Muretus unus addere potuerit, ne si quis ei fidem deneget, lucem solis meridianam eodem iure negabit? Nos ad editionem hanc nostram, et Lipsiensem editionem et Aldinam Mureti manu correctam coniunximus. Editionis Lipsiensis ordinem, notasque in eam M. Iacobi Thomasii servavimus, ea dumtaxat praetereuntes quae religioni nostrae consona non sunt; tum Muretinas correctiones adhibuimus, quamvis eae in primo volumine orationum tantum, inque Aristotelis libro quinto ethicorum, ac quibusdam carminibus insunt, quae in Aldina editione anni CIↃIↃLXXV. colliguntur. Sed nunc de Muretinis correctionibus agamus. Quae in Aristotelis librum ethicorum quintum sunt, eas pro notis in paginarum calce supposuimus, servata caeteroquin in orationis contextu veteri lectione, Quae in orationibus iisdem Aldinis

Aldinis castigationes inveniuntur, cum non magnae molis sint, non addidimus pro notis, sed hic uno quasi spiritu colligemus. Correxit igitur Muretus in Oratione Aldina I. incipiente: *Quae singula hominibus*, pag. 20. *pat u-tior, patientior.* Oratione III. incipiente: *Si quis forte ve-strum est*, pag. 35. *quod vitam, nihil magis conturbet, quod cum vitam*, pagina 38. *prosequuntur, persequuntur*, pagina 41. *copiam fuisse censemus, copiam futuram fuisse censemus.* Oratione incipiente, *Veteri consuetudine receptum est*, pagina 51. *confirmandos mores, conformandos mores*, Oratione V. incipiente *superiori anno*, pagina 76. *dicit Polemo, dicet Polemo.* Oratione VI incipiente, *quod principio me*, pagina 91. *id eo quoque facere cupio: id ego quoque facere cupio.* Oratione VII. incipiente, *Croesum olim*, pagina 101. *ceterum alii in aliis desiderantur, ceterorum alii in aliis desiderantur.* Oratione XI. incipiente, *constitueram hodie*, pagina 149. *prout quisque affectus est ita res eis, ita res ei.* Oratione XII. pagina 161. *ut autem dialecticus non illo ex scholastico pulvere, non ille ex scholastico.* Oratione XIII. incipiente, *Cum mihi a summis viris*, pagina 174. *et oculis erepta, ex oculis erepta.* Oratione XV. incipiente, *Si quantum laetitiae*, pagina 197. *et se nunquam a S. R. E. obedientia descituram, & nunquam*, pagina 206. *imperatorem invictissimum consultabant, consalutabant.* Oratione XVII. incipiente, *Si eorum, quae oratione tractantur*, pagina 213. *Salvatoris, Servatoris*, pagina 215. *et tyrannum ipsum, quam et tyrannum ipsum*, pag. *iis viribus ut facile posset*, *et iis viribus ut facile posset.* Oratione XVIII. incipiente, *Si quis est, qui scire cupiat*, pag. 251. *cuius in locum in terris obtines, cuius tu locum.* Orat. XX. incip. *Si ulla post hominum memoriam*, pag. 272. *quod non et in aliis, quod non et aliis*, pag. 274. *aetate nostra tamen exercitum posse denuo*

nuo comparari, aetate nostra talem exercitum. Oratione XXI. incip. *Dicturus ex veteri consuetudine* pag. 291. *in victu cultuque partimoniam retinuit, quibus a principio, parsimoniam retinuit, cui a principio,* pag. 297. *gratulationibus persequenda sit.* Orat. XXIII. incip. *Hoc igitur unum restabat,* pag. 314. *in suam et in aliorum perniciem, in suam et in aliorum perniciem.*

Haec omnia in volumine primo orationum editionis nostrae, ex autographo Aldino, manu Mureti castigato, correximus, praeter loca alia multa quae impressoris errata potius, quam Mureti correctiones ac repositiones iudicavimus. Atque utinam hoc et in volumine orationum secundo facere licuisset, eodem proposito exemplo. Certe in carminum Mureti Tomo, quem edituri sumus licebit, habent enim carmina, Aldina editione contenta, Mureti castigationes nonnullas. Quod ad orthographiam pertinet, Aldinam secuti sumus, sequemurque in posterum in reliquis Mureti operibus. Quidni etenim, cum ex Muretina hac correctione liquido appareat, Aldina orthographia edi voluisse opera sua Muretum? Sed iam de ordine a nobis servato, servandoque, ut tandem minutias hasce, sed necessarias tamen minutias sed concinnas mittamus. Chronologicum Lipsiensis postremae editionis ordinem servavimus in orationibus, servabimusque in epistolis, etsi in harum fronte integrum librum epistolarum Mureti addituri simus, qui in Lipsiensi editione desiderabatur, ex Epistolis nimirum clarorum virorum a Ioanne Michaele Bruto collectis, editisque Lugduni ap. Heredes Gryphii cIɔ Iɔ LXI. In hoc primo Tomo, secundum Dissertationem hanc nostram, et funebrem de Mureto Francisci Bencii orationem et funebria omnia in Muretum deque eo clarissimorum virorum testimonia congessimus. Dedicatorias epistolas, Mureti alteram, alteram Bencii, quae in Lipsiensis

psiensis editionis initio una ponuntur, nos suo quamque volumini praefiximus, tum epistolam tertiam, qua versionem quinti ethicorum, auditoribus suis Muretus nuncupat. Eadem vi ordinis ac venere reliquos Mureti Tomos concinnabimus, quorum alter iam sub prelo est. Haec habui, quae de M. Antonii Mureti ingenio, opinione, operibus, deque eiusdem operum editionibus, deque hac postremo mea dicerem. De qua (cum eius acuminis hodie sint litteratorum hominum iudicia) veniam quidem potius quam gratiam me adepturum iudico, non iram tamen aut fastidium, si editio haec cum alia eiusdem Mureti orationum et epistolarum, quae nunc sub alio prelo est, conferatur.

III.
LIBER EPISTOLARVM
M. ANTONII MVRETI ET DIONYSII LAMBINI.

EPISTOLA I.
M. ANTONIVS MVRETVS DIONYSIO LAMBINO Monstroliensi S. D.

Nae tu mirificus homo es. Certe scio, atque hoc magis, ac magis in dies perspicio, et paene oculis cerno, te rerum mearum, commodorumque meorum studiosiorem, et cupidiorem esse, quam meipsum. Quare peto abs te, ut tibi persuadeas, te in dies magis, ac magis mihi quodam modo vim afferre, ut te impensius diligam. Et, tametsi mihi iam pridem videbatur meae erga te benevolentiae, meoque in te studio afferre non posse incrementum dies: amorem meum tamen in horas augeri sentio.

Sed

Sed hunc ſermonem in aliud tempus reſervemus. Iamiam puerum mittam ad eum, qui ἐπισταθμίᾳ praeeſt, ut cum primum venerit ille (ſcis quem dicam) mihi ſignificet. Velim Cardinalis tuus litteras ad alterum meo nomine det commendatitias. Si quid ſcribet, et, cum ſcripſerit, ſi compertum habueris, aut certe ſubodoratus fueris, quid ſcripſerit, mihi gratiſſimum facies, ſi totam rem ad me reſcribes ſine fuco ac fallaciis more maiorum, aut, ut verius dicam, more tuo. De verſibus, et epiſtola ne dubita. Nihil amplius habeo, quod ſcribam. Card. tuo verbis quam honorificentiſſimis meo nomine ſalutem dicito, et toti eius cohorti. Nam ſingulos enumerare longum foret. Quod me mones, ut obdurem, et permaneam in mea poſteriore ſententia: tu vero memorem mones. Ego compedes, ne aureas quidem, libens tulerim. Scribam ad te ἀκριβέστατα, καὶ λεπτομερέστατα, quae ego, et is, quem ſupra deſignavi, inter nos locuti erimus. Vale, Patavii pridie Nonas Febr. anno CIↃ IↃ LIIX.

M. A. MURETUS D. LAMBINO S. D.

II.

De litteris tuis libero te metu: omnes mihi ſunt redditae. Niketus venit. De ſermone, quem ultro, citroque habuimus, οὐδὲν μυστηριῶδες. Pauciſſimis verbis confecta tota res eſt. Ita eum a me dimiſi, ut ipſe quoque fateretur, nullam omnino in me haerere culpam. Id adeo ex ipſius ad Cardinalem Ferrarienſem litteris intelligere poteris, quae ad te una cum his in eundem incluſae faſciculum perferentur. Mi Lambine optime et amiciſſime, quæſo te, quae, quaenam ego tandem verba reperiam, quibus communi hero noſtro, ampliſſimo, atque ornatiſſimo Cardinali Turnonio gratias agam? Adiuva me, ſi quid potes:

potes: nam ego quidem magnitudine beneficiorum ipsius in me obstupefactus, haereo. Tantam fuisse in illo heroë humanitatem, ut, quod ego nunquam neque petere, neque sperare ausus essem, id ipse bis iam, primum apud triumviros gymnasii Patavini, deinde apud Card. Ferrariensem suapte sponte fecerit? Itaque, ne vivam, si non dies, noctesque cogito, quibus modis et me gratum ostendere, et conservare tam prolixam ipsius erga me voluntatem queam. Scribere ad eum vehementer cupio. Sed mehercule tantum me ei debere sentio, ut verba mihi desint idonea. Veruntamen constitui scribere, idque quam primum. Interea mi Lambine, peto abs te, vt cures, ne suam erga me voluntatem immutet. Nam Deum immortalem testor, si is me amare desinet, vitam mihi insuavem futuram. Meas ad Card. Ferrariensem litteras tibi mitto vulgari Italorum sermone scriptas propterea, quod Niketus mihi, ut ita facerem, auctor fuit: una cum eis Niketi ad eum litteras in eundem fasciculum inclusi. Neutras obsignare volui: volebam enim te utrasque legere. Si tibi videbitur mea interesse illas Card. tuo et meo recitari, per me facias licet. Usus sum modica παῤῥησία. Sed quid agas? Non possum eam meo ingenio vim afferre, ut non libere quod sentio, scribam. Posteaquam utrasque legeris, peto abs te, ut eas annulo tuo obsignes, Florentinumque roges, ut in fasciculum tui Cardinalis coniiciat, et Ferrariam perferendas curet. Scribito ad me quam saepissime tuo more. Ego rescribam meo. Vale, Patavii Idib. Febr. anno CIↃ IↃ LIIX.

D. LAMBINVS M. ANTONIO MURTO S. D.

III.

Nihil erat, quod scriberem: sed te imitari volui, atque id ipsum scribendum esse existimavi. Expecto tuam

ad lectorem epistolam, et versus; tum de illo loco τὸν προσθέντα νόμον διαθεῖναι καλῶς, qui est fol. 68. et de nomine διάτασις, quod iam contentionem Latine reddideram, quid sentias. Nondum venerunt ab illo (tenes quem dicam) litterae. Simul ut venerint, quid in eis scriptum fuerit, odorabor. Sagacem me dices fuisse. Verum quid ad te? Nunc expeditus, nunc liberatus es. Nullus est illi de te querendi relictus locus. Iam vero de Franc. Turnonio Card. is te in ore, is te in oculis. Nunquam hic de litteris sermo habetur, quin continuo de te mentio fiat et honoris, et amoris plena. Omnes eius familiares et comites tibi omnia laeta et secunda exoptant: teque, quia ad maiora natum existimant, tendiculis illis, et plagis, quibus captabaris, extricatum esse, magnopere laetantur. Tuas ad illum acutissimas et prudentissimas litteras Cardinali meo recitavi. Probavit. Easdem paucis quibusdam (quos nosti) legendas dedi. Negant quicquam maiore consilio a quoquam fieri, aut scribi potuisse. Gaudent te tuam libertatem ei homini non commisisse, qui, cum te primum cupide et honorifice arcessivisset, atque ultro appetivisset: deinde fastidiose propemodum exclusisset: idem postea mutato iterum consilio revocarit. Praeterita igitur omnia tibi ita pulchre et honeste ceciderunt, ut nihil intervenire possit, quod tantam εὐτυχίαν conturbet. De futuris, quae sunt ταύτην τοῦ μύθου λύσιν consecutura, dormito (si me audis) in utramque aurem. Dii immortales in te omnia naturae bona contulerunt: fortuna te adiuvat, virtus tibi non deest, consilio abundas, ingenio praestas: tantum tibi ne ab invidis ac malevolis opprimare, magnopere cavendum est. Quod hac una ratione facillime assequeris, si neminem sciens laeseris: si integre, pie, temperanter vixerit: si denique totus teres, atque rotundus fueris, ne quid in tua vita criminis, atque adeo suspicionis haerere possit. Hoc institutum si tenebis, nihil est, quod τῶν δυναστῶν τούτων

πλοῦτον

πλοῦτον ἐνδεῆ, καὶ τύχην ἀτυχῆ desideres. Quanquam cui haec scribo? nempe ei homini, qui quanti κίβδηλα ταῦτα, καὶ ταραχώδη εὐτυχήματα aestimet, re declararit. Sed videto primum ut tibi constes: deinde ut Turnonii Card. qui te tuae virtutis opinione incensus unice diligit, cohortatio purgatam crebre tibi personet aurem. Nihilne praeterea est, quod scribam? nihil, nisi quod miratus sum, et miror etiam nunc, te, cum ego de Gallo quodam nuper ad te scripsissem, hoc est nostrate, ita mihi rescripsisse, vestratem hominem. Amabo te, non tu etiam Gallus es? Quid respondebis Lemovicibus civibus tuis ex Italia te revocantibus ac vendicantibus? Gallum te esse negabis? Romanum, aut Venetum, aut Patavinum esse dices? Audio. Duarum civitatum esse iure civili posse esse neminem, et statim, ut quis in aliam civitatem receptus sit, illius civitatis, cui se dicarit, civem esse, scio. Sed quando civis Romanus, aut Venetus factus es? Quod si neque Romanus, neque Venetus, neque alius civitatis civis es, relinquitur, ut aut nullius, aut eius civitatis sis, quae te suscepit, quae edidit, quae aluit, quae instituit, quae denique talem, qualem nunc admirantur exterae nationes, perfecit, ac perpolivit. Dices te nullo tuo merito ab ingratis Gallis esse e patriae finibus eiectum, atque expulsum. Non est ita, mi Murete. Non enim, si poenam legibus iis, contra quas nihil (ut ego quidem arbitror) commiseras, constitutam, voluntario exilio declinare, quam inimicis tuis iugulum praebere maluisti: non si certorum hominum tuae praestantiae, et gloriae invidentium consiliis occultis, et insidiosis cedere, quam vitam tuam praecipiti, et turbulento iudicio committere, tutius esse duxisti, idcirco exul es. Exules sunt facinorosi homines, flagitiosi, scelerati, sicarii, venefici, impuri, impii: Te, quem olim Galli litteris dediti praesentem attentissimis, atque avidissimis auribus audierunt: nunc absentem sollicitis animis desiderant, et cala-

nitate levatum volunt: quem Veneti per quadriennium, modestissimum, continentissimum, integerrimum, religiosissimum, innocentissimum cognoverunt; quem principes, et pontifices secum vivere, sibique contubernalem esse cupiunt: cuius litteris, sermone, congressu delectantur: cuius doctrinam cum singulari eloquentia coniunctam admirantur: quem incredibili amore complectuntur, quis exulem appellabit? Dices, haec praeclare et magnifice dici: te interea tamen patria carere. Atqui aliud est carere, aliud perpetuo carendum esse. Non dico hoc temere. Audivi cum diceret Franc. Turnonius Card. sese pro sua erga te benevolentia, habere in animo omni studio elaborare, ut tibi pateat in Galliam reditus: idque ut obtineas et cum Rege, et cum Pontifice Maximo Pio IIII. diligenter acturum: utriusque autem auctoritate in hac causa usurum, ut tu non solum poena, verum etiam culpa, si quid forte abs te peccatum est, liberatus, in Gallia nostra reliquam aetatem agere possis. Itaque nisi tibi deesse volos: nisi patriam tuam tibi ultro dextram porrigentem, complectique cupientem aspernabere, magnam te video et eius recuperandae, et vivendi cum tuis facultatem esse habiturum. Atque hac de re ego, Villarius, et Sandrinus nudiustertius accurate locuti sumus. Quem sermonem tibi totum perscriberem, nisi ad congressum nostrum potius reservandum esse existimarem. Fuit enim in te et honorificus et amoris plenus. Cum igitur haec ita sint (fui enim longior, quam debui, atque adeo, quam volui) velim mihi quam primum respondeas, quamobrem, cum ad me scriberes, Gallum hominem vestratem potius, quam nostratem dixeris. Vale a. d. X. Kalend Mart. in Corneliano.

M. A. MURETUS D. LAMBINO
S. D.

IV.

RESpondebo iis potissimum tuarum litterarum capitibus, quae

quae mihi videntur maxime responsionem flagitare. Vestratem hominem eo dixeram, quia tu, et ille Belgae estis. Nam quod ad Galliam attinet, ego et Gallus sum, et me quamdiu vivam, Gallum profitebor. Sed gaudeo, te id, quod scripseram, in eam partem accepisse, et occasionem hinc tibi natam esse scribendi ad me de honorificis et amicis sermonibus, quos tu, Villarius, et Sandrinus de me habuistis. Ego quidem neque illis, neque tibi gratias agere debeo, ne pro salute ipsa, cuius mihi vel pariendae, vel restituendae a vobis consilia capiuntur, vili munere defungi velle videar orationis. Vulgaribus et usitatis beneficiis gratiarum actio debetur, hoc, quo maius homo ab homine accipere nullum potest, *ὡς δαιμόνιόν τι*, silentio potius est et cogitatione venerandum. Sed quod meam super ea re sententiam requiris, dicam. *Ἐγὼ περὶ μὲν τοῦ ἐπανέρχεσθαι εἰς τὴν πατρίδα οὐδὲν πώποτε, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐφρόντισα, καὶ αὐτὴν τὴν ἐπάνοδον οὐ περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι, τὴν ἐμὴν τύχην παραμυθούμενος τῷ τοῦ κωμικοῦ· Πατρὶς γάρ ἐστι πᾶσ' ἵν' ἂν πράττῃ τις εὖ. καὶ μὴν οὕτω τὴν ψυχὴν διακείμενος τὴν τοῦ ἐπανέρχεσθαι δύναμιν, ἕν μοι τῶν ἐν τῷ βίῳ ποθεινοτάτων εἶναι νομίζω.* Ac, quod, si liceret, nunquam tamen fortasse facerem, id non licere, vix satis aequo animo fero. Ego autem constitutum in animo habebam annos aliquot expectare *πρὶν τοῦ τὰ τοιαῦτα κινεῖν*, atque eniti, ut mea bona existimatio, et fama bonorum mihi ad hanc rem adiumento esset. Veruntamen tuo iudicio rem omnem permitto. Interea velim ex te audiat P. Villarius, quantum ego, et mihi conscius sim, et profitear me sibi debere, quamque beatum me futurum putem, si mihi aliquando referendae gratiae potestas detur. Eum igitur, et Iannoctium, et Laureum, et Torodem meis verbis salvere iubeas velim. Vale mi Lambine, omnium meorum amicorum amicissime. Patavii a. d. VII. Kal. Mart.

M. A.

M. A. MVRETVS D. LAMBINO S. D.

V.

Tuas litteras hodie accepi: meas puto heri a prandio tibi fuisse redditas cum iis, quas ad Rufillum dabam. Videor mihi tuis omnibus respondisse saltem ad ea capita, quae responsione aliqua indigere videbantur: nisi quod non satis commemini, scripserim, nec ne περὶ διατάσεως, quam contentionem interpretaris, lib. nono de morib. ad Nicom. Quo de nomine, cum me in omnes partes cogitatione converterim, nihil potui reperire melius tuo. Nam de illo loco qui est in extremo decimo, ὅν τινα καὶ τὸν προτεθέντα, poteſtne cuiquam (Perionium semper excipio: de quo ita sentio, nihil posse esse tam absurdum, quod non ei interdum et veniat in mentem, et probetur) sed potestne cuiquam dubium esse, quin ita intelligendus sit, ut tu censes? Quin Argyropylus quoque et Aretinus a te faciunt. Divus Thomas autem more suo fecit, ut ex interpretatione neque bona, neque vera, bonam tamen et veram sententiam eliceret. Itaque eum quoque habes astipulatorem. De his hactenus. Litteras Cardinalis Ferr. ad me, et Sandrini ad te, cum tuis accepi. Utrasque remitto. Eas, quas princeps ille clarissimus mittit ad me, leges: et lectas remittes, ut easdem considerem per otium, et rescribam. Quicquid consilii cepero, tu primus eris particeps, et conscius, quemadmodum amicitia nostra postulat: ex qua equidem maiorem in dies et fructum, et suavitatem percipio. Simul atque remiseris (quod cras fiet, aut perendie) aggrediar ad rescribendum: simulque de eodem oleo, et opera scribam aliquid ad communem herum nostrum Cardinalem Turnonium. Sed te mihi adiutorem esse necesse est in re levi et pusilla, quam tamen ipse per me non satis commode explicare possum: id

id est, in litterarum inscriptione. Nicketus cum ad Card. Ferr. Gallico sermone scriberet, in inscriptione suarum nihil praeter vocem domini iteratam ad nomina illa solennia et necessaria. Card. Ferr. adiunxit: eius ne exemplum sequi debeo; an magnifica illa verba adhibere Italis usitata REVERENDISS. ILLVSTRISS? Inepta haec καὶ φορτικὰ esse intelligo: sed tamen ne in his quidem minimis rebus rusticus videri velim. Vale. Patavii a. d. V. Kal. Martias.

M. A. MVRETVS D. LAMBINO
S. D.
VI.

Tuas omnes litteras accepi: hoc primum. Sequitur nunc, ut ad eas respondeam. Quando vir clariss. Card. Turnonius praecise et sine ulla exceptione iubet, ut dedam me Hippolyto Estensi Card. Ferrariensi, geram ei morem σὺν θεῷ. Hoc enim tibi persuasum habe, mi Lambine, Cardinalis Turnonii voluntatem mihi, quamdiu vivam, instar Helicae, aut Cynosurae cuiusdam futuram, ad quam totus consiliorum meorum cursus dirigatur. Quod imperabit ille, si modo in mea potestate erit situm, faciam, quoquo modo potero. Quin etiam si ea mihi imperet, quae facultatem habere non videantur, ea tamen efficere conabor, non perficiendi spe, sed obtemperandi voluntate. Hoc certum, hoc deliberatum, hoc fixum est. Hac de re ego ad eum triduo, aut quatriduo scribam: simulque ad Cardinalem Ferrariensem litteras dabo. Hoc ipso die scripsissem: verum extra occupationes, quibus districtus sum, ita me Deus amet, ut cum ad hos populi primores scribendum est, nihil mihi venit in mentem, quod scribam nisi diu, multumque meditato. Interea pro me spondebis, ac recipies Cardinali tuo, me, quod vult, facturum.

 Tum

Tum tu pristinam tuam erga me voluntatem retinebis. De obligatione illa altera noli laborare. Mecum erit iste labor. Fata viam invenient. Atque etiam confido me eis satisfacturum, qui videantur de me iure queri posse. Mittas ad me velim epistolam illam Gallicam, in qua de me fit mentio. Nihil praeterea video in tuis litteris, quod responsionem desideret. Amo te, immensum quantum! teque orarem, ut paria redderes, nisi exploratum haberem, te tua sponte facere. Salutem omnibus meo nomine: sed inprimis P. Villario. Quid sibi vult autem tam subitus atque inopinatus vester ex Italia discessus? Iocone, an serio ista scripsisti? Si quid est τῶν ἀπορρήτων, taceo: sin, fac ut sciam. Vale Patavii Prid. Kal. Mart.

MVRETVS LAMBINO S. D.

VII.

Iam scripseram ad liberos Valgrisii, cum allatae mihi sunt tuae litterae. Itaque etsi valde sperabam, meis precibus nihil opus fore, tamen, quod erant iam scriptae litterae, mittendas censui: idque feci. Assuefieri paulatim aures tuas, quasique occallescere, gaudeo. Manutius heri ad me scripsit, si quid mutare vellem in notis illis meis ad Terentium, aut ad eas aliquid addere, ut primo quoque tempore facerem: se de eis denuo propediem excudendis cogitare. Denuncio igitur tibi, si quid adiuvare in ea re me potes, (potes autem plurimum) ut facias. Alliano nostro, quem talem tibi videri, qualis mihi semper visus est, id est optimum, ac modestissimum virum, imprimisque φιλόφιλον, immortaliter gaudeo: ei igitur plurimum meo nomine salutis imperties. Vale amicorum meorum optime, et integerrime. Id. Mart. Patavio.

MU-

MVRETVS LAMBINO S. D.

IIX.

Sciebam, me illud de irritandi verbo alicubi legisse: sed nolebam obstinate contendere, nisi locum etiam ipsum indicare possem. Hodie reperi. Est autem in iis, quae notavit Pierius in librum decimum Virgilii, his „ verbis: Irritatque virum telis. Impressi codices omnes, „ irritat, geminato r scribunt: sonet ut de nare canina lit- „ tera. Irrito tamen ab ira est. Haec Pierius. Sed tamen scrupulus adhuc aliquis meo in animo insidet: propter verbum, Prorito: ne forte ambo ex eodem fonte fluxerint. Tu cogitabis. Sed amabo, quid tibi venit in mentem, ut iuberes, a me concerpi, quae in notis illis tuis Terentianis minus probarem? Ego vero omnia ita approbo, ut nihil supra. Itaque, quae ad meum institutum pertinebunt, iis utar: cetera ad usum meum asservabo, idque ἐν κειμηλίοις. Cucuronis nostri munusculum mihi longe iucundissimum fuit: idque velim abs te ei omni asseveratione affirmari. Profecto quibuscunque locis putabo testimonio meo, ac praedicatione aliquid ipsius nomini celebritatis afferri posse, non deero. Ita enim eum in arte illa, cui se dedit, excellere video, ut sit cum iis, qui principes habentur, meo quidem iudicio conferendus. De viginti quatuor illis librorum tuorum exemplis noli laborare. Ego rem, cum tu voles, confecero: idque ad me recipio. In his litteris aliena, ut vides, manu usus sum; quod recenti a prandio ne scriptio mihi non satis firmo obesset, verebar. Saluta mihi communes amicos, et vale, Idib. Apr. Patavio.

MVRETVS LAMBINO
S. D.
IX.

Quod ad te rarius ſcribo, quam aut tu cuperes, aut amicitia noſtra fert: peto a te, ne id potius negligentiae, quam negociorum, quibus aſſidue premor, multitudini aſcribas: nam illud non puto petendum eſſe, ut ne quid propterea de amore erga te meo imminutum putes. Ego enim, ſi quicquam tale ſuſpicarer, mihi crede, iſtuc accurrerem, tibique modis omnibus probare conarer, te mihi ita carum eſſe, ut vix ipſe tibi ſis carior. Quare noli, ſi quid unquam de te bene merui, ſi me mihi carum vivere cupis, ſi me ſalvum vis denique, noli deponere eam voluntatem, quam erga me iam pridem ſuſcepiſti. Ego te eximie amare, ita uti tua eximia virtus promeretur, non deſinam, niſi ipſemet amare me deſinam: quod tuus Ariſtoteles ait eſſe τῶν ἀδυνάτων. Propediem mittam ad te Catullum, Tibullum, et Propertium cum ſcholiis quibusdam meis: in quibus eſt aliquot locis facta tui mentio. Sed, amice magne, noli quicquam elimatum, aut elaboratum expectare. Omnia vulgaria ac protrita, et a Decimo Laelio, non a Perſio, legi digna. Quae tamen tu, qualiacunque ſunt, quia noſtra ſunt, probabis, et non invitus leges. Vale. Illuſtriſſimo Cardinali ſi meo nomine ſalutem dixeris, erit gratiſſimum. Villarium item, Laureum, Torodem, cæteros mihi diligenter ſaluta. Donatum Iannoctium nuper vidi Patavii. Nam haec ſcripſi Venetiis in taberna quadam libraria, cum hodie Patavio veniſſem, hodie Patavium cogitarem. Iterum vale κεφαλή μοι ποσφιλεςάτη. Id. Quinctil. cIↃ. IↃ. LVIII.

MVRETUS LAMBINO
S. D.
X.

Petrum Paganum, quibus apud te laudibus ornaverim ſcis:

ſcis: quamque diligenter et accurate tecum egerim, ut eum in amicitiam tuam reciperes, hominemque et probum, et eruditum, et perſtudioſum tui toto pectore complecterere. Eius ego nunc ex aedibus haec ad te ſcribo: teque verbis ipſius rogo, ſi quando erit tibi hac iter, ut eum tibi inviſendum, ſalutandum, etiam, ſi videbitur, domo ipſius aeque atque ſi tua eſſet, tibi utendum putes. Mihi crede, cognoſces hominem, tua amicitia dignum. Nunc cum ex ipſo audierim, fore, ut die craſtino Hieronymus Amaltheus, ad ſuos rediens, hac tranſeat: cumque ita ferat itineris ratio, ut Corneliano quoque eum iter facere oporteat; putavi objectam eſſe mihi occaſionem, qua tibi, qua vobis omnibus, ac imprimis ipſi ampliſſimo atque illuſtriſſimo Cardinali rem gratiſſimam facerem. Hic ille Amaltheus eſt, quem tibi affirmavi, magisque ac magis affirmo, omnium, qui hodie vivunt Italorum, quos ego quidem noverim, praeſtantiſſimum poetam eſſe; eundemque medicum ȣ τῶν τυχόντων, immo; ut ille ait: πολλῶν ἀντάξιον ἄλλων. Velim, patefacias ei aditum ad Cardinalem: nam et ille non vulgari ſe honore a te affectum intelliget, ſi, productus a te poſſit ei καταφιλεῖν τὰς χεῖρας: (agnoſcis caſtrenſe verbum,) et, niſi me valde fallit animus, Cardinalis ipſe magnam ex eius ſermonibus percipiet voluptatem. Id autem ut facilius fieret, has ad te litteras ſcripſi, quae Amaltheo darentur, ut eas ipſe perferret. Sed coenandum eſt. Vale. Taruiſii IV. Kal. Decemb.

DIONYSIUS LAMBINUS M. A. MVRETO
S. D.

XI.

Pontifex Veſontionenſis, qui Patavium (ut ſcis) non ita pridem ſe contulit, ut iuris civilis, et Philoſophiae, et litterarum humanarum doctoribus operam daret? nudius quartus venit in Cornelianum, Franciſci Turnonii Cardina-

nalis salutandi, & invisendi gratia. Erat in eius comitatu theologus quidam notus mihi nomine tantum Gilbertus Cosinus. Is non ita longo, postquam in cubiculum Cardinalis cum Pontifice introivit, tempore, me requisivit, ut videret. Inambulabam tum forte hora diei decima sub dio, qua densissimis diffusae ramis arbores locum ab arbitris remotum ac liberum opacabant. Comes erat nullus, praeter unum libellum, quem mecum tuleram, ut, si forte deficeret me, quod inter ambulandum animo agitarem, lectiuncula me oblectarem. Aliquot iam spatia confeceram nescio quid meditans nugarum, totus in illis, cum puer currens nunciat mihi, Pontificem Vesontionensem venisse: quendam esse ex eius comitibus, qui me salutare, et convenire vellet: quod si in cubiculo meo fuissem, ultro ad me venturum fuisse. Quibus auditis puerum ad eum praecurrere iubeo, eique renunciare, me in propinquo saltu ambulare, et mox affuturum. Ita praemissum puerum e vestigio consecutus sum. Cosinus autem, simulatque audivit de meo, ubi essem, properanti mihi venit ipse quoque cupide obviam. Cum in congressum venissemus, post illa, quae ἐν τῇ ἀπαντήσει dici solent: primum multa ille de me, more hoc insulso, in os, et coram: quae ego (nosti enim me πρὸς πᾶσαν κολακίαν δύσκολόν τε, καὶ ἀντίτυπον ὄντα) perinvitus, et paene dicam, recalcitrans audivi: deinde non pauca de Genua, Robertello, Fallopio, et caeteris. De te percunctans tandem, et ῥήξας φωνὴν (longum enim erat de aliis dicenti aures tam patientes, et faciles praebere: de te autem ab eo, qui Patavio recens veniret, nihil audire:) Sed Muretus noster (inquam) quid agit? ut valet? nihilne novi scribit, quod alios delectet, ipsum laudibus aeternis illustret? Ille vero, inquit, Patavio dies aliquot abfuit: quam ob causam, nescio: nisi quod Patavii disseminatus est ab invidis (opinor) hominibus rumor de eo non bellus. Itaque nobiles aliquot adolescentes Veneti pu-

den-

dentes, et boni, qui cum eo vivebant, recepisse se ad suos dicuntur. *Muretus autem, cum paucis post diebus illos consecutus esset, hoc consilio, ut se purgaret, atque aliquantum temporis, dum rumor ille deferves̄ceret, Venetiis consedisset: Patavium rediit tristis ac demissus, diciturque prioribus aedibus, in quibus laxissime habitabat, relictis, alias angustiores conduxisse.* *Haec cum audissem, valdeque ea auditione perturbatus, et propemodum exanimatus obstupuissem, et vix tandem me collegissem: quaesivi, certone sciret, tuos abs te discessisse? negavit ille se certo scire: eorum, quae diceret, rumorem sibi esse nuncium, praeterea neminem: hoc unum se exploratum habere, te Venetias profectum esse: ibique dies aliquot constitisse! deinde Patavium reversum esse: aedes tuas non ea, qua ante, frequentia celebrari.* *Haec mihi theologus ille. Quae me plane perculerunt, atque affixerunt: neque extollar, aut recreabor prius, quam ex tuis litteris, quid acciderit novi, cognovero.* *Quamobrem, si me amas, fac ut de toto hoc rumore diligenter ad me scribas; ut, si verus sit (quod dii immortales omen avertant) nos subveniamus: sin falsus, (quod spero et opto) cura, metuque liberemur, et gaudeamus et tibi gratulemur.* *Scis quanti te Fr. Turnonius Card. quanti te faciamus: meministi, commendationem nostram tibi ad amicitiam et gratiam Cardinalis colligendam magno adiumento fuisse. Si ea de te audiet, quae nos rubore perfundant, quid nobis miserius? Non enim iam nobis erit integrum* Horatio *obtemperare illa praecipienti et monenti: Qualem commendes etiam atque etiam aspice, ne mox incutiat; tenes cætera. Piget me plura hac de re scribere. Vehementer sollicitus sum: valde hoc nuncio territus.* *Tu, ut primo quoque tempore mihi metum, in quo nunc versor, adimas, videto.* *Significavi tibi aliis litteris, me libros de moribus ad Nicom. a me conversos Lutetiam misisse, ut ibi de integro, et quidem emendatiores, quam Venetiis,*

netiis, excudantur: certiorem etiam te feci de theologorum Parisiensium severitate, seu potius (non enim puto haec Theologis curae fuisse) inimicorum et invidorum tuorum acerbitate, qui nomen tuum e libris meis tolli iusserunt. Vale. Pridie Idus Sext. cIↄ. Iↄ. LIIX. *in Corneliano.*

MURETUS LAMBINO.
S. D.
XII.

PRimum de iis, quae istuc allata sunt, metu omni te libero. Ego Patavio pedem non movi: nisi quod nuper negociorum caussa Venetias profectus sum. Mei omnes adhuc mecum sunt: nisi quod tres, cum febre correpti essent, ad suos se contulerunt: ut ibi melius curarentur. Nae ego, mi Lambine, singulari quodam sum ad invidiam fato. Nam quid mirum est, istuc pervenisse falsos quosdam de me rumusculos, cum Venetiis, hoc est, in ea urbe, in qua, haec quam vana essent, oculis videri poterat, eadem illa, quae istuc allata esse scribes, disseminata sint? De libro tuo, nodus est ad solvendum difficilis: dabitur enim magna occasio hominibus quaerendi quid acciderit: ut satius fuerit me nunquam initio inseri, quam nunc evelli. Tu cogitabis. Catulli exemplaria duo, antequam Venetiis discederem, curavi danda Donato Iannotio: quorum unum, mea causa, sibi asservaret, alterum ad te ferret. Itaque miror, quid factum sit. Litterae illae tuae superiores ad me non pervenerunt. Posthac cum ad me voles scribere, nihil potius, quam ut ad Cavalcantem mittas. Equidem valde conturbatus sum: ac parum abest, quin cogitem in aliquas solas terras, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Eius autem rei mihi sese offert occasio sane luculenta: sunt enim, qui me honestissimo stipendio, in Graeciam conentur abducere. Quid enim faciam, qui

qui neminem laedens omnibus omnium insidorum, ac malevolorum dentibus petor? Vitae me prope ipsius odium capit. Tu bene vale, ne ego deterius etiam valeam, si tecum minus belle agatur. Cardinalis saltem Turnonius, columen meum, ne me amare desinat, tu cum Villario, Donato, Laureo, Torode, ceteris, quantum in vobis est, praestate. Litteras tuas valde expecto. Patavii VI. Kal. Sept. quo ipso die tuas litteras acceperam, quae tamen a te datae erant prid. Id. Sextileis.

D. LAMBINUS MURETO.
S. D.
XIII.

Postridie quam tabellarius Cardinalis Turnonii Venetias ire solet, tuas postremas litteras accepi. Itaque eis non potui citius, quam hodierno die respondere, nisi vellem meas incertis hominibus committere. De rumore illo, scito me magno metu, magna cura, magna denique animi molestia tuis litteris esse liberatum. Dii malefaciant istis talium sermonum, qui ad alterius existimationem laedendam valent, artificibus. Atqui, vide quam sis incautus: immo vero, quam credulus, et εὐήθης. Is, qui mihi primus hanc fabulam narravit, dicebat se eam Patavii e quodam, qui te quotidie invisere solet, et quo tu familiarissime uti consuevisti, accepisse: nomen se negabat scire. Tantum in Mediomatricum finibus natum esse dicebat: eumque sic mihi describebat: brevi collo, capite obstipo, ruso capillo, sparso ore, caesis oculis, naribus amplis, atque obtusis. Huic homini, si sapis, cave quicquam posthac credas: qui tibi domi tuae blanditur, foris obtrectat: fronte et vultu amici speciem prae se fert, consilio et voluntate inimicus est: verbo et sermone liberalis, humanus et officiosus est: re et factis illiberalis, inhumanus, et capitalis est: cuius denique blanditiae insidiosae, oratio infidelis, congressus pestilens,

lens, et perniciosus. Is quidem, quod in eo fuit, te prope modum perculit, atque evertit. Quod nisi tua innocentia, integritas, veritas denique tibi mature subvenissent, periculum erat, ne macula sempiterna tuo in nomine, tuaque in fama haereret. Nunc autem tot clarissimorum, et gravissimorum virorum, quibus tu notissimus et carissimus es, testimonio convictis, atque compressis invidorum tuorum obtrectationibus, falsisque criminationibus, tua vivi quidem vox, oratio, consuetudo praestantibus et principibus in repub. viris erit optabilis et iucunda: mortui vero gloria crescet, et vigebit memoria hominum sempiterna. De libro, quid futurum sit, nescio. Scripsi quidem ad eos, qui Lutetiae negocia mea gerunt, ne patiantur excudi potius, quam tanta iniuria tibi inferatur. Unum vereor, ne, quo tempore meae litterae ad eos pervenient, res iam non sit integra. Quod si accidet, quid consilii capiendum censes? aut quo modo, quod erit ab illis inceptum, revocari, et corrigi: quod factum infectum esse poterit? scis hoc belli tempore, cum ex Italia longo flexu, longoque circuitu per Rhoetos et Vindelicos itur in Galliam, litteras Roma vix vicesimo die Lutetiam pervenire: ut omittam sexcentos casus, qui in tam longo itinere nec opinato intervenire possunt. Omnino res difficilis, ut scribis: eoque difficilior, quo minus loci consilio relictum est. De invidis dubium istuc quidem non est, quin ab hoc genere acriter oppugneris. Sed quid tum postea? num tibi iccirco aut Italia altera tua patria relinquenda est: aut in peregrinas terras cogitandum? Quasi vero locus ullus sit in orbe terrarum, quem quidem homines incolant, ab invidis purus et vacuus. Nam quod scribis parum abesse, quin solas terras cogites, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audias: consilium tuum laudarem, nisi homo natus esses, non fera: aut si in solitudine homo humanitate politus vitam agere posset. Multa nobis in hac vita, Murete, natura commoda: multa incommoda

da proposuit: multa nos suavia et iucunda in vita retinent, multa perpessu aspera, atque acerba vitam odiosam, amaram, atque insuavem reddunt. Sed sapientis est, cum his incommodis, tot huius lucis opportunitates et commoditates compensantem, et comparantem, vitae dulcedine, dum licet, frui: quae in ea sunt aliquanto amariora, animi aequitate condire. Dum hominum genus erit, invidia praestantissimum quemque insequetur et petet, quam una ratione facillime placabis, si te inertiae desidiaeque, virtute relicta, dederis: hoc est, si contemni, et latere, quam in pretio esse, et excellere malueris: quod te facturum non puto. Novi enim tuos ad virtutem, et veram laudem impetus. Quodsi mutare consilium velles, tibi tamen non liceret. Non enim tibi iam integrum est, tot scriptis, tanquam tuae constantiae obsidibus implicato, atque irretito, totas vitae tuae rationes conturbare, novamque ac longe dissimilem vivendi viam inire. Reliquum igitur est, ut, quem a puero vitae cursum instituisti, eum constantissime tenere perseveres: vitae integritate, innocentia, continentia, pietate, invidorum morsus et criminationes, quoad eius fieri queat, debilites: clarorum, potentiumque virorum amicitia, opibus, auctoritate tuum otium sustentes, tuas fortunas augeas, tuum caput tegas, tuam vitam munias. Vale. a. d. XV. Kal. Sept.

MVRETVS LAMBINO (*)
S. D.
XIV.

Mihi iratus es, scio: et quidem merito. Nihil enim totos hos duos menses ad te scripsi. Verum si scias, quam fuerim occupatus, tantisper dum Venetiis fui, non in libris meis Variarum Lect. describendis: sed in ambulationibus, seu potius in traiectionibus Venetis, in salutatio-

(*) Haec Epistola cum sequenti in editione Veronensi non habetur.

nibus obeundis, in caeteris officiis praestandis, quibus me hi iuvenes patricii districtum tenuerunt, tum te mihi aequum, placatumque praebeas. Dices, me ex meis necessariis occupationibus semihoram suffurari, eamque in scribendo insumere potuisse. Quid tibi respondeam vis? Dixi me pigrum proficiscenti tibi: dixi talibus officiis prope mancum. Fateor me omnium popularium et tribulium meorum esse pigerrimum, maxime in scribendis epistolis. Quid tum? animi hic morbus est. Praeclara vero laude dignus sit, qui amicos suos amare desinat tum, cum aegrotent. Non continuo, si non scripsi, te amare, de te dies, noctesque cogitare, de te loqui, de te scribere destiti. In eo duntaxat peccavi, quod, cum essem plurimis, et necessariis negociis impeditus, et, cum mihi scribendi deesset argumentum, praeter haec communia, et vulgaria, me valere, tuum esse, tibi perbene cupere, et similia, quibus apud nos tali necessitudine coniunctos, nihil loci debet esse, dies aliquot scriptionem, et missionem litterarum solitam intermisi. In summa, si cui culpae sum affinis, ignoscito: sin culpa vaco, irasci desinito. Sed haec missa faciamus. Mitto ad te unum e libris meis Var. lect. Peto abs te, ut errata librariorum corrigas, quomodo vides in eo, quem ad Fr. Turnonium Card. misi, esse correcta. Sublatis illorum mendis, mea tolles, et de iis me admonebis, quemadmodum amicitia nostra postulat. Turnonii Cardinalis mentionem feci cap. I. lib. VIII. tui, locis tribus, ut legendo cognosces. Plura exempla misissem, quae distribuerentur Villario, Iannotio, Laureo. Torodi; sed sudasset gerulus, praesertim his diebus aestivis, quibus rubra Canicula findit Infanteis statuas. Alioqui eiuscemodi sunt mei libri, ut unus uni loco sit satis, superque. Si quis e vestra cohorte pransus horam legendo perdere volet, tuum ei commodabis. Praeterea hoc tempore frigidum

dum aliquid quaerendum et providendum eſt ad hos calores tam acres leniendos: et ego in meis libris ſuſpicor pleraque ita frigida viſum iri, ut vel iſtas aquas quantumvis calidas refrigerare poſſint. Sed, quando in aquarum mentionem incidi, tibine profuerunt atque iſtae Lucenſes, quibus te dies aliquot uſum eſſe audio? Quo (malum) conſilio, aut qua ſpe, cum valeres, tot aquarum cyathos hauſiſti? quaſi vero vinum, praeſertim refrigeratum hoc tempore non ſit et melius, et ſalubrius. Veruntamen, ſi bene ceſſit, ut ſpero, et cupio, gratulor. Defeſſus ſum ſcribendo, non tu etiam legendo? Vale mi Lambine, amicorum meorum prime, et me ama: tibique perſuade, te mihi in animo inſculptum eſſe. Non audeo te orare, ut mihi reſcribas culpae meae conſcius. Verum ſi tua ſponte feceris, tanto humanius, atque amicius feceris. Cucuroni primum ſalutem: deinde dices me iamiam ei propinare hoc vini albi liquidiſſimi, et optimi poculum, quod quidem vinum ego nunc in hoc cyatho vitreo video trepidare, et flammae vibrantis in morem micare. Ego te quoque ad combibendum invitarem; ſed utrum ſis etiam nunc *δύστροπός τις, καὶ ὕδωρ πίνων*, an ad victum priſtinum redieris, neſcio. Iterum vale, Ferr. a. d. XIII. Kal. Sext. anno CIↃ. IↃ. LIX.

LAMBINVS MVRETO
S. D.
XV.

Excuſationem tuam, cur tamdiu nihil ad me ſcripſeris, accipio: itaque iam non ſum iratus. Librum unum Var. Lect. Cardinali dedi: alterum mihi ſervo, gratiamque habeo. Librariorum menda, quemadmodum tu praeſcripſeras, ſuſtuli. Tua, quae me corrigere voluiſti iocans (ſic enim interpretor) nulla reperi. Paucos tantum locos notavi, in

 qui-

quibus abs te dissentio. Sed est, quod tecum expostulem. Miror te, cum scires me commentarios in Horatium iam pridem scripsisse, et propediem in lucem proferre, atque edere cogitare: cumque adeo pleraque in eis partim meo rogatu, partim tua sponte legisses: amicitiam nostram: age, mitto amicitiam: humanitatem, aequitatem, omnium consuetudinem usque adeo neglexisse, ac parvi fecisse: ut mihi meas vindemiolas praeripere, mearumque vigiliarum fructum praecerpere conareris. Nondum queror de iis, quae a me scripta, et tractata, et occupata tu tibi in tuis libris πλεονεκτικῶς vendicasti. Estne hominis politi, et communem hominum societatem sanctam, et inviolatam tueri cupientis, partes alienas sibi ulto arrogare, et vendicare? Libros Variarum Lectionum scribere cogitabas. Quam multi sunt alii veteres scriptores, e quorum interpretatione et explicatione libros tuos ita concinnare poteras, ut eum scriptorem, quem ego mihi totum explicandum susceperam, non tangeres? At habebas res quosdam singulares, quas si tum non ederes, verebare ne tibi nullum fructum ferrent, posteaquam commentarii mei exiissent. At erat tuum, qui te amicum meum profitebaris, amici tui gloriae consulere magis, quam tuae. Verum esto. Pauci sunt, qui gloriae iacturam facere velint. Quamobrem tu, cum Venetias venisses nocte fere intempesta, pridie quam inde proficisceremur: et me dormientem e somno excitasses: in cubiculum meum intromissus, atque adeo in lectum, in quo quiescebam, receptus esses: totam noctem insomnem duxissemus: complures locos e tuis libris memoriter recitasses: nunquam mihi significasti, te quicquam, quod ad Horatium pertineret, in tuis libris attigisse? quamobrem haec tacebas, et celabas, cum caetera fere omnia mihi aperires, nisi quod facile intelligebas, te mihi in eis iniuriam facere, meque, siquid eorum cognovissem, petiturum abs te fuisse pro amicitia nostra, ut illo-

rum

rum locorum editionem in aliud tempus reservares? Omnino magnum cogitatae iam, et meditatae iniuriae argumentum est, me de Horatio esse celatum cum cæteros prope omnes auctores aperuisses. Verum demus, te laudis et gloriae studio, quo optimum quemque virum duci videmus, inflammatum in istam fraudem incidisse. Quid ad hoc respondebis, quod ea, quae in municipio Corneliano apud me legeras, cum Cardinalem Turnonium Ferrariam proficiscens invisisses, paulum immutata in libros tuos transtulisti? negare id non potes: et, si negabis, testibus te locupletibus coarguam. Quae quamvis te meminisse sciam, tibi tamen in his litteris ordine perscribam. Primus locus est Ode II. *lib.* II. *Illum aget penna haud metuente solvi, etc. quem ego ex veteribus codicibus emendavi, sublata negatione. Veterisque scripturae rationem pluribus verbis in meis commentariis ostendi. Eamque emendationem una cum explanatione a me auditam magnopere probavit Cardinalis. Ne te quidem celavi: probasti tu quoque: et paucis post mensibus id totum in cap.* VIII. *lib.* I. *Var. lect. retulisti. Si quid mentior, Deus immortalis mihi perpetuo sit iratus. Secundus est, Od.* XVII. *eiusdem lib. Nec diis amicum est, nec mihi etc. ex quo* XII. *caput tui libri* II. *concinnasti. Tertius est, Od.* XXI. *lib.* III. *Narratur et prisci Catonis etc. ex quo caput* VIII. *tui lib.* III. *conflatum est: ego autem hanc nominis circumlocutionem annotavi ad Od.* V. *lib.* III. *idque tibi Venetiis demonstravi. Quartus est in Od* XVII. *epod. Luxere matres Iliae etc. quem tractas cap.* XIX. *lib.* III. *cum tibi totum recitavi in Corneliano domi meae. Quintus est Ode* VI. *lib.* III. *ex quo confecisti caput* XV. *lib.* IIII. *quanquam, quod ad hunc attinet, non satis commemini, utrum eum tibi legendum dederim, nec ne. Hoc scio, me ea de re tecum aliquando esse locutum: et, cum Horatium in Corneliano una cum Cardinali legerem, versus Arati, qui cum Horatianis congruunt, in*

commentariis meis descriptos ei ostendisse locum illum de poetis non lacessendis, de quo tu ἐν παρέργῳ *cap.* I. *lib.* VIII. *ego suo loco, nempe ad saty.* I. *lib.* II. *tractavi; cui rei mihi testes sunt Villarius, Laureus, Iannoctius, et ipse Cardinalis, si modo memoria tenent. Haec igitur de te queror. Non enim mihi videris in his, non dico amici, sed viri simplicis, et aperti, et candidi (qualis ego et esse, et haberi volo) officio functus esse. Quod si quando Romam proficiscemur, et ibi te videbo (quod spero brevi fore, propterea quod hic pontifex aqua inter cutem, morbo insanabili, praesertim in sene, afflictus, et paene confectus, nullis medicamentis excitari, nec recreari potest) ego tibi coram probabo, te amicitiam nostram laesisse. Interea tamen te amare non desinam: et, cum te convenero, quibus conditionibus voles, mecum in gratiam redibis. Venio nunc ad ea, in quibus abs te paulum dissentio. Cap.* VII. *lib.* I. *vocem Graecam* ἀμφιθάλασσος, *Latinae bimari respondere putas. Non ita mihi videtur.* διθάλασσον *dicerem potius. Praeterea si epithetum* ἀμφιθάλασσος, *quod significat locum undique mari cinctum, convenit Athenis, ut apparet ex verbis Xenophontis, quae tu producis, non potest Corintho, cum Athenarum situs a Corinthi positione plurimum differat. In primo capite lib.* II. *Petri Victorii sententiam, et explicationem verborum Aristotelis in primo de arte dicendi refellis. Non est meum tantas inter vos componere lites. Ego scripturam, quam substituis, non probo. Denique totum illum locum sic legendum arbitror:* Οὐ γὰρ, ὥσπερ ἔνιοι τῶν τεχνολογούντων: οἳ οὐ τιθέασιν ἐν τῇ τέχνῃ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ λέγοντος. *Quorum verborum haec sententia mihi videtur esse. Non enim ita se res habet, ut quidam magistri, qui de arte scripserunt, existimant: qui non ponunt in iis, quae sunt artis, probitatem dicentis. Verba autem illa* οὐ γὰρ *sic esse intelligenda, et in eis subaudiendum esse* οὕτως ἔχει, *vel quippiam simile, ut sit* οὐ γὰρ οὕτως ἔχει, *apparet ex illo*

loco,

loco, qui est lib. III. *non longe a principio.* Οὐ γὰρ, ὡς ἔφη Βρύσων, οὐδένα αἰσχρολογεῖν. *Iam ea, quae sequuntur,* ὡς οὐ συμβαλλομένην *&c. meministi, cum Venetiis essemus, et hos libros in manibus haberemus, me tibi dicere libri veteris scripturam* συμβαλλομένην *mihi videri veram, et rectam.* Cap. XIII. *eiusdem, vocem scriptum pro lapide malim per b, scribi, quam per p. et ita Festi vet. cod. cap.* XIIII. *nomen coaevus, quo tu uteris, non puto Latinum esse. Nam quod in Orat. in Vatinium vulgo legitur, nunquam puer, aut adolescens inter coaevos fueras? mendosa scriptura est: legendum enim est inter coquos, seu cocos, ut noster Adr. Turnebus docuit. In* XVII. *eiusdem libri apud M. Tull. in orat. pro M. Caelio, censes legendum, ne quam vocem eiiciat, non, ut in omnibus libris legitur, ne quam vocem eliciat: hoc uno fretus, quod putas M. Tullium haec verba Euripidis exprimere voluisse* Οὐδὲ σκότον φρίσσουσι τὸν ξυνεργάτην, τέρεμνά τ' οἴκων, μήποτε φθογγὴν ἀφῇ; *Demus ita esse, non tamen iccirco vulgata et recepta lectio immutanda est. Nam haec verba, non ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? Sic interpretabor, nonne Clodia metuet domum ipsam, ne ex ea domo vocem eliciat? et ita locutus est in Orat. pro Deiotaro. In qua quaestione dolor veram vocem elicere possit etc. et de orat. dolor et ardor animi etiam ex infantium ingeniis elicere voces, et querelas solet. Manet igitur eadem sententia, quam tu vis ex Euripide esse expressam, scriptura manente. Nam quod addis* ἀφεῖναι φωνὴν, *seu* φθογγὴν. *Ciceronem reddidisse Latine eiicere vocem: videtur mihi apud eum usitatius esse mittere vocem.* Cap. II. *lib.* V. νύκτα ἄστρων τροφὸν, *noctem siderum alumnam Latine interpretaris: nutricem dixissem potius. Nam alumnus et alumna sine dubio apud probatos Latini sermonis auctores, eos, qui aluntur, significant.* Cap. XV. *verbo insolescendi uteris. et recte, et eo usus sum semel*

 in

in scholiis meis ad lib. 4. Aristotelis ad Nicomach. Nam quod suspicatus sum aliquando verbum esse inusitatum, indicavit mihi P. Magnus tuus et meus, eo verbo Sallustium usum esse in coniurat. Catil. Cap. XIX. ita loqueris, Aeneae autem, propter singularem ipsius pietatem, eos potius quam cuiquam alii, apparuisse, credibile est. Primum hoc apparuisse Aeneae, insolens: deinde Aeneae eos potius, perturbatum: ita enim collocanda verba fuerunt, Aeneae autem potius, propter &c. eos apparuisse, &c. Cap. I. lib. VI. Aristotelis locum ex principio lib. III. analyticorum, puto mendo vacare, hoc modo ἔστι δέ γνωρίζειν τά μὲν πρότερον γνωρίζοντα, τῶν δὲ καὶ ἅμα λαμβάνοντα τὴν γνῶσιν. *Cap. V. non videntur M. Tullius, et Lysias eodem argumento usi esse. Nam M. Tullius quidem ait, non esse verisimile M. Caelium consilium de Clodia veneno necanda eius servis crediturum fuisse: quos sciret licentius, liberius, familiarius cum domina vivere. Lysias autem eum, qui arguebatur sacram oleam incidisse, sic defendit, non esse credibile id facinus admisisse: quia servos suos, eius facinoris conscios: et ita non iam servos, sed dominos per totam vitam habiturus esset. Eodem capite facinoris nomen, et flagitii confundis: quasi utriusque eadem sit significatio. Atqui ex lectione Latinorum scriptorum intelligere licet, flagitium semper locum habere in re turpi, et cum dedecore coniuncta, ut si quis libidinosus, si quis ignavus esse arguatur: facinus autem, cum in vitio ponitur (nam interdum etiam in re laudabili locum habet, et propemodum idem valet, quod factum) vel audaciam, vel immanitatem quandam non sine cruore, aut certe non sine manuum ministerio, atque opera significat. Uno et altero exemplo contentus ero. M. Tull. orat. I. in Catil. Quae libido ab oculis? quod facinus a manibus tuis unquam, quod flagitium a toto corpore abfuit? idem pro Milone, cui nihil unquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine. In*

cap.

cap. VI. ita loqueris, ad spernendam pro patria vitam. Dixissem contemnendam. Nam spernere dicimur, quod reiicimus, repudiamus, respuimus. Contemnere, quod nobis vile est, quod parvi facimus. Itaque sic loquuntur boni scriptores, contemnere vitam, pecuniam, bonores: non spernere. Contra, spernere voluptates, amicitiam improborum, studium malarum artium. Neque vero me movet T. Livius, qui videtur interdum verbo spernendi aliter uti. Magis me movent Ennius, Lucretius, Plautus, Terentius, Caesar, M. Tullius, Virgilius, Tibullus, Horatius. In cap. XVIII. *Euripidis loci nihil te adiuvant καλὸν ὄνειδος, κάλλιϛον ὄνειδος. Dicam enim ita Latine, si quis rem laudabilem mihi vitio vertat, verbi gratia, quod tyrannum interfecerim: vel quod falsam religionem oppugnarim, Christianam et veram defenderim: gloriosum probrum mihi obiicis. Et contra si quis laudet quempiam, quod patriam prodiderit, aut quod alicui virgini generosae pudicitiam eripuerit: dicam turpes et infames esse laudes. Iam de Aulo* Gellio *alius erit disputandi locus. Hoc tantum dicam in oratione Metelli, peiorem mihi videri positum pro minorem, ut Graeci χείρονα dicunt pro ἥττονα. Fugit me admonere te de iis, quae scribis in cap. ultimo lib.* IIII. *ubi mihi videris dormitasse. Nam verborum illorum Euripidis in Electra ὥϛε χέρας ἐμὰς λιπεῖν βέλος, non est ea sententia, quam tu putas. Ita enim interpretaris, quasi significet Orestes, cum mater flens ipsum oraret, atque obsecraret, ne se interficeret, telum ex ipsius manu fugisse: id est, Orestem imprudentem matri necem intulisse. Quo nihil absurdius fingi aut excogitari potest: et miror, id tibi unquam in mentem venisse. Nam haec sententia est potius: ita miserabiles et flebiles voces mittebat: ita me suis precibus commovebat mater, ut telum, quod ego districtum tenebam ad eam necandam, paene mihi e manibus excideret. In cap.* XI. *lib.* VII. *primum non placet, quod,*

novos, Graece interpretaris νέους: *καινοὺς potius dicam. Sic enim Plutarch. in Catone maiore:* Εἰώθεσαν δὲ τῶν ῥωμαίων τοὺς ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι᾽ αὐτῶν, καινοὺς προσαγορεύειν *etc. Deinde sententia, quam elicis ex his verbis Q. Tullii Ciceronis, de petit. consulat. habes enim ea quae novi: (deles enim verbum habuerunt) publicanos, totum fere equestrem ordinem, etc. mihi probari non potest. Quis enim ita loquitur? habes ea, quae novi, id est quae scio? dicerem potius: habes ea, quae tute scis. Postremo, nihil puto tollendum: sed addendam negationem, non: quae ex similitudine vocis propinquae. novi, a librariis praetermissa est. Itaque totus hic locus sic mihi videtur esse legendus. Habes enim ea, quae novi non habuerunt etc. in cap. XVIII. locum Ciceronis, qui est in principio eius libri, qui inscribitur Lucullus, sine dubio corruptum, alio modo corrigis, alio Paull. Manutius. Dicam libere. Neque tuam, neque Paull. Manutii emendatiouem probo. Ego iampridem propius (nisi fallor) accedens ad scripturam corruptam, sic emendavi. Sed praestat verba M. Tullii ascribere. Nam quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes et indocti iudicare potuissent. Statuere enim, quis sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis. Sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, iudicaverunt: aut re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. Totum hunc locum a principio ad illa verba, sed ut potuerunt etc. integrum, et incorruptum esse constat: ab illis verbis ad extremum, plane mendosus est. Sic igitur eum emendandum censeo. Sed ut potuerint, potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis iudicare. Nunc autem re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. Sententia nunc est aperta. Scripturae autem non magna fit commutatio. Vocem potuerint, quam probabile est, a librario,*

rio, propter similitudinem vocis sequentis esse praetermissam, repono: ex his verbis, iudicaverunt aut re, facio iudicare. Nunc autem re. Cap. II. lib. VIII. ita loqueris. Ira enim ex opinione iniuriae nascitur: quibus verbis illa Aristotelis (opinor) interpretaris ὀργή ἐστιν ἐπὶ φαινομένῃ ἀδικίᾳ: *puto planius futurum fuisse, si dixisses: ira enim ex opinione iniuriae acceptae nascitur. De illo loco, qui est lib. II. rhetor. Arist.* ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων, ἢ ἐναντία, *de quo disputas Cap. VII. dissentiens a P. Victorio, nondum constitui, utrius vestrum sententia sit probabilior. Vellem caput XXI. de mulieribus eruditis et libidinosis, admiscere tibi non venisset in mentem. Videris ignorare quam sit iracundum mulierum genus. Atqui debebat te miserabilis Orphei casus erudire et a mulieribus irritandis deterrere. Sed plura quam volueram: ut minus sit mirum, si me dicam scribendo, te suspicer legendo defessum esse. Haec tantum addam. Scis libros de moribus ad Nicomachum Lutetiae paulo accuratius et emendatius, quam Venetiis, excusos esse. Veruntamen non usque quaque vacant erratis aut librariorum, aut meis. Ego omnes relegi, et perpurgavi mea quidem sententia. Ubi primum Lugduni fuero, curabo ut de integro excudantur. De Graeca voce* φορτικός, *placet, quod mihi coram dixisti in Corneliano.* φορτικὸν, *uno nomine Latino non satis commode exprimi posse. Pluribus posse, ut eum vel ineptum, vel stolidum, vel ridiculum, vel tardum, vel pinguem, et similibus interpretemur. Nomen* διαφορὰ *quod est pag. III. male interpretatus sum, dissimilitudo. Dissensionem potius vertere debui, iam de verbo* πορίζειν, *quod est lib. IIII. in editione Parisiensi praebere et largiri repositum est: et Graeco* πορίζεσθαι, *quod est lib. X. curavi, ut latinum responderet sibi comparare, seu parare. Vale et me, ut soles, ama. Et facito, ut intelligam, te libera amicorum oratione offendi non solere. Lucae. Kal. Sextilibus* CIↃ. IↃ LIX.

DVO

IV.

DVO M. ANTONII MVRETI CARMINA

IN EDITIONE EIVS OPERVM VERONENSI PRIMVM PVBLICATA.

AD NEAERAM PVELLAM.

Quae te caussa mihi potuit mutare, Neaera,
Vt mea iam non sis quae modo dicta mea es?
Quonam amor ille abiit, quo te iactare solebas,
Cum tibi magna satis gloria amator eram?
Certe etenim et memini ipse, et te meminisse necesse est,
Quam saepe exciderint talia verba tibi:
Dona iuvent alias. Dum me Muretus amabit,
Caetera mi ut desint omnia, dives ero.
Aurum aliae gemmasque, ego nil, nisi carmina, poscam:
Plus mihi divitiis omnibus illa placent.
Nec minus ipse tibi parili coniunctus amore,
Talia reddebam dicta, sed ex animo:
Vre Cupido alios. Ignis mihi sola Neaera est.
Odi alias omnes. Quin etiam obtulerit
Si mihi se Venus ipsa, Venus feret ipsa repulsam.
Solus ergo illius, sola ut et ipsa mea est.
Heu mihi vix menses absum a te quatuor: et te
Alterius factam nuncia fama refert.
Quid si Taprobanae petiissem aut litora Thyles?

Tam

Tam longe diſtat Tibris ab Eridano?
At cum me flentem flens ipſa amplexa teneres,
Inque tuo ſtratus limine ſtaret equus,
Complexuque tuo vix me ſubducere poſſem:
Iam diſcedenti qualia dicta dabas?
Dum vivam, res nulla tuo me avellet amore.
Quodſi poſt vitae tempora durat amor.
Tunc quoque te Murete, etiam umbra et pulvis amabo,
Haec mihi tum multis non ſine lacrimulis
Te memini dixiſſe, o nuper cara Neaera.
Et, quamquam odiſti, nunc quoque cara tamen,
Cara, fatebor enim, quamquam te abſentia mutat;
Factura eſt levitas nec me aliena levem,
Iupiter, ut certi nihil eſt in amore puellae,
Saepe uno decies odit amatque die.
Quam melius foret a vanis avertere mentem
Et ſolida ac nunquam deperitura ſequi.
O ſi me meliorque Venus, meliorque Cupido
Vindicet, iniecta corripiatque manu.
Tunc flebis, cum me ereptum novus ignis habebit:
E te culpabis, duritiamque tuam.

Aſt ego, ſubducta vinclis cervice moleſtis,
Ridebo, inque vicem, perfida, durus ero.
Vt ſervus dominae imperium perpeſſus iniquae,
Quem praetor iuris iuſſit abire ſui.

AD FULVIAM PUELLAM.

Cum roſeam inflectens cervicem ad baſia torques,
Et tibi iam paeti molle natant oculi;
Prae deſiderio prope tum mi anima ipſa liqueſcit,
Vixque poteſt tanti vim tolerare boni.
Poſt ubi iam licet, admotis utrimque labellis,
Ambroſium ſuavis carpere florem animae;
Vdoque errantes colludunt tramite linguae,
Dulcis et ardores ventilat aura meos:
Tum mihi tum videor divorum accumbere menſis,
Atque haurire avide nectareos latices.
Fulvia, flos aevi, cum quae ſunt proxima ſummis,
Tum facilis dones, cur modo ſumma negas?
An metuis, Deus efficiar ne forte fruendo,
Et ſine te ſedes evolem ad aethereas?
Pone metum, formoſa: tuos quaecumque tenebit
Ora oculos, coeli mi vice ſemper erit.

FINIS.

NOVA

NOVA
APPENDIX
EDITIONI
ORATIONUM, EPISTOLARUM
ET CARMINUM
MURETI,

LIPSIAE Anno cIↃ IↃ CC XXXX X.

EXCVSAE ADIECTA, EXHIBENS

1. *Mureti orationem II. de studiis litterarum Venetiis habitam, et ibidem apud Manutios 1555. in 4. editam, cum auctoris epistola ad Hieronymum Ferrum, inter eius epistolas adhuc desiderata.*
2. *Eiusdem fragmentum laudationis Ioannis Baptistae Zeni Cardinalis.*
3. *Eiusdem epistolas duas ad Antonium Zenum A. cIↃ IↃ LIX. et cIↃ IↃ LX. exaratas.*
4. *Eiusdem epistolam ad Scipionem de Montibus A. cIↃ IↃ LXXXIV. scriptam.*
5. *Eiusdem varia Carmina, ex eius Iuuenilibus desumta.*
6. *Eiusdem quatuor Elegias.*
7. *Io. Francisci Ferrarii Epigramma in Mureti orationem, in funere PII V. habitam,*

EX PATAVINA EDITIONE REPETITA,

CVRA

IOANNIS ERHARDI KAPPII,

Eloquentiae in Academia Lipsiensi Professoris

CUM EIUS PRAEFATIONE.

Gggg

LECTORI BENEVOLO
S. P. D.
IOANNES ERHARDVS KAPPIVS.

Significauit mihi nuper *Ioannes Georgius Beyerus*, Bibliopola apud nos inclytus, ſe breui interiecto tempore Orationum, Epiſtolarum et Poematum MARCI ANTONII MVRETI editionem, ante octo annos qualicunque appendice mea adauctam, denuo typis exſcripturum eſſe, meque ſimul rogauit, vt, ſi quid mihi ad illam locupletandam ad manus eſſet, illud e ſupellectile mea ſecum communicarem. Ego vero hanc bene de MVRETO, eloquentiſſimo oratore, promerendi occaſionem haud negligendam ratus, honeſtiſſimis eius precibus eo facilius locum relinquere potui, propterea quod noua, quae a *Ioſepho Comino* Patauii A. cIↄIↄccxLI. excuſa eſt, Operum MVRETI, in vſum ſcholarum ſelectorum, editio, quam ab aliquot

annis ex Italia acceperam, varia opuscula, partim raria partim nunquam antea in lucem producta, continebat. Excudit quidem A. clↄ Iↄ cc xxxix adeoque ante Iosephum Cominum, Typographus Venetus, *Iosephus Bortolus*, MVRETI nostri Orationes, Epistolas et Praefationes Tomis duobus in 8. At ille in vtroque Tomo non modo nihil noui euulgauit, sed complures etiam epistolas, a viris doctis ad MVRETVM perscriptas, et iam dudum inter epistolas MVRETI receptas, cum Iacobi Thomasii nostri annotationibus eruditissimis plane omisit. Longe sollicitior Bortolo de noua Operum selectorum Mureti editione ornanda et augenda fuit *Iosephus Cominus*, celebris Typographus Patauinus, cuius editio hanc inscriptionem praefixam habet: M. ANTONII MVRETI Presbyteri, I. C. et Ciuis Romani, Opera in vsum scholarum selecta, hoc est, Rhetorica et Poetica, Ad optimas, quae prodierint vnquam adhuc editiones diligenter exarata, aucta, atque in Tomos distributa tres. Hunc titulum generalem sequitur deinde titulus Tomi I. M. ANTONII MVRETI Operum in vsum scholarum selectorum Tomus I. orationes eiusdem continens, quae extant in Iacobi Thomasii editionibus. Accesserunt nunc in calce Tomi III. quaedam eiusdem Auctoris; partim edita quidem olim, sed mox propemodum obliterata; partim producta nunquam in lucem antehac. Praefatio praemittitur, de his Operibus, et potissimum additamentis accurate disputans;

atque

atque insuper nouus in quemque Tomum index, non mediocri diligentia contextus. Patauii cIↃIↃCCXLI apud Iosephum Cominum 8. Ex praefatione noua eaque longa (implet enim paginas LXXIV.) apparere videtur, auctorem eius esse Theologum, eumque doctum et eloquentem, Vicentiae tunc commoratum, qui p. XXX. *Vicentinam ecclesiam* matrem suam vocat. Initium eius ita se habet: Lectori Christiano ab Iesu Christo, aeterni Dei filio, salutem precatur I. C. Fateor, me ignorare, quis sub his litteris initialibus *I. C.* lateat. Non vero *Cominum* hic intelligi posse, quod in Actis Eruditorum 1746. p. 143. coniectatur, vti ex aliis ita exinde patet, dum p. LXXI. in laudes Typographiae Cominianae his verbis excurrit, quae vix ab eius magistro adhiberi potuerunt: „Typographia Cominiana qua diligen„tia, quo cultu, qua emendatione libros emitte„re soleat, neminem profecto latere puto, litte„ras qui modo inspexerit. Hoc enim promeri„ta de litteris videtur, has vt quicunque norit, „ambas vt dicitur nouerit.„ In ipsa praefatione etiam, quae auctoris peritiam linguarum orientis et lectionem ecclesiae doctorum prodit, P. VIII. affirmat, hanc spartam (praefandi) *οὐκ ἀθεόλογον, a Theologo non alienam*, praeter spem sibi obtigisse. Ipse etiam finis praefationis Theologum spirare videtur. „Ac simul hortor, *inquit*, „quoniam in rebus et curis hominum plurimum „est inane, vti has etiam splendidas et pulcherri-

„mas quidem eloquentiae artes, πρήνεας ἐνδαπέδῳ
„Χριςοῦ προπαρεῖθεν, pronas in terram ante Christi
„pedes sternere velis, referas, inquam, ad Deum,
„et in bonum Ecclesiae Christi conuertas. Hoc
„enim, ipsis allatis a me verbis, ait, sibi consul-
„tum fuisse, Orator veteribus par, Gregorius Na-
„zianzenus, cum quidem prius dicat, se Athenas
„et Alexandriam perrexisse, ac flosculos doctri-
„narum et eloquentiae antiquae decerpsisse. Sic
„te Dominus IESVS partem habere secum faciat.
„Vale. Subscribebam Vicentiae Non. April.
„die quarta, olim vt aiebant, in Albis Paschae.

„ΔΟΞΑ ΤΩΙ
„ΕΓΕΡΘΕΝΤΙ ΚΑΙ ΕΝΤΥΓΧΑΝΟΝΤΙ
ΥΠΕΡ ΗΜΩΝ

Quod ad ipsa praefationis capita attinet, illa quidem partim ad MVRETVM, ad laudes eloquentiae eius, ad rationem huius nouae editionis, et eius additamenta, ad virtutes eius, ingenium magnum, iudicium acerrimum, Criticen exquisitam, ad eius epistolas, carmina etc. pertinent, partim eruditas *excursiones* continent, quas nemo hic quaesiuerit. Disputat hic de Hercule Gallico, qui ὄγμιος dicebatur, de origine huius vocis Phoenicia, qua *populosus*, *populorum Rector* aut *pastor* indicatur, de Graeco Herculis nomine, Ἡρακλῆς, ex lingua Phoenicia, qua *magnum pastorem Dei* significat, repetendo. Disputat porro de quaestione, *num Plotio magistro Cicero vsus sit*, quam quidem multis argumentis negat. Emendat

dat hic etiam locum Ciceronis Epist. ad Diuersos lib. IX. Epist. 18. ad Paetum, qui vulgo ita legitur: *Veni igitur et disce iam* προλεγομένας, *quas quaeris, etsi sus Mineruam. Sed quando, vt video, aestimationes tuas vendere non potes, neque ollam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est.* Obseruat hic, *Petrum Victorium* hanc scripturam, quam in veteri Codice Mediceo inuenerat, proposuisse: *Disceam* προλεγομένας, *quas quaeris, etsi sus Mineruam, sed quomodo videro, si aestimationes tuas.* Corrigit hinc illud *disceam* addita litterula *disce a me.* Sunt enim verba Tullii Paetum inuitantis in ludum suum. Reliqua transposita interpunctione ita iuuit: *Veni igitur, et disce a me* προλεγομένας: *quas, quaeris? Etsi sus Mineruam. Sed quomodo, videro.* Sensus autem hic est. Veni meum in ludum, et disce a me caussas. Quaeris, quas? nempe cum iudicia sublata sint, et forum desertum. Respondet Cicero. Sus quidem, vt dicitur, Mineruam, si velim, nihilominus videro, quomodo, quasque caussas inueniam aptas tempori. Quae sequuntur, *si aestimationes,* ad alium sensum pertinent. Ingeniosa etiam alia est eius emendatio versus Lucilii, e quinto Satyrarum eius a Gellio L. XVIII. c. 8. conseruati. *Hoc Nolueris et Debueris te si minus delectat, quod* ἄτεχνον *Isocration est.* Emendauit Scaliger τεχνίον Isocration. At nostro sic placet: τέκνον, *Isocraticon est,* vt perurbane *Isocratis filios* dixerit eas figuras, quibus esset Isocrates vehementer delectatus.

Taceo alias *παρεκβάσεις* de Venetorum reipublicae laudibus, de ratione, qua antiqui indices contexuerunt, de librorum *σημείοις*, de notis quibusdam in lectionibus passionis Domini, *C.* et *S.* et de nota † quae sermonibus Christi apponebatur, de *σημειώσεσι*, signis vel notis, quae sub initio annotationum ponebantur, vbi etiam *signa ponere nouis praeceptis* apud *Horatium* initio quartae Satyrae explicat, quod ei idem esse videtur, quam annotatiunculas colligere breues, et notarum similes, quae noua praecepta continerent. Taceo longam *παρέκβασιν* de quorundam librorum Origenis inscriptionibus, vbi contra *Petrum Danielem Huetium* disputat, atque ostendit, *σημειώσεις* breviores in divinos libros esse annotationes, quae ab Hieronymo excerpta appellarentur; de antiquissimo indice, *σημειώσεσι* signis et notis constante, adeoque ad Criticen pertinente, de indice Grammatico, qui melius *κατάλογος recensio*, vel *πίναξ* tabula dici potest, vbi etiam locum Ciceronis lib. IV. epist. 4. ad Atticum illustrat, cupere se *ait* librorum suorum bibliothecae fieri *indices*, *quos*, inquit, *vos Graeci συλλάβους* appellatis. Hic intelligit per *indices* nihil aliud, quam tabulas, per singulas quaeque bibliothecae pegmata vel figendas, vel suspendendas, designandis quotquot continerentur thecis item singulis libri.

Magis ad institutum nostrum pertinent, quae Patauinus Editor de MVRETO in medium affert, quem vtilitatis gratia saepe in manibus habendum

dum esse censet. „Profecto enim, *inquit*, inge-
„nio fuit natus hic vir *ἐξαιρέτως praeter solitum*,
„eleganti, atque ad Gratias prono. Id cum ex
„omnibus plane constat quaecunque scripsit,
„tum ego vel inde argumentarer, quod ad Eu-
„ripidem alicubi appellatum ab ipso memini de-
„licias suas. Nam qui Tragico illo Philosopho,
„ac dulcissimae grauitatis parente, Venerisque
„intaminatae Poeta, capi tantopere se profitea-
„tur, sane illius mentem oportet ad quandam At-
„ticismi normam effictam esse. Nemini ergo non,
„audito MVRETI nomine, sponte quaedam iu-
„cunda species oboritur leporis Romani (quam
„illi merito laudem attributum iuit Barnabas
„Brissonius) iudiciique simul Attici, et munda-
„rum elegantiarum. Quippe dicas non iniuria
„consedisse in labris ingenioque MVRETI, quin
„et radices egisse celebratam illam a Dionysio
„Halicarnasseo Ἀττικὴν μοῦσαν, καὶ ἀρχαίαν, καὶ αὐ-
„τόχθονα· *Atticam et antiquam Musam et genuinam*:
„aut etiam orationem eiusmodi, quam dicere pos-
„simus cum Pacuuio, blandam hortatricem. Ac
„eadem prope dicendi forma videtur fuisse MV-
„RETI, et quam Graeci ad eloquentiam depin-
„gendam, aiunt sese Praesidi eius formam affin-
„xisse Mercurio, venusta specie, oculis nigrican-
„tibus, obtutu suaui, simul aliquantulum acri, pro-
„cul ascititia pulchritudine. Habet enim eius
„orationis character tales ingenii linguaeque mo-
„res, quibus insit vere *σύγκρατον αἰδοῖ κράτος*, *pu-*

„*dori mixtum decus*, videlicet vna cum dulcedi-
„ne *ἀκμή*, *vigor*; cum sublimitate *καθαρότης*, *ca-*
„*stitas*; cum vbertate admirabili *εὐκρίνεια*, *nitor di-*
„*stinctionis*; cum pulchritudine, *ἀφέλεια*, *simplici-*
„*tas*. Morata est oratio admodum, et modesta,
„versatilis praeterea quocunque vult, ac plena
„dexteritatis; aliquando torrens; mediocriter a-
„liquando procurrens, vti riuus (namque utar
„Varronis verbis e Satyra Menippea) *qui deor-*
„*sum rapitur, atque offensus aliquo a scopulo lapido-*
„*so albicatur*. teres etiam et cohibita, quando-
„cunque opus est, quam perpetuo comitetur in-
„genuitas non fucata Latinae dictionis, et nun-
„quam fere praelinita. Quod si Galli hominis
„eloquentiam, Ausonii, Galli Poetae versibus
„exponi libeat, de Gallo item Oratore Tiberio
„Victore Mineruio, quem itidem Romae floren-
„tissime docuisse Hieronymus tradit, haud mi-
„nus conuenient in MVRETVM hi de illo scri-
„pti versus duo:

„*Dicendi torrens tibi copia: quae tamen aurum,*
„*Non etiam luteam volueret illuuiem.*

„Denique is est auctor, vno verbo, vnde vtrum-
„que sumatur eorum, quae duo censet elegan-
„tissime Lucianus ab veterum lectione quaeren-
„da, *λέγειν τε δύνασθαι, καὶ πράττειν τὰ δέοντα*, *et di-*
„*cere posse, ac facere simul quae maxime decent.*

Atque ab his laudibus eloquentiae MVRE-
TI, quem secundum praecepta veterum diiudica-
uit, ad rationem, quam in hac noua Operum MV-
RETI selectorum editione procuranda iniit, ex-
plican-

plicandam progreditur, et quid noui adportet, ingenue et diserte exponit. Anteposita est huic editioni MVRETI effigies, quam omnium, quotquot feruntur, verissimam existimat, cui imago eius, nostrae editioni praefixa, satis respondet. Circa illam haec inscriptio habetur: M. ANTONIVS MVRETVS PRESBYTER ET CIVIS ROMANVS OBIIT ROMAE ANNVM AGENS LX. CIↃIↃLXXXV. Ei subiectum est distichon illud notissimum, quod etiam nostrae imagini est subscriptum. Indidit autem Patauinus Editor praefationi suae Graecum hoc distichon:

Μυρέτου σοφίῃ νοερὰν Μοῦσαι εἰκόνα θῆκαν,
Εἰκόνα δ' ἀυζγεαπτὴν πιστὸς ἔθηκε φίλος.

Hoc ita Latine conuertit:

MVRETO Effigiem posuerunt mente Camoenae:
Impressam effigiem ponit amica fides.

Secutus autem est editor editionem Lipsiensem *Jacobi Thomasii*, eloquentiae in hac Academia Professoris quondam celeberrimi, *de quo magno antiquitatis vindice*, iudice Viro clarissimo, *Christiano Crusio*, * Professore Petropolitano, *nemo, qui Leibnitium non despiciat, quidquam, nisi magnificum sentire potest.* Neque vero temperare mihi possum, quin totam eius periocham, cum laude Iacobi Thomasii, et eius editionis orationum, epistolarum et carminum MVRETI coniunctam, huic praefationi intexam. „Jam primum

*) in oratione de multiplici vsu humanitatis studiorum, quae eius commentario de originibus pecuniae est subiuncta p. 24.

„mum omnium, *inquit*, bonum factum visum est,
„vti repraesentaretur fere tibi Lipsiensis editio;
„quam diligenter accuratam habebamus a M. Ia-
„cobo Thomasio. Scitum enim, vt vetus, arbi-
„tramur quod proverbio dicitur, nequaquam li-
„cere κινεῖν τὰ καλῶς τεθέντα, mouere loco pul-
„chre quae posita sunt. Praeterea opus qui prae-
„standum sibi redemerit, atque id effectum bona
„fide praebuerit, eum deturbare facto ac merito
„suo velle, nonne debet inciuile admodum ex-
„istimari? Quapropter cum Thomasius recte at-
„que ordine prouinciam susceptam administra-
„verit, isque cum Orationes et Epistolas MVRE-
„TI, vna cum eiusdem Carminibus, prudenter
„bonum in ordinem redegerit, constituerit; et-
„iam aliunde nonnulla quae dispersa vagabantur,
„diligenter aduocauerit, arcessiuerit; ob hasce
„res, aequum videtur, iis qui redemturis huius-
„modi librorum edendorum inspiciundis censu-
„ram agunt, opus probari, darique operam, ne
„quomodo ei dolo malo queat offici.„ Atque
ex his apparere puto, quam vere diligentiam, dex-
teritatem, prudentiam Thomasii nostri, in editio-
ne MVRETI demonstratam, laudauerit. Imita-
tus autem quoque est editor Patauinus Thoma-
sium nostrum, et quemadmodum hic varia MV-
RETI hinc inde dispersa aliunde aduocauit: ita
noster non modo quaedam MVRETI ex raríori-
bus libris collegit, sed etiam nonnulla ex eius
autographo primus in lucem produxit.

Dispe-

Dispescuit hic editionem suam, vti iam diximus, in tres Tomos, quorum primus orationes MVRETI exhibet, duobus voluminibus distinctas. Eis praeter nouam praefationem, de qua iam dictum fuit, et infra dicetur, haec praemissa fuerunt: Andreae Schotti vita MVRETI, epitaphium vtriusque MVRETI, epicedia in Marcum Antonium, Carmina in MVRETI laudes, testes eloquentiae MVRETI, dedicationes orationum eius, excerpta ex praefationibus, loca quaedam ex praefatione Iacobi Thomasii, in Veronensi Operum editione plane omissa, ne quid dicam de verbis, ex Veronensi dissertatione *de Mureti operibus et editionibus* repetitis, in quibus Vir illustris, Ioannes Guilielmus de Berger, *Polonus* vocatur, quem errorem iam in priore praefatione p. 6. indicauimus.

Secundus Tomus hunc titulum praefixum habet: M. ANTONII MVRETI Operum in vsum scholarum selectorum Tomus II. epistolas eiusdem continens, quae exstant in Iacobi Thomasii editionibus. Additis praeterea nonnullis ex Epistolarum cl. Virorum collatione Jo. Michaelis Bruti edita Lugduni MDLXI. nunc diligentius cum ea collatis. Atque hae ipsae epistolae, quae ex Bruti collectione repetitae dicuntur, et in Thomasii editionibus desiderantur, librum primum epistolarum hic constituunt. Neque vero hae epistolae MVRETI in appendice, editioni Lipsiensi A. cIↃIↃCCXXXXI a nobis evulgatae

sub-

ſubiuncta, deſiderantur, ſed Veronenſi editione, de qua ſupra diſſeruimus, adhuc auctiores habentur. Miramur igitur, doctiſſimum editorem hic non *Bruti* collectionem, ſed *Veronenſem* editionem, a cl. *Niceronio* iam reprehenſam, ſecutum, vndecimam epiſtolam *Mureti* et quartam *Lambini* omiſiſſe, quae *Niceronio* maximi momenti eſſe ſunt viſae *. Alium etiam ex *Joannis Michaelis Bruti* editione vel noſtra appendice ferre potuiſſet fructum, vt emendatiores has epiſtolas dediſſet, et emendationibus quibusdam in indice in epiſtolas ſuperſedere potuiſſet. v. c. initium epiſtolae VI. Lib. I ita exhibet editio Veronenſis, et haec Patauina: *Tuas omnes litteras accepi: hoc primum ſequitur nunc, vt ad eas reſpondeam.* In indice p. 366. haec habentur: *hoc primum; Sequitur* etc. ita melius videtur interpungendum p. 12 lin. 4. Si Bruti collectione, vel appendice noſtra, ultima editioni Lipſienſi adiecta, vſus eſſet, hac emendatione non opus fuiſſet. Nam in vtraque locus hic ita eſt interpunctus: *Tuas omnes litteras accepi: hoc primum ſequitur nunc, vt ad eas reſpondeam.* In eodem indice p. 381 oc-

*) Haec in Veronenſi editione, vti in priore praefatione iam annotatum fuit, grauiter reprehendit cl. *Niceronius* T. XXVII Commentariorum, his verbis: *On voit ici quelques petites notes tirees de l' Edition qu' a donnée Iacques Thomaſinus; mais par une negligence impardonnable, qui ſe fait ſentir en quelques autres endroits de cette edition de Verone, on a omis la Preface ſavante de Thomaſinus, à laquelle ces notes renvoyent quelque fois.*

occurrit alia emendatio: *probaui* videtur legendum p. 6 lin. 23. vbi locum Epiſtolae III, quae eſt Lambini ad Muretum, ita ex Veronenſi editione repraeſentauit: *Tuas ad illam acutiſſimas et prudentiſſimas litteras Cardinali meo recitari probauit.* Si vero Bruti collectionem aut noſtram editionem conſuluiſſet: hunc locum ſanum deprehendiſſet, et perperam a ſe emendatum fuiſſe vidiſſet. In vtraque enim ita exhibetur. *Tuas ad illum acutiſſimas et prudentiſſimas litteras Cardinali meo recitaui, probauit.*

Tertius Tomus ita inſcribitur: M. ANTONII MVRETI Operum in vſum ſcholarum ſelectorum Tomus III. Carminum eiusdem libros duos continens, qui exſtant in Jacobi Thomaſii editionibus. Adduntur nonnulla, typis antea nunquam expreſſa; nonnulla item ex longo ſitu atque obliuione in lucem et memoriam huc reuocata. Adauxit cl. Editor librum Carminum primum p. 45 et quidem MVRETI verſus, Attio et Trabeae affictos, monito neceſſario, ex Aldina editione orationum MVRETI anni 1575 repetito, quod quum Iacobo Thomaſio incognitum fuerit, ex Patauina editione l. c. inſerendum eſſe putauimus, propterea quod MVRETVS rem totam detexit, ſeque per iocum prioribus verſibus ATTII, poſterioribus TRABEAE nomen adſcripſiſſe affirmat,* Commendant autem hanc Patavinam

*) *Aegidius Menagius* hanc praefationem P. I Anti Bailleti p. 285 ex editione Aldina a. 1575 publicata cum iis, quae Muretus Attio et Trabeae affinxit, etiam inſeruit.

vinam editionem praecipue et noua MVRETI opuscula, vel ex rarioribus libris, vel ex autographo MVRETI desumpta, et tres noui indices, quorum primus res memorabiles in orationibus, secundus res memorabiles in epistolis, tertius res memorabiles in carminibus et opusculis occurrentes complectitur. Hi indices ab alio viro docto recens concinnati opera MVRETI aliquando illustrant, emendant, nec tamen ab omnibus naeuis, vti supra ostensum fuit, sunt immunes, quibus addo hallucinationem in praenomine *Iohannis Passeratii* commissam, qui in indice in epistolas p. 378 perperam Iacobus vocatur. Haec additamenta post libros Carminum habentur, et hac inscriptione commendantur: M. ANTONII MVRETI Opuscula nonnulla tam soluta quam ligata oratione, partim olim quidem typis edita, at postea longae obliuioni tradita, partim vero nondum publici iuris facta, quae omnia nunc primum sequenti ordine prodeunt ex Bibliotheca Cl. Viri ANTONII FRIDERICI SEGHETII, Veneti et e schedis ipsius MVRETI manu exaratis apud eundem exstantibus. Atque haec ipsa Opuscula eo magis noua appendice exhibenda esse censuimus, quo maiore praestantia se commendant, et quo maius huic nouae editioni decus atque ornamentum iis conciliatum iri plane confidimus. Quae primum in appendice nostra obtinet locum MVRETI oratio II. Venetiis de studiis litterarum habita: illa ibidem A. 3555. apud Manutios in quar-

quarta, vt aiunt, folii parte cum duabus aliis et epistola ad Hieronymum Ferrum est edita, sed ab omnibus Operum MVRETI collectoribus postea omissa fuit. Habuit hanc orationem, qua *Musarum Isocraticarum fontes penitus sese effudisse* dicuntur, non multo post, quam in Italiam ex Gallia esset aduectus Orator noster. Admonuerant nonnulli homines *e superiore loco* Proceres Reipublicae Venetiae, ne munus eloquentiae docendae *peregrinis* hominibus committerent. Hos, qui sine dubio *sacerdotes* erant, *maleuolos vitilitigatores*, quod miror, Patauinus editor appellat, quosque aliquid etiam aliunde fuliginis interspersisse bene coniectat; dum forte, quod nos addimus, nonnihil de crimine, cuius in Gallia accusatus fuit MVRETVS, inuidis et muleuolis eius innotuerat*: Atque contra hanc *peregrinitatis* delationem illa se tuetur MVRETVS in hac oratione, vt priuatam caussam ad communem ex Philosophia locum deflectat; quo de sapiente agitur, quem fas non sinat vspiam ad peregrinitatem redigi, cum sit natura ciuis orbis terrarum vniuersi. „Hic vero, *inquit Pa-* „*tauinus editor*, exsultat pro doctrina sua, mentes- „que auditorum atque aures vndique collecto „quodam antiquitatis liquore permulcet, ac sibi „conciliat. Et paucis interiectis ita pergit: „Hic

Hhhh omnia

* Vid. *Niceronii* vitam Mureti T. XXVII. p. 146. seqq. In eadem vita p. 151. contra Iacobi Thomasii praefationem monet, Muretum ordini Iesuitarum nomen haud dedisse.

„omnia miſcentur, doctrina, prudentia, graui-
„tas, vrbanitas, πάθος, *affectus*, quo concitet,
„ἦθος, *mores*, quo mitiget, ita ſeſe demittit, nun-
„quam vt vileſcat, ita rurſus erigitur, vt arro-
„gantiam vitet. Quibus rebus fit, vt MVRE-
„TO illam orationem dictaſſe mihi videatur
„aliqua πειθὼ, *perſuadendi Dea*. Cum loquitur
„de ſe, συγκαταβάσει, *modeſtia* quadam vtitur,
„affectu ſuauiſſimo temperata. *Non enim ego*,
„inquit, *auditores, ex aliqua barbaria ſum editus*,
„*Quod ſi eſſem*; et quae ſequuntur, incredibili
„referta dulcedine. Deinde non ceſſat, acumi-
„ne quo pollebat ingenii, Gallorum antiquita-
„tes abſtruſas euoluere, vnde argumento ſuo
„et florem vetuſtatis carperet, et conquireret
„vires. Tum inquirit Patauinus editor in cauſ-
ſas, quibus permotus auctor, cum caeteras ora-
tiones ederet, hanc bonis arbitratoribus ma-
gni aeſtimandam, eo tempore, quo primum
orationum volumen emiſit, praetermiſerit, ac
numero mouerit. Atque huius conſilii duas
cauſſas ſuſpicatur Editor; alteram, vt antiquas
velitationes penitus conſepeliret, alteram vt
naeuos in ea commiſſos e memoria hominum
plane deleret. Huius vero ἀβλεψίας duplex ſpe-
cimen dedit noſter Auctor, quorum primum
eſt, dum MVRETVS tradit, Marcum Tullium
a Gallo homine, *Plotio*, eloquentiae praecepta
didiciſſe; id quod erudite hic confutatur. Al-
ter, qui ei ſurrepſit, error in verbis Graecis eſt
com-

commiſſus, quae ſub ſinem orationis habentur. Adſcribit illa *Platoni*, et in illorum quidem initio nomen Platonis, et ex eo breuis adducta ſententia inuenitur: deinde vero ſententiae Platonis alia ex *Homero* ſumta opponitur. Nec tamen verba ſunt Platonis, ſed Claudii Galeni, in cuius Protreptico c. 7. ita inueniuntur, καλὸς οὖν, ἥ φησιν ὁ πλάτων, θησαυρὸς, αἱ τῶν πατέρων ἀρεταί· κάλλιον δὲ ἀντιθῆναι δύνασθαι τὸν τοῦ Σθένεως λόγον· ἡμεῖς τοι πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι: Latine in *Renati Charterii* editione Galleni ita conuerſa: *praeclarus itaque, vt eloquitur Plato, theſaurus, parentum virtutes, ſed praeclarior poſſe Sthenei dictum opponere: Nos patribus loquimur multum praeſtare vetuſtis.* Sed ſi ob hosce naeuos orationem adeo ſuauem et doctam in ſe abiecit: in ſe, iudice Patauino editore, moroſior fuit, vti in alios interdum aſperior.

Hanc orationem excipit MVRETI fragmentum orationis parentalis in laudem Ioannis Baptiſtae Zeni Cardinalis, antea nunquam editum, ſed ex auctoris autographo deſumtum. Habetur illud Venetiis in Bibliotheca Viri clariſſimi, *Antonii Friderici Segbetii*, qui *Andream Schottum* ac *Marcum Velſerum*, colligendis MVRETI Operibus bene de poſteritate promeritos, pro virili imitatur. Has Orationes ſequuntur binae epiſtolae, ad Antonium Zenum perſcriptae, et ex autographo eius, quod laudatus *Segbetius* adſeruat, nunc primum publicatae.

Vocat Patauinus editor has epiſtolas *elegantiſſimas, quinimo dictione aureas, vt non leue operae pretium exiſtimet, has gemmulas in conſpectum hominum vindicari.* Hae binae epiſtolae haud multo poſt MVRETI aduentum in Italiam fuerunt exaratae, ſed tertia poſt viginti quatuor annos demum ſcripta, et ex *Scipionis de Montibus* Collectione Carminum huc translata fuit. Effuſus hic eſt Patauinus editor generatim in laudes epiſtolarum MVRETI, et de varietate ac pulcritudine illarum accurate diſputat.

Quae epiſtolas has ternas ſequuntur Carmina, partim ex MVRETI Iuuenilibus hic repetita, partim ex autographo eius publicata fuerunt. Ex illis Spicilegium inſtituit, et quidem ex editione illorum Bardi Pomeraniae in 8. impreſſa. Haec Iuuenilia Lutetiae Pariſiorum 1552. in 8. ibid. 1579. in 16. et Spirae 1611. in 12. lucem etiam viderunt. Ipſe auctor iis carminibus titulum *Iuuenilium* fecit. Sed cum poſt aliquot annos in Italia verſus emitteret: ibi ea, ceu ingenio eſſent illiberali, praetermiſſa, neglecta expoſita ſunt. At Patauino editori animus nunc fuit ignoſcentior: hinc inde ſelegit nonnulla, quae lectori guſtum praeberent *ſtudiorum* MVRETI quaſi *pubeſcentium.* Vere quidem MVRETVS haec carmina inſcripſit *Iuuenilia*, ſed ſunt eius iuuenis, qui vir ſummus euaſit. Sunt enim, *iudice noſtro,* ingenii plena, acuta, plus etiam fortaſſe, quam ſatis. Viuida nitent hilaritate, Latinae

tinae linguae peritiam praeferunt non mediocrem; Spiritus ingentes, excelſum animum. Digna quoque fuit noua luce MVRETI praefatio, Iuuenilibus praemiſſa, in qua MVRETVS de Poetica eleganter diſſerit, et in primis quaerit, cur tanta Poetarum bonorum in Gallia ad ſua vſque tempora fuerit paucitas.

Quae tandem exhibentur MVRETI Elegiae, ex autographo MVRETI, quod in Muſeo Cl. *Segbetii* inuenitur, deſcriptae, caput altius efferunt. Prima eſt ad Paulum Manutium, ſummum eius amicum, et ſpecimen bonae inter bonos amicitiae praebet. Alterum carmen elegiacum eſt Poetae ad maximum Poetam, *Ioannem Baptiſtam Amaltheum*, quem Opitergii quippe natum, IVSTVS FONTANINVS in Hiſtoria litteraria Aquileienſi viris illuſtribus prouinciae Fori-Iulii p. 457 accenſet. Fuit Amaltheus alumnus Gymnaſii Patauini; quapropter a *Nicolao Comneno Papadopolo* *) his verbis laudatus eſt: „Ante illum (Hierony-„mum) obierat Ioannes Baptiſta, nec viuendo „ſupergreſſus eſt annum aetatis quadrageſimum „ſeptimum, Vir Graece ac Latine loqui, ſcribere, „doctiſſimus, Poeta par fratri, et ſua aetate prae-„clariſſimus. Vitam tranſegit Romae Romanis „Pontificibus tribus continenter notus, et carus, „et a ſecretis Cardinalium, qui oecumenicae Sy-„nodo Tridentinae praefuerunt. Obiit Romae „poſt exitum Synodi a. CIƆIƆLXVII laudatus a Li-

*) in Hiſtoria Gymnaſii Patauini T. II p. 228.

„lio Gregorio Gyraldo (de Poetis sui temporis „lib. 2) vt mirus ab adolescentia vates. Hunc „et fratrem (Hieronymum) Paulus Gualdus in vi„ta Pinelli appellat Musarum delicias. *Coronidem imponunt MVRETI carminibus binae elegiae ad *L. Memmium*. Huius L. Memmii Fremioti duo carmina in M. ANTONIVM MVRETVM praeceptorem optimum et carissimum, eius Iuvenilibus inserta, in hoc spicilegio habentur. Exstat etiam MVRETI Epigramma minus castum ad L. Memmium p. 74. iuuenilium edit. Spirensis, hic recte omissum. Fuit adeo hic L. Memmius Fremiotus, MVRETI discipulus, sine dubio ille, quem MVRETVS inhoneste amasse Tolosanis est visus. ** Erat Fremiotus Diuionensis, et a MVRETO quidem in epistola nuncupatoria libri VII Topicorum Aristotelis et Alexandri Aphrodisiensis in eundem Commentarii Latine a se redditi, ad Fremiotum Venetiis Cal. Julii a. CIↃIↃLIV exarata, *Patricius Diuionensis*, et in eius Notis in Catullum p. 80 edit. quae a. CIↃIↃLXXX prodiit, *nobilissimus summoque praeditus ingenio adolescens* vocatur. Ego vero non possum non ex illa dedicatione, quae etiam supra p. 760 habetur, locum hic afferre, vbi ita MVRETVS de amicitia cum Fremioto culta exponit: „Me vero non „flaxa

*) Vid. etiam *Olai Borrichii* vitam Hieronymi Amalthei in dissertationibus de Poetis p. 92 et *Niceronii* Commentariorum T. XXXI. p. 167.

**) Vid. *Aegidii Menagii* Anti-Bailletum P. II.

„fluxa aliqua res, et vicissitudini obnoxia con-
„iunxit tibi; sed cum eximia quaedam ingenii
„naturaeque tuae bonitas magnam in animo meo
„admirationem excitasset, ea deinde inter nos
„amicitiae fundamenta constituta sunt, quae quia
„aternas planeque diuinas radices habent, fal-
„luntur, si qui coniunctionem hanc nostram
„aut locorum interuallis, aut temporum, aut vl-
„la vi semper saeuientis in optimos quosque
„fortunae, dissolui posse arbitrantur. Equidem
„cum praesentem te nunquam non visus sim ad-
„mirabili quodam, omninoque immenso amo-
„re complecti, ex quo tamen *flagitiosa illa* nos
„*quorundam coniuratio* distraxit, ita eum in dies
„augeri sentio, vt paene iam a magistro meo
„Aristotele dissentiam, credamque etiam ad ea,
„infinita quae sunt, aliquam fieri posse accessio-
nem. Habentur etiam tria *Fremioti* Carmina
in Deliciis Poetarum Gallorum T. II p. 579.*
Sed ab hac excursione *de Memmio* a me facta
ad binas MVRETI ad eum elegias est pergen-
dum. Primae argumentum Patauino editori
est regium, laudes quippe vrbis ac reipublicae
Venetae complectens. Videtur ei MVRETVS
illud scribens in animo habuisse quoddam *εὐ-
χαριστικὸν*, carmen *gratiarum actionis*, perscribere
hospitii ergo comiter praebiti, exhibitaeque-
que publicae humanitatis. „olet autem, *ita per-*

 „*git*,

*) Vid. de Fremioto Cl. *Papillonii* Bibliothecam Burgundicam
p. 230.

„*git*, praecipue lucernam Catulli, vel, si malu-
„mus, amaracinum. Ecquisnam vero non fa-
„teatur, interfuisse gloriae tantae reipublicae,
„hanc demum Elegiam tenebris diuturnis ab-
„solui, eripi, liberari, in publicum elici, qua
„et Vrbis Venetorum maiestas, et amplitudo
„reipublicae, et Venetorum in hospites doctos
„bene promerita commendantur cultissimis,
„et eloquentissimis versibus memoriae homi-
„num sempiternae? commendantur autem ab
„alumno Gratiarum vnico, qui e Gallis esset in
„isthaec littora, vt nouus quidam Arion cum
„ lyra et omni Musarum instrumento perue-
„ctus. Plena etiam est haec elegia amoris in
L. Memmium, quem *amicum veterem* et *iuuenem doctissimum* vocat, vti altera, qua confirmat, se Memmium nunquam ex animo deponere posse, Memmium vnum omnibus locis adesse, Deumque rogat, vt nulla tempora mentes tam sancto foedere coniunctas dissoluant, et vt ambo rarum sint amicitiae, a prima aetate ad senectutem perductae, exemplum; quae quidem verba maximum, qui inter eos fuit, amorem denuo declarant.

Atque haec quidem huic nouae appendici praemittere volui. Repetii illa maximam partem, vti appendicem totam, ex Patauina editione, et si minus ingrata illa tibi, Lector, sint futura, nae ego operae pretium fecisse mihi videbor. Adieci praeclare dictis paucula, nec illa,

illa, quae ſupra de epiſtolis MVRETI et Lambini, perperam ex Veronenſi Operum MVRETI editione hic repetitis, et de duarum omisſione, monenda cenſui, doctiſſimo Patauino editori diſplicitura eſſe confido. Ceterum nihil magis in votis habeo, quam vt haec noua Lipſienſis editio omnium, quae hic vnquam prodierunt, vere locupletiſſima et Veronenſi binis epiſtolis, et Patauina, binis epiſtolis duobusque carminibus auctior (duo enim carmina, in appendice priore ex Veronenſi editione repetita, in hac Patauina non occurrunt) quam emendatiſſima in manus doctorum adoleſcentum veniat, et vt illi ex ſedula illius lectione ampliſſimos fructus percipiant, eosque in honorem Dei et vtilitatem reipublicae, cum ſacrae, tum litterariae, conuertant. Scribebam Lipſiae menſe Auguſto A. R. G. CIↃIↃCCXXXXIX.

MARCI ANTONII MVRETI

ORATIONVM TRIVM DE STVDIIS LITTERARVM.

Venetiis habitarum, ORATIO * II. ab omnibus eiusdem Operum collectoribus (nescimus quo fato) omissa; quae cum aliis duabus edita fuit Venetis an. 1555. apud Manutios, in quarta, vt aiunt, folii parte.

Quibus Auctor sequentem praemisit Epistolam, quae pariter inter eius Epistolas adhuc desiderata est.

M. ANTONIVS MVRETVS HIERONYMO FERRO,

Patricio Veneto, Patauini Gymnasii IIIViro, Viro Clarissimo S. D.

Diu multumque dubitavi, Hieronyme, vir clarissime, deberemne, cum has qualescunque Orationes diuulgare in animo haberem, tibi eas potissimum inscribere. nam cum mihi proponerem ante oculos summam personae tuae dignitatem, vix videbar satis modeste facturus, si rem tantulam in tuo tanti viri nomine apparere vellem. rursum cogitanti noctes et dies de plurimis tuis erga me, maximisque beneficiis quidam interdum obiiciebatur metus, ne forte, non tu quidem, qui meum animum bene, opinor, perspectum habes, sed caeteri parum me gratum iudicarent, si diutius distulissem, aliquam grati erga te animi significationem dare. nam si exspectare vellem, dum aliquid excuderem, quod vel dignitati tuae responderet, vel

* *Haec Oratio pertinet ad Historiam rerum Mureti; quippe vnde discimus, eum Venetiis paene periclitatum esse peregrinitatis; verumtamen abiisse victorem.*

vel beneficiorum, quae a te accepi, magnitudinem adaequaret; vota mihi plane facienda erant, ut usque ad illud tempus vitam producere liceret. est autem iniquum, eo nihil reddere, quia plurimum debeas. simul putabam, tibi non iniucundam fore memoriam illius temporis, quo tua mihi singularis humanitas summo et auxilio, et ornamento fuit, nam cum et nouitati a nonnullis, et peregrinitati invideretur meae; tu unus exstitisti, qui caussam meam acerrime susciperes, qui eam collegis tuis, viris omni laudum genere dignissimis, studiosissime commendares; qui auctoritatis tuae pondere plurimorum animos ad me amandum, et aliquo in numero habendum comoveres. Haec me adduxerunt, vt satius ducerem, hoc pusillum testimonium dare obseruantiae erga te meae, quam in aliquam parum memoris animi suspicionem longiore silentio incurrere. habeo autem in manibus cum alia quaedam, tum Ioannis Grammatici Commentarios in libros priorum analyticorum Aristotelis, quos ab aliis miserrime ac foedissime deprauatos, emendare, et in Latinum sermonem conuertere molior. ii, vbi absoluti erunt, in tuo ipsi quoque nomine, si tu patieris, edentur. Vale. Venetiis. ad IX. Kal. Nouembr. M.D.L.V.

MARCI ANTONII MVRETI
ORATIO II.
De Studiis Litterarum.

Tanta est collati a vobis in me beneficii magnitudo, Patres amplissimi, vt mihi pro eo, sicuti par est, vobis gratias agere cupienti, non mediocris obiiciatur metus, ne, cum omnes ingenii mei vires ad gratam illius commemorationem contulero, mea tamen oratio longe multumque a rei ad dicendum propositae dignitate abfuisse,

ſe, videatur. Etenim quid a me amplius, quid praeclarius, quid honorificentius vel ſperari, vel, dicam etiam, optari poterat, quam vt talium virorum iudicio ad excolenda diciplinis liberalibus huius nobiliſſimae iuuentutis ingenia idoneus iudicarer? An vero fortiſſimos olim viros, accepimus, in Olympicis certaminibus tanto ſtudio, tanta laborum tolerantia, tanto denique vitae ipſius periculo ſolam vocem praeconis et coronae teſtimonium petere ſolitos eſſe; earumque rerum adeptione ita eſſe gauiſos, vt eorum nonnulli prae nimia laetitia in mediis gratulantium amplexibus exſpiraſſe dicantur: ego in florentisſima omnium quae ſub caelo ſunt, Ciuitate, nobiliſſimorum hominum iudicia de me honorificentiſſima conſecutus, aut mediocriter mihi gaudendum, aut gaudium ea ex re meum tegendum vllo modo, ac diſſimulandum putem? Nam illi quidem, vt votorum compotes fierent, roboris modo, aut velocitatis laudem conſequebantur, quarum vtrarumque gloria clariſſimos ſaepenumero viros a ſeruis et gladiatoribus ſuperari videmus: mihi vos, Patres ampliſſimi, eorum quae vel praecipua, vel ſola etiam in hominibus bona ſunt, probitatis atque doctrinae teſtimonium praebuiſtis. Quae ſiue in me talia ſunt, qualia vos opinamini, faciendum eſt mihi, vt haec veſtra de me in dies duplicetur opinio: ſiue, quod magis arbitror, eximia vos naturae veſtrae bonitas, vt multo plus mihi, quam pro meo merito, tribueretis, adduxit; omnibus et corporis et animi neruis eniti debeo, vt quam exſpectationem in animis ciuium veſtri de me iudicii auctoritas excitauit, eius aliquam partem labore, diligentia, aſſiduitate, ſuſtineam, rebusque ipſis eorum vanitatem coarguam, qui ſuperioribus menſibus, quaſi veſtrae, ſi diis placet, prudentiae diffidentes, ne munus hoc peregrinis hominibus committeretis, e ſuperiore loco vos admonebant. Quibus ego ita reſponſum,

ſum volo, non vbi quisque natus fuerit, ſed quibus artibus ſtudium ſuum dederit, quantumque in iis effecerit, in huiusmodi rebus conſiderari oportere. Praeclare enim hoc philoſophi diſputant, vniuerſum hunc terrarum orbem quaſi ciuitatem eſſe quandam, eſſeque omnes inter ſe homines ciuili quadam ſocietate copulatos, quae qui tenent, ii et quoquo gentium venerint, nusquam ſibi peregrini videntur, et ipſi contra neminem, qui homo ſit, pro peregrino habendum putant. Neque vero haec a me ita diſputantur, quod me patriae poeniteat. non enim ex Scythia quapiam natus ſum, Ciues ornatiſſimi, quae tamen ipſa quoque ſuum protulit Anacharſin: non ex Thracia, cuius ex aſperis et ſaxoſis locis Orpheus tamen enatus eſt: non ex immani aliqua et inhoſpitali Barbaria; ſed ex ea prouincia, quae cum antiquitus eloquentiae ſtudiis vel maxime floruit, tum hoc tempore, vt vni Italiae facile cedit, ita caeteris omnibus facile excellit. Et vero quanto ſemper homines Galli eloquentiae ſtudio flagrauerint, vel ex eo intelligi poteſt, quod antequam demiſſa caelitus ſapientia impiis falſorum numinum cultibus animos hominum liberaſſet, tota Gallia Mercurium eloquentiae praeſidem deum praecipua obſeruantia coluiſſe perhibetur. Quin etiam Herculem non eodem, quo caeterae gentes, ornatu noſtri colebant, ſed innumerabilem quandam hominum vim ab eo faciebant trahi, catena quadam aurea, quae e lingua ipſius ad aures circumfuſae multitudinis pertineret: cum illud videlicet indicarent, nullam eſſe rem ad ducendos quo velis hominum animos dicendi copia potentiorem. Iam quid illud memorem, quod a Strabone proditum nouimus, veteres illos Romanos magnam adoleſcentum ſuorum partem, Maſſiliam, quod oppidum in Gallia eſt, ſolitos mittere, vt ibi cum morum ſanctitatem imbiberent, tum honeſtis artibus inſtituerentur? Sed et Lugduni annua

elo-

eloquentiae certamina celebrari solita poetae tradunt, et iidem peculiari quodam epitheto *facundam* Galliam nominarunt. Quid in his immoror? Marcus ipse Tullius, eloquentiae Romanae parens ac deus, qui vnus effecit, vt, cum Roma vrbium omnium maxima esset, Romae tamen Roma ipsa maius esse aliquid diceretur; ille, inquam, M. Tullius, cuius admirabilem dicendi vim ac copiam nemo satis pro dignitate ne admirari quidem potest, a Gallo se homine Plotio eloquentiae praecepta didicisse profitetur. Idemque Plotius primus omnium Romae ludum aperuisse traditur. Quis porro vnquam vel fando audiuit, vllam fuisse bene institutam ciuitatem, in qua peregrini ab erudiendis adolescentibus repellerentur? Quis Quintilianum ex Hispania oriundum fuisse nescit? at is et per viginti annos Romanam iuuentutem publice docuit, et, homo Hispanus, Consularia Romae ornamenta sortitus est. Ac ne quis forte nostris hominibus istam summi honoris viam minus patuisse, quam Hispanis, putet, eumdem est honorem Burdigalensis Ausonius Gratiani principis a se eruditi beneficio consecutus. O Atheniensium civitas, humanitatis parens, bonarum omnium artium procreatrix, quantum tu a peregrinorum hominum odio abfuisti! tu Apollodoro Cizysceno, tu Heraclidi Clazomenio, tu aliis peregrinis quamplurimis Reipublicae summam saepenumero credidisti. Et quisquam reperietur, qui, cum Romanorum, cum Atheniensium gens omnes in quibus esset aliqua virtus, nunquam non humanissime complexa sit; Venetorum Rempublicam, quae et hac, et caeteris laudibus omnes superiorum temporum Respublicas vna superauerit, sui nunc dissimilem in ornandis litteris esse oportere arbitretur? Praeclare ille apud optimum poetam fortissimus imperator: *Hostem qui feriet, mihi erit Chartaginiensis, Quisquis erit.* Praeclare vos quoque, Patres amplissimi, cum

cum ego pro virium modulo ſpecimen ingenii mei, iubentibus vobis, dediſſem, viſusque eſſem adhibita diligentia nauare aliquid poſſe; quod peregrinus eſſem, nihilo me minus icćirco humanitate veſtra complectendum iudicaſtis. Quinetiam vt plus mihi animorum adderetis, ex eo me loco docere voluiſtis, vbi homines ita diuino cultui addictos, vt cum ſumma integritate et ſanctimonia vitae ſummam rerum maximarum cognitionem ſcientiamque coniunxerint, quotidianos induſtriae meae teſtes habiturus esſem. Vtinam igitur, Patres ampliſſimi, vosque caeteri ciues ornatiſſimi, vtinam mihi parem aut voluntati erga vos meae, aut beneficiis erga me veſtris facultatem natura tribuiſſet! Efficerem profecto, vt omnes faterentur, nullum unquam beneficium poſt hominum memoriam melius collocatum fuiſſe. nunc illud tantum vobis polliceri habeo, effecturum me, vt a me neque diligentia, neque aſſiduitas; curaturum, vt ne caetera quidem, quae ad hoc munus obeundum neceſſaria ſunt, magnopere deſiderentur. Veſtrum eſt, adoleſcentes nobilisſimi, etiam atque etiam proſpicere, ne cum quae ad animos veſtros omni elegantis doctrinae cognitione complendos pertinent, vobis affatim ſuppetant omnia, tantas opportunitates neglexiſſe, vobisque ipſimet defuiſſe videamini. Cogitate, nihil vobis claritatem patriae, nihil ſplendorem generis, nihil opum ac copiarum affluentiam prodeſſe poſſe, niſi ad haec omnia ſtudium virtutis, et ingenuarum artium tractatio acceſſerit. Nati eſtis in ea Ciuitate, quae vna toto orbe terrarum inexhauſtum quoddam illuſtrium virorum ſeminarium exiſtimatur: a qua cum vnusquisque veſtrum tantum ornamenti ac ſplendoris acceperit; aequum eſt, vt ad eam omnes vicisſim, pro ſua quisque parte, exornandam, ſtudia omnia, cogitationesque veſtras dirigatis. Plato, quod Athenis natus eſſet, gratias diis immortalibus agere ſolebat:

vos

vos quod Venetiis nati sitis, est, quod vobis non mediocriter gratulemini. Effecit Plato, vt Atheniensis ciuitas, quod eum edidisset, merito vicissim diis immortalibus gratias agere posset: vobis quoque faciendum est, ut haec praeclarissima Ciuitas sibi aliquando, quod vos in lucem protulerit, gratuletur. Qui e vobis nobili loco orti sunt, caueant, ne plus accepisse splendoris a maioribus, quam ipsi posteris reliquisse videantur: quibus non ita clari parentes contigerunt, cogitent nullum esse tam obscurum genus, quod non virtutis splendore illustrari queat. Praeclare Plato, Καλὸς, inquit, θησαυρὸς αἱ τῶν πατέρων ἀρεταί, κάλλιον δὲ ἀντιθῆναι δύνασθαι τὸν τοῦ Σθένεος λόγον. Ἡμεῖς τοι πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι. *Pulcher omnino thesaurus est parentum virtus; sed multo pulchrius est, illud Stheneli usurpare posse: Nostra quidem virtus longe anteferenda paternae est.* Hoc igitur assidue volutent animo, quibus datum est, vt ad summam gloriam recto itinere tendentibus, assidue liceat pedem in maiorum suorum vestigiis ponere. Caeteri cum alios multos sibi proponant, tum vel in primis Themistoclem, cui nihil generis obscuritas obfuit, quominus Atheniensium ciuitati summo ornamento fuisse diceretur. Itaque cum ei quidam maiorum imaginibus tumens, parentum ignobilitatem obiiceret, *At meorum*, inquit, *nobilitas a me initium capiet, tuorum, in te desinet*, Haec igitur cum animis vestris cogitantes, arripite alacribus animis oblatam vobis discendi occasionem. Ego quidem hoc, adstante hac clarissimorum hominum frequentia, in hoc augusto, et consecrato ad Numen colendum loco, sancte polliceor, nihil me omnino (quantum quidem in me erit) praetermissurum, quo vestra studia ullo modo adiuuari posse videantur. DIXI.

SE-

SEQVENS FRAGMENTVM* ORATIONIS

nihil est aliud, quam initium Laudationis Cardinalis ZENI, qui sibi quotannis a Senatu Veneto in Æde S. Marci voluit parentari.

Al Magnifico M. Antonio Zen, fu del Clarissimo M. Francesco, mio carissimo.

a Santa Fosca. *Venezia.*

Zena gens, Patres amplissimi, ex omni antiquitate viris omni virtutum genere praestantissimis floruit. Hoc veteres historiae loquuntur, hoc sparsa toto terrarum orbe fama depraedicat: hoc rerum ab ipsis et bello et pace gestarum magnitudo declarat.

Nam quae unquam futura est tanta vis vetustatis quae Rainerii Zeni memoriam ex animis hominum deleat? qui trecentis et eo amplius ab hinc annis, cum Iadra, quam merito posse videor huius imperii Carthaginem nominare, quintum iam a vobis defecisset, propter eximiam fortitudinem pari rei militaris scientia, et singulari erga patriam caritate coniunctam, imperator electus, non prius eam terra marique oppugnare destitit, quam eam denuo in vestram potestatem redegisset. Itaque haud ita multo post in locum Marini Mauroceni demortui concordibus omnium suffragiis, ad principem huius Reipublicae locum euectus est. Quo in honore ita se gessit, ut facile ostenderet, se in vna virtute omnem spem laudis collocasse. Etenim Ligures, qui ruptis foederibus ingentem aduersus nos exercitum comparauerant, viriliter aggressus, admirabili celeritate superauit: captisque septuaginta triremibus, ipsaque praetoria naui, Fliscum Ligusticae classis praefectum, in tri-

* *Quod exstat Venetiis apud Cl. Seghetium manu ipsius Mureti exaratum, cum hac a tergo inscriptione:* Al Magnifico etc.

umphum Venetias duxit. Cuius tam praeclarae victoriae vt insigne aliquod in Zena domo ad omnem posteritatis memoriam figeretur, Rainerius dux, repudiato veteri gentilitio stemmate, et albas lineas duas, totidemque caeruleas, quas e militari vexillo detraxerat, posteris suis stemmatis loco in perpetuum habendas dedit.

Andream vero Zenum, Procuratorem, quis unquam tam multis laudibus ornauerit, vt non multo minus, quam ipsius dignitas ferat, eum commendasse videatur? qui cum Ligures multo maiori, quam unquam antea, conatu bellum redintegrassent, iamque triremibus quadraginta, et nauibus decem instructis vehementem populo Veneto incussissent metum, aduersus eos aequo nauium numero profectus, tantam inuicti animi fortitudinem adhibuit, vt breui tempore captis quinque et viginti hostium nauibus, caeteris partim depressis, partim disiectis, in patriam victor cum duobus millibus et sexcentis praeterea captiuis redierit.

Sed quis mihi ignoscendum putet, si, dum Zenae gentis praecipua ornamenta percenseo, Petrum Zenum, ciuem optimum, Senatorem praestantissimum, imperatorem fortissimum silentio inuoluam? Tu, tu, Petre Zene, (nihil enim prohibet, te tamquam viuum alloqui, cuius et animus in caelo, et fama in terris semper victura est) tu primus docuisti homines nostros, quam praeclarum esset Christianae religionis limites extendere, hostes illius ex iis, quas tyrannide oppressas tenerent, regionibus pellere, barbarorum plus quam ferinam immanitatem comprimere, superbiam deprimere, audaciam retundere. Tu Morbassanum Turcarum Tyrannum ea tempestate potentissimum, maximo animo insectatus, temeritatem consilio, copiam virtute, impiam superstitionem vera et minime fucata in Deum pietate superasti. Itaque cum magnam Aetoliae, magnam

gnam Ioniae partem non tam huius Reipublicae, quam Christi Seruatoris nostri imperio adiecisses, Smyrna, oppido munitissimo, sed aduersus virtutem tuam non satis munito, omnes barbaros eiecisses, in patriam primus optima ex eis spolia retulisti.

Sed quid ago? quis tandem orationi meae modus reperietur, si de omnibus, qui in gente nostra, omni genere virtutum excelluerunt, singillatim dicere instituam? quorum si vel ipsa nomina, nihil aliud, enumerando persequi velim, temporis me id angustia facere prohibitura est. Faciam igitur quod pictores solent; qui multitudinem aliquam hominum in tabula depicturi, cum aliquot corpora integra expresserunt, reliquorum vertices ipsos, quasi pone latentium, leuiter informare satis sibi esse ducentes, caetera in cogitatione spectatorum relinquunt. Ego quoque cum iam Zenorum aliquot res gestas, vt potui, breuiter expresserim, alios nunc aliquot aceruatim proponam: de caeteris, quorum ipsa me multitudo deterret, vobis cogitandum relinquam.

Itaque Carolum Petri filium virtute et rebus gestis patri parem: Catharinum illum Turcarum hostem acerrimum, eumdemque hominem eloquentissimum; aliosque innumerabiles, qui et mihi, et, vt puto, omnibus vobis veniunt in mentem, praetermittens, ad eum delabar, cuius gratia huc omnes hodie conuenistis.

Il resto, credo poter mandarvi domane. in questo mezzo imparate questo, e conseruatemi nella vostra grazia.

Di V. M.

Di Padova a' 3. di Maggio

Marc' Antonio Mureto.

M. ANTONII MVRETI EPISTOLAE TRES, HERCVLE, PERQVAM ELEGANTES.

Quarum I. et II. ex *Autographis* apud Cl. Seghetium Venetiis exstantibus nunc primum prodeunt.

MVRETVS ANTONIO ZENO S. D.

O mi Zene, quam te, quam fratrem tuum, vnaque Natanaelum nostrum fallit opinio, si meam hic vitam iucundam esse creditis! Mihine iucunda vita sit misero, quem, alterum iam et vicesimum diem, febris quotidie diuexat saeuissima? Ego vero et Tityo, et Prometheo, et caeteris quos apud poetas esse scis, bene ac beate esse dixerim, si mihi est bene. Nam, vt scias, quae ad meas miserias nuper facta sit accessio, scito, medicos qui prope pro certo dixerant, me vicesimo die liberum fore, nunc, mutato sermone, ita loqui, me a. d. eid. Septemb. febre cariturum. et quidem interea vetant, quicquam legi quod vel minimam animi contentionem desideret. Nam absque hoc esset, Zene mi, ne sit Deus promtior et paratior ad restituendam mihi salutem, quo iureiurando nullum a me hoc tempore concipi sanctius potest, quam ego promtus ac paratus essem ad obsequendum desiderio tuo. Nunc cum tibi satisfacere sine insigni valetudinis meae laesione non possim, puto, te non grauate mihi veniam daturum. Orationem tuam ad te remitto. Ego, si, bona salute, hoc morbo liberer, veniam istuc, et vobiscum ero mensem vnum, virium reficiendarum caussa. Si tempori venero, biduo aut triduo efficiam quod petis. Sed, quod oblitus eram dicere, Epistola tua perbella mihi ac perelegans visa est.

est. Quod si Oratio in eodem genere scripta est, nae tu, Zene, neque mea, neque cuiusquam opera indiges. Ama me, et vale. Fratri tuo, et Natanaelo S. Haec scripsi partim in medio ardore febris, partim cum ille iam non nihil se remisisset; insciis medicis, et, si scirent, grauiter obiurgaturis. Sed plus apud me amor tui, quam illorum πραγμάτα, valere debet. Ferrariae postrid. Id. Sext. M.D.LIX.

Il male m' ha dato tanto tempo, ch' io ho letto la vostra Orazione. e per Dio ch' ella m' è piaciuta grandemente. Ho mutato alquante paroline, come vederete. Se non fosse stata la malattia, io l' averei polita più diligente mente. Ma recitatela pur così: e mostratela pure al Clarissimo Navagero, che voi non potete riportane se non lode grandissima. In effetto voi sete un bravo ingegno, e, se seguiterete la strata incominciata, vi sarete un gran valentuomo. Amatemi, e state sano.

MVRETVS.
ANTONIO ZENO SVO.

Scio, hoc tritum et peruulgatum esse epistolarum principium, vt omnes qui ab iis quos amant, litteras acceperunt, ad eas cum respondent, inde potissimum exordiantur, vt eas sibi gratas et iucundas fuisse confirment. Sed hoc mihi, Zene, velim credas, me nunc, non quia ab omnibus ita dici soleat, eo id dicere: immo re vera tantam mihi iis quas a te modo accepi litteris obiectam esse laetitiam, vt ea me respondere cupientem, nulla potius ex re principium ducere patiatur. Nam cum ipsa per se earum sententia mihi gratissima fuit: (totae enim prope in eo consumebantur, ut ostenderent, memoriam mei a te, et a fratre tuo pie ac diligenter coli,) tum earum sermo ita mihi tersus atque elegans visus est, vt tibi vel meo peri-

Scipio de montibus Carmina variorum Poetarum collegit in laudem foeminae nobilissimae Iohannae Castriotae Caraffae, quae Carmina lingua partim Latina, Italica partim, atque etiam Hispanica, diuersis quidem et temporibus, a Doctis Viris conscripta sunt; caeterum edita iunctim in Vico Equensi, *apud Iosephum Cacchium anno 1585 in quarto, vt nunc loquimur. Is ergo Scipio de Montibus, cum averet, eorum, qui tum florebant, eruditorum monumentis ornare suum opus, non destitit etiam a Mureto petere, uti aliquid in laudem eius Mulieris pangeret. Cui Muretus, aliquanto post, hac Epistola respondit, quae in memorata Carminum Collectione legitur.*

M. ANTONIVS MVRETVS SCIPIONI MONTIO, Viro Illustri, *S. D.*

Iam pridem ad litteras tuas respondissem, nisi me tenuisset quidam pudor in ipso quasi amicitiae limine quidquam negandi tibi. Et tamen id, quod tu petebas, eiusmodi erat, vt a me commode praestari non posse, illi quoque ipsi intelligerent, qui mecum tuo nomine agebant. Nam neque bonus poeta umquam fui; et in eiusmodi argumento versari, quale a te mihi proponebatur, neque canitiei iam meae, neque ei vitae instituto, quod multis ab hinc annis amplexatus sum, satis consentaneum arbitrabar. Itaque cum tibi neque negare vellem, neque obsequi possem, quasi salebris impedita quibusdam haerebat oratio. Nunc cum intelligam, et tibi probatam esse excusationem meam, et te tamen sic quoque cupere a me aliquid litterarum, non deero hac in parte officio meo; et quoniam aliud nunc quidem scribendi argumentum nullum est, pe-

SPICILEGIVM

EX LIBELLO CVI TITVLVS:

MARCI ANTONII MVRETI
I V V E N I L I A.

COMES ALSINOVS LECTORI:

Vis, Lector, Tragici sonum cothurni,
Vis, Lector, numeros Catullianos,
Vis, Lector, numeros Tibullianos,
Vis, Lector, numeros Horatianos?
En libro tibi dat Muretus uno.

Editus primum ab ipso auctore Lutetiae 1552. in 8. postea recusus eadem forma (quae nunc ad manus editio est)

BARDI POMERANIAE,

ex officina Principis, quae artis insigne prae se fert cum versiculo:

Ars mollit mores, et fera corda domat.

Anno 1590.

IOANNIS AVRATI
IN M. ANTONII MVRETI IVVENILIA.

Tam bona posse putas cuiquam iuuenilia credi
Carmina, digna viro, digna, Murete, sene?
Quae tibi tam tenuis limae solertia rasit,
Quam quod Praxiteles vngue polivit ebur.
Ipse suum titulum nimia liber arte refutat,
Auctorisque annos inficiatur opus.

Tu licet affirmes, licet omnia numina iures,
Contra te facit ars, ingeniumque tuum.
Deme igitur titulum libro, vel deme nitorem:
Aetatem nitidus debet habere liber.

* GEORGII BVCHANANI SCOTI. A.D.

Quanta in magnanimi consed t pectore Bruti,
Pro patria virtus cum pia tela daret;
Tanta animo, Murete, tuo sese intulit, ore
Altiloquo Bruti dum pia facta canis.
Ergo, licet claris raro non inuida coeptis
Fortuna Aemathio sparserit ossa solo,
Ille iterum surgit per te post funera maior,
Crescit et ingenio laus rediuiua tuo;
Et magis illustri gaudet decorata trophaeo,
Quam si Pyramidum contegat ossa labor.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΜΑΡΚΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΜΟΥΡΗΤΟΥ.

Τίς, πόθεν, ὦ Μϋρητ᾽, ἔρχη νέος ἰταλίδαισι
Κόσμος ἀοιδοπόλοις, σῆς ἕνεκ᾽ εὐεπίης;
Ηνίδ᾽ ὅσον μολπαῖσυ ἀποςίλβυσιν ἔρωτα,
Πάντοθι παντοίων βριθόμεναι χαρίτων;
Ηνίδ᾽ ὅσην κυθέρειαν ἀποπνείουσιν ἀοιδαὶ
Αἱ σέο, κηληθμῶν πληρέες ἁβρομελῶν;
Ἦ Φλογὶ σῶν μελέων Φλογερὰν χάριν ἵμερος ἧψεν,
Ἡ δὲ κύπρις μελίθρυν ὤπασεν ἁβροσύνην.

ΙΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΒΑΙΦΙΟΥ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΗΝ.

Σῶν, Μϋρητ᾽, ἐπέων ποσὸν τόδε; Φρᾶζε λέοντα
Οἷος ἔφυ, μεγάλων τὸν μέγαν ἐξ ὀνύχων.

IN

* *Videtur Epigramma scriptum de Caesare Tragoedia Mureti, in qua Bruti primae sunt partes.*

IN M. ANTONIVM MVRETVM
IANI ANTONII BAIFII.

Seu visum est tibi diis laudes aequasse virorum,
Haud pudeat Flacci sic tenisse lyram:
Iulia seu Tragico defleris funera versu,
Marce, Sophocleo tu pede digna tonas:
Seu fers Margaridem lepido super aethera cantu,
Cantas, quo inuideat Lesbia Margaridi.
Quis tibi cedet honos pro tali carmine? cingat
Lauro, hedera, myrto texta corona caput.

COMES ALSINOVS.

Musae, noster amor, meum Muretum,
Vestrum et candidum et optimum Muretum,
Qui vos vsque adeo canit canendas,
Qui vos vsque adeo colit colendas,
Quo nil cultius, elegantiusue,
Quo nil candidius, venustiusue,
Seu regum Tragico neces cothurno,
Seu scribat, posita seueritate,
Venustas Veneres, iocos, lepores,
Et molles Elegos docente versu,
Facundo, lepido, aureoque versu:
Musae, inquam, Aonides, meum Muretum,
Vestrum et candidum et optimum Muretum
Vatem dicite, et approbate vatem.

In otio negotium.

STEPHANI IODELLI PARISINI.

Quam Marcus, caeso Cicerone, Antonius vrbem
Laeserat, eloquii dum cadit ense pater;
Infando Marcus leuat hanc Antonius ictu,
Restituit priscum qui tibi, Roma, decus.
Nam quantum linguae debebat Martia Marci
Roma, tuae debet, Marce poeta, lyrae.

Æternum

Aeternum viues igitur, Murete, nec vllus,
Qui Marcum possit laedere, Marcus erit.

EIVSDEM.

Caesar, Amor, testudo; mouet, delenit, inescat;
Fletum, elegos, aures; sanguine, melle, sonis.

IOANNIS VERMELIANI VSSELLICI.

Quid decipis nos, aut quid huic Tragoediae,
Murete, nomen, quaeso, praeponis tuum?
Quis te, relictis tamdiu poeticis,
Totum Platoni, totum Aristoteli datum,
Tam culta credat condidisse carmina?
Ego, hercle, vera, quanquam amicus, eloquar:
Dum tu sophorum scripta voluis pertinax,
Nec auocari eorum ab amplexu potes,
Musae hic vices, Murete, obiuerunt tuas.

Iuuenilium pag. 109. et 110. exstant sequentia.

L. MEMMII FREMIOTI
IN M. ANTONIUM MVRETVM
Praeceptorem optimum et carissimum.

Murete eximios inter celebrande poetas,
Cui numerat paucos Gallia tota pares,
Cui pater ipse lyram et plectrum transcribit Apollo,
Quem sibi pierides spemque metumque putant:
Hos per te exculti primos cape ruris honores,
Quos tibi dat tremula nostra Thalia manu.
Scilicet aurifluae numeroso verbere linguae
Dum tu corda loquens obstupefacta quatis,
Pectore et a docto gemmarum proiicis imbrem,
Quem rapiat celeri lecta iuuenta manu;
Per tua ego ingressus timido vestigia passu,
Sedulus, haec tandem qualiacunque dedi:
Quae tibi dum placeant, aliorum haud puncta morabor:
Iudicio tutus despiciam illa tuo.

EIVS-

EIVSDEM.

Dicebam: Mihi, Pierides, praesto esse canenti,
Et mihi tu, vatum ductor Apollo, saue.
Aure meas surda Musae spreuere querelas:
Aure meas surda spreuit Apollo preces.
Verum ubi Mureti me sum de gente professus,
Et dixi: Marcus me quoque vester amat;
Mureti audito accurrerunt nomine Musae,
Sponte et opem Phoebus detulit ipse suam.

MARCI ANTONII MVRETI IN LIBRVM IVVENILIVM AD CLARISSIMVM VIRVM IANVM BRINONEM IN SENATV PARISIENSI CONSILIARIVM REGIVM PRAEFATIO.

Saepenumero sum admiratus, Iane Brino, vir illustrissime, quo tandem fato contigerit, ut cum e Gallia nostra paene innumerabiles exstiterint in omni genere scientiae praestantes viri, poetarum tamen magna semper a nobis fuerit inopia laboratum. Idque eo admirabilius videri potest, quod quae ad poetas efficiendos plurimum valere dicuntur, ingenii bonitas, linguarum peritia, et multarum magnarumque rerum comprehensa cognitio, ea in perplurimis nostrorum hominum, nihilo caeteris nationibus, ne quid arrogantius dicam, inferiora reperir

periri queunt. Neque vero illud dicere possumus, grauiorum artium scientiae addictos homines Gallos operam ponere in his leuioris operae studiis noluisse: eorum enim qui aduersus faciendos animum adiecerunt, quaedam prope infinita vis facile non tam voluntatem eis, quam euentum defuisse declarat. Quod si id nobis Graeco tantum aut Latino sermone contigisset, forte caussam illius paucitatis in earum linguarum peregrinitatem reiicere liceret: nunc vero cum idem in eo contigerit, quem a nutricibus, vna cum ipso, vt dicitur, lacte combibimus, aliam omnino caussam necessario cogimur suspicari. Scio, hoc quod dicturus sum, quantopere nonnullorum animos mordeat; sed tamen et verissimum est, et mehercule iam notius, quam vt negari amplius possit. Qui se vernaculo nostro sermone poetas perhiberi volebant, perdiu ea scripsere, quae delectare modo otiosas mulierculas, non etiam eruditorum hominum studia tenere possent. Primus, vt arbitror, Petrus Ronsardus, cum se eruditissimo viro Ioanni Aurato in disciplinam dedisset, eoque duce veterum utriusque Linguae poetarum scripta, multa et diligenti lectione triuisset, transmarinis illis opibus sua scripta exornare aggressus est: cuius postea exemplum insecuti Jo. Antonius Baifius, Ioannes Bellaius, aliique permulti, breui tempore tantos fecere progressus, vt res vel ad summum pervenisse iam, vel certe haud ita multo post perventura esse videatur; Idem in lingua Latina multum abest, vt dicere liceat; in qua cum ex veteribus ab Ausonio, ex recentioribus a Salmonio, et aliis duobus forte, aut summum tribus discesseris; vt Graeci prouerbio dicunt, esse multos quidem qui boues stimulent, sed raros aratores, ita dicas, licebit, multos quidem esse qui versus faciant, sed raros, planeque ἐναργιθυμήτας poetas. De iis loquor, qui scripta sua in publicum edidere. Scio enim et alios esse

sat

fit multos, et inprimis eum quem supra nominaui, Ioannem Aurasum, qui vel solus, vel praecipue, si quando sua emiserit, effecturus est, ne ulterius suos Iouianos, Actios, Mollas, Flaminios Italiae inuideat Gallia. Cum igitur, vt ad institutum redeam, in tanta ingeniorum bonitate, in tanto doctissimorum virorum prouentu, in tanta adolescentum poetices studiosorum aemulatione, quasique riualitate, tantam poetarum raritatem animadverto, nihil fere aliud comminisci possum, nisi esse quandam, vt caeterarum rerum, ita studiorum quoque tempestiuitatem: statisque quodammodo caeli conuersionibus fieri, vt modo in hac, modo in illa facultate, certi homines praestantes et egregii existant. Quod si est, bona spes me tenet, fore, vt sub Henrico Rege Christianissimo, tanquam olim sub Augusto, poetarum ingenia excitentur. At de his quidem satis. Nunc tempus est, vt de me ipso tibi dicere aliquid incipiam: qui cum etiam puerulus, et a teneris, vt Graeci dicunt, unguiculis, admirabili quodam poetices amore flagrassem, multa etiam in omni genere carminis, veteres, quoad per vires licuerat, imitatus, conscripseram: quorum, paulo grandior factus, nonnulla tardipedi, vt ait Catullus, deo dicaram, nonnulla proieceram, nonnulla etiam, vt fit, penes me retinueram. Ea igitur cum haud ita pridem amicis quibusdam meis, quibus ego plurimum in hoc genere tribuo, communicassem, non eis solum illi calculum suum adiecere, verum etiam auctores mihi fuerunt, vt edenda eorum saltem aliqua parte iudicia hominum experirer. Assensus sum, vt quod verum est, ingenue fatear, non admodum grauate: tum quod res non magni periculi videretur: tum quod facile confiderem fore, me, si non, vt ait Horatius, extremum primorum, at certe extremis usque priorem. Subseciuis igitur horis aliquod mihi tempusculum a philosophiae et iuris ciuilis

prae-

praelectionibus, quibus assidue occupatus distineor, ad haec exscribenda, et in ordinem vtcunque redigenda sumsi: nam perpolire et limare accuratius neque magnopere libebat, neque per eas, quas modo dixi, occupationes licebat. Feci autem quod locupletes interdum oenopolae solent, qui multa hospitibus vini genera gustanda proponunt, electuris quod ad palatum maxime fecerit: nam ita et nos multa poemation genera proposuimus, vt si forte in aliquo lectoribus fecissemus satis, in eo plura porro emittere pergeremus. Hoc autem quicquid erat libelli, Iuuenilia inscribere placuit, vt si quid forte interdum lasciuius dictum esset, ipsa nos apud seueriores excusaret inscriptio. Ac initio quidem decreueram, eum nemini cuiquam dicare, vt qui tanti esse non ducerem: quod consilium cur postea mutauerim, intelliges. Cum iam in eo excudendo librarii essent, forte die quodam accidit, vt ex studiorum laboribus peiuscule me haberem. Venére ad me, pro nostra familiaritate, Comes Alsinous, Io. Antonius Baifius, Stephanus Iodellus, vt alloquio suo et partem meae molestiae alleuarent, et paulatim eximerent diem. Ibi multis ultro citroque habitis verbis, tandem de his etiam nugis iniectus est sermo: primusque Baifius rogauit ex me, eccuinam librum meum dicare meditarer. Tum ego, id quod res erat, Nemini. Ibi tum Comes valde hortari me coepit, tibi vt eum inscriberem: pergratum id tibi, perque acceptum fore: simulque nactus dicendi campum, cum alia multa de te honorificentissime commemorare coepit, tum ea quae tu in Ludouicum Querculum, hominem optimum et doctissimum, institutorem olim tuum, beniguissime et fecisti, et quotidie facis. Quae etsi omnes optime noueramus, nemo tamen erat, qui non in Comitis de tua laude dicentis oratione libenter acquiesceret. Quid quaeris? Cum aliquandiu reluctatus

fuissem,

fuissem, veritus ne parum decorum videretur, ista tam pusilla in tuo tanti viri nomine apparere, ad extremum tamen me persuaderi passus sum: quod eo dico, vt si forte mea tibi parum probabitur audacia, Comes ipse mecum culpae sustineat partem. Valde autem te oro, vir illustrissime, vt, dum tibi alia grauiora molimur, hoc, qualecunque tandem est, aequi bonique consulas. Tibi quidem integrum est, huius veluti glebae apprehensione, totum agrum, vti optimus maximusque est, si collibuerit, vendicare. Quod vt facias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Vale. Lutetiae. 8. Calend. Decembr. 1552.

MARCI ANTONII MVRETI QVÆDAM EPIGRAMMATA.

DIVO IVLIO CAESARI SCALIGERO, PATRI MEO.

I.

In tenues numeros, primi monumenta furoris,
Quo mea non simplex corda subegit amor,
Dirige siderei radiantia lumina vultus,
Caesar, et haec nati ludicra nosce tui.
Neu pigeat studiis aliquot grauioribus horas
Subtrahere; interdum deserere illa leue est.
Nempe ducum haud quisquam, licet imperterrita gestet
Corda ferox, gladios semper et arma terit.
Qui populos iussisque regunt, nutuque coercent,
Et retinent forti regia sceptra manu;
Non renuunt, animos rerum moderamine pressos
Interdum teneris exhilarare iocis.

Saepe etiam vasti mens vnica Iuppiter orbis
Flectere se a magnis ad leuiora solet.
Insequere exemplum regumque, ducumque, Deique,
Dux olim, et princeps; nunc mihi paene Deus.

AD NOCTEM, SIDERA, ET AVRORAM DE MARGARITAE PVELLAE PVLCHRITVDINE.

II.

Nox furua, atque aliis horrenda nigrantibus, et vos
Fixa meae vultu saepius astra deae,
Audite haec: Tu primum, Erebi centuplicis vxor,
Quae veniens vno cuncta colore notas,
Non pudor est, vbi flammeolo te Margaris ore
Pellit, et inuitum cogit adesse diem?
Vos quoque lucentes aethrae radiantis ocelli,
Quorum alta assiduo templa canore sonant,
Non pudor est, oculis vbi scintillantibus illa
Cedere tot vestras lampadas vna iubet?
Et tu, Dardanii coniux formosa mariti,
Tangere Sol cuius nil nisi terga potest,
Nunquid vbi aspexti, quam te procul illa relinquat,
Natiuus roseo crescit in ore rubor?
Non, puto; quin illi vltro omnes conceditis, in qua
Miratur vires Iuppiter ipse suas.

VENTIS FVRENTIBVS.

III.

Aeolidae celeres, dominae Iunonis alumni,
Caerula velivoli quos timet vnda maris,
Altifremi, alipedes, caeli terraeque tetrarchae,
Dirigite in pectus flamina vestra meum;
Vt mea vel vestro pereant incendia flatu,
Vel me etiam vestris viribus aucta necent.

IN

IN VENEREM.

IV.

Si Venus, vt mendax docuerunt turba Poetae,
De mediis vere nata putatur aquis,
Qui fieri potis est, mediis vt fluctibus orta,
Assiduo nostrum torreat igne iecur?
O dolor! o quid iam miseri speretis amantes!
E media vobis nascitur ignis aqua.

MARGARIDI.

V.

Cum pluit, et rad os Phoebus cum subtrabit orbi,
Tum sane moestus quilibet esse solet:
Ne mirere igitur, si sim, mea Margari, tristis:
Ecce pluo lacrimas; tu mibi Phoebus abes.

RODOLPHO CONDOMIO,

a quo ad coenam inuitatus fuerat.

VI.

Ad coenam tibi me quoniam condicere cogis,
(Si modo quis cogi, quo cupit ipse, potest,)
Accipier qua me cupiam ratione, Rodolphe,
Cognosce, et coenae quid caput esse putem.
Non me praecipue vel auis Iunonia ducit,
Vel quae de Scythico flumine nomen habet.
Ista decent Reges: nobis coenantibus vna,
Sussi neat parcas sobria mensa dapes.
Sit vini tibi cura prior: nisi nobile vinum est,
Et iocus a mensis, et lepor omnis abest.
Tunc cibus inuito lentescens crescit in ore,
Et leuius ferre est, quam recreare sitim.
Sin contra adsuerit generosi copia Bacchi,
Vix capit vndantes vel domus ipsa iocos:
Tunc et conuiuae per mutua pocula certant:
Hic annos dominae condit, at ille suos:

Et veteres memorant flammas, et carmina dicunt,
Et laudant coenae concelebrantque patrem.
Quare agedum memori primum hoc sub mente teneto:
Si tibi cura mei, sit tibi cura meri.

IN PONTICVM.
VII.

Saepius hinc illinc video tibi, Pontice, mitti
Carmina iudicio subiicienda tuo.
Idque a diuitibus: neque enim tua, Pontice, quisquam
Emendaturus limina pauper adit.
Quid mirum? neque enim possit dare munera pauper:
Nec te, quae veniunt carmina sola, iuuant:
Mittit at hic gemmas, alius cum versibus aurum,
Vt constent operae praemia digna tuae.
Tu, quia muneribus caperis, mala carmina laudans,
Altera mentita retia laude paras.
Quid correctoris falso te nomine iactas?
Id non corrigere est, Pontice; colligere est.

DIVINO INGENIO CAESARIS SCALIGERI.
VIII.

Eminus aetherii collucens luminis aura,
Quae radios toto disiicis orbe tuos,
Certaque cognati retinens commercia caeli,
Tunc etiam cum te deprimis, astra vides:
Haec tibi pauca tui mirator maximus offert
Carmina, at indocta non bene ducta manu,
Si liceat, tibi templa simul positurus et aras;
Vsque adeo numen suspicit ille tuum.
At tibi pro templo caelum est: humus, ara: nec ipse
Iam renuit quin sit victima sacra tibi.

PRO

PRO CAROLO MONTAVSERIO AD MARGARITAM Reginam Nauarrae.

IX.

Mens regni, sexus lumen, stupor orbis, in vno
Munera quae diuûm corpore cuncta tenes:
Conspicere in qua vna veteres licet Heroinas,
Et quicquid veteri laudis in orbe fuit:
Delicium caeli, terrae decus, accipe quae se
Aduoluunt pedibus carmina pauca tuis.
Nam quamuis tibi nulla dari, nisi magna decebat,
Parua tamen laeta sumere fronte soles.
Illa tibi cum diis communis, vt omnia, virtus,
Vili etiam placant quos data tura manu.
Fors olim maiora tibi et meliora dicabo,
Si modo me solita, Diua, fouebis ope.
Te sine nil, sed multa tuo cum numine, possum:
Nititur auxilio spes mihi tota tuo.
Ipse quidem prorsus nihil hoc sum tempore: sed tu
Ex nihilo me aliquid reddere, Diua, potes.

CAESARI SCALIGERO.

X.

Cum mea tantopere placeant tibi carmina, Caesar,
Vel si non bona sint, iam bona facta puto.

FRANCISCO GRATO LOMENIO.

XI.

Quisquis te Gratum primus, Francisce, vocauit,
Omen, non nomen, tradidit ille tibi.

IN RVFINVM.

XII.

Inter Latinos forte sicubi assedit
Pulchellus iste, fusculo ore, Rufinus,
Qui sericatus gaudet ire per vicos,

Tria verba molli Graeca voce τραυλίζει:
Graece sed adsit eruditior quisquam,
Silentur illa: proferantur Hebraea,
Quae liuidis praemansa dentibus latrans,
Nil prae se apellas iurat esse Rabbinos,
Suaeque ita obicit imperitiae velum.
At scis, apud nos astus iste quid prosit,
Doctor trilinguis, architecte verborum?
Scis, inquam, apud nos astus iste quid prosit,
Qui vera fucis iudicamus absterfis?
Dum vis videri habere tres simul linguas,
Vnaque tentas anteire serpentes,
Quod credimus, te haud aliud esse quam linguam.

IN APOLLINEM.
XIII.

Cum timidam cupidus Daphnen sequeretur Apollo
Currentem celeri per iuga summa pede,
Improbe, narratur tristis dixisse, Cupido,
Incaluit pectus cuius ab igne meum,
Aut concede tuas, quibus istam persequar, alas,
Aut tua de nostro pectore tela moue.

IN PONTICVM.
XIV.

Saepe, velut ridens, Epicuri dogmata laudas,
Et, quasi per lusum, reiicienda negas:
Saepe, velut ridens, dicis, tibi vera videri;
Quin etiam vultus signa probantis habet:
Sic etiam viuis, quasi non alienus ab illo;
Omnia quae iuras te simulare tamen.
Tolle tuas artes: nihil haec mendacia prosunt:
Qui semper simulat, Pontice, non simulat.

IN

IN GELLIAM.
XV.

Quod nimio faciem cultu tibi Gellia quaeris,
Et suffis multo corpus odore tuum,
Hac ratione mihi credis te posse placere,
Conarisque illa me retinere via.
Quaere alios, isto qui delectentur amore;
Personata mihi nulla puella placet.

CLAVDIO COLETO CAMPANO.
XVI.

Cum det Rufa rosas, cum det tibi lilia, Claudi,
Cum det serta tibi crine ligata suo,
Cum te respiciens suspiret pectore ab imo,
Annuat argutis cum tibi luminibus,
Denique cum quo vis solum te sola sequatur,
Coniicere hinc quis non vlteriora queat?

F. LACCIO CAIRIECHIO.
XVII.

Tu ne meo elabi possis de pectore, Lacci,
Aut ego, dum viuam non meminisse tui?
Ante vel istius mundi compage soluta,
Tetras in antiquum sit reditura Chaos;
Quin mihi cum Lachesis summos peruenerit annos,
Nostra sonum referent nominis ossa tui.

IN GRANNIVM.
XVIII.

Iambicos sine lege Grannius facit:
Miraris? ipse lege Grannius caret.
Fraudem suis idem inserit poematis:
Miraris? ipse fraude sine facit nihil:
Adeoque si quid fraude vacuum vnquam facit,
Vt fraudet exspectatione alios, facit.

IN LIGDVM.

XIX.

Cur tibi cauta dedit corpus natura pusillum?
Viderat hoc ipso plus satis esse mali.

IN CONVIVATOREM NIMIVM PROLIXVM.

XX.

Quonam scriblitas, quonam ista sophismata plenis?
Vis bene conuiuas pascere? pone famem.

IOHANNI DELIANO.

XXI.

Si sacer aetherio furor excitat igne poetas,
Eosdemque assidua lampade torret Amor,
Miraris, solidos cur nam exhaurire trientes,
Donaque Lenaei sumere patris ament?
Ante diem geminus miseros exstingueret ardor,
Ni daret assiduus frigora grata latex.

IN PONTICVM.

XXII.

Ponticus eximium dum sese ait esse poetam,
Hoc solo dici iure poeta potest.

IN GAVRVM.

XXIII.

Effundas versus vna cum luce ducentos,
Forte poetastris annumerandus eras:
Sed cum te eximium iactas tam saepe poetam,
Id quoque quod paulum est, incipit esse nihil.

IN PAMPHAGVM.

XXIV.

Pamphagus in patulam tam multa ingesserat aluum,
Quam poterant denis plus satis esse viris:
Ecce venit caupo, pretiumque expostulat. Ille
Ebria terribili lumina more rotans,

Euo-

Evomit in patiuam vinumque, cibosque receptos,
Atque ait, En. merces tu tibi habeto tuas.

IN GALLONIVM.

XXV.

Stertit ad octauam Gallonius: inde cubili
Paulatim assurgens languida membra leuat.
Obiicitur perdix, quam protinus ille calentem
Devorat; hac nulli cesserit arte libens.
Spumantis temeti cyathos octoue, novemue
Adicit, et sacris sic operatus ait:
Di, date mi constantem animum, mentemque quietam,
Quam multis vita est nostra referta malis!

SESTIO.

XXVI.

Multa quidem, fateor, confers mihi munera, Sesti;
Deuinctum tibi me nec tamen esse reor.
Cur ita? quod quae das, tristi dare mente videris:
Sic ego quae data sunt, vendita dona voco.

TVMVLVS OTTHONIS hominis voracissimi.

XXVII.

Conditus hac sub humo est gurges vastissimus Ottho,
Cui nunc officium iusta rependit humus.
Condidit in ventrem terrae tot iugera viuus.
Hunc sub ventre suo nunc quoque terra tenet.

AD AMORES.

XXVIII.

Carnifices curae, miseraeque incendia mentis,
Et tu cum pharetra, saeve Cupido, tua,
Tuque, Erycina ferox, longum aeternumque valete,
Ferte alio vestras, noxia tela, faces.
Praeteriti vobis nimium concessimus aeui:
Iamque dies mores postulat ista nouos.

Nunc iuuat et rerum caussas tentare latentes,
Inuiaque ignauis per loca ferre pedem;
Induere et mores, contracta fronte, seueros,
Atque puellares spernere blanditias.
Haec loquor: at si me placidis spectarit ocellis,
Quae fugat aspectu nubila cuncta suo,
Quam vereor, ne mox mihi multa et magna locuto
Omnia cum fastu fortia verba cadant!

IN QVENDAM.
XXIX.

Quidam ieiunum me clamitat esse poetam,
Et mihi, Sicca nimis carmina condis, ait;
Ipse nota sed enim carpi ne possit eadem
Egregia prudens calliditate cauet:
Nunquam ieiunus, nunquam vt qui scribere siccus
Sed satur, et vino semisepultus amet.

IN CRASSVM.
XXX.

Quod ruri maneo studiis addictus honestis,
Rusticus hoc videor nomine, Crasse, tibi.
Rusticus ille quidem non est, qui rura pererrans,
Ingenium rerum cognitione colit:
At tu, qui nullam nosti stultissimus artem,
Esse vel in media rusticus vrbe potes.

IN GAVRVM.
XXXI.

Fama est hoc anno morituros esse poetas:
Quid metuis? nil te, Gaure, timere decet.

IN RVFINVM.
XXXII.

Cum coenet nemo tota te lautius vrbe,
Ad tua cur rarus prandia, quaeris, eam?

Accu-

Accubui simulac tecum, Rufine, monetque
Primus in appositas impetus ire dapes:
Mox onerare meas insulsis versibus aures
Incipis, et nugas ingeminare tuas:
Nec retices unquam, sed ab ovo ad mala recenses
Vix, puto, per centum carmina facta dies.
Quae si quis sanus patienti combibat aure,
Illum adamantini pectoris esse putem.
Miraris cur te non possim ferre canentem?
Mensa ipsa insipido carmine pressa gemit.

IN FORTVNAM.
XXXIII.

Fortuna inconstans, et neutro certa paratu,
Vel fautura premit, vel nocitura fauet.

PAVLO.
XXXIV.

Das mihi lactucas, centum sed mutua poscis:
Desine; lactucas, Paule, minoris emo.

IN COLLINAM ANVM.
XXXV.

Dispeream, nisi te aspicio, Collina, libenter,
Nique etiam tecum saepius esse velim:
Tum quoniam anguicomas sic exprimis ore sorores,
Terriculi vt facile munus obire queas:
Tum quoniam inprimis potas lepide, atque decenter:
Crede mihi; hic demum gratia magna tua est.
Nam tu aliquot, qui sint reliquae praeludia pompae,
Suauiter immissis ructibus in cyathum,
Sic bibis, vt dulcis labiis pendentibus humor
Assidue alternis influat et refluat.
Expers interea ne sit pars vlla decoris,
Labitur in pinguem spurca saliua sinum.

Crede

Crede mihi, id pulchrum est, dentes cum allisus ad atros
Sic patulo geminus ludit in ore liquor.
Macte age, macte animo, Furiarum sola voluptas,
Delicium stygii sola futura canis.
Perge, citosque bibens, Maeandri redde reflexus:
Id, festiva, simul et bibere et vomere est.

ANTONIO CALLEO.
XXXVI.

Vnquamne, Antoni, locupletem te fore credis?
Et caelo et tota falleris hercle via.
Non es adulator, non fur, non denique leno,
Non bonus insontes voce onerare reos.
Innocuus vivis, fraudisque et criminis expers,
Semper in antiqua simplicitate manes.
Euades nunquam diues rationibus istis.
Esse bonum nostro tempore stultitia est.

PAVLO.
XXXVII.

Qui capit, inferior; maior, qui donat, habetur:
Inferior sic te, Paule, libenter ero.

CVIDAM.
XXXVIII.

Hos tibi quid iuras factos ex tempore versus?
Pagina, si taceas, id satis ipsa probat.

IN PHAEDRAM.
XXXIX.

Cum Phaedra Hippolyti disiectos cerneret artus,
Membraque tam multis sanguinolenta locis,
Postquam non potui viuum te inflectere, dixit,
Persequar ad stygios te tamen usque lacus.
Dixit, et incumbens gladio, terram ore momordit.
Saepe amor insanus talia monstra parit.

IN

IN QVENDAM.
XL.

Quidam Margaridem meam salutat,
Morbosus, capularis, euiratus,
Ficosus, recutitus, herniosus,
Caluaster, podager, cadauerosus,
Orci victima, pabulum Charontis,
Cui iam oris, puto, foetido in recessu
Dentes quinque, nec amplius supersunt:
Cui centum scabies petita lustris
Artus depopulatur ulcerosos.
Idem, quod magis ac magis pudendum est,
Pauper, dirutus, expeculiatus,
Qui noctu omnia fana peruagatur,
Si quid, perditus, harpagare possit,
A se quo miseram famem repellat.
Atqui surripiat, clepat, quid ad me?
Quicquid fecerit, haud mouebor unquam,
Dum ne Margaridem meam salutet.

AD IANVM VERMELIANVM.
XLI.

Diuitias hodie plena depromere ab arca,
Thesaurosque meos iam reserare placet,
Vt te muneribus donem, mi Jane, superbis;
Iane, inquam, ex animo nunquam abolende meo.
Dona paro tibi ferre, quibus, si dicere fas est,
Attalicae possunt nil dare maius opes:
Munera, Persarum gazas quae vincere possint:
Munera, Pactoli est quibus unda nihil.
Quidnam post tantos feret hic promissor hiatus,
Qui sua tam elata munera voce canit?
Sic tecum: et quae sint ea tandem dona, requiris:
Atqui iamdudum, quae tibi poscis, habes.

Hui!

Hui! dices, hoc tu breue chartae et inutile frustum
Persarum gazis amplius esse putas?
Quid facias? nil possideo, nisi carmina, Iane;
Quare ea thesauros diuitiasque voco.
Tu quoque, si natura mihi tua cognita recte est,
Carmina diuitiis pluris habenda probas.

CVRANDAM ESSE HYEMIS TEMPORE CVTICVLAM.

XLII.

Ingere ligna foco: vis frigoris aspera saeuit:
Eia age, quid dubitas? ingere ligna foco.
Non audis, quanto Boreas bacchetur hiatu?
Nonne vides, multa vt iam niue canet humus?
Aspicis, vt veteres viduentur frondibus orni?
Cernis, vt amissas silua queratur opes?
Cernis, et vt pigro lentescant marmore riui?
Me gelidus totis artubus horror habet.
Ferto age, ferto huc vina, puer, cyathosque capaces:
Ante focum mensas explicuisse iuuat.
Iam tristi caelum est facie, iam nubilus aer,
Omnia concutiens, nos vetat ire foras.
Ergo domi inclusos genio indulgere necesse est,
Mos datus a priscis vt teneatur auis.

LVDOVICO VALESIO, adolescenti honestissimo.

XLIII.

Miraris, tanto cum te complectar amore,
Cur tamen extremum hic te, Lodoice, locem?
Pectore nempe mihi penitus defixus in imo es:
Vltimus, hinc factum est, pectore vt exieris.

Qui

Qui sequuntur

VERSVS

ADHVC NON SVNT EDITI,

sed ii quidem inter elegantissima

MARCI ANTONII MVRETI

censendi sunt.

Prodeunt ex Schedis manu ipsius exaratis, quae exstant apud Virum eruditissimum et nobis amicissimum

ANTONIUM FRIDERICVM SEGHETIVM VENETVM.

PAVLO MANVTIO.

I.

Abdita qui tenebris veterum monumenta, Manuti,
Et pridem indigno paene sepulta situ,
Eruis in lucem miserando e carcere vindex,
Dasque iterum vita liberiore frui:
Idemque Arpinis audes contendere chartis,
Palmaeque ambiguus persicis vt sit honos:
Non, tua Caecropio manat si lingua liquore,
Nata mouere homines, nata mouere deos:
Non tibi si notum est quicquid nouere priores,
Quosque tulit Latium, Graecia quosque tulit:
Non, si Roma vetus per te rediuiua resurgit,
Et recipit priscum per tua scripta decus,
Me tamen iccirco tenuem auersaris amicum;
Sed recipis clemens, annumerasque tuis.
Vt noua procerae vitis sese applicat vlmo,
Vt sequitur magnam paruula cymba ratem;

Sic

Sic tua ego relegens timido vestigia gressu,
Effero me, et sensim linquere conor humum.
Forsitan et quondam non sit tibi nostra pudori
Musa; quis esse aliquid nos quoque posse neget?
Haec, modo quae ramis porrecta comantibus arbor
Luxuriat, nuper planta tenella fuit.
Qui tenui primum paruus fluit agmine riuus,
Picta soporifero murmere prata secans,
Idem collectis paulatim exaestuat vndis,
Et fremitu horrifico littora vasta quatit.
Nos quoque, qui gracili canimus leue carmen auena,
Indoctoque rudes mittimus ore sonos,
Olim aliquod fortasse decus nomenque geremus,
Atque erimus vestri pars quotacunque chori.
Sin minus; at certe non est sperasse pudendum,
Vana licet crebro, spes tamen ipsa iuuat.
Ipsa iuuat, multosque, aliter qui saepe laterent,
Exerit e tenebris, et nihili esse vetat.
Non ego sum, ingenio tibi qui contendere certem,
Quiue tuos titulos praeripuisse velim.
Mi satis et super est, si nos vixisse sodales,
Fama anus in sera posteritate canat.
Quid tum, si tibi di plura et maiora dederunt?
Non soli coeunt foedera in ista pares.
Si tibi, Musarum nisi qui te dotibus aequet,
Nullus amicus erit; nullus amicus erit.
Perge, et amicitias igitur ne temne minores.
Non etenim est, magnis iungere parua, nefas.

IN IOANNEM BAPTISTAM AMALTHEVM.

II.

Ergone Amaltheus luce hac venturus ad vrbem est?
O Signande nota candidiore dies!

Hunc-

Hunccine ego, nostro qui carmina tempore solus
Mulcendis diuorum auribus apta canit,
Aspiciam, alloquioque viri tam saepe cupito
Perfruar? ah tandem viuere dulce mihi est.
Ite procul, curaeque graues, et tristia verba.
Haec, volo, letitia lux mihi tota fluat,
Et tu iam dudum solis assueta querelis,
Nunc hilaris vultus indue, Musa, novos:
Indue; quamque potes, hodie comtissima prodi:
Qualis post imbrem lucifer ire solet.
Salue, o Musarum os, proles certissima Phoebi:
Neu cantus dura despuito aure meos.
Non tibi se Oeagrius certet componere vates:
Ille feras quamuis, dum canit, et fluuios
Mouerit, et siculas superarit voce sorores.
Qui se Taenarios, te comitante, lacus
Ingressus foret, haud dubie lege ipse soluta,
Eurydicen victor duxet ad astra suam.
Nec tantum Eurydicen, sed et inferni quoque regis
Ipsius ex ipso Persephonen gremio.
Tale tibi aurata canitur testudine carmen,
Quale superba inter prandia caelicolum
Formosus tereti modulatur Delius ore.
Sparsus diuiduis lactea colla comis:
Seu libuit fidibus patrios aptare triumphos,
Oppressosque suis molibus anguipedas,
Seu mage furtificos aquilae memorare volatus,
Et raptum praedulcem Idalii iuuenis:
Cum pater Idaeo pronum se vertice misit,
Vt puerum e mediis abriperet gregibus,
Luctantem primo, et socios clamore vocantem,
Et pulchris foedantem os roseum manibus:

Donec in aetherias sedes templa aurea ventum est,
Qua via Iunonis candida lacte patet:
Illic et lacrymas blandus detersit amator,
Et dedit optatis oscula mille genis,
Et pueri mentem blando sermone refecit,
Gauderet raptu laetus ut ipse suo.
Talia dum docto perstrictis pollice neruis
Pulcher Latonae filius exsequitur,
Stant victi modulis omnes, domus alta remugit
Diuorum, dulces ingeminatque sonos.
Ipse pater ponit digitis sua tela remissis.
Ipsa aquila, vt molli capta sopore, iacet.
Vis ea Phaebeo est cantu, quem tu vnus amoenis
Inter mortales versibus aequiparas.
Ergo tuum nomen terris sublime relictis,
Praepetibus pennis carpit ad astra viam:
Teque inter nostrae primos aetatis honores,
Inuito licet ore, Inuidia ipsa locat.

L. MEMMIO
III.

Quae mihi iam, quae te tellus, Memmi optime, seruat,
Qui mihi vitali es lumine amabilior?
Nos sine te Venetum pulchra versamur in vrbe,
Quam tumidus rapidis Adria cingit aquis:
Et modo miramur celeres decurrere lintres,
Mercibus aut grauidas segnius ire rates:
Et modo constructas immensis sumtibus aedes,
Quas totidem regum dixeris esse domos.
Templa etiam radiata auro, radiata lapillis,
Huc trabe quos multa prodiga mittit Eos.
Nec nulla est ritus varios spectare voluptas,
Atque hominum cultus usque videre nouos:

Cer-

Cernere nunc taeniis vinctos capita ardua Turcas,
Miscentes Italis Persica verba sonis:
Nunc quos palmarum foecunda huc misit Idume,
Fraudibus et turpi dedita corda lucro:
Nunc usta Mauros facie, intortoque capillo,
Quique bibunt Gangen, quique bibunt Tanain.
Denique spectari rerum audiriue nouarum
Quicquid in orbe potest, hac quoque in vrbe potest.
Quid tibi iam augusta illustrem grauitate senatum,
Purpureosque canam, pectora sancta, patres?
Saluete, o Lecti proceres, sanctissima turba.
Fas mihi sit numeris vos celebrare meis.
Vos pater ipse deum, qui temperat omnia nutu,
Consortes voluit muneris esse sui.
Vestrum est, impositis populi fraenare furorem
Legibus, vt ne exlex in scelus omne ruat.
Vos premitis poena surgentem vindice culpam,
Nec sinitis mores luxuriare malos.
Per vos tuta Ceres domini flavescit in agro:
Pascuntur tuti tuta per arua boues.
Muneris est vestri, media quod nocte viator
Nil metuit longum carpere solus iter.
Vos datis, vt simili laudentur prole maritae,
Vtque sit in nati plurimus ore pater.
Publica res vestris humeris innixa recumbit,
Sospitibus vobis, nec timet ipsa sibi.
Iure igitur toto Venetum praesignis in orbe
Gloria et Eoos transit, et Hesperios.
Floreat, vt merita est, volucres dum silua ferasque,
Dumque aequor phocas pascet, et astra polus.
Haec ego dum blando meditor tibi carmine, Memmi,
Vt te suauiloquis versibus exhilarem;

Me miserum! veteris forsan tu oblitus amici,
Noscere iam, qui sim negligis, aut vbi sim:
Omnis et in ventos nostri tibi cura recessit,
Fumus vt, aut nubes acta Aquilone solet.
Hoc si ita sit, credam lapsuraque sidera caelo,
Inque suum retro flumina itura caput.
Sed neque praecipiti labentur sidera caelo,
Nec sunt in proprium flumina itura caput.
Nec te deficiet Mureti nomen amdre.
O prius immiti pollice Parca ferox
Imperfecta meae discerpat stamina vitae,
Stamina fatali tam male ducta colo.
Ecquod erit tempus, iuuenum doctissime, quo te
Post varios casus incolumem aspiciam?
Quo tibi praesenti denarrem haec omnia praesens,
Laertae vt diti filius Alcinoo?
Tum mea soluentur diuturnis pectora curis,
Et mens triste suum fessa reponet onus.
Post imbrem coeli facies mutata serescit,
Post hyemem verni temporis hora venit.
Me quoque post multos olim fortuna labores
Forsitan haud toruo lumine respiciet.

EIDEM.

IV.

Si te vnum ex animo possem deponere, Memmi,
Sors mea diis ipsis inuidiosa foret.
Quippe alias omnes facile e pulmone reuellam:
Vnam hanc mi curam tollere nemo potest.
Non si et Carminibus Circe, et Medea venenis
Me iuuet, et Lethes flumina tota bibam.
Nominis oblitus proprii, vt Messala, iacerem,
Efflueres animo quam prius ipse meo.

Tu mihi, tu nunc vsque locis ades omnibus vnus,
Siue dies vmbram, seu fuget vmbra diem.
Nec potis est mens vllam vsquam reperire quietem.
Quod si te possem vnum ex animo eiicere,
Eadem opera tristes possem depellere curas,
Quae prope iam vitae me saturum efficiunt.
Quid loquor infelix? quae me dementia vexat?
Excidit insano quod scelus ore mihi?
Tene ego posse velim, Memmi, Memmi, optime rerum,
Ingrato delere impius ex animo?
Tunc ego et Hyrcanis agnoscar tigribus altus,
Et vinctus triplici cor rigidum chalybe.
Ante meum tundat Tityi iecur ales, et ante
Sisyphii pondus ferre adigar lapidis.
Di, facite, vt iunctas tam sancto foedere mentes
Nulla, o nulla, vnquam tempora dissoluant.
Neu veniens, annis paulatim abeuntibus, aetas
Nostra sub obscura nomina nube tegat:
Sed rarum ambo exemplum vsque a lanugine prima
Perductae ad canos simus amicitiae.

Ex libello,

qui huiusmodi titulum prae se fert:

MARCI ANTONII MVRETI
I. C. ET CIVIS ROMANI

ORATIO

Habita in funere

PII V. PONTIFICIS MAXIMI

Romae, apud haeredes Antonii Bladii Impressores Camerales M. D. LXXII.

versa autem pagella sic:

HABITA EST IN AEDE D. PETRI
V. ID. MAI. M. D. LXXII.

IO. FRANCISCI FERRARII MVTINENSIS,
Ciuis Romani,
AD M. ANTONIVM MVRETVM.

Pontificem ereptum meritis dum laudibus ornas,
Pendentesque tuo cernis ab ore Patres;
Eadem opera tibi, MARCE, decus, tibi gloria crescit,
Et nomen toto spargitur orbe tuum.
Nec fuerat quisquam laudari dignior illo,
Nec laudare illum dignior alter erat.

FINIS.

INDEX

INDEX ORATIONUM VOLUMINIS I.

VOLUMINIS II.

* *Quibus præfixus est asteriscus, ea nunc primum accedunt.*

INDEX EPISTOLARUM

Commodioris usus gratia juxta seriem personarum alphabeticam concinnatus.

Est autem Romanus numerus character Libri, barbarus epistolæ.

(I.) Epistolæ Mureti ad alios.

(II.) Epistolæ aliorum ad Muretum

An-

(III.) Epistolæ aliorum ad alios.

INDEX POEMATUM

LIBRI I.

8. - - ad

48. Ra-

LIBRI II.

25. In

Index Poematum.

APPENDIX.

I. Mu-

NOVA APPENDIX

FINIS.